PLVTARCHI. OPERA

NCEPS
NNES STEPH

PLUTARCHI CHAERONENSIS, SUMMI PHILOSOPHI ET HISTORICI, VITÆ PARALLELÆ; SEU Comparatæ,

GUILIELMI XYLANDRI AUGUSTANI Interpretatione, postremo recognita, & quamplurimis locis emendata ad textum Græcum.

ACCESSERUNT CAPITA UNICUIQUE tractatui addita, summo lectoris excerptorisque commodo.

CUM ANNOTATIONIBUS, APPENDICE ITEM ad Vitas comparatas, & ternis Indicibus copiosissimis.

TOMUS I.

ARGENTORATI,
Sumptibus Hæredum LAZARI ZETZNERI.

M. DC. XXX.

[illegible]

G

XYL

IN SU

multa

em

demonstra

rationem re

nos facere s

ci librarii ,

ubique eder

bratio excre

aquasset. Per

atque apud

ret, aut quod

non venieba

sertim in pro

etiam annota

bonis scriptor

GUILIELMI XYLANDRI AUGUSTANI IN SUAS ANNOTATIONES, IN QUIBUS multa PLUTARCHI loca restituuntur, multa emendantur, multa explicantur, quædam quoque ex aliis auctoribus eodem modo tractantur, ad

LECTOREM PRÆFATIO.

EX his meis Annotationibus facile eruditi candidoque præditi ingenio Lectores intelligent, cum qualis hactenus in manibus hominum fuerit Plutarchus Latinus, tum qualem nos dederimus. Interpretum aliquot insignia errata hic demonstravi, non profecto alia de causa, quam ut mei operis rationem redderem: aliosque etiam qui de Græcis libris Latinos facere student, sui officii monerem. Omnia vero & Græci librarii, & interpretum persequi si voluissem errata, aut ubique edere meæ versionis causas, in immensum hæc lucubratio excrevisset, atque haud scio an ipsum Plutarchi opus æquasset. Permulta etiam sunt, quæ uti in Græco repereram, atque apud interpretes, ita reliqui: non quod mihi satisfieret, aut quod mendum subesse non animadverterem: sed quia non veniebat in mentem, quo pacto emendare possem. Id præsertim in propriis nominibus sæpe mihi usuvenit. Statueram etiam annotare, ubi ea quæ à Plutarcho scribuntur, ab aliis bonis scriptoribus eodem vel alio modo referrentur. atque et-

iam τὰ παραλειπόμενα addere, si quid (ut sunt non contemnenda quædam) ad vitam alicujus pertinens Plutarchus præteriisset, sed longitudo operis futuri, molesq́ me ab instituto retraxit. itaque ea vel aliis indaganda, vel mihi suo commodiori tempore ac loco perscribenda reliqui.

Hæc ipsa qualiacunque sunt, grato animo probus Lector accipiat, bonique consulat.

AD

AD ILLUSTRISSIMUM
ATQUE PIISSIMUM PRINCIPEM FRIDERICUM, COMITEM PALATINUM AD RHENUM, S.R.IMPERII
Dapiferum maximum, & Septemvirum Electorem, Ducem Bavariæ, &c. Principem ſuum, Dominumque clementiſſimum:

GUILIELMI XYLANDRI AUGUSTANI
in Plutarchum ſuum:

PRAEFATIO.

UM omnis noſtra vita, PRINCEPS clementiſſime, atque Illuſtriſſime, ad imitationem DEI OPT. MAX. compoſita eſſe debet (qua in re veræ virtutis ſtudium conſiſtit:) tum nulla eſt alia virtus, qua ad Dei exemplum homo propius accedit, quam miſericordia, humanitate, beneficentia. Verùm hæc ipſa ſecundum DEUM & maximè conveniunt iis, quos ille in regendo humano genere vicarios ſibi conſtituit, deoſque eam ob rem nominare non eſt dedignatus: & neque ſalubrius Reipublicæ, neque gravius ſubditis, neque pulchrius aut laudabilius omnino quicquam humano & liberali Principe exiſtere poteſt. Quæ ego nomina tibi PRINCEPS ampliſſime, non tribui modo jure tuo, de multorum ac gravium virorum ſermonibus cognovi; ſed & facta tua cum prædicatione eorum comparans, intra modum te à tuis laudari exiſtimare potui. Quæ enim digna laus, quod præconium pietati tuæ, & veræ religionis amori, cultui atque defenſioni par cogitari poteſt? An quiſquam ignorat, quantis quámque continentibus pro Eccleſiæ Dei & Reipub. Chriſtianæ ſalute, tranquillitate, atque amplificatione curis cogitationibuſque detinearis? Non enim vera tantùm pietate DEUS generoſam tuam mentem imbuit, itaque formavit, ut ſyncero æterni numinis cultu nihil antiquius ducas, omniaque tibi præ eo ſordeant; ſed & animum ejus defendendi, omniaque opera & labore protegendi tribuit. Itaque ergo difficilima hac tempeſtate (qua vetuſtus ille veritatis hoſtis non tantum debac-

chatur apertè, miriſque modis contra eam contendit, ſed occultis etiam inſidiis, ac ſubtiliſſimis technis eam, & quaſi cuniculis quibuſdam ſubruit) facile omnes pii intelligunt, quantis vigiliis, ſolicitudinibus, curiſque, conatibus ejus reſiſtas: quantum in conſervanda eccleſia, ejuſque pia concordia & pace conſtituenda elabores; quantum in ejus ſeminaria (Scholam inquam tuam, & collegia, quæ pios viros & adminiſtrationi ſacrarum ac civilium rerum idoneos educent atque ſuppeditent) ſumptum facias. De quibus ego ne hoc loco verba faciam, ipſa rei moles prohibet; quinimo quicunque ea verbis æquare conabitur, id nimirum unum conſequetur, ut judicetur magna (quod ajunt) modis tenuaſſe parvis. Ut de beneficentia aliquid dicam, ea eſt tua non tantum in decernendo beneficio humanitas, ſed etiam in maturando alacritas, ut hanc ipſam Plutarchi mei editionem tua in me ſublevando munificentia anteverterit; & quam inſtitueram petitionem, ea mihi in gratiarum actionem commutanda fuerit, niſi re quam verbis pietatem declarare meam ſatius ducerem. Non ergo mirabitur quiſquam, me lucubrationi meæ illuſtriſſimum tuum nomen, veluti tutelaris alicujus numinis ſignum, præſcripſiſſe: cum intelligat, me non jam inſinuare in tuam benevolentiam, ſed pro beneficio, quo abs te ſum affectus eximio, qualemcunque grati animi teſtificationem à me exhiberi. Diu me fortunæ iniquitas preſſerat, ita quidem, ut ſæpenumero de ſtudiis meis liberalibus, in quibus mihi poſt pietatem ſunt omnia, tantum non deſperarem. Infelices prope omnes mei erant conatus, ingratique labores, & omnino aerem (ut ita loquar) videbar ferire: ſpes plerunque ad irritum cadebant, unguiſque erant in ulcere, atque ægritudinem falſæ augebant. Id unum non fefellit, quod fretus Dei bonitate, certo mihi perſuadebam extiturū aliquem, qui indigne afflictis meis rebus opitularetur: & quanquam ſæpe fruſtra laboraſſem, fore tamen aliquando, ut in nomine Dei jacto reti, bonam traherem prædam. Itaque cum hac laborioſiſſimæ meæ lucubrationis dedicatione (quod nihil aliud ſuppeditabat) quærere aliquem vindicem meis rebus & patronum cogerer: non virtus modo, Illuſtriſſime PRINCEPS, tua me excitavit, ſed & occaſio confirmavit ut id auderem, quod feci. Ad quem enim

alium

alium honeste confugissem, te præterito, scholæ ejus, in qua pro virili mea bonas artes ipse docem atque tueor, auctorem, instauratorem, atque amplificatorem? potui ne sine periculo in quoquam alio homine majorem fiduciam collocare? Nisi forte timere debui, ne, qui Scholam hanc tanta libertate & cura foveret ac augeret, is eorum qui in ea bonas literas publice docent, res cordi sibi esse nollet: & qui multos adolescentes nullo dum se exerente fructu, spe tantum bona ductus, aleret, eum indigna fortuna oppressi viri, si non docti, at non ineruditi saltem, & cujus non contemnenda essent in promptu diligentiæ & laborum tolerantiæ, connatusque remp. literariam amplificandi documenta, rationem non habiturum? Hoc de inclytis laudatissimi Principis virtutibus aliquis barbarus ferat, omnisq; honestatis osor, judicium. Me jam tum, cum sæpe recordatione pristinarum & præsentium sensu miseriarum labefactatus cum desperatione quasi colluctarer, Satyrici illud consolatum est, inque meliorem erexit spem: quod ille de suo Trojano, nos de te, Friderice Princeps omni laude cumulatissime, Musisque defendendis nate, canere verè possumus:

Et spes & ratio studiorum in Principe tantum:
Solus enim tristes hac tempestate Camœnas
——Respiciet.

His ergo fretus, obtuli me tibi: & quidem duos mecum deprecatores, miserias videlicet meas & Plutarchum, adduxi: quorum alteræ misericordiam tuam commoturæ, alter liberalitatem excitaturus videbatur. Neque enim eos mihi imitandos ducebam, qui pessimo exemplo, parumque ingenue, cum maxime captandi muneris causa lucubrationes suas Principibus viris inscribunt, nescio quibus tamen utuntur præscriptionibus, dum quidvis potius fateantur, quam se beneficium petere. quibus intelligebam responderi commodè posse id, quod apud Aristotelem Lesbia illa Camœna respondit Alcæo: Si honestum esset quod peterent, non esse cur id dissimularent. Facile autem impetratum est abs tua clementia, ut homini indignè oppresso subveniret, eumque sua sublevaret benignitate. Memoria tenebas, sapienter ab Anaxagora dictum ad Periclem, à quo negligentius habebatur: Eos qui lucerna uti vellent, oleum ei affundere.

Sentiebas, eruditis tibi, & reip. literariæ studiosis hominibus opus esse ad Scholam tuam tuendam, amplificandamque, & obstruendos barbariei ingruenti aditus: id autem genus artium (quod ego tracto) quæ ad humanitatem pertinent, mirificè ad eam rem conducere. Ac providebas, non summos modo viros, quales hic foves aliquot, sed & mediocres, ac quorum si non singularis doctrina, at studium tamen & opera laudem mereretur, alendos, educandos, evehendosque ad altiora esse. Non te fallebat, multorum pulcherrimis conatibus iniquitatem fortunæ obstare. Et movebat te prudentissimum Atheniensium factum: qui cum Phormionem bello Peloponnesiaco classi præfecissent, virum ut probum, ita egenum: isque imperium recusaret, quod se obæratum, animo propterea obnoxio esse, neque satis auctoritatis apud milites, neque ad cogitandam belli administrationem mentis ob privatas solicitudines habiturum diceret: ex ærario pecuniam creditoribus ejus curaverunt. isque ita tranquillitate animi parta, victis apud Corinthum Lacedæmoniis, optimam patriæ gratiam retulit. Et te quoque de Xylandro tuo præclari aliquid sperare (siquidem respirare à continentibus miseriis ope tua posset) tua jubebat humanitas. Itaque ergo vertente ad melius rerum mearum statu, & me ad tuam devoluto Magnificentiam, id sum abs te consecutus, quo nihil debui neque potui magis in votis habere, & quod aliquot per annos gravissimis laboribus absque ullo pene successu quæsiveram. Pro quo immortali beneficio, equidem ex animo polliceor gratias me illustri tuæ munificentiæ acturum, quoad vixero: & magis adeo re, quam verbis, munus meum conficiam: neque patiar, ut quisquam eorum, de quibus tua clementia bene merita est, gratitudinis palmam mihi preripiat. Interim Plutarchum hunc meum (quomodo votivam tabulam suspendere Neptuno servati ex naufragio antiquitus solebant) tibi, Princeps amplissime, qui portus mihi & aura fuisti, dedico atque consecro. Nihil in præsentia de mea hac lucubratione dicam, ne in publica commoda peccem, si te longiori sermone demorer. Leges tu ea per ocium, ubi voles, quæ seorsim ad Lectorem mei operis, de dignitate ejus atq; usu, ac de nostri etiam laboris mole, præfatus sum. Unum hoc in præsentia addam, te tuo in me beneficio totam tibi ci-

bi ci-

bi civitatem eruditorum doctorumque hominum obstrinxisse: & universos artium humanitatis cultores (quos me magnopere laboriosissima hac mea lucubratione demeruisse certus sum) mihi in referenda tuæ Magnificentiæ gratia neque studio neque opera defuturos: quos tu, optime Princeps, qui meos tibi conatus reipub. literariæ juvandæ, exornandæq;, & eorum qualescunque successus gratos esse atque acceptos re ipsa declaravisti, jam nunc pro me gratias tibi agere, suamque meo nomine fidem obligare intelligas. Porro & ipse æternum Iesu Christi patrem omnium bonorum factorem & auctorem & compensatorem orare non desistam, ut te, illustriss. ac clementiss. Princeps, diu Ecclesiæ suæ, reipublicæque incolumem conservet, omnia tua consilia gubernet, omnibus actionibus prosperitatem largiatur, & omnia quæ chara habes sua benignitate beet atque foveat: & in id incumbam, ut fructus tuæ in me beneficentiæ non pœnitendos Respub. percipiat. Vale. Heydelbergæ tuæ, anno ab incarnatione Verbi M. D. LX. Idib. Novemb.

T. illustriß. Amplitudinis

observantiß. cliens,

Guilielmus Xylander Augustanus.

AD LECTOREM

GUILIELMI XYLANDRI AUGUSTANI IN PLUTARCHUM SUUM, AD CANDIDUM ATQUE eruditum Lectorem

PRÆFATIO.

ON erat mihi, candide Lector, dubium fore, ut, cum hæc mea lucubratio in publicum ederetur, varia de ea homines etiam non ineruditi essent in utramque partem facturi judicia. Ipsum quidem Plutarchi opus, in quo nos in Latinum sermonem convertendo elaboravimus, ea est dignitate, adeoque majestate, ut vereri minimè debuerim: ne, si nobilißimo id Principis mei nomini inscripsissem, officere luminibus splendoris ejus viderer: cum materia saltem, quam ipse tractassem, Principis dignitati præclarè conveniret. & vero cogitabam, plerosq; etiam eorum, quibus noster labor non admodum probaretur, ita tamen existimaturos: humilitate nostri muneris, cum id optima mente Princeps amplißimus accepisset, & non ingratum habuisset, ejus humanitatis atque liberalitatis præstantiam illustrari: cujus virtutis tanto est major laus atque pulchrior, quanto minus is, qui fructum ejus percipit, meretur. Non debui tamen committere, ut vel abuti ipsius in optimarum disciplinarum cultores benignitate voluisse censerer (id, quod hominis est, nequaquam ingenui, & parum candidi virtutis alienæ æstimatoris:) vel tam difficilis & molestus ac diuturnus noster labor in rem inutilem aut supervacaneam insumptus videretur: cum quidem ipse minime abundaverim ocio: neque fuerit, cur animi causa tantum operæ tantis in miseriis constitutus ludere vellem. Itaque arbitratus sum, rem Lectoribus non ingratam facturum, me quidem dignam, & fortaßis publice non inutilem, si administrati mei in hoc libro elucubrando officii consilia rationesque edendo, reprehensiones, quas in eum extituras conjectura providere possum, vel minuerem, vel plane etiam abolerem. Animadverto autem, eorum qui Græcos Latine etiam legi libros volunt (nam cæteris hoc loco respondere nihil attinet) nostram lucubrationem nonnullis improbatum iri: vel quia hæ Vitæ (sic

(sic enim vocare liceat) jam pridem sint ab aliis traductæ in Romanum sermonem: vel quia non videant, cur melior à me, atque accuratior debeat expectari, quam ab illis sit edita, interpretatio. quidam vero emendari priorem, ubi necessitas id jussisset, non perfici novam debuisse dicent. Iam primum libenter fateor, imo autem affirmo, sapientissime præceptum ab antiquis fuisse, Actum ne agas. ut non modo me, sed & quemvis alium parum prudenter facturum asseverem, qui tam longum opus, siquidem id jam ante esset Latinis literis expositum, denuo vertere aggrederetur: præsertim cum multi adhuc boni auctores Græci sint præ manibus, qui interpretem tantum non flagitent. Sed profecto si dicendum est id, quod multis argumentis demonstrari, multis etiam gravibus testibus confirmari potest: haud temere ullum præclarum opus magni alicujus Græci scriptoris tractatum est indignius ab interpretibus, atque hoc ipsum, de quo nobis in præsentia est sermo: nam de aliis hic disputare mitto. Quod si quis me insectandi studio dicere opinatur, næ is parum recte & conditionem operis Plutarchiani, & meum ingenium considerat. Ego quidem Lapum, Guarinum, Aretinum Acciaiolum, reliquos, magnæ doctrinæ & facundiæ haudquaquam vulgaris viros, suspicio, & eorum memoriam colo: me autem multis de causis longissime infra illos, uti par est, colloco. Quod si tamen ii vel incuria lapsi, (quod unum maxime in plerisque interpretibus reprehendo) vel libri menda decepti, vel obscuritate rerum ac sententiarum impediti, infinita Plutarchi loca perverterunt atque corruperunt: non quidem nego venia eos prosequendos, neque ob id conviciis lacerandos esse: (cum maxime eorum plerique inter mortales esse ante me natum desierint:) non dissimulandos tamen fuisse eorum errores, quibus tam divini Operis dignitas fœdata, tot historiarum noticia obliterata, tot gravissimis sententiis tenebræ offusæ, sunt: denique sæpissime non Plutarchi, sed alienus pro genuino sensus interpolatus fuit, nemo peritus atque æquus negabit: quando Erasmus etiam, Budæus, Cælius, ac permulti alii summi nominis viri, haud raro eorum lapsus notaverunt, cum quidem aliud agerent. Rem vero ita, adeoque pejus, quam ipse hîc obiter indicaverim, habere; in Annotationibus meis (quanquam pauca de infinitis errata interpretum perstringens) ita perspicue ostendi, ut fidem me omnibus etiam mediocriter eruditis fecisse, dubitare non debeam. Omnino autem hoc verum est, nemini ex ista antiqua translatione de sensu Plutarchi posse certo constare: ne-

que ullam esse vitam, in qua non aliquid, in plerisque multa, & sæpe plurima, depravata offendas. Unde factum est, ut cum hanc translationem quidam in Germanicum sermonem jam olim transfunderet, vir laboriosior quam doctior, & vel ob ipsum conatum magna laude dignus: is nòn Plutarchum nostris hominibus, sed nescio quid intricatæ & confusæ ac promiscuæ historiæ, magna cum veritatis jactura præbuerit, & de malo Latino pejorem Teutonicum ediderit. Porro autem quis inficias eat, magnum esse Lectori incommodum, magnum tædium vorandum, qui in unius auctoris scriptis perlegendis ad tam multa (undecim enim fuerunt, vel plures, quorum opera Latinas Plutarchi Vitas hactenus legimus) & inter se diversissima styli genera, se cogatur accommodare? quod iis molestissimum est, quibus potissimum convertendis Græcis auctoribus inservitur: nempe qui sua lingua loquentem Plutarchum non audiunt. Quod ipsum ego si respondeam iis, qui antiquæ translationis emendatione contentos se esse potuisse objicient; non habituros quo magnopere pugnent, opinor. Sed sunt multa alia, quæ ab eo emendandæ antiquæ versionis consilio hominem circumspectum possint deterrere. Haud scio, an eodem tempore, eadem opera minoriq; etiam molestia de novo converti Plutarchus, quam versio illa, ut requirebat, emendari possit: adeo infinita passim sunt, quæ medicinam desiderent. Nam qui hactenus professi sunt correctionem, quam ii præclare functi sint suscepto munere, in Annotationibus nostris obiter demonstravimus: ne in errore diutius versari quosdam pateremur, qui splendidis librorum titulis nimium fidei habent, ideoque & decipiunt, & decipiuntur. Hoc loco satis est id dixisse, quicunque in se onus illud corrigendi recepisset, eum, cum capiti mederi deberet, reduviam (ut est in proverbio) curaturum fuisse, nisi ita totum òpus tractasset, ut aut nihil, aut vestigia saltem levia pristinæ formæ retineret. Quam multos autem verisimile est extituros fuisse calumniatores hujusmodi emendationis? Dicerent, voluisse me in alieno opere ingeniosum videri, iniquius & asperius de multis statuisse, gloriam clarissimorum & me omnibus rebus superiorum hominum mea curiositate convellere, animum induxisse: me cum isti summam operis confecissent, reliquias modo persecutum, in alienæ laudis partem, veluti cornicis aliarum ferarum prædam, invasisse. quidam, etiamsi faterentur me plurima restituisse & male versa correxisse, facile tamen id præstari potuisse opinarentur: quod addere aliquid inventis, & limare alio-

rum

rum opera proclivius esse videtur, quam ipsum aliquid excogitare & fabricari. Quæ, & id genus alia, quanquam refutari poterant, tamen quod cavere possis stultum est (inquit ille) admittere: idque eo magis, quod quamvis accuratissima emendatione, & quasi nova fabricatione ista Latini Plutarchi non modo non sublatum, sed auctum iri illam varietatis dictionum in uno Opere molestiam atque inconcinnitatem apparebat. Quippe & ipse meum peculiare loquendi genus eram non modo undecim istis additurus, sed illud necessario singulis, passimq; interpositurus: nisi si quis opinetur me polypi instar subinde vel posse, vel etiam debere colorem mutare. Habes candide lector, non tam explicata, quam indicata argumenta, quibus refelli posse eorum sententiam arbitrer, qui vel in antiqua translatione acquiescendum vel castigandam eam, recudendamque fuisse sint existimaturi. Reliquum est, ut iis occurramus, qui à me bonam & fidelem, hoc est, priore ista meliorem atq; utiliorem, & quæ probari doctis peritisq; hominibus queat, exspectari posse tanti operis interpretationem diffiteantur. Quibus ut respondeamus, consilia nobis hujus nostri laboris suscipiendi, & susceptum sufferendi, novamq; hanc versionem elucubrandi rationes & præsidia etiam commemoranda sunt. Quod ipsum ita nobis temperandum intelligo, ut ne injustam arrogantiæ (à qua natura, & consilio, & conditione vitæ sum alienus) reprehensionem incurram: & tamen ea mihi non derogem, quæ nisi in me essent, facile omnes eruditi perspicere possint, frustra me, & nullo Reipublicæ literariæ commodo tantum laboris insumpsisse. Quæ mihi causæ fuerint, aut potius qua necessitate compulsus, Philosophiæ & Medicinæ studio desperato, animum ad Grammatices labores adjecerim, iisq; sumptus meos ita exsarcire, ut aliqua tamen in parte apud nobilissimas disciplinas hærerem, & quasi extrema linea philosophari possem intenderit: neque commemorare sane queo, quin multa mihi, quæ nunc quasi consenuisse videntur, recrudescant vulnera: & multis bonis viris non est ignotum. Enimvero cum edita Dionis Nicæi Romana historia animadverterem, me haud infelix tyrocinium deposuisse: quod id meum opus abunde & pro ætate (quæ etiamnum duobus amplius à trigesimo abest annis) & conditione mea doctis aliquot clarisque viris probaretur, neque ingratum in publicum exiisset: simulque res ita meæ hortarentur, statui susceptum munus persequi. Itaque ut primum defunctus aliis minutis quibusdam negotiis, circumspicere de auctore, cui operam navarem,

gravi

gravi aliquo cœpi, tametsi essent ita multi ad manum, ut delectu admodum opus haberem: nullum tamen scripti genus apparuit, quod nostram operam & magis requireret, & facilius impetraret, quàm hoc à Plutarcho de præstantissimorum Græciæ Romanæque reipublicæ virorum rebus gestis atque vitis conditum volumen: cum, quod haud facile utilius aliud, omniq; fructu locupletius extat: tum, quod, si ullum aliud, & mendosissimum Græce, & corruptissimum Latine circumfertur (quorum alterum paulo post, alterum jam ante demonstravimus,) Neq; defuerunt, qui nos ad hoc suscipiendum opus hortarentur, magno & judicio & auctoritate præditi viri: quorum consiliis obtemperare, nostræ fuit modestiæ. Hic non nemo audaciæ nos atq; adeò temeritatis insimulabit, & parum prudenter subductis rationibus subiisse hoc onus existimabit. Quod si ingenue fatendum est id quod res habet, non nego equidem multo majores me in progressu operis difficultates sensisse, quam, cũ ingrederer in tractationem ejus, putassem. Est enim omnino illud quod tractavimus, periculosæ plenum opus aleæ, ut Flacci verbo utar. Codex Græcus, quo usi sumus, Basiliensis, est infinitis in locis vitiatus, aliquando etiam mancus. ut vere affirmare possim, me ex eo menda, multo quam opinari quisquam posset, plura sustulisse: quorum haud pauca ipsis interpretibus imposuisse, aliquoties annotavimus. Libri alius copia nobis nusquam fuit. Iam interpretibus ipsis, à quibus subsidia speranda erant, opus fuisse auxilio, & quidem haud mediocri ostensum est. Hæc una fuit, & sane haud minimi ponderis difficultas. Quid de historiarũ ergo obscuritate dicam? de tot, tamq; variarum, & quæ explicatus habeant minimè faciles, disputationum perplexitate? de tam variis armorum, machinarum, navium, instrumentorum, tum magistratuum, rei nummariæ, vestium, aliisq; id genus appellationibus? quos Latine exprimere ita, ut commode & absq; errore intelligi queant, non est cujusvis eruditionis aut industriæ. Quam sæpe inserti sunt versus, mutili plerumq; & qui nusquam alibi extent, ut subinde dictionis formã mutavit Plutarchus? quippe modo historiam narrans, modo de naturæ rerum abstrusis rationibus, de vita & morum disciplina disputans: jam castrensia jam forensia negocia explicans. Quæ & alia, quæ studio omisi, permulta, qualia sint, intelligi satis nisi ab expertis nequit. Nam si miserias meas hoc loco, rerum & status mutationem, publicas privatasq; quibus destinebar interim occupationes, animiq; graves perturbationes, à quibus crebro interpel-

terpellatus fui, cõmemorem, videbor fortaſſis moroſo alicui circumſtantias non ad interpretem, ſed ad me privatim pertinentes, huc aggregare. tametſi boni & humani cenſoris aliud erit de his rebus judiciũ. Certe miſerrimum fuit, quod in ſumma egeſtate cõſtitutus, cum tam præclarum opus molirer, ne unum quidem hominem invenire potui, non jam qui Mœcenatis officio in me fungeretur, ſed qui vel minutiſſimo nos dono afficeret, eoq; utcunq; recrearet atq; conſolaretur. Supereſt, ut, quibus præſidiis fretus tantam molem ſuſtinuerim, & cœptum opus pertexuerim, exponam: nam infortunia mea ferre me & in Deum fiducia, & melioris ſtatus expectatio & animus jam obducto callo firmatus, docuerũt. Principio, ſi ingenii mediocrem vim, honeſti propoſiti tenendi pervicacem quandam cupiditatem, Græcæ & Latinæ linguæ peritiam nonplane vulgarem, ſtudium diligentiamq; & in tractando alieno opere fidem, tũ laborum tolerantiam, & Reip. literariæ augendæ promptam voluntatem ipſe mihi derogem: faciam ſane imprudenter. quippe & imparatum me tantũ opus aggreſſum, & omnem in diſcendis bonis literis operam luſiſſe dixerim. Deinde ætas quæ fortaſſis nonnullis temeritatis erit, & de cæco ſui amore, ſuſpecta, cautiorem me profectò quam ſecuriorem aut confidentiorem fecit: præſertim qui gloriam poſtremo loco ponerem, neq; famæ cupiditate, ſed famis metu lucubrarer, ſciremq; me omnem doctorum de nobis opinionẽ in diſcrimen hac lucubratione deducturũ. Et verò cũ cernerem, quibus in rebus alii offendiſſent, vel nimia ſui fiducia, vel oſcitantia & incuria ad ſcopulos devecti, in quos graviſſime impingerent: ex illis exemplũ, mihi ex uſu quod foret, capiendũ ſenſeram. Adverſus alia incommoda ſubſidio mihi induſtriam comparavi: ut, cum prioribus interpretibus ætate, uſu, doctrina, facundiaq; eſſem inferior, id tamen fide, diligentia, continentiq; labore conſequerer, ut meam, quam eſſet ipſorum, verſionem veriorem multo atq; utiliorem ederem. Etenim in eos qui ſe ad interpretandi hoc negocium ſola doctrina & facũdia videntes conferũt, laboris & induſtriæ ſecuri, rectè competere puto Hippomachi illud aliptæ dictum: qui hominum quendam procerum & longimanum laudantibus, ut ad pugillationem præclarè inſtructum: rem ita habere reſpondit, ſiquidem victoriæ præmium in ſublimi ſuſpenſum detrahere, id eſſet vincere. Denique verſiculus ille Græcus me conſolabatur,

Καίκε γυνὴ φέρει ἄχθος, ἐπείκεν ἀνὴρ ἐπιθείη.

Imponente viro pondus mulier quoque perfert.

Quo indicari arbitror, virium plerunque satis futurum ad perficiendum, si modò id, in quo elaboramus, animo sit forti & toleranti susceptum. Omnino autem Ciceronis illud oraculi loco ducebam: NEMINEM esse tam afflictum, qui si nihil aliud studeat, nisi id quod agit, non poßit navare aliquid, & efficere. Quare in spem prope certam veniebam, me si omnem meam eruditionem, ingenium, curam, operam & industriam, ad hoc Plutarchi Opus interpretandum & illustrandum contulissem, haud infeliciter id, quod institueram perfecturũ. Interim & contra Codicis Græci morbos meis usus & amuletis sum, & remediis. Nam & circumspectè singula consideravi: & cum similibus locis vel ipsius Plutarchi vel aliorum Græcorum, Latinorumve scriptorum magno studio atque cura conquisitis comparavi: & quicquid alibi observassem aut investigassem: huc solicitè contuli. Vsus sum & conjecturis meis quantum ejus vel obscuritas rei, vel mei ingenii tenuitas passa est. Denique cùm jam majorem operis partem absolvissem, prodierunt vitæ Plutarchi Gallica lingua ab Abbate Bellozanensi, Iacobo Amyoto, conscriptæ. Quem cùm præclaram ei libro operam impendisse, ex iis qui linguæ ejus sunt periti (quod mihi datum non est) & usum multis ac bonis codicibus audirem: amicorum adjutus, in primisque clarißimi Iurisconsf. Francisci Balduini (quem, ut ipsius summa doctrina & virtus, & amor in me singularis meretur, honoris causa nomino) officio, nonnullos, de quibus dubitabam, locos correxi. in haud paucis mea conjectura est illius interpretis suffragio comprobata. Cæteris difficultatibus eodem ferc modo nos extricavimus, meditando, indagando, conferendo, & (si nihil aliud possemus) divinando. Neque vero tantum mihi sumo, ut omnia me acu tetigisse putem: aut in tam longo, gravi, varioque opere nusquam me allucinatum jactem. nam & meæ imbecillitatis mihi sum conscius, & haud scio, an nemo quisquam eorum, qui hoc saxum volverint, nusquam sese lapsum profiteri potuerit. Perfunctum tamen esse omni me interpretatorio munere, qua potui summa fide, diligentia & patientia, assero. Si quid est à me peccatum id moli Operis, & variis animi nostri curis imputent, atque ætati, multisque aliis, quibus eramus circumventi, incommodis: nobisq́; gratiam ejus faciant, æqui peritique judices, oro: & de meis erratis vel me, vel alios candidè moneant. Nam & ipse haud dubito, olim me in hac mea lucubratione deprehensurum quæ mutata vellem, & sim fortasse mutaturus, sicut & in Dione meo haud pauca annotavi, quæ suo tempore

pore

pore retractare statui. Annotationes etiam (quarum & ante à me facta est mentio) translationi adjeci, in quibus de infinita multitudine pauca, sed gravia interpretum errata demonstravi, non mehercle ut illis obtrectarem, sed ut iis exemplis ostenderem, quàm non supervacaneus fuisset noster Plutarchi restituendi conatus. Explicuimus etiam obiter in gratiam lectoris non doctissimi, aut in his rebus versatissimi, permulta obscura loca, & quæ non omnium cognitioni essent obvia. Tanto quidem mihi ea labore steterunt, quanto vix ipsa interpretatio: ut condonari iis, si qua alibi peccavimus, haud injuria debeant. Ordinem Vitarum eum secutus sum, qui est in Græco libro: nam, ut mox ostendam, nequaquam ea sunt, quâ hodie leguntur, serie à Plutarcho scriptæ. Sed in hac re nihil est periculi, cum sint quasi singuli per se libri. Quod ad dictionem meam attinet, equidem verbum verbo reddere neque volui, neque debui. in eo qua potui summa industria fui, ut sensum fideliter exprimerem: quanquam ab ipsis verbis neque nimis longo, neque nimis crebro & fere coactus necessitate, aut spe perspicuitatis sententiæ adferendæ illectus, discessi. Ab his autem, qui nihil nisi de Cicerone expressum admittunt, & omne id quod Tullianum non sit, fastidiunt majorem in modum peto, ut illa sua tam stricta & dura lege si non omnes interpretes, at me saltem in præsentia liberent. Nam (ut non dissimulem quod sentio) & alias ego in eam partem inclino, ut Ciceroni quidem libenter suam autoritatem dignitatemque & primum inter Latinos locum deferam: cæteris tamen illustribus & qui eodem ferè vixerunt tempore, non circumscriptis ejus sermonis auctoribus. Et ut in dicendo scribendove omnino Ciceronianum debere esse largiar: in transferendis tamen ex Græca in Latinam linguam vel Philosophis vel Historicis (in utrorumque numero est Plutarchus) rem secus habere dicerem. Est enim interpreti summa attentione efficiendum, ne longius à verbis, à sensu autem ejus, quem interpretatur, & cujus insistere vestigiis necesse habet scriptoris, minimè deflectat. Quam ad rem qui unum Ciceronem sufficere autumant, ipsi viderint: neq; enim ego ex iis sum, qui eum sibi plane familiarem diuturna & assidua lectione ac meditatione reddiderunt, ac plane edidicerunt: nam ad hoc mihi studium neque vires, neque occasio fuit. Interim non sum tam obnoxii animi, ut fateri me pudeat, à me, ut solius Ciceronis verbis atque dictione Plutarchum exponerem, neq; postulari debuisse, neque ab ullo Ciceroniano fortassis hoc præstari potuisse, nedum à me. non pœnitebit me succes-

sus, si judicer Latine scripsisse: hoc est, ubi vel Tullius me, vel Tulliana imitatio deficeret, vel aliorum auctorum locutio commodius incideret, Terentii, Cæsaris, Livii, Sallustii, Velleii, Taciti, Suetonii, aliorumq; elegantium scriptorum usus vocabulis, & dicendi formulis. In id quidem operam dedi, ut Latine loquerer, & satis perspicue: barbarismos, & ambiguitatem, & obscuritatem solicite vitavi: omnino autem id egi, ut ne mea translatio alium interpretem requireret. Si quod vocabulum vel finxi, vel vulgo usurpatum commoditatis causa assumpsi in meam orationem: id vel necessitate feci coactus, vel quod perspicuitati videbar inserviturus, & circumlocutiones evitaturus: non temere tamen, neque sine probabili analogia aut ratione feci. Omnino autem, sicubi lectorem dictio non satis polita & elegans, & durior compositio verborum offendet: cogitet, Græca vestigia & sensum anxie persequenti interpreti facile evenire potuisse, ut stylum addictum alteri, & quasi alterius manu ductum, non optime semper regeret. Denique si ignosci antiquæ translationi potuit, quam Latinissimam esse nemo Latinæ linguæ gnarus dixerit: non magnopere mihi judicia doctorum æquorumque (quales præcipuè sunt, qui simili in studio ipsi etiam aliquando occupati fuerunt), reformidanda arbitror. Verum & hæc, & alia, candido & magnis laboribus ærumnosisque vigiliis non ingrato Lectori consideranda & dijudicanda relinquo, commemorata in hunc præcipue finem, ut intelligatur, quo consilio, qua solertia versati in hac provincia simus: & quantis ærumnis atque sudoribus, quanto etiam existimationis meæ periculo partum munus Reipublicæ literariæ largiar. Consequens est, ut de ipsius Plutarchi hoc opere, ejusque majestate & utilitate nonnihil dicam. De ipso auctore non arbitror necessarium multa dicere: quod neque laudes ejus ulla satis potest prædicare facundia: & ita seipsum scriptis suis commendavit, ut nullum porro præconium requirat. defendere autem, quæ in eo nonnulli carpunt, non est hujus loci. Patriam habuit Chæroneam, nobilem Bœotiæ urbem. Fuit autem ita Bœotus, ut se facile contra proverbium defenderit, quo ei nationi pinguia & crassa illiberaliaque ingenia per ignominiam tribuuntur. Itaque de se quod Pindarus dicit, hoc de Plutarcho rectissime affirmabimus: eum antiquum Bœotiæ suis convicium veris sermonibus refellisse. Quo majorem meretur admirationem, multosque simili infamia laborantes in bonam spem studiorum erexit: est enim ita in omni Philosophiæ genere versatus, ut cum quovis Attico conferri citra

peri-

periculum posit. De parentibus nihil admodum certi nobis constat: nisi quod Lampriam avum suum, & Nicarchum proavum ipse nominat. De vitæ instituto res ipsa nobis tacentibus loquitur. Vixisse sub Trajano eum, & alii, & Suidas tradit: cujus verba apponam, sed Latine. (ridere enim soleo quosdam ita Græcarum literarum peritiam, si diis placet, ostentantes, ut eas etiam Latinæ orationi nulla vel necessitatis vel elegantiæ ratione infarciant:) Plutarchus, inquit, Chæronensis patria, natione Bœotus, sub Trajano vixit Cæsare, atque etiam ante. Trajanus eum consularibus honoribus ornavit: mandavitque omnibus Illyrici præfectis, ne quid Plutarchi injussu agerent. Scripsit multa. Hæc Suidas. Magnum ergo ei habitum ab imperatore honorem apparet. Ipse quidem Plutarchus Neronis & Domitiani, ut quorum tempore vixerit, in Antonio, Pericle, & alibi meminit. Et Sossius iste Senecio, cujus multa in scriptis Plutarchi, & amica mentio est, quatuor Consulatus sub Trajano gessit: ut est in Annalibus annotatum. Nam Apophthegmata ipsi Trajano inscribuntur, Plutarchi sane nomine: sed nostrine Plutarchi id sit opus, an ab alio, & fortassis filio, ex scriptis ejus consarcinatum, quæri (ut puto) non abs re potest. Extat etiam Latina Epistola Plutarchi ad Trajanum, Politicis ejus præmissa: quæ ostendit, eum Trajani fuisse præceptorem. Sed quia ea in Græco non habetur, suspecta mihi est. Sacerdotem Pythii Apollinis se fuisse, ipse in libello, An seni gerenda respublica, indicat. Verisimile est, scriptas esse à Plutarcho has Vitas, cum jam provecta esset ætate: idque post reliquos libros, & ipse etiam Romanarum Quæstionum suarum mentionem in Romulo & Camillo facit. Cætera persequi, non est nostri instituti: qui non Plutarchum laudare, aut vitam ejus scribere, sed de Opere à nobis in Latinum sermonem traducto quædam, in gratiam Lectoris dicere intenderimus. Libet primum, Agathiæ Scholastici, viri haud ignobilis, & inter doctos, qui Iustiniani Imperatoris tempore vixerunt, minime postremi, carmen de eo apponere: sed, ut solemus, Latinum factum.

In Antonio Symbos. quæst. alibi.

Ausonii statuam decoris Plutarche perennis
    Hanc Chæronensi constituere tibi:
Inter se alternis quod componenda dedisti
    Inclyta Grajugenum, factaque Romulidum.
At non ipse tamen, tibi qui contendere possit
    Scribere, nec similem tu reperire queas.

Eleganter profecto & argute, id quod res est, dixit. Nam tanto judicio

delegit Plutarchus, quos inter se conferret singulatim, Græcum atque Romanum, tanta fide, gratia, atque facundia eorum vitas, acta, exitusque comparavit, tanto judicio similitudines ac dissimilitudines excussit, & dijudicandas proposuit, ut cogamur Agathiæ assentiri, qui parem laude Plutarcho, ac cujus cum eo contentio possit fieri, inveniri quenquam negaverit. Præclara etiam est Theodori Gazæ, hominis doctissimi, & antiqua Græcia digni, sententia: qui interrogatus (ut accepimus) à familiaribus suis. quemnam ex omnium scriptorum numero delecturus foret, si cæterorum omnium amittendorum incumberet necessitas: Plutarchum respondit. sentiens, à nemine quoque plura, ac magis varia, utiliora etiam ad oblectationem animi facientia edita esse volumina. Parallela Vitarum Græcorum atque Romanorum, fere hoc Opus inscribitur. Sunt autem Græcis Parallela, quæ certa quadam ratione juxta se ponuntur, certoq; respectu inter se conferuntur: quemadmodum linea apud Mathematicos parallelæ, itemque superficies dicuntur, quæ ita iuxta se positæ aut extentæ sunt, ut æqualibus ubique spaciis invicem distent. Itaque satis significanter inscripsit hoc volumen Parallela Plutarchus, in quo alternæ inter se congruentes Græcorum & Latinorum primæ existimationis virorum vitæ exponerentur. Iam cum facile intelligi à quovis possit, historicum esse hoc Opus: historiis autem magnam partem ejus doctrinæ quæ est de vita & moribus cum contineri, tum illustrari, satis liqueat: opere precium est, dignitatem & utilitatem Plutarchiani hujus Operis considerare. Neque arbitror hujus esse loci, præstantiam Philosophiæ Moralis dicendo persequi: quam qui spernunt, non equidem video quid homine dignum probare ii possint. Putidum quoque existimo esse, historiæ laudes huc congerere: quas & jam olim multi gravissimi auctores suis scriptis demonstrarunt, & nostra avorumque nostrorum memoria docti homines complures, ex antiquorum monumentis studiose collegerunt. Id quidem in promptu est, nullum vel ad officii rationes, vel vitæ honestatem atque constantiam, vel ad delectationem animi, genus literarum historico commodius, locupletiusque extare. Est quidem plurimum & honoris & venerationis deferendum ei Philosophiæ, quæ in consideranda rerum natura, hujusque obscuritate perscrutanda, & veritate eruenda versatur, quæ sane id præstat, ut & amœnissima, seque dignissima compleatur animus voluptate, & rerum caducarum sublimi dispicientia atque contemptione instruatur. Sed tamen ita est natura comparatum, ut homines ad

cætum quendam & communem vitæ societatem facti, iis artibus indigeant, quibus instituere mores suos, virtutem colere, & inter se concordes atque utiles invicem vivere, omninoque humanam conditionem tueri possint. Ad quam rem nobis, post veræ religionis cognitionem, largitus est Moralem Philosophiam Deus vitæ magistram & honesti (cujus rationes ab ipsa repetuntur natura) custodem: quæ & unumquenque privatum pro se virtutem, & publicè omnes civilem communitatem colere doceat. Quam Philosophiam qui negligunt, rerum contemplatione sola verique indagatione contenti, ii nequaquam hominum officio convenienter philosophantur: suntque in gravissima culpa, quod sibi, non Reipublicæ natos sese esse censuerint. Verum hæc morum & virtutis disciplina cum non agitatione mentis perficiatur, neque in cognitione acquiescat, sed in agendo consistat: mirum in modum ad historiarum quasi adminicula adnititur, quæ actiones à recta vel prava ratione profectas earumq́ progressus & exitus recenseant atque demonstrent. Non enim demonstrationibus certis, & (ut sunt Mathematicorum) necessariis, doctrina hæc comprehenditur: sed argumentis & rationibus ex vita communi actionibusque & earum diligenti observatione atque fideli desumptis confectisque traditur. Quare Aristoteles, facile in hoc genere Philosophorum princeps, adolescentem ab auditione moralis Philosophiæ excludit, quod vitæ humanæ actionum rudis sit atque imperitus. Ergo si ad præstantissimum studium peritia actionum humanarum requiritur: quisquam ita cœcus est, ut non intelligat historiam esse quasi fundamentum & sedem argumentorum quibus de officio & virtute doceantur homines? quæ ipsa doctrina ad historias tanquam ad Lydium lapidem (non aliter quam demonstrationes ad sua principia) exigi debeat. Et vero multa sunt quæ impediant, quo minus de præsentibus hominum factis dictisve, quam de præteritis & priscis judicare, & ea ad utilitatem nostram accommodare queamus: cum alioquin ut opera artificum, & lucubrationes eruditorum, ita acta etiam hominum atque sermones temporis quasi calculo quodam approbari oporteat. Vt omittam id, quod utinam quam est odiosum, tam esset vanum: fœcunda culpæ esse sæcula: & hodie neque tam multa, neque tam illustria virtutum exempla existere: vitia autem ita dominari, itaque increbuisse, ut quotidianis exemplis quasi adsuefacti, observare ea cessaverimus. Itaq; ergo antiquitas nobis repetenda est in eamq́; inspiciendum: & præceptorum cum rationes, tum documenta

ab ea arcessenda sunt. Neq; enim jam id dicam, turpe nobis esse, quibus natura incredibilem cognoscendi cupiditatem ingeneraverit, superiorum ætatum statum, res, rerumq; vices & mutationes ignorare: cum diligentia & labor doctorum virorum ea nobis fere citra ullam molestiam in ipsorum monumentis conspicienda exhibuerit. Quanquam, si prudentiæ est, præterita cum præsentibus componere, atque ex his de iis quæ eventura sint conjecturam facere; prudentia autem earum virtutum, quibus officium tuemur, civilemque hominum societatem administramus princeps est, & quasi caput: nemo, ut arbitror, ita stupidus est, qui non videat, quantum & ad prudentiam parandam, & recte vivendum historiæ momenti adferant. Sed hæc alio loco disputantur fusius, hic notasse satis habuimus. Enimverò non uno modo scriptas, sed variis & diversis esse historias, nemo nescit nisi qui libros non viderit. Longe enim aliud in bello Gallico scribendo consilium Cæsar, quam in Annibalico aut Philippico Livius secutus est, vel in Carthaginensi Appianus: longe aliud Herodoti, quam Thucydidis, & quam horum, Xenophontis fuit institutum: alia ratione Tiberii Cæsaris vitam Cornelius Tacitus, quam Suetonius aut Dio literis mandavit. Sed ista inter se comparare, brevitatis studio supersedeo. Plutarchi historia in his Vitis explicata est ejusmodi, ut Philosophiamne moralem historicis exemplis declarare, an rerum gestarum narrationem Philosophicis disputationibus illustrare atque exornare propositum sibi habuerit, in quæstionem venire possit. Ita enim scriptionem historiæ temperavit, ut usum ejus (quem nos modo ostendimus) genuinum, & vitæ humanæ commodissimum indicare, morumque præcepta eum non verbis, sed rebus confirmata tradere voluisse appareat. Id quod consecutum felicissimè, non potest nisi apud indoctos & illiberaliter institutos esse dubium: ipse initio Pauli præ se fert, quid eum, ut in contexendo hoc opere pergeret instigarit. Et quidem mirifice facit ad constantiam doctrinæ, ac rationum, quæ in vitæ morumque disciplina tradi solent, certitudinem demonstrandam, non unius temporis aut populi tantum, sed diversorum exempla in promptu habere: ne casum in rebus humanis plus quam consilium posse judicemus: neve tritum illud nostro assensu comprobemus:

Vitam regit fortuna, non sapientia.

Est enim in hoc opere à Plutarcho satis evidenter explicatum, ac multis argumentis, multis rerum testimoniis confirmatum, similium consi-

liorum

liorum atque factorum consimiles eventus fuisse, consimiles fructus: aut si quid fortuna variasset id fere ita cecidisse, ut consequentia tamen causarum & effectuum non magnopere obscuraretur. Quanquam autem est ineffabilis prope ingeniorum varietas, multa admodum & vitia & virtutes: nullum tamen insigne est vel bonitatis naturæ atque vitæ, vel perversitatis genus, de quo in Philosophia soleat disputari, quod non in hoc tam vario & fœcundo opere depictum suis coloribus expressumque sit. Cujus rei cum in ipsis historiis Vitarum, earumque comparationibus illustria sint & plurima exempla: præstat ad alia pergere, quam hic ea adducendo tempus trahere. Quæ vero insertæ paßim sunt & disputationes, & digreßiones, non lucem modo magnam & splendorem narrationibus afferunt: sed & recreant tædio vel longitudinis, vel obscuritatis, aliquando & humilitatis earum quæ referuntur rerum, affectum Lectorem: & veram Philosophicarum contemplationum ad res propositas transferendarum rationem commonstrant. Sunt autem non unius generis neque de morali tantum penu depromptæ: sed nulla est omnino Philosophiæ pars, cujus non aliquot capita sint eleganter, graviterque & argute exposita. At vero quem non invitent ad totius operis lectionem pulcherrimæ istæ aureo operi insertæ gemmæ? Quid potest tandem (ab homine præsertim Christianæ religionis ignaro) de divina natura sanctius atque castius dici, quam quod noster in fine Periclis, contra poetas, in Aristida, contra vulgatum errorem de Deo asserit? De cujus erga homines amore, quam sobrie in Numa loquitur? Quis profanorum auctorum de immortalitate & divinitate consequenda, veritati magis consentanea commentatus est, quam noster in fine Romuli? Quàm vero acute & graviter disputat de voluntatis nostræ motibus, utq; ii à Deo cieantur, in Coriolano? & de miraculis in Camillo? de spectris idque genus ostentis in Dione? Iam in Sertorii vita, & Phocionis initio, quàm scita est fortunæ cum virtute contentio? In Numa, quam docta Platonici de Reip. felicitate dicti explicatio? In præfatione Agidis, ut venuste atq; diserte ostenditur, quãta sua pernicie in Rep. versentur qui auram captant popularem? Quam argute in Galba docet, de exercituum infidelitate, & motibus ubi duce vero destituuntur? De contentionibus civilibus & ambitione, in Agesilao: de æquanimitate & facilitate ignoscendi, in Dione? Quam luculenter in Timoleõte & Arato demonstrat ad veram virtutem, constantiam animi roburq; requiri? Quam perspicue audaciam

ciam temeritatemqne, initio Pelopidæ à fortitudine distinguit? Quam Philosophice ostendit Therycioni Cleomenes, non fortis esse, sed timidi hominis, præsentium periculorum & malorum vitandorum causa mortem sibi consciscere? Quam sapienter in fine Marii declaratur sapientiæ studium neglectum sese ulcisci, ita ut ejus contemptoribus in summa etiam prosperitate nunquam sit bene? Quam est gravis in Solone adversus Thaletem, & docta argumentatio, qui timore amittendi à parandis bonis deterrebatur? Quid illæ digressiones? qualis in Marcello est, de Mathematicarum disciplinarum sinceritate, utque materia admixtione pollutæ sint. in Camillo: de diebus nefastis, & maximorum facinorum certis ac prope statis temporib. in Coriolano de cognomentorum rationibus: in Aemilio, de fluminum scaturiginib. deq; maris & montium altitudine: in Alexandro, de naphtha: in Marcello rursum, de triumphi & ovationis discrimine? Quis est homo liberalis ingenii, qui non & jucundissimas eas legere expetat, & utilissimas legendo sentiat? quis non in tam elegantibus & omnigenis ornatum flosculis pratum exspaciari & se ibi oblectare cupiat? Ac nos quidem brevitatis studio de innumeris pauca retulimus, ut quasi gustum præberemus, qui (ut scite ille apud Euripidem ait) emptorem invitaret. Quantum autem ad legendas & rectius percipiendas utriusque linguæ historias conducant hæ Plutarchi vitæ, non est quidem vel demonstrare mihi, vel iis qui dubitant, experiri difficile. Quam multa sint apud Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, aliosque vel omissa, vel parcius, negligentius, aliquando etiam malignius scripta, quorum integra & fidelis historia à nostro possit repeti, ex collatione scriptorum diligentibus deprehendendum relinquam: quibus quidem nos in annotationibus nostris nonnunquam obiter vel ansam conferendi præbuimus, vel auxilium etiam tulimus. Quod idem de Latinis intelligi volo, Cicerone, Livio, Cæsare, Sallustio, Tacito, Paterculo, aliis: ex quibus & transtulit multa, & illustravit: plurima autem: sicut & in Græca historia, iis ex auctoribus, quorum scripta ætatis hominumve invidorum injuria vel negligentia interciderunt, addidit. Quanta enim cura & diligentia Vitas istas conscripserit, vel ex auctorum, quos citat, tanto numero (ducentis autem amplior est) æstimari potest, quæ ipsæ optimorum & veterum scriptorum venerandæ reliquiæ, ad frequentandam hujus operis lectionem historiarum & antiquitatis studiosos merito trahere debent. Sed, ut finem faciam; id quod de antro Mercurii Or-

heus.

pheus, id nos de Plutarchianis hiſce Commentariis, utinam tam venuſte etiam & ſuaviter, quam optime & vere affirmare poſſumus:

Si quem ſana hominem mens hunc accedere juſſit,
Omnigena aſſiduis bona quo Plutarchus acervis
Depoſuit: mox ille manu lætiſſima utraque
Dona domum referet felix, tutuſque laborum.

Non enim gemmæ (de quibus poeta ille ſplendide admodum pollicetur) animi tranquillitatem, vitiorum vacuitatem, & veram felicitatem, veros honores, veram gratiam pariunt: ſed philoſophiæ ſynceræ ſtudium, unicum non adverſus feras & angues & latrones, ſed (quæ his eſt exitioſior) barbariem & flagitia, belluinamq́ turpitudinem præſidium. Porro autem diſſimulandum minime eſt, Plutarchianum hoc Opus nequaquam ad nos perveniſſe integrum: neque vitiatum modo à librariis eſſe, ſed mutilum & magna ſui parte mulctatum. Neque enim comparationes tantum nonnulla harum, quæ ad nos pervenerunt, Vitarum deſunt: ut Themiſtoclis & Camilli, Pyrrhi & Marii, Alexandri & Cæſaris, Phocionis & Catonis: ſed & multas à Plutarcho ſcriptas vitas deſiderari conſtat. Ipſe enim à ſe conſcriptas quaſdam diſerte refert, quæ non extant, ut Epaminondæ in Ageſilao, Metelli Numidici in Mario, Scipionis Aemiliani in Tib. Graccho, Leonidæ in libello de Herodoti malignitate, Daiphanti in opuſculo de Virtutibus mulierum, ſub Phocidum titulo. Videtur & Herculis ſcripſiſſe vitam, idque in Theſeo innuere. Tum quia Artoxerxem, Aratum ſcripſit Plutarchus: quos cum eis conferret, haud dubie ſcripſit, niſi forte defuiſſe exempla in tanto hiſtoriarum chao putemus. nam Galbam & Othonem facile pro Plutarchianis agnoſco: ad Parallela tamen hæc non magis pertinere puto, quam decem oratorum Atticorum vitas ab eodem ſcriptas: & quidem poſt illas leguntur inter cætera Plutarchi opuſcula. Tamen quia erant in Græco codice noſtro additi, & digniſſ mi lectu ſunt, præſertim quod multa habent quæ apud Cornelium Tacitum & Suetonium deſiderantur, non dedignatus eas ſum mea interpretatione. Iſocratis eſt Evagoras, & ab amico meo ſummo, eodemque doctiſſimo atque humaniſſimo viro Hieronymo Vuolfio eleganter converſus. Probabile eſt eum etiam Auguſti Tyberii, aliorumque vitas literis mandaſſe multorum, & Romanorum regum principum, aliasve inclytorum virorum. Ordine vero longe quam ſit hodie receptus alio, eum hoc Opus condidiſſe, ipſe locuples eſt teſtis: qui cum in Pericle &

Demosthene indicet, se binorum, quos inter se compararet, acta singulis libris pertractasse, Periclem & Fabium decimo, Domosthenem & Ciceronem quinto lib. aßignat, sicut & Dionem duodecimo: hodie vigesimo libro hos, illos quinto legeres. Extat etiam liber Plutarchi, qui de Homeri vita inscribitur: cum paucißimis vita Poetæ explicetur, reliqua de poesi ejus sint. Quem ego librum, si Deus voluerit, suo tempore, ita ut ex re studiosorum est tractatum, in lucem dabo, huc enim non pertinet. Annibalis & Scipionis majoris Vitæ Latinæ sunt factæ à Donato Acciajolo, & cũ reliquis editæ: mihi, ut eas Græcas viderem nondum contigit. & quidem in Pyrrho Plutarchus Scipionis istius vitæ à se scriptæ meminit. Ego tamen eas Latinas, ut circumferuntur, addendas curavi, ne quid Plutarchianum desideraretur. Certe Amiotus, qui se multis usum & bonis in Italia etiam codicibus asserit, eas non habet. Deplorare autem tanti operis tam indignam calamitatem, cum id frustra sit futurum, non vacat, quanquam alioquin hodie ita fere sunt ingenia, ut de Livianis CXLII. libris, amissos CVII. plures desiderent, quam superstites XXXV. legant. Grati potius simus: & eo quod nobis divina quadam fortuna relictum est uti dignũ est, utamur. Quæ præterea sunt, de quibus moneri lectorem debere putaremus, ea in Annotationibus commodiori, ut arbitramur, loco sumus complexi. Nunc, quia & de Operis à nobis translati dignitate, & de nostro in eo interpretando labore atque ærumnis satis, & pro modo præfationis fortaßis multa disseruimus: restat, ut receptui canamus, & duriter atq; fideliter administrati nostri officii conscientia freti, bonum atq; candidum Lectorem ad lucubrationis nostræ lectionem cognitionemq; admittamus.

CATALOGUS VITARUM
PLUTARCHI *comprehensarum*

TOMO I.

Theseus pag. 1
Romulus 26
Comparatio 47
Lycurgus 54
Numa 81
Comparatio. 98
Solon 107
Poplicola 134
Comparatio. 147
Themistocles 151
Camillus 175
Pericles 209
Fabius Maximus 238
Comparatio 256
Alcibiades 262
C. Marcius Coriolanus 294
Comparatio. 314
Timoleon 324
Aemilius Paulus 348
Comparatio. 371
Pelopidas 381
Marcellus 407
Comparatio. 428
Aristides 435
Cato Major 456
Comparatio. 474
Philopœmen 482
T. Quinctius Flamininus 498
Comparatio 512.

PLVTARCHI GRÆCORUM ROMANORUMQUE ILLUSTRIUM virorum Vitæ,

PARS I.

GVILIELMO, XYLANDRO, AVGVSTANO, *interprete.*

PLVTARCHI THESEVS.

1

QVEMADMODUM ii scriptores, Sossi Senecio, qui orbis terrarum situm enarrant, cum extremis tabulis ignotas sibi partes stringunt, aliquando adscribere solent, esse illis in locis litora aquis destituta, aut feris obsessa, cœnove obsita, aut montes eò Scythicos, vel mare glaciale pertingere: sic ego, ubi in scribendis Græcorum Latinorumque sibi respondentibus invicem vitis, per id tempus, quod verisimilem orationem, historiamque rerum gestarum admittit, transitu facto, ad antiquiora illa pervenissem: haud absurdè dicere poteram: fidem excedentia in istis esse pleraque, ac tragicè ficta, ut in quibus poetæ, fabularumque conditores versentur, neque fidem ea perspicuitatemque recipiant. Iam mihi, cùm Lycurgi legum latoris, & Numæ vitam exposuissem, videbatur haud absurdum, quoniam Romuli ad tempora propè accessissem, ejus quoque historiam repetere. Vbi cùm circumspicerem (quod est Apud Æschylum) *Antiquitas fabulosa.*

——illi quem parem.

Aequum gravi certaminique opponerem.

placuit pulchrarum atque illustrium Athenarum conditorem cum invictæ ac gloriosæ urbis Romæ parente conferre. Quo in negotio optaverim sanè, fabulas tantisper nobis obsequi, dum expurgatis figmentis, historiæ speciem induerent: sicubi tamen eæ contumaciter veri similitudinem respuent, neque se probabilitate temperari patientur, æquanimi auditores, & qui benignè antiquitatis narrationem accipiant, opus nobis erunt. Porro Theseus multis similitudinibus Romulum videtur attingere: quippe uterque incertis obscurisque natalibus ortus, Diis geniti fuisse crediti sunt.

Ambo præstantes armis, quod novimus omnes:

Vterque quantum ejus fieri poterat, prudens, de urbium præclarissimis Romam alter condidit, alter Atheniensis civitatis auctor fuit. Proinde raptus mulierum iis communis fuit, neuter infortu-

nium domesticum, suorumque popularium reprehensionem effugit: quin etiam ad extremum incurrisse in offensionem suorum civium dictus est uterque: siquidem ea, quæ ut minimum tragiçè dicta habentur, ad veritatem aliquid faciunt.

Genus Thesei.

THESEI paternum genus ad Erichthonium, primosque indi- II
genas refertur: materno Pelopides fuit. Pelops enim inter reges Peloponnesi non opum magis, quàm liberorum copia, potentissimus erat. ut qui multas filias optimatibus matrimonio conjunxisset, multos principes civitatibus inseruisset. quorum è numero Pittheus Thesei avus Trœcenem, oppidum non magnum, condidit, opinionem doctrinæ ac sapientiæ præ reliquis ea tempestate hominibus adeptus. Fuit autem istius sapientiæ hujusmodi quædam species & vis, quali usus Hesiodus, præsertim in libro de Operibus & diebus propter sententiarum pulchritudinem claruit; quarum sanè hanc Pittheo auctori adsignant, teste etiam Aristotele:

Pittheus. Trœcen.

Veterum sapientia.

Quod satis est homini statuas mercedis amico.

Euripides quoque Hippolytum incorrupti Pitthei discipulum appellans, Pitthei existimationem declaravit. Cæterum Ægeo liberos desideranti, Pythiam ferunt oraculum dedisse vulgatum illud: quod prohibeat, ne antequam Athenas venisset, cum aliqua muliere rem haberet. id oraculum, cùm non esset satis apertum, Trœzenem veniens Ægeus Pittheo proposuit, erat autem tale:

Optime vir, non ante pedem dissolveris utri
Exsertum, claras quam tu remearis Athenas.

Oraculum Ægeo datum.

Aegeus cum Aethra concumbit.

Pittheus, incertum qua ratione adductus, hominem persuadendo aut decipiendo, ad concubitum Æthrę pellexit. At Ægeus ubi se cum Pitthei filia coiisse intellexit, eamque concepisse suspicatus est, gladium & calceos sub saxum ingens abstrusit, quod in se cavitatem habebat iis condendis respondentem: rem soli Æthræ aperuit, datoque mandato, ut si filium peperisset, adultum eum, cùm sublato saxo potuisset eas reliquias eximere, unà cum his, nemine conscio, ac quam maximè clam omnibus (Pallantidas enim, qui erant quinquaginta Pallantis filii, quorum insidiis petebatur, ac quod nullos liberos haberet, despectus ipsis erat, maximè metuebat) ad se mitteret, discessit. AEthra filium edidit, quem alii statim propter reposita ea, unde cognosceretur, monimenta, Theseum nominatum auctores sunt: alii posteà temporis, cùm eum Athenis AEgeus filium adscivit: utrobique vi Græci vocabuli adstipulante. Traditum quo- III
que est; Theseum dum apud Pittheum educaretur, præceptorem ac pædagogum habuisse, Connidam nomine: cui etiamnum Athenienses pridie sacrorum Theseorum arietem immolant: multo hanc ei memoriam, honoremque justius tribuentes, quàm Silanioni ac Parrhasio, quorum hic effigiem Thesei pinxit, ille finxit. Tenebat adhuc illis temporibus consuetudo, ut qui pueritiam exirent, Delphos profecti crinem Deo consecrarent: itaque venit eo Theseus (ac locum cui Thesea nomen hodieque est, ab eo dictum perhibent,

Pallantidæ Aegeo infensi.

Theseum nomen unde.

Connidas Thesei pædagogus.

Crinem Deo consecrare Delphis. Thesea.

toton-

tòtonditque ſinciput tantum: quod de Abantibus Homerus ſcribit:
idque tonſuræ genus Theſeis propter ipſum nuncupatum fuit.
Abantes porro primi ad hunc modum tonſura uſi ſunt; non ut fert
quorundam opinio, ab Arabibus ita docti, neque imitatione Myſo-
rum: ſed quia erant bellicoſi, comminuſq; pugnare & manum con-
ferre hoſti ante alios docti, ut Archilochus quoq; teſtatur his verbis:

Theſeis. Abantum tonſura. Arabes. Myſi.

In fera cum fortes Mars prælia traxit Abantes,
Seq; acies campis explicuere virûm:
Non ibi tum fundæ, neq; nervo ducitur arcus:
Pugna ſed ancipits comminus enſe viget.
Hoc miſcere manus docti certamine, quorum
Eubœa imperio Martia terra ſubeſt.

Itaque Abantes eo tondētur, ne apprehendere ipſos crinibus hoſtes
poſſint: quod ſcilicet Alexander etiam Macedo ſenſit, qui, ut rade-
rent genas, Macedonum ducibus præcepit: quod promptiſſime in
conflictibus aliquis iis poſſit prehendi. Verùm aliquandiu Aethra
Theſei originem occultam habuit, ſparſo rumore à Pitheo, natum
eſſe è Neptuno: hunc enim Deum Trœzeni ſtudioſè colunt, eum-
que urbis ſuæ tutorem habent, primitias ei frugum offerunt, &
nummum ſuum tridente inſigniunt. At poſtquam adoleſcens juxta
robur corporis, fortitudinem, animique conſtantem magnitudinem
prudentiæ conjunctam oſtentavit: ibi eum Aethra ad ſaxum addu-
ctum, genus paternum docuit, juſſitq; ſignis patris erutis, uti Athe-
nas navigaret. Iſque haud magno labore, ſaxo ſummoto, navigatio-
nem detrectavit, quantumvis tutam, & ad quam avus materq; hor-
tarentur, quod eo tempore pedeſtri itineri Athenas venire difficile
habebatur, nulla viæ parte à periculis propter latrones & maleficos
IV homines tuta. Etenim ętas illa homines tulit, promptitudine qui-
dem manuum, pedum celeritate, corporiſque viribus pollentes, ut
apparet, indefeſſoſque: ſed qui ſua natura ad nullam rem bonam
commodamve uterentur, libidine gaudentes ſuperba, fructumque
ſtatuentes ſui roboris, ſævitiam ac immanitatem, dominarique &
vim facere obvio cuique, mortemque adferre: tum qui viribus ſu-
periori, verecundiæ, juſtitiæ, æqualitatis, humanitatiſque rationem
nullam habendam putarent: quod ea vulgò ab his qui injuriam aut
inferre non auderent, aut ipſi metuerent, laudibus afficerentur. Ho-
rum multos Hercules circumiens exſciderat, ac deleverat: reliqui
ejus præſentia territi, abdiderant ſe, viventeſq; abjectam vitam ne-
gligebantur. At poſtquam is adverſa fortuna ictus, propter illatam
Iphito cædem, in Lydiam diſceſſit, ibique multum temporis Om-
phalæ (hanc enim ſibi pœnam ipſe injunxerat) ſerviens exegit: res
Lydorum alta in pace ac ſecuritate fuerunt: in Græcia vero iterum
eruperunt flagitia: ac nemine inhibente floruerunt. Itaque pede-
ſtris è Peloponneſo Athenas verſus profectio pernicioſa fuit. Ea
propter Pittheus, ſinguli latronum ac maleficorum hominum qua-
les eſſent, quoq; modo peregrinos tractarent, expoſito, ſuaſit The-

Alexandri inſtitutum de radendo mento. Neptuni filius creditus Theſeus. Latrocinia Theſei tempore frequentiſſima. Hercules latrocinia excidit. Magnanimitas Theſei.

seo, ut mari eo veheretur. Enimverò Theseus, quem jam dudum, ut
par erat, Herculis virtutis gloria occultè usserat, qui plurimum de
eo cogitârat, narrantes qualis ille esset, attentissimè audierat, potis-
simum si qui eum vidissent, actionibusque sive sermoni interfuis-

Themistocli somnum adimit Miltiadis trophæum

sent. Omnino tunc id ostendit sibi accidisse, quod multò post The-
mistocli: qui a Miltiadis trophæo sibi somnum eripi duxit: adeo
Theseo Herculis virtutem admiranti, ejus & in somnis obversa-
bantur acta, & æmulatio interdiu incitabat, instigabatque, eadem si-
bi ad perficiendum animo proponentem. cognatione etiam juncti

Cognatio Thesei & Herculis.

erant, è consobrinis prognati. Nam Pittheo soror fuit Lysidice, com-
munes parentes Pelops & Hippodamia. Pittheo Aethra, Lysidica
Alcmene nata est. Indignum itaque ratus Theseus intolerabile, si
cùm Hercules in omnes, ubicumque locorum essent, facinorosos
profectus, terram mareque purgasset, ipse obvia certamina detre-
ctaret, ac fuga maritima utens eum, cujus opinione ac rumore esset
filius, patrem dedecoraret: ad verum autem, signa ista, calceos &
gladium incruentatum deferret, neque præclaris potius operibus
nobilitatis specimen primo quovis tempore ederet. hoc animi pro-
posito viam inivit, ut neminem quidem lædere, vim verò inferen-

Thesei facinora.

tes ulcisci pensum haberet. Primùm in Epidauria Periphetem, V
qui clava utebatur, ac propterea claviger cognominabatur, cùm ab
eo inhiberetur, progressuque arceretur, congressus obtruncavit: cla-
vaque delectatus, teli loco eam in posterum semper habuit, quo
modo leonis exuvium Hercules gestavit; nam ut hic eo magnitu-
dinem à se victæ belluæ indicavit: ita Theseus à se superatam cla-
vam, secum verò invictam esse demonstrabat. In Isthmo Sinnim so-

Sinnis.

litum pinus flectere, indeque nomen Pityocamptæ adeptum, eo
modo interfecit, quo is alios multos: non quod id didicisset aut usu
percepisset; sed ostendens, virtutem cuilibet arti ac studio præsta-
re. Fuit huic Sinnidi filia forma ac mole corporis excellentibus,
nomine Perigune. Eam, cùm patre cæso fugisset, Theseus passim

Perigune.

quærebat, ipsa cùm in locum arboribus, stœbeque herba, & spinis
densis obsitum pervenisset, puerili simplicitate ea, tanquam sensu
prædita, precata est, ut se occultarent ac servarent: juramento addi-
to, curaturam, ne is locus ullo maleficio aut igni infestaretur. Ve-
rùm Theseus eam evocavit, data fide se honestè ei prospecturum,
tutamque ab omni injuria habiturum: ac cum egressa concubuit,
unde Melanippus natus. Perigunam postea temporis Deioneo Eu-

Melanippus. Deioneus. Ioxus. Ornytus.

ryti Oechaliensis filio Theseus in matrimonium locavit. Porro Me-
lanippus Ioxum genuit, Ornyti in deducenda in Cariam colonia so-
cium: unde Ioxides originem traxerunt, quibus patrium est, neque
spinam neque stœben cremare, sed venerari ac colere. Cæterùm sus

Phæasus Crommyonia.

Crommyonia, quam Phæam cognominabant, fera fuit haud qua-
quam contemnenda, nimirum pugnax & difficilis superatu. Hanc
obiter in itinere aggressus Theseus confecit, ne videretur omnia
necessitate compulsus agere: simulque arbitratus, esse strenuo viro
cum

eum hominibus flagitiosis vindictæ expetendæ causa congrediendum, belluas autem fortes ultro pugna lacessendum ac discrimen subeundum. Sunt qui Phæam latronem fuisse perhibeant mulierem, cædibus ac libidinibus infamem, quæ Crommyone habitans, suis nomen morum ac vitæ suæ ratione invenerit, & quam Theseus
VI interemerit. Scironem idem de saxis præcipitem actum occidit *Sciron.* ante Megaricam, solitum latrociniis eos, qui eò iter facerent, impetere, ut communis fama habet. alii eo superbiæ & petulantiæ progressum tradunt, ut hospitibus pedes lavandos protenderet, atque ita calce eos feriens in mare proturbaret. at Megarenses historici famam hanc impugnant, diuturnitatique temporis (ut ait Simonides) bellum faciunt. Neque enim prædonem & injuriosum fuisse Scironem, sed qui latrones supplicio affecerit, bonos & justos viros amicitia prosecutus sit. Quippe Aeacum inter Græcos sanctissimum censeri, Cychreum Salaminium Deûm honoribus apud Athenienses coli, virtutem Pelei ac Thelamonis nemini incognitam esse. Atqui Scironem Cychrei generum, socerum, Aeaci, Pelei & Telamonis avum fuisse; siquidem nati sunt Endeide, quæ filia fuit Scironis & Chariclûs. neque esse consentaneum, optimos viros cum pessimo necessitatem vitæ eam contraxisse, in qua res summæ ac preciosissimæ mutuo traderentur. Itaque Theseum affirmant, non cum Athenas iret, sed posterioribus temporibus Eleusinem, quam tum Megarenses possidebant, circumvento per fraudem ejus præfecto Diocle, occupasse, ac Scironi necem intulisse. Hæc itaque ad *Æacus. Cychreus. Endeis Sciro. Chariclo. Diocles.*
VII istum, quem dixi, modum, controversa sunt. Theseus Eleusine Cercyonem Arcadem lucta victum necavit. Progressus inde paulu-lùm, Hermione Damasten Procrusten interfecit, coactum, quemadmodum ille peregrinos urgere consueverat, membra ad lecti mensuram extẽdere: imitatus in hoc Herculem, qui, quorum insidiis petitus esset, eodem modo illos ultus est. ita Busirim immolavit, Antæum lucta stravit, Cycnum singulari certamine sustulit, Termerum collisione mutua capitis necavit: unde Termerio malo nomen inditum affirmant, quod is Termerus homines in quos incidisset, capitis sui inflictu perdidisset. Hunc eundem morem in suppliciis sceleratorum observans Theseus, ad hæc toleranda eos adegit, quæ ii aliis imposuissent: ita ut pœnas suorum flagitiorum suo modo persolverent. Progressum eum, ac jam ad Cephisum fluvium accedentem, viri quidam è Phytalidarum genere obviam facti, primum salutaverunt, lustrationeq; indigentem ritè expurgârunt, sacrisque, quæ Melichia à placando dicuntur, factis, domi suæ convivio acceperunt: cùm ante in via nullam cujusquam esset humanitatem ex- *Cercyonem necat Theseus. Herculis facta. Phytalidæ Thesea humaniter accipiunt. Meilichia.*
VIII pertus. Venit exinde Athenas, octavo die ejus mensis, qui Græcis Hecatombæon est, ante Cronius, hoc est, Saturnius dictus fuit. Ibi offendit & Rempub. turbarum ac dissidiorum plenam: & privatim res Aegei ac familiam laborantem. Vivebat enim cum eo Medea Corintho profuga, pollicita medicamentis sterilitatem se ejus pul- *Theseus Athenas venit. Medea.*

ſuram. Quæ cum de adventu Theſei accepiſſet, ignaro rei Aegeo, ac ſeniori jam, quique propter ſeditionem nihil non ſuſpectum haberet, perſuaſit ut hoſpitio acceptum Theſeum veneno tolleret. Theſeus ubi ad prandium venit, non exiſtimans conſilium fore, ut prior ſe quis eſſet aperiret; Aegeo cognoſcendi occaſionem quo præberet, eductum cultrum, quaſi ad propoſitas carnes ſecandas, ei oſtendit: confeſtim Aegeus re animadverſa, calicem cum veneno projecit, filium agnitum ſalutavit, convocatiſque civibus cognoſcendum præbuit: à quibus is virtutis ergo libenter eſt acceptus. Traditum

Delphinium. eſt, quo loco calice prolapſo, effuſum eſt venenum, ibi nunc ſepta eſſe in Delphinio: eo enim loco Aegeus habitavit: ac ſtatuam Mer-

Ægei portæ. curii, quæ à templo verſus Auroram poſita eſt, apud Aegei portas

Pallantidæ Theſeo bellum inferũt, & vincuntur. vocant. At Pallantidæ, cum ante ſperaſſent regnum ad ſe reditu- IX
rum, Aegeo ſine liberis decedente: poſtquam ſucceſſorem Theſeum, ei deſtinatum viderunt, graviter ferentes Aegeum regnare, adoptatum à Pandione, neque Erechtidarum ſanguini junctum regnaturumque deinceps Theſeum advenam atque peregrinum: bellum moverunt. Et, quo bifariam hoſtes adorirentur, pars cum patre ſuo palam à Sphetta Athenas contenderunt: reliqui apud eum locum, qui Gargetto dicitur, in inſidias ſe abdiderunt. Erat inter

Leos. ipſos præco Agnuſius genere, nomine Leos. hic Pallantidarum conſilia Theſeo aperuit. Theſeus ſubito inſidiatoribus ſupervenit, omneſque interfecit. quo audito, hi qui cum Pallante erant, diſſi-

Pallenæi. pati ſunt. Inde ortum memorant, ut Pallenæis cum Agnuſiis nulla ſit affinitas: neque id quod eſt ejus regionis, apud illos proferatur: *Akuete Leos*, id eſt, audi popule. Leos enim populum ſignificat. verùm ob proditionem, quam Leos præco fecerat, id nomen inviſum eſt. Interim Theſeus ne nihil ageret, utque animos populi ſibi X

Marathonium taurum Theſeus conficit. conciliaret, adverſus Marathonium taurum profectus eſt, Tetrapolis habitatoribus haud mediocriter moleſtum: eumque cùm domuiſſet, vivum per urbem compellens oſtentavit: ac deinde Apollini Delphinio mactavit. Hecale autem & fabula de ea, quo modo hoſpitium Theſeo præbuerit, videtur non omnis expers veritatis. Sacrificabant enim circum vicini populi coeuntes Hecaleſia Iovi

Hecale. Hecalo, honorabantque Hecalem, Hecalenem diminutive blandiendi cauſa nominantes: quod ipſa quoque cum Theſeum admodum adoleſcentem hoſpitio accepiſſet, eum aniliter ſalutaſſet, ac diminutive compellaſſet. Ac quoniam voverat rem ſacram Iovi Hecale propter Theſeum ad pugnam euntem, ſiquidem is ſalvus rediiſſet:

Tributi, quod Athenienſes Minoi pendebant hiſtoria. mortuæ ante ejus reditum, juſſu tamen Theſei hæc hoſpitalitatis compenſatio obtigit: ut Philochorus ſcriptum reliquit. Poſt pau- XI
lò venerunt à Creta tertium, qui tributum peterent. In confeſſo eſt apud pleroſque hiſtoricos, quemadmodum Androgeus in Attica

Androgeus. dolo interiiſſe ſit creditus, ac ob ejus mortem cùm Minos bellum gerens multa damna regioni ei injunxerit, tum Dii quoque eam afflixerint; ſterilitate & morbo gravatam, ac fluminum exundationi-

bus:

bus: utque Deo monente, fore ut placato Minoe ac reconciliato, finis iræ Superûm, ac malorum exitus haberetur, Athenienſes miſſis præconibus ac deprecatoribus ad Minoem, pacificationem compoſuerint, ea conditione, ut per novem deinceps annos, ſeptem juvenes, totidemque virgines mitterent ei tributi nomine. Hos adoleſcentes atque puellas qui maximè tragicè de ea re ſcribunt, in Labyrintho à Minotauro perditos: aut cùm exitum ejus nullum poſſent invenire, vagantes interiiſſe tradunt. Porro Minotaurum itidem, ut Euripides habet, monſtroſum fœtum confuſarum formarum,

Tauri ſpecie commixta ſcilicet, & viri.

XII At Philochorus ſcribit, Cretenſes inficiari hoc, ac affirmare, labyrinthum fuiſſe carcerem, in quo nihil eſſet mali, niſi quod effugere inde non liceret. cæterùm gymnicos ludos Minoem in Androgei honorem edere, puerosque victoribus præmium dare ſolitum, interea in cuſtodia detentos; primorum omnium certaminum Taurum victoria potitum, qui ſummæ apud Minoem exiſtimationis, ac præfectus copiarum eſſet, moribus inhumanis præditus, ac qui pueros Athenienſes ſuperbè iniqueque habuerit. Liquet Ariſtotelem, quo loco Bottiæorum deſcribit rempublicam, ita ſentire: non eſſe interfectos à Minoe iſtos pueros, ſed ſervili vitâ in Creta conſenuiſſe: quodam porro tempore Cretenſes priſci cujuſdam voti perſolvendi gratia primitias hominum Delphos miſiſſe; quas inter primitias etiam iſtorum poſteri fuerint: atque cùm hi Delphis vitam tolerare ſuam non poſſent, primum in Italiam trajeciſſe, ibique circa Iapygiam conſediſſe; inde in Thraciam tranſiiſſe, ac Bottiæorum nomen ſumpſiſſe: hinc puellas Bottiæorum ad certum quoddam ſa-

Labyrinthus.

Bottiæi.

XIII crificium cantare: *Eamus Athenas.* Equidem palam tum apparuit, eos rem gravem ſubire, qui cum urbe facunda & docta inimicitias ſuſcipiunt. Nam Minos perpetuo in theatris Athenienſium conviciis laceratus eſt. neque ei profuit Heſiodus, ſummum eum regem appellans: neque Homerus, colloquio Iovis uſum dicens: quin tragici prævalerent poetæ, qui de pulpito & in ſcena iniquitatis ac violentiæ magna ipſum infamia onerarunt, utcunque traditum ſit, fuiſſe Minoem regem & legum latorem, Rhadamanthum vero judicem, juriſque à Minoe conſtituti cuſtodem. Enimvero cùm tempus tertii tributi appetiiſſet, ac patres quibus eſſent adoleſcentes liberi, oporteret eos ad ſortem tradere; iterum exortæ ſunt contra Aegeum calumniæ civium, deplorantium ſuam ſortem, ac indigne ferentium, quod is, cùm omnis mali cauſa fuiſſet, ſolus nullam in pœnæ partem veniret: ſed regno in filium ſpurium ac exterum collocato, negligeret ipſos orbitati liberorumque amiſſioni expoſitos. Moleſtum hoc fuit Theſeo: arbitratuſque jure ſibi civium rationem habendam, ac fortunæ ſocietatem adeundam, progreſſus extra ſortem ſe obtulit. Animi ejus magnitudinem cives admirati, ſtudiumque in eo populi, benevolentia proſecuti ſunt. Aegeus ubi fruſtra precibus ac ſupplicationibus conſumptis, à ſen-

Minos conviciis Atheniensium laceratus.

Theseus in Cretam se abduci passus.

tentia filium deduci nullo modo posse vidit, reliquos pueros sorte
legit. Hellanicus sanè auctor est, non sorte ductos pueros puellas-
que à civitate amandari consuevisse, verùm Minoem Athenas venis-
se, eosque tum delegisse, ac ab eo primum omnium esse lectum
Theseum; præterea certa id conditione fieri solitum, nempe ut A- XIV
thenienses navim præberent, in eam adolescentes cum Minoe con-
scenderent ac aveherentur, neque quicquam armorum ii secum ha-
berent: utque sublato Minotauro pœna ista cessaret. Itaque initio,
cùm nulla adesset spes salutis, Athenienses navim velo nigro instru-
ctam, ut certa calamitate, miserunt. Tunc verò Aegeus, cùm eum
Theseus verbis confirmaret, jactaretque Minotaurum à se domitum
iri, gubernatori navis aliud velum album dedit; mandato, ut si sal-
vo Theseo rediret, eo uteretur velo: si quid ei accidisset, nigro ve-
lo infortunium indicaret. Simonides non album, sed puniceum
fuisse asserit, infectum scilicet flore humido cocci frondentis, idque
eum salutis signum constituisse. Idem ait, rectorem navis fuisse
Phereclus Amarsyades. Phereclum Amarsyadem, Philochorus Theseum narrat è Salamine
accepisse à Sciro rectorem Nausithoum, Phæacémque, qui proræ
præesset, (quod eo tempore Athenienses mare non usurparent) cum
Menesthes. unus ex adolescentibus esset Menesthes, Sciri è sorore nepos. Huic
adstipulantur sententiæ sacella Nausithoo & Phæaci à Theseo posi-
ta in Phalero, pone templum Scironis: ac festum quoque diem à
Cybernesia. gubernatione navis *Cybernesia* dictum in eorum honorem institu-
tum, idem Philochorus inquit. Post sortitionem Theseus eos, XV
quos sors periculo destinasset, è Prytaneo accepit: ac progressus in
Supplicationis signum. Delphinium, supplicationis pro eorum salute signum Apollini ob-
tulit: id erat ramus sacræ oleæ alba lana involutus. Voto concepto
Venus adiutrix Thesei. descendit ad mare, sexta die Munychionis, quo die etiam nunc puel-
las mittunt supplicatum in Delphinium. Fertur Theseo oraculum
Delphicum præcepisse, Venerem itineris ducem faceret, comitem-
que advocaret: præterea cùm capram apud mare immolaret, eam
Prodigium. fortuitò in caprum transiisse. inde Veneri Epitragiæ (nam tragos
Venus Epitragia. caper ipsorum lingua est) nomen datum. Communis historicorum
ac poetarum sermo est, cùm venisset in Cretam Theseus, accepisse
Thesei in Creta actiones. eum ab Ariadna, amore capta linum edoctumque qua ratione La-
byrinthi flexus pertransiret, interfecto Minotauro, acceptis secum
Ariadna & adolescentibus abnavigasse. Addit Pherecydes, carinas
eum Cretensium navium insuper insecutionis prohibendæ causa
conscidisse. Damon Taurum quoque Minois ducem in portu cum
navali prœlio exitum impediret, à Theseo occisum ait. Philo- XVI
chorus ita memoriæ prodidit: Cùm Minos certamen adornaret,
Taurus. Taurus opinionem de se præbebat, quasi iterum omnes victorias
obtenturus, eratque in invidiâ hominum, ut qui moribus suis jam
Pasiphae. potentiam aliis molestam effecisset, ac de adulterio Pasiphaes insi-
mularetur. Itaque Theseo petente certaminis sibi copiam fieri, con-
cessit Minos. Mos Cretensibus etiam mulieribus permittit inter-
esse

esse spectaculis: aderat igitur Ariadne certamini, ea viso Theseo attonita, pugnantem admirata est cùm omnes vinceret. Minos quoque voluptate affectus potissimum ob Taurum superatum ac ignominiæ objectum, pueros Theseo reddidit. Athenis tributum remi- *Lex Græcorum de navigatione.*
XVII sit. Clidemus rem totam aliter exponit curiosè etiam altius quædam repetens. Statutum, inquit, fuit Græcis communi suffragio, ne qua triremis quopiam exiret, plus quàm quinque viros vehens: solus autem ejus navis, quæ Argo dicta fuit, rector Iaso circumnavigavit, ac mari prædones depulit. *Argo. Iaso.* Dædalus porro cùm navi Athenas fugisset, Minos eum contra edictum longis navibus persequens, tempestate in Siciliam ejectus, ibi vitam cum morte commutavit. *Dædalus. Minois interitus.* Tum Deucalion ejus filius Atheniensibus infensus, misit qui Dædalum exposcerent: minatus, ni dederent, puerorum, quos obsides Minos acceperat, necem. *Deucalion.* Ei placidè respondit Theseus, pro Dædalo deprecans ut suo consobrino, ipsiusque etiam Deucalionis (cujus mater erat Merope Erechthei filia) consanguineo. Interim classem parare intendit, partim in Attica statim naves fabricans, procul ab eo loco, quo peregrini accederent, partim Trœcene apud Pittheum: id agens ut rem occultam haberet. Navibus perfectis avectus est, Dædalo & exulibus Cretensibus itineris ducibus. Nemo Cretensium rem præsenserat, itaque dum naves socias putant appellere, Theseus portu occupato, egressus è navibus properè Gnosum venit: commissaque in portis Labyrinthi pugna, Deucalionem cum stipatoribus occidit: atque ita summa rerum ad Ariadnam devoluta fœdus cum ea init: receptisque pueris Athenienses cum Cretensibus, juratis nunquam se bellum incepturos amicitia conjun- *Theseus Cretam capit.*
XVIII xit. Varii sermones hodie quoque de iis rebus feruntur, ut & de Ariadna, nihil inter se convenientes. Alii enim hanc à Theseo relictam, suspendio vitam finivisse memorant: alii in insulam Naxum à nautis deportatam, cum Onaro Bacchi sacerdote vixisse. Porro autem à Theseo desertam, alius amore correpto: *Varia de Ariadna historia. Naxus. Onarus.*

Nam gravis hunc urgebat amor Panopeidis Aeglæ:

Hunc enim versum Hereas Megarensis asseverat Pisistratum Atheniensium gratiam captantem exemisse Hesiodi scriptis, ac vicissim inseruisse Homeri Necyiæ hunc:

Thesea, Pirithoumq́, deorum sanguine natos
Illustres.———

Sunt qui peperisse ex Theseo Ariadnam dicant Oenopionem, ac Staphylum: quorum è numero est Ion Chius, de patria sua ita scribens: *Oenopion. Staphilus.*

Quam Thesida olim condidit Oenopion.

Enimvero quæ fabulæ maxime consentaneæ sunt, eæ omnium fere
XIX in ore versantur. Pæno tamen Amathusius peculiarem de his narrationem edidit. Vi tempestatis, inquit, Theseus in Cyprum delatus, Ariadnam gravidam, maleque à fluctibus affectam, ægram in insula solam exposuit; ipse navi refecta, rursus à terra in altum prove-

ctus est. Mulieres ejus insulæ Ariadnam exceperunt, ac solitudinis impatientem comiter habuerunt, literas confictas tanquam ipsi à Theseo missas obtulerunt: cæterùm ea fætu non edito, debitum naturæ ibi persolvit. Theseus reversus summum ex ea re cepit dolorem, reliquitque Cypriis pecunias, instituto ut Ariadnæ sacrificarent: ac duas statuas exiguas posuit, argenteam unam alteram æneam. In sacris quæ fiunt secunda die Gorpiæi mensis, quidam adolescens decumbit, ac ea loquitur agitque, quæ mulieres cùm pariunt: lucum, in quo ostendunt sepulcrum Ariadnæ, Veneris vocant lucum Amathusii. XX

Minoes duo totidemq; Ariadnæ. Iam quidam Naxii propriam quandam narrationem habent: fuisse duos Minoes, duas Ariadnas: quarum altera nupta Baccho in Naxo, Staphylum pepererit: junior altera à Theseo rapta, post ab eodem destituta in Naxum venerit cum nutrice Corcyne, cujus exstet sepulcrum. ibi Ariadnam hanc mortuam, diversis coli honoribus quàm priorem: huic enim cum gaudio & ludis diem Festum celebrari; illius sacra luctu & tristitia misceri. *Corcyne.*

Cæterùm Theseus è Creta avectus Delum appulit, Deoque sacris peractis, Veneris imaginem, quam ab Ariadna acceperat, dedicavit, ac cum adolescentibus choræam duxit, quam ferunt nostro quoque tempore à Deliis usurpari: ea admirationem circuituum & exituum in Labyrintho composita est modo certo, qui digressionibus & involutionibus constet. Genus hoc saltandi Grus apud Delios dicitur, Dicæarcho auctore. Saltavit autem Theseus circum aram Ceratonem, quæ nomen habet à cornibus, constructa est enim ex cornibus, omnibus sinistris iis. Certamen quoque editum ab eo in Delo fuisse scriptum est, ac tunc primum ab ipso palmam victoribus datam. *Chorea. Grus. Cerato, cornuta ara. Palma.*

XXI Cum Atticæ appropinquarent, tradunt præ gaudio neque Theseo, neque Gubernatori in mentem venisse, ut velum illud alterum tollerent, itaque salvos se venire Aegeo ostenderent, sic hunc desperata incolumitate suorum, de saxo præcipitem se egisse, ac periisse. *Aegei interitus.* Theseus ut navem appulit, sacra in Phalero, quæ voverat Diis, exsolvit: præconem in urbem misit, qui salutem ipsorum annuntiaret. Is invenit multos Regis interitum lamentantes, multos contra gaudentes, ac qui eum amplexari, coronareque salutis nomine cuperent: itaque acceptis sertis caduceum redimivit, ac ad mare reversus, cùm nondum libasset Theseus, mansit ante fores, ne sacra perturbaret: libatione demum perfecta, Aegei mortem exposuit. Itaque raptim in urbem ascensum est cum fletu ac tumultu: unde nunc quoque cùm Oschophoria celebrantur (ita dicta à frondium gestatione sollenni) non præco sed caduceus coronatur, ac inter libandum acclamatur à præsentibus, *Eleleu, Iu, Iu*: quarum prior alacriter agentium & militaris vox est, altera consternationem & trepidationem significat. *Oschophoria. Caducei coronatio. Eleleu, Iu.*

XXII Sepulto patre, Theseus votum repræsentavit Apollini, septima die mensis Pyanepsionis, qua die incolumes in urbem redierant. Quod autem coquuntur legumina (hæc *pyana* Græcè sonant, unde mensi nomen) inde sumptum ferunt, *Pyana mensis Pyanepsion. Leguminum coctio.*

runt, quod reduces ciborum quicquid erat reliquum commiſcue-
rint, ac in unam ollam conjectum coxerint, tum ſimul epulati ſint.
Eireſionam quoque, hoc eſt, lemniſcatam frondem efferunt, (fron- *Eireſiona ſeu*
dem oleæ lana, ſicut tunc ſignum ſupplicationis fuerat, coronatam; *lemniſcus.*
appenſis inſuper omnis generis primitiis, quia ſterilitas terræ ceſ-
ſaſſet) accinentes:

Ficus & pingues panes ferat Eireſiona,
Atque in vaſa favos, olei fundatque liquorem,
In calicesque merax, ut dormiat ebria vinum.

Nec deſunt qui hæc ab Heraclidis orta dicant, ſic ab Athenienſibus
educatis: ſed plerique tamen ita, uti expoſitum eſt, ſentiunt. Navim
triginta remis aptam, in qua cum pueris Theſeus abiit ac rediit,
Athenienſes uſque ad tempora Demetrii Phalerei conſervarunt, li-
gna vetuſta ſubinde dementes, nova alia valida addentes ac com-
pingentes: ita ut Philoſophis, de ratione incrementi diſputantibus,
navis ea exemplo fuerit: cùm alii eandem navim permanere, alii
XXII non perdurare dicerent. Oſchophoria à Theſeo inſtituta cele- *Oſchophoria*
brant. Is enim (ut ferunt) non omnes virgines quas ſors legerat, ſe- *deſcribit.*
cum abduxit, ſed duos juvenes, quorum conſuetudine utebatur,
qui facie muliebri eſſent ac puellari, animo autem virili, ac præſen-
ti, lotionibus aquæ calidæ, educatione umbratili, capillo, ac corpo-
re toto unguentis atque arte ad levitatem compoſitis ita permuta-
tos plane edoctoſque vocem, geſtus & inceſſum, uti quàm maxime
virginum ſimiles eſſent, neque ulla diſcrepantia appareret, inter
virgines retulit omnibus ignaris. Poſtquam rediit, ipſe ac juvenes
illi pompam duxerunt eo habitu, quo nunc utuntur, qui ramos O-
ſchophoriis geſtant. Eos autem geſtant in honorem Bacchi & A-
riadnæ, fabulam ſecuti, aut potius quod jam fructibus autumno
comportatis redierant. At mulierculæ cœnam ferentes adduntur
iis, & in ſocietatem ſacrificii recipiuntur, imitantes matres eorum
qui forte ducti erant: circuiverant enim hæ eos, cibos portantes: fa-
bulæque tum recitantur, propterea quod hæ etiam animi cauſa &
conſolationis, filiis fabulas recitaverant. Hæc Damon ſcripſit. Tem-
plum etiam Theſeo eſt conceſſum: juſſitque ipſe eas familias, è qui- *Theſei tem-*
bus forte ad tributum adoleſcentes eſſent lecti, ſibi ad ſacrificium *plum & ſa-*
conferre penſionem: curationem ejus ſacrificii penes Phytalidas eſ- *crificium.*
XXIV ſe voluit, hanc eis hoſpitalitatis mercedem reddens. Secundum *Phytalidæ.*
Aegei obitum, opus arduum atque admiratione dignum animo *Athenien-*
ſuo Theſeus propoſuit. Omnes enim qui Atticam inhabita- *ſem civita-*
bant, in unam urbem conduxit, unumque populum in unam *tem Theſeus*
civitatem compoſuit, cùm hactenus ſparſim degentes, difficulter *conſtituit.*
convocari ad utilitatem publicam conſultandam poſſent. Interdum
etiam diffidentibus invicem, ac mutuò armis diſceptantibus per
ſingulos populos, aut gentes; circumiens pacis auctor fuit: æquo
animo accipientibus ejus admonitionem privatis ac pauperibus.
Potentibus autem prædicabat, Remp. abſque regia dominatione

fore,

fore, si regem se constituissent; utpote ubi populo summam rerum in sua potestate habente, ipse tantum belli dux, ac legum custos esset, cætera ejusdem cum reliquis conditionis. Itaque aut persuadebat, aut certe potentiam ejus jam adultam, ac audaciam metuentes, malebant verbis quam vi adacti concedere. Proinde sublatis prytaneis, curiis ac magistratibus, quæ erant apud singulos populos, unicum ibi omnibus commune Prytaneum, similiterque Curiam erexit, quo loco nunc videntur: astu ipsum, & urbem, Athenas nominavit, Panathenæa sacrificium publicum instituit: Metœcia quoque sacrum *à mutatis civium sedibus* dictum, XVI. die Hecatombæonis fecit, hodie quoque usitatum. Tum regno ut polli- XXV
citus erat dimisso, urbem exornavit, à religionibus facto initio. Cùm enim de urbe consuluisset oraculum Delphicum, tale ipsi responsum allatum fuit:

Aegide Theseu, Pittheide nate puella,
Multis in vestra genitor meus urbibus urbe
Fines, & fati non irrita fila locavit:
At tu ne nimium mentem, dum consulis, angas:
Nanque uter in pelagi rapido jactabere fluctu,
Sed cursus tibi salvus erit, portumq; tenebis.

Hoc idem oraculum perhibent memoriter deinde recitatum à Sibylla urbem ita alloquente:

Subsidit, neque fas te mergi protinus utrem.

Quo magis augeret urbem, æquo jure omnes in civitatem suam vocavit: ac illud quod in vocnado populo solenne erat, *Adeste omnis popule,* à Theseo introductum ferunt, qui totius populi concionem instituerit. Neque vero passus est, Remp. propter populi indiscreti accessionem ordinis vacuam confusione laborare; sed primus ipse patricios, agricolas, ac opifices inter se distinxit: patriciis tribuit cognitionem rerum divinarum, utque magistratus ex iis crearentur, de jure ipsi responderent, sacra & cæremonias exponerent, æquata dignatione cum reliquis civibus: quippe patricii existimatione, agricolæ usu, numero opifices anteire credebantur. Quod autem primus ad plebem se accommodaverit, regno omisso, sicut Aristoteles inquit: id videtur Homerus quoque in recensione navium testari voluisse, ubi solos Athenienses populi cognomento afficit. Nummum etiam cudit bove insculpto, incertum propter Maratho- XXVI
niumne taurum, an Minois ducem, an ut cives ad agriculturam adhortaretur. Inde ductum afferunt, ut in æstimatione precii rerum, valere centum, aut decem bobus aliquid dicatur. Proinde cùm Megaricam regionem Atticæ firmiter adjunxisset, statuam vulgato sermone celebrem illam in Isthmo posuit, inscriptione addita, quæ regiones inter se divideret, duobus trimetris versibus: quorum is qui orientem Solem spectabat, erat talis:

Hæc non sunt Peleponnesus, verùm Ionia,

qui ad occidentem, ita habebat:

Athenienfis populus in tres partes divisus.

Il. β. 547.

Megarica Atticæ adjuncta.

Sunt Peleponnesius ista, non Ionia:

Isthmicum certamen primus ipse edidit: ductus æmulatione Herculis. id contendens, ut quo modo propter Herculem, Iovi Olympia Græci agunt, ita propter se Neptuno iidem Isthmia celebrarent. Quod enim in honorem Melicertæ institutum fuit, noctu peragebatur, magisque sacrificii, quàm spectaculi aut ludorum habebat naturam. Sunt qui Scironis causa Theseum Isthmia dicant posuisse, expiantem cædem consanguinei Scironis, qui Canetho & Heniocha natus erat, filia Pithei. Alii Sinnin loco Scironis ponunt. Statuit autem Theseus, estque cum Corinthiis pactus, ut Atheniensibus qui ad Isthmia venirent, priorem ii locum in consessu darent: quantum scilicet spacii occupat velum navis, qua spectatum venirent, expan-

Isthmicum certamen & Olympicum.

XXVII sum: ita enim tradunt Hellanicus & Andron. Halicarnasseus. In Pontum Euxinum navigavit Theseus, Herculem comitatus contra Amazones, Antiopenque præmium virtutis ab eo accepit, si Philochoro & quibusdam aliis scriptoribus credimus. Nam plerique alii, interque hos Pherecides, Hellanicus, & Herodotus, post Herculem referunt Theseum propriam navigationem fecisse, Amazonemque istam manu cepisse, quorum verisimilior est sententia: neque enim quisquam eorum qui cum Hercule navigassent, Amazonem aliquam captivam duxisse traditur. Bion auctor est, hanc quoque fraude circumventam à Theseo, abductamque. Quod enim natura suapte Amazones viros diligerent, eo factum, ut Theseum ad suam regionem accedentem, non fugerent, sed munera hospitalia mitterent: atque eum dona ista ferenti Antiopæ persuasisse, ut in navem

Thesei contra Amazones profectio.

XXVIII venirer, sicque inde solvisse. Iam Menecrates quidam qui de Nicæa Bithyniæ urbe historiam edidit, memoriæ prodit, Theseum circa Nicæam cum Antiopa commoratum fuisse, habuisseque militiæ socios tres adolescentes, Athenis oriundos, nimirum Euneon, ejusque Germanos Thoantem, ac Soloontem. Hunc postremum in amorem Antiopæ prolapsum, cùm reliquos lateret, aperuisse rem cuidam familiarium: ab hoc Antiopam ejus rei causa compellatam summopere abnuisse, usam tamen modestia humanitateque ea, ut ad Theseum rem non deferret: Soloontem desperatione compulsum, in fluvium quendam se abjecisse, ac ita periisse. At Theseum, cùm casum adolescentis causamque cognovisset, ac ægrè admodum ferret, in memoriam revocavisse oraculum quoddam Pythium, quo jussus fuerat apud Delphos, cùm in aliena terra maximum dolorem acciperet, ut ibi urbem conderet, suorumque aliquot ei præficeret. Condidisse itaque urbem, eique Pythopolin nomen à Deo ductum imposuisse: ac fluvium quoque qui juxta erat, Soloontem in honorem adolescentis cognominasse: fratres ejus reliquisse urbis moderatores, ac legum conditores, unaq; Hermum patricium Atheniensem. Ab hoc Pythopolis cives loco nomen indidisse *Hermû Oecia*, quod est Mercurii domus: cùm fuerit Hermi non Mercurii dicenda, atque ipsi perperam circumflexa posteriore vocabuli *Hermû* sylla-

Nicæa.

Oraculum.

Pythopolis.

ba, no-

ba, nomen ab heroe Hermo, ad Mercurium Deum (qui Hermes *Bellum Amazonicum,* Græcis eſt) tranſtulerint. Enimvero hac, qua dixi, occaſione con- XXIX flatum bellum Amazonicum, non levi aut muliebri opera geſtum eſt. Neque enim in urbe caſtra, neque prœlium apud Pnycem & Muſeum collatis manibus factum fuiſſet: niſi Amazones regione occupata, nemine obſtante, ad urbem acceſſiſſent. Sanè quod Hellanicus ſcripſit, eas per Cimmerium Boſphorum gelu concretum tranſiiſſe, fidem haud facile invenit: caſtra eas proximè urbem habuiſſe teſtantur & locorum nomina, & ſepulchra eorum qui occubuerunt. Multum temporis, cunctantibus utriſque, neque adoriri hoſtem audentibus extractum eſt: tandem Theſeus cùm Apollini rem divinam ex oraculo quodam feciſſet, Amazones aggreſſus eſt. Pugnatum eſt menſe Boedromione, cujus pugnæ cauſa in hunc uſque diem Athenienſes ſacrificia Boedromia peragunt, menſique inde nomen eſt Boedromion: vocabuli origo à clamore, cum ad auxilia accurreretur, ſublato trahitur. Cleidemus ſingula accuratè XXX perſequi cupiens, ſiniſtrum cornu Amazonum tradit ad eum locum converſum fuiſſe, qui Amazonium dicitur: dextro eas ſecundum Chryſam ad Pnycem perveniſſe, in quod Athenienſes à Muſeo impetu facto pugnaverint. Sepulchra eorum, qui ceciderint, fuiſſe apud plateam quæ ad portam fert, qua Chalcodontis ſacellum eſt, hodie Peiraica dicitur. Hac compulſos eos, uſque ad Eumenidum (Furias hoc vocabulo Græci ſignificant) fanum viri mulierum declinaſſe: cæterùm à Pallaido, Ardetto & Lycio irruentes, dextrum earum cornu uſque ad caſtra profligaſſe, multis earum dejectis. *Hippolita.* Quarto menſe pacem opera Hippolytæ compoſitam: hoc enim nomen ei, quæ uxor Theſei facta fuerit, non Antiopæ tribuit. Hanc alii perhibent, cum Theſei à parte ſtans pugnaret, à Molpadia jaculo confixam, eique poſitam ſtatuam, quæ ad Olympiæ Telluris eſt. In rebus adeo antiquis hiſtoriam non conſtare, mirum non eſt; XXXI quando ſunt etiam, qui dicant ſaucias Amazones furtim ab Antiopa Chalcidem miſſas, ibique curatas, quaſdamque ibi ſepultas eo loco, qui nunc Amazonium dicitur. Bellum pacificatione finitum *Orcomoſium.* fuiſſe, argumento eſt loci nomen juxta Theſeium, qui Orcomoſium à juramentis ibi præſtitis nuncupatur: præterea ſacrificium antiquitus Amazonibus ante Theſea peractum. Megarenſes quoque Amazonum buſtum oſtendunt, quod eſt Megaræ, cùm itur à foro ad Rhun (loci id vocabulum fluvium ſignificat) qua Rhomboides eſt. Alias quoque apud Chæronæam oppetiiſſe traditum eſt, ac ad rivum tumulatas, qui quondam Thermodon, noſtra tempeſtate Hæmon appellatur: qua de re in vita Demoſthenis diſſeruimus. Videtur, ne per Theſſaliam quidem Amazonibus iter facile fuiſſe, nam apud Scotuſſæam ac Cynoſcephalas etiamnum earum ſepulchra monſtrantur. Hæc de Amazonibus, quæ memoratu digna duximus. Nam quæ Amazonum rebellio ab eo perſcripta eſt, qui Theſeidem compoſuit, nempe ducenti Phædram Theſeo ab Antiopa inſidias

factas

factas, adjuvantibus eam reliquis Amazonibus, easque ab Hercule *Nuptiæ Theſei cum Phædra.*
XXXII interfectas, fabulæ ac commento ſimilima eſt. Mortua Antiopa,
Phædram uxorem accepit Theſeus, cum filium haberet ex Antiopa
Hippolytum, aut, ut Pindaro placet, Demophontem. Calamitas, *Hippolytus. Demophon.*
quæ Phædræ & Hippolyti cauſa accidit Theſeo, quoniam de ea inter *Aliæ nuptiæ Theſei.*
hiſtoricos & Tragicos nihil diſcrepat; ita ut ab omnibus illis eſt
expoſita accipienda eſt. Sunt tamen aliæ quoque de nuptiis Theſei
narrationes, quæ in ſcena auditæ nunquam ſint, initiis parum honeſtis,
infortunatiſque exitibus conſtantes. Nam & Anaxo quædam
Trœcenia rapta à Theſeo memoratur: & Sinni eum ac Cercyone occiſo,
vim filiabus eorum intuliſſe: ductas quoq; ab eo Peribœeam
Ajacis matrem, inde Pherebœam ac Iopam Iphiclis: porro amorem
Aeglæ, Panopei filiæ, derelinquendæ Ariadnæ (uti ſupra retulimus)
cauſam fuiſſe, neque honeſtam, neque convenientem: ſuper omnia
hæc, raptum Helenæ Atticam bellis impleviſſe, ipſi exilio atque
XXX exitio vertiſſe: ſed de his poſt paulò dicemus. Cùm eo temporum *Theſei labores.*
III tractu virtute præſtantes viri multos labores obierint, Herodorus
Theſeum cenſet nullius participem fuiſſe, præterquam quod in
pugna contra Centauros, Lapithas adjuverit. Alii cum Iaſone etiam
Colchos petiiſſe, Meleagroque in apro conficiendo opem tuliſſe
aſſerunt, indeque proverbium extitiſſe: *Non ſine Theſeo.* ipſum
nullius auxilium requirentem, multa ac præclara facinora edidiſſe,
de eoque invaluiſſe vulgatum illud: *Alter Hercules.* Adraſto quoque
in impetrandis iis, qui ad Cadmiam ceciderant, adfuit, non quidem
prœlio ſuperatis Thebanis (quod Euripides in Tragœdia finxit)
ſed mutuo fœdere icto, quæ eſt plurimorum ſententia. Philochorus
addit, primum id de cadaveribus recipiendis fœdus compoſitum. *De cadaveribus recipiendis fœdus.*
Sed Herculem primo omnium mortuos hoſtibus reddidiſſe,
in ejus vita nos docuimus. Cæterum ſepulchra majoris partis Eleu-
theris cernuntur, ducum Eleuſine: id quoque gratiæ Adraſti à Theſeo
datum. Euripidis quidem Supplices premuntur, etiam Eleuſiniorum, *Eleutheræ.*
quæ eſt Aeſchyli tragœdia, teſtimonio: in his ea, quæ mo-
XXX dò dixi, Theſeus ipſe dicens introducitur. Pirithoi amicitiam hoc *Theſei & Pirithoi coniunctio.*
IV modo initam ferunt. Maxima erat roboris ac fortitudinis gloria
Theſei: ejus quo periculum facere poſſet Pirithous (id enim cupiebat)
boves quos Marathone Theſeus habebat, abegit, cognitoque
eum armatum inſequi, non fugæ ſe dedit, ſed verſo itinere obviam
ivit. Cùm alter alterum vidiſſet, formæ ac audaciæ admiratione
mutua correpti, duellum omiſere priorque Pirithous dextram protendens
ipſum Theſea, boum à ſe averſorum multã arbitrari juſſit,
ſeq; libenter ejus ſententiæ pariturum affirmavit. Theſeus multam *Nuptiæ Pirithoi & Deidamiæ.*
remiſit, & ad amicitiam ſocietatemque eum provocavit: amicitiamque
tum juramento ſanxerunt. Pòſt cùm Deidamiam duxiſſet Pirithous,
petiit à Theſeo ut ad nuptias veniret, regionémque perluſtraret *Lapitharum contra Centauros bellum.*
eam, ac Lapithas conveniret. Vocarat autem etiam Centauros
ad convivium: qui cùm petulanter libidines ſuas exercerent,

vinoque

vinoque graves à mulieribus sibi non temperarent, versi ad vindictam Lapithæ partim eorum obtruncaverunt, reliquos deinde bello victos regione ejecerunt, Theseo pugnam ac bellum adjuvante. Herodorus non eo modo rem actam, sed commisso demum bello XXXV Theseum auxilio Lapithis venisse scribit: ibique primùm ei Herculis coram videndi copiam factam, operæprecium arbitrato, ut eum, qui tum errorum atque ærumnarum fine facto, ad requiem se dederat, Trachine conveniret: congressumque hunc eorum multo cum honore, benevolentia, ac laudibus inter ipsos factum. Tamen his potius accedo, qui eos sæpenumerò una fuisse memoriæ prodiderunt, initiatumque sacris Herculem opera Thesei, qui lustrationem etiam, quapropter quædam inconsultò in se admissa flagi-

Theseus Helenam rapit. tia Hercules egerit, initiationi præmiserit. Verùm Theseus, cùm XXX jam quinquagesimum annum attigisset, præter ætatem Helenam VI rapuit, ut Hellanicus tradit. Quapropter quidam ejus hoc crimen, tanquam reliquorum maximum, purgantes, non ipsum Helenæ ra-

Idas, Lynceus. ptorem fuisse asserunt: sed raptam ab Ida & Lynceo depositi nomine accepisse, repetentibusque Castori & Polluci non concessisse. Quibusdam magis probatur; à Tyndareo Helenam Theseo tradi-

Enarsphorus. tam, timente Enarsphorum Hippocoontis filium: qui ut sibi, quanquam impubis adhuc daretur, magna vi contendebat. Quæ veritati proxima, ac pluribus testibus firmata sunt, ita habent. Cum Pirithoo Theseus Spartam venit: ibi Helenam puellam in templo Dia-

Diana Orthia. næ Orthiæ saltantem rapientes aufugerunt: ac cùm qui ad insequendum missi erant; non ultra Tegeam processissent, evitato periculo, Peloponneso peragrata, pacti sunt inter se, ut utri sors favisset, is Helenam uxorem haberet, alterique in aliis nuptiis conficiendis operam navaret. Sorte jacta, Theseo Helena contigit: is virgi-

Aphidna. Aphidnus. nem acceptam, nec dum nuptiis maturam, Aphidnas deportavit, ac una cum sua matre, Aphidno amico suo adservandam tradidit: mandato, caveret ne quis rescisceret. Ipse ministerium pactum, ut præstaret Pirithoo, comitatus eum est in Epirum proficiscentem, propter Aidonei Molossorum regis filiam. Is uxori nomen Proserpinæ indiderat, filia Cora vocata, & canem præterea suum Cerberum dixerat; edicto, ut qui filiam suam in matrimonium peteret, ita ea potiretur, si cum cane isto congressus superior fuisset. At enim cùm

Pirithous perit. Theseus capitur. Pirithoum ac Theseum non ambiendæ, sed rapiendæ virginis causa venisse sentiret, manus eis injecit, ac Pirithoum statim, cani objectum necavit, Theseum in custodia detinuit. Interea loci Mene- XXXV stheus Petei filius, cui pater Orneus, avus Erechtheus fuit, primus II inter homines, qui populi animos sibi devincire ac gratiam plebis in dicendo captare intenderit, potentum coitionem effecit, eosque dictis accendit, jam dudum Theseo infensos, existimantesque hunc omnibus populis in unam urbem conclusis, erepta singulis patriciis magistratus ac regni facultate, omnibus iis subditorum ac servorum loco uti; idemque vulgus urbanum concitavit calumniando,

Videre

Videre ipsos somnium modò libertatis: revera eo spoliatos patria
quemque sua ac penatibus, ut pro multis bonis ac genuinis regi-
bus unicum dominum, eumque advenam extraneumque suspice-
rent. Hæc illo agitante, bellum à Tyndarei filiis Castore ac Polluce *Castores bellum Atticæ inferunt.*
illatum Athenis, rerum novarum studio magnum momentum attu-
lit: ac sunt qui Castores omnino Menesthei monitu ad Athenas du-
xisse militem credant. primò omni maleficio abstinentes, sororem
reposcebant, civibus respondentibus neque apud se eam esse, neque
notum sibi ubi locorum sit relicta, ita bellum parârunt. Ibi Acade- *Academi indicium.*
mus quidam iis Helenam esse Aphidnis occultatam indicat, incer-
tum qua id sibi ratione compertum. Itaque & vivo ei honores à
Tyndaridis habiti, & sæpe inferioribus temporibus Lacedæmonii in
Atticam irrumpentes, totamque regionem vastantes, Academiæ
propter Academum pepercerunt. Dicæarchus verò auctor est, eo
tempore duos Arcades Tyndaridis in bellum comites ivisse, Eche-
demum & Marathum: quorum ab altero Echedemia dicta sit, quæ
nobis est Academia: ab altero Marathon curia: cùm se hic oraculo
ductus sponte mactandum ante instructam aciem dedisset. Tyn-
xxx daridæ Aphidnas pervenerunt: pugnaque secunda facta, oppidum
viiivi ceperunt. Ibi narrant Alycum Scironis filium, commilitonem
Tyndaridarum oppetiisse, locumque Megaricæ regionis in quo is
tumulatus est, nomen ab eo habere. Hereas ab ipso Theseo ad A-
phidnas interfectum Alycum scribit: cui rei testimonium perhi-
beant etiam hi de Alyco versus:

———Quem quondam in populosa fortis Aphidna.
Formosæ pugnantem Helenæ vita exuit ergo
Theseus.———

Attamen non est simile veri, præsente Theseo, matrem ejus ac A-
phidnas in potestatem hostium venisse. Aphidnis captis, metu cor-
reptis civibus Menestheus suasit, ut in urbem reciperent Tyndari-
das, ac amicè tractarent; quippe cùm hi solum Theseum, lacessiti
injuria, bello petiissent, reliquos homines beneficiis ac salute im-
pertirent. Id ejus consilium Tyndaridarum facta comprobaverunt.
Neque enim cùm omnium potiti essent, quicquam postulavêre,
quàm ut sacris initiarentur: nihilominus ad urbem, quam Hercu- *Initiatio.*
les, pertinentes. Consecuti sunt hoc, adoptante eos Aphidno, sicut
olim Pylius Herculem: divinique ipsis honores, & ut Anaces nomi- *Anaces qui.*
narentur, tributi sunt. Id nominis an propter inducias, quas *anochas*
Græca lingua affert: an quia curam operamque dederant, ne quis
maleficium acciperet, cùm tantus esset in urbe exercitus (Anacos
enim habere dicuntur, qui quamcunque rem tutantur custodiunt-
que, unde fortassis Græcis reges Anactes nuncupati) adepti sint, pa-
rum convenit. Neque desunt, qui propterea quod eorum sidera ap-
parent, ita appellatos existiment: *ano* enim, quod significat *supra*,
xxx Atticorum lingua *Anecas* pronunciari, & *Anecathen* esse iisdem
ix idem quod aliis Græcis *Anothen*, Latinis est *desuper*. Aetheram

Thesei matrem captivam tradunt Lacedæmonem abductam esse, inde cum Helena Troiam: Testimonioque Homeri confirmant, qui eam Helenæ comitem fuisse hoc versu adserat:

Iliad. γ. 144.

Exsertis Clymenem oculis, Pittheidaq; Aethram.

Alii hunc versum improbant, perinde atque fabulam de Munycho: quem cum Laodice ex Demophonte furtim sustulisset, Troiæ Aethræ auxilio educatum memorant. Verumenimverò Ister libro Atticæ historiæ XIII peculiarem quandam, ac à reliquis diversam de Aethra narrationem vulgavit: scilicet Alexandrum qui Thessalis est Paris, ad Sperchium prœlio ab Achille superatum fuisse: atqui Hectorem Trœzene capta & direpta Aethram, quæ ibi fuerat relicta, abduxisse. Sed multa absurda insunt. Cæterùm Aidoneus cùm XL
Herculem hospitio excepisset, ac forte mentionem Thesei & Pirithoi fecisset, & quam ob rem venissent, quasque reprehensi pœnas dedissent: ægrè id tulit Hercules, hunc ignobili exitu periisse, illum perire. Itaque arbitratus si Pirithoi causa Aidoneum incusaret, nihil se profecturum, id ab eo sibi gratiæ dari petiit, ut Theseus liberaretur. Quod cùm à rege obtinuisset; dimissus Theseus Athenas rediit, nondum prorsus oppressis suis amicis. Quo quidem tempore quæcunque templa sibi è civibus data habuerat, omnia ea Herculi consecravit, ac pro Theseis Herculea nuncupavit: quatuor tantum demtis, si Philochoro credimus. Sed cùm regnare statim, sicut ante, vellet, ac rempub. gerere: in factiones incidit, ac turbas, invenitque eos, quos reliquerat sibi infensos, id ad odium adjecisse, ne ipsum timerent: ac magnam populi partem corruptam offendit, qui potius demulceri obsequio, quam taciti imperata facere vellent. Eam ob causam cùm vim pararet, gratis ad plebem aliorum concionibus atque factionibus superatus, tandem rebus desperatis, liberos in Eubœam ad Elephenorem Chalcodontis filium clam emisit: ipse in Gargetto Athenienses execratus (ubi nunc Araterium, quasi locus imprecationum est) in Scyrum navigavit: quod sibi cum ejus insulæ hominibus amicitiam, ac prædia ibi paterna esse putaret. Scyriorum regnum eo tempore Lycomedes habebat. Ad XLI
hunc Theseus se contulit, agrosque sibi reddi, ut habitaturus ibi, poposcit: alii auxilium contra Athenienses petiisse ajunt. At Lycomedes, sive gloriam viri suspectam habens, sive ut rem Menestheo gratam faceret: in promontorium regionis Theseum produxit, tanquam inde monstraturus agros, proturbatumque de saxis perdidit. Quidam lapsum fortuitò, nemine impellente, perhibent, cum more suo post cœnam deambularet. Quo Theseus periit tempore, nemini ipsius mors curæ fuit: sed Menestheus rex Atheniensium factus est filii Thesei privatam agentes vitam, cum Elephenore ad Troiam sunt profecti. ibi Menestheo mortuo reversi in patriam, regnum receperunt. Posterioribus verò temporibus Athenienses, ut Theseum tanquam heroem venerarentur, cùm alia moverunt, tum quod in Marathonia contra Medos pugna multi fuerunt, qui se um-

Hercules Theseum liberat.

Herculis templa Athenis.

Thesei imprecatio & exilium.

Lycomedes. Thesei interitus.

Menestheus rex Atheniensium.

se umbram Thesei armatam vidisse ante aciem Græcorum barba-
XLII ris irruentem putarent. Post Medicum bellum, Phædone impe- *Oraculum.*
rante, cùm Athenienses oraculum consuluissent, responsum est à
Pythia, ut ossa Thesei reciperent, ac recondita reverenter apud se
retinerent. Difficultas in iis recipiendis erat maxima, inveniendo-
que sepulcro, quod cum barbaris Scyrum inhabitantibus nulla es-
sent commercia, moresque eorum difficiles. Verumtamen Ci- *Cimon ossa*
mon cùm insulam eam cepisset, (ut in ejus vita scripsimus) ac ma- *Thesei inve-*
gno ea studio inquireret: videns aquilam rostro (sic enim prodi- *nit.*
tum est memoriæ) quendam collem recludere, ac unguibus mo-
liri, Deûm beneficio conjectatus ibi esse ea, effodit. Inventus est
loculus magni corporis, adjectaque cuspis ærea & gladius. Hæc
cùm in triremi attulisset Cimon domum, læti Athenienses, tan- *Sepulchrum*
quam si ipse Theseus in urbem redierit, illustri pompa obviam pro- *Thesei.*
gressi, peractis sacrificiis, exceperunt. Sepulchrum Theseo media
urbis regione, qua nunc Gymnasium est, conditum: idque servis,
ac omnibus inferioris sortis hominibus, qui vim potentiorum me-
tuunt, asylum constitutum: quod Theseus patronus, & ad opem fe-
rendam promptus fuisset, precationesque miserorum humaniter
XLIII accepisset. Sacrificium ei maximum fit octavo die mensis Pyane-
psionis: qua die cum adolescentibus è Creta rediit. Quinetiam o-
ctavo cujusvis mensis die ipsum colunt: sive quod primus ejus
Trœzene adventus incidit in diem octavum Hecatombæonis,
quemadmodum Diodorus (qui à diligenti rerum expositione Pe-
riergetes dicitur) scriptum reliquit: seu quod hunc magis quàm
reliquos, numerum convenire existiment Theseo, qui Neptuni fi- *Neptunus.*
lius sit creditus: nam octavo cujusque mensis die Neptunum hono- *Octonarius.*
rant. Scilicet octonarius numerus, cùm sit primus cubus à pari nu-
mero productus, duplamque ad primum quadratum rationem ob-
tineat, habet in se constantiam, immobilitatemque, quæ naturæ
Neptuni congruunt: cui Asphalii & Gæaochi cognomenta à firmi- *Asphalius.*
tate, & quia terram contineat, imposita sunt. *Gæaochus.*

IN THESEUM PLUTARCHI
Interpretis Annotationes.

UTILE *est admodum scire; qua quis ætate, quibus temporibus vixerit, quorum hominum fuerit æqualis. Id quamvis de Theseo indicare difficilius est, quia ante Olympiadas fuit: tamen cùm Helena puella sit ab ipso rapta, cùm filii ejus in Troiano bello fuerint, cùm ipse Herculis amicitiam coluerit, colligi ex iis quæ apud Clement. Alexandrinum lib.* 1 στρωμάτ. *apud Dionysium Halicar. lib.* 1. *de antiquitate Romana, apud alios multos historiarum & annalium scriptores demonstrantur, potest, à Romulo & Roma ad Aeneam usque & Troiam tempora repetentibus nobis, Theseum annis circiter ante Romam conditam* CCCCL. *floruisse. (nam quos qui-*

dem initio Romæ pro meta quasi & scopo utemur, ad quem dirigamus omnes alias historias, & ad hos quasi carceres revocemus; quando neque de annis à creato mundo elapsis certum & firmum quicquam adhuc traditum est: & si quis ad natales Christi referre tempora velit, nullo id negocio facere possit, cùm constet ferè, anno ab V. C. IↃCCLI. Christum natum) *Plutarchus quidem auctor in vita Cimonis est, ossa Thesei CCCC. circiter post exilium ejus annis Athenas à Cimone reportata fuisse. id autem apparet circà annum Romæ CCXXC. factum fuisse: ut vix CL. annis aut ad summum CC. ante Romam conditam viguisse Theseum, inde judicari possit. Sed & is locus (ut multi alii) mendosus haud injuria, opinor, censeri potest. & si hoc non sit, aliam à nostra & recepta supputationem sequi Plutarchus potuit: quando non unam sed plures, ipse Dionysius refert. Cæterùm Sossius iste Senecio, cujus tam nobilis est in Plutarchianis lucubrationibus mentio, quatuor sub Traiano gessit consolatus, ut ex annalibus patet. Fuisse eum in summo apud Imperatorem honore, Xiphilinus scribit ex Dione.*

Cap. 1. Quod est apud Aeschylum.) *Versus sunt de Tragœdia cui titulus* ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις.

Ambo præstanteis.) *Versus est Homericus Iliad. κ. 281. Idæi præconis ad Hectorem & Aiacem.*

Siquidem ea quæ ut minimum.) *Lapus hæc verba ad ea quæ de natalibus Thesei sequuntur, retulit. Ego secutus sum distinctionem Græci codicis: videtur enim Plutarchus hæc dixisse, fabulæ causa removendæ, quæ de Romulo in cœlum rapto fertur.*

Cap. 2. Euripides.) *Initio Hippolyti coronati.*

Optime vir.) *In Græco est* δῆμον ἀθηναίων εἰσαφίκεσθαι. *Legendum esse* ἀφικέσθαι, *ratio carminis docet. Iisdem ferè verbis recitat hoc oraculum Aegeus Medeæ apud Euripidem. Isacius in Lycophronem eadem copiosè exponit, & ipsum oraculum hoc modo: (quam quidem genuinam lectionem esse puto:)*

ἀσκοῦ τὸν προὔχοντα ποδεῶνα φέρτατε λαῶν
μὴ λύσῃς, πρὶν ἐς ἄκρον ἀθηναίων ἀφίκηαι.

Sub saxum ingens.) *Esse in via ab Hermione Træzenum euntibus ait & describit Pausan. lib 2.*

Vtrobique vi Græci.) *Hoc addidi de meo, perspicuitatis causa. nam & υἱὸς θετὸς adopticius dicitur, παρὰ τὸ τεθῆναι: ac θέσις adoptio, & cum τίθημι sit pono, à monumentis istis repositis dici potuit* Θησεύς.

Cap. 3. Quod de Abantibus Homerus.) *In Bœotia, 542. vocans eos* ὄπιθεν κομόωντας, *crinito occipite. Cæterum de more comam Deo nuncupandi, & consecrandi, Pausanias hæc:* τὸ δὲ ἕτερον ἀνάθημα κειρομένους τὴν κόμην παῖδας οἱ ἐπὶ τῷ Κηφισσῷ καθεστάναι δὲ ἐκ παλαιοῦ καὶ τοῖς πᾶσι τοῦτο Ἕλλησι, τῇ Ὁμήρου τις ἂν τεκμαίροιτο ποιήσει, ὃς τὸν Πηλέα εὔξασθαί φησι τῷ Σπερχειῷ κερεῖν, ἀνασωθέντος ἐκ Τροίας Ἀχιλλέως, τὴν κόμην. *Atticis. Locus Homeri est. Iliad. ψ. 140.*

Cap.

Cap. 5. In Isthmo Sinnim.) *Ovid 7. Metamorph. Scinim nominat.*

Occidit ille Scinis, &c. ———

Locus est videndus: continet enim horum Thesei facinorum elegantem recensionem. Et Pausanias unico N, σίνιν scribit Apud Aristot. 3. Rhetor. 3. legitur Σκίρων σίννις ἀνήρ.

Et spinis densis obsitum.) ἀσφάραγγον. *Lego, ut alii scribunt,* ἀσφάραγον. *Cur spinam verterim, Suidas docebit. & Eustachius ait in Iliadis 21. esse* τὸ ἐκ τῶν ἀκανθῶν ἀναφυόμενον. *Stæben ex spinosarum herbarum numero esse apparet ex Plin. 21. 16.*

Cæterùm sus Crommyonia) *Ovid. Cromyonia, unico M scribit.*

Quodque suam securus arat Cromyona colonus.

Apud Pausaniam in Atticis legitur, ὗς τῆς Κορινθίας ἐν Κρομμυῶνι. *Sed rursus initio Corinth.* Κρομμύων, ἀπὸ τοῦ Κρόμμυος τοῦ Ποσειδῶνος. *Stephano est* Κρεμμύων, *Plinio Cremyon. Strabo lib. 8.* Κρομμύων *habet. De hoc vide nostrum geographicum Onomasticon.*

Cap. 6. Sunt qui Phæam mulierem latronem.) *Lego enim non* λῃστρίδᾳ, *sed* λῃστρίδα. *alioquin fuit vertendum, Sunt qui Phæam uxorem Lestridi fuisse perhibeant: quod non admitto.*

Cap. 7. Hermione Damastem Procrustem interfecit.) *Græca sic habent:* καὶ μικρὸν προσελθὼν. Δαμάστην ἐν Ἑρμιόνι τὸν Προκρούστην, ἀναγκάσας αὐτὸν ἀπισοῦν τοῖς κλιντῆρσιν, ὥσπερ τοὺς ξένους ἐκεῖνος. *Lapus cum verterit,* Cùm domuisset Procrustem, *dubitasse mihi de voce* ἐδαμάστην *videtur, aut legisse* ἐδάμασεν: *etsi verbo nihil est opus, cum à superioribus hæc pendeant, alias & ipse dubitarem, nisi articulus* τὸν *ostenderet Damasten nomen, Procrustem cognomentum esse cum nemo scriptorum, quod ego sciam, Procrustem nomine Damastæ affecerit. Pausanias in Atticis:* πρὸς τούτῳ τῷ Κηφισσῷ λῃστὴν πολυπήμονα ὄνομα, Προκρούστην δὲ ἐπίκλησιν, Θησεὺς ἀπέκτεινεν. *Ovid.*

Vidit & immanem Cephisias ora Procrusten. Neque hæc verba ἀπισοῦν τοῖς κλιντῆρσι, *sunt admodum evidentia: ideoq; (ut arbitror) à Lapo, prætermissa. Videntur mihi hoc significare, latronem illum hospites in lectum aut culcitram collocasse, & eorum artus tantisper extendisse, dum luxatis membris longitudinem lecti implerent, atq; ea vi iis mortem attulisse: quod sit* προσκρούειν. *Quod idem feré traditum à Diodore Siculo. lib. 5. inveni. Certe autor argumenti* Ἰσθμίων *Pindari, sive is est Triclinius, Procrustæ cognomentum Sinidi tribuit: cum quo tamen reliqui dissentiunt.* ἐν ἑρμιόνι *autem locum significat in Isthmo, ut apparet ex Plinii li. 4. cap. 51. & lib. Strabonis 8. & Pausania, atque aliis.*

Cap. 8 Ejus mensis qui Græcis Hecatombæon.) *Quia parum constat, quomodo Græci, & Attici præsertim, menses Latinis nostris respondeant, & neq; interpretibus ea de re cum aliis, neque secum fere ipsis convenit: malui Græcum nomen relinquere. Dicam sub finem totius operis hac de re quædam.*

Eductum cultrum, quasi ad propositas carnes secandas.) *Gladium vertit Lapus, quod est in Græca* μάχαιραν: *satis inconvenien-* μάχαιραν.

ter, ne dicam imperite. Capulo gladii agnitum Theseum facile concedo, sicut est apud Ovidium:

Cum pater in capulo gladii cognovit eburno
Signa sui generis.———

Eum ergo ut ostentaret Theseus, educendi cultri gratia protulit. Animadverti etiam apud Homerum μάχαιραν *esse cultrum*, ξίφος *gladium. Locum adscribam ex Iliad.* γ. 271.

Ἀτρείδης δ' ἐρυσσάμενος χείρεσσι μάχαιραν,
ἥ οἱ πὰρ ξίφεος μέγα κουλεὸν αἰὲν ἄωρτο,
ἀρνῶν ἐκ κεφάλων τάμνε τρίχας.

Scholion μάχαιραν νῦν τὸ παρὰ τὸ ξίφος μικρὸν μαχαίριον λέγει. *Est et apud Herodotum lib. 2.* οὐδὲ κρέως καθαροῦ βοὸς διατετμημένου ἑλληνικῇ μαχαίρῃ γεύσεται Αἰγύπτιος: *id est cultro, haud quidem dubiè. ne dicam Halicarnasseum Dionysium lib. II. non semel scribere, Verginiam, cùm vindiciæ essent ab Appio Claudio ab libertate decretæ, à patre suo cultro lanii confossam*: μαγειρικῇ μαχαίρᾳ. *Et nostrates sanè homines qui vulgari & impolito utuntur sermone, etiam gladios* Messer *nominat: cùm culter sic Germanice dicatur, voce à Græco* μάχαιρα *deducta, uti apparet & quidem ipse Plutarchus cum loquitur de gladio hoc, qui esset* γνώρισμα *Thesei, non* μάχαιραν *dicit, sed* ξίφος. *Idem* μάχαιραν *pro cultro posuit haud dubie in Laconicis.* Τιμοθέου ἀγωνιζομένου τὰ κάρνεια, εἷς τῶν ἐφόρων μάχαιραν λαβὼν, ἠρώτησεν αὐτὸν ἐκ ποτέρου τῶν μερῶν ἀποτέμοι τὰς πλείους τῶν ἑπτὰ χορδῶν.

Septa esse in Delphinio.) περίφραστον: *lego* περίφρακτον. *Delphinium autem templum Athenis erat, Apollini dedicatum: Suidas, & mox ipse Plutarchus Apollinis Delphinii meminit. & Eustath. in* Φ. *Ilia.* δικαστήριον *fuisse Athenis eo nom ne scribit, ubi de cædibus judicaretur.* ἑρμῆς *porro frequenter statuam Mercurialem significat: unde illa* ἑρμῶν περικοπὴ *ex Thucydide infra in Alcibiade & Hermæ Pentelici apud Ciceronem ad Atticum. Lapus templi partem reddiderat.*

Cap. 9. Sphetta Gargetto.) *Pagi sunt apud Athenas, de quibus in Onomastico Geographico.*

Pallenæis cum Agnusiis.) *Nomina sunt curiarum Atticarum quod non intellexit corrector iste Latinæ versionis, qui pro* παλληνέων *reponendum arbitratur* παλλαντιδῶν: *quasi vero curia non ab his nomen habuerit. Idem pro* ἑκαλήνην, *quod est ab Hecale diminutionem, mallet* ἑκαλίσκην. *Quasi verò* ὑποκοριστικὸν *aliter non potuerit, quam trito illo modo formari.*

Cap. 10. Tetrapolis habitatoribus.) *Hoc est Atticæ, quam quatuor urbibus habebant, Oenoa, Probalintho, Tricorytho, Marathone, ut refert Stephanus. Sex. Pompeius Festus aliter, Quadrurbem, inquit, Athenas Accius appellavit, quod scilicet ex quatuor urbibus in unum domicilia tulere, Braurone, Eleusine, Sunio, Piræo: sed hæc alias. Hinc apud Euripidem populus Atheniensis* τετράπτολις ξυνώοικος λαὸς *dicitur,* ἡρακλείδαις: *quippe cum ex quatuor unum Theseus composuisset, ut sequetur apud Plutarchum. Ceterum Strabo, gravis auctor,*

ctor, Tetrapolim unam e duodecim civitatibus facit, in quas Atticam hominum turbam digesserit Cecrops, & quis in unam deinde Theseus redegerit lib. 9.

Cap. 12. Homerus colloquio Iovis) *Locus est Vlyssea. 19. ubi* Διὸς ὀαριστὴν *vocat. Hor. 1. Carm. oda. 28 sic vertit:*

Et Iovis arcanis Minos admissus.——

Est autem ὀαρίζειν, *colloqui cum aliquo, non nugas, sed seria, & res arcanas tractandi causa: quod & hinc apparet, & ex eo, quod Graci ob hoc uxores* ὀάρες *vocant. quo vocabulo & Homerus ita usus est libro Iliadis nono.* ὀαρίζειν.

ἀνδράσι μαρναμένοις ὀάρων ἕνεκα σφετεράων.

Quod is, cum omnis mali causa.) *Diodorus lib 4. (quintum alii citant, quod alteram primi libri partem pro secundo libro, hunc pro tertio accipiunt) ait, Androgeon ab Aegeo, metuente ne is cum Pallantis filiis societatem sui regno pellendi coiret, apud Oenoen positis insidiis occisum. Corrector iste annotavit, Diodorus scribere, id apud Thebas factum. quasi vero non paulo ante docuerimus, Oenoen Atticæ fuisse.*

Cap. 14. In Phalero.) *Portus est Atticæ, unde Demetrio Phalereo cognomentum.*

Cap. 17. Ei placidè respondit.) τούτῳ μὲν ἀπεκρίνατο πρᾴως ὁ Θησεὺς παραιτούμενος. *&c. sic legendum est, ut sensus constet.*

Partim in Attica statim naves.) *Sensus est is, opinor, quem extuli. Græca sunt mōstrose corrupta,* τὴν μὲν εὐθυμαιταδῶν. αὐτόθι μακρὰν. εὐθὺ *pure &* αὐτόθι μακρὰν. *Sed* μαιταδῶν *quid fuerit dicat, qui in meliori exemplari viderint: unico enim nobis uti cōtigit Basiliensi. Hæc cùm scripsissem, antequam Gallicam versionem consuluissem, ut eam inspexi, deprehendi Amiotum legisse,* ἐν δυμοιταδῶν, *ac fortasse etiam aliquid amplius habuisse, si hic non est* ἔλλειψις. *Sic enim vertit*, au bourg de Thymetades. *q. d.* in castello aut oppido Thymœtadarum: *ut appareat eam fuisse familiam Atticam, Theseo conjunctam necessitate. Sane apud Pausanum lib. 2. legi, ultimum Theseidarum regum Athenis nomen Thymœthæ gessisse, si quid hoc ad conjecturam facit. Meminit & schol. Aristoph. & Suidas,* Thymœta*darum cognomen tum Acharnensibus tribui solitum, uti agrestibus & duris. Enimverò apud Stephanum* Θυμαιτάδαι *leguntur curia* (δῆμος) *Hippothoontidis Atticæ tribus, constanter hoc, & serio literarum* οι *in secundam syllabam non admittente, ut* ἐν θυμαιταδῶν *legi non absurde suspicari liceat, aut* ἐν Θυμαιταδῶν, *malim tamen* οι *diphthōgū. neq; enim semel literarū series titubat apud Stephanum.*

Cap. 18. Suspendio vitam finivisse.) ἀπάγξασθαι *legi pro* ἀπάξασθαι: *uti non est obscurum.*

Inseruisse Homeri Necyiæ.) *hoc est libro Vlissea undecimo, sic autem cum alii. tum* Cicero 1. T*usc. quæst. nominat hunc librum, quod Vlyßis ad manes descensum exponat.*

Cap. 19. Gorpiæi mensis.) *Hunc ferè Septembrem interpretantur.*

Suidas γορδιαῖον ait esse τὸν σεπτέμβριον κατὰ τοὺς Μακεδόνας Gordiæum. Sed & Hesychius in voce AB, γορπιαῖον perhibet.

Cap.22. Ficus & pingues.) *εἰρεσιώνην cur frondem lemniscatam verterim, facile eruditi intelligunt. Cæterùm hi versus alibi aliter leguntur. Nam & in primo φέρει malo, quod est apud Eustachium (quem legent studiosi hujus rei cognoscendæ, sub finem Commentariorum in X X. Iliadis) Varinum, Suidam, & Clementem. Alex. initio quarti Stromatum, quam φέρειν. & cùm hic atque apud Clementem sit ἀναψήσασθαι, apud Suidam ἀποψήσασθαι, apud Varinum ὑποψήσασθαι, atque etiam ἐπικρήσασθαι, ex Eustathio hoc legitur. deinde ibidem κύλικ᾽ legitur, & ὅπως atque ἵνα pro ὡς. Ego sensum observavi. Extat de Eiresiona etiam Homeri carmen in vita ejus apud Herodotum, (siquidem is est auctor) & Suidam.*

Cap.24. Astu ipsum & urbem.) *Sic Cicero.2.de Legibus: Atticos Theseus migrare ex agris, & in astu, quod appellatur, omnes se conferre jussit. Et Terentius in Eunucho: An ille in astu venit? de Chærea, qui ex Piræo se in urbem contulisset. Cæterum pro ἵδονται mallem ἵδρυται legere.*

Cap.26. Hæc non sunt Peleponnesus.) *in Græco ita lege, ὧν ἔφραξε τὰ μὲν πρὸς ἕω τάδ᾽ οὐχὶ, &c. ut versus qui sint, intelligatur. Apud Strabonem lib.3. hos versus adducentem non οὐχὶ est, sed οὐχ ἡ.*

θεωρὶς Navis.

Navis qua spectatum venirent.) *θεωρίδος, ego hic quasi ad verbum verti. Est autem Theoris navis publica Atheniensium ut Paralus, ut Salaminia, de quibus alibi. Hanc autem quotannis solebant, Delphos mittere ex voto Thesei, qui ea in Cretam vectus, revectusq; inde fuerat: eaque missa, dum rediret, quasi justitium Athenis erat. de qua re legatur initium Phædonis Platonici, Suidas, interpretes Aeschyli ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας. alii. Inde videtur dictus θεωρὸς, qua voce in Camillo est, & Demetrio, & alibi usus Plutarchus. ne Demosthenē & alios adducā. Cæterū ex hoc loco apparet, navim theorida nō Delphos modò, sed & aliò publicè ad spectacula & sacrificia mitti cōsuevisse.*

Cap.31. Quâ rhomboides est.) *ὅπου τὸ ῥομβοειδὲς, figura est parallelis utrinq; sed non omnibus æqualibus lineis, angulisq; non rectis contenta quadrilatera. Sed cujus rei figura sit, sepulchrine, an alius, an vero proprium hic sit nomen, in Græco non exprimitur. Itaque sic reliquimus.*

Theseidem.) *poema de Theseo.*

Cap.33. Cadmiam.) *arcem Thebanam, quod satis est notum. Locus Euripidis est in Supplicibus.*

Eleutheris.) *Oppidum est Atticæ quod versus Bœotiam pro limite aliquando fuit. Pausan. Atticis. Porro quæ post Deidamia dicitur, eam, alii Hippodamem, & Hippodameiam nominant.*

Cap.36. Cum Pirithoo Theseus spartam venit.) *In Græco est simpliciter, ἦλθον μὲν εἰς σπάρτην ἀμφότεροι: ita ut videantur quædam hic deesse, nulla enim Pirithoi & Thesei præcessit mentio: de quibus tamen auctorem loqui sequentia indicant.*

Is uxori

Is uxori nomen Proserpinæ.) *In Græco ita omnino est uti ego reddidi. Lapus tritam, ut opinor, fabulam potius sequendam ratus, reginam Cereris nomine, filiam* Proserpinam *edidit: idemq; est apud Amiotum. Alioquin Aidoneus* Pluto *Græcis est, cui non Cererem, sed hujus filiam* Proserpinam*, raptam ab eo, conjugem fuisse, fabulæ loquuntur. Atq; de hoc etiam illis convenit,* Peirithoum *non ad filiam* Proserpinæ*, sed ipsammet* Plutonis *conjugem rapiendam auxiliatore* Theseo *profectum.* Plutarchus *ergo alios auctores, qui mythologiam tradiderint secutus videtur. Res non est summi momenti: fuit tamen obiter notanda.*

Cap. 37. Menestheus Petei filius.) ὁ πετεύς. *Lapus errorem libri secutus,* Menestheus Petensis. *Scribendum* ὁ πετεώ, *notum est vel ex illo Homerico Iliad.* β.

———υἱὸς πετεῶο μενεσθεύς.

Meminitque eodem modo in Corinth. Pausanias.

Cap. 38. Matrem ejus ac Aphidnas.) *Male in Græco* ἀθλωίας *pro* ἀφίδνας. *Paulò ante Echedemum pro Echemo legi, analogiæ fidem secutus.*

Cap. 39. Exertis Clymenem.) *Locus est Iliad. 3. Vide quæ ibi annotavit Scholiastes, & Calabrum lib. 14. de Munito multa sunt apud Lycophronem. nam Munitum ille vocat,* μούνιτον, *qui hæc Munychus rectius videtur legi. Quo loco quàm & arroganter & stultè (ut sæpenumero) doctissimum poetam interpres Zezes, nescio quarum argutiarum ostentandarum gratia, insectetur, suique oblitum nugetur, ostendam* (Deo volente) *in variis meis aliquando lectionibus.*

Cap. 40. Invenitq; eos, quos reliquerat sibi infensos, id ad odium suum adjecisse.) *In Græco legitur,* οὓς μὲν ἀπέλιπε μισοῦντας αὐτὸν, εὑρίσκων τῷ μὴ φοβεῖσθαι τὸ μισεῖν προσειληφότας. *Lapus ita vertit, ut haud dubie legerit,* οὓς μὲν ἀπέλιπε, μισοῦντας αὐτὸν εὑρίσκων, τῷ μὴ φοβεῖσθαι, *&c. Neutram lectionem cur probem, aperiam. Lapi, eò locum non habet, quod neque omnes, quos reliquerat Athenis* Theseus*, ipsum oderant: & qui ante odissent, tum demum adducto in contemtum* Theseo*, etiam non metuebant.* Tacitum *enim odium contemtui aperto anteire, & manifestæ inimicitiæ, solet: non contra. Quare ne nostri quidem codicis lectio constat: sed ita est emendanda,* οὓς μὲν ἀπέλιπε μισοῦντας αὐτὸν, εὑρίσκων τὸ μὴ φοβεῖσθαι τῷ μισεῖν προσειληφότας. *Hoc ut ita esse intelligas considera illam vocem tyrannorum:* Oderint, dum metuant. *Estq; sapienter dictum à Diodoro Siculo:* τὸ γὰρ ἐν ταῖς εὐτυχίαις σιωπώμενον μῖσος, ὅταν ἐκ μεταβολῆς ἐν ταῖς ἀτυχίαις ἐκκαγῇ ταῖς ὀργαῖς, ἀποθηριοῦται πρὸς τοὺς μισουμένους. *Qui, inquit, rebus utentem secundis aliquem tacite oderunt: si ejus fortuna in adversam mutata indignatio hæc erumpat, plane adverseum eos, qui odio sunt ipsis, efferantur. Sed hæc satis. Ceterùm quod de templis à* The- Lib. 8.
seo Herculi dedicatis dicitur, id Euripides etiam significavit in Hercule furente, pagina à fine secunda.

PLVTARCHI ROMVLVS, GVILIELMO *Xylandro, Augustano, interprete.*

Variæ de nomine urbis Romæ opiniones.

MAGNUM illud Romæ nomen, cujus ad omnes homines gloria se extulit, a quo urbi inditum quamve ob causam sit, in confesso apud scriptores historiarum non est. Nonnulli Pelasgos, cùm plerasque orbis terrarum partes pervagati plurimos mortales subegissent, ibi consedisse, ac ab armorum vi nomen hoc urbi tribuisse tradunt: nam eorum linguæ, Romæ vocabulo *robur* exprimitur. Alij Troia capta quosdam Troianos effugisse, nactosque naves, vento ad Tyrrheniam (quæ eadem Etruria est) delatos juxta flumen Tiberim appulisse. Ibi mulieribus eorum animum jam despondentibus, pertæsisque maritimæ jactationis, quandam genere & opinione prudentiæ reliquis præstantem, Romam nomine, consilium comburendarum navium dedisse. Quod ubi factum fuerit, primò viros stomachatos, deinde necessitate compulsos apud Pallantium urbem condidisse: ubi cùm non multo tempore exacto spe felicius viverent, agri bonitatem, ac vicinorum hospitalitatem experti, inter alios Romæ tributos honores, urbem quoque eos istius nomine, ut cujus ipsa auctor extitisset, insignivisse. Exinde etiam hunc morem obtinuisse, ut mulieres cognatos suos, ac maritos osculo salutarent. nam illas, quo tempore naves incenderant, viros osculando demulsisse, iramque blandiendo & deprecando lenisse. I

Osculi ratio.

II Iterum sunt, qui Romam Itali & Leucariæ, aut, ut aliis placet, Telephi filiam, neptem Herculis, Aeneæ uxorem, vel aliorum sententia, Ascanij Aeneæ filium nomen urbi dedisse dicant. Alii conditam à Romano, Vlyssis è Circe filio. Quidam Romum Emathionis filium, Troia missum à Diomede, ejus auctorem perhibent: rursus nonnulli Romam Latinorum tyrannum, Tyrrhenis, qui è Thessalia in Lydiam, inde in Italiam venerant, expulsis. Enimverò ne his quidem, qui Romulum urbi nomen à se posuisse maximè consentanea oratione prodiderunt, de genere ejus inter se convenit.

De Romulo diversæ sententiæ.

Quidam Romulum Aeneæ & Dexitheæ Phorbante genitæ filium infantem adhuc in Italiam advectum cum fratre suo Romo referunt: ibi in fluvio aquis vehementius aucto, cùm reliquæ naves periissent, eam in qua ii pueri fuerint, sensim ad mollem quandam ripam declinasse, puerosque ita præter opinionem servatos, *Romam appellatam fuisse. Alii Romam filiam Troianæ istius, Latino Telemachi filio matrimonio junctam Romulum peperisse, alii matrem ejus Aemiliam Aeneæ & Laviniæ filiam, patrem faciunt Martem. Sunt qui planè fabulosa de ipsius natalibus narrent.

III Nempe Tarchetio Albanorum regi injustissimo ac crudelissimo spectrum divinitus domi suæ oblatum, nam è foco membrum virile exertum fuisse, aliquotque per dies durasse.

Tethyos oraculum.

Tethyos porro fuisse in Etruria oraculum, inde vaticinium Tarchetio allatum,

tum; quod juberet virginem cum eo spectro coire, eam partu edi-
turam filium virtute, fortuna ac robore inclytum. Id Tarchetium
uni ex filiabus indicasse, jussisseque ut cum isto veretro rem habe-
ret, eam indignam se hoc ratam, submisisse ancillam. Hoc Tarchetio
cognitum tantam iram movisse, ut utramque in carcerem poneret,
morte multaturus; visam tamen ei, per quietē Vestam, necem pro- *Telæ filij Tarchetij.*
hibuisse, sed puellis eum vinculis gravatis telam quādam uti texen-
dam daret jussisse, qua absoluta nuptum darentur: eas interdiu te-
xuisse, alias jussu Tarchetii noctu textum dissolvisse. Cùm ancilla
à spectro illo geminos peperisset, eos à Tarchetio traditos Teratio
cuidam necandos, ab eoque prope fluvium expositos: lupam tum
adventasse crebrò ad eos, ac ubera præbuisse: a varii generis avibus
bucceas allatas, ac in os infantibus immissas, tandem pastorem cùm
rem sæpius non sine admiratione vidisset, ausum adire, ac sustulisse
pueros. Eo modo cum essent servati, educatique, adortos deinde
Tarchetiū superasse. Hæc Promathio quidam in historia Italica scri-
IV psit. Ejus verò hac de re historiæ, quæ & fidei & testimoniorū plu-
rimum habet, præcipuas partes primus Græcè edidit Diocles Pepa-
rethius, eumq; in plurimis locis Fabius Pictor secutus est. quę histo-
ria etiāsi in quibusdam ipsa quoq; controversias habet nōnullas, ta-
men, ut eam rudi Minerva recenseam, talis est. Regum, qui Albæ ab
Aenea orti imperarunt successio, ad duos fratres pervenit, Numito- *Numitor ab*
rem & Amulium. Amulius totius regni bona in duas partes distri- *Amulio fra-*
buit, ea ratione, ut regno pecuniæ, & aurum Troia allatū conferren- *tre regno pul-*
tur: Numitor regnum delegit: at Amulius pecunias, majoremq; inde *sus.*
Numitoris potentia vim nactus, regnum ei haud magno negotio e-
ripuit: metuensq; ne ex ejus filia liberi crearentur, Vestæ eam sacer-
dotem constituit, ut virgo in perpetuo cœlibatu viveret. Huic vir-
gini apud alios Iliæ, apud alios Rheæ nomen est, quidam Silviam
appellant. Nec multum intervenit temporis, cùm contra legem Ve-
stalium prægnans deprehensa est. Eam ob causam ne capitali sup-
plicio afficeretur, Antho regis filia precibus à patre impetravit: in
carcerem tamen conjecta vitam ab hominum congressu interclusam *Ilia Vestalis*
toleravit, ne clam Amulio parere posset, peperit autem duos pueros *geminos pa-*
V magnitudine & forma præstantes. Quo magis sibi metuens Amu- *rit.*
lius, famulo negocium eos in aquam abjiciendi dedit. famulo qui-
dam Faustulo nomen fuisse: alii eum qui sustulit ita vocatum affir-
mant. Is igitur famulus cùm in alveolum eos imposuisset, ad flu- *Faustulus.*
vium projiciendi animo descendit: sed ut rapidum fluere aquis au-
ctum vidit, veritus adire, alveolo prope ripam deposito discessit. At
fluvii stagnantis inundatio alveolum excepit, leniterque sublatum
in locum planè mollem devexit, qui nunc Cermanus appellatur,
olim Germanus, ut apparet, cùm Germani idem sint quod fratres. *Caprificus*
Erat in propinquo caprificus, Ruminalis cognomento: seu pro- *Ruminalis.*
pter Romulum, quæ est multorum sententia: seu quia ruminantes
pecudes eo loci propter umbram commorarentur; sive potissi-
mum

mum à puerorum lactatione: quandoquidem *mammam* antiquitus
Ruma. *rumam* dixerunt, Deamque quæ alendorum puerorum curam ge-
Rumilia. rere creditur, *Rumiliam* appellant, eique Nephalia à *sobrietate* di-
Nephalia. cta sacra. lacte libantes faciunt. Ibi expositis infantibus, ferunt lu-
Lupa. pam advenisse, ac picum ei in alendis iis, custodiendisque adfuisse.
Picus. Marti ea animalia sacra habentur, picumque Latini magnopere ho-
Mars pater norant ac colunt: qua re non parum fidei accessit matri eorum, cum
Romuli & se à Marte gravidam factam diceret; quamvis tradatur ex Amulio
Remi. concepisse, qui ei in armis apparuerit, ac virginitatem per vim im-
Amulius. minuerit. Auctores habeo, qui nutricis nomen propter ambigui- VI
tatem, famæ occasionem in fabulam deflectendæ rei præbuisse asse-
rant. *Lupa* enim Latinis, & animalis nomen est, & scorti: fecisse au-
tem corpore suo quæstum Faustuli uxorem, Accæque Larentiæ no-
men ei fuisse. Et vero huic rem divinam faciunt Romani, mensesq;
Aprili parentat ei flamen Martialis; festumque Larentia dicitur.
Larentiæ Porrò aliam quoque Larentiam colunt, hac adducti causa: Custos
duæ. templi Herculis, ocio, ut videtur, luxurians, ad ludum talorum pro-
Sacerdotis vocavit Deum, pactus, ut si ipse vicisset, beneficium aliquod à Deo
cum Deo lu- acciperet: sin succubuisset, ut Deo mensam lautè instructam, mu-
sus. lieremque formosam ad concubitum suppeditaret. tum positis cal-
culis aliis pro Deo, aliis pro se, victus est. Itaque ut conventa serva-
ret, staretque pactis; cœnam Deo paravit, Larentiamque pulchram,
nedum notam, mercede conductam, lecto strato, in ipso templo ex-
cepit convivio, & à cœna ibi inclusit, ut ea Deus potiretur. Deum
cum muliere ea collocutum fama fert ac monuisse ut sub auroram
in forum prodiret, eumque qui primus obviam se ei tulisset, saluta-
tum, amicum suum faceret. Occurrit ei civis magno admodum na-
tu, ac prædives, liberis carens, ut qui eatenus cœlebs vixisset, Tar-
Tarrutius. rutius nomine. Hic Larentiam cognovit, dilexitque, ac moriens
multarum ac præclarum opum hæredem reliquit: quarum illa ma-
ximam partem populo Romano testamento legavit. Eam cùm jam
illustris esset, Diisque accepta putaretur, è medio sublatam ferunt
eo in loco, ubi & prior ista Larentia sepulta sit. Locus nostro tem-
Velabrum. pore Velabrum dicitur, quod fluvio sæpius in stagna effuso, juxta
cum navibus vecti sint: nam lintres etiam *Velatura* vocabantur.
Alii ab iis, qui spectacula exhiberent, viam, quæ à foro in Circum
fert, velis prætensam fuisse, ac à Velabro incepisse, inde loco voca-
bulum factum sentiunt. Atque hæc sunt, cur honor Larentiæ poste-
Romuli & riori habeatur à Romanis. Enimverò Faustulus Amulii subulcus, VII
Remi educa- nemini hominum conscio, infantes sustulit: quamvis alii probabi-
tio. liorem sequantur sententiam, sciente id Numitore factum dicentes,
Ingenia. qui & alimenta occultè educatis præbuerit. Feruntur quoque lite-
ras, & alia quæ nobili familia natos decent, pueri didicisse Gabiis.
Hos etiam nomen ab ubere accepisse, traditum est, Romulum &
Remum, qui sugentes feræ mammas conspecti fuerint. In corpore
eorum jam tum, cùm adhuc pueritiam agerent, magnitudine cor-
poris

poris & fama nobilitas sese exeruit. Cùm adolevissent uterque ferox ac fortis, magnique quidquid decrevissent animi audaciæque prorsus imperterritæ fuerunt. Romulus magis tamen ratione agere, civilemque habere prudentiam videbatur, qui in commerciis, quæ ei propter pabulationem ac venationem cum vicinis intercedebant, satis ostendebat ad imperandum se quàm ad parendum esse aptiorem. Itaque hi popularibus suis & inferioris sortis hominibus grati esse, regios præfectos & inspectores, pastorumque magistros, tanquam se nihil virtute præstantiores, despicere, neque mi-
VIII nas, neque iram eorum curare. Vtebantur autem studiis, ac vitæ institutis liberalibus, & ocium ignaviamque tanquam illiberalia aspernati, exercitationibus, venationibus, cursu, prædones arcendo, fures exscindendo, vim patientes defendendo, nomen sibi parabant.

Vita institutum.

Cúmque Numitoris pastoribus ac Amulii contentio incidisset, mutuoque pecus abigerent, non ferentes id Romulus ac Remus, pastores Numitoris partim trucidàrunt, partim in fugam conjecerunt, ac magnam prædam averterunt: Numitorisque indignatione spreta, ipsi colligere, ac ad se recipere multos egenos & servos, eosque ad defectionem audendam, fortitudinemq; incitare cœperunt. Interim Romulo, ut erat sacrorum ac divinationis studiosus, ad rem divinam faciendam profecto, pastores Numitoris Remum paucis comitatum adorti pugnam conseruerunt, & utrinque datis acceptisque plagis ac vulneribus victoria penes Numitoris famulos, captusque ab iis Remus fuit. Eum ad se adductum Numitor, accusatumque quo minus supplicio afficeret, eò factum est, quod fratris iniquitatem timebat: hunc tamen adivit, petiitque ut jure sibi liceret contra regios servos agere, à quibus ipse regis frater injuria esset affectus. Cujus querelæ cùm qui regi Albæ aderant, adstipulati essent, indignè ferentes Numitorem præter meritum lædi, motus
IX est Amulius, ut fratri Remum ad supplicium dederet. Quem ubi accepit Numitor, domumque rediit, miratus juvenem, qui mole ac viribus corporis omnibus aliis præstaret, & in vultu conspicatus audaciam, ac ferociam animi minimè obnoxii, aut præsenti fortuna labefactati: potissimum verò, ut verisimile est, Deo adjuvante, ac initia magnarum rerum juxta dirigente, cogitatione ac fortunæ ductu eò pervenit, ut rei veritatem attingeret.

Remus à Numitoris pastoribus captus.

Quare placido sermone ac mansueto vultu, fiduciam simul ac spem juveni ostentans, quis esset & unde natus, interrogavit. Tum Remus intrepidè: Nihil, inquit, te celabo, quoniam magis regio te quàm Amulium animo præditum censeo: quia audis, ac inquiris, ante quàm punias, ille indicta causa pœnæ tradit. Gemini sumus: & ante quidem servorum regiorum Faustuli ac Larentiæ filios esse nos credidimus: apud te autem accusati, ac criminibus falsis onerati, & in discrimen vitæ conjecti, magna de nobis ipsis percepimus, quæ an vera sint, fortassis præsens periculum dijudicaverit. Nostri enim natales ignoti perhibentur, educatio autem nutritioque quàm ipsis avium pullis

Oratio Remi ad Numitorem.

mira-

,, mirabilior nobis cõtigisset. siquidem projecti volucribus & feris, ab
,, iisdem aliti sumus, ubere lupæ ac buccellis pici. Expositi eramus ad
,, magnum fluvium in alveo quodam, qui adhuc extat, æreis vinctus
,, cingulis: iis insculptæ sunt obscuræ quædam literæ, quarum ad-
,, miniculo forsitan postmodò parentes nostri frustra, nobis perditis,
,, cognoscentur. Numitor tempore ex sermone Remi, & aspectu X
ejus æstimato, spem sibi blandientem non respuit: sed qua ratione furtim cum filia, quæ arcta adhuc custodia detinebatur, communicare his de rebus posset, rationes inibat. At Faustulus, cognito ut Remus captus ac traditus esset, Romulum ad ferendam opem cohortari, genusque quod ante per ambages eatenus modò innuerat, ut animos eorum attolleret, tunc verum edisserere. ipse cum alveo ad Numitorem festinare, metus (perinde ut tempus id ferebat) plenus. Ibi in suspicionem custodibus regiis, qui erant ad portas Numitoris constituti, venit: cúmque in respondendo titubasset, alveum veste tegens non fefellit: adfuitque fortè fortuna quidam ex iis, quibus pueri abjiciendi erant dati, atque cùm exponerentur illi, interfuerat. is alveo conspecto, è structura & literis eum agnovit. suspicatusque id quod res erat, non neglexit sed indicium ad regem detulit, effecitque, ut Faustulus quæstioni adhiberetur. Atque is multis ac magnis constitutus in periculis, invictum quidem sese non præstitit, neque tamen omnino succubuit. fassus est pueros salvos esse, sed procul ab Alba pascere: se autem alveum ad Iliam ferre, quæ ad confirmandam spem, quam de filiorum salute conceperit, sæpius eum videre ac contrectare expectat. Tum verò id XI
Amulio accidit, quod adsolet iis, qui animo perturbati per metum aut iram aliquid agunt. nam Faustulum hominem alioquin probum, ac Numitoris insuper amicum, properè misit ad fratrem, percontatum an is quoque aliquem de puerorum incolumitate sermonem accepisset. Qui simul ad Numitorem venit, viditque eum tantum non ab amplexibus Remi hærere, ejus, quam sperabant, rei fidem indubitata facta, hortatus est, ut rem ocyus aggrederentur; seque ejus gerendæ socium sibi illis adjunxit. Neque verò tempus cunctationem ullam etiam quærentibus permittebat. Iam enim Romulus in proximo erat, ad eumque multi civium odio metuque Amulii permoti concurrebant: ipse secum magnam manum adducebat, in centurias distributam, quarum unam quamlibet vir unus ducebat, manipulum fœni ac herbarum conto erectum gestans. unde hodie quoque militibus *manipularis* nomen est. Proinde Amulius consilii inops, perturbationisque plenus, cùm & Remus eos qui intus erant ad defectionem permoveret, & Romulus extrinsecus militem adduceret: nulla re salutari neque perfecta deprehensus mortem obiit. Hæc (cùm plæraque & Fabius, & Diocles Peparethius tradant, qui primus censetur Romæ ortum invulgasse) tamen narratio, quia scenici figmenti similis est, suspecta nonnullis habetur: fidem verò ei adhibere non recusabit, qui & ad fortunam, cujus

Faustuli in Remo servando studium.

Manipuli unde.

Amulii interitus.

cujus tam mirabilia ſunt opera, reſpiciet, & Romanorum res cum
animo ſuo reputabit: quippe quæ, niſi divinum initium, magnum-
queꝗ aliquod & incredibile habuiſſent, nunquam ad id potentiæ per-
XII veniſſent. Rebus ſecundum Amulii mortem conſtitutis, neque Al-
bam ſibi habitandam niſi regnarent, neque rurſus regnandum avo *Cauſa Romæ*
vivente Romulus Remuſque rati, principatum ei, matri dignos ho- *condendæ.*
nores reddiderunt: ipſi urbem propriam condere, eo quo nutriti eſ-
ſent loco, ſtatuerunt. Hæc enim cauſa eſt reliquis omnibus hone-
ſtior. Quanquam erat ipſis fortaſſis neceſſe, cùm ſecum tantam ſer-
vorum ac deſertorum vim haberent, ut aut his à ſe dilapſis ipſorum
potentia concideret, aut cum iis ſeorſim habitarent. neque enim
Albiani aut ſe perfugis admiſcere, aut eos civitate ſua donare di-
gnati fuiſſent. Cui rei argumento eſt primum raptus mulierum,
non is libidinis, ſed quod conjugia nulla invenirent, neceſſitatis
cauſa factus: itaque raptas ſummo in honore habuerunt. Deinde
quod urbe primum fundata, templum perfugis ſecuritatem præ-
bens Aſylum cum conſtituiſſent, Dei Aſylæi, quaſi è cujus templo *Aſylum.*
abripere quenquam nefas eſſet, dictum, omnes ad ſe receperunt:
ita ut neque dominis ſervos, neque nexum æris alieni cauſa credi-
tori, neque homicidas magiſtratui dederent, oraculo Pythiæ omni-
bus impunitatem confirmari dicentes. Quo effectum eſt, ut celeri-
ter urbs excreſceret, cùm (ut memoriæ traditum eſt) initio non ſu-
pra mille foci fuiſſent. Sed hæc poſt id temporis demum accide-
XIII runt. Enimvero cum urbis ædificationem aggrederentur, ſtatim
controverſia ipſis de loco incidit. Romulus enim eum locum, qui
Roma quadrata dicitur, Remus autem locum in Aventino natura *Romulus.*
munitum, qui ab ipſo Remonium nuncupatus, nunc Rignarium
nominatur, futuræ urbi deſtinavit. Cùm conveniſſet inter ipſos, ut *Remonium.*
eam litem augurio dijudicandam permitterent, ac uterque ſeorſim *Rignarium.*
templum ſibi delegiſſet: fertur, Remo ſex vultures, duodecim Ro- *Augurium.*
mulo viſos eſſe. alii Remum verè ſuos vidiſſe, Romulum menti-
tum perhibent, ac demum ubi Remus acceſſiſſet tum Romulo duo-
decim vultures apparuiſſe: hinc eſſe quòd etiam nunc vultures præ-
cipuè Romani in augurio habeant. Herodorus Ponticus narrat, Her-
culem quoque gaviſum, ſi ei rem aliquam aggredienti vultur ſe o-
ſtendiſſet. Eſt enim vultur omnium animalium maximè innocuus:
quod nihil infeſtat eorum, quæ homines ferunt, plantant, aut a-
lunt, nihil animatum necat læditve, ab avibus propter generis con-
junctionem etiam mortuis abſtinet: cùm aquilæ, & noctuæ, accipi-
treſque etiam viventia ſui generis animantia roſtro impetant ac in-
terficiant: quanquam ſit apud Aeſchylum:

Volucrem, volucris eſt profana, ſi voret.

Ad hæc reliquæ aves oculis noſtris plurimum obſervantur, neque
fere ſe conſpectui noſtro ſubtrahunt: at vultur rarò videtur, nec
temerè invenitur qui in pullos vulturis inciderit: quinetiam ra-
ritas hæc in abſurdam quoſdam abduxit opinionem, ut crederent

vultures

vultures ab extranea aliqua huc advolare regione. Porrò autem augures,id quod non natura,ac sua spõte,sed divinitus missũ appareat nobis non crebrò, sed rarò debere videri asserunt. Cæterùm Re- XIV
mus cognita fraude succensuit, ac Romulo fossam qua mœnia ammus ducente, alia operum derisit,alia impedivit: tandem cùm fossam transiliret, sive Romuli, sive (quod aliis videtur) Celeris, qui unus ex hujus fuit sociis, manu ictus periit: eodemque in conflictu etiam Faustulus cecidit, ac Plistinus quẽ fratrem Faustuli,sociumq; educationis illorũ fuisse memorant.Celer in Etruriam abiit,cognomenq; id deinde apud Romanos iis qui properato quid agerẽt inditũ, ita Q.Metellum, quod patre defuncto paucis post diebus ludos gladiatorios dedisset, populus festinationẽ apparatus miraculo habens,Celerẽ nominavit. Romuluspostquamin Removia Remum, XV
educatoresque sepeliisset, urbem condidit. Ad id negotium, ex Etruria viros quosdam evocavit, qui sacris quibusdam legibus & literis singula præciperent, ac docerent, ut in mysteriis fieri adsolet. Igitur fossa rotunda demissa est prope Comitium:eoque primitiæ omnium eorum, quibus leges tanquam honestis, natura ut necessariis uti permittebat,depositæ:ad extremum unusquislibet parvam ejus à quo venisset,soli portionem adferentes,eo dejeceruntac commiscuerunt. Fossæ nomen est Mundus,quod & cœlo tribuitur. Ea deinde centri loco sumpta, urbem circum ædificant. Hujus auctor æreum vomerem aratro indit, missoque sub jugum tauro ac vacca, circumvectus extremitates urbis, profundum sulcum agit: qui subsequuntur arantem,iis negocium datum est,quas glebas vomer suscitat, eas intro reprimant, nihilque extra relinquant. Hac linea describitur murus, vocaturque ea Pomœrium. syllaba una abscissa.quasi *post murum* sit. Vbi verò portam aperire volunt, ibi vomere exempto, suspensoque aratro, transilientes intercapedinem relinquunt: hinc totus murus, exceptâ portâ,sacer habetur. Nam si portas quoque sacras statuissent, non poterant res necessariæ quæ lustratæ non essent, per eas vel recipi vel emitti sine piaculo. In XVI
confesso est, urbem conditam esse a.d.XI.Kal.Maii. huncque diem natalem patriæ Romani vocant,& festum agunt. Fertur initio ab eis nihil, quod anima esset præditum,immolatum fuisse: quod putarent diem festum, qui ab ortu patriæ nomen haberet,purum & omnis sanguinis expertem servandum. Erat ante conditam urbem eodem die festum quoddam, quod pastores celebrabant, Paliliaque appellabant. Nostro quidem tempore Romanorum Kalendæ à Græcorum mensium initiis prorsus dissident. Ortum vero Romæ incidisse exactè in trigesimum mensis diem, fuisseque tum conjunctionem Lunæ ac Solis, hujusque defectum, quem Antimachus etiam Teius poeta observaverit, ac qui tertio anno sextæ Olympiadis acciderit,memoriæ proditum est. At Varronis Romani philo- XVII
sophi ætate, viri in historiis versatissimi,fuit Tarutius quidam amicus ejus, philosophus, mathematicusque professione, qui etiam contem-

Remi, Faustuli & Plistini interitus.

Metellus Celer unde.

Vrbis condendæ ritus.

Mundus.

Pomœrium.

Natalis Romæ.

contemplandi causa Astronomiam attigerat, in eaque videbatur excellere. Huic Varro proposuit Romuli natalem diem horamque ex iis, quæ ei in vita sua evenissent, colligendam supputandamque: quo modo geometricarum quæstionum à fine ad initia resolutio invenitur. Esse enim ejusdem scientiæ dato tempore natalium hominis alicujus, de vita ejus prædicere: & vita exposita, tempus, quo is esset natus, investigare. Obsecutus est Tarutius, inspectisque Romuli actis, quæque ei evenissent, quandiu vixisset, qua morte functus fuisset, & si quæ sunt id genus alia: compositis inter se his omnibus, audacter intrepidéque pronuntiavit, Romulum conceptum fuisse anno secundæ Olympiadis primo, vigesimatertia die mensis ejus, qui Ægyptiis est Chœac, hora tertia, cùm sol totus deliquium pateretur: natum autem esse mensis Thoth die vigesimaprima, circa solis ortum: Romam ab eo conditam, nona die mensis Pharmuthi, inter secundam & tertiam horam. Nam fortunam quoque urbis, perinde ac hominis, habere putant suum peculiare tempus, quod consideretur secundùm stellarum in ortu ejus urbis positum. Verum hæc, & horum similia magis fortassis propter novitatem ac curiositatem delectabunt, quam ut propter fabulæ similitudinem molesta sint lectori. *Astrologiæ opinio.*

XVIII Romulus urbe extructa, primùm omnem multitudinem, quæ erat validâ ætate, in legiones distribuit, sic nominatas, quod ex omnibus lecti essent in eas, qui militiæ apti erant: quælibet legio peditum millia tria, equites trecentos complectebatur. Reliqua multitudo, vulgi loco ei fuit, populusque nominata. Tum centum de præstantissimis civium elegit, qui Senatores essent, eis patriciorum, collegio toti Senatus nomen imposuit. Senatus quidem vocabulum disertè senum consilium indicat. Patriciorum nomen alii inde tractum volunt, quod ii legitimorum patrum filii essent alii, quod ii patres suos demonstrare possent: quod paucis, qui primo in urbem confluxerant, contingebat. Alii à patrocinio deducunt: sic enim vocant procurationem & defensionem inferiorum, arbitrantes Patronem quendam cum Evandro advenisse, qui cùm minorum curam gessisset, eisque auxilio fuisset, hanc vocem rei reliquerit. Vero proximum est, eos ita à Romulo appellatos, quod is censuerit æquum esse, ut primores ac potentissimi paternam tutelam ac curam abjectioris sortis hominum gerant. simulque docere voluerit reliquos, ne honorem præstantiorum suspectum haberent, graviterque ferrent: sed ut illos patrum loco ac nomine habitos benevolentia prosequerentur. *Legiones à Romulo ordinatæ.* *Patricii Senatores.* *Patres.*

XIX Etenim in hunc usque diem senatores ab exteris *principes viri*, à Romanis *patres conscripti* salutantur: utunturque eo nomine, quod & auctoritatis honorisque plurimum in se tenet, & invidiæ minimè est obnoxium. Principiò autem patres simpliciter, pòst pluribus adscitis, *Patres conscriptos* dixerunt: quod nomen Romulus adhibuit, quo Senatus dignitatem à plebeis distingueret. Idem reliquos potentiores à vulgo disjunxit, *patronos* eos appellans, vulgus autem *clientes*: eaque re mirificam *Principes viri.*

benevolentiam mutuo excitavit, & eam jura invicem magni pon-
Patroni Clientes. deris consecuta sunt. Illi enim interpretes juris, patronos in foro
litigantium, consiliariosque omnium & procuratores sese exhibe-
bant: hi verò illos demerebantur, non modò in honore habentes, sed
dotem etiam filiabus eorum, si qui paupertate laborabant, confe-
rentes, inque debitis exsolvendis eos adjuvantes. testimonium fer-
re contra clientem patrono, aut vice versa, neque lex ulla, neq; ma-
gistratus imperabat. Posterioribus verò temporibus reliquo jure
omni salvo, tamen turpe sordidumque habitum est, potiorem ab in-
feriore pecuniam accipere. Quarto post jacta urbis fundamenta XX
mense, si Fabio credimus, raptus mulierum perpetratus est. Sunt
qui dicunt, Romulum, quia esset natura bellicosus, ac quibusdam
ex oraculis persuasum haberet in fatis esse, ut Roma bellis aleretur,
augeretur, ad summumque excresceret: injuria Sabinos lacessisse:
neque enim multas, sed triginta modò virgines ab eo raptas: ut qui
bellum magis, quàm nuptias expeteret. Atqui id probabile non est.
Sed cùm videret urbem incolis confestim refertam, quorum paucis
uxores essent, plerique verò convenæ ex pauperibus & obscuris ho-
minibus constarent, ideoque despectui haberentur, neque videren-
tur in societate permansuri, simul in spem veniens fore, ut hoc faci-
nus iis principium conjunctionis ac communionis, cum Sabinis ali-
quod, conciliatis mulierum animis, exhiberet, rem hac ratione a-
gressus est. Sparserat jam ante rumorem, reperisse se aram cujus- XXI
Consus. dam Dei, sub terra occultatam. Dei nomen Consus fuit, sive quod
Consualia. in consultando juvaret, sicut Latinis est *Consilium*, & *consul*, sive is
Neptunus equestris. Neptunus equestris est: nam ara Consi in Circo majori reliquo tem-
pore latens, Circensibus ludis apparet: sive quod alii adferunt, abdi-
to consilio, arcanoque, haud inconvenienter subterranea Deo ei ara
tribuitur. Ea ergo ara prolata sacrificium ejus nomine splendidum,
& ludos & spectaculum publicum edidit, convocatis ad hoc finiti-
mis. Ad id magna hominum multitudo convenit: ipse cum optimis
præsedit purpura ornatus. Signum aggrediendi negocium erat hoc
constitutum, cùm ipse surgens purpuram complicasset, rursusque
explicatam indueret, itaq; astantes multi cum gladiis, id operieban-
tur. Quod simul atque datum est, strictis gladiis cum clamore im-
petum fecerunt, filiasque Sabinorum rapuerunt: ipsos fugientes XXII
Numerus raptarum. missos fecerunt. Raptas tradunt alii triginta tantùm. unde nomi-
na curiarum sint sumpta. Valerius Antias, quingentas viginti se-
ptem: Iuba sexcentas octoginta tres: ac, quod maximè ad excusan-
dum Romulum faciat, nullam ab eo acceptam, præter Hersiliam
Hersilia. quæ alios latuerat: nimirum qui non libidinis injuriæque faciendæ
caussa raptum venissent, sed eo animi proposito, ut nationes in unum
commiscerent, summæque necessitudinis vinculo constringerent.
Hostilius. Hersiliæ maritum alii Hostilium, virum inter Romanos primarium,
alii ipsum Romulum tradunt: liberos quoque hunc ex ea sustulisse,
Prima. filiam unam, quæ ratione nativitatis Prima appellata sit: & unum
item

item filium Aollium, quem ita à congregatione civium Græca vocis origine ipse dixerit, posteri Abillium. Sed hæc Zenodotus Trœ- *Aollius. Abillius.*

XXIII zenius narrans, multos habet qui contradicant. In hoc virginum raptu dicũt à quibusdam obscuris hominibus abductam fuisse puellam forma ac statuta longe aliis præstantiorem: eosq;, cùm alii obviam facti ex nobilioribus conarentur ipsis eam eripere, clamasse, duci virginem à se Talasio, juveni egregio & bono, hoc audito, illos optima sponso comprecatos plausum dedisse, quosdamq; se verso itinere comites ducentibus addidisse benevolentia ac gratia Talasii impulsos, ejusq; subinde nomen inclamasse. Ab eo ortum, quod in hunc usq; diem Romani in nuptiis *Talasium* sicut *Hymenæum* Græci, accinunt: feliciter enim id conjugium Talasio evenisse fama habet. At Sextius Sylla Carthaginensis, homo nec indoctus & elegans, nobis dixit, eam vocem tesseram rapiendi à Romulo fuisse propositam, itaq; omnes qui virginem abducerent, Thalasium vociferatos, *Hymeneus. Sextius Sylla.*

XXIV atque exinde hunc morem nuptiis inolevisse. Major pars scriptorum, interq; hos Iuba, censent adhortationem ad studium laboris & lanificii eo vocabulo contineri: quod videlicet eo tempore nondum Italica vocabula fuerint cum Græco sermone (eo enim talasia *lanificium* significat) confusa. Qui si rectè hoc dicunt, verumq; est tum Romanos Talasiæ voce ita usos, sicut Græci utuntur: alia jam, eaq; probabilior causa hujus rei conjectura æstimari potest. Quoniam enim in pacificatione belli Sabinorum adversus Romanos, ita convenit de mulieribus, ut ne qua in re quàm lanificio viris servirẽt: mansisse ex eo videtur, ut etiam in nuptiis post id temporis contractis ii, qui nuptum darent, aut deducerent sponsam, aut omnino quicunq; adessent, Talasium per iocũ inclamarent, testantes nullum ad aliud ministerium, quàm exercendam lanam, introduci mulierem. Mos etiam huc usq; obtinuit, ne sponsa ipsa ultro limen transeat, cùm in cubiculum intrat, sed sublata intro gestetur: quia tunc etiam cùm nollent ingredi, importatæ fuerint. Nec desunt, qui propterea nuptæ comam cuspide hastilis discriminari scribant, ut signum sit, primas nuptias bello & pugna cõtractas, de quibus in Quæstionum explicatione dictum est fusius. Raptæ autem sunt virgines xv. Kalen. *Iuba. Romani sub Romulo qua lingua usi. Nuptiales consuetudines.*

XXV Septembris, qua die Consualia celebrantur. Sabinorum gens erat ea magna quidẽ, ac bellicosa, habitabantq; in pagis muro nullo munitis: convenire enim sibi magnanimitatem, ac metus vacuitatẽ putabãt, quod essent Lacedæmoniorum coloni. ergo ubi se magnis pignoribus obstrictos animadvertere, filiabus suis metuentes, legatos ad Romulum miserunt, petentes ab eo ut (quod æquũ erat, ac tolerabile) filias ipsis redderet, injuriaq; sublata amicitiam ac propinquitatem inter has gentes secundùm leges ac persuadendo potius pararet. Romulo puellas non restituente, sed Sabinos ad conjunctionem hanc approbandam cohortante; reliqui eorum consultationibus apparatuque faciendo moras traxerunt: Acron autem Cœninensium rex, homo ferox ac bellicosus, cui jam ante primi Romuli *Consualia. Sabini.*

Acronis regis Cæninensium bellum.

conatus suspecti fuerant; eum tum ab hoc raptu omnibus aliis ter-
rori fore, neq; ferendum nisi plecteretur existimans, bellum occu-
pavit: ac magnis cum copiis adversus Romulum profectus est, haud
minori vi occurrentem. Cùm in conspectum venissent mutuum, al- XXVI
ter alterum, ut singulari certamine rem decerneret, quiescentibus
in armis exercitibus, provocavit. Ibi Romulus Iovi vovit, si victo-
riam dejecto Acrone obtinuisset, arma se ejus ipsi dono laturum,
consecraturumque: itaque stravit Acronem victor, & ejus exerci-
tum pugna commissa fudit, urbemque cepit. Neque verò ullum
maleficium iis, quos ibi deprehenderat, intulit: sed jussit, ut domibus
suis dirutis Romam cum ipso irent, ibique cives æquali cum aliis
jure essent. Atque nulla quidem alia magis, quàm hac ratione Ro-
mam auxit, quod subinde, quos superasset, eos sibi adjungeret. Ro-
mulus, quo votum ita solveret, ut & Iovi quam maximè gratum, &
spectatu jucundum id populo esset, in castris deliberans: quercum
prægrandem incidit, ac in formam trophæi dolavit, Acronis arma
suo singula ordine appendit & adaptavit: tum vestem ipse præcin-
ctus, cæsariemque lauro coronatus, trophæum erectum ac dextro
suo humero suffultum portans, triumphalemque pæanem præci-
nens ivit: sequente in armis exercitu, excipientibus eum gaudio &
admiratione civibus. Hæc sanè pompa initium, exemplumque

Jupiter Feretrius. *Opima spolia.*

triumphis posteriorum temporum exhibuit. Trophæum porro do- XXVII
narium Iovis Feretrii cognominatum fuit: nam à *feriendo* is dicitur.
atque voverat hoc Romulus, si feriisset & stravisset Acronem. Opi-
ma spolia Varro ab *opibus* dicta ait. Veri tamen similius videtur, ab
opere ea nomen habere, quod earum consecratio, ut virtutis præ-
mium, conceditur Imperatori, qui sua manu Imperatorem hostium
obtruncaverit. Id tribus modò Romanorum Imperatoribus conti-
git: Romulo primùm cùm Acronem Cæniensem dejecisset: deinde
Cornelio Cosso propter occisum ab eo Tolumnium Etruscum: po-
stremò Claudio Marcello, ob devictum Britomartum Gallorum re-
gem. Sed Cossus quidem, ac Marcellus quadrigis in urbem inve-
cti sunt, trophæa ipsi ferentes. Dionysius autem errat, cùm Romu-
lum dicit curru ea in re usum, siquidem scriptum est à Tarquinio
Demarati filio, primo inter reges triumphum ad id fastus ac splen-
doris perductum: alii Poplicolam ajunt primum curru triumphum
duxisse. Quin & Romæ videre est statuas Romuli trophæum feren-

Fidenates, Crustumini, Antemnates victi.

tes, pedestres omnes. Cæninensibus subactis, adhuc in bello ap-
parando cæteris Sabinis occupatis, Fidenates, Crustumini, Ante- XXV
mnatesque conjunctis viribus cum Romanis confligunt: victique III
& ipsi, Romulo urbes diruendas permiserunt, & agro eorum divi-
sio, ipsi Romam trâslati sunt. Romulus cum agri reliquam partem
inter cives distribuisset, virginum raptarum parentibus suos reli-

Sabinorum bellum.

quit. Id indignè ferentes reliqui Sabini, Tatio duce delecto, ad-
versus Romam expeditionem fecerunt. Erat urbs accessu difficilis,
quod ei objectum erat propugnaculi loco Capitolium, in eoque
præsi-

præsidium positum, cui præerat Tarpeius, non virgo Tarpeia: quod quidam dum dicunt, Romulum stultitiæ insimulant. Enimverò Tarpeii filia, aurearum, quas à Sabinis gestari videbat, armillarum cupiditate illecta, arcem eis prodidit, pacta mercedem proditionis, ea quæ levis manibus ii ferrent. Tatio conditionem accipiente, no- *Tarpeia Capitolium prodit.*
XXIX ctu una aperta porta, Sabinos intromisit. Apparet sanè non solum ita sensisse Antigonum, cùm diceret, *prodentes à se diligi, peracta proditione odio haberi*: neque Cæsarem tantum de Rhymitalca Thrace, *proditionem se amare, proditori infensum esse* dicentem, sed quicunque improborum aliquo in negotio opera utuntur, omnes eodem adversus eos affecti sunt modo, quo hi qui virus aut fel ab aliqua bestia petunt (quippe usum in accipiendo eo gratum cùm habeant, malitiam bestiæ re peracta oderunt) quando is quoque tum Tatii in Tarpeiam animus fuit. Mandavit enim suis, ut promissi memores, omnia quæ in sinistris haberent manibus, in eam conferrent, atque ipse primus cum detracta manui armilla scutum unà in eam conjecit. Ita omnibus hoc imitantibus, Tarpeia auro tacta, scutisque obruta, sub multitudine ea, moleque periit. Tarpeium etiam à Romulo proditionis accusatum, damnatumque, Iuba è Sulpicio *In proditores*
XXX Galba refert. Qui aliter de Tarpeia scribunt, de iis fidem non merentur, qui Tatij Sabinorum ducis filiam perhibent Tarpeiam, à Romuloque vi uxorem ductam ista egisse. itaque à patre acceptam, ut retulimus; inter hos est Antigonus. At Simylus Poeta planè delirat, non Sabinis ab ea, sed Gallis, quorum regis amore fuerit correpta, Capitolium proditum scribens. Sunt enim hi ejus versus: *Alia de Tarpeia opinio.*

Ast Tarpeia habitans Capitolinum prope clivum,
Romanis muris struxerat exitium:
Quippe ut Gallorum potiretur rege marito,
Prodidit hæc regnum tecta verenda patrum.

Post paulò de ejus exitu:

Non huic de Boiis quisquam, aut Celtis populosis
Gaudenti thalamos stravit ad Eridanum:
In scelus at manibus jaculati fortibus arma,
Pulchra illi merita dona dedêre necis.

Propter sepultam ibi Tarpeiam, collis iste Tarpeii nomen, usque ad Tarquinii regis tempora obtinuit. Is cùm locum hunc Iovi consecrasset, reliquiis Tarpeiæ inde translatis, nomen quoque cessavit: nisi quod adhuc saxum in Capitolio, de quo malefici præcipi- *Tarpeius collis.*
XXXI tantur, Tarpeium dicitur. Arcis, ut dictum est, à Sabinis occupatæ ira Romulus hostes ad pugnam provocavit: neque abnuit Tatius, confidens se, si ab hoste premeretur, tutum receptum posse habere. Nam locus intermedius, quo in loco erant conflicturi, multis tumulis inclusus erat, ita ut videretur pugnam utrisque acrem & difficilem, fugam vero & insecutionem brevem propter angustias suas effecturus. Forte superioribus diebus cùm fluvius stagnasset, in planis locis paludem profundam atq; occultam reliquerat (ubi

nunc forum eſt) quæ videri ac caveri non facilè poſſet. Eò Sabinos
Curtius Sabinus. imperitia delatos fortuna adjuvit. Nam Curtius vir inter eos gloria
illuſtris, elatique animi, equo longè ante alios provectus in voragi-
nem eam incidit, conatuſque equo verberibus & hortatu incitato
pertranſire, cùm id efficere nequiret, omiſſo equo, ſeipſum ſerva-
vit. Locus etiamnum ab eo *Lacus Curtius* appellatur. Sabini ab
eo periculo ſibi deinde caventes, acriter pugnaverunt, incertoque
Marte, multis quidem occumbentibus, atque inter hos etiam Ho-
Hoſtilius. ſtilio. is Herſiliæ maritus, Hoſtilii, ejus, qui Numæ in regno ſucceſ-
ſit, avus fuiſſe traditur. Cùm variæ ejus certaminis ſpecies brevi XXXII
tempore (ut fieri aſſolet) inciderent, id præcipuè memoratur, Ro-
mulum ſaxo caput ictum, ita ut quin caderet parum abfuerit: qui
cùm pugnam remitteret, ceſſiſſe Sabinis Romanos, pulſoſque pla-
Romulus ſauciatur. nicie, fuga ad Pallantium contendiſſe. Iam Romulus ad ſe à plaga
rediens contrario quàm fugientes motu pugnam capeſſabat, ſuoſ-
Romanorum fuga. que, ut ſtarent & pugnarent, magno clamore adhortabatur: ſed ma-
gna circum fuga, ſuorumque metu obvertere ſeſe hoſti non auden-
tium deſtitutus, Iovem precatus eſt, ſiſteret exercitum, reſque Ro-
manas collabentes jam firmaret. Voto facto, verecundia regis mi-
litum animos inceſſit, audaciaque rediit fugientibus. Itaque ſubſti-
Iupiter Stator. tuerunt eo primum loco, ubi templum Iovi Statori eſt poſitum: de-
inde cuneo acto, Sabinos repulerunt uſque ad eum, qui nunc Regia
Regia. dicitur, locum, & Veſtę fanum. Ibi pugnam utrinque redintegran- XXX
tes, ſpectaculum viſu horrendum, explicatuque admodum difficile III
Sabinæ prælium dirimunt. inhibuit. Sabinorum filiæ, quæ raptæ fuerant, diverſis ex partibus
cum clamore & vociferatione per arma & cadavera ſeſe inferentes,
tanquam furore divinitus concitatæ, maritos ſuos aut patres peten-
tes, ſubitò apparuerunt, aliæ infantes in ulnis geſtantes, aliæ paſſos
crines protendentes: omnium autem una vox erat blandiſſimis no-
minibus modò Sabinos, modò Romanos inclamantium. Fracti ea
re omnium utrinq; animi, receptiſq; intra medias ipſis acies; fletus
perſuaſit omnes, ac miſerationẽ cùm ipſum ſpectaculũ, tũ oratio ea-
Earum oratio. rũ movit, à ſui defenſione liberaq; objurgatione in ſupplicationem XXX
deprecationemq; deſinens. Qua inquiebant, noſtra in vos injuria IV
» meruimus, ut eas, quas partim paſſæ ſumus, partim patimur miſe-
» rias, tolerandas habeamus? Raptæ ab his, quorum nunc ſumus, vi &
» injuſtè: raptas fratres, patres, ac propinqui tantiſper neglexerunt,
» dum longum tempus nos cum inimiciſſimis ſumma neceſſitudine
» ita devinciret, ut jam pro iis, qui vim nobis raptores fecerunt, me-
» tuere pugnantibus, flere morientibus cogamur. Non enim in hoc
» adeſtis, ut noſtrum injuriam virginum ulciſceremini: ſed nunc uxo-
» res nos maritis, matres liberis ademptum venitis, quod auxilium
» priori negligentia ac proditione veſtra miſeris nobis eſt gravius.
» Hic ſcilicet erga nos eſt horum amor, hæc contra veſtra erga nos
» miſericordia. Quod ſi alia vobis pugnæ cauſa fuiſſet, in noſtrum
» gratiam vos, quos ſoceros, avos, neceſſarios reddidimus, eam

omittere

omittere par erat. ſin propter nos bellum geritur, accipite, obſe- «
cramus, nos cum generis veſtris, ac liberis noſtris, redditeque no-
bis patres & cognatos, neque nobis viros noſtros adimite, aut in «
XXXV aliam nos captivitatem detrudite. In hanc ſententiam multa cùm «
dixiſſet Herſilia, reliquis comprecantibus, induciæ factæ ſunt, ve- *Herſilia.*
neruntque in colloquium duces. Interim mulieres viros ac libe-
ros ad patres ac fratres ſuos adducere, iis qui cibo & potu indige-
bant, ea ex domibus ſuis adferre, ſaucios domum abducere ac cu-
rare, ſuiſque oſtendere, quod ipſæ quidem domus curationi præ-
eſſent, maritis autem curæ eſſent, qui ipſas benevolentia & hono-
re proſequerentur. Proinde fœdus factum eſt his conditionibus, *Pacis conditiones.*
ut mulieres quæ vellent cum ſuis maritis vivere, liberæ ab omni
opere & miniſterio præter lanificium haberentur: ut Roma æquali
jure à Romanis & Sabinis habitaretur: urbsque nomen à Romulo,
Romani Quiritum nomen à Curibus Tatii patria ferrent: regnum *Quirites.*
imperiumque Romulus & Tatius conſociatum haberent. Locus,
ubi initum eſt hoc fœdus, hodie quoque Comitium appellatur à *Comitium.*
XXXVI *coeundo.* Vrbe ad hunc modum geminata, centum patricii è Sa-
binis lecti ſunt: in legiones peditum ſena millia, equites ſexceni *Legiones.*
ordinati. tribus res conſtituta, quarum una à Romulo Ramnenſis, *Tribus.*
à Tatio altera Tatienſis, tertia Lucerenſis vocata fuit propter lu-
cum, in quem multi propoſita impunitate confugientes, civitatis
in ſocietatem veniebant. Numerum tribuum hunc fuiſſe, ratio
ipſa vocabuli teſtatur, à ternario enim & tribus & earum principes,
qui ſunt Tribuni, nominantur. In quavis tribu decem erant Curiæ, *Curiæ.*
quas à mulieribus iſtis appellatas quidam tradunt: ſed falsò, ut
videtur, cùm multarum Curiarum à locis ſint ducta nomina. Ni-
hilominus multos iis mulieribus honores tributos conſtat: cujus *Mulieribus honores tributi.*
generis eſt, ut via eis decederetur: ne eis præſentibus obſcœnum
quidquam diceretur: qui nudum ſe ab iis videri paſſus fuiſſet, cri-
minis capitalis reus haberetur: ut pueri ex iis nati, bullam geſta- *Bulla.*
rent: qui ornatus collo circumponitur, & purpura circundatus, à
XXXVII forma nomen habet. Cùm conſultarent de re aliqua reges, non
ſtatim communicatis inter ſe ſententiis, ſed uterque cum centum
ſuis patritiis ſeorſim conſilia capiebant, deinde omnes unum in lo-
cum convocabant. Tatius habitabat, ubi nunc ædes eſt Monetæ: *Monetæ ædes.*
Romulus eo in loco, qui Gradus pulcri littoris vocabatur, qua eſt à *Gradus pulcri littoris.*
Pallantio ad Circum magnum deſcenſio. Ibi etiam cornum ſacram
fuiſſe tradunt. Fabulantur enim, Romulum roboris ſeu periclitan-
di cauſa à Loentino (loci nomen eſt) lanceam jaculatum fuiſſe, cu-
jus haſtile de corno arbore fuerit factum: cujus lanceæ cuſpis cùm
in terram caſu defixa fuiſſet, multis conantibus nemo evellere va-
luerit: à ſolo autem, ut ferendis ſtirpibus apto, ſignum apprehen-
ſum fuiſſe: frondeſque emiſſas, & ſtipitem corni juſtæ magnitudi-
nis eo modo editum. Hanc arborem Romuli poſteritas, tanquam
rem apprimè ſacram, muro circundederunt, ac coluerunt: ad quam

si quis accessisset, eique videretur arbor non vivere, sed marcescere;
is obviis quibuscunque id confestim vociferando indicabat: hi au-
tem tanquam incendio opem ferrent, aquam clamore poscebant;
fiebatque undique concursus ad eum locum vasa aquæ plena con-
C. Cæsar. gerentium. Sed C. Cæsare, ut traditur, gradus istos extruente, cum
fabri proxima loca perfoderent, radices ab illis inscius undiquaque
læsæ sunt, arborque exaruit. Sabini menses Romanorum accepe- XXXVIII
runt, de quibus, quæ dicenda essent, in vita Numæ posuimus. Scu-
tis autem Sabinorum Romulus uti cœpit, mutata priori armaturæ
specie: nam ipse ac Romani ante Argolicis clypeis utebantur. Fe-
Festi dies Romanorum. stos quoque dies & sacrificia inter se communicaverunt, ita qui-
dem, ne quæ utriusque erant gentis tollerent, sed nova quædam ad-
Matronalia. jicerent: ut sunt Matronalia, in honorem mulierum ob bellum ab
Carmentalia. ipsis pace mutatum instituta, & Carmentalia. Carmentam quidam
pro Fato accipiunt, quæ in natales hominum dominium habeat,
ideoque à matribus colatur: alii Evandri Arcadis uxorem fatidi-
cam, & quæ furore afflata oracula versibus ligata cantaret, Carmen-
Nicostrata. tam à *carminibus* cognominatam, cùm alias Nicostratæ nomen ei
esset. de hoc quidem satis ferè omnibus convenit. Alii Carmen-
tam probabilius exponunt, quasi *carentem mente*, propter furorem
Palilia. vaticinum. Palilia quoque celebrabantur, de quibus supra di- XXXIX
Lupercalium descriptio. ctum. Item Lupercalia agebantur. Ea si ad tempus respiciatur, lu-
strationis causa instituta videri possunt; fiunt enim diebus nefastis
mensis Februarii, qui ab expiationibus nomen habet, atque illa
dies antiquitus *Februata* nuncupabatur. Lupercalia Græcis *Lycæa*
vocantur, cujus nominis ratione videntur esse pervetusta, & ab Ar-
cadibus, qui cum Evandro fuerant, deducta: possunt tamen etiam à
lupa, quæ iis Lycæna est, dicta videri, cùm Luperci cursum suum ab
eo loco, quo Romulus expositus fertur, ordiantur. Sed quæ agun-
tur Lupercalibus, eorum causa conjectu difficilior est. Mactant e-
nim capras: tum duo nobiles adolescentes adducuntur ad eos, quo-
rum alii frontem gladio cruentato contingunt, alii confestim de-
tergent lana lacte madefacta: adolescentulis istis interim, dum de-
terguntur, ridendum est. Deinde caprarum pellibus in scuticas dis-
sectis subligaculis præcincti, cætera nudi, discurrunt, ac obvium
quenque iis scuticis cædunt. Mulieres autem juniores ictus illos
nequaquam fugiunt, credentes eos ad pariendi facilitatem & con-
Canis. ceptum conducere. Id quoque peculiare festi hujus est, quod canis
à Lupercis immolatur. Porro Butas quidam elegiacis versibus XL
causas Romanarum rerum fabulosas perscripsit. is tradit Romulum
eum suis victo Amulio, lætitia exultantes ad eum locum accurrisse,
ubi infanti ipsi lupa ubera præbuisset: itaque & ad imitationem hu-
jus cursus Lupercalia agi, & currere nobiles, ac

Percutere oblatos: velut ense cucurrit ab Alba,
Armatus quondam Romulus, atque Remus.

Quod autem gladius cruentatus fronti eorum adhibetur. Id esse cæ-
dis ac.

dis ac periculi signum: sicut detersio, quæ fit lacte, nutritionem indicet. At C. Acilius narrat, pecudes Romuli ante urbem conditam amissas fuisse: eum itaque cum suis, Fauno votis factis, ad eas quærendas nudos excurrisse, ne sudore molestarentur: ideoque Lupercos etiam nudos currere. Quod ad canem attinet, siquidem id sacrum lustrationis causa peragitur, haud abs re expiationis causa immolari dicemus: nam in id genus sacrificiis Græci catulos adhibent, varieque utuntur iis, quos à catulis *periscylacismos* nominant. Quod si instituta sunt Lupercalia ad agendas lupæ gratias, pro nutrito & servato Romulo: haud absurdè canis mactatur, animal lupis inimicum; nisi potius ideo plectitur, quod Lupercis circumcurren-

Canis immolatio.

XLI tibus interturbet. Religionem quoque de igne dicunt à Romulo primùm introductam, virginesque sacras, quæ Vestales cognominantur, constitutas; alii Numæ hoc tribuunt. Alioqui Romulum maxime religiosum, neque non divinum fuisse perhibent, quique divinationis causa lituum gestaverit: is est baculus curvus, quo solent qui augurii causa aliquò consident, cœli spacia distinguere. porro autem lituum Romuli in Palatio adservatum, cùm Vrbs à Gallis caperetur, amissum, rursusque profligatis barbaris, in profundis cineribus inter perdita ac corrupta omnia, illæsum ab igne inuentum

Vestales.

Lituus.

XLII fuisse. Leges etiam quasdam tulit: inter quas vehemens est illa, qua mulieri maritum relinquendi potestas adimitur: viro autē ejicere uxorem conceditur, si veneficio circa prolem usa fuisset, aut alienam pro sua subdidisset, aut adulterium commisisset: si quis alia de causa repudiasset conjugem, ejus mariti bona partim uxori cederent, partim Cereri sacra forent: & qui uxorem dimisisset, is diis Manibus rem sacram faceret. Id etiam singularis fuit consilii, quod cùm nullum contra eos qui patrem suum occidissent, jus privatim posuisset, omne homicidium parricidii vocabulo notavit: quod hoc scelestum, illud ne existere quidem posse, judicaret. Ac multo quidem tempore existimatum est, rectè ab eo putatum, id facinus accidere non posse: nam fere sexcenti ab ortu Romæ anni effluxerunt, ante quam id in Vrbe audiretur, primusque Romæ post bellum Punicum secundum L. Ostius patrem suum necasse memora-

Leges Romuli.

Repudij causa 19.

Dos Cereri consecrata.

Parricidium.

XLIII tur. Verum de his dictum satis. Annus Tatio regni sui quintus agebatur, cùm familiares quidam ejus ac cognati legatis Laurentium Romam euntibus in itinere obviam facti, spoliare eos pecuniis per vim aggressi, resistentes trucidârunt. Id indignum facinus existimabat Romulus, statimque supplicium de auctoribus ejus sumendum: Tatius rem extraxit, quæ sola illis apertæ dissensionis causa fuit, cùm in reliquis ita sese compararent, ut quanta maximè fieri poterat concordia in rebus administrandis uterentur. At cæsorum propinqui, cùm per Tatium iis suum jus persequi nequaquam liceret, eum Lauinii cum Romulo rem divinam peragentem impetu facto obtruncarunt: Romulum, tanquam justum virum, lætis cum acclamationibus prosecuti sunt. Romulus Tatii corpus acce-

Tatij iniustitia & interitus.

Armilustrium. ptum honorificè sepeliit in Aventini ea parte, qua Armilustrium
extat: vindictam vero hujus cædis omnino neglexit. Quidam scri-
ptores, Laurentes metu impulsos tradidisse ad supplicium Tatii
percussores narrant: eos autem à Romulo missos factos, cædem
cæde persolutam dicente. Præbuit id factum sermonem, suspicio-
nemque, quasi gauderet Romulus collegam suum sublatum esse:
nihil tamen ea res turbarum aut seditionis apud Sabinos excitavit,
quorum alii benevolentia erga eum, alii metu potentiæ, alii opi-
nione divinitatis de eo concepta, ipsum summopere observabant.
Multis quoq; extraneorũ admirationi Romulus fuit: ac Latinorum
seniores missis legatis amicitiam cum eo, fœdusq; sanxerunt. De XLIV
Fidenæ à Romulo captæ. Fidenis porro, urbe Romæ vicina, à Romulo captis autores discre-
pant. Quidem subitò missos ab eo equites, qui cardines portarum
exscinderent, ipsum deinde inopinantibus supervenisse oppidanis,
Fidenas colonia. tradunt. alii Fidenates prius in Romuli ditionem impressione facta
prædas egisse, agrisque & suburbio multa maleficia intulisse refe-
runt: Romulumque positis insidiis magnam eorum partem interfe-
cisse, & urbem cepisse. Neque verò hanc urbem delevit, sed missis
eo bis mille ac quingentis inhabitatoribus, Romanorum coloniam
fecit, actum hoc idibus Aprilis. Secundum hæc, pestis incidit quę XLV
citra ullum morbum subita morte homines interimebat: comitaba-
Pestis Romæ & sterilitas. turq; hanc luem etiam agrorum pecudumque sterilitas. pluit etiam
sanguine Romæ, ita ut malis his multa superstitio conjungeretur.
Quæ ubi mala Laurentes etiã invaserunt, omnes in hanc sentẽtiam
venêre; propter confusum cęde Tatii ac legatorum fœdus, Deûm ira
urbẽ utramq; agitari. Deditis utrinq; ad supplicium parricidis, pu-
Lustratio. nitisq;, manifestò finem calamitas ea habuit: lustravitq; urbes Ro-
mulus, quod genus expiationis hodieq; ad Ferentinam portam per- XLVI
Camerij à Romanis victi. agi adserũt. Antequam pestis cessaret, Camerii Romanos propter
id malum defendendo eos bello non fore putantes, adorti sunt, in
agrumq; eorum incursionem fecerunt. Contra hos Romulus statim
cum exercitu profectus, prœlio occisis hostium sex millibus vicit:
captaq; eorum urbe, dimidiam eorum, qui supererant cladi, partem,
Cameriam colonia missa. Romam transtulit; Cameriam autem duplum eorum, quos ibi re-
linquebat, numerum Romanorum deduxit. ad Kalen. Sextiles. tanta
tum ei civium erat abundantia annis non totis sedecim post condi-
Quadrigæ æreæ. tam urbem. Inter reliqua spolia, quadrigæ etiam æreæ Cameria ab-
ductæ sunt, positæque in æde Vulcani à Romulo: atque ipse se à Vi-
ctoria coronatũ ibidem statuit. Corroboratis ad hunc modum re- XLVII
bus, vicini, quorum essent vires imbecilliores, & quas suæ sortis re-
bus in tuto positis non pœniteret, se submisse continuerunt. At po-
tentiores metu invidiaq; tracti, non connivendum, sed incrementis
Romuli obsistendum, eumq; deprimendum duxerunt. Primi inter
Veientium contra Romanos bellum. Etruscos Veientes, qui magnam ditionem, urbemq; amplam habe-
bant, bellum moverunt; dum Fidenas, tanquam ad se pertinentes, re-
poscunt. Id vero non injustum modò erat, sed & ridiculum, eos qui
Fide-

Fidenatibus in periculo versantibus, belloque pressis opem non tulissent, sed pereuntes neglexissent, urbem jam agrumq; ab aliis occupata, sibi postulare. Quare cùm à Romulo contumeliosè ipsis esset responsum; in duas partes divisi, altera Fidenatium copiis sese obiecerunt, altera Romulo obviam contenderunt. Ad Fidenas duo-

XLVIII bus Romanorũ millibus occisis, à Romulo superati, supra octo hominum millia amiserunt. Iterum deinde apud Fidenas prœlium commissum est: quo in prœlio præcipue Romuli virtute victoriam partam, omnem artem audaciæ conjunctam exercentis, roboreq; & pedum celeritate, quanta in homine esse non videretur, utentis, in confesso apud omnes est. Sed quod nonnulli ajunt, quatuordecim millibus Veientium cæsis, amplius dimidia parte eorũ Romuli manibus interfectos fuisse, id planè fabulosum, omninoq; incredibile est: quando & Messenios inflatius Aristomenem suum prædicare arbitrantur, qui ter hominem immolaverit (quæ *Hecatomphonia* vocantur) quod tertiùm cẽtum de Lacedæmoniis hostibus viros in pugna interfecisset. Fusis hostibus, superstitibus cladi fugam Romulus concedens, ad ipsam urbem se convertit. Veientes calamitate victi, supplices conditiones pacis acceperunt, amicitiamq; ad annos centum pacti sunt. Romanis magnam sui agri partem attribuerunt, quæ Septempagium à septem pagis nominatur: salinis, quæ erant prope fluvium, cesserunt: quinquaginta ex optimis obsides dederunt. De his triumphavit Romulus Idibus Octobris, ducto inter multos alios captivos Veientium ipso duce, sene, ac qui imprudentius, imperitiusque quam pro ætate sua rem gessisse videretur. Itaque nunc etiam cum sacra triumphalia fiunt, senex per forum in Capitolium ducitur prætextatus bullatusque more puerorum, proclamatque præco, Sardianos vænum propositos esse. Nam Etrusci Sardianorum coloni memorantur: porro Veii urbs est Etruriæ.

XLIX Hoc bellorum à Romulo gestorum ultimum fuit. Nam quod plerisque, aut potius omnibus usuvenire consuevit iis, qui magnis atque admirandis successibus fortunæ ad potentiam fastumque extolluntur, post id bellum confectum ipsi quoque accidit: nimirum rebus secundis audacior elatiorisque animi redditus, ut à populari Reipublicæ statu summam rerum in se Vnum transferret, regnumque institueret, cujus primum habitus ipse molestiam suis offerret. *Romulus insolentior & suis iniquior factus.* Purpuream enim togam, palliumque purpura prætextum gestabat, ac de solio acclivi responsa dabat: stipatus semper juvenum, quos à ministerii velocitate *Celeres* dicunt, caterva: *Celeres.* præcedebant eum alii, qui baculis turbam summoverent, loris præcincti, ut statim, si quos jussisset, ligare ii vincireque possent: unde iis *Lictorum* nomen, *Lictores.* Græci hos *rhabduchos*, hoc est *fasciferos*, à fascibus baculorum dicunt: etsi probabile est, prius *litores*, ac Græcè quidem *Leiturgos* appellatos fuisse (nã [illegible]orũ lingua *Leitus* & *Laus* populum significant) quasi populi ministros, indeq; C litera interjecta *licto-*

L *res* existitisse. Cùm Numitore Albę defuncto ad Romulũ ejus morte re-

te regnum deveniſſet, populi favorem captans, ſummam Reipubli-
cæ in medio poſuit, ſingulisque annis unum præfectum Albanis
dedit. Eos etiam, qui Romæ potentia præſtabant, docuit regni ex-
pertem ac liberam reipublicæ adminiſtrationem affectare, ita ut
partim regerentur. Neque enim ipſo rege patricii in reipublicæ ge-
rendæ partem veniebant, ſed nomine habituque venerandi, magis
pro more, quàm ſententiæ dicendæ cauſa, in curiam convocabantur,
tacitique cùm mandatum Romuli audiiſſent, ita diſcedebant, ut eo
ſolo multitudini præſtarent, quod priores ea quæ agerentur cogno-
viſſent. Ac reliquæ quidem injuriæ Romuli in ſenatum, obſcuriores
erant. Quod autem agrum manu captum militibus ſuo unius ar-
bitrio diviſiſſet, obſideſque Veientibus reddidiſſet injuſſu Senatus;
planè hunc ordinem circumſcribere videbatur. Itaque paulò poſt

Romuli obitus.

Romulo inopinantibus ac inſciis omnibus de medio ſublato, in ſu- LI
ſpicionem ac calumnias Senatores hujus rei cauſa inciderunt. Cæ-
terum Romulus ſublatus eſt Nonis Iulij (qui menſis olim erat
Quintilis) ita ſanè, ut de exitu ejus nullus conſtans ſermo rumorve
relictus ſit, præterquam de tempore caſus iſtius. nam ea, qua dixi die

Scipionis Africani mors obſcura.

multa eorum quæ tum evenerunt ſimilia peraguntur. Neque hanc
obſcuritatem eſt cur miremur, quando etiam Scipione Africano
domi ſuæ à cœna mortuo, modus ejus obitus neque fidem, neque
certa indicia habuit: quem alii quod fuerit natura valetudina-
rius, per ſe fato conceſſiſſe judicant, alii veneno ſeipſum extin-
xiſſe, alii inimicos noctu irrupiſſe, eique ſpiritum interclu-

De Romuli morte opiniones.

ſiſſe. Et tamen Scipionis cadaver omnibus in conſpectu po-
ſitum fuit, ut de modo ejus mortis inſpicientibus ſuſpicari ac
conjicere liceret: Romuli ſubitò vita functi neque corporis pars
viſa eſt, neque veſtimenti particula ulla ſuperfuit. Verum alii opi-
nantur in æde Vulcani impetum à ſenatoribus in eum factum, occi-
ſique corpus in partes diſcerptum, earumque à ſingulis unam in
ſinu egeſtam. Alii neque eo in loco, neque ſolis Senatoribus præ- LII
ſentibus, conſpectui hominum ademptum exiſtimant: ſed cùm ad

Capræ palus.

Capræ paludem extra Vrbem fortè concionem haberet, ſubitò in
aëre mirabilem ac verbis ſuperiorem tempeſtatem, mutationeſque
incredibiles extitiſſe: ſolis enim lumine obſcurato, noctem ingruiſ-
ſe nequaquam quietam aut placidam, ſed horrendis tonitribus,
ventorumque undiquaque grandinem incutientium flatibus fre-
mentem: tum multitudine ad fugam diſperſa, potentiores in unum
globum cojiſſe: poſt tumultu ſedato cùm dies iterum emicuiſſet,
collectoque rurſus in unum populo rex quæreretur ac deſiderare-
tur; non permiſſum à primoribus plebi ut inquirerent: ſed manda-
tum omnibus, ut Romulum ad Superos raptum, Deumq; ipſis pro-
picium ex bono rege factum, veneratione ac honore proſequeren-
tur. Hæc pleroſque credidiſſe, eoſque cum gaudio & bona ſpe ado- LIII
rato Romulo diſceſſiſſe. Fuiſſe tamen nonnullos, qui rem acerbo in-
feſtoq; animo perpendentes, patriciis obturbarent, ac cõviciarentur,

quod

quod cùm regem suis ipsi manibus trucidassent, inepta populum persuadendo deciperent. Ibi tum Iulium Proculum, unum ex iis qui Alba Romam migraverant, virum inter patricios primæ nobilitatis, moribus probatissimis, Romuloque ipsi fide & familiaritate conjunctum in concionem prodiisse, & ad religiosissima sacra jurejurando concepto dixisse: sibi in via Romulum oblatum, aspectu pulchro majorique quàm ante unquam, armisque splendidis ac ardentibus ornatum. se hoc viso perterritum, his eum verbis compellasse: Quidnam tibi, ô rex evenit, aut quo consilio adductus, nos injustis maliciosisque criminationibus objectos, totam autem urbem orbam immenso in lucto deseruisti? Romulum verò in hanc sententiam respondisse: *Diis, Iuli, à quibus veni, ita visum est, ut tantisper cum hominibus essem, urbemq; cujus imperium ac gloria forent maxima, conderem: inde rursus cœlum inhabitarem. Vale, ac Romanis dic fore, ut si temperantiam fortitudinemq; colant, omnes mortales potentiâ excellant. Ego autem* Deus *vobis propicius ero Quirinus.* Visa hæc Romanis fidem mereri, propter mores dicentis, jusque jurandum memorant: nec non divinitus quoque ad id credendum quasi afflatu quodam numinis permotos, ita ut contra diceret nemo, sed universi suspicionibus ac calumniis omissis vota Quirino nuncuparent, eumque ut Deum invocarent. Hæc sane nar- *Iulij Proculi de Romuli ad superos abitu testimonium.*

LIV ratio Græcorum de Aristea Proconnesio, & Cleomede Astypalæo commentis haud absimilis est. Aristeam ii in fullonia quadam officina diem clausisse tradunt, corpusque quærentibus ejus amicis nusquam apparuisse: quosdam vero ex ipso itinere venientes dixisse, visum à se Aristeam in via, Crotonem versus ambulantem. Cleomedem porrò corporis robore ac magnitudine nimium, ingenio præferoci, ac furibundum, multa edidisse violenta facinora: demumque cujusdam ludi literarii columnam, quæ culmen suffulciebatur, manu concussisse, mediamque confregisse: itaque domicilio eo prostrato, oppressisque pueris cùm insecutores eum urgerent, in arcam ipsum magnam confugisse, operculumque ei obditum sic intus tenuisse, ut multi simul conati id vi avellere non potuerint. cæterum cùm ii arcam ferro discidissent, neque virum intus, neque mortuum Cleomedem inventum: sicque eos terrore percussos misisse Delphos, qui oraculum peterent, iisque ita Pythiam cecinisse. *Aristea Proconnesii fabula.* *Cleomedis Astypalai fabula.*

Vltimus heroum Cleomedes Astypalæus.

Ferunt etiam Alcmenæ funus cùm efferretur, cadaver ejus evanuisse, lapidem in feretro inventum: omninoque multas hujusmodi fabulas præter fidem adferunt, juxta diis divinitatem ac mortali hominum generi adscribentes. Equidem ut impium sit, parumque *Alcmene.*

LV ingenuum, omnem virtutis divinitatem inficiari: ita stultum est, terram cœlo velle miscere. Id igitur potentius tenendum, quod est tutius, sentiendumque cum Pindaro, qui ita scribit: *Immortalitas.*

Corpus omnium rapitur mortis violentiâ,
Vivit adhuc imago sæculi, unica à Diis

Orta

Orta quod est, & inde venit, atq; illuc redit.

non id profectò cum corpore, sed cùm maximè à corpore fuerit liberata, secretaq;, totaq; pura, carnis expersq;, & casta reddita. Is enim est animus (ut Heraclitus censebat) sicut, eoque optimus, qui

Heracliti dictum.

Per corpus, ut per nubes fulmen, evolat.

Contra animus cum corpore commixtus, eoque oppletus, tanquam gravis & caliginosa quædam exhalatio, difficulter accendi, in sublimeque efferri potest. Quare nihil attinet corpora præstantium mortalium, contra quàm eorum natura ferat, unà cum animo in cœlum attollere. Sed ita statuendum est virtutes & animos eorum utique suapte natura, divinaque conditione id habere, ut ex hominibus in Heroes, ex his in Genios, atque ex iis tandem, cùm quasi in mysteriorum initiatione protinus lustrati ac consecrati, omne quod morti erat atque affectionibus aliis obnoxium effugerint, in Deos transire, præstantissimum atque beatissimum finem consecutos. neque id decreto urbis alicuius, sed revera ac consentanea ratione fieri. Cæterùm Romuli cognomentum quod fuit Quirinus, alii qua- LVI

Quirini cognomentum unde.

si bellicosum & Martem interpretantur: alii inde tractum censent, unde Romani quoque sint Quirites dicti. Sunt qui hastam antiquitus, aut cuspidem *quirini* nomine appellatam tradāt: vocatumq; ab iis simulacrum Iunonis Quiritidis, quod fuerit cum hasta positum. Sic & in Regia dedicatam hastam, *Martem* vocatam: lanceaq; honorari solitos, qui in bello virtutem suam ostendissent. Ita Romulum etiam tanquam Martium & bello clarum Quirinum cognominatum fuisse. Porrò ejus templum locatum est in colle, qui ab eo Quirinalis fuit nuncupatus. Dies, qua fato concessit, Fuga plebis appellatur, ac Nonæ Capratinæ: quia tum ex urbe ad Capræ paludem exeuntes sacrificant. Ad quod sacrum dum exitur, multa usitatorum nominum inclamant, veluti Marci ac Caij, imitantes eam, quæ tum acciderat, fugam ac mutuam invocationem cum timore, ac tumultu factam. Quanquam invenio, qui id non ad fugam, sed ad festi- LVII

Collis Quirinalis.

Nonæ Capratinæ.

Fuga plebis.

nationem exprimendā fieri tradant, idque hac de causa. Gallis (inquiunt) postquam cepissent Romam, à Camillo expulsis, cùm urbs propter imbecillitatem haud facilè pristinas vires recolligeret: Latini, duce Lillio Postumio, magnis copiis expeditionem contra eam fecerunt. Is cum exercitu haud procul urbe consedit, misso Romam legato, qui indicaret, statuisse Latinos antiquam cum Romanis necessitatem atque affinitatem jam deficientem resuscitare, novisque denuo conjugiis nationes has commiscere: proinde pacem Romanis ita demum Latinos, amicitiamque offerre, si magnum virginum numerum his, mulieresq; maritis viduas darēt, quo modo ante fuisset ipsis cū Sabinis inita necessitas. Eo audito Romani & bellum metuebant, & hanc mulierum traditionem nihil captivitate mitius habere judicabant. Anxiis serva Philotis (alii Tutolam nominant) LVIII consilium dedit, ut neutrum facerent, sed dolo usi, simul & bellum, & obsidum hanc deditionem evitarent. Doli hæc erat ratio, ut Phi-

Latinorum bellum.

Philotidis astus.

Tutola.

lotidem

lotidem cum aliis ancillis pulcrè ornatas ingenuarum inſtar ad ho-
ſtes emitterent: Philotis autem noctu igne ſublevato ſignum daret:
tum Romani armati Latinos ſomno deditos invaderent. Eſtque ea
res eo modo confecta. Latinis pactum probantibus, ignem noctu de
caprifico ſuis oſtendit Philotis, retrò cum velo, ac pannis prætenſis
operiens, ne ab hoſtibus conſpici poſſet lumen, ſoliſque Roma-
nis eſſet conſpicuum. Qui ubi ſignum dari vidêre, properatò exie-
runt, feſtinationiſque gratia apud portas ſæpius ſe invicem accla-
mando hortati ſunt, facto autem in hoſtes inopinantes impetu, vi-
ctoria potiti, diem eum in rei memoriam feſtum celebrant: & à ca-
prifico Nonæ Capratinæ vocantur. epulum autem præbent mulie-
ribus extra urbem, ſub umbraculis ex ficuum frondibus contextis:
ſervæque circumeuntes ludunt, deinde invicem ſe plagis ac lapi-
dum jactibus impetunt, quaſi tum quoque Romanis in prœlio ad-
LIX fuerint, pugnantibuſq; opem tulerint. Verùm hanc narrationem
pauci ſcriptores probant: quinimò quod ea die nominum invoca-
tione utuntur, adque Capræ paludem tanquam ad ſacrificium egre-
diuntur, videtur magis ad priorem ſermonem pertinere. niſi fortaſ- *Ætas Romuli.*
ſis diverſis temporibus eadem die utrunque contigerit. Enimvero *Anni regni.*
Romulus deſiit inter mortales eſſe, natus (ut traditur) annos quin-
quaginta quatuor, regni ſui anno ſupra trigeſimum octavo.

THESEI ET ROMULI COMPARATIO.

LX Hæc ferè ſunt, quæ de Romulo ac Theſeo digna commemoratu
accepimus. Primùm liquet, Theſeum ſponte ſua, nulla incumben-
te neceſſitate, cùm poſſet tuto Trœzene regnare, idq; regnum haud
inglorium ſuſcipere, ultrò ad magnas res animum appuliſſe: Romu-
lum verò propoſita ſervitutis evitatione, impendenteque ſupplicio,
ipſo nimirum (ſicut eſt apud Platonem) metu ad fortitudinem, *Fortes ex metu.*
timoreque extremorum malorum ad arduas res obeundas neceſſa-
rio adactum fuiſſe. Deinde hujus præcipuum inter omnia factum
eſt, quod unum Albæ tyrannum ſuſtulit: atqui Theſeus aliud qui-
dem agens, in Scirone, Sinnide, Procruſta, Clavigero, præludia qua-
ſi majorum certaminum exhibuit: quibus interfectis punitiſque,
gravibus Græciam tyrannis exoneravit, ante etiam quàm hi, quibus
ſalutem attulerat, eum noſſent. Præterea huic licebat abſque ullo
negocio mari Athenas petere, nulla à latronibus affecta injuria: ſed
Romulo, dum viveret Amulius, ſecuro eſſe non licebat. Cujus rei
evidens eſt ac certiſſimum indicium, quod alter nihil à quoquam
læſus propter aliorum commodum improbos homines aggreſſus
eſt: alter quandiu nihil à tyranno mali accepiſſet, ab eo vim fieri o-
mnibus aliis paſſus eſt. Iam ſi magnum judicatur, in pugna contra
Sabinos vulneratum fuiſſe, Acronem occidiſſe, multos hoſtes vicíſ-
ſe: poterit ſanè his opponi prælium adverſus Centauros, & Ama-
LXI zonicum bellum. Verùm id quod auſus fuit Theſeus propter tri-
butum Cretenſibus pendendum, cùm ſeipſum obtulit navi cū pue-
ris &

ris & virginibus in Cretam abducendum, sive ut belluæ alicui objiceretur sive ad Androgei tumulum iugularetur, sive (quod levissimum ea de re fertur) ut hominibus contumeliosis ac inhumanis in turpem ignominiosamque servitutem dederetur: id quantæ fuerit audaciæ, magnanimitatis, justitiæque erga rempub. ac quanti gloriæ virtutisque studii, dici non potest. Itaque haud male (ut mea fert sententia) à Philosophis amor definitus est minister deorum ad curandos servandosque juvenes. Nam Ariadnæ amor magis quàm ulla alia res, actio & consilium Dei videtur fuisse, quo Theseum servaret. neque par est culpari eam, quæ ejus amore capta fuit: sed miraculo ducendum, si non omnes viri mulieresque eodem erga eum modo affecti fuissent. Sin hoc soli Ariadnæ accidit: haud absurdè, opinor, dixerim, eam, quæ ita honestatis, ac virtutis, optimorumque amans fuerit, quæ à Deo aliquo diligeretur, dignam fuisse.

Amor minister deorum ad servandos juvenes.

Porrò cum natura uterque ad gerendam rempub. fuerit idoneus, LXII
neuter regnum tenere perrexit, sed alter in tyrannidem, alter in popularem formam Reipublicæ statum commutavit: Diversis autem ab animi motibus in consimilem errorem abducti sunt. Principis enim partes sunt, ut præsertim ipsam reipublicæ formam conservet: quod non minus in eo positum est, ut ea ab omnibus ei non convenientibus rebus abstineatur, quàm ut omnia ad eum spectantia, ei affatim adsint. sed princeps, qui vel remittit, vel intendit suam potestatem, non jam regis aut principis dignitatem tuetur, sed vel populo servit, vel Dominus fit, eoque aut contemptum sui, aut odium in subditis creat, quorum tamen peccatorum alterum ab æquitatis studio, humanitateque, alterum à sui amore, fastuque profectum judicatur.

Quomodo principi resp. conservanda.

Quod si ea, quæ infelicius acta sunt, non proti- LXIII
nus fortunæ imputari, sed differentiæ ex moribus affectibusque animi in iis constitui debent: neque Romulum de cæde fratris, neque Theseum de nece filii causam dicentem, ab excandescentiæ inconsideratæ, imprudenterque præcipitis iræ crimine quispiam absolvet. Initium autem unde ea commotio animi profecta est, magis valet in eo excusando, qui majori à causa aliqua, veluti à graviore ictu, subversus est. Quare Romulo à consultatione & deliberatione de bono publico in contentionem prolapso, fortassis nemo tam subitam animi impotentiam ignoverit. At Theseus ab iis affectibus, quos paucissimi mortalium effugerunt, amore, suspicione de tentata uxoris fide, calumniisque mulieribus circumventus, in filium exarsit. ac quod majus est, Romuli iram facinus infelix consecutum est, Thesei non ultra jurgium, convicia, senilesque execrationes processit. quæ præterea acciderunt Hippolyto, fortunæ sunt imputanda. His igitur in rebus secundum Theseum judicandum videtur.

Peccata Romuli & Thesei.

Contra in Romulo primùm magnum est, quod à minimis LXIV
principiis ad tantas res progressus est. ipse enim fraterque ejus servi, subulcorumque filii cùm appellarentur, antequam liberi fierent, omnes ferè Latinos in libertatem vindicaverunt; unoque & eodem

Romulus quibus in rebus Theseo prior.

tempore

tempore pulcerrima nomina meruerunt, ut inimicorum occisores, suorum servatores, gentium reges, urbium conditores dicerentur. Atqui Theseus non condidit urbem, sed ex multis unicam composuit, migrare in eam aliis jussis, multasq; urbes antiquorum regum heroumque cognomines, destruxit. Quod Romulus posterioribus demum temporibus fecit, cùm victos hostes cogeret suis oppidis deletis apud victores habitare: initio autem non mutavit, neque auxit aliquam jam ante conditam urbem, sed novam condidit, sibique simul & terram, & patriam, & regnum, & genus, & nuptias, & affinitates paravit. Neque interfecit quenquam: sed eis qui cum domibus ac sedibus carerent, in populum ac civitatem coire volebant, beneficium exhibuit, Latrones quidem & maleficos homines non occidit, sed populos bello subegit, urbes evertit, de regibus & duci-

LXV bus triumphavit. Quinetiam cujus manu Remus trucidatus sit, *Romuli pietas in parentes.*
disputatur. ac plerique in alios eam culpam referunt: matrem quidem suam exitio proximam quod servaverit Romulus avumque turpi indignaque servitute pressum in Æneæ solio collocaverit, palam est: quodque de hoc data opera optimè meritus, nulla eum ne involuntaria quidem injuria affecerit. At verò Thesei oblivionem ac neglectum præcepti de velo dati, vix puto longa aliquem excusatione, idque apud socordes judices, crimine parcidii purgaturum. Quod intelligens sanè quidam Atticus homo quàm difficulter defendi posset, finxit Ægeum navi appellente, celeriter in arcem accurrisse, ut eam conspiceret, lapsumque decidisse. quasi verò ei comites defuerint, aut properanti ad mare non fuerint præstò famuli.

LXVI Iam raptu quoque mulierum quod peccatum est, in Theseo prætextum habet nullum. Primum quod sæpius hoc admisit: rapuit e- *Thesei raptus mulierum.*
nim multas, ut Ariadnam, ut Antiopam, ut Anaxonem Trœzeniam, ac post has omnes Helenam puellam adhuc viro immaturam, ipse decrepita ætate: eoque natu, ut etiam legitima conjugia ei essent omittenda. Deinde ratione causæ: neque enim ad procreandos liberos ut deligerentur Trœzeniorum, Spartanorum, Amazonumque filiæ eæque non desponsatæ ipsi, digniores erant, quam Erechtidarum, & Cecropidarum, qui erant Athenis, filiæ. Sed suspicio est, libidini eum hoc loco, voluptatique indulsisse. Romulus autem, pri- *Romuli raptus.*
mò cum rapuisset octingentas ferè virgines, non omnes eas, sed unam Hersiliam sibi servavit, reliquas inter suos bonos cives distribuit: deinde honore, dilectione, justitiaque mulieribus iis postea temporis præstita, ostendit vim etiam injuriamque, pulcherrimum fuisse ac prudentissimum factum: ad societatem constituendam, tam firma inter se nationes duas commiscuit, compegitque communitate, tantumque benevolentiæ in posterum, potentiæque fontem ape-

XV ruit. Verecundiæ, amoris, constantiæque, quæ in conjugiis ut ser-

II varentur effecit, testimonio sunt subsecuta tempora: nam anni propemodum ducenti ac triginta elapsi sunt, antequam vel vir uxoris, vel fœmina mariti consuetudinem auderet relinquere. Sed quem-

admodum apud Græcos ii qui nimium sunt curiosi, eum qui primus omnium patrem suum, matremve necaverit, nominare possunt: ita Romanis omnibus notum est à Sp. Carvilio primùm uxori nuncium remissum, quod eam sterilem esse causaretur. Temporis testimonio etiam acta adstipulantur nam societas imperii inter Reges & civitatis inter populos istos, propter Romuleam affinitatem inita est. Verùm Thesei nuptiis nullum Athenienſibus erga quenquam amicitiæ jus aut communionis extitit, sed contra inimicitiæ, bella, cædes civium, demumque ut Aphidnis amissis ægrè hostium, adorando eos, deosque appellando misericordiam impetrarent, ne eadem paterentur. quæ propter Alexandrum Troianis evenerunt: Sanè mater Thesei non timuit modò, sed subiit etiam sortem Hecubæ, deserta & projecta à filio: si quidem vera sunt, quæ de captivitate ejus traduntur. quæ quidem conficta esse præstiterit, sicut & pleraque alia. Quemadmodum & ea quæ de oraculo feruntur, commenta, longè Romulo inferiorem Theseum faciunt. Nam ille magna Deorum benignitate servatus est: oraculum autem Ægeo datum, ut extra patriam mulieris consuetudinem vitaret, videtur indicare, Theseum nolentibus Diis procreatum fuisse.

Primum Romæ divortium.

IN ROMULUM PLUTARCHI
Interpretis Annotationes.

Cap. 2. ASCANII Aeneæ F.) *Ἀσκανίῳ enim lego, ut cum γαμηθεῖσα cohæreat. nam utrius uxor fuerit, patris an filii, controversum puto dicit fuisse. Mox,*

Servatos * Romam.) *Locus enim videtur mutilus, ideoque scribo ἀποσωθήτως * ὀνομασθῆναι ῥώμην. Nam Lapi sententia non probatur mihi. Amiotus ita habet:* Pueros salvos in eum locum delatos qui deinde sit appellatus Roma. *Ego plura intercidisse non dubito.*

Cap. 5 Cermanus.) *Apud Pompeium Festum,* Cermalus *legitur: apud Varronem lib. 4. Germalus in melioribus codicibus.*

Ruminantes pecudes eo loci.) *ἐνδιάζειν, non ἐνδιαζόντων scribe. Est autem ἐνδιάζειν proprie meridiari, seu interdiu dormire, aut quieti se dare. Sic & in Lucullo, μεσημβρίας οὔσης, καὶ τῶν στρατιωτῶν ἐνδιαζόντων καὶ ἀναπαυομένων. Eustath in 4. Vlyss. adversum de Proteo, ἔνδιος δ' ὁ γέρων: ἔνδια ait vocari ab Oppiano διατριβὰς ἐναερίους, nimirum moram sub dio.*

Cap 6. Mense Aprili.) *Heic diei apud Varronem lib. 5. (sextus dies dicitur) mensis nomen deest, ut fortasse conjuncte utrobique sit legendum, sexta Aprilis die.*

Hic Laurentiam cognovit.) *οὗτος ἔγνω τὴν λαρεντίαν. Verbum γινώσκειν pro rem habere, seu corpus miscere sumitur, quemadmodum & in sacris literis. Sic Plutarchus sæpe loquitur, ut in Pompeio: παλλακίδας μὴ θελούσας οὐκ ἔγνω. & in Bruto. τὴν σερβιλίαν ἐγνώκει καῖσαρ. & de mulierum virtutibus: γνώσας ἐγκυμονοῦσαν ἀφ' ὥρας ζῶντι τῷ γαλά-*

γινώσκειν cognoscere.

γαλάτῃ. & initio Eumenis, de Barsina ab Alexandro habita, & in Galba, de matre Nymphidii. Latini eodem modo usurparunt verbum Cognoscere. Ovid. de Cadmo:

———Ille suæ lambebat conjugis ora,
Inque sinus caros, veluti cognosceret, ibat. Lib 4. Metamorph.

Et Iulius Cæsar simili modo locutus est de Germanis lib. 6 Comment. belli Gallici: Intra annum vigesimum fœminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus Caterum Larentiæ eadem historia est apud Plutarchum, quæst. Rom. 35. & apud Marcob. lib. 1. Saturnal.

Lintres & jam velaturæ.) Velaturam facere dicuntur, qui mercede vehunt: & velabrum, quod ibi vehantur lintribus. Ex Varronis eodem libro.

Cap. 10. Se autem alveum ad Iliam ferre.) αὐτὸς δὲ τοῦτο πρὸς τὴν ἴλιαν. Satis ex ipso sensu liquet, neutri generis demonstrativum pronomen absolute positum, σκάφην alveum indicare: ut cogitare non habeam, quid Lapo, cum hæc pervarteret, in mentem venerit.

Cap 13. Herodorus Ponticus.) In Græco est ἡρόδωτος. quod vitium secutus uterque interpres, Herodotum extulit: cum sit Herodorus, cujus etiam in Theseo mentio facta est, ἡρόδωρος. Fuit autem ex Pontica Heraclea, unde apud Athenæum lib. 11. Heracleotes citatur. Quin & apud Plutarch. in Rom. quæst. 9. ubi iisdem hæc fere verbis referuntur, ἡρόδωρος recte legitur. Versus Aeschyli est in Supplicibus.

Cap. 16. Paliliaque appellabant.) Horum sicut & rituum condendæ urbis, est venustissima descriptio apud Ovid. 4. Fastorum & Propertium lib. 4. elegia prima & quarta. Certe Dionysius Halicarn. παρανταλια appellare videtur, sub finem primi libri. Atque ex hoc loco intelligi potest, puto, quid sint Græcæ Kalendæ: non enim nullæ ferunt, sed diversa a Romanis, & quæ incertitudinem gignerent. Neque ratio evincit, quia Kalendis suis, non Græcis, Romani uterentur, ideo etiam Calendas scribi oportere, sed alibi de Orthographia cōmodius.

Fuit Tarutius quidam.) Cic. 2. de Divinatione, vid. ibi, L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noster, &c.

Cap. 19. Testimonium ferre contra clientem.) Vide hac de re judicium C. Marii in pretura ambitus rei, ab ipso Plutarcho in ejus vita descriptum.

Cap. 24. De quibus in Quæstionum explicatione.) ἐν τοῖς αἰτίοις. Librum Plutarchi intelligo, qui adhuc extat sub titulo κεφαλαίων καταγραφὴ quo explicatio problematum seu quæstionum continetur. ibi in Romanis quæst. & hæc, & alia id genus multa pertractantur. Faciunt hæc plurimum ad intelligendos cum alios tum Lucani locum libro secūdo do Catonis & Marciæ posteriorib. nuptiis, hoc initio:

Turritaque premens frontem matrona corona,
Translata vetuit contigere limina planta.

Cap. 25. Acron Cæninensium rex.) κενινητῶν Magna est varietas in plerisque propriis vocabulis Græcis & Latinis Infra in Marcello καινινητῶν legitur. Et Stephanum novi κενίνην scribere, per αι

diphthongum: itemq; Plinium. Propertius quidem lib. 4. primam produxit, hanc ipsam historiam describens.

Acron Herculeus Cenina ductor ab arce. *Liviani libri variant. Apud Dionysium lib. 2 perperam scribitur* καινιταὶ, *pro* καινινηταὶ.

Cap. 27. Dionysius autem errat.) *Halicarnasseum notat Dionysium cujus hæc sunt verba lib.* ῥωμ. ἀρχαιολ. *secundo:* τελευτᾶι̃ος δ' τῆς πομπῆς αὐτὸς, *Romulus*, ἐπορεύετο, ἐσθῆτα μὲν ἠμφιεσμένος ἁλουργῆ, δάφνῃ δὲ κατεστεμμένος τὰς κόμας, καὶ ἵνα τὸ βασίλειον ἀξίωμα σώζῃ, τεθρίππῳ παρεμβεβηκώς.

Cap. 29. Neque Cæsaris tantum de Rhymitalca.) *Augusti intellige. vide Plut. sub finem Apoph. Porro varie is Rhymitalces Græcis & Latinis scribitur: non summo tamen historiæ momento.*

Cap. 30. Non huic de Boiis.) τὴν δ' οὔτ' ἀρβοιοῖτε. *Scribendum est* ἄρ βοιοίτε. *Boios Gallos fuisse nemo fere ignorat. Arbæos Gallos invenio nullos: & ridiculi sunt, qui eos ex hoc creatos loco in Lexica infarcire non dubitarunt. Sed sic scilicet ea collocupletantur.*

Pro χηρευόμενοι, *malim* χηρευομένων.

Cap. 27. A Leontino.) *Sic est in Græco. Annotator in versione Lapi apposuit,* Puto ab Aventino, *hoc videtur secutus Amiotus. judicent periti. in Palatino quidem colle fuisse istam cornum est apud Ovidium 15. Metamorph.*

Cap. 38. Scutis autem Sabinorum.) θυρεοῖς: *& ubi verti clypeis*, ἀσπίδας. *Videtur autem* θυρεὸς *major esse, quam sit* ἀσπὶς. *hoc est, scuto clypeus minor Itaque scutum usurpabant postea temporis, qui loricam non ferebant. Argolicum sanè clypeum non fuisse magnum, ex Virgilio apparet, qui oculum Cyclopis ei comparat. 3. Aeneid.*

Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar. *quod posterius est ex opinione vulgi dictum, & eorum qui solem sesquipedalem putarunt. Cæterùm Livius lib. 1. de armatura secundæ classis loquens, scutum ait eis pro clypeo datum. Dionysius lib. 4. hoc ipsum describens,* ἀντὶ τῶν ἀσπίδων ἀνέδωκε θυρεοὺς. *His ex verbis, eorum, quæ dixi, ratio constat.*

Cap. 40. Percutere oblatos.) *Versus sunt Butæ: quod miror neutrum interpretum sensisse, eoque elegantiam loci ab iis interversam.*

Cap. 42. Aut alienam prolem pro sua subdidisset.) *In Græco est,* κλειδῶν ὑποβολῇ. *Id cùm suspectum esset Lapo, his verbis expreßisse satis habuit:* clam, furtimque marito, *& hæc ad adulterium retulit. Amiotus* claveis adulterinas *intellexit. Ego cùm semper mendum esse in verbo* κλειδῶν *putarem, ea maximè ducebar conjectura, vel potius argumento, non esse simile vero, in legibus de matrimonio latis, de falsis aut occultis clavibus agi, præsertim ita, ut inter veneficium & adulterium id crimen medio loco referretur. Ergo* παίδων *legendum censeo, cùm ut veneficium prohiberetur, tum ne qua alienam sobolem pro sua supponeret, atque ita decepto marito genus stirpemque vitiaret. Rectène ita censeam, viderint docti, quorum judicium facio. mihi quidem, ne causa cadam, haud valde metuo. Certè*

βρέφη

βρέφη ὑποβολιμαῖα vocari subditicios liberos, satis est notum.

Cap. 48. Ter hominem.) *Adnotatum est ad septem sapientum convivium aliquid a me ex Fulgentio hac de re, sed tamen in Symposiacis vitiosa relicta versio nostra 4. 1. oblivione nostra aut præcipitatione, quod obiter annotare volui, propter eos qui iniquè hujusmodi adlucinationibus suas varias lectiones collocupletant. Mox,*

Quæ Septemagium à septima portione.) ἣν σεπτεμπάγιον καλοῦσιν, ὅπερ ἐστὶν ἑπτάμοιρον. *Dionysius rectius videtur* τοὺς καλουμένους ἑπτὰ πάγους *dicere, septem pagos (vel septempagium) quos & Porsena Etruscus reposcebat, ut lib. 2. & 5. Dionysius perspicue docet. Caterùm quod apud Dionysium sequitur,* καὶ τῶν ἄλλων ἀποστῆναι τῶν παρὰ ταῖς ἐμβολαῖς τοῦ ποταμοῦ, *(libet enim obiter hoc monere) ex hoc loco Plutarchi, vitiosum esse intellexi emaculariq; locum posse, si legatur* καὶ τῶν ἁλῶν, *&c. Plutarchus* ἁλοπηγίων *expreßius habet. Error librarii is fuit, ut facilè admitti potuerit.* Dionysii locus castigatur.

Cap. 50. Singulisque annis unum præfectum Albanis dedit.) *In Græco est* συμβίοις, *quod non video quomodo locum poßit habere,* ἀλβάνοις *lege.*

Cap. 53. In via.) ὁδὸν, *fortè* ἱερὰν, *sacra via: videtur enim viæ nomen deesse.*

Aristea Proconnensio.) προικοννησίου. *Legend.* προκ. *Insula est Propontidis Proconnesus. Lapus, Aristeum protulit, secutus (ut opinor) mendosam Plinii lectionem, qui hujus similem rem de eo narrat, lib. 7. histor. nat. cap. 52. Vide Herodotum in Thalia, ex quo Plutarchus historiam hanc videtur decerpsisse (ibi quoq;* ἀριστέης προκοννήσιος *dicitur) & Suidam. Meminit Gellius 9. 4. De Cleomede lege Eliacorum posteriorem apud Pausaniam. Fabula ejus de Samsone sacro videtur, ut multa alia aliunde, imitata. Post:*

Cap 55. Corpus omnium rapitur.) *Locus hic Pindari non extat in iis, quas hodie ejus habemus, reliquiis. Ipse trochaicis versibus trimetris hypercatalectitis expreßi illos versus. Non sum adeo inscius eorum quæ ad considerandos Græcos Versus attinent: scio quæ ab Hephæstione & Triclinio, aliisq; ad eam rem tractandam sint subministrata adjumenta. Sed quod versus in Græco textu non sunt distincti & varié possunt cũ distingui tum scandi, ut aliud subinde atque aliud genus carminis præseferant: curioso, & (feré dixerim) inutili labori supersedere volui cùm hic, tũ alibi, & mea uti libertate. Lectoris est gratiã nobis hujus vel licentiæ, vel (si ita vult vocare) ignaviæ facere, alioquin satis magno laboris pondere gravatis. De sicca Heracleti anima alibi annotavimus, & exstat ejus versus quoque in hanc sententiã,* ψυχῶν τὸ νοσερὸν θάνατος ὑγρῆσι γενέσθαι. *Cæterũ ex versione mea facilè vides, me pro* ἴσαϗ *legisse* οἴσαϗ: *ita sentẽtia dictitãte.* Nisi male memini.

Cap. 56. Veluti Marci ac Caii.) *Marcelli est in Græco, apud Lapum & Amiotum. Sed mihi nequaquam placuit: qui intelligerem hic Prænomina intelligi, quæ omnium sunt apud vulgus, & in hujusmodi præsertim concursu, usitatißima, neque verò tam multi erant*

Marcelli, quàm Marci, nedum isto tempore, sed ne aliàs quidem. Verum in re aperta quid verba facio? Si cui tamen Marcelli pertinaciter placebunt, (nam incuria, non consilio retentos ab interpretibus judico) non impedio, quin suum sequatur ingenium: modò meminerit, in vita Camilli ubi ea quæ de Tutola sequitur fabula repetitur, Marcos rectißimè legi cum Caiis & Luciis. Historia hæc refertur etiam in Saturnal. Macrob lib. 1. cap 11.

Cap. 59. Atq; Capræ paludem tanquam ad sacrificium.) ὡς ἐπὶ θαλάτταν. *Quid ho sibi velit, sane (ut fatear verum) excogitare nondum potui. ὡς ἐπὶ θυσίᾳ si fuisset, habuissem quæ dicerem. judicent hoc acutiores. Amiotus hæc verba accepit; quasi Capræ palus versus mare sita intelligatur: quod an sensum dignum auctore exprimat, nescio.*

Cap. 60. Sicut est apud Platonem, metu ad fortitudinem.) *Locus est in Phædonis secundæ paginæ fine, ubi Socrates Simmiæ ostendit, metu malorum omnes homines, exceptis philosophis fortes esse.*

Cap. 61. A Philosophis amor definitus.) *Est & hoc apud Platonem in Symposio.*

Cap. 63. Nemo tam subitam.) *Hunc locum Lapus pervertit plane, neque sensum & verba sequentia consideravit, & sane est alioqui obscurus.*

Cap. 67. Anni propemodum CCXXX.) *Quid de hoc numero statuam, ambigo, nisi forte dissensisse ab aliis plerisque auctoribus Plutarchus est putandus, in re ita illustri, atq; insigni: quomodo etiam de ætate qua vixerit Theseus ut supra retuli. Ne ausim mendum dicere, facit quod iisdem fere literis in comparatione Numæ cum Lycurgo repetitur: & tamen mendum suspicor. Nam Dionysius Halicarn. gravis & diligentißimus auctor, lib. 2. ait hoc factum Olympiade* CXXXVII. *M. Pomponio, C Papirio, Coss. id est.* V. C *anno* IↃXXIII. *ut nos & alii fere numerant. quem annum Gellius numerans, alios nominat Coss. lib. 4. cap. 3. & lib. 19. cap ult. alium annum si non fallit codex. Maxima auctoritatis scriptor Tertullianus* περὶ μονογαμίας, *& in Apologetico affirmat, sexcentis propè post Romam conditam annis Sp. Carvilium cum uxore divortium fecisse. Certè trecentis propè annis ab aliis Plutarchi numerus distat. Hoc monere volui ante* παθεῖν ἃ πρόσθεν *postea, deest* οὐ *vel* μή.

PLVTARCHI LYCVRGVS, GVILIELMO *Xylandro, Augustano, interprete.*

NIHIL omnino, quod non in dubium vocetur, de Lycurgi legislatoris vita dici potest. Nam cùm de genere, peregrinatione, obituque ejus: præterea de legum ejus ac reipublicæ institutione diversæ narrationes extant: tum verò quo tempore vixerit, minimè omnium in confesso est. Quidam enim Iphiti temporibus claruisse eumque in Olympiacis feriis instituendis adjuvisse tradunt: estque hujus sententiæ etiam Aristoteles philosophus, in- I

dicii

dicii loco discum Olympicum adducens, in quo nomen Lycurgi incisum adhuc exstet. Alii, ut Eratosthenes & Apollodorus, successione regum Spartanorum tempus supputantes, haud paucis annis prima Olympiade superiorem fuisse Lycurgum pronunciant. Timæus duos diversis temporibus Lycurgos Spartæ fuisse suspicatur, alterique eorum propter gloriam suam, alterius quoque acta imputata: priorem ajunt non diu post Homerum vixisse, alii sanè visum ab eo Homerum dicunt. Ac Xenophon etiam antiquitatis significationem aliquam dat, cùm Lycurgum Heraclidarum (id est posterorum Herculis) ætate fuisse tradit. Nam quamvis etiam novissimi Spartanorum reges genus ab Hercule repeterent: tamen

II videtur, primos illos Heraclidas ille innuisse, qui non multum ab Herculis ævo abfuerint. Enimvero etsi ad hunc modum incerta sit historia, non tamen ea in quibus minimum est controversiarum, aut quæ clarissimis tradita sunt auctoribus, recensere conabimur. Simonides poeta, Lycurgi patrem non (ut alii) Eunomum, sed Prytanidem perhibet. Alii genus Eunomi ac Lycurgi alio modo referunt. Aristodemo nimirum Patroclem natum, huic filium fuisse Soum, hujus Euritionem, hoc natum Prytanim, cujus filius Polydectes fuerit ex priore uxore; ex posteriore, cui Dianassæ nomen, Lycurgus. Eutychidas Lycurgum à Patrocle sextum, ab Hercule undecimum numerat. Inter majores ejus præcipuè admirationi fuit Sous, sub quo Lacedæmonii & eos, quos manu cepissent, Heilotas inde dictos, in servitutem egerunt, & Arcadi-

III bus multum agri ademerunt. Fertur Soum à Clitoriis loco difficili & aqua carente obsessum, pactum esse, redditurum se iis terram, quam bello ceperat, si ipse suique omnes è proximo fonte bibissent: tum pactione jurejurando confirmata, conductis in unum locum suis, ei qui potu abstinuisset, regnum promisisse: cæterùm nemine se continente omnibusque bibentibus, ipsum postremum ad fontem descendisse, & aqua se conspersisse, hostibusque adhuc præsentibus digressum, terram, eo quod non omnes bibissent, retinuisse. Quarum rerum causa etsi magni fecêre Soum, non tamen ab ipso, sed filio ejus familiæ nomen inditum est, ut Eurytionidæ vocarentur. Is enim Eurytion primus populi gratiam captans, regiam potestatem mitigasse, ac remissiorem effecisse creditus est. Qua ex remissione & populus ferocire cœpit, & posteriores reges cùm vel vim exercentes in odium subditorum incurrerent, vel iis gratificantes, aut metu adducti se submitterent; diu Spartæ contra leges Lycurgi & ordinem pleraque acta sunt. In ea confusione etiam Lycurgi pater cùm contentionem quandam dirimeret cultro lanii ictus, relicto majori suo filio Polydectæ regno, mortuus est.

Lycurgi maiores.

IV Is quoque non multo post tempore diem suum obiit ejusque morte ad Lycurgum omnium sententia regnum redierat: idq; gessit Lycurgus tantisper dum fratris sui uxorem relictam in utero habere cognitum est. quod ubi primum comperit Lycurgus, ad fœtum con-

Lycurgus fratris filij postumi tutor.

conceptum pertinere regnum, si quidem masculus existeret, affirmans, ipse tutoris loco (quales orborum parente regum procuratores Prodici Spartanis appellantur,) regnum administravit. Submisit autem ea mulier clam, qui suis verbis Lycurgo indicarent, paratam se ad abolendum fœtum, ut ipsi Spartæ regnum tenenti nuberet. Ibi Lycurgus, etsi ingenium mulieris odio habebat, simulavit tamen accipere se & probare consilium, neque contradixit quicquam, nisi hoc; non esse ei abortu aut veneficio corpus lædendum, inque periculum vitæ adducendum: sibi curæ fore, ut infans, quem peperisset, statim è medio tolleretur. Hac ratione fœminam usque ad partus diem ducens, cùm is appetiisset, misit qui enitenti adessent observarentque eam: & si puellam peperisset, mulieribus traderent: sin puerum, ad se statim, quidquid ipse ageret, adferrent. Cœnante ipso cum principibus, puer natus, & à ministris allatus ad eum est: quem, ut fertur, cùm accepisset, iis qui aderant, dixit: *Rex vobis ô Spartani, natus est*: inde puerum in loco regio deposuit, Charilaoque nomen fecit: quod omnes magnopere gauderent, animique magnitudinem & justitiam ipsius admirarentur. Cæterùm V
Lycurgus regno præfuit spatio mensium octo: eratque in oculis civium, ita ut plures propter virtutem ei intenti essent, paratique omne quod jussisset exequi: quàm qui ei propter tutelam, quam gerebat, & regiam potestatem obtemperandum putarent. Neque verò deerant invidi, ac qui juvenis incrementis obsistendum putarent, præcipuè cognati & familiares matri regis, quæ contumelia affecta sibi videbatur. frater quidem hujus Leonidas cùm aliquando vehementius Lycurgo esset conviciatus, quo suspicionem injiceret hominibus, calumniaque eum factarum regi insidiarum jam ante circumveniret, si quid ei humanitus accidisset, in hæc verba proruppit: *Te quidem regno potiturum, certo novi.* id genus sermones etiam à muliere illa proficiscebantur. Hæc graviter ferens Lycur- VI
gus, incertaque casuum metuens, peregrinatione suspicionem effugere statuit, ac tandiu vagari, dum fratris filius ad ætatem adultam perveniret, regnique hæredem progeneraret. Eo consilio profectus, primum in Cretam pervenit: ibi reipublicæ varias constitutiones inspexit, congressusque cum iis, qui gloria maximè alios anteirent viris, quasdam leges probavit, accepitque domum allaturus, usurusque iis, quasdam sprevit. Thaletæ, qui inter ejus insulæ homines sapientes ac ordinandæ reipublicæ idoneos habebatur, gratia & amicitia persuasit, ut Spartam iret. poeta is Lyricus existimabatur; hocque prætextu utens, omnia ea, quæ præstantissimi legum conditores possent, efficiebat. Carmina enim ejus erant ad obedientiam & concordiam adhortationes, modis ac numeris constantes, in quibus multum elegantiæ, quodque ad animos sedandos faceret, inerat: quæ qui audiebant, simul & placabantur eorum sensim ingenia, & à malevolentia, qua tunc mutuò laborabant, ad studium honestatis adducebantur. ita, ut quodammodo ad institutionem Spartano-

Lycurgi peregrinatio.

VII tanorum viam Lycurgo Thaletas ſtraverit. Ex Creta in Aſiam ab-
iit Lycurgus, ut (quod fertur) cum Cretenſium frugalitate & ſeve-
ritate Ionicum luxum ac delicias contendens (medicos imitatus qui
corporibus ſanis morboſa comparant) vitæ ac reipublicæ differen-
tias in eo contemplaretur. Ibi cùm in Homeri carmina incidiſſet,
primò (ut videtur) a poſteris Creophyli aſſervata: conſpiciens in il-
lis ea, quæ ad reipublicæ & morum diſciplinam conducerent, non
minori ſtudio, quàm quæ ad voluptatem, ac luxuriam pertinerent,
admixta: cupidè ea exſcripſit, colligitque, ut in Græciam adporta-
ret. nam obſcurum quoddam Homericæ poeſis nomen tum ad Græ-
cos pervenerat, habebantque ejus partes pauci quidam aliquas, te-
merè diſperſas: primus Lycurgus præſertim notam reddidit. Ægy-
ptii ad ſe quoque Lycurgum veniſſe adſerunt, ſecretionemque mi-
litarium hominum à reliquis ordinibus magnopere admiratum
Spartam tranſtuliſſe, & disjunctis à militari genere ſedentarias ar-
tes exercentibus, & opificibus, verè civilem & puram civitatem red-
didiſſe. Teſtimonium Ægyptiis de hac re etiam nonnulli Græci ac
hiſtorici ferunt. Africam & Hiſpaniam à Lycurgo aditas, vagatum-
que eum per Indiam, cum Gymnoſophiſtis collocutum fuiſſe, præ-
ter Ariſtocratem Hipparchi filium Spartanum qui tradiderit, nemi-
VIII nem inveni. Porro abſentem eum Lacedæmonii deſideraverunt,
ac ſæpenumero vocaverunt exiſtimabant enim regibus præter no-
men & honorem nihil adeſſe, quo vulgus præſtarent, in Lycurgo eſ-
ſe naturam principatui gerendo, & ad conciliandos ſibi homines a-
ptam. Ne regibus quidem adventus ejus, non erat acceptus: ſperan-
tibus, ſe, ſi Lycurgus ipſis adeſſet, minus contumeliis plebis impe- *Lycurgi do-*
titum iri. Rediit igitur ad ſuos eo modo affectos Lycurgus, ac ſta- *mum reditio.*
tim aggreſſus eſt præſentem reipublicæ ſtatum convellere, & muta-
re: ratus, leges de ſingulis rebus latas nihil effecturas, neque profu-
turas: niſi tanquã vitioſi, ac omnis generis morborum pleni corpo-
ris totum temperamentum medicando & purgando evacuaſſet pri-
mùm, deinde novam diætam inſtituiſſet. Hæc ſecum cogitans, ini-
tio Delphos profectus eſt, conſuluitque oraculum, & ſacra peregit:
celebre id reſponſum reportans, quo eum Pythia Diis charum, ma-
giſque Deum quàm hominem appellavit: quærentique de bona le-
gumlatione, dixit dari ac ſponderi à Deo eum Reip. ſtatum, qui o-
IX mnium eſſet longè præſtantiſſimus. His fretus, optimates ſibi *Vt mutatio-*
conciliavit, clandeſtinoque colloquio primùm amicos, deinde plu- *nem Reipu-*
res paulatim aggreſſus, ad rem ſuſcipiendam, auxiliumque feren- *blicæ incœpe-*
dum ſibi conciliavit. Cùm dies negotio deſtinata veniſſet, ſummo *rit.*
manè triginta è primoribus juſſit armatos in forum prodire, qui ad-
verſariis terrorem incuterent, horum maximè illuſtres viginti Her-
mippus recenſet: qui verò præ reliquis omnibus Lycurgo in omni-
bus negotiis ſocius & in ferendis legibus adjutor fuerit, Arithmia-
dam nominant. Orto tumultu, Charilaus rex metuens contra ſe id
omne incœptum, ad Chalciœcum confugit: inde verbis fidem ha-

bens, accepto jurejurando concessit, & socium se iis, quæ agebantur,
præbuit. Erat enim natura placidus, ferturque Archelaus collega
ad eos, qui juvenem istum laudarent, dixisse: *Quinam sit bonus ho-
mo Charilaus? qui ne malis quidem novit gravis esse.* Inter mul- X
ta, quæ nova Lycurgus fecit, prima & potissima est senatus con-
stitutio. Hunc Plato regum imperio ferventi, turgescentique com-
mixtum, jusque æquale in sententia dicenda adeptum, mirificè ad
salutem urbis & modestiam conduxisse ait. Nam Respublica flu-
ctuans, ac nunc apud reges ad tyrannidem, modò apud multitudi-
nem ad populare imperium vergēs, senatu quasi munitione quadam
interjecto, æquo momento utrinq; divisa tutissimam adepta est or-
dinationem: cùm seniores isti semper in eo regibus auxilio sint, ne
ad populum summa rerum deferatur: rursusq; populum corrobo-
rent, ne ad tyrannidem res deveniat. Numeri autem (nam viginti
octo senatores facti fuerant) eam rationem Aristoteles affert, quod
cùm Lycurgus triginta instituisset, duo ex his prę metu ordinem de-
seruerint. At Sphærus initio tantum XXVIII. fuisse ait qui senten-
tiam dicerent: ea fortassis ratione, quod is numerus ex ductu qua-
ternarii in septenarium producitur: aut quod post senarium primus
est eorum, qui suis omnibus partibus simul sumptis æquales perfe-
cti dicuntur. Mihi videtur eo potius Lycurgus hunc senatorū nume-
rum statuisse, ut si duo reges his addātur, in universum triginta sint.
Tanto autem studio in ordine hoc sanciendo usus est, ut sortem XI
quoque de eo Delphis attulerit, quam Rhetram à dicendo nomi-
nant: cujus hic est tenor: *Iovis Syllanij & Minervæ Syllaniæ tem-
plum ædificet: populum in phylas & obas dividat, triginta senatores
cum archagetis constituat: subinde inter Babycem & Cnacionem
concionem populi convocet, ita de rebus referat, aut antiquet: Ga-
modan gorián certe & potentiam.* In his oraculi verbis *obæ* & *phylæ*
(hoc est tribus) certas partes significant, in quas erat populus divi-
dendus: reges autem *archagetæ* dicuntur: quasi duces: & concio-
nem habere Græce hic *appellazein* exprimitur, propterea quod ad
Apollinem Pythium Reipublicæ initium & causam referebat. *Baby-
cam* & *Cnacionem*, Oenuntem hodie nominant. Aristoteles Cnacio-
nem fluvii, Babycam pontis nomen esse auctor est. Horum in medio
conciones agebant, cùm neque porticus, neque alius ullus appara-
tus esset, quippe hæc nihil ad consilium capiendum conducere exi-
stimabat: sed obesse verius, quæ eos, qui convenirent, statuis, pi-
cturis, prosceniisque theatrorum aut conclavibus curiæ, nimio ope-
re adornatis intentos spectandis, futiles efficerent, nugisque & va-
nis cogitationibus destinerent. Conducta in unum locum multi- XII
tudine referendi quapiam de re facultas nemini de populo conce-
debatur: tantum ejus erat ea, quæ seniores regesque proposuissent,
jubere. Posterioribus autem temporibus, cùm plebs addendo detra-
hendoque suffragia perverteret atque alio detorqueret: Polydorus
& Theopompus reges, hæc Rhetræ adjecerunt: *Sin pravum popu-*

Senatus Lycurgi.

lus quid statuerit, seniorum, regumque esto discessionem facere, hoc est, ut ne ratum id faciant, sed protinus concionem dimittant: nimirum populo sententiam depravante, atque id, quod esset optimum, immutante. Atque ita à Deo præceptum esse, illi populo persuaserunt: quemadmodum Tyrtæus meminit hujus rei, ita scribens:

Pythius ista canit vobis oracula Phœbus:
Accipite, haud ullo vana futura die:
Consilij auctores agnoscat concio reges,
Qui clara Spartæ sceptra sacrata tenent.
Sanctos inde senes: tum qui de plebe, sequantur,
Auctores illi quæ statuere viri.

XIII Enimverò cùm ad hunc modum civitatem Lycurgus temperasset, tamen posteri ut animadverterunt paucorum in republica potentiam adhuc turgidiorem ferocire (ita enim Plato tradit) Ephororum imperium fræni loco ei adjecerunt, primique sunt ephori constituti annis circiter post Lycurgum CXXX. in quibus Elatus fuit, quo tempore Theopompus regnavit. Hunc ferunt uxori exprobranti, quod filiis suis regnum minus quàm à majoribus accepisset, relicturus esset, Imò autem tanto majus, respondisse, quanto diuturnius. Ac profectò cum nimia potentia, invidia quoque à regibus remota, effectum est, ne timendum iis esset id, quod Messeniorum & Argivorum regibus à suis subditis evenit, cùm nihil concedere de sua potentia, neque eam ad popularem rationem inclinare vellent. Equidem in Messeniorum, Argivorumque, qui & cognati & vicini populi regesque erant, seditiones, remq; publicam male administratam intuentibus, (qui populi æquata principia cum Spartanis, sortem etiam ampliorem cùm habuissent, haud diuturna tamen sunt usi fœlicitate, sed regum injuriis, contumaciaque multitudinis status reipublicæ concussus est) sapientia præsertim providentiaq; Lycurgi fit conspicua, ostenditq; illorum casus, eum virum, qui rempublicam ita concinnavit ac temperavit, Lacedæmoniis verè Deorum munere oblatum fuisse. Sed hæc postea. *Ephori quando, & cur constituti.*

XIV Alterum in republica institutum Lycurgi, idq; audacissimum quidem, est agrorum divisio. Cùm enim esset permagna inæqualitas, multiq; in urbem inopes egenique confluxissent, divitiæ autem omnes ad perpaucos homines rediissent: superbiam, invidiam, maleficia, ac luxuriam, hisq; ipsis antiquiores ac majores reipublicæ morbos; divitias & paupertatem urbe ut expelleret: persuasit suis, ut omnes agros in commune propositos denuò dividerent, viverentq; inter se universi æquales, & quod ad victum attineret, ejusdem sortis: primas autem partes virtute sibi quærerent: neque enim esse aliud discrimen inæqualitatemve inter homines, nisi quam turpitudinis vituperatio, & honestatis laus definiret. Tum rem ipsam aggressus, agrum Lacedæmonium iis qui circum urbem habitabant, per tricies mille sortes divisit: agrũ verò, qui ad ipsam urbẽ Spartã pertinebat, per sortium millia novem, tot enim fuêre sortes Spartanorum. quanquam alii *Agrorum divisio à Lycurgo facta.*

sex

ſex millia à Lycurgo diviſa, reliqua tria à Polydoro addita perhibeant: alii dimidium huic, reliquum Lycurgo adſcribant. Tantum verò agri unicuique ſorte obtigit, ut vir in reditibus haberet ſeptuaginta medimnos hordei, mulier duodecim, eique rationi & liquidorum fructuum proventus reſponderet: tantum autem ſuffecturum ſibi ad victum exiſtimabant, qui ſanitati & robori corporis ſuſtentando eſſet, cùm præter hæc nihil eſſent deſideraturi. Traditum eſt, cum poſtea temporis peregrè redeuntem, cùm per agros recens demeſſos iter faceret, acervos paribus intervallis diſpoſitos, & æquales conſpicatum ſubriſiſſe, ac iis, qui unà aderant, dixiſſe; Totum agrum Lacedæmonium videri fratrum eſſe multorum, qui XV
cum nuper inter ſe diviſerint. Deinde inſtituens etiam ſupellectilis, ſeu (ut vocant) rerum mobilium diviſionem, quo omnem prorſus inæqualitatem tolleret: cùm eas ſibi adimi palam cives ſuos gravatim paſſuros intelligeret, alia via negocium confecit. Primùm omnem aureum argenteumque nummum abrogavit, ſoloque uti ferreo juſſit: atque huic ipſi pondus & molem magnam, valorem parvum tribuit: ita ut nummi, quibus decem minarum precium æquaretur, magna domi penu, & ad ferendum bigis opus haberent. Nummo ad eum modum redacto, multa Lacedæmone flagitiorum genera exciderunt. Quis enim vel furto, vel munerum captione, vel fraude, vel rapina eam rem ſibi parare cuperet, quam neque occultare poſſet, neque poſſeſſio ejus magnopere expetenda eſſet, præterea verò ad nullos alios uſus concidi quiret? Fertur enim ferrum candens aceto reſtinxiſſe: itaque ejus rigore perdito, ut invalidum jam ac intractabile eſſet, uſum ejus ad alias res ſuſtuliſſe. Secundùm LVI
hoc, artes inutiles & ſupervacaneas urbe expulit: quanquam erat futurum, ut pleræque una cum nomiſmate, quod commune eſſet, cum aliis civitatibus, exciderent, quippe cum divendi opera nequirent. nam ferreus nummus apud alios Græcos riſui, neque ullo in precio erat. Itaque non licebat, peregrinum, aut quod magno conſtaret nullius utilitatis opus emere: neque onera mercium navigiis advehebantur in portus Spartæ, neque eo rhetor, neque circumforaneus ariolus, neque leno, neque aureorum, argenteorumve ornamentorum opifex quiſquam commeabat, non extante nomiſmate. Quo efficiebatur, ut luxus ſua ſponte elangueſceret, ſenſim deſtitutus illis, quæ eum ſuſcitarent, atque alerent: neque ulla re locupletes aliis præſtabant, cùm divitiis intra domos concluſis, atque ocioſè detentis, in publicum aditus non eſſet. Itaque ea inſtrumenta domus, quæ crebro in uſu, atque neceſſaria ſunt; ut lectuli, ut ſellæ, ut menſæ, optimè eos parabantur: ac Lacedæmonius cothon (poculi id eſt genus) militiæ ſummam laudem obtinebat; ut auctor eſt Critias. nam cum aqua bibenda eſſet, à qua viſus abhorreret, color poculi eam ſpeciem occultabat, eoque quod turbidum erat intus ad anfractus ejus ſive ſinus alliſo, atque adhæreſcente, potus ipſe tanto purior ori accedebat. Harum rerum cauſa penes legumlatorem

Nummi mutatio.

Artes inutiles ſublatæ.

Cothon.

latorem fuit: nam opifices ab inutilibus rebus prohibiti, artis præ-
XVII stantiam in necessariis operibus ostendebant. Porrò Lycurgus ulterius aggredi luxum, studiumque divitiarum penitus exscindere animo cogitans, tertium atque pulcherrimum institutum introduxit: nempe ut uno in loco cives simul cibum caperent, constitutis ad ea convivia (*Syssitia* ipsis vocabantur) certis ac communibus obsoniis. Ita domi cœnare, aut veste stragula, mensisque preciosis appositis, opificum & coquorum ministerio in tenebris more voracium belluarum corpus cibo distendere, non licebat: quæ res simul cum moribus corpora etiam corrumpit, atque ad omnem voluptatem repletionemque laxat, utque longum somnum, calida lavacra, multam quietem, ac quotidianum quodammodo languorem requirant, efficit. Magnum sane hoc fuit: majus, quod convictu, ejusque frugalitate divitias, non modò ne furto aut rapina petendæ, sed omnino ut ne expetendæ quidem (ut ait Theophrastus) eæ viderentur. neque jam divitiæ putarentur, redegit. Vsus enim earum, fruitioque erat nulla: imò ne conspectus quidem, aut magni alicujus apparatus ostentatio, euntibus ad eundem cænam paupere ac divite. Itaque illud tritum, ex omnibus orbis terrarum urbibus Spartæ solùm verum fuit, Divitias esse cæcas, jacere tanquam picturam anima motuque vacuam. Neque verò domi prius cibo impletum licebat ad convivium venire: sed reliqui accuratè animadverso, si quis secum non biberet, ederetve, objurgabant ut intemperantem, quique præ mollicie communem victus rationem non ferret. Pro-
XVIII pterea hujus instituti causa potissimum infensi Lycurgo opulenti (ut aiunt) frequentesq; coitione facta, clamore & indignatione eum exagitarunt: tandem multorum ictibus impetitus, è foro se proripuit, cursuque ad templum contendit: ibi cùm reliquos antevertisset, juvenis quidam, Alcander nomine, non mali alioquin ingenii, sed præcipitis tamen atque iracundi, insequens eum, urgensque respicientis oculum baculo excussit. Lycurgus nihil eo casu fractus, contrastetit, civibusque faciem cruentatam, & oculum erutum ostendit. Movit is conspectus verecundiam ac mœsticiam, ita ut Alcandrum ei dederent, ipsumque communi cum indignatione domùm deducerent. Quos Lycurgus collaudatos dimisit: Alcandrum intro abductum, neque re neque verbo læsit, sed remotis suis domesticis famulis, eum sibi administrum esse jussit. Alcander ut erat ingenio minimè pravo, silentio mandata exsequens, & cum Lycurgo manens, vitamque degens, viri mansuetudinem, animique bonitatem, rationem vitæ severam, summamque laborum tolerantiam ita perspexit: ut & maxima ejus observantia devinciretur, & familiaribus amicisque suis diceret, non esse durum, neque præfractum hominem Lycurgum, sed solum adeo placidum, mansuetumque erga alios: easque dedit Alcander pœnas, ut ex pravo & contumace juvene, civilissimus vir, mansuetissimusque extiterit. Lycurgus ad memoriam ejus rei sanciendam, Minervæ templum posuit nomine

Contubernia.

Divitiæ in contemptum adductæ.

Lycurgus oculum amittit.

Optiletidis : Nam oculos Dores istius regionis *optilos* vocant. Au-
ctores habeo, interque eos Dioscoridem, qui de Repub. Spartana
scripsit, qui ictum quidem oculum, nō tamen eo captum Lycurgum
asserant : quinimo gratiarum actionis nomine pro medela Divæ fa-
num id ab eo exstructum. Enimverò ab eo casu Spartani baculos in XIX
concionem adferre cessaverunt. Cæterùm Syssitia à Cretensibus
Andria. *Andria*, quasi virilia dicas, Lacedæmoniis ipsis appellātur *Phiditia:*
Phiditia. sive quod amicitiæ sint sive benevolentiæ, hoc est *philitia* (nam Græ-
cis amicus *philos* dicitur, litera D in L mutata: sive quia parsimoniæ
(quæ ipsis est *pheido*) causa & frugalitatis discendæ usurpentur: ne-
que obstat quicquam, quo minus *editia* (à cibo videlicet) nominata
putemus, prima litera aliunde adjecta, quæ est quorundam senten-
tia. Conveniebant autem quindeni, aut eo paulo amplius, minusve:
quorum unus singulis mensibus afferebat in commune farinæ me-
dimnum, vini choas octo, casei minas quinque, ficuum minas duas
& dimidiam : & præterea perparum pecuniæ, ad coemendum obso-
nium. At hæc si quis primitias Divis offerret, aut venationem secun-
dam fecisset, partē ejus ad syssitium mittebat : nam cui quid tale in-
cidisset, ei domi cibum sumere licebat, reliquos interesse syssitio o-
portebat. Diu sanè hæc conviviorum lex observata accuratè fuit.
nam Agidi debellatis Atheniensibus à militia domum redeunti par-
tesq; suas sibi mitti petenti, ut cum uxore cœnaret: Polemarchi (qui
est eorum magistratus) eas non miserunt. cùmque is ira permotus,
postridie sacrificium, quod facere debebat, intermitteret, est ab iis
multatus. Ad ea, quæ demonstravimus, convivia pueri etiam tan XX
quam ad ludum, in quo disceretur temperantia, adducebantur : au-
diebant sermones de republica, præceptores liberales videbant, ip-
sisque adsuescebant ludere, & iocari citra scurrilitatem, iocisque pe-
titi non ægrè ferre. Videbatur enim admodum consentaneum esse
Spartanis moribus, posse falsè dicta aliorum tolerare. si quis nō fer-
ret cavillum, licebat deprecari : ita enim alter à iocando desistebat.
Intrantium unicuique maximus natu ostendens januam : *Per hanc,*
inquit, *sermo nullus exit.* Eum, qui convictus particeps esse velit, ad
hunc modum probari tradunt. Convivarum unusquislibet massam
furfuris (quo pinguedinem à manibus cœna peracta detergent (*apo-*
magdaliam ipsi vocant) accipit: eamque calculi instar in vas, quod
minister capiti impositum circumfert, tacitus immittit. id quidem
simpliciter, si eum de quo quæstio est, recipiendum putet, sin repro-
bet, manu admodum compressam : hæc autem vicem calculi perfo-
rati habet : ac si una hujusmodi fuerit reperta, ille non recipitur in
convictum. volunt enim omnes invicem omnium voluntate convi-
vas esse. Qui ad hunc modum rejicitur, à convictu, cado damnatus
dicitur, sic enim vocant vas illud, in quod apomagdaliæ conjiciun- XXI
tur. In eduliorum genere primas apud eos obtinuit jus nigrum:
ita ut carnem omnino seniores non desiderarint, sed juvenibus eam
concesserint, ipsi jus nigrum comederint. Memoriæ proditum est,
emptum

emptum à quodam Ponti rege juris atri causa: coquum Lacedæmo-
nium: cæterùm regem, gustato jure isto, aspernatum: ibi ei coquum
dixisse, *Hoc jure, ô rex, vescendũ est, ubi te Eurota prius ablueris.* Por-
ro postquam modice biberunt Spartani, absque facibus domum ab-
eunt: neque enim vel in hac, vel in alia via lumine eis uti licet, quo
consuescant noctu & in tenebris intrepide iter facere. Ac de syssitiis
XXII quidem hactenus. Leges autem scriptas Lycurgus non posuit: at- *Leges non scriptæ.*
que hoc ipsum in Rhetris ejus cautum est. Ita enim judicabat, ea
quæ ad felicitatem civitatis, & virtutem omnium maximum adfer-
rent momentum, ita demum permanere immobilia si moribus & e-
ducationi civium implantarentur: nam firmam voluntatem ex his
elementis oriri, quæ necessitatis est validissimum vinculum: eam
porro disciplina (quæ legum conditoris vicem gerit) apud juniores
effici. Atqui exiguos illos & pecuniarios contractus, quippe propter
usum vitæ subinde immutantur, præstare censebat scriptis legibus
non comprehendi, neque immobilibus consuetudinibus illigari, sed
permittendum ut pro ratione temporis augerentur, diminuerentur-
ve, secundum probè institutorum hominum arbitrium. totum enim
legumlationis negocium ad disciplinam referebat. Itaque, sicuti de-
monstravimus ex Rhetris hæc una erat, legibus scriptis non uten-
XXIII dum. Alia fuit de sumptibus, qua præcipiebatur, ut omnis domus
fastigium securi tantum, fores sola serra, nullo alio instrumento ad-
ornarentur. Quod enim postea tẽporis Epaminondam de sua men- *Rhetra de luxu.*
sa dixisse ferunt, *Hujusmodi prandium proditionis non esse capax:*
id Lycurgus jam ante intellexit, hujusmodi domum luxui, & sum-
tuoso apparatui locum non dare. neque enim quenquam ita esse in-
eptum & stolidum, ut in domum rudem ac plebeiam, lectos argen-
teis pedibus fultos, stragula purpurea, aureos calices, luxumq; ho-
rum comitem importandum ducat: sed necesse esse, ut domui culci-
tra, ei vestis, huicq; reliqua supellex & apparatus æqualis compare-
tur. Ex hac consuetudine dictum est id, quod de Leotychida majore
traditur: Corinthi eum cœnantẽ, cùm videret tabulata domus sum-
tuosa, & laqueata, quæsivisse ex hospite, ecquid apud ipsos ligna
XXIV quadrata nascerẽtur. Tertia Rhetra Lycurgus (ut perhibent) vetuit *Rhetra de bello.*
sepius bellũ iisdẽ hostibus inferre: ne scilicet ii subinde se defendere
discentes, bellicosi fierẽt. Idq; posterioribus tẽporibus regi Agesilao
cumprimis est vitio datũ, quod crebris & continentibus in Bœotiam
impressionib. atq; expeditionib. Thebanos bello Lacedæmoniis æ-
quales effecisset. Idcirco Antalcidas cùm eũ vulneratũ videret: Egre-
giã, inquit, doctrinæ mercedẽ à Thebanis recipis, quos nolẽtes igna-
rosq; pugnare docuisti. Has aũt leges Rhetras nominavit Lycurgus;
XXV tanquã à Deo statutę, & oracula essẽt. Disciplinam (ꝙ præcipuum ac
pulcerrimũ legislatoris opus esse cẽsebat) ut bonã institueret, longè
repetito ejus rei principio, ea primo loco cõsideravit, quæ ad conju-
gia, & liberûm procreationẽ attinẽt. Neq; enim audiendus Aristote-
les, qui cum memorat conatum etiam mulieres modestiam docere,
desti-

destitisse ab incepto, victum licentia nimia earum, inque viros imperio, ex crebris virorum expeditionibus orto: ob quas coacti omnia in earum potestate relinquere, magis quàm conveniret, eis obsecuti sint, dominasque appellaverint. sed quantum fieri potuit etiam his diligentiæ adhibuit. Corpora virginum cursu, lucta, disciq; & missilium jaculationibus exercuit, ut & nascentium exinde in robusto corpore quasi radix firma jacta, germinaret eò melius: & ipsæ robore corporis fretæ in patiendo dolores facilius sustinerent. Itaque omni delicata & umbratili educatione, mollicieque muliebri sublata: puellas, non minus quàm pueros, nudas in publico versari, ac certis quibusdam sacrificiis saltare & canere adsuefecit, adolescentibus præsentibus & spectantibus. Nonnunquam eos, qui aliquid deliquissent, dicteriis eæ incessentes commodè adhibitis corrigebant, itemque dignorum præconia cantabant. Qua re in adolescentibus magnam contentionem virtutis, æmulationemque excitabant: qui enim virtutis causa laudatus, gloriam apud virgines invenisset, animo elatus discedebat: & reprehensiones per ludum & iocum factæ, seriis admonitionibus non minus valebant. nimirum cùm ad spectacula, præter reliquos cives, etiam reges, senioresque convenirent. Iam virginum denudatio nihil in se turpe habebat, XXVI ubi petulantia remota, aderat verecundia: præstabatque iis exercitationem innocuam, & contentionem de firma corporis affectione: delibandamque præbebat mulieribus ingenuam quandam animi elationem, ut à virtutis & gloriæ studio se non omnino exclusas intelligerent. Quare dicere illis subibat, & cogitare id, quod ferunt Gorgonem Leonidæ uxorem respondisse hospitæ cuidam dicenti, *Solæ vos Spartanæ viris vestris imperatis*: *Quia*, inquit, *solæ etiam viros parimus*. Præterea illa virginum spectacula, nudationes, certaminaque in conspectu juvenum edita, eos ad matrimonia stimulabant, adigebantque (ut ait Plato) non Geometrica, sed amatoria necessitate. Pœnam quoque iis, qui uxores ducere noluissent, Lycurgus constituit, ut à spectandis iis, quæ nudæ virgines agebant, certaminibus arcerentur: ac hyeme jubebantur à magistratibus nudi in orbem circumire forum, atque inter circumeundum cantare carmen quoddam in se compositum: quo indicabant meritò se hæc pati, quod legibus obtemperare nollent. Privabantur etiam eo honore, quem juniores senibus exhibent. Unde & illud in Dercyllidam, quantumvis præclarum ducem, dictum à nemine est reprehensum: cui accedenti juvenis quidam loco non cessit, *Quia*, inquit, *tu quoque nullum genuisti, qui mihi assurgere aliquando possit*. Rapiebant autem eas, quas ducerent, non parvas, neque viro immaturas, sed adultas & viro tempestivas. Raptæ sibique traditæ caput pronuba radit, vesteque virili & calceis adornatam reclinat in torum è foliis congestum, solam absque lumine. Sponsus non ebrius, neque ad lasciviam compositus, sed sobrius, & pro more cœnatus in phiditiis, ingressus ad eam, zonam solvit, ipsamque sublatam

Virginum exercitationes.

De matrimoniis instituta.

tam

tam in lectum transfert: paululumq; cum ea moratus, modeſtè abit,
ut ſicut conſueverat, cum reliquis juvenibus dormiat. Idemque po-
ſtea agit, ut cum æqualibus interdiu degens, noctuque cubans, ad
ſponſam cautè commeet, verecundè metuens, ne quis eorum, qui in
domo ea ſunt, ipſum animadvertat: nec non etiam ſponſa id machi-
natur, ut commodè & furtim congredi poſſint, idque agunt non par-
vo tempore: ſed eouſque, ut nonnullis liberi ſint nati, priuſquàm
interdiu ſuas uxores viderent. Hæc autem ratio coeundi, non mo-
dò continentiæ fuit, & modeſtiæ exercitatio: ſed corpora etiam ad
generandum apta reddidit, utque recenti ſemper novoque amore
convenirent: qui non ſatietate obrueretur, neque nimia conſuetu-
dine evaneſceret: cùm nunquam non aliquem deſiderii fomitem al-
ter in alterius animo relinqueret. Hujuſmodi verecundiam, ordi-
XXV nemque nuptiis cùm præſtituiſſet Lycurgus: nihilo ſecius vanam
III illam ac muliebrem de pudicitia uxorum ſuſpicionem profligavit,
egregieque inſtituit, ut omni libidine à conjugio remota, tamen in-
ter dignos ſocietas liberorum, procreationiſque eorum eſſet: ri-
dens eos, qui hæc tanquam nullius conſortii ac communionis par-
ticipia, cædibus & bellis ulciſcuntur. Permiſit ergo ſeni, qui uxorem
ætate integra habebat, ſi quem honeſtorum ac virtute præditorum
juvenum probaret, eam ad ſuam conjugem introducere, cumque
is tam eam generoſo ſemine impleviſſet, prolem inde progna-
ſuam facere. Viciſſim facultas dabatur viro bono, ſi quam fœcun-
dam atque caſtam mulierem alii matrimonio junctam in admira-
tione haberet, ut eam à viro impetraret, congreſſuſque cum ea tan-
quam in ſolo fertili bonos liberos ſereret, germanos bonorum, co-
XXIX gnatoſque futuros. Primùm enim exiſtimabat liberos non eſſe
parentum proprios, ſed communes civitatis: itaque non ex quibuſ-
cunque hominibus, ſed ex optimis naſci cives volebat. Deinde in
aliorum de hac re legibus videbat magnam ſtoliditatem arrogan-
tiamque ineſſe: qui cùm canes & equas præſtantiſſimis id genus ani-
mantibus ſubmittant, eorum dominis gratia aut precio id ut conce-
dant permotis: mulieres contrà incluſas in cuſtodia habent, volunt-
que ut ex ipſis tantùm pariant, ſive jam ipſi deſipiant, ſive decrepiti,
ſive ſint valetudinarii. quaſi verò non iis, qui primo eos nacti ſunt,
aluntque, mali liberi naſcantur, ſi ex malis naſcantur, contraque bo-
ni, ſi ex bonis. Hæc ſecundum naturam, atque ex civili prudentia à
Lycurgo ita tum inſtituta tantum abfuere ab ea, quæ poſterioribus
temporibus fertur extitiſſe mulierum levitate, ut adulterium apud
ipſos ne eſſe quidem creditum ſit. Memoraturque ſermo Geradæ
unius ex antiquiſſimis Spartanorum, qui interrogatus à quodam
hoſpite, quonam apud ipſos ſupplicio adulteri afficerentur: reſpon-
dit, nullum apud ipſos fieri adulterum. tum illo ſubjiciente, Quid
autem, ſi quis fieret? Taurum, inquit Geradas, perſolvet ejus ma-
gnitudinis, ut capite ſupra Taygetum inclinato Eurotam bibat.
ſurſus miranti hoſpiti, percunctantique quonam modo tantus bos

Vere brutum argumentum.

nasci posset, respondisse Geradam ridentem, Eodem, quo Spartæ adulter existere poterat. Et hæc quidem de matrimonio traduntur.

Educatio infantum.

Infantem sibi natum nutrire non erat in patris potestate: sed eum XXX
portabat in locum, cui Lesche nomen est: ibi sedentes tribulium ætate provectissimi, infantem explorabant. qui si bene compacto & firmo esset corpore, ali jubebant, sortem illi ex novem milibus unam destinantes: sin autem degener atque deformis videretur, mittebant eum ad Apothetas, qui locus est præcipitiis circumcisis juxta Taygetum, ab expositione infantium ita nuncupatus. nimirum quod neque ipsi, neque urbi concederet, id vita frui, cui initio corporis bonam habitudinem roburque natura negasset. Atque ob eam causam non aqua abluebant infantes, sed vino mulieres, quo periculum temperamēti eorum facerent. Ajunt enim infantes morbo comitiali, aliisque ægritudinibus obnoxios, vino adhibito, convulsione nervorum affici: sanorum autem magis adhuc intendi atque firmari bonam corporis affectionem. Citra nutrices utebantur cura cum arte commixta, ut ab iis infantes absque fasciis enutriti, membra atque formam liberalem nanciscerentur, facilique victui & inediæ adsuescerent, neque tenebris aut solitudine perterrerentur, mollisque impatientiæ, fletusque essent expertes. Quamobrem quidam filiis suis Laconicas nutrices emerunt: atque Amyclam, Alcibiadis Atheniensis nutricem, ferunt Spartanam fuisse. quanquam, ut est apud Platonem, Pericles huic Zopyrum pædagogum præfe- XXXI
cit, servis reliquis nulla re præstantiorem.

Institutio puerorum.

At Spartanorum filios Lycurgus non emptis aut mercede conductis pædagogis subdidit neque permissum erat, ut quivis suos liberos suo pro arbitrio enutriret, institueretque, sed simul atque septimum annum attigissent, Lycurgus eos acceptos in greges distribuebat, contubernalesque inter se & convictores faciens, adsuefaciebat ut unà colluderent, & ocium exigerent. Gregi eum præficiebat, qui prudentia cæteris præiret, inque concertando acerrimus ex ipsis esset. In hunc illi intuebantur, hujus dicto erant audientes, puniri sustinebant ab eo: ita ut disciplina ista esset meditatio obedientiæ. Ludos ipsorum seniores spectabant, injiciebantque frequenter pugnas & rixas, eos diligenter animadvertebant singulorum ingenia ut essent ad audaciam, non subterfugiendumque in certaminibus periculum apposita. Litteras usus gratia discebant: reliqua disciplina eò omnis referebatur, ut obtemperare imperiis, perferre labores, vincere in certamine scirent. Itaque augescente ætate & exercitationes eorum intendebantur: radebantur enim tunc, ingrediebantur sine calceis, ac crebrò nudi exercebantur. Cum annum duodecimum explevissent, degebant absque tunica, deinceps, quotannis unam togam accipientes: squalidi corpora, lavacrorum, unctionisque exsortes, nisi quod paucis aliquot anni diebus ea ipsis indulgebantur. Turmatim atque XXXII
gregatim somnum capiebant super toris, quos ex calamis, qui ad Eurotam nascuntur, congerebant, effractis eorum summitatibus

opera manuum, abſque ferro: hyeme lycophonas ſubjiciebant, ac
calamis admiſcebant, quod vis calefaciendi ineſſe iis aliqua videre-
tur. Iam exercentibus ſe ac certantibus, mutuoque ſe cavillis pe-
tentibus aderant juvenum egregiorum amatores ſenes, commea-
bantque ad eos; neque id inutiliter, nimirum cùm omnes omnium
aliquo modo & parentes, & pædagogi, & magiſtratus eſſe videren-
tur, nuſquam deerat, qui errantem admoneret atque caſtigaret.
Enimverò, & ex probis & honeſtis viris puerorum magiſter conſti-
tuebatur: & ſingulis gregibus ſinguli præficiebantur, atque id mu-
nus temperantiſſimus & bello optimus quiſque Irenum deligeba-
tur. Irenes autem nominabantur ii, qui alterum jam annum duce-
bant, ex quo ex ephebis exceſſiſſent: Mellirenes (hoc eſt *futuri Ire-*
XXX *nes*) ii, qui erant inter adoleſcentes maximi natu. Is ergo Iren,
III annos natus viginti iis qui ei ſubditi ſunt, in concertationibus præ-
eſt, eoſque domi cœnæ adminiſtros habet: imperat autem robuſtio-
ribus, ut ligna, debilioribus ut olera adportent. Adferunt autem ea *Furta Laco-*
furto, vel ex hortis ſubrepta, vel ex virorum Syſſitiis, in quæ ſe *num.*
clanculum, admodumque id cautè & aſtutè inſinuant. qui enim de-
prehenditur, ei flagro multa verbera ingeruntur, quod negligenter
& imperitè ſit furatus. Cibos etiam quoſcunque poſſunt, furtim au-
ferunt, diſcuntque in hoc ſcite obſervare dormientes, aut ſua ne-
gligentius cuſtodientes: ſed deprehenſus, plagis & inedia pœnas
ſolvit. Tenuis autem ipſis cœna eſt, ut defectum ipſi curent farcire, *Corpora ut*
eoque cogantur audacter, & aſtutè rem gerere. Huic parci cibi inſti- *procera fi-*
tuto, appendicis quaſi loco adhæret corporum incrementum. Nam *ant.*
proceritatem ea adipiſcuntur, cùm ſpiritus non diu detentus, ne-
que à multitudine cibi deorſum, aut ad latera compulſus, ſurſum
evadit corpore propter levitatem ei meatus facile laxante. Videtur-
que id bene inſtituiſſe: ſiquidem graciles & ſubinanes corporum
conſtitutiones, ad artuum commodam poſitionem ſunt aptiores
plenis & tumentibus corporibus, quæ mole ſua reſiſtunt. Qua ra-
tione & gravidæ mulieres cum purgantur, partus tener quidem,
formoſus tamen & elegans editur: quod materia pauca virtuti for-
matrici facilius obſequitur. Verum ejus quidem rei cauſam in me-
dio aliis cogitandam relinquamus. Furantur autem pueri tam ac-
curatè, ut fama ſit, puerum quendam, cùm catulum vulpis clepſiſ-
ſet, ac pallio operuiſſet, laniatum ab eo dentibus & unguibus ven-
trem, adeo ſuſtinuiſſe latendi cauſa omnem dolorem, ut mortem
obierit. Cui rei ne fides derogetur, efficiunt pueri, quos noſtra etiam
tempeſtate vidimus aliquoties ad aram Dianæ Orthiæ verberibus
XXX cæſos mori. Cæterùm Iren cœnans, puerorum alii canere jubet,
IV alii quæſtionem proponit, quæ circumſpectam ſolutionem requi-
rat: verbi cauſa, quis virorum optimus, qualis hujus (certum ali-
quem nominabat) actio eſſet. Inde fiebat ut ſtatim initio adſueſce-
rent de honeſtis civium actionibus inquirere, & ſententiam ferre. ſi
quis enim interrogatus, quis civis eſſet bonus, quis illaudatus,

non haberet quod responderet: signum id animi ignavi, virtutisque
parum studiosi existimabant. Responsum autem dari oportebat ad-
jecta ejus causa, atque demonstratione, paucis inclusa verbis. Qui
ea in re peccasset, morsus pollicem ab Irene, pœnas dabat. Sæpenu-
merò ille coram senioribus & magistratibus pueros supplicio affi-
ciebat, specimen exhibens, an ne, ut erat consentaneum, & oporte-
bat eos plecteret. Neque is, quo minus id faceret, ab iis impedieba-
tur: cæterùm digressis pueris, si quid justo durius, aut contra cle-
mentius in eo statuisset, non impunè ferebat. Particeps puerorum XXXV
in utranque partem existimationis amatores erant: feruntque ali-
quando cùm puer inter pugnandum vocem parum ingenuam emi-
sisset, amatorem ejus à magistratibus multatum fuisse. Et quan-
quam apud eos amori tantum loci tribuebatur, ut honestæ matronæ
etiam virgines diligerent? tamen rivales nulli inveniebantur, quin
immò amicitiæ hoc initium erat, si qui eundem amarent. commu-
nique exinde studio in id incumbebant, ut amasium suum quam o-

Oratio Laconica qualis.

ptimum efficerent. Præterea docebant pueros uti oratione, quæ a-
crimoniam aliquam gratiæ admixtam contineret: paucisque verbis
multam in auditoris animo cogitationem excitaret. Nam Lycur-
gus, uti demonstratum est, ferreum numisma maximi ponderis,
minimi valoris fecit: contra nummum (ut sic dicam) orationis vo-
luit sub tenui & exigua dictione multum adeoque abundè sententię
complecti: multoque pueros silentio ita instruxit, ut dicta eorum
scita responsionesque eruditæ essent. Quemadmodum enim semen
eorum, qui rei Venereæ intemperantes sunt, ferè infœcundum, in-
frugiferumque est: ita loquacitas sermonem futilem & stultum ef-
ficit. Agis sanè rex Atheniensi cuidam Lacedæmonios gladios pro-
pter brevitatem cavillanti dicentique eos in theatris à circulatori-
bus nullo negotio deglutiri: Equidem, inquit, nobis non nullius
res laboris est, his pugionibus hostes ferire. Verùm ipse oratio- XXXVI
nem etiam Laconicam perspicio brevem quidem videri: maximè
autem rem ipsam exprimere, cogitandique curam apud auditorem
excitare. Lycurgum sanè ipsum & breviloquentem fuisse apparet,
cujusque dicta essent sententiosa: quantum ejus ex his, quæ memo-

Apophthegmata Laconica.

riæ prodita sunt, conjicere licet. Hujus enim generis est, quod cui-
dam postulanti, ut summam reipub. potestatem multitudini trade-
ret, respondens: primum eum ita rem suam familiarem instituere
jussit. & alterum, quod percontanti, cur ita parca & tenuia sacrifi-
cia instituisset: Ne unquam Deûm apud nos cultus deficiat. itemque
de certaminibus, quod iis solis non interdixit civibus suis, in quibus
victoria non potest prodi. Feruntur hujusmodi etiam per literas re-
sponsa ejus ad cives. percontantibus enim quanam ratione hostium
ab impetu sese defendere possent, respondit: Si pauperes maneatis:
neque alius alio plus appetat. Itemque, urbem nequaquam muris
carere, quæ non latericiis mœnibus, sed viris munita sit. Quanquam
his epistolis neque derogare fidem in proclivi est, neque adhibere.

Sed

XXXVII Sed vitio datam ſermonis prolixitatem, hæc apopthegmata oſtendunt. Leonidas Rex cuidam de rebus non iis quidem inutilibus, intempeſtivè tamen loquenti: Re, inquit, hoſpes neceſſaria non in loco uteris. Charylaus fratris Lycurgi filius, interrogatus cur is tam paucas leges poſuiſſet: Quia, inquit, non indigent legibus multis, qui non multo ſermone utuntur. Archidamidas reprehendentibus quibuſdam Hecatæum rhetorem, quod adhibitus Syſſitio, nihil dixiſſet. Qui loqui, ait, novit, is & tempus loquendi novit. Quæ autem dicta acriter, & non ſine gratia ſuperius indicavi, horum hæc ſunt, quæ ſequuntur, exempla. Demaratus ab homine improbo importunis interrogationibus vexatus, ſæpius percontanti, quis eſſet Spartanorum optimus: Tui, reſpondit, diſſimilimus. Agis laudantibus Eleos nonnullis, quod Olympia præclarè & juſtè adminiſtrarent: Quid, ait, magnum præſtant, quod quinto quoque anno, per unicum diem juſtitiam exercent? Theopompus peregrino cuidam benevolentiam oſtentanti, dicentiquè ſe à ſuis civibus amatorem Laconum nominari: Præſtiterat, inquit, hoſpes, te civium tuorum amatorem appellari. Pliſtonax Pauſaniæ. filius oratori Athenienſi, Lacedæmonios indoctos vocanti, Recte tu, ait: ſoli enim ex omnibus Græcis nos nihil à vobis mali didicimus. Archidamidas quærenti quot numero eſſent Spartani: Tot, inquit, ô hoſpes, ut malis profligandis ſufficiant.

XXXVIII Licet etiam perpendere, quam conſuetudinem in iocis tenuerint. Adſueverant enim nunquam abs re uti ſermone, neque emittere vocem ullam, cui non utcunque ſenſus aliquis conſideratione dignus inhæreret. Eo modo quidam invitatus ut audiret hominem, qui cantum luſciniæ imitabatur: Ipſas, inquit, luſcinias audivi. Alius, cùm hoc epigramma legeret:

Hos exſtinguentes Mars forté tyrannida ſævam
Ante Selinuntis mœnia ſtravit atrox.

Iure, ait, viri hi mortui ſunt: debuerant enim permittere ut tota illa tyrannis incendio conflagraret. Adoleſcens promittenti daturum ſe ei gallos qui in pugna morerentur, Nolim, inquit, illos; ſed eos da, qui pugnando necent. Alius videns in profectione quadam homines in curribus ſedentes: Abſit, inquit, ut ibi ſedeam, unde aſſurgere ſeni, non licet. Hujuſmodi igitur eſt forma apophthegmatum, quibus illi uſi ſunt: ita ut haud abſurdè à quodam dictum ſit, imitationem Lacedæmoniorum, non magis in exercitationum corporis, quàm Philoſophiæ ſtudio conſiſtere.

XXXIX Porrò autem non minus operæ in diſciplinam canendi quam argute & pure loquendi collocabatur. Itaque & modis ſtimulus inerat, qui animum excitaret, impetumque in eo, & quaſi furorem quendam ad ſtrenuitatem crearet: & dictio ſimplex erat, neque delicata, res honeſtas, & ad mores formandos aptas complexa. Erat enim ferè laudatio eorum felicitatis, qui pro Sparta vita defuncti eſſent, & vituperatio eorum, qui idem facere metu prohibiti, nunc vitam miſeram infelices degerent: tum adhortatio ad virtutem, ejuſque prædicatio ſingulis ætatibus *Muſica Laconica.*

tibus

tibus accommodata. Neque ab re fuerit, uno id exemplo declarare. Diebus festis tres chori, secundum ætates distincti, constituebantur. Ibi senum chorus initio facto canebat:

Juvenes eramus olim nos perstrenui.

Tum juvenum chorus respondebat:

It nos sumus: fac, si lubet periculum.

Post tertius chorus puerorum canebat:

Nos fortiores erimus olim plurimo.

In summa, si quis Laconica carmina, quorum ad nostram ætatem XXX
quædam pervenerunt, attentè legat, rhythmos embaterios in manus IX
sumens, quibus utebantur ad tibiam in hostes impetum facientes: judicabit, neque Terpandrum, neque Pindarum ineptè fortitudinem Musicæ adjunxisse, quorum alterius hi sunt de Lacedæmoniis versus:

Hîc juvenum viget hasta, hic dulcis carmina musa.
Justitia hic, amplas tuto quæ continet urbes.

Pindari autem sunt hæc:

Hîc consilia senum:
Juvenumq; virtus bellica,
Hastæ, chori, Musæq;
Et lætitia———

Simul enim & Musica & bello præstantissimos eos pronunciant: quandoquidem, ut ait Spartanus quidam poeta:

Citharæ sonus docta, Marti par est truci.

Quin & rex, antequam iniret prœlium, Musis rem sacram faciebat, disciplinæ, ut videtur, & legum memoriam renovans, quòd promtiores ad periculum, ita pugnarent, ut res gestæ commemoratione essent dignæ. Adeoque nonnunquam austerissimam vitæ ratio- XL
nem juvenibus remittentes, permiserunt illis, ut comam, arma, vestesque exornarent, gaudentes iis, tanquam equis ad certamina ferocientibus atque gestientibus. Quamobrem cùm statim ab ineunte virili ætate comam nutrirent: maximâ tamen si prœlium instaret, eam colebant, ut splendida & composita appareret: Lycurgi de coma dictum commemorantes, qui ea formosos pulcriores, deformes autem effici terribiliores dixerat. Vtebantur etiam tempore XLI
belli exercitationibus levioribus, juvenibusque victus ratio largior atque liberior permittebatur: ita ut solis mortalium illis bellum finem sese ad bellum exercendi attulerit. Instructa jam acie, atque hostibus præsentibus rex, mactata capra, coronari universos jubet, Castoreumque carmen à tibicinibus incini. Simul ipse exorditur Pæanem embaterium. Quo efficitur, ut adspectus hujus aciei simul & honestus sit, & formidabilis, cùm ipsi motu ad tibiam composito, hostem aggrediantur, ac neque phalangem a sese divellant, neque animis perturbentur: sed carmine ad prœlium placidi, hilaresque adducantur. quippe ita compositis consentaneum est, neque me-

Vt cum hoste manum conferant.

tum,

tum, neque iram nimiam adesse, sed tanquam Deo præsente, animi
XLII constantem magnitudinem spe & audacia fultam. Rex porrò cùm
ad hostes accedit, secum habet unum ex suis, qui in certamine coronam meruerit. Traditumque est, quendam Laconem, cùm ei Olympica festivitate grandis pecunia offerretur, ne certaret, eam repudiasse, partaque magno labore victoria adversario lucta superato, cùm interrogaretur, quid lucri ea victoria fecisset, subridentem respondisse, Vt ante regem collocatus contra hostes dimicem. Fusos hostes insequebantur, eo usque, dum eorum fuga victoriam confirmarent: inde statim se recipiebant, neque generosum, neque Græcæ virtutis esse rati, cædere eos qui victoriam concessissent. Neque honestum modò erat hoc & magni animi, sed & utile, qui enim cum ipsis prœlio contenderent, intelligentes resistendo se occisum iri, cedentibus parci: fugam quàm
XLIII dimicationem utiliorem censebant. Lycurgum Hippias sophista bellicosissimum fuisse, multasque expeditiones obivisse asserit. Philostephanus etiam in turmas (*ulamos* Græci vocant) distributionem equitum ei adsignat, ita institutas, ut singulæ quinquaginta equitibus quadrata figura collocatis conficerentur. Demetrius Phalereus nullam eum bellicam actionem attigisse, sed in pace Rempublicam constituisse autumat. Sanè Olympiacæ festivitatis excogitatio mansueti, & pacis perquam studiosi hominis videtur fuisse. Quanquam est apud Hermippum, esse quosdam, qui Lycurgum tradant initio nullam in ea re cum Iphito societatem habuisse, neque ejus monitu eò advenisse, sed forte fortuna è peregrinatione ad id spectaculum divertisse: ibi eum audivisse vocem, quasi hominis cujusdam à tergo adsistentis, quæ increparet ipsum, mirarique diceret, quod civibus suis non esset auctor societatis harum feriarum ineundæ. ipsum, cùm se obvertisset ad vocem, neque usquam appareret qui erat locutus, ratum divinam eam vocem fuisse, ita demum se ad Iphitum adjunxisse, eique in exornanda, stabiliendaque ista solennitate socium præbuisse. Di-
XLIV sciplinæ autem subjecti erant Spartani tantisper dum ad virilem ætatem pervenirent. neque enim cuiquam liberum erat, ut suo pro arbitrio viveret: sed in urbe perinde atque in castris, præscriptam unusquisque vivendi rationem, versandique in publico habebat. Omninoq; existimantes, se non sui ipsorum, sed patriæ esse, nisi quid aliud esset negocii injunctum, semper vel ipsi pueros visebant, eosq; aliquid cõducibile docebant, vel ii si à senioribus discebant. Quippe ex iis, quæ pulcra & beata suis civib. Lycurgus paravit, unum etiam fuit ocii abundantia. Nam artes illiberales tractare nemini omnium licebat: neq; opus erat pecuniã colligere, quæ res magnã molestiam negociũq; requireret, cũ divitię omni plane honore, admirationeq; carerent: at servi, (quos *heilotas* vocabant) agros colebant, constitu-
XLV tosq; dominis reditus pendebant. Ideo quidam Spartanus cùm Athenis ageret, quo tempore judicia fiebant, audiens quẽdam ocii causã

An bellum gesserit Lycurgus.

Ocium Spartanorum.

damnatum ægro animo, comitantibus unaque graviter rem ferentibus amicis incedere: petiisse fertur ab iis qui aderant, ut sibi ostenderent eum hominem, qui tam liberalis criminis reus esset peractus, adeo servilem ii judicabant exercendarum artium & rei pecuniariæ procurandæ curiositatem. Sublato nummo, sublatæ quoque sunt, ut erat consentaneum rationi, controversiæ forenses: cùm neque divitiæ, neque paupertas adessent, & æqualitatem, omniumque rerum copiam frugalitas, invexisset. Omni igitur eo tempore, quo à militia vacabatur, in choris, conviviis, festivitatibus, venationibus, confabulationibusque omnes erant. Qui annos minus quàm tri- XLVI
ginta nati erant, ii omnino in forum non veniebant, sed res necessarias ministerio cognatorum & amatorum expediebant. senioribus indecorum erat, continenter videri his rebus occupatos, ac non potissimam diei partem, apud gymnasia & leschas consumere. eò enim frequenter conveniebant, ociosique invicem non de paranda pecunia, aut coëmendis rebus necessariis mentionem faciebant: sed maxima pars ejus consuetudinis consumebatur in laudem honestarum rerum, aut vituperationem turpium, cum ioco & risu, qui admonitionem admixtam habens, ad correctionem comiter perduceret. Neque enim usquequaque erat austerus Lycurgus: cùm auctor sit Sosibius, dedicatum ab eo Risus simulacrum: ut qui iocum, quasi condimentum severæ vitæ rationis, opportunè conviviis, idque genus conventibus immiserit. In summa autem ad hoc cives suos condocefaciebat, ut neq; vellent, neq; nossent seorsim vivere: sed apum instar semper cœtui adhærerent, simulque circa principem suum versarentur, totique patriæ essent, propemodum sui ipsorum obli-
Amor Spartanorum societatis & patriæ. ti, præ furore quodam & ardenti honoris studio. Quemadmodum eorum sententiam ex dictis quibusdam ipsorum perspicere licet.
Pædaretus in numerum CCC. virorum non cooptatus, sereno vultu XLV
discessit tanquam gaudens, quod se præstantiores viros trecentos II
patria haberet. Polystratidas cum aliis ad regis præfectos legatus missus, interrogantibus Reipublicæ ne an suo privatorum nomine adessent: Siquidem, inquit, impetraverimus, quod volumus, publico nomine; sin minus, privati venimus. Brasidæ mater Argileonis quosdam ab Amphipoli ad se Lacedæmonem venientes interrogavit, pulchrè ne, & ut patria dignum erat, Brasides occubuisset. ibi virum prædicantibus magnificè illis, dicentibusque Spartam ejus similem jam nullum habere: Nolite, inquit, hoc dicere hospites, fuit quidem egregius vir Brasidas, sed multos eo præstantiores Sparta habet. Cæterùm seniores Lycurgus sive senatores initio LXV
Quomodo seniores in senatum lecti. ex iis constituit, quos consilii socios habuit: quemadmodum supra III
ostensum est, post autem in defuncti locum jussit eum subrogari, qui inter sexagenario majores virtute reliquis anteire judicatus fuisset. Non fuit apud mortales ullum excellentius certamen, aut cujus victoria magis esset expetenda. non enim inter celeres celerrimo, non inter robustos robustissimo, sed inter bonos ac temperan-

tes

tes optimo, temperantiſſimoque judicato præmium victoriæ virtute partæ dabatur, ut per omnem vitam in republica ſummam potentiam haberet, dominuſque & vitæ & mortis civium, aliarumque
XLIX maximarum rerum eſſet. Iudicium id ita fiebat. Advocato in concionem populo, viri quidam ad hoc delecti in propinquum conclave concludebantur, ita ut neque viderent quenquam eorum qui convenerant, neque ab ullo viderentur, tantùm clamorem illorum exaudirent: nam ut cætera ita certamen quoque de hac virtutis palma acclamatione dijudicabant Ibi non ſimul univerſi, ſed unus poſt alium ſorte ductus in concionem veniebat, taciruſque per eam tranſibat. quos concluſos dixi, ii in tabulas inſcribebant, quantus ad ſingulorum tranſitum clamor fuiſſet ſublatus: neque ad quem is pertineret illis conſtabat, niſi quod ratione ordinis, quoto acclamaretur, intelligebant. cui maximè ac frequentiſſimè fuiſſet acclamatum, eum renunciabant. Iſque circumibat Deum coronans ſimulacra: ſequebantur multi adoleſcentes, virum obſervantes, ac laudibus extollentes: multæ etiam mulieres, virtutes ejus decantantes, vitamque ejus beatam prædicantes: neceſſariorum autem quivis cœnam ei apponens hanc ei à civitate honoris ergo offerri menſam dicebat. At verò ſenator ita electus, in ſyſſitium abibat. ibi cùm reliqua de more fierent, altera illi portio præterea apponebatur, quam illi ſervans, ſecumq; auferens, cœna peracta adſtantium ad januam ejus loci mulierum uni, quam cæteris præferret, ad ſe vocatæ dono dabat, eam ſe, cùm virtutis præmium accepiſſet, ipſi dare dicens. Proinde hæc quoque admirationi erat reliquis mulieribus, ab iiſq;
L domum deducebatur. Sepeliendi quoque ratio à Lycurgo optimè eſt ordinata. Primò omni ſuperſtitione ſublata, mortuos intra urbem humari, monumentaque prope templa poni non prohibuit: hujuſmodi ſpectaculis adoleſcentes adſueſaciens, ne mortis recordatione perturbarentur. eamque ne exhorrerent, quaſi eos, qui cadaver tetigiſſent, aut per ſepulcretum tranſiiſſent, polluentem. Deinde nihil cum mortuo terræ mandari permiſit, ſed ejus corpus tantùm puniceo amiculo, & foliis oleæ involutum tumulo componi juſſit. Mortui nomen, niſi vir in bello, aut mulier ſacerdos mortem obiiſſet, monumento inſcribi paſſus non eſt. Luctui tempus exiguum poſuit, quippe dierum undecim: duodecima Cereri ſacrificandum, luctuſque finiendus erat. Non enim fuit in ejus inſtitutis quicquam vanum aut diſſolutum, ſed ſemper rebus neceſſariis virtutis aliquod præconium, aut vitii vituperationem admiſcebat: urbemque multitudine exemplorum implebat, in quæ qui incidiſſent ſubinde familiariaque ea haberent, neceſſariò ad honeſta-
LI tem deducebantur, iiſq; ſeſe conformabant. Quam etiam habuit cauſam, ut peregrinari, atque hinc inde vagari ſuos vetaret: ne extraneos mores, imitationemque vitæ non probè inſtitutæ, diverſarumque in republica conſtitutionum in urbem inveherent. Quinetiam eos, qui Spartam nullius utilis negocii cauſa confluebant, urbe ex-

De ſepultura.

Peregrinationes & peregrinos cur prohibuerit.

pulit, non (quod Thucydides scribit) veritus, ne reipublicæ formam imitarentur, aliquidque ad virtutem faciens discerent: sed verius, ne quid mali docerent. Homines enim peregrini peregrinos etiam secum adferunt sermones: unde rursus nova de rebus judicia oriuntur, ex quibus fieri non potest quin affectus multi, consiliaque nascantur, quæ ab instituta reipublicæ ratione (quæ consonantiæ vocum instar habet) discrepent. quamobrem majori cura providendum censuit, ne malis moribus urbs, quam ne extrinsecus irrepentibus corporibus morbosis repleretur. In his omnibus nullum est iujustitiæ, aut injuriæ vestigium: quæ vitia nonnulli legibus Lycurgi objiciunt, quasi de fortitudine satis præcipientibus, de justitia non

Inhumanitas in servos.

item. At Cryptia, quam ipsi ab insidiis ita nominant, siquidem e- LII
jus quoque, ut Aristoteles narrat, Lycurgus auctor fuit, Platonem fortassis etiam in eam de Lycurgo & ejus legibus adduxit sententiam. Ea hujusmodi fuit. Magistratus statis temporibus quos juvenum cordatissimos esse censuissent, cum pugionibus & cibo quantum necessitas postulabat, neque ulla alia re instructos, in agros emiserunt, tanquam ad aliud quoddam negocium. Hi interdiu dispersi in loca incognita se abdiderunt: ac quieti se dederunt: noctu in vias digressi omnes Heilotas, quos comprehendere potuissent, obtruncaverunt: sæpius etiam in agros profecti, robustissimos eorum, optimosq; interfecerunt. Ad hunc modum Thucydides quoq; in historia Peloponnesiaca scribit, servos Spartanorum fortitudinis causa reliquis prælatos, ab iis coronatos fuisse, perinde atque si libertate donati forent, Deorumq; templa circumiisse: paulò post omnes è medio sublatos fuisse, cùm amplius duobus millibus essent, ita quidem, ut neq; tunc, neq; postea quisquam dicere potuerit, quo
nam ii modo perierint. Aristoteles autem inter alios auctores præ- LIII
cipuus est, eos qui tradunt ephoros, ut primum magistratum eum occipiant, bellum servis indicere, ut citra religionem ii occidi possint. Alioquin profectò etiam asperè servos, & inhumaniter Spartani tractabant, multum meri eos bibere coactos in Syssitia introducentes, eaque ratione adolescentibus ostendentes, ebrietas quid rei esset: jubentesque eos canere cantilenas, & saltare choreas illiberales & ridiculas, liberis autem abstinere. Hinc memorant à Thebanis, quo tempore bellum Lacedæmoniorum finibus intulerunt, captos heilotas, cum juberentur cantare Terpandri, Alcmanis & Spendontis Laconis carmina: recusasse, quod dicerent, dominos suos id nolle. Quare qui dixerunt Lacedæmone liberum maxime liberum, & servum maxime servum esse, non male discrimen id perpenderunt. Ergo hujusmodi in servos inhumanitatem posterioribus demum temporibus extitisse arbitror, post magnum illum terræmotum: in quo servos cum Messeniis conspiratione facta ferũt plurimis agrum Laconicum maleficiis infestasse, urbemque in summum periculum conjecisse. Neque enim ego tam sceleratum illud Cryptiæ facinus Lycurgo adscripserim; de cujus moribus ex ejus viri reliqua mansuetu-

suetudine & justitia conjecturam capio, de quibus etiam Numen testimonium tulit.
LIV Lycurgus posteaquam præcipuæ omnes ipsius constitutiones usu jam confirmatæ, resque publica satis adulta seipsam tolerare atque conservare valuit, quemadmodum Plato scribit mundo creato, ac primùm moveri incipiente, Deum delectatum fuisse: ita ipse etiam legum suarum jam vigentium, ac progredientium pulcritudinem, amplitudinemque læto animo admiratus, id in animum suum induxit, ut eam formam reipublicæ, quantum ejus humana prudentia consequi posset, perpetuam atque immobilem in posterum relinqueret. Eam ob rem cõvocatis ad concionem universis suis civibus: Omnia dixit mediocriter jam, & quantum ad felicitatem virtutemque civitatis satis esset, composita: unum tamen adhuc esse, quod potissimum sit, atque maximum: neq; se id, nisi consulto prius oraculo, vulgaturum, petere igitur ab ipsis, ut fixis legibus starent, neq; ante suum Delphis reditum quicquam immutarent, aut moverent: reversum se id, quod Deus jussisset, perfecturum. Assentientibus omnibus, ireque ipsum jubentibus, jurejurando reges, senatores, reliquosque deinde cives sibi obstrinxit usuros constanter Reipublicæ forma jam constituta: ipse Delphos profectus est.

Lycurgus leges suas ut stabilierit.

LV Cùm ad oraculum accessisset, sacrisque pactis Deum rogasset, rectè ne leges, & ad salutem virtutemque urbis sufficienter positæ essent, ita ei responsum est: Leges bene conditas esse, mansuramque urbem eam clarissimam, si Lycurgi institutis insistat. Id oraculum perscriptum in patriam Lycurgus misit: ipse iterum Deo rem sacram cùm fecisset, salutatis amicis, filioque, statuit cives nunquam sacramenti dicti religione solvere, sed ultrò Delphis vitam claudere: cùm & felicitatis sibi partum satis esse arbitraretur, & eam ætatem ageret, qua vel vivere ulterius, vel finem vivendi facere opportunum est. Itaq; abstinentia cibi vitam finivit: quod existimaret hominis in Repub. versati mortem quoq; ipsam ad illius utilitatem debere pertinere, neq; ociosè eã, sed cum virtutis aliqua actione obeundam. sibi quidem quod res præclarissimas effecisset, mortẽ verè perfectionem felicitatis, civibus autem eã futuram custodem eorum bonorum, quæ ipsis vivens paravisset; juratis nimirum, tantisper usuros se legibus ipsius, donec Spartam revertisset.

Lycurgi mors.

LVI Neque eum suæ rationes deceperunt. nam per quingentos deinceps annos Lycurgi legib. usi Lacedæmonii, feliciter & gloriosè rempublicam administrarunt: quas cùm per id tẽpus quatuordecim reges usq; ad Agidem Archidami filium imperarint, nullus movit. Ephororũ enim creatio non remittebat, sed intendebat eã reipublicę constitutionem: cumq; videretur pro populo facere, vehementiorẽ adhuc potẽtiam optimatum efficiebat. Agide regnante demum nomisma Spartã irrepsit, cumque eo avaritia & studium divitiarum: Idq; culpa Alexandri, aut potius Lysandri: is enim, quanquam ipse pecuniæ cupiditate esset superior, tamen bello partum aurum argentumque patriæ, inferens horum amore & luxuria Spartã implevit.

Felicitas Spartæ Lycurgi legibus stantis.

Lycur-

Lycurgique leges occultè infregit, quibus ante valentibus non ci-
vitatis bene institutæ, sed vitæ hominis sapientis exercitatique ge-
rebat speciem. Imò quemadmodum Herculem poetæ fingunt pel-
le & clava lignea instructum, puniendis injustis immanibusque ty-
rannis orbem terrarum peragrasse: ita Lacedæmon scytala & pallio-
lo usa, imperium in Græciam ultrò delatum obtinuit, injustas in ci-
vitatibus dominationes, & tyrannides destruxit, bellorum arbitra
fuit, sæpenumeroque seditiones pacavit: idque ne scuto quidem
ullo moto, sed uno tantum misso legato, ad quem confestim omnes,
tanquam apes ad regem suum, concurrentes, & in ordinem se com-
ponentes, mandatis ejus obtemperabant: tantum ea urbs legum ob-
servantia justitiaque reliquis antecellebat. Vnde mihi subit mira- LVII
ri eorum judicia, qui Lacedæmoniis parendi, non item imperandi
scientiam adfuisse affirmant, laudantque illud Theopompi dictum,
Obedientiæ causa. qui Spartanos eo incolumes esse dicenti, *quod reges imperandi pe-
ritos haberent: Potius*, inquit, *propterea quod cives obedire norunt.*
Non enim dicto audientes homines esse volunt iis, qui præesse, ut
par est, nesciant: quippe obedientiam à principe discant oportet. qui
enim bene ducit, efficit ut rectè eum ii, quos ducit sequantur. Ac ut
equestris artis opus est, reddere equum mansuetum, & fræno pa-
rentem: ita regiæ scientiæ est obedientiam subditorum efficere. At
Lacedæmonii non obedientiam, sed cupiditatem obtemperandi si-
bi apud alios effecerunt: non enim hi naves, non pecuniam exige-
bant, non milites, sed unum Lacedæmonium legatum: acceptoque
eo cum summo honore, & reverentia utebantur. Ita Gylippo Sici-
lienses, Brasida Chalcidenses usi sunt: Lysandro, Callicratida, & Age-
silao Asiæ totius incolæ, viros eos ubique populorum, magistra-
tuumque correctores nominantes: omnino autem in Spartanorum
civitatem, tanquam modestæ viæ, reipublicæque bene ordinatæ
præceptorem, intuentes. Quam ad rem videtur Stratonici face- LVIII
tum illud cavillum referri debere, qui Athenienses mysteria cele-
brare & pompas ducere jussit: Eleos certamina edere, nimirum ha-
rum rerum peritissimos: Lacedæmonios autem istis, si quid pec-
cassent, plagas infligere. Hoc quidem ut ridiculum retuli. At verò
Antisthenes Socraticæ philosophiæ sectator, videns Thebanos à
Leuctrica victoria insolentius efferri, Nihil eos differre à pueris di-
xit, qui exultarent propterea quod pædagogum concidissent. Enim-
verò non hoc Lycurgus tum temporis agebat, ut urbem, quam plu-
rimarum aliarum ducem relinqueret: sed cùm ita sentiret, sicuti u-
nius hominis felicitas virtute & concordia paratur, eandem ratio-
nem quoque civitatis esse: eo ejus statum ordinavit, accommoda-
vitque, ut cives liberi essent, totique ex seipsis apti, & temperantes
atque ita quàm diutissimè civitas duraret. Ad hoc idem proposi- LIX
tum Plato etiam, & Diogenes, & Zeno rempublicam instituerunt,
aliique omnes, qui eo laudem invenerunt, quod de his rebus scri-
bere aliquid conati essent. Noster non libros de republica, sed re
ipsa

ipsa civitatem nulla imitatione æquandam protulit in lucem: atque iis qui opinantur, virum sapientem cogitatione tantum concipi, non re vera exstare posse, ob oculos posuit totam urbem sapientiæ studio occupatam. quare merito omnibus illis, qui unquã apud Græcos rempublicam attigerũt, gloria longe anteponitur. Ideoq; Aristoteles ait minores eum apud Spartanos, quàm quos par erat, honores adeptum: cùm sit quidem ornatus maximis. templum enim ei positum est. sacrificaturq; ipsi quotãnis, tanquã Deo. Feruntetiam, cum reliquiæ ejus essent in patriam reportatæ, sepulcrum fulmine ictum fuisse. *Lycurgi sepulchrum.* Non temerè id alicui illustri viro evenisse constat, præterquam Euripidi inferioribus temporibus mortuo, & in Macedonia apud Arethusam sepulto; ut qui hujus studio tenentur, magnam amoris sui causam, testimoniumq; hujus præstantiæ afferant, quod soli ei idem post mortem, quod ante sanctissimo & diis acceptissimo

LIX Lycurgo, contigit. Mortuum fuisse Lycurgum alii Cirrhæ tradunt: Apollothemis Elide quo tum se contulisset: Timæus & Aristoxenus in Creta vitam cum morte commutasse asserunt: ostendique hic à Cretensibus ait sepulcrum ejus apud Pergamiam, via, ut vocatur, peregrina. Filium quoque reliquisse traditur unicum, Antiorum nomine: eoque sine liberis defuncto genus defecisse. Socii autem ejus & familiares instituerunt conventum, qui posteris per manus traditus diu perduravit: diesque quibus coirent, Lycurgidæ appellati sunt. Aristocrates Hipparchi filius Lycurgo in Creta mortuo, ab hospitibus ejus corpus crematum, cineresque in mare dispersos perhibet. obtemperasse nimirum eos ipsius Lycurgi precibus, id caventis, ne suis reliquiis Spartam allatis, tanquam ipse si rediisset, cives soluta sacramenti religione rempublicam à se institutam mutarent. Atque hæc de Lycurgo.

IN LYCURGUM PLUTARCHI Interpretis Annotationes.

Cap. I. *QVo tempore vixerit Lycurgus si quis disputatum & explicatum accuratius legere desiderat, Clementis Alexandri primum Stromaton librum consulat. Huc enim nos transferre, quæ copiosè ab eo variis ex auctoribus sunt collecta, brevitatis studium non sinebat. Pleriq; eum ad Osiæ Azariæ, Iudaorum regis ultimos annos, & Manahemum Israeli regem tributarium collocant, circa annum mundi 3180. hoc est ante V.C. 33. Pausanias in Lacon. Agesilao, qui sextus Agidarum fuit, regnante Spartæ Lycurgum leges condidisse ait. Vt incerta pleraque esse auctor noster haud injuria monuerit.*

Ac Xenophon etiam.) *Locus est in libello de Lacedæmoniorum republica: is libellus lectus multum lucis huic adferet.*

Heraclitas.) *De Heraclitis multa sunt passim apud Græcos apud Pausaniam in Laconicis, & alibi, atq; etiam apud Herodotum non*

uno loco, inde peti malo, quam huc infarcire. Et Clemens multa atque docta habet eo quem indicavi, loco; breviter autem & luculentè res tota est à Diodoro Siculo perscripta atq; explicata lib. 4. Ad eum remitto. Plutarchus in Solone ab Hercule undecimum fuisse Lycurgum scribit: ut & hic ex Eutychida.

Cap. 3. Fertur Soum à Clitoriis.) *Iisdem planè verbis hoc refertur in apophthematis Plutarchi Laconicis: sed interpres Raphael Regius, vir doctissimus alioquin, levi (ut crebrò ei accidit. non enim omnes interpretes ita soliciti fuerunt, itaque fideles, ut debuerunt) levi inquam admodum mendo deceptus, miserè eum locum corrupit, & ad Sæbidam quendam à se factum transtulit. In Græco, etiam Aldino, codice ita legitur:* στιβίδας περὶ τοὺς κινδύνους, τὸν ἀγαθὸν δεῖξαι σῶον λέγεται ἐν χωρίῳ χαλεπῷ. *Non esse Sæbidam, sed Phœbidam legendum, constat. sed id alias. Deinde ita fuit scriptum à Plutarcho:* δεῖξαι. Σῶον λέγεται ἐν χωρίῳ, *&c. Sed Raphael* σῶον *totum omisit, & (ut jamjam dixi) conturbavit sensum. Hujus generis erratorum, & quidem multo graviorum, aliquot sunt in Græco centuriæ, in Plutarchi opusculis quæ Moralia inscribuntur & vocantur: interpretum verò oscitantiæ & crassæ ignorantiæ myriades multæ ut nostræ lucubrationes demonstrant. hîc* ἀφύσειν *erat, pro* ἀφήσειν

Locus ex apoph. Plutar. restituitur.

Eurytionidæ.) *Pausanias, accuratus inprimis atq; fide dignus scriptor, libro tertio: qui de rebus Laconicis est, ubi utriusq; familiæ reges enumerat, Eurypontidas hos vocat (* εὐρυπωντίδας *) & filium Soi Euriponta (* εὐρυπῶντα σόου υἱὸν *) atq; ita constanter legitur. Herodotus quoq; in Vrania, Leotychidæ genus recensens, eum de quo quærimus,* εὐρυφῶντα *vocat: sicq; etiam in Aldino est libro. Etiam infra in Lysandro* εὐρυποντίδαι *dicuntur: sed vitio librarij, ut quidem existimo. Nam mihi Eurytion cùm alias magis probatur, in Plutarchi saltem loco hoc & aliis (ut paulò ante, in comparatione Pompeij cum Agesilao, initio Agidis, &c. Potest enim fieri, ut ab istis dissenserit, aliosque secutus sit auctores) tum ratione declinationis, & obliquorum casuum moveor. dixisset enim* εὐρυπῶντα: *sed legitur hic* εὐρυτίωνα, *& in Agide est* εὐροπωνίδης, *cùm fuisset scribendum* εὐρυπωντίδης. *alioquin* τοῦ υ *&* π *scriptio est admodum affinis, sed accentus & ultima syllaba vocabuli me movent. Porro idem (ut hoc lectoris gratia addam) Eunomum Prytanidis F. Eurypontis. N. facit.*

Eurypontidæ, seu Eurytionidæ.

Cap. 4. Charilaoque.) *Herodotus lib. 1. eadem indicans, vocat hunc* λεωβώτην. *Eumq; locum citans Pausanias quo dixi libro, ostendit Labotam Echestrati F. (* λαβώταν τοῦ ἐχεστράτου *) aliis dictum: sed ipse dissentit haud dubie, & Charillum Polydectæ filium diserte post paulo nominat,* χάριλλον. *Dionysius Halic. lib. 2. ant. Rom. ex Sabinorum historiis Eunomon appellat.* καθ᾽ ὃν *(inquit)* χρόνον ἐπιτροπεύων εὔνομον τὸν ἀδελφιδοῦν λυκοῦργος ἔθετο τῇ σπάρτῃ νόμους. *Aliquanto inferius.*

Cap. 6. Thaletæ.) *Legendum enim est* Θαλήταν *pro* θάλητα *hic & in libello, Quod philosopho sit cum principibus degendum,* Θαλήτας *pro* Θαλῆς. *ubi hujus ipsius rei fit mentio, ut & paulò aliter sub finem*

nem libri de Musica. ubi nomen hoc est recte scriptum: ut & apud Suidam, qui Cnoßium eum facit. nota est autem urbs Cretæ Cnossus.

Cap. 8. Celebre id responsum.) *Ab Herodoto ibidem refertur ad verbum.*

Cap. 9. Chalciœcum.) *Aedem Minervæ fuisse constat. Suidas ita dictam, vel quod ærea (aut verius ærata) esset, vel à Chalcidensibus Eubœensibus condita, scribit. Livius lib. 35. templum esse Minervæ æreum scribit: idemq; Pausanias. Mentio ejus crebra, & nobilis paßim.* Chalciœcus.

Ferturque Archelaus.) *Pausanias expreße hunc Agesilaum nominat. Lapus Archesilaum legit: & pro Arithmiada, Artemidam. In Libello de discrimine amici & adulatoris, contrario sensu hoc de Charilao judicium legitur: nimirum non dignum eum laude & boni viri titulo esse, qui ne malis quidem durum se præbeat. Atq; ita etiam in Laconicis Apoph. legitur, nisi quod ibi Archidamidæ adscribitur. sententia quidem hæc quàm illa est argutior. itaque οὐκ illud omittendum duxi.*

Cap. 9. Hunc Plato.) *Locus est lib. 3. de Legib.*

Ad Sphærus.) *Haud scio isne sit, quem in vita Cleomenis Sphærum Borysthenitem, Zenonis Citiensis discipulum, Cleomenisq; in Philosophia præceptorem fuisse, scribit. Quæ ad numeri proprietatem attinent, in Arithmeticis traduntur.*

Cap. 11. Iovis Syllanii.) *In has Rhetra vertenda quædam Græca reliqui, quæ quid sint, non intelligebam. ut est illud Gamodan & gorián.*

Cap. 13. Ita enim Plato tradit.) *Eo quem dixi, libro. Cæterum in Tyrthæi versibus paulò superius positis pro τάδε νικῶν legendum vel sponsione certaverim τάδ᾽ ἐνείκαν.*

Cap. 16. Lacedæmoniis Cothon.) *κώθων, poculum figlinum exiguum atq; sinuosum. Describitur venuste apud Athenæum lib. 11. aliquando ponitur pro potu, & compotatione: quomodo & κωθωνίσαι verbum. Sic κώθωνος vocabulo usus est auctor noster in Pyrrho, ut ibi admonui. & in Timoleonte est, περὶ κώθωνα διατελεῖν, potare. & in Antonio. quid ἄμβων sit, ex Aeleo Dionysio Eustathius in 9. Odyss docet. Ego ita verti, ut congruere maxime huc putavi.*

Cap. 19. Nam cui quid tale incidisset.) *θύσας ἢ κυνηγῶν ἐψήσει. Lapus & Amiotus retardatum intelligunt: quasi si ὑψήσει legissent, quæ sane vox in Lexicis reperitur. alibi legisse non succurrit. ἐψήσει quidem non quadrat.*

Cap. 21. Emtum à quodam rege Ponti.) *Id factum à Dionysio tyranno refert Cic. 5. Tusc. quæst. & in Apophth. Laconicis idem est. ut in voce πουλικῶς videatur esse mendum. Sed & κατατεταγμένους nihili vox est. Legerim καταγεγευμένους, aut καταγευσαμένους.*

Cap. 26. Vt ait Plato.) *lib. 5. de Rep. Geometrica autem neceßitas est vis illa demonstrationum, quæ in Mathematicis ita ex primis, veris, necessariisq; propositionibus construuntur, ut ij recte non persuadere, sed cogere apud Ciceronem dicantur.*

Vt est

Vt est apud Plato.) Tibi verò, Alcibiade, Pericles servorum deterrimum Zopyrum Thracem pædagogum præfecit. *Socrates apud Platonem in Alcibiade priore. Nutricis nomen hic depravatè ἀμύλλης, rectè initio Alcibiadis ἀμύκλα legitur.*

Cap. 32. Hyeme lycophonas) λυκόφονας. *Apud Hesychium & Varinum* λυκόφωνον *accusandi casu legitur. atque ille, lingua Messeniorum ita appellari* τὸν ἐχινόποδα. Echinopus *autem ab hoc exponitur genus spinæ, seu cardui.*

Cap. 32. Mellirenes.) μελλείρενες *enim duplici* λ *legi,* παρὰ τὸ μέλλω. *tametsi Suidas quoque uno* λ *videatur scribere: ut Doricè fortaßis extritum alterum* λ *suspicari poßimus. Plutarchus in libello, An seni gerenda Resp. scribit, apud Ephesios moris fuisse, ut sacerdos Dianæ primo anno* μελλιέρην, *secundo* ἱέρην, *tertio* παριέρην *diceretur. quod institutum ad hoc non valdè abludit, ut & Vestalium.*

Cap. 33. Ad aram Dianæ Orthiæ.) *Lapus,* ad aram augurii. *Est enim secutus mendum Græci libri, qui* ὀρνιθείας *habet: cum sit legendum haud dubiè* ὀρθίας. *De Dianæ enim Orthiæ loquitur ara, ad quam flagris concidi pueros instituto Lycurgi consuevisse, locuples testis est in Laconicis Pausan. simulque causam ejus instituti aliam, quam vel Cicero lib. 2.* Tusculan. *quæst. vel Lucianus ad finem Anacharsidis, vel ipse Plutarchus indicet, refert: quam brevitati studens, ex eo te, si lubeat, petere jubeo. aliam etiam in Aristidis vita noster refert. Supra quoque mentio facta est hujus Orthiæ Dianæ, in Theseo.*

Cap. 36. In quibus victoria non potest prodi.) χεὶρ οὐκ ἀνατείνεται, *id est manus non intenditur. Obscurum est hoc. Causa in Laconicis Apoph. subjungitur:* Vt ne quis labori succumbere adsuescat. *Videtur ergo cavisse, ne herbam (quod ajunt) quisquam porrigeret in certando: sed alia ratione certamen dirimeretur. Tale est quod Lucianus dicto lib. refert de pueris in duas partes divisis, inque loco aqua circumdato pugnantibus tantisper, dum una pars alteram usque in aquam compelleret: eo enim facto nullum porrò percutere aut feriri. Latini sanè manus dare dicunt, pro eo quod est victum se fateri. Cicero etiam* manum tollo *dixit: id quod nos hîc* χεῖρα ἀνατείνειν *dici putamus: in lib. de Consolatione, cum morte Tulliolæ suæ à fortuna superatum se fatens:* Cedo, *inquit,* en manum tollo: *Locus est apud Lactantium lib. 3. cap. 38. Similiter Virg. 12. Aeneid* ——Vicisti: & victum tendere (τείνειν *hoc quidem est*) palmas Ausonii videre. ——*Neque affirmo me rem acu tetigisse, quod in mentem venit attuli,* καὶ ἐπέχω.

Cap. 36. Alius alio plus possideat.) μὴ μέσον ἄπειρον θατέρῳ ἐρατεῖν μὲν. θατέρου *genitivo casu lego, ι non subscripto &* μὲν ἤ τε *videtur abundare, repetitum à* μὲν ἤ τε. ἐρατεῖν μὲν *legi non potest: forte* κρατεῖν τε. *in Apoph. legitur* ἐρεσίνει, *sed non admodum concinne. Consulantur libri meliores.*

Cap. 38. Quidam invitatus.) *Agesilao in vita ejus Plutarchus hoc*

hoc tribuit: proximum Arigeo, in Apophthegm. Laconicis.

Cap.39. Nos fortiores erimus olim plurimo.) πολλῶν cùm deberet esse πολλῷ: quod & sensus requirit, & ita legitur in laconicis apophth. Lapus mendum retinuit. Rhythmi embaterij meminit Iliad. ō. Eustathius.

Spendontis.) σπένδοντος. Spendontis habet Lapus. Τὰς δεσποσύνας autem dominos verto: ut dominium pro domino positum μετωνυμικῶς intelligatur, sicut φιλότης apud Lucianum & alias pro amico dicitur. Domini autem heilotibus interdixerunt carminum Terpandri & aliorum usu, re maximé apud illos habita literali. Erasmus in Apophth. Lacænarum δεσποσύνας, filias heriles vertit, concaptivas scilicet, quarum illi auctoritatem pluris quam jussum victoris fecerint. Quod commentum non cum vocabulo modò, (nam δεσπόσυνος verna est, seu domi heri sui educatus servus: teste Eustathio in Iliad. λάμβδα. unde fœmininum δεσποσύνη, fuerit serva, non filia herilis. tametsi idem Iliad. υ. adjectivé poni hoc modo neget) sed & sententia Plutarchi pugnat, ostendentis Musicæ, re apprimé liberali, interdictum servis fuisse. Ideo capti non poterant eos versus cantare, quos ut discerent, à dominis eis non fuerat concessum. Cæterùm locus qui de Heilotibus necatis paulò ante ex Thucydide citatur, extat libro 4. ubi de Brasida in Calcidicam emisso disserit.

Cap.53. Post magnum illum terræmotum.) Hunc & bellum ab Heilotibus una cum Messeniis contra Lacedæmonios gestum, describit Diodorus Siculus lib.11. vide & Plutarchum in Cimone.

Cap.56. Agidem Archidami.) Is cum Pausania rex fuit, quo tempore Lysander Atheniensibus victis eos ad paces duras conditiones accipiendas compulit, & bellum Peloponnesiacum confecit. Vide vitam Lysandri, & Pausaniam. Alius fuit Agis, cujus vitam Plutarchus scripsit.

Ibid. Alexandri.) Quis hic Alexander dicatur, si modo menda locus vacat, nescio: de Lysandro constat. Fortaßis Cleandridem notat, qui se à Pericle paßus est corrumpi, & Plistonacti persuasit, ut ex Attica exercitum abduceret. Plutarchus Pericle, & alij. Fuit autem is Plistonax pater Pausaniæ regis, quem modo nominavi. Sed hæc est conjectura: non tamen forte omnino vana: nam ad Alexandrum quidem Magnum ista referri, historia & temporum ratio non sinunt, cum quinquaginta fere ante hunc natum annis Lysander Athenarum muros proruerit.

PLVTARCHI NVMA, GVILIELMO Xylandro, Augustano, interprete.

1 QVo tempore Numa vixerit, magna est apud scriptores controversia: quanquam generis series ab initio ad eum usque exactè deduci videatur. Cæterum Clodius quidam in indice temporum (ita enim librum suum inscripsit) antiquos illos temporum commenta-

rios contendit in Gallica urbis calamitate periisse: eos autem qui nunc extent, compositos esse ab aliis, qui in gratiam certorum virorum, genera eorum in præcipuas familias, maximeque insignes, nulla omnino ratione ad eos pertinentes, ingesserint. Iam quod Pythagoræ fuisse discipulus Numa fertur, alii omnino Græcæ disciplinæ participem fuisse Numam negant: ut vel natura aptus ad virtutem, satisque instructus fuisse, aut regis institutio barbaro cuidam, Pythagora præstantiori, adsignanda videatur. Alii Pythagoram philosophum multò Numa posteriorem, quinque nimirum circiter ætatibus faciunt, sed Pythagoram Lacedæmonium, qui in Olympico certamine, Olympiade decimasexta, cujus anno tertio, Numa rex constitutus fuit, stadium vicerit, in Italia oberrantem cum Numa congressum, eique in constituendo regno socium fuisse: cujus Pythagoræ doctrina effectum sit, ut Romanorum institutis multa Spartana sint admixta. Quin & oriundus fuit Numa ex Sabinis, qui se Lacedæmoniorum colonos esse ajunt. Sanè certum aliquid de tempore quo vixerit tradere, difficile est: eoq; magis, quod id ex Olympicorum certaminum victoribus sit æstimandum: quorum descriptionem serò admodum Hippias Eleus edidit, nullo usus rei fundamento, cui fides necessariò esset adhibenda.

An Pythagoræ discipulus fuerit Numa.

Nos quæ de Numa II memoratu digna accepissemus, stylo statuimus persequi, proprio hoc narrationis sumto initio. Annus urbis conditæ, regnique Romuli trigesimus & septimus agebatur: cùm Nonis Quintilibus, quæ nunc Capratinæ vocantur, apud Capræ paludem extra urbem publicè Romulus sacrificavit, præsente senatu, populique maxima parte. ibi subito ingenti tempestate coorta, nubeque cum grandine & vento in terram delata, reliqua turba sparsim dilapsa, Romulus ita è medio sublatus est, ut neque ipse, neque cadaver ejus postea à quoquam sit conspectum. Et gravis de patriciis suspicio insinuabat, spargebaturque rumor in plebe, quod dudum regnum ægrè ferentes, summamque rerum in se transferre cupientes, regem interfecissent: eique fidem faciebat, quòd ipse insolentius eos proque imperio regio tractare jam incœperat. Eam tamen opinionem senatores minuerunt, Romulum inter Deos referentes, tanquam non mortuus, sed præstantioris conditionis esse cœpisset. Proculus quoque, vir primarius, juramento confirmavit, visum à se Romulum armatum in cœlum adscendentem, vocemque se audivisse ejus, *Quirinum* se nominari jubentis.

Romulus è medio sublatus.

Alius urbem tumultus, seditio III que excepit de creando rege: nec dum enim advenæ satis cum prioribus civibus coaluerant: & cùm populus ipse inter sese fluctuabat, tum inter patricios dissensionum causa simultates erant: ac tametsi universis regnum placebat, controversia tamen erat, non modò quis, sed etiam ex utra gente rex deligendus esset. Quippe & hi qui primi cum Romulo civitatem incoluissent, nequaquam tolerandum existimabant, ut Sabini urbe agrisque à Romanis recepti, in eos, à quibus hæc accepissent, imperium sibi postularent: & Sabini

Dissensio.

quoque

quoque non iniquè agere videbantur, quod cùm Tatio mortuo nihil contra Romulum tumultuati, solum eum regnare passi fuissent, nunc iterum ex suo corpore regem constitui poscerent. neque verò se Romanis inferiores eis se adjunxisse, sed & accedentes multitudine sua rem Romanam corroborasse, & urbis dignitatem auxisse.
IV Hæ illis certaminum causæ erant. Ne tamen incerto Reipublicæ statu, magistratuum vacatio confusionem pareret, patricii (qui erant CL. numero) inter se diviserunt regiam potestatem, ita quidem ut per ordinem quisque cum regalibus insignibus Diis sacra legitima faceret, & jus diceret, sex horas noctis, & sex horas diei Quirino. Hæc temporis divisio, mutatioque imperii, videbatur ad æqualitatem principum facere, & ad minuendam vulgi invidiam, cùm viderent spacio unius noctis ac diei, eundem & regẽ esse, & privatum fieri. Istam regni formam Romani interregnum vocant. Sed quanquam videbantur civili admodum minimeque molesta ratione præesse populo, tamen fremitum ejus turbasq; non evitarunt: incusantium, quod summam rerum in potestatem paucorum redigere, remque publicam, diviso inter se principatu, eludere, neq; sub rege esse vellent. Tandem ita inter partes convenit, ut altera ex altera regem eligeret: ea enim potissimum ratione effici posse, ut & contentio cesset, & rex creatus utrisque ex æquo cupiat: alteris, quod eum elegis-
V sent: alteris, quod gentiles ipsius essent. Ergo Romani, cum priores Sabini ipsis optionem dedissent, potius regem ex Sabinis à se creandum, quam accipere, quem ex Romanis Sabini constituissent, rati, Numam Pompilium regem designant: virum, etsi inter eos Sabinos, qui Romam commigrassent, non fuerat, tamen ita virtutis gloria omnibus notum, ut audito ejus nomine Sabini majori quam à Romanis factum esset alacritate eum acciperent. Hac sententia populo exposita, legatos de communi consilio mittunt ad Numam ex primoribusque utriusque gentis, qui eum ut veniret, acciperetque regnum, orarent. Curibus Numa natus erat, oppido inter Sabinos præcipuo, & à quo se Romani unà cùm Sabinis sibi adscitis, *Quirites* appellaverant: filius Pomponij illustris viri, natu de quatuor fratribus minimus: editusq; in lucem eadem die, qua Romulus fun-
VI damenta urbis Romæ jecit, quæ fuit dies A. D. XI Kal. Maii. Erat autem cùm natura compositis ad omnem virtutem moribus; tum verò disciplina, tolerantia, studioq; sapientiæ adhuc mansuetiorem sese redegerat, ejectis ex animo non iis modò, quæ apud omnes pro vitiis habentur, animi pravis affectionibus, sed vi etiam, & cupiditate, quæ apud barbaros laudi dantur: eam fortitudinem veram esse judicans, qua appetitus ratione coercentur. Hinc factum, ut omnem luxum, deliciasque domo exigens, omnibus se civibus hospitibusq; incorruptum judicem, consiliariumq; exhiberet. Cùm esset in ocio, non delectationi, aut quæstui sese dabat, sed cultui Deorum, contemplationiq; (quantum mente consequi poterat) naturę & potestatis eorum. Itaq; tantùm ejus nomen, tanta existimatio erat, ut Tatius

Pompilius Numa rex eligitur.

Patria.

Ingenium.

Vxor.

Romuli in regno collega unicam suam filiam Tatiam ei in matri-
monium collocaverit. Neque Numam id conjugium eo extulit, ut
ad socerum commigraret: sed in Sabinis mansit, senis patris curam
gerens: Tatia quoque tranquillitatem privatæ cum marito vitæ
præferente ei gloriæ ac honori, in quo Romæ propter patrem esse
poterat. Atque hæc quidem memoratur decimo tertio post nuptias
anno fati legibus concessisse. At Numa relicta urbe in agris solus VII
vitam ducere, ac vagari, inque Deûm lucis, sacris pratis, & locis de-
sertis commorari: quod institutum initio occasionem cum aliis de-
dit ei sermoni: Numam talem nimirum virum, non animi ægritu-
dine aut errore consuetudinem hominum subterfugisse: sed quod
gustavisset diviniorem consuetudinem, ac dignus Deûm connubio
habitus, cum Egeria Dea ejus amore capta degeret, virque beatus
A diis amavi. & rerum divinarum sapiens evasisset. Equidem obscurum non est,
eum sermonem similem esse antiquarum, illarum fabularum, quas
Phryges de Atte, Bithyni de Herodoto, de Endymione Arcades acce-
ptos approbaverunt. Sane ita traditum est, Deum non equorum,
aut volucrum, sed hominum amatorem esse, cupereque cum opti-
mis conversari: neque aspernari, aut contemnere viri sapientis ac
temperantis consuetudinem: sed vel Deum, vel genium humani cor-
poris formæve usu delectari, non facile est ostendere. Quanquam
enim Ægyptiorum distinctio aliqua ex parte probabilis videtur, qui
fieri posse ajunt, ut spiritus Dei cum muliere coeat, eique sobolis
quædam principia ingeneret: viris autem corporum cum Deo nihil
esse commercii: tamen non animadvertunt illi, id quod miscetur,
naturæ suæ communionem impertire. Enimverò absurdum non VIII
est, Diis erga homines amicitiam tribuere, amoremque qui ei præ-
esse dicitur, qui amor ad morum & virtutis studium incitet: neque
peccant qui Phorbantem, Hyacinthum, & Admetum ab Apolline
dilectos fuisse fabulantur, itemque Hippolitum Sicyonium: de quo
traditum est, quoties Sicyonie Cirrham transfretaret, prædixisse id
Pythiam, tanquam sentiente Deo, gaudenteque ob ejus adventum,
& hunc versum Heroicum cantante:

Dulce iterum caput Hippolyti nunc æquore fertur.

Fingunt etiam Pindarum, ejusque carmina à Pane dilecta: etiam Ar-
chiloco, & Hesiodo divinitus propter Musas honor tributus fertur.
Sophoclis & viventis hospitio usum Æsculapium rumor est, cujus
multa etiamnum extant indicia: & ab alio Deo ajunt curatum ut se-
peliretur mortuus. Quæ si vera esse concedamus, negandumne jam
erit, cum Zaleuco, Minoe, Zoroastre, Lycurgoque regna tempe-
rantibus, resque publicas componentibus Deos congressos fuisse?
An verò ita potius statuendum, Deos cùm his seriò consuetudinem
habuisse, ut de rebus optimis eos docerent atque adhortarentur?
Poetis autem & Lyricis cantantibus siquidem adfuerint, ioci & ani-
mi causa adfuisse? Quod si quis diversum à nobis sentit, id ei per
nos est integrum: nam (ut ait Bacchilides) lata est via. Etenim ne
altera

altera quidem, quæ fertur de Lycurgo Numa, aliisque eorum similibus viris sententia quicquam absurdi habet: eos, quod contumaces, atque morosas hominum multitudines cicurandas haberent, ingentesque rebus publicis mutationes inferrent, opinionem divinitatis iis, apud quos eam simularent, saluti futuram, sibi assumpsisse.

IX Verum enimverò ad Numam, annum agentem quadragesimum, Roma legati venerunt, ad regnum suscipiendum eum cohortantes oravêre Proculus & Volesus: (de quibus opinio fuerat fore, ut alteruter rex eligeretur, inclinantibus ad Proculum Romanorum, ad Volesum Sabinorum animis) idque paucis, quod eam fortunam Numæ acceptissimam futuram arbitrabantur. At verò non nullius negocii res erat: sed persuaderi viro, qui in ocio & pace vitam egisset, ut ab hac ad gubernandam eam urbem transiret, quæ bello quodammodo constituta, & aucta esset, non nisi longa oratione, precibusque poterat. Et Numa, patre suo, & Marcio uno cognatorum præsentibus, hanc habuit orationem. Cum omnis vitę humanæ mutatio, periculosa est, tum qui in præsenti statu nihil quod desideret, nihil quod culpet, habet: is usitatam sibi vitæ rationem nulla alia re quam stultitia adductus mutat atque à consuetis alio transfert, quibus si nihil aliud boni adest, at profectò firmitate ipsa ignotis præstant. At enim quæ res sit regnum, ex Romuli fortuna conjicere licet, qui insidias Tatio collegæ fecisse culpatus, de patribus etiam sinistram suspicionem, ab iis interfectus esse creditus, excitavit. Atqui Romulum Deorum prolem hi celebrant, divinitusque ei nutritionem, salutemque incredibili modo allatam infanti perhibent. Me & ex hominibus natum, & ab hominibus educatum institutum-

Oratio Numæ regnum recusantis.

X que, haud vos clam est. Mores, qui in me laudantur, longè ab iis differunt, qui in rege futuro requirantur. summum ocium, assiduum philosophiæ, quæ à rebus gerendis est aliena, studium, vehemens pacis amor, qui unà cum vita adoleverit, ususque rerum belli expertium, & hominum, qui religionis tantum amicitiæque causa in unum convenire soleant, alioquin pro se quisque agriculturæ pecorive pascendo vacet. Vobis autem Romani, multa fortassis etiam insperata bella reliquit Romulus, atque propulsanda urbs vestra rege ferventis pectoris ac juvene indiget. Bellandi etiam cupiditate populum consuetudo & successus implerunt, qui haud obscurè augeri, aliisque dominari expedit. Quare ridiculus omnino sit futurus rex, qui cultui Deûm intentus, justitiam amplecti, vim & bellum odio habere doceat in ea urbe, quæ imperatore magis quam rege

XI opus habeat. His illum verbis regnum detrectantem, summopere orare Romani, ne ipsos iterum in seditiones, intestinumque bellum conjicere vellet, nullo alio exstante, in quo rege constituendo duo populi essent consensuri. Pater quoque & Marcius illis digressis, privatim instare, adhortarique, uti magnum ac divinitus oblatum munus acciperet. Si suis rebus contentus, divitias non requireret, neque gloriam imperii & potentiæ affectasset unquam, virtutis fa-

Numa suasu patris & Marcij regnum accepit.

mam potiorem adeptus: at regnare cultum Dei censeret esse, qui tantam in ipso justitiam excitaret, neque ociosam jacere pateretur. Non igitur imperium subterfugeret, quod viro prudenti multarum atq; præclararum actionum locum daret: in quo & magnificè Deos venerari liceret, & homines ac religionem facilimè principis ductu possent emolliri atque traduci: certè eos & Tatium advenam dilexisse, & Romuli memoriam divinis honoribus colere. Cui verò constaret, jamne victorē populum bellorum satietas incessisset, triumphisque & spoliis expleti, pacis vitæque secundum leges agendæ caussa principem placidum, justitiæque deditum exposcerent? Quod si penitus insano belli studio æstuarent, profectò expedire, ut ipsi, qui suis in manibus fræna esset habiturus, alio impetum eorum converteret: patriæ autem, Sabinoque universo nomini benevolentiæ amicitiæque cum populo augescente potenteq; vinculum confirmaret. Accessisse his ferunt eorum verbis ad persuadendum, XII cùm signa prospera, tū ardorem civium ac studium: qui ubi de legatione certiores essent facti, statim ab eo precibus contenderint, iret, acceptoq; regno societate cives constringeret. Itaq; ut assensit, re sacra diis peracta, Romam ivit. obviam ei processum est à senatu, populoque miro omnibus viri amore affectis: prosecutæ sunt etiam mulieres cum honestis acclamationibus. sacrificatum per templa omninoque id erat omnium gaudium, tanquam non rex urbi, sed regnum obtigisset. Cùm in forum esset perventum, Spurius Vettius,

Inauguratio.

qui per eas oras Interrex erat, populum suffragia ferre jussit: omnium suffragiis Numa rex est declaratus, insignibus autem regni ad se allatis, expectare jussit: sibi enim à Deo quoque prius regnum confirmari oportere. Tum acceptis secum auguribus & sacerdotibus, in Capitolium (quod tum Romani Tarpeium collem nominabant) adscendit, ibi qui inter augures primum locum obtinebat, Numam ad meridiem conversum, capite ejus velato, collocavit: ipse à tergo adsistens, dextraque caput ejus tangens, Deos comprecatus, oculos in omnes partes obvertit, observans auguria signave, quæ Dii obtulissent. In tanta hominum, quæ forum occupaverat, multitudine silentium fuit incredibile, suspensis animis eventum expectantium: donec aves bonæ ac secundæ apparuerunt, regnumque Numæ addixerunt. Ita demum regiis vestibus indutus, ab arce ad populum descendit, acclamantibus civibus piissimumq; & Diis carissimum regem salutantibus. Regno accepto, primùm turmam XIII trecentorum juvenum quibus assiduis sui corporis stipatoribus

Celeres dimissi. Flamen. Quirinalis.

Celerum nomen Romulus fecerat, dimisit: quod neque diffidere sibi credentibus, neque rex diffidentium esse volebat. deinde flaminibus Iovis & Martis, tertium Romuli addidit, Quirinalemque dixit. Flaminum nomen etiam majoribus natu tributum tradunt, à

Græca voces antiquo Latio visitatæ.

pileis quibus capita operiebant, quasi *pilamines*: quia eo tempore plura, quàm hodie Græca vocabula fuerint Latinis intermixta: quemadmodum etiam læenas, regum vestem, Iuba chlænas (quæ est

Græca

Græca vox) eſſe ait: ac puerum pubeſcentem, qui templi Iovis eſt miniſter, Camillum dici ſolitum, ſicut & Græcorum nonnulli Mercurium à miniſterio Camillum appellaverunt. His ita ad gratiam & benevolentiam populi conſtituti, Numa confeſtim aggreſſus eſt urbem tanquam ferream, ex rigida & bellicoſa molliorem juſtioremque efficere. Qualem enim civitatem inflammatione tumentem Plato appellat: talis tum Roma erat, quæ initio ex hominibus audaciſſimis bellicoſiſſimiſque eo temerario impetu confluentibus coaluerat, ac deinde multis expeditionibus, continentibuſque bellis quaſi enutrita potentiam auxerat, & quemadmodum ea quæ materiæ alicui infixa ſunt, ſi concutiantur, adhuc altius defidunt corroborata periculis fuerat.

XIV Ita æſtuantem exaſperatumque populum tractare, & ad pacem traducere intelligens negotium non parvi, neque vilis fore laboris: à religione auxilium petiit ferocem, belli que cupidam multitudinem plerunque ſacrificiis, pompis, & choreis, quarum ipſe dux auctorque eſſet, & quæ majeſtati delectationem gratam, voluptatemque haberent adjunctam blandam, cicuravit atque delinivit: nonnunquam terrores à Diis oblatos, ſpectraque geniorum prodigioſa, & voces parum propicias renuncians animos eorum ſuperſtitione captos dejecit. Quæ res cùm primis effecit, ut ſapientiam diſciplinamque ſuam Numa Pythagoræ conſuetudine paraſſe videretur. *Pythagoræ philoſophia.* Nam & hujus philoſophiæ, & illius civilis prudentiæ magna pars in congreſſu cum diis, & ſtudio religionis conſumebatur. Iam ſplendorem etiam externum, habitumque eodem quo Pythagoras conſilio aſſumpſiſſe dicitur: qui aquilam cicuratam, cùm ſupervolaret, vocibus quibuſdam ſiſtere atque deducere ſolitus, & in Olympiis per cœtum populi tranſiens, femur aureum oſtendiſſe, aliiſque portentoſis machinationibus & actionibus uſus fuiſſe perhibetur, propter quas etiam Timon Phliaſius ſcripſerit:

Pythagoram, ad magicas ſtudio qui numinis artes
Tranſit, & impoſtor tumidis illudere ſuetus.
Verborum ampullis homines venatur inanes.

At Numa Deæ cujuſdam ſeu Nymphæ amorem, congreſſuſque ſecum occultos, ut demonſtratum ſupra, & cum Muſis conſuetudinem prætendebat. *Numæ cum Egeria & Muſis conſuetudo.* Pleraque enim vaticinia Camœnis accepta referebat: docuitque Romanos unam ſummo cultu, venerari, Tacitæ nomine: quod eo inſtituiſſe videri poteſt, ut Pythagoricum ſilentium

XV referret, atque commendaret. Præterea leges de ſimulachris poſitæ, germanæ ſunt Pythagoricis placitis. Pythagoras enim principium omnium rerum non ſenſile, aut motui obnoxium, ſed inviſibile, interitus expers, ſoloque intellectu perſpici quod poſſet, eſſe ſtatuit. Numa Romanis uſu effigiei alicujus divûm, quæ hominis aut animalis cujuſcunque formam haberet, interdixit. Neq; priſcis illis temporibus fuit apud illos vel picta ulla imago Dei, vel ficta: ſed primis centum atque ſeptuaginta annis etſi templa ædificaſſent,

atque sacras casas struxissent, nullum tamen omnino simulacrum efformavere: nempe eo, quod & nefas esset præstantiora deterioribus adsimilare, neque Deum aliter quam mente attingi posse censerent. Sacrificiorum quoque ritus Pythagoricæ religioni proximè accedunt: fiebant enim sine sanguine & plerunque farina, libatione, rebusque vilissimis constabant. Aliunde quoque ductis conjecturis nituntur, qui horum virorum familiaritatem fuisse contendunt. Quarum una est, quod suæ reipublicæ Romani Pythagoram adscripserint: ut Ephicarmus Comicus poeta, vir antiquus, & à Pythagorica disciplina, in oratione quadam ad Antenorem narrat. Altera, quod è quatuor suis filiis unum Numa Mamercum à filio Pythagoræ appellarit: ab eoque Aemiliorum familiam, quæ fuit inter patricias, dictam ajunt. innuente rege ejus viri in dicendo suavitatem & leporem, quæ est Græcis αἱμυλία. Ac nos ipsi etiam Romæ multorum ex sermone accepimus, Romanos quondam, cùm oraculum accepissent, ut prudentissimi Græcorum, atque fortissimi in urbe statuas ponerent, æneas duas statuas in foro collocasse, unam Alcibiadis, alteram Pythagoræ. Sed hæc quidem multis controversiis implicata, tam agitare prolixius quàm probare pro veris, juvenilis est temeritatis.

Alcibiadis & Pythagoræ statuæ Romæ. Pontifices à Numa instituti.

XVI Porrò autem Numæ sacerdotum quoque creationem adscribunt, ipsumque unum primumque inter eos fuisse affirmant. His autem Pontificibus nomen factum esse, sive quod Deos colunt, qui omnium sunt rerum potentes: sive, quod aliis placuit, exceptionem id nomen significat: quod legumlator juberet ab iis ea, quæ possent præstari, sacrificia peragi: neque iniquus esset ipsis, si quod gravius impedimentum intercessisset. Plurimi maximè ridiculam nominis rationem probant: scilicet à Ponte tantùm faciendo eos pontifices dictos, à sacrificiis, quæ in ponte fiebant sanctissima omnium & vetustissima: hujus autem pontis conservationem, ac procurationem, tanquam unam ex cæremoniis immobilibus atque antiquis, ad sacrificos pertinere: & pontis sublicii dissolutionem, apud Romanos pro re nefaria & detestabili habitam. feruntque pontem hunc totum ligneum, jussu oraculi cujusdam absque omni ferro compactum fuisse: nam lapideus longo post tempore, quæstore Aemilio est confectus. Attamen ligneum quoque pontem post Numæ exitum à Marcio, filiæ ejus filio, constructum invenio. Pontifex autem maximus, interpretis Deûm, vatis, adeoque sacrorum enarratoris doctorisque loco est, non modò publicorum sacrificiorum curam gerens, sed privata etiam inspiciens, ac ne quid præter legitima fiat, prohibens, docensque quibus cuique rebus ad honorandos, exorandosve Deos opus sit.

Sublicius pons.

De Vestalibus.

XVII Sacrarum quoque virginum, quas Vestales appellant, magister erat. Nam harum quoque sacerdotii, totiusque de igne perpetuo, quem eæ custodiunt, ritus auctorem Numam faciunt: sive is puram & incorruptam ignis naturam sinceris atque castis corporibus curandam dare voluerit: sive rem fructu & fetu carentem virginitati accommodaverit. Quanquam in Græcia,

cia, ubi ignis perennis conservatur, ut Delphis & Athenis, non virgines, sed mulieres jam per ætatem ad conjugium ineptæ ei præficiuntur. Qui si casu aliquo exstinguatur (veluti Athenis sacram lucernam ajunt, Aristione tyrannidem tenente, exstinctam fuisse, & Delphis incenso à Dedis templo, belloque Mithridatico, & civili etiam, simul aram & ignem periisse) accendere eum ab alio igni non licere tradunt, sed renovandum esse flammamque eliciendam à Solis radiis puram & sinceram. Eam ad rem instrumentis utuntur, quæ *scaphia* nominant. sunt autem excavata in modum turbinis rectanguli: hæc si adverso Soli opponantur, fit ut radii Solares in circumferentiam undique incidentes, ad centrum omnes concurrant, itaque & aerem tenuem reddant & materiam (quæ levissima siccissimaque instrumentis imponitur) statim inflamment: quia videlicet radii solares à corpore renitente ita coguntur & stipantur, ut naturam ignis accipiat. Quidam à Vestalibus virginibus nihil preter ignem illum perpetuum adservatum opinantur: quidam sacra quædam ab iis occulta attineri putant, quæ aliis aspicere non liceat: de quibus quantum & audire & dicere fas est, in Camilli vitam scripsimus. *Ignis à Sole accenditur.*

XVIII Primum à Numa sacratas ajunt Geganiam ac Vereniam: deinde Canuleiam & Tarpeiam: postmodò duas à Servio superadditas, numerum istum ad hæc usque tempora retentum. Præscripsit autem rex Vestalibus triginta annorum castimoniam. primo decennio discunt ea quæ sint sui officii, altero ea exercent, tertio alias ipsæ eadem docent. Secundum hoc tempus permissum est illis quæ velint, deposito sacerdotio nubere, aut aliud vitæ genus deligere. fertur tamen, non multas hac licentia usas: & iis, quæ eam amplexæ fuissent, adversas res evenisse, pœnitentiaque & mœsticia reliquum vitæ tempus vexatas, reliquas in eam superstitionem adduxisse, ut ad senectutem potius, exitumque vitæ virginitatem perservarent. Magnos honores his sacerdotibus tribuit Numa, è quorum numero est, quod licebat vivo adhuc patre testamentum condere: quod sine tutore omnia agere poterant, haud secus quàm jus trium liberorum adeptæ: cùm in publicum progrediuntur, lictores secum habent. ac si tum forte ad capitale supplicium aliquis ducatur, is non necatur: jusjurandum tamen ab ipsis exigitur, forte fortuna se, non data opera, intervenisse. Porro autem qui subit lecticæ, qua ipsæ vehuntur:

XIX moritur. Si quid deliquerit Vestalis, verbera ei à summo Pontifice infliguntur, aliquando etiam nudæ linteo prætenso, in obscuro & umbroso loco. At quæ virginitatem polluit, viva defoditur juxta portam Collinam. Est ibi intra urbem tumulus quidam terreus, in longum porrectus, *Aggerem* Latini vocant: in eo domus subterranea non magna, in quam ex superiori parte descensus fit, paratur: in eaque lectus constratus, lucerna ardens, paucæque eorum, quæ ad vitam fovendam necessaria sunt primitiæ reponuntur, ut panis, aqua, lac in vasculo, & oleum. tanquam nefas putent fore, si corpus summis consecratum sacrimoniis fame pereat. Tum illam, quæ sup- *Supplicia Vestalium.*

plicio est afficienda, lecticæ impositam extra opertæ, lorisque revinctam, ita ut ne vox quidem exaudiri possit, per forum vehunt: ei omnes via decedunt taciti, & ingenti cum mœsticia silentes transmittunt, neque est horribilius ullum spectaculum, aut dies quam urbs agat tristiorem. Ubi ad locum, quem dixi, lectica pervenit, vincula lictores solvunt: at princeps sacrorum secretò quædam comprecatus, manibus ad Deos sublatis ante quàm necessitati supplicii satisfaciat, obvelatam educit, & in scalis deorsum in domum deferentibus constituit, ita ipse cum reliquis sacerdotibus revertitur. postquàm damnata descendit, sursum gradus attrahunt, multaque supernè terra ingesta domus occulitur, complanaturque. Eo modo supplicium de his, quæ sacrosanctam virginitatem prodiderunt, sumitur. Præterea traditur, Numam custodiæ causa perenni igni XX Vestæ templum circumdedisse: quod rotundum ab eo extructum est. non ut terræ (quasi ea Vesta esset) sed ut universi figuram exprimeret, in cujus medio ignem collocatam Pythagorei censent, eumque Vestam & unitatem appellant. Idem terram neq; immobilem, neq; in medio circumferentiæ sitam autumant, sed in orbem circum ignem ferri, ac neq; de præstantissimis, neq; de primis mundi partib. unam esse. Atq; eadem Platonem quoq. ætate provectum de terra sensisse aiunt, non eam in medio universi collocatam: sed centrum atq; præcipuum situm nobiliori alicui naturæ deberi. Ista etiam XXI quæ ad sepulturam pertinent, Pontifices poscentibus expediunt: docuitque Numa, nihil ejus rei pro piaculo habendum: sed & manes qui præcipuam nostri partem accipiunt, suis religionibus colendos; præsertim verò Libitinam, quæ Dea mortuorum justa procuret. sive ea Proserpina est, sive Venus quod doctissimi inter Romanos judicant, haud absurde ejusdem numinis potestati ortus interitusque nostri rationem imputantes. Luctui etiam habita ætatum & temporum ratione modum præscripsit. nimirum pueros, ac minores triennio non lugendos: majores natu, non plures menses lugere iis quos vixissent annis permisit, usque ad denarium numerum: neque amplius ulli ætati concessum. Itaque longissimum luctus tempus, decimo mense fuit terminatum: ac tandiu etiam mulieres à morte maritorum viduæ permanebant: quod si qua intra decimum mensem iterum nupsisset, eam leges Numæ vaccam prægnantem immolare jubebant. Enimverò cùm alia multa sacerdotia institueret XXII rit Numa, duorum adhuc tantum mentionem faciam, Saliorum nimirum, atque Fecialium; quæ maximè viri hujus pietatem ostendunt. Feciales pacis erant custodes nomen (ut mea fert opinio) ab ipsa re habentes. verbis enim ii lites solvebant, nec nisi omni prius spe juris obtinendi præcisa, bellum suscipi sinebant: pacem enim ab εἴρειν, dicendo Græcè vocant, cũ non vi, sed colloquio discordiæ componuntur. Feciales autem Romanorum sæpe numero ad eos qui injuriam intulissent, proficiscebãtur, eosq; ad justitiam cohortabãtur. quod si ii in iniquitate perstarent, deos contestati, multaque mala sibiipsis

Terræ situs & natura secundum Pythagoreos.

Funerum & justorum ritus.

Luctus.

Viduitas.

Feciales.

biipsis ac patriæ imprecati, nisi justè injuriam defenderent: ita demum bellum iis indicebant. Fecialibus prohibentibus, injussuve eorum, neque militi fas erat, neque regi Romanorum arma movere: sed oportebat principem ab his belli initio tanquam justi accepto,
XXIII præterea considerare quid facto usus esset. Fama etiam tenet, Gallicam calamitatem Romæ accidisse, Fecialium jure violato. Oppugnabant Clusinos barbari. ad eos in castra missus legatus Fabius Ambustus, ut pacificatione composita obsessos bello eximeret: cùm asperius ei responsum esset; ratus legatione se defunctum, temerario animi ausu pro Clusinis arma cepit, & ad certamen Gallorum virtute potissimum provocavit, pugnamque secundam fecit, & dejectum hostem spoliavit. At Galli re cognita, præcone Romam misso Fabium accusavêre, quod contra fœdera fidemque bellum non denunciatum ipsis intulisset. Ibi cùm senatui Feciales persuasissent, ut Fabium Gallis ad supplicium dederent, ad plebem is confugit: ejusque studio usus, judicio sese eripuit. Paulò post Galli, Romam adductis copiis, totam excepto Capitolio urbem vastavere: qua de re
XXIV in vita Camilli accuratius dictum est. Saliorum constituendorum hanc ei fuisse occasionem dicunt oblatam. Regnante eo annum jam octavum, pestilens morbus grassatus Italiam afflixit, urbemque Romam. Ejus rei causa mœrente populo, ferunt peltam æream è cœlo delapsam, in Numæ manus incidisse. de ea Numam mirabilem orationem habuisse, cujus quidem Egeriam & Musas auctores perhibuerit: eam peltam in salutem urbis missam, oportereque eam asservari, undecim aliis confectis, quæ figura, magnitudine, formaque ejus essent adsimiles: ut propter eam similitudinem furibus eam quæ cœlo delapsa fuisset investigandi facultas adimiretur. Præterea locum istum & prata, ubi secum Musæ frequenter convenirent atq; communicarent, Deabus istis, & fontem, quo locus is irrigatur, Vestalibus consecrandum, ut quotidie inde haurientes, aspergerent ea purgarentque fanum. Confirmatam porro, hanc ejus orationem subitò luis fine. Cùm peltam artificibus proposuisset, ut de similitudine effingenda certarent, reliquis diffidentibus, Veturius Mamurius traditur, qui inter summos eo tempore artifices erat, ita eam expressisse, adeoque omnes inter se peltas conformes fabricatum fuisse, ut ipse etiam Numa discernere nequiverit. Harum peltarum
XXV custodes & ministros ille Salios sacerdotes constituit. Salii nominantur, non (ut fabulantur nonnulli) à Salio quodam Samothrace aut Mantinensi, qui saltationem armatam docuerit: sed ab ipsa potius chorea, quæ saltibus constat, quam per urbem circumeũtes ducunt, cùm mense Martio sacras peltas gestant, puniceas tunicas induti, mitrisque, latis æreis cincti, & paleas æreas ferentes pugionibusque arma pulsantes. Reliqua tripudii pars pedum officio constabat: movebantur enim eleganter, celeriter atque confertim orbes implicantes evolventesque, multumque in eo roboris & agilitatis ostendentes. Ipsas peltas ancilia appellant à figura. non enim

Saliorum institutum.

Ancilia facta.

ea est rotunda, neque instar parmæ circulum explet, sed excisæ sunt in modum lineæ volutæ, cujus apices curvitatem habent, ac qua peltæ crassissimæ sunt, in se convertuntur, formamque curvam seu uncinatam exprimunt: sive à cubito, quo gestantur, quem *anconem* Græci dicunt. Hæc enim Iuba adfert, cupiens vocabulum græcæ linguæ vendicare. Ac potest etiam nomen inde deductum videri, quod desuper (id *anecathen* Græci dicunt) delatum sit ancile: aut à remedio morbi, quod est illis *acesis*: aut à squaloris (hoc est, ut ipsi loquuntur, *auchmû*) solutione: aut denique à mali istius cessatione, quam *anschesin* iidem efferunt: unde & Castor Polluxque gemini *anaces* sunt ab Atheniensibus cognominati. siquidem omnino nomen ancilium Græco sermoni sit adferendum. At Mamurio mercedis nomine datum ajunt, ut eum Salii inter Pyrrhicam saltationem cantarent. alii Veturium Mamurium eum, qui caneretur, fuisse tradunt: alii veterem memoriam.

Regia Numæ. Numa sacerdotiis ordinatis, regiam ædificavit prope templum Vestæ: ibi ut plurimum degebat sacra peragens, aut docens sacerdotes, aut unà cum illis rerum divinarum considerationi vacans. XXVI Aliam quoque domum habuit juxta collem Quirinalem, cujus hodie adhuc locus monstratur. Cùm verò sacrorum pompæ ducerentur, precones per urbem præcedebant, vacare, & ab opere desistere jubentes. Nam quemadmodum ferunt Pythagoricos noluisse, ut obiter quisquam in transitu Diis supplicaret; sed ut domo prius mente ad hoc præparatus adoratum veniret: ita Numa censuit debere cives nihil rerum sacrarum vel videre, vel audire obiter & neglectim: sed vacantes ab omnibus aliis rebus, cultui Deûm, tanquam maximo negocio, animum intendere, & tempore sacrificiorum, vias sonituum, strepituum, gemituum, aliorumque id genus, quæ duros & illiberales labores sequuntur, vacuas exhibere.

Religioni serio vacandum, non obiter.

Cujus rei etiamnum vestigium quoddam Romani servantes, principe circa auguria aut sacrificia occupato, clamant, *Hoc age*: quæ vox eos qui intersunt, ad rem quæ agitur attentos reddit. Præcepta quoque Numæ multa Pythagoricis fuere germana. XXVII Nam ut ille jussit, supra chœnicem non sedere, ignem gladio non perscrutare, peregrè abeuntes non retrospicere, Diis superis impari numero sacrificare, inferis pari: quorum omnium sensum clam vulgo habuit: ita & Numæ quædam instituta, rationem habent arcanam. Cujus generis sunt, Diis non libandum ex vite non putata: neque litandum sine farina: adorantem in orbem sese circumagere: & sedere peractis precibus debere. Horum priora duo videntur docere, aliquam pietatis partem in moribus cicurandis quasi, & ad mansuetudinem componendis positam esse. Conversio autem illa inter precandum, fertur ea quidem motum universi exprimere: sed vero propius est, quoniam Deûm templa ad solem orientem spectant, eum qui precatur, inde se in orbem circumvertere, dum ad Deum redeat, eoque voti sui perfectionem indicare. nisi potius quod Aegyptiorum rotæ obscurè repræsentant, idem hoc Numæ institutum decla-

Hoc age.

Numa de religione symbola, Pythagoricis haud absimilia.

declarat: videlicet nihil in rebus humanis stabile, ideoque conve-
niens esse, ut quocunque modo vitam nostram Deus torqueat atque
revolvat, boni consulamus. Quod autem precibus absolutis sede-
re jussit, augurii vim habere dicunt; quia bonorum vota certa sint
& firma futura: præterea quietem actionum esse interstitium: ideo
quasi priori actione perfecta, Diis assidere eos, ut ab iis alterius ini-
tium sumant. & ab his non discrepat, si dicamus, voluisse Numam
nos adsuefacere, ut non aliis occupationibus distenti obiter atque
festinantes cum Diis agamus, sed cùm ocium sit nobis ad eam rem,
XXVIII ac tempus. Hac religionis disciplina adeo urbs mansueta est red-
dita, adeoque vim Numæ obstupuit: ut fabularum similes ejus ser-
mones admitteret, nihilque absurdum esse, aut fieri non posse ju-
dicaret, quod ille voluisset. Traditum est, invitatum ab eo quodam
tempore haud parvum civium numerum, appositaque illis vasa vi-
lia, & cœnam tenuem plebeiamque: initio autem cœnæ ab ipso ser-
monem illatum, Deam, cum qua rem haberet, ad se venturam: con-
festimque ipsum monstrasse domum & poculis preciosis & mensas
obsoniis omnis generis, apparatuque lauto repletas. Sed quod de
ejus cum Iove congressu narratur, id longè omnium absurdissimum *Fabula de Iovis cum Numa congressu.*
est. Aventinus collis, cùm nondum esset urbi additus, neque habi-
taretur adhuc, fontes habuit largos, saltusque umbrosos: eò duos
genios frequenter commeasse fingunt Picum & Faunum, ex Satyro-
rum (ut videri potest) aut Titanum genere: sed qui eadem quæ a- *Picus & Faunus.*
pud Græcos ii profitebantur, qui Dactyli Idæi sunt cognominati,
nimirum veneficiorum, & magicæ artis divinationisque peritiam
tractantes, Italiam peragrarent. Hos à Numa captos esse, qui fon-
tem ex quo bibere consuevissent, vino & melle infecerit, deprehen-
sosque cùm in varias formas transiissent, oculisque terribilia spe-
ctra objecissent, arctius tamen constrictos se cognoscerent, quàm
ut effugere possent: cum alia multa futura vaticinatos fuisse, tum
fulminum expiationem docuisse, quæ nunc quoque cepis, capillis,
& mænidibus pisciculis conficitur. Hanc alii non ab ipsis geniis de-
monstratam, sed Iovem eorum incantationibus cœlo detractum, in-
dignatumque Numæ præcepisse, ut eam perageret capitibus: Nu-
mamque subdidisse, *ceparum*, Tum Iovem, *hominum* dixisse, & Nu-
mam subjunxisse, *capillis*: denique Iove, *animatis* addente, Numam *Fulminum expiandorum ritus.*
apposuisse, *mænidibus*. Hæc Numam ita ab Egeria instructum intu-
lisse, Iovemque propicium factum discessisse: loco nomen inde *Ifi-
licium* fuisse impositum, & expiationem in eo modo fieri consue-
visse. Hæc ut sunt fabulosa, & ridicula: ita ostendunt, quam de Diis
XXIX opinionem consuetudo ejus ætatis hominibus indiderit. Ipsi qui-
dem Numæ tantum in diis fiduciæ fuisse memorant, ut cum ei ali-
quando renunciaretur hostes ingruere, subridens dixerit: *At ego rem
sacram facio.* Primus Numa, ut memoriæ proditum est, Fidei Ter-
minique fana condidit, Fideique juramentum Romanis maximum *Fidei & Termini sacra.*
proposuit, quo adhuc utuntur. Termino publicè, & privatim ad
agro-

agrorum limites imolant, nostro quidem tempore animata, tum ve-
rò citra sanguinem. Numæ enim sapientia ita ferebat, ut termino-
rum Deus, custos pacis, justiciæque testis, purus cædis esset. Agro-
rum quoque per terminos descriptio tota ad Numam referenda est.
Romulus enim noluit mensura ejus, quod suum esset, fateri, quan-
tum aliis abstulisset. nam intelligebat; siquidem limites non viola-
rentur tuto constitutum, quid in cujus potestate esset. at violato eo,
terminum esse manifestum injustitiæ illatæ documentum. Et sa- XXX
nè initio non erat magnus ager Romanus: sed plurimum ejus Ro-
mulus bello paravit. Eum omnem Numa inter inopes divisit cives,
paupertate, quę ad maleficia adigeret, sublata, populum ad agricul-
Agricultura laus. turam convertens, ut simul cum tellure is mitesceret. Nullum enim
est studium, quod tam acrem, tamque celerem pacis amorem ho-
minibus ingeneret, quàm victus agricultura quærendus: in quo au-
dacia militaris, quæ in defendendis propriis rebus requiritur, per-
manet atque adest: quæ vero ad invadenda aliorum bona cupidita-
ti licentiam præbet, exciditur. Quamobrem agriculturam civibus
suis Numa, tanquam iis poculum amoris misceret, commendan-
dam ratus (quam artem magis bonorum morum, quàm divitiarum
effectricem probabat) agros in partes distribuit, quos pagos dixit:
Pagi. singulis inspectores præfecit, ipse quandoque inspectum venit, con-
jecturaque morum ex operibus civium facta, aliis honores & fidem
Distributio multitudinis secundum artificia. habuit, alios socordiæ causa increpatos castigavit. Inter reliqua XXXI
ejus statuta, distributio multitudinis secundum artificia meruit
summam admirationem. Cùm enim urbs ex duabus gentibus (ve-
luti ostensum est) constare videretur: re autem ipsa dissideret, ac in
unum coalescere nullo modo vellet, neque diversitatem & differen-
tiam liceret abolere, sed essent perpetuæ inter partes offensæ atque
contentiones: cum animo suo reputans, ea corpora, quæ suapte na-
tura difficulter aliis ob duriciem misceri possent, confracta in par-
ticulas, propter harum exiguitatem inter sese demum coire, atque
commisceri posse: statuit universam multitudinem in plures por-
tiones partiri, atque ita primum illud & magnum discrimen in mi-
nora tributum è medio tollere. Divisit autem secundum artificia,
ut suum peculiare corpus haberent tibicines, suum aurifices, archi-
tecti, tinctores, sutores, coriarii, fabri ærarii, figuli: reliquas artes et-
iam singulas omnes in unum suum quamque corpus redegit. por-
ro unicuique generi suos peculiares conventus, & religiones præ-
scribens. Tum primum ita ex urbe sustulit eam diversitatem, qua
alii Romani, alii Sabini, hi Romuli, illi Tatii cives censebantur: sua-
que divisione id consecutus est, ut omnibus cum omnibus conveni-
ret, ac commercia intercederent. Laudatur etiam legis correctio
ab eo facta, qua patri jus filiorum vendendorum cōceditur: ei enim
exemit maritos, qui patrum voluntate & jussu uxores duxissent: in-
dignum ratus, mulierem, quæ libero nupsisset cogi, ut cum servo vi-
veret. Cælestium quoq; motuum rationem Numa, ut non exactè XXXII
tracta-

tractavit, ita non inerudite tamen attigit. Sub Romulo mensium nulla ratio constabat, nullus ordo: sed alii paucioribus quàm viginti, alii trigintaquinque, alii pluribus etiam diebus censebantur: neque varietatem cursuum Solis & Lunæ intelligebant, sed observabant id unum, ut annus trecentis & sexaginta diebus conficeretur. Numa supputans undecim diebus annum lunarem à solari differre, quod ille diebus CCCLIV. hic CCCLXV. constaret: duplicavit illos dies undecim, ac alternis annis post Februarium inseruit mensem intercalarem, qui Romanis Mercedonius dicitur: habetq; dies XXII. Sed futurum erat, ut hæc inæqualitatis correctio majora alia remedia requireret. Ordinem etiam mensium immutavit, Martio, qui ante primus fuerat, tertium tribuens locum, Ianuario primum, Februario secundum: quorum hic ultimus, ille undecimus Romuli

Mensium correctio.

Ordo Mensium.

xxx temporibus fuerat. Multi Ianuarium ac Februarium additos reli-
iii quis à Numa dicunt. Romanos enim initio decem tantum mensibus annum composuisse, ut quidam barbari tribus, de Græcis Arcades quatuor, Acarnanes sex, Aegyptii unico, ac deinde quatuor, ut traditur: unde fit, ut hi quanquam novissimam terram incolant, vetustissimi tamen putentur esse, ingentem annorum in recensionibus generum afferentes: quippe qui menses in annorum numero ponant. Romanos porro non duodecim, sed decem principio menses anni unius constituisse, nome postremi mensis declarat, qui in hunc usque diem December nominatur: itemque Martium primum fuisse in ordine, ex eo liquet, quod quintum ab eo, Quintilem, Sextum sextilem, & sic porrò dixerunt. nam Ianuario & Februario ante Martium positis, usu veniebat, ut Quintilem eum dicerent, qui septimus numeraretur. Alioquin etiam est rationi consentaneum, Martium mensem à Romulo primum nominatum fuisse, quippe Marti consecratum: secundum Aprilem, qui nomen à Venere (quam Aphroditem Græci dicunt) traheret: sacra enim Deæ hoc mense fiunt, & Kalendis hujus mensis mulieres myrto coronatæ lavantur. Alii non à Venere id nominis sumptum affimant, sed ab eo, quod ipsum vocabulum significat: scilicet quod vere augescente germina planta-

Anni variorum populorum.

Martius.

Aprilis.

xxx rum aperiat. De sequentibus Mensibus Maium à Maia nominavê-
iv re: Mercurio enim sacer est. Iunium à Iunone. Sunt qui hos duos ab ætatibus vocabula invenisse putant, majorum videlicet, & juniorum. Reliqui ab ordine nuncupantur, Quintilis, Sextilis, September, October, November, December. Postmodò Quintilis à Iulio Cæsare, qui Pompeium evertit, Iulius: Sextilis à secundó Imperatore Augusto, Augustus appellatus fuit. Septembrem & Octobrem Domitianus suis cognomentis insignivit: sed non diu ita vocati sunt, statimque post cædem ejus pristina nomina recuperarunt. Soli postremi duo semper suas appellationes obtinuerunt. Mensium à Numa sive additorum sive transpositorum, alter Februarius quasi lustralis quidam dictus est: expiationem enim ferè *februa* significãt, & tunc mortuis parentant, & Lupercalia peragunt,

Maius.

Iunius.

Reliqui.

Februarius.

Ianuarius. purgationis sacrificio quàm simillima. At Ianuarius primus mensis
à Iano nomen habet. Videturque mihi Numa, Martium, quod à
Marte diceretur, primo loco monuisse, ut ostenderet omnibus in re-
bus civilem virtutem bellicâ potiorem esse. Nam Ianus inter anti-
Ianus. quissimos sive Deos, sive reges, unus fuisse perhibetur, civilis socie-
tatis, & cætus hominum studiosus, qui vitæ rationem de belluina &
fera, humanam redegerit. Ideo enim bifrontem fingunt, ut qui vitæ
Belli porta. aliam quàm ante fuerit, formam induxerit. Templum habet Ro- XXXV
mæ duabus januis clausum, quæ belli portæ dicuntur. statutum est,
ut quando bellum geritur, aperiatur id templum, pace reddita clau-
datur. Hoc posterius difficile fuit, & rarò contigit: propterea quod
Romanum imperium nunquam non aliquo bello occupatum est,
cùm propter amplitudinem suam à circumfusis in orbem barbaris
identidem infestetur. Clausum est tamen sub Augusto Cæsare, cùm
is Antonium debellasset: & prius etiam M. Atilio, T. Manlio Coss.
Quies sub mox tamen iterum exarsit bellum, propter quod apertum fuit. Cæ-
Numa. terum quandiu Numa regnavit, nullam omnino diem apertum est,
totis quadraginta tribus annis continenter clausum: adeo is omnes
ubique belli occasiones exstirpavit. Neque enim Romanus tantum
populus justicia & tranquillitate regis mansuefactus & placatus
fuit; sed & ad circumjacentes urbes initium mutationis, tanquam
ab aura quadam, vel spiritu salubri inde dilatum, pervenit, incessit-
que eorum animis desiderium legum & pacis, agriculturæque, &
liberos in ocio educandi, Deosque colendi. Agebantur per uni- XXX
versam Italiam festi dies, tutoque invicem convenientium hospitia VI
& convivia: è sapientia Numæ tanquam fonte aliquo emanante in
omnes studio rerum honestarum ac justitiæ, tranquillitateque Ro-
mana inde ad omnes serpente. Itaque & Poetarum nimiæ illæ alio-
quin, & veritatem superantes amplificationes tum nimis parcæ vi-
debantur:

In ferreis hic compedibus ferox
Mavors tenetur, nunc & aranea
Secura contos hic inani
Implicat, & vera pila filo:
Rugiboque enses exedit hic scabros:
Terrent acuto nec litui sono:
Non jam tubæ dulcem canoræ
Excutiunt oculis soporem.

Neque enim narratur bellum ullum, aut seditio, aut novandarum
rerum studium in republica exstitisse Numâ regnante: neque adver-
sus ipsum inimicitia, aut invidia, aut propter cupiditatem regni in-
sidiæ conspiratiove oborta est. Sed sive metus Deorum, quos viri XXX
ejus curam gerere opinarentur: sive reverentia virtutis, sive fortuna, VII
vitam sub eo integram scelerum, puramque à malicia servavit. In
quibus omnibus evidens fuit exemplum, argumentumque Platoni-
ci illius dicti, quod ille haud parvo post tempore ausus fuit de repu-
blica

blica pronunciare: Hac nimirum unica ratione homines, à malis liberari solvique posse, si divino quodam fato in eodem homine animus philosophicus atque potentia regia concurrant, eaque virtutem improbitate superiorem reddant. nam profectò & ipsum ea virtute præditum regem, beatum fore: & omnes qui sermones ex ejus ore exeuntes audiant. ac spem esse, non fore opus vi, aut minis ad regendam multitudinem: sed ipsos cùm in illustri atque splendido exemplari principis virtutem propositam conspiciant, ultro modestiæ operam daturos, ac se comparaturos ad id vitæ genus, in quo cum mutua amicitia & concordia justè & moderatè, inculpati atque beati vivere possint. quo in genere vitæ finis pulcherrimus totius reipublicæ constitutus est. isque verè præ omnibus aliis regiæ naturæ homo, qui subditos in hanc sententiam, atque hoc vitæ institutum perducere suos potest. Hæc quidem Numa omnium maximè

Felicitas reip. secundum Platonem.

XXX perspecta habuisse videtur. Porro autem de liberis ejus, atque
VIII conjugiis, inter scriptores sunt controversiæ. Quidam neque aliam post Tatiam ab eo uxorem ductam, neque præter filiam Pompiliam alios ei fuisse liberos affirmant. Alii præter hanc, quatuor ei filios adscribunt, Pomponem, Pinum, Calpum, ac Mamercum, ab iisque singulis illustres familias propagatas fuisse tradunt: à Pompone Pomponiam, à Pino Pinariam, à Calpo Calpurniam, à Mamerco Mamerciam, cui quidem propter hanc ipsam causam Regum cognomen fuerit. Tertia opinio est eorum, qui reprehendentes hos, quod in gratiam earum gentium, earum originem falso ad stirpem Numæ referant: ipsi Pompiliam non Tatia natam, sed Lucretia asserunt, quam rex jam factus Numa duxerit. Hoc apud omnes in confesso est, Pompiliam Marcio nupsisse. Is fuit filius Marcii ejus, qui ad regnum suscipiendum Numam instigavit, cum eoque Romam commigravit, & honoris causa in senatum adscitus, Numa mortuo, cum Hostilio de regno contendit, victusque voluntaria morte obiit. Ejus filius in matrimonio habuit Pompiliam, ex eaque genuit Ancum Marcium, qui Tullo hostilio in regno successit. Hunc (ita e-

De coniugibus & liberis Numæ.

XXX nim traditur) quinquennem reliquit Numa moriens. Concessit
IX autem fato non repente, sed paulatim senio & morbo non acri absumptus, ut Piso narrat. vixit diu ultra octogesimum ætatis annum. Quanta fuerit in admiratione, ex sepultura ejus patuit. Ad eam populi fœdere amicitiaque Romanis juncti cum donis publicè missis & coronis convenerunt: lectum patricii tulerunt, sacerdotes adfuere, eumque secuti sunt, itemque reliqua multitudo, mulieribus & liberis admixtis. neque intererant, quasi regem senem si humarent, sed unusquislibet quasi suorum charissimorum aliquem florente ætate mortuum terræ mandaret, cum ejulatu & fletu funus ducebant. Corpus crematum non est, quod ipse (ut fertur) prohibuerit, duas autem lapideas arcas confecère, & sub Ianiculo posuerunt: in quarum altera corpus ejus condebatur, in altera libri sacrorum. ipse enim eos (quemadmodum Græcorum legislatores tabulas eas, quas

Sepultura.

Cyrbes vocant,) composuerit, ac cùm vivus adhuc sacerdotes ea quæ in iis scripserat docuisset, intelligentiamque & usum eorum tradidisset, secum sepeliri jusserat: existimans non rectè arcana inanimatis literis committi. Eodem consilio adductos Pythagoricos traditur nihil scriptis mandasse, sed suam doctrinam memoria & institutione iis, quos dignos judicarent, absque literarum officio, tradidisse, doctrina & tractatione Geometrica obscura illa & arcana cuidam indigno communicata, dixisse eos, portendi divinitus scelus hoc, & impietatem magno & novo aliquo malo vindicatum iri. ut hujusmodi inter Pythagoram Numamque similitudines magnopere videantur facere ad eos excusandos, qui hos viros congressos inter se fuisse adseverant. Valerius Antiâs auctor est, duodecim li- XL bros de ceremoniis, totidemque alios Græco sermone de philosophia conscriptos, cum Numa terræ mandatos fuisse: quadringentis autem ab eo tempore elapsis annis, P. Cornelio, & M. Bæbio Coss. vehementibus imbribus effusis, tumuloque eorum impetu aperto, arcas illas vi inundationis ejectas: deturbatisque e periculis alteram penitus vacuam, nullamque in ea particulam, nullas reliquias corporis repertas: in altera libros inventos, lectosq; à Petilio, tum præturam gerente. Eum rem statim ad senatum detulisse, quod nefas putaret ea quæ iis in libris continebantur, multitudini innotescere: ita factum ut libri in Comitium allati, ac combusti sint. Equidem XLI omnes justos bonosque viros major post mortem sequitur laus, invidia non multum post illos temporis supervivente, nonnunquam etiam, ante exitum eorum moriente. sed Numæ gloriam præterea quoque regum succedentium fortuna illustriorem reddidit. Quinque enim eum secuti sunt reges, quorum postremus regno ejectus in exilio consenuit: reliquorum quatuor nullus mortem secundum naturæ leges obiit. Nam tres per insidias sunt jugulati. Tullus Hostilius, qui Numæ regnum excepit, cùm pleraque ejus instituta, præsertim verò quæ ad religionem facerent, risu & contemptu prosequeretur, quod inde homines ignavos reddi, effœminarique putaret, ad bellum cives suos convertit. neque tamen ipse in suo audaci instituto perrexit: sed morbo gravi ac multiplici ad mutandam sententiam compulsus, superstitioni sese dedidit à Numæ religione prorsus alienæ: confirmavitque eo magis istam de se opinionem: siquidem traditur fulmine percussus conflagrasse.

Pythagorici cur nihil scripserint.

Regum subsecutorum exitus.

LYCVRGI ET NVMAE Comparatio.

Proinde quoniam Lycurgi & Numæ vitas exposuimus, difficul- XLII tate rei nos absterreri non convenit, quo minus quid inter illos fuerit discriminis, colligamus. Nam quæ inter se communia habuerint, ex ipsis eorum actionibus apparet, ut est moderatio, ut pietas, ut prudentia civilis, ut disciplinæ instituendæ peritia, & quod uterq;

suarum legum condendarum principium à Deo sumpserit. Quibus verò alter alteri antecelluit, ex eorum numero est primum, quod alter regnum accepit, alter dimisit, alter non petitum inivit: alter cùm haberet in sua potestate, tradidit. alterum dominum sibi alii, privatum atque peregrinum quantumvis, delegerunt: alter ex rege seipsum privatum fecit. Pulchrum quidem est, justicia regnum adipisci: pulchrum etiam, regno justitiam anteponere. nam virtus alterum ita illustrem reddidit, ut regno dignus judicaretur, alterum ita
XLIII magnum, ut id contemneret. Deinde quasi lyram musicus oblatam, alter laxatam nimisq; lascivientem intendit Spartam: alter nimis intensam Romam remisit. Qua tamen in re majorem Lycurgus difficultatem expertus est. *Lycurgi difficultates.* Non enim civibus ut thoraces exuerent, gladiosq; deponerent, suasit: sed ut aurum argentumq;, vestem stragulam, mensasq; preciosas è domibus ejicerent. neque bello omisso dies festos agere eos, ac sacrificare jussit: sed conviviis potationibusq; relictis, in bello & palæstra elaborare & se exercere. Itaq; Numa benevolentia & auctoritate in persuadendo adjutus omnia confecit: Lycurgus periculis vulneribusq; conflictatus ægrè propositum tenuit. Fuit ergo mãsueta, benignaq; Numæ musica, qui cives
XLIV emollitos à nimia ferocia ad pacem & justitiam traduxit. Iam si in servos admissum facinus etiam Lycurgo est imputandum, crudelissimum quidem illud, & injustissimum: utique Numam in legibus ferendis longè Græcorum ingeniis similiorem fuisse quàm Lycurgum fatebimur: cùm etiam iis, qui manifestò erant servi, introducta consuetudine, ut Saturnalibus cum dominis epularentur: honoris, *Saturnalia.* qui libertati adest, aliquẽ gustum præbuit. Hoc enim etiã ex Numæ institutis fuisse tradunt, qui ad annuas fruges perfruẽdas operarios aliquando adhibere voluerit. Quidam hoc monumentum pristinæ illius, quæ sub Saturno fuerit, æqualitatis relictum ferunt, ubi nemo servus, nemo liber, sed omnes ejusdem generis dignitatisque habiti sint. Omnino autẽ apparet hoc utriq; curæ fuisse, ut populum suis contentum esse, temperanterq; vivere condocefacerent. De reliquis virtutibus Lycurgus fortitudinem, Numa justitiam prætulit. Nisi ita sit statuendum, propter diversam civitatum, quas sibi propositas habebant, naturam & consuetudinẽ, diversa ipsos ratione opus habuisse. nam neq; Numa timiditate adductus bella sustulit, sed tollendæ injustitiæ causa: neq; Lycurgus injuriarũ inferendarum, sed propulsandarum causa, bellicosos suos effecit, & uterq; ut exsuperantiam eorum, quæ apud suos in usu erant, adimeret, defectumq; expleret,
XLV magnis mutationibus uti coacti sunt. Iam quod ad divisionẽ multitudinis, ordinationemq; attinet, *Divisio populi.* nimis plebi grata Numæ fuit, atque popularis, qui ex aurifabris, tibicinibus, & sutoribus confusum admodum variumq; populum composuit: Lycurgi austera fuit ratio, & grata optimatibus: qui sordidis artificiis secretis, famulorumque & advenarum manu relegata, ad scutum & hastam cives conduxit, eosque bellatores, & Martis ministros effecit, nihil aliud scientes,

neque meditantes, quam ut obedirent magistratibus, & hostes vincerent. Nam & quæstum pecuniarium facere liberis non permisit, ut omnino essent liberi: eam verò rem servis & bello captis mandavit, quemadmodum & cœnæ ciborumque administrationem. Numa hæc non discrevit, sed sublata militari modò cupiditate, reliquo pecuniæ conficiendæ studio non interdixit, neque tantam æqualitatem paravit: sed & ad summas divitias pervenire suos passus est, & magnam pauperiem in urbe insinuantem ac serpentem neglexit. Atqui expedit statim ab initio nullam magnam inæqualitatem admittere: sed vitæ rationibus omnium ad æqualitatem similitudinemque adductis, avaritiæ, & iis, quæ ab eo vitio proficiscuntur, malis, occurrere: atque prævertere: non levibus illis, sed quæ omnibus, quæ unquam evenerunt, maximis incommodis semen & originem præbuerint. Agrorum divisio neque facta Lycurgo, neque omissa Numæ vitio dari potest. alteri enim ipsa æqualitas fundamentum sui consilii exsequendi dedit: alteri, cùm recens essent agri divisi, eaque distributio adhuc exstaret, nihil erat necesse novam moliri. Societas conjugiorum, & liberorum educationis, rectè & prudenter ita ab utroque est constituta, uti omnem conjugum sinistram mutuo suspicionem amputaret: non omnino tamen in eundem finem recidit. Nam apud Romanos maritus si liberorum satis sustulisset, persuasus ab alio prolem desiderante, uxorem suam ei concedendi, inque matrimonium elocandi jus habebat. At Spartanus huic, qui à se petiisset, usum propriæ uxoris ad suscipiendos liberos permittebat, manente ea secum domi suæ, ac conjugii jure pristino nihil labefactato: multi etiam (ut diximus) eos, quorum ex concubitu suas uxores formosam & bonam sobolem spirabant concepturas, exoratos ad eas introducebant. Itaque, ni fallor, rectè hanc differentiam harum consuetudinum censebimus; Lycurgi institutum afferre vehementem, atque immodicam omnis conjugalis erga uxorem affectionis privationem: quę multos alias perturbat animos uritque, ut in dolore & sinistris de fide conjugum suspicionibus vitam exigant. Contra in Numæ lege locum esse verecundæ & ab omni fastu remotæ humanitati, quæ pudoris velandi causa desponsionem secum ducat, testeturque societatem aliàs eam esse intolerabilem. Preterea in virginum custodia evidentius etiam perspicitur, eam à Numa ad fæminei sexus naturam, decorumque esse applicatam. At Lycurgi nimium proterva, & muliebris verecundiæ expers, poetis quoque virgines Spartanas traducendi causam exhibuit: quos Ibycus *phænomeridas*, id est *exertis femoribus ambulantes*, alii insana cupidine virorum elatas appellant, ut Euripides: cujus & hæc sunt:

Æqualitas.

Agrorum divisio.

XLVI

Coniugum communitas.

XLVII

Virginum disciplina.

Inter adolescentes agunt extra domum
Lacerna aperta, nudatisque femoribus.

Revera enim tunicarum quas virgines ferebant laciniæ in lateribus positæ, inferiori parte non erant consutæ, sed inter eundum apertæ,

una totum femur nudabant. quod his versibus apertissimè extulit
Sophocles:

Iuvencula Hermionæ tunica male sutilis
Foras videndum turpiter præbet femur.

Ideo illæ & ferociores, & adversum ipsos quoque viros viriles exsti-
tisse dicuntur: quod domi totum imperium obtinerent, & in publi-
cis nogotiis etiam sententiam dicere, summaque libertate uti ipsis
liceret. At Numa uxoribus eo honore & dignitate, quam à viris Ro- *Vxorum disciplina.*
muli permissu habebant, propter raptum eis blandiente, integro re-
licto, verecundiam magnam imposuit, curiositate interdixit, sobrie-
tatem & silentium præcepit: ita quidem, ut vino abstinerent pror-
sus, verba autem ne de necessariis quidem rebus absente marito fa-
cerent. Memoraturque quadam aliquando muliere pro se ipsa in
foro dicente, missos fuisse à senatu, qui Deos consulerent, quid
XLV nam ea res urbi portenderet. Magno argumento earum obedien-
III tiæ & modestiæ sunt, quæ exempla earum, quæ secus fecissent, me-
moriæ sunt prodita. Vt enim Græcorum historici recensent eos qui
primi cædem intestinam perpetraverint, aut fratres bello petierint,
patrem matremve necaverint: sic Romani commemorant, primum
Sp. Carvilium cum uxore divortium fecisse, anno V. C. ducentesi-
mo ac trigesimo: primamque Pinarii uxorem Thalæam nomine, al-
tercatam cum socru sua Gegania, regnante Tarquinio Superbo. ad-
eò pulchrè & decorè omnia conjugii jura erant à legislatore posita.
XL In reliqua virginum educatione, earumque in matrimonium elo- *Nuptiarum tempus.*
IX catione, constat Lycurgi maturas ac propter ætatem Veneris jam
appetentes, nuptum dantis consilium fuisse, ut coitus natura jam
postulante fieret, ac gratiæ & amoris initium esset, non odii & timo-
ris (quod futurum putabat, si ætate nondum ferente cogerentur nu-
bere) utque corpora earum ad ferendum & edendum partum satis
roboris haberent. quippe conjugii nullum alium, quam liberorum
procreationem, finem putabat. Romani contra duodecim annos,
aut minus etiam natos, conjugio copulant, ita potissimum & cor-
pus intactum, & mores castos incorruptosque se sponso tradituros
judicantes. Et est in promptu, Lycurgum liberorum generandorum
L causa ad naturam; hos propter consuetudinem vitæ jucundiorum,
ad morum rationem magis respexisse. Cæterùm in his, quæ ad
pueros regendos, ad eorum contubernia, convictum, exercitatio- *Puerorum disciplina.*
num communitatem, eorumque iocos ludosque animadvertendos,
corrigendosque spectant: si Lycurgo conferatur Numa, evidens e-
rit hunc nihil vulgari quocunque legumlatore majus præstitisse, ni-
mirum qui patribus pro sua voluntate aut commodo filios educa-
re permisit, sive eos vellent rusticos, sive navium, sive ærarios fa-
bros, sive tibicines facere: quasi verò non ad unum finem ab initio
statim omnium mores sint formandi diligendique, sed perinde a-
gendum, ac si multi homines in unam navim, sua unusquivis ne-
cessitate aut consilio, convenientes, tantum periculo imminente sui

quilibet timoris causa de communi salute rationes ineant, alioquin suas singuli res agentes. Quanquam pleriq; legumlatores eo LI
minus sunt accusandi, quod vel scientia, vel vires eos destituerunt: viro autem sapienti, & qui regnum populi recens collecti, nihilque quicquam reluctantis, accepisset, in quam nam aliam rem primum erat studium suum conferendum, quàm in puerorum educationem, adolescentumq; exercitationes? ne mores diversos ii turbulentosq; addiscerent, sed à principio confestim ad communem quandam virtutis speciem, qua inter se convenirent, effingerentur, conformarenturque. Quod sanè ipsum Lycurgo cùm ad alia conduxit, tum verò, ut leges ejus permanerent: nam juramenti metus parum valuisset, nisi disciplina atque educatione hoc consecutus fuisset, ut mores puerorum legibus illis quasi imbuerentur, inque studio ii instituta à se reipublicæ enutrirentur. Itaque præcipuæ ac potissimæ ejus constitutiones ultra annum quingentesimum duraverunt, tanquam constanti & ad diluẽdum haud facili tinctura infectis civium animis. Contra quod Numa in republica ordinanda spectaverat, ut in pace & amicitia esset Roma, id statim cum eo intercidit: templumque Iani quod ipse clausum tenuerat, in eoque videbatur bellum cicurare, ejus utrumque ostium apertum statim, cædibusque & sanguine repleta Italia fuit. Ita ne paululum quidem temporis pulcherrima ea atque justissima reipublicæ forma perduravit: quippe LII
disciplina, quæ copula est hujus rei, carens. Quid ergo (inquiet aliquis) an non bellis Romana res profecit? quæ quidem quæstio prolixam solutionem requiret, si apud eos homines agitetur, qui magis in divitiis, luxu & principatu, quàm in salute, tranquillitate, vitaque suis rebus contenta & justa bonum collocatum esse judicant. At tamen hoc ipsum quoque pro Lycurgo facere videtur, quod Romani Numæ institutis mutatis tanta incrementa fecerunt: Lacedæmonii autem, simul atque à Lycurgi sanctionibus desciverunt, ex maximis abjectissimi facti sunt, amissoque Græcorum imperio etiam in perdendæ patriæ periculum venerunt. In Numa id magnum divinumque est, quod peregrinus evocatus ad regnum est, omniaque persuadendo mutavit, urbemque in sua potestate habuit eam, cujus nondum inter se unanimes erant facti cives: quos nihil ipse armis indigens, aut vi (quemadmodum Lycurgus optimates in auxilium contra populum adduxit) sapientia modò justitiaque in unum corpus redegit atque composuit.

Lycurgi legum stabilitas.

Romana res ut aucta.

IN NUMAM PLUTARCHI Interpretis Annotationes.

Cap.1. MVlto Numa posteriorem.) *Pythagoram philosophum Numa permultis annis posteriorem fuisse, duobusque adeo prope seculis (hoc est, annis ducentis) testatur lib.2. de Oratore Tullius:*

lius: idemque in præfatione quarti libri Tusculan. quæstion. ait, Pythagoram in Italia tum fuisse cum L. Brutus reges profligavit. quod non dissentit ab eo, quod Pythagoram Livius ait regnante Servio Tullo primum in Italiam venisse. Dionysius hoc idem ratione olympiadum demonstrans libr. 2. quatuor ætatibus eum Numa posteriorem fuisse, non rotundo tamen numero colligit. Plutarchus hic quinque ætates facit, πέντε γενεαῖς inquiens. Videtur autem innuere id, quod inter regni Numæ initium, & adventum in Italiam Pythagoræ, qui sub Servio Tullo fuit, tempus intercidit, annorum circiter C L. ut ætas (γενεὰ) triginta annorum intelligatur, quomodo non Homerici tantum Nestoris tres illæ γενεαὶ libr. . Iliadis a Græcis interpretibus exponuntur: atque adeo ab ipso nostro etiam Plutarcho in Catone Censorio, ubi de accusationibus ejus refert. (nam Ovid. lib 12. Metamophos. fabulam sectatus est, ubi hæc Nestor: ——Vixi Annos bis centum, jam tertia vivitur ætas. Sed & apud Plutarchum in libro, Cur oracula desierint, ostenditur, triginta annos de Heracliti sententia γενεὰν, ætatem esse viri ἡβῶντος, hoc est vigentis, & jam etiam gignentis. (qui locus dignus est consideratione.) & quidem hujusmodi τριακονταετοῦς γενεᾶς meminit etiam Diodorus Siculus prope finem libr. 11. Vnde Herodotus in Euterpa non ineleganter centum annos complexam hominis ætatem, τρεῖς γενεὰς, tres ætates, appellavit βραχὺ ἢ παρεκτείνων τὴν τριακονταετῆ γενεάν, ut ait Eustathius. Quid autem apud Dionysium γενεὰ sit, non est facile affirmare: arbitror tamen, annos eum 25. pro eo intelligere. Nam profecto ejus, quem dixi, libri initio, Romam à Latinis conditam dicens decimasexta post excidium Trojæ ætate ἑκκαιδεκάτῃ γενεᾷ: mox ait, eam anno ab everso Ilio quadringentesimosecundo extructam. Clemens Alexandrinus: ά στρωματ. facit γενεὰν 20. annos: quo pacto fere apud Herodotum Κλειοῖ. 505. anni vocantur 22. γενεαί. Sed hæc satis. γενεὰ quid.

Cap. 2. Nonis Quintilibus) ἱσταμένου μηνός. Nomen mensis excidit. is autem est Quintilis sive Iulius. quod vel ex Romulo & Camillo nostro intelligitur. Apud Varronem lib. 5. & Macrobium 1. Saturn. xi. Caprotina legitur. Quod autem quintus dies dicitur mensis Iulij Nonæ, cum postmodo septimus fuerit, mirum non debet videri, cum appareat illam de Nonis Iulij, Martij, Maij, & Octobris exceptionem esse istis rebus multo recentiorem.

Cap. 4. Patricii, qui erant numero C L.) πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. Equidem non video, ut hoc verum sit, utque consentiat cum eo quod in Romulo dictum est, centum patres de Sabinis centum prioribus istis adscriptos fuisse: quod idem est apud Dionysium. nam Livius interregnum penes centum patres fuisse tradit: ut qui Sabinos istos non agnosceret. Dionysius autem ducentis patribus diserte tribuit: quod & hic malim: non enim CL. sed CC. fuerunt, etiam ex Plutarchi, ut diximus, sententia. Sed ne de modo quidem interregni cum aliis consentit: neq; satis credo, verba non esse depravata.

Nam quid est illud κυρίνῳ, Quirino? Ego enim totidem verbis appendi. Amiotus, au lieu de Quirinus, vertit, an in solio Romuli: an alias an forsitan κύριε, vel κυρίως scriptum est?

Cap. 5. Filius Pomponii.) *υἱὸς ἦ πομπωνίε. Liv. lib. 40. de lapideis Numæ arcis repertis: in altera Numam. Pomponium Pomponij F. regem Romanorum sepultum esse. Dionysius Halicarn. ἡὸν πομπιλίε πόμπωνος, κατ' ὄνομα νομὰν vocat: Pompilij Pomponis F. nomine Numam. Pomponem Numæ F. infra refert Plutarchus.*

Ibid. XI. Kal. Maii) *Sic est & in Romulo. Nec video quid secutus sit Lapus, XIV. Kal. scribens. Quod enim hic περὶ δέκα μιᾶς dicitur, ibi planius est scriptum, περὶ ἑνδέκα. Est autem non XX. ut Amiotus putavit, sed XXI. dies Aprilis. in Romulo XIX. extulit idem.*

Cap. 7. Phryges de Atte.) *Atys hic alias, apud Suidam Attis, ἄττις. apud Lucianum de Dea Syria scribitur ἄττης, unde hîc gignendi casu ἄττεω. Ex Ovidio, Catullo, aliis, & hoc Luciani libello satis de amore ejus & Cybelles constat. Notus etiam Endymionis & Lunæ amor est. De Herodoto Bithynorum, nihil succurrit.*

Cap. 8. Et ab alio Deo.) *Baccho nimirum, qui Lacedæmoniorum ducem Athenas obsidentem jussit honorificè funus facere novæ Streni, hoc est Soph. auctor in Attic. Paus. Meminit Plin. 7. 29.*

Cap. 13. Camillum dici solitum.) *Idem est apud Dionys. lib. 2. & apud Festum in voce Cumera. atq; lib. 6. in Flaminius. Camillus.*

Ibid. Inflammatione tumentem Plato.) *φλεγμαίνουσαν, li. de Rep. 2.*

Homines venatur inanes.) *θήρη ἐπ' ἀνθρώπων. Lapus videtur τήρει legisse: sed lectionem nostram malo.*

Ibid. Tacitæ nomine.) *Græcè hoc Plutarchus exponit, σιωπηλὴν ἢ νέαν. Sed hoc posterius puto esse mendosum, & ἐνεὰν legendum, hoc est mutam. Nihil enim huc νέα, id est, juvenis aut recens.*

Cap. 15. Ab eoque Æmiliorum familiam.) *nimirum ut Mamerci Aemilij dicerentur. Sane apud Liv. lib. 4. mentio fit Mamerci Aemilij, cujus tres ibi dictaturæ referuntur. Et apud Suetonium in Iulio Mamercus Aemilius ejus propinquus nominatur. Ita initio lib. 7. apud Livium L. Aemilius consul nominatur, cognomento Mamercus: alij Mamercinum, (ut & alibi) legunt, quod probo. Est & apud Diodorum T. Aemilius Mamercus: aut potius Mamercinus. Sanè apud Festum Aemilius Mamerci cognomen dicitur, quod cum Plutarchi sententia convenit.*

Cap. 16. Plurim i maximè ridiculam.) *Etiam Varronem notat, apud quem hoc est lib. 4. de ling. Lat. Lucanus lib. 1.* à posse & facere *dictos Pontifices, innuisse videtur hoc versu:* Pontifices, sacri quibus est permissa potestas. *De ponte sublicio vide huc Plinium 36. 15.*

Ibid. A Marcio, fil[...]e ejus F.) *Ancum Marcium intelligit quartum regem Romanorum m[...]eminit Liv. lib. 1.*

Cap. 17. Aristione ty rannidem tenente. (*Fuit hoc bello Mithridatico, ut cum aliunde t[...]m ex Sylla Plutarchi intelligitur. quod autem sequitur mentio ej[...]dem belli, ea mihi ad Vestalem ignem referenda videtur.*

Ibid.

Ibid. Quæ scaphêa nominant.) *Meminit Vitruvius lib. 9. cap. 9. horologij scaphei, quod est hemisphærium excavatum: quod genus hodie etiam usurpatur. Idem cap. 1. lib. 8. scaphêon pro vase aliquo rotundo, & cavo posuit. Cæterum turbinis sive coni rectanguli quæ est apud Euclidem lib* 11. *definitio, occasionem mihi dedit hunc locum ita vertendi. nam Lapus neque perspicuè neq; verè extulerat. pro* ὥστε τὰς αὐτὰς, ὥστε τὰς αὐγὰς, *lege qui error & alibi est notatus.*

Cap. 18. Subit lecticæ.) *Ad verbum ego hæc, olim omissa, reddidi. Non enim assequor huc ne pertineant quod vix credo: an verò ex loco de suppliciis huc trajecta sint. Viderint docti, & libris instructi. Nam mihi quidem probabile fit, pertinere ad ritum supplicij incestæ Vestalis hoc ipsum: si saltem aliquo pertinet. Quadrant enim ad illa,* ἐξίσανται σιωπῇ, *&c.*

Cap. 21. Vsque ad denarium numerum.) *Sic & Lapus legit: nam perspicue falsum est in Græco* μέχρι τοῦ δώδεκα, *pro* δέκα. *quod sequentia verba ostendunt, ut aliorum scriptorum testimonia omittam.*

Cap. 22. Feciales pacis erant custodes.) *Vellem sanè Plutarchum edidisse nobis rationem hujus nominis: parum enim de ea constat, præsertim in tanta scriptionis diversitate. Hic* Φητιάλιοι *vocantur, in Camillo* Φητιάλεις: *in Problematis autem* Φιδιάλιοι *leguntur, haud dubia menda. Apud Dionysium* Φετιάλεις *sunt. Latini codices fere* fœciales, *æ diphthongo habent. Varro à* fide & faciendo *dictos testatur, à* feriendo *Festus, quod pacis faciendæ essent auctores. Itaq;* feciales *sine diphthongo scribo, tanquam à* faciendo *dictos. Nam à* feta porca *dici posse, cùm porcum Livius habeat, vix credo. Cum Plutarcho facit Dionysius: nam Livius sub* Tullo *demum Fecialium ministerium retulit.*

Cap. 28. Loco nomen inde Isilicium.) *Nempe* παρὰ τὸ ἵλεως, *quod est* propitius. *Sane Elicium Iovem multo aliter Livius exponit. Post,*

Cap. 29. Limites non violarentur.) *Lapus perperam, si* observaret, *ut & reliqua. non venit ei in mentem,* φυλάττεσθαι *media voce esse vitare, cavere.*

Cap. 31. Ei enim exemit maritos.) *In Græco sensum perturbat menda,* ὑπεξελομένους, *quod ad patres referri debebat utiq; & Lapus eo deceptus, obscure & nullo sensu vertit:* partibus illos intervertentibus, & . *& ne indicium quidem factæ à Numa correctionis reliquit. Fuit autem à Plutarcho scriptum* ὑπεξελομένου, *isq; genitivus ad Numā refertur, quidque is correxerit, indicat. Et vero* ὑπεξαίρεσις exceptio *supra etiam dicebatur de Pontificibus: ut* ὑπεξελέσθαι *sit* eximium habere, *seu* excipere, *nihil minus quàm* intervertere: *qua de re etiam in Antonio nostro monueram. Atq; ipse Plutarchus in Catone Philosopho, de tribunatu Plebis ejus loquens perspicue ita usus est.* ἕνα Σιλανὸν ὑπεξελόμενος δι' οἰκειότητα. *& in Artoxerxe, de ejus cum Parysatide lusione, qua Masabatam eunuchum illa ad cædem traxit.* ὑπεξελεῖν. ὑπεξαίρεσις.

Cap. 32. Romanis Mercedonius.) μερκιδῖνον *Lapus* μερκηδῖνον *videtur legisse. Infra in Cæsaris vita, vocatur Mercedonius* μερκηδόνιος:

quæ lectio videtur verior. Sane Festus quoq; annotavit, Mercedonios dici à solvenda mercede.

Cap. 34. Iunium à Iunone) ἀπὸ τῆς ὥρας: Lapus pulchre, ab anni tempore. Majum à majoribus dictum Iunium à junioribus, venuste refert Ovidius initio 5 & 6. Fastorum: ne alios auctores adducam. Itaq; staret lectio ὥρας quod est juventute aut juvenibus: nisi Iunonicum Hebe de origine mensis disceptanti videretur auctor accedere. Verùm recte pro ὥρας, ἥρας legas: præsertim cùm Maium à Maia dictum audieris, & ætatum nomina simul ipse seorsim adducat.

Ibid. Mortuis parentant.) τοῖς φυτοῖς ἐναγίζουσι. Legendum dico θνητοῖς. nisi enim mihi ut plantis utebantur isto quidem in sacrificio, aut in honorem plantarum quicquam fiebat: quorum alterum Lapo, alterum Amioto placuisse miror. Apud Varronem lib. 5. de ling. Lat. scribitur ex Fulvio Flacco, & Iunio Gracho, mense isto diis inferis parentatum fuisse. Tullius lib. II. de Legibus diserté scribit, voluisse Romanos, ut mortuis mense Februario parentaretur. qua de re vide nostri Plutarchi quæst. Roman. XXXV. Ovid. 1. Fast. At Numa nec Ianum, nec avitas præterit umbras. & lib. 2. de nomine hoc disputans: At quia placatis sunt tempora pura sepulchris Tum, cum ferales præteriere dies. itaq; non dubito quin nostra correctio, quanquam libris eam nullis possum tutari, vera sit.

Cap. 35. M. Atilio. T. Manlio.) Alij C. Atilium Bulbum vocant, & apud nostrum in lib. de fortuna Romanorum legitur hac ipsa de C. Atilius & qui ibi ponitur annorum numerus, non à morte, sed initio Numæ est supputandus, sic quoq; quadriennio communem sententiam superaturus, juxta quam fuit hoc anno V. C. IↃXVIII. post primum Punicum perfectum bellum. Livius meminit lib. 1. Velleius lib. 2. Orosius lib. 4. cap. 12. (qui toto anno clausum Ianum fuisse dicit: Varro lib 4. de lingu Lat. eodem anno & clausum & patefactum) Eutrop. initio tertij. Augustum bis clausisse Ianum, nempe anno IↃCCXXV. confecto bello Actiaco: & iterum C. V. anno IↃCCXIX. subactis Hispanicis & Gallicis populis, propter quos reseratus fuerat, Dionys. lib. 51. & 53. docet.

Cap. 37. Quod ille haud parvo post.) Locus Platonis est lib. 6. de Repub. cujus & lib. 1. Epist. 1. ad Qu. fratrem meminit Cicero. Intercessit autem spacium annorum ferme quadringentorum. Explicatio dicti hujus est venusta, quam vox βοηθείας fœdat. pro qua meo periculo repones πολιτείας.

Cap. 38. A Mamerco Mamerciam.) Quod sequitur de Regum cognomento, facit locum suspectum & obscurum. De Mamercis Aemiliis supra auditum est. Sed Mamerciam gentem, & quidem cognomento Regum, nullam etiamnum legi. Marcios Reges fuisse Romæ nobiles scio: an verò hic legendum sit Μαρκίους pro Μαμερκίους, Marcios non Mamercios, non satis scio: non enim in promptu dicere est, cur à Mamercio statim nomen in Marcia familia mutatum fuerit, cùm alioquin tandiu in Aemiliis duraverit. Sané Suetonius ab Anco Mar-

Marcio genus Marciorum repetit in Cæsare, cap. (ut numerant) 6. Sed & hujus ipsius Anci genus Plut. hic & initio Coriolani a Numa repetit: ita tamen, ut huic loco id parum videatur mederi. Hæc ego doctioribus relinquo. Profectò quod statim de Marcij cũ Põpilia nuptiis sequitur, huic videtur refragari sententiæ, quã de Mamercis in Marcios mutandis protuli: cùm quidem id in confesso esse dicat Plutarch.

Cap. 40. P. Cornelio & M. Bæbio.) *Historia est apud Livium li. 40. copiosius descripta. Incidit in annum V. C. IↃLXXIII. Numam autem anno Romæ octogesimoprimo mortuum constat: quibus si addas quadringentos annos, a Valerio Antiate numeratos, propè centum annis adhuc à summa temporum nostra aberis. ut vel Antiatis calculus (quod vix crediderim) falsissimus sit, vel hîc pro* τετρακοσίων *quadringentis,* πεντακοσίων *quingentis legendum videatur: idq; verò propius puto. Nam & apud Plinium lib. 13. cap. 13. scriptum est, libros eos inventos P. Cornelio L. F. Chetego, M. Bæbio Qu. F. Tamphilo Coss. ad quos à regno Numæ colliguntur anni IↃXXXV.*

Cap. 41 Confirmavitque eo.) *Locus in Græco suspectus, & ad divinandum propositus, ob defectum vocabuli alicujus.*

IN COMPARATIONEM ANNOTATA.

Cap. 44. Vt Saturnalibus cum dominis.) *Elegans ejus rei mentio est apud Horat. Satyra 7. libri secundi, & infra in vita Syllæ. Explicatur autem copiosè à Macrob. lib. 1. Saturnal.*

Lycurgi institutum afferre.) *Locus in Græco est duriusculus, si modò bene habet (quod minimè credo) & subobscurus: itaque Lapo imposuit.*

Inter adolescentes agunt.) *Versus sunt ex Andromacha tragœdia: verba Pelei, in Menelaum & Helenam, uxorem ejus Lacedæmoniam, notæ impudicitiæ graviter & stomachosè invehentis. Lapus* ἐξερημοῦν evertere *vertit, cùm sit* relinquere: *&* ἐξερημοῦσαι *sit legendum, ut est apud Euripidem. cujus totam periodum non attulit Plutarchus. Sic & reliqua. Simile est in Hecuba.* Λέχω δ' φίλα μονόπεπλος λιποῦσα, Δωρὶς ὡς κόρα. *Sophoclis versus asterisco notavi: exponam & emendabo, ubi invenero integros. credo locum totum mutilum esse. Supra, ubi est* ἀναπεπταμένη καὶ θῆλυς, *facilè cuivis appareat legendum* ἄθηλυς.

PLVTARCHI SOLON, GVILIELMO Xylandro, Augustano, interprete.

I DIDYMUS Grammaticus in libro de tabulis legum Solonis (qui Axones dicuntur) quo Asclepiadi Philoclis filio respondit, Solonis patrem Euphorionem appellat; contra omnium aliorum sententiam, qui quidem Solonis mentionem fecerint. Vno enim ore ii omnes patrem ejus Execestidam dicunt, qui inter cives suos opibus & potentia medium locum tenuerit, familia vero inter *Pater Solonis.*

Amicitia cum Pisistrato.

inter præcipuus natus fuerat, à Codro genus deducens. Matrem Solonis consobrinam fuisse matris Pisistrati Heraclides Ponticus tradit: & inter Solonem ac Pisistratum magnam fuisse amicitiam initio, partim propter propinquitatem, partim propter ingenium & formam. Quin & à Solone hunc adamatum nonnulli affirmant: unde factum videtur, ut cùm postea temporis de Republica dissentirent, nihil ob eam inimicitiam durius aut inhumanius alter in alterum statuerit, sed in animis eorum etiamnum jus benevolentiæ remanserit, servaveritque adhuc veluti flammam vehementis ignis gliscentem, pristini amoris recordationem atque gratiam. Sanè adversus formosos parum obfirmato animo Solonem, neque fuisse ausum amori:

Solonis amores.

In pugilis morem fortis obluctarier,

cùm ex ejus carminibus est intelligere, tum ex lege, quam posuit ne quis servus citra locutionem unguentis uteretur, neve pueros amaret: scilicet hæc in honestorum numero reponens dignosque ad ea quodammodo provocans, à quibus indignos repelleret. Pisistratum quoque Charmi amatorem fuisse tradunt, simulacrumque Amoris in Academia dedicasse, ubi hi, qui cum sacra face decurrunt, ignem accendunt. Solon, cùm pater ipsius (ut Hermippus II narrat) aliis gratificando ac benefaciendo rem familiarem imminuisset: etsi non deerant, qui eum suis fortunis sublevare vellent: quia tamen puderet ipsum ab aliis accipere, natum ea familia, quæ aliis opitulari consuevisset, juvenis admodum mercaturæ se dedit. Cæterùm alii, eum non lucri, sed multarum rerum experiendarum cognoscendarumque causa peregrinationem suscepisse ferunt. Erat enim omnino Philosophiæ studiosus: ut qui etiam ætate provecta dixerit, se

Solon mercator.

Discentem assidue multa senem fieri.

Judicium ejus de divitiis.

Divitias autem non magni fecit, ut ex his ejus versibus liquet:

Non magis argenti cui magna est copia, & auri,
Frugiferique metit jugera multa soli,
Cujus equi & multi stant ad præsepia muli:
(Si verum liceat dicere) dives erit:
Quam cui contigerit solum istud munere divûm,
Ut ventri, lateri, sit pedibusque bene,
Conjuge cum, natisque, & cui matura senectus
Discrimen vitæ vile prioris habet.

Idemque alio loco:

Ut mihi sit, cupio, sed parta pecunia justè:
Nam cuivis ultrix stat sua pœna malo.

Mercatura quale studium.

Nihil vero obstat, quo minus bonus quilibet atque civilis vir neque nimias divitias expetat: & rerum necessariarum atque ad tolerandam vitam sufficientium curam non spernat. Sed præterea eo III tempore labor (quod & apud Hesiodum est) vitio nemini dabatur, neque artes erant ignominiæ. At mercatura etiam gloriosa erat, cujus ope-

jus opera cum barbaris consuetudo, amicitiæ cum regibus conjungerentur, peritia multarum rerum pararetur, ac nonnulli mercatores civitatum magnarum conditores extiterunt, ut Massalias Massiliæ auctor, à Gallis apud Rhodanum habitantibus in honore habitus. Thaletem quoque, & mathematicum Hippocratem mercaturam exercuisse ajunt, & Platoni pro viatico fuisse olei in Ægypto venditionem. Enimverò lautitias in victu, & mollitiem, quodque in carminibus suis licentius de voluptatibus, quàm philosophiæ convenientius disseruerit: id ex mercatoria vita ei inolevisse vitii putant: quæ cùm multa & gravia subeat pericula, delectationes vicissim quasdam & voluptates requirit. Quod se in pauperum potius quàm divitum numero ipse collocaverit, hæc ejus verba indicant: *Solon voluptatibus nimium tribuit.*

Multi quippe boni, cum paupertate premantur,
Crebrius est quicquam vix locuplete malo.
At nos virtutem nunquam mutabimus horum
Divitiis, neque sic pœnitet esse probos.
Virtutis semper stabilis possessio perstat:
Incerta variâ sorte feruntur opes.

Paupertas cum virtute divitiis præstat.

IV Poësi videtur initio ad nullam rem seriam, sed animi tantum fallendique temporis causa usus fuisse. Post autem carminibus sententias inseruit philosophicas, intexuitque præcepta civilis sapientiæ: non ut eam memoriæ traderet, sed ut actionum rationes ita redderet, ac nonnullis in locis Athenienses adhortabatur, monebat, increpabat. Sunt qui scribant, intendisse eum etiam leges suas versibus edere, memorantque hoc ejus operis principium: *Poëseos usus.*

Principio te rex Saturno nate precamur,
Fortunamq; bonam, famamq; his legibus addas.

Ex omnibus partibus philosophiæ moralis, eam maximè amplexus fuit, quæ est de civitate instituenda: quod ei cùm majori parte sapientum erat commune. In ea verò, quæ est de cognitione naturæ, rudis admodum fuit, & simplex. quod hi versus demonstrant: *Physica rudis.*

Vis nivis ex nebula, necnon & grandinis exstat,
Et tonitru à nitidi fulguris igne venit.
At pelagus venti perturbant: quod nisi quisquam
Commoveat, nihil hoc justius orbis habet.

V Atque omnino verisimile est, solam tunc Thaletis philosophiam ultra usum sese ad contemplandum extulisse: reliquos sapientis nomen à civili virtute invenisse. Porro famosos illos sapientes Delphis convenisse perhibent, rursusque Corinthi, à Periandro ad convivium coactos. Auxit eorum dignitatem, famamque tripodis inter eos in orbem circuitus, benevolè & studiosè uno alteri eum concedente. Ferunt enim, Cois nassam jacientibus, eam capturam à Milesiis hospitibus, cùm adhuc incerta ejus esset fortuna, emptam fuisse: extractúmque reti tripodem aureum, quem eo Helena cum à Troja navigaret, vetusto oraculo quodam admonita, dejecerit. Ibi principio altercatos cum piscatoribus Milesios: post civitates eam contro- *Thales. Septem sapientum tripus.*

controversiam suam fecisse, deventumque ad bellum: tum utrisque
Pythiam oraculo præcepisse, uti hominum sapientissimo eum tri-
podem darent. Ita eum primo Miletum Thaleti missum, ultro do-
nantibus uni viro Cois eum, cujus causa cum universis bello con-
tendissent. Thalete Bianti sapientiæ palmam deferente, ad hunc
pervenisse tripodem. ab hoc ad alium, tanquam sapientiorem, inde-
que ab eo rursus alii transmissum, atque ita denuo ad Thaletem re-
diisse: denique Mileto Thebas transportatum: atque Apollini Isme-
nio consecratum fuisse. Theophrastus missum primo Bianti Prie-
nam, ab hoc Miletum Thaleti, inde per ordinem ad omnes, ac po-
stremò ad Biantem relatum, itaque ad extremum Delphos missum.
Hæc à multis auctoribus vulgata sunt: nisi quod id donum quidam
non tripodem fuisse, sed alii pateram à Crœso missam, alii poculum
à Bathycle relictum dicunt. Privatim verò de Anacharsidis, item- VI
que de Thaletis cum Solone congressu hæc traduntur. Anacharsim
cùm Athenis ad Solonis domum venisset, januam pulsasse, indicas-
seque, hospitem se adesse, cupereque cum ipso amicitiam & jus ho-
spitii conjungere. Solonem verò respondisse, domi potius amici-
tias parandas esse; tum illum subjecisse, Ergo tu, qui domi tuæ es,
me amicum tuum fac, & hospitem. ita Solonem acumen ingenii in
Anacharside miratum, comiter hominem accepisse, aliquandiuque
secum detinuisse, cùm jam ipse rempublicam legesque componeret.
Anacharsidem cùm è Solone quam is rem ageret intellexisset, risisse
hominis institutum, qui se cives suos ab injustitia & cupiditatibus
revocare posse putaret scriptis legibus, quæ nihil ab aranearum te-
lis differrent: sed perinde atque illæ tenerent, si quos infirmos &
tenues cepissent, à potentibus autem perrumperentur. Et ita à So-
lone responsum: Sicut pactis stent homines, eo quod neutris ho-
rum, inter quos ea convenissent, expediret ea violare: sic se leges
suas civibus ita concinnaturum, ut omnes justitiam injustitiâ uti-
liorem perspiciant. Et tamen magis Anacharsidis opinioni, quàm
Solonis spei exitus respondit. Id quoque miratum ferunt Anachar-
sidem tum fortè concioni interfuisset, quod apud Græcos sapien-
tium esset dicere, indoctorum judicare. Porro cùm ad Thaletem VII
Solon venisset Miletum, mirum sibi videri ostendit, quod is vir o-
mnino conjugii, procreationisq; liberûm nullam rationem habuis-
set. Thales tum quidem tacuit, interjectis paucis diebus peregri-
num subornavit, qui se proximis decem diebus venisse Athenis si-
mularet: ac simul, quæ loqui eum usus esset, docuit. Is percontanti
Soloni, ecquid novæ rei Athenis evenisset: nihil aliud respondit,
quàm funus fuisse eo tempore adolescentis alicujus ductum à civi-
tate: eum enim adolescentem filium fuisse viri illustris, ac virtute
inter cives primi, qui diu jam peregrè abesse diceretur. Quàm miser,
inquit Solon, ille: sed quod ei nomen? ibi hospes. Equidem audivi ex
illis, sed memoriâ excidit: id unum memini de sapientia ejus atque
justitia multum fuisse sermonem. His singulis responsionibus ma-
jorem

Anacharsidis cum Solone congressus.

Leges araneæ telæ similes.

Thaletis cum Solone disputatio.

jorem ad metum adductus Solon, jamque perturbatus planè, ipse nomen hospiti subjecit, interrogavitq; Solonisve ille filius fuisset? affirmanteq; illo; verbera capiti suo intentavit, statimq; ad ea prolapsus est dicenda & facienda, quæ solent, qui gravi aliquo dolore sunt perculsi. At Thales eũ inhibuit, ridensq;. Hæc, inquit, ô Solon, nuptiis me & liberûm procreatione absterret, quæ te quoque, etiam firmissimi hominem animi, dejiciunt, cæterùm hujus quidem ser-
VIII monis causa bono sis animo, est enim confictus. Tota hæc narratio est, si Hermippo credimus, Patæci, qui animum Æsopi in se transiisse dixit. Verum enimverò ineptus sit, abjectiq; ingenii homo, qui metu amittendi à parandis rebus necessariis abstineat. Ita enim neq; divitias, neq; gloriam, neque sapientiam præsentem quispiam gratam habebit, quod privatum ea se iri timeat: quando ipsam etiam virtutem, qua nihil neque majus, neq; jucundius possidemus, morbis & medicamentis auferri videmus. Neque verò Thales eo se omnis metus securum præstitit, quod conjugium vitavit: nisi fortè
IX & amicos & necessarios, & patriam omnino nullam habuit: quin etiam adoptasse sibi filium sororis Cybisthum traditur. Quippe cùm in animo hominis insit quiddam, quod ad diligendum nos incitet, utque vis sentiendi, cogitandi, memorandique, ita etiam amandi in ea sit insita: fit, ut qui nihil proprium atque domesticum habeant quod ament, iis aliquid externum se insinuet, sibique eos devinciat. Itaque hujusmodi animum tanquam domum aut agrum legitimis hæredibus carentem, alieni & non genuini subeunt deserendo, occupantq; & efficiunt, ut is simul cum amore curam quoque sollicitudinemq; pro ipsis suscipiat. Estq; adeo videre homines, qui cùm obfirmato admodum animo de coniugio & suscipienda prole disserant: mox vernarum liberis, aut pellicum ægrotantibus morientibusve, desiderio eorum succumbant, vocesq; se indignas emittant. Quidam mortem canum aut equorum ita intulerunt, ut turpiter in posterum vixerint, vitam ipsam præ dolore acerbam sibi habentes. Contra inventi sunt, qui amissis egregiis liberis, nihil turpe aut indignum in se admiserunt; sed vitæ reliquum rectè & prudenter exegerunt. Non enim benevolentia, sed animi imbecillitas mœrores fine carentes, metusq; incutit hominibus, ad ferendam ratione fortunam non exercitatis, quos futurorum timor tantis doloribus ac trepidationibus solicitudinibusque affl ctat: dum se ea, quæ habent, amissuros metuunt, ut præsentibus iis, quæ expetebant, nulla afficiantur delectatione. At verò non paupertate pecuniæ, non solicitudine amicorum, non cœlibatu, liberorum amissio effugienda est: sed contra hæc omnia consilio animus obfirmandus. Cæterùm hæc
X quidem in præsentia plus satis. Athenienses diuturno ac gravi bello de Salamine insula contra Megarẽses confecti, legem sanxerant, ut qui vel scripto vel dicto de ea insula obtinẽda retulisset, capite plecteretur. Id patriæ dedecus graviter ferẽs Solon, videsq; cõpluribus iuvenibus tantum initio belli opus esse, & ipsi metu legis facere non aude-

Storge naturalis.

Actio Solonis de Salamine insula.

auderent: insaniam simulavit, divulgatusque est per urbem rumor
ex ipsius domo, è potestate rationis Solonem exiisse. interim ipse
elegiacos versus componebat meditabaturque ita ut memoriter re-
citare posset. Ita paratus subitò in forum se proripuit pileatus: ac
cùm magna hominum turba eo advolasset, lapidem præconis con-
scendit, elegiamque cantavit, cujus initium hoc est:

Ipse ego ab optata veniens præco Salamine,
Carmina, non numeris dicta soluta, loquar.

Poema id Salamis inscriptum est, constatque centum versibus ele-
ganter admodum compositis: idque cùm esset recitatum, laudariq;
ab amicis Solonis cœpisset. Pisistrato præcipuè civibus instante ad-
hortanteque ut Solonis monitis obtemperarent, abrogata lege A-
thenienses, bellum instauraverunt, Solone ejus duce electo. Vul- XI
garis fama tenet, Solonem adscito sibi Pisistrato socio, ad Colia-
dem navigasse, deprehensisque ibi omnibus mulieribus, quæ Cereri
sacrum ritu à majoribus accepto faciebant, hominem exploratæ fi-
dei misisse Salaminem, qui se perfugam simulans, juberet Mega-
renses statim secum ad Coliadem navigare, ut ibi præcipuas Athe-
niensium matronas caperent. Cui cùm fidem habentes Megarenses,
viros navigio impositos eo misissent: Solonem, cùm id videret ab
insula provehi, remotis mulieribus juvenes imberbes earum vesti-
bus, mitris, atque calceis induisse, occulteque pugionibus armatos
jussisse propter mare per ludum saltare, donec hostibus in terram
egressis. navis in suam potestatem veniret, itaque rem esse confe-
ctam. Megarenses aspectu deceptos, cùm propius accessissent, certa-
tim è navi tanquam ad rapiendas mulieres exsiluisse, eoque ad u-
num omnes ibi interfectos fuisse. Athenienses statim ad insulam
contendisse, eamque cepisse. Alii non hoc modo captam Salami- XII
nem scribunt: sed Delphis primò datum Soloni oraculum:

Vt Salaminum Solon recuperarit.

Ductores patrios sacris placare memento
Heroas, tumulo quos terra Asopia condit,
Solis ad occasum qui spectant lumine cassi.

itaque Solonem noctu trajecisse Æginam, atq; hostias Periphemo &
Cychreo heroibus mactasse. secundum hæc, accepisse secum quin-
gentos Athenienses, qui sua sponte se ei adjunxerant, quod decre-
tum erat, ut insulam si cepissent, principes essent in republica. cum
his eum avectum esse multis lembis piscatoriis, simul eunte navi
una trigintiremi, Salaminiq; appulisse juxta promontorium quod-
dam Eubœæ obversum. Qua de re cùm Megarensibus, qui erant in
Salamine, incertus rumor accidisset, tumultu facto eos ad arma
concurrisse, navimque emisisse speculatum. hanc appropinquan-
tem jam hostibus, à Solone captam: eamque Megarensibus in custo-
diam datis, imposuisse in eam fortissimos Atheniensium: mandato,
ut quam maximè fieri posset seipsos abscondentes ad urbem adve-
herentur. Ipsum acceptis secum reliquis Atheniensibus, pedestri
prœlio cum Megarensibus conflixisse: & adhuc incerta victoria, ab
iis, qui

iis, qui navi advecti jam in terram exierant, urbem occupatam fuisse. Huic narrationi etiam ritus deinde usurpati videntur testimonium ferre. Primò enim navis Atheniensium appellebat silentio, deinde tumultuantibus ac cum clamore irruentibus ipsis, vir unus armatus exsiliebat, vociferansque impetum facientibus ad promontorium Sciradium occurrebat. Pone est templum Martis, à Solone conditum. Vicit enim pugna Megarenses, cujus fortunam qui effugerunt conditionibus pacis acceptis dimissi sunt.

XIII Cæterùm Megarensibus in contentione perseverantibus, Athenienses multis ultro citroque illatis acceptisque cladibus, Lacedæmonios arbitros controversiæ sumpserunt. Hîc plerique Homeri existimationem Soloni opitulatam dicunt: inseruisse enim hunc carmen hoc navium recensioni apud Homerum, ac in judicio recitasse: *Iudicium de Salamina.*

At cum bissenis Ajax Salamine profectus
Navibus Aeacides, illic sua castra locavit,
Signa ubi Cecropiæ statuebant Martia turmæ.

ipsi autem Athenienses, nugas, esse hæc putant: demonstravisseque Solonem judicibus affirmant, quod Philæus & Eurysaces Ajacis filii, cùm jus civitatis Atheniensis accepissent, insulam ei civitati tradiderint: alterumque Braurone, alterum Melitæ (vicus uterque est Atticæ) habitasse: estque Atheniensis tribus Philiadarum à Philæo dicta, è qua fuit Pisistratus. Præterea quo magis Megarenses refelleret: contendit, cadavera non Megarensium, sed Atheniensi more humata esse: ea enim in sepeliendo illi orienti obvertunt, hi occidenti. Id Hereas Megarensis impugnans, affirmat Megarenses non modò cadavera ita terræ condere, ut ad occasum Solis spectent: sed etiam trina, aut quaterna in uno sepulchro, cùm singulis Athenienses utantur. Pro Solone etiam quædam Pythica oracula fecisse dicunt, inter quæ fuit quod Salaminem Deus Ioniam cognominavit. Arbitrium hujus causæ obierunt quinque Lacedæmonii viri, Critolaidas, Amompharetus, Hypsechidas, Anaxilas, & Cleomenes. *Sepultura Atheniensium.*

XIV Hæc jam tum Soloni magnam gloriam paraverant: auxit tamen admirationem famamque ejus apud Græcos, quod suasit non esse negligendam injuriam quam Cirrhæi Delphico oraculo inferrent; sed ei succurrendum, vimque Cirrhæorum prohibendam. Ejus enim auctoritate moti Amphictyones, bellum susceperunt: quod & alii testantur, & Aristoteles in enumeratione eorum, qui Pythia vicerunt, Solonem auctorem hujus sententiæ facit. Non tamen (quod Evanthem scripsisse Samium Hermippus ait) dux huic bello præfectus est Solon: nam neque Æschines orator id dicit, & in Delphicis commentariis Alcmæon dux belli scriptus est. *Bellum pro Delphis contra Cirrhæos.*

XV Cæterùm tumultus in urbe propter Cylonium piaculum, iam olim motus tunc quoque magnas turbas dabat. Res ita habet: Megacles archon conjuratis cum Cylone supplicibus Deæ factis persuasit, ut se iudicio sisterent: qui cùm filum textum à templo extendissent, idque tenentes à templo descenderunt, forte fortuna filum ruptum est, cùm ad *Cylonium piaculum.*

fanum Furiarum veniſſent : id ita calumniati Megacles cum colle-
gis, quaſi ſupplicationem eorum Dea non admitteret, impetum in
eos fecerunt, ac qui extra fores templi deprehenſi fuerant, lapidi-
bus obruerunt, qui ad aras confugerant, jugularunt: ſolis iis dimiſ-
ſis, qui ipſorum uxoribus ſupplicaſſent. Ab hoc facto dicti ſcelerati,
ut qui ſe piaculo obſtrinxiſſent, odioque ſunt habiti. & qui erant fa-
ctionis Cyloniæ, reparatis viribus continenter adverſus Megaclis
ſectam ſeditionem movebant. Quæ cùm eo tempore jam invaluiſ-
ſet, populumque in duas partes diſtraxiſſet: Solon, qui jam aucto-
ritatem ſibi apud cives peperiſſet, in medium cum optimatibus A-
thenienſium progreſſus, orando docendoque eo rem deduxit, ut
qui ſcelerati appellabantur, rem judicio trecentorum, qui erant ex
optimatibus delecti, civium permitterent: damnatique ſunt accu-
ſante Myrone Phlyenſi. & qui adhuc erant in vivis, ſolum vertere
juſſi: defunctorum cadavera effoſſa, & extra limites civitatis proje-
cta. Inter hos tumultus etiam à Megarenſibus impetiti Athenien- XVI
ſes, amiſerunt Niſæam ac Salaminem: metuque propter oſtenta &
ſuperſtitionem objecto urbs terrebatur, renunciaruntque vates, pia-
cula luſtrationis egentia ſacrificiis indicari. His de cauſis accitus
venit Athenas Epimenides Phæſtius, quem in numero ſapientum
ſeptimum ponunt nonnulli eorum, qui Periandrum excludunt: ju-
dicabatur autem diis charus homo, & rerum divinarum peritus, ea-
que ſapientia, quæ afflatum Numinis requirit, & initiationibus con-
ſiſtit, præditus. itaque ejus temporis homines filium eum nymphæ
Baltes, & novum Curetem vocabant. Is contracta cum Solone a-
micitia, multis in rebus eum adjuvit, viamque ei ad leges ferendas
ſtruxit. Contraxit enim ſplendorem cæremoniarum, luctumque
additis funeri ſacrificiis mitigavit, duro ac barbaro more, quo ante
pleræque utebantur mulieres, ſublato: & (quod fuit potiſſimum)
placationibus deûm, expiationibus, dedicationibusq; rerum ſacra-
rum urbem ita luſtravit, ut eam juſtitiæ obtemperationem, facilio-
remque ad concordiam reddiderit. Fertur, cum Munychiam inſpe-
xiſſet, diuque contemplatus fuiſſet, dixiſſe aſtantibus: Quam cæci
ſunt homines in prævidendis rebus futuris! ſi Athenienſes ſcirent,
quanta hic locus mala eſt urbi daturus, dentibus profectò ſuis eum
eroderent. Simile quiddam Thaletem conjectura præcepiſſe me-
morant, qui ſui defuncti corpus juſſerit poni in abjecto quodam &
contempto loco agri Mileſii, addito, Ibi quondam forum Mileſio-
rum fore. Epimenides cùm ita in ſummam admirationem ſui homi-
nes adduxiſſet, magnam pecuniam offerentibus, honoreſque Athe-
nienſibus, nihil præter ramum ſacræ oleæ popoſcit, eoque accepto
abiit. At verò Athenienſes, ſedato tumultu Cylonio, pulſiſque in XVII
exilium ſceleratis, rurſus in antiquam ſeditionem de republica pro-
lapſi ſunt, divulſa in tot partes urbe, quot erant agri diviſa genera.
Diacrii enim popularem ſtatum: paucorum principatum Pedæi e-
nixè efflagitabant: Parali medium quendam & commixtum reipu-
blicæ

Epimenides Athenas vocatus.

Factiones Athen.

blicæ ſtatum cupiebant, reliquiſque obſtantes, neutros prævalere ſinebant. ſed eo jam tum inter pauperes ac divites inæqualitas excreverat, ut in ſummo urbs eſſet periculo: neque aliter niſi tyrannide in ea conſtituta, videbatur finis turbarum futurus. Totus enim populus ære alieno divitibus erat obſtrictus: & aut colebant agros, ſextantem fructuum illis pendentes, inde ſua lingua *Hectemorij*, ac *thetes* (quod eſt ſextam partem ſolventes, & mercenarii) vocabantur: aut corpora debito opponentes, nexi erant ejus cauſa creditoribus: abducebanturque ut vel in patria ſervirent eis, vel in alias terras divenderentur, multi ſuos liberos vendere, (nulla lege obſtante) aut ob inhumanitatem fœneratorum ab urbe profugere cogebantur. At maxima pars, ac robuſtiſſimus quiſque, facta coitione adhortabantur ſe mutuò ad capeſſendum negotium ac duce aliquo ſibi prefecto, eos qui ultra legitimum tempus poſſeſſiones tenuiſſent, agris detrudendum, eoſque in commune dividendum, omninoque

XVIII rempublicam immutandum. Eo rerum ſtatu prudentiſſimi Athenienſium cernentes Solonem unum ab utroque vitio eſſe intactum, ac neque injuriarum divitibus neque miſeriarum pauperibus ſocium, oravere hominem, ut communis utilitatis curam ſuſciperet, controverſiamq; diſſolveret. Phanias quidem Lesbius narrat, utriſque eum impoſuiſſe, quod ſaluti publicæ conſuleret, clanculum pauperibus agrorum diviſionem, divitibus confirmationem contractuum pollicendo. At ipſe ait ſe ægrè initio rempublicam attigiſſe, quod & horum cupiditatem, & illorum ſuperbiam metueret. Electus eſt princeps poſt Philombrotum, ſimulque & arbiter, & legum conditor, accipientibus eum utriſque libenter planè, divitibus tanquam locupletem, egenis ut mitem. Ferunt etiam dictum ejus jam ante omnium in ore fuiſſe, *Ab æqualitate nullum bellum oriri*: ita quidem, ut & opulentis hoc & inopibus probatum fuerit, alteris æqualitatem virtute ac merito uniuſcujuſvis, alteris menſura & numero eodem ſperantibus æſtimatum iri. Quare utriſque in magnam ſpem adductis, qui primas gerebant in populo, tyrannidem Soloni offerebant, inſtantes, ſuadenteſque, ut omnibus rebus in ſuam po-

XIX teſtatem acceptis, negocium eo majori anno aggrederetur. Complures etiam eorum qui medio loco erant in civitate, videntes difficulter mutationem eam verbis & legibus poſſe effici, haud inviti ad unum juſtiſſimum ac prudentiſſimum ſummam rerum deferri videbant. Sunt qui hoc Soloni oraculum Pythiam ceciniſſe afferant:

In media reſidens age navim dirige clavo:
Multi Cecropidum tuâ fidi cœpta juvabunt.

Præſertim verò à familiaribus ſuis objurgabatur, ut qui propter nomen à tyrannide abhorreret, quaſi verò non ſtatim eam in regnum virtus ejus qui occœpiſſet, mutare poſſet: quod ante Euboenſibus veniſſet, cùm Tynnondæ, & recens Mitylenæis, cùm Pittaco tyrannidem obtuliſſent. Nihil horum ſuo à conſilio deduxit Solonem: ſed amicis fertur reſpondiſſe, Tyrannidem quidem locum eſſe pul-

Soloni magiſtratus defertur & tyrannes.

Tyrannis.

pulcrum, exitum autem nullum habere. Ad Phocum autem in carminibus ſuis ita ſcripſit:

Quodq; patriæ peperci ego meæ, tyrannidem
Reſpuens, inhumanamq; vitam, nec volui meam
Quod contaminare laudem: non pudet, neq; pœnitet,
Nam præſtabo ſic, opinor, omnibus mortalibus.

Vnde ſatis liquet, etiam ante legum lationem magnum fuiſſe ejus
nomen. Quæ verò de ipſo tyrannidem detrectante multi deriden- XX
tes dixerint, ita ipſe perſcripſit, introducens multitudinem perverſam hæc de ipſo loquentem:

Non quidem eſt Solon cordatus, aut vir conſilio valens:
Nam bona largiente noluit tanta accipere is Deo:
Tam bona cùm incidiſſet præda, trahere retia noluit,
Impos mentis, & rationis expers, ſenſuumq; homo
Ipſe non recuſem adeptus amplas divitias prius.
Vnicuiq; Athenis imperaſſem ſi prius diem,
Vtris inſtar excoriari, & exſcindi meum genus.

Neque verò quia tyrannidem à ſe reiecerat, ideo rem ipſam ſumma cum lenitate confecit, aut mollem ſe, ſubditiſque obſequentem præbuit, aut accommodavit ſe in ſanciendis legibus voluntati eorum, qui eum principem elegiſſent: ſed nullum remedium, nullam mutationem iis adhibens, quæ intacta relinquere optimum videbatur: (nimirum metuens ne ſi omnia confudiſſet, totumque reipublicæ ſtatum conturbaſſet, poſt ad eum denuo conſtituendum, inque optimam formam redigendum haud ſatis eſſet virium habiturus) quibus in rebus cives vel ſuadenti ſibi, vel cogenti obtemperaturos exiſtimabat, eas ita tractavit, ut (quod ipſe ait)

Cum jure vim, cum viq; jus conjungeret.

Nomina rebus invisis molliora indita.

Itaque poſt interrogatus, optimaſne leges Athenienſibus dediſſet:
de iis quidem, inquit, rebus, de quibus optimas ipſi admiſerunt.
Iam quod recentiores Græci aiunt, Athenienſes rerum ipſarum in- XXI
vidiam urbanè inditis nominibus mollibus atque mitioribus obtegere, & diminuere, ut cùm meretrices amicarum, tributa collatæ in uſum reip, pecuniæ, urbium præſidia cuſtodiæ carcerem domicilii vocabula efferunt: id apparet primò arte à Solone eſſe excogitatum,

Aes alienum diſcuſſum.

qui novis tabulis *Seiſachtiæ* (hoc eſt *onerum ſublevationis* ſeu *excuſſionis*) nomen impoſuit. Hæc enim prima eius fuit in republica conſtitutio, quod lege latâ æs alienum omne remiſit debitoribus, vetuitque ne quis in poſterum corporis obligatione id contraheret. Quanquam nonnulli, quorum in numero eſt Androtion, pauperes non novis tabulis, ſed fœnoris diminutione ſublevatos, contentos fuiſſe: idque ſtatutum eius, ac quod menſuram & precium numiſmatis ſimul mutavit, beneficium putaſſe, iſtaque appellatione inſignivisse ajunt.

Mina aucta.

Minam enim cùm ante eſſet ſeptuaginta trium drachmarum, ad centenarium earum numerum extendit: ut cùm numerus idem, precium tamen minus perſolveretur; & hi magnum com-

commodum sentirent, qui solvebant, & qui accipiebant, nihil da-
XXII mni inde haberent. Plerique putant Seisachtia omnes simul obligationes abolitas fuisse; huicque sententiæ magis astipulari carmina Solonis. Gloriantur enim in iis se multos

Prioris agri sustulisse limites,
Hinc inde fixos: nuncq; liberum solum
Id esse, quod servierat dominis prius.

Et quod civium æris alieni causa nexorum, alios adduxerit ab exteris regionibus,

Qui vocibus non uterentur Atticis,
Hinc inde tam variis vagati casibus:

alios autem Athenis,

Indigna quos tenuerat ante servitus,
Exemeritq; feceritq; liberos.

XXIII Hoc in negocio traditum est accidisse Soloni rem longe omnium adversissimam. Cùm enim statuisset æs alienum discutere, sermonemque ei proposito aptum, commodumque initium circumspiceret, amicis suis, quibus & maximè fidebat & summopere utebatur, Cononi, Cliniæ, & Hipponico indicavit, agros se intactos relicturum, novas autem tabulas facturum. Huic rei antevertendum illi rati, occupârunt magna pecuniæ vi à divitibus mutuò sumpta multos agros coemere: post decreto publicato, cùm ipsi fructus ex agris perciperent, creditoribus autem debitum non redderent, magnis criminibus calumniisque Solonem objecerunt, tanquam non ferendæ sed faciendæ iniuriæ particeps ipse fuisset. Hanc tamen infamiam ipse statim diluit, quinque talentis (tot enim ei debebantur) secundum legem a se primo omnium condonatis. quidam, in quibus est Polyzelus Rhodius, quindecim talenta in nominibus habuisse Solonem scribunt. amici nihilominus eius semper *Chreocopidæ*,
XXIV hoc est *novarum tabularum auctores* cognominati sunt. Interim Solon neutri factioni placebat; sed & divites sublatis obligationibus offendebat, & pauperes, quod ab iis speratam agrariam legem non tulisset, neque eandem quam Lycurgus vitæ æqualitatem instituisset. Sed hic quidem undecimus ab Hercule cùm esset, multisque annis Lacedæmone regnasset, magnam auctoritatem, amicos multos, ac potentiam, quæ iis quæ præclarè de republica statuisset exequendis suppeditaret, habuit: iisque vi magis quàm persuadendo usus, ita ut oculum quoque amiserit in contentione, id confecit, quod ad salutem & concordiam civium faciebat maximè, ut nemo inter eos dives esset, nemo pauper. At Solon id quidem consecutus non est, de populo unus, ac medii status homo: nihil tamen ea quam obtinebat potentia inferius egit, cùm quidem ei nulla præter consilium & fidem apud cives præsidia fuerint. Quod incurrerit in plerorumque offensiones, diversa expectantium, ipse de eis ait:

Lycurgi & Solonis circumstantia.

Gaudium putabant ante me suum: infensi mihi
Nunc ut hostem obliquis intuentur oculis me suum.

itemque affirmat:

Quod si quis hanc nactus foret potentiam
Alius virûm; non antea is populi graves
Turbas frementis inhibuisset, lacteam
Tumultuanti quàm auferens pinguedinem,
Compescuisset gravibus afflictos malis.

Mox tamen ipsi suam utilitatem sentientes, omissis reprehensio- XXV
nibus, publicè sacrificârunt, quod sacrificium Seisachtiam dixerunt:
Solonem autem reipublicæ correctorem, legumq; latorem declara-
Soloni mera potestas delata.
verunt: non alia ejus permittentes potestati, alia eximentes: sed liberè magistratus, conciones, judicia, consilia, horum singulorum dignitatem, precium, numerum, tempus, ut ejus arbitrio omnia vel abrogarentur, vel servarentur, concesserunt. Primum igitur omnes
Draconis leges.
Draconis leges, præter eam, quæ erat de cædibus, abrogavit, propter duriciem & magnitudinem suppliciorum. Nam omnibus ferè delictis capitalis pœna erat constituta, ita ut morte etiam multarentur qui ocii damnati essent: & olus aut poma furati, non alio quàm sacrilegi & homicidæ supplicio efficerentur. Itaque illud Demadis postea laudem invenit: *Draconem non atramento, sed sanguine leges suas scripsisse* dicentis. Ipse autem Draco interrogatus cur plerisq; peccatis mortem pœnam constituisset, fertur respondisse: *eo id à se factum, quod parva delicta mortem mereri censeret, magnis*
autem quod majus irrogaret, nullum haberet. Secundo loco cùm XXVI
Census civium institutus.
statuisset Solō magistratus omnes divitibus, penes quos tum erant, relinquere, reliquam verò partem reipublicæ etiam pauperibus (exclusi enim erant) communem facere, censum civium instituit. Qui aridorum simul liquidorumque medimnos quingentos in reditibus habebant, eos primos inter cives statuit, vocavitque *Quingentimedimnos*. Secundo loco eos, qui equum alere possent, aut perciperent medimnos fructuum trecentos: hos equestris census homines appellavit. Tertio censui *Bigatorum* nomen fecit, quod binis census esset trecentorum medimnorum: reliqui omnes *thetes*, hoc est, mercenarii nuncupabantur: his nullum magistratum gerere cōcessit, sed tantum ad conciones & judicia admissi, in partem reipublicæ veniebant. Quod etsi initio nullius momenti videbatur, tamen permagnum esse posterius apparuit; quod pleræq; controversiæ ad judices deferebantur. nam & quarum causarum judicia magistratib. tribuit, earum concedebatur iis, qui vellent, à magistratibus ad judi-
ces provocatio. Traditur etiam eo vim judiciorum auxisse, quod XX
leges nonnihil obscuras, & in quibus multa in diversas partes exponi possent, conscripserit: quippe cùm legibus dissolvere litem nequirent, usu veniebat ut semper judicum operam requirerent, ad eosque controversias suas deferrent, qui legum domini quodammodo erant. Ipse hanc æquationem his versibus indicat:

Quas sat erat vires populo, non protinus aucto,
Sed neq; sublato prorsus honore, dedi.

Divitibus quanquam potior concessa potestas,
His tamen indignum nil, neq; turpe licet.
Sic corpus valida munivimus aspide utrunq;,
Ne vinci alterutrum, vincere neve queat.

Quo magis autem plebeiorum infirmitati opitularetur, injuriam alicui illatam unicuique, qui voluisset persequendi potestatem fecit. itaque si cui plaga imposita, aut damnum datum, aut vis facta esset, licebat ei, qui poterat & volebat, eum, qui iniuriam intulisset, in ius trahere. Qua re cives suos egregiè adsuefecit, ut singuli cum singulis, tanquam unius corporis partes, dolorem participarent. Memoraturque dictum eius, quod huic legi consonat: interrogatus enim quænam urbs optimè habitaretur? *Ea*, inquit, *in qua eos qui injuriam alicui fecerunt, non minus hi qui læsi non sunt, ulci-*

XXV *scuntur, quàm ij quibus vis est illata.* Deinde cùm ex annuis magi-

III stratibus senatum instituisset (qui Areopagitæ, quod in vico Martis convenirent, dicebantur) quo in concilio ipse etiam, ut qui magistratum gereret, fuit: sentiens plebem nihilominus fremere, æris alieni abolitione inflatam, alterum senatorum concilium ordinavit, delectis ex singulis (erant autem quatuor) tribubus, viris centum: qui senatores, antequam populus suffragia de re quapiam iniret, auctores fierent: neque in concione de re ulla referri liceret, nisi auctores ipsi facti fuissent. Areopagitarum verò senatum inspectorem omnium custodemque legum voluit esse: existimans Rempublicam duobus senatibus, quasi duabus in anchoris stantem, minus fluctuaturam, foreq; populum eo quietiorem. Atque huius quidem de Areopagitis sententiæ sunt pleriq;, nimirum Solonis esse id opus: quibus maximo testimonio esse videtur, quod in legibus suis Draco Areopagitarum ne verbo quidem usquam meminit, sed de cæde sem-

XXIX per ad Ephetas loquitur. Atque legis octavæ è decimotertio Solonis axe, hęc sunt verba: *Omnes qui ante Solonis magistratum ignominia fuère notati, liberi ignominia sunto: exceptis iis, qui apud Areopagitas, aut Ephetas, aut in Prytaneo à regibus clandestinæ cadis, vel homicidij, vel affectæ tyrannidis damnati fuère, cùm hæc lex lata est.* Quibus verbis ostenditur, ante quā Solon Remp. gereret, legesque ferret, jam tum Areopagitarum fuisse senatū. Qui enim fuissent ante Solonem in Martio vico damnati, si ei senatui Solon demū iudicandi facultatem dedisset? Nisi fortassis dicendum sit, legem eam obscurè, aut aliquibus vocabulis omissis scriptā fuisse: ut intelligatur eos, qui damnati eorum criminum fuissent, de quibus hoc tempore, quo lex ea lata est, Areopagitarū erat vel Ephetarum vel Prytaniū cognitio, infames manere iuberi, cæteris ignominia liberatis.

XXX Sed hæc Lectori consideranda relinquimus. Reliquarū Solonis legum, hæc peculiare aliquid habet, & cōmuni opinioni contrarium, quæ infamia eum notat, qui in seditione neutri se parti adiunxerit. Probabile tamen est, voluisse eum innuere, non debere civem nō affici cōmunis Reipublicæ casibus, cùm suas res in tuto collocaverit:

Civium mutuus consensus.

Areopagitæ.

Quadringentorum senatus.

Areopagitæ an Solon primus instituerit.

Lex in neutri parti se adiungentes.

neque eo ſibi gratulari, quod non una cum patria malè habeat: ſed
ſtatim his, quorum cauſa ſit melior ac juſtior, accedere, unaque cum
his periculum juvandæ Reipublicæ gratia ſubire potius, quàm ex-
tra diſcrimen expectare, quo victoria ſit inclinatura. Abſurda et- XXXI
Lex de dotatis mulieribus. iam & ridicula in ſpeciem eſt lex, qua orbæ & donatæ mulieri per-
mittitur, ſi maritus ejus, qui ei ſecundum legem obtigit, coire non
poſſet rem cum ejus propinquis habere. At hanc quoque rectè la-
tam alii aſſerunt, contra eos nimirum, qui ad rem veneream inepti,
tamen pecuniæ cauſa dotatas ducunt mulieres, & naturam lege op-
primere nituntur: qui cùm videant eas, cum quibus ipſe velint coi-
re, aut omittent id matrimonium, aut in eo cum decore permane-
bunt, avaritiæ cupiditatiſque pœnas dantes. Bene autem præceptum
eſt, ut non cum quovis ea, ſed cum mariti propinquo, quem ipſa de-
legerit, concumbat: ut liberi ita nati conſanguinei tamen ſint. Huc XXXII
Leges aliæ nuptiales. pertinet id quoque, quod ſponſam cum ſponſo includentes, malum
cydonium eos una comedere jubent: quodque maritus ter mini-
mum ſingulis menſibus cum dotata uxore congredi jubetur: nam eo
modo, etſi liberi nulli naſcantur, tamen is honor mulieri pudicæ ex-
hibitus atque comitas, utroſque multis, quæ in conjugio incidere
ſolent, moleſtiis liberat, neque abalienari eorum prorſus à ſe invi-
cem propter diſſidium animos patitur. Reliquarum autem nuptia-
rum dotem Solon ſuſtulit, neque nuptam ad ſponſum quicquam
præter tres veſtes, & ſupellectilem non magni precii adferre voluit,
non enim mercedis cauſa contrahi, venaleſque eſſe nuptias debere:
ſed prolis ſuſcipiendæ, gratiæque & amoris cauſa conjungi virum
Dionyſii dictum. cum muliere. Sanè Dionyſius matri petenti, ut ſe alicui civium uxo-
rem daret, reſpondit: *Leges quidem civitatis per tyrannidem ſe e-
vertiſſe, ſed non poſſe item naturæ legem ipſa in matrimonium collo-
canda violare.* In civitatibus verò nequaquam toleranda eſt ea con-
fuſio, ut connubia hujuſmodi jungantur ætate à nuptiis aliena, & in
quibus neque gratia, neque actio, neque finis conjugii ſit futurus.
Itaque magiſtratum aliquis gerens, aut legislator, ſeni puellam du-
centi rectè ita dixerit, ut alicubi Philoctetа compellatur:

——*Ecquid conjugium appetis miſer?*

Et juvenem in uxoris vetulæ domo pinguem factum (ut ferunt per-
dicibus à coitu accidere) inveniens, transferet ad virginem viri in-
Lex de mortuis non vituperandis. digentem. Porro autem Solonis ea etiam lex laudatur, qua vetuit XXX
mortuis maledicere. pietatis eſt enim, vita defunctos ſacros exiſti- III
De convicio. mare: juſtumque abſtinere ab iis qui non ſint: civile etiam eſt, per-
petuitatem odiis adimere. Prohibuit etiam vivis obtrectare in tem-
plis, judiciis, & curia, & cum ſpectacula ederentur: qui contra feciſ-
ſet, tres ei, cui convicium dixiſſet, drachmas, duas ærario ſolvere co-
gebatur. pravè enim educatorum & incontinentium hominum eſt
nuſquam poſſe iræ moderari: ubique autem eam reprimere pauci
poſſunt, quidam omnino nequeunt. At qui legem ſancit, id quod
fieri poteſt reſpicere debet, ſiquidem paucos utiliter non multos

abſque

xxx absque emolumento punire velit. Etiam lex de testamentis lata, *Testamenta.*
iv laudi ei fuit. ante enim testari licebat nemini, sed necesse erat pecuniam & domum in familia defuncti permanere. At Solon permittens, ut is qui liberis careret, sua cui vellet legaret, amicitiam consanguinitate, gratiamq; necessitate potiorem habuit, bonorumque integram possessionem dominis tribuit. Non tamen absque omni conditione legandi plenam licentiam admisit: sed ejus modò ratum esse testamentum voluit, qui non morbo, veneficio, vinculis, aliave necessitate coactus, aut uxoris suasionibus inductus, id condidisset, rectè admodum & convenienter judicans, nihil interesse discriminis, persuadeaturne alicui secus quàm expediat, an verò is cogatur: eodemque numero habens fraudem voluptatemque cum necessitate & morbo: quod in pervertenda hominis ratione tantundem utra-
xxxv que valerent. Legem etiam de exitu mulierum è domo, de luctibus, deque festis diebus posuit, qua id, quod contra ordinem & pudicitiam erat, amputabat. Exire autem eas jubebat, non plura tribus vestimenta secum ferentes, nec cibum potumque pluris quàm obolo constantem neque calathum cubito majorem, neque noctu ire nisi curru, prælucente lucerna. In funeribus corpus laniare, lamentationemque meditatam edere, alienoque in funere altum ejulare prohibuit: bovem immolare, plura tribus vestimenta cum mortuo terræ condere, ire ad aliorum sepulcra, nisi cùm funus duceretur, prohibuit. quorum de plerisque etiam nostræ leges caverunt; additumque est in nostris, ut qui hac in re deliquissent, iis à mulierum censoribus multa irrogaretur. quippe quod effœminati *Lex de exitu mulierum.* *De luctu.*
xxx essent, qui hæc in se crimina admitterent. Præterea cùm videret *De discendis artibus.*
vi urbem hominum undique proposita licentia in Atticam confluentium multitudine repleri, plerosque autem agros magna ex parte inutiles, tum qui mare exercebant nihil solere importare ad eos quibus nihil erat quod redderent: cives ad artes discendas ut converteret, legem tulit, quæ filium necessitate alendi patris, qui eum nullam artem docuisset, solvebat. Lycurgo quidem urbem habenti peregrinæ turbæ puram, tantumque agri possidenti, quantum, ut est apud Euripidem, esset

Multis satis, duploq; abundé pluribus.

ac (quod maximum fuit) magnam heilotum multitudinem Spartæ circumfusam, quam optimum erat non ociari, sed continentibus laboribus confici atque deprimi: facile erat cives ab omnibus laboriosis & illiberalibus occupationibus exemptos in armis continere, ad eamque solam artem discendam & exercendam traducere. At Solon, qui non tam res legibus, quàm leges rebus accommodaret, cum animadverteret solum Aticum ejus esse naturæ, ut vix agricolis victum sufficeret, nedum ignavam ociosamque turbam alere posset, artibus dignitatem addidit: mandavitque Areopagitis, ut inspice-
xxx rent qua quivis ratione victum suum exsarciret, ociantesque puni-
vii rent. Hæc autem ejus lex fuit adhuc severior, qua eos etiam, qui è

Lex de natis, matre inhonesta. scortis essent nati, necessitate alendi patris solvit, ut Heraclides Ponticus narrat. Qui enim in ducenda uxore honestatis nullam habet rationem, satis ostendit, non liberûm, sed libidinis causa id se facere: itaq; & mercedem suam habet, & jus in natos nullum sibi reliquum fecit, quibus ut natum esse sit opprobrio effecit. Sed leges Solonis

Leges de adulteriis & scortationibus. de mulieribus omnium absurdissimæ videntur. Ius enim adulterum occidendi deprehendenti concessit. quod si quis liberam mulierem raperet & vim ei inferret, multam ei centum denariûm constituit: sin prostituisset (exceptis iis, quæ palam venduntur, hoc est meretricibus, quæ precium danti obsequuntur) viginti. Filias vendere, sororesque prohibuit, nisi quæ virginitatem prodidissent. Enimvero rationi consentaneum non est, idem facinus modò acri & extremo supplicio plectere, modò leviter, & quasi per iocum quacunque

Precia rerum Athenis. multa proposita. Nisi fortassis rara tũ Athenis pecunia, multa difficultas nummi parandi magnam effecerit. nã & sacrificia ove ęstimabantur, & pro medimno denarius: & qui Isthmia vicisset, ei centũ denarios dari jussit Solon, qui Olympia, quingẽtos: qui lupum attulisset, quinque: qui catulum lupi, unum. quorum hoc ovis, illud bovis precium esse, Demetrius Phalereus asserit. Quæ autem in decimo sexto Axe sacrificiorum precia ponit Solon, probabile est multis modis majora cæteris fuisse: quanquam ad nostri temporis comparata, sint tenuia. Cæterum antiquitus Athenienses lupis bellum XXXVIII factitabant; quod eorum ager pascuis quàm cultui esset aptior.

Quatuor tribus Athenis. Porro tribus sunt qui dicant, non abs Iovis filiis, sed à generibus vitæ, in quæ principio distincti erant, nomina habere, scilicet bellatores ab armis *Hoplitas*, operarios ab operis *Ergades*, reliquas duas alteram ab agricultura *Teleontes*, alteram à pecoribus pascendis *Aegicores* dictos. Ac quoniam regio ista neque fluviis, neque paludibus, neque fontium uberibus scaturiginibus ita est prædita,

Aquatio. ut aqua satis suppeditet, ideoque plerique puteis manu factis utebantur: legem perscripsit, ut ubi publicus esset puteus, eo aquatum intra spacium equestris cursus (is habetur passuum quingentorum, hoc est, stadiorum quatuor) venire liceret: qui verò longius abessent, propriam sibi aquam quærerent. quod si acto ad decem ulnarum altitudinem puteo aquam non invenissent, tum à vicino aquam peterent, quotidie urnam sex choarum capacem bis implentes. nam penuriæ succurrendum, non ignaviæ fenestram aperiendam putabat. Plantationis quoque mensuras peritissimè de- XXXIX finivit: ut qui aliud quàm oleam aut ficum plantarent in agro, quinque pedum spacio à vicino id removerent: qui autem oleam, vel ficum novem. nam hæ stipes latius suas radices extendunt, neque innoxia omnibus aliis plantis est earum vicinitas, quod & alimentum iis subtrahant, & humorem illis infestum exhalent.

Scrobes. Apiaria. Venditio frugum. Scrobes & fossas ita jussit demitti, ut quanta esset earum altitudo, tantum ab alieno distarent. qui alveos apium conderet, is ab eo qui ante instituisset idem, pedes trecentos discederet. è fructibus autem

autem nihil præter oleum vendi peregrinis permisit: cætera exportari vetuit, jussitque principem Reipublicæ in caput ejus, qui alio fruges avexisset, execrari, aut ærario pendere centum denarios. Hæc lex primo Axe continetur: ne jam fidem omnino abrogandam quispiam putet illis, qui dicunt ficuum quoque antiquitus avectionem prohibitam, indeque *sycophantas* primum nominatos, qui ficuum exportatores indicarent. nam *syca* ficus. & *phanein* indicare est
XL Græcis. Leges etiam de damno quod quadrupes dedisset, posuit: in qua jubet canem, qui momorderit, dedi alligata ei numella quatuor cubitorum: quod ejus inventum securitatis causa gratiosum est. Dubitationem affert lex etiam de iis, qui in populum recipiendi essent, posita: neminem enim civem fieri patitur, nisi qui perpetuo exilio damnati à sua patria abessent, aut cum tota familia artificii causa Athenas commigrassent. Id autem fecisse traditur, non tam ut alios à sua civitate arceret, quàm ut alliceret, cum scirent constanter se civitatis ejus participes futuros, simulque ratus fidos fore illos, quod necessitate coacti hos quod consilio adducti patrias suas amisissent. Peculiaris quoque ejus lex fuit, de convictu in publico, quam inde *parasitē* ipse appellavit: uni sæpius convivium exhibere non concedens: cùm verò, qui recusaret, cum sors eum posceret, plectens. quod illum plus æquo sibi vendicare, hunc conte-
XLI mnere publicum munus existimaret. Legibus suis omnibus auctoritatem in centum esse annos voluit: suntque inscriptæ ligneis axibus, qui quadrangulis lignis inserti convertuntur, eorumque etiamnum reliquiæ quædam in Prytaneo adservantur. Aristoteles Cyrbes cognominatos auctor est: & Cratinus Comicus in Draconem & Solonem dixit:

Lex de assumendis in civitatem.

De convictū publico.

Cyrbes & Axones.

Torrent eorum cyrbibus nunc hordeum.

Nonnulli seorsim cyrbes vocatas dicunt, quibus continebantur statuta sacrorum & victimarum. Universus senatus simul juravit, se leges Solonis ratas habiturum: seorsim autem unusquilibet Thesmothetarum in foro apud lapidem protestatus, se, si quid contra leges has admisisset, auream statuam æqualem sibi Delphis dedica-
XLII turum. Porro autem Solon conspicatus mensis rationem male constare, motumque Lunæ, neque cum oriente, neque cum occidente Sole concurrere, utque sæpe eadem die Luna Solem & assequeretur, & præverteret: eam ipsam diem *enen ka nean* vocavit, (quasi veterem & novam lunam diceret) partem ejus, quæ esset prior coitu Solis & Lunæ, mensi jam desinenti, reliquam ineunti attribuens. Primus enim intellexisse videtur Homeri hunc versum,

Iuramentum in leges Solonis.

Mensis correctio.

Iam cessante alio mense, atq; alio incipiente.

sequentem diem, Novilunium appellavit. post vigesimum diem numero dierum nihil jam addidit, sed subinde detrahendo, quemadmodum & de lumine lunæ videbat diminutionem sensim fieri, usque ad trigesimum diem numeravit. Cæterùm legibus ita fixis, quotidie nonnulli ad Solonem ventitabant, laudantes, aut repre-

hen-

hendentes, aut aliquid fortè repertum, ut adderet legibus consulentes: plurimi verò erant, qui percontarentur eum, legesque examinarent, singulaque sibi exponi, & in quam sententiam ita statutum esset, ostendi peterent. Quæ cùm cerneret se neque sine dedecore omittere, neque agere sine invidia posse, omninoque has difficultates declinare, offensasque civium & calumnias effugere cupiens, (nam ut ipse inquit,

Solonis peregrinatio.

Vrbibus in magnis qui tanta negocia tractat
Non facile est cunctis posse placere virum.)

instituto suo negociationem prætexens, ex Attica navi avectus est, impetrato in peregrinationem ab Atheniensibus decennio. Sperabat enim hoc temporis spacio cives legibus adsueturos. Primùm igitur in Ægyptum venit, ibique commoratus est, ut ipse testatur:

Ostia apud Nili, prope litora clara Canopo.

Aliquandiu autem ibi apud Psenophim Heliopolitam, & Sonchin XLIV
Saitam, doctissimos inter sacerdotes viros. Philosophiæ operam navavit: ex iisque audivit Atlanticum sermonem, ut Plato scribit, eumque aggressus est carmine Græcis interpretari. Inde in Cyprum advectus, a Philocypro uno ex insulæ ejus regibus amantissimè est habitus. Vrbem is possidebat haud magnam, à Demophonte Thesei filio conditam ad Clarium fluvium sitam in loco munito quidem, alioquin tamen difficili & incommodo, cui subjecta erat pulcra planicies. In hanc ut urbem transferret, amœnioremque & majorem efficeret, regi auctor fuit Solon: præsensque ipse eum in condenda urbe, adornandaque, ut simul & amœna fieret, & tuta, adjuvit: quo factum est, ut multi habitatores Philocypro accederent, eumque alii reges imitarentur. Quamobrem ut honorem Soloni haberet, urbem Solos appellavit, cùm ante Æpeia esset dicta. Ipse etiam Solon hujus urbis conditæ mentionem facit in elegiis ad Philocyprum ita scribens:

In Solios regnum multos, urbemq; per annos
Sit tibi, & ingentem sceptra beata tuam.
At me evincta caput violis Paphia alma, celebri
A Cypro, & navim devehat incolumem.
Deiq; mihi ad patrios claros remeare penates:
Auctori hœc urbis det sua dona Venus.

Solonis cum Crœso congressus.

Congressum eius cum Crœso nonnulli supputatione temporum XLV
commentitium ostendere nituntur. Atqui ego tam illustrem narrationem, totque testibus confirmatam, & (quod plus virium habeat) moribus Solonis congruentem, magnanimitateque & sapientia eius dignam, nequaquam puto propter annalium quasdam ratiocinationes projiciendam: quas cùm infiniti hactenus sint emendare conati, tamen controversias earum nunquam potuerunt explicare. Proinde res ita tradita est: Solon precibus Crœsi adductus, Sardes venit: Ibi ferè idem usu ei venit, quod homini in terra semper versato, cùm primum ad mare iter facit, ut enim is quoties fluvium aliquem

quem conſpicit, eum mare eſſe putat: ita Solon, cùm per regiam
tranſiens, multos aulicos videret ſumptuosè exornatos, ſplendidè
ſtipatos comitum & ſatellitum caterva, unumquemq; eorum Crœ-
ſum eſſe putavit: donec tandem ad ipſum regem adductus eſt circa
quem omne id conſpiciebat, quod in lapidibus pretioſis, in venuſtis
veſtium tincturis, in auro, omnique ornatu vel ſplendidum, vel ſub-
tili artificio confectum, vel admirabile exiſtimari poſſet: nimirum
ut ſpectaculum rex ſeſe quàm maxima dignitate & varietate inſigne
XLVI præberet. Quarum rerum adſpectu poſtquam nihil commotus
Solon adſtitit, neque eorum quæ Crœſus expectabat quicquam di-
xit, ſed ſatis apertè oſtendit ſani judicii hominibus: contemni à ſe
hujuſmodi ineptias, viliumque rerum admirationem: commonſtra-
ri ei theſauros juſſit Crœſus, reliquumque apparatum ac luxum, ne-
quaquam id poſtulanti: ut qui ſatis in ipſo Crœſo mores inge-
niumque ejus contemplari ſciret. Vt his omnibus inſpectis rediit
Solon, quæſivit ex eo Crœſus, Ecquid ullum unquam ſe beatiorem
vidiſſet hominem. reſpondit Solon, Viſum à ſe Tellum ſuum ci-
vem: narravitque eum, cùm vir bonus fuiſſet, liberoſque egregios
poſt ſe reliquiſſet, & rem familiarem ſufficientem, re præclarè geſta
XL pro patria occubuiſſe. Ibi verò cœpit eum Crœſus hominem pa-
VII rum compotem mentis, & ruſticum putare, qui non argenti aurique
multitudine felicitatem ponderaret, ſed plebeii ac privati hominis
vitam mortemque tantis opibus regnoque anteponeret: nihilomi-
nus tamen percontatus eſt, ſi quem alium præter Tellum vidiſſet
hominem Crœſo feliciorem. Tum Cleobin & Bitonem Solon nomi-
navit, viros in matrem ac ſeſe mutuò eximia pietate, qui bobus mo-
ram facientibus, ipſi jugum currus ſubiviſſent, matremque eo ad fa-
num Iunonis adduxiſſent, lætantem, & à civibus beatam prædica-
tam: deinde ſumpto cibo potuque nunquam ab illo die ſurrexiſſent,
ſed tantam gloriam morte doloris mœroriſque ſecura clauſiſſent.
Nos verò, inquit jam in iram prolapſus Crœſus, in numero beato-
rum hominum non habes? Ad quæ Solon, cùm neque adulari vellet,
neque ulterius irrigare: Cùm de cæteris rebus, inquit, Deus, Græ- *Fœlicitas*
cis, ò rex Lydorum, mediocriter ſentire dedit, tum ſapientiæ nos cu- *quæ.*
juſdam fiduciam impertiit, quæ mediocritatem reſpiciens, popula-
ribus magis hominibus, quàm regio ſplendori ſit commoda. Ea
cùm videat hominum vitam nunquam non variis caſibus eſſe ob-
noxiam, non patitur quenquam præſentium bonorum cogitatione
efferri, neque admirari hominis alicujus fœlicitatem, quam immu-
tare tempus poſſit: unicuique enim variæ res futuræ, de quibus cer-
ti nihil conſtet, ingruunt. Cui verò res ſecundas ad finem uſque
Deus prorogavit, hunc fœlicem eſſe ſtatuimus: at viventi adhuc, &
in diſcrimine verſanti fœlicitas quæ tribuitur, non magis certa at-
que rata eſt, quàm ſi victoriam coronamque alicui adhuc decertan-
XLV ti adſcribamus. His dictis Solon abiit, non emendato, ſed dolore
III affecto Crœſo. Erat tum Sardibus Æſopus fabularum conditor, ac-
cerſitus

cersitus à Crœso. Is habitus in honore, ægrè ferebat, Solonem nullam regis esse expertum humanitatem, adhortansque hominem: ô Solon, ait, cum regibus aut quàm minimè, aut quàm suavissimè colloquendum est. Nequaquam vero, inquit Solon, sed vel minimè, vel rectissimè. Crœsus autem, qui eo tempore Solonem contemptui habuisset, postquam cum Cyro pugna congressus, inferior fuit, vivusque in hostium venit potestatem, ignique est addictus: rogo exstructo impositus: injectis vinculis, universis Persis spectantibus, Cyro præsente, ter quanta potuit maxima vocis contentione exclamavit, ô Solon! Id miratus Cyrus, misit qui interrogarent, quis nam homo vel Deus ille Solon esset, quem unum rebus planè desperatis invocavisset. Crœsus nihil dissimulans, respondit, fuisse unum è sapientum numero apud Græcos Solonem, eumque se accivisse, non audiendi discendive eorum quæ ex usu fuissent, sed ostentandæ suæ fœlicitatis studio, eumque ejus testem dimittendi causa: in qua sane fœlicitate amittenda plus fuerit mali, quàm in potiendo boni. ut quæ præsens opinionem tantum ac nomen boni attulerit, ejus verò amissio in summas miserias, calamitatesque extremas reipsa reciderit. Itaque eum virum, qui ex præsenti tum conditione futura conjecisset, mandasse sibi uti ad finem vitæ respiceret, neque incertis inductus opinionibus superbius se efferret. Quæ verba cum essent Cyro renunciata, ut erat vir Crœso sapientior, veritatemque orationis in exemplo efficacem intuebatur: non tantum ignovit Crœso, sed & quandiu vixit, honorifice habuit secum: judicatumque est ita de Solone, uno eum dicto è duobus regibus alterum servasse, alterum erudivisse. Interim per absentiam Solonis tota ci- XLIX
vitas in factiones discesserat. Pediæorum dux erat Lycurgus, Paralorum Megacles Alcmæonis filius, Diacriorum Pisistratus, quibus se conjunxerat turba mercenariorum, maximè divitibus infensa: & quamvis adhuc uterentur legibus, omnes tamen studium rerum novandarum incesserat, cupiditasque status reipublicæ mutandi: quod in ea immutatione non æquas modo, sed & potiores partes se habituros, omninoque adversarios futuros existimabant. Ea rerum forma Solon Athenas reversus, reverenter quidem & in honore ab omnibus habitus est, ad loquendum tamen & agendum publicè, sicut antea, minus promptum efficacemque eum senectus reddiderat: tantùm seorsim cum principibus factionum congressus, componere dissidia studebat: idque eo magis, quod Pisistratus animum ipsi advertere videbatur. Erat is vir in colloquio blandus, juvandorum L
pauperum studiosus, circa inimicitias moderatus: pr̨eterea verò imitatione eorum, quæ natura ipsi non aderant, effecerat, ut probitatis ac modestiæ opinione eos etiam, qui revera tales erant, vinceret, putareturque æqualitatis amans, & iniquissimè præsentis rerum status mutationem, novasque res laturus; hocque modo vulgus hominum decipiebat. At Solon ingenium hominis statim deprehendit, primusque omnium insidias ejus conspexit. neque odio eum prosecutus

Solon Athenas redit, seditionibus auctas.

Pisistrati ingenium.

ſecutus tamen eſt, ſed emollire, ac ad ſanam mentem revocare intendit: dixitque cùm ipſi, tum aliis, non eſſe eo quenquam magis aptum natura ad virtutem, neque meliorem civem, ſi modo ſtudium principatus ex animo ejus eximeretur, cupiditaſque tyrannidis pel-
LI leretur. Eo tempore, cum Theſpis jam Tragœdiam proferret, eaque res novitate ſua animos civium alliceret, nondum tamen ad certamina perveniſſet: Solon homo audiendi diſcendique natura ſtudioſus, quique ſenectutem ſuam ocio & ludicris rebus: adeoque compotationibus jam & muſica tranſigeret, ſpectavit Theſpin, ipſum, (qui mos antiquus fuit) perſonam agentem. Finito ſpectaculo compellavit eum, ac ſciſcitatus eſt, ecquid eum non puderet coram tanta multitudine tantopere mentiri. qui cùm reſpondiſſet, nihil mali eſſe, cùm hæc animi cauſa ita agerentur atque dicerentur: terram graviter ſcipione percutiens, Solon: Mox, inquit, fiet ut cùm hunc ludum laudemus & honore afficiamus, eum in contractibus
LII inveniamus. Vbi Piſiſtratus impoſitis ſibiipſi vulneribus, bigis in forum provectus animos civium irritavit, tanquam reipublicæ cauſa ita ab hoſtibus per inſidias acceptus: multis indignantibus ac vociferantibus, proximè ad eum accedens Solon, & aſſiſtens: Non bene, inquit, ô fili Hippocratis, Homericum Vlyſſem agis: ut enim ille ad decipiendos hoſtes corpus ſuum male multavit, ita tu idem facis ad inducendos in fraudem cives. Cæterùm hoc facto Piſiſtratus id conſecutus eſt, ut multitudo ad eum defendendum eſſet parata: populoque in concionem congregato cum Ariſto rogationem tuliſſet, ut Piſiſtrato cuſtodiæ corporis cauſa quinquaginta clavi armati ſtipatores darentur, ſurrexit Solon, ac multis verbis id impugnavit, in eam ſententiam, quæ in carminibus ipſius ita perſcripta eſt:

Solonis iudicium de dramatibus.

Pisistrati techna à Solone deprehensa.

Lingua, & blandiloqui verbis vos creditis oris:
Quæ fiunt, nemo cum notet interea.
Et, *Veſtrum quiſq; vafræ ſequitur veſtigia vulpis:*
Vanus, & imprudens omnibus eſt animus.

Videns autem egenos ad gratificandum Piſiſtrato concitatos tumultuari, divites verò aufugere metu conſternatos, diſceſſit: id tantum præfatus, alteris ſe ſapientiorem eſſe, alteris fortiorem. ſapientiorem iis, qui quid ageretur non intelligerent: fortiorem iis, qui cùm
LIII ſentirent, tyrannidi ſe opponere non auderent. Cæterùm populus cum legem juſſiſſet, nihil ultra de numero clavigerorum inquiſivit, ſed paſſus eſt, Piſiſtratum quotquot vellet alere & conducere, donec is arcem occupavit. Eo facto, conturbataque civitate, Megacles & reliqui Alcmæonidæ ex urbe fugerunt. At Solon, etſi jam admodum ſenex, & auxiliariis deſtitutus, nihilominus in concionem progreſſus, verba ad cives fecit, partim eorum imprudentiam & mollitiem increpans, partim irritans eos, & adhortans, ne adhuc libertatem ſuam proditam vellent. Dixitq; tum id, quod in ore deinde hominum eſt habitum: Ante quidem facilius ipſis factu fuiſſe, ut tyrannidem naſcentem prohiberent: nunc præclarius eſſe ſplendidiuſ-

didiusque, constitutam jam & natam excindere. Sed cum metus causa nemo ei animum adverteret, domum suam abiit, armaque sua ante ædes in angiporto posuit: Ergo quidem, inquiens, patriæ, legibusque, quantum in me fuit, opitulatus sum. Atque exinde LIV quieti se dedit, amicisque ut fugeret hortantibus, non obtemperavit, sed carmina condens, in Athenienses invectus est:

Iam mala si vestra toleratis tristia culpa,
Non accepta bonis illa referte Diis.
Præsidio vestros munistis namque tyrannos:
Vestra hinc servitium nunc grave colla premit.

Horum carminum causa cùm multi eum monerent ut sibi caveret, ne à tyranno interficeretur, quærerentq; qua re fretus ita confidenter nullum periculum horreret: Senectute inquit. At vero Pisistratus rerum potitus, ita demereri Solonem perexit, omnique honore & observantia colere, ut eum & consiliarium habuerit, & multarum suarum actionum laudatorem. Plerasque enim Solonis leges re- LV tinuit, ipse iis stans, amicosque ut idem facerent cogens: adeoque homicidii causa in jus apud Areopagitas vocatus, cùm jam tyrannidem gereret, moderatè tamen ad dicendam causam adfuit: actor autem non respondit ad nomen. Ipse etiam alias leges sanxit, quarum è numero est ea, quâ ii qui in bello membrum aliquod amisissent, publicè ali jubentur. Heraclides hoc ante à Solone de Thesippo mutilato decretum, tum Pisistratum imitatum tradit. Legem quoque de otio (si Theophrastum audimus) non Solon, sed Pisistratus posuit: qua & agrum coli diligentius, & urbem tranquilliorem fecit. Porro autem Solon cum aggressus esset opus de sermone LVI Atlantico, quem à doctis apud Sain urbem Aegypti audiverat, idque conducturum Atheniensibus speraret, defecit: non (ut Plato dixit) occupationibus, verùm senectute impeditus, magnitudineque scriptionis deterritus. Abundasse enim eum otio, hæ ejus voces indicant:

Pisistrati leges.

Atlanticus sermo.

Discenti semper multa, senecta subit.
Et. *Nunc Veneris mihi grata, & læti munera Bacchi,*
Musarumq; viris dant ea lætitiam.

Platonis Atlanticus.

Plato Atlantici sermonis propositionem, tanquam boni agri solum cultoris egens, excepit, cognationis causa ad ipsum quodammodo pertinens, idque opus absolvere & exornare cùm intendisset, initio vestibula, mœnia, atriaque magna posuit, qualia nulli unquam nec poesi obtigerunt: sed cùm serò incepisset, vitæ prius, quam libri pensum absolvit, quanto majus gaudium propter hæc quæ perscripsit, tanto majorem ob ea quæ imperfecta reliquit tristitiam nobis adferens. Nam ut Athenis inter multa præclara opera Iovis Olympii templum non absolutum: ita in Platonis philosophia Atlanticus sermo imperfectus est. Proinde Solon occupata à Pisistrato ty- LVII rannide, vixit adhuc permultum temporis, ut quidem Heraclides Ponticus est auctor. Nam Phanias Eressius non totum biennium af-

Mors Solonis.

firmat

firmat eum vixisse; siquidem Pisistratum invasisse tyrannidem in Comii magistratu, Solonem autem sub Hegestrato, qui Comio successit, vita defunctum. Cremati Solonis cineres sparsos fuisse apud Salaminem insulam, tantum habet absurdi, ut omnino fidem non mereri, sed commentum judicari possit: tamen id factum scripsere cùm alii fide digni auctores, tum Aristoteles etiam Philosophus.

IN SOLONEM INTERPRETIS Annotationes.

QVa ætate Solon vixerit, non est obscurum: cùm eum cùm Crœso collocutum & noster, & Herodotus lib.1. & alij ostendant: Crœsum autem à Cyro, qui regnum Persarum constituit, debellatum, nemo ferè nesciat. Id autem Olympiade LVIII. *evenisse, satis ex temporum rationibus constat. & meminit Solinus cap.7. Polyhistoris. Eodem tempore Romæ Servius Tullus regnabat, quod ex annalibus liquet. Itaq; & Cicero, cui in his rebus plurimum tribui debet, viguisse Solonem Serv. Tullo regnante, in Bruto memoria prodidit: & post eum Gellius* 17.21. *Sanè floruisse Solonem Olympiade* XLVI. *Clemens Alexandrinus lib.1. Stromat. demonstrat. Apparet autem jam ætate provectiorem cum Crœso collocutum, ut juventus ejus à Clemente indicari intelligatur. Itaq; cùm Suidas vixisse eum* XLVII. *& aliorum sententia* LVI. *Olympiade dicat, utrumque commodè acceptum cum veritate consentit.*

Cap.1. Patrem ejus Execestidam.) ἐξηκεστίδου *in Græco est, & apud Suidam. Quod moneo propter Lapum, qui (si codex non fallit) divisè* ex Ecestide *legit. Tota quoque periodus de amoribus Solonis & Pisistrati, ab eo est omissa.*

Ibid. Tum ex lege quam posuit.) *Hæc in oratione Aeschinis in Timarchum, eodem modo & allegatur, & explicatur. Illud autem* πύκτης ὅπως εἰς χεῖρας, *pars est senarij Sophoclei è Trachiniis.*

Cap.2. Non magis.) *Hi versus habent sententiam haud obscuram, quam & Horatius expressit:*

Si ventri bene, si lateri est, pedibusque tuis, nil
Divitiæ poterunt regales addere maius.

Postremum distichon est obscurum: & si rem acu non tetigi, veniam oro. nam Lapo etiam ignoscendum hic arbitror: Apud Theognidem legitur, ὅταν δέκα τῶν δ᾽ ἀφίκηται ὥρην, σὺν δ᾽ ἤβη γίγνεται ἁρμοδία, *& in aliis* ἁρμόδιος. *Ego quid secutus sim, facile potest intelligi. nam lectiones ibi quoque variant. 719. Dictum Hesiodi, cujus paulo post meminit, celebratissimum est, ex. α.* ἔργων *309.*

ἔργον δ᾽ οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ᾽ ὄνειδος.
id est: Non est turpe laborare, est ignavia turpis.

Cap.3. Vt Massalias Massiliæ auctor.) *Quod in Græco est* ἀγαπηθὴς, *Lapus* ἀγαπηθεὶς *legit, &* observatus *reddidit. Idem ego sum secutus, & Massaliam proprium nomen reliqui. de Massilia autem ur-*

be eum loqui, ne dubium quidem est. Massiliæ originem copiosé Strabo lib. 4. exponit: & à Phocæensibus ortam eam urbem, in Archidamo Isocrates diserté dicit, neque quisquam feré scriptorum reticuit vel Latinorum vel Græcorum.

Cap. 8. Quippe cùm in animo hominis.) Hæc inepte Lapus ad solum Thaletem retulit, cùm sint in genere dicta de storgis (ut vocamus) naturalibus, quarum fuisse peritum apprimé Plutarchum, alia ipsius & ad alios & ad suos consolatoria scripta demonstrant.

Cap. 10. Pileatus.) πιλίον περιθέμενος, Lapus cœno fœdatus, ut πηλὸν legisset. Sed nihil est.

Cap. 11. An Choliadem.) Atticæ promontorium est, viginti à Peiræeo stadiis. Pausan. initio Atticorũ. Idẽ de Scirade promõtorio ibidem.

Cap. 13. At cum bissenis.) Versus sunt lib. Iliadis 2.557. Herodotus in vita Homeri in Atheniensium honorem ab Homero gratias eis agente factos dicit. Meminerunt & alij, & Aristoteles libro primo Rhetorices, capit. 15. & Fabius libr. 5. cap. de exemplis. Vide Strabonem lib. 9.

Cap. 14. Nam neque Æschines.) Locus in oratione in Ctesiphontem extat: ubi quidem consultorem & auctorem hujus adversus Cirrhæos & Acragallidas belli Solonem, non tamen ducem refert: historiam verò satis dilucidé ibi exponit. Eadem est in Phocicis Pausaniæ enarrata (ex quo Suidas in Solone eam indicavit) qui Clisthenem belli ducem nominat.

Cap. 15 Archon.) Infra in Pericle exponam.

Ibid. Qui cum filum textum.) κρόκλην. Lapus simulacri vestem: quasi κρόκη hoc significet. de hoc piaculo vide Thucyd. lib. 1. Herodot. lib. 5. Meminit Cic. 2. Legum.

Ibid. Myrone Phlyensi.) τοῦ Φλυέως. Φλυεῖς autem curia est Cecropidis tribus, apud Athenienses: quod & ex initio Plutarchiani Themistoclis, & aliunde patet, & Stephanus admonuit. Quod annotavi, quia uterq; interpretum lapsus hic est: Lapus Phliei F. vertens, Amiotus Phliasium, cùm id sit à Phliunte Achaiæ oppido.

Cap. 10. Novum Curetem.) Curetes Iovem enutrivisse in Creta, ibiq; humasse mortuum ferebantur, ijdemq; sacrorum & rerum divinarum peritissimi. Quidam eosdem cum Coribantibus faciunt. à quibus Pausanias in Arcadicis dissentire videtur. Sed quid his opus? Lege potius Lact. lib. 1. cap. 21. atq; etiam 11. Erat autem Epimenides Phæsto Cretæ oppido ortus: itaq; ob rerum divinarum (quam putabant) peritiam pro novo Curete habebatur.

Cap. 17. Diacrii enim.) Herodot. Κλειοῖ eandem rem narrans, ὑπερακρίους vocat: idemq; Pediæos (sic enim infra habetur, Πεδιαίους, non πεδιέους) τοὺς ἐκ τοῦ πεδίου. quasi campestres. Suidas in Πάραλοι, Πεδιακοὺς nominat. Aristot. lib. 5. cap. 5. Πολιτικῶν, Πεδιακοὺς. Pro Diacriis Epacrij leguntur in Erotico Plutarchi.

Cap. 19. Quodque patriæ.) Versus sunt trochaici tetrametri catalectici in Græco, idq; genus carminis retinui. Idq; etiam in sequentibus

tibus proximis feci: in quibus ἔφη, ἔσπασε, ἤθελε, καὶ ἐπὶ τετρίφθαι cur in ἔφυ ἀνέσπασε, ἤθελον, & κἀ πιτετρίφθαι commutarim, ratio metri & census docent. Hæc cùm jam olim scripsissem, oblata est mihi occasio variarum lectionum M. Antonij Mureti, viri longe doctissimi inspiciendarum. Is libro I. cap. 13. Petrum Victorium reprehendit, quod idem feré de hoc loco sensisset, quod ego mihi video placuisse. Quid de hoc loco alij sentirent, non indagaram, neque opus esse admodum putassem. Sane meum non est vel excusare Victorium (non enim caret errore) vel reprehendere Muretum, cum quibus si conparer, puer profecto sum. Sed tamen illud mei fuit officij, cur ab hujus horum versuum lectione dissentirem, indicare: ne quid mihi ejus auctoritas obesset. Sentio enim illos Solonis reprehensores non id dixisse, debuisse Solonem vel acceptis quæ hic proponuntur conditionibus, tyrannidem capessere: (quis enim tam impudens sit, ut hoc alteri consulat, tametsi ipse ita perdité sentiat?) sed à sese sumpto exemplo, per comparationem innuisse stultitiam Solonis, qui ultrò & honesté oblatam tyrannidem respueret: cùm non deessent, qui certa proposita pernicie eam essent amplecturi. ἤθελον enim prima persona legendum est, nō tertia ἔθελε: & sunt verba de se, non de Solone loquētis, id quod ratio versus Trochaici evidenter demonstrat. nisi frivolum aliquid adferre (qualia sunt alicubi apud Græcos grammatistas à nobis annotata, suoq; tempore exigentur) velis, quod λε ante γὰρ produci contendas. Quamvis ne cum iis quidem magnopere contenderem, qui existimant malorum hominum eam sententiam fuisse. debuisse Solonem certo proposito exitio tyrannidem adire, nisi metri ratio meam opinionem affereret, alteram everteret. Non enim insolentes sunt hujusmodi quasi hyperbolicæ locutiones, ut illa apud Homerum (libet enim obiter, quia ad animum accidit, rudiorum causa monere) Anchisæ ad Venerem:

Βουλοίμην κὲν ἔπειτα γύναι εἰκυῖα θεῇσι,
Σῆς εὐνῆς ἐπιβὰς ἰέναι δόμον ἀΐδος εἴσω.

Et quale tandem illud est Theognidis consilium:

Χρὴ πενίην φεύγοντα καὶ εἰς μεγακήτεα πόντον
Βάλλειν, καὶ πετρῶν, Κύρνε, κατ᾽ ἠλιβάτων.

Nemo enim hoc simpliciter, sed ad exaggerandam rem inflatius dictum, ac figuraté, omnes sentiunt. Quo loco quidam βάλλειν pro seminare exponunt, littus veré arant. Sed hæc hactenus.

Cap. 22. Et quod civium æris alieni causa nexorum.) ἀγωγίμων πρὸς ἀργύριον γεγονότων πολιτῶν. Etiam absque reliqua fuissent, tamen ἀγώγιμος infinitis locis apud Plut. adeo ipsum ne dicam alios auctores, eum significat, in quem jus reprehensionis est, & qui in vincula abduci ab aliquo impune potest. Ita in Lysandri vita lex Spartanorū memoratur, quæ exsules Atheniensium ἀγωγίμους esse juberet. Idemque noster auctor in Catone minore de Marcello quæsturæ collega loquens, obnoxij ob verecundiā animi, ita ut quibusvis precib. vinceretur, & petitionē recusare vereretur ullam ἀγώγιμον ὑπ᾽ αἰδοῦς ἀγώγιμος.

τοῖς δεομένοις eleganter dixit. Lapus noster monstrosè perspicuum sanè locum hunc pervertit, nescio quos cives exportandis pecuniis constitutos, ab eoque officio eos quod Atticé loqui nescirent remotos somnians. Idem (quod minoris, non tamen nullius est oscitantiæ) non animadvertit ubi versus Solonis, ubi verba Plutarchi essent: quod idem in Amioto desidero.

Ephetæ. Cap. 29. Ad Ephetas.) Virorum octoginta, quorum nullus quinquagenario minor esset, concilium fuit, qui Athenis in Palladio, Prytaneo, Delphinio, & Phreatty de cæde judicabant. Sic dicti, quod ab his provocari non posset. Hæc feré Suidas, & Harpocratio. Nam quæ de Palladio & aliis judiciis scitu digna haberi in Atticis Pausanias, & quæ ex eo & aliis de isto & Ephetis annotavit lib. 1. Vlyssea Eustathius, huc non ita quadrant, sicut neque is, qui Constitut. novella XCIII. ἐφέτης dicitur, quem Haloander judicem appellationis reddidit.

Cap. 31. Orbæ & dotatæ.) Hæc enim simul significare videtur γυνὴ ἐπίκληρος: atque ita exponit Suidas. Apud Aristotelem in Ethicis ad Nicomach. simpliciter pro bene dotata sumitur uxore: ἐνίοτε καὶ ἄρχουσιν αἱ γυναῖκες ἐπίκληροι οὖσαι. l. 8. c. 10. Etenim ἐπίκληρος Athenis dicebatur ea, ad quam solam omnis devolvitur hæreditas, sive jam mortuis parentibus, sive alterius prolis jus hæreditatis habentis spe spoliatis: id est, quæ omnino sit μονοκληρονόμος, sive jam, sive certo futura. Sic Plutarchus etiam de uxore Agidis, filia Gylippi, ἣν οὐσίας μεγάλης ἐπίκληρος. de hac vocabuli notione etiam Eustathius in 7. Iliad. Legis περὶ ἐπικλήρων mentio fit apud Aristophanis Scholiastem in Avibus: sed quæ ad spurios referatur, non huc videatur quadrare. Certe apparet hunc locum ostendere, beneficio cujusdam legis certis hominibus licuisse ducere τὰς ἐπικλήρους: sed quæ lex constitutione Solonis sit circumscripta eatenus, ne naturæ repugnaret. Aliæ fuerunt ἐπίκληροι orbæ, & dotis indigæ: quas ducere proximi genere alia lege cogebantur, aut dotis nomine quinq; minas numerare. unde Terentianus ex Apollodoro transcriptus Phormio, de quibus alio loco. Rectissime autem fecerit philologiæ studiosis, si eam cum hisce omnibus comparet, quæ apud Harpocrationem in voce Θῆτες sunt annotata.

Cap. 32. Et juvenem.) Hæc confudit Lapus, interpunctionibus puto falsis Græci libri seductus. Sané Plinius perdicem inter ea quæ omnino non pinguescant, numerat XI. cap. XXXVIII. Quod autem ad præcedentem versiculum attinet, fateor me nonnihil errasse. Is enim totus una cum antecedente apud Poetam, legitur in libello Plutarchi, εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον. quod mihi tum demum in mentem venit, cùm typographo hæc traderem. Constat autem ex eo loco, non reprehendentis ob contractas nuptias, sed à contrahendo (utpoté senem) dehortantis verba esse. Leve hoc est, sed nolo esse Nævius: alij potius iis quæ multa inter tot labores, curas, occupationes, miseriasque peccare potuimus, ignoscant. Reponant loco mei versiculi hæc verba partem (ut est & in Græco) versus:

Ecquid

——Ecquid conjugium appetis miser?

Cap.38. Teleontes) τελέοντες *ſic eſt apud Stephanum in Αἰγυπτιακοῖς, & ὀργ. pro ἐργ. ſed hoc malo.*

Cap.39. Ne jam fidem.) *Apud Lapum eſt*, nullam eſſe iis fidem adhibendam: *niſi librarius erravit in ejus verſione exſcribenda. omnino enim falſum eſt hoc, & cum verbis Plutarchi pugnat.*

Cap.42. Iam ceſſante.) *Homerus Vlyſſea lib.14. & alibi. De ratione menſium, in fine Annotationum aliquid dicam. Harpocration ἔνη adſpiratè legi vult de hac re vide etiam Euſtath. in ὀδυσ. ξ. 457.*

Cap.44. Athlanticum ſermonem, ut Plato) *Locus eſt perelegans & prolixus, ſub initium fere Timæi. Ad hunc te remitto.*

Cap.46. Vt qui ſatis in ipſo Crœſo.) *Hæc dum ad Cræſum retulit Lapus, cùm liquidé de Solone dicantur, quid cogitarit non video. Venuſté res hæc narratur etiam apud Herodotum lib.1. ut notum eſt.*

Cap.48. Æſopus fabularum conditor.) λογοποιός. *Lapus ſubito ex apologorum ſcriptore hiſtoricum redegit. Et verò Aeſopum ætate ſeptem ſapientum vixiſſe, vel aliunde, vel ex Plutarchi convivio eorum didiciſſet. Sic apud Lucian. etiam in Icaro Menippo ὁ λογοποιὸς citatur Αἴσωπος. Iulianus quoque Apoſtata in epiſtola quadam Herodotum per ignominiam θέσον λογοποιὸν vocat, nugacem, & fabularum, non hiſtoriæ ſcriptorem. Alioquin haud me latet, Græcos ſua hiſtoriarum volumina etiam λόγους inſcripſiſſe, cujus rei exemplum præter cætera extat Polybianum. Sed quid hoc ad Aeſopum? Sané etiam in Paulo noſter λογοποιεῖν poſuit, pro* fabulas & falſos rumores ſpargere: *& in Phocione λόγος pro* fabula *ſeu* apologo *ponitur: & in extremo Niciæ, is qui de clade Siciliensi incerto auctore nuncium retulerat tonſor, δόξας λογοποιὸς εἶναι, infortunium habuit.*

Cap.52. Quæ fiunt nemo.) *Pentameter eſt, à Plutarcho omiſſus, ut & à Clemente, hos ipſos verſus lib.1. Strom. ponente: appoſui autem ſenſus gratia. Extat apud Stobæum:*

εἰς ἔργον δ᾽ οὐδὲν γινόμενον βλέπετε.

Cap.54. Ita confidenter nullum periculum.) ἀπονοεῖται. *Ita notum eſt ἀπόνοιαν eſſe* extremam, & quaſi inſanam audaciam: *ut defidiam à Lapo hic ſubditam, admodum mirer. Sic & poſt paulo πηρωθῆναι vertit,* qui oculos amiſiſſet: *quaſi vero id ſit πηρός, & nemo πηρωθεὶς, niſi* excæcatus.

Cap.56. De ſermone Atlantico.) *Vide Platonem, quo dixi loco: & lege ejuſdem librum, qui* Critias *ſeu Atlanticus inſcribitur. Meminit Plutarchus in libello, quo oſtendit, ſecundùm Epicuri doctrinam non licere ſuaviter vivere: quo loco de hiſtoriarum tradit oblectatione, teſtaturque non eſſe perfectum eum librum.*

Ibid. Iovis Olympii templum.) ὀλυμπιεῖον. *Vide præter alios, Plin. 36. 6.*

PLUTARCHI POPLICOLA, GUILIELMO *Xylandro, Augustano interprete.*

Nomen & genus.

CUM hoc Solone, Poplicolam comparabimus: cui quidem id I
cognomentum honoris ergo populus Romanus excogitavit,
cùm ante Publius Valerius vocaretur, crederetúrque genus referre
ad Valerium illum Priscum, qui maximè in causa fuit, ut Romani
& Sabini ex hostibus unus populus fierent: quippe is fuit, qui præ-
sertim regibus persuasit ut convenirent, eosque inter se concilia-
vit. Ab hoc, ut fertur, ortus noster, cùm adhuc sub regibus esset
Roma, eloquentia ita & divitiis claruit: quorum altero rectè, & li-
berè semper pro justitia defendenda utebatur, altero liberaliter &
benignè, opem egentibus ferendo ut satis jam tum perspicuum fue-
rit, eum, in republica, si summa ejus ad populum aliquando defer-
retur, principem fore. Proinde cùm populo jam dudum Tarqui-
nium Superbum regem indignè graviterque ferenti (quippe qui ne-
que legitimè, sed per scelus & impiè regnum occupasset: neque ut
regem decebat, sed contumeliosè & crudeliter eo fungeretur) de-
ficiendi occasionem casus Lucretiæ obtulisset, quæ propter vim pu-
dicitiæ suæ factam manus sibi ipsa attulerat: L. Brutus rerum mu-
tationem aggressus, Valerium primo adiit, summoque ejus studio
operaque in ejiciendis regibus usus est. Ac quamdiu videbatur II
populus unum aliquem ducem in regis locum designaturus, con-
tinuit sese in ocio Valerius, meliori jure principatum Bruto deberi,
qui popularis in republica status auctor fuisset, sentiens. Cùm au-
tem imperii, quod penes unum esset, vel nomen populus exosus,
faciliusque existimans id divisum se posse pati, duos ad summam
rerum vocaret sperans Valerius se cum Bruto delectum iri, & con-
sulem futurum, repulsam tulit. Collega enim Bruto (invito quam-
libet) datus est loco Valerii Tarquinius Collatinus Lucretiæ mari-
tus: nihil quidem Valerium virtute præstans, sed potentiores cùm
metuerent adhuc reges multa foris tentantes, urbique blandientes,
ducem habere volebant eum, qui vehementissimè iis inimicus, ni-
hil concederet. At Valerius iniquo animo ferens, si, quod nulla pri-
vatim injuria esset à regibus affectus, idcirco non crederetur omnia
patriæ causa acturus, senatu se abstinuit, patrocinia repudiavit, o-
mninoque à reipublicæ cura sese abduxit: quæ res sermonum mul-
tis solicitudinisque causam præbuit, metuentibus ne ita commo-
tus regibus se adjungeret, civitatemque nondum confirmatis pla-
nè rebus everteret. Et Brutus, cùm alios quoque eodem nomine III
suspectos haberet, sacris factis statuit sacramento adigere senatum,
eique rei diem dixit. Tum Valerius admodum hilari vultu in fo-
rum descendit, primusque omnium juravit, nihil se concessurum
Tarquinio, sed totis viribus pro libertate propugnaturum: quod
ejus factum & voluptatem senatui, & fiduciam magistratibus attu-
lit: id-

Valerius Bruti in regno evertendo socius.

lit: idque sacramentum mox re ipsa est ab eo confirmatum. Venerunt enim à Tarquinio legati, literas ferentes, in quibus erant multa, quæ ad pelliciendum populum facerent, dictuque speciosa, quibus omnino corrumpi animos plebis posse rex putabat: submisisse se jam animum, & æqua postulare præ se ferens. Hos cùm ad multitudinem producendos censerent consules, prohibuit Valerius, neque passus est hominibus pauperibus, & qui bellum tyran-
IV nide gravius putarent, initia & occasiones rerum novandarum objici. Post hos alii venerunt legati, dicentes, Tarquinium regno & bello desistere velle, repetere autem suas ac suorum necessariorum pecunias atque bona, ut ex illis in exsulio vivere possent. Fractis ea petitione multorum animis, præsertim qui Collatinum etiam astipulari ei viderent, Brutus, ut erat vir imperterritus, atque iracundus, in forum procurrit, collegam suum proditorem vocitans, qui belli & tyrannidis occasiones iis largiatur, quibus exsulii viaticum decernare perniciosum utique fuerit. Convenientibus porro ibi civibus, primus omnium C. Minucius, homo privatus, in populo verba fecit. Brutumque & cives cohortatus est, curarent, ut pecuniæ ipsis in bello contra tyrannos potius, quàm his in oppugnanda civitate auxilio essent. Veruntamen Romani libertatem, cujus causa bellum susceperant, adepti, statuerunt pacem pe-
V cuniæ causa non amittendam, sed hanc unà cum tyrannis urbe exterminandam esse. At verò Tarquiniis de pecunia res minimè agebatur, sed ea petitione & populi animus explorabatur, & proditio adornabatur. Eam struxere legati, ac dum se bona partim vendere, partim custodire, partim mittere domum simulant, tantisper Romæ commorati sunt, dum duas familias, quæ honestæ cùm primis habebantur, corrupêre, Aquilliorum, & Vitelliorum, ex hac duobus ex illa tribus consilii sociis sibi adscitis. Atque horum omnium avunculus erat Collatinus consul. Sed Vitellii alia privatim etiam necessitudine Brutum contingebant: sororem enim is eorum in matrimonio, ex eaq; complures liberos habebat. Ex his quoq; duos illi adultos jam, ut sanguine & quotidiana consuetudine junctos, ad se pertraxerunt, persuaseruntque ut in societatem proditionis venirent, ac sese generi Tarquiniorum præclaro, spesq; regias habēti insererent, patrisq; sui duriciem, & stultitiam missam facerent. Duriciei enim vocabulo summam ejus in malos severitatem appellabant: idemque stulticiæ, cujus simulatione se diu occultaverat, ut à tyrannis tu-
VI tus esset, cognomentum ne in posterum quidem effugit. Postquam assensere adolescentes, & cum Aquilliis collocuti sunt, communi consilio statutum est, ut magno ac gravi jurejurando sese omnes invicem obstringerent, occisi hominis sanguine libato, ac visceribus degustatis. Ejus rei gratia in domum Aquilliorum convenerunt quæ cùm deserta esset, atque tenebricosa, servus, Vindicius nomine (qui sanè non insidiandi causa, aut futuri providens eò venerat: sed cùm forte fortuna intus esset, veritus se ipsis subitò intrātib,

Tarquinii legationes.

Coniuratio adversus rempub.

in conſpectum dare, poſt objectam ante ſe arcam ſeſe abdiderat) & quæ agerentur vidit, & conſilia eorum inaudivit. Decrevere autem conſules interficere, ac literas, quibus id indicaretur, ad Tarquinium ſcriptas, legatis dedere: qui hoſpicio Aquilliorum tunc utebantur, & conjurationi intererant. His ita confectis cùm diſceſ- VII
ſiſſent, Vindicius clanculum inde ſe ſubduxit, incertus quidnam ageret: ut cui ea res fortè oblata ancipitem cogitandi curam attuliſſet. nam vel apud Brutum patrem filios tanti piaculi accuſare, vel apud avunculum eoſdem Collatinum, exiſtimabat (ut erat) rem eſſe atrocem: & privatim, cui tutò res arcana tanti momenti poſſet aperiri, noverat neminem: nihil verò minus, quã ſilentio eam involvere valebat. Tandem conſcientia rei actus inſtituit Valerio eam exponere: maximè viri ejus facilitate humanitateq; adductus, ad quem omnibus qui vellent, aditus eſſet, cujuſq; fores omnibus paterent, & qui nullius quantumvis abjectæ ſortis hominis ſermonem uſumq; aſpernaretur. Ad quem poſtquam Vindicius aſcendit, omniaque ei recenſuit, fratre Valerii Marco, & uxore præſentibus: perterritus Valerius, quo cautius ageret, hominem à ſe non dimiſit, ſed in conclavi incluſit, cuſtodiendumque uxori ſub oſtium mandavit: fratrem miſit, ut aula regis circundata, literas, ſi poſſet, acciperet, ſervoſque obſervaret. Ipſe cum clientibus & amicis, quos circa ſe plurimos ſemper habebat, famulorumque magno numero, ad domum Aquilliorum perrexit. Qui cùm domi tum non eſſent, nemine id cogitante, per fores irrupit, literaſque eo loco, quo divertebant legati, invenit. Hoc eo agente, curſu domum ſeſe Aquillii corripuerunt, ac apud januam in eum incidentes, literas eripere conati ſunt, comites Valerii vim propulſaverunt, collaque eorum veſtimentis injectis implicantes, vi & ægrè pulſantes pulſatique per angiportus in forum cum iis ſeſe proripuerunt. Idem apud aulam regiam accidit, ubi Marcus literis, quæ in vaſis quibuſdam portabantur, manum injecerat, & ex regiis miniſtris quotquot poterat ſecum in forum rapiebat. Poſtquam tumultus à conſulibus ſedatus eſt, juſſu Valerii VIII
Vindicius in publicum productus eſt: accuſationeque peracta, recitatæ ſunt literæ. Cùm nihil haberent rei quod contradicerent, reliquis omnibus triſticia perculſis, & tacentibus: à nonnullis, qui rem Bruto gratam ſe facere putabant, exſulii mentio illata eſt: & Collatinus etiam effuſis lacrymis bonam ſpem reis oſtendebat, quam Valerii ſilentium augebat. Sed Brutus utrunque filiorum nominatim compellans: Age, dicebat, Tite, age, Tiberi, cur ad objectum crimen nihil reſpondetis: Ubi tertio interrogati nihil reſponderunt, ibi demum converſa ad lictores facie: Veſtrum, inquit, jam eſt reliqua exequi. Hi ſtatim correptos adoleſcentes, veſtibus ſpoliaverunt, manus in terga retorſerunt, corpora virgis ceciderunt. Ferturque reliquis id ſpectare non ſuſtinentibus, ipſum neque oculos aliò avertiſſe, neque miſerationem quicquam de ira ſeveritateque vultus ejus diminuiſſe: ſed filiorum ſupplicium iracundis oculis inſpexiſſe,

Vindicius coniurationis index.

Bruti in filios ſeveritas.

xisse, tantisper dum in terram prostrati, ac securi percussi fuerint:
tum reliquis collegæ judicio permissis, eum discessisse eo edito faci-
nore, quod neque laudare pro merito, neque vituperare satis quis-
quam possit. Nam aut virtutis excellentia ab animo extra se rapto
omnes affectus prohibuit, aut magnitudo perturbationis doloris
penitus expertem eundem effecit: quorum neutrum parvum, aut
humanæ naturæ est, sed divinum alterum, alterum belluinum. & ta-
men æquius est in judicando existimationem ejus viri sequi, quam
propter imbecillitatem ejus, qui judicet, virtutem in dubium voca-
ri. Sane Romani majus opus existimant Bruti, quod rempublicam
recuperarit atque constituerit, quam Romuli, quod urbem condide-
IX rit. Cæterum digresso, ut diximus, Bruto, rei gestæ admiratione
aliquandiu omnes stupor, horror, silentiumque tenuit. At Collatini
mollicies & cunctatio Aquilliis animum reddit, ut & spacium sui
excusandi peterent, utque ipsis Vindicius servus ipsorum reddere-
tur, neque esset penes accusatores. Quæ cùm concedere jam vellet
Collatinus, & concionem propterea solveret: Valerius neque di-
mittere hominem, suorum stipatorum turbæ immixtum volebat,
neque sinebat populum missis factis proditoribus, abire. Tandem
manus Aquilliis injiciens, Brutum invocavit, clamitans, iniquè
Collatinum agere, qui cùm necandorum filiorum necessitatem col-
legæ imposuisset, ipse mulieribus proditores & hostes patriæ con-
donandos putet. Indignante ibi consule, Vindiciumque abduci ju-
bente, lictores turba discussa manus ei injecerunt, eisque qui eum
abducebant, verbera imposuerunt: Valerii amici pro eo propugna-
verunt: populus clamore Brutum in rem præsentem advocavit. Is
igitur ut venit. facto ad reditum ejus silentio: De filiis, inquit, meis
ipse satis amplæ potestatis judex fui: de reliquis suffragia liberis ci-
vibus permitto: dicat qui velit, & populo persuadeat. Tum veri ni-
hil oratione fuit opus, sed misso in suffragium populo omnium sen-
X tentiis damnati proditores, securi percussi sunt. At Collatinus,
qui jam ante propter necessitatem, quæ cum regibus ipsi intercede-
bat, in suspitionem venerat, cujusque etiam nomen civibus Tar-
quinium abominantibus invisum erat, his actis cùm planè offendis-
set populum, ultrò magistratu se abdicavit, urbeque excessit. Eam
ob causam iterum comitiis habitis, Valerius cum magno honore
consul est creatus, dignam sui in civitatem studii gratiam adeptus.
Cujus ille existimans deberi fructum etiam Vindicio aliquem, de-
crevit ut is primus omnium libertorum civis Romanus esset, & in
quam ipse voluisset curiam adscitus suffragium ferendi jus haberet.
Reliquis libertis longo post tempore Appius gratiam populi ca-
ptans idem permisit. perfecta autem manumissio, in hunc usque
XI diem *Vindicta* dicitur, ab isto (ut ajunt) Vindicio. His actis, bona
regia diripienda civibus dederunt, domum solo æquaverunt, aulam-
que campi Martii partem, quam amœnissimam possederat Tarqui-
quinius, Deo consecrarunt. Erat tum fortè ibi seges demessa: ja-

Collatino abdicanti Publicola suffectus.

Campus Martius.

centibusque adhuc in agro manipulis, cùm vel triturare eam, vel ullos alios ad usus adhibere propter consecrationem religio esset; concursu facto manipulos in profluentem deportaverunt: arboresque etiam excisas eodem abjecerunt, solumque Deo protinus vacuum & fructu carens dedicarunt. Fluvius ea, ut erant confertim alia supra alia immissa, seque impellebant, non procul avexerit, sed eo usque tantum, dum quæ primo erant injecta, solidæ materiæ impacta substituerunt: ita cùm quæ subsequebantur exitum non invenirent, sed prioribus tenerentur implicarenturque, congeriem eam vis fluminis auxit, corroboravitque, ingesto multo limo, qui & fundamentum moli præbuit, & eam inter se conglutinavit, & quæ eo allidebantur, molem non labefactarunt, sed leviter tantum materiam compresserunt atque compegerunt. hac magnitudine & cohærentia effectum est, ut major moles accederet, fieretque area, quæ pleraque secundo flumine delata exciperet. Nunc ea moles, insula est sacra infra urbem, habetque templa Deorum, & porticus, & vocatur Latina lingua, *Media inter duos pontes*. Quidam accidisse hoc tradunt non tum, cum Campus Tarquinii consecratus est, sed postea temporis, Tarquinia finitimum ei loco agrum concedente: fuisseque eam Tarquiniam Vestalem, & adeptam hujus rei gratia magnos honores. quorum in numero fuerit, quod soli mulierum ipsi licebat testimonium ferre, & nubere permissum erat, quam tamen licentiam ipsa repudiavit. Hæc sunt quæ illi de his fabulantur.

Insula in Tiberi.

Bellum contra Tarquinium & Etruscos.

At Tarquinium cum spem proditione recuperandi regni dimisisset, Etrusci promptè receptum, reduxerunt cum magnis copiis. Contra eos Romani consules cum exercitu civium profecti, aciem in locis sacris instruxerunt, quorum alterius Vrsus lucus alterius Æsuvium pratum nomen fertur. Commisso prœlio Aruns Tarquinii filius, & Brutus Romanorum consul infestis equis concurrerunt, non fortuitò, sed odio irâque incitati, alter auctorem sui exsulii: alter tyrannum patriæ ulturus: magisque animi ardore, quàm ratione in congressu usi, neutro corporis sui tegenti curam habente, simul occiderunt. XII

Initium certaminis tam dirum, nihilo mitior finis subsecutus est: æqualibus utrinque datis acceptisque cladibus, tempestas prœlium solvit. Hic incertus pugnæ eventus solicitum animi tenuit Valerium, cùm videret suorum cædibus militum animos concidisse, hostiumque eosdem strage extolli: adeo occisorum multitudo dubiam æqualemque calamitatem reddiderat: & tamen utrosque sua damna, quæ propius cernebant, certiores de sua clade, quàm de parta ex hostibus quod remotiora tantum conjectura assequebantur, victoria faciebant. Nox ea quieta utrique exercitui fuit: ut par erat tanto confecto prœlio. Tum perhibent concusso luco, magnam ex eo vocem excidisse, quæ indicaverit, uno plures de Etruscis quam de Romanis cecidisse. Fuitq; sane ea vox divina. confestim enim ea audita Romani clamorem ingentem audacter sustulerunt. Etrusci magno terrore perculsi, è castris sese proripuêre, XIII

puêre,

puêre, ac majori ex parte dispersi sunt: reliquos, quorum numerus erat paulò quinq; milibus inferior, Romani supervenientes in suam potestatem redegerunt, castraq; diripuerunt. Cadaveribus dinumeratis, undecim millia, ac trecentos hostium occubuisse inventum est: Romanorum uno minus. Pugnatum tradunt pridie Kalen. Mar-
XIV tias. Triumphavit de hoc bello Valerius primus omnium consulum quadrigis invectus in urbem: fuitque hujus triumphi aspectus, splendidus atque magnificus: non quod quidam dixerunt, odiosus & spectatoribus molestus, non enim tanto studio eum posteri æmulati essent, idque per tam multos deinceps annos. Gratus fuit populo etiam honor, quem Valerius habuit collegæ in funere ejus sepulturaque exornanda: Tam verò accepta fuit funebris ejusdem oratio, tamque cara, ut inde tractum sit, ut omnes boni ac magni viri, cùm fato concesserint, ab optimis laudentur. Affirmant etiam hanc Valerii funebrem orationem Græcis ejusdem generis antiquiorem fuisse: nisi hoc quoque Solonis est inventum, ut Anaximenes rhetor autumat. Enimverò id contra majus Valerio odium offensionemque parabat, quod Brutus (quem libertatis parentem populus censebat) solus imperare noluerat, sed iterum collegam sibi assumpserat: hic verò, dicebant, omnia ad se unum referens, non Bruti consulatum, nihil ad se pertinentem, sed Tarquinii regnum excepit. Quid autem attinebat oratione laudare Brutum, re ipsa Tarquinium imitari, solumque cum omnibus fascibus ac securibus progredi è tam magna domo, quanta ne regis quidem fuit, quam iste dejecit? Nam profectò Valerius domum nimis insolenter ædificatam habitabat sub Velia: imminentem foro, & de qua propter altitudinem prospectus usquequaque pateret, ad quam difficulter posset accedi extrinsecus, itaque cùm descenderet, sublimis ejus erat
XV conspectus, fastusq; in incessu & comitatu regius. Hac in re manifestum reddidit ille, quantum expediat homini in imperio & magnis rebus administrandis constituto, aures habere, quæ non adulationem, sed ejus loco liberam & veram orationem admittant. Narrantibus enim ei amicis, quod plerisque videretur præter officium suum agere, non contendit cum iis, neq; stomachatus est: sed è vestigio eadem ipsa nocte conductis multis fabris, demolitus est domum suam, & solo protinus æquavit: Itaque facto die Romani cùm id vidissent, ac eo convenissent, carum habuere, & mirati sunt viri ejus magnanimitatem; ædium interim molem & pulchritudinem desiderantes, ob invidiam, quod hominibus etiam usu venit interdum, immerito dejectarum. Consul autem apud alios, tanquam proprio lare carens, habitabat: accipiebant enim amici Valerium, donec populus locum ei dedit, domumq; priore minus splendidam ædifica-
XVI vit: quo loco nunc templum est, & Vicus publicus dicitur. Porro autē volens nō modò seipsum, sed & magistratum de terribili mansuetū & gratū populo reddere, secures à fascibus sustulit: ipsosq; fasces, si quādo in concionē prodiret, populo submisit, atq; inclinavit: eo in-

Laudationes funebres.

Poplicola domum suam demolitur.

Fasces demissi.

eo indicans, omne in populi manu esse imperium, eumque morem adhuc tenent ii qui magistratus gerunt. Neque animadvertit vulgus, non eum deprimere seipsum, sed hac moderatione invidiam amoliri, & quantum videretur sibi licentiæ ipse auferre, tantum potentiæ eo sibi adjicere: quippe populus perlibenter se ei submittebat, eumque ferebat, adeo ut & *Poplicolæ* nomen ei fecerit, quo cognomento *studiosus & cultor populi* significatur: idque nomen priscis ejus nominibus quia prævaluit deinde, nos quoque eo in vita ejus viri narranda deinceps utemur.

Poplicola unde.

Proinde Poplicola facultatem XVII
dedit ambiēdi consulatus liberam iis qui vellent: ante tamen, quàm collega ei daretur, incertus futuri metuensq; ne is vel ob invidiam vel per inscitiam ipsi refragaretur, ad constitutiones optimas præclarissimasque suam unius potestatem adhibuit. Primò senatum supplevit, paucitate hominum laborantem: nam partim sub Tarquinio, partim in pugna proxima multi obierant, dicunt autem adscriptos in eum ordinem ab ipse fuisse CLXIV. Deinde leges condidit ex quibus ea maximam vim multitudini adjecit, qua reo à consulibus ad populum provocationem concessit: Altera, quæ eos qui injussu populi magistratum occœpissent, morte multari jubebat. Tertia, qua opitulatus est pauperibus, vectigalibus civium sublatis: effecitque ut promptiores omnes ad conductiones publicas accederent. Lex autem lata contra eos qui consulibus dicto audientes non fuissent, ipsa quoque popularis, & non minus in rem populi quàm potentium scripta videbatur. multam autem ea contumaciæ statuit, precium quinque boum, & duarum ovium: eratque precium ovis, oboli decem, bovis, centum. Nondum enim eo tempore in frequenti usu apud Romanos erat pecunia, sed pecoris & jumenti copia divites censebantur. Itaque adhuc facultates *peculia* nominantur: & antiquissimo nomismati bos erat insculptus, aut ovis, aut sus: nomina quoque suis filiis inde imposuerunt Suilliorum, Bubulcorum, Caprariorum, Porciorum.

Leges Valeriæ.

Cùm autem ad hunc modum popula- XVIII
ris fuisset; & in re modica moderatus, in aliis supplicium gravius statuit. lege enim sanxit, ut qui tyrannidem affectaret, eum cuilibet indicta causa liceret occidere: occisorem autem cædis absolvebat, si demonstrasset occisi delictum. Quoniam enim fieri non potest, ut, qui tantam rem molitur, omnes lateat: & tamen fieri potest, ut deprehensus judicio se vi eripiat, quod judicium vi aliquando impediri posset: ejus loco cuivis volenti sontem puniendi potestatem dedit. Laudatus est etiam quæstoriæ legis gratia. Cùm enim necessariò cives ad bellum gerendum pecunias de suis facultatibus conferrent, neque ipse eas administrare, neque amicis id munus dare voluit, noluitque omnino pecunias publicas in privati domum deferri: itaque Saturni templum ærarium fecit, & adhuc is est ejus usus, duosque juvenes quæstores creare populum jussit. Primi quæstores facti sunt P. Veturius, M. Minucius. Magna vis pecuniæ tum in ærarium illata est. Censa enim sunt hominum millia CXXX. vi-

Primi quæstores.

duis

XIX duis & orbis parentum liberis remiſſa penſione. Secundum hæc,
collegam ſibi adſumpſit Lucretiæ patrem Lucretium, eique ut ſe-
niori, prioribus partibus cedens, faſces conceſſit: manſitque is ho-
nor majoribus natu ab eo uſque ad hæc tempora. Paucis poſt die-
bus Lucretio vita functo, iterum habitis comitiis, conſul creatus eſt
M. Horatius: iſque reliquo anni tempore Poplicolæ collega fuit.
Tarquinio autem alterum in Etruria contra Romanos bellum mo-
vente, magnum oſtentum factum traditur. Cùm regnaret adhuc Ro-
mæ Tarquinius, templumque Iovis Capitolini jam ferè abſolviſ-
ſet, quadrigas fictiles, quas in culmini ejus ponere, ſive augurio ali-
quo, ſive conſilio ſuo adductus ſtatuiſſet, Veientibus (ſunt autem
hi in Etruria) fabris faciendas locaverat: paulò poſt ipſe regno exci-
dit. Fabri quadrigas cùm effinxiſſent, & in fornacem poſuiſſent, non
id accidit, quod ſolet luto, ut in igne poſitum humore abſumto den-
ſetur atque in ſe coeat; ſed intumuerunt, ſeque extulerunt, & cum
robore ac duritie tantam molem adeptæ ſunt, ut ægrè, ablato for-
naci culmine, & deſtructis parietibus eximi inde potuerint. Quod
ſignum cùm eſſent interpretati aruſpices felicitatem, potentiamq;
iis portendere, apud quos quadrigæ eæ eſſent: repoſcentibus eas
Romanis, Veientes decrevêre non reddere, reſponderuntque, Tar-
XX quinii eas eſſe, non eorum qui Tarquinium expuliſſent. Paucis
interjectis diebus, equorum certamina Veiis ſunt edita. Et cætera
quidem ſolito ſtudio ſpectata ſunt. Verum is qui quadrigis vicerat,
currum victorem coronatus ipſe paulatim è circo agebat: equi au-
tem conſternati, nulla ejus re apparente cauſa, ſive divinitus acti, ſi-
ve id fortuito accidit, auriga abrepto ſumma celeritate Romam
verſus contenderunt: qui cùm nihil neque contendendo habenas,
neque adhortando equos proficeret, impetui eorum concedens, uſ-
que ad Capitolium ab illis eſt raptatus: ibiq; abjectus apud portam,
cui nunc Ratumenæ nomen eſt. Hujus rei miraculo metuque com- *De Capitolio.*
pulſi Veientes, fabris ut quadrigas traderent Romanis, mandave-
XXI runt. Cæterum Capitolium Iovi Tarquinius Priſcus vovit in bello
adverſus Sabinos: ædificavit autem Tarquinius Superbus, ſive fi-
lius, ſive nepos ejus qui voverat: neque tamen dedicavit, ſed parum
adhuc à perfectione id tum aberat, cùm ipſe Roma excidit. Poſtea-
quam abſolutum plane, &, ut debuerat, exornatum fuit: cupiditas
ejus dedicandi Poplicolam inceſſit. Sed plerique optimatum id ab
eo fieri, indignum putabant: ut & eos honores quos erat leges feren-
do, magiſtratuſque gerendo adeptus, tanquam debitos & proprios
minus ei invidebant, ita hunc alienum non putabant debere addi.
Quare auctores fuerunt Horatio, ut dedicationem ipſe ſibi vindi-
caret: & cùm neceſſitas in militiam proficiſci coegiſſet Poplicolam,
huic decreto dedicationem injungentes, in Capitolium eum addu-
xerunt: quippe qui intelligerent, ſe Poplicola præſente potiores
non fuiſſe futuros. Quidam dicunt ſortitis inter ſe conſulibus, Po-
XXII plicolæ invito militiam, huic dedicationem obtigiſſe. Quomodo

res ea

res ea habuerit, licet vel ex his conjectari, quæ inter dedicandum acta sunt. Idibus Septembris, quæ dies incidit in plenilunium mensis ejus, quem *Metageitniontem* Græci vocant, dedicationis causa cùm frequentes in Capitolium omnes convenissent: Horatius facto silentio, peractis pro more omnibus, fores tangens, verba dedicationis solennia dixit. Ibi frater Poplicolæ Marcus, jamdudum foribus adstans, & occasionem captans: Filius, ô consul, inquit, tuus in castris ex morbo decessit. Omnibus hoc auditu grave fuit. At Horatius nihil perturbatus, hoc tantum dicto, Projicitote ergo, quo volueritis, mortuum; ego enim luctũ non admitto: cætera peregit. Neque erat verum id quod nunciabatur: sed Marcus finxerat, quo à dedicatione Horatium deterreret. Admiratione igitur digna viri constantia est, sive imposturam tanta celeritate sensit, sive fidem dicto habens, non commotus tamen est. Eadem fortuna dedicationis XXIII etiam secundo fuit Capitolini Iovis templo. Primum enim à Tarquinio, uti demonstravimus, ædificatum, ab Horatio dedicatum, ignis bellis civilibus absumpsit. Secundum Sylla refecit, eoque ante dedicationem mortuo, Catuli nomen templo inscriptum est. Hoc etiam cùm Vitelliana seditione periisset; Vespasianus, eo quoque ad reliquam suam felicitatem addito, tertium denuo extruxit, perfectumque vidit: non autem vidit idem haud diu post perire: sed in eo fuit quàm Sylla fortunatior, quod is ante dedicationem, Vespasianus ante interitum sui templi vita excessit. statim enim sub mortem ejus, Capitolium incendio conflagravit. Quartum quod nostro extat tempore, est à Domitiano & ædificatum, & dedicatum. Ferunt Tarquinium impendisse in fundamenta templi, librarum argenti quadraginta millia. Ast ad repẽdendum inaurationis precium, templi ejus quod nostro tempore est exstructum, non sufficerent ditissimi hominis privati opes: ea enim duodenis talentorum millibus, eoque amplius, æstimatur. Columnæ excisæ sunt ex Pentelico lapide, quas ipsi Athenis vidimus longitudine pulcherrimè quadrante ad crassitiem: sed Romæ iterum dolatæ non tantum adeptæ sunt splendoris, quantum amisere concinnitatis, pulchritudinisque, penitusque ad gracilitatem redactæ. Hujus Capitolii magnificentiam qui miratur, idem si in ædibus Domitiani unicam porticum, aut basilicam, aut balneum, aut conclave pellicum vidisset: id quod est dictum Epicharmi in prodigum:

Non tu humanus es, vitio laboras, nam gaudes dare:

in Domitianum utique deflecteret, ac diceret, Non tu es pius, neque liberalis: habes vitium, quod nimium ædificandi luxu gaudes, visque Midæ instar omnia tua esse aurea ac lapidea. Sed de his hactenus. Tarquinius porrò post magnum illud prœlium, in quo filium XXIV singulari certamine cum Bruto congressum amiserat, Clusium confugit, opemque imploravit Lartis Porsenæ, cujus & potentia inter reges Italiæ maxima & bonitatis liberalitatisque magna erat opinio. Is promisso auxilio, primum Romam legatis missis recipi Tar-

Porsena Tarquinium recipit & iuvat.

quinium

quinium jussit: post cùm Romani non obtemperarent, bellum iis indixit, tempusque & locum, in quem esset cum exercitu invasurus, constituit, eoque venit cum magnis copiis. Erant tum consules creati, Poplicola II. & T. Lucretius. Poplicola Romam reversus, primo statuit magnanimitate Porsenam superare: eoque jam appropinquante, Sigliuriam urbem condidit, magnisque impensis munivit, & septingentos eo colonos misit, tanquam qui bellum facile & intrepide sustineret. Sed Porsena acriter oppugnatis muris, custodes repulit: iique fugientes secum hostes in urbem attraxissent, nisi ante portas Poplicola auxilium suis ferre occupasset. Ibi juxta fluvium commisso prœlio, hostes numero urgentes sustinuit tantisper dum audacius pugnans, acceptis aliquot vulneribus, è prœlio elatus est. Quod idem cùm Lucretio collegæ accidisset, Romani animis collapsi, fuga in urbē saluti suæ consuluerunt. Ruentibus autem cum impetu per pontem sublicium hostibus, parū sanè abfuit quin
XXV Roma caperetur. Primus Horatius Cocles, ac cū eo duo viri præclarissimi, Herminius & Lartius, hostibus se in Ponte adversos opposuerunt. *Horatius Cocles.* Coclitis cognomentum Horatio oculorum alter in bello amissus præbuit: alii ita appellatum censent, quod compressum nasum ita habuerit, ut nullum inter oculos interstitium apparuerit, superciliaq; inter se coierint: & cùm eum vulgo vellent Cyclopem vocare, errore linguæ Coclium dixisse, idq; deinde obtinuisse. Is Cocles ante pontem stans, hostes tamdiu repulit, dum sui à tergo pontem rescinderent: tum se, ut erat armatus, in fluvium abjecit, enatavitque ad ulteriorem ripam, hasta Etrusca natem sauciatus. Cujus virtutem admiratus Poplicola, statim decrevit ut universi Romani victum ei, quanto singulis in unum diem usus erat, conferrent: deinde tantum agri donavit, quantum circumarare uno die posset: ad hæc statuam ex ære ei in templo Vulcani posuerunt, claudicatio-
XXVI nem viri, quę ex vulnere ei accidit, honore compensantes. Interim & Porsena urbem urgebat, & fames invadebat, & alius Etruscorum exercitus sua sponte in agrum impressionem faciebat. Tertium tum consulatum gerebat Poplicola. Is Porsenæ custodia urbis & quiete resistendum censens, contra Etruscos eduxit, pugnaq; commissa eos fudit, cæsis hostium quinque millibus. Mucii quoq; facinus quia à multis variè narratur, exponam eo modo, quo maximè perpetratum credo. *Mucij facinus.* Erat Mucius vir omni genere virtutis præditus, belloq; optimus. Is cùm statuisset Porsenam per insidias interficere, Etrusco habitu sermoneq; in castra ejus pervenit: circumiensq; regis solium, ut tum consederat cum suis, non satis ipsum cognoscens, & percontari veritus, eum quem regē esse inter assidentes regi putabat, stricto gladio occidit. Deprehensus in eo facinore, cùm de eo quæreretur, dextram foculo ardenti, qui Porsenæ sacrificaturo tū erat allatus, superposuit: dūq; caro uteretur, ipse truci & immoto vultu Porsenam usq; intuitus est, dū admiratione adductus, missū eū fecit, gladiumque de solio suo porrigēs reddidit. Eū sinistra manu accepit Mucius,

atque

atque inde Scævolæ cognomen, quo *læva manu utens* intelligitur,
ei factum ajunt, seque respondit superatum virtute Porsenæ, cujus
minas vicisset, gratificandi causa ea indicaturum, quæ ut renuncia-
ret, nulla potuisset vi adigi. trecentos Romanos eodem consilio in
castris Porsenæ oberrare, occasionemque operiri: se verò, quem ut
primò rem tentaret, sors destinaverit, non iniquo animo ferre, quod
ab ejus cæde aberraverit, viri boni, Romanorumque amicitia quàm
bello dignioris. Hæc audita & credidit Porsena, & ad pacificatio-
nem inclinare cœpit: non tam, opinor, metu trecentorum istorum,
quam admiratione spirituum ac virtutis Romanæ. Hunc virum o-
mnibus uno ore Mucium, & Scævolam appellantibus, Athenodo-
rus Sando in opere, quod ab Octaviam Cæsaris sororem scripsit, Po-
stumum quoque nominatum autumat. Equidem Poplicola non XXVII
tam gravem hostem Porsenam existimans, quàm virum cujus ami-
citia & societas magni facienda esset Romanis, non detrectavit eo
judice cum Tarquinio causam disceptare: sæpenumeroque fretus
virtute Porsenæ eum provocavit, demonstraturum se promittens
pessimum eum hominem, justè regno spoliatum fuisse. Ad quod
cùm responderet asperius Tarquinius, nullum se rei arbitrum ad-
mittere, omnium minimè Porsenam, si quidem is auxilium pollici-
tus nunc fidem mutaret: indignatus Porsena causamque Tarquinii
damnans, enixè insuper filio Arunte pro Romanis intercedente, bel-
lum solvit ea conditione, ut Romani terra Etrusca, quam ceperant,
decederent, & captivos redderent, ipsi perfugas reciperent. Hujus
pacis stabiliendæ gratia, Romani dederunt obsides prætextatos pa-
tricios decem, totidemque virgines, in quibus fuit etiam Poplicolæ
filia Valeria. Iam fide eo modo interposita, ab omni belli appara- XXV
tu Porsena destiterat: cùm virgines, quas à Romanis obsides datas III
esse diximus, lavandi causa ad aquam descenderunt eo loco, quo in
lunæ formam curvatum litus, maximè placidum ac tranquillum
fluvium præbebat. Hic cùm nullam circum se custodiam, neminem
adesse, aut navigio ibi vehi animadverterent, per fluvium quantum-
vis magnum, & vortices profundos enatandi ardor eas invasit. Qui-
dam unam ex ipsis Clœliam dicunt equo trajecisse, reliquasque na-
tantes cohortatam fuisse. Postquam salvæ ad Poplicolam redierunt,
equidem neque admiratus est earum facinus, neque probavit; fidem
suam quàm Porsenæ minorem, facinus istud virginum, fraude perfi-
diaque Romanorum perpetratum esse creditum iri dolens. itaque
omnes comprehensas, ad Porsenam remisit. Quod ita futurum cùm
præsensisset Tarquinius, collatis adversum eos, qui virgines duce-
bant, insidiis, in trajectu pauciores majori numero est adortus: iis-
que se defendentibus, Valeria Poplicolæ filia per medios pugnan-
tes se proripuit, & à tribus servis unà elapsis servata est, reliquæ non
sine periculo pugnantibus permixtæ fuerunt. At Porsenæ filius A-
runs eo cognito, celeriter auxilium Romanis tulit, eosque pulsis
hostibus conservavit. Porsena cùm adductas ad se virgines vidit, XXIX
quæ

Clœliæ & virginum obsidum facinus.

quænam tanti facinoris autor reliquis fuiſſet, quæſivit: auditoque Clœliæ nomine, placido eam ac hilari vultu intuitus equo quem adduci juſſerat unum de regiis pulcrè exornatum, donavit. Hoc teſtimonii loco adducitur ab iis, qui ſolam Clœliam equo flumen tranſiiſſe aſſerunt: alij negánt, tantumque in honorem virilis ejus fortitudinis id ab Etruſco factum volunt. Statua equeſtris Clœliæ poſita eſt eo loco, qua ſacra via itur ad Palatium. quidam tamen Valeriæ eam vindicant. Præterea autem Porſena ut cum Romanis in gratiam rediit, cùm aliis in rebus ſuam civitati magnificentiam demonſtravit, tum ſuis præcepit, ut nulla alia re quam armis acceptis ſecum, caſtris excederent: eaque cibariis & omnis generis bonis repleta Romanis tradidit. Itaque etiam hodiè cùm bona publica venduntur, primò omnium Porſenæ bona proclamantur, ad perpetuam conſervandam memoriam ejus viri beneficiorum. Poſita quoque fuit juxta Curiam ſtatua ejus ſimpliciter & antiquo
XXX modo facta. Secundum hæc Sabinis in agrum Romanum irrumpentibus, M. Valerius, Poplicolæ frater, conſul eſt creatus, collega Poſtumio Tuberto: ibi maximis rebus geſtis præſentia & conſilio Poplicolæ, Marcus duobus prœliis Sabinos ſuperavit, in quorum poſteriori, nullo Romano amiſſo, tredecim hoſtium millia cæcidit. Quare præter triumphos, hoc ei honori tributum eſt, ut in Palatio ei domus publicis ædificaretur ſumtibus. Præterea cùm eo tempore ædium fores omnes intorſum ductæ aperirentur, fecerunt ut hujus ſolius foras janua propelleretur: nimirum quod is (ut erat ejus honoris dono indicatum) ſemper reipublicæ curam gereret. Græcorum januas omnes olim foras ſolitas rejici tradunt teſtimonio à comœdiis ſumto: ibi enim foras prodituri, intus oſtium pulſant, ut qui ad domum accedunt aut adſtant, ſtrepitu exaudito,
XXXI caveant ſibi, ne lædantur à foribus in vicum dejectis. Sequens annus Poplicolam quartum conſulem habuit: expectabaturque bellum à Sabinis & Latinis, qui ſocietatem coiverant Sed & religio animos populi inceſſerat, quod omnes tum gravidæ mulieres, mutilos partus abortu edebant, neque quicquam perfectum pariebatur. Quamobrem Poplicola cùm ex præſcripto Sibyllinorum librorum Ditem placaſſet, & edidiſſet quædam juſſu Pythiæ ſpectacula, urbe in meliorem de Diis ſpem reducta, etiam terrorum ab hominibus oblatorum curam habuit: videbatur enim magnus hoſtium apparatus, magnaque coitio eſſe. Erat apud Sabinos Appius Clauſus, vir & divitiis potens, & robore corporis fortitudineque inſignis, præſertim verò virtutis fama, eloquentiaque primas gerens: ſed & is invidiam (quæ omnibus viris magnis infeſta eſt) non effugit, cujus cauſam arripiebant æmuli, quod bellum diſſuaderet, idque interpretabantur ab eo fieri rei Romanæ augendæ, patriæque in ſervitutem & ſub tyrannidem redigendæ ſtudio. Quos ille ſermones cùm gratos eſſe in vulgus, ſeque inviſum eſſe belli turbatoribus militiæq; cupidis ſentiret, judicio rem com-

M. Valerii de Sabinis triumphi & honores.

Appius Clauſus à Sabinis ad Romanos tranſit.

mittere veritus, ac societate & potentia amicorum ac necessario-
rum fretus, eorum auxilio seditionem movit, atque ea res moram
belli Sabinis injecit. Poplicola autem non cognita modo hæc ha- XXXII
bere operæ esse ducens, sed & seditionem istam excitare & incitare,
viros idoneos subornavit, qui Clauso hæc dicerent: Poplicola tibi,
quem virum bonum & justum judicat, nullo malo ulciscendos cives
tuos censet, quantumvis iniqua passo: quod si tuæ salutis causa ve-
lis homines tibi infensos fugere, & Romam migrare: ita te pu-
blicè privatimque accipiet, ut tua virtute, & splendore Romano
dignum est. Hoc Clauso sæpius secum expendenti maximè opus
facto creditum est. Itaque cohortatus amicos, ijs quoque mul-
tos in eandem sententiam adducentibus, ad transitionem concitatis
familiarum (quæ apud Sabinos præ reliquis à tumultibus alienæ,
& vitæ tranquillæ deditæ erant) quinque millibus, cum his, libe-
risque & uxoribus, Romam profectus est, cum Poplicola re ante
communicata: ab eoque benevolè & promtè ei hospitium, & omnia,
ut æquum erat, sunt exhibita. Nam & familias statim civitate do-
navit, & unicuique homini duo agri jugera dedit juxta Anienem flu-
vium. Clauso autem jugera viginti quinque largitus est, ipsum-
que inter Senatores adscripsit: quod Reipublicæ gerendæ initium
ille adeptus, ita prudenter usurpavit, ut in principum post digna-
tionem potentiamque pervenerit, gentemque Clausiam nulla inter XXXIII
Romanos obscuriorem à se reliquerit. Ad hunc modum migra-
tione Clausiæ factionis seditione sublata, homines turbulenti, po-
pularemq; auram captantes: non passi sunt rem in ocio & pace con-
sistere: quiritantes indignũ, si Clausus quod præsens non obtinuis-
set suadendo, nunc exsul factus, hostisq; consequeretur, ut ne darent
Romani injuriarum pœnam. Itaq; magno cum exercitu profecti, a-
pud Fidenas consederunt: positisq; ante Romam in insidijs duobus
peditum gravis armaturæ millibus, quos locis umbrosis & cavis ab-
diderant: decreverunt, ubi primum illuxisset, paucos equites emit-
tere, qui apertè prædas agerent: his imperatum erat, ut cùm urbi ap-
propinquassent, fugam simulantes hostes in insidias adducerent.
Quæ eodem omnia die cùm è transfugis Poplicola cognovisset, ce-
leriter ad omnia se paravit: copiasque ita partitus est, ut Postumius
Albus gener ejus cum armatorum peditum tribus millibus eadem
vespera exiret tumulisq; sub quibus in insidijs positi erant Sabini,
occupatis, eos observaret. Lucretius autem collega cum civium ex-
peditissimis animosisq; equites prædatum missos invaderet. Ipse re-
liquas copias ita duxit, ut hostes circumdaret. Forte fortuna den- XXXIV
sa nebula aerem obscuraverat: ita sub auroram Postumius cum cla-
more in eos qui in insidijs latebãt, ab edito loco tela conjecit: equi-
tibus hostium provectis Lucretius suos immisit: Poplicola hostium
castra adortus est. Quo effectum est, ut omnibus locis Sabini affligе-
rentur atque interirent. & qui suo in loco non pugnam capessebant,
sed fugæ se credebãt, eos statim Romani interficiebant, Spesq; ipsis
fugæ

Poplicolæ de Sabinis victoria.

fugæ fuit perniciosissima, quod alij alios incolumes putantes, locum suũ tuendi pugnandiq; cura neglecta, pars è castris ad insidiatores, pars ab his ad castra currentes, contraria fuga in eos quos fugiebant incidere, aut in auxilij indigentes eos, quos sibi opem laturos putarant. Ne occidione occiderentur Sabini, Fidenatum propinquitas effecit, ijs maximè salutaris, qui è castris, dum ea capiebantur, elapsi erant. qui Fidenas non pervenerunt, omnes aut cæsi sunt, aut capti. Hanc victoriam Romani, soliti alioquin omnes magnas actiones Deo alicui adscribere, soli duci acceptam tulerunt: eratque audire eos, qui pugnaverant, dicentes, Poplicolam claudos cæcosque, & tantum non captos hostes, sibi tradidisse, ut gladijs eos conficerent. Ex spolijs etiam, captivisque pecunia facta, populi vi-
XXX V res auctæ sunt. Poplicola autem acto triumpho, consulibusq; designatis Reipub. cura tradita, statim diem suum obiit: vitam, quantum ejus maximè homini cõtingere potest, ijs quæ honesta bonaq; habentur, finiens atq; claudens. Populus tanquã vivo nihil eorum, quæ meritus fuerat persolvisset, sed omnem adhuc deberet gratiam decrevit, ut corpus ejus publica sepultura afficeretur, quadrantemque unusquisq; honoris ergo ad eam rem contulit. Mulieres quoq; communi sententia seorsim inita, totum annum eum luxerunt: quæ res magno ei honori atque decori fuit. Sepultus est ipse quoque, civibus ita decernentibus, intra urbem apud Veliam: isq; sepulturæ honor toti ejus genti concessus est. Sed nunc eorum quidẽ nemo ibi humatur: funus tantum eo ducitur, feretroq; deposito ibi, facem aliquis accensam accipiens, ut primum subjecit, mox aufert: ostendens, licere quidem hoc in loco eum terræ mandari, se tamen eum honorem ultro dimittere. eoque facto mortuus inde aufertur.

Mors & funus Poplicolæ.

SOLONIS ET POPLICOLAE *Comparatio.*

XXX VI Nonne igitur in horum comparatione virorum peculiare quippiam, & quod in nulla superiorum acciderit, contingit? Nimirum quod alter alterius imitator, alterq; alterius testis fuisse invenitur. Intuenti enim tibi in Solonis de felicitate sententiã ad Crœsum dictã, facilè constabit eã Poplicolæ magis quàm Tello convenire. Hũc enim cùm propter honestũ obitum, virtutẽ, & fœlicem prolem beatissimum fuisse afferat: tamen neque ipse in suis carminibus ejus, tanquam boni viri ullã mentionẽ fecit, neq; filij ejus, aut magistratus ullus celebratur. At Poplicola & vivens virtutis causa inter Romanos potẽtia gloriaq; primas obtinuit, & mortuo eo, præclarissimæ adhuc prosapiæ Poplicolarum, Messalarum, aliorumque Valeriorum, à sexcentis usque annis nobilitatis suæ splendorem ab ipso repetunt. Ac Tellus quidem ab hostibus locum suum servans & pugnans, quod est viri boni officium, occisus fuit: Poplicola cæsis hostibus, id quod majoris est, quàm perire, felicitatis, vidẽs suo ductu, suisque auspiciis patriam victricẽ, honoresq; adeptus, actis trium-

Poplicolæ felicitas.

 phis

phis cum vitæ finem habuit, quem optandum & beatum Solon prædicat. Iam quod Solon his quæ adversus Mimnermum de vitæ lon- XXXV
gitudine disputantur, acclamationis loco addidit. II

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Mœrorum, ut celebrent funera cum gemitu:

id Poplicolam beatum pronunciat. Is enim moriens non amicis tantum aut necessariis, sed toti civitati, multis millibus hominum, fletum, desiderium sui mœstitiamque reliquit. Romanorum enim mulieres eum haud aliter luxerunt, quàm si filium, fratrem, patremve omnes communem amissent. Solonis sunt hæc quoque:

Vt mihi sit, cupio, sed parta pecunia juste:
Nam cuivis ultrix stat sua pœna malo.

Poplicolæ autem contigit, non modò ut dives citra noxam esset, sed & ut divitiis pulcrè in egenis juvandis uteretur. Quamobrem si Solon omnium sapientissimus, Poplicola etiam beatissimus omnium habendus est: quæ enim bona ille optavit, tanquam maxima & pulcerrima, ea hic & adeptus, & iis usque ad exitum vitæ usus est. Hæc sunt quibus Poplicolam exornavit Solon. Vicissim XXXV
Poplicola Solonis gloriam illustravit, cùm quod Solon de rep. III
præcepit, ejus ipse exemplum in reipublicæ populari forma constituenda optimum proposuit. Nam & magistratus fastum amputavit, utque is gratus omnibus, molestus esset nemini, effecit: & legibus Solonis usus est multis. Cujus generis sunt, quod populo jus creandorum magistratuum tribuit: quod reis provocationem ad populum, ut Solon ad judices, concessit: & quanquam nullum alium præterea senatum constituit (id quod Solon fecerat) tamen eum, qui erat, senatum auxit ac ferè duplicavit. Ab eodem etiam quæstorum institutum manavit: videlicet ne is qui summæ rerum præesset, vel si bonus esset, pecuniæ tractandæ occupatione à majoribus negotiis expediendis detineretur, vel si malus, occasionem peccandi faciliorem habere, simul & res ipsas, & pecuniam in sua potestate tenens. Odium tyrannorum in Poplicola acrius XXX
fuit. Solon enim deprehensum in jus trahere jubet, noster etiam IX
indicta causa necari concedit. Et cùm rectè glorietur Solon, se oblatam sibi ab ipso rerum statu tyrannidem, cum potuisset non invitis etiam civibus suscipere, respuisse: non minus egregium est Poplicolæ factum, qui magistratum tyrannicum cùm occepisset, popularem reddidit, eoque etiam intra modum usus est. Videturque id prior Solon sensisse: argumento sunt hæc:

Poplicola Solonis de repub. sententiam expressit.

Pareat ut populus ducibus, sic denique fiet,
Si nimium haud laxes fræna, nimis ve premas.

Debitorum amputatio.

Hoc Solonis proprium est, quod novis tabulis maximè libertatem civibus confirmavit: nihil enim proderat legibus æqualitatem statui, qua æs alienum pauperes excluderet, & ubi maximè libertate frui viderentur, ibi divitibus potissimum servirent, in judiciis, magistratibus, & orationibus eorum mandata, tanquam famuli, exequen-

quentes. Id verò majus, quod cùm semper novas tabulas seditio comitetur, Solon tamen ea re loco remedij, extremi quidem ejus, sed tamen efficacis, opportunè & cum fructu usus, etiam eos qui erant tumultus sedavit, virtute sua & autoritate rei infamiam ac
XL calumniam supprimens. Quod ad totam reipublicæ administrationem pertinet, splendidius quidem fuit Solonis principium: dux enim fuit, non alios secutus est, & pleraque suo arbitrio ipse, non cum aliis egit: alter verò finem felicem, & optandum consecutus est. Nam & suam ipse Solon reipublicæ constitutionem inspexit everti, Poplicola autem, urbem bono in statu usque ad civilia bella conservavit. Et Solon leges suas in ligno incisas & perscriptas, protectorisque indigentes relinquens, simul atque eas condidisset, Athenis discessit: alter Romæ manens, magistratum gerens, remque publicam administrans, fundavit eam, & in tuto collocavit. Præterea Solon cùm quæ futura essent prævidens, Pisistratum impedire vellet; tamen ei ab hoc non est concessum, sed nascenti tyrannidi succubuit. Poplicola regnum quod vires diuturnitate temporis sumserat, excidit & demolitus est: præter virtutem & voluntatem, qua Solonis propositum adæquabat, successu etiam vi ad
XLI perficiendam rem adjutus. In rebus porro bellicis, quæ nos de Solonis in bello Megarico actis supra retulimus, est qui neget Daimachus Platæensis: Poplicola maximas victorias pugnans ducensque exercitum retulit. Ad civiles porro actiones Solon quasi ludens accessit, insaniam prætexens cùm esset de Salamina dicturus: alter summum ultro in periculum se dedit, contra Tarquinium insurgens, ac proditionem deprehendens: autorque præ cæteris ut de improbis supplicium sumeretur, neque elaberentur judicio, non ipsos modò tyrannos urbe expulit sed & spes eorum excidit. Cumque ad hunc modum in rebus, quæ certamen, animi fervorem, & in resistendo vim requirebant, fortiter se acriterq; gessisset, melius adhuc ea confecit, quæ pacato colloquio, & obsequio ad persuadendũ
XLII indigebant: quod ostendit, cùm Porsenam, virum inexpugnabilẽ & formidandũ prudenter ad amicitiã perduxit. Atqui Solon, inquies, amissam Salaminẽ Atheniẽsibus recuperavit, Poplicola terra, quam Romani ante ceperant, excessit. Enim verò ratione habita temporis actiones expendendæ sunt. Oportet autem eum, qui rempublicã gerit, varia consilia agitare, ac perspicere, qua potissimum ratione una quælibet res facillimè possit expediri. itaq; sæpe ille parte aliqua dimissa totam rei summam conservat, parvoq; cedens, majora consequitur. id quod tum Poplicolæ usu venit. Nam agrum alienũ concedens, patriã tutò conservavit: & quibus magnũ erat urbẽ posse tueri, in eorum potestatẽ castra ipsa obsidentiũ hostiũ redegit: judicioque controversiæ hosti commisso præter victoriã ea etiã accipit quibus redimere victoriam operæ preciũ fuerat. Nam virtutis ac probitatis suæ opinione in quam de toto populo adduxerat Porsenã, Poplicola effecit, ut & is & pacem cum Romanis jungeret, & omnem belli apparatum tolleret.

Gloria bellica, & civilis.

IN POPLICOLAM.

De hujus ætate annotare nihil est necesse, cùm notissimum sit tempus, quo Regibus exactis Romæ, Consules institutum fuit præesse.

Cap. 1. Crederetur que genus.) *Cur Poplicolam potius, quam (ut vulgo legunt) Publicolam scripserim, nihil attinet dicere: estq; jam ante à Sigonio demonstratum. De quo autem hîc Valerio loquitur Plutarchus, ei Volesus prænomen fuit: & eorum trium Sabinorum, qui totius gentis clarissimi cum Tatio rege Romam commigrarunt, primus nominatur à Dionysio libro secundo.*

Cap. 5. Consilii sociis sibi adscitis.) *Lapus duas aut tres domos corruptas habet. Fateor sanè me ambigere: est enim in Græco* τρεῖς ἔχοντας βουλευτάς. *&* ἔχοντας *stare non potest,* ἔχοντες *vel* ἔχοντα *potest. Posterius hunc sensum dabit, duos in Aquilia, tres in Vitellia senatores familia fuisse, idq; non improbo. nam aliter* βουλευτὴς *pro* conspirante *explicandum est, haud scio quàm commodè. Sed sensum utcunq; expressi. Porro an Brutus cognomen Iuniæ gentis ab hoc Bruto incœperit, non pronuncio, est quidem fortasse probabile.*

Cap. 10. Reliquis libertis longo post tempore) *Imo etiam in senatum libertinos recepit. Vide Livium ad finem noni: & Diodorum libr. 20. ubi de Appii Claudii Cæci censura loquitur.*

Cap. 11. Insula est sacra.) *Dionys. lib. 5. expressius, Aesculapio sacram tradit. Historia est lib. Livii 11. apud Valer. lib. 1. cap. de Miraculis. Meminit & Plinius cap. 1. lib. 29. & Festus lib. 9. in Insula. Quod autem latinè* Media inter duos pontes *vocetur, non memini me usquam legere alibi. Insulam omnes vocant: ut videantur hæc verba periphrasis insulæ esse, non diversa appellatio.*

Cap. 12. Vrsus lucus.) ἱερὸν ἄλσος. *apud Livium quidem lib. 2. hoc ipsum describentem, & apud Valer. lib. 1. cap. 8.* Arsia sylva *legitur, quos Lapus est secutus. ex Dionysio nihil colligere possum, qui eam pugnam in Vinio prato ad Horatii cujusdã herois lucũ factũ scribit.*

Cap. 18. In aliis.) ἐν τῷ μετρίῳ *quæ vox inculcata est perperam, & sententiæ repugnat. nisi quis ita delirat, ut affectatæ tyrannidis culpam in mediocribus delictis uspiam haberi potuisse somniet.*

Cap. 20.) Apud portam cui nunc Ratumenæ.) *Sic & Plinius habet lib. 8. c. 42. hoc factum commemorans: & Sex. Pompejus lib. 16.*

Cap. 21. Sive filius sive nepos.) *Non ociose hoc dixit. Nam & Livius fatetur dubitari, filiusne (ut ipse putat) an verò nepos Prisci Superbus fuerit. Posterius ostendit multis rationibus Dionys. Halicarnass. lib. 4.*

Cap. 22. Ex Pentelico lapide.) πεντέλη, *Pentele pagus est Atticæ, ut docet Stephanus. Pausan. lib. 1. descript. Græciæ, demonstrat esse montem Atticæ Pentelicum, ubi sint lapicidinæ. Hujus lapidis etiam Cicero ad Atticum meminit, lib. 1. de Hermis Pentelicis. Id propter Lapum, & ejus correctorem annotavi.*

Cap.

Cap. 24. Sigliuriam urbem condidit.) *Sic quidem est in Græco, sed non video quid sit* Sigliuria. *Suspicor* Signiam *fuisse scribendum. Non quidem nescio, Tarquinium Superbum ejus coloniæ auctorem à Livio poni: sed potuit vel alios auctores secutus fuisse Plutarchus, vel ea colonia tum instaurari, vel augeri, & corroborari à Poplicola. Equidem ad annum (ut ego & plerique numeramus)* C. V. CCLIX. *hoc est decimotertio post anno, Livius scribit Signiam coloniam, quam rex Tarquinius deduxerat, supplēto numero colonorum iterum deductam esse. Apud Dionysium* Συγκήριον *(Syncerium,) deducta colonia legitur, præsidij causa contra Latinos & Hernicos, in secundo Poplicolæ consulatu. quicquid sit, apparet haud procul Roma, ejusque propugnaculum fuisse id quod Poplicola condidit, oppidum, ex narratione quæ statim subjicitur.*

Cap. 25. Herminius & Lartius.) *Malui* Lartium *quàm* Lucretium, *Livium & Dionysium sequens: & videbatur esse menda inculcato* Lucretii *nomine. Id obiter annotandum duxi, apud Polybium summæ fidei historicum lib. 6. legi mortem oppetisse in hoc certamine Coclitem.*

Cap. 30. Aedium fores omnes.) *Videndus Plinius cap. 15. lib. 36.*

Cap. 31. Appius Clausus.) ἄππιος, *hoc reliqui perspicuitatis causa: quia is est auctor gentis Appiæ. Alioquin Sigonio nihil repugno, qui in* Annotat. *Livianis* Actium (Attium *ego malim,* ἄττιον) *legendum docet. Ex* Clausis *autem* Clausios, *qui deinde* Claudii *dicti sunt, ortos patet.*

Vt ne darent Romani injur.) μὴ δοῦναι δίκην ῥωμαίοις, ὧν ὑβρίζουσιν. *Lapus hoc mendo seductus, nullum sensum loci extulit. Est autem legendum, id quod facile apparet,* ῥωμαίους, *accusandi, non dativo casu.*

Cap. 33. Postumius Albus.) *Balbus est in Græco,* βάλβος: *sed cognomen ego non esse hoc Postumiæ gentis puto. Postumios autem Albos cognomento fuisse, notum est & tritum.* Postumius *porro scribere malo, etymologiamq; sequi & Græcos etiam libros: quâ* Posthumios. *Non enim* à post *&* humus *fit* posthumus, *ut vulgo traditur, & ipse olim credidi: sed derivata est vox* postumus *à præpositione* post, *ut* inferus *ab* infra, superus *a* supra.

IN COMPARATIONEM.

Cap. 36. Messalarum, aliorumque Valeriorum.) καὶ οὐαλέριοι. *Sed ego mendum esse dico, nisi legas* καὶ ἄλλοι οὐαλέριοι. *Valerij enim, gentis est nomen, neque inter familiarum cognomina reponi potest. Sin ita, ut puto legatur, nihil erit incommodi: intelligentur enim reliquæ Valeriorum, qui hîc non recensentur, familiæ: ut Maximi, ut Corvini, ut Potiti, ut Flacci, ut Lævini, & cæteræ si quæ sunt.*

PLUTARCHI THEMISTOCLES, GUILIELMO Xylandro, Augustano, interprete.

THEMISTOCLI genus obscurius fuit, quàm quod ad gloriam conferre aliquid posset, patrem enim habuit inter Athenienses non admodum illustrem, nomine Neoclem, de curia Phreariorum, & tribu Leontide. Matre autem non legitima natum tradunt: estque in eam sententiam id carmen: I

Arbrotonum Threissa fui genus: at peperisse
Me magnum Graecis dico Themistoclea.

Phanias quidem matri Themistoclis non Thraciam, sed Cariam patriam, neque Abrotono, sed Euterpe nomen fuisse asserit: Neanthes etiam urbem Cariæ, ubi nata fuerit, Halicarnassum nominat. Ideoque cùm spurii in Cynosarges, quod est extra urbem gymnasium Herculis, (nam is quoque inter Deos non legitimus habetur, ut qui mortali matre sit natus) convenire consuevissent, quibusdam ingenuis adolescentibus Themistocles persuasit, ut secum ad Cynosarges descenderent, ibiq; ungerentur: quo facto videtur callidè discrimen spuriorũ & legitimorum sustulisse. Lycomedarũ genti ipsum cognatũ fuisse, in promptu est. Nam Lycomedarum sacellum initationi destinatum, quod erat apud Phlyenses, ipse à barbaris incensum instauravit, ac picturis ornavit, ut Simonides tradit. In confesso est, adhuc puerum, magnos animi impetus habuisse, naturaque intelligentem, & magnarum rerum civiliumque studiosum fuisse: ubi à discendo vacaret, nõ ut reliqui pueri ludicris aut ocio sese oblectare. sed orationes secum aliquas meditari & componere deprehendebatur. Erant autẽ eæ orationes vel accusatio, vel defensio alicujus puerorũ. Itaque dicere solebat præceptor, nihil eum puerum mediocre, sed magnũ omnino vel bonum vel malum futurũ. Nam disciplinas quoq; eas, quæ vel formandorũ morum, vel voluptatis & elegantiæ causa discuntur, ægrè & nulla cum alacritate percipiebat: quæ verò ad prudentiam & actiones spectabant, eas satis apertè etiam præter ætatem colebat: nimirum natura sua fretus, eique obsequens. Itaq; postea temporis in liberalibus (quas vocant) & urbanis conversationibus subsannatus ab iis qui se eruditiores ferebant, coactus est insolentiori aliquantum dicto se tueri: lyræ quidem inquiens se concinandæ aut psalterij tractandi nescium, urbem contrà exiguam & ingloriam, quam accepisset, gloriosam & magnam efficere callere. Stesimbrotus Themistoclem auditorem Anaxagoræ fuisse, Melissoque physico operam dedisse ait: sed temporis rationem non observavit. Nam contra Periclem, qui multis post Themistoclem annis natus est, Samios oppugnantem dux fuit Melissus: eidemque Pericli Anaxagoras fuit familiaris. Mnesiphilo itaque potius accedendum, qui Themistoclem Phrearij imitatorem fuisse perhibet: hunc autem neque rhetoricam neque naturalem

Pueritia. (margin, beside "censum instauravit…" — II)

Studia. (margin, beside "mediocre, sed magnũ…")

III (margin, beside "gnam efficere callere. Stesimbrotus…")

lem philoſophiam profeſſum, ſed ſapientiæ quam vocant (quæ eſt peritia in republica verſandi, & prudentia ad actiones accommodata) operam dediſſe, ac tanquam ſectam aliquam à Solone propagatam conſervaſſe: quam qui de judicialibus cauſis adhibuerunt, & ab actionibus ad dicendum id ſtudium traduxerunt, Sophiſtæ ſunt appellati. Huic quidem Themiſtocles, cùm jam ad Rempublicam accederet, ſe adjunxit. Sed primis juventutis ſuæ conatibus, varius fuit, atque inconſtans, ſoli naturæ obſequens: quæ doctrina & inſtitutione deſtituta, magnas utramque partem ſtudiorum mutationes effecit, ſæpiuſque ad deteriora deflexit. Neque id diſſimulavit ipſe poſtea, è ferociſſimis pullis optimos fieri equos dicens, ſi qua
IV opus eſt, diſciplina formentur. Quæ his annectuntur à nonnullis narrationes, abdicatum fuiſſe eum à patre, matremque præ dolore ignominiæ filio illatæ voluntaria morte vitam finiviſſe, mendacia videntur: ac ſunt contrà qui dicant, patrem, quod eum à Republica curanda dehortaretur, apud mare ei triremes antiquas oſtendiſſe, projectas jam & neglectas, innuentem eundem eſſe populi animum in oratores, ubi inutiles ii eſſe cœpiſſent. Cæterùm videtur ſtudium in Repub. verſandi celeriter admodum juvenili ardore elatus Themiſtocles ſuſcepiſſe: cupiditaſque gloriæ vehementer apud eum invaluiſſe; ob quam initio ſtatim primas affectans, odia potentum & primorum in civitate ſatis protervè in ſe concitavit: maximè autem omnium Ariſtidis Lyſimachi filii, quem in omnibus contrarium habuit. *Vt ad Rempublicam acceſſerit.* Quanquam creditum eſt hanc eorum inimicitiam oppidò puerile habuiſſe initium, quod uterque formoſum Staſilaum Teium amarent (ut Ariſto philoſophus refert) eamque æmulationem etiam ad Reipubl. adminiſtrationem adferrent. Enimverò vitæ & morum diſſimilitudo, auxiſſe eam videtur. Ariſtides enim placidus natura, optimatumque ſtudioſus, quique in Republica gerenda non gratiam, non gloriam, ſed quod optimum, tutiſſimum, juſtiſſimumque eſſet, ſpectabat, ſæpenumero coactus fuit Themiſtocli populum ad multa concitanti, magnaſque rerum novationes molienti adverſari, ejuſque incrementis impedimento eſſe. Tanto enim gloriæ ardore abripi ſolitum Themiſtoclem tradunt, tantaque æmulatione rerum præclare geſtarum flagraſſe, ut juvenis adhuc, cùm pugna Marathonia contra barbaros facta, Miltiadiſque ducis gloria omnium in ore eſſet, cogitabundus plerunque viſus ſit, noctesque inſomnes egerit, conſuetis compotationibus abſtinuerit: mutationemque vitæ admirantibus, & cauſam quærentibus, reſpondiſſe, *Miltiadis trophæum ſibi ſomnum adimere.* Reliqui enim cladem barbarorum Marathoniam, belli finem eſſe cenſebant: at Themiſtocles eam initium majorum certaminum putabat, ad quæ ſe pro tota Græcia aſſiduè præparabat & urbem exercebat, quid futu-
V rum eſſe multo ante prævidens. Ac primo omnium, cùm mos eſſet Athenienſibus, proventus ſecturarum argentariarum, quæ erant in Laurio, inter ſe dividere: ſolus ipſe ad populum progreſſus, auſus

est dicere, esse omissa divisione ex ista pecunia triremes parandas ad bellum Ægineticum. Id bellum dum in Græcia maximè vigebat, & multitudine navium Æginetæ mare tenebant. quo facilius assensum est Themistocli, non Darii, non Persarum metum obtendenti (procul enim hi aberant, neque magnum sui adventus metum offerebant) sed ira & contentione civium adversus Aeginetas opportunè ad eum apparatum abutenti. Suntque hac pecunia confectæ centum triremes, quarum in navali contra Xerxem prœlio usus fuit.

Bellum Æginеticum.

Exinde sensim civitatem ad mare exercendum deduxit, quos terrestri bello ne adversus sui quidem similes satis roboris habere, navium verò præsidio & barbaros propulsare, & Græciæ imperium adipisci posse intelligebat: itaque cives ex militibus in acie stare solitis, nautas (ut ait Plato) & maritimos effecit; incurritque in calumnias ejus facti causa, quod cives hasta & clypeo spoliatos, ad transtra & remos detrusisset.

Classis Atheniensium.

VII Hæc autem confecit Themistocles, Militiade, qui non contradixerat, superato, si Stesimbroto credimus. Puritatemne & integritatem civitatis eo facto læserit, an vero secus, iis qui altius hujusmodi res considerant, disputandum relinquo: certè salutem Græciæ partam mari, Athenasque jam labefactatas opera illarum triremium stabilitas fuisse, cùm reliqua sunt testimonio, tum ipse Xerxes affirmavit. Naumachia enim victus, integris adhuc, quas in terra habebat, copiis statim sese fugæ commisit, ut ad bellum gerendum impar: reliquitque post se Mardonium, magis, (ut mea fert sententia) detinendorum à persequendo Græcorum, quàm in servitutem redigendorum causa.

VIII Quærendæ pecuniæ studium ejus intentius nonnulli liberalitatis nomine excusant: quippe virum sacra frequenter facientem, splendidumque in accipiendis hospitibus, magnis opus habuisse sumtibus. Quidam contra sordium eum magnæque tenacitatis incusant, qui cibos etiam sibi missos vendiderit. Et cum Philides, qui alendis equis rem faciebat, pullum petenti denegasset, minatus ei fertur, se domum ejus mox equum Trojanum facturum: obscure innuens, concitaturum se adversus eum lites propinquorum & familiarium ejus.

Circa pecuniam qualis Themistocles.

Cæterùm ambitione omnes æquales adeo antevertit, ut juvenis etiamnum, & obscurus ab Epicle citharœdo Hermionensi, qui Athenis in precio erat, summis precibus permoverit, ut is apud se artem faceret: id ambiens, ut multi domum suam venirent.

Ambitio ejus.

IX Olympiam profectus, cum Cimone de cœnarum, tabernaculorum, reliquique apparatus splendore contendens, Græcos offendit. Cimoni enim adolescenti, & illustri domo nato concedendam de his rebus palmam esse judicabant. Et Themistocles nondum cognitus, quique facultatibus non sufficientibus hæc existimaretur ultra quàm conveniret conari, arrogantiæ crimen incurrebat. Vicit tamen Tragœdis sumptus suppeditans, cum jam tum id certamen magno studio atque æmulatione ageretur: tabulamque victoriæ cum hac inscriptione posuit: *Themistoclis Phrearij sumtibus, Phrynichus docuit, Adimantus præfuit.* Interea verò se multi-

multitudini probabat, qua singulorum civium nomina memoriter recitans, qua in contractuum, controversiis fidum se judicem præbens. Ferturque cùm esset prætor, Simonidi Ceo petenti aliquid iniquum respondisse: Neque vero aut tu bonus poeta, si præter carmen caneres, aut ipse probus prætor essem, si præterquam quod leges permittunt, tibi gratificarer. Eundemque Simonidem rursus facetè mordens: Non est, inquit, tibi cor, qui Corinthiis, magnæ urbis civibus convicia faciens, tibi ipsi imagines facis, homo adeo defor- *Iustitia eius.*
X mis. Magnus jam factus, & multitudine gratus, tandem Aristidem sua factione vicit, eumque ostracismo extorrem egit. Iam Medis expeditionem in Græciam facere incipientibus, Atheniensibusque de duce deliberantibus, memorant reliquos omnes periculi gravitate perterritos, sua sponte imperii petitione abstinuisse: Epicydem autem Euphemidæ filium oratorem popularem, disertum quidem, cæterùm mollem animo, & pecunia superabilem, eam dignitatem affectasse, jamque creditum fuisse, fore ut communi suffragio imperium ei deferretur. Ibi Themistoclem veritum, ne ea res pernicie communi staret, Epycidem data pecunia de ambitione ista retraxisse. Laudatur etiam id, quod egit cum interprete misso inter regios nuncios, ad petendam terram & aquam legatos. Hunc enim ex decreto comprehendit, ac necavit, quod ausus esset Græcam linguam barbaricis mandatis utendam dare, item quod Arthmius Zelites eo referente cum liberis & toto genere ignominia notatus est, quia au-
XI rum Medicum Græciæ intulisset. Sed maximum est, quod intestina Græciæ bella sustulit, civitatesque ad concordiam mutuam reduxit, persuadens eis, ut belli imminentis causa inimicitias in aliud tempus rejicerent: qua in re magnopere usum Chilei Arcadis auxilio traditur. Factus imperator, statim intendit cives triremibus imponere, suasitque urbe relicta, quàm longissime à Græcia in mari barbaris occurrerent. Multis autem repugnantibus, cum magno exercitu & Lacedæmoniis ad Tempe profectus est, propugnaturus ibi pro Thessalia, quę nondum ad Medos inclinare putabatur. Cęterùm Thessali cùm se regi adjunxissent, & ad Bœotiam usque omnia Medo faverent, infecta re inde reverti coactus est. Id movit Athenienses, ut Themistoclis consilio de re mari gerenda magis adsentirentur: miseruntque eum cum navibus ad Artemisium, ut fauces custodiret. Ibi cùm Græci imperium Lacedæmoniis & Eurypiadi deferrent, Athenienses autem, quia numero navium reliquos simul omnes superabant, aliorum ductu bellare recusarent: Themistocles conspicatus, quod ea ex dissensione periculum impęderet, cùm ipse Eurypiadi imperium concessit, tum Athenienses placavit oratione, promittens fore, ut si se viros strenuos in bello præstarent, posthac ultrò Græci ipsorum dicto audientes se præberent. Quamobrem existimatum est, Græciæ salutis istum unicam causam fuisse, & qui præsertim hanc famam Atheniensibus conciliarit, fortitudine ab *Belli Medici administratio.*
XII iis hostes, animi moderatione socios victos fuisse. Postquàm autem

autem barbarorum classe ad eum locum, cui Aphetæ nomen est, delata, Eurybiades, multitudine navium quæ in fronte apparebant perterritus, insuper audito ducentas alias super Sciathum cursum flectere, id consilium cepit, ut quàm celerrimè intra Græciam reversus, Peloponnesum adiret, ac terrestres copias navibus circumjiceret: posse copiis regiis mari resisti nullo modo putans. Hîc Euboenses veriti ne à Græcis destituerentur, clandestinum cum Themistocle colloquium habuerunt, misso cum magna pecunia ad eum Pelagonte: quam Themistocles acceptam Eurybiadi tradidit, ut Herodotus auctor est. Repugnabat autem Themistocli Architeles unus ex civibus ejus, præfectus sacræ triremi: qui cùm non haberet pecuniam unde nautas sustentaret, discessum agitabat. Contra hunc irritatos jam ante animos civium, Themistocles magis adhuc concitavit, ita ut ei concursu facto cœnam diriperent: indignè id animoque ægro ferenti, in cista misit panem & carnes ad cœnam, subjecto illis argenti talento, mandatoque, ut ipse cœnaret, & postridie sociorum navalium curam haberet: ni faceret, traducturum se eum apud cives, quasi pecuniam eam ab hostibus accepisset. Hæc narratio Phaniæ est Lesbii.

Pugnæ ad Artemisium.

Quæ eo tempore cum navibus barbarorum XIII apud fauces commissæ sunt pugnæ, non eæ quidem ad rem decernendam magnam admodum momentum attulere, experientia tamen maximè Græcis profuerunt, inter pugnam re ipsa comperientibus neque numerosam classem neque signorum ornamenta & splendorem, neque clamores minaces, neque barbaricos pæanes quicquam habere, quod terrorem afferre debeat viris manum conserere scientibus, & pugnam audientibus: sed esse, his contemptis ipsa hostium corpora invadenda, & in hæc comminus depugnandum. Quod non male intellexisse videtur Pindarus, de pugna ad Artemisium dicens, Athenienses ibi splendida fundamenta suæ posuisse libertatis: audere enim est re vera principium victoriæ. Est XIV
autem Artemisium littus Eubœæ supra Hestiæam ad Boream spectans (cui è regione ferè opponitur Olizon in ea terra posita, cujus dominus fuit quondam Philoctetes.) habetque templum exiguum Dianæ Orientalis: circa id arbores exstiterunt, & columnæ ex albo lapide fixæ sunt, qui lapis si manibus teratur, colorem odoremque croceum emittit. Fuit autem in una istarum columnarum hoc inscriptum carmen:

Cecropia hoc quondam in pelago cùm classe juventus
Vicisset populos omnigenos Asiæ,
Medorum perijtq; exercitus: ista trophæa
Fixerunt memores, virgo Diana, tibi.

Monstratur etiam in littore locus inter multos arenæ tumulos, pulverem ab alto cinericium nigrumque eructans, tanquam igne ustum: ubi videntur navium fragmenta & cadavera cremasse. Sed XV
cùm de re ad Thermopylas gesta cognovissent, videlicet Leonidam occubuisse, Xerxemque eos, qui terra essent, aditus tenere: intra

Græ-

Græciam reversi sunt, Atheniensibus summæ rei præfectis, ac propter virtutem & rem egregiè gestam exultantibus. Cùm oram continentis legeret Themistocles, quibus in locis portus & perfugia hostibus necessariò adeunda videbat, in lapides (qui partim tum fortè aderant, partim ab ipso in stationibus navium, & aquationibus positi sunt) literis conspicuis inscriptis Iones hortatus est, ut si quidem fieri posset, ad Græcos transitionem facerent, à quibus originem traherent, & qui pro ipsorum libertate propugnarent: sin minus, at saltem in pugna barbaros læderent & conturbarent. Hoc consilio sperabat se effecturum, ut vel deficerent Iones, vel iis in suspicionem sinistram apud barbaros adductis, seditio hostium existeret. *Iones ad defectionem solicitat Themistocles.*

XVI Porro cùm Xerxes supernè per Doridem in Phocidem irrumperet, urbemque incenderet; Græci auxilium non tulerunt regioni, quantumvis Atheniensibus petentibus, ut defendendæ Atticæ causa in Bœotiam proficiscerentur, sicut ipsi mariti ad Artemisium hosti occurrerant. *Athenienses à sociis proditi.* Quorum petitioni cùm nemo Græcorum satisfaceret, sed omnes Peloponneso intenti in eo essent, ut omnes copias intra Isthmum conducerent, Isthmumque ab uno mari ad alterum muro munirent: Athenienses simul & ira, quod proditi, & metus atque mœstitia desertos incessit. *Athenienses à sociis proditis.* Neque enim pugnam inire adversus tot millia hostium consilium videbatur: & quod in præsentia unicum facto opus erat, ut urbe relicta navibus se crederent, id plerisque auditu etiam grave erat: qui si Deorum templa majorumque sepulchra prodidissent, neque victoria, neque salute quicquam sibi opus esse putarent. *Athenæ suasis Themistoclis desertæ.*

XVII Eo rerum statu Themistocles, cùm humanis rationibus se permovere posse populum diffideret, tanquam in tragœdia machinam aliquam attollens, signa divinitus missa, & oracula suis objecit. In ostentum rapuit draconem, qui illis diebus ferebatur ex templo abiisse: sacerdotesque cùm invenirent liba, quæ ei opponebantur quotidie, intacta esse, in populum ea de re rumorem sparserunt, ita interpretante Themistocle, Deam urbe excessisse, viæque ad mare ducem ipsis factam. Oraculum etiam ad perducendum in suam sententiam populum interpretatus est: nihil aliud ligneo muro, quàm naves intelligi: ideoque *Salaminem* etiam *divinam*, non *tristem* aut *miseram* à Deo vocati, scilicet quod à magna

XVIII Græcorum aliqua fortuna in posterum sit nomen habitura. Itaq; cùm rem tenuisset, decretum fecit, quo urbem Minervæ tutelari Deæ commendandam, omnes qui essent valida ætate, triremes conscendere, unumquemque suos liberos, uxorem, mancipia quo maximè posset modo servare jubebat. Confirmato decreto, plerique suos parentes & mulieres Trœzenem transtulerunt, humaniter civibus eos accipientibus: fecerat enim Nicagoras apud eos decretum, ut hospites in singula eorum capita tributis duobus obolis, publicè alerentur, ut fruges pueris undecunque vellent, liceret decerpere, ut magistris merces doctrinæ pro ipsis solveretur. Cùm autem publica pecunia non esset Atheniensibus, Aristoteles ait per

Areopagitas effectum, ut triremes implerentur, qui singulis militibus octo drachmas dederint. Clidemus etiam hoc Themistoclis calliditate confectum tradit. nimirum descendentibus in Peiræeum Athenienfibus, amissam fuisse à statua Minervæ ægidem: ibi Themistoclem cùm se simularet quærere, eamque perlustraret, magnam vim pecuniæ invenisse, inter impedimenta reconditam, eaque in medium prolata, suffecisse viatica classiariis. Enavigantium spe- XIX
ctaculum aliis misericordiam movit, aliis fortitudinis admirationem, quod hi parentibus alio dimissis, nihil ad eorum luctus, fletus, amplexusque inflexis animis insulam peterent. Et sanè multi cives senectutis causa relicti miserationem ciebant: etiam cicurium ac juxta enutritorum animalium gestus dulcem in animis affectum excitabant, cum ululatu & desiderio eos, à quibus alita essent, comitantium. Inter quæ narratur canis Xanthippi, ejus, qui Periclem genuit, non patiens se à domino deseri, in mare insiluisse, juxtaque triremem natando Salaminam pervenisse, ibique statim ab anima desertum exspirasse, humatumque eo loco, qui adhuc Cynossema, id est, canis sepulchrum dictus ostenditur. Magna hæc Themistoclis

Aristides ab exilio revocatur.

facta. Neque minus id quod cùm à civibus desiderari Aristidem XX
(quem ipse ante bellum factione superatum, ostracismo in exilium egerat) sentiret, eosque vereri, ne propter iram barbaro se adjungeret, resque Græcas everteret, decreto iis, qui ad tempus relegati essent, facultatem dedit revertendi, ac cum reliquis civibus salutem Græciæ procurandi. Eurybiadi porro, qui classis præfectus erat propter Spartæ dignitatem, trepidanti periculum adire, statuentique ad Isthmum navigare, quo loco etiam terrestres Peloponnesi copiæ erant congregatæ, Themistocles contradixit. Quo in certamine celebria ista ejus dicta ab eo prolata memorant; cùm Eurybiadi ad se dicenti, in certaminibus qui ante signum datum prodiissent, eos verberibus plecti: respondit, verum id esse, sed & eos qui serius veniant, non coronari. tollentique baculum, & plagam minanti: Percute sanè inquit, modò audi. tum Eurybiades mite ingenium admiratus, dicere eum jussit. Ibi cùm ad institutum de pugna ad Sala- XXI
minam facienda sermonem revertisset, quidam hominem urbe carentem, non rectè iis, qui patriam haberent, ejus deferendæ auctorem fieri dixit. Ad eum conversa oratione Themistocles: Nos quidem, inquit, homo improbe, domos & muros reliquimus rerum inanimatarum causa servitutem subire nolentes. Vrbs autem nobis est, qua nulla sit in Græcia major: nimirum ducentæ triremes, quæ nunc adsunt vobis auxilio, salvos vos, si quidem velitis, servaturæ: sin iterum disceditis, nobis proditis, statim audient Græci Athenienses & urbem liberam, & agrum, eo quem dimiserint, nihilo deteriorem adeptos. Hæc eo locuto, in eam cogitationem venit Eurybiades, ut metueret, ne Athenienses ipsis destitutis discederent. Eretriensi quoque cuidam contradicere conanti Themistocles: Num nam, inquit, etiam vos de bello verba facitis? qui instar teuthidum

piscium,

XXII piscium, gladium quidem habetis, corde autem caretis. Sunt qui referant, Themistoclem in tabulato navis stantem, desuper de pugna apud Salamniam committenda perorasse: visamque tum noctuam, quæ ad dextram navium partem transvolarit, & in summitate mali consederit: eoque maximè effectum, ut sententia ipsius approbata, ad navalem pugnam Græci se paraverint. Sed posteaquam classis hostium juxta Phalerum Atticæ accessit, & vicina circum littora navibus texit ac rex ipse cùm terrestri exercitu ad mare descendens, conjunctis copiis ingentem multitudinem suorum ostentavit: ibi verò Themistoclis oratio ex animis Græcorum effluxit, rursusq; ad Isthmum oculos Peloponnesii conjecerunt, ægrè ferentes, si quicquam aliud à quoquam diceretur, decreverunt autem

Stratagema, quo Salaminiam pugnam fieri obtinuit Themistocles.

XXIII noctu solvere, & erat hoc nautis indicatum. Hîc Themistocles, cui dolebat Græcos id agere, ut auxilio loci & angustiarum dimisso, à se invicem divulsi in urbes suas quilibet discederent; consilium iniit, negociumque, cujus Sicinum habuit administrum, tale composuit. Erat Sicinus de Persis captus, Themistoclis studiosus, liberorumq; ejus pædagogus: hunc ad regem Persarum furtim mittit, jubetq; ei dicere, Themistoclem Atheniensium ducem, regiam causam Græcorum rebus præferre: eum primum regi nunciare, Græcos fugam parare, hortari eum, ne ipsis facultatem faciat, sed turbatos, & ab exercitu terrestri sejunctos adoriatur, atque classem eorum perdat. Delectatus est eo nuncio rex, benevolentiaq; Themistoclis allatum credidit. itaque statim re cum navium præfectis communicata, dum milites in reliquas imponi possent commodè, ducentis navibus eos ire, angustiasque totas, & insulas circumdare jussit, ne cui hostium

XXIV fuga pateret. Quæ cùm ita agi primus omnium Aristides sensisset, ad tentorium Themistoclis accessit (non ille quidem amicus ei, quippe à quo civitate olim pulsum fuisse supra demonstravimus) progressoq; indicavit cingi à barbaris fauces & insulas navibus. Cujus cùm probitatem jam ante cognitam haberet Themistocles, hunc quoque ipsius tum adventum admiratus, quæ cum Sicino egisset, ei exponit, hortaturque, ut, quoniam fide & auctoritate plus se posset apud Græcos, conjuncto studio in id incumberet, ut eos ad conferendam in angustiis navalem pugnam adduceret. Aristides, collaudato Themistocle, reliquos duces ac triremum præfectos adiit, & ad pugnam incitavit. Adhuc dubitantibus, una Tenedia triremis, cui præerat Panætius, ab hostibus transfugiens, eadem narrat de circumjectis undique barbaris: itaque simul & animus Græcos & necessitas ad subeundam naumachiæ aleam perpulit. Vt primùm il-

Aristidis & Themistoclis congressus.

XXV luxit, Xerxes spectandæ classis & pugnæ causa edito loco consedit, supra Herculis fanum, ut ait Phanodemus, qua angustum fretum Eubœam ab Attica dividit: Acestodorus consedisse in confinio Megaricæ scribis, super eum locum, quæ *Cornua* dicuntur, aureo solio posito, multisq; juxta scribis, quibus ut describerent, quæ in pugna gererentur, negocium erat datum. Ad Themistoclem autem juxta præto-

prætoriam triremem facris operantem, tres adducti sunt captivi, forma venustissima, vestium & auri ornatu splendidissimo: ferebanturque nati Sandauca regis sorore, & Autarcto. Quos ut vidit Euphrantidas aruspex, simulque magnus & clarus ignis è sacris eluxit,& sternutatio à dextra signum dedit:dextra Themistocli injecta, jussit eum factis Baccho Omestæ (quo cognomento crudivorus significatur) votis juvenes istos immolare: ita enim & victoriam Græcis, & salutem constitutam. Attonito Themistocle ac grave id vaticinium & immane existimante, Græci(ut ferè in summis certaminibus ac rebus adversis salutem magis ab inopinató aliquo casu, quàm certo consilio sperare homines solent) uno omnes ore Deum invocavêrunt, adductisque ad aram captivis, coegerunt sacra ita, uti vates jusserat, perpetrari. Hæc de Phaniæ Lesbii, viri in philosophia & historiis minime rudis, monumentis transcripsimus. De nu- XXVI mero navium barbaricarum, Æschylus, ut re sibi comperta, in tragœdia, cui Persæ titulus est, ita affirmat:

Navium numerus.

Naves fuisse mille Xerxi, cognitum est
Mihi: quæ celeritate sed anteirent cæteras,
Numero fuisse bis centum, & septem scio.

Pugna Salamina.

Atticæ naves fuerunt centum & octoginta: harum unaquævis classiarios milites habebat decem & octo, ex his sagittarios quatuor, reliquos gravis armaturæ. Videtur autem Themistocles non minus temporis quàm loci opportunitatem captasse: non enim ante rostra suarum navium hostili classi obvertit, quàm hora ea advenit, quæ semper solebat per fauces ventum validum, & fluctum immittere: quæ res Græcis navibus scilicet humilioribus, & ad cedendum aptis, nihil damni adferebat: barbaricas autem, quarum & puppes erant altæ, & tabulata sublimia, ipsæque magnæ molis, idem ventus & fluctus incumbentes impediebant, obliquasque Græcis objiciebant. Hi verò celeriter hostiles naves adoriebantur, Themi- XXVII steclem (quem potissimum intelligere, quid facto usus esset, cogitabant) sequentes: eoque id magis, quod hunc Ariamenes classis regiæ præfectus, vir strenuus, & inter fratres regis longè præstantissimus justissimusque impetebat, de ingenti navi tanquam à muro sagittas jaculaque torquens. Hunc Ariamenem Ameinias Deceleus, & Sosicles Pedieus, qui erant in eadem triremi, cum prora hujus cum prora ipsius concurrissent, rostrisque eæ ætatis cohæsissent, in ipsorum triremem transire conatum, hastis excepêre, & in mare dejecêre: corpusque ejus inter alia navium frustra salo jactatum Artemisia cognovit, & ad Xerxem attulit. Dum hoc modo certaretur, XXVIII clarum lumen ab Eleusine effulsisse tradunt: campum etiam Thrasium clamore & sonitu fuisse repletum, usque ad mare, perinde ac si multi simul homines orgia celebrarent: & à multitudine vociferantium nubem paulatim à terra sursum ferri, deinde reverti & triremibus incumbere visum. Alii spectra se imaginati sunt videre, & simulacra armatorum virorum, qui ab Ægina manus Græcorum triremi-

triremibus prætenderent : quos Aeacidas esse conjectati sunt votis
ad auxilium ferendum ante pugnam vocatos. Primos omnium Ly-
comedes Atheniensis triremis præfectus, navem cepit : cujus insi-
gnia amputata, Apollini laurigero suspendit. Reliqui barbaris pari
multitudine occurrerunt, & in angustiis singulatim obviam factos,
mutuoque sese impedientes adorti, resistentes, usque ad vesperam,
tandem pulerunt, pulchramque illam & celebrem (ut Simonides
ait) victoriam obtinuerunt : qua nulla alia præclarior res neque à
Græcis, neque à barbaris mari gesta est. Ea victoria parta est com-
XXIX muni quidem omnium Græcorum, qui depugnavere, fortitudine,
consilio tamen & solertia unius Themistocles. Secundùm hanc na-
valem pugnam, Xerxes incommodi accepti ira ad bellum redinte-
grandum instigatus, conatus est jacto aggere, obturatoque medio
freto, copias terrestres Salaminam contra Græcos traducere. Tum *Aristidis*
Themistocles, ut animum Aristidis exploraret, simulavit se statuisse *consilium de*
in Hellespontum navigare, & pontem ibi factum à Xerxe demoliri, *Xerxe fu-*
itaque Asiam in Europa capere. Id improbatum graviter Aristidi, di- *gando.*
centi, nunc quidem pugnatum esse cum rege luxu soluto : quem si ”
incluserimus (inquit) in Græciam, ac virum tantas sub se copias ha- ”
bentem in metum & necessitatem extremam compulerimus, non is ”
præterea ociosus subter aureo umbraculo pugnam spectabit: sed pe- ”
riculo motus omnia tentabit, omnibusque rebus adierit, ut ea quæ ”
neglexit resarciat : & de tota re meliora consilia inibit. Quapropter ”
non is, qui nunc est pons, dejiciendus nobis ô Themistocles, sed (si ”
fieri possit, alio insuper constructo, barbaris quàm primum Europa ”
nobis expellendus est. Si hæc, respondit Themistocles, ita profutu- ”
ra videntur; agedum, rationem omnes ineamus, idque machinemur, ”
XXX ut confestim Græcia is excedat. Probata hac sententia, Arnacem
unum ex eunuchis regiis inter captivos repertum, ad Xerxem mittit,
eumq; regi judicare jubet: Statuisse Græcos navali prœlio victores,
in Hellespontum navigare, & pontem destruere: Themistoclem au-
tem, cui regis res magnæ sint curæ, suadere, ut properè suum mare
repetat, trajiciatque in Asiam, dum ipse moram sociis injiciendo, à
persequendo eos detineat. His auditis barbarus in summum addu-
ctus metum, celeriter discessit. Quàm prudenter hoc Themistocles
& Aristides egerint, pugna Plataica contra Mardonium evidens fa-
ctum est : ibi enim de summa rerum periclitatum fuit, cùm tamen
adversus exiguam copiarum Xerxis partem dimicaretur. Virtutis
palmam eo prœlio inter civitates Æginetas meruisse, Herodotus
auctor est : Themistocli autem, quanquam id invidiæ causa inviti
nonnulli facerent, omnes primam rei bene gestæ gloriam attribue-
runt. Nam cùm digressi ad Isthmum suffragia de ea re ad aram, ju-
rati ferrent duces, unusquisq; eorum se ipsum, virtute proximum si- *Themistoclis*
bi Themistoclem fuisse pronunciavit. Lacedæmonii verò Spartam *gloria.*
cum abduxêre, ibiq; Eurybiadi fortitudinis, ipsi sapientię præmium
dederunt, coronam olivæ frondibus contextam, currumq; publico-

rum omnium præstantissimum ei dono dederunt, juvenesq; trecentos miserunt, qui eum usque ad fines regionis deducerent. Proxi- XXXI
mis ab eo Olympicis ludis, cùm ipse in stadium venisset, ferunt omnes qui tum aderant, decertantium nulla ratione habita, in ipso spectando hospitibusq; demonstrando & applaudendo totam diem consumpsisse, adeo ut ipse quoque delectatus ea re, amicis confessus sit, se fructum laborum suorum, quos pro Græcia pertulisset, percepisse. Erat enim natura honoris cupidissimus, quod conjicere est ex iis, quæ de ipso feruntur. Nam cùm esset rei navali à civitate præfectus, nihil neque de privatis, neque ad rempublicã pertinentibus negociis cuiquam respondit, sed omnia in eum diem rejecit, quo erat abnavigaturus: ut multa simul negotia expediens, omnisq; generis hominibus colloquens, magnificus esse & plurimum posse judicaretur. Cumque inspiceret cadavera apud mare fluctu in littus ejecta, conspicatus quibusdam aurea monilia & torques adesse, ipse præteriens, amico comitanti ea ostendit, dixitque: Tu tibi ea accipe: non enim Themistocles. Antiphati cuidam, qui formosus, ante XXXII
durum & insolentem se ipsi exhibuerat, tunc autem gloria hominis adductus colebat: Heus, inquit, adolescens, serò quidem, sed tamen simul uterque sapuimus. Dicebat, se ab Atheniensibus neque honore affici, neque admirationi ipsis esse: sed eos periculis ingruentibus ad ipsum confugere, quemadmodum sub platanum solent homines tempestate orta, quam facta serenitate carpant, atque vellicent. Seriphio quodam ei objiciente: Non ipsum sua, sed civitatis gloria illustrem: Vera, inquit, dicis. sed neque ego, si Seriphius fuissem, unquã clarus evasissem, neque tu, si Atheniensis. Cùm quidam dux belli alius eo, quod rem civitati utilem confecisse videretur, Themistocli se audacter opponeret, ac suas res cum ipsius actionibus compararet: Olim, inquit Themistocles, is dies qui festum excipit, cum festo contendit, eum diem occupationum & molestiarum plenum autumans, se autem orto, omnes per ocium iis quæ prius essent parata, perfrui bonis. ad hæc festus dies respondit: Est quidem ita, ut dicis: veruntamen nunquam tu exstitisses, nisi ego præcessissem. Ego quoque, inquit Themistocles, nisi quondam fuissem, ubi vos nunc essetis? Iocans in filium, insolentius matre atque exinde se quoq; patre utentem, plurimum eum inter omnes Græcos potentiæ habere inquit: reliquis enim Athenienses Græcis imperare: Atheniensibus se; sibi uxorem; huic filium. Omnino autem omnibus in rebus aliquid peculiare affectabat. Ideo prædium vendens, præconem jussit indicare, bonũ esse ejus vicinum. De procis filiæ suæ probum diviti prætulit: Malle se, inquiens, virum pecunia egentem, quàm pecuniam viro. Hujusmodi fuere dicta Themistoclis. Cæterùm iis, quas XXXIII
dixi, rebus confectis, statim urbem instaurare, atque muro cingere aggressus est, ephoris pecunia corruptis, ne id impugnarent institutum: ut quidem Theopompus auctor est: nam plerique eos dolo ab ipso circumventos tradunt. Venisse enim ipsum Lacedæmonem legatio-

Quomodo urbem deceptis Spartanis munierit.

gationis ſpecie prætexta: ibi cum Spartani urbis munitionem ei ob-
jicerent, miſſuſque conſultò ab Ægina urbis præfectus eum accuſa-
ret: inficias ivit, mittique juſſit Athenas, qui rem præſentem inſpi-
cerent: ita ſimul hac interjecta mora, tempus muro faciendo proro-
gans, & hoc agens, ut hi Athenienſibus pro ſe obſidum loco eſſent.
Neq; eum conſilium fefellit. Veritate enim rei cognita Lacedæmo-
nii, nulla affectum injuria, dimiſerunt, obſcurè modò indignantes.
XXX Secundum hęc Peiræeum ædificavit, portuum opportunitatem con-
IV ſpicatus, totamq; urbem ad mare accommodans, ac quodammodo
contra inſtitutum priſcorum Athenienſium regum contendens. Hi
enim ut à mari cives retraherēt, & ad victum omiſſa navigatione pa-
randum agriculturæ adſuefacerent, feruntur fabulam de Minerva
ſparſiſſe: quod in contentione de ſolo terræ ea contra Neptunum
judicibus olea demonſtrata vicerit. Themiſtocles autem non, ut
Ariſtophanes Comicus perhibuit, Peiræeum urbi addidit. ſed to-
tam urbem ad Peiræeum, terramque mari adaptavit. Ea res populo
vires contra optimates, audaciamque addidit, potentia ad nautas,
remigum magiſtros rectoreſque navium translata. Itaque tribunal,
quod in Pnyce poſitum mare ſpectabat, inferiori tempeſtate trigin-
ta tyranni ad terram obverterunt: rati maritimo imperio ſummam
rerum ad populum deferri, paucorum vero principatum agricolis
XXXV minus eſſe moleſtum. Sed Themiſtocles de potentia in mari ob-
tinenda etiam majus adhuc aliud excogitavit conſilium. Cùm enim
à diſceſſu Xerxis, Græcorum claſſis Pagaſas ſubducta eſſet in hyber-
na; in concione ad Athenienſes dixit, habere ſe conſilium utile qui-
dem & ſalutare ipſis, ſed id ſciri vulgo, opus non eſſe: juſſuſque ab
ipſis, ut cum Ariſtide id communicaret, ac ſiquidem is approbaſſet,
exſequeretur rem: indicavit ei, ſe induxiſſe in animum incendere
navale Græcorum. Ariſtides ad populum progreſſus, conſilio The-
miſtoclis non eſſe neque utilius aliud ullum, neque injuſtius dixit:
quo ſermone moti Athenienſes, deponere id Themiſtoclem juſſe-
XXX runt. In concilio Amphictyonum, cum Lacedæmonii retuliſſent
VI de excludendis eo conſeſſu urbibus, quæ in belli contra Medos ſo-
cietate non fuiſſent; veritus Themiſtocles, ne Theſſalis, Argivis,
Thebaniſque eo ſenatu ejectis, deinde omnino ſuffragiis Spartani
prævalerent, eorumq; voluntati eſſet ſtandum: patrocinatus eſt iſtis
civitatibus, ſententiamq; Amphyctiones ut mutarent, effecit: cùm
oſtendiſſet, triginta tantum & unam civitatem belli participes fuiſ-
ſe, earumq; pleraſq; admodum exiguas: fore itaq; rem indignam, ſi
omni Græcia à fœdere cōmuni excluſa, duæ modo aut tres maximæ
civitates concilium hoc ſua in poteſtate haberent. Hoc pręſertim fa-
cto Lacedęmonios offendit; ideoq; Cimon ab iis ad honores evectus
eſt, & adverſarius in republica ei conſtitutus. Confœderatis etiam
gravis erat, circum inſulas navigans, pecuniaſque exigens: quod in-
telligi ex his poteſt, quæ eum in poſcendo ab Andriis argento di-
xiſſe, & audiviſſe Herodotus ſcribit. Dicenti enim ſe duos ſecum

deos adducere, Suadelam & Vim; responderunt, apud se quoque esse duo magna numina, à quibus pecuniam dare prohibeantur, Paupertatem & Inopiam. Timocreon etiam Rhodius lyricus poeta, quodam in carmine acerbius in Themistoclem invehitur: quod is; cùm accepta pecunia aliis exsulibus reditum in patriam confecerit, ipsum hospitem suum amicumque propter pecuniam projecerit. XXX
Versuum ipsius hic est sensus: VII

Timocreontis in Themistoclem carmina.

Seu te celebrem Pausaniam juvat
Cantare, seu nunc Leutychidam tibi
Acremve Xanthippum decoris
Tollere laudibus est voluntas:
Profectum Athenis me juvat à sacris
Virorum Aristidem canere optimum,
Praeconiis summisq; dignum
Carmine concelebrare nomen.
Odit malum Latona Themistoclem
Mendaciis notum Dea turpibus,
Injuriis famosum iniquis,
Labeq; proditionis atra.
Timocreontem qui improbus hospitem
Corruptus argento haud voluit levi
Reducere Ialissum, avitos
Ad patriaq; lares suavis.
Argenti at idem cùm tria muneri
Cepit talenta, in perniciem ruens,
Multis perinjuste favendo
Exsulibus reditum paravit:
Multos cogit cedere patria:
Vitaq; multos protinus exuit:
Pecuniae ingentes acervos
Hac ratione sibiq; adeptus:
Carnes in Isthmo post epulum exhibens
Commune cunctis, ponere frigidas
Est ausus: omnes imprecati
Numina sunt inimica edentes.

Idem multo lasciviore ac solutiore usus est in Themistoclem linguę XX
petulantia, cum is damnatus in exilium abiisset: composito carmi- VII
ne ejus rei gratia, cujus initium:

Huic age carmini mihi Musa gloriam
(Nam pero justa & aequa) apud Graecos para.

Ferunt autem, Timocreontem ob suspicionem inclinantis ad Medos voluntatis extorrem actum, sententia etiam Themistoclis damnatum. Itaque in Themistoclem, ut is ejusdem criminis insimulatus est, haec ille scripsit:

Ergo Timocreon non jam (velut ante ferebant)
Cum Medis solus jungit amicitiam;

Non

Non mihi jam soli mutilanda est causa misella:
Debetur pœna & Vulpibus hæc aliis.

Iam invidia correpti cives, etiam libenter calumnias contra ipsum admittebant: cogebatur itaque crebra suarum actionum apud populum commemoratione molestus vulgo esse: indigneque ferentibus: Quid, ajebat, indignè fertis eos, quorum sæpe beneficia estis ex-
XXX perti? Animos plebis contra se irritaverat etiam Dianæ templo
IX extructo, quam *Aristobulen* cognominaverat, quod ipse optimè patriæ & Græcis consuluisset: id autem templum Melita posuerat prope suam domum, quo loco nostro tempore cadavera supplicio affectorum carnifices projiciunt, vestesque & laqueos, quibus eos exanimaverunt, eo efferunt. Fuit & imaguncula Themistoclis in eo templo dedicata, mansitque usque ad nostram ætatem: ex qua apparet, eum virum non animo tãtùm heroico fuisse, sed & vultu eum indicasse. Quapropter exostracismo facto, dignitatem ejus & excellentiam Athenienses diminuerunt: quemadmodum solebant agere cum omnibus iis, quos potentia nimia graves, & ad æqualitatem popularem non satis compositos esse judicabant. Neque enim supplicii genus fuit exostracismus, sed invidiæ adversariorum quodammodò satisfaciebat, eamque mitigabat, cùm excellentes deprimendo voluptas æmulis adferretur, odiumque per hanc ignomi-
XL niam illatam quasi exhalaret. Themistocle urbe ejecto, & Argis commorante, Pausaniæ casus inimicis ipsum calumniandi occasionem præbuit: accusatusque est proditionis à Leobote Alcmæonis filio, Agraulææ tribus, adstipulantibus huic Spartanis. Etenim Pausanias cùm proditionem omnino istam moliretur, initio clam Themistocle, quantumvis amico, id consilium habuerat: cùm autem eum civitate excidisse, idq; graviter ferre videret, ausus fuerat eum ad societatem sui instituti ineundam adhortari, litteris eum regis ostensis, instigans contra Græcos, improbam & ingratam gentem. At Themistocles & totam Pausaniæ petitionem repudiavit, & omne commercium ei denegavit: rem tamen ipsam neque apud quenquam evulgavit, neque judicium ejus detulit: sive destiturum eum incœpto ratus, sive alioquin deprehensum iri, ut qui res absurdas &
XLI periculosas nulla cum ratione tentaret. Cæterùm Pausania propterea capitali supplicio affecto, repertæ quædam epistolæ litteræque ea de re, in suspicionem adduxerunt Themistoclem: & cùm Lacedæmoniorum clamoribus impetitus, tum absens ab invidis civibus accusatus est. Ipse primas calumnias fere litteris amoliri conatus scripserat ad suos cives: Se, qui imperare quidem cuperet, ad parendum autem neque natura esset, neque voluntate proclivis, nunquam profectò seipsum ac Græciam barbaro in servitutem fuisse traditurum. Nihilominus accusatores persuaserunt populo, ut viros mitteret, qui eum comprehenderent, & in judicium ad Græcos attraherẽt. Quod ipse præsentiens, Corcyram trajecit, quam suo jam ante beneficio obstrictam sibi habebat. Iudex enim controversiæ eo-

Exilium Themistoclis.

Pausaniæ proditio.

rum contra Corinthios sumptus, ita eam dijudicaverat, ut Corin-
thios pendere Corcyrensibus viginti talenta, fructusque à Leucade,
quæ utrorumque erat colonia, communes ambabus civitatibus esse
jusserit. Inde in Epirum fugit: persequentibusq; Atheniensibus & XLII
Lacedæmoniis, ad Molossorum regem Admetum confugit. Quo
quidem tempore in grave se & anceps discrimen dedit. Admetus e-
nim quondam ab Atheniensibus quandam rem petens, Themisto-
clis tum in republica florentis opera contumeliosam repulsam pas-
sus fuerat: ideoque semper ei iratus rex, haud dubiè videbatur acce-
ptam injuriam vindicaturus, siquidem eum comprehĕdisset. Verùm
in hac sua fuga Themistocles suorum recentem invidiam magis me-
tuens, quàm regis antiquam iram, statuit supplicare Admeto, no-
va quidem & inusitata ratione: filium enim regis puerum amplexus,
ad focum ejus se projecit: quem Molossi efficacissimum supplican-
di modum existimant, & ferè solum repulsæ securum. Quidam ita
edoctum Themistoclem à Phthia uxori Admeti ferunt, quæ filium
suum ei ad focum apposuerit: alii ita instructum ab Admeto, qui
supplicationem ita gravem fieri voluerit, ut, cur non dederet homi-
nem persequentibus, necessitatem in excusando adducere posset.
Eodem Themistocli Epicrates Acharnensis uxorem & liberos ejus
misit, quos furtim Athenis abduxerat: ejusque facti causa post à Ci-
mone in judicium pertractum hunc & morte affectum, Stesimbro-
tus scribit. Idem, nescio quo pacto, horum oblitus, aut oblitum fuis-
se Themistoclem judicans, postea scribit, eum inde in Siciliam navi-
gasse, pollicitumq; Hieroni tyranno, si filiam suam matrimonio si-
bi jungeret, velle se ei Græcos subjugare: recusanteque Hierone, in
Asiam abiisse. Hæc ita acta fuisse, non est verisimile. Nam Theo XLIII
phrastus in opere de regno scribit, missos ab Hierone ad ludos O-
lympicos fuisse equos qui certarent, tabernaculumque preciosum
exstructum: ibi Themistoclem Græcis oratione habita ostendisse,
tabernaculum id tyranni dejiciendum, equosque certamine prohi-
bendos esse. Thucydides narrat, eum ad alterum mare profectum, à
Pydna solvisse: ac tandiu quis esset, omnes, qui una in navi essent, ce-
lasse, dum navigium, vi venti ad Naxum insulam (quæ tum ab Athe-
niensibus oppugnabatur) detruderetur: ibi demum timore addu-
ctum se nauclero ac gubernatori patefecisse: partimque orando par-
tim minando se coram Atheniensibus falsis criminibus periculum
ipsis creaturum, quasi non ignotum initio, sed muneribus corrupti
in navim accepissent, eo compulisse, ut prætervecti Naxum, Asiam
Opes Themistoclis.
peterent. Magna vis pecuniæ furtim ex bonis ejus ab amicis est ere-
pta, eamque is secum in Asiam abduxit. Cæterùm istius, quæ inven-
ta post ejus abitum, & in ærarium redacta est, summam Theopom-
pus indicat centum talenta, Theophrastus octoginta: cùm quidem
antequam Rempub. attigisset, bona ejus ne trium quidem talento-
In Asia profugus Themistocles.
rum precio æstimata fuissent. Cùm Cumam appulisset, ac multos XLIV
animadverteret eorum, quibus res maritima erat commendata, sibi
capien-

capiendo intẽtos, præsertim verò Ergotelem ac Pythodorum (quip-
pe cùm rex ducenta talenta precium ei edixisset, qui eum ad se ad-
duceret: iis qui lucrum quacunque ex re expetunt, admodum com-
modum videbatur hominem investigare) Ægas quod est Aeoliç op-
pidulum, confugit, omnibus ignotus, præterquam Nicogeni hospi-
ti suo viro Aeolum ditissimo, & cui cum superioris Asiæ proceribus
notitia intercederet. Apud hunc aliquot dies delituit: quibus exa-
ctis, secundum cœnam Olbius, filiorum Nicogenis pædagogus, sa-
cris quibusdam peractis furore divinitus concitus, hunc versum
contenta voce protulit:

Nocti vocem, eidem consilia, victoriamq; adscribe,

Post hoc vaticinium Themistocles, cùm se quieti dedisset, vidit in
somnis draconem ventrem suum circumplicare, sursumque ad col-
lum serpere, & ubi faciem ipsius attigisset, in aquilam mutari, alis-
que circundatis ipsum sublimem auferre; tum aureum caduceum
apparere, seque supra eo firmiter constitui, ingenti terrore ac per-
XLV turbatione liberatum. Proinde Nicogenes, ut eum ad regem tutò
mitteret, hujusmodi dolum comminiscitur. Cùm plerique barbari,
tum verò præcipuè Persæ graviter eo à natura insito vitio laborant,
quod de mulierum pudicitia in sinistras ac gravissimas suspiciones
facile prolabuntur. itaque non modò conjuges suas, sed & empti-
cias concubinas, & pellices accurata observant custodia, ita ut à ne-
mine alio conspiciantur, sed domi inclusæ vitam exigant: in itinere
autem faciendo eædem sub tẽtoriis circumcirca obseptis supra cur-
ribus vehuntur. Hujusmodi rheda confecta Themistocli, in eaq; ve-
ctus est: comites autem interrogati ab obviis, quid veherent, respon-
derunt, Græcam se mulierculam ex Ionia cuidam regis cubiculario
adducere. Thucydides & Charon Lampascenus narrant, Xerxe jam
ante defuncto, ad filium ejus venisse Themistoclem: Ephorus, Dei-
no, Cleitarchus, Heraclides, aliiq; complures ad ipsum Xerxem de-
latum scribunt. Videtur autem Thucydides annales potissimum se-
XLVI cutus, quanquam & hi ipsi non satis commodè sunt editi. Themi-
stocles cùm jam in præsens discrimen venisset, primò omnium con-
venit Artabanum militum præfectum, eiq; exponit, Grecum se esse,
cupere autem cũ rege de maximis rebus, & in quibus ille plurimum
studii poneret, colloqui. Cui Artabanus: Leges (inquit) ô hospes, a-
liæ sũt apud alios homines, diversaq; apud diversos honesta judicã-
tur: omnibus tamen ex æquo pulchrũ videtur, suas ornare & conser-
vare leges. Vos audio præ omnibus aliis rebus libertatem æqualita-
temq; admirari. apud nos autem cùm multæ sint, ac pulchræ leges,
ea omnium præstãtissima est, quæ honorare regem, adorareq; eum,
tanquã Dei omnia conservãtis effigiem, jubet. Quare si nostros mo-
res probas, & genua flectere corã rege vis, vidẽdi tibi compellandiq;
ejus facultas erit: sin aliter sentis, internunciis ad eum utendum tibi
XLVII est. Regi enim leges patriæ non permittunt, ut homini qui ipsi non
supplicaverit, aures accõmodet. Ad hæc Themistocles: Ego verò,

Artabane, regis vestri gloriam atque potentiam augendi causa veni: itaque & ipse parebo vestris legibus. quando ita visum Deo qui Persas extollit: & propter me plures, quam nunc sint, erunt qui regem adorent. quare nihil obstat, quo minus cum rege colloquar. Quod autem, inquit Artabanus, nomen tibi esse regi indicabo? animo enim, quàm privatus homo, altiori mihi videris esse. Tum Themistocles: Nomen, Artabane, meum nemo quisquam rege prior audiet. Hæc narratio est Phaniæ. Eratosthenes in opere de Divitiis, narrationi id adjecit, fuisse Themistocli aditum ad Artabanum, gratiamque paratam ab hujus muliere, quæ natione fuerit Eretrica. Ut ad regem introductus est, eoque adorato tacitus constitit, interpres jussu regis eum, quis esset interrogavit. Themistocles in hæc verba respondit. Venio ad te ô rex, Themistocles ego ille Atheniensis XLVIII
in exsulium pulsus à Græcis: Multa quidem mihi mala accepta habent ferenda Persæ: plura tamen iis bona, quod rebus Græciæ jam extra periculum constitutis, occasionem salva patria vobis gratificandi nõ neglexi, sed meos à persequendis vobis prohibui. Ego quidem ita me planè composui, ut conveniens est fortunæ meæ: paratus enim adsum & ad beneficia à te accipienda, si benignè reconciliatus mihi jã ante sis: & si adhuc irascaris ob accepta damna, ad deprecandum. Tu autem cùm ipsos meos inimicos meorum in vos meritorum testes habeas, utere fortuna mea potius ad virtutis tui testificationem, quàm ad iræ expletionem. illud enim si feceris, supplicem tuum servabis: sin hoc, Græcorum hostem perdes. Ad hæc verba, quo divinitatis etiam aliquo testimonio auctoritatem iis pararet, insomnii in Nicogenis domo visi ad narrationem adjecit: recitavitque oraculum à Iove Dodonæo sibi datum, nimirum se jussum ad cognominẽ Deo ei proficisci, intellexisse ad regem se mitti: nam huic cum Iove, magni regis nomen esse commune. Hæc cùm XLIX
audivisset Persa, etsi admiratus animi magnitudinem in eo viro, audaciamque, nihil tamen respondit: seipsum verò apud amicos cùm beatum prædicasset, tanquam maximo sibi fortunæ beneficio oblato, comprecatus Arimanium, ut semper eum hostibus animum daret, quo optimos suorum ejicerent, fertur sacrificasse Diis, & inde statim ad pocula se contulisse: noctuque in medio somno præ lætitia ter exclamasse: Habeo Themistoclem Atheniensem. Prima luce convocatis amicis, Themistoclem ad eos introduxit, nihil quidem boni sperantem, quod videret aulicos nomine sui præsentis audito indignari, & maledicere. præterea Roxanes tribunus militum, cùm apud se transiret Themistocles, sedente rege aliisque silentibus, tacitè cum gemitu dixerat: Græce serpens varie, te genius regis huc adduxit. Sed eum rex, cùm in conspectum sibi venisset, iterumque in genua procubuisset, comiter salutavit: dixitque, eum jam quidem sibi ipsi ducenta talenta meruisse: cùm enim ipse venerit, par esse, ut id præmium, quod fuisset ei qui adduceret promissum, accipiat. multa autem, præterea alia se daturum promisit, bonoque animo esse

L eſſe juſſit, libereq; de rebus Græcis, quæ vellet, dicere. Ad ea Themiſtocles reſpondit, Hominis ſermonem ſimilem eſſe aulæorum. Quemadmodum enim ea ſi explicentur, figuras oſtendant intextas: ſin contrahantur & arctentur, eaſdem occultent ac corrumpant: perinde & orationi uſu venire, petere itaque ſe dilationem dicendi. Quam cùm rex, ea comparatione delectatus, ipſi conceſſiſſet, annuum ſibi ſpacium impetravit: eoque tempore cùm Perſicam linguam perdidiciſſet, ipſe deinde cum rege ſuis verbis collocutus eſt. Etſi autem ii, qui erant extra aulam, crederent, eum de rebus Græcis cum rege communicare: interim tamen, quia multa in aula, & de amicis regiis eo tempore nova ſtatuebantur, invidia potentium laborare cœpit, ſuſpicantium eum de ipſis quoque liberè quædam regi dicere auſum fuiſſe. Eam augebant honores longè quam aliis hoſpitibus ampliores ipſi à rege habiti. Nam & in venationibus aderat,

Honores Themiſtocli abs rege habiti.

LI & domi converſabatur, adeoq; matri etiam regis viſus, familiariſq; factus erat: magicos etiam ſermones juſſu regis audiebat. Aliud argumentum ejus apud regem potentiæ, hoc eſt. Demaratus Spartanus juſſus à rege aliquid muneris petere, poſtularat ut liceret ſibi impoſito capiti diademate regio Sardes equo intrare: tum Mitropauſtes regis conſanguineus, manu Demarati apprehenſa: Hæc quidem, inquit tiara aliud caput, quod velet, habet nullum: neq; tu ſanè accepto fulmine, ideo Iupiter eris. & cũ rex petitione hac ad iram cõcitatus, Demaratum à ſe repuliſſet, videreturq; nullo modo ei reconciliari poſſe; Themiſtocles precibus ſuis eũ homini placavit. Ferunt etiam poſteriores reges, ſub quibus majus rerum Perſicarum cum Græcis factum eſt commercium, cùm aliquid à Græco homine peterent, in uſu habuiſſe, ut ei per literas pollicerentur, majorem eum Themiſtocle apud ſe futurum. Ipſum Themiſtoclem memorant, cùm jam largiter poſſet, & à multis coleretur, ſplendido appoſito quondã cœnæ apparatu, ad pueros dixiſſe: *Equidem perieramus, ô pueri, niſi periiſſemus.* Pleriq; auctores tradũt, datas ei fuiſſe tres civitates, quarum è reditibus panem, vinum, & opſonia pararet, Magneſiam, Lampſacum, & Myũtem: duas addunt ad veſtem & ſtragulam & amictum ei conceſſas Neanthes Cyzicenus, & Phanias, nimirum Percoten & Palæſcepſia.

LII Cùm rerum Græcarum cauſa ad mare deſcenderet Epixyes ei Perſa, ſatrapa ſuperioris Phrygiæ, inſidiatus eſt, ſubornatis jampridem, Piſidis, qui eum interficerent, ſi Leonthocephalis (urbis eſt nomen, quaſi caput leonis dicas) pernoctaret. At ei meridianti perhibent per ſomnum apparuiſſe matrem Deûm, ac dixiſſe: O Themiſtocles, cave tibi à capite leonum, ne in leonem incidas: ego autẽ pro hoc beneficio tuam Mneſiptolemã ſibi famulã dari poſtulo. Themiſtocles perturbatus, factis Deæ votis, via communi relicta, aliaq; profectus, nocte jam facta tentorio poſito quieti ſe dedit. Ibi cùm fortè unum ex jumentis, quæ tabernaculi tapetas portabant, in fluvium decidiſſet, famuli Themiſtoclis aulæa madefacta extendere, ac reſiccarũt. Interim Piſidæ cum gladiis accurrerunt:

cumque aulæa ad ſiccandum ſuſpenſa non ſatis recte viderent, putantes tentoriū eſſe Themiſtoclis, atq; in eo ſeipſum dormientem reperturos, facto impetu ea revellere cœperunt, in eoque à cuſtodibus Themiſtoclis deprehenſi & capti ſunt. Is hoc periculo evitato, viſionē Deæ admiratus, templum Dindymenes condidit Magneſiæ, eiq; filiam ſuam Mneſiptolemam ſacerdotē conſtituit. Poſtquam LIII
Sardes venit, degens in ocio templorū inſtrumenta, & donariorum multitudinem contemplatus eſt. Ibi in Magnæ matris fano conſpexit virginem ex ære aquiferam, magnitudine bicubitalē, quam ipſe quondam Athenas aquæ præfectus confectam ex ea pecunia, qua eos multaviſſet qui aquam ſubtraxiſſent, aliove derivaſſent, dedicaverat. Ea viſa, ſive ejus donarii captivitatem dolens, ſive ut oſtenderet Athenienſibus, quantum honoris & potentiæ apud regem ſibi eſſet: Lydiæ præfectum compellavit, ab eoque flagitavit, ut ea ſtatua Athenas remitteretur. Barbaro exaſperato, ſeque regem de hac ejus petitione, certiorem per epiſtolam facturum minante, territus in gynæceum confugit, demeritiſque argento dato pellicibus, iram præfecti delinivit: ipſe in reliquis rebus eo cautior fuit, quod LIV
jam etiam barbarorum metueret invidiam. Non enim per Aſiam vagatus eſt, quod ait Theopompus: ſed Magneſiæ habitans, maximorumq; donorum fructū percipiens, & non in minore honore, quàm Perſarum præſtantiſſimi quique, habitus, multum temporis ſecurus ab omni metu tranſegit: rege ita ſuperioris Aſiæ negociis detento, ut non magnam Græcarum rerum curam gereret. Cujus animum poſtquam Ægyptiorum defectio, quam auxilio Athenienſium fecerant, triremeſque Græcæ uſque ad Cyprū & Ciliciam navigantes, Cimonque maris imperium obtinens, ad Græcos viciſſim invadendos, ac adverſus ipſum creſcentiū prohibenda incrementa, converterunt: ibi tandem & exercitus contrahi, & duces hincinde dimitti cœperunt: ac per nuncios Magneſiam ablegatos Themiſtocli rex mandavit, ut promiſſis ſatisfaceret. Quo allato nuncio LV
Themiſtoclem neque ira adverſus cives ad id bellum potuit accendere, neque tantus honor & potentia ad id capeſſendum impellere. Sed ſibi id confici à ſe poſſe diffidens, præſertim tot tum præclaris ducibus rem Græcam adminiſtrantibus, & Cimoni ſupra modum proſperè rebus ſuccedentibus: ſive (quod verius puto) verecundia gloriæ rerū à ſe geſtarū commotus, trophæorumq; ſuorum: rectiſſimè quidem ſtatuit vitæ ſuæ convenientē finem imponere. Itaque cùm Deos ſacrificiis veneratus eſſet, conductis in unū locum amicis ſuis, iiſq; conſalutatis, hauſto (ut omnis fert fama) tauri ſanguine, aut (ut alii perhibēt) præſenti veneno, mortē obiit Magneſiæ: cùm vixiſſet annos LXV. eorumq; majorem partem in adminiſtratione civitatis ac rei bellicæ exegiſſet. Memoriæ proditū eſt, regem audita morte, cauſaq; ejus, etiā addidiſſe aliquid ad viri ejus admirationē, amicoſq; ejus & neceſſarios conſtanti & perpetua humanitate proſecutum eſſe. Reliquit Themiſtocles liberos ex Archippa, LVI
Lyſan-

Mors Themiſtoclis.

Liberi Themiſtoclis.

Lysandri Alopecensis filia, Archeptolin, Polyeuctum, & Cleophantum: cujus tanquã equitis optimi, alioquin ad nullã rem utilis, Plato philosophus mentionẽ facit. De maximis natu ejus liberis: Neocles puer adhuc morsus ab equo periit: Dioclem Lysander avus adoptavit. Filias habuit complures: quarum Mnesiptolemam è posteriori uxore natã Archeptolis frater ejus, sed matre alia natus, uxorem duxit, Italiã Panthides Chius, Sybarim Nicomedes Atheniensis, Nicomacham Phrasicles fratris Themistoclis filius mortuo jam eo Magnesiam navi profectus, à fratribus ejus in matrimoniũ accepit, & minimã natu inter omnes patrui liberos Asiam educavit.
LVII Sepulcrum Themistoclis splendidum Magnesiæ in foro exstat. De reliquiis ejus fides Andocidæ habenda non est, qui in oratione ad socios scribit Athenienses eas furto surreptas disjecisse: mentitur autem studio eos, qui penes paucos imperiũ esse volunt, adversum populum concitandi. Ne Phylarcho quidem credendũ, qui historiam in Tragœdiam mutans, tantũ non machinam aliquam attollit, producensque Neoclem quendam & Demopolin filios Themistoclis, movendorum affectuum causa ea fingit, quæ ficta esse quivis statim intelligat. Diodorus Periegetes in opere de monumentis scribit (ita tamen ut conjectari se magis, quàm certo scire non diffiteatur) juxta Portum Peiræi, à promontorio, quod est ponè Alcymum, porrigi quendam veluti cubitum, secundum quem si intro flectat quis cursum, quo loco mare objectu rupium tranquillum est, ibi justæ magnitudinis extare crepidinem, atque juxta saxum aræ formam habens, quod videatur Themistoclis esse bustum: censetque sibi etiam Platonem Comicum suffragari his versibus:

Qua tumulus est apto editus tibi in loco:
Negotiatores salutabunt eum
Semper videbit advehi, & discedere
Eos videbit navium certamina.

LVIII Posteritati Themistoclis ad nostram usque ætatem certi quidem honores Magnesiæ habiti perdurant: quos percepit etiam Themistocles Atheniensis familiaris amicusque noster cùm degeremus una apud Ammonium philosophum.

IN THEMISTOCLEM ANNOTATA ab interprete.

T*Hemistoclem floruisse Olympiade* LXXV. *cùm apud Salaminam Persarum regem nobili illa naumachia vicit, notissimũ est cùm aliunde, tũ ex libri* XI. *Diodori Siculi initio. Et si eum sequi omnino volumus, incidit hoc in annũ* v.c. CCLXIIX. *Consules enim nominat Sp. Cassium, & Proculum Virginium. Secundũ alios incidit in annum* v.c. CCLXXIII. *& consules K. Fabium, Sp. Furium, cum quibus facit Gellius capite ultimo, libri* 17. *qui quarto post pugnam Salaminiam anno, trecentos istos Fabios ad Cremerã à Vejentibus cæsos affirmat. Sanè M. Tullius in Lælio & Bruto (quibus locis Themistoclẽ*

cum

cum Coriolano componit) *demonstrat, bellum Volscum Coriolani à Persico hoc Temistoclis non multum abfuisse: & hunc viginti post C. Marcij exsulium annis eandem fortunam expertum. quos locos lectori perspiciendos mando.*

Cap. 1. Abrotanum Threissa.) *Epigramma est, id quod Lapus non animadvertit. Priorem versum ex Athenæo, apud quem libro decimotertio ex Amphicratis de viris illustribus commentario citatur hoc epigramma, ita legendum patet:*

ἀβρότονον θρῆϊσσα γυνὴ γένος ἀλλά, *&c.*

Sanè Aemilius Probus vel quicunque libri ejus autor est, qui de excellentium Imperatorum vita scriptus ad Atticum circumfertur, patrem Themistoclis generosum, matrem Acarnanam facit.

Ibid. Convenire consuevissent.) συνιτέλουν, *quod vocabulum videri potest fortaßis innuere, eos sacrificandi causa eo convenisse. Nam & gymnasium fuit* Cynosarges, *& templum Herculis, & lucus ei circumjectus: ut etiam Livius lib. 31. testatur. Suidas quidem ibi exercitatos fuisse scribit, idq; etiam Plutarchus videtur sensisse.*

Δημαγωγοὶ Oratores.

Cap. 4. In oratores, ubi inutiles.) *Oratores & hic & alibi sæpe voco, quos Græci δημαγωγοὺς: hoc est, eos qui in repub. versantur, & orationibus suis populum, suadendo, dissuadendóve trahunt. Non fallit me, esse qui eo nomine etiam Erasmum Roterodamum reprehenderint, quod ita vertisset: qua de re alibi dicam. Neq; ego nunc me Gellij autoritate tueor, quæ non ubique valet: & fortaßis ubi de Latinitate disputatur, nihil nisi propter alios Is lib. 3 c. 13. δημαγωγὸν oratorem in rep. transfert. Ipsum vocabulum quid significet, notum est. Est enim δημαγωγεῖν. si verbum de verbo reddas,* populum trahere *sive* ducere. *Id nulla re alia, quàm dicendo, hoc est, oratione, magis fieri notū est. Iam Cicero præclarè disputat, totam oratoriam civilis rationis partem, & quidem magnam esse: ut jam non in scholis aliquis desidens sophista, puerisq; præcepta artis dicendi tradens rhetor, aliquando oratoris nomine intelligi debeat: sed is qui gravibus de rebus, adeoque publicis disserat. Et enim oratores quoque dicuntur qui alias legati: hoc est, qui reipubl. nomine de pace, bello, alijsve gravibus rebus tractandis mittuntur: neque hoc apud Virgil. modo, aliosve poetas, sed apud summum oratorē Ciceronem: uti de Fabricio ad Pyrrhum misso: & secundo de Legibus de fecialibus, atque alibi. Tribuni quoque plebis δημαγωγοὶ Plutarcho & alijs crebrò dicuntur, non alia de causa, quàm quod orationibus suis populum ducerent quo vellent: quarum exempla postulare nemo nisi ineruditus debet. Vt mirum videri, aut absurdum minimè debeat, si eos qui in repub. versantur, à præcipuo instrumento oratores dicamus (nam & Gellianum illud in repub. ubique addere, parum scitum erat: & alioquin ex circumstantiis facile intelligitur.) Quod qui reprehendunt: aut non legerunt, aut non intellexerunt illud apud Ciceronem Nævianum, ubi reipublicæ tam cito amissæ causas percunctanti, inter alia sic responsum fuit:*

Pro-

Proveniebant oratores novi, ſtulti, adoleſcentuli.
Quid quod ῥήτωρ nonnunquam eo modo ponitur, ut δημαγωγὸς intelligatur, non in ſcholis declamitans aut docens, ſed in foro & concione populo ſuadens aut diſſuadens? Sic certè Plutarchus ipſe cùm alibi, tum in Pericle: τῶν δὲ περὶ θουκυδίδην ῥητόρων καταβοώντων τοῦ περικλέους, &c. Sed ſatis hæc: ſciolis tamen quibusdam occurrendum fuit, & monendi rudiores.

Ibid. Staſilaum Tejum.) *Cur Lapus* Steſileam Chiam *verterit, ipſe viderit. Vel ex Ariſtidæ vita intellexiſſet maris hoc eſſe nomen.* τῖον *eſt in Græco: lego* τήϊον, *vel* τέϊον, *eſt enim à* Teo *nobili Ioniæ in Aſia urbe deductum gentile.* Anacreonta Tejum *qua ſyllabarum ratione dixerit Horatius, nemo niſi litterarum rudis ignorat.* τῖος Tius, *Paphlagoniæ urbs,* Tianum *facit, ut* Cios Cianum: *Stephanus autor. & confirmant exempla quæ huc adferre non eſt opus. Idem infra Simonidi accidit, non* Cio Phrygiæ urbe, *ſed* Ceo Inſula, *æquali prope ſpacio à Sunio Atticæ & Eubœa diſtante, oriundo: hoc eſt* Ceo *vel* Cejo, *non* Ciano *Sanè in Ariſtida* ςησίλεως *hic ex eodem Ariſtione* κεῖος *appellatur, hoc eſt,* Ceus, *non* Tejus. *Vtrum rectius hic an ibi legatur, difficile eſt pronunciare. Cæterum Lapi errorem etiam ij, qui magni nominis Onomaſticon ediderunt, ſecuti ſunt: & de muliere acceperunt atque expoſuerunt, quæ de mare Plutarchus (eum interim teſtem citans) ſcribit. Quid eſt, ſi hoc non eſt fumos vendere?*

Cap. 6. Quæ erant in Laurio.) λαυρεωτικήν. *Sic etiam eſt in Nicia. Et Pauſanias initio Atticorum Laurium locum maritimum Atticæ inter Sunium & Peiraeum vidit, ubi argentifodinæ Athenienſibus fuerint:* λαύρειον. *Thycidides libro ſecundo,* λαύρειον *in ora maritima montem indicat* (ἐν τῇ παράλῳ γῇ καλουμένη) *ubi argentariæ eſſent Athenienſibus ſecturæ. Suidas* λαύρειον *ſcripſit. quomodo & apud Herodotum legitur in hujus etiam rei narratione. lib. 7. Lapus totum omiſit.*

Ibid. Nautas, ut ait Plato.) *Locus eſt libri 4. de Legibus initio.*

Cap. 12. Cui Aphetæ nomen.) *Intelligendas eſſe Magneſiæ Aphetas, qui locus eſt juxta Pagaſas in ſinu Pelaſgico (de quibus Strabo lib. 9. & Stephanus) liquet vel ex deſcriptione Artemiſii, quam mox addet Plutarchus: vel hic ex mentione Sciathi, quæ eſt inſula è regione Magneſiæ ac Pelaſgici ſinus. Quod annoto, cùm explicandi gratia, tum ne quis Suidæ loco quem apud Stephanum adduxi, deciperetur. Diodorus quoque Siculus diſerte claſſem Xerxis ad* ἀφετὰς τῆς μαγνησίας *appuliſſe ait, cùm prius eſſet paſſa naufragium apud Sebiadæ Magneſiæ promontoriū: quod idem eſt in Polymnia Herod.*

Ibid. Vt Herodotus.) *Initio Vraniæ.*

Oraculum etiam.) *Id de ligneo muro, & de divina Salamina oraculum, integrum eſt apud Herodotum in Polymnia.*

Cap. 17. Minervæ ægidem) τὸν γοργόνειον, *intelligo θυρεὸν, aut tale aliquid: Lapus* apicem Gorgonis, *haud ſcio quam bene. Atque*

ubi

ubi est ἀποσκευαῖς, *quæ sunt* exercitus impedimenta, *idem* Thesauros, *nescio quos habet.*

Cap. 22. Qui instar teuthidum.) *Piscis est genus, quod ut Latinè dicatur non satis intelligo, insipidum & vilem fuisse, innuit hic locus, & testatur Schol. Aristophanis in Equitibus. Habuisse prominentem probascidem, etiam hoc ex loco colligitur: & est ejus descriptio apud Athenæum haud procul à fine septimi.* Lolliginem *Iunius vertit. Viderint alij.*

Cap. 30. Suffragia ea de re ad aram jurati.) *Infra in Pericle mentio fit ejusdem consuetudinis. Mos Græcis fuit, præcipuè Atheniensibus, ut jurandi causa ad aram accederent: quod cùm alias, tum ex historia Xenocratis patet, quem jurare prohibuerunt Athenienses, cùm testimonium dixisset, & (ut mos Græcorum est) jurandi causa ad aras accederet.* Cic. pro L. Corn *Balbo, & Valerius Maximus in fine secundi.*

Cap. 32. Seriphio quodam.) *Herodotus in Vrania, Timodemum Aphidnæum nominat. Vt est apud Plutarchum, ita Plato etiam in capite libri* 1. *de Republ. Cic. in Catone, & alij.*

Cap. 33. Ab Aegina urbis præfectus.) πολίαρχος, Poliarchus: *si quidem sit proprium, dubitari enim potest: Interpretes quidem proprium retinuerunt. Paulo post* μορίαν *legendum, quæ vox* oleam *significat, non* μωρία. *Vide præter alios de hac voce Suidam.*

Cap. 34. Vt Aristophanes comicus.) *Locus est* Ἱππεῦσι *ibi* καὶ πρὸς τούτοις ἀριστώσῃ (τῇ πόλει) τὸν Πειραιᾶ προσέμαξεν. *Sicque etiam hic legendum est, non* προσέμιξεν.

Seu te celebrem.) *Vsus hic sum mea libertate, & eo genere carminis verti versus* Timocreontis, *quo imitatione Alcæi Horatius multas scripsit odas, quarum primi initium,*

Vides ut alta, &c.

Leutychidas *autem pro* Leotychida *dicitur etiam apud Herodotum: intelligiturque rex Spartanorum, qui cum Xanthippo ad Mycalen barbaros vicit. Herodotus lib.* 9. *alij de* Alyso *vel* Ielisso (*utrunque scribitur*) *urbe Rhodi, diximus alibi. Alteri versus sunt trochaici catalectici senarij. Postremos elegis reddidi, omissos planè à Lapo. Quod si in his omnibus vertendis alicui non satisfeci, is sciat, me divinasse magis quam affirmasse: & æquus sit ipseque (si quid habet) meliora afferat.*

Cap. 39. In Melita.) *Locus est Athenis, quem curia tribus Oecropidis: seu Oeneidis (hoc Stephanus habet, illud Suidas) habitabat. Mentio est supra in Solone de Salamina & Ajaci filiis. Meminit & Demosthenes in actione injuriarum adversus Cononem, & in Ranis Aristophanes:*

ὁ ἐκ μελίτης μαστιγίας.

de Hercule ibi Scholiast. & Phocionis ædes in Melita fuisse, Plutarchus in vita ejus affirmat. Hoc dico, ne quis de Melita insula cogitet. Porro autem de exostracismo seu ostracismo, nihil attinet commentari

tari, cùm multis aliis locis, in Aristida præsertim & Cimone, copiosius rem exponat Plutarchus: originē ejus & morem eleganter Diodorus quoq; in hujus ipsius historiæ narratione explicat, neque inepta sunt quæ ea de re in Miltiadis vita Aemilius Probus scribit. De Pausaniæ proditione perspicuè Diodorus lib. 11. & prope finem libri primi Thucydides: obiter Iustinus in fine secundi, & noster in Aristida. Porro templum Dianæ Aristobules in Melita fuisse, etiam in libro de Herodoti malignitate noster docet, qui locus ex hoc est corrigendus, cùm βουλῆς ibi legatur pro Ἀριστοβούλης.

Cap. 42. Ad focum ejus) *ἑστίαν. Focorum Vestæ, & Larum, seu Penatum nota est religio. Nota & Vlyßis ad Aretam supplicatio & ad focum seßio Odyß. κ. 153. Probus, eum se cum filia parvula regis in sacrarium quod summa colebatur cæremonia conjecisse scribit.*

Cap. 45. Ad filium ejus.) *Artoxerxem, cui Longimanus fuit cognomen. Thucidides lib. 1. Probus, alii.*

Cap. 53. Virginem.) *κόρην. Proserpinam sic solent Græci appellare, atque haud scio an imaguncula ea Proserpinæ fuerit.*

Cap. 56. Plato Philosophus.) *Locus est in Menone.*

Cap. 57. Pone Alcimum.) *Videtur monumentum cujusdam Alcimi, fortè herois, indicare. sed nihil habeo. neque enim is huc facit, cujus in Laconicis meminit Pausanias.*

PLVTARCHI CAMILLVS, GVILIELMO XYlandro, Augustano interprete.

I CVM multa atque præclara de Furio Camillo memorentur, tum hoc præ reliquis mirum & peculiare ejus viri videtur, quod ne semel quidem consul fuit: cùm tamen magistratus gerens plerasque etiam summas res confecerit, quinquies dictaturam obiverit, triumphos quatuor duxerit, alter Romæ conditor scriptus fuerit. Verùm in causa fuit status reipublicæ ejus temporis. Populus enim cum senatu contendens, consules creari noluit, sed tribunos militum, penes quos summa rerum esset, constituit: qui etiamsi omnia pro consulari potestate agebant, tamen numeri causa is magistratus minus erat vulgo molestus. quippe quod sex, non duo tantum viri supremam potestatem obtinerent: id horum etiam, qui paucorum principatū graviter ferebant, animos quodāmodò placabat. Quo tempore Camillus cùm gloria rerū gestarum maxime vigeret, consul invito populo fieri noluit, quanquam
II interim non semel comitia consularia essent habita. In reliquis autem magistratibus, quos varios & multos gessit, eum sese exhibuit, ut & potentiam cum omnibus communicaret, quanquā ipse solus rebus præesset: & gloriam ipse sibi cum nemine communē, etsi cum collegis imperans, haberet, quorū alterum eo effecit, quod moderatè ac citra invidiā præfuit: alterū prudentia consecutus est, propter quam primas eum tenuisse in confesso est. Cùm autē ea tempesta-

Tribuni consulari potestate.

Primum Camilli facinus.

te nondum illustris admodum familia Furiorum esset, ipse primus
in magna illa contra Æquos Volscosque pugna nomen sibi paravit,
sub dictatore Postumio Tuberto stipendia merens. Equo enim an-
te aciem provectus, vulnere in femur accepto nihil remisit: sed ex-
tracto vulneri jaculo, congressus cum hostium fortissimis, in fugam
eos conjecit. Ab hoc facto & alijs honoribus ornatus, & censor crea-
tus est, cùm is magistratus eo tempore in magna esset existimatio- III
Censura ejus.
ne. Censuræ cujus egregium hoc opus commemoratur, quod cæ-
libes & oratione, & mina multæ eo compulit, uti viduas (quæ tum
propter bella erant multæ) matrimonio ducerent: necessarium ve-
rò, quod orbos parentum liberos pensionem. à qua prius fuerant
immunes, solvere ærario jussit Ad quod eum institutum adegerunt
continentia bella, magnos sumptus requirentia: maximè autem
Vejorum obsidio.
Vejorum obsidio. Veij urbs fuit Etruriæ longè prima, cujus cives
Vejentes dicuntur. Hi armorum & militum copia Romæ nihil con-
cedebant: cùmque divitiis, vita delicata, luxuq; exsultarent, prio-
ribus temporibus de gloria & potentia adversus Romanos multis
ac præclaris certaminibus dimicaverunt: tum verò attriti magnis
prœlijs contentione quidem pugnandi destiterant, arduis tamen ac
validis muris extructis, urbeque armis, jaculis, omnisque generis
apparatu repleta, obsidionem securo animo tolerabant: longam sa-
nè, sed obsidentibus non minus operosam ac difficilem quàm ob-
sessis. Romani enim cùm consuevissent tantum per æstatem, quod
est non longum adeo tempus, militiæ esse, & domi suæ hyemare:
tunc primum coacti sunt jussu tribunorum militum castellis ædifi-
catis castrisque munitis, in hostico hyemem cum æstate continua-
re. Iamque annus septimus ejus belli erat in exitu: & male audie- IV
bant duces, tanquam segniter oppugnantes. ideoque ijs magistratu
Tribunus militum Camillus.
depositis, alii tribuni militum constituebantur. Fuit inter eos Ca-
millus, eum magistratum iterum tunc gerens: neque eo tempore in
obsidendis Veiis quicquam egit: bellum enim forte eo obtigit con-
tra Falerienses & Capenates, qui Romanis, Vejenti obsidione oc-
cupatis crebrò in agrum Romanum incursiones fecerant, totoque
Etrusco bello interturbârant. Hi multis suorum amissis intra mu-
Albani lacus miraculum.
ros à Camillo compulsi sunt. accidit deinde Albani lacus miracu-
lum maximè flagrante bello, quod nulli eorum, quæ incredibilia
auditu putantur, secundum, animos hominum ignoratione causæ,
& rationis de naturæ rerum scientia depromtæ, terruit. Appete- V
bat jam autumnus finita æstate, quam neque pluviis, neque austra-
libus ventis nimiam fuisse constabat. Qui autem sunt in Italia per-
multi lacus ac fontes, ij partim exaruerant protinus, partim ægrè a-
liquid humoris retinuerant. flumina, ut semper secundum æstatem
solent, cavis & demissis alveis fluebant. At lacus Albanus, qui
montibus terrenis septus in se initium exitumque suum continet,
nulla evidenti causa, sed nimirum divinitus auctus intumuit, ac
montes attigit, ita quidem ut eorum cacumina adæquaret, nullo
cum

cum æſtu aut fluctu in ſublime elatus. Id primò paſtoribus mirum
videri. Poſteaquam verò abrupto obice, qui iſthmi inſtar à terra in-
fra jacente lacum arcebat, ingens ob multitudinem & gravitatem
ſeſe fluctus dejecit, ac per agros & hortos ad mare proruit: non Ro-
manis modò id terrori eſſe, ſed ab omnibus Italiæ incolis pro ma-
ximo oſtento haberi: plurimus verò de eo exiſtere ſermo in caſtris
eorum, qui Vejos obſidebant, adeoque ad obſeſſos etiam fama de
VI ea re pervenire. Contraxerat fortè (ut ſolent in diuturnis obſi-
dionibus multa cũ hoſtibus commercia & colloquia accidere) Ro-
manus miles conſuetudinem cum Vejente, homine antiquæ diſci-
plinæ perito, & qui ob divinationis ſcientiam cæteris ſapientia præ-
ſtare crederetur. Hunc cùm videret Romanus, audito lacus incre-
mento lætitia ingenti perfuſum, obſidionem deridere: Non hæc
modò, inquit, hoc tempore miracula eveniſſe, ſed & alia his
terribiliora Romanis ſigna oblata eſſe, ac velle ſe ea cum ipſo com-
municare, ſi qua ratione, quandoquidem Reſpublica male ha-
beat, privatim ſuis rebus conſulere poſſet. Vejentem hunc ſermo-
nem libenter admittentem, ac ſpe audiendorum arcanorũ in collo-
quium venientem, miles Romanus paulatim dicendo ab urbe dedu-
ctum, cùm procul jam à portis receſſiſſent, arripuit (ut erat robu-
ſtior) ſublimem, pluribuſq; ad hoc è caſtris concurrentibus, vi ca-
VII ptum tribunis militum tradidit. In hanc neceſſitatem conſtitutus
ille animadvertenſq; id quod eſſet in fatis, nulla poſſe ratione evi-
tari, oracula de ſua patria ante hac inaudita, protulit, non ante capi
poſſe Vejos oſtendens, quam lacu exundante Albano, hoſtes aquam
ejus alio averterent, nec paterentur mari miſceri. Hæc ſenatus
cùm audiviſſet, ac conſilii incertus eſſet, placuit Delphos ſciſcita-
tum ſententiam Dei mittere. Legati fuêre viri illuſtres, Licinius
Coſſus, Valerius Potitus, & Fabius Ambuſtus. Hi Delphos naviga-
runt, reſponſoque à Deo impetrato redierunt Romam. oraculum
autem Romanis neglectum quorundam rituum in ſacris Latinis à
majoribus acceptorum objiciebat: jubebatque aquam Albano è
lacu effuſam, quantum ejus effici poſſet, rurſus ad ſuum locum re-
torquere: ſin id fieri nequiret, at foſſis ac puteis in terram demiſſis,
eo eam derivare, atque ita conſumere. Proindè curanda ſacra ponti-
fices ſuſceperunt: populus ad opus perficiendum profectus, aquam
VIII avertit. Senatus autem magiſtratibus ſublatis, ad decimum belli
annum dictatorem fecit Camillum. Is magiſtro equitum dicto Cor-
nelio Scipione, initio magiſtratus voluit bello feliciter confecto
ludos ſe magnos facturum, & templum Matris Matutæ dedicatu-
rum. Hanc deam Græcis eſſe Leucotheam, maxime ex ritu ſacro-
rum ejus conjicio. introducunt enim in fanum ancillam, eamque
verberibus acceptam expellunt: ſororum liberos pro ſuis in ulnas
accipiunt: denique ea agunt, quæ Bachi nutricibus, & caſui, in
quem Ino propter pellicem venit, conveniant. Conceptis, ſicut
dixi, votis Camillus in Faliſcos profectus, hos, & Capenates auxilio
eis

Camillus dictator Veios capit.

eis venientes, magno prœlio superavit. Deinde Vejos aggressus, cùm videret eam urbem oppugnando difficulter capi posse, cuniculos agere instituit: solo circum urbem ad fodiendum commodo, & ad tantam altitudinem demitti opera finente, ut hostium conspectum fallerent. Quapropter successu spei respondente, ipse foris urbem aggressus, hostem in muros elicuit: interim alii per cuniculos imprudentibus rei hostibus in arcem evaserunt, juxta templum Iunonis, quod maximum ac religione summa cultum ea in urbe IX fuit. Memorant fortè eo ipso tempore ibi principem Etruscorum sacrificio interfuisse: aruspicemque inspectis extis magna voce pronunciasse, victoriam à Deo dari ei, qui sacra ista perficeret. Eam vocem Romanos in cuniculo latentes audivisse, ac confestim terra effossa cum clamore & strepitu armatos erupisse, hostibusque perterritis, ac fuga dilapsis, rapta exta ad Camillum attulisse. Verùm hanc quidem fabulam aliquis esse putet. Vrbe vi capta, Romanis immensas divitias diripientibus, Camillus ab arce quæ agerentur videns, primùm flevit: deinde cùm beatus ab adstantibus prædicaretur, manus ad Deos tetendit, itaque est precatus: Te Iupiter maxime, vosque dii bonorum malorumq; factorum inspectores testor, Romanos non injustè, sed injuriæ defendendæ causa, vindictam de hostibus, & urbe juris violatrice expetiisse. quod si tamen hæc quoque nostra felicitas aliquo incommodo sit compensanda, precor, ut hæc invidia pro civitate exercituque Romano quàm minimo meo damno placetur. Hæc locutus, cum (ut est moris Romani) se ac dextram circum ageret, concidit: omnibusque de casu perturbatis, ipse cùm se collegisset, voti se compotem factum dixit, minimoque casu summam fortunam compensatam. Diruta urbe, si- X mulacrum Iunonis transferre Romam, uti voverat, statuit: eamque ad rem conductis fabris, ipse sacra deæ fecit, precatusq; est, ut studium suum probaret, Romanisque propicia cum aliis ibi habitantibus diis esse vellet. Simulacrum verò Deæ ajunt velle se, atq; assentiri, respondisse. Livius narrat, Camillo Deam oranti quosdam ex adstantibus respondisse, velle Deam, & assentiri, ac libenter Romam sequi. Sed qui id miraculum ita (ut retuli) accidisse contendunt, magno argumento habent fortunam Vrbis: quæ à parvo & vili initio ad tantam gloriam, ac potentiam sine numinis præsentia sæpe, & cum miraculo sese ostendentis pervenire nullo modo potuerit. Porro autem adducunt alia quoque id genus prodigia, ut sudores simulacrorum sæpenumero effusos, gemitus exauditus, avertisse se & vultum terræ defixisse imagines: qualia & superiorum temporum homines multi memoriæ prodiderunt, & nos multa è nostræ ætatis hominibus audivimus mira commemoratu, ac quæ non sint temerè contemnenda à quoquam. Verùm in his rebus nimiam & credulitatem & incredulitatem periculosam efficit humana imbecillitas, cùm ea non intra certos terminos se continet, sed effertur vel ad superstitionem, inflatiusque de iis sentiendum, vel

Votum victoris Camilli pium.

De miraculis disputatio.

Superstitio & contemptus caveri debent.

vel ad contemptum religionis. Optimum est cautionem adhibe-
XI re, ac NE QVID NIMIS. Porro Camillus sive rei gestæ ma-
gnitudine, quod urbem Romæ æmulam decimo obsidionis anno
expugnavisset; sive ab iis, qui fortunas ipsius laudabant, ad inso-
lentiam evectus, fastumque majorem, quàm qui in homine magi-
stratum civilem ac legitimum gerente ferri posset: cùm alias su-
Triumphus Camilli.
perbum egit triumphum, tum currum albis quatuor equis junctis
tractum conscendit ac eo per urbem invectus est. Nemo id dux
neque ante, neque post Camillum fecit: quippe tale vehiculum
sacrum censetur regi ac patri Deorum. Itaque ergo in calumniis
XII apud cives fuit, non adsuetos insolentiam suorum perferre. Al-
terum crimen ei exortum est, cùm legi latæ de dividendis civibus
se opposuit. Rogationem enim tulerant tribuni plebis, de distri-
buendis in duas partes senatu populoque Romano: quarum alte-
ra Romæ maneret, altera cui id sorte obtigisset, Vejos transiret:
quasi duabus magnis pulcrisque urbibus agrum & reliqua sua bo-
na servantes; ditiores essent futuri. Ac populus quidem, multitu-
Lex de dividendis civibus, & migratione Veios.
dine jam & pecunia auctus, eam rogationem probabat, frequens-
que apud tribunal tumultuabatur, perferri legem eam poscens: se-
natus, reliquorumque civium optimus quisque, non divisionem,
sed eversionem Romæ moliri tribunos rati, indigneque id feren-
tes, ad Camillum confugiebant. Isque contentione formidans, aliis
XIII prætextibus, occupationibusque populo injectis rem extraxit. Hæc
cùm jam animos multitudinis à Camillo abalienassent, apertissi-
mam ac maximam odiorum in ipsum causam, actio de prædæ
decima parte consecranda populo præbuit: nactique sunt si non
Decima prædæ consecratur.
omnino justam, ac probabilem saltem occasionem. Voverat Ca-
millus, cum iret ad oppugnandos Vejos, siquidem eam urbem ce-
pisset, decimam prædæ partem Apollini. Capta urbe ac direpta (in-
certum civibusne molestiam exhibere veritus, an verò oblitus pro-
pter instantia negotia) voti religionē eos obstrictos reliquerat. Post
cùm dictatura abjisset, retulit ea de re ad senatum: ac vates etiam
renunciavere, sacrificiis iram Deûm indicari, quæ expiari ac donis
XIV placari debeat. Cùm senatus decrevisset, ut quoniam præda se-
mel divisa, denuo distribui non posset, at singuli tamen jurejurando
adacti decimam ejus quod accepissent, in medium conferrent: mul-
ta molesta & violenta militibus acciderunt, quod homines pauper-
tate & laboribus attriti cogebantur tantam eorum, quæ adepti in
suos usus jam insumpserant, partem pendere. Camillus verò tumul-
tibus eorum agitatus, excusationis melioris inopia confugit ad
eam, quæ omnium erat absurdissima, oblitum se voti prætendens.
At verò illi indignum dicere, si cives decimas suorum bonorum
conferre cogerentur, cùm ipse hostium de facultatibus eas vovis-
set. veruntamen facta à singulis collatione, uti debebatur, visum est
auream crateram facere, eamq; Delphos mittere. Cæterùm auri erat
Matronarũ liberalitas.
in urbe penuria, ibi magistratibus deliberantibus, qua id ratione

poſſet confici, mulieres habito ſeorſim conſilio, mundum omnem ſuum aureum contulerunt ad donarium faciendum: fuitque auri pondus talenta octo. Quas ſenatus pretio perſoluto remunerandas arbitratus, ſtatuit ut defunctæ, perinde atque viri, in funere laudarentur: ante enim mulierem publicè laudari mortuam, receptum uſu non fuit. Delecti ex optimatibus tres, qui donum Delphos ferrent, miſſique eò navi longa, claſſiariis optimis, & ornatu ſplendidiſſimo inſtructa. Hyems tum erat, & mare tranquillum. Sed tamen accidit, ut ii & in extremum periculum devenirent, & præter ſpem inde eriperentur. Nam apud Aeoli inſulas, vento deficiente, Liparenſes cum triremibus contra ipſos tanquam prædones maritimos impetum fecerunt: deprecantibuſque Romanis, & manus protendentibus, navem quidem roſtris impetere ſuperſederunt, religatam tamen ad littus ſecum pertraxerunt, ibique & bona & corpora Romanorum, quos piratas judicabant eſſe, haſtæ ſubjecerunt. Vnus Thimaſitheus, qui tum ſummum apud Liparenſes gerebat magiſtratum, virtute ſua, potentiaque ægre obtinuit, ut eos miſſos facerent, ipſeque privatim ſuis navibus deductis eos Delphos uſque comitatus eſt, dedicationique crateræ interfuit: propterea ei honores meriti Romæ habiti. XV

XVI Cæterum tribunis plebis iterum de diducendis in duas urbes civibus legem referentibus, commodè bellum Faliſcum incidit: idque effecit, ut ſuo optimates arbitrio magiſtratus creare poſſent. Itaque Camillus cum quinque aliis tribunus militum creatus eſt, quod res viderentur ducem requirere, cui præter peritiam authoritas etiam & gloria adeſſent. Accepto populi ſuffragiis imperio Camillus, cum copiis in Faliſcos profectus eſt, ac Falerios obſedit, urbem munitiſſimam, ac omnibus modis ad bellicas res inſtructam. Quam etſi capi ſine magno labore, multoque temporis ſpacio non poſſe intelligebat: tamen cives ſuos detinere in eo negotio, ne domi per otium deſidentes orationibus turbulentorum hominum ad ſeditiones concitarentur. Hoc enim remedio apte uſi ſunt ſemper Romani, imitatione medicorum, qui ea, quæ tumultibus in corpore movendis faciunt, foras avertunt. XVII Adeo nihili faciebant obſidionem oppidani, munitionibus undique circundatis fidentes, ut præter eos, qui muros cuſtodiebant, reliqui omnes in urbe tunicati oberrarent: pueri autem eorum in literarium ludum commearent, & circum muros deambulandi exercendique corporis gratia à præceptore ducerentur. Nam exemplo Græcorum, communem puerorum magiſtrum habebant, ut ii ſtatim ab initio unà quaſi gregatim educarentur. Is igitur magiſter capta ex officio ſuo occaſione civibus inſidias ſtruens, pueros quotidie extra portas urbis eduxit, principio non procul, inde reducens intro ad exercitationes, deinde paulatim ulterius cum ipſis progreſſus, eò adſuefecit, ut crederent omnia eſſe tuta: tandem cum univerſis ad excubias Romanorum acceſſit, ſeque & ipſos tradidit, duci-

Egregium in proditorem Falerienſem Camilli factum.

ducique ad Camillum jussit. Adductus, & in medio constitutus,
puerorum se horum magistrum esse dixit, studium tamen gratifi-
candi Camillo, officio suo antiquius habuisse, ideoque venire,
XVIII & Falerios per hos pueros ei in manum tradere. Indignum hoc
visum facinus Camillo, conversusque ad eos qui aderant: Gra-
vis est, inquit, res bellum, ut quæ multis injustis, multisque
violentis factis conficiatur: & tamen apud bonos viros habentur
etiam belli quædam leges: neque tantopere victoria expetenda
est, ut non fugienda sint officia, quæ per scelus ac malitiam offe-
runtur. Magnum enim Imperatorem suæ virtutis, non alienæ im-
probitatis fiducia, convenit bellum gerere. Hæc postquam dixit,
lictoribus mandavit, ut proditori vestes deriperent: manusque in
tergum revincirent: pueris autem virgas, flagellaque darent, qui-
bus eum ferientes in urbem compellerent. Iam verò oppidanos,
ut primùm proditos se à magistro puerorum senserunt, ingens, &
quantum comitari tantæ calamitati par est, luctus occupaverat,
virique illustres, & mulieres ad muros & portas temerè discurre-
bant; cùm pueri magistrum adducentes nudum vinctumque, &
XIX verberibus afficientes adfuere, Camillum servatorem suum, Deum-
que & parentem invocantes. Itaque non parentibus modò puero-
rum, sed & reliquis civibus hoc videntibus subiit admirari, atque
desiderio prosequi justitiam Camilli: concurrentesque in concio-
nem, legatis ad eum missis, deditionem fecerunt. Qui ut jussu Ca-
milli Romam profecti coram senatu constituerunt, à Romanis vi-
ctoriæ justitiam præferentibus edoctos sese dixerunt esse, uti dedi-
tionem libertati anteponerent, confessi non tam viribus inferiores
se, quàm virtute à Romanis victos esse. Cùm senatus eos ad Ca-
millum remisisset, judiciumque ejus rei ipsi mandasset, accepta à
Faleriis pecunia, paceq; cum tota Faliscorum civitate juncta, exer-
citum abduxit. Milites autem, qui prædæ sibi bona Faleriorũ cessu-
ra speraverant, postquam Romam vacuis manibus est reditum, Ca-
millum apud reliquos cives traduxerunt, tanquam populo infen-
sum, & qui pauperes rem facere malignè prohiberet. Vt verò tribu-
ni plebis iterum de distribuendis in duas urbes civibus rogationem
proposuerunt, populumq; ad ferenda suffragia vocarunt: Camillus
neque odiorum rationem habuit, neq; in liberè dicendo quicquam
sibi reliquum fecit, aperteque tantùm sua contentione contra ple-
XX bem valuit, ut legem istam, quantumvis inviti, antiquarent. Quo
facto tantam in se populi iram ille concitavit, ut ne domestica qui-
dem calamitas ipsius (filiorum enim alterum vis morbi tum ei ab-
stulit) eam lenire potuerit. & sanè casum, ut erat homo ingenii man-
sueti ac benigni, haud mediocriter ipse tulit: vocatusq; in jus, domi
cum mulieribus inclusus delituit. Postulatus est à Lucio Appulleio,
quod Etruscam prædam peculatus esset: & feruntur apud eum visæ
januæ æreæ quæ bello captæ fuerint. Populi verò animi contra i-
psum erant exasperati, ac palam præ se ferebant, quacunque oblata

Deditio Faliscorum.

Odia in Camillum recrudescunt.

occasione suffragia contra eum laturos. Ergo convocatis amicis,
militiæque collegis ac sociis, quorum erat non exiguus nume-
rus, oravit, ne ipsum injustè falsis criminibus circumveniri, ini-
micisque ludibrio proponi paterentur. Qui ut inter se delibera-
ta re, non posse se ei, quo minus damnaretur prodesse, multam
verò pro ipso solvere velle, responderunt: indignitate rei victus,
irato animo statuit in exilium proficisci; salutatis igitur uxore &
filio, tacitus à domo sua ad portas urbis abiit: ibi constitit, con-
versusque retrò, sublatis versus Capitolium manibus, compreca-
tus est deos: Vt si injustè, libidine populi invidiaque circumscri-

Camillus suos execratus exsulatum abit.

ptus patria excideret, celeriter Romanos pœnitentia ejus facti cor-
riperet, omnibusque hominibus innotesceret, opus eos habere
Camillo, eumque desiderare. Ita Camillus, imprecationibus XXI
contra suos cives, Achillis exemplo, conceptis, patria abiit: da-
mnatusque est absens quindecim millibus æris: quæ summa in ar-
gento efficit denarios mille ac quingentos. As enim tunc pro pe-
cunia usurpabatur: & denarius inde nomen habet, quod decem
asses æris valeret. Neque verò quisquam Romanorum est, qui
non ita judicet, vota Camilli continuo rata Iustitiam fecisse, vin-
dictamque injuriæ acceptæ eum expertum, non gratam quidem,
sed ut molestam, ita illustrem tamen & memorabilem: ita statim
ultio Romam divinitus corripuit, tantumque eo tempore cla-
dium, periculorum, ac turpitudinis incidit: sive id fortuito casu
evenit, sive quoddam numen est, quod virtutis malam gratiam ex-

Prodigia.

pertæ curam gerat. In primum magni mali signum rapta est mors XXII
censoris, qui appetente Iulio mense vitam clausit: maximè enim
Romani venerantur, ac divinam putant censuram. Deinde Marcus
Cedicius, homo non magni nominis, neque senatorii ordinis, pro-
bus tamen ac bonus vir habitus, antè quàm in exilium abiret Ca-
millus, rem tribunis militum dignam cura renunciavit. Præterita
nocte se transeuntem via Nova, vocatum ab aliquo: cùm se conver-
tisset, vidisse neminem, vocem verò humana majorem audivisse: ita

Galli in Italiam ut venerint.

dicentem: Age Marce Cedici, indica magistratibus ut brevi Gallos
expectent. Hæc audita tribuni risum jocumque putaverunt: paulo-
que post Camillus patria excidit. Gallos tradunt Celtici generis XXIII
fuisse: quibus cùm propter multitudinem hominum patriæ solum
alendis non sufficeret, quæsitum novam habitationem profectos:
fuisse autem permulta millia virorum, validæ ætatis, & bello uti-
lis, plura adhuc eos millia liberorum & mulierum secum traxisse.
Horum alios superato, qui est ad Septentrionem, Oceano, ad Rei-
phæos montes pervenisse, & in extremis Europæ finibus consedisse:
alios inter Pyrenæos montes atq; Alpes, prope Senones & Celtorios
diu sedes suas habuisse. Hos multo post tempore cùm vinũ gustas-
sent, tum primum ex Italia ad ipsos allatum, adeo omnes ejus po-
tus miraculo, incognitaque prius voluptate ad furorẽ compulsos,
ut sublatis armis, acceptisque secum parentibus, ad Alpes conten-

derint: terramque illam omnibus aliis pro sterilibus & incultis ha-
XXIV bitis, quæsiverint, quæ eum fructum proferret. Id quoque tradi-
tum est, ab Arunte Etrusco primum ad eos allatum vinum, ab eo-
que præsertim ad invadendam Italiam concitatos eos esse, viro no-
bili, & ingenii neutiquam mali, eumque ad hoc factum hic casus,
ut ajunt, impulit. Tutelā gesserat Lucumonis pueri parentibus or-
bi, divitiis inter cives facilè primi, ac formæ præcipuæ. Hic ab Arun-
te educatus, cùm adolescentiā attigisset, ad domū ejus ventitare non
omisit, simulans, tutoris sui consuetudine se delectari: interim uxo-
rem ejus corrumpebat, eumq; vicissim ipsa deperibat. Diu admo-
dum amor eorum clam fuit, donec eo usque adolevit, ut cùm jam
neque deponere eum, neque occultare possent, Lucumo apertè co-
natus sit eam à viro abstractam secum habere. Aruns, re ad judices
delata, amicorum numero, pecuniæq; largitione, & sumptibus à Lu-
cumone victus, patria excessit: cùmque de Gallorum rebus auditu
accepisset, ad eos se contulit, expeditioniq; in Italiam dux eis fuit.
XXV Galli, facta irruptione, statim omnem eam regionem occupaverunt,
quæ quondam Etruscorum fuit: quæ nimirum ab Alpibus ad utrum-
que mare pertinet. quam Etruscos obtinuisse, nomen etiam testa-
tur: mare enim quod ad Septentriones vergit, Adriaticum ab ur-
be Etrusca Adria dicitur: alterum quod est meridiei oppositum, a-
pertè Tyrrhenum (sunt autem Tyrrheni iidem qui Etrusci) appel-
latur. Omnis ea regio arborifera est, & pecori pascendo apta, fluviis-
que rigatur multis; fueruntque in ea urbes octodecim magnæ ac
pulchrè, ædificatæ ita, ut & ad pecuniam parandam commodè, & ad
vivendum splendidè haberent. quas omnes Galli Etruscis pulsis
obtinuerunt. Verum hæc quidem longe superioribus temporibus
XXVI acta sunt. Tunc autē urbem Etruriæ Clusium Galli oppugnabant:
cujus cives Romanorum fidem implorantes, legatos ab iis & literas
ad barbaros petierunt. Missi sunt tres de Fabiorum genere viri illu- *Clusium Galli oppugnant.*
stres, magnisque in urbe honoribus præditi. eos barbari propter
nomen Romæ humaniter exceperunt: intermissaque oppugnatio-
ne, in colloquium venerunt. Ibi percunctantibus causam belli
Clusinis illati Romanis, Brennus rex Gallorum ridens: Injuria,
inquit, Clusini nos afficiunt, qui cum agri parum colere possint,
possidere plurimum volunt, nobisque peregrinis & pauperibus ni-
hil ejus concedunt. Eadem vos Romanos injuria affecerunt olim
Albani, Fidenates, Ardeates, nuper Vejentes, Capenates, ac pleri-
que Faliscorū Volscorumque: quos quidē vos, nisi suorū bonorum
vobis copiā faciant, bello petitis, in servitutē redigitis, deprædami-
ni, urbesq; eorum evertitis: non injuste id quidē, sed antiquissimam
omniū legē secuti, quæ bona inferiorū præstantioribus tribuit; atq;
à Deo incipiens, usq; ad belluas se extendit, quibus ipsis quoq; à na-
tura inest, ut validiores inter eas plus habere infirmioribus velint.
Proinde Clusinos in obsidione habitos desinite misericordia prose-
qui, ne Gallos doceatis humanitate sua opitulari iis, quib. à Roma-

nis est vis facta. Hoc ex sermone satis intellexerunt legati, Bren- XXVII
num à pacificatione esse alienum: in oppidumque digressi aucto-
res Clusinis fuerunt, ut secum contra barbaros in aciem exirent: in-
certum illorumne fortitudinis periclitandæ, aut suæ ostentandæ
Fabius Ambustus ius gentium violat.
causa id fecerint. Excursione à Clusinis facta, & pugna prope mu-
rum commissa, unus ex Fabiis Q. Ambusius nomine, ut equo inse-
derat, Gallo cuidam forma & mole corporis conspicuo multum
ante alios provecto, obviam se dedit. Ac primo quidem quis esset
ignoratus est, fervente prœlio, aspectumque fulgore armorum cir-
ca eripiente: ut verò victor Gallum dejectum spoliavit, Brennus
eum agnovit: Deosque testatus, contra jus omnium hominum com-
mune eum, legatus cùm venisset, hostis vicem obivisse, statim re-
ceptui cecinit. Inde omissis Clusinis exercitum Romam versus du-
xit: ac ne belli cupidus injuriam sibi illatam gratam veluti occasio-
nem ejus arripuisse videretur, misit Romam, qui Fabium sibi ad sup-
plicium dedi poscerent: ipse paulatim progressus est cum suis. Ro- XX
mæ in senatu cùm alii Fabium accusarunt, tum maximè Feciales, re- VIII
Feciales.
ligionem prætendentes, senatuique suadentes, ut piaculum perpe-
trati sceleris in unum auctorem ab omnibus civibus averteret. Fe-
ciales istos Pompilius Numa regum placidissimus ac justissimus in-
stituerat, qui & pacis custodes essent, & de causis, propter quas jure
bellum posset suscipi, cognoscerent ac statuerent. Cùm senatus ju-
dicium causæ ad populum rejecisset, ac Feciales itidem reos accu-
sarent: adeo multitudini religio contemptui ac deridiculo fuit, ut
Galli Romam bello petunt.
Fabium cùm fratribus præterea tribunos militum crearent. Galli eo
comperto irritati, nihil prius celeritate consilii exsequendi habue-
runt. Itaq; summa cum properatione profecti, cùm essent omnium
per quorum regionem iter faciebant, animi multitudine, splendo-
re apparatus, vi ac ferocia eorum consternati, actumque jam de
agris suis esse, interitum urbibus imminere putarent: præter o-
mnium spem nihil hostiliter egerunt, nihil ex agris abstulerunt, ur-
besque prætereuntes, Romam se petere clamaverunt, solisque Ro-
manis bellum facere, cæteros amicorum numero habere. Tan- XXIX
to impetu barbaris ruentibus, tribuni militum suos quoque in bel-
lum eduxerunt, numero quidem non inferiores (erant enim non
minores quadraginta millibus armati) plerosque tamen rei bellicæ
imperitos, ac qui tum primum arma contrectarent. Preterea religio-
nes quoq; neglexerant, neq; aut litaverant, aut de iis, quæ ante pu-
gnam opus est, aruspices consuluerant. Multitudo quoq; imperato-
rum ita rei benè gerendæ obfuit, ut quod maximè: cùm ante quidem
sæpe ad leviora bella dictatorem creassent, haud ignari, quantum
periculoso tēpore conduceret omnia secūdum arbitrium unius ho-
minis agi, qui in suis manib. jus omne haberet, magistratumq; nulli
judicio obnoxium gereret. Neq; parum damni rebus attulit injuria
Camillo facta, cùm jam in imperio subditis non velle gratificari ne-
que adulari, periculosum esset. Progressi ab urbe Romani nona-
ginta

ginta stadia, apud Aliam fluvium consederunt, qui haud procul à castrorum loco in Tiberim influit. Ibi barbaris obviam factis male instructa acie congressi turpiter pugnaverunt, ac fusi sunt Lævum cornu statim à Gallis in flumen compulsum & deletum est: qui in dextero steterant, cedentes impetui hostium à planicie ad tumulos se subduxerunt, ac minus incommodi passi sunt, & plerique ipsorum Romam inde perfugerunt: reliqui defatigatis cædendo hostibus superstites, noctu Veios fuga petierunt, Roma jam deplorata, *Alienſis Romanorum clades.*
XXX quam cum omnibus, qui ibi essent, interiisse putarent. Pugnatum est post solstitium æstivum, ac plenilunium, qua die ante etiam Fabiorum clades accidit, qui trecenti ejusdem generis ab Etruscis occisi fuerunt. Obtinuit deinceps, ut ob posteriorem hanc cladem ille dies à fluvio Aliensis diceretur. Sintne dies alioqui nefasti statuendi, atque utrum injuria Hesiodum reprehenderit Heracletus, alios bonos, alios malos dies facientem, velut ignorantem unam omnium esse naturam, alibi à nobis disputatum est: hoc autem loco videor non inconvenienter aliquot exempla hujus rei subjecturus. Bœoti quinto die ejus mensis, qui ipsis Hippodromius, Hecatombæon Atheniensibus est, duas præclarissimas victorias paraverunt, quibus libertatem Græcis attulerunt: unam in Leuctris, alteram apud Geræstum (amplius centum ante annis) devictis cum Lattamya Thessalis. Rursus Persæ mensis Boedromionis die sexto in Marathone tertio apud Platæas simul & Mycalen victi sunt à Græcis, vigesimoquinto in Arbelis. Athenienses navali apud Naxum prœlio, duce Chabria, vicerunt circa plenilunium ejusdem mensis: in Salamine, circiter vigesimum diem, veluti in libro de Diebus demõstravimus. Etiam Thargelion mensis apertè infelix barbaris fuit: eo enim mense Alexander ad Granicum regis duces superavit: ejusque mensis vigesimoseptimo Carthaginenses à Timoleonte apud Siciliam victi sunt: circa eundemque diem Troja capta censetur, ut est ab Epho-
XXXI ro, Callisthene, & Phylarcho proditum. Contrà Metagitnion, quem Panemum Bœoti dicunt, Græcis inauspicatus fuit. Hujus enim die septimo pugna ab Antipatro victi in Cranone, protinus perierunt: priusque in Chæronea infeliciter, cum Philippo conflixerunt. Eodem die, eodemque anno qui cum Archidamo in Italiam trajecissent, à barbaris ibi occisi sunt. Carthaginenses vigesimum nonum cavent, ut qui semper iis plurima ac maxima damna attulerit. Neque sum nescius circa tempus id, quo Mysteria Athenis celebrantur, Thebas ab Alexandro dirutas: & Athenienses præsidium Macedonum accepisse circiter vigesimum Boedromionis diem, quo sacra pompa in honorem Bacchi ducitur. Eodem die Romani duce Cæpione castris sunt à Cimbris exuti: & deinde Luculli ductu Tigranem & Armenios vicerunt. Rex Attalus, & Pompeius Magnus, suo uterque natali mortuus est, omninoque potest ostendi, multos iisdem diebus utranque fortunam expertos. Cæterum is dies apud Romanos unus inter nefastos habetur, aliæque duæ singulis mensi-

bus, metu, & religione propter id quod tum accidit latius, ut fieri
solet, propagato. Sed de his rebus disputatum est à nobis accuratius
in libris Quæstionũ Romanarum. Secundum Aliensem pugnam, XXX
si statim fugientes subsecuti Galli fuissent, nihil obstitisset, quo mi- II
nus Roma cum omnibus, qui in ea erant, funditus perierit. tantum
terrorem ii, qui fuga elapsi erant, iis, qui in urbe manserunt injecê-
re, tantaq; vicissim perturbatione & insania repleti sunt. Nunc bar-
bari incredibili victoriæ magnitudine attoniti, & ex nimio gaudio in
stuporem prolapsi, dum se ad divisionem bonorum in castris reper-
torum convertunt, spacium effugiendi turbæ se ex urbe proripienti,
& iis, qui in urbe manebant, sperandi ac sese parandi locum dede-
runt. Hi igitur relicta urbe, Capitolium telis ac munitionibus firma-
verunt, ac in primis sacra pleraque eodem transtulerunt: Vestales

De Vestalium sacris.

autem virgines, rapto secum igne & reliquis sacris aufugerunt. XXX
Quanquam non desunt, qui præter ignem perennem nihil ab iis cu- III
stodiri tradant. Numamq; regem instituisse, ut is, tanquam omnium
rerum principium, coleretur. Nam in tota rerum natura nihil majo-
rem vim movendi igne possidet: omnium autẽ rerum ortus aut mo-
tus est aut motu constat: reliquæ verò materiæ partes calore defi-
ciente, ociosæ jacent ac veluti mortuæ, ignisque vim, tanquam ani-
mam, desiderant, atque ea quocunq; modo accedente, ad agendum
ipsæ & patiendum aptæ fiunt. Itaque Numam, ut virum solertem, ac
qui propter sapientiam cum Camœnis commercium habere credi-
tus sit, ignem consecrasse, & perpetuum custodiisse, tanquam imagi-
nem virtutis æternæ, quæ omnia administrat. Alii ignem, ut & apud
Græcos, in vestibulo templi ardere lustrationis causa censent, reli-
qua sacra intus abscondi, neque à quoquam præter Vestales virgi-
nes conspici ea fas esse: in iis autem arcanis esse Trojanum illud Pal-
ladium, ab Ænea in Italiam allatum, multorum sermonibus est tra-
ditum. Alii fabulam addunt, Dardanum è Samothracia asporta-
tum Palladium, cùm Trojam condidisset, in ea urbe consecrasse: Æ-
neam id, quo tempore Troja capta est, clam sustulisse, ac usque ad
migrationem in Italiam adservasse. Qui sibi majorem harum rerum
notitiam arrogant, duo dicunt dolia haud ita magna esse ibi reposi-
ta: alterum apertum & inane, alterum plenum & obsignatum: solis
autem sacris istis virginibus licitum ea videre. Alii hos errare pu-
tant, eo deceptos, quod tum Vestales pleraque sacra in duo dolia
conjecta, terra obruerint sub templum Quirini: cui loco etiamnum

L. Albini religio.

a doliis sit nomen. Porrò ipsæ iis sacris, quæ potissima habentur & XXXV
maxima, secum acceptis, præter fluvium fugerunt. Ibi Lucius Albi- IV
nus, vir de plebe, qui inter fugientes unus infantes uxoremq; suam
cum rebus necessariis plaustro vehebat, cùm conspexisset virgines
Vestales sacra Deûm in sinibus gestantes absque famulis incedere,
ac male habere; statim uxore & liberis de plaustro depositis, ipsas
imposuit, & effugiendi in aliquam Græcarum urbium occasionem
præbuit. Eam Albini in Deos pietatem adversissimo tempore de-
monstra-

monſtratam, non erat æquum ſilentio præterire. Reliqui ſacerdotes ſeneſque conſulares & triumphales, cùm urbem relinquere non ſuſtinerent, ſacris & ſplendidis induti veſtibus, præeunte carmen Fabio pontifice maximo, ſeipſos pro patria diis devoverunt; utque erant ornati, in foro eburneis ſellis eventum exſpectantes conſede-
XXXV runt. Tertio poſt prœlium die Brennus ad urbem cum exercitu venit: cumque & portas apertas, & muros præſidio vacuos inveniſſet. primò quia non credebat adeo penitus de ſuis rebus Romanos deſperaſſe, inſidias & dolum metuit: pòſt rei veritate cognita porta Collina ingreſſus, Romam cepit, paucos ab ortu ultra trecentos ac ſexageſimum annos habentem: ſi modò credibile videtur, certam aliquam temporis ejus rationem ſuperſtitem eſſe, cùm, quę eo tempore incidit confuſio, etiam de rebus poſtea geſtis controverſias præbuerit. Videtur ſanè calamitatis iſtius Romanæ obſcura quædam ſtatim in Græciam perveniſſe fama. Heraclides enim Ponticus, qui non diu poſt illa tempora vixit in libro de anima ſcribit, rumorem ab occiduis mundi partibus allatum, quod exercitus ab Hyperboreis advenerit, urbemque Græcam, Romam nomine, poſitam ibi quodam loco ad magnum mare, ceperit. Ceterùm Heraclidem fabulas & figmenta ſcribere alioqui ſolitum, non miror vero de capta urbe ſermoni, rei exaggerandæ cauſa, Hyperboreos & magnum mare adjeciſſe, Ariſtoteles philoſophus ſatis teſtatum fecit, auditu ſe de Roma à Gallis capta percepiſſe, eamque à Lucio recuperatam ſcribit. fuit autem ſervata non à Lucio, ſed Marco Camillo: ſed hæ
XXXVI ſunt conjecturæ. Brennus Roma occupata, Capitolium cuſtodia cinxit, ipſe per forum deſcendens miratus eſt viros ibi cum ornatu ſuo tacitos ſedere. Vt viſi ſunt neque aſſurgere hoſtibus venientibus, neque vultum aut colorem mutare, ſed ocioſè ac ſine metu in ſellis, quas eo poſuerant, reclinatos mutuò ſeſe intueri: miraculo fuit hæc rei novitas barbaris, diuque majeſtate virorum moti accedere & tangere eos veriti ſunt. Tandem unus auſus eſt ad M. Papirium adire, manuq; leviter admota, barbam ejus contrectavit, ut erat promiſſa, ac demulſit; ei Papirius ſcipione graviter incuſſo caput comminuit: barbarus ſtricto enſe eum interfecit; idque factum reliquorum etiam cùm ſenum, tum obviorum quorumque cædes ſecuta eſt Multi deinde dies diripienda urbe ſunt cōſumpti: poſt eam incenderunt, irati iis qui Capitolium tenebant, quod & vocantibus non paruiſſent, & impetum facientes de munitionibus jaculati ſauciaſſent: igitur & urbem perdiderunt, & deprehenſos cujuſcunque
XXXVII vel ætatis vel ſexus trucidarunt. Cùm autem obſidio Capitolii longior eſſet, Galli rei frumentariæ cauſa, relictis cum rege, qui Capitolium obſiderent, regionem circum depopulari, pagoſq; vaſtare, non ſimul omnes irruētes, ſed (ut ſucceſſu animi ipſis creverant, neque timebant quicquā) alii alio ſub ducibus certis & cohortibus diſperſi inſtituerunt. Maximū, & compoſitiſſimū eorū agmen Ardeam petiit; qua in urbe Camillus vitam ocioſam & privatā exſul degebat, idque

Roma à Gallis capitur.

Camillus Ardeæ Gallis inſidiatur.

idque modo optabat ac cogitabat, non quomodo hostes falleret at-
que effugeret, sed qua ratione capto tempore eos ulcisceretur. Qua-
re cùm videret Ardeates multitudine hostibus pares, nihil tamen
audere, propter imperitiam ducum atque molliciem, primò junio-
ribus ostendit, non debere eos Romanorum infelicitatem, fortitu-
dinem Gallorum putare: neque ea, quæ imprudentia sua illi
passi essent, horum opus, qui nihil ad victoriam contulerint, sed
fortunę sese ostentantis specimen interpretari Equidem præclarum
esse, etiam cum periculo profligare bellum alienæ & barbarę gentis,
quæ eum victoriæ finem statuat, ut ignis in morem victos aboleat:
se autem ipsis, siquidem audere, alacresque esse velint, per occasio-
nem victoriæ nullo cum discrimine parandæ facultatem præbitu-
rum. Hanc orationem ejus cùm juventus Ardeas approbasset, ad XXX
magistratus & consules urbis se contulit: his etiam assentientibus, VIII
armavit omnes quorum ætas erat militiæ apta, atque intra muros
continuit, ut hostes, qui prope jam aderant, lateret. Qui postquam
apros populati, prædaque ingenti onusti, in campo castra securè,
neque ulla custodia munita posuerunt, noxque ebrios, & silentium
oppressit: Camillus de his ab exploratoribus certior factus, Ardea-
tes eduxit, locumque qui intra urbem ac castra erat, silentio trans-
gressus, media nocte ad castra venit, magno clamore, turbarumque
ab omni parte concentu perturbans homines ægrè à crapula & so-
mno ad tumultum excitatos. Perpauci metu excussa crapula, armis
sumptis Camillo se objecerunt, ac pugnantes ciciderunt: plerique
vino adhuc & somno gravati inermesque occisi sunt: pauci è castris
noctu fuga elapsi, palati per agros interdiu ab equitibus immissis
oppressi sunt. Hoc facinus celeriter fama circum urbes annuncia- XXX
vit, animosque multorum valida ætate militum, qui post Roma- IX
nam cladem confluxerant, excitavit, maximè Romanorum, qui ab
Aliensi strage fuga servati, Veios se contulerant. Hi secum lamen-
tabantur, fortunam, tanto duce Romanis adempto, ejus præclaris
factis Ardeam exornasse, urbe, quæ eum virum genuisset atque edu-
casset; pessundata: Nos verò, dicebant, imperatoris inopia, alienis
muris nos tuemur, ac Italiam prodimus, age mittamus Ardeam, &
nostrum imperatorem poscamus, aut ipsi sublatis armis ad eum
proficiscamur: non enim neque is jam exsul, neq; nos cives sumus,
patria amissa atque ab hostibus occupata. His ita constitutis, mise-
runt ad Camillum, qui eum orarent, uti imperium susciperet. At
Camillo imperium à Romanis oblatum. Cam illus non ante id se facturum respondit, quàm cives, qui in Ca-
pitolio erant, lege lata id approbassent: se enim eos adhuc supersti-
tes patriæ loco ducere, eorum se jussis obtemperaturum promptè,
injussu nullas se in res ingressurum. Mirati sunt omnes religionem XL
probitatemque viri. Sed qui nuncium in Capitolium perferret, ne-
Pontij Cominij audax factum. mo erat, imò verò fieri omnino non posse putabant, ut cùm urbem
hostes tenerent, nuncius in Capitolium veniret. Erat inter juvenes
Romanos Pontius Cominius, medio loco natus, gloriæ & honorum
studio-

studiosus, is ultrò id negocium suscepit. Ac literas quidem nullas accepit, ne deprehenso ipso, de consilio Camilli hostes certiores fierent: abjecto autem vestitu sumpto, & suberibus sub eo occultatis, interdiu propè ad urbem usque citra periculum accessit: jam noctis tenebris se intendentibus cùm ad urbem venisset, neque liceret per pontem transire, quod is præsidio à Gallis tenebatur: vestes (& erant neque multæ neque graves) circumvolvit, corporiq; suberibus subjectis, Tiberim tranavit, & ad urbem venit: observatisque luminum & strepitus indicio vigilantibus, iis præteritis, qua altissimum erat silentium, ad Carmentalem portam venit. Eo loco maximè præruptus Capitolii collis est, & saxo circum arduo atque aspero circundatus: per id, qua erat parte acclivius, ægrè omnibus inscientibus ascendit, custodibusque munitionum cùm se quis esset indicasset, ad
XLI magistratus est ductus. Convocato statim senatu, introductus, Camilli victoriam, de qua nihil resciverant, edidit, consilium exercitus exposuit, utque Camillo imperium confirmarent, hortatus est: nemini enim alii eorum qui foris essent cives dicto audientes fore. Re audita senatus, captoque consilio, Camillum dictatorem dicit, Cominiumque eadem via remittit, isque feliciter, sicut ante, insciis hostibus reversus ad suos quæ decrevisset senatus, renunciavit. Ita Camillus dictator iterum factus, omnium summa cum expectatione Veios venit, invenitque in armis viginti millia hominum: ad hæc contraxit auxilia insuper à sociis alia, & se ad invadendum hostes
XLII comparavit. Interim Romæ quidam de barbaris fortè eà transeuntes, quà Pontium in Capitolium evasisse demonstravimus, cùm deprehendissent multa manum pedumque vestigia, ut innixus ille saxis fuerat, aut ea manibus comprehenderat, etiam terram quæ præcipitiis adhæsisset, multis in locis detritam atque delapsam: ad regem ejus rei indicium deferunt. Isque cùm accessisset & inspexisset, consilium suum usque ad vesperam tacitum habuit: vespera facta, conductis in unum levissimis quibusque & ad scandendos montes aptis Gallorum, ita infit: Viam quidem, qua hostes aggrederemur, ipsi nobis ostendunt ignorantibus, docentque eam non esse inviam, neque insuperabilem. Turpe verò nobis est initio confecto finem non addere, sed eum locum quasi inexpugnabilem relinquere, quem ipsi qua ratione capi posset nobis demonstrant. Qua enim facilè fuit uni adscendere, eadem ne multis quidem uni post alium adscendere difficile erit: imò multis simul id conantibus & robur & auxilium aderit. Porrò autem unicuilibet dona & honores sua vir-
XLIII tute meriti dabuntur. His regis dictis permoti promptè suam operam Galli polliciti sunt. Circa mediam noctem multi simul ad saxum se contulerunt, ac sursum per loca ardua & aspera enixi sunt, magno cum silentio: magisque quàm sperassent, conatu succedente, eò usque evaserunt, ut primi jam in summo constituti, ad ipsas munitiones invadendum, excubitoresque somno captos adoriendum se pararent. Neque enim homo quisquam, neque canis adventum

Insidiantes Capitolio Galli repelluntur.

Anserum indicium.

eorum sensit. Sed anseres sacri Junoni, qui ibi in templo erant, aliàs largo cibo nutriti, tum verò ęgrè ipsis hominibus cibo suppetente, neglecti & mali habiti: cùm id animal natura etiam sensus celeres habeat, & omni strepitu terreatur, tum fame etiam insomnes irrequietique redditi, contestim introitum Gallorum senserunt: & contra eos cum cursu & clangore lati, Romanos somno exciverunt: jam barbaris etiam, cùm non fallere se intelligerent, minus strepitu ab- XL
stinentibus & majori vi irruentibus. Expergefacti ergo Romani, IV
raptis, quod cuique telum fortè in promptu erat, obviam hosti currunt. Primùm omnium Manlius, vir consularis, robore corporis & viribus animi præstans, duobus simul hostibus occurrens, alterius gladium attollentis dextram gladio amputavit, alterum scuto in faciem percussum de saxo proturbavit: tum in muro consistens cum his qui ad eum confluxerant, reliquos hostes repulit, qui neque numero multi ad arcem evaserunt, neque quicquam tanto conatu dignum effecerunt. Ad hunc modum evitato periculo, prima luce præfectum excubiarum ad hostes de Saxo præcipitem dederunt: Manlio autem præmia victoriæ ejus virtute partæ tribuerunt, magno honori magis quàm usui futura: universi enim quantum ad quotidianum victum sumerent, ei contulerunt, frumenti selibram, XLV
farris singuli, & vini quartarium. Exinde barbarorum res minus esse secundæ cæperunt. Nam & inopia commeatuum laborabant, frumentatum ire metu Camilli non ausi: & ex multitudine cadaverum hinc inde abjectorum per urbem, ipsos in ruderibus habitantes pestis intestina urgebat: aerque inspiratus corporibus exitio erat, quem siccitate & acrimonia perniciosum cinis combustæ urbis profundus æstu & ventis axagitatus exhalabat. Maximè autem oberat ipsis mutatio consuetę habitationis, qui ex opacis locis, & æstate tuta refugia habentibus in regionem humilem, & autumnali tempore aeris temperiem incommodam ipsis habentē transiverant. Ad hæc diuturna obsidio Capitolii molesta erat, in qua septimū tum mensem agebant: neque jam præ multitudine humare cadavera poterant, tanta in ipsorum castris ives grassabatur. Neque verò cum XLVI
obsessis melius agebatur, apud quos & fames ingravescebat, & ignoratio eorum, quæ Camillus ageret, mœrorem excitabat: barbaris enim accuratè urbem custodientibus nemo ab eo Romam commeabat. Quamobrem utrisque ita laborantibus mentio de pactione primò inter excubitores facta est: deinde cùm ita optimatibus placuisset, Sulpitius tribunus militum cum Brenno in colloquium venit: transactumque est ut Galli, acceptis auri pondo mille, statim ex urbe & regione Romana decederent: jurejurandoque ea pactio confirmata est. Auro illato, in ponderando primum occultè, post etiam apertè mala fide auctum est à Gallis, aurum auferentibus, & momentum libræ in diversam partem impellentibus: cumque Romani de eo quererentur, Brennus tanquam insultans, & deridens eos, gladium simul & baltheum suum detractum in lancem ad pondera addidit:

Manlij fortitudo.

Pactio inter Romanos & Gallos.

didit: Sulpicioque percontanti, quid hoc rei esset? *Quid*, inquit *nisi*
XLVII *victis dolor*: quod dictum deinde in proverbium abiit. At Romanorum alii indignati, ac suadere, ut auro recepto discederetur, & obsidio perferretur: alii mediocrem injuriam tolerandam dicere, neque id turpe putandum, quod amplius darent, quando ipsum hoc aurum turpiter quidem, necessitate tamen compulsi penderent. De quibus cùm & inter se, & cum Gallis altercarentur, jam cum exercitu ad portas urbis Camillus aderat: auditoque quid ageretur, jussis reliquis composito agmine paulatim sequi, ipse cum proceribus properè ad Romanos contendit. Ibi omnibus locum ei tacitè honorificeque dantibus ac suscipientibus, velut par erat, dictatorem, aurum de libra sublatum lictoribus dedit, Gallos autem, accepta secum libre & ponderibus, discedere jussit: addito, Romani moris esse non auro, sed ferro patriam liberare. Indignanti autem Brenno, ac pactionem rescindi querenti respondit: Non esse justam eam neque ratam, quam sui se dictatore jam ante creato, nulloque alio magistratu valente, injustè pepigissent: nunc ergo apud se dicerent, si quid vellent, se enim cum justo imperio adesse, ac sontibus veniam, si eam peterent daturum: sin minus, pœnas de eis sumpturum. *Camillus Romam recuperat.*

XLVIII Hic cum tumultuaretur Brennus, ac jam res ad manus perventura videretur, strictique utrinque gladii essent, & (quod fieri necesse erat inter domorum rudera & vicos versantibus, iisque locis, ubi instruendæ aciei spacium non esset) alteri alteros hinc inde truderent: barbarus, celeriter quid agendum esset cognito, paucis amissis, suos in castra reduxit: noctu cum exercitu urbe discessit, ac sexaginta stadia progressus, ad Gabinam viam castra posuit. Orto die Camillus præstò fuit cùm Romanis splendidè armatis, animoque confirmatis. Pugnatum est acriter, idque diu: tandem barbari fusi, castra eorum capta sunt: eorum quos cædi fuga erupuerat, alii statim trucidati ab insequentibus, pleriq; ab incolis circum jacentium pagorum & urbium, excursione facta, necati sunt. Ita Roma de improviso capta, magis adhuc contra omnium opinionem liberata est. Barbari eam septem omnino mensibus obtinuerunt: occupaverunt enim paucis *Galli cæsi.*

XLIX post idus Quinctiles diebus; circiter idus Februarias ejecti sunt. At Camillus triumphũ egit, ut dignum erat eo, qui patriæ perditæ salutẽ attulisset, ipsamq; sibi civitatem restituisset: nam & qui fugerant, cũ liberis & uxoribus suis reversi Romam sunt, & qui obsessi in Capitolio propemodũ enecti fame fuerant occurrerunt iis, ac voluptatis præsentis incredibilis novitas lacrymas utrisq; expressit. Sacerdotes etiã quicunq; sacra aut occultaverant aut secũ abstulerant, recuperata attulerunt, civibusq; ostenderũt, gratissimũ spectaculum magno cum gaudio intuentibus, ipsosq; Deos una secum Romã reverti existimantibus. Sacrificiis in honorem Deûm peractis, urbeque secundũ vatũ præcepta lustrata, templa Deorum restituit Camillus, ædẽq; Ajo Locuto posuit, reperto eo loco, ubi nocturna vox divinitus Marcũ Cedicium de advẽtu barbarorũ monuerat. Difficulter sanè,

ægre-

ægreque areæ templorum repertæ sunt, magno studio Camilli, ac sacerdotum labore. Vt verò urbem dirutam penitus instaurari o- L portuit, ad id opus multitudini parum animi fuit, cunctatique sunt. quippe qui omnibus rebus spoliati, & pecunia corporisque viribus destituti, in præsentia magis levatione aliqua post tanta mala, & quiete se recreare, quam laboribus conficere opus habebant. Itaque paulatim ad Veios, urbem omnibus rebus instructam incolumemque, animis vulgo inclinatum est, tribunisque plebis in concione ea dicendi, quæ populo grata essent, occasiones datæ. Iamque audiebantur sermones, qui plebem contra Camillum concitarent: Hunc scilicet ambitione, gloriæque privatæ cupiditate adductum, cives urbe jam adornata privare, cogereque habitare eos in parietinis, tantique incendii reliquias de novo ædificare: nimirum ut non modò dux Romæ, imperatorque, sed conditor etiam; Romulo ea laude detruso, dici posset. Ergo metuens tumultum senatus, Camillum nisi circumacto eo anno deponere dictaturam non est passus: cùm nullus alius dictator ultra sextum mensem eum magistratum gessisset. Ipsi dictis lenire ac consolari populum, ostendereque majorum sacella & sepulcra, locorum sacrorum, & templorum memoriam ejus renovare, quæ Romulus, quæ Numa, aliusve regum consecrasset. inter sacra autem inprimis caput hominis recens occisi, cum Capitolii fundamenta ponerentur, inventum commemorare. nimirum ei loco fatis portentum, fore ibi caput Italiæ. ignem etiam Vestæ objicere, quod hunc finito bello à Vestalibus iterum accensum, ipsi extinguere rursus vellent, urbem deserendo, opprobrio ipsis futuram, sive eam ab aliis habitari advenis & exteris, sive vastam jacere, ovesque eo loco pasci contingeret. Hæc apud singulos pri- LI vatim, & in concione crebrò deplorantes, rursus infringebantur multitudinis querelis, præsentem lamentantis inopiam, obtestantisque, ne se cogerent, qui tanquam è naufragio nudi, & omnium rerum egeni convenissent; reliquias potius urbis exitium passæ compingere, quàm alia urbe integra & parata, quam præ manibus haberent, uti. Visum itaque est Camillo, in concionem advocato populo, de ea re deliberationem proponere. Ibi cùm ipse multis cives ad manendum in patria cohortatus esset, multi etiam alii, quibus erat volentibus, in eandem partem verba fecissent, tandem Lucium Lucretium, cui primo loco dicenda pro more erat sententia, surgere jussit, ac, quid statueret ipse, pronunciare: tum reliquos post illum ordine. Facto silentio, ac jam orationem inchoaturo Lucretio, forte fortuna centurio foris adducens cohortem, quæ diurnas egerat custodias. cùm per forum transirent, clara voce signiferum jussit eo loco consistere, ac signum statuere: ibi enim optime mansuros. Hæc vox cùm opportunè eo ipso esset pronunciata tempore, quo ad incertum rei, de qua consultabatur, exitum omnium cogitationes erant suspensæ: Lucretius, adorato, qui id omen obtulisset, Deo, assentiri se ei dixit: singulique ejus sententiam sunt secuti. Mirabilis

De migratione Veios facienda contentio.

Roma instauratur.

quo-

quoque animorum mutatio apud plebem exſtitit, mutuò ſe ad o-
LII pus cohortantibus civibus. Areæ ædificiorum non diviſione, nec
ordine certo diſtributæ ſunt: unuſquiſque pro ſuo arbitrio & ad ædi-
ficandum facultatibus ſibi occupavit. itaque feſtinatio in cauſa fuit,
ut vicis non directis, ſed domibus inter ſe promiſcuè concurrenti-
bus urbs extrueretur: & intra annum tota novis muris, privatiſque
ædificiis abſoluta fuit. Quos Camillus ad ſacra loca reficienda &
terminanda adhibuit, hi omnibus confuſis cum Palatium circum-
euntes ad Martis perveniſſent tugurium, id quidem ſicut & reliqua,
incendio barbarico abſumptum invenerunt: loco tamen purgato a-
motis ruderibus, in lituum Romuli inciderunt inter cineris acervos
deliteſcentem. Lituus eſt baculus ab altera parte curvus, quo utun-
tur ad cœli regiones deſcribendas, cùm augurii capiendi cauſa con-
ſederunt: eoque uſus erat Romulus, ut auguriorum obſervantiſſi-
mus. eo mortuo pontifices, tanquam rem ſacram, inter ea, quæ tan-
gi nefas eſſet, repoſuerant: ac tum ſuperſtitem ut invenere, reliquis
incendio perditis rebus, in bonam ſpem de Roma adducti ſunt, eo
ſigno Romæ perpetuam incolumitatem portendi exiſtimantes.
LIII Nondum planè hoc negocio confecto, bellum incidit, Æquis ſimul, *Bellum Romæ ab Æquis, Volſcis, Latinis & Tuſcis illatum.*
Volciſque & Latinis in agrum Romanum impreſſionem facienti-
bus, Etruſiſque Sutrium, ſociam populi Romani urbem, obſidenti-
bus. Quo in bello cùm tribuni militum, qui rei ſummæ præerant,
caſtris ad Marcium montem poſitis, à Latinis in obſidione haberen-
tur, metuque amittendorum caſtrorum Romam auxilium poſtula-
tum miſiſſent: Camillus tertium dictator creatus eſt. De hoc bello
duæ referuntur narrationes. quarum eam, quæ fabuloſa eſt, priori
loco exponam. Latini (ut ajunt) Romam miſſis legatis, filias eorum
virgines ingenuas in matrimonium ſuis poſtulaverunt, incertum
ſtudióne gentes, ut fuerant antiquitus, denuo inter ſe conjungendi,
an ut belli occaſionem arriperent. Quæ petitio cùm anxios, conſi-
liique incertos Romanos teneret: (nam & bellum metuebant, quia
nondum à Gallica clade vires recepiſſent: & peti non mulieres, ſed
obſides, reique nomen affinitatis prætendi ſuſpicabantur) ancilla
nomine Tutula, ſive (ut alii volunt) Philotis conſilium magiſtrati- *Ancilla Romam bello liberat.*
bus dedit, ut ſecum juvenculas alias ancillas, ac forma liberali præ-
ditas, ſponſarum nobilium modo exornatas, ad Latinos mitterent:
LIV reliqui ſibi curæ fore. Senatus ei conſilio paruit, delectaſque, quæ
ad eam rem Philotidi probarentur, ancillas, veſte & auro ornatas ad
Latinos miſit, non procul ab urbe caſtra habentes. Noctu reliquæ
quidem gladios Latinis ſubtraxere: at Tutula (ſive ea Philotis eſt)
caprificum altam conſcendit, & obtenta retrò veſte, Romanis face
accenſa ſignum dedit: ita enim rem cum primoribus compoſuerat,
nemine civium conſcio. Quare & milites juſſi à magiſtratu exire,
tumultuati, vixque tandem mutuò ſe nominatim invocantes, ſigna
ſecuti ſunt. Venêre autem ad caſtra, inopinantibus & ſopore preſſis
LV hoſtibus: majorique eorum parte occiſa, caſtris potiti ſunt. Factum

Nonæ Capratinæ.

est hoc Nonis Quinctilibus, quæ nunc Iuliæ sunt: in memoriam-
que facinoris solenne illud festum agitur. Primò enim confertim
urbe exeuntes, multa communium ac tritorum apud Romanos no-
minum, ut sunt Caii, Marcii, Lucii, & alia id genus, inclamant: imi-
tantes eam quæ tum mutua inter properandum fuit invocatio. De-
inde ancillæ eleganti habitu circumeunt, iocisque obvios impe-
tunt: est & pugna inter ipsas, quo indicatur, tum quoque ipsas con-
tra Latinos suis auxilio fuisse. Cùm epulantur, sedent sub umbra-
culis ex ficulneis frondibus contextis: & diem Nonas Capratinas
nuncupant: nimirum à caprifico, à qua facem illa ardentem sustu-
lerat. Alii pleraque hæc propter Romulum instituta ferunt: is e-
nim concionem habens ad Capræ paludem extra urbem (ut in vita
ejus narravimus) subitò caligine & turbine venti coorto, aut, ut alii
putant, Solis defectu accidente, è conspectu hominum sublatus est
ea ipsa die: ideo *Capratinis Nonis* à Capræ palude nomen esse pu-
tant. Altera de qua mentionem feci, narratio, & quam plerique LVI
auctores probant, talis est. Camillus tertium Dictator factus, cùm
accepisset exercitum cum tribunis militum à Latinis & Volscis ob-
sideri, coactus est etiam eos, quorum ætas jam ad bellum gerendum
præteriisset, armare. Longo autem itinere circumiit Marcium mon-
tem, ignaris hostibus, ac à tergo eorum cum exercitu consedit, mul-
tisque ignibus accensis præsentiam suam suis indicavit. Itaque ob-
sessi animo recepto hostes adoriri, ac prœlium committere statue-
runt. At Latini & Volsci ab hostibus circumdati, consilio alias co-
pias domo adventātes operiendi, simul & Etruscorum auxilium ex-
pectantes, castris sese continuerunt, vallumque multis lignis undi-
que sepierunt atq; obstruxerunt. Quod sentiens Camillus, veritus-
que ne idem sibi casus accideret in quem hostes aduxerat, ante ca-
pere tempus decrevit. Itaque ante lucem multis ignibus ad hoc pre-
paratis, cùm ventus vehemens à montibus incubuisset, summo ma-
ne copias eduxit: reliquisq; militibus mandato, ut ab omni parte ja-
cula immitterent, & cū magno clamore irruerent, ipse cum iis, quos
ad incendendam sepem hostium ligneam instruxerat, ea parte, qua
potissimum ventus castris hostium accidebat, tēpus cōmodum ex-
spectavit. Commisso prœlio, cùm & Sol ortus esset, & ventus ve LVII
hementius flaret, dato impetus signo, sepem jaculis ignē ferentibus
complevit, flamma à materia copiosa, ligneisq; munitionibus nutri-
ta, in orbem omnia corripuit atq; hausit. Latini, quibus nihil erat in
promptu, quo ignem restinguerent, castris jam totis incendio occu-
patis in arctum compulsi, coacti sunt se inde in armatos ac pro ca-
stris in acie stantes hostes immittere: itaq; eorum pauci effugēte cæ-
dem: qui in castris manserant, incendio perierunt: tandem Romani,
igne exstincto, opes hostium diripuerunt. His actis, relicto in castris
filio Lucio, qui captivos & prædam custodiret, ipse in fines hostium
irrupit: Aequorumq; urbe capta, & Volscis deditione acceptis, recta
ad Sutrium copias rapuit, ut id obsidione Etruscâ liberaret: neque
enim

Camilli victoria de Latinis.

enim de iis quæ ibi acta fuissent, cognoverat. At Sutrini, qui deditionẽ jam hostibus fecerant: omnibusq; bonis spoliati, singulis tantum cũ vestimentis dimissi erant, in itinere cum conjugibus & liberis Ca- *Sutrium Camillus recipit.*
LVIII millo occurrerunt, suamq; apud eum fortunã lamentati sunt. Horum miserabili adspectu Camillus ad misericordiam cõmotus, cùm Romanos quoq;, Sutrinis eos obtestantibus, lacrymas effundere, & casum eorum indignè ferre videret: statuit nulla interposita mora statim calamitatem Sutrinorum ulcisci, eaq; ipsa die ad Sutrium accedere: cogitans fore, ut in hostes, qui in urbem divitem, omnibusque bonis abundantem recẽs cepissent, ac neq; in ea quenquam hostem reliquissent, neque aliunde expectarent adventurum, omnino dissolutos & sine omni custodia securos incideret. idque ejus consilium eventus comprobavit. Non enim proficiscens modò Sutrium hostes fefellit, sed etiam ad portas pervenit, murosq; occupavit, nemine eorum animadvertẽte: nullas enim stationes habebant, sed per domos dispersi vino & conviviis indulgebant. Itaq; cùm jam occupatam à Romanis urbem intelligerent, adeo pleriq; crapula torpebant, ut ne fugam quidem capere possent, sed turpissima morte intra domos deprehensi perirent, aut sese hostibus dederent. Ita Sutrium eadem die bis captũ, his, qui cepissent, ademptũ, & iis qui amiserãt,
LIX opera Camilli redditum est. Triumphus, quem de his bellis duxit, non minorem ei gratiã ac decus, quàm duo priores conciliavit: nam etiam qui summa ejus viri invidia flagrabant cives, solitiq; erant omnes ejus victorias fortunæ magis quàm virtuti adscribere, tunc rebus ipsis gestis coacti sunt gloriam hanc prudẽtiæ ac industriæ ejus acceptã ferre. Inter eos qui Camillo invidebant atq; adversabantur, *M. Manlius tyrannidem affectans, necatur.* præcipuus fuit Marcus Manlius, cui Capitolini cognomen inditũ erat, quod Gallos noctu arcẽ invadentes primus omnium repulisset. Is cùm virtute gloriam Camilli superiorẽ parare non posset: alia via, cui multi ante ipsum institerant, potentiam omnem in repub. ad se unum transferre tentans, popularis esse cœpit, maximeq; debitoribus opitulari, aliorum contra creditores suos causas defendendo, alios nexos abduci secundum legem, prohibendo, quo effecit, ut continuò egenorum magnã circa se manũ haberet, qui ferociendo, ac in
LX foro turbas movendo optimatibus magnum metum injicerẽt. Dictator hujus rei causa dictus Quinctius Capitolinus, Mãlium in carcerem conjecit: plebe autem vestem mutante (id quod fieri consuevit magna publicaq; calamitate) Senatus tumultum metuens, vinculis eum liberari jussit. Neq; is dimissus meliorem se præbuit: sed vehementius populum suum facere, urbemq; seditionibus agitare intendit. Rursus tribunus militum creatur Camillus. At Manlio in jus vocato, accusatoribus ejus magno impedimento fuit conspectus Capitolii, cùm de foro is locus cerneretur, unde ille nocturno certamine Gallos propulsaverat: ipseq; reus manus eo protendens, ac cum lachrymis memoriam suæ pugnæ renovans, commiserationem intuentibus moveret: adeò ut judices, quid agerent, incerti, sæpius

judicium differrent, cùm neque apertè convictum criminis dimittere vellent: neque legibus uti contra reum possent, re ab eo gesta obtutui omnium eo in loco adversante. Quod cùm animadvertisset Camillus, judices extra portam in lucum Petelinum conduxit, unde Capitolium videri non poterat: ibi & accusator reum Manlium peregit, & memoria factorum, conspectu Capitolii adempto debilitata, judicibus concessit ut præsens flagitium justa ira prosequerentur. Damnatus igitur Manlius, inque Capitolium adductus, de Tarpeio saxo dejectus est: locusque unus eidem homini & eximiæ gloriæ monumentum, & pœnæ ultimæ fuit. Romani ædibus ejus solo æquatis, templum in ea area Iunoni Monetæ posuerunt: in posterumque, ne quis patricius in arce habitaret, publico decreto sanxerunt. Exinde Camillus tribunatum militum sextum sibi oblatum recusavit, utpote ætate jam admodum provectus, invidiamque, & quæ tantam gloriam, totque prosperos successus sequitur, mutationem fortunæ metuens: adhæc morbo per eosdem dies afflictus, quam excusationem evidentissimam habebat. Neque vero populus missum eum fecit, sed clamans, neque equitem se eum, neque pedestri acie pugnantem, sed consiliarium modò & ducem desiderare, coegit ut imperium susciperet. & cum uno collegarum Lucio Furio statim exercitum adversus hostes duceret. Ii erant Prænestini & Volsci, sociorum populi Romani agrum magnis copiis depopulantes. Camillus cùm castra hostibus opposuisset, trahendum bellum censuit, ac se confirmato corpore, ubi tempus pugnæ incidisset, adfuturum dixit. Lucio autem Furio gloriæ cupiditate ad prœlium committendum ita inflammato, ut ab ea sententia deduci nullo modo posset, eoque etiam centuriones instigante: veritus ne juvenes invidia adductus à re bene gerenda detinuisse judicaretur, invitus quidem ei ut in aciem educeret, permisit: ipse propter valetudinem cum paucis in castris remansit. Cæterùm cùm Lucius pugna temerè commissa pulsus esset, fugam Romanorum sentiens Camillus, non se continuit, quin lecto exiliens cum suis comitibus ad portas castrorum fugientibus obviam rueret, ac per eos ad insequentem usque hostem prorumperet: itaque & qui castris jam appropinquabant, statim pedem referentes, ducem secuti sunt, & priores firmato gressu ante eum in orbem coierunt, mutuò sibi fidem dantes, non defuturos sese Imperatori. ita hostes à persequendo desistere coacti sunt: Postridie Camillus eduxit in aciem, & hostes prœlio fudit: fugientibusque instans, eodem impetu castra cepit. Secundum hoc factum allato nuncio, Satricum coloniam Romanorum ab Etruscis captam, colonosque omnes occisos esse, majorem ac graviorem copiarum partem Romam misit, ipse cum iis qui & ætate & animo maximè vigebant, Etruscos urbem habentes adortus vicit, & partim cecidit, partim expulit. Reversus inde Romam cum ingenti præda, ostendit eos omnium prudentissimos esse, qui imbecillitati & senectuti imperatoris peritia fortitudi-

Margin: LXI (at "Quod cùm animadvertisset"); *Iuno Moneta.*; LXII (at "Exinde Camillus"); *Camillus VI. trib. militum.*; LXIII (at "Lucio autem Furio"); *L. Furij temeritas.*; *Prænestinos & Volscos vincit Camillus.*; LXIIII (at "Secundum hoc factum"); *Satricum receptum.*

neque præditi non diffiderent, sed eum potius recusantem languen-
temque sibi præficerent, quàm juvenem imperium affectantem. Ita-
que cùm de Tusculanorum defectione esset renunciatum, missus est *Tusculanorum defectio & deditio.*
ad eos recipiendos Camillus: eique unus de quinque collegis addi-
tus, quem ipse voluisset. Delegit autem præter omnium opinio-
nem, reliquis præteritis, L. Furium, eum qui invito nuper ipso cum
hostibus congressus, rem male gesserat. Videtur autem id eo consi-
lio fecisse, ut & eum casum occultaret, & virum hunc ignominiæ e-
LXV ximeret. Porrò Tusculani callidè peccatum suum correxerunt.
Nam & agros cultoribus haud aliter quàm in pace frequentibus re-
pleverant: & apertis urbis portis, pueri in scholis discebant, artifi-
ces in tabernis suo quisque operi incumbebant, multitudo urbana
in foro togati obambulabant, magistratus diversoria Romanis se-
dulò parabant: perinde ac si neque commisissent quicquam mali,
neque exspectarent. Camillus, rebellionem quidem ab aliis factam
nihilominus credebat, pœnitentiam tamen eorum miseratus, jussit *Æquanimitas Camilli.*
ut Romam irent, ac Senatus iram deprecarentur: ipseque pro eis de-
precator ibi factus, impetravit. ut non modò delicti gratia ipsis fie-
LXVI ret, sed & civitas daretur. Hæc sunt sexto tribunatu militum ejus
præclarissima facta. Postea cùm Licinius Stolo in urbe magnam
seditionem concitasset, qua plebs contra patres insurgens conten-
debat, ut duo consules crearentur, quorum alter ex plebe esset, non
uterque patricius: creatis tribunis plebis, comitia consularia ne fie-
rent, multitudo impediit. Quare cùm non constitutis magistrati-
bus, majores impenderent turbæ, Camillus quartùm Dictator à Se-
natu dictus est, invitâ plebe. Et ipse quoque haud libenter accepit *Camillus IV. dictator.*
eum magistratum quod nollet contentionem suscipere contra ho-
mines, quos tam multis atque arduis in bellis libertatem quandam
resistendi parasse intelligebat: plura enim ipse eorum opera militię,
quàm patriciorum domi effecerat, à quibus tunc invidiosè dictato-
rem se dictum sentiebat, ut aut populi potentiam ipse infringeret,
aut, si non obtinuisset, suam majestatem abjiceret. Veruntamen
LXVII conatus præsentibus malis mederi, cognito die, quo legem perfer-
re suam tribuni plebis in animo habebant, delectum militum eo die
præscripsit, vocavitque populum à foro in Campum, magnam mul-
tam minatus iis, qui non obtemperassent. Reluctantibus tribb. ple-
bis, & contra juramento addito minitantibus ei multam se quin-
gentum millium æris irrogaturos, nisi cessaret populum à suffragiis
ferendis prohibere: sive aliam damnationem & exilium metuens,
turpe sibi post tot præclara facinora, exactaque ætate futurum, sive
plebis vim insuperabilem, pertinaciamq invictam cernens: domum
abiit: ac posterioribus diebus morbi specie usus, magistratu se abdi-
LXVIII cavit. Senatus alium dictatorem dixit, isque magistro equitum
dicto ipso hujus seditionis auctore Licinio Stolone, passus est legem
maximè patriciis molestam perferri, qua statuebatur, ne quis am- *Licinius Stolo lege sua damnatus.*
plius quingentis jugeribus agri possideret. Atq; is quidem Licinius
cùm

cùm ſibi magnum nomen ea lege perlata paraviſſet, paulo poſt ipſe
deprehenſus tantum agri poſſidere, quanto aliis interdixiſſet, ſua
ipſius lege damnatus pœnas dedit. Reſtabat adhuc contentio de
conſulatu, quod erat caput totius ſeditionis, ac maximam Senatui
moleſtiam afferebat: cùm certis indiciis renunciatum eſt, Gallos
iterum ab Adriatico mari cum multis hominum millibus adverſus
Romam proficiſci: eumque nuncium ſtatim belli effectus comita-
batur, vaſtato agro, hominibus, qui Romam perfugere non potuiſ-
ſent, in montes fuga dilatis. Is terror ſeditionem compoſuit: colle-
ctique in unum optimates cum plebi, communi ſententia Camil-
lum dictatorem quintum dixerint. Qui etſi parum aberat ab octo- LX
Camillus V. dictator Gallos vincit. geſimo ætatis anno, tamen periculum & incumbentem patriæ ne- IX
ceſſitatem reputans, nulla adducta excuſatione, nullo prætextu uſus,
ſtatim imperio accepto delectum militum habuit. Cum autem per-
ſpexiſſet barbarorum vim maximam in uſu gladiorum eſſe, quibus
ictum deſuper barbaro more & nulla arte inferentes, per capita præ-
ſertim & humeros hoſtium exigebant: pleriſque ſuorum militum
ferreas galeas, eaſque læves dedit, ut iis illiſi gladii aut delaberen-
tur, aut frangerentur: ſcutorum verò orbes laminis æreis incluſit,
cùm alioquin lignum ictibus cederet: docuitque milites, ut pila ma-
nu porrecta gladiis hoſtium ſubjicerent, ictuſque ita exciperent.
Barbaris jam propè urbem ad fluvium Anienem caſtra metatis, in-
genti præda referta, copias ſuas eduxit, ac in ſaltu herbido, multiſq;
convallibus intercepto eos collocavit: quod factum eſt, ut plerique
ab hoſte videri non poſſent, qui verò viderentur, præ timore crede-
rentur ſe in loca acclivia ſubduxiſſe. Augendæque hujus opinionis
gratia, ante oculos ſuos vaſtari agros paſſus eſt, neque opem tulit,
ſed caſtris munitis conquievit: donec alios hoſtium prædatum ſpar-
ſim iviſſe vidit, alios gulæ ac crapulæ indulgere. Tum noctu levis LXX
armaturæ militibus præmiſſis, qui barbaros inſtruere ordines non
ſinerent, egreſſoſque in aciem ſtatim conturbarent: ipſe orta luce
ſuos in planiciem deduxit, inſtruxitque, non quod Galli putarent,
paucos & timidos, ſed multos atque alacres. Id primùm animos
Gallorum conſternavit, invadi ſe ab hoſte indignum putantium. De-
inde expediti milites irruentes, eos antequam ordines inſtruerent, &
ſe in manipulos dividerent, coegerunt promiſcuè adverſus oblatos
pugnare: poſtremò Camillus cum gravis armaturæ militibus eos
aggreſſus eſt. Hic cùm Galli ſtrictis & altè ſublatis gladiis accurre-
rent, Romani pila & ferro tecta arma ictibus objicientes gladios eo-
rum hebetârunt, factos nimirum è ferro molli, & ad tenuitatem per-
ducto, ita ut facilè flecterentur atque retunderentur: ſcuta quoque
barbarorum pilis confixa, gravabantur. Itaque omiſſis ſuis, Roma-
norum pila manibus avertere conati ſunt. quos ubi Romani nuda-
tos viderunt, gladiis adorti, magnam eorum, qui primo loco in acie
ſtetiſſent, ſtragem ediderunt: reliqui per planiciem diffugerunt: cùm
& Camillus tumulos locaque edita occupaſſet, & ipſi ſatis ſcirent,

caſtra

LXXI castra sua, quæ audacia sua freti non muniverant, facilè captum iri. Pugnatum esse traditur anno post captam Romam vigesimotertio: atque ex hac pugna demum Romanos fiduciam stabilem contra Gallos cepisse, quos ante vehementer metuerant, & quo minus ante occidionem ab iis deleti essent, morborum vi & insperata fortuna effectum crediderant. Tantus autem is metus fuerat, ut lege quoque sacerdotibus militiæ immunitas, præter quàm si Gallicum bellum incidisset, data fuerit. Hoc ultimum facinus militare Camilli est. nam Velitras citra pugnam se dedētes obiter hoc in bello cepit. Cæterùm supererat certamen domi, prioribus longè majus atque difficilius, contra populū, qui victoria bellica vires suas auxerat, ac contra legem & Senatus voluntatem contendebat, ut alter consulum plebeius crearetur. Itaque Senatus noluit Camillum dictatura abire: ut si hunc cum summa & valida potentia auxilio haberet, eo melius propugnare pro optimatum in republica imperio posset. Cùm Camillus in foro sederet, ac responsa daret, missus est viator ad eum à tribunis plebis, sequi se jubens, injiciensque manum tanquam vi tracturus. Clamore autem ingenti tumultuque, quantus nunquam ante alius fuerat, exorto in foro, Camilli comitibus lictorem de tribunali proturbantibus, plebe detrahi eum debere inferius vociferante: Camillus, incertus quid ageret, magistratu quidem se non abdicavit, sed iis, qui consilio aderant, secum acceptis ad Senatum perrexit: ac priusquam in curiam intraret, obversus ad Capitolium, deos precatus est, ut quàm optimum finem huic rei imponerent, vovitque sedata seditione templum se Concordiæ dedicaturum.

Velitræ receptæ.

Contentio de consule plebeio.

LXXII In Senatu cùm res magna sententiarum diversitate, graviq; certamine egeretur, vicit tandem mollior, quæ plebi concessit, ut comitiis consularibus alter consulum ex plebe crearetur. Hanc Senatus sententiam Camillus populo annuntiavit: tū confestim plebs delectata, quod rem tenuisset, cum patribus in gratiam rediit, dictatoremque cum applausu & lætis acclamationibus domum deduxit. Postridie concione habita scitum est, ut templum Concordiæ in rei memoriam, ad forum & Comitium spectans ædificaretur: & ad Latinarum feriarum triduum eodem edicto quartus adjectus dies: statimque diis omnes Romani coronati sacram rem facerent. Comitiis præfuit Camillus, factique consules Aemilius Mamercinus de patriciis, L. Sextius omnium ex plebeiis primus.

Latina aucta.

LXXIII Hic fuit actionum Camilli finis. Nam anno insequenti gravis pestilentia Romam invasit, quæ cùm innumerabilem hominum multitudinem, tum eorum, qui magistratus gerebant, plerosque absumpsit. Camillus quoque tum vitæ finem fecit, ætatis ratione sanè, ut quisquam potuit homo, morti maturus: sed cujus mors majorem Romanis, quam reliquorum qui tum perierunt omnium, dolorem attulerit.

Mors Camilli.

IN CAMILLUM ANnotationes.

Notißimum est, Romam à Gallis anno V. C. CCCLXV. *captam esse, & à M. Furio Camillo receptam, quo maxime facinore nobilis est anno ante Christi natales* CCCXXCVI. *Qui scire cupit, quæ alia in Græcia atque alibi eadem tempestate acta sint, Polybij libri primi initium legat. Camillus autem unde sit cognomen, supra in Vita Numæ est expositum.*

Cap.2. In magna illa contra Æquos.) *A. Postumius* Tubertus *dictator Aequos & Volscos vicit anno V.C.* CCCXXIV. *Describitur historia apud Livium libro 4.* Αἰκανοὺς *esse Aequos & notum est, & alibi dictum. Lapus imperite hîc & infra Secanos nescio quos substituit.*

Cap.3. Veiorum obsidio.) *Quod in Græco additur,* τούτους ἔνιοι Οὐενετανοὺς καλοῦσι. *Lapus ita reddit:* Hos quidam Oenetanos vocant: *Amiotus* Venetanienos *reddidit: nihilo planè rectius. De Oenetanis istis ipsi viderint.* Βήιοι, Veii *sunt, urbis nomen.* Οὐειεντανοὺς *scripserat Plutarchus, uti existimo: ostensurus ita* Veientes (*hi sunt Veiorum incolæ*) *cives ejus urbis quæ* Βήιοι *dicitur, à nonnullis scribi: Zonaras:* Οὐιέντας *habet. Nam &* Οὐήιοι *alij scribunt, ut* Οὐάῤῥων, Σερούϊος, Ὀκταούϊος, *cùm alij rectius (meo sanè judicio, qui pro V. consonante, consonantem valdé affinem quam diphthongum, hoc est, nihil minus, quam consonantem ponere malim)* Βάῤῥων, Σέρβιος, Ὀκτάβιος *(etsi ipse in Fabio* ὀυικόλας *scribat)* O*vicula: itemque* καλουεῖος, *&* λαουῖος *& alia id genus, si non hoc librariorum potius est quàm auctorum) eoq; respexisse videtur Plutarchus hoc loco. Græci V. consonantem non habent, nisi quod* Βῆτα *propius quàm* Οὐ *diphthongum eo accedere apparet, & Latinæ pronunciationis ignorationi acceptam referēdam putem.* Πρόσχημα *autem non esse propugnaculum, ita liquet, ut pro hac versione neminem propugnaturū credam.*

Cap.5. Sed nimirum divinitus.) ἀπ' οὐδενὸς αἰτίου πλὴν εἴ τι θεῖον. Θεῖον *aliquando* sulphur, *est hîc adjectivum ac ad* αἴτιον *substantivum pertinet. Lapus, nescio quod* sulphuris augmentum, *contra & sententiam auctoris, & rationem commentus est, atque historiam.*

Cap.8. In quem Ino.) *Inûs fabulam, ut propter sororis suæ Semeles filium Bacchum educatum à Iunone sit afflicta, ex Ovidio require libro 3. Metamorphos. & Fastorum lib. 6. & apud alios: nostrum quoque quæstione Romana* XVI. *&* XVII. *Eam esse Leucotheam & Matutum, Cicero etiam in Tusculanis quæstionibus libro primo & tertio de natura deorum testatur. Pellex hîc Semele dicitur, quod ex Iove Iunonis marito Bacchum concepisset.*

Cap.9. Qui sacra ista perficeret.) κατακολουθήσαντα, *ad verbum* subsequeretur: *vel verius,* exequeretur. *Apud Livium est,* qui exta prosecuisset. *Est autem idem ac si diceret:* eum qui sacra ista peregisset.

ſet. *cogitavi tamen etiam hoc fieri potuiſſe, ut in peregrina lingua laberetur Plutarchus, & vocem* proſecuiſſet *pro* proſequeretur *acciperet. quod genus erratorum & obſervari debet, & veniam meretur. Fabulam autem hoc eſſe quod narratur, etiam Livius putavit.*

Cap. 10. Vultum terræ defixiſſe.) *καταμυνήσεις. Lapus*, quandoque ſeſe expurgaſſe. *Ego aut καταμύσεις legendum, à verbo καταμύω, quod eſt* oculos ad ſolum flecto, in terram obtueor (*qualis apud Virgilium,*

Diva ſolo fixos oculos averſa tenebat)

aut verbum μυέω aliquando idem quod μύω ſignificare, credendum puto. Exempla horum portentorum ſunt obvia: quæ ex hiſtoriis & poetis huc conducere, non eſt noſtræ brevitatis: & ſub finem Coriolani *eſt hac de re brevis Plutarchi diſputatio. Iam quod mox ſequitur ἐντρυφᾶσθαι, non eſt profectò* lautè ac luxurioſè vivere, *ſed* ludibrio haberi, & præ faſtu ab aliquo contemni: *ſed mitto perſequi pleraque.*

Cap. 13. Apollini.) *Hoc ex Livio, ipſaq; hiſtoria conſtat. In Græco eſt θεῷ τούτῳ, ut appareat aliquot verba excidiſſe, in quibus mentio eſſet facta Apollinis.*

Cap. 15. Hyems tum.) *χειμὼν etiam tempeſtatem ſignificat. Locus eſt corruptus.*

Cap. 21. Achillis exemplo.) *Proverbium vide, ἀχίλλειος εὐχή*, Achillis votum. *Res eſt ex primo Iliadis libro nota. Secus Ariſtides votum fecit, in exſilium pulſus. & profectò longè aliter ſe Camillus, longeq; fortius erga patriam geſſit, quàm erga ſuos Achilles, ut ſuſpicatus interdum ſim, negantem particulam οὐχ inter ὧν & ὥσπερ extritam ab imprudente rei librario. μετάνοιαν Camillus ſuis, non ὄλεθρον, ut Achilles cùm alias, tum ἰλ. π. 98. imprecatus eſt. occaſioniq; imminuit ſervandi eos, qui perditum ipſum valuerant: nam multa millia civium perdidit exſpectando, dum privatus eum dolor utcunq; excitaret, (κατὰ συμβεβηκὸς αἰτία) ſuos juvandi ad neſcio quā laudabilem Patrocli ſui ulciſcendi ardorē. Vtut ſit, ego οὐχ deſidero, nam alioqui non Plutarchicè, ſed pueriliter Achillis exemplum fuerit adductum: niſi ad illum unū verſum tota hiſtoria reſpicimus. ἰλ. α. 240.*

Ἦ ποτ' Ἀχιλλῆος ποθὴ ἵξεται υἷας Ἀχαιῶν.

ut verbo dicam: Camilli fuit laudabilis, deteſtanda Achillis actio itidem atque imprecatio. Porro quæ de aſſe & denario ſcribuntur in Græco non ſunt integra. Poſt illud προσιόντος μηνὸς ἰουλίου, non ſatis aſſequor. Cenſor is fuit C. Iulius, anno qui damnationem Camilli præceſſit, mortuus, ut eſt apud Livium.

Cap. 29. Apud Aliam fluvium.) *Poetæ Alliam; duobus LL. ſcribunt, quæ ſcriptio vulgo obtinet, cùm noſtra & Græca ſit verior, ut in* *Alia, Allia.* *Livianis Annotationibus jam ante docuit Sigonius. Addam obiter, quod ad eam ſententiam confirmandam facit. Aſconius in Tullianam Divinationem, hæc exponens verba,* habet Allienum, hunc tamen à ſubſelliis, &c. *oſtendit dubitatum fuiſſe, proprium ne id no-* *Aſconij locus.*

men,

men, an verò appellativum fuerit. Quo ex loco satis constat, & Aliam *fluvium (nam inde nomen factum videri ait) unico* L. & *in oratione ista Ciceronis eodem modo* Alienum *scribendum fuisse: alioquin in voce,* Alienum, *nihil erat scrupuli, quæ ut ab* Allia *deduceretur, ita appellativi & adjectivi vim non habeat.*

Cap. 30. Sintne dies aliqui nefasti.) *Locus totus est à Lapo male versus. Disputat autem hac de re Plutarchus in quæstionibus Romanis. Habet & lectu digna Macrobius* Saturnaliorum *primo, & alij. Hesiodi de diebus sententia, ex ejus de ea re libello cuivis potest innotescere. Quod autem tertio supra versu legitur* περὶ τροπὰς θερινάς, *ego,* post Solstitium, *verti: ut ostenderem, vel illud* περὶ *latius, quam alioquin, sumendum: ut significet, haud diu post. Vel* μετὰ *(quod puto) scriptum fuisse. non enim ignoravit Quintili mense medium fuisse: quod paulò infra, & in Problem. Rom. monet.*

Ibid. Vnam in Leuctris, alteram apud Geræstum.) *Locum exempla obscurum reddunt. Nihil Leuctricâ Epaminondæ Thebanorum ducis de Lacedæmoniis victoria notius. De altera illa contra* Thessalos *& Lattamya, meminit Plutarchus noster in libello de improbitate Herodoti, aitque Thessalos, cùm Græciam ad Thespias usque occupassent, à Bœotis victos esse prælio, Lattamia (sic enim ibi scribitur) Thessalorum duce etiam interfecto: idque paulò ante pugnam ad Thermophylas factum ibi ostendit. Sanè hac de re alibi nihil me legisse recordor. Herodotus in Vrania Phocensibus videtur hanc victoriam adscribere, iniquior aliàs etiam Bœotis, ut* Plutarchus *ibi docet. Sed in nostro, quem tractamus, loco, duæ voces sunt mihi mendo suspectæ,* Γεραιστῷ *&* διακοσίοις: *quarum altera Geographiæ videtur repugnare, alteram certa temporum ratio improbat. nisi fortè Geræstus etiam Bœotiæ locus est apud Thespias: nam Euboicus nihil huc facit. Cæterùm inter pugnam Thermopylensem (cui hæc Thessalorum clades non multum antecessisse dicitur à Plutarcho) & Leuctricam Epaminondæ victoriam, anni* CVIII. *non plures intervenerunt, quod ex Pausania, Diodoro Siculo, Polybio, alijsq; auctoribus demonstrari facilè potest. Vt verum non sit, quod hic dicitur neque* διακοσίοις *stare possit:* ἑκατὸν *malim, itaq; verti. cujus fortassis nota* ϛ *à librario in sigma conversa, falsæ lectioni occasionem præbuerit, quod non hic modò, sed sæpe alibi commissum judico. Cæteræ historiæ notæ sunt, de victis ad Marathonem à Miltiade, ad Plateas à Pausania, ad Mycalen à* Leotychida *& Xanthippo Atheniense, ac post ad Arbela ab Alexandro Magno Persis. neque opus est locos scriptorum indicare. Chabrias apud Naxum Spartanos vicit. Xenophon ad finem quinti* Ἑλλην. *Diodorus libro decimoquinto, Plutarchus in vita Phocionis. ibidem de pugna ad* Cratonem *hoc est, bello Lamiaco: & Diodorus libro decimo octavo de Charonensi, libro decimosexto. Archidamus Agesilai filius fuit: meminit Plutarchus in Agidis initio, & in Laconicis Pausanias. & Diodorus Siculus libro decimosexto ostendit, eodem anno factum, quo hic Plutarchus affirmat. Vide huc etiam libellum*

bellum

bellum Plutarchi de gloria bellica & sapientia Atheniensium, prope sub finem.

Cap. 31. Sacra Pompa in honorem Bacchi ducitur.) *Hoc enim est* τὸν μυστικὸν ἴακχον ἐξάγειν, *vel* ἐξελαύνειν: *quæ pompa ab urbe Eleusinem ducebatur, ut in vita Phocionis hanc ipsam rem scribens Plutarchus docet. Meminit & alias non semel. Canebatur autem simul hymnus, qui & ipse Iachus dicitur. Vide Arrianum libro secundo de exped. Alexandri, ubi de Hercule* Tyrio *disputat. Porro non* Σκηπίων, *sed* Καιπίων *legendum: & intelligendum est de Cæpione, ut alias ostendimus.* ἴακχος.

Cap. 33. Loco à doliis sit nomen.) *Vocatur enim* Doliola. *Pompeius Festus lib. 4. Paulo alia nominis origo à Varrone traditur lib. 4. de ling. Lat. sed Pompeius planè Plutarchum tuetur, & Livius. Vrbem, in quam Vestales effugerant, Livius Cære nominat, unde* ceremonias *dictas Valerius autumat 11. Cæterùm Etruscos fuisse Græcanicos, alibi docuimus, & infra ipsa Roma, ex Heracl. Pontico, urbs Græca dicitur.*

Cap. 38. Agros populati.) Τὴν χώραν ὑποπατούμενοι. *quæ vox non congruit. Suspicor scriptum fuisse* πᾶσαν λῃσάμενοι, *aut aliquid simile.*

Cap. 40. Tiberim tranavit.) *Mirum dictu, quàm nullum aperti loci sensum Lapus extulerit.*

Cap. 45. Gladium attollentis.) κοπίδα διηρμένου. κοπὶς *aliquando* securis *est, alias* gladius leviter curvatus, *falci similis,* ein Säbel oder Tusäck. *Curtius libro octavo. Hic nihil erat periculi, utrũ poneretur. Pro gladio usurpavit infra in vita Aristidis, prælium Plataicum describens:* καὶ πρὸς τοὺς ξιφουλκέας ἐχώρουν οὐκ ἀργῶς, ἀλλὰ ταῖς κοπίσι καὶ τοῖς ἀκινάκαις χρώμενοι. *Et in vita Alexandri Spithridatis Alexandro intentata* κοπὶς. *deinde a Clito in convivio* ξίφος *dicitur.* κόπις *autem aliud est, quod oratorem versutum significat, ac callidum: quod nomen in Hecuba Euripidea Vlysse tribuitur,* ποικιλόφρων κόπις. *& in Lycophronis Alexandra, ubi Zezes:* κόπις ὁ ῥήτωρ καὶ ἔμπειρος, ὁ ὑπὸ πολλῶν πραγμάτων κεκομμένος. γίνεται δὲ ἐκ τοῦ κόπτω. *Eustat. in ξ Ody. monet, antiquis* φλύαρον *sonasse.* Farris *ego vocem ex Livio posui, quod cur Romani* ἐπιχώριον, *usitatum scilicet in ista regione, dicerent, non memini alibi legisse.* κοπίς. κόπις.

Cap. 48. Sexaginta stadia progressus ad Gabinam) *Livius habet, ad octavum lapidem Gabina via. In Græco est* Σαβινίαν, *male pro* Γαβίναν. *Nam* ad miliare, *hoc est octo stadia, &* primum lapidem, *idem est: & Liviana summa quatuor stadiis, dimidio scilicet miliari, quam Plutarchiana, est major. Ita* supra nonaginta stadia *ad Aliam processisse Romanos, dixit Plutarchus: Livius,* ad undecimũ lapidem *Romanos Gallis occurrisse, &c. quod spacium duobus à* Plutarchiano *stadiis superatur. Cicero* milliarium *eodem significatu dixit, ut in Bruto:* cùm plebs prope ripã Anienis ad tertium milliare cõsedisset. *De qua re Liv. li. 2.* tria ab urbe millia passuum *dixit. Idem* quintum *Miliare primus lapis, octo stadia.*

milliare *dixit, lib.6 ad Atticum.* τὸ μίλιον ὀκτὼ στάδιον ὀλίγον ἀποδεῖ, *inquit Plutarch in C. Graccho.*

Ibid. Paucis post Idus Quinctiles.) *Quo die ad Aliam pulsi sint Romani, video non satis convenire inter auctores. Livius initio sexti, & Cornelius Tacitus prope finem* XVIII. A.D. XV. *Kal. Sextilis factum tradunt. Is mensis ejus dies erat decimus octavus. siquidem instituto Numæ Quinctilis* XXXI. *dies habuit. Dissentire ab his Macrobius lib. primi cap.18. Saturnalium, & Plutarchus in problematibus videntur, qui Aliensem diem postriduanam faciunt: id est, pugnatum postridie Idus Quinctiles ajunt. Sed is dies mensis erat decimus sextus. Auctor libri de viris illustribus, habet* XVI. *Kal. August. (ita enim in Aldino legitur) id est, Iulij die decimaseptima: fortaßis scripserat* XVII. *quod cum Macrobio consentiret. Equidem & Macrobius harum fuit rerum apprimé diligens, & nostro auctori hoc in genere plurimum docti tribuunt: & tamen gravißimus scriptor Livius, & nihilo minor Tacitus dissentiunt. Nam receptam lectionem (est enim ea in omnibus quos equidem viderim libris, etiam in Florentino Tacito) convellere, temerarius sit: eo magis: quod ipsos quoq; si hoc sensissent, postridie Idus Quinctiles scripturos fuisse probabile est. Iudicent doctiores. Ego satis habeo monuisse.*

Cap.52. Ad Martis tugurium.) *Sic est apud verbum* καλιάδα ἄρεως, *Latini* Saliorum curiam *appellant: ut* Cic. *lib.1. de Divinat.* Lituus (*inquit*) Romuli cùm situs esset in curia Saliorum eaque deflagrasset, inventus est integer.

πλινθίον. Ibid. Ad cœli regiones.) *In Græco est* πλινθίον, *ut & supra eadem de re in Romulo. Lapus mirificè id ad artificia & fundamenta detorsit: quasi verò* πλινθίον laterem coctum *significat, ac non potius* certam figuram: *quo modo etiam in re militari suum habet usum.*

Cap.53. Ad Marcium montem.) *apud Diodorum quoq; ad finem lib. decimi quarti, cùm hæc ipsa res describitur,* ἐν τῷ καλουμένῳ μαρκίῳ κατεστρατοπέδευσαν, *legitur. Livius,* Ad Metium (*pro* ad Marcium) *is* locus dicitur, *vitio librariorum habuit: quem locum hinc restituit Sigonius. Meminit & Suidas* Marcii montis, *in suo lexico. Quæ de* Philotide *sequitur narratio, est etiam in Romulo supra: ubi non* Tutula *est, sed* Tutola, *in Macrobianis libris* Tutela *etiam legitur. habet enim hoc libro primo cap.6. Saturnalium.*

Cap 60. Quinctius cap.) *Livius hunc magistrum equitum facit, dictatorem A. Cornelium Cossum.*

Cap.65. Satricum Coloniam.) *Sic est constanter apud Liv. hic* Σουτρίαν *est inculcatum ex superioribus. Ego Livium sequi, quàm mendum ab interpretibus retentum, malui: maximé cum historia non admittat.*

Cap.71. Anno post Romam captam XXIII.) *Est quidem in Græco* τρισκαίδεκα, *id est,* tredecimo, *quod & Amiotus retinuit. Lapus* tertio *habet, nisi librarius vocem* Decimo *omisit. Ex Livio, & ratione magistratuum à Plutarcho etiam annotatorum satis constat, vigesimoter-*

mo tertio legendum: & nota numerorum (Nam ne Graci quidem iis carebant) multorum sunt mendorum causa.

Cap. 72. Aemilius Mamercinus.) *Ita legi ex Livio (is L. pranomen addit) & iis qua in Numa de Mamerco & Mamercino habentur, quod autem noster Latinas una die auctas scribit: apud Livium est,* Vt ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adjiceretur. *Fortasse in Livio deest*, feriis Latinis: *alioqui ex horum locorum comparatione effici videretur, ludos maximos & ferias Latinas eandem rem esse. quod minimè puto concedendum.*

PLVTARCHI PERICLES, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

I CVM peregrinos quosdam divites Romæ fortè vidisset Cæsar canum & simiarum catulos in gremis circumferre, iisque sese oblectare; percontatus est: Ecquid apud ipsos mulieres liberos non parerent. Digna mehercule principe vox, qua erroris admonuit eos, qui à natura inditos nobis affectus, quibus ad amorem hominum incitamur, in bestias absumerent. Verùm animo nostro non tantum discendi, spectandique aliquid innata est quædam cupiditas, (quam in canum etiam, simiarumque catulis animadvertimus) sed præterea ratio etiam, quæ eos reprehendat, qui ista cupiditate ad audiendas spectandasque res nullius precii abutantur, iis neglectis quæ pulchræ sunt, & conducibiles. Sensui quidem, cùm ab objecto quocunque afficiatur atque moveatur, forsitan necesse sit, omne id quod oculis offertur, sive inutile id sit, sive utile, apprehendere: intellectus autem ea est natura, ut quæ velit, possit contem- *In eos qui rerum indignarum studio tenentur.*
II plari, & ab iis, quæ non probat, sese nullo negotio avertere. Ergo ad contemplandum ea sunt deligenda, quorum consideratione mens ipsa quoque alatur. Vt enim oculis commodus est color floridus & elegans, qui dum videtur, simul ipsum etiam visum exsuscitat, atq; alit: ita intelligentia iis rebus considerandis adhibenda est, quæ cum delectatione simul ipsam etiam ad suum bonum appetendum provocent; nimirum ad virtutis actiones, quæ dum cognoscuntur, unà æmulationem quandam, ac studium imitandi in animis excitant. In cæteris sanè rebus non semper admirationem ejus, quod factum est, cupiditas idem efficiendi comitatur: & quidem plerunq; contra fit, ut, cùm opus laudemus, opificem contemnamus. Verbi gratia, unguentis & purpura, delectamur iis quidem: ad unguentarios & tinctores pro illiberalibus ac sordidis hominibus ducimus. Quapropter rectè Antisthenes cùm Ismeniam egregium tibicinem audiret prędicari: Atqui homo, inquit, est pravus: alioquin enim tantum in hac arte non præstaret. Philippus filio suo quod suaviter & artificiosè quodam in loco cecinisset fidibus: Non te, inquit, pudet, tam bellè citharam pulsare? Regi enim satis est tantum ocii sibi sumere,

mere, ut alios canentes audiat: multumque tribuit Musis, si specta-
torem, aliis se horum certaminum præbeat. Qui verò ipsi in rebus
vilibus elaborant, eo ipso testatum faciunt. se non magnam præcla-
rarum rerum curam gerere. Neque verò quisquam bonæ indolis a-
dolescens, viso Olympiæ Iove, Phidias fieri cupiit. neque visa ea,
quæ est Argis, Iunone, Polycletus: neque vel Anacreon, vel Phile-
mon, vel Archilochus esse optavit, delectatus eorum carminibus.
Non enim necesse est, cùm opus sit elegans, aut voluptatem afferat,
ideo artificem quoque magni precii esse hominem. Quare hæc spe-
ctatori nihil prosunt, quę non ardorem quendam imitandi, studium-
Virtutis contemplatio. que idem efficiendi ingenerant. Verùm virtutis actiones eo modo IV
afficiunt contemplantem, ut confestim & miretur eas, & auctorem
imitari cupiat. Quippe bonorum, quæ fortuna nobis tribuit, posses-
sionem ac perceptionem fructuum, virtutis verò actiones dili. i-
mus: & ut illa nobis ab aliis præberi, ita his alios impertire volu-
mus. Ipsa enim honestas ad se allicit, cupiditatemque agendi conti-
nuo injicit, spectatorisque animum non imitationi, sed cognitioni
ipsius facti intentum, virtutis studio informat. Hæc nobis cau-
sa fuit, ut in eo opere, quo vitas illustrium virorum describimus,
perseverandum duceremus. Hoc igitur decimo libro Periclis vitam
& Fabii Maximi, ejus, qui contra Annibalem bellum gessit, comple-
xi sumus: virorum cùm reliquarum virtutum respectu similium,
tum mansuetudine in primis, ac justitia, & eo, quod ferendis populi
collegarumque injuriis, patriæ plurimum utilitatis attulerunt.
Periclis genus. Quod an rectè ita putaverimus, ex historiis, quas modò perscribe-
mus, judicare lector poterit. PERICLES è tribu Acamantide, cu- V
ria Cholargensis fuit, familia & genere claro ortus, quantum ad u-
trunque parentem attinet. Xanthippus enim, qui regios duces apud
Mycalem devicit, Agaristam uxorem habuit, Clisthenis neptem: e-
jus, qui, Pisistrati successorib. urbe ejectis, tyrannidem præclare de-
molitus est, leges condidit, formamq; reip. ad concordiam & salu-
tem optime temperatam condidit Hæc in somnis cùm visa sibi esset
leonē parere, paucis post diebus Periclem edidit, forma reliqui cor-
poris ea, in qua culpari posset nihil, capite tātum oblongo, & incon-
cinno. Itaq; statuæ ejus ferè omnes galeatæ conspiciuntur, quod ar-
tifices id ei vitium exprobrare noluerint. Attici verò poetæ, *schino-
cephalum*, quasi caput scillæ simile habentem, vocaverunt. Et è Co-
micis, Cratinus hæc in fabula, cui Chirones nomen:

Discordiæ, atq; temporis connubio
Prisci, tyrannus est satus ille maximus.

Idemque in Nemesi:

Cephalageretes qui dicitur cœlestibus,
Veni hospitalis, ac beate Iuppiter *

Teleclides ait, aliquando, quid statueret de negociis incumbenti-
anxium *Sedisse in urbe, graVem caput Vertigine.*
aliquando solum

E ca-

E capite immensas sinuoso emittere turbas.

Eupolis in Populis, percontans de uno quolibet oratorum, quos adduci ab inferis finxit, cum Pericles postremo loco esset nominatus, inquit:

Quod hoc ab Orco nunc caput producitur?

VI In Musicis plerique præceptorem fuisse Pericli Damonem (brevi priore hujus nominis syllaba) tradunt, Aristoteles Pythoclidem. Hic Damon, ut videtur, cùm esset summus sophista, ut suam vim & artem populum celaret, Musicæ professione eam texit: Pericli autem, qui se ad certamina civilia accingebat, aliptæ loco, & magistri adfuit. Neque fefellit Damon lyræ prætextu utens: sed, ut homo magnas res moliens tyrannidisque studiosus, ostracismo Athenis ejectus, cavillandi materiam Comicis præbuit. Plato quidem fingit, eum à quodam ita interrogari: *Præceptores.*

Non tu (precor primum hoc mihi respondeas)
Periclem, velut Chiron Achillem eduxeras?

Auditor fuit Pericles etiam Zenonis Eleatæ, naturæ obscuritatem (quod idem profitebantur Parmenides) explicantis eo doctrinæ genere, quod in redarguendo versabatur, contrariarumque sententiarum propositione rem in summas explicandi difficultates adducebat. de quo est illud Timonis Phliasii:

Magnaq; & haud fallax vis partem in utranq; diserti
Zenonis, cunctos soliti reprehendere———

VII Verùm qui maximam cum Pericle consuetudinem habuit, maximeque fastum, & spiritus majores, quàm qui popularem oratorem decerent, in eo excitavit, omninoque ingenii ejus gravitatem ad altum evexit, Anaxagoras fuit Clazomenius. Hunc ejus ætatis homines *Mentis* cognomine affecerunt, sive admiratione ejus in rerum natura indaganda magnæ exactæq; perspicaciæ: sive quod is primus universi dispositionem, ordinemq; non ad Fortunam, aut Necessitatem retulit, sed mentem atq; simplicem ejus principium constituit, quæ confusis omnib. inter se rebus, similares partes secreverit. Hunc virum summopere admiratus Pericles, ab eoq; sublimi illo de magnis & arduis rebus dicendi genere impletus, nō animum modò elatum, orationemq; sublimem, neq; infectam plebeia & impostoria scurrilitate habuit: sed & in vultu gravitas ei aderat, in incessu lenitas, in vestitu mundicies: in oratione nihil propter ullum affectum perturbabatur: vox composita, ac placida: deniq; id genus multa alia, qui- *Anaxagoras.* *Mores.*

VIII bus ingētem sui apud omnes admirationem excitabat. Aliquando etiam in foro conviciis & opprobriis impetitus à quodam impuro atque impudico homine, totum diem tacitus eum sustinuit, interim quod habebat negocii conficiens: Vesperi domum modestè abiit, illo comitante, & maledicentiæ nihil sibi reliquum faciente: & tamen Pericles, cùm jam se tenebræ noctis primæ intendissent, famulo suo mandavit, ut ei domum suam præluceret. Cæterùm Ion poeta Periclem in consuetudine superbum fuisse arrogantemq; ait, ipsiusque

que jactantiam multo aliorum contemtu ac superbia permixtam: contra Cimonis in convictu suavitatem, gratiosamque comitatem laudat. Sed Ionem nos missum facimus, qui in virtute tragicam aliquam & satyricam, hoc est, inhumanam prorsus & rigidam disciplinam requisiverit. Eos autem qui Periclis gravitatem arrogantiæ & fastus nomine notabant, Zenon hortabatur, ut ipsi quoque ejusmodi arrogantiam sibi sumerent: scilicet eam simulationem occultè studium quoddam atque consuetudinem honestatis ingeneraturam.
Non hos modò fructus suæ cum Anaxagora familiaritatis IX
Pericles tulit, sed hunc etiam, quod liber ab ea superstitione evasit, qua hominum causas ignorantium naturæque rerum imperitorum animos eà quæ in aere fiunt miracula terrent, perturbantque, & sinistris de Diis opinionibus implicant. Hanc naturalium cognitio causarum pellit, locoque ejus securam pietatem, & spes bonas de numinibus creat.

Philosophiæ naturalis utilitas.

Ferunt aliquando allatum ex agro ad Periclem fuisse caput arietis cum unico cornu nati, & Lamponem quidem divinum, cùm id cornu solidum atque validum vidisset media de fronte enatum, dixisse: Futurum, ut, cum eo tempore duo in urbe principatum obtineant, Thucydides nimirum atque Pericles. ad eum, apud quem id signum sit, unum summa rerum devolveretur. Anaxagoram verò dissecta calvaria ostendisse, non totam eam cerebro repletam fuisse, sed id acutum ovi instar ex toto eo vase ad eam partem confluxisse, qua radices cornu habebant initium. Ac tum quidem in admiratione habitum Anaxagoram: paulò autem postea Lamponem etiam, cùm Thucydide fracto, omnes res populi in potestatem Periclis venerunt.
Ego ita judico, nihil obstitisse, quo mi X
nus & Philosophus, & vates scopum attingerent, alter causam, alter finem rectè prospiciens. nam alteri quidem propositum erat speculari, quibus ex causis, & quomodo id factum esset: alteri prædicere propter quid ita extitisset, ac quid portendisset. Qui verò causa rei inventa putant effici, ut nihil illa designet, non intelligunt ii, se unà cum divinis istis signis etiam artificiosa indicia tollere: sonitus inquam discorum, ignium editorum fulgores, & gnomonum umbras, quæ omnia cum causa quadam constent atque parentur, tamen certi aliquid indicant. Verum hæc disputatio non est hujus loci.
Pericles porrò adolescens dum esset, admodum metuit populum. XI
Videbatur enim forma, Pisistratum tyrannum repræsentare, suavemque ejus vocem, linguæque in differendo volubilitatem & celeritatem similitudinis cum Pisistrato causa ii, qui magno jam admodum natu erant, suspiciebant: ad hæc divitiis præditus, genere illustri ortus, amicos potentissimos habebat. Itaque ostracismum timens, rempubl. ne attingebat quidem. militiæ strenuum se, & in adeundis periculis fortè præbebat. Sed postquam Aristides vita decessit, Themistocles exsulatum abiit, Cimonem bella plerunq; extra Græciam detinuerunt: ibi demum populo se Pericles dedit, paucorumq; divitũ causæ, multitudinis & pauperum res prætulit: cùm quidem esset

Vt ad rempubl. accesserit Pericles.

natura minimè popularis. Enimverò metuens interim ne in suspicionem affectatæ tyrannidis incurreret, vidensque Cimonem optimatum partibus studere, ac summopere ab iis diligi: multitudinem demereri statuit, securitatis sibi ac potentiæ adversus illam paran-
XII dæ causa. Confestim etiam diversam vitæ rationem instituit. Vnica enim via in urbe deinceps utebatur ea, quæ ad forum & curiam ducebat: convivia & omnem id genus comitatem atque convictum planè vitabat, adeo ut toto eo tempore quo in repub. versatus est (quod fuit sanè longum) ad nullius amicorum cœnam venerit: quin & ad nuptias Euryptolemi consobrini cùm ivisset, statim libatione perfecta discessit. Etenim ea vis est consuetudinis cum amicis atque convictus, uti omnem majestatem deprimere valeat: & in familiaritatibus retineri gravitas, quæ ad gloriam requiritur, vix potest. At in eo, qui vera sit virtute præditus, ea pulcerima videntur, quæ maximè apparent: neque quicquam in viro bono tantopere exteri mirantur, quantum domestici quotidianam vitæ ratio-
XIII nem. Quinetiam veritus, ne continua præsentia sua satietatem sui apud populum gigneret, quasi per intervalla in concionem venit, non quacunque re oblata orationem habens, neque semper ad multitudinem progrediens: sed tum demum sui copiam faciens, cùm magna aliqua res operam ipsius requireret (id quod de Salaminia triremi Critolaus narrat) reliqua amicis, & sociis oratoribus submissis expediebat. Horum è numero fuisse memorant Ephialten, qui potestate senatus Areopagitici abolita, civibus (ut est apud Platonem) nimiam atque meram libertatem propinavit; cujus quasi ebrietate quadam populum luxuriasse Comici scribunt, ac noluisse præterea obedire magistratibus, sed equi instar frænum excu-
XIV tientis, Eubœam mordicus impetiisse, & insulis insultasse. Præterea Pericles orationem instituto vitæ suæ, animique magnitudini consentaneam, instrumenti loco sibi paravit, in qua sæpius Anaxagoreum aliquid condimenti loco admiscuit, philosophiam ejus oratoria arte quasi tingens. Nam, ut divinus Plato dicit, ad bonitatem naturæ sapientiam quoque sublimen, vimque propositi obtinendi è philosophia addidit: quodque in ea erat utile, transtulit ad artem dicendi. qua re effectum est, ut longè omnibus aliis præsta-
XV ret. Vnde & Olympii cognomentum invenit: quanquam id alii ab ornamentis, quibus urbem decoravit, alii ab efficacitate ejus domi militiæque demonstrata, tractum censeant, neque quicquam impedit, quin id tituli ei propter varias suas virtutes obtigisse dicamus. Ex comœdiis, quas qui docuerunt eo tempore, multa seriò, multa per jocum de eo dixerunt; apparet propter orationem potissimum id ei cognomentum factum. Hæc enim de eo habent. In concionibus eum tonare ac fulgurare, horribile fulmen in lingua ferre. Memoratur etiam Thucydidis Milesii dictum de vi dicendi Periclis jocosum. Fuit is Thucydides ex optimatibus, ac diu admodum Pericli in republica restitit. Is interroganti Archidamo

Nimia familiaritate contemtum parari.

Facundia Periclis.

Olympii cognomen.

Lacedæmoniorum regi, uter ipſorum lucta præſtaret, Periclesne an Thucydides: Ego, inquit, cùm Periclem luctando dejicio, ille contra ſe non cecidiſſe dicens, vincit; iisque qui viderunt, ita, ut ipſe, dicit, rem habere perſuadet. Enimverò Pericles ipſe in dicen- XVI
do cautus fuit, ac quoties ad tribunal dicendi cauſa accederet, comprecatus eſt Deos, ne quod ſibi præter ſuam voluntatẽ verbum excideret, quod ad rem propoſitam non faceret. Scriptum nihil reliquit, exceptis decretis. Memoria feruntur pauca quædam ejus dicta. quale eſt, cùm juſſit Aeginam, tanquam oculis Peiræei officientem, auferri: & bellũ ſe videre dixit à Peloponneſo ingruere, Sophocli in prætura collegæ ſuo, cùm quodam tempore ſimul navigarent, puerum pulcrum laudanti: ô Sophocles, inquit, non manus modò, ſed & oculos prætoris abſtinentes eſſe decet. Steſimbrotus refert, eum cùm in Samo mortuos pro tribunali laudaret, dixiſſe: Immortales eos eſſe factos, ac deorum ſimiles: ut enim hos non videant homines, ſed ex honoribus tantum ac bonis eorum, eſſe judicent immortales: ita his quoque eveniſſe, uti pro patria occubuerint. Cæterùm quoniam quidem Thucydides hiſtoricus reipubli- XVII
cæ formam à Pericle inſtitutã talem deſcribit, in qua penes optimates ſumma rerum, & ubi verbo quidem populare, reipſa unius principis viri fuerit imperiũ: ac quando ſunt, qui aſſerant, primùm ſub Pericle populũ, cùm ante temperanter vixiſſet, ac ſuis quiſq; laboribus terram coluiſſet, ad diviſionem agrorum, ac pecuniæ publicæ (quæ à ſpectaculis, quibus impendebantur, *theorica* dicuntur) mercediſq; diſtributionem, & ad luxum intemperantiamq; traductum fuiſſe: operæ preciũ fuerit cauſam hujus mutationis ex ipſis rebus perſpicere. Pericles, uti expoſuimus, initio gloriæ Cimonis adverſarium ſe objiciens, demeritus fuerat populũ. Cæterùm victus Cimonis divitiis atq; pecuniis, quibus ille ad opem pauperibus ferendam utebatur, cœnam Athenienſiũ unicuilibet, qui vellet, quotidie præbens, ſeniores veſtiens, prædiorũ etiam ſuorum ſepes deſtruens, ut omnibus poma carpendi libera pateret facultas. His in populũ gra- XVIII
tis ejus inſtitutis ſuperatus Pericles, ad publicorũ bonorum diviſionem animum adjecit, uſus (ut Ariſtoteles autor eſt) conſilio Damonidis Ocenſis. Itaq; celeriter capturis ex ærario, præmiis judiciorũ, aliisq; mercedibus & emolumentis multitudine illecta, & ad ſuam cauſam adjuncta, uſus eſt ejus opera contra ſenatũ Areopagiticum: in quo ipſe non erat, quod neque archon, neque theſmotheta, neq; rex ſacrorũ, neq; polemarchus ſorte erat lectus. nam hi magiſtratus ſorte antiquitus obveniebant: ac qui ſe in iis obeundis probaſſent, ii in ſenatum Areopagiticum cooptabantur. Cæterùm populi auxilio Pericles ſenatũ iſtum factione ſua vicit, effecitq; opera Ephialtis, ut ei major pars judiciorũ adimeretur: Cimonq; tanquam Lacedæmoniorũ fautor, & infenſus populo, oſtraciſmo urbe exigeretur: qui & divitiis & genere nemini ſecundus, victorias de barbaris pulcerrimas reportaverat, urbemq; magna pecuniæ & ſpoliorũ copia reple-

Dicta aliquot Periclis.

Inſtitutio reip. eius.

Areopagi autoritas imminuta. Cimonis exilium.

repleverat, ut in ejus vita scripsimus. Tantum favore populi poterat Pericles. Cæterùm ostracismo pulsis, decennii spacio exsulium terXIX minatur. Interea verò temporis cùm Lacedæmonii magno cum exercitu in Tanagræorũ regionem irrupissent: Athenienfesq; statim obviã iis tenderent: Cimon ab exilio veniens, inter tribules suos in acie stare voluit, ac re ipsa suspicionem inclinatæ ad Spartanos voluntatis abolere: sed amici Periclis facta coitione, eum, ut exsulem, repulerunt. In eo itaq; prœlio acerrimè dimicavit Pericles, coramq; omnibus suam in subeundis periculis fortitudinẽ demonstravit. occubuerunt autem omnes amici Cimonis, quibus idem à Pericle erat intentatũ crimen. Athenienses verò gravis pœnitentia, desideriumque Cimonis incessit, victos in ipsis Atticæ limitibus, graveq; ad proximũ ver bellum expectantes. Quod ut sensit Pericles, haud cũctanter in gratiam populi decretũ fecit, eoq; Cimonẽ ab exsulio revocavit: isq; reversus pacem inter Athenienses atq; Lacedæmonios compofuit. quorũ hos sui studiosos, Pericli, aliisq; popularib. orato-

Pugna ad Tanagram.

Cimonis reditus.

XX rib. infensos habebat. Sunt qui scribant, non ante reditũ Cimoni à Pericle decretum, quàm opera Elpinicæ sororis Cimonis inter eos fuissent arcana pacta inita, in hanc sententiam, ut Cimon acceptis navibus ducentis abiret, ac foris rem gereret, ditionemq; regis subigeret: Pericles autem rebus urbanis præesset. Creditũ est ante quoque Periclem Cimoni, cùm is rei capitalis postularetur, mitiorem redditum precib. Elpinicæ, cùm quidẽ ipse inter alios eum accusare esset à populo jussus: venientique ad se Elpinicæ ac deprecanti, respondisse feruntː ô Elpinice, major natu es, quàm ut tantam rem debeas agere: veruntamẽ eum semel tantũ, ut mandato populi satisfaceret, ad verba cõtra Cimonẽ facienda surrexisse, atq; ita discessisse,

XXI ut minimè omniũ accusatorũ Cimonẽ ipse læserit. Quî ergo fidem mereatur Idomeneus, Periclem culpans, quod is Ephialtẽ amicum suum, atq; ejusdem in rep. factionis, æmulatione invidiaque gloriæ adductus per fraudem necaverit? Hæc enim ita virulenta nescio unde collecta, ei viro objicit: qui ut fortasse non fuit extra omnem reprehensionẽ positus, generosa tamen animi ejus altitudo, ingeniũque liberale nihil tam crudele ac ferũ potuit admittere. Verùm Aristoteles autor est, ephialti, quod esset iis qui paucorũ in rep. principatui studebant, formidabilis, inque eorum qui plebẽ læsissent criminib. deferendis, accusandisque nimis rigidus, inimicos insidias

Ephialtis interitus.

XXII struxisse, opera Aristodici Tanagræi, ac clam occidisse. Secundùm hæc cùm Cimon bellum gerens in Cypro diem suum obiisset, optimates jam ante Periclẽ civium potentissimum factum videntes, cupientes tamẽ aliquẽ ei opponere, vimq; in rep. ejus quodammodo debilitare, ne palam penes unum omnis rerum esset potestas, adversarium ei constituerunt Thucydidẽ Alopecensem. erat is vir moderatus, atq; affinis Cimonis, minus quidẽ bello atq; Cimon præstans, sed in foro ac republica versatus: isq; se in urbe continens, apud tribunal cum Pericle contendebat, statimque factionem in republica

Thucydides Pericli oppositus.

Pericleæ non imparem excitavit. Non enim passus est optimates plebi admixtos, interque vulgos hominum dispersos esse, sicut tum erant, eoque suam amiserant dignitatem: sed segregavit eos à plebe, ac in unum corpus seorsim compegit, ut jam conjuncta eorum potentia quasi in libra contra popularem posita momentum efficeret. Etenim antiquæ illæ simultates horum ordinum, indicium XXIII modo, veluti in ferro, ruptura imminente, notæ obscuræ divulsionem antecedunt, diversarum sectarum, quarum altera popularem, altera optimatum potentiam præferret, ostendebant: sed horum duorum contentio virorum, penitus civitatem in duas partes dissecuit, quarum altera *Populus*, altera *Pauci* diceretur. Ideo tum maximè fræna populo laxavit Pericles, & gratiam ejus captavit in actionibus suis, subinde spectaculum aliquod solenne, aut epulum, aut pompam in urbe instituens, & non inelegantibus voluptatibus cives demulcens. Sexaginta quoque triremes quotannis emisit, in quibus navigabat magnus numerus civium octo minarum mercede conductorum: hique simul & exercebant rem nauticam, & discebant. Præterea colonos emisit mille in Chersonesum, quingentos in Naxum, ducentos ac quinquaginta in Andrum, in Thraciam alios mille, qui cùm Bisaltis habitarent, alios in Italiam ad inhabitandam, quæ tum condebatur Sybarim, quam Thurios nominarunt. Hæc agebat, ut otiosa, ob idque inquieta turba urbem levaret, inopiæ populi succurreret, socios in custodia metuque ne quid novi molirentur additis colonis retineret. Cæterùm apparatus do- XXIV nariorum, quibus Athenas exornavit, tale fuit factum, quod & summæ voluptati decorique esset urbi, & maximam apud alios admirationem excitaret, uniceque testificaretur, non esse ea conficta, quæ de potentia Græciæ pristinisque divitiis referuntur. Huic autem ejus facto maximè inviderunt adversarii, idque traduxerunt in concionibus, clamantes, Populum Atheniensem infamia laborare ac male audire, quod communes Græciæ opes Athenas è Delo transtulisset. cùm quidem Pericles eam excusationem rei, quæ videretur in speciem honestissima, scilicet metuentem se, ne à barbaris inde auferrentur, communia bona voluisse loco munito custodire, ipse refellisset. Ac profectò, dicebant, videtur Græcis ingens contumelia illata, iique palam tyrannide à nobis premi, cùm quæ illi necessitate impulsi ad bellum gerendum conferunt stipendia, his cernant nos abuti ad exornandam, atque inaurandam nostram urbem: cui tanquam impudicæ mulieri appendimus lapides preciosos, addimus simulacra, & templa multis talentorum millibus constantia. Contra hæc Pericles docuit populum, non teneri Athenienses ad XXV rationem pecuniæ acceptæ à confœderatis reddendam, pro quibus ipsi bellum gererent, barbarosque arcerent, iis non equos, non naves, non milites, pecuniam modò conferentibus quæ utique non dantis sint, sed accipientis, siquidem is illud, cujus gratia datur, præstet. Porro autem urbe jam ad bellum satis munita, rebusque neces-

Coloniæ Atheniensium.

Ornamenta Athenis à Pericle confecta.

ceſſariis inſtructa, divitias in eam eſſe impendendas rem, qua & urbi gloriam ſit allatura perpetuam, & effici cum ſummo civium bono facilè poſſit. Scilicet ad eam abſolvendam uſum fore omnis generis artium atque operarum: quo fore, ut & omnes artes excitentur, & omnium manus labore occupentur, totaque propemodum civitas mercedem inde accipiat, iisdemq; rebus ſimul & exornetur, & alatur. Etenim eo tempore ii, quorum erat valida ætas, integræque vires, militiæ publicis ſtipendiis alebantur. Reliquam incompoſitam, ſtudiisque illiberalibus deditam turbam, Pericles cùm neque expertem lucri eſſe, neque ei mercedem ocianti dare vellet, civibus autor fuit ac dictavit magna opera, ad quæ abſolvenda cùm omnis generis artifices, tum longum tempus requireretur: ut jam iis qui in urbe manerent non minor occaſio eſſet ex publica pecunia partem capiendi, quàm iis qui navigabant, in præſidiis e-
XXVI rant, aut militabant. Nimirum materia eorum operum requirebatur, lapis, æs, ebur, aurum, ebenus, cupreſſus: deinde artifices, qui in ea elaborarent, materia ac opus conficerent, fabri, figuli, ærarii, lapicidæ, infectores, aurifabri, ſculptores eboris, pictores, phrygiones, tornatores: item qui materiam adveherent, in mari mercatores, nautæ, gubernatores: in terra fabri carpentarii, ii qui equos ad currus trahendos alunt, aurigæ, reſtiones, textores, ſutores, viarum paratores, metallorum foſſores: ſub unaqualibet artium, tanquam ſuo duce, erat exercitus ſuus hominum privatorum, ac mercedis cauſa operas locantium, tanquam inſtrumentum & corpus, quo ars ſuum opus perficeret. Ita hæ operæ ad omnem fere ætatem ac ſe-
XXVII xum differebant atque diſpergebant capturas. Progredientibus operibus mole quidem ſuperbis, forma autem & elegantia imitationem omnem ſuperantibus, cùm ipſi opifices certatim hoc agerent, ut artificio alter alterum vinceret: tamen celeritas maximè miraculo fuit: quæ enim ſinguli putabant vix multis ætatibus abſolutum iri, ea omnia eo tempore, quo Pericles in republica principatum tenuit, ad finem perducta ſunt. Ferunt ſanè quodam tempore, Agatarcho pictori jactanti ſe, quod facilè & celeriter ſua animalia pingeret, Zeuxin dixiſſe, ſua ſe multo tempore elaborare. id videlicet innuens, facilitate & celeritate in efficiendo, neque diuturnitatem, neque perfectam pulcritudinem operibus conciliari; at tempus ad elaborandum opus mutuò quod ſumitur, ipſius operis abſoluti firmitate perſolvi. Quo majorem Periclis opera admirationem merentur, quæ parvo temporis ſpacio effecta, diutiſſimè durarunt: nam propter elegantiam formæ, unumquodlibet eorum jam tum antiquum videbatur: vigor autem is inerat, ut hodie quoque ſingula nova, recensque facta videantur, adeo floret in iis operibus novitas quædam, cujus formæ nulla ætas officere poſſit. atque
XXVIII ineſt quaſi perpetuo virens quædam & ſenectæ expers anima. Omnibus his operibus præfuit Phidias: quanquam ſingula ſunt à præſtantiſſimis artificibus elaborata. Parthenonem Hecatompe- *Parthenon.*

dum (*Virginis templum, centum pedes undique patens* Latinè di-
xeris) Callicrates & Ictinus ædificarunt. Templum Eleusine, cui à
sacris *Telesterium* nomen, Corœbus inchoavit, columnasque infe-
riores errexit, & epistyliis junxit: mortuo eo, Metagines Xypetius
septum, & columnas superiores addidit: fastigium fenestræ adyti
Xenocles Cholargeus adjecit: Longum murum, de quo Socrates se
ait audivisse ad populum referentem Periclem, Callicrates facien-
dum conduxit. Cratinus id opus, ut tardè perfectum, in comœdia
subsannat, his verbis:

Diu Pericles illud jam verbis movet,
Sed ipsa re nihil promovet.

Odeum.
Odeum intus multis sedilibus ac columnis distinctum, tecto autem
declivi, & uno fastigio clauso contentum, dicunt effigiem esse &
exemplum regii tabernaculi; ipsum quoque operatum rectore Pe-
ricle conditum. Itaque alius Cratini in eum jocus est in Threissis:

Scyllæ caput similis Pericles huc adest,
Odeum habens in capite, vitato ostraco.

Tum quoque primum Pericles magnificentiæ ostentandæ causa, XXIX
Musica certamina.
Musica certamina Panathenæo festo haberi jussit: ipseque iis præfe-
ctus demonstravit, quomodo qui certarent, tibia, voce, vel fidibus
canere deberent. Spectata sunt & tum temporis & alias ea certamina
Propylæa.
in Odeo. Vestibulũ arcis quinquennio extruxit Mnesicles. Mirus au-
tem casus evenit inter ædificandũ, qui indicavit, Deam non abhor-
rere ab eo opere, sed id quo melius perficeretur auxilio esse. Qui e-
nim inter omnes fabros diligentissimus atque laboriosissimus habe-
batur, is de sublimi loco decidit, graviterq; eo casu afflictus, & à me-
dicis pro deplorato relictus est. Pericli autẽ propterea mœsto, Mi-
nerva in somnis apparuit, medicinamq; edocuit, qua usus, celeriter
& non magno labore hominem sanitati restituit. Atque iccirco Hy-
giæ (hoc est salutaris) Minervæ simulacrũ æreum statuit in arce ad
aram, quæ erat (ut perhibent) jam ante posita. Divæ aureum signum
fabricatus est Phidias, inq; columna se ejus autorẽ inscripsit: omnia
autem in ipso posita erant, & (quemadmodũ retuli) omnib. præerat
Calumnia de Phidia, & Pericle.
artificibus, propter amicitiam Periclis. Atq; hæc res alterum invi- XXX
diæ, alterùm calumniis objecit; ferebaturq; Phidias excipere liberas
mulieres, quæ ad opus faciendum ventitabant, quibus Pericles de-
inde abuteretur. Arripuerunt eum sermonem Comici, multisque
convitiis Periclem insectati sunt, qui cum Menippi amici sui ac le-
gati uxore rem haberet: & Pyrilampem propter avium nutritionem
exagitarunt, quod is amicus Periclis, mulieribus, qubuscum hic
consuetudinem stupri habebat, pavones submitteret. Quanquam
quid attinet admirari homines instituto vitæ Satyricos, quiq; obtre-
ctationes potentiũ invidiæ vulgi, tanquam malo alicui genio, con-
secrare solerent? quando Stesimbrotus etiam Thasius incestum Pe-
riclis cum filii uxore ausus fuit comminisci. Adeò difficilis investi-
gatu res est historia vera, cùm posterioribus præteritum tempus co-
gnitio-

gnitionem rerum præripiat: qui verò æquales ſunt ejus, cujus vi-
tam aut acta deſcribunt, ii partim invidia odioq; partim gratifican-
XXXI di ſtudio & adulatione corrupti, veritati officiant. Cùm oratores,
qui Thucydidis ſectæ erant, frequenter contra Periclem clamita-
rent, profundi ab eo pecunias, & accidi reditus publicos: perconta-
tus eſt populum in concione, an magnos ſumtus factos putarent:
affirmantibus ingentes factos. Non igitur, inquit, veſtra hæc ſint
impendia, ſed mea, atque ego donariis meum nomen inſcribam.
Quod cùm dixiſſet, populus ſive magnificentiam ejus admiratus,
ſive ambitione ductus, ne operum ſplendori ſuccumbere videretur,
ſublato clamore, juſſit, ut de publico impenderet, neq; ulli rei par-
ceret. Ad extremum in certamen de oſtraciſmo deſcendens contra
Thucydidem, vicit, eoque ejecto, adverſam factionem evertit. Pro-
inde omni rixa ſublata, civitateque ad concordiam reducta, cùm
planè in ſuam redegiſſet poteſtatem Athenas, reſq; ab illis penden-
tes, nimirum reditus, exercitus, triremes, inſulas, mare, magnamque
potentiam & principatum partim apud Græcos, partim apud bar-
baros valentem, ſubditiſq; gentibus, amicitiis regum, ac fœderibus
regulorum munitum: cœpit minus jam ſe populo obſequentem
præbere: neque ita (ut ante) facilè quavis aura populari impelli: ſed
laxam illam atque nonnihil laſcivam popularem rationẽ, tanquam
XXXII mollem atque floridam harmoniam intendere, ut principatum in
Repub. optimatium. & regni quiddam ſimile efficeret. Se quidem
ipſum ad optimam Reipublicæ formam rectum inculpatumque ac-
commodavit: populum autem plerunq; perſuadendo docendoque,
nonnunquam etiam invitũ eò adegit, ut communi utilitati obtem-
peraret. Eaque mihi in re medicos videtur imitatus, qui in morbo
vario ac diuturno curando, quandoq; moderatam voluptatem affe-
rentia, quandoque mordicantia & violenta remedia adhibent. Nam
Pericles quidẽ, homo unicè natus ad tractandos eos animorum mo-
tus atque impetus, quos omnis generis exiſtere in hominum multi-
tudine tantam dominationem poſſidente conſentaneum eſt, præſer-
tim ferociam, & languorem ſpe & metu ſubinde injecto, tanquam
gubernaculis temperans, illamq; reprimens, hunc mulcens laxan-
do, atque conſolans, oſtendit oratoriam artem eſſe (ut eſt à Platone
nominata) facultatem animos hominum ducendi, maximamque
ejus partem verſari in ratione ac via affectus humanos cùm quietio-
XXXIII res, tum incitatiores regendi: qui cùm ſint tanquã nervi ac ſoni qui-
dam animi, concinnè admodum pulſari tractarique volunt. Atque
ut hoc poſſet Pericles, non vis nuda dicendi præſtitit, ſed (quod te-
ſtatur Thucydides) gloria vitæ autoritaſq; hujus viri, quẽ conſtabat
nulla dona accipere, nulla pecunia corrumpi poſſe: qui cùm urbem
magnam ante ad ſummum faſtigium, maximaſq; divitias evexiſſet,
potentiaque multis regibus tyranniſq; præſtaret, opes tamen, quod
quidam filiorum cauſa faciunt, ne denario quidem ampliores reli-
quit, quàm à patre acceperat. Ac potentia quidẽ ejus quãta fuerit, à

Thucydides urbe ejicitur.

Mutat Pericles ſuum inſtitutum.

Thucydide est perspicue traditum. Comici autem malignè eam notant, sociis ejus Pisistraditarum novorum nomen facientes: & ipsum juramento adactum, ne tyrannidem invadere vellet, fingunt: quod excellentia ejus gravior esset, quàm cui cum populari imperio convenire posset. Teleclides potestati ejus scribit ab Atheniensibus permissos reditus, permissum quoque ut urbes suo arbitrio aut conderet aut demoliretur, mœnia lapidea ædificaret: vel destrueret, in manu ejus posita fuisse fœdera, potentiam, vires, pacem,
Diuturnitas potentiæ Periclis. felicitatemque. Neque verò ad tempus hæc ei, aut fervore volun- XXX
tatis, studiove gratificandi tributa sunt, vigentibus initio ejus in IV
tractanda rep. consiliis. Nam quadraginta totos annos primas partes obtinuit, cùm essent in eadem civitate Ephialtes, Leocrates, Myronides, Cimon, Tolmidas, Thucydides: expulso Thucydide, non pauciores quindecim annos rem tenuit. Idem cùm magistratum annuum adeptus esset, invictum se à pecunia præstitit: alioquin non negligens omninò rei familiaris. Nam bona paterna, quæ justo titulo possidebat, cùm neque injuria dilabi pateretur, neque iis tractandis multum sibi negocii molestiæque exhiberi vellet, eam domesticæ rei rationem iniit, quam & expeditissimam & certissimam putabat: ita ut omnes annuos fructus venderet simul quo-
Res familiaris. tannis, quæ autem ad victum & rem familiarem erant necessaria, singula in foro quovis tempore emeret. Ea ratio neque pubescentibus filiis grata erat, neque largum præbitorem eum mulieres habebant: reprehendebantque istam impensarum rationem indies, & accurato calculo computatam, cùm in magna familia & opibus splendidis nihil abundaret, sed omnes sumtus, omnes reditus ad certum numerum mensuramque revocarentur. Totam autem rem XXXV
familiarem accuratissimè administrabat Evangulus famulus, sive natura, sive institutione Periclis ad id negocium ita egregiè paratus, ut nemo quisquam. Hæc omnia erant ab Anaxagoræ philosophia aliena: si tamen verum est, eum domo sua abiisse, agrumque ociosum pecoribus pascendum reliquisse, furore quodam animi divino, ac elatione impulsum. Quanquam, mea sententia, non eadem ratio est vitæ ejus qui in contemplando solum, & ejus qui in repub. versatur. Alter enim mentis agitationem, nullius instrumenti rerumque extra se positarum adminiculo indigentem, pulcris rebus adhibet: ei autem, qui virtutem usibus hominum applicat, non in rebus modò necessariis, sed etiam bonis divitiæ quandoque sunt habendæ. & ita res habebat in Pericle, qui multis paupe-
Anaxagoras à Pericle neglectus. ribus opem ferebat. Sanè hoc quoque memoriæ proditum est, Anaxagoram à Pericle occupationibus distracto neglectum, magno jam natu, corpore obvelato jacuisse, ac decrevisse vitam inedia finire: Periclem, ut ei rumor hac de re acciderit, tertium accurrisse ad hominem, summisque ab eo precibus contendisse, uti sententiam deponeret, misereretur que si non sui ipsius, at Periclis, cui tantum consiliarium adimeret: tum Anaxagoram reducta veste dixisse, ô Pericles,

XXX ricles, qui lucerna opus habent, oleum ei affundunt. Cùm jam
VI Lacedæmonii inciperent auctus Atheniensium iniquo animo ferre, populum Pericles excitavit, autorque fuit, ut magnos sibi spiritus sumerent, ac magnas sibi res arrogarent. Itaque decretum fecit, quo postulabat, ut omnes Græci ubicunque ii locorum in Europa, Asiave habitarent, omnes urbes, cum magnæ tum parvæ, Athenas mitterent legatos: deliberandum esse de templis Græciæ barbarico incendio abolitis, de sacrificiis, quæ diis pro salute Græciæ vota in prœlio contra barbaros nondum erant soluta; de mari, quomodo id ab omnibus navigari tutò, ac pax constare posset. Hujus rei exsequendæ causa missi sunt viri XX, ex his qui ætatis annum quinquagesimum excesserant: quinque, ut hortarentur ad hoc Ionas, ac Dorienses eos, qui in Asia habitarent, insulatumque ad Lesbum usque & Rhodum incolas: totidem qui per Hellespontum Thraciamque Byzantium usque mandatum deferrent: quinque in Bœotiam, Phocidem, Peloponnesum, inde per Locros, continentemq; finitimam, usque ad Acarnaniam & Ambraciam: totidem dimissi per Eubœam, ad Oetæ accolas, sinum Maliacum, Phthiotas, Achivos, & Thessalos, qui persuaderent iis, ut venirent ad consilium de pace ac societate universæ Græciæ capiendum. Perfectum tamen est nihil, Lacedæmoniis (ut fertur) repugnantibus primumque in Peloponneso quid sibi hic conatus vellet, deprehenso. Adducta autem hæc sunt à

Periclis decretum de concilio.

XXXV me, ut magnitudinem animi ejus viri demonstrarem. In militari-
II bus imperiis eo potissimum nomine laudatus est, quod securitati studeret, ac neque pugnam confereret incerto eventu, & periculis multis propositis: neque imitaretur eos duces, qui cum temerè in discrimen pugnæ rem adduxissent, prospero usi successu, magni habebantur. solitus etiam crebrò ad cives suos dicere, quantum in se positum esset, ipsos nunquam morituros. Cùm autem videret, Tolmidam Tolmæi filium elatum gloria prioris fortunæ, ac honore, qui ob rem bellicam ei eximius habebatur, alieno tempore in Bœotiam moliri expeditionem, ac persuasisse optimo cuivis atque laudis cupidissimo eorum qui militari erant ætate, ut voluntariam militiam subirent: eaque ratione mille viros, præter reliquũ exercitum jam concivisse: conatus est eum retinere, monuitque apud populum eo dicto, quod vulgatum deinde est: Eum, si omnino Pericli obtemperare nollet, tamen non malefacturum, si tempus, qui omnium consiliariorum est optimus, præstoletur. Id quidem dictum mediocri cum applausu acceptum fuit. Sed paucis post diebus annunciato, Tolmidam prœlio apud Coroneam victum occubuisse, cecidisse etiam multos atque egregios cives, Pericli magnam id gloriam benevolentiamque conciliavit, ut viro prudenti, ac civium amanti.

Ratio eius in bellis gerendis.

Tempus.

XXXV Inter res ejus bello gestas Cherronesiaca fuit gra-
III ta, quod eo facto Græcis apud Cherronesum habitantibus salutem attulit: Non enim tantum mille Atheniensibus eo in colonias deductis, bonis viris urbes roboravit; sed etiam Isthmum ab uno mari

Res gestæ Periclis bellicæ.

ad alterum munitionibus ac propugnaculis ſepſit, atque ita Thracum Cherroneſo circumfuſorũ incurſiones arcuit, bellumque continens & grave excluſit, quo ea regio nunquã non urgebatur, latrociniis propinquorum ac finitimorum barbarorum vexata. Admirationi fuit apud exteros, & omni ſermone celebratum, quod centum triremibus avectus Pagis (quæ eſt urbs Megarica) Peloponneſum circumnavigavit. Non enim ſolùm maritimas urbes (ut ante eum Tolmidas) vexavit, ſed & longè à mari cum ſuis claſſiariis militibus progreſſus, ad quos accederet omnes ſuo adventu perterrefecit, atq; intra muros compulit. Nemeæ autem Sicyonios congredi auſos fudit, ac trophæum erexit. Inde ex Achaia, quæ erat confœde- XXX
rata, militibus in triremes aſſumtis, claſſe oppoſitam continentem IX
petiit, prætervectuſq; Acheloum, in Acarnaniam incurſiones fecit: Oeniadiſq; habitatoribus intra muros compulſis vaſtato agro, domum verſus curſum inſtituit: cùm & hoſtibus terrorẽ injeciſſet, & cives re bene geſta incolumes reduceret, ne fortuito quidẽ ullo malo afflictos. Poſt cum magna ſplendidéq; ornata claſſe in Pontũ vectus, Græcis urbibus, ea, quæ petierant, confecit, humaniterq; cum eis egit: vicinis autem circum barbaris populis, eorumq; regibus & principibus oſtendit magnitudinem ſuarum virium ac ſecuritatem, cùm audacter, quocunque libitum eſſet, navigaret, & totum mare in ſua poteſtate haberet. Sinopenſibus ad oppugnandum tyrannum Timeſilaum tredecim naves, præfectumq; earum Lamachum reliquit: cumq; is cum ſua factione urbe excidiſſet, decretum fecit, ut Athenienſes ſexcenti, quibus ultrò ita placuiſſet, Sinopem navigarent, ibiq; habitarent, diviſis inter ſe domibus & agro, quem tyranni

Cupiditates populi inhibet.

prius poſſederant. Reliquis in rebus nequaquam obſecutus eſt cupi- XL
ditati civium, neq; eorum ſe impetui comitẽ præbuit, cùm jam robore ſuo atq; fortuna adeo animos efferrent, ut de Ægypto iterum tentanda, invadendiſq; maritimis regis urbibus cogitarent. Multos quoque jam tum infelix illa Siciliæ cupido inceſſerat, quam poſtea temporis Alcibiades cum ſuæ factionis oratoribus inflammavit. Somniabant etiam Etruriam nonnulli & Carthaginem: &, ut ſperarent aliquid, potentiæ præſentis moles, ſucceſſuſq; rerũ ſecundus faciebat. At verò Pericles eum ardorẽ repreſſit, nimiamq; cupiditatẽ inhibuit, & majorẽ potentiæ partem ad cuſtodienda ea tutò, quæ tum adepti eſſent, convenerit: quippe cui magnũ videbatur, coerceri poſ-

Bellum Delphicum, & contra Spartanos acta à Pericle.

ſe Spartanos. His enim protinus ſeſe adverſariũ præbuit, quod cùm aliàs, tum bello ſacro demonſtravit. Cùm enim Lacedæmonii ducto ad Delphos exercitu, templum Phocenſibus, qui tum tenebant, ademtum Delphis reddidiſſent: ſtatim poſt eorum diſceſſum Pericles eodẽ cum copiis profectus, Phocenſes reſtituit. Cumq; Lacedæmonii oraculi prærogativã ipſis à Delphis datã in ærei lupi frontẽ incidiſſent, ipſe quoq; oraculi prærogativã Athenienſib. impetratam, in dextrũ ejuſdẽ lupi latus inſculpſit. Enimvero rectè ab eo factum XLI
fuiſſe, quod vires Athenienſiũ in Græcia continuit, teſtatũ fecerunt

ea, quæ

ea, quæ deinde acciderunt. Primùm enim Eubœenses defecerunt, & eos ipse bello petiit. Statim deinde annunciatũ est, Megarẽses defecisse, exercitum hostiũ esse in finibus Atticæ, duce Plistonacte rege Lacedæmoniorũ. Igitur Pericles celeriter ad hoc bellum ex Eubœa reversus, conserere manum nõ ausus est, à multis atq; egregiis gravis armaturæ militibus provocatus. Videns autẽ Plistonactẽ admodum adhuc juvenẽ, Cleandridæ cõsilio pleraq; agere, quem ephori, ætatis causa regi, custodis loco atq; consiliarii, adjunxerant: hunc clam aggressus pecuniis statim corrupit, ut ex Attica Peloponnesios abduceret. Exercitu digresso & in urbes disperso, ægri id factũ ferentes Lacedæmonii, multam pecuniariã regi irrogavêre: cui cùm non esset solvendo, Lacedæmone excessit. Cleandridam autẽ, cùm is aufugisset, morte damnaverunt. Fuit hic pater Gylippi ejus, qui in Sicilia Athenienses debellavit: ac videtur avaritiam huic quoq; natura, tanquam cognatũ vitiũ, indidisse, propter quam turpiter perpetrato scelere damnatus, Sparta excidit: quam rem in vita Lysandri exposuimus.

XLII Porrò cùm Pericles rationes gesti imperii reddens, decẽ talenta se in usus necessarios insumsisse diceret: probavit hoc populus, nihil curiosè in arcanũ ejus factũ inquirens, neq; id detegens. Autores habeo interq; eos Theophrastũ philosophũ, quotãnis missam Spartam à Pericle decẽ talenta, quibus proceres reipub. demulcens, bellũ averteret. non quidẽ ut pacẽ redimeret, sed tempus, dum se ad bellũ rectius aliquando gerendum per otium compararet. Secundum hæc continuò in eos qui defecerant conversus, in Eubœam trajecit quinquaginta naves, armatorumq; millia quinque & urbes subegit: Chalcide Hippobotas, divitiis ac gloria præcipuos, ejecit, Hestiæos omnes regione expulit, solisque eam Atheniensibus habitandam dedit. Cur in hos extrema statueret, causa fuit, quod ii navi Atheniensi capta, viros occiderant. Postea induciis inter Athenienses & Lacedæmonios in triginta annos compositis, Samũ cum classe decrevit petendam: eo obtento, quod jussi bellum contra Milesios interposita pactione deponere, non paruissent. *Eubœa subacta.*

XLIII Ac quoniam bellum contra Samios censetur in gratiã Aspasiæ Pericles suscepisse: locus hic requirere videtur, ut de ea muliere disquiramus, quanam tanta arte aut facultate prædita cùm primos in republica viros sibi subjecerit, tũ philosophis de se neq; vilem neq; exiguam loquendi materiam præbuerit. Id quidem in confesso est, Miletum ei patriã, Axiochum patrem fuisse. Fertur autem eam imitatione Thargeliæ cujusdam quæ fuit inter priscas Ioniæ fœminas, potentissimos viros adortam esse. Targelia enim cùm & forma esset egregia, & gratiosa atque facunda, cum multis Græcis rem habuit, eorumq; omniũ regi Medorũ conciliavit voluntates, atq; ita effecit per eos (quippe cùm essent primi ac potentissimi) ut civitates ad Medum inclinarent. *De Aspasia.*

XLIV Aspasiam alii prudentiæ, ac rerum civilium peritiæ gratia cultam à Pericle asserunt: nam & Socrates cum familiaribus quandoq; eam accessit, & mulieres ad aliam audiendã mittere solebant propinqui

aut

aut parentes: quanquam parum decoro se sustentaret artificio, sed puellas corpore quæstum facientes aleret. Aeschines ait Lysiclem, ovium cauponem, obscuris & sordidis parentibus natum, principem inter Athenienses locum eò consecutúm fuisse, quod post mortem Periclis cum Aspasia rem habuisset. In Menexeno Platonis, quanquam per jocum prima scripta sunt, tantum tamen veræ narrationis inest, cum femina illa artis oratoriæ causa multos Athenienses conversatos esse.

Veruntamen magis amatoria causa vi- XLV
detur fuisse, propter quam Pericles eam dilexerit: Cùm enim haberet uxorem etiam generis necessitate sibi propinquam (quæ matrimonio prius juncta Hipponico fuerat, & ei Calliam divitem pepererat) atque ex ea filios Xanthippum atque Paralum suscepisset: postquam unà ætatem conjugibus degere displicuit, uxorem ita volentem alii nuptum tradidit: ipse Aspasiam duxit, summopereque amavit. Etenim, ut fertur, quotidie exiens ac rediens à foro, salutavit eam osculo. in Comœdiis quidem Omphale nova, & Dejanira, Iunoque ea dicebatur. Cratinus verò palam pellicem nominat his verbis:

Iunonem ei parit Aspasiam, atque pellicem
Proterваm, & obscœnam.

Videtur & spurium ex hac sustulisse: de quo cum Eupolis in Populis, ita quærentem fingit:

Spuriusne vivit meus?———

ac respondet Myronides,

———*& esset vir quoque*
Pridem, meretricis timeret ni malum.

Aspasia Cyri. Tam porro illustre fuisse nomen Aspasiæ ferunt, ut Cyrus, qui contra regem de Persiæ principatu belligeravit, quam ex pellicibus suis charissimam habebat, Milto ante vocatam, Aspasiam appellaverit: fuit hæc Phocæa oriunda, Hermotimi filia, & Cyro in pugna interemto, adducta ad regem, plurimum apud eum valuit. Hæc inter scribendum cum ita memoria nobis suggessisset, videbamur non sine crimine inhumanitatis potuisset rejicere, ac præterire.

Bellum Periclis contra Samios gestum. Cæte- XLVI
rùm bellum contra Samios Milesiorum gratia maximè precibus Aspasiæ motus Pericles decrevisse traditur. Bellum enim inter civitates has fuerat de Priena: Samiique cùm prævalerent, jussi ab Atheniensibus desistere bello, ac apud se causam disceptare, non paruerant. Pericles itaque eo vectus, paucorum principatum, quo tum Samus gubernabatur, evertit: acceptosque obsidum loco quinquaginta urbis proceres, totidemque pueros, in Lemnum amandavit. Traditum est sanè, voluisse unumquemvis obsidum se talento redimere, ac multa alia pollicitos eos, qui nolebant populare in Samo imperium constitui. Pissuthnes quoque Persa, cùm Samiis benè cuperet, per literas pro eis deprecatus est, aureorum decem millia promitens, quorum nihil accepit Pericles, sed cum Samiis ita ut decreverat egit, constitutaque populari reipublicæ forma

tum

XLV tum Athenas rediit. Samii ſtatim defecerunt, cum Piſſuthnes ob-
II ſides ſuffuratus iis reſtituiſſet, & cùm Pericles adverſum eos cum
claſſe contenderet, nequaquam ocioſi aut perterriti, mari ſe crede-
re auſi ſunt. Commiſſo acri navali prœlio apud inſulam quam Tra-
gias nominat, Pericles quadraginta quatuor navibus ſuis, hoſtium
naves ſeptuaginta, inter quas militares viginti, ſuperavit, ac egre-
giam victoriam obtinuit. Victor hoſtes inſecutus, ſimul & por-
tum occupavit, & Samios obſedit, adhuc nonnihil audentes exire,
& pro muro pugnare. Sed poſtquam alia claſſis major Athenis ve-
nit, undique jam ſeptis Samiis, cum triremibus ſexaginta mare ex-
terius petiit, ut Phœnicum navibus (hæc enim eſt majoris partis
autorum ſententia) auxilio Samiis venientibus occurreret, ac quàm
longiſſimè ab inſula depugnaret. Steſimbrotus in Cyprum eum
XLV navigare voluiſſe ait, quod non videtur veriſimile. Vtut res ha-
III buit, conſtat in eo peccaſſe ipſum. Avecto enim Pericle Meliſſus I-
thagenis filius Philoſophus, tunc Samiorum prætor, ſive ob navium
paucitatem, ſive ob ducum imperitiam contemtis hoſtibus ſuis per-
ſuaſit, ut Athenienſes adorirentur: factoque prœlio, Samii victoria
potiti ſunt, multis hoſtium captis, multis navibus perditis. & dein-
de mare tenentes, ea quæ ipſis ad tolerandum bellum opus erant in
urbem advexerunt. Ipſum quoque Periclem ante prœlio navali
victum à Meliſſo fuiſſe, Ariſtoteles ſcribit. Porro Samii, ut igno-
miniam acceptam Athenienſibus reponerent, captivis in frontem
inuſſere noctuam, ſicut Athenienſes ipſos prius Samæna inuſta no-
taverant. Samæna navigii eſt genus, ita quidem incurvatum, ut Samana.
proram habeat depreſſiorem, & concavior, itaque ventricoſa ſit, ut
& maria trajicere poſſit, & agi celeriter: ſic dicta, quod in Samo pri-
mùm viſa ſit, à Polycrate tyranno parata. Eas notas ferunt & Ari-
ſtophanem per ambages indicaſſe hoc verſu,

Quàm litteris Sami incolæ ſunt præditi:

LX Pericles audito exercitus caſu, celeriter auxilio ſuis venit, Meliſ-
IX ſumque acie occurrentem vicit, fuditque: hoſtes ſtatim muro cir-
cumjecto incluſit, urbem potius ſumtu & tempore, quàm vulneri-
bus & periculis civium expugnare cupiens. Qui cùm moræ impa-
tientes pugnam poſcerent, ac difficulter contineri poſſent, diviſo in
octo partes exercitu, ſortitus eſt, ut pars, cui alba faba obtigiſſet, re-
liquis pugnantibus ocio & conviviis indulgeret. Hinc ferunt ab
iis, qui voluptate aliqua perfruuntur, *diem* iſtum *album* dici, ad al-
bam fabam alludentibus. Ephorus præterea machinis etiam uſum
ſcribit Periclem, novitatis miraculo adductum, præſente Artemo- Artemon.
ne earum fabro, qui cùm eſſet claudus, ac lectica ad munia ſua ob-
eunda ferretur, inde *Periphoreti*, quaſi dicas *circumgeſtati*, nomen
invenerit. Hoc Anacreontis teſtimonio redarguit Heraclides Pon-
ticus, qui in ſuis carminibus Periphoretum Artemonem nominave-
rit, multis ante hoc bellum ætatibus. Artemonem porro fuiſſe
hominem mollis vitæ, ac pavidum, qui plerunque domi deſederit.

ſupra

supra caput ejus æream parmam duobus famulis tenentibus, ne quid desuper incideret: quod si cogeretur prodire aliquo, lectica pensili prope terram gestari solitum, indeque nomen Periphoreti adeptum. Nono mense, Samiis deditionem facientibus, muros dejecit Pericles, naves ademit, magnamque pecuniariam multam eis imperavit: quarum partem statim dependerunt, reliquum persoluturos intra certum tempus polliciti, obsides dederunt. Hic Durus Samius tanquam tragœdiam si scriberet, inflatius quædam refert, magnæque Periclem & Athenienses crudelitatis insimulat: de qua neque Thucydides mentionem facit, neq; Ephorus, neque Aristoteles, & quæ conficta videtur. Nimirum à Pericle triremiū præfectos, classiariosque Samios in forum Mileti adductos, decemque dies ibi alligatos tabulis relictos inde jam moribundos jussu ejus illisis in capita ipsorum lignis necatos, corpora sepulturæ honore privata & projecta fuisse. Qui sanè cùm alias quoque, ubi nihil est in re quod ipsum attineat, non soleat narrationi ita moderari, ut ne à vero discrepet: hoc loco etiam amplius videtur calumnia petendorum Atheniensium causa patriæ suæ calamitatem exaggerasse. Pericles subacta Samo Athenas reversus, sepulturam eorum qui in bello mortui erant honorifice obiit, habitaque pro more funebri oratione admirationem sui movit. Descendentem à suggesto mulieres dextris datis exceperunt, coronisque & fasciis tanquam athletam victoria potitum exornarunt. At Elpinice adsistens: Nimirum verò ô Pericles, inquit, hæc admiranda, & coronis digna, quod nobis multos ac bonos cives perdidisti, non contra Phœnices Medosve bellum gerens, ut Cimon frater meus, sed urbem sociam cognatamque nobis debellans. Ad hæc Pericles subridens, submissa voce ei Archilochio versu hoc respondisse dicitur:

Samiorum deditio. L

LI

Elpinice Periclem mordet.

Ne corpus unguentis anus tuum linas.

Ion ob debellatos Samios mirificè eum animo elatum fuisse refert, quod, cùm Agamemnon decimo tandem anno barbaram urbem, ipse nono mense Ionum primam ac potentissimam cepisset, neque verò injuria gloriabatur, cùm ejus belli adeo dubius exitus, ac tantum in eo periculi fuerit. siquidem, ut Thucydides refert, minimum abfuit, quin Samii Atheniensibus maritimam potentiam adimerent. Postea gliscente jam Peloponnesiaco bello, Corcyrensibus à Corinthiis oppugnatis; ut auxilium mitterent, populo persuasit, utque insulam re navali potentem sibi adjungerent: haud dubiè bello ipsis à Peloponnesi incolis imminente. Cùm auxilium populus decrevisset: decem solum naves misit Pericles, iisq; Lacedæmonium Cimonis filium quasi per ignominiā præfecit. Quia enim Cimonis domus magna sibi benevolentia & amicitia obstrictos habebat Lacedæmonios, paucos ei Pericles naves tribuit, invitumq; emisit, ut is nulla præclara re gesta, eo magis videretur Lacedæmoniorum partes prætulisse. Omnino autem impedimento esse filiis Cimonis consueverat, ut qui ne nomina quidem gentilicia, sed alie-

LII

Cimonis filij.

na atque peregrina ferrent, Lacedæmonii, Theſſali, Eleique, omnes-
que Arcadicam matre habuiſſe crederentur. Cæterùm male audiens
ob paucitatem naviū miſſarum, quibus indigentes auxilio parū ju-
viſſet, cæterùm magnam reprehendendi occaſionem malevolis ob-
tuliſſet, plures his deinde Corcyram miſit, quæ poſt pugnā demum
eò pervenerunt. Corinthiis verò rem indignam cenſentibus, Spar-
LIII tæq; Athenienſes accuſantibus, acceſſerunt Megarenſes, conqueren- Peloponne-ſiaci belli anſa.
tes omnibus foris, omnibus portubus qui eſſent in Athenienſium
poteſtate, ſeſe contra jus commune, juramentumq; Græcorum ar-
ceri: Æginetæ etiam vim ſibi illatā exiſtimantes, cùm palam accuſa-
re Athenienſes non auderent, clam apud Lacedamonios injurias
ſuas deplorabant. Interim Potidæa urbs Athenienſibus ſubdita, Co-
rinthiorum colonia, ob defectionē factam oppugnata, bellum acce-
leravit. Veruntamen miſſis Athenas legationibus regeq; Spartano-
rum Archidamo pleraſq; controverſias ad compoſitionē revocan-
te; ſociorumq; animos placante, videbantur bellum vitare poſſe A-
thenienſes, ſi contra Megarenſes factum decretum abolere, cumq;
iis gratiam reconciliare voluiſſent, ideoque Pericles, cùm, ut ne id
fieret, maximè anniteretur, ac in contentione contra Megarenſes
perſeverans populi animos exaſperaret, ſolus ejus belli autor ha-
bitus eſt. Acfertur miſſis Lacedæmone Athenas legatis, cùm Peri-
LIV cles citaret legem quandam, qua interdicebatur, ne quis tabulā de-
creti Megarici tolleret, Poliarcem unum ex legatis ei dixiſſe. Ne tu
eam igitur de medio abſtuleris: tantum introrſum converte, quod
nulla lege prohiberis. idque dictum utcunque ſcitum, nihil tamen
Periclis animum inflexiſſe. Videtur ſanè Pericli fuiſſe privatum
quoddam in Megarenſes odium: publicam, apertamq; inimicitia-
rum cauſam ipſe prætendens, quod Megarenſes ſacrum lucum ce-
cidiſſent, decretum fecit, quo mitti ad eos præconem eundemq; de-
inde Spartam ut eoſdem accuſaret, jubebat: quod quidem decretum
ad æquam & benignam cauſæ diſceptationem ſpectabat. Sed cùm is
qui præco erat ablegatus Anthemocritus, videretur Megarenſium
fraude interfectus, Charinus decretum contra eos compoſuit, ini-
micitia perenni eos perſequendos, capitaleque eſſe debere Mega-
renſibus, ſi quis eorum in Attica veſtigium poſuiſſet. Duces quoque
cùm ſe ſacramento à majoribus accepto obſtringunt, jurare juſſit,
bis quotannis ſe in Megarenſem agrum facturos impetū: Antemo-
critum humandum apud portam Thriaſiam, quæ nunc *dipylos*, hoc
eſt biforis, dicitur. At Megarenſes Anthemocriti mortis culpam in-
LV ficiantes, odiorum cauſam in Aſpaſiam & Periclem rejiciunt, trito-
rum ex Acharnenſibus Ariſtophanis verſuum teſtimonio utentes:

Megaram petentes Simætham meretriculam
Furto abſtulerunt adoleſcentes ebrij:
Inde Megarenſes ira turgentis gravi,
Aſpaſiæ duo ſcorta, rapuere clanculum.
Hoc principio bellum exarſit videlicet.

Enim-

Enimvero non satis constat, quod edicti contra Megarenses initium fuerit: Periclem in causa fuisse, quo minus id rescinderetur, uno omnes ore affirmant. Sed ne hîc quidem de causa convenit inter autores. Alii eam ejus in retinendo perseverantiam, ab alto animo, optumoque profectam consilio judicant, ea petitione constantiam suorum tentari: ac si concessum fuisset, id pro imbecillitate acceptum iri censentis: alii pertinacia potius ac studio contendendi adversus gloriosam potentiam adductum, Lacedæmoniorum jussa detrectasse putant.

Phidiæ interitus.

Cæterùm quæ ejus rei causa & turpissima est, & LVI plurimis testibus confirmatur, ita habet: Phidias Deæ simulacrum faciendum conduxerat, uti diximus: idemque propter amicitiam favoremque Periclis multos habebat sibi infensos. Alii verò, ut in hoc periculum facerent, qualem se gesturus esset populus, si ipsi Pericli dies publicè diceretur, Menoni cuidam operarum Phidiæ socio persuadent, ut supplex in foro sedens fidem publicam imploraret, judicium ac crimen de Phidia delaturus. Approbante id populo, ac in concione jubente eum Phidiæ accusationem prosequi, furtum quidem ei nullum objecit: (nam initio statim monitus à Pericle Phidias, ita aurum fabricatus fuerat ac imagini circumposuerat, ut omne detrahi, ac in trutina examinari posset: idque actores tunc Pericles ita facere jussit. Gloria tamen operum invidia LVII Phidiam premebat, maximè quod pugnam Amazonicam in scuto insculpens, sui ipsius imaginem effinxisset, senis calvi, qui saxum utraq; manu efferret: quodq; Periclis effigiē oppidò elegantē expressisset, pugnantis contra Amazonas, artificioseq; manū qua is hastā intētabat, objecisset faciei, quasi similitudinis, quæ ab utroq; manus latere apparebat, obtegendæ gratia: Proinde Phidias in carcerem abductus, morbo decessit: alii veneno ab inimicis, circumveniendi calumnia Periclis causa, parato extinctum perhibent. Menoni autem indici decreto Glyconis immunitatem populus tribuit, prætoribusque negotium dedit, ut eum tutum præstarent.

Aspasia rea facta.

Per idem tempus LVIII Aspasia violatæ religionis postulata est ab Hermippo Comico: adjectumque aliud crimen, excipi ab eo liberas mulieres hospitio, quibus abuteretur Pericles, Lex quoque à Diopithe promulgata est, ut dies diceretur his qui de Diis màle sentirent, aut de rebus cœlestibus disputarent: qua Pericles propter Anaxagoram notabatur. Admittente has calumnias populo tandem etiam lex Dracontidæ rata esse jubetur, qua imperabatur Pericli, ut rationes tractatæ pecuniæ publicæ apud Prytanes ederet, judices suffragia ab ara ferentes in urbe judicarent. Eam partem detraxit Agnon: judices tamen esse voluit mille ac quingentos, qui de causa cognoscerent, sive repetundarum sive donorum captorum, sive injustè facti actio intenderetur. Pericles judicio Aspasiam exemit ut tradit Æschines - multis pro ea effusis lacrymis, multisque judices deprecatus.

Anaxagoras Athenis periclitatur.

Anaxagoræ autem metuens, emisit eum ex civitate, additis qui tutò deducerent. Sed cùm in Phidiæ causa populum offendisset, judicium metuens,

bellum,

bellum, quod differebatur & gliſcebat adhuc inflammavit: ſperans ſe accuſationes eo pacto diſſipaturum, invidiamque imminuturum, cum urbs ipſius auctoritati, ac potentiæ unius in arduis rebus atque periculoſis inniteretur. Atque hæ quidem ſunt, quæ traduntur, cauſæ, quibus impulſus, non ſit paſſus populum Lacedæmoniis con-
LIX cedere: veritas in obſcuro eſt. At verò Lacedæmonii intelligentes ſe, dejecto Pericle, habituros ad omnia obſequentiores Athenienſes, urbem eos juſſerunt piaculo liberare, quo maternum Periclis genus obſtrictum fuiſſe Thucydides tradit. Verùm hęc legatio in contrarium vertit: non enim ſuſpiciones ea de Pericle ſiniſtras excitavit, ſed auctoritatem ejus honoremque apud cives auxit, hoſtibus odio & metui eum eſſe ſentientes. Sanè etiam antequã Archidamus cum Peloponneſiis in Atticam intraret, prædixit civibus, ſi Archidamus, cæteris vaſtatis, à ſuo agro maleficium abſtinuiſſet, ſive hoſpitii gratia, ſive ut obtrectationibus inimicorum contra ſe materiam præberet, ſe civitati agrum ſuum atque prædia jam nunc donare.
LX Porro Lacedæmonii cum auxiliariis in Atticam magnas copias adduxerunt, duce Archidamo: depopulatiſque agris Acharnas pervenêre, ibique caſtra fecerunt, quod putarent hoſtem ſibi non temperaturum, quin & regionis tutandæ, & gloriæ aſſerendæ cauſa prœlio decerneret. At Pericli contra ſexaginta millia armatorum Peloponneſiorum ac Bœotorum (tot enim aderant) dimicandum nullo modo videri, etiamſi de ipſis Athenis ea dimicatio fuiſſet futura: ideo pugnam poſcentes, indigneque hoſtium populationes ferentes, verbis mitigare, dicendo: arboribus quidem excifis, facilè alias enaſci, hominum jacturam reparatu haud ita proclivem eſſe. Præterea populum in concionem nequaquam advocare, ne aliquid preter animi ſui ſententiam facere cogeretur. Ac quemadmodum navis rector vento mari incumbente omnibus rectè curatis, inſtructiſque armamentis arte ſua utitur, valere juſſis eorum qui navi vehuntur, periculumque & nauſeam non ferunt, lacrymis, precibuſque: ita Pericles urbe tum clauſa, omnibuſque locis præſidio firmatis, ſua conſilia ſecutus eſt, parvi faciens obtrectationem, indignationeſque ci-
LXI vium. Enimvero & ex amicis multi precibus eum urgebant, & inimici minis ac criminationibus territabant, & multi cantilenis ac dicteriis imperium ejus exagitabant, molliciem & proditionem objicientes: jamque Cleon etiam indignationem populi in ſuam rem vertens, adoriebatur ipſum, ut multitudinis animos ſibi conciliaret. de qua re extant anapæſtici verſus Hermippi:

Spartani in Atticam irrumpunt.

Cleon. Calumnia in Periclem.

O rex Satyrorum cur gerere haſtam detrectas?
Sed grandia verba tumidè de bello usq; crepans
Animum ipſe Teletis geris. At pugionis mucro
Vehementer acutus, rigidusq; bipennisq; ferox
Sermonis, ab ardente Cleones fremit morſus.

Verùm his omnibus nihil motus Pericles, æquo animo & tacitus ignominiam odiaque toleravit: miſſaque in Peloponneſum claſſe

centum navium, ipse in urbe remansit, resque domi administravit,
tantisper dum hostes discesserunt. Ibi multitudinem ob accepta LXII
bello incommoda indignantem, pecunia, & colonis deducendis re-
creavit. Æginetis enim insula pulsis, eam sorte ductis Atheniensibus
divisit. Quin etiam mala hostes eo bello passi sunt, quæ consolaren-
tur animos Atheniensium: cùm & horum classis oram Peloponnesi
circumvecta, multum agri, multos agros, oppidaque depopulata es-
set: & Pericles ipse terrestri manu in Megaricam impressione facta,
universam vastasset. Quare futurum erat, ut hostes cùm intulissent
multa Atheniensibus damna, ipsique mari haud pauciora accepis-
sent, primo quoque tempore bellum deponerent, (quod ita fore ini-
tio Pericles prædixerat) nisi fatum quoddam consiliis humanis ad-
versatum fuisset. Primò enim pestilentia coorta est, quę juventute LXIII
Atheniensi absumpta vires tum vigentes attrivit. Qua in peste cùm
corpora male afficerentur, animis juxta protinus in Periclem exa-
cerbati efferatique, & vim ei facere aggressi sunt, eorum more, qui
morbi violentia contra patrem quoque aut medicum furunt. Quip-
pe inimici Periclis populum in eam sententiam adduxerant, multi-
tudinis aggrestis in urbem conventu luem excitatam: ubi complu-
res æstivo tempore confertim in ædificiis angustis, tabernaculisque
aeri imperviis cogerentur, omissa pura & sub dio acta vita, ociosi in-
tra domicilia delitescere: causam autem mali penes istum esse, qui
bello excitato turbam hominum ex agris intra muros conduxerit,
neque tantum hominum numerum ulli rei agendæ adhibuerit, sed
passus sit pecorum instar inclusos contagione luis repleri, neq; ul-
lam mutationem iis victus, respirationem concesserit. Huic ergo rei
ut adhiberet remedium Pericles, simulq; hostibus incommodaret,
optimis peditibus atque equitibus naves centum & quinquaginta
implevit: eoque robore in magnam spem suos, nec minorem hostes
in metum adduxit. Iam instructa classe, cùm suam ipse triremem LIV
conscenderet, Solis deliquium accidit, tenebræque obortæ in pro-
digium magnum tractæ omnium animos consternaverunt. Ibi Peri-
cles cùm videret gubernatorem ingenti timore captum, anxiumque
animi, oculis ejus chlamidem prætendit, percontatusq; est, an horri-
bile aliquid effectum, aut portentum eo facto putaret: neganti At
quid interest, ait, inter istas & has tenebras? nisi quod majus est id à
quo illæ sunt inductæ. Verùm hæc in philosophorum scholis jactan-
tur. Pericles autem cum classe profectus, nihil videtur tanto appa-
ratu dignum egisse. quin etiam cùm sacram Epidaurum obsedisset,
spesque jam esset captum iri, ad irritum ea cecidit, ingruente mor-
bo, qui non Athenienses modò, sed omnes, qui quocunque pacto ad
exercitum accessissent, perdidit. Atq; ejus rei causa iratos sibi Athe-
nienses, frustra conatus est placare, animosque eorum nova spe con-
firmare: neque finis ante indignationis contra eum fuit, quam suffra-
giis latis eum condemnarunt, ademptoq; imperio talentis quinde-
cim (hunc enim numerum referunt ii qui minimum: quinquaginta,
qui

Ægina ab Atheniensibus occupata.

Pestis Atheniensium.

Classis apparatus inanis.

Pericles imperio privatur, & multatur.

qui maximum) multaverunt. Accusationi inscriptus est Cleon, si
Idomeneum auctorem sequimur: sin Theophrastum, Simmias: He-
LXV raclides Ponticus Lacratidam nuncupat. Et tamen publici acce-
pti mali erat quàm primùm finis futurus, quod populus iram quasi
aculeum in eo ictu reliquerat: domesticis premebatur infortuniis,
cùm & multos suorum peste amisisset, & seditione familia eminus
conturbaretur. Legitimorum enim ipsius filiorum natu maximus
Xanthippus, ingenio pravo, maritus præterea juvenis ac prodigæ u- *Domestica*
xoris (erat hæc filia Isandri, neptis Epilyci) patris parsimoniam æ- *Periclis ca-*
grè ferens, tenuiter ei sumtus & non confertim suppeditantis, mi- *lamitates.*
sit qui ab amico quodam quasi jussu Periclis peteret. Cum eo dein-
de datam pecuniam reposcente, Pericles in judicio contendit. Hoc
Xanthippus indignè ferens, patrē conviciis insectatus est, primò per
risum evulgans ejus studia domestica, sermonesque cum rhetoribus
habitos: nempe cùm quidam quinquertio Epitimii Pharsalii equum
jaculo imprudens confixisset, Periclem cum Protagora totum diem
absumsisse disceptando: jaculumne, an qui id jecisset, an verò præ-
LXVI fecti ludorum rectiùs dicerentur causam ei casui præbuisse. Præ-
terea calumniam de uxore sua in vulgus sparsam à Xanthippo Ste-
simbrotus, inquit, omninoque implacabilem discordiam usque ad
mortem ei cum patre permansisse: peste enim periit Xanthippus,
quo tempore sororem etiam Pericles, necessariorumque & amico-
rum plurimos; eosque ad rempublicam gerendam præcipuè utiles
amisit. Neque tamen animum despondit, neque calamitatibus vi-
ctus magnitudinem animi prodidit: neque flens, aut in funere ad
sepulchrumve illius necessariorum inventus est, ante mortem Pa-
rali; quem unum ex legitimis liberis superstitem habebat. Hujus
demum obitu constantiam inflexit; & quanquam conaretur perse-
verare in consueta patientia, animique altitudine, tamen mortuo
coronam imponens, aspectu calamitatis ita fractus est, ut & ejula-
tum emiserit, & vim lachrymarum effuderit, quod nunquam ab eo
LX ante erat factum. Postmodò cùm urbs, periculo de cæteris belli
VII ducibus oratoribusque facto, neminem ipsorum neque viribus ne-
que auctoritate tanto imperio parem invenisset, ipsumque deside-
raret, & ad tribunal, summamque rei vocaret: æger animo, ac pro-
pter luctum domi residens, Alcibiadis aliorumque amicorum hor- *Imperium*
tatu progressus est in publicum: cumque populus suam in ipsum *recipit.*
ingratitudinem excusasset, rursus ad res gerendas se convertit, dux-
que creatus est. Statim ex eo ad populum tulit de antiquanda lege
de spuriis (cujus ipse olim auctor fuerat) ne omnino successorum *Lex de spu-*
penuria familiæ suæ nomen & genus interiret. Quod ad legem istam *riis.*
attinet, tale fuit: Multo ante tempore, cùm floreret in republica, li-
berosque ex justo haberet conjugio, quemadmodum retulimus, le-
gem condiderat, ut ii soli Athenienses haberentur qui ex duobus A-
theniensibus essent nati. post cū rex Ægypti quadraginta millia me-
dimnorū frumenti dono Atheniensib. misisset, essentq; hi inter cives

 distri-

distribuendi, multæ ex eâ lege lites sunt spuriis intentatæ, quæ hactenus neglectæ fuerant, multi quoq; calumniis circumventi sunt: itaque haud multò pauciores quinque millibus convicti expunctique sunt: ac civium numerus, eorum qui Athenienses haberentur, inventus fuit quatuordecim millia & quadraginta. Cùm verò ini- LXVIII quum videretur, legem, cujus vis tanto tempore tanta fuisset, ab eo ipso abrogari, qui eam sanxisset: domesticum infortunium Periclis Atheniensium animos movit: ratique eum pœnas fastus sui dedisse, expertumque vindictam numinis, æquum petere, passi sunt filium ejus illegitimum assumpto patris nomine inter curiales referri. Hunc post navali victoria contra Peloponnesios apud Arginusas

Morbus, & mors Periclis. potitum, unà cum cæteris ducibus populus necavit. Tunc autem Periclem vulgaris lues non acuto, neque vehementi, sed imbecilli (ut videtur) lentoque morbo implicavit, qui inter varias mutationes paulatim corpus confecerit, animique altitudinem subruerit. Nam Theophrastus quidem in moralibus, disputans, moresne fortunæ mutationem sequantur, ac corporis affectionibus moti à virtute recedant, refert, Periclem ægrotantem, invisenti cuidam amico ostendisse amuletum collo circumligatum sibi à mulieribus: nimirum pessimè affectum, qui hanc etiam stultitiam in se admiserit. Cùm jam vitæ exitus ei immineret, civium præstantissimi & ex ami- LXIX cis, qui adhuc erant in vivis, circum adsidentes, de virtutis potentiæque ipsius magnitudine collocuti sunt, resque gestas expenderunt, & multitudinem trophæorum: navem enim ipse dux & victor pro patria statuerat. Hæc illis ita loquentibus tanquam ipso non intelligente, jamque omni sensu privato, Pericles, qui omnibus eorum dictis animum attenderat, universos compellavit, mirarique se dixit, commemorare eos hæc & laudare, quæ & communia ipsi cum multis fortuna faceret, & multis jam ducibus contigissent: ejus verò, quod esset maximum ac præclarissimum, nullam mentionem facerent. nemo enim, inquit, Atheniensium propter me atram vestem induit. Admiratione profectò dignus vir, non æquitatis tantùm & mansuetudinis nomine, quam in tot actionibus, tantasque inter inimicitias conservavit: sed & propter animi altitudinem istam, qui inter sua bona hoc primum duxerit, in tanta potentia se nihil neque invidiæ, neque iræ indulsisse, neque ulli adversario implacabilem fuisse. Ac mihi quidem videtur juvenilis arrogantiæ illud super- LXX

Olympij cognomentum. Poetarum de diis sententiam refutat. bumque Olympii cognomentum hac una ratione ab invidia tutum, decorique ei fuisse, quod moribus fuerit placidis, vitamque in tanta potentia puram & immaculatam egerit. Ita enim Deos quoque censemus bonorum nobis, malorum autem nequaquam auctores, regnum in universum obtinere. Neque audiendi sunt Poetæ, qui nos indoctissimis opinionibus conturbantes, ipsi se suis carminibus redarguunt. Cœlum enim cùm dicant esse sedem Deorum inconcussam atque immobilem, ut quæ neque ventis, neque nubibus agitetur, sed ubi sit mollis serenitas, & quæ puro semper lumine undiqua-

quaque illustretur. (hujusmodi enim vitæ degendæ rationem beato & immortali generi convenire) ipsos interim Deos perturbationum, inimicitiarum, irarum, aliorumque affectuum, qui ne hominem quidem sanæ mentis compotem deceant, plenos pronunciant.
LXXI Sed hæc non est hujus fortassis loci disputatio. Porrò ipsæ res statim effecerunt, ut, Pericles quis vir fuisset, manifesto cum desiderio Athenienses sentirent. *Desiderium mortui Periclis.* Cujus enim viventis potentiam tanquam suis luminibus officientem graviter tulerant, statim eo sublato alios oratores experti, confessi sunt neminem potuisse in tanto fastigio se moderatiorem, neque in ea mansuetudine graviorem præstare: atque odiosam illam potentiam, quæ prius tyrannidis nomine erat affecta, salutare præsidium fuisse Reipublicæ, tunc apparuit: tanta post eum pravitas, molesque malitiæ in omnes res invasit: quam ille debilitans atque deprimens, hoc effecit obruendo & inhibendo, ne licentiam nacta omni remedio superior evaderet.

IN PERICLEM PLUTARCHI
Annotationes.

Ipsum exordium grave, sententiisque ex intima Philosophia depromptis exornatum, Lapus parum rectè ac perspicuè converterat: præsertim ubi ostendit Plutarchus, quid inter nostram & eam, quæ nonnullis bestiis innata est, discendi cupiditatem, atque spectandi intersit. Sensus *quoque* perturbatione moveri, *nescio quam sit commodè dictum: cùm* πάθος affectionem *verius, hoc quidem loco, significet. Et quod* consideratione animum ali *Plutarchus dicit, eo respicit, quia perfectio, &* ἐνέργεια τοῦ νοῦ, *est.* ἐν τῷ θεωρεῖν, *quo modo voluntatis in agendo. Ita Cicero etiam locutus est in Lucullo:* Est enim, *inquit,* animorum ingeniorumque naturale quoddam quasi pabulum consideratio, contemplatioque naturę. Erigimur, altiores fieri videmur, humana despicimus: *& quæ sequuntur. Cæterùm quo tempore viguerit Pericles, non est difficile scire, cum belli Peloponnesiaci autorem fuisse compertum sit. Id autem cœpit anno altero Olympiadis* XXCVII. *si Diodorum Siculum sequimur lib.* XII. *Vide Gellium quoque lib.17. cap.ult. Aequalis fuit Nehemiæ, viguit sub annum ab V.C.* CCCXXV. *iis temporibus, quæ Liv. lib. 4. describit.*

Cap. 4. Hoc igitur decimo libro) *Locus hic ostendit solitum Plutarchum Græci & Romani (quos inter se compararet) vitam uno libro complecti. Ea ratione hic non esset decimus, sed quintus demum liber. Quod maximo est argumẽto, mutilũ & magna parte decurtatum opus hoc ad nos pervenisse. Qua de re diximus in Præfatione.*

Cap. 5. Clisthenis.) *De hoc cùm alij, tum in Terpsichora & Eratone copiosè Herodotus: ubi gentilitas Periclis perspicuè explicatur. Fuit autem Clistheus hic, si Herodotum sequimur, Agaristæ hujus patruus. Apposui partem genealogiæ.*

Clisthenes Sicionius

|

Agarica, multis procis petita. —————— *Megacles Atheniensis, Alcmæonis F.*

|

Clisthenes, qui rempub. Atheniensibus constituit. — *Hippocrates.*

|

Megacles. — *Agarista.* — *Xanthippus Aphronis F.*

|

Pericles.

Fuit ergo Agarista Clisthenis ex fratre (ut loquuntur) neptis, id Plutarc. ἔγγονον *vocat. quod alias vocabulum* nepotē *significare tradunt.*

Ibid. Cephalegeretes.) *Iovem Homerus* νεφεληγερέτην, Nepheligeretem *vocat, quod nubes ille contrahat, & tempestatibus præsit. Ad sonum ejus epitheti comicus poeta alludit,* κεφαληγερέτην *vocans Periclem*, *quasi* capitonem. *Iovem autem alioquin eum vocabant Comici. Versus Græcos disponere, cùm poemata ipsa non extent, laboriosius est, quàm tutius: ideo mea libertate sum usus. Quid autem versiculus alter, qui ex Nemesi citatur, sibi velit, non equidem intelligo. Locum esse mutilum, & reliqua ad Periclem attinentia deesse suspicatus, asteriscum adjeci.* μάκαρε, longue teste *vertit Amiotus, quid legerit, aut secutus sit, nescio. fortè* μακρηκάρηνε, *aut aliquid tale.*

Ibid. E capite immensas sinuoso.) ἑνδεκακλίνου, *Lapus* undeclinio. *ad verbum est*, undecim (*hoc est multos*) flexus habens. *Tale erat nimirum Periclis poetis, oblongum & incompositum. Sanè etiam apud Aristotelem* περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. *legitur.* ἔστι δὲ καὶ κελώνη τις ἐν Παληκοῖς τῆς Σικελίας, ὡς δεκάκλινος. *quod videtur mensarum, aut lectorum decem capax esse. Diodor. Siculus lib.* 31. *de carcere Albano*, μέγεθος ἔχων οἴκου μάλιστα τοῦ ἐννεακλίνου. *In Lexico rediculè vertitur*, undecies inclinatum.

Ibid. Eupolis in Populis.) δήμοις. *quod etiam* in Curiis *potest exponi: & videtur curiatim in ea Comœdia vexasse Athenienses poeta.* δήμους *enim, ut partes tribuum, curias vertere, quam vel populos vel oppida, malo. Nam Cic. lib.* 8. *ad Atticum ostendit etiam* oppida *verti posse* δήμους *istos: sed nimirum, cùm de habitatione hominum dicitur, cùm de hominibus sermo est, præstat, opinor,* cives & curias,
δῆμος. *quam* urbes & oppida *dicere, &* δῆμον *esse ipsi Tullio* curiam, *ex annotatione decimasexta in hanc ipsam vitam colligi potest: ut obiter*
σοφιστής. *monui de Stephani nostri verbis. Porrò statim sophista is dicitur, qui*

civilem

qui civilem quondam rationem apud populum de republica disputandi traderet. ut & initio Themistoclis est explicatum.

Cap.6. Zenonis Eleatæ.) *Elea Lucaniæ in magna Græciæ urbs. Vide Strabonem initio sexti. in vita Bruti :* Pedestri itinere per Lucanos Eleam ad mare perrexit. *Porrò Timonis de Zenone versus (ut ferè alios omnes) perversè extulit* Lapus. *Apud Diogenem Laertium libro nono, in vita Zenonis, paulò aliter est: pro ἀπατηλὸν, fallax, habet, ἀλαπαδνὸν, imbecille. & non πάντων ἐπιλήπτορος, omnium reprehensoris: sed* Πλάτωνεπιλήπτορος, ἠδὲ Μελίσσου, *Platonem Melissumque reprehendentis.*

Cap.10. Sonitus inquam discorum.) *Locus hic facit ad prognosticorum naturalium defensionem, in quibus res quæ certam aliquam habet causam, certam ipsæ quoque rem vel præmonstrant, vel efficiunt. cujus generis sunt medicorum πρόῤῥησις & tempestatum apud Aratum & Maronem præsagia, & similia. Quod autem sonitus discorum designet, non satis intelligo. Videtur quidem robur impellentis, & tenorem jactus demonstrare: cujus rei exemplum est Vlyssеæ libro 8.*

Τὸν ῥα (δίσκον) περιστρέψας ἧκε στιβαρῆς ἀπὸ χειρός.
Βόμβησεν δὲ λίθος, κατὰ δ' ἔπτηξαν ποτὶ γαίῃ,
Φαίηκες δολιχήρετμοι ναυσίκλυτοι ἄνδρες.
Λᾶος ὑπαὶ ῥιπῆς. ὁ δ' ὑπέρπτατο σήματα πάντων, &c.

Nam quod ex Pollucis libro 9. Erasmus hoc ad Vraniam *refert,* *Erasmi lapsus.* *quam fidem mereatur, in Commentariis Homericis docui. Est enim (ut aliquid dicamus heic) Vrania* pilæ lusio : *cùm* discus *pila non sit sed* lapis molæ ferè instar formatus, *rotundus scilicet, non globosus: in cujus medio per foramen trajectus erat funis, quo circumageretur, & projiceretur. Nisi fortè disci sonitu signum dabatur exercitationum, ut ad eas qui vellent, se converterent. cujus rei apud Ciceronem haud procul initio libri de Oratore secundi est mentio.* Cùm, *inquit,* omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audere, quàm philosophum malunt, qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & gravissimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt.

Cap.12. Etenim ea vis est.) *Sententia est satis obscura: ostendit autem, quotidiano convictu assiduaque consuetudine auctoritatem amitti. Similis locus est etiam in vita Pompeij.*

Cap.13. Sociis oratorib.) *Aliis legit Lapus, non sociis:* ἑτέροις, *non* ἑταίροις. *Nostram lectionem retineo cum Amioto: etsi parum interest. De Salaminia navi dicam in Alcibiade.*

Ibid. Vt est apud Platonem.) *libro de Republica IIX. ubi elegantissime disputat, quomodo Democratiæ abusu, res ad tyrannidem devolvantur.*

Capit.14. Divinus Plato.) *Locus est in Phædri penultima pagina.*

Cap.15. Thucydidis Milesii.) *Dicam de hoc paulò post.*

Cap.16. Oculis Piræei officientem.) λήμην τοῦ πειραιῶς, lemam Piræei, seu lippitudinem. quanquam λήμη non lippitudo verè est. sed lippitudinis causa: scilicet humor aliquis in oculo concretus. itaque cùm proprium deesset vocabulum, utcunque sensum extuli; translationis tamen vi (ut puto) non admodum imminuta. Est enim in hoc dicto metaphora, seu translatio ἐξ ἀναλογίας, ut libro 3. Rhetor. Aristoteles docet, cap.10.

Cap.17. Thucydides.) Locus Thucydidis est lib.2.

Ibid. Theorica.) Si dicebantur pecuniæ, quæ Panathenaicis & Dionysiacis feriis populo ex ærario tribuebantur: ut spectare ludos conducto in theatro loco, & sacrificia obire etiam tenuis fortunæ cives possent. Vide Harpocrationem, Suidam & Hesychium, & Libanium in primam Olynthiacam. Est autem θεωρεῖν, spectare. Mentio horum est etiam infra in Aristida. fuisse autem aliquando duos obolos, ex oratione Demosthenis pro corona liquet, ἀλλ' ἐν τοῖν δυοῖν ὀβολοῖν ἐθεώρουν ἄν, εἰ μὴ τοῦτ' ἐγράφη, de legatis loquitur publicè locum spectandi adeptis.

Cap.18. Damonidis Oeensis.) τοῦ ἰηθεν. Oeteum Lapus fecit nescio quid secutus. Amiotus ex Insula Io ortum censuit. ego opinor (nam nihil nisi conjecturam affero) δῆμον, hoc est curiam, aut pagum aliquem Atticæ patriam ejus fuisse, Iam fortè, aut Ias aut simile. Non enim simile veri est, extraneis consiliariis in tantâ re usum Periclem. Est autem legendum Οἴηθεν, nisi fallor. Nam Stephanus Οἶον curiam Acamantidis tribus perhibet. & aliquid tale legisse etiam Lapum apparet. Sed geographica alibi. Quod autem Cimonis in præbenda cœna universè ad omnes Athenienses liberalitatem Plutarchus refert: res suspicionem injicit, fuisse in eo librarium nimis liberalem: Theophrastus quidem scribit, Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas (Λακιάδαι δῆμος, &c. Steph.) hospitalem fuisse. Ita enim instituisse, & villicis imperasse, ut omnia præberentur quicunque Laciades in villam suam divertisset. Cic. 2. offic.

Ibid. Neque archon, neque thesmotheta.) Nomina sunt magistratuum Atheniensibus propriorum: & quæ non vertere, quàm pervertere præstat. non enim video quæ Latina vocabula iis verè & propriè respondeant. De Areopago in Solone dicta sunt ab auctore satis multa: quibus addi possunt, quæ sunt apud Isocratem in oratione de eo consilio scripta, & alios. Archontes Athenis novem fuerunt qui rempub. administrarent, quasi prætores. Ex his unus Eponymus dicebatur, de quo in Aristida. Sex alios legibus quotannis corrigendis, totoque anno curandis destinatos fuisse, Suidas ex aliis & Aeschynis contra Ctesiphontem oratione affirmat: qui Thesmothetæ dicerentur. Rex autem, βασιλεύς, quid officij habuerit, ex fine Acharnensium Aristophanis, & Scholiaste ejus apparet. Ibi Dicæopolis, quasi victor certaminis, utrem victoriæ præmium sibi tradi postulat, eoque nomine regem invocat:

[Margin: Archon. — Thesmotheta. — Rex.]

———Rex ubi est?
Mihi tradite utrem,

Ibi

Ibi Scholiastes: Indicat, *inquit*, hoc loco, regem certaminum, quæ Choarum seu libationum festivitate edebantur, procuratorem fuisse, utremque victori præmium dedisse. Est autem rex magistratus quidam mysteriorum, pomparum & sacrificiorum curam gerens. *Hæc ille. Ergo regem sacrorum, aut regem sacrificulum dicere licet, de quo alibi. Sanè in* Solonis *Vita, ubi, de Areopagitis disputatur, verba cujusdam legis referuntur, quæ indicare videantur, eos reges etiam in Prytaneo de gravibus causis judicium tulisse. quo fortassis hîc respicitur. Lapus omisit hunc magistratum, quod (ut existimo) non intelligeret ejus officium: & reges Athenis Periclis tempore non præfuisse cogitaret. Certe & Suidas in voce ἄρχων, quatuor hæc magistratuum nomina, ut hic noster auctor, conjunxit. Restat* Polemarchus, *quem prætorem peregrinum vertissem, nisi novum hoc & invidiosum ob novitatem futurum metuissem. Sane haud absimilis ratio ejus fuit. Siquidem (ut ex Suida & aliunde patet) & ipse unus de novem istis prætoribus, seu Archontibus fuit, atque inquilinis, ut reliquis civibus jus dixit. alioqui etymon indicat, belli præfectum etiam fuisse: quod genus Polemarchi etiam Spartanis fuerunt. Hæc, ut omni munere fidelis interpretis præfungerer, annotanda semel duxi: cùm plerique omnes interpretes aut non animadvertissent, aut oscitantes in similibus locis fuissent. Qui plura volunt, ex Suida, Harpocratione, Græcisque aliis interpretibus petant, aut commentariis recentioribus inde suffultis.*

Polemarchus.

Cap. 19. Inter tribules suos in acie stare voluit.) ἔθετο μετὰ τῶν φυλετῶν εἰς λόχον τὰ ὅπλα. *Obscuriusculum est hoc, neque à Lapo expressum. in Cimone planius dixit,* μετὰ τῶν ὅπλων ἧκεν εἰς τὴν αὑτοῦ φυλὴν οἰνηΐδα, *&c. Tanagra autem Bœoticum est oppidum, in finibus Atticæ etiam à Sophiano rectè pictum.*

Cap. 22. Thucydidem Alopecensem, &c. Cimonis affinem.) *Exponam hunc locum, qui me aliquando vexavit, torsitque: & (ut opinor) non omnes hanc rem statim recte suo marte intelligent. Id primum obiter monendum duxi,* κηδεστὴν *non modò (ut vulgo putatur) socerum, sed & quocunque modo, vel affinem, vel agnatum Græcis significare: sicut &* γαμβρὸς *non tantum generum, sed etiam sororis maritum significat, &* πενθερὸς *affinem. neque id absque omni ratione, uti alias ostendimus. Iam in vita Cimonides Plutarchus tradit, fuisse materna ab origine conjunctum Cimoni Thucydidem: & quidem ibi diserte additur, scriptorem historiarum: quod ipsum & Suidas, & quicunque alij vitam ejus auctoris scripsere, haud obscurè annotaverunt. Potuit hoc in eam suspicionem perducere hominem minus attentum, historicum Thucydidem (cujus libros habemus) eum esse, de quo hîc auctor loquitur, nempe qui in republica, adversarius Periclis fuit. Accedit eò, quod & hunc ipsum historiæ parentem exsulio multatum fuisse, multi graves auctores tradiderunt. Cicero libro de Oratore secundo à repub. remotum, & patria pulsum, scripsisse suos libros testatur. Idem est apud Plinium lib. 7. cap. 30. apud*

Non unum fuisse Thucydidem: & uter à Pericle pulsus.

Pausaniam in Atticis, apud Dionem libro hist. Rom. XXXVIII. *apud alios: neque ipse hoc dissimulavit. Fuisse adversarium Periclis, opinari potuit, qui & cognationem illius cum Cimone (qui a Pericle graviter oppressus fuit) reputaret, & æquales in eademque civitate versatos fuisse cogitaret: quod quidem posterius, est extra omnem controversiam, & plurimum ad hunc errorem facit. Porrò Plutarchus hic, ubi de Thucydidis cum Pericle certaminibus & exsulio loquitur, Milesii patris nomen non addidit: ut tam facilè hunc ab isto diversum: quàm cum scriptore historiæ eundem fuisse, suspicari quispiam potuerit. Nam Curiarum in Cimonis & Periclis vita additam distinctionem non advertisse, aut non intellexisse, vulgare fuerit. Verùm mihi hoc ipsum primum altius cogitandi occasionem dedit. Nam* historicus Alimusius, *in Cimone Plutarchi, inque vita sua inscriptione columnæ cujusdam dicitur. Est autem* Alimûs *Leontidis tribus curia. Is autem de quo in præsentia sermo nobis est,* Aleopecensis *curia perhibetur: hoc est, tribus Antiochensis: Si quidem Stephano, & aliis credimus. Sunt ergo diversi, utut nomen & exsulium commune tulerint. Ratio autem temporum hoc ipsum demonstrat, cùm post pugnam ad Amphipolim se in exilium abiisse, lib. 5. Thucydides scribat, mortuo pridem Pericle. Thucydidem autem Periclis adversarium, eundem cum Milesii F. supra nominato esse, & historia innuit, & demonstrat Scholiastes Aristophanis in Vespas, ad versum,*

ὅσπερ ποτὲ φεύγων ἔπαθε καὶ Θουκυδίδης,

quod exsulanti olim accidit Thucydidi. *ubi quidem & quatuor Thucydides enumerat, & hunc Alopecensem Milesii (historici verò pater Olorus, seu Orolus, ut Marcellinus in vita* Thucydidis, *etiam teste Didymo, contendit, notus est) filium fuisse docet. Atque hujus*

Plato emendatur. *Thucydidis Milesii F. in fine Theagis initio Lachetis, & in Menone meminit Plato: etsi* Μελισίου *falsè legitur, ut persuasum habeo, pro* Μιλησίου. *Quod addendum utique fuit, ut* Μιλησίου *supra intelligas non gentile esse, sed* υἱοῦ *vocabuli usitata omissione prolatum: nam id ambiguum more suo Lapus reliquit. Amiotus omnino* Milesium *fecit, id est Mileto oriundum: Non rectè. Initio Niciæ etiam hujus, ut optimi, & suorum amantissimi, fit mentio.*

Cap. 23. Octo minarum mercede conductorum.) *Est quidem in Græco* ὀκτὼ μῆνας ἔμμισθοι. *Verum Lapus legit non* μῆνας, *sed* μνᾶς: *non menses, sed minas. Me ratio movit. Quid enim attinebat ad octo menses conduci, & stipendium non exprimi? cum quidem quotannis istæ triremes emitterentur.*

Cap. eod.) Sybarim, quam Thurios nominaverunt.) *Ratio hujus rei, & historia exstat elegans, apud Diodor. Siculum lib. 12.*

Cap. 24. Ac profectò, dicebant, videtur.) *Mirum quam ineptè hæc Lapus transcripserit: neque enim animadvertit verba hæc esse calumniatorum, sive accusatorum Periclis. Et qui in margine annotavit, quo lucem scilicet versioni Lapi adferret,* (Loquitur de Atheniensi-

niensibus quibus se adnumerare videtur) *absurdum absurdo auxit. Non enim hæc à Plutarcho, sed (ut dixi) à Periclis inimicis dicuntur. quod in promptu est videre, si quis eruditus verba Græca inspiciat. Mutationem autem personarum, & obliquæ orationis in directam, qui ignorant, non sanè video qui se excusare possint: quum nihil Latinis & Græcis facundis auctoribus sit magis usitatum: ne de Ebraica lingua heic, & sacris literis dicam. quod suo feci loco. Mox est* ναῦς χιλιοταλάντους: *Lapus, perinde ac si* ναῶς *esset scriptum, pro* templis naves *dedit.*

Cap.25. Textores.) λιθουργοί. *Lapus* lapidarii: *at* lapicidæ *supra sunt nominati. Suspicor* λινουργοὶ *legendum propter vela, & alias res non navibus modò & curribus, sed & hominibus ea tractantibus utiles. itaq;* & sutores *posuit. illud autem* ἐλέφαντος *suspectum est, neque* μαλακτῆρες *ad id repeti posse puto. deest fortè* γλύπται, *aut legendum* ἐλεφαντογλύφοι. *Sed hæc sunt minuta. Mendum porrò est in verbis* καὶ τοι πότε φασὶν Ἀγαθ. *Non enim eo tempore claruit Zeuxis, cum Isocratis æqualem eum apud Suidam faciat Aristoteles & Plinius 35.9. eum in 95. Olympiadem collocet, constat autem bellum Peloponnesiacum, quod his temporibus quæ heic describuntur, aliquando tempore inferius fuit, cœpisse 88. Olympiade. itaq;* ποτὲ *legendum.*

Cap.28. Centum pedes undique patens.) *Hæc quidem interpretatio est etymo vocis consentanea. & Eustathius Iliad. ψ. versum hunc exponens:*

ποίησον δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα, *ait,* ἑκατὸν ποδῶν ἔχειν ἑκάστην πλευράν *cui astipulatur Varinus. Suidas enim non à magnitudine, sed pulchritudine & concinnitate dictum ait: de quo ipse viderit. Fanum fuit Minervæ. meminit* Pausanias *lib.1. Plin.lib.34.8. nomine Parthenonis, ut & Plutarchus infra in Demetrio. Per* virginem *autem, notari deam Minervam apud Athenienses, omnibus constat.*

Ibid. Metagenes Xypetius) ὁ Ξυπέτιος. *Oxypetius male Lapus. Xypeta curia est Cecropidis tribus, auctore Stephano.* Quod *autem heic de Socrate dicitur, est apud Platonem in Gorgia. pag.2.*

Ibid. Odeum,) *Lapus* orchestram *vertit, non quidem adeo male, sed minus tamen propriè. Græcum ego relinquendum duxi, cùm eo etiam Latini scriptores utantur. Cic. ad Attic. lib.4. Suetonius in Domitiano. Locum fuisse choris & cantilenis destinatum, ipsa vox ostendit, & verba paulò post sequentia. pro quo imperite apud Suetonium librarii, & apud Xiphilinum in Adriano Merula,* Methodium *supposuisse videntur.*

Cap. 29 Vestibulum arcis.) τὰ προπύλαια Propylæa, *vestibulum puto verti rectè posse. Sanè Cic. lib.2. Offic. Græcum vocabulum hac ipsa de re loquens, retinuit.*

Ibid. Minerva in somnis.) ἡ θεὸς, *ut sæpe alias,* κατ' ἐξοχὴν, *herba autem* Parthenium, *vel Perdicium fuit, Pericli ab ea demonstrata, Vide Plin. lib. 22.17.*

Ibid.

Ibid. Divæ aureum signum.) χρυσοῦν εἶδος. *Nam & Pollux videtur testari initio lib.1. & testantur Eustathius, Hesychius, Varinus, aliique εἶδος interdum esse ἄγαλμα. atque ita in Aristide Plutarchus utitur de Minerva Plataica, εἶδος ἑστηκὼς. In Coriolano, de fortuna muliebri,* pro pulvinari, *quæ diis sacra passim à Livio & aliis commemorantur, posuisse videtur. & quod hic εἶδος, id post de Phidiæ calamitate ἄγαλμα dicitur. Itaque synecdochicῶς vocem hanc pro* base & simulacro *sumi apparet.*

Cap.32. Vt est à Platone.) *In Phædro, & Gorgia. locus Thucydidis est lib.2.*

Cap.33. Quod quidam filiorum.) *Non intelligo hæc verba: & mendosa esse credo. Itaque id, quod congruere huc videretur, posui.*

Cap.35. Hæc omnia erant.) *Sensus non est obscurus: sed mutilus in Græco locus.*

Ibid. Anaxagoram reducta veste.) ἐκκαλυψάμενον: *ut ante* συγκεκαλυμμένον, velato corpore. *Lapus* expirantem *verterat.*

Cap.37. Tolmidam Tolmæi.) *Is enim in Laconicam incursiones fecerat. Cephaleniam occuparat: & rebus satis prosperè succedentibus tandem ad Coroneam fuit à Bœotis maxima Atheniensium clade victus & cæsus cum exercitu. Diodorus lib.11. fine, & duodecimi initio feré. Meminit* Thucyd. *lib.1.*

Cap.41. Megarenses defecisse.) ἀπηγγέλλοντο Μεγαρεῖς ἐκπεπολεμημένοι. *Legendum arbitror* ἐκπεπολεμωμένοι, bellum movere defecisse. *Lapus diverso sensu,* Megarenses civitate exactos: *quasi verò* ἐκπεπολεμῶσθαι, *passiva quamvis inclinatione, id significet.* Thucydid. *hac de re loquens. lib.1. Megarenses ait Corinthiis, Sycioniis & Epidauriis adscitis, ab Atheniensibus defecisse, præsidiumque eorum obtruncasse. ut videas quàm rectè Lapus intellexerit, aut quā de re solicitus fuerit. Et quidem paulò post iterum dixit* Plut. *eodem modo,* ὡς ὅσον οὐδέπω Πελοποννησίων ἐκπεπολεμωμένον πρὸς αὐτούς. *Cæterùm paulò ante* προμαντείαν oraculi prærogativam *converti. nam oracula quibusvis dabantur. hæc autem singulare aliquid, & honoris causa concessum significatur.*

Cap.44. Et mulieres ad eum.) *Locus in Græcis est mancus. divinavi igitur.*

Cap.45. Eupolis in populis.) δημοσίοις. *Lego* δήμοις: *sicut & supra citatur hæc comœdia, & apud Athenæum aliquoties. Lapus errorem Græci codicis retinuit. ubi est* Pyronides, *fuit haud dubié* Myronides, *quem inter* Periclis *æquales fuisse, non historiæ modò demonstrant, sed & supra eo nomine fuit cum aliis recitatus.* Paulò post, *de* Phocæa Phocensem *fecit Lapus: de* Ionica Parnasiam *scilicet. In Artoxerxe additur,* Φωκαία ἐξ Ἰωνίας.

Cap.51. Ne corpus unguentis.) *Ne hic quidem quicquam, nisi conjecturam, attuli. Existimavi autem sensum hujus Archilochii carminis esse: non esse mulieri, jam provectæ præsertim ætatis, de rebus gestis & administratione reipub. judicandum aut disputandum.*

Hoc

Hoc modo alÿ etiam versus Homericos usurparunt. Fuisse autem jam tum vetulam Elpinicen, & ex temporum ratione, & ex Plutarchi loco, ubi de ejus pro fratre apud Periclem deprecatione dixit, liquet. & Horatius quidem haud absimili modo vetulam quandam reprehendit, 3. Od. 15.

Cap. 55. Aristophanis arduum.) *Extant in Acharnensibus. Ibidem diserte commemoratur decretum in Megarenses factum, de quo pulcram historiam habet Gel. 6. cap. 10. Citat & Athenæus lib. 13. eosdem versus: quo ex loco apparet, non duas Aspasias (id quod Aristophanis commentator, & eum secutus Suidas tradunt) raptas fuisse: sed duo scorta, quæ ab Aspasia, nempe lena, quæstus causa alebantur. Nam in Græco* ἀσπασίας *ambiguum est, cum & genitivus singularis, & accusativus pluralis esse possit. Sed id posterius loco non convenit admodum, cùm Plutarchus (ut & in Aristophane Florentino est)* πόρνα *scripserit duali numero. cui male cohæret plurale* ἀσπασίας. *Neque tamen non annotavi hujusmodi apud Homerum & alios multa exempla. sed (ne quid aliud dicam)* ἀριστοφάνειον *hoc non est. & verò Athenæus* ἀσπασίας πόρνας *legit, ubi prius genitivum singularem esse, ipse etiam intellexit. Postremum versum arbitror à Plutarchiano librario omissum. addidi ex Aristophane, sicut & Lapus, ut sententiam explerem. Cæterùm* ἀποτέμνεσθ τὴν ἱερὰν ὀργάδα, *non temerè verti*, sacrum lucum cædere. *id quod intelliget, qui quæ sunt apud Suidam & Harpocrationem, cum mea versione comparabit.* (Scholiastæ Aristophanis & Suidæ error.)

Cap. 58. Violatæ religionis.) ἀσεβείας. *Lapus*, lenocinii, *nescio quid secutus. Est quidem & apud Athenæum in hac historia* γραφὴ ἀσεβείας: *& lenocinÿ crimen auctuariÿ loco priori accessisse, Plutarchi verba palam demonstrare aliquando existimavi. nunc eò animus inclinat, additamenti loco fuisse, quod Aspasia religionis contemtrices fœminas domum suam reciperet, quas Pericles Anaxagoræa in pietate scilicet institueret. nam quod eas Pericli prostitueret amatori suo, est alienum.*

Ibid. Apud Prytanes.) *Senatus Atheniensis ex quingentis personis constabat. decem enim erant Athenis tribus: ex his quinquageni delecti, senatum quingentûm virorum constituebant. Ex hoc senatu quinquaginta unius tribus (ut ordo ferebat) viri, decimam anni lunaris partem omnia senatus munera obibant: hoc est per dies* XXXV. *tum alÿ, atque deinceps alÿ, decem: ut singulis annis per omnes tribus circumiret ea administratio, cùm quidem quatuor reliqui dies (nam annus lunaris* CCCLIV. *diebus constabat) in quatuor tribus singuli distribuerentur. Et ÿ quinquaginta, quibus tum forte tempus illud administrationis obtigisset, prytanes vocabantur. Hæc ferè ex Harpocratione & Suida. Morem verè ab ara judicium ferendi, etiam supra in Themistocle commemoravit, ubi de honore ei à Græcis ob victoriam Salaminiam habito scripsit. juratum & quasi sacrum judicium intelligi debere, ibi dixi.* (Prythanees.)

Cap. 59. Piaculo liberare.) *Locus Thucydidis est libro primo. Intelli-*

telligitur autem Cylonium piaculum, de quo exstat & in Solone Plutarchi historia. Porro ut Periclis mater à Megacle Alcmæonis F. genus trahebat, qui ejus facinoris auctor fuit, id supra est demõstratũ.

Cap. 61. O rex Satyrorum.) *Versus mei sunt Anapæstici, trimetri, acatalectici, excepto ultimo qui est catalecticus. Sicubi non satisfeci lectori, sciat me ne mihi quidem ipsi satisfecisse: sunt enim Græci versus obscurissimi.* Teletem *videtur innuere hominem timidum: sed de quo nihil compertum habeam. Bipennes sermonum ad vim dicendi referuntur: nisi fallor quo modo Demosthenes Phocionem solebat suorum* κοπίδα *sermonum nominare, quod quæ ipse proposuisset, ea Phocion brevi, sed vehementi oratione refutaret, ac quasi diffinderet.*

Cap. 65. Protagora.) *Hunc familiarem fuisse Pericli, alibi non memini legere. de Anaxagora abundè constat. Temporis ratio tamen Protagoram non excludit. alioqui* Ἀναξαγόρου *legendum putarem, non* Πρωταγόρου. *Nam hujus quidam sophistica, qualem eam Plato & alij expingunt, nihil ad institutum Periclis conferre admodum potuit, qui maximè Anaxagoram haberet.*

Cap. 67. Expunctique sunt.) ἐπράθησαν. *Sed profectò mihi locus hic suspectus est. neq; tum præsertim, venditos, sed numero civium eos exclusos spurios existimaverim.*

Cap. 70. Cœlum enim cùm dicant esse.) *Locus est lib. 6. Vlyssea Homericæ, ad quem hic alluditur.*

PLVTARCHI FABIVS MAXIMVS, GVILIELMO Xylandro, Augustano, interprete.

EXpositis iis, quæ de Pericle digna commemoratu tradita inveni- I
mus, ad Fabii jam nunc historiam nos convertemus. Ferunt cum Nympha quadam (alii mulierem ejus loci incolam fuisse scribunt) Herculem apud Tiberim fluvium coivisse, atque inde natum Fabium, qui Fabiorum magnam illustremque Romæ gentem propagaverit. Alii perhibent primos hujus generis viros, eo quod in venatione fossis uterentur, *Fodios* antiquitus nominatos: tempore duas literas mutatas atq; ita Fabiorum nomen exstitisse. Hæc familia cum multos tulerit magnos viros, à Fabio Rullo, qui Maximus à Romanis cognominatus est, quartus fuit Fabius hic de quo scribimus. Cognomentum ei fuit *Verrucosus*, tractum à corporis habitu. habuit enim verrucam parvam supra labium enatam. *Ovicula* vero cognomen propter placidum ingenium constantiamque morum ei adhuc puero impositum est, nam quieta in eo atque taciturna natura, & in puerilibus voluptatibus fruendis cautio: ad hæc in percipiendis disciplinis tarditas & difficultas, facilitas verò apud familiares & obedientia, suspicionem exteris stoliditatis alicujus & ignaviæ de eo præbebant. Pauci indolem in eo gravem atq; immobilem leoni-

Fabiorum genus.

Verrucosi cognomentum & Oviculæ.

Indoles Fabij.

II leoninamq; magnanimitatem perſpiciebant. Ipſe mox rebus ipſis excitatus, non ſocordem ſe, verùm affectibus vacuum, nõ timidum, ſed cautum, non tardum & in quacunque re ſuſcipienda ſegnem, ſed gravem eſſe atque conſtantem demonſtravit. Itaq; cùm magnitudinem reip. bellorumque multitudinem videret, corpus (quæ ſibi ad eam rem à natura data eſſe arma cenſebat) ad res bellicas adſuefaciebat, orationem, quo ad perſuadendum populum inſtrumento uteretur, quàm maximè ſuæ vitæ convenientem informabat, neque enim in ea inerat ornatus, neque inanis illa & forenſis gratia, ſed peculiaris quędam forma ſententiarum, graviumq; dictorum maximè Thucydidis (ut ajunt) ſententiis ſimilium. Exſtat enim oratio ejus,

III quam in funere filii geſto conſulatu mortui dixit. Fabius Maximus quinque geſſit conſulatus: quorum primo de Liguribus triumphavit, quos prœlio fuſos, ac magna ſtrage affectos, in Alpes repulit, finemque populationibus finitimarum Italiæ partium impoſuit. Aliquanto poſt tempore Annibal in Italiam irrupit, victorque prima apud Trebiam pugna, per Etruriam obvia quæq; vaſtando progreſſus, ingentem Romanis terrorem injecit. Accidere tum ſigna iis, partim conſueta, ut tactis de cœlo rebus: partim nova prorſus, tetraque. Renunciabatur enim ſcuta ultrò ſanguine manaſſe, apud Antium ſpicas ſanguinolentas demeſſas, lapides candentes & ardentes ex aere decidiſſe, cœlum ſupra Falerios findi viſum, delapſaſque eo ex hiatu & disjectas multas tabellas, inque earum una ſcripta hæc verba, *Mars ſua concutit arma*. Nihil hæc ferociam C. Flaminii conſulis repreſſerunt, hominis natura ferocis ac arrogantis, elatique magnis ſucceſſibus, quod rem præter omnium opinionem bene geſſiſſet, Galloſque prœlio congreſſus ſenatu prohiben-

IV te, invitoque collega viciſſet. At Fabium prodigia quidem propter novitatem minus terrebant, quanquam animos ea multorum perculerant: ſed percepta hoſtium paucitate & penuria, Romanos hortabatur ut ſe continerent, neque confligerent cum hoſte, qui tot jam dimicationibus ad pugnam ſuos exercuiſſet: ſociis potius auxilia mitterent, urbes præſidiis munirent, Annibaliſq; vigorem ipſum per ſe paterentur elangueſcere, qui, tanquam flamma, à parva & imbecilli potentia eluceret. Neque movit ea ratione animum Flaminii, quin is præfatus non ſe paſſurum, ut hoſtis ad urbem accederet, neque, ut quondam Camillus, de urbe in ipſa urbe decertaturum, tribunis ut exercitum educerent, mandaret. Ipſe cùm in equum inſiluiſſet, conſternato nulla ex evidenti cauſa equo, in caput decidit: nihilque ne ſic quidem à ſententia occurrendi Annibali deductus, a-

V ciem apud Traſymenum lacum Etruriæ inſtruxit. Cùm manus copiæ conſererent, ipſo conflictus tempore terræ motus accidit, qui & urbes proſtravit, & fluvios à ſuis alveis avertit, montiumque radices proruit: & tam violentã concuſſionem nemo tamẽ quiſquã pugnantium ſenſit. Eo in prœlio Flaminius cùm & audaciam ſuam, & robur præclarè oſtendiſſet, ipſe ac circum eum optimi ceciderunt: cæteri

fuſi,

Ligures à Fabio victi.

Annibal in Italiam irrumpit.

Fabij conſilium.

Clades ad Traſymenum.

fusi, & ingenti strage affecti: cæsi quindecim milia, totidemque capti. Flaminii corpus Annibal propter viri ejus virtutem honestæ sepulturæ causa magna cum cura quæsitum invenire inter cadavera nequivit: neque omnino sciri potuit, quomodo è medio sublatum fuerit. Superiorem cladem, quæ erat ad Trebiam accepta, neque consul per litteras, neque nuncius missus apertè annunciaverant, sed dubia victoria discessum fuisse dixerant. De hac autem ut primùm rescivit prætor Pomponius, advocato in concionem populo, omissis ambagibus, progressus: Magna, inquit, pugna victi sumus Quirites, cæsusque est exercitus, & Flaminius consul periit: proinde vestra de salute consilium capite. Hac ille oratione in populum VI
tanquam vento in mare immisso, totam urbem conturbavit, neque in tanto terrore constare hominum cogitationes potuere: omnes in eam sententiam venerunt, res dictaturam exposcere. virumque qui cum magistratum impavidè gereret. neque verò esse alium excepto Fabio: hujus & animi excellentia, morumque gravitate majestatem dictaturæ adæquari, eaque esse ætate, qua adhuc consiliis animi robur corporis respondet, ac prudentia est audaciæ conjuncta. Hac sententia comprobata, Fabius Maximus dictator dictus, magistrum equitum dixit Marcum Minutium: petiitque primò omnium à senatu, ut militiæ sibi liceret equo vehi. Id enim antiquitus lege prohibitum erat: sive quod prisci Romani plurimum roboris in peditatu ponebant, ideoq; ducem volebant in acie suis adstare: sive quod regia cùm esset alioquin dictaturæ potentia, omniaque sub se comprehenderet, volebant tamen hoc pacto ostendere, dictatorem populo esse obnoxium. Deinde ut statim imperii sui majestatem civibus demonstraret, eoque sibi eos magis dicto audientes haberet, cum viginti quatuor fascibus in publicum progressus est: alterumque consulum obviam sibi venientem, misso lictore, jussit fascibus & magistratus insignibus remotis privatum ad se venire. Tum præclarè VII
à diis orsus, populum docuit, à duce rem male gestam non ignavia militum, sed negligentia contemptioneque religionum: hortatusq; est, ne hostem metuerent, sed Deos placarent atque venerarentur. Neque verò superstitione animos obstrinxit, sed virtutem pietate roboravit, metumque hostilem bona de diis spe sustulit. Consulti etiam sunt vaticini & occulti libri, quos Sibyllinos vocant: feruntur que quædam vaticinia in iis recondita, eventibus & actionibus præsentis temporis congruisse: verùm ea evulgari non licuit. Dictator

Vota Fabij. inde ad plebem progressus, diis vovit immolaturum se omnem fœtum caprarum, porcorum, ovium, boum, quantum ejus Italiæ montes, campi, flumina, & prata usque ad ver proximum produxissent: vovit etiam spectacula, & Musica certamina, in quæ impenderentur trecenta triginta tria sestertia, ac denarii trecenti triginta tres cum denarii triente: quæ summa facit XXCIII. millia denariûm, atque ad hæc IↃXXCIII. denarios, duosque obolos. Cur hunc præcisè numerum statuerit, dicere non facilè est, nisi quis ternionis naturam hic prædi-

prædicare velit: quod is numerus & perfectus natura eſt, & inter im-
pares primus, in eoque multitudinis initium, & primæ differentiæ,
VIII omniumque numerorum elementa continentur. Hoc modo Fa-
bius ſuorum ad Deûm cultum erectos animos in bonam futuro-
rum ſpem adduxit. Ipſe omnem in ſe victoriæ fiduciam collocans,
ratuſq; virtutis & prudentiæ cauſa Deos proſperum ſucceſſum lar-
giri, Annibalem aggredi ſtatuit: non ut rem prœlio committeret, ſed
ut impetum ejus mora, pecunia egeſtatem, copia hominum pauci-
tatem attereret ac conſumeret. Itaque ab equitatu hoſtium ſibi ca-
vere, in editis locis ac montanis caſtra habere, ſedente in caſtris ho-
ſte quieſcere, movente ſe eo per montes circumire, ſeque per inter-
valla hoſti oſtendere: ut neque ipſe invitus ad pugnam compelli
poſſet, & cunctatione hac hoſtibus pugnæ expectationem afferret.
Eo modo tempus trahens, omnibus contemptui erat: neque in ca-
ſtris modò audiebat male, ſed hoſtibus etiam omnibus timidiſſi-
IX mus ac nullius precii imperator credebatur. Solus Annibal calli-
ditatem ejus, quoque modo gerere bellum ſtatuiſſet, perſpiciens,
omnique arte & vi eum ad conſerendum prœlium intelligens eli-
ciendum (quippe actum alioquin de rebus Carthaginenſium, qui-
bus armorum uſu, quo præſtabant, adempto, corpora & pecuniæ à
quibus, quàm hoſtis, erant impatiores, fruſtra imminuerentur &
conſumerentur) omnes imperatorias expetiri technas, omnem a-
ſtum, & more periti luctatoris quærere, quanam ratione adverſario
manus injiceret. Itaque ſæpius adoriri, tumultum concitare, atque
hinc inde Fabium rapere, ſi qua eum ratione à tutis conſiliis abdu-
cere poſſet. At Fabius ſuæ utilitatis certus, confirmato judicio in
ſua ſententia perſtabat. Minucius equitum magiſter eum importu-
nè pugnam poſcens ac ferociens vexabat, plauſibilibuſque milites
orationibus inſana cupiditate, & vana ſpe implebat. Itaque ii Fabium
ludibrio habebant, Annibaliſque pædagogum vocitabant: Minu-
cium magnum virum, Romaque dignum imperatorem præ-
dicabant. Quibus ad majorem faſtum & audaciam evectus
Minutius, caſtra in ſublimibus poſita locis ſubſannabat, pulcra
dictatorem theatra ſuis paraſſe dictitans, unde populationibus in-
cendiiſque vaſtari Italiam ſpectarent. ex amicis etiam Fabii, ſciſci-
tabatur, ecquid Fabius ſpe terræ tenendæ abjecta, in cœlum efferre
exercitum, aut objectis nubibus & nebulis hoſtem effugere intendiſ-
X ſet. Hæc cum amici Fabio renunciarent, ſuaderentque ut tentato
prœlio ignominiam aboleret: Ego verò, inquit, infamiam timidita-
tis ea ratione augerem, ſi metu reprehenſionum & conviciorum
meo me detrudi propoſito paterer. & quidem pro patriæ ſalute ti-
midum eſſe, indecorum nõ eſt: propter hominum de ſe opinionem,
calumnias, aut reprehenſiones in terrorem venire; id jam non viro,
qui tanto ſit dignus imperio, convenit, ſed qui eorum ſervus eſſe
velit, quibus eum male ſentientibus imperare decet. Secundum
hæc Annibali captum conſilium ſecius cecidit. Vt enim à Fabii

Inſtitutum Fabij in Annibale oppugnando.

Minucij temeritas.

Q exer-

exercitu longius in campos pabulo aptos duceret, ducibus manda-vit, ut statim à cœna in Casinatem agrum ducerent exercitum. Hi ob barbariem non satis percepto Casini vocabulo, in extremas Campaniæ partes duxerunt ad Casilinum, quam urbem Vulturnus amnis dividit. Regio est undique montibus septa, & planicies tumulos interjacens adversus mare patet, quo se paludes effundunt fluvio stagnante, habentque ripæ tumulos arenæ profundos, & ad litus fluctuosum portuque carens terminantur. Hâc descendente Anniba- XI
le, peritia locorum Fabius eodem prævenit, angustias quatuor millibus peditum occupavit, reliquum exercitum commodo loco in jugis montium collocavit: ipse cum expeditissimis hostium novissimos adortus, universum exercitum conturbavit, ac circiter octingentos occidit. Annibal cognito errore, & periculo iis in locis, sublatis in crucem ductoribus, de abducendo inde exercitu deliberavit: cumque vi dejicere hostes superiora loca tenentes posse desperaret, totus verò exercitus omni se effugio interclusum metuens animis concidisset, dolo hujusmodi ex hostibus elabi decrevit. Ex præda captis bobus ad duo millia jussit alligari ad singula cornua facem ac fasciculum virgarum sarmentorumve aridorum: has noctu dato signo agi accensis facibus ad saltus juxta angustias ab hostibus obsessas. Simul & hæc ii, quibus datum erat negotium, apparabant, & ipse primus tenebris reliquum exercitum paulatim duxit. Bo- XII
ves, quandiu ignis exiguus materiam depascebatur, sensim ut agebantur, ad radices montium succeslere, miraculoque erant pastoribus superne eos inspicientibus, summis cornibus lucem præbentes, perinde ac si totus exercitus cum multis facibus ordinatè incederet. At postquam cornu igne ustum usque ad ipsam carnem sensum detulit, bovesque præ dolore capita quatientes multa se invicem flamma oppleverunt: non jam in ordine permansere, sed metu ac dolore consternatæ, cursu montes petierunt, caudis earum & frontibus, fulgentibus virgultaque, per quæ se proriperent, undique incendentes. Terribile id erat spectatu Romanis, qui saltus insederant: videbanturque ex flammæ ab hominibus faces differentibus spargi, terrorque eos ingens occupabat, cùm alios aliunde hostes ingruere seque undique circundari putarent: itaque manere loco non ausi, angustiis relictis ad majora se castra contulerunt. Eodem tempore levis armaturæ pedites ab Annibale missi saltus occupavere: reliquo exercitu cum ingenti præda tuto subsequente. Sen- XI
serat quidem noctu fraudem Fabius, deprehensis nonnullis quæ sparsim diffugerant bobus: tamen insidiarum nocturnarum metu, suos in armis continuit. Facta luce extremos hostium insecutus; conflictumque in angustiis est magno cum tumultu: donec ab Annibale missi Hispani, agiles & celeres cursu, scandendorumque montium peritissimi, aggressi gravem armis hostem à fronte, haud paucis cæsis, Fabium averterunt. Ibi verò Fabius male denuò audire, ac summo suis contemptui esse, qui omissa armorum fiducia conatus pru-

Annibalis astutia qua manus Fabij effugit.

prudentia & consilio debellare Annibalem, ipse artibus militaribus ab eo victus videbatur. Quam Romanorum iram quò magis inflammaret Annibal, ut ad agros Fabii pervenit, hos tantum intactos relinqui, reliqua circum omnia incendi & corrumpi jussit: addita etiam custodia, quæ Fabii bona ab injuria & rapinis defenderet. Hæc Romam annunciata, invidiam dictatoris auxerunt: multique erant in eo apud populum traducendo tribuni plebis, instinctu maximè Metilii, qui non tam odii causa in Fabium, quàm ob familiaritatem Minucii, gloriæ huic illius infamiam futuram putabat. Invisus etiam senatui erat, quod in permutandis captivis pactus cum Annibale fuerat, ut captivus pro captivo redderetur, qui plures reddidisset, argenti quinque selibras in militem acciperet. facta hominum permutatione, cùm apud Annibalē adhuc reperti essent Romani ducēti quadraginta, mittere precium redēptionis senatus noluit, Fabiumque culpavit, qui homines propriæ timiditatis causa ab hostibus captos præter decorum & commodum reipubl. reducere laboraret.

XIV His auditis Fabius iram civium moderatè tulit: pecunia tamen destitutus, ut neque falleret fidem Annibali datam, neque proderet captivos, filium Romam misit, agrosque jussit divendere, & pecuniam inde factam ad se statim in castra perferre. Ex ea argentum Annibali ipse persolvit, & captivos recepit: omnibusq; eam pecuniam, postmodò multis reddere volentibus condonavit. Secundum hæc Romam à Pontificibus sacrorum causa revocatus, Minucio copias tradidit: cum quo tamen ante non pro imperio solùm, ne pugnam cum hostibus confereret, sed multis etiam ejus rei causa adhortationibus multis precibus nequicquam egit. Minucius enim statim hostes aggredi instituit: captoque tempore, quo majorem partem copiarum Annibal frumentatum dimisisset, castra hostium aggressus multis occisis, reliquos intra vallum cōpulit, metumque obsidionis universis objecit: post cùm Annibal suos in castra collegisset, incolumis discessit: eoque facto & seipsum immodica jactantia, & milites audacia inflavit.

Fabius captivos sua pecunia redemit.

Minucij temeritas.

XV Celeriter ea res inflatius etiam verò Romam est annuntiata. Cùm Fabius se ob successum istum eo magis jam Minucio timere diceret, populus autem gaudio elatus in forum concurreret: Metilius eam pro rostris concionem habuit, qua & Minucium laudibus extolleret, & Fabium non jam molliciei modò, timiditatisque, sed proditionis etiam simularet: simul etiam reliquorum potentissimum quemque & primores incusans, quod ii opprimendæ plebis causa bellum initio concitassent, ut unius rursus viri potestatem nullis legibus subjectam in civitatem inducerent: qui rem extrahendo, Annibali Italia nunc potito novas ex Africa copias tuto expectandi facultatem præberent. Posteaquam Fabius progressus, respondendum accusationi tribuniciæ nequaquam ratus statim sacra esse perpetranda, rediturumque se inde ad exercitum dixit, & à Minucio pœnas exacturum, quod contra suum edictum pugnasset: ingens populi tumultus est coortus, Minucio timentis.

 Nam

Nam & in vincula conjicere, & capite indicta causa plectere, quē velit, dictatori licet: & Fabii iram post longam mansuetudinem commotam gravem & implacabilem fore censebant. Ideò cæteris me- XVI
tus causa quiescentibus, Metilius tribunatus nomine tutus (solus enim hic magistratus dictatore creato manet, cùm cæteri omnes aboleantur) plebem multis verbis hortatus est, ne Minucium destituerent, neve id ei paterētur evenire, quod Manlio Torquato accidisset, cui pater victori & coronato collum securi abscidisset: utque Fabio tyrannicam illam potestatem adimerent, eiq; summam rerum commendarent, qui & vellet suos servare, & posset. His sermonibus moti, cùm Fabium, quamvis infamia laborantem, non auderent ad abdicandum adigere; imperium Minucio cum dictatore æquarunt, decreveruntque ut pari jure bellum administrarent. Id Romæ prius inauditum, paulò post iterum usurpatum est secundum cladem Cannensem, cùm versante in castris M. Iunio dictatore, propter necessitatem senatus supplendi (quippe multis in ea strage senatoribus amissis) alius dictator est dictus Fabius Buteo. Hoc tamen interfuit, quod hic simul atque progressus in publicum senatores legit, idque concilium supplevit: eadem die dimissis lictoribus fugiens eos qui deducere ipsum cupiebant, turbæ se immiscuit, privatamque rem privatus in foro egit. Minucio cùm jus cum dictatore æ- XVII
quassent illi, Fabii animum se depressisse frustra opinati sunt, non rectè facta de eo viro conjectura. Neque enim Fabius eorum insciriam suum malum putavit: sed ut Diogenes philosophus dicentibus, Isti te derident, respondit, se tamen non derideri: (quod eos tantum derideri judicaret, qui sannas curant, & iis perturbantur) ita Fabius id, quod actum erat, æquo animo tulit, iisque philosophis, qui asserunt bonum & honestum virum contumelia & dedecore affici non posse, evidens argumentum suo exemplo suppeditavit. Sed ut suo nomine nihil ei ista injuria dolebat, ita reipublicæ causa angebatur, quod multitudinis imprudentia insanæ Municii pugnandi cupiditati ansam proruendi præbuisset: ideoque metuens, ne is inani gloria fastuque prorsus in furorem actus, maturiùs aliquid mali reipublicæ afferret, clam omnibus ad exercitum abiit. Ibi Municium XVIII
cùm offenderet ea superbia elatum, ut nullo jam modo contineri posset; alternisque adeo vicibus imperare postularet: eo denegato, quod præstare arbitrabatur se alteri parti solùm, quàm utrique per vices, præesse, copias cum eo divisit: primamque & quartam legionem retinuit, secunda & tertia Minucio tradita. eademque ratione sociorum auxilia inter eos divisa sunt. Gestientem etiam Minucium præ gaudio jactantemque sui causa summi magistratus dignitatem imminutam & circumscriptam, Fabius monuit, rem ipsi esse non cum Fabio, sed Annibale: aut si omninò cum collega sibi certamen putaret esse: operam daret, ne qui victoria, honoreque esset studio populi potitus, in hujus salute procuranda & incolumnitate negligentior deprehenderetur esse eo, qui victus, & ignominia nota-

Minucii imperium cum Fabio æquatur.

tus ab iiſdem eſſet. Hoc ſenile cavillum dicens Minucius, cum ſua
XIX parte exercitus caſtra à caſtris Fabii ſeparatim fecit. Nihil harum
omnium rerum Annibalem fefellit: omnibus intentum occaſioni- *Minucius ab*
bus. Tumulus erat in medio, occupatu non difficilis, & qui occupa- *Annibale*
tus caſtris munitioni eſſet futurus, ad omneſque uſus ſuffecturus. *circumvenitur.*
Planicies circa eum ſi è longinquo inſpiceretur æqualis apparebat,
ut nuda: erant tamen in ea foſſæ quædam non magnæ, aliæque ca-
vernæ. Hunc tumulum cùm poſſet occultè Annibal nullo negocio
occupare, relinquere ad occaſionem prœlii in medio conferendi
maluit. poſtquam à Fabio ſegregatum animadvertit Minucium, no-
ctu aliquot milites in foſſas iſtas cavernaſque abdidit: albente cœ-
lo apertè alios non magno numero miſit, qui tumulum capere co-
narentur; ratus fore, ut Minucius colle hoſtes prohibendi cauſa prœ-
lium iniret. Neque ig eum conſilium fruſtratum eſt. Primò enim
Minucius levem miſit armaturam, poſt equites: tandem cum ſuis
mittere ſubſidia Annibalem videret exſtructis omnibus copiis de-
ſcendit, commiſſoque acri cum iis, qui ſupernè de tumulo jam oc-
cupato pugnabant, prœlio, æquo Marte contendit. Annibal ut
XX eum egregiè jam in fraudem inductum vidit, nudaq; iis, quos in in-
ſidiis poſuerat, terga præbentem, ſignum iis dedit. Qui cùm omni-
bus ex locis exurgerent, ac cum vociferatione hoſtem invaderent,
extremoſque cæderent, dici non poteſt quanta perturbatio, quæ tre-
pidatio Romanos inceſſerit: & Minucii jam fracta erat ferocia, ocu-
loſque hinc inde ad tribunos militum obvertebat. Sed neque horum
quiſquam locum tenere audebat, omneſque fugam certatim facie-
bant, nequaquam ſalutarem: jam enim Numidæ victores corona
planiciem cinxerant, circumvectiq; divulſos ab agmine hoſtes tru-
cidabant. Non fefellit Fabium, quo loco res Romana eſſet, qui jam
ante animo, quid eſſet futurum, perceperat, ideoque ſuas copias in *Fabius Mi-*
armis inſtructas habebat, ac quid rei gereretur ſcire curabat, non *nucium ſer-*
XXI per nuncios, ſed ipſe ante caſtra ſpeculans. Ergo ut circumvẽtum *vat.*
Minucii exercitum, ordineſque confuſos vidit, ſimulque paventium
& fugam quærentium clamor ad eum allatus eſt, graviter ingemuit,
percuſſoque femore, iis qui aderant: Pro Iupiter, inquit, mea ergo
opinione celerius, ſua properatione tardius, perdidit ſeipſum Mi-
nucius. Tum celeriter efferri ſigna, militeſque ſequi ſe juſſit, ſuoſq;
cum clamore hortatus eſt, properarent M. Minucio ſuccurrere, viro
egregio, & patriæ ſtudioſo: poſt tempus fore reprehendendi eum,
quod hoſtes profligare feſtinans erraſſet. Vt primum cum copiis
adventare conſpectus eſt, Numidas in campo circumequitantes fu-
dit ac disjecit: inde in eos qui in terga Romanorum pugnabant con-
verſus, obvios cecidit: reliqui priuſquam circumvenirentur, idemq;
quod Minucio acciderat paterentur, in fugam ſe conjecerunt. Anni-
bal cum videret pugnæ fortunam mutatam, Fabiumque præter æta-
tem magno robore per pugnantes ſurſum in collem ad Minucium
eniti, receptui cecinit: Romanis quoque haud illibenter pugnam

omittentibus. Feruntque Annibalem, cum se reciperet in castra, per iocum amicis dixisse: An non ego vobis sæpius prædixi, nebulam istam, quæ in summitatibus montium sedebat, aliquando cum procella & turbine imbrem esse daturam? Finito prœlio, Fabius ho- XXII stium, quos occiderat, spolia legit, reditq; in castra, nihil superbum aut odiosum de collega locutus. Minucius verò convocatis suis: Nihil peccare, inquit, commilitones, in magnis rebus, humana conditione altius est: qui peccaverit, eum errore suo in posterum doctrinæ loco uti, viri boni est & cordati officium. Ego sane confiteor parum me habere quod incusem fortunam, plus aliquantò cur eam laudem: quæ enim tantum hactenus tempus ignoravi, exigua parte diei doctus sum, nimirum ut intelligerem me & imperare nescium, & imperatore, cui parerem, opus habere: neque contendendum mihi fuisse ut eos vincerem, à quibus me superari præstaret. Proinde in vos imperium teneat dictator, ego in agenda gratia dux vobis ero, meque primum ei subditum, & dicto audientem offeram. Hæc locutus signa suos tollere, & sequi se jussit, & ad castra Fabii profectus est: ingressusque magna omnium cum admiratione, ad prætorium ejus contendit. Tum exeunte Fabio, positis ante tabernaculum XXIII Fabiis signis, ipse eum alta voce patrem, exercitus milites Fabianos patronos suos appellavit. Inde facto silentio Minucius: Duas, inquit, victorias, dictator hodie reportasti, & hostibus fortitudine, & collegâ prudentiâ bonitateque superato: quarum altera nos conservasti, altera meliores fecisti, turpiter ab hoste, utiliter à te & in salutem nostram victos. Patrem igitur te benignum ego appello, cùm honorificentius nullum suppeditet nomen: plus enim tibi, quam parentibus meis debeo, quod hi vitam mihi modo dederint, tu & mihi, & his simul salutem tuleris. His dictis Fabio complexum tulit. atque eum consultavit: idemque à militibus factum, amplectentibus se mutuò & deosculantibus ac per tota castra lætitiæ & dulcissimarum lachrymarum plena erant omnia. His ita gestis Fabius dictatura se abdicavit, resque iterum consulibus tradita est gerenda. Primi horum Fabii artibus bellum gesserunt, pugnam detrectando, XX auxilia sociis ferendo, & in fide eos retinendo. Sed postquàm Terentius Varro ad consulatum est evectus, homo natus, obscuro loco, vitæ ob popularis auræ venationem & temeritatem notæ: ab initio statim nemo dubitavit, quin is totam rem in discrimen pugnæ esset conjecturus. Nam in concionibus vociferabatur daturum bellum, quamdiu id Fabiis committeretur: se quo die ad hostes pervenisset, victoria potiturum. Ad hæc tantas copias conscribebat, quantas nunquam ullo in bello Romani habuerant. in acie enim qui starent, erant millia hominum octogintaocto: quod Fabio, aliisque Romanorum sapientibus magnum metum afferebat. si enim urbs cladem tanti militaris roboris passa foret, recipere eam vires nullo pacto posse censebant. Quæ causa Fabio fuit, ut collegam Terentii Lucium Æmilium Paulum, virum rei bellicæ peritum, sed populo invisum

Minucius errorem fatetur.

Terentii Varronis temeritas.

L. Aemilius Paulus, à Fabio instituitur.

invisum propter damnationem quandam, excitaret, & hortaretur, ut insaniam collegæ inhiberet: cogitaretque sibi non majus contra Annibalem, quàm contra eum fore de salute patriæ certamen, utrunque enim pugnam acceleraturum: Terentium, quod vires hostium ignoraret: Annibalem, quod sibi suæ imbecillitatis esset conscius. Rectius Fabio de Annibalis rebus affirmanti, quàm Terentio creditum: compertum sibi esse, hostem si hoc anno nemo cum ipso confligat, aut manendo absumptum iri, aut fuga sibi consulturum. nunc quoque cùm victor rerum potitus videatur, neminem hostium ad eum descivisse, neque tertiam omninò partem ejus exercitus, quem secum domo abduxerit, ei reliquum esse. Ad hæc respondisse Aemilium ferunt. Mihi quidem, Fabi, res meas consideranti, præstat hastas hostium, quam populi rursum subire suffragia: quod si is est rerum status, annitar, ut tibi potius boni imperatoris munere functus videar, quàm reliquis omnibus in diversam partem impellentibus. Hoc animi proposito Paulus ad bellum est profe-
XXVI ctus. At Varro, cùm obtinuisset ut alternis diebus imperarent, Annibali oppositis ad Aufidum, atque Cannas castris, prima luce signum pugnæ (id est tunica coccina supra prætorium expansa) proposuit: quæ res initio perterrefecit etiam Carthaginenses, ducis Romani audacia, ingentique hostium multitudine obstupefactos, cujus ipsi ne dimidiam quidem partem æquabant. Annibal armari exercitum jussit: ipse cum paucis equitibus super molli quodam tumulo hostes jam aciem instruentes speculatus est. Ibi cùm quidam ex comitibus, Gisco nomine, vir non minoris quàm imperator dignitatis, mirabilem sibi videri hostium multitudinem diceret: Annibal contractu vultu, Id verò nescis, inquit, quod adhuc magis est mirum: percontantique quidnam id esset, respondit: Quod inter tot homines nemo est, qui Gisco vocetur. Qui jocus cùm præter opinionem incidisset, omnium est coortus risus: descendentesque à colle obviis eum omnibus exposuerunt, ita ut risus invaderet multos atque ipse ridendi finem facere sibi Annibal nequiret. Ea res Carthaginenses audaciores fecit, cogitantes, risum imperatori ex contemptu hostium excitatum, quos adeò pro nihilo haberet, ut etiam præ-
XXV.I senti discrimine iocaretur. Cæterùm astu imperatorio Annibal pugnam instituit: primùm eum deligens locum, ut à tergo ventum haberet, qui turbinis in modum vehementius incubuerat, asperumque è campis arenosis & apertis pulverem supra aciem Carthaginensium efferens, in Romanorum facies propellebat easque ab hoste avertere cogebat. Deinde ordines pari artificio instruxit. Robustissimam, pugnæque scientissimam copiarum partem ex utroque latere collocavit, medium ex minus utilibus quasi cuneum longè cornibus preeminētem confecit: mandavitq; iis qui erant in cornib. ut cū Romani perrupto cuneo instarent, cedente eo & sinū pādente, *Cannensis pugnæ descriptio.*
XX receptisq; ita in mediā aciē Romanis, celeriter hostē utrinq; ex obli-
VIII quo invaderent & à tergo clauderent. Id in causa potissimum fuit,

ut tanta Romanorum fieret cædes. Vt enim media pars aciei Carthaginensis cessit, Romanosque instantes admisit, & acies Annibalis mutata figura in lunæ cornuum modum curvata utrinque apparuit, tum delectorum in cornibus militum centuriones statim hos in sinistrum, illos in dextrum latus convertentes, nuda latera hostium adorti sunt: ac quicunque Romanorum non, antequam cornibus utrinque reductis clauderentur, effugere, omnes in medio hostium cæsi occubuerunt. Romanos quoque equites casus improvisus afflixit. Cùm enim consulem Paulum equus vulneratus excussisset, qui erant circa eum, unus post alium ab equo descenderunt, & pro consule propugnaverunt: id ubi viderunt equites, omnibus ut idem facerent imperatum putantes, universi ab equis desiluere, pedestremque pugnam inivere. Quod Annibal ut vidit, malle se hoc dixit, quàm vinctos eos sibi traditos esse. Verum hæc quidem ab iis memoriæ prodita sunt, qui historias fusius descripserunt. Varro consul cum paucis equitibus Venusiam effugit. Alter consu- XXIX
lum Paulus in effusæ fugæ tumultu, vulneribus telisque inhærentibus corpori gravatus, ingentiq; luctu animum angens, in saxo quodam cædem ab hostium aliquo expectans consedit. ita quidem cruore caput faciemq; fœdatus, ut pauci eum possent agnoscere, eumque etiam famulique præterirent. Solus hunc Cornelius Lentulus patricius juvenis cùm agnovisset, ab equo desiluit, eumque ad consulem adduxit, orans ut eo insidens seipsum civibus nunc maximè bono duce indigentibus conservare vellet. Id verò Paulus retinuit, juvenemque lachrymantem, ut iterum conscenderet equum, coegit: tum dextram injecit, assurgensque: Nuncia, inquit, Lentule Fabio Maximo, atque ipse fer testimonium, Paulum Æmilium consiliis ejus usque ad finem vitæ obtemperasse, stetisseq; iis, quæ cum ipso pactus erat: sed victum esse prius à Varrone, inde ab Annibale. His mandatis Lentulum dimisit, ipse super occisos se projecit, & mortem obiit. Ferunt cæsa Romanorum eo prœlio quinquaginta mil- XXX
lia, capta quatuor, & in castris ambobus post pugnam non pauciores decem millibus in hostium venisse potestatem. Annibalem autem cùm re tam feliciter gesta hortarentur amici, ut fortunæ impetum subsequeretur, & unà cum fugientibus hostibus in urbem Romam irrueret: (posse enim eum die quinto in Capitolio cœnare) incertum est quid animum ejus ab hoc consilio averterit: videturque non tam ratio quàm Deus aliquis sive genius parum ei propitius eam cunctationem & trepidationem injecisse. Ideoq; Barcam etiam Carthaginiensem iratum ei dixisse memorant: *Vincere scis Annibal, victoria uti nescis*. Enimverò tantam hæc victoria in rebus Annibalis mutationem effecit, ut qui prius nullam urbem, nullum forum, nullum portum in Italia habuerat, qui ægrè commeatum exercitui prædando paraverat, qui nullum certum belli receptaculum tenuerat, sed copias suas tanquam magnam latronum manum hincinde errans circumduxerat: is tunc totam ferè in suam potestatem redegerit

Mutatio rerum Italicarum à Cannensi clade.

gerit

gerit Italiam: plerique enim & maximi populi ultrò se ei adjunxerunt, & Capuam urbium Italiæ post Romam omnium primam eo-
XXXI dem pacto accepit. Cæterùm non modò quod Euripides dixit, non sine magno malo experimur, quæ res sit bonus amicus: sed idem de prudenti duce belli dici potest. Quæ enim ante hanc pugnam timiditas & torpor Fabii culpabatur, statim post acceptam cladem judicabatur consilium fuisse altius humano, & divini ingenii: adeò multo ante ea is præviderat, quæ vix credibilia expertis videbantur. Itaque quod reliquum spei erat, id confestim Roma in ipso omne collocavit, & ad ejus viri consilium, tanquam templum aramve confugit: fuitque certè prudentia Fabii in causa, ne (quod Gallica acciderat calamitate) urbs eo tempore dissiparetur. Qui enim tum temporis, cùm nihil videbatur imminere periculi, timidi ac diffidentis nomen tulerat: idem tunc omnibus ad luctus immensos, & inutiles perturbationes sese demittentibus, solus per urbem placido vultu, lenique ingressu incedebat, humaniter omnes compellabat, planctus muliebres inhibebat, coitiones vetabat eorum qui in publicum lamentandi causa prodibant, senatoribus ut convenirent in Curiam persuadebat, magistratuum animos dictis confirmabat: denique in ipso omnis vis erat, omne robur positum, omnesque ei magistratus
XXXII erant intenti. Itaque custodias portis addidit, quæ turbam urbe excedere volentem repellerent: luctui & tempus & locum constituit, domi ut fieret, & trigesimo die omnis finiretur, urbemque porrò istius rei puram redderet. cumque esset eo tempore Cereri dies festus agendus, potius visum, intermitti id sacrum, quàm calamitatis magnitudinem paucitate & mœstitia eo convenientium arguere: cùm feliciter agentium honoribus Numina delectantur. Acta etiam ea sunt quæ ad placandos Deos, & expianda prodigia fieri jusserant aruspices. Missus Delphos ad consulendum oraculum Fabius Pictor, Maximi cognatus. duæ Vestales stupri compertæ, altera viva, ut moris erat, defossa, altera mortem ipsa sibi conscivit. In eo maximè magnanimitatem Romanorum & clementiam mirari decet, quod redeuntem à fuga Varronem consulem mœstum atque humilem, uti par erat eum reverti, qui turpissimè & infelicissimè rem gesserat: obviam ad portas senatus populusque progressi exceperunt: factoque silentio patricii, & primores senatus, interque eos Fabius collaudaverunt, quod tanta accepta clade non desperasset de republica, sed servari adhuc existimans posse leges civesque. ad defun-
XXXIII gendum magistratu advenisset. Posteaquàm verò allatum est, Annibalem post prœlium, omissa Roma, alias Italiæ partes petiisse, animo resumpto exercitus & duces emiserunt. Inter duces præ cæteris illustres fuerunt Fabius hic Maximus, & Claudius Marcellus: quorum ut diversa ferè instituta, ita æqualis fuit gloria. Marcellus enim (ut in ejus vita expositum) in rebus gerendis strenuus admodum erat, & ferox, vir & manu prõptus, & talis natura, quales belli studiosos & *agerochos* sua lingua, hoc est gloriæ bellicæ nimis quàm cupidos,

Fabij sapientia rebus Romanorum fractis salutem affert.

Fabii & Marcelli ducum præstantia & diversitas.

dos, Homerus nominat: isq; Annibali audaci & imperterrito viro oppositus, iisdem planè usus rationibus præcipua eo bello certamina sustinuit. Contra Fabius pristinis suis insistens consiliis, sperabat Annibalem nemine cum eo pugnante, nemine lacessente, ipsum à se confectum iri: quemadmodum athletarum corpora cùm nimium roboris adepta sunt, mole sua defatigata celeriter vires amittunt. Itaque huic *scuti*, Marcello *gladij* nomen tribui à Romanis solitum, Possidonius tradit: ac Fabii in tutis consiliis constātiam Marcelli societate temperatam, salutarem Romanis fuisse. Sanè Annibal cùm XXX
Marcello rapidi fluminis instar ruenti sæpius obviam factus esset, IV
pulsus ab eo, copiisque exutus non semel est: Fabius eum sensim veluti sine strepitu allabens, continenterque lambens amnis subruit atque absumpsit: ac tandem eò difficultatis pervenit Annibal, ut & à Marcello prœliis defatigaretur, & Fabium non pugnantem timeret. plurimum enim temporis hi contra ipsum aut prętores aut proconsules, aut consules bellum duxerunt: & uterque ipsorum quinquies consul fuit. Sed Marcellum quidem Annibal quintum consulem per insidias sustulit: Fabio cùm omnes dolos intentasset, omnibus modis aggressus esset, frustra laboravit: nisi quod semel ferè astu eum circumvenit. Scripsit enim literas sub nomine eorum qui Metaponti primas obtinebant, Fabium vocantium, deditionemque urbis pollicentium: seque adventum ejus eam ob rem pręstolari indicātium. His litteris motus Fabius, accepta parte exercitus instituit sub noctem eò ire: quia verò aves non addicebant, mutavit consilium, pauloque post cognitum est ab Annibale eas literas scriptas, ipsumque Fabii intercipiendi causa in insidiis propè urbem eam consedisse. Sed hæc ad Deorum favorem referri ab aliquo possint. Cæterùm XXXV
urbes à defectione, & socios à novis rebus tentandis censebat Fabius mansueto colloquio & humanitate avocandos, neque in omnes, de quibus suspicio insinuasset, acrius inquirendum. Fertur enim cùm sensisset quendam Marsum militem, inter socios auxiliares genere & fortitudine primum, cum quibusdam aliis in exercitu de defectione colloquia habuisse: non irritasse præterea hominem, sed his dictis correxisse: Te quidem indignè neglectum hactenus fateor: & primò quidem culpa est penes duces, qui non pro merito, sed favore prœmia dividunt: deinde tu quoque accusandus, qui si cujus rei indigebas, non me compellaris. Tum equum ei bellicum dono dedit, cæterisque ornatum virtutis præcipuæ præmiis, fidissimum exinde promptissimumque habuit. Iniquè enim comparatum judicabat, si cùm equites & venatores cura, exercitatione, alimentisque potius quam flagris & numellis contumaciam & ferociam animalibus adimerent: hominibus aliquis imperans, non maximam castigandi partem in gratia & clementia, poneret: asperiusve suos tractandos putaret, quàm rustici caprificum, pirum silvestrem aut oleastrum; quas illi arbores cultu mitescere, & in ficum, pirum, o- XXX
leam cicures transire docent. Alium Lucanum natione renuntia- VI

Annibalis insidiæ in Fabium.

Fabij in retinendis in fide sociis prudentia & bonitas.

bant centuriones ſępenumerò à caſtris abeſſe, & ſtationem deſerere. Fabius percontatus eſt, qualem eum alioqui virum comperiſſent: teſtantibus omnibus, haud temerè ſimilem ejus inter milites inveniri, ſimulque illuſtria aliquot virtutis ab eo edita ſpecimina referentibus: cauſam peccati perſcrutatus, invenit puellæ amore hominem duci, utque cum ea poſſet eſſe, crebrò longa & periculoſa itinera eum à caſtris facere. Recognita, eo inſcio quoſdam miſit, qui mulierculam ad ſe adducerent: eam cùm in ſuo tentorio occultaſſet, vocato ad ſe Lucano: Haud clam me eſt, inquit, te contra legem moreſque militiæ Romanæ, ſæpenumerò extra caſtra pernoctare: ſed & ante virum te fuiſſe egregium, me non fefellit: itaque peccatum tuum virtutibus tuis condonatum ſit: in poſterum te alii cuſtodiendum tradam. Mirante rem milite, fœminam produxit, eique in manus tradidit. Hæc quidem, dicens, ſtipulatur te nobiſcum in caſtris porrò manſurum: tu jam nunc re ipſa oſtendes, nullane alia tibi ut abeſſes cauſa fuerit, an verò hujus amorem nequitiæ tuæ prætenderis. Hæc ita memorantur.

XXXVII Tarentum proditione amiſſum recuperavit, res ita acta eſt. Erat in caſtris ejus juvenis Tarentinus, qui ſororem ſumma ſibi fide & amore obſtrictam Tarẽti habebat. Hanc quidem è Brutiis, quos præſidii loco impoſuerat Tarento Annibal, primarius adamabat. Præbuit is amor ſpem proditionis Tarentino: communicataque re cum Fabio, ſimulata tranſitione ad ſororem Tarentum aufugit. Primis aliquot diebus Bruttius ſecubuit, & (ut putabat ſoror) amaſiæ fratrem fefellit. Pòſt frater ſorori: Apud nos in caſtris rumor erat, inquit, frequens, rem tecum viro præcipuo ac potenti habere: quiſnam is eſt? Si enim ſit, quod de eo perhibent, virtute inſignis, nihil refert quo genere ortus ſit: nam hoc diſcrimen bello, omnia ſuo more confundente, ſublatum eſt: quod autem neceſſario fit, in eo nihil ineſt turpitudinis, quinimo felicitatis eſt, quo tempore jus parum valet, eo qui vim facere poteſt, quàm humaniſſimo uti. *Tarentum ut receperit Fabius.*

XXXVIII His adducta mulier Bruttium ad ſe vocat, eiq; cum fratre notitiam contrahit: qui Bruttii amorem expediens, ita ut videretur ei ſororem ſuam quàm ante benevolentiorẽ obſequentioremq; præſtitiſſe, tãtum fidei apud eum invenit, ut hominẽ amore correptum, ac pro mercede militantem ſpe magnorum munerum, qui ei à Fabio expectãda pollicebatur, ad proditionem adduxerit. Hęc eſt pluribus auctoribus hac de re confirmata narratio. Alii mulierem, qui Brutii fidẽ perverterit, non Tarẽtinã, ſed ex Brutiis ipſam quoq; oriundam fuiſſe tradũt, Fabiiq; cõcubinam: quæ cùm Bruttiorũ præfectum civem ſuum & notũ eſſe comperiſſet, re cum Fabio communicata ad murum acceſſerit, collocutaq; cum Bruttio rem compoſuerit. His ita conſtitutis, Fabius, ut à Tarento Annibalem abduceret, militibus qui Rhegii ſtativa habebãt (erãt numero millia octo, pleriq; trãſfugæ, & ex iis quos ex Sicilia advexerat Marcellus ignominia notatos, inutiliſſimi bello, & quorũ interitus minimo Vrbis dolore jacturaque eſſet staturus) mandavit ut Bruttiorum agrum popularentur, &

Cau-

Cauloniam summa vi oppugnarent: sperans (id quod res erat) iis
in periculum missis inescare se Annibalem, Tarentoque avertere
posse, nam is statim in Brutios cum copiis adversus eos contendit.
Sexto die quàm obsideri cœptum est à Fabio Tarentum, Tarentinus
juvenis (quem sororis interventu rem cum Bruttiorum præfecto
composuisse diximus) noctu ad Fabium rediit, explorato diligenter
loco, quem excubiis tenens Bruttius, cessurum se oppugnantibus re-
ceperunt. Neque totam rem proditioni commisit Fabius: sed eo loci
ipse profectus consedit: reliquus exercitus magno cum clamore &
tumultu simul & à mari & à terra muros oppugnavit: donec concur-
rentibus eo plerisq; ad defendendum Tarentinis, Fabio signum de-
dit Bruttius, isque scalis admotis adscendens urbem tenuit. Vide- XL
tur autem hac in actione ambitioni succubuisse. Primos enim om-
nium Bruttios occidi jussit, ne palam fieret, urbem proditione ca-
ptam: sed neque id consecutus est, & malæ fidei crudelitatisque cri-
men sibi conflavit. Multi quoq; è Tarentinis cæsi sunt, venditi tri-
ginta millia, urbs ab exercitu direpta, in publicum tria talentorum
millia redacta. Fertur in direptione urbis Fabius scribæ de Diis (ita
vocabat picturas & statuas) quid vellet fieri interroganti respondis-
se: *Relinquamus Tarentinis Deos iratos*. Verùtamen colossum Her-
culis Tarento translatum in Capitolio statuit, ac juxta equestrem si-
bi statuam posuit æream, multò hac in re quam Marcellus ineptior,
imò plane ejus humanitatem & clementiam admirabilem reddens:
quod ex iis intelligi potest, quę in hujus vita scripsimus. Annibalem
feruntauxilium Tarento propere ferentem, tantum quinque mille
passibus à Fabio abfuisse, ac palam dixisse, Romanis suum etiam esse
Annibalem, eademq;, qua captum fuisset, ratione amissum Taren-
tum: amicis quoque tum primùm seorsim confessum: Dudum se vi-
disse difficulter præsentibus copiis Italiam ceptum iri: nunc vero in- XLI
II. Triumphus Fabij. telligere omnino id fieri non posse. Hunc secundum triumphum
priore splendidiorem duxit Fabius, qui in certamine contra Anni-
balem, egregium se athletam prętitisset, ejusque consilia (tanquam
nexus non ab eodem, quo priores, robore profectos) facilè irrita fe-
cisset. Iam enim pars copiarum Annibalis per luxum & divitias e-
M. Livij invidia in Fabium. nervata erat, pars retusa & attrita cōtinentibus laboribus. Tenuerat
Tarētum M. Livius eo tempore, quo id in Annibalis potestatem ve-
nit: arcem tamen tamdiu servaverat, dum à Romanis urbs recipere-
tur. Is adeò invidebat gloriæ Fabii, ut aliquando in senatu livore &
arrogantia impulsus diceret, non Fabio, sed sibi receptum Tarētum
deberi. Ad hoc Fabius: *Vera*, inquit, *narras: nunquam enim, nisi tu
urbem amisisses, ego recipere potuissem*. Romani autem præter a- XLII
lios Fabio habitos honores, filium ejus consulem creaverunt. Qui
Fabij filius consul. cùm rem quandam in eo magistratu bellicam administraret, pater
sive ætatis causa, sive ut de filii animo periculum faceret, equo per
adstantes & cum consule agentes advectus est. Quod juvenis procul
conspicatus nequaquam passus est, sed misso lictore patrem equo
descen-

descendere, peditemque ad se, si quid à consule vellet, venire jussit.
Indignè id pleriq; tulerunt, oculosq; in Fabium, ut contumelia affe-
ctum, taciti conjecerunt: ipse ab equo desiluit, citatoque gradu ad fi-
lium contendit, amplexusque eum. Recte verò tu, inquit, fili, qui a-
gnoscis in quos magistratum, quantumque geras: sic enim & nos, &
nostri majores Romum auxerunt, patriæ bonis parentes liberosque
XLIII semper postponentes. Etenim pro vero traditum est, proavum Fa-
bii gloria & potētia Romanorum facile primum fuisse, quinq; con-
sulatus gessisse, ac de maximis bellis splendidissime triūphasse: hunc
filio consuli legatum quodam bello fuisse, & in triumpho, cùm qua-
drijugo curru filius inveheretur, equitem ipsum inter reliquos secu-
tum: eo gestientem, quod filii potens, civium maximus re & nomine
cùm esset, seipsum legibus & magistratibus ultrò submitteret. Ve-
rùm hæc non est summa illius viri laudum. Fabius porrò, de quo no-
bis sermo est, mortem filii, quod erat viri prudentis, patrisque opti-
mi officium, moderatissimè tulit: ipseque funebrem (ut moris est il-
lustres homines defunctos vita à suis laudari) orationem in foro
XLIV stans recitavit, ac deinde eam conscriptam edidit. Post hæc P. Cor- *Fabij cum Scipione dissensio.*
nelius Scipio in Hispaniam missus, Carthaginenses multis prœliis
superatos ea regione expulit, multasq; gentes Romanis, multas ur-
bes magnas subjecit, magnam vim opum paravit: reversusq; tanta,
quanta quisquam alius, benevolentia est prædicationeque virtutis
exceptus. Inde consul factus, cùm expectare à se, & exposcere popu-
lum aliquod egregium facinus sentiret, in Italia cum Annibale ma-
nus conferere, nimis senile neque satis suæ ætati decorum ratus, ip-
sam Carthaginem Africamq; subito illatis armis exercitibusque de-
vastare, bellumq; eo ex Italia transferre in animum induxit, & ad id
consilium probandum omni conatu populum incitavit. Hîc Fabius
summum civitati metum injiciens, omnique oratione, omni opere
cupiens civibus persuadere, ne patriam à juvene imprudente in ex-
tremum periculum adduci sineret, senatum quidem commovit: po-
pulo autem visus est invidia compulsus Scipionis felicitatem velle
impedire, ac vereri, ne si is præclaro aliquo facto perpetrato aut de-
bellasset, aut ex Italia saltem bellum avertisset, ipse segnis ac mollis
XLV existimaretur, qui tam diu id bellum nullo exitu duxisset. Et cre-
diderim profectò Fabium initio multa tutorū cōsiliorū, prudentiq;
consideratione, metuq; ingentis periculi se ad impugnādum Scipio-
nis conatum convertisse: pòst magis id studium intendisse, ulteriusq;
provectum ambitione & æmulatione, ut incremētis Scipionis obsta-
ret. Nam Scipionis quoq; collegę Crasso auctor fuit, ne id imperium
ultrò concederet, sed ipse (si ita operæ fore videretur) potius classem
contra Carthaginenses trajiceret: quinetiam hoc effecit, ne Scipioni
sumptus ad bellum suppeditarētur. Itaque Scipio sibi ipse de pecu-
nia prospicere coactus, eā ab Etrurię urbibus studio quodam in eum
peculiari gratificātibus adeptus est: Crassum partim natura (etenim
placido ac minimè contentioso ingenio erat) domi detinuit, partim
lex sa-

lex sacrorum, quod erat pontifex maximus. Quare alia rursum via XLVI
Scipionem aggressus Fabius, juvenes cum eo proficisci cupientes
detinuit, in senatu & concionibus vociferans, Scipionem non tan-
tum Annibalem fugere, sed & accepto pro secum reliquo Italiæ ro-
bore, classe abire, spe animos juvenum lactantem, persuadentemque
ut parentes, uxores, patriamque deserant, cujus ad portas hostis vi-
ctor & insuperabilis sedeat. Hæc quidem ita perterrefecerunt Ro-
manos, ut tantum iis, qui in Sicilia erant, exercitibus eum uti, ab-
ducereque ex his quibus in Iberia usus fuerat trecentos, quorum fi-
dem compertam haberet, permitterent. Atque hæc quidem suum
Scipionis res in Africa gesta. ingenium & suas rationes secutus ita agere tum censebatur. At e-
nim Scipione in Africam transvecto, confestim admiranda ejus fa-
cta, resque gestæ præclarissimæ longeque maximæ Romam allatæ,
testimoniumque famæ ferentia spolia subsecuta sunt, & rex Numi-
darum captivus, præterea de binis hostium castris eodem tempo-
re incensis, multis hominibus, multis armis, equisque simul incen-
dio absumptis, annunciatum. Carthaginenses autem legatis ad An-
nibalem missis orabant, ut omissa incerta spe Italiæ potiundæ, ad o-
pem suis ferendam domum rediret. Romæ Scipio propter has vi-
ctorias omnium erat in ore. Quæ omnia cùm ita haberent, nihilo- XLVII
minus mitti successorem Scipioni Fabius volebat, nulla alia, quàm
" afferret, rei causa, nisi quod tritum illud referebat, periculosum es-
" se, unius hominis fortunæ tantas res credere: difficulter enim fieri
" posse, ut idem semper prospera utatur fortuna. Ibi verò in vehemen-
" tes populi incurrit indignationes, tanquam invidiosus homo & ini-
quus, aut omnino ætate ad diffidentiam & timiditatem delapsus,
ac immodico Annibalis metu attonitus. Nam ne Annibale quidem
ex Italia profecto, gaudium civium esse integrum, fiduciamque con-
stantem passus est, sed tum maximè urbem postremum hoc discri-
men subituram versari in magno periculo dixit: quippe Annibalem
quàm ante fuit atrociorem hostem, exercitumque multorum adhuc
imperatorum, dictatorum, consulumque calentem cruore Scipioni
occursurum: ita ut sermonibus his denuò urbem conturbaverit,
belloque in Africam rejecto, periculum Romæ præsentius factum
cives crediderint. Cæterùm Scipio haud ita multo post, ipsum An- XLVIII
nibalem pugna devicit, dedentis sese Carthaginis fastum conculca-
vit, majus omni spe gaudium suis attulit, imperiumque Romanum
Fabij mors. multis fluctibus quassatum, in integrum restituit. At Fabius vitam
non usque ad tempus produxit, neque audivit Annibalem esse de-
victum, neque magnam istam & constantem patriæ felicitatem in-
spexit: sed sub discessum annibalis ex Italia morbo decessit. Sanè
Epaminondam Thebani publicè sepultura affecerunt, quod ita pau-
per vitam clausisset, ut præter obeliscum ferreum nihil in ejus domo
Fabij funus. feratur repertum. Fabii autem funus Romani non quidem publico
sumptu fecerunt, sed privatim æreolum unusquisque ad ejus im-
pensas contulit: non ut egeno stipem dare, verùm ut patrem populi
terræ

terræ condere viderentur. itaque mors ejus eum honorem ac decus, quæ vitæ responderent, invenit.

PERICLIS CUM FABIO COMPARATIO.

XLIX Vitæ cùm Periclis, tum Fabii historiam hactenus recensuimus. Quoniam verò uterque & civilis & bellicæ virtutis multa ac præclara documenta edidit; age primo bellica conferamus. Pericles in bello operam suam tum navavit patriæ, cùm populus Atheniensis optima fortuna uteretur, ac jam ante potentissimus esset, summoque in vigore consisteret. itaque communi fœlicitate, rerumque robore videri potest munitus adversam fortunam evitasse. At Fabii actiones, fœdissima infœlicissimaque tempestate patriam restituendis, non urbem tutam, ne quid bonorum amitteret, præstiterunt, sed è malo statu in meliorem collocarunt. Ac Pericli quidem res à Cimone & Myronide prosperrimè gestæ, & Leocratis trophæa, præclaraque & fœlicia Tolmidæ facinora magis occasionem festos dies in urbe agendi, ac in prætura sua securo animo degendi præbuerunt, quàm bello eam recuperandi & custodiendi. Fabius verò cùm ante oculos haberet multas suorum clades & fugas, multos imperatorum & ducum obitus, & cædes, lacus, campos, & sylvas exercituum cæsorum plenas, sanguine & cadaveribus flumina usque ad mare undantia: sua ipsius voluntate ac ductu civitatem suffulciit: neque pas-

L sus est superiorũ culpa concussam penitus corruere. Et quanquam probabile est, posse aliquem facilius urbem humilem, si rebus adversis laboret erigere, cùm eam necessitas cogat sapientis consilio obtemperare: quam populo secundis rebus elato ac ferocienti frænum injicere, quo ejus petulantiam atque temeritatem compescat: (quo maximè modo Pericles videtur Athenienses sub se habuisse) tamen moles ac multitudo calamitatũ, quæ tum Romæ inciderant, magnum virum fuisse ingentiq; robore animi prẹditum Fabium demonstravit, qui non passus sit de suis se consiliis depelli. Samo à Pericle captæ, Tarenti recuperationem licet opponere, & Eubœæ, urbes Cãpaniẹ: Capuã enim Fulvius & Appius consules receperunt. Acie porro semel tantũ vicit Fabius, qua de victoria primũ triũphum duxit: Pericles terra marique de superatis hostibus novem statuit trophæa. Neq; tamẽ interim tam egregium Periclis factum memoratur, quàm fuit Fabii, quod Minucium Annibali eripuit, integrumque exercitum Romanum conservavit: prẹclarum sanè factum, communeque trium virtutum, fortitudinis, prudentiæ, & humanitatis.

LI Rursum nullum tale erratum Periclis extat, quale fuit Fabii, boum artificio ab Annibale delusi, quem forte fortuna in angustiis deprehensum, noctu ignarus emisit, interdiu ab eo victus est præventusq; dum cunctatur, & superatus in dimicatione. Quod si egregii imperatoris est, non solùm præsentia rectè agere, sed & futura prospicere: Athenienses eum, quem prævidit & prædixit Pericles, finem belli

Rerum bello gestarum collatio.

belli habuerunt:nam variis sese rebus implicantes, potentiam suam amiserunt. At Romani emisso contra sententiam Fabii Scipione, qui Carthaginiensibus bellum inferret, non fortuna, sed sapientia & fortitudine imperatoris devictis hostibus, debellaverunt. Itaque alterum rectè futura prospexisse, calamitas patriæ testata est: alterum longissimè aberrasse à scopo, fœlicitas suorum arguit. Est autem idem error in imperatore, vel improvisum in malum incidere, vel propter incredulitatem dimittere rei bene gerendę occasionem: una enim imperitia & audaciam parit, & diffidentiam. Hæc de bellicis rebus. Quod ad civilem rationem attinet, in magna est culpa Peri- LII

Civilis rationis comparatio.

cles, qui nolens Lacedæmoniis quicquam concedere, bellum contra patriam suam excitavit: quanquam ego ne Fabium quidem Carthaginiensibus cessurum, sed pro imperio fortiter propugnaturum fuisse existimo. Sed Fabii in Minucium clementia, Periclis contra Cimonem & Thucydidem factiones vitii coarguit: quos iste viros bonos, & optimatium studiosos in exsilium extrusit. Major autem Periclis contrà fuit potentia & auctoritas: itaque non passus est, ullum alium ducem suis malis consiliis reipublicæ calamitatem inferre. Solus Tolmidas invito ipsi elapsus, contra Bœotos rem infeliciter gessit: reliqui omnes ipsius, ut cujus summa esset potestas, consilio & voluntati suam adjunxerunt. Qua in re Fabius eo fuit inferior, quod ipse tutus & nullius peccati auctor, alios prohibere nequivit: nũquam enim tot clades passi fuissent Romani, si tãtum Romæ Fabius, quan- LIII
tum Pericles Athenis valuisset. Liberalitatem Pericles nihil ab iis qui dabant accipiendo, Fabius indigentibus largiendo demõstravit, cum suo ære captivos redemit: nisi quod hęc pecunia non ita ingens, & circiter sex talenta tantum fuit: at Pericles cùm ineffabiles à sociis & regibus ipsum demerentibus pecunias posset accipere, seipsum ab omni pecunia invictum conservavit. Denique cum operum, templorum, ædificiorumque, quibus exornavit Pericles Athenas, magnificentia, ne universa quidem ea, quæ Romæ ante Cæsares sunt exstructa civitatis ornandæ gratia, conferri merentur: adeò magnitudo & splendor operum Periclis præstantiam quandam omni comparatione superiorem habuerunt.

IN FABIUM PLUTARCHI interpretis Annotationes.

Quintus Fabius Maximus quo vixerit tempore, non est obscurum: nihil enim bello Punico secundo, quod & Annibalicum dicitur, notius est atq; insignius. Liv. lib. 30. ostendit mortuum duobus Serviliis Coss. anno C.V. IↃLI. ducentis omnino ante Christi natales annis.

Cap. 1. *Initio statim Guarinus impingit, cùm Fabium Maximum Nymphæ filium facit: neque animadvertit loqui auctorem de Fabio, qui ex Hercule, & vel Nympha vel Latina muliere natus Fabiæ stirpis auctor fuerit.*

Ibid. In venatione fossis.) *Quis hujus etymi sit autor, non scio. Sanè probabilius est, quod habet Sex. Pompejus, Fabios antiquitus Fovios dictos quod princeps ejus gentis ex ea natus, sit, cum qua Hercules in fovea concubuit, vel quod primus ostenderit, quemadmodum ursi & lupi foveis caperentur.*

Ibid. A Fabio Rullo.) *ῥυλλᾶ est in Græco. Itaque Guarinus* Rylaum *finxit. Ego secutus sum Plutarchum, apud quem in Pompeio ubi de Maximi & Magni cognomentis disputatur, ῥοῦλλου rectè legitur, pro eo quod hîc est mendosè ῥυλλᾶ. Historia est apud Livium in fine libri noni. Neq; sum nescius, quem Plutarchus* Rullũ *dixit, eum apud alios* Rullianum*: apud quosdam, sed vitiosè, puto, (tametsi hic correctorem Guarinianæ translationis videatur Amiotus secutus)* Rutilianum *legi. Sed (ut dixi) Plutarchi hos locos ego sequor, neque interim nescio ex* Rutilo *potuisse usu fieri* Rullum.

Cap. 2. Non socordem se.) *In Græco est εὐπραγίαν quod non sanè video, quid hic loci habeat. Utique ἀπραξίαν, aut δυσπραγίαν, aut ἀπραγίαν mallem. Quæ de oratione Fabij sequuntur, omnia sunt perversa à Guarino.*

Cap. 3. De Leguribus.) λιβύων. *Sed est legendum* λιγύων, *quod & interpretes senserunt & historia docet. Simile mendum erat in Pertinace Xiphilini, & in aliis locis.*

Cap. 5. Ut primum rescivit prætor.) *Uterque enim consul ad bellum exiverat: itaq; prætor munus consulare sustinebat more majorum, cujus & alij meminerunt, & Cicero lib. 10. epist. ad Plancum. non multè ante est Flaminium in caput ab equo prolapsum, ἐπὶ κεφαλήν. apud Livium:* equus consulem lapsum super caput effudit. *Sed diligentib. hanc comparationem scriptorum commendo: modum instituti egressurus, si singula persequar.*

Cap. 6. M. Minucium.) *Hic est in Græco λευκίου, λ pro μ, infra μαρκίου pro μάρκου. Marcum & Livius constanter vocat. Quæ Livius heic de prodictatore scribit, brevitatis causa omissa videri à nostro possunt.*

Cap. 7. Diis vovit immolaturum se omnem fœtum.) *Hic unus est de ijs locis, qui interpreti suscepti muneris sedulo scrupulos injiciant, caputque scabere & ungues rodere jubeant. Faciamus saltem quod possumus Votum hoc fœturæ: alias* Ver sacrum Ver sacrũ
appellatur Livio ut in hac historia lib. 22. & alibi. & libr. 34. Ver sacrum videri quod natum esset inter Kalen. Martias & pridie Kalen. Majas. *Ita Nonius quoque & Festus. Iam quod ad summam pecuniæ ejus quæ in ludos votos impendenda statuitur, attinet, Guarini versionem omitto: quam Budæus, hunc ipsum locũ libro præstantissimi de Asse operis tertio tractans, eo nomine reprehendit, quod τριτημόριον tertiam partem verterit. Ego (quod salvo Budæi honore dixerim) ambiguè magis quam falsò vertisse Guarinum censeo: quod non addiderit, quo ea tertia pars respiciat, hoc est totius ne summæ (uti Budæus accepit ideoque improbat) an verò denarij tertiam*

partem significet τὸ τριτημόριον. Ac tametsi rectè Budæus ex Plutarcho ostendere videatur posterius hoc esse intelligendum: eadē tamen ambiguitas restabit, si pro tertia parte reposueris trientem. *Nam & triens de totius summæ tertia parte tam intelligi potest, quàm de triente denarij. Ego, addito uno vocabulo eam declinavi. Alioqui Plutarchi interpretibus allucinari, & omnes rationes conturbare in vertendis pecuniæ summis novum non est: idque nos annotare non semel coacti sumus. Restant tamen alij adhuc scrupuli.*

Sestertia & sestertii quid differant.

Plutarchi summæ inter se quadrabunt, si illud σηστερτίων non per sestertios nummos sed per sestertia (sestertia cùm dicuntur, milleni sestertii nummi intelligi debent, hoc est, libræ seu minæ sestertiæ, vel millia æris duo cum dimidio, qua de re alibi) exponas: id quod ipse feci, casuum mutatione ambiguitatem evitans, quæ in Græco apparet. Nisi quis inde solvi dubium dicat, quod σηστερτίων tanquam major summa ante δηναρίων ut minorem posita est. Vnum (ita dicere liceat docendi causa) sestertia, ducentos & quinquaginta denarios, seu quod idem, hoc quidem loco, est, drachmas valet. Ergo 333. sestertia, erunt 83250. denarij. Adde jam his 333. denarios, & trientem (hoc est, duos obulos, seu unum scrupulum: drachma enim tres scrupulos, scrupulus duos obolos, continet) erit summa denariûm 83583 $\frac{1}{2}$ ad unguem ita à Plutarcho annotata: quam & ipse eo modo expressi, solitus alias Latinum morem in summis pecuniæ concipiendis servare. Sed hîc omnino ad ternarij numeri mysterium erat respiciendum. (id quod & ex Livio apparet. & Plutarchus planissimè testatur) cum quo nihil admodum commune erit summæ huic, si omnia vel ad denarios vel ad sestertios nummos redigantur. Enimvero Plutarchi summa cum Liviana minimè convenit, Ejusdem, *inquit*, rei causa ludi magni voti æris CCCXXXIII. millibus triente. *Hîc operam & sententiam doctissimi Sigonij desidero, qui infinitos Livij locos restituit. Nam mihi non minus, quam ante me Budæo, locus est suspectus. Budæi quidem emendatio scita esset, eo quod præclare mysterium ternarij continet, (sic autem suspicatur legendum.* CCCXXXIII. *millibus* CCCXXXIII. *assibus triente) si vel cum Plutarcho conveniret, vel aliqua autoritate scriptoris aut codicum confirmaretur. Itaque eam in medio relinquam. In ea, quæ exstat, Liviana summa si locus sit integer, quæso quid sibi vult triente? non est enim minus Guariniano illo ambiguum, cùm aut ad totam summam, aut ad mille æris, aut (quod vix fieri possit loco non manco) ad assem referendum videatur. Sed agedum (quando in hanc tractationem ingressi sumus, neque nobis indignam neque lectori, opinor φιλομαθεῖ injucundam:) Plutarchi summam ad millia æris revocemus, ac Livianam vicissim ad denarios, ut, quid intersit, videamus: quo nihil est expeditius. Nam sestertia cum millibus æris collata, proportionem constituunt sesquitertiam seu sestertiam, qua-*

Livii locus.

lis est quinarij ad binarium: eo quod in uno sestertio nummo insunt duo asses, & semis. Denarij Plutarchiani si in asses mutentur, quos denos, ijs singulis contineri constat, fient millia æris 835. & nummi porro $833\frac{1}{3}$ cui summæ prima facie cum Liviana nihil videtur esse commune. Atqui vel ex Camillo constat nostri autoris, cùm de millibus æris loquuntur veteres, asses intelligi, quorum duo cum semisse sestertium nummum constant, quales in denario quatuor inesse liquet, cùm quater $2\frac{1}{2}$ sint 10. Neque verò non intellexit, immò docuit rem Romanorum nummariam Plutarchus: quod multis locis ejus prolatis monstrarem, nisi Budæus jam pridem, alijque id fecissent. Itaque duæ sunt causæ, cur alios eum autores secutum censeam. Vna, quod summæ est, quæ apparet, magna à Liviana discrepantia. altera, quod non per millia æris noster, ut Livius, sed per sestertia & denarios concipit. Quod Livianæ Budæus adjiciendum censet, ego supervacaneum puto: neque à lectione recepta discedo. Nam CCC. millia & triens, idipsum sunt quod vult Budæus habere. cùm triens trientem ex mille æris notet, qui idipsum (ut dixi) est, quod exponitur per asses $333\frac{1}{3}$ Summa autem Liviana denarios facit non nisi $83333\frac{1}{3}$ manente hîc quoque ternarij mysterio. cui (ut obiter id dicam) accedit millenarij (quo simplicem majorem Latini nullum habent numerum) vis atque dignitas. Si liceret mihi millia æris non de aßibus, sed de sestertiis nummis accipere, haberem quo pacto penè Plutarchum cum Livio conciliarem, ut saltem non permagni referre eorum dissensio videri posset. Nam denariorum quidem mentionem facit disertè Plutarchus, etiam antequam ad eos totam summam revocat. Etenim 250. denarii faciunt mille sestertios nummos atque hoc pacto denariorum Plutarchiana summa, nummorũ (non aßium) millia faciet $334\frac{1}{3}$ ut jam Plutarchiana summa Livianam tantũ mille sestertiis nummis superet. de quibus quid statuendum sit non habeo, nisi quod (ut dixi) alium autorem secutus Plutarchus, aliũ Livius videntur. Neque enim video quid istis mille nummis faciamus, aut quo pacto eos apud Liviũ poßimus inserere. quod fortasse fieri poterat, si quod monetæ fuisset genus, quod tres sestertios valeret: ac fingamus sanè fuisse ternionem: legeremus apud Liviũ CCCXXXIII. *millibus ac triente,* CCCXXXIII. *ternionibus triente. Nam triens de mille est $333\frac{1}{3}$ Sed hoc est optare. Itaque* ἐπέχω: *& hortor doctiores, ut, si quid habent promant: mea candidè protuli. Porrò autem Livius magnos ludos votos fuisse scribit, noster* θέας μουσικὰς καὶ θυμελικάς: *quæ ego* spectacula & musica certamina *verti, quod non putem cum magnis ludis hæc eadem esse.* Scenicos *fortasse licuit vertere, (de quibus Livius præclare initio septimi) cùm in Sylla etiam* θυμέλην pro scenico pulpito *usurpavit, atque etiam alii ita sumi testentur, Neque tamen peccasse me in vertendo ne sic quidem*

arbitror: quando etiam Tertius suam artem, Musicam *vocat. Hoc ipsum argumento esse possit, Plutarchum non ex Livio sua descripsisse. De ternario hic disputare nihil attinet. Porrò ubi ego montes scripsi, in Græca est* ὅροι, fines. *ego autem* ὄρη *cur legendum existimem, me tacente potest intelligi.*

Cap. 13 Metilii.) μετιλίε *in Græco constanter est: interpretes* Metellum *ex Livianis libris supposuerunt. Ego Sigonium laudo, qui* Metilium *legi debere monuit.*

Cap. 17. Evidens argumentum.) *Sententiam valde elegantē non rectè extulit Guarinus. Est autem germana Menandri, ei versiculo noto, & quo apud Lucianum Iovem consolatur Mercurius:*

οὐδὲν πέπονθας δεινὸν, ἂν μὴ προσποιῇ.

Nil passus es mali, si dissimulaveris. *Quod ad legionum divisionem attinet, diversum est apud Livium.*

Cap. 21. Percussoque femore.) *Gestus est graviter indolentium, & indignantium: ut apud Homerum de Marte (si recte memini) filii necem comperiente,*

——καὶ ὃ πεπλήγετο μηρώ.

Sic & in vita Pompeii de piratis, qui metuere se ob captū Romanum sibi simularent, τοὺς δὲ μηροὺς ἐπαίοντο: *& de Pompeio legis Maniliæ nuncium accipiente.* ὀφρῦς λέγεται συναγαγεῖν, καὶ τὸν μηρὸν παλάξαι. *Pro eo Cicero* frontem ferire *videtur dixisse ad Attic lib. 1. & notus est locus Ciceronis pro Qu. Gellio, ubi M. Calidium ei atrocia crimina objicientem ita redarguit:* Nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur: pedis, quod minimū est, nulla supplosio. *Ex Ciceronis Bruto, & Quin. libr. 11. cap. de Pronunciatione. Sic & apud Herodotum in Euterpa,* ψαμμανιτος ὡς εἶδε, ἀνακλαύσας μέγα ἐπλήξατο τὴν κεφαλήν.

Cap. 22. Signa tollere.) αὐτοὺς ἀραθαι *lego cum interprete, pro* αὐτοῖς: *quod nihil valet.*

Cap. 24. Primi horum, Fabii artibus.) *Non sunt hæc de alterius anni Consulibus intelligenda: sed de Cn. Servilio & M. Attilio, qui in C. Flaminij locum suffectus post Fabij dictaturam reliquū anni consulatum gessit. Hoc ex Livio, Appiani Alexandrini Annibalico, & ratione temporum liquet: obiterq; monendum duxi, ne quis secus accipiens scrupulum sibi ipse injiceret. Etenim verba Plutarchi videntur significare, post dictaturam Fabij ante Varronem & Paulum aliud par consulum creatum fuisse.*

Cap. 25. Propter damnationē quandam.) *L. Aemilius Paulus cum M. Livio Salinatore Consul annis ante tribus fuerat, & damnatione collegæ & sua prope ambustus evaserat. Liv. lib. 22. Apparet autē ex Frontini l. 4. ob prædā nō æqualiter militibus divisā in judic. factū.*

Cap. 28. Qui historias fusius descripserunt.) διεξοδικὰς ἱστορίας: *id est, eas, in quibus non capita tantum rerum, sed singula ordine & accurate exponuntur, Guarinus peregrino sane sensu peregrinas dixit apud Livium de equitibus peditum more pugnantibus. diversa est vox Annibalis.*

Cap.

Cap. 33. Agerochos.) *ἀγερώχους frequens apud Homerum epitheton. ut Iliad ρ.*

———ἐσθλῶν ἀγερώχων

& in decimo ——— μυσοῖτ' ἀγέρωχοι.

Ibi Scholiastes ἀγέρωχοι αὐτάδεις, θρασεῖς· ἔτι δὲ ὅτι δηλοῖ ἡ λέξις τοὺς ἄγαν ἀνδρείους καὶ ἐντίμους, παρὰ τὸ ἄγαν αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ γέρως ὀχεῖσθαι. *quod ipsum inter alias explicationes etiam Eustathius recepit. Id secutus sum ut huc maximé quadrans. Est & apud Ioan. Zezem in Alpha, Chil. IX. 257.*

Cap. 35. Pyrum sylvestrem.) ἀχράς. *est autem* ἀχράς piraster *cui opponitur* ἄπιος pirus *hoc loco, ut & aliàs & apud* Stephanum *in* Ἀπία,. *Amiotus Guarini errorem secutus est, qui malum vertit.*

Cap. 41. Tenuerat Tarentum M. Livius.) λεύκιος *est in Græco,* Lucius: *quod cùm sit prænomen, quis non videat mendum esse? Sed* M. Livius Salinator *hic indicatur. estque hæc res non ex historicis modò, sed & Ciceronis Catone majore notissima: ut mirer, Guarinum non animadvertisse. Colossum Herculis fuisse opus Lysippi, est apud Strabonem lib. 6.*

Cap. 43. Proavum Fabii.) *Q. Fabium Rullum (ut supra dixi) Maximum quinquies Consulē fuisse, ex Livio etiam patet: sicut & de tribus ejus triumphis constat. Filio autem Gurgiti legatus fuit bello Samnitico: Liv. libro* II. *alii. Quod de triumpho hoc scribitur, est etiam apud Valer. lib. 5. cap. 7. Meminit Tull. in Muren. paulo post:*

Cap. 44. Nullo exitu.) Χρόνῳ διαπεπολεμηκώς. *Inter hæc vocabula positam fuisse negantem particulam* οὐ *vel* μὴ *non dubito.* διαπολεμεῖν *enim est* debellare. *Non debellaverat autem, non confecerat bellum Fabius, etsi per multos id gessisset annos.*

Cap. 48. Præter obeliscum ferreum.) Obeliscus *Latiné significat* parvum veru, *seu (ut Plin. loquitur)* veruculum. *Fuisse pauperrimum, & delectatum sua paupertate Epaminondam, multis auctoribus traditum est: sed nullam uno excepto veruculo, in domo ejus fuisse supellectilem, credere durum est, &, ut puto, stultum. Itaque* obeliscum *non converti, sed Græcam vocem reliqui, quo alia significatu utuntur etiam Latini. Hic* ego ferreum nomisma minimi precii *intelligo, & facile meam sententiam videor tueri posse, Plutarchi ipsis testimonio, cujus ex vita Lysandri verba opponam:* κινδυνεύει δὲ τὸ πάμπαν ἀρχαῖον οὕτως ἔχειν, ὀβελίσκοις χρωμένων νομίσματι σιδηροῖς, ἐνίων δὲ χαλκοῖς, ἀφ' ὧν παραμένει, πλῆθος ἔτι νῦν τῶν κερματίων ὀβολοὺς καλεῖσθαι. ὀβελίσκος.

IN COMPARATIONEM.

Cap. 50. Capuam enim Fulvius.) οἱ περὶ Φερέλον *scribendum* Φούλβιον *Sed Guarinus mendum secutus est, historiæ contrarium: eumque Amiotus. Capuā à Qu. Fulvio Flacco, & Appio Claudio proconsulibus, id est, qui superiori anno consules eam obsederant, receptam esse, cùm omnes historici, tum præcipue Livius lib. 26. demonstrat.*

Cap. 53. Circiter sex talenta.) *Captivorum quos sua pecunia redemerit Fabius, numerū Plutarchus supra retulit* CCXL. *Livius* VII. *addit. Redemptos singulos* CCL. *denarijs, inter eos convenit. ita fiet, ut præcisè decem talenta impensa sint pro eis, si Plutarchianum numerum tenemus: non sex tantùm, quod hic mendose fortaßis legitur. quippe sexaginta libræ, seu pondo, seu minæ, hoc est, sex denariorum millia, talentum unum constituunt, ut alibi ostensum est.*

Talentum.

PLVTARCHI ALCIBIADES, GVILIELMO XYlandro, Augustano interprete.

Genus.

ALCIBIADIS genus ad Eurysacem Ajacis filium autorem refertur. Matrem ex Alcmæonidarum stirpe habuit Dinomacham Megaclis filiam. Pater Alcibiadis Clinias triremi propriis sumptibus instructa apud Artemisium præclaram bello navali operam navavit: pòst in prœlio contra Bœotos apud Coroneam cecidit: exinde Xanthippi filios consanguinitate sibi junctos Periclem & Ariphronem, tutores Alcibiades habuit. Non ab re est, quod huic Socratis benevolentia & amor non parvum fertur ad gloriam momentum attulisse. Qui enim eodem tempore illustres fuerunt viri, Nicias, Demosthenes, Lamachus, Phormio, Thrasybulus, Theramenes, horum ne matres quidem quæ fuerint, memoriæ proditum est: cùm constet Alcibiadis nutricem Lacedæmoniam patriâ, nomine Amiclam fuisse, pædagogo autem eundem usum Zopyro. quorum alterum Antisthenes, alterum Plato tradit. De pulchritudine ejus nihil fortaßis est dicendum, nisi hoc, eam omni ipsius ætate floruisse, ideoque & puero, & adolescenti, & viro facto gratiam ac venustatem conciliasse. Neque enim verum est, quod Euripides ait, omnium pulcrarum rerum etiam vergens ad senium tempus (quod ille autumnum nominat) pulchrum esse: sed Alcibiadi hoc, paucisque aliis propter naturæ bonitatem, virtutemque corporis contigit. Decoram porro voci ejus balbutiem fuisse ferunt, garrulitatemque in persuadendo gratiosam. Sanè vitium linguæ ejus etiam Aristophanes notavit, Theorum vexans:

I

Illustrium virorum matres ignotæ.

II

Forma Alcibiadis.

Tunc Alcibiades ad me ait balbutiens:
Celnin'? Theolus habet colacis caput. XANTH. *bene*
Alcibiades profectò illud balbutijt.

Et Archippus filium Alcibiadis insectans:

Incedit ille molliter, vestem trahens:
Vtque esse videatur quàm similimus patri,
Blæso ore, gutture ejulanteque loquitur.

Morum varietas.

Mores ejus postea temporis, versante ipso in arduis rebus utenteque varia fortuna, multiplices ipsi quoque, ut consentaneum erat, mutationes & diversitates habuerunt. cùm autem natura inessent ei multi ac magni effectus, omnium vehementissimus fuit studium contendendi, & primarum partium appetitio: quod ex his etiam III

appa-

apparet, quæ ejus, cùm puer adhuc esset, dicta ac facta commemorantur. In lucta enim pressus, ne caderet, prementis manus, quibus nexus tenebatur, ad os attraxit, mordicusque impetiit: sicq; dimissus ab eo dicente: *Mordes, ô Alcibiades, tanquam mulieres? Nequaquam*, inquit, *sed ut Leones.* Parvulus adhuc taxillis in angiporto quodam cum æqualibus colludebat: ibi cùm ad ipsum jactus ordine pervenisset, forte plaustrum onustum eo advenit: recedentibus reliquis, primùm aurigam jubere Alcibiades, ut tantillum exspectaret, dum talos inspiceret: (inciderant enim in eam viæ partem, qua transeundum erat currui) cùm vector, ut erat rusticus, nihil motus præcibus, pergeret, in faciem sese ante plaustrum projecit, ac transversum per viam extendit, jussitque hominem, si omnino vellet, ita transire: itaque metuens ille, puero, currum retro egit: & qui viderant rem, perterriti cum clamore eo accurrerunt.

IV Vbi ad discendas artes se contulit, omnibus præceptoribus sic satis se morigerum præbuit: tibia tantùm canere noluit, illiberalem eam & ingenuo indignam artem judicans. nam plectrum quidem & lyram & nihil de figura & forma, quæ liberalem hominem deceret, deminuere: fistulam autem inflantis vix etiam à familiaribus faciem agnosci: præterea lyram unà eò qui utitur canente, sonum suum edere: tibiam ejus qui uteretur os obstruere: vocemque intercludere. Proinde, inquit, canant Bœotorum pueri, qui loqui nesciunt: nos Athenienses exemplum Minervæ, & Appollinis (quos urbis nostræ autores esse à parentibus accepimus) imitabimur, quorum illa fistulam abjecit, hic fistulatorem excoriavit. Hæc seria inter jocandum referens Alcibiades, & se, & reliquos ea arte abstinuit: celeriter eo rumore inter pueros sparso, bene agere Alcibiadem, qui artem istam respuat, & eam discentes rideat: inde factum, ut hæc ars penitus è liberalibus disciplinis excluderetur. *Tibia canere illiberale.*

V In criminationibus Antiphontis præterea scriptum est, Alcibiadem puerum domo aufugisse ad Democratem amatorem suum: Atiphronemque cùm statuisset eum abdicare, inhibitum à Pericle, quod diceret, siquidem jam mortuus esset puer, frustra id fore, cùm abdicari ante mortem uno die debuerit: sin viveret, fore ea ratione, ut omnis in posterum ei vita miserrima esset. Idemque ait quendam comitum ab Alcibiade in Sibyrtii palæstra ligno ictum & examinatum esse. Sed homini palam se præferenti, odii causa convicia se Alcibiadi facere, non video cur sit credendum. *Antiphontis in Alcibiadem criminationes.*

Cùm multi jam ac nobiles Alcibiadi se adjungerent, eumque colerent: facilè patuit, omnes id formæ ejus præstantia accensos facere. Socratis verò amor magnum testimonium erat virtutis egregiæque indolis, quam is effulgentem ex forma pueri perspiciebat. *Socratis in Alcibiadem amor.*

VI Ac quamquam videbat eum jam ante occupatum à turba civium, hospitum, confœderatorum, qui divitiis dignitate, adulando, gratiaq; animum ejus alliciebant: tamen contra hunc metum arma habebat, quibus uteretur, neque pateretur, tam præclaram stirpem in ipso flore fructum perdere.

Nihil enim usque adeò externis istis (quæ vocamus) bonis fortuna cinxit atque circumsepiit, ut philosophia id, orationeque libera & acri non possit adiri. Ita Alcibiades etiam, etsi ab iis, qui gratiam ipsius in conversando captabant, initio statim molliter habebatur, neque ad hujusmodi sermones audiendos admittebatur, quibus ad virtutem institui posset: tamen indolis suæ vi Socratem quis esset agnovit, eumque remotis divitibus illis & gloriosis amatoribus admisit. Cujus consuetudine deinde usus, cùm audivisset sermones non ejus, qui amorem viro indecorum venaretur, neque oscula & amplexus expeteret: sed vitia ami reprehenderet, inanemq; & stultum factum deprimeret: ibi verò sese:

Trepidas ut alas gallus ille territus,

demisit: Socratisque proinde institutum, verum Deorum ministerium ad curandos & servandos adolescentes esse censuit: ac dum seipsum despicit, illum admiratur, ejus comitatem amplectitur, virtutem veneratur, ne sentientes quidem mutationem eam, novo amore captus est, quem Plato tanquam obscœni illius contrarium, Anterotem nominat. Itaque mirabantur omnes eum cum Sotrate VII
cœnare, exercere luctam, habitare, aliis se difficilem & intractabilem præbere, nonnullis etiam insolenter utentem, ut Anyto An-
Iniuria Alcibiadis. themionis filio. Is cùm amaret Alcibiadem, convivio hospites quosdam excipiens, hunc quoque vocavit ad cœnam. Alcibiades venturum se negavit: domi autem cum sociis inebriatus, post cœnam ad Anyti domum comessatum ivit, ac consistens in ostio aulæ, cùm vidisset mensas argenteis aureisque poculis oppletas, pueris suis mandavit, ut eorum dimidiam partem abreptam domum auferrent; ac ingredi non dignatus: eo facto abiit. Hospitibus frementibus, superbèque eum & contumeliosè cum Anyto egisse dicentibus, Imò autem humaniter & liberaliter, inquit Anytus, actum ab eo est, qui, cùm licuisset omnia auferre, semissem reliquerit. Ad hunc modum omnes suos amatores tractavit, uno inquilino VIII
excepto. Hic non magnis (ut ajunt) præditus facultatibus, cùm omnia divendidisset, & ad centū stateres confecisset, eam pecuniam Alcibiadi obtulit, utque eam acciperet, oravit: is delectatus ea re, ridensque hominem ad cœnam invitavit, & hilariter accepto, aurum suum reddidit, mandavitque ut postridie in publicorum vectigalium auctione omnes licendo superaret: tergiversantem (quippe multis talentis ista emptio erat constituta) ni obtemperasset, flagris cæsurum minatus est. Erant autem privatim Alcibiadi adversum publicanos simultates. Vbi diluxit, progressus in forum inquilinus, licentium publicanorum precium uno talento addito superavit: publicani coire, ac fremere, utque vadem nominaret, inquilino dicere, quem inventum iri ab eo non putabant. Turbato homine, & recedente jam, Alcibiades procul stans, magistratibus, ut se scriberent dixit, se pro amico hoc suo fidejubere. Id verò anxios animi publicanos reddidit, qui cùm semper emptionibus novis de priori-

bus

bus consuessent satisfacere, rem tunc nullo modo successuram vide-
bant: itaq; orabant hominem, ut accepta pecunia, ipsis emptionem
procedere sineret: neque ante passus est eum concedere Alcibiades,
quàm talentū dedissent, idq; inquilinus accepit. Huic itaque ea ra-
IX tione profuit. Cæterum amor Socratis, cùm à tot tantisque rivalib.
oppugnaretur, aliquando Alcibiadem tenuit, bonitate indolis adju-
vante, dictisq; Socratis animū ejus penetrantibus, corque commo-
ventibus & lacrymas extorquentibus: nonnunquam adulatoribus
multas ei voluptates objicientibus concedens, à Socrate dilabeba-
tur: cùmq; profugisset, iterum eum Socrates verecundia ac metu ve-
nabatur. solū enim Socratem Alcibiades reverebatur, atque metue-
bat contemptis cæteris. Cleanthes quidē suum amasium solis auri-
bus à se teneri dicebat, rivalibus multas ejusdē apprehendendi esse
Ansas, quas ipse attingere non posset: videlicet ventrem, pudenda,
gulam. At Alcibiades erat quidem etiam ad voluptates proclivis,
idque, victus sinistra ratio, qua eum in corpus suum peccasse Thu-
X cydides ait, innuere videtur. Verùm hi, qui eum depravabant, am-
bitionem ejus & gloriæ cupiditatem multò magis captabant, &
alieno tempore ad magnas res suscipiendas incitabant, persuaden-
tes fore, ut, quàm primùm rempublicam gerere cœpisset, statim
non aliorum modo ducum & oratorum, sed ipsius quoque Periclis
potentiam apud Græcos & gloriā sua obscuraret. Quemadmodum
verò ferrum igni mollitum, aqua rursus densatum durescit: ita So-
crates eum mollicie & vanitate totum diffluentem quoties appre-
hendit, oratione denuò compingens quasi atque solidū reddens, o-
stendendo quibus adhuc rebus indigeret, quantumq; ei ad perfectā
XI virtutem deesset, humilem rursus minusq; audacem effecit. Porrò
pueritiam egressus Alcibiades, Grammaticum accessit, librumque
Homericum poposcit: cùmque is se quicquam Homericum habe-
re negaret, pugno incusso abiit. Alteri Homerum à se emendatum
pollicenti: Tu ergo, inquit, literas doces, non juventutem potius
informas, si ad Homerum castigandum tibi satis est doctrinæ? Peri-
clis conveniendi causa cùm ad januam ejus venisset, audiretq; non
vacare ei ut quenquam admitteret, quod cogitaret secum, quomo-
do rationes Atheniensibus redderet: discedens, Atqui, ait, præstabat
XII eum dispicere, qua ratione liceret eas non reddere. Adolescens ad- *Alcibiadis & Socratis ad Potidæam militia.*
huc expeditioni ad Potidæam interfuit, Socratemque contuberna-
lem, & manipularem suum habuit. Acri prœlio commisso, utrius-
que virtus fuit conspicua: Alcibiademque vulneratum Socrates
texit, atque haud dubia gloria ipsum armaq; eripuit. Quamobrem
cùm ad huc præmium virtutis optimo jure pertineret, tamen duces
satis apertè propter splendorem generis eum honorem ad Alcibia-
dem deferebant: & Socrates ut quærendæ ex præclaris rebus gloriæ
studium in eo homine augeret, primus omnium testatus est, di-
gnum esse, qui coronaretur, armaturaque integra donaretur. Dein-
de in pugna apud Delium cùm fugerent Athenienses, Socrate quo-

que, ut erat pedes, cum paucis diſcedente, videns id Alcibiades qui
eques erat, non prætervectus eſt, ſed Socratem defendit ac deduxit,
quanquam inſtantibus magna cum cæde hoſtibus. Sed hæc poſte-
rioribus temporibus facta ſunt. Porrò autem Alcibiades Hippo- XIII
nico Calliæ patri, gloria, potentia, genere & divitiis præcipuo, co-
laphum inflixit non irâ aut diſſidio aliquo motus, ſed quod riſus
captandi cauſa id ſe facturum ſociis receperat. Quæ ejus petulan-
tia cùm per totam urbem divulgaretur, omneſque (ut æquum e-
rat) indigne id facinus ferrent, ſumma luce Alcibiades in domum
Hipponici venit, pulſatoque oſtio admiſſus, veſtem depoſuit, cor-
puſque ſuum flagellare eum & pœnas ſumere juſſit. Hipponicus
Vxor Alcibiadis. verò injuriæ ipſi gratiam fecit, ac poſt, locata in matrimonium filia
Hippareta, generum ſibi adſcivit. Quidam non ab Hipponico, ſed
à Callia hanc Alcibiadi nuptu datam cum dote decem talentorum
tradunt: poſt cùm ea peperiſſet, alia decem exegiſſe maritum, qua-
ſi ita conventum eſſet, ſi peperiſſet mulier: & veritum inſidias Cal-
liam, progreſſum ad populum, atque huic bona ſua omnia ea con-
ditione legaſſe, ſi nulla relicta ſobole mortem obiret. Cæterùm XIV
Hippareta cùm eſſet modeſta mulier, viriq; diligens, injuriis affecta
à marito cum urbanis peregriniſque meretricibus conſuetudinem
habente, domo ſua relicta ad fratrem abiit. Alcibiade id flocci pen-
dente, nihiloque minus luxuritante, petiit Hippareta ut diſceſſio-
nis libellum ipſa præſens apud Archontem deponeret. Quò cùm
ea, ut rem ſecundum legem perficeret, veniſſet, ſupervenit Alci-
biades, abreptamque per forum domum ſuam retulit, nemine re-
pugnare, aut adimere ei fœminam audente: atque ex eo Hippareta
uſque ad finem vitæ ſuæ cum marito vixit: mortua eſt autem pau-
lò poſt, cum is Epheſum navigaret. Hæc vis non omninò injuſta
videtur, neque inhumana fuiſſe: ideoque (ut apparet) lex jubet, ut
Alcibiadis ehreia. in publicum ea, quæ divortium eſt factura, producatur, ut liceat
viro paſciſci, & in matrimonio eam retinere. Habebat porrò ca- XV
nem Alcibiades magnitudine & forma mirabili, emptum ſeptuagin-
ta minis: huic caudam, & ipſam oppidò elegantem, abſcidit, inde
familiaribus culpantibus, referentibuſque eum canis cauſa ab o-
mnibus Athenienſibus conviciis proſcindi, ſubridens: Hoc eſt, in-
quit, quod volebant: hunc enim volo ſermonem Athenienſes ha-
beant, ne quid de me deterius loquantur. In primo ad populum
Largitio. progreſſu traditur pecuniam elargitus: non quod ita in animo ha-
buerit ſed cùm tranſiret, ac tumultum populi audiret, cauſam ſci-
ſcitatum, accepiſſe eum exortum ob pecunias multitudini diſtri-
buendas: itaque ipſum acceſſiſſe & pecuniam donaſſe. Populo au-
Coturnix. tem acclamante & plaudente, præ lætitia oblitum coturnicis quam
ſub veſte gerebat: eaque territa & fuga ſe proripiente majorem ab
Athenienſibus plauſum ſublatum, multoſque ad capiendam avim
accurriſſe: captam ab Antiocho gubernatore, redditam: ideoque
hunc ſummopere adamatum Alcibiadi. Etſi vero ad remp. acce- XVI
dendi

dendi magnas ei feneſtras genus, divitiæ, gloria bellica, amicorum neceſſariorumque copia aperiebant: nullâ tamen potius te, quàm gratia dicendi potentiam ſibi apud populum parandam duxit. Valuiſſe eum hac re, teſtantur Comici: & oratorum eloquentiſſimus in oratione contra Meidiam, diſertiſſimum inter omnes Alcibiadem fuiſſe aſſerit, Quod ſi Theophraſto credimus, viro variæ cognitionis, & ſi quiſquam alius fuit philoſophorum, hiſtorico: in inveniendis & excogitandis iis, quæ ad rem propoſitam facerent, ſummam habuit facultatem: nec quid dicendum eſſet modò quærebat, ſed & elocutionis erat ſtudioſus: itaque non raro verbis deſtitutus hæſitavit, ac inter orandum obticuit vocabulum quod ei excidiſſet

Facundia Alcibiadis.

XVII memoria, requirens & circumſpiciens. Equorum nutritione, magnam ſibi famam paravit, multitudineque curruum: nemo enim præter ipſum neq; rex neque privatus in Olympicos ludos ſeptem currus introduxit: Vicit etiam, ut teſtatur Thucydides, & ſecundus etiam, & quartus fuit. Euripides autem tertio loco viciſſe dicens, omnem in hoc genere ſplendorem ac gloriam ab eo ſuperatam oſtendit. Carmen Euripidis ita habet:

Equi & currus Alcibiadis.

Te tua dignum celebrabo laude
Cliniæ fili. fidibusque gratis.
Curruum curſu rapido ſequentes
Vincere pulcrum eſt.
Tu rotis metam tetigiſſe primis,
Tu rotis gaudes iterum ſecundis:
Tertius gaudes tenuiſſe curſus
Solus Achivum.
Hinc tibi plauſus datus eſt ovanti,
Et Iovis feſtis oleaſter aptus,
Duplici multum merito corona
Tempora cinxit.

XVIII Hunc ſplendorem auxerunt honores illi certatim à Græcis Aſianis habiti. Tabernaculum enim ei pulcerrimè exornatum Epheſii ſtatuerunt: pabulum equis, & victimarũ copiam ſuppeditavêre Chij: vinum & alium conviviorum apparatum Lesbii largiti ſunt, quanquam effusè multis epulum præbenti. Veruntamen intervenit huic ejus magnificentiæ calumnia quædam malæ fidei, quæ plurimis ſermonibus occaſionem præbuit. Narratur enim fuiſſe Athenis Diomedes quidam, homo non improbus, amicus Alcibiadis: hunc, cùm cuperet Olympico certamine victoriam adipiſci, & audiret, Argis eſſe publicum currum, qua in urbe Alcibiades plurimum gratia, & amicis poſſet, perſuaſiſſe homini, ut currum iſtum emeret: emiſſeque Alcibiadem, ac ſibi inſcripſiſſe, valere juſſo Diomede: hunc autem rem indignè tuliſſe, Deosque & homines obteſtatum. Hancque rem in judicium tractam apparet: & exſtat oratio Iſocratis de bigis, pro filio Alcibiadis, in qua tamen actor non eſt

XIX Diomedes, ſed Tiſias. Poſtquàm rempublicam attigit Alcibia-

des,

Vt in rep. fuerit. versatus.

des, adolescens adhuc, depressis ab eo aliis omnibus, qui ad popu-
lum dicere solebant, cum Phæace tantum Erasistrati, & Nicia Nice-
rati filio certamen ipsi fuit: quorum hic jam ætate maturior, optimi
ducis nomen habebat, Phæax tunc itidem, ut Alcibiades crescere
incipiebat, illustribus natus parentibus: sed cùm aliis à rebus, tum
ab eloquentia imparatior: aptiorque ad privatos congressus, pro-
babiliterque de re quapiam differendum, quàm ad forensia certa-
mina: erat enim, ut ait Eupolis,

Loquendo optimus, at dicendi plane inscius.

Circumfertur & oratio quædam contra Alcibiadem à Phæace scri-
pta, in qua inter alia est, Alcibiadem aureis atque argenteis pompa-
rum instrumentis, quæ multa urbis erant, tanquam suis in quotidia-
na vita usum. Erat eodem tempore Hyperbolus quidam Perithoe- XX
des, cujus ut improbi hominis mentionem etiam Thucydides facit:
& continenter conviciis exagitatus, materiam ridendi Comicis o-
mnibus ferè in theatris exhibebat: neque ullis maledictis ille mo-
vebatur, & ob contemptionem boni nominis (quod vitium cum sit
impudentia & insania quædam, nonnulli fortitudinis nomine coho-
nestant) nemini probabatur: populus ejus opera crebrò utebatur,
si dignitate & autoritate conspicuos viros contumelia afficere & ca-
lumniis impetere vellet. Is tunc quoque à populo summissus, o-
stracismum erat illaturus, quo genere exsulii subinde cives gloria
& potentia præstantiores premunt, ac invidiæ magis quam metui
consulunt, neque verò dubium erat, horum, quos dixi, trium uni o-
stracum intendi. Itaque Alcibiades factionibus inter se conjunctis,
communicata re cum Nicia, ostracismum in autorem convertit. alii
cum Phæace rem contulisse, ejusque secta sibi sociata Hyperbolo
exsulium struxisse dicunt. Neque hic quicquam tale metuebat, cùm
id supplicii ante non soleret malis aut obscuris hominibus irrogari:
ut & Plato ait, quo loco mentionem Hyperboli hujus facit:

Nam digna moribus quidem suis tulit,
Indigna sese ipso, stigmatibusq; tamen suis:
Neque ostracismus propter hujus est modi
Excogitatus homines. ———

Hyperbolus ostracismo pulsus.

Alcibiades pacificationem Græciæ impedit.

Sed quæ hac de re memorantur, alio sunt à nobis loco exposita.
Alcibiadem verò non minus urebat in belli administratione hosti- XXI
bus, quàm in honore apud cives habitus Nicias. Intercedebat qui-
dem Alcibiadi jus publici cum Lacedæmoniis hospitii, captosque
apud Pylum ex iis comiter tractaverat. Sed postquàm hi Niciam,
cujus potissimum opera pacem nacti, captivos receperant, summo
amore prosequi cœperunt: atque inter Græcos rumor increbuit,
bellum inter eos à Pericle turbatum, pacem à Nicia restitutã (quam
& Niciacam ab eo nominabant:) haud mediocri Alcibiades corre-
ptus dolore & invidia, de confundendo eo fœdere cogitare cœpit.
ac primùm animadvertens, Argivos odio, & metu Spartanorum
teneri, ac ideo quærere detrectandi fœderis occasionem, clam illis
spem

ſpem ſocietatis cum Athenienſibus futuræ injecit; collocutuſque
eſt per nuntios cum eorum primoribus, & hortatus, ne ſibi metue-
rent, neve Lacedæmoniis cederent, verùm ad Athenienſes ſe conver-
terent. qui ipſi ſtatim eſſent mutaturi factum, & à fœdere diſceſſuri.
XXII Deinde cùm Lacedæmonii ſocietatem cum Bœotis coiiſſent, Pana-
ctùmque Athenienſibus, non (ut convenerat) integrum, ſed prius
dirutum reddidiſſent, nactus cives iratos, indignationem eorum
oratione ſua auxit. Niciam quoque vexavit, criminaque ei objecit
probabilia: quod is dux belli hoſtes apud Sphacteriam ſuperſtites
noluiſſet capere, captos autem ab aliis gratificandi ſtudio Lacedæ-
moniis reddidiſſet; deinde, quod, cùm eſſet amicus eorum, non per-
ſuaſiſſet, ne cum Bœotis fœdus facerent, & Corinthiis: Athenienſes
XXIII autem, niſi approbantibus Lacedæmoniis, non pateretur quenquam
Græcorum ſua voluntate ductū ſe conjungere. His cùm premeretur
criminationibus Nicias commodum Lacedæmone legati Athenas
venerunt, mandata æqua planè afferentes, ſeque cum plena pote-
ſtate ad omnem juſtam pacificationem miſſos dicentes. Cùm acce
piſſet eos Senatus, ac poſtridie concio eſſet populi futura, veritus
Alcibiades ne ſuum conſilium retrò caderet, tantum perfecit, ut le-
gati cū ipſo colloquerentur. Vt convenêre; Quid agitis, inquit, Spar-
tani? oblitine eſtis, Senatum ſemper moderatum ſe & humanū his,
qui cum ipſo agunt, præbere? populi autem magnos eſſe ſpiritus,
magnarumque rerum cupiditatem? & nunc ſi omnia in veſtra
eſſe poteſtate dicetis, imperabunt vobis, cogentque ut ex ipſorum
agatis ſententia. Hoc quidem propoſitum veſtrum imprudens eſt.
Agedum miſſo eo, ſi æquos habere vultis Athenienſes, neque vobis
extorqueri quicquam invitis, ita de poſtulatis veſtris diſſerite, quaſi
non penes vos ſit ſtatuendi poteſtas: ego in gratiam Lacedæmo-
XXIV niorum vobis operam meam dico. Hæc cùm jurejurando confirmaſ-
ſet, à Nicia eos prorſus abalienatos, ſuos fecit, fidem ei habentes,
mirantesque hominis facundiam & prudentiam ſingularem. Poſtri-
die ubi convenit populus, ingreſſos legatos admodum humaniter
interrogavit, quibuſnā conditionibus veniſſent: cùm reſpondiſſent,
ſe non cum plena veniſſe poteſtate, confeſtim clamore ſublato eos
maledictis inceſſit (quaſi verò injuriæ non ipſe autor, ſed illi eſſent)
infidos & inconſtantes vocans, ac qui nihil ſani actum dictumve
veniſſent. Indignatio ſenatus, populique eam vociferationem
excepit; & Niciæ quoque fraudis neſcio ſimul admiratio, ſimul mœ-
XXV ror ob inconſtantiam legatorum inceſſit. Lacedæmoniis ita re-
pudiatis, dux creatus Alcibiades, ſtatim Argivos, Mantinenſes, & E-
leos fœdere Athenienſibus copulavit. Hujus facti modum laudavit
nemo: magnum tamen fuit totam propè exagitaſſe, & à ſe mutuo
divelliſſe Peloponneſum, totque armatos uno die apud Mantineam
contra Lacedæmonios in acie conſtituere, amoto longiſſimè ab
Athenis prœlio: quo quidem prœlio ſi victoria penes Lacedæmo-
nios ſtetiſſet, non magnum momentum erat contra Athenienſes
alla-

Alcibiadis in legatos Lacedæmoniorum perfidia.

Alcibiades Athenienſibus Argivos, Mantinenſes, & Eleos, iungit.

allatura: sin superati fuissent, periculum erat de Spartæ salute. Post eam pugnam principes urbis Argis statim aggressi sunt populo oppresso civitatem in suam potestatem redigere. Lacedæmoniique supervenerunt, & popularem in rep. dominationem everterunt. Rursus autem populus cùm arma cepisset, & superior esset factus: Alcibiades Argos profectus, populi victoriam confirmavit, persuasitque ut longum murum ad mare usque deducerent, urbemque omnino Atheniensium potentiæ contiguam facerent: fabrosque & lapicidas ad id opus Athenis accersivit, omnique studio promovit, non minorem sibi, quàm urbi gratiam & vim parans Parensibus quoque consuluit, ut & ipsi muris longis exstructis urbem mari annecterent & cùm quidam Patrensibus diceret: Ita Athenienses vos deglutient: fortassis, inquit Alcibiades, sensim & sumpto à XXVI pedibus initio: Lacedæmonii autem idem facient uno momento, caputque primo haurient. Quinetiam terræ finium proferendorum Atheniensibus autor fuit, semperque adolescentes monuit, ut juramento, quo se Agrauli obstringunt, satisfacerent: jurant autem se fines Atticæ habituros frumentum, hordeum, vites, oleas: itaque in id incumbendum, ut feracem omnē terram in suam potestatem redigerent. Enimverò dum hæc ageret ac consuleret tanto animo, tantaque calliditate & facundia, ingens interim ejus in victu quotidiano luxuria & mollities, in compotando & amoribus turpitudo conspiciebatur: vestes purpureæ fœminarum exemplo per forum tractæ, luxus insoles: excindebantur in triremibus tabulata, & quo mollius in iis dormiretur, non asseribus, sed fasciis vestis stragula lectique injiciebatur: clypeus aureus ei gestabatur, nullis majorum insignibus pictus, sed amore fulminifero. Quæ cùm vi- XXVII derent homines illustres, non modò abominabantur & stomachabantur, sed simul ejus levitatem & injustitiam, (tyrannica & aliena à liberis hominibus vitia) suspectam habebant. Populi verò qui fuerit de Alcibiade sensus, haud male his verbis exposuit Aristophanes:

Luxuria Alcibiadis.

Populi de Alcibiade sensus.

Desiderat hunc, & odit: habere vult tamen.

Et præterea per ambages ostendens, qualis esset;

Educere in urbe leonem omnino haud expedit:
Sin quis aluit, ejus obsequatur moribus.

Nam largitiones in scenam, ac in urbem ornandam collati sumptus immodici, tum gloria majorum, eloquentia, corporis pulchritudo, robur, peritia rei militaris, fortitudo: hæc inquam effecerunt, ut populus Atheniensis reliqua etiam homini condonaret, ac moderatè ferret, vitiisque semper levissima nomina imponeret, ludos & facilitatem appellans. Ejus generis est, quod Agatharchum pictorem à se in carcerem conjectum, post domus suæ pingendæ causa liberavit, & pecunia donavit: quod Taureæ in præbendis scenæ sumptibus secum certanti colaphum inflixit: quod Meliam mulierem è captivarum numero exemit, puerumque ex ea sustulit & aluit.

aluit. Hæc omnia humanitatis seu facilitatis nomine signabant
Athenienses; præterquam id, quod Meliorum omnium, nullo ætatis habito discrimine, occidendorum causa ipse potissimum fuisse
creditus est, ei decreto suffragans. Cùm Aristophon pinxisset Nemeam, qui Alcibiadem in ulnis suis sedentem tenebat, concurrit
XXV ad id spectaculum multitudo. Seniores autem hæc omnia, ut ty-
III rannica & in leges peccata, moleste ferebant. Et videtur Archestratus haud absurdè dixisse: *Græciam duobus Alcibiadibus ferendis non suffecturam.* Quod autem Timon, cui, ut omnium osori hominum, *Misanthropi* cognomen erat, Alcibiadem lætis successibus utentem, aliquando splendido cum comitatu à foro redeuntem conspicatus non præteriit, neque (ut solebat aliis hominibus obviam dantibus facere) fugit, sed occurrens, injecta dextra: *Macte,* inquit, *virtute adolescens, perge ad altum contendere: omnium enim horum magno malo tui auctus stabunt.* id aliis risum movit, alii conviciati sunt dicti autorem, nonnullorum verò animos magnopere commovit: adeò propter inæqualitatem ingenii Alcibia-
XXIX dis, nihil certi de eo poterat judicari. Siciliæ porrò potiundæ & cupiditas Atheniensibus, etiam vivente adhuc Pericle, incesserat, & defuncto eo manus insulæ injecerant, ac subinde auxilia & suppetias (ita enim ipsi nominabant) vim passis à Syracusanis miserant, ut sibi majoribus copiis rem tentaturis aditus ad insulam pateret.
Et cupiditati faces addidit Alcibiades, persuasitque ut non diversis temporibus, aut parva manu, sed magna simul classe Siciliam peterent ac subigerent: magnasque spes injecit populo, majora ipse animo concipiens: quorum non, ut cæteri, finem sed initium fore Siciliensem expeditionem cogitabat. Quippe cùm Nicias Syracusarum capiendarum propositum tanquam arduum, improbaret, ab eoque populum deterreret: Alcibiades jam & Carthaginem, & Africam somniabat: his captis inde Italiam, ac Peloponnesum se subacturum, & quasi ingressum ad eas res Sicilia se usurum sperabat. Iamque eò arrectæ erant juvenum spes: senum quoque multi ac mirabiles de ea expeditione audiebantur sermones, multique in Gymnasiis & semicirculis sedebant, figuram Siciliæ, positumque
XXX Africæ & Carthaginis describentes. Ferunt tamen Socratem philosophum, & Metonem astrologum nihil boni ex hoc bello urbi futurum prævidisse. Quorum alter videtur à genio, quem sibi familiarem habet, præmonitus: alter (sive rationibus subductis futurum malum deprehenderit, sive divinatione quadam id perscrutatus, incertum) simulato furore facem ardentem arripuit, domumque suam incendit. Alii nullo insaniæ prætextu usum Metonem, noctu domum combussisse narrant. summoque mane progressum ad cives petiisse suppliciter, ut sibi ad tantæ cladis solatium filium militiæ immunem relinquerent, idque impetrasse, deceptis hoc pacto civibus. Nicias verò contra suam voluntatem dux belli est creatus, cui magistratus fugiendi non minimam causam collega dabat,

Alcibiades belli Siciliensis fax.

Socratis & Metonis de eo præsagia.

dabat. Atheniensibus enim videbatur bellum ita rectius administrari posse, si rem non Alcibiadi totam animi impotenti committerent, sed ejus audaciam prudentia Niciæ temperarent; tertius enim horum collega Lamachus, quanquam grandiore jam ætate, videbatur tamen nonnullis in certaminibus Alcibiadi fervore animi & temeritate haud secundus. Deliberatione de numero mili- XXXI
tum, & apparatu belli proposita, denuò conatus est Nicias bellum impedire: sed Alcibiadis repugnantis oratio plus valuit: tulitque legem Damostratus orator, ut penes duces esset plena potestas apparatus omnis totiusq; belli; jussitque eam legem populus. Omnibus jam ad navigandum paratis, in omen futuri exitii rapta sunt Adonidis sacra quæ in eos ipsos dies incidebant. mulieres enim simulacra, quasi mortuorum cadavera, frequentes efferebant pro more festivitatis ejus, funeraque & sepulturas imitabantur, plangebantque, & feralia carmina concinebant. Ad hæc Mercurii statuæ (*Hermas* vocant) quæ in viis & compitis Athenis positæ sunt plurimæ, pleræque una nocte facies & ora mutilatæ repertæ sunt; quæ res etiam eorum animos, qui cætera despiciebant, perturbavit. Sparsus est rumor, à Corinthiis propter colonos suos Syracusanos id factum fuisse, si, religione Atheniensibus objecta, bello aut protrahere tempus, aut omninò id tollere possent. Sed neque XXX
is, neque prodigii ratio animos plebis movit. neque enim porten- II
ti adversi quicquam credebant, sed factum ab ebriis, & à joco ad petulantiam prolapsis adolescentibus. Senatus, populusque ira simul metuque turbati, conspirationemq; magnæ rei audendæ causæ factam opinantes, acerbè in omnes quacunque ratione suspectos inquirebāt: paucis diebus haud pauci ejus rei causa conventus cum senatus, tum populi agebantur. Ibi Androcles orator servos quosdam & advenas produxit, qui Alcibiadem cum amicis hermas istas truncasse, ac inter potandum mysteria per jocum egisse referrent: Theodorum nempe quendam præconis partes gessisse, Polytionem ejus qui faces gestat, sacerdotis Alcibiadem; reliquos socios adfuisse, sacrisque initatos, & Mystas inde vocatos. hæc enim perscripta sunt in accusatione quam Thessalus Cimonis filius Alcibiadi de profanata religione Deûm intendit. Concitato populo, ani- XXX
misque multitudinis contra Alcibiadem exasperatis, & Androcle III
(qui unus è summis inimicis ejus erat) magis magisque eos irritante, initio turbatus nonnihil est Alcibiades. Sed postquàm de nautarum militumque in Siciliam iturorum erga se benevolentia cognovit, Argivosque & Mantinenses milites, qui erant numero mille, apertè dicere, maritimam se & longam militiam in gratiam Alcibiadis subjisse, ac, si qua esset ei injuria facta, statim discessuros; animum recepit, ac se ad defendendam suam causam paravit. Itaque metus inimicos ejus invasit, ne in judicio populus remissius ageret, propterea quod rei opera indigeret. Submiserunt itaque alios oratores, qui inimicitiam palam non ferebant, neque tamen minus

Alcibiades impietatis accusatus.

minus Alcibiadem oderant, quàm qui apertè idem agebant. hi po-
pulum monuerunt, incommodè fieri, si dux, cui in tantas copias li-
berum esset mandatum imperium, collectis jam exercitibus socio-
rumque auxiliis, in judicio causa dicenda tempus & occasionem rei
gerendæ perdat: dimittendum potius nunc bonis avibus, ut bello
confecto secundum easdem, quæ nunc propositæ essent, leges cri-
mina objecta diluat. Non fefellit malignum dilationis consilium
Alcibiadem: progressusque in medium, indignam rem esse dixit, cri-
minibus se & calumniis impetitum, iis post se relictis, incerta inno-
centiæ fama cum tantis copiis ad bellum ire: velle se, nisi eam de-
monstrasset, mori: sin insontem se purumque sceleris probasset,
XXX spretis calumniatoribus cōtra hostes proficisci. Postquàm id non
IV obtinuit, cum reliquis belli ducibus solvit. classis ea constabat trire-
mibus haud multò, quam centum & quadraginta, paucioribus: gra-
vis armaturæ milites erant quinque milia, & præterea centum mi-
lites: sagittarii, funditores, & levis armaturæ milites mille ac tre-
centi: reliqua ad bellum pertinentia, omnia satis instructa. Cum his
Italiam advectus, Rhegio capto, deliberationem proposuit, quanam
potissimum ratione bellum esset gerendum: in qua cùm sibi repu-
gnantem Niciam, adstipulantem habuisset Lamachum, in Siciliam
navigavit, & Catanam occupavit, neque præterea egit quicquam,
statim ab Atheniensibus, ad dicendam causam accitus. Initio enim
(ut ostendimus) leves modò quædam suspiciones & calumniæ con-
tra Alcibiadem exortæ erant, à servis & inquilinis prolatæ. Post ab-
sentem eum majore vi aggressi adversarii, Hermarum violationi
mysteria profanata annectentes, eaque acta à conjuratis ad novas res
movendas jactantes, eos qui quocunque modo conscii sceleris fuis-
se putarentur, indicta causa in carcerem rapiebant, Alcibiademque
non præsentem propter tanta crimina in judicium trahi posse dole-
bant: ac si quem nacti erant ejus amicum aut familiarem, ei se mul-
XXXV to quam aliis iniquiorem præbebant. Delatores non recensuit no-
minatim Thucydides: alii Dioclidem & Teucrum commemorant,
inter quos est etiam Phrynichus Comicus, cujus hæc sunt.

Atheniensium in Siciliam expeditio.

Alcibiades absens accusatur.

Charissime Mercuri, cave sis corruas,
Aliisq; fraudi sis, locum calumniæ
Præbens Dioclidæ, meditanti aliquod malum
Facinus. MERCVR. cavebo: ne flagitioso hospiti
Delationis Teucro detur præmium.

Et quidem isti indices nihil certum neque constans detulerūnt: u-
nus quoque eorum interrogatus, quomodo facies eorum, qui simu-
lacra mutilassent, cognoverit? ad Lunam, respondit: turpissimè la-
psus, cùm actum id fuerit, sub ipsum novilunium. Et quanquam
cordatos viros id mendacium moverat, nihilo tamen molliori ani-
mo calumnias accepit populus, quin utcunque delatos in carcerem
XXX raperet. Fuit inter eos, qui tum judicii causa in vincula conditi
VI asservabantur, Andocides quoque orator (cujus genus Hellanicus

Andocides orator in vincula conjectus.

historiæ ſcriptor ad Vlyſſem refert) homo populo infenſus, paucorumq; in republ. imperio favere creditus. Suſpicionem autem ſimulacrorum præciſorum de eo haud exiguam id præbebat, quod ingens Mercurii ſtatua propè domum ejus poſita (quam Ægeis tribus dedicaverat) ſola propè omnium aliarum, quæ in conſpectum venerant, integra relicta erat, ideoque adhuc ea Andocidis ſtatua dicitur ab omnibus, quantumvis inſcriptione reclamante. Inter eos, qui in carcere erant cùm Andocide eadem de cauſa capti, fuit Timæus, non quidem gloria ei comparandus, perſpicacia tamen animi, audaciaque eximius. is amicus conſuetudine factus Andocidi, conſilium dedit, uti ſui ipſius, aliorumq; non multorum accuſator potius eſſe vellet (quando & fatenti decretum impunitatem concedebat, & judicii incertus erat exitus, potentibus autem maximè periculoſus) mendacioque potius ſaluti ſuæ conſuleret, quàm alioquin eodem crimine damnatus turpem mortem obiret: præſtare etiam reipublicæ ut paucis & dubiæ innocentiæ hominibus projectis, multos bonos viros periculo eriperet. His Timæi monitis acquievit Ando- XXX
cides, delatoque de ſeipſo, & nonnullis aliis judicio, impunitatem VII
ex decreto conſecutus eſt: quos autem nominavit, ii omnes morte multati ſunt, niſi ſi qui fuga ſibi conſuluerunt. fidei etiam firmandæ cauſa, ſervos ſuos cum aliis Andocides detulit. Neque verò in his omnem ſuam iram populus conſumſit: quinimò ſimulacrorum violatoribus punitis iram otioſam, nullique jam alii rei intentam omnem in Alcibiadem convertit. Tandem Salaminiam navim ad eum miſerunt, diligenter mandato nunciis, ne vim ei, neve manus afferrent, ſed compoſita oratione juberent venire in judicium, populoque ſe purgare. Verebantur enim tumultum exercitus in hoſtico verſantis & ſeditionem: quam Alcibiades, ſi ita voluiſſet, levi negocio excitaſſet: mœrebant enim ejus diſceſſu milites: bellumq; tractum iri, & tardum finem inventurum timebant, Nicia duce, cui calcar ad agendum ſtimulans nunc adimeretur. nam Lamachus erat ille quidem vir acer & bellicoſus, auctoritate tamen propter paupertatem carebat. Ceterùm Alcibiades cùm aveheretur, XXX
ſtatim Athenienſibus, ne caperent Meſſanam, obſtitit: erant enim in VIII
urbe, qui eam dedere ſtatuerant: quos cùm certiſſimè cognitos haberet, rem Syracuſanorum amicis patefecit, diſcuſſaq; ita proditione Meſſanam quaſi è manibus Athenienſium eripuit. Vt in Thurios venit, egreſſus triremem, occultavit ſe, & quærentes fuga feſellit. Cúmque agnitus à quodam interrogaretur, *cur non fidem haberet patriæ? Omnia quidem*, inquit, *alia facile ei credo: vitam ne matri quidem meæ in judicio commiſerim, metuens ne forte per errorem nigrum calculum pro albo in urnam demitteret.* Poſt audiens ſe ab Athenienſibus morte damnatum eſſe: At ego, inquit, oſtendam eis me vivere. Accuſationem autem ita fuiſſe perſcriptam invenio. Theſ- XXX
ſalus Cimonis filius Laciades, Alcibiadem Cliniæ filium Scamboni- IX
dam poſtulavit impietatis in Deos, Cererem & Proſperinam, quorum

Alcibiades ad Iudicium Athenas evocatur.

rum myſteria imitatus fuerit, eaq; domi ſuæ ſociis demonſtraverit, ipſe veſtem ſacerdotis indutus ſacra docuerit, ſeque ipſum nomine ſacerdotis, Polytionem facigeri, Phegæenſem Theodorum præconis nomine inſigniverit, reliquos ſocios myſtas & ſacrorum inſpectores appellaverit: contra inſtituta hęc omnia Eumolpidarum, præconum, & pontificum Eleuſiniorum. Proinde abſentem damnaverunt, pecunias ejus publicarunt: additumq;, ut omnes utriuſq; ſexus ſacerdotes in caput ejus exſecrarentur: idque decretum ſola Theano Menonis filia Agraulenſis fertur detrectaſſe, precibus, non imprecationibus ſe ſacerdotem conſtitutam dicendo.

Abcibiades abſens damnatur.

XL His ita contra Alcibiadem decretis, fortè tum ipſe Argis erat, quo primùm à Thuriis in Peloponneſum perfugiens ſe contulerat. Deſperato autem in patriam reditu, inimicos metuens, Spartam miſit, atq; impunitatem ſibi veniamque dari petiit, pollicitus ſe plus commodi allaturum eorum rebus, quàm ante ulciſcendi ſtudio damni ipſius dediſſet. Ignoſcentibus Spartanis, & ad ſe alacriter venientem accipientibus, primò id perfecit, ut cùm ante auxilium ferre Syracuſanis cunctarētur, Gylippum tunc eo mitterent ad frangendas Athenienſium, quas in Sicilia habebant, vires: deinde ut novum ex Peloponneſo bellum contra Athenienſes moverent: tertium & maximum fuit, quod perſuaſit, ut Deceleam muris munirent, quo non alia ulla res magis perniciem Athenis attulit. Porrò cùm publicè Spartæ in honore habebatur, tum non in minore apud privatos erat admiratione: ratione que victus Laconica multitudinis ſibi benevolentiam parabat, & fucum vulgo faciebat: ut cùm viderent eum radere cutem, frigida lavari, atro pane & jure nigro veſci, vix crederent ei viro unquam cocum domi fuiſſe, aut viſum unguentum, aut Mileſiam chlamydem ab eo tactum.

Vt ſe Spartanis coniunxerit Alcibiades.

Decelea munitur.

LXI Erat enim hæc una ex multis egregiis artibus ejus, & ad homines alliciendos aucupium, quod ſe ſtudiis eorum, ac victus rationi adſimilabat, ipſo chamæleonte in mutanda forma celerior. hunc enim ajunt ſolum album colorem non poſſe ſimulare: at Alcibiadi ſive boni, ſive mali nihil erat, quod non imitando exprimere poſſet. Itaq; Spartæ erat exercitationibus deditus, victus ſordidi, & auſteri: in Ionia delicatus, luxui deditus, ocioſus: in Thracia ebrioſus, aſſiduo equitans: dum viveret cum Tiſapherne ſatrapa, omnem Perſicum ſplendorem luxu & faſtu ſuperabat. Neque verò ita facilè moribus ſuis exutis alios ſumebat, neque ad omnes mutationes habili erat ingenio: ſed cùm videret ſi ſuo modo vixiſſet, iis moleſtum ſe futurum, quibus cum verſabatur: naturam ſuam

Alcibiades chamæleonte mutabilior.

XLII ſolebat figura aliqua & perſona iis accommodata occultare. Itaq; ergo quandiu vixit Spartæ, ſi exteriorem ejus vitæ habitum quis inſpexiſſet, potuiſſet dicere:

Non es tu Achillis filius,——

ſed verè talis vir, qualem Lycurgus inſtituit: veris autem moribus ejus & interioribus factis idem acclamaſſet,

Sed mulier eadem quæ prius,——

Timæam enim Agidis regis uxorem, absente militiæ marito, ita a-
dulterio contaminavit, ut & conceperit ex ipso, neq; inficias iverit:
cúmque puerum peperisset, palam quidem Leotychidam nomina-
verit, intus autem amicis sibi mulieribus, pedissequisque à matre
datis insusurraurit, esse Alcibiadem: tanto mulier amore ejus labo-
rabat. Ipse verò quasi per ludibrium, non libidinis voluptatisve cau-
sa, se adulterium id commisisse ajebat, sed ut ex se nati Spartæ re-
gnarent. Hæc ita fieri multi ad Agin deferebant: verùm is tempo-
ris maximè ratione adductus est, ut verum esse crederet. Nam terræ-
motu subito perterritus è thalamo conjugis se cursu proripuerat,
neque totis exinde decem mensibus cum ea concubuerat: itaq; post
id temporis natum Leotychidam professus est non ex se natum,
eamque ob causam postmodò Leotychides regno excidit. Post XLIII
eam cladem quam Athenienses in Sicilia sunt passi, legatos unà
Spartam miserunt Chii, Lesbii & Cyziceni, deficere se ab Athenien-
sibus testantes, si à Spartanis in fidem acciperentur. Hìc cùm pro
Lesbiis Bœoti, pro Cyzicenis Pharnabazus oraret, Alcibiadis consi-
lium obtinuit, ut primis omnium Chiis subveniretur: ipseque cùm
classe missus, ferè totam Ioniam ab Atheniensibus ut deficeret per-
movit, multumque cum Spartanis ducibus conversatus, Athenien-
sibus damna intulit. Agidem verò non adulterium modò, sed & in-
vidia gloriæ ad Alcibiadis inimicitiam instigabat, cùm pleraque ge-
ri & succedere Alcibiadis ductu rumor teneret, jamque etiam po-
tentissimus honorisque cupidissimus quisque inter Lacedæmonios
gloriam ejus graviter ferret. Tantum igitur hi apud magistratus do-
mi impetraverunt, ut iis suis, qui in Ionia erant, de occidendo Alci-
biade per litteras præciperent. Quod ita fore clanculum ille præsen-
tiens, ac sibi metuens, de omnibus quidem rebus cũ Lacedæmoniis
communicabat, omninò autem manus eorum vitabat. Tandem XLIV
accepta fide Tisapherni regis satrapæ se commisit, statimque apud
eum primum dignitatis locum obtinuit: quippe versutiam ejus in-
signem atque calliditatem barbarus, homo nequaquam simplex,
sed mali ingenii, malisque hominibus delectatus, admirabatur. tan-
ta porrò inerat Alcibiadi in consuetudine quotidiana suavitas, ut
nulla non natura, nullum non ingenium ea posset capi: adeoque his
etiam, qui eum vel metuebant, vel invidebant, præsentia ejus & a-
spectus voluptati læticiæque erat. Quare Tisaphernes, homo alio-
quin, ut quisquam Persarum, inhumanus & Græcorum osor, tanto-
pere adulationibus Alcibiadis erat captus, ut vicissim eum deme-
rendo ipsius obsequia superaret: omnium enim suorum hortorum
pulcerrimum, aquis pratisque salubribus præstantissimum, recepta-
culaque habentem in quibus tempestas vitari, & animi causa ludi
possit, regio luxu ædificata, Alcibiadem nominavit, itaque eum om-
nes deinceps appellaverunt. Proinde Alcibiades Spartanorum in- XLV
fidelitate cognita, à rebus eorum fiducia sua aversa, Agidem apud
Tisaphernem traduxit, effecitq; ne Lacedæmoniis auxilia solito stu-
dio fer-

Alcibiades à Spartanis ad Thisaphernem confugit.

dió ferret, sed tenuiter pecuniam suppeditaret: ut neque hi Athenienses evertere possent, & eo bello paulatim utrique attriti & confecti, sub potestatem tandem regis redigerentur. ejusque consilio libenter acquievit Tisaphernes, seq; eum amare & admirari satis testatum fecit. Quo factum est, ut ab utraq; parte Greci in Alcibiadem oculos conjicerent: Atheniensesq; præsertim adversam fortunam sentientes pœnitebat eorum, quæ in ipsum statuerant: ipse quoque jam animo angi incipiebat, ac metuere, ne Athenis eversis in potestatem Lacedemoniorum sibi infensorum veniret. In Samo tum temporis erant omnes propemodum res Atheniensium positæ, indeque cum classe profecti, partim ea quæ defecissent recuperabant, partim cætera in fide continebant, utcunque adhuc hostibus mari pares, à Tisapherne autem, ac centum quinquaginta triremibus Phænissis, quæ jamjam adventare ferebantur, sibi metuebant, quæ si advenis-
XLVI sent, nulla salutis spes reliqua urbi erat. Id cùm haberet compertum Alcibiades, occultè ad Atheniensium primores mittit, spem facit, conciliaturum se iis amicitiam Tisaphernis, non in plebis id quidem gratiam (neque enim se fidem iis habere) sed optimatum: modò ii auderent se viros strenuos præbere, libidineque populi coercita ipsi per se rempublicam & urbem servare aggrederentur. Cùm vehementer hanc promissionem Alcibiadis gratam plerique nobilium haberent, unus è ducibus, nomine Phrynichus Diradiotes, suspicatus (id quod res erat) Alcibiadem non magis paucorum quàm populi in repub. principatum curare, sed reditus sibi conficiendi gratia, traducẽdo plebem primorum benevolentiam captare: repugnavit. Superatus autem aliorum sententiis, ideoq; apertè jam inimicus Alcibiadis factus, occultè rem Astyocho classis hostium præfecto renunciavit, monens ut Alcibiadem, nutantis in utranq; partem fidei

Alcibiadis cum Atheniensibus pactum.

XLVII hominem, observaret atque caperet. Sed hoc Phrynicum fefellit, à se proditore proditorem compellari. Astiochus enim Tisaphernem summopere timens, Alcibiadi, quem noverat plurimum apud illum valere, Phrynichi consilium indicavit. Alcibiades statim in Samum misit, qui Phrynichum accusarent. ic Phrynichus, omnibus contra se frementibus, cùm periculum nulla alia se posse ratione effugere sentiret, statuit hoc malum alio graviori malo sanare: rursusque misso ad Astyochum nuncio, expostulavit cum eo de indicio, pollicitusq; est juxta, se ei naves & exercitum Atheniensium in manus traditurum. Hæc proditio ne noceret Atheniẽsibus, altera Astyochi proditione effectum est, qui rursus Phrynichi sententiam Alcibiadi detexit: idq; prævidens fore Phrynichus, seque iterum ab Alcibiade accusatum iri intelligens, occupavit Atheniensibus dicere, hostem cum classe impetum ipsos facturum: proinde apud naves essent & navalia munirent. Literis ergo Alcibiadis allatis ad eos huic ipsi rei intentos, quibus eos jubebat sibi à Phrynicho cavere, quod is stationem navium prodere constituisset, fidem non habuerunt: existimantes Alcibiadem, qui hostium consilia perspecta haberet, iis ad

calumnias contra Phrynichum struendas abuti. Postea tamen temporis cum Phrynichum Hermo unus excubitorum in foro pugione ictum interfecisset; Athenienses, re in judicio examinata, Phrynichum proditionis damnaverunt, Hermonem cum sociis ejus concionis coronaverunt.

Resp. Athen. mutata. At in Samo amici Alcibiadis superiores adver- XL
sariis facti, Pisandrum Athenas mittunt, qui præsentem reipub. sta- VIII
tum convelleret, optimatesque hortaretur ut rempub. invaderent, populumque opprimerent: hac enim conditione Alcibiadem Tisaphernis amicitiam & societatem ipsis polliceri. hoc prætextu utebantur ad statuendum paucorũ in republica principatum. Sed postquam rerum administratio in manus eorum pervenit, qui Quinquemille viri dicebantur, numero autem erant quadringenti, hi quidem nihil omnino animum Alcibiadi adverterunt, bellumq; remissius gesserunt: partim diffidentes civibus, adhuc animos à mutatione reip. insolenti nonnihil alieno gerentibus; partim sperantes, Lacedæmonios, qui semper paucorum in rep. principatum prætulerant, eo facilius ipsis concessuros. Et quidem qui Athenis erat populus, invitus conquiescebat, quod necati essent nonnulli, qui se apertè quadringentis opposuerant. Qui verò erant in Samo, audita reip. mutatione, indignè rem ferentes, statuerunt confestim in Piræeum navigare, accersiveruntque ad se Alcibiadem, & ei ad evertendos tyrannos imperium detulerunt.

At verò Alcibiades, etsi subitò ad XLIX
magnum fastigium ab iis elatus, non tamen (quod alii solent) omnia in eorum gratiam agenda, nihilve quicquam iis denegandum censuit, qui ipsum de exsule & errone tantæ classi, exercitui, copiisque præficiebant: sed, ut decuit magnum imperatorem, propter iram inconsultò ruentes inhibuit, atque ab errore retraxit. Quo quidem facto evidens est, servatas esse ab eo res Atheniensium. Si enim tum à Samo classem domum versus abduxissent, hostibus confestim tota licuisse potiri Ionia, Hellesponto, insulisque, nemine resistente: bellumque Atheniensibus contra Athenienses in ipsa urbe exstitisset. Quod ne fieret, unicus præcipuè Alcibiades effecit, non multitudinem modò verbis flectens & docens quid rei suscepturi essent, sed & singulos deprecans atque castigans. Adjutorem habuit etiam Thrasybilum Steirensem, qui ei adfuit, & magna voce (erat enim, ut ajunt, vocalissimus omnium Atheniensium) causam eandem egit. Hoc primum fuit præclarum Alcibiadis in patriam beneficium. Alterum, quod pollicitus naves Phœnissas quas à Rege mittendas Lacedæmonii expectabant, se aut Atheniensibus adjuncturum, aut, ut ne ad Lacedemonios quidem venirent, effecturum, rei curandæ causa statim Samo avectus est: Thisaphernes autem naves istas jam a-
pud Aspendum visas deceptis Lacedæmoniis non misit. L
Causa rei ab utrisque est Alcibiadi imputata, maximè autem à Lacedæmoniis; quippe quod is barbaro consilium dedisset, ut fineret ipse sese intestinis bellis conficere Græcos: neque verò dubium erat, utri parti tantæ navales copiæ accessissent, eam altera profligata, totum mare

in sua potestate habituram fuisse. Posthęc Quadringenti dejecti sunt Athenis, Alcibiadis amicis strenuos se auxiliarios iis, qui popularem reipub. statum cupiebant restituere, præbentibus. Iubentibus autem iis qui ad urbem erant, ut rediret ab exsulio Alcibiades: non voluit ipse vacuis manibus & nulla re gesta, quasi misericordia & studio multitudinis reditum impetrasset, sed cum gloria in patriam reverti. Eo consilio, primùm cum paucis navibus à Samo per mare Cnidium & Coum navigavit. ibi cùm auditu accepisset, Mindarum Spartanum cum tota classa Hellespontem petere, Atheniensesque ei à tergo instare, ad ferendum horum ducibus auxilium properavit. *Quadringenti depositi.* *Naumachia apud Abydum.*

LI Ac fortè fortuna navigans cum octodecim triremibus eo tempore assecutus est istos quo omnibus navibus prœlium utrique inierant apud Abydum; ac victi utrinque altera parte, altera vincentes, usque ad vesperam acri pugna decertabant. Vt visus est cum suis navibus, utrisque falsa opinio incidit, hostesque animis confirmati sunt, perturbati Athenienses. Celeriter ibi signum suis à prætoria, navi extulit, Peloponnesiosque jam victores, & cedentibus Atheniensibus instantes adortus, fusos ad terram expulit, incumbensque, naves eorum diffidit ac consauciavit, viris enantibus, Pharnabazoque iis in terra auxilium ferente, & naves defendente: tandem

LII triginta hostilibus navibus captis, suisque servatis Athenienses trophæum erexerunt. Hoc tam splendido feliciter perpetrato facinore, cupiens se statim Tisapherni ostentare, abiit ad eum cum comitatu imperatoris, dona ferens & hospitalia munera: sed præter expectationem ei res cecidit. Tisaphernes enim jam pridem male audiens apud Lacedæmonios, veritusque ne apud regem etiam accusaretur, Alcibiadem in tempore ad se venisse ratus, Sardibus in custodia habuit, hoc se flagitio obtrectationes sublaturum sperans. Verùm Alcibiades cùm captus triginta dies fuisset, equum fortè nactus custodes effugit, ac Clazomenas pervenit: ibi mentitus in fraudem Tisaphernis, se ab eo demissum, ad exercitum Atheniensium navigavit. Inde audito Mindarum, unaque Pharnabazum Cyzici esse, milites cohortans, ostendit oportere eos & navali & pedestri prœlio decertare, imò etiam oppugnare urbes hostis pellendi causa: neque enim, nisi si ubiq; vicissent, habituros. Proinde impositis in naves militibus, in Proconnensum advectus est, ac ibi jussit naves minores in mediam classem subduci, & caveri, ne ullo modo hostes ipsum contra se cum classa venire sentirent; repentè etiam tum effusus imber cum tonitribus & caligine in apparatu eo occultando eum adjuvit, ita ut non hostes modò fefellerit, sed Atheniensibus jam de re gerenda desperantibus naves conscendere jussis, avectus sit. Paulò post & caligo dissipata est, & Peloponnesiorum classis in alto ante Cyzicenorũ portũ conspecta. Alcibiades autem veritus, ne multitudinẽ suarũ navium hostes conspicati ad terram fugerent, ducibus mandato ut tardè navigãtes aliquo ipsum intervallo consequerẽtur, quadraginta cum navibus hosti in conspectum venit, & ad *Alcibiades à Tisapherne capitur, & evadit.* *Eius apud Cyzicum de Mindaro & Pharnabazo victoria.*

LIII

pugnam eum provocavit. Ea paucitate decepti hostes occurrerunt: commissaque pugna, reliquis supervenientibus, fugam territi dederunt. Alcibiades cum viginti optimis navibus perrupit, celeriterque terræ advectus, navibus egressus cùm suis, fugientes, è navibus hostes insectatus, magnam stragem edidit: Mindarumque & Pharnabazum auxilio suis venientes, alterum fortiter pugnantem occidit, Pharnabazum in fugam conjecit. Hoc modo Athenienses spo- LIV
liis multis armisque, & omnibus hostium navibus potiti, Cyzicum quoq; à Pharnabazo relictam, cæsis Peloponnesiis, ceperunt: ac proinde non Hellespontum solum tutò obtinuerunt, sed & reliquo mari Lacedæmonios profligarunt. Literæ etiam interceptæ sunt, quibus Ephoris clades accepta indicaretur. *Actum est: Mindarus periit, exercitus esurit: quid agendum sit, nescimus.* Tantum verò milites Alcibiadis sibi arrogarunt, adeoque animos extulerunt, ut dedignati sint posthac ipsi nunquam victi cum reliquis aliquoties victis commisceri. Nam non multò ante apud Ephesum Thrasyllus victus, & æreum trophæum ab Ephesiis in dedecus Atheniensium erat statutum. Hoc milites Alcibiadis, Thrasylli militibus exprobrabāt, seipsos & ducem laudibus tollentes: cumq; iis neque exercitationes communes habere, neq; in suis castris locum iis dare volebant. Sed postquam Pharnabazus cum magno equitatu peditatuq; Athenienses in Abydenorum agrum profectos adortus est, & Alcibiades unà cùm Thrasyllo auxilium iis tulit, fugatumque hostem usq; ad tenebrarum noctis initium insecutus est: inde inter se commixti milites, mutuoque humaniter accepti in castra redierunt. Postridie fixo trophæo prædam è Pharnabazi regione egit, nemine resistere auso: pontifices tamen, sacrisque præfectas mulieres, quas receperat, omnes sine precio dimisit. Inde bellum parans contra Chalcedonen- LV
ses, qui defecerant, præsidiumq; & præfectum (*harmosten* ipsi nominant) à Spartanis acceperāt, audito eos omnia sua bona ex agris collecta apud Bithynos amicos suos deponere, in horum fines exercitum adduxit, præmissoq; præcone cum eis expostulavit: Bithyni territi, bona Chalcedonensium dediderunt, fœdusq; icerunt cum Atheniensibus. Conversus inde ad Chalcedonem, cùm urbem eam munitionibus ab uno mari ad alterum porrectis clausisset, Pharnabazus ad obsidionem disjiciendam advenit: & Hippocrates præfectus cum suis copiis urbem egressus, adortus est Athenienses. Alcibiades utrique opposita acie, Pharnabazum turpi fuga sibi consulere coegit, Hippocratem multosque cum eo victos interfecit. Secundum hæc LVI
pecuniæ colligendæ causa in Hellespontum profectus Selybriam proditione cepit. Qua in re in apertum vitæ periculum se conjecit, occasione tenendæ urbis præcipitante. Qui enim urbem se in manus ei udituros polliciti erant, media nocte sublato fascibus succensis igni signum daturos composuerāt: veriti autem, ne unus conjuratorum, qui subitò animum mutaverat, rem degeneret, coacti sunt maturius quàm convenerat ignem edere. Alcibiades nondum

Militum Alcibiadis arrogantia.

Chalcedonis obsidio.

parato

parato ad id, quod agendum erat, exercitu, assumtis triginta tantum
viris ad muros accurrit, celeriter reliquos subsequi jubens. Aperta
porta cum triginta his aliisque certatis viginti, qui tum se adjunxe-
rant, ut in urbem ingressus est, Selybrianos armatos contra se veni-
re animadverterit. Hîc in pugna contra tam multos, cum tam exi-
gua manu, spes nulla erat salutis: & fugæ dedecus invictus ad eum
usque diem dux non sustinebat: tuba canere, & silentium mandare
jussit, atque facto silentio, unum ex suis edicere Selybrianis, ut arma
LVII contra Athenienses capta ponerent. Hoc edictum apud eos, qui
erant armati, ardorem pugnandi exstinxit, totum intra mœnia rece-
ptum hostilem exercitum putantes: reliqui in majorem pacificatio-
nis spem erecti sunt. Dum inter se colloquuntur, exercitus Alcibia-
dis reliquus adfuit. Isq; conjiciens id quod res erat, Selybrianorum,
animos non esse alienos à pace, veritus ne Thraces (quos multos sui
studio militiam sequentes in exercitu habebat) urbem diriperent,
omnes extra mœnia abire jussit: Selybrianis deprecantibus nullum
maleficium intulit, sed accepta pecunia, præsidioque imposito, di-
scessit. Interim duces obsidendæ Chalcedoni relicti, cum Pharnaba-
zo fœdus inierant his conditionibus, ut pecuniam is daret, Chalce-
donenses rursus Atheniensibus subditi essent, ac ditio posthac Phar-
nabazi non infestaretur, isque legatos Atheniensium tutò ad regem,
comitatu addito, deduceret. Reversum eo Alcibiadem Pharnabazus,
ut ipse quoque pactum juramento confirmaret, monuit, isque nega-
vit, nisi prius cum ipsis Chalcedonensibus collocutum & cum suis
LVIII re perpensa se facturum. Postquàm id pactum jurejurando stabili-
tum est, Byzantium propter defectionem factam Alcibiades cir-
cumsedit, & munitionibus cinxit. Cúmque Anaxilaus, Lycurgus, &
alii nonnulli salute promissa urbem se tradituros recepissent, rumo-
rem spargens se ab obsidione motibus Ioniæ avocari, interdiu cum
tota classe discessit noctu reversus, ipse cum armatis peditibus è na-
vibus exivit, ad murumque progressus se continuit: naves in por-
tum subvectæ, magnoque cum clamore, tumultu, & strepitu eum vi
occupantes, subita re animos Byzantiorum terruerunt, conversisq;
omnibus ad portum, & vim mari illatam propulsandam; occasio da-
ta est iis, qui Atheniensium rebus studebant, ut impunitate propo-
sita Alcibiadem cum suis in urbem reciperent. Non tamen sine cer-
tamine negotium confectum est. Qui enim in urbe erant Pelopon-
nesii, Bœoti, ac Megarenses, navibus egressos Athenienses in fugam
conjecerunt, navesq; repetere coegerunt: deinde Athenienses in ur-
bem admissos cùm intellexisset, composito agmine iis occurrerunt.
Pugnatum est acriter, vicitq; Alcibiades dextrum cornu, sinistrum
Theramenes ducens, & ex hostibus qui cædem evaserant, cepit tre-
LIX centos. Finito prœlio, nemo Byzantiorum neque cæsus, neque ur-
be pulsus est: his enim conditionibus illi urbem tradiderant. Itaque
postea proditionis postulatus Anaxilaus Lacedæmone, eam oratio-
nem habuit, qua nihil à se turpe factum ostenderet: se, cùm esset non

In Selybriæ capienda Alcibiadis periculum.

Byzantium ut ab Alcibiade receptum.

Lacedæmonius, sed Byzantius, & in periculo non Spartam, sed Byzantium videret constitutum, urbe circumsessa, cùm nihil rerum importaretur, quod autem in urbe esset cibi id Peloponnesii & Bœoti comederent, esurientibus Byzantiis cum uxoribus ac liberis suis: non prodidisse hostibus urbem, sed bello malisque liberasse, imitatum præstantissima Spartanorum exempla, qui patriæ commodis nihil antiquius aut justius habuissent. & auditis his pudore suffusi Spartani, viros hos crimine absolverunt. Cæterùm Alcibiades tactus jam patriæ videndæ desiderio, majoriq; etiam ardens cupiditate ostendendi se civibus suis, quibus tot contra hostes peperisset victorias, Athenas revectus est cum classe: erant autem cùm multis clypeis & spoliis undique exornatæ Atticæ triremes, tum magnum post se captivarum numerum trahebant: rostraque à se victarum & pessundatarum navium haud pauciorum ducentis secum inferebat. Addit his omnibus Durius Samius, qui genus suum ad Alcibiadem auctorem refert, Chrysogonum, qui Pythico certamine victoriam aliquando obtinuerit, nauticum carmen tibia cecinisse: Callipedem histrionem tragico vestitu & cothurnis indutum, cæteroque habitu instructum, quo uti solent, qui docendis fabulis in theatro certant, remigum officia cantando direxisse: navim prætoriam explicato velo purpureo in portum subivisse. Hæc neq; Ephorus, neque Theopompus, neque Xenophon commemorat: neque vero probabile est ita debacchatum fuisse Alcibiadem, & eo tempore per luxum voluisse Atheniensibus insultare, cùm ab exsulio & tantis miseriis rediret. Enimverò & timidè reversus est in patriam; & cùm tenuisset portum, non ante triremi egressus est, quàm in tabulato navis stans, Euryptolemum consobrinum suum, compluresque alios amicos & propinquos adesse vidit, qui sui excipiendi causa adstabant, utque prodiret, hortabantur. Postquàm navi exiit, & obviam facta hominum turba est, reliquos duces ne visos quidem putasses, ita ad unum Alcibiadem concursum est: hunc inclamabant, salutabant, comitabantur, coronabant: qui propius accedere non poterant, eminus spectabant, junioribusque eum seniores demonstrabant. Multis quoque id gaudium urbis temperatum est lacrymis, cùm præsentem felicitatem superioribus calamitatibus comparantes, cogitarent, nunquam futurum fuisse, ut vel Siciliense bellum secus caderet, vel ullus alius conatus irritus esset, si eo tempore Alcibiadem imperatorem tantis rebus, tantisque copiis præfectum retinuissent: quando is in præsentia urbis propemodum mari toto exclusæ, terraque vix suburbanorum potentis, ad hæc intestinis seditionibus concussæ, res susceptas, aut exiguas potius & abjectas reipublicæ reliquias ita excitasset: ut non maris modò imperium redderet, sed & in terra ubique hostes victos propulsatosque ostenderet. Lex de ejus reditu primò perlata est, promulgante eam Critia Callæschri filio, ut ipse in Elegiacis testatur, memoriam beneficii ejus Alcibiadi renovans:

Alcibiades ut Athenas redierit.

LX (margin, at "Cæterùm Alcibiades ta-")

LXI (margin, at "Postquàm navi exiit")

Ipse

Ipse tuli ad populum legem, primusq; rogavi,
In patriam dulcem quæ tibi dat reditum.
Muniit hanc fidei certo mea lingua sigillo.

LXII Tunc verò populo in concionem congregato, progressus Alcibiades, deplorato suo infortunio, leniterquè incusato populo, omnem mali ejus causam fortunæ suæ iniquæ, invidiæq; numinis adscripsit: tum copiosè de bello, quamque haud vulgares de eo spes concipiendæ, animique fiducia confirmandi essent, locutus, aureis est coronis ornatus, imperatorque plenæ potestatis terra marique creatus. Decretum etiam factum, ut bona ei redderentur, utque imprecationes, quas contra eum Eumolpidæ & prçcones conceperant jussu populi, expiarentur. Idque cùm à cæteris fieret, Theodorus pontifex: Ego verò, inquit, ne imprecatus quidem ei sum quicquam mali. si nulla civitatem injuria affecit. At enim in tanta Alcibiadis felicitate, nonnullos tamen tempus reditus solicitos tenuit. Appulit enim ea die, qua Plynteria (sic à lavacris dicta) Minervæ celebrantur. Et peraguntur à Praxiergidis, mensis Targelionis die XXVII. omnisq; tum ornatus divæ detrahitur, & delubrum operitur: itaque eam diem Athenienses præ reliquis atram & mali ominis censent: & videbatur Dea non propiciam se præbuisse, neque comiter accepisse Alcibia-

Oratio Alcibiadis, eique imperium soli delatum.

Nefasto die Alcibiades redux.

LXIII dem, tecta & obvelata, quasi eum repelleret. Alcibiadem autem omnibus ex animi sententia peractis, ac jam centum triremibus ad navigationem paratis, cupiditas quædam generosa usque ad mysteriorum peragendorum tempus detinuit. Ab eo enim tempore, quo Decelia fuit ab hoste munita, itineraque ab Athenis Eleusinem tendentia ab hostibus fuerunt occupata, sacra Eleusinia, mari eò profectis Atheniensibus, nullo cum decore erant celebrata: nam & sacrificia, & choreæ, & multæ ceremoniæ, quæ in via adhibebantur cùm sacram pompam ducunt, eo tempore necessario intermittebantur. Itaq; & ad cultum Deorum, & ad laudem hominum factū videbatur Alcibiadi, si illis sacris antiquos ritus reddidisset, pompamque ejus sacrificii per medios hostes terra deduxisset. Intelligebat etiam fore, ut aut quiescentis Agidis auctoritatem magnopere imminueret: aut si is rem impedire aggrederetur, pugnam pro religione Deûm sanctissimisq; cæremoniis in conspectu patriæ iniens

Eleusinia ut instauraverit Alcibiades.

LXIV omnibus civibus suam virtutem testatam faceret. Quod cùm ita decrevisset, re indicata Eumolpidis & præconibus speculatores in extremitatibus constituit, summoque mane quosdam præcursores emisit: ipse sacerdotes, & sacrorum curatores armis tectos composito agmine duxit cum silentio: quæ ejus expeditio veneranda ac religiosa est visa ab iisq;, qui invidia non laborabant, dux pontificū & sacrificulorū appellatus fuit. Nemine hostium adoriri ipsos auso, incolumes omnes in urbem reduxit. cùm ipse animo elatus, tū imperii sui gloria aucta: quod ipso duce invicti Athenienses videbantur. Plebem verò egenosque in primis adeo id factum delectavit, ut tyrannidem ejus in se mirificè exoptarent, nonnullique eum accedentes

hortati ſunt,ut invidia contemta,decretis,legibus nugiſque iſtis ur-
bi perniciem afferentibus, abrogatis & deletis,pro ſuo arbitrio civi-
tatem regeret, neque quicquam calumniatores curaret. Sanè non
conſtat, quis ejus ſenſus de tyrannide fuerit: certè potentiſſimi ci-
vium veriti, ne eam invaderet, operam dederunt ut quàm primum
claſſem educeret, ejuſq; rei cauſa cùm alia decrevere, tum ut quos
ipſe vellet collegas adſciſceret. Profectus ergo cum centum navi- LXV
bus ad Andrum appulit; ibi Andriis & Lacedæmoniis, qui aderant,
victis,urbem tamen non cepit:idque inter cętera ei ab inimicis vitio
datum eſt. Quod ſi quem, unquam alium, profectò Alcibiadem vi-
detur ſua ipſius gloria evertiſſe. Rebus enim tam præclarè geſtis,
eam de ſe audaciæ prudentiæque exiſtimationem excitaverat, ut
quodcunque eum confecturum Athenienſes ſperabat; ſi ea ſpe fru-
ſtrati eſſent, non facultatem ei aut ſucceſſum,ſed ſtudium & volun-
tatem defuiſſe crederent. Sperantes ergo, Chios quoque & totam
Ioniam ab eo ſubactam ſe audituros, indignati ſunt, non ſtatim ita,
ut animo ipſi conceperant omnia ab eo perfecta ſibi annunciari: ne-
que reputaverunt quàm imparatus à pecunia bellum gereret contra
eum hoſtem,cui rex Perſarum ſumtus ſuppeditaret. Et verò egeſta-
te ſæpenumerò coactus eſt Alcibiades relicto exercitu alio navigare,
ut ſtipendia & commeatum ſuis pararet: adeoque id, quod ei obje-
ctum eſt ultimo,crimen hanc cauſam habuit. Lyſander à Lacedæ- LXVI
moniis ad regēdam claſſem miſſus, cùm pro dimidia drachma beſ-
ſem viritim ſuis nautis diſtribuiſſet ex illa pecunia, quā Cyrus ſup-
peditaverat: Alcibiades,cui vix erat,unde ſemidrachmas ſuis daret,
in Cariam pecuniæ parandæ cauſa profectus eſt, mandata claſſis ad-
miniſtratione Antiocho,præceptoque dato,ne navali pugna congre-
deretur,ne tum quidem,ſi ab hoſtili claſſe advecta laceſſeretur. Sed
Antiochus,ut erat homo nauticæ quidem rei admodum peritus,cæ-
tera tamen imprudens & importunus, adeò mandatum Alcibiadis
nihili fecit, ut libidine adductus ſuam aliamq; triremem militibus
inſtruens ad Epheſum navigarit, ac multa imprudenter ſcurriliter-
que dicens facienſque, hoſtium proras prætervectus ſit, Lyſander
initio cum paucis navibus provectus,inſecutus eum fugientem:de-
inde tota cum claſſe Athenienſibus ſubſidio venientibus, eductis
ſuis ipſe etiam triremibus,navalem victoriam obtinuit,Antiochum
interfecit, multas naves,multos hoſtes cepit, trophæumque conſti-
tuit. Alcibiades reverſus Samum ut rem geſtam cognovit,tota cum
claſſe eſt profectus,& Lyſandrum ad pugnam provocavit:ſed is par-
ta victoria contentus,ſeſe continuit. At ex inimicis Alcibiadis,qui LXVII
in caſtris Athenienſium erant, Thraſybulus Thraſonis filius Athe-
nas profectus eſt,ibiq; contra Alcibiadem populum concitavit, cla-
dis eum auctorem fuiſſe jactans, ludibrioq; eum tantum imperium
habuiſſe, idque, cùm proximè claſſis hoſtium ſtationem haberet,
tradidiſſe hominibus qui apud ipſum compotationibus nauticaque
garrulitate plurimum potuiſſent, ut ipſe navigio circumvectus tu-
tò pe-

Alcibiadis res geſta.

Lyſandri victoria abſente Alcibiade.

tò pecuniam corradere, luxuriæque, ebrietati, & meretricibus Abydenis Ionicisq; vacare posset. Criminabantur etiam locum in Thracia apud Bisanthen, muris ab eo munitum: refugium scilicet sibi sicubi aut non posset, aut nollet in patria vivere. Athenienses fidem his calumniis habentes, ut iram suam in ipsum testatam facerent, alios belli duces constituerunt. Quo audito Alcibiades sibi metuens omnino ab exercitu discessit, manuque militum peregrinorum conducta, privatim Thracibus, qui sub rege non erant, bellum fecit: simulque & à captis multum pecuniæ exegit, & Græcos vicinos à
LX barbaris tutos præstitit. Interim Tydeus, Menander, & Adimantes
VIII duces, omnes quotquot tum erant Atheniensibus naves ad Ægospotamos (Hellesponti id oppidum est, Latinè *capræ flumina* dicere possis) habebant, Lysandrumque, qui classem suam in statione apud Lampsachum tenebat, solebant quotidie sub auroram advecti provocare ad pugnam, indeque rursum avehi, & quod contemnerent hostem nullo ordine, nulla cura adhibita diem exigere. Id Alcibiades, ut propè aderat, non neglexit, sed equo advectus monuit duces, male ipsos facere, quod classem locis importuosis continerent, ubi urbs nulla omnes res necessariæ Sesto adferendæ essent: delinquere etiam in hoc, quod paterentur classiarios, ubi terram attigissent, hinc inde pro suo arbitrio vagari ac palare, opposita ipsis præsertim ea classe, cujus milites adsuefacti essent unius ducis mandatum taciti omnes exequi. Hæc differenti, hortantique, ut classem ad Sestum transferrent, non paruerunt duces. Tydeusq; etiam contumeliosè abire eum jussit: non enim ipsum, sed alios bello duces
LXIX constitutos. Alcibiades nonnihil etiam proditionis eos suspectos habens, discessit, notisque ex exercitu, qui ipsum comitabantur, dixit: se nisi hac à ducibus contumelia esset affectus brevi perfecturum fuisse, ut, aut inviti Lacedæmonii navali prœlio decernerent, aut naves suas relinquerent. Hæc ejus verba alii jactantiæ hominis imputabant: alii haud ab re eum id dicere intelligebant, qui potuisset Thraces suos quos multos jaculatores, multos equites habebat, terra adducere, castraque Lacedæmoniorum oppugnare & turbas ciere. Enimverò in erratis Atheniensium perspiciendis satis eum fuisse sagacem, mox re ipsa compertum est. Subitò enim imprudentes adortus Lysander, tanta clade affecit, ut octo tantùm cum Conone triremes effugerint: reliquæ omnes, ducentis non multò pauciores, in potestatem hostis venerint, triaque hominum millia; quos Lysander omnes interfici jussit: nec nullo interjecto tempore, ipsas Athenas cepit, naves eorum combussit, lōgos muros destruxit. Proinde Lacedæmonios terræ marisque dominium jam adeptos metuens Alcibiades, in Bithyniam se contulit, magnam secum ferens vim pecuniæ, majorem in arcibus, quas extruxerat, suis relinquens.
LXX In Bithynia cùm Thraces ibi degentes eum magna bonorum parte spoliassent, statuit ad regem Artoxerxem proficisci, existimans se neque deteriorem Themistocle, regi periculum faciente inventum

Alcibiadi imperium abrogatur.

Clades Atheniensium.

Fuga Alcibiadis in Bithyniam.

iri, & prætextum habere honestiorem: non enim se contra cives agendi causa ad eum venire, sed ejus vires & auxilium contra hostes patriæ imploraturum. Sperans itaque Pharnabazi potissimum opera tutò se perventurum quò intenderat, ad hunc se in Phrygiam contulit. eumque aliquandiu ibi commoratus, ita demeruit, ut summo in honore haberetur.

Ad Pharnabazum.

Cæterùm Athenienses principatum LXXI
Græciæ ademptum dolentes, cùm libertate etiam spoliati essent à Lysandro, qui urbem triginta tyrãnis habendam tradiderat: tum demum in eas devenerunt cogitationes, quibus si usi fuissent ante, saluti suæ optimè consuluissent: lamentantesque, & errata sua recensentes, maximè omnium à se peccatum in secunda contra Alcibiadem actione intellexerunt. hunc enim nulla sua culpa projectum: iratos ministro, quod paucas naves turpiter perdidisset, longè turpius optimo & bellicosissimo duce urbem privasse. Languida tamen adhuc se spes quædam ostendebat, non periisse funditus res Atheniensium Alcibiade salvo, hunc neque prius in exsulio vitam ociosam delegisse, & nunc quoque etiam rebus suis constitutis non passurum Lacedæmonios impunè superbire, neque tyrannorum libidinem præteriturum. neque erat absurda hæc multitudinis de Alcibiade spes, quando & tyranni diligentissimè, quid is ageret, aut quid pensi haberet, inquirebant.

Atheniensium pœnitentia, & spes de Alcibiade.

Tandem Critias, unus ex eorum LXX
numero, Lysandro ostendit, populari quidem Atheniensium impe- II
rio everso, Lacedæmonios tutò Græciæ imposterum imperaturos; sed utcunque paucorum in republica dominationem æquo animo ferant Athenienses, numquam profectò Alcibiadem passurum, se vivo eos præsenti rerum statui acquiescere. Neque tamen persuasum est Lysandro antequam à magistratibus Sparta scytalen (genus id est epistolæ Laconicæ) accepit. qua tollere è medio Alcibiadem jubebatur: sive ii celeritatem ingenii, & ad res magnas gerendas aptissimam naturam ejus hominis metuebant, sive Agidi eam gratiam dabant. Misit igitur ad Pharnabazum Lysander, qui eũ exequi mandatum Spartanorum juberent. Is Magæo fratri, & Susamithræ avunculo suo negocium necandi Alcibiadis injunxit. Degebat tum fortè in quodam Phrygię pago Alcibiades, habebatque secum Timãdram meretricem. in somnis autem visus sibi erat vestem Timandræ induisse, eamque caput ipsius in ulnis tenuisse, ac ut solent mulieres, fuco & cerussa faciem pinxisse. Alii imaginatum ajunt caput sibi à Magæo amputatum esse, & truncum cremari: id convenit inter eos, paulò ante interitum hoc ei insomnium apparuisse.

Insomnium & interitus Alcibiadis.

Qui ad ne- LX
candum eum missi erant, non ausi ingredi domum in qua erat, eam III
in orbem circumsteterunt atque incenderunt. Alcibiades hoc sentiens, vestium & stragulorum magnam partem correptam in ignem conjecit, ac obvoluto chlamyde brachio sinistro, dextra strictum ensem tenens antequam vestimenta ignis absumsisset, illęsus per flammas exsiluit; Barbari eo conspecto dissipati sunt, neque quisquam eum subsistere, manumve conserere ausus est: sed eminus conjectis

jaculis,

jaculis, sagittisque immissis straverunt. Hoc pacto trucidatum Alcibiadem Timandra digressis barbaris sustulit, & iis, quas suas in promptu habebat, tunicis velatum, pro ea, quæ tum ei aderat, copia splendidè magno cum studio sepelivit. Hujus filia fuisse traditur Lais, quæ Corinthia dicta Hyccaris Siciliæ oppido captiva abducta

LXXIV fuit. Sunt qui de morte Alcibiadis cum iis, quæ nos retulimus, convenientia scribunt, causâ tamen mortis ei Pharnabazum attulisse, vel Lysandrum, vel Spartanos negant: sed Alcibiadem ferunt vitium uxori cujusdam familiarium suorum obtulisse: eamque cùm secum detinuisset; fratres mulieris rem indigne tulisse, noctuque domum, in qua is habitabat, incendisse: ipsum per flammas se (ut diximus) proripientem telis confecisse. *Alia mortis causa.*

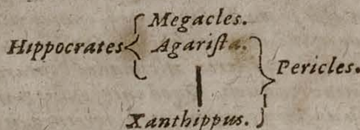
IN ALCIBIADEM ANnotationes.

Cap. I. *BEllum Peloponnesiacum qui scit quo tempore fuerit, is qua ætate viguerit Alcibiades, facilè intelliget, nimirum maximè circa Olympiadam* XC. *triginta ante captam à Gallis Romam annis. ceterùm vel hic liber ostendit, quàm incommodum sit, & difficile eorum consilium, qui non de novo verti (quod ipsi actum agere vocant) sed castigari modò veteres Græcorum scriptorum versiones volunt. Equidem operam ludet, quid conabitur. tametsi conatum esse scio hoc unum atq; alterum: qui quid effecerint, judex sincerus & diligens æstimet. Certè plerunq; transmisso camelo, culex in cribro deprehensus hæsit; hoc est, maximis & perniciosis errorib. præteritis, levicula quædam annotantes, officio se probe functos crediderunt. Quod ut verum est, ita in neminis dico contumeliam. scio enim non omnium esse idem studium: neq; omnes qui interpretandi munus, aut repurgandi auctores sibi sumunt, tanta solicitudine eo in opere versandum sibi opinari. Alcibiades Plutarchi nondum est (quod sciam) Latinè redditus. Quod enim extat, paraphrasis videretur si cum sensu auctoris congrueret: videreturq; is interpres nihil pensi habuisse dum suam (si diis placet) eloquentiam ostentaret. id quod magna cũ injuria Plutarchi fecit, ejus verba plerumq; pervertendo, & sæpissimè aliena ineptaq; de suo intermiscendo. Nos id præcipuis in locis ostendemus, maleq; tractato libro lucem pro virili auxiliumq; feremus. Et initio statim Eurysacis mentionẽ Donatus omisit, nõ rectè. Hunc filiũ Ajacis Telamonij fuisse, notũ est vel ex Sophocle. Alcmæonidẽ verò Dinomacha genitum, ne somniavit quidẽ Plutarchus: hoc dixit, Dinomachã Megaclis filiã Alcmæonidarũ stirpe procreatam, Alcibiadis matrem fuisse. Verba in Græco sunt planissima: ut quæ monstrorum causa fuerit ne suspicari quidem possim. Ceterùm Alcmæonidarum nobilis erat gens Athenis: originem à Neleo posteris trahens, nimirum Alcmæone Sylli F. Thrasymedis N. qui,* *Alcmæonidæ qui?*

cùm

cùm eum Herculis posteri in Peloponnesum reversi Messena & avito regno ejecissent, Athenas profectus, isti prosapiæ nomen & originem dedit. Auctor in Argolicis Pausanias. Mentio horum haud ignobilis est etiam in Herodotiana Terpsichora, *& Eratone. Meminit hujus familiæ etiam interpres Aristophanis,* προθεωρίᾳ *in Nubes. Quin & apud Plutarchum in Solone Megacles Alcmæonis F. & Alcmonidæ, optimatum contra Pisistratum partes foventes, referuntur. Megaclem Andocides* ἐν τῷ κατ' ἀλκιβιάδου, *sicut & Patrem Cliniæ Alcibiadem ostracismo jussos solum vertere refert. Demosthenes in oratione adversus Meidiam, paternum Alcibiadis genus ad Alcmæonidas, maternum ad Hipponicum refert. & de utroque sunt ibi annotata quædam ab Vlpiano.* Plutarchus *alios sequi auctores maluit, atque inprimis Isocratem. Is enim in oratione* περὶ ζεύγους, *palam ita scribit sub persona filij Alcibiadis:* ὁ γὰρ πατὴρ ἦν πρὸς μὲν ἀνδρῶν εὐρυσακιδῶν, ὧν τὴν εὐγένειαν ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπωνυμίας ῥᾴδιον γνῶναι, πρὸς γυναικῶν δὲ ἀλκμαιωνιδῶν, *& quæ sequuntur de ejus gentis in rempublic. officiis: quæ sunt etiam apud Thucydidem lib. 6. in historia Pisistraditarum. Pro* εὐρυσακιδῶν, *male ibi legitur* εὐπατριδῶν, *quod à sciolo suppositum conjicio. Sic & in eadem oratione paulò post Clinias dicitur ad Chæroneam occubuisse, cùm non* χαιρωνείᾳ *sed* κορωνείᾳ *legi debeat, ut ex historia & Plutarchi hoc loco constat, & Platone, qui idem in Alcibide priore commemorat. Suidas quidem (nescio quibus auctoribus fretus) refert matrem Alcibiadis, Periclis sororem fuisse: quod si verum est, utique uterina fuerit, cùm hic Xanthippum patrem habuerit. Auctor libelli de excellentibus imperatoribus, qui ab Aemilio Probo ad Atticum scriptus fertur. Periclis privignum Alcibiadem fuisse tradi à quibusdam affirmat. Sed id absurdum videtur. Supra Periclis genus ex Herodoto retulimus ita:*

Isocratis locus emendatur.

Hunc ego Megaclem patrem esse Dinomachæ, omnino persuasum habeo. Si igitur verum est quod Suidas, nescio quem secutus auctorem, tradit; Agarista vel ante vel post Xanthippum Megacli nupta ut fuerit, necesse est, Patrem Alcibiadis Cliniam suo sumptu militasse adversus Persas, Herodotus ante Plutarchum in Vrania scripserat. Platonis *locus est in priore* Alcibiade, *de ejus Pædagogo. atque hunc quidem Zopyrum* Thracem *domo fuisse, Plato ait, & Clemens Alexandrinus libro* 1. *Pædagogi.*

Cap. 2. Quod Euripides.) *Locus non succurrit: si tamen est in iis, quæ extant tragœdiis. En tibi interpretem:* adultã hominis ætatem esse pulcherrimam. *scilicet hoc volebat Euripides, De pulchritudine*

Alcibia-

Alcibiadis est apud Clementem Alexandrinum προτρεπτικῷ: οἱ λιθοξόοι τοὺς Ἑρμᾶς Ἀθήνησι πρὸς Ἀλκιβιάδην ἀπείκαζον. Sicut Veneri Phryne, ita Mercurio Alcibiades ob pulcritudinem materiem præbuit.

Ibid. Aristophanes.) Versus ejus interpres mutilavit. Locus est ad initium Vesparum. Celnin' pro cernis ne posui, ut balbutiem exprimerem. sic Theolus est Theorus & colacis dixerat Alcibiades, cùm vellet coracis: hoc est corvi. Nam alluditur hic adulatorem, qui κόλαξ, colax Græcis est, & κόραξ, corax, corvus. quæ affinitas multis dicteriis Græcorum in adulatores occasionem præbuit.

Cap.5. In criminationibus Antiphontis.) λοιδορίαις est vocabulum malæ partis. itaque sic malui, quàm accusationes vertere. Citatur hic liber etiam apud Athenæum lib.12. hoc modo: Ἀντιφῶν ἐν τῇ κατ' Ἀλκιβιάδου λοιδορίας. Quo ex loco videri possit oratio fuisse, qua ob convicia sibi facta accusaret Alcibiadem, quomodo sunt orationes κατὰ ὀνήτορος ἐξούλης, κατὰ κόνωνος αἰκίας, κατ' Ἀλκιβιάδου λειποταξίου, apud Demosthen. & Lysiam. Sed ego Plutarchum secutus sum. Locus alioquin satis obscurus est, nequo intelligo ut Acciaioli versio quadrare possit. Meam si quis melius aliquid ostendat, libenter mutabo. In Græco διὰ τὸν, falsum est, haud dubiè δεῖ τὸ legendum.

Cap.7. Semissem.) τὰ μέρη, pravè. In Erotico idem refertur, & τοσαῦτα legitur. De amore, & ejus generibus Plato cùm in Phædro & alibi, tum maximè in Symposio legendus.

Cap.9. Cleanthes quidem.) ὑφ' ἑαυτοῦ, cùm sit reciprocum, ad Cleanthem retuli. Donatus ita vertit, ac si legisset ὑπ' αὐτοῦ: tametsi ἑαυτῷ iterum legitur.

Ibid. In corpus suum peccasse.) Locus est lib.6. ante orationem ejus, qua bellum Siciliense suasit.

Cap.12. Apud Delium.) De hac in Lysandro dixi. Caterùm hoc loco rectè observabis, iis, qui re bellica præmium meruissent, panopliam dono fuisse datam. quam non inscitè puto armaturam integram vocari.

Cap.16. Oratorum eloquentissimus.) Demosthenem intelligit. Extat locus in ea oratione ubi Alcibiadem ob intemperiem & insolentiam punitum refert, & ejus laudes amplificat, ut eò magis invisam Midiæ petulantiam redderet.

Cap.17. Te tua dignum.) Sapphici sunt versus: Græci neq; compositi, neq; mendorum vacui apparent. ἀνίκα legi, pro ἀνίκα.

Cap.18. A Græcis Asianis.) In Græco est ἡ τῶν πολεμίων φιλοτιμίας idque secutus est cum Donato Amiotus. Sed πολεμίων non video ut locum habere possit: neq; enim hi hostes, aut inimici Atheniensium vel Alcibiadis eo tempore erant, Ephesii, Chii, Lesbii. Itaq; quod non assequebar quid restituendum esset, sensum malui consentaneum utcunque reddere.

Cap. 19. Circumfertur & oratio.) *Haud satis video quid sibi hæc verba velint, nisi si fortè legendum sit ὑπὸ Φαίακος, à Phæace: ita enim sententia exigit. & notæ istæ tachygraphicæ ac calligraphicæ utinam tam leviculis duntaxat depravationibus ansam dedissent.*

Cap. 20. Thucydides.) *libro octavo, ubi eum in Samo occisum scribit.*

Ibid. Nam digna moribus quidem.) *Hos versus miserè confudit Donatus. In Nicia autem de hac re fusius, atque alibi etiam Plutarchus.*

Cap. 22. Sphacteria.) *Insula exigua, Pylo opposita. nonnulli Sphagiam vocant. Historia est apud Thucydidem διεξοδικῶς præscripta lib. 4. apud Plutarchum in Nicia, Diodorum lib. 12. Panactum est etiam apud Stephanum. Harpocratio ait esse in confinio Atticæ & Bœotiæ.*

Cap. 23. Imperabunt vobis cogentque.) προστάττων καὶ βιαζόμενος, ἀγνωμοσύνη, *mendum subest. Quid legerit Donatus existimare non possum. ego* ἀγνωμονήσει *arbitror rectum esse: nisi illud* ἀγνωμοσύνη *absolutè positum contendas: quasi diceret,* Hoc vestrum propositum impudentia est. *Quomodo Davus apud Terentium loquitur:*

Andria. I.3. ——— Fuit olim quidam senex
Mercator: navim is fregit apud Andrum insulam:
Is obiit mortem: ibi tum hanc ejectam Chrysidis
Patrem recepisse orbam, parvam fabulæ.

Nam ad totum commentum illud narrationis, Fabulæ *refertur. Sed hoc loco durius cadet. itaque* ἀγνωμονήσει *legerem. in versione utrumque extulit.*

Cap. 25. Post eam pugnam principes urbis.) χιλίαρχοι. *Si rectè legitur, belli & exercituum duces, seu tribunos militum significat. haud nescio an* πολίαρχοι *fuerit scriptum. Indicat utique eos qui oligarchiam affectabant, ut etiam* ὀλιγαρχικοὶ *legi possit. Pugnam autem, cujus mentio hic fit, apud Mantineam factam, in qua Argivi succubuerunt, describit lib 5. Thucydides, & lib. 12. Diodorus.*

Cap. 26. Agrauli.) *De Agraulo Stephanus & alii. Mirum, quæ monstra hic Acciaiolus introduxerit, totum hoc ad Parentes sua paraphrasi detorquens.*

Cap. 27. Aristophanes.) *In Ranis est locus, quod dixi* per ambages. τῇ ὑπονοίᾳ *est in textu: hoc est,* allegoria; *Donatus alieno admodũ ab hoc loco sensu* suspicionẽ *vertit: Plutarchus in lib. de audiendis poëtis, docet antiquis* ἀλληγορίαν *vocabulo* τῆς ὑπονοίας *solitam dici neque* (*margin:* ὑπόνοια.) *abludit etymon: quippe cùm in eo troppo intelligatur aliud quàm dicatur apertè. Quomodo & hic utitur Plutarchus, allegoriam Aristophanicam adducens, à quo nomine leonis Alcibiades notatur. Zezes quoque Lycophronis interpres fatetur* ὑπόνοιαν *cum allegoriã idem esse.*

Ibid.

Ibid. Agatharchum pictorem.) *Donatus inepte, ut jam falsitatem taceam, convenerit. Causam hujus flagitii reddit Vlpianus in orationem Demosthenis supra citatam : nempe quod is cum pellice Alcibiadis rem habere deprehensus fuisset. Atque ex hoc loco satis liquet,* εἶρξεν *apud oratorem non esse* theatro arcuit, *sed* carceri inclusit *Meminerunt Agatharchi hujus Suidas & Harpocratio. Ex iisdem apparet,* Nemeam *tibicinam & impudicam fuisse mulierem.*

Cap. 32. Religione Deûm.) *Cereris & Proserpinæ. Est enim legendum, non* τῷ θεῷ *sed,* τὼ θεώ: *ut paulo post legitur in formula accusationis. Paulò ante:*

Ibid. Polytionem.) Πολυτίων, *Polytio hic legitur.* l. 4. *Sympos.*

Cap. 35. Chariſſime Mercuri.) *Erant enim hermæ isti, statuæ Mercurij. Versus in Græco non sunt distincti: sed sunt senarij jambici, & facile est eos ratione scansionis dividere. hæc autem,* φυλάξομαι *respondentur à Mercurio.*

Cap. 36. Ad Vlyſſem. *Sic & apud Suidam legitur.*

Cap. 37. Tandem Salaminiam navim.) τὴν σαλαμινίαν. *Donatus, ut videtur, quid rei* Salaminia *esset, non intellexit : alias non ita vertisset.* Quosdam elegit. qui Salaminiam ad Alcibiadem mitterent. *Fuit autem* Salaminia triremis, *navis Atheniensium publica (sicut & Paralus, de qua in vita Lysandri annotavimus) publicoque negocio præsertim reos peregrè agentes ad judicium evocandi, destinata. Itaque & Thucydides libro. 6. & Diodorus libro 13. idem hac ipsa de re, quod Plutarchus, scribunt: nempe missam* τὴν σαλαμινίαν *navem, qua ad judicium adveheretur, estque elegans Critolai proverbium hac de navi apud Plutarchum in Pericle, quod usibus eam certis destinatam fuisse ostendat. Meminit & Suidas. Paulò infra.* *Salaminia navis.*

Ibid. Theodorum Phegæenſem.) *In Græco est* Φυγεία, *sed scribendum est,* Φηγαιέα. *Hoc ex Harpocratione constat, hanc Aeantidis tribus curiam nominante.*

Cap. 41. Non tu es Achillis filius.) *Duobus utitur proverbiis, diversitatem inter id quod simulabat; & id quod erat Alcibiades expressurus. Horum posterius recte Donatus ad Helenam retulit: quam Electra apud Euripidem (Oreste) in lugenda matre comis & formæ parcentem, redire ad antiquum ingenium iisdem verbis dicit. Prius est sumptum de versiculo, qui tacito autoris nomine refertur à Plutarcho in libello De amici & adulatoris discrimine.*

οὐ παῖς ἀχιλλέως, ἀλλ' ἐκεῖνος αὐτὸς εἶ.
Es ipse Achilles, non Achillis filius.

Quo versu quomodo scitè uti poſsimus veluti proverbio, hic locus commonstrat.

Cap. 46. Aſtyocho claſſis hoſtium.) *Lacedæmoniorum, ut evidens est ex octavo Thucydidis. Nam Donatus, cum à Tisapherne*

classi ejus præfectum falsò dixit. Paulò ante, Vnus è ducibus nomine Phrynichus: adde gentile nomen Diradiotes ὁ διραδιώτης. Id nescio quomodo me fugerat vocabulum neque dissimulo, mendi mihi id esse suspectum. Atheniensem quidem fuisse Phrynichum liquet. Diradiam tribum vel curiam (nam inde solebant nominari, ut Demosthenes Paanieus, Agnon Alimusius, &c.) nullam novi. Diradiotes Apollo Argis cultus in Dirade (δειρὰς jugum montis significat) de quo in Argolicis Pausanias, nihil huc facit, ἐπεικτέον ergo mihi, immò potius veniam petendum, qui non cogitaverim δειραδιώτης legendum, quod gentile nomen est, à Δειράδες curia tribus Leontidis, teste Stephano de urbibus. Idem est apud Harpocrationem, apud Suidam quoque sed mendosè, δειρατιώτης Steriensis infra dicitur Thrasybulus. erat autem Steria Pandionidis tribus curia, ut ex Suida & Stephano liquet.

Cap. 47. Vnus excubitorum.) ἑνὸς τῶν περιπόλων. Servum vertit Donatus. sed inepte. περίπολος hoc loco, ut & apud Thucydidem in hac ipsa historia, & alias, φύλακας, & aliquando ζητητὴν, excubitorem vigilem, exploratorem significat, Testis Suidas, qui & versum ex Avibus Aristophanis citat, & verba Scholiastæ ponit, iisque Thucydidis testimonium addit. Hinc apud eum loco dicto περιπολάρχης est vigiliarum præfectus Vide etiam quæ sunt apud Harpocrationem.

περίπολος.

Cap. 48. Quinque millium viri.) πεντακισχίλιοι. Omisit hoc copiosissimus paraphrastes noster, & Diodorus quoque horum nullo apice meminit. Diligenter totam hanc Reipub. mutationem descripsit Thucydides. Nostri autem vocabuli duriciem & novitatem necessitas (puto) excusaverit.

Cap. 54. Spoliis multis.) νεκρῶν, cadaveribus. Quam vocem etiam ratio rei bellicæ istorum temporum repudiat. non enim tum cadavera redimebantur, neque sanè erat extra Mindarum quisquam tanti precii. Spolia ego intelligo ornatum armaturæ, ut fit fiebatque, adjectum, πολέμου καὶ μάχης πάρεργον πλούτου ἔνδειξιν. Fortasse ἐνάρων legendum. nam poëticis vocabulis usum Plutarchum, facilè est observatu: à quibus ne Xenophontem quidem, Musam illam Atticam, sibi temperasse, notum est peritis. Potuit inter ἔναρα Pallantis baltheus, & id genus alia referri.

Cap 56. Vt arma.) μὴ πιθέσθαι. Ego μὴ illud non agnosco. Paulò post:

Cap. 57. Nisi prius cum ipsis.) ἢ κοινὸν nihil est. Suspicor κοινολογῶν legendum. Ego in ipsa versione meam conjecturam posui, vel mihi vel aliis, oblata meliore, obliterandam.

Cap. 60. Tragico vestitu & cothurnis.) Multa Donati errata omisi, neque enim vel debent, vel possunt commemorari omnia. Hoc loco mirificè ensem, hastam, & arma histrioni aptavit, bovi clitellas nimirum enim στατοὺς & ξυστίδας intellexit. ξυστὸν quidem contum seu hastam novimus. Sed ξυστὶς vestis genus est, tragicæ etiam,

uti Suidas & alij annotaverunt. Interpres Aristophanis in Nebulas, propè initium, in versum.

ὥσπερ μεγακλεὺς ξυστίδ᾽ ἔχων, *annotavit* ξυστίδα *esse purpuratam vestem, vel (ut alij velint)* κροκωτὸν ἱμάτιον, *qua in pompa uterentur athletæ vel morum rectores: atque etiam ea, qua tragici reges. Alioqui* vestem *etiam* muliebrem *significat. Theocritus Pharmac.*

καμ᾽ φιστειλαμένα τὰν ξυστίδα τὰς κλεαρίστας. *Vide ibi scholia, si lubet.* στατὸν *cothurnum verti, nescio an rectè: sed tamen quid aliud sit, nescio,* ἀναγώνιος κόσμος *est, qualis in certamine cujuscunque generis habetur.*

Cap. 62. Plynteria.) *Minervæ sacra esse dixit: quod ita Plutarchum innuere liquet,* τὴν θεὸν *dicentem* κατ᾽ ἐξοχὴν. *Varinus quidem annotavit, in Aglauri Cecrope natæ honorem ea peracta, citato ad id Lycurgo in oratione de sacerdotio: & est idem apud Hesichium. sed Xenophon, longè fide dignißimus autor, palam ad Minervam refert.* Plynteria.

Cap. 69. Magnam secum ferens.) πολλὰ μὲν ἄγων χρήματα, πολλὰ δὲ κομίζων. *illud* ἄγων *suspectum est mihi. Videtur autem hæc fuisse sententia, Alcibiadem opes suas partim perdidisse, partem in Bithyniam secum detulisse, reliquum in arce apud Bisantham asservasse. idque* πάλιν *quod statim sequitur innuit, ni fallor. Certe post illud ipsum* πάλιν *aliquid videtur excidisse. neq; à Thracibus illata ei damna puto ad Bithyniam pertinere: Locus videtur lacer.*

Cap. 73. Hiccaris Siciliæ.) ὑκκαρῶν *scribendum est, non* ἱκαρῶν, *quod non Geographi modo demonstrant, sed & sic infra in Nicia legitur. & apud Athenæum lib. 13. Paraphrastes hoc omisit: retinuit mendum Amiotus.*

PLVTARCHI C. MARCIVS CORIOLANVS, *Guilielmo Xylandro, Augustano interprete.*

E MARCIORUM familia Romæ patricia fuit, multosque illustres viros produxit: inter quos fuit etiam Ancus Marcius, filia Numæ natus, qui Tullo Hostilio in regno successit. Publius quoque & Quintus Marcii fuerunt, qui maximum atque pulcerrimum aquæ ductum Romæ fecerunt: & Censorinus è Marcia gente fuit quem Romani iterum censorem creaverunt, ipsumque deinde autorem secuti legem tulerunt, ne cui eum magistratum bis petere liceret. Cajus autem Marcus, de quo hic nobis sermo habetur, post mortem patris, à matre vidua educatus, suo exemplo docuit, orbis nonnulla quidem mala adesse, non tamen id infortunium obstare, quo minus in egregium aliquis & præstantem aliis virum evadere possit. Idemque testimonium tulit iis, qui arbitrantur bo- *Marciorum familia.*

nam naturam, ſi non rectè inſtituatur, inter bonos fructus multa etiam vitia proferre, perinde atque bonum agrum, ſi non accuratè colatur. Robur etiam animi in hoc viro ac conſtantia, magnos impetus, motusque ad res præclarè gerendas efficaces edidit: contrà iræ immodicus, ſtudioque contendendi pertinax, hominibus ſuam conſuetudinem difficilem intolerabilemq; præbuit. & qui ob voluptatem pecuniæque deſpectum, atque in ferendis laboribus patientiam laudabatur, ac temperantiæ, juſtitiæ, & fortitudinis nomine commendabatur: hujus viciſſim in civilibus negociis rigor, & paucorum in repub. dominationis conſtituendæ ſuſpecta duricies inviſa omnibus moleſtaque erat. Adeo nullum eſt majus donum, quod acceptum bonitati Muſarum homines ferre debeant, quàm quod doctrina & diſciplina emolliuntur & mitigantur ingenia, modumque tenere, & nimia omnia vitare diſcunt. Cæte- II
rùm ea tempeſtate, qua vixit C. Marcius, Romæ inter omnes virtutes bellica ſeu militaris maximè in honore habebatur fortitudo, cui rei documento eſt, quod cùm *Virtus* generis ſit vocabulũ compluribus virtutibus commune, unica tamen *fortitudo* virtus nomen apud eos tum occupavit, obtinuitque ut fortitudo quæ propriè appellaretur, *Virtus*, uſurparetur. Itaque Marcius cùm natura eſſet militarium certaminum præ cæteris cupidus, ſtatim à puero arma tractavit: ratuſque nihil prodeſſe ea quæ aliunde comparentur, niſi ea quæ nobiſcum ad eam rem arma inſtrumentaq; naſcuntur, probè adornata apparataque in promtu haberentur; ita corpus ſuum ad omne pugnandi genus exercuit, ut & curſu velox & in lucta validus eſſet, & omni in congreſſu locum tenere, neque eo expelli poſſet. Quo effectum eſt, ut qui cum eo de animi virtute fortitudineque contenderent, ſuperati cauſam in robur corporis ipſius invictum nulloque labore fatigabile conjicerent. Prima ei, ado- III
leſcenti etiamnum militia fuit, quo tempore Tarquinium Roma & regno ejectum, ac poſt multas pugnas cladesq; extremam quaſi aleam hanc jacientem, plurimi Latinorũ, ac permulti ex reliqua Italia adjuverunt, Romamq; reducere (non tum gratia Tarquinii, quàm metu rei Romanæ creſcentis invidiaq; impulſi) conati ſunt. Eo in prœlio fortuna varie ultro citroq; inclinante, Marcius in conſpectu dictatoris ſtrenuè pugnans, virum Romanũ cùm ſterni videret, neglecto ſuo periculo proſiluit, ac pro eo propugnavit, hoſtemque irruentem necavit. Imperator victoria potitus, hujus facti cauſa eum inter primos querna corona donavit: quam lex ei defert, qui civẽ ex hoſtibus ſervaverit. Cur querceam eam coronam eſſe legiſlator voluerit, haud ſatis conſtat. an propter Arcades hunc quercui honorẽ habuerit, *glandivoros* oraculo nominatos? an quia ubiq; in promtu militantibus ea arbor eſt? an quia quercus Iovi urbium tutori ſacra ſit, ideo propter ſervatum civem id decus rectè conferatur: Eſt autem quercus inter arbores ſylveſtres fructus copia & bonitate præſtantiſſima, inter cultas robuſtiſſima; præbetque ad cibum glandes, ad po-

Ingenium Corielani.

Studium militiæ.

Corona civica querna.

ad potum mulſum, & inſtrumentum venationis viſcum exhibet: atque ita maximum terreſtrium animalium, aviumque numerum loco obſonii ſuppeditat.
IV Feruntur eo in prœlio Caſtores apparuiſſe, ſtatimque eo finito viſi eſſe in foro victoriam annunciantes, equis ſudore fluentibus inſidentes, quo loco nunc juxta fontem templum eſt iis exſtructum: eademque de cauſa Idus Quintiles (qua die pugnatum fuit) Caſtori & Polluci ſunt conſecratæ. Enimverò ut decus & honor maturius collatus in juvenes, levi tantum gloriæ cupiditate affectos, ardorē eum exſtinguit, ſicq; ſtatim expleta ſatietatem affert: ita eadem gravis, ac conſtantis ingenii juvenibus tributa, augent apud eos ſtudium gloriæ, auræque inſtar afflantis impellunt ad honeſtatem perſequendam. non enim quaſi accepto præmio, ſed, ut ſi pignore ſeſe obligaſſent, turpe ſibi putant fore, ſi exiſtimationi ſuæ deſint, ac non aliis ſuper alia præclarè factis de ſe conceptam exſpectationem vincant. Hoc modo affectus Marcius, ſeipſum fortitudinis laude ſuperandum ſibi propoſuit, noviſque ſubinde facinoribus priora cumulare ſtatuit: itaque rebus præclarè geſtis res egregiè geſtas, ſpolia ex hoſtibus relatis nova ſemper addidit, ſemperq; poſterioribus ducibus de ſe honoribus & virtutis teſtimoniis afficiendo certandi materiam præbuit: cùmque eo tempore continenter bella Romani gererent, ex nullo ſine corona & ornamento

C. Marcij gloriæ ſtudium quale.

V rediit. Vt autem alii gloriam virtutis ſibi finem ſtatuunt, ſic matris ille gaudium gloria ſua quærebat: nullum enim majorem ſe honorem, nullam majorem fœlicitatē adipiſci poſſe arbitrabatur, quàm ſi coram matre ſua laudaretur, atq; coronaretur, eiq; præ lætitia lacrymanti in amplexū veniret. Nimirum hoc erat, quod & Epaminondas (ut fertur) confeſſus eſt, ſummæ ſe fœlicitatis loco ducere, quod victoriā ipſius Leuctricā pater & mater vivi inſpexiſſent. Verùm hic quidem utrunq; parentem lætitiæ ſuæ & fœlicitatis ſocium ac teſtem habuit. Marcius autē matri Volumniæ patri quoq; debitam partē eſſe perſolvendam ratus, non ſatisfecit ei ante, quàm uxorem ejus juſſu duxit, & cum matre, quanquam jam prole auctus habitavit. Inclyta jam ejus per totam urbē virtute, ſenatui divitum
VI cauſam foventi contra plebem contentio incidit. Multis & gravibus injuriis ſe à fœneratoribus premi querebatur vulgus iis, quorum modicæ fuiſſent facultates, planè omnibus ſpoliatis per oppignorationes, & venditiones, egenis autem æris alieni cauſa abductis, & in vincula conditis, qui cicatrices pro patria acceptorū vulnerum multas gererent, paſſi ea præſertim poſtremo bello Sabino. Quo quidem bello impendente, locupletiores polliciti erant, ſe moderatius acturos: & dictator M. Valerius juſſu ſenatus id plebi ſtipulatus fuerat. bello fortiter & fœliciter confecto, hoſtibuſq; victis, neque remiſerant de priſtina duricie quicquam fœneratores, & ſenatus memoriam omnem pactorum diſſimulans, patiebatur nexos abripi, & pignora eripi pauperibus. Ergo turbæ iterum, malæq; coitiones Romæ exiſtebant. Neq; fefellit hoſtes, tumultuari plebem: itaque im-

Seceſſio plebis æris alieni cauſa.

impressione in agrum Romanum facta, incendio & vastatione grassati sunt: neque quisquam militum vocantibus ad arma consulibus nomen dedit. Inde rursum inter senatores discordia est oborta, aliis concedendum pauperũ turbæ, nimiumq; rigorem juris leniendum censentibus, aliis contra tendentibus. Inter hos fuit etiam Marcius, VII
non pecuniæ quidem tantopere rationem habendam asserens, sed si saperent patres, curandum uti nascentem plebis libidinem, senatus patientiam oppugnandis legibus tentantis, & ferocientis, maturè compescerent atque opprimerent. Cùm sæpius intra paucos dies ejus rei causa conveniret senatus, neque expediretur negocium: subitò plebs coitione facta se mutuò cohortati, urbe excesserunt, & in monte Sacro ad flumen Anienem consederunt: nihil quidem seditiosè aut per vim agentes, pulsos tantum se jam pridem urbe à divitibus vociferantes: utique aërem sibi, & aquam, locumque sepulcri in Italia futurum: Romæ habitantibus nihil præter vulnera & mortem pro divitibus pugnando obeundam esse. Attulit hæc res VIII
terrorem senatui, & quos maxime æquitatis studiosos, popularesq; esse de senioribus putabat, oratores ad plebem misit. Verba fecit Menenius Agrippa multisque plebem obtestatus, multa liberè pro senatu locutus, fabulam ad extremum proposuit, hominum deinde sermone vulgatam: Omnia corporis humani membra quondam contra ventrem conspirasse, eumque accusasse, quod solus omnium corporis partium ociosus desideret, neque ad id alendũ quicquam conferret: cæteras partes, ut ventris cupiditates explerent, ingentes labores ac difficilia munia obire. At ventrem eorum stultitiam risisse, quod ignorarent, ipsum quidem omne alimentum accipere in se, verùm rursus ad omnes partes à se dimittere ac distribuere. Tum conversa oratione: Idem, inquit, senatum vobis ô cives dicere intelligite: administratione enim reipublicæ & consilio omnium vestrûm commodum utilitatemque procurat, vobisque distribuit.

Menenij Agrippæ ad plebem oratio & fabula.

Reconciliata ex eo patribus multitudo est, impetrato ut quinq; viros ipsis liceret eligere, qui indigentibus auxilio essent, hi tribuni plebis inde dicti, primique creati à plebe hi, qui secessionis duces fuerant, Iunius, Brutus, & Sicinius Bellutus. Vt rediit Romam plebs, statim se obsequentem ad arma vocantibus magistratibus præbuit, nominaque dedit. At Marcius quanquam neque ipse æ- IX
quo animo ferebat plebem prævaluisse, optimatumque in republica principatum convulsum, & videbat multos nobilium idem sentire, hortatus est tamen, ne in certaminibus pro patria suscipiendis plebe segniores essent, sed virtute potius quàm potentia præstare se ei ostenderent. Erat in Volscis (contra hos enim tum bellum gerebatur) urbs Corioli, omnium dignitate prima. Hanc cùm Cominius consul obsedisset, Volsci veriti ne caperentur, undique contractis auxiliis ad obsidionem disjiciendam, ibique tum Romanis acie decernendum contenderunt, duobus ex locis impetum in hostes facturi. Cominius divisis copiis hosti advenienti obviam est profe-

Primi tribuni plebis.

Corioli capti.

profectus, T. Larcium, unum ex præstantissimis Romanis, oppugnandæ urbi reliquit. At Coriolani spreta hostium paucitate, eruptione facta Romanos aggressi fuderunt, fugientesq; in castra compulerunt. Ibi Marcius parva cum manu excurrit, hostesque sibi obviam factos prostravit. reliquorum impetum inhibuit, suos magna voce revocavit. Erat enim, id quod in milite requirit Cato, non manu tantum promtus, ictuque timendus, sed & vocis sono, & aspectu hosti terribilis. Collectis circa eum multis, hostes territi se
X receperunt. Neque id satis visum Marcio, quin & insequeretur cedentes, & effusa fuga usque ad portas Volscos ageret. Vbi cùm videret Romanos se avertere, quod & multa de muris tela conjiciebantur, & cum fugientibus in urbem hostibus armatis repletam ut irrueret, in animum inducere nemo auderet: tamen fixo gradu hortatus est suos alta voce, à Fortuna urbem instantibus magis, quàm fugientibus apertam. Ita cum paucis sequi audentibus per hostes vi se proripuit, ac in urbem itruit, nemine initio resistere, aut venienti obviam se dare auso. Deinde cùm videret paucos admodum suorum unà irrupisse, suis hostibusque permixtus fertur incredibilem pugnam obiisse manuum agilitate, velocitate pedum, audaciaque animi: omnibusque in quos impetum fecisset, superatis, Volscos partim ad extremas urbis partes compulit, reliqui desperata re, projectis armis, tutò suos inducendi in urbem Marcio facultatem dederunt. Vrbe capta, cùm ad diripiendum plerique Romanorum se contulissent, indignè id tulit, vociferans iniquam rem agi, si consule & civium exercitu jam fortassis contra hostes pugnante, ipsi per ocium prædam quærerent, vel hoc prætextu periculum
XI prœlii vitarent. Paucis animum advertentibus, cum iis quibus erat volentibus ea via profectus est, qua profectum exercitum senserat, multisque cohortatus suos, ne labori succumberent, multis quoque Deos comprecatus, darent sibi tantum beneficii, ut in tempore pugnæ cives suos assequi, cumque iis prœlium obire posset. *Testamentũ militare.* Mos era Romanis eo tempore, ut in procinctu jam stantes, ac scutis manus inserentes, sagaque accingentes, simul etiam tribus aut quatuor audientibus hæredem suum nuncuparent: quæ *testamenta* non scripta, *militaria* vocabantur. Id tum agentes milites in conspectu hostium, Marcius assecutus est: initioque nonnihil perturbavit quorundam animos, ut cum paucis respersus undique sanguine, & sudores madens advenerat. Vt verò ad consulem accurrit, dextraque data urbem à se captam renunciavit, consulque ipsum amplexus est, cum iis qui audiebant rem gestam, tum reliquis, quid actum esset, conjicientibus audacia aucta est, sublatoque clamore duci se ad hostem, & committi prælium postularunt. Ibi Marcius consulem percontatus, quænam esset hostium armaturæ ratio, quisve ordo, & quo loco robur hostilis exercitus constitisset: cùm respondisset Cominius, opinari se Antiates, quod esset hostium bellica vi & audacia validissimum, mediam aciem occupasse: *Volsci prœlio vincuntur.*

petiit: Marcius, ut cum suis contra illos collocaretur: idque consul,
miratus viri alacritatem, ita fecit. Cùm ad manus ventum esset, XII
resque hastis gereretur, Marcius ante reliquos in hostem procur-
rit: neque tulerunt oppositi impetum Volsci, statimq; ea pars aciei,
qua is irruperat, dissipata est; cæteri eum ab utroque latere circun-
dederunt. Ibi consul Marcio metuens auxilio ei, quos secum ha-
bebat, fortissimos misit: initoque acri circa eum prælio, multisque
parvo tempore cadentibus, fusi tandem vique in fugam compulsi
sunt hostes. Quos cùm insequerentur Romani, Marcium labore &

Marcio honores habiti, utque accepti ab eo.

vulneribus confectum, ut rediret in castra rogaverunt; sed is, *Non es-
se vincentium defatigari*, dicens, fugientibus institit. Superatæ
etiam reliquæ partes Volscorum, multis captis & occisis. Postridie
consul, præsente Marcio & reliquis militibus pro tribunali actis,
ut par erat pro tanta victoria, diis gratiis, ad Marcium conversus,
miris modis hominis virtutem prædicavit, quam partim ipse eo
in prœlio spectasset, partim Marcius testatam satis fecisset: dein-
de, ex præda omni, pecuniæ, equorum, hominum, decem sibi ca-
pita deligere jussit, antequàm præda militibus divideretur: præ-
terea præmii loco equum egregiè ornatum dedit. Approbantibus XIII
hoc Romanis, Marcius in medium progressús, Equum accipio, in-
quit, ac laudibus consulis gaudeo: reliqua non tam honorem, quàm
mercedem puto. itaq; contentus ero eadem, qua alii, prædæ distri-
butione. Vnam hanc mihi gratiam magnopere peto Fuit mihi inter
Volscos hospes & amicus, vir bonus & moderatus, qui nunc inter
captivos est, è divite ac fortunato servus factus: tantis huic malis
circumvento, sufficit saltem venditionem arcuisse. Major, quàm an-
te ad hæc ejus verba omnium clamor sublatus est, pluresque invi-
ctum pecunia hominis animum, quàm bellicam virtutem admira-
bantur. nam & his, qui tantis ejus honoribus invidebant, dignus
jam, cui magna tribuerentur, eo ipso videbatur, quod ea recusabat;
magisque ejus in respuendo, quàm in merendo virtutem amplecta-
bantur. Præclarius enim est pecunia, quàm armis bene uti: cæterùm
ipso usu pecuniæ contemtus plus laudis meretur. Sedato clamo- XIV
re & tumultu Cominius: Quando, inquit, virum hunc cogere, ut ac-
cipiat oblata à nobis munera, non possumus, commilitones: at
eum honorem, quem hujus rei causa sibi habitum repudiare non

Ratio cognomentorum apud Græcos & Latinos.

potest, ei deferamus: *Coriolani* cognomen inquam, nisi illud
jam ante res ipsa ei imposuit. Itaque cognomentum Coriolani de-
inde obtinuit, quo & maximè notus fuit; prænomen autem Caii
gessit, quo à Marcio, communi gentis nomine, distinguebatur. Ter-
tiam Coriolani appellationem habuit, tituli loco, quales Græci
ab actione aliqua, aut casu, aut forma corporis, aut virtute solent
gerere. ab actione, ut est Soteris, & Calinici, quorum hoc *egre-
gia victoria potitum*, illud *servatorem* significat: à forma corpo-
ris; ut Physco, quod est *ventricosus*: Grypus, hoc est *adunco naso
præditus*; à virtute, ut Evergetes, quod *benefactorem notat*, &
Phi-

Philadelphus, *amantem fratris* : à casu, ut Eudæmon, seu *Felix*, quod nomen Battorum secundò fuit. Nonnullis regum etiam per obtrectationem cognomenta facta sunt : ut Antigono Dosonis, quod in repræsentandis promissis cunctaretur, Ptolomæo Lamyri,
XV id est, *proterve loquacis*. Sed hoc genere Romani frequentius usi sunt, qui quendam ex Metellorum genere Diadematum (quasi *vittatum*) dixerunt, quod ulceris causa frontem obligatam habens aliquandiu obambularet : alium Metellum Celerem, quod defuncto patre paucis post diebus funebres ludos gladiatorios dedisset. sunt & quædam cognomina, à nascendi casu tracta : ita Proculum vocant, qui *peregre profecto patre nascitur*, Postumum, qui *mortuo*, Vopiscum, qui è *gemellis vivit*, altero extincto. A corporis vitio, non Syllas modo, & Nigros, & Rufos, sed Cæcos etiam, Claudosque dicunt: pulcrè adsuefacientes, ne quis cæcitatem, aliudve corporis vitium ignominiæ loco duceret, sed tanquam domesticum nomen eam appellationem ferret. Ve-
XVI rùm hæc alio pertinent. Finito bello seditionem denuò tribuni plebis excitarunt, nullam quidem novam neque justam causam nacti, sed ea mala, quæ priores ipsorum turbas ac discordias necessariò erant consecuta, in occasionem vexandorum nobilium vertentes. Plerisque enim in agris neque sementes erant factæ, neque terra culta : & bello occupata urbe aliunde advehendi frumenti ocium non fuerat. Itaque ingenti penuria oborta, cùm viderent tribb. plebis, populo neque annonæ copiam esse, neque si esset, ad emendum pecuniam : sermones & obtrectationes contra divites divulgarunt, quasi ii injuriarum acceptarum memores, fa-
XVII mem urbi induxissent. Forte tum Velitris legati venerunt, urbem dedentes, ac mitti eo colonos postulantes : ita enim apud eos pestis erat grassata, ut vix decima hominum pars esset superstes. Et existimabant homines prudentes commodum, atque in tempore eam petitionem Veliternorum accidisse, cùm & Roma inopia alimentorum pressa, levatione opus haberet, & fore finis seditionibus videretur, urbe à turbulenta & tribunis adhærente multitudine, tanquam redundantia aliqua morbosa & inquieta, expurgata. Itaque & colonos lectos Velitras destinaverunt consules, & militiam contra Volscos reliquis indixerunt : id machinantes, ut ab intestinis motibus ocium esset, existimantesque melius conventurum inter divites & pauperes, patricios & plebeios, si una
XVIII in armis, castris, communique iterum versarentur bello. Repugnavere tamen ei consilio Sicinius Brutusque cum sociis : vociferantes, rem crudelissimam coloniæ vocabulo mitissimo velari: detrudi tanquam in barathrum pauperum hominum turbam, in urbem contagioso aëre, & cadaverum inhumatorum acervis infestam, ut ibi apud peregrinos & contaminatos habitarent lares. Quin etiam quasi non satis mali sit, partem civium fame necare, partem pestilentiæ objicere, spontaneum porrò bellum suscipi; ut nimirum nihil

Roma turba propter famem.

Velitræ colonia.

nihil mali absit à civitate, quæ servire divitibus recusaret. His sermonibus multitudo crebrò incitata, neq; nomina consulibus exercitum scribentibus dedit, & de colonia pessimè sensit. Anxio Se- XIX
natu, Coriolanus, plenus jam fastu, tumensque animo, & in admiratione optimatū habitus, palam tribunis plebis majori, quàm quisquam alius, contentione restitit: obtinuitque ut colonia deduceretur, magna iis multa proposita, qui fortè lecti eo non exissent. De bello autem cùm desperassent omnino Patres; Marcius, assumpta clientum, eorumque quos persuadendo sibi adjunxerat, manu, incursionem in agros Antiatum fecit: multaque frumenti, multa pecorum & hominum præda parta, nihil ipse sibi vindicans, milites verò onustos præda ducens, Romam rediit. Itaque reliqui invidentes istis, Marcii gloriam ac potentiam molestè tulerunt, augeri eum ad opprimendam plebem suspicantes. Paulò post, consulatum Marcius petiit. Flexit hoc multorum animos, incessitque vulgus verecundia, virum genere ac virtute primum, cujusque tot & tanta constarent in patriam beneficia, ignominia premendi. Mos enim erat Romæ: ut qui magistratum aliquem ambiret, is ci- XX
ves prehensaret, oraretque ut suam petitionem juvarent: & ejus rei causa in forum prodibat tunicatus, sine toga: sive ut humilitatis aliquid is habitus supplicantium adferret, sive ut cicatrices suas, aperta fortitudinis signa ostendere posset. Nondum enim eo tempore plebs donorum accipiendorum suspecta fuit, ut largitionū præcidendarum causa juberent candidatum sine toga & discinctū progredi ad cives. Longo post tempore venditio & emptio in campum insinuavit, permixtaque est suffragiis pecunia: indeque etiam in judicia & ad exercitus corruptela progressa, in unius hominis potestatem, armis pecunia mancipatis, Romani redegit. Neque ineptè dictum est à quodam, ab eo primùm oppressum populum, qui primus epulum & dona ei dederit. Ac videtur id malum occultè & sensim urbi obrepsisse, neque statim deprehendi potuisse: neque enim constat, quis primus Romæ populum aut judices pecunia corruperit. Anytus Athemionis filius primus narratur Athenis pecunia judices demeritus, cùm Pyli proditæ accusaretur, sub finem belli Peloponnesiaci: qua tempestate Romanum forum adhuc ab aureo, & sincero hominum genere tenebatur. Enimverò cùm mul- XXI
tas Coriolanus ostentasset cicatrices, quas continentibus septendecim annis, palmam virtutis tot in prœliis meritus, acceperat: pudorem multitudini virtus hominis injecit, interque se de eo consule creando sermones contulerunt. Sed postquàm comitiorum die in forum processit, splendido cum Senatorum comitatu, neque dubium erat, quin ii nullam unquam rem tantopere, quàm ejus consulatū, expetiissent: rursus à benevolentia populus ad invidiam recidit: & accedebat ad invidiam metus, verentium, ne si vir optimatum partis studiosissimus, tantæque inter patricios autoritatis consulatu potiretur, populum omninò libertate spoliaret. Hæ cogita-

Coriolanus plebi & trib. repugnat.

Coriolanus consulatum petens repulsam patitur.

gitationes tantum valuerunt, ut Marcius repulsam tulerit, aliique sint consules creati. Cùm senatus graviter hoc tulit, non Marcium, sed se contumelia affectum censens: tum verò ipsum Marcium casus hic non mediocriter affecit: utpote eum virum, qui altos spiritus ducens, iracunda & contendendi cupida parte animi potissimum ferretur, neque doctrina & institutione gravitatem, ac mansuetudinem sibi parasset, quibus ad virtutem civilem maximè opus est, neque enim sciebat, id quod Plato præcipit, contumaciam, solitudinis contubernalem, ei, qui ad rempublicam & versandum inter homines animum adjecit, magnopere fugiendam, amplectendamque eam quæ à nonnullis admodùm solet derideri, patientiam *Contumacia.*

XXII injuriarum, animique remissionem. Verùm Marcius, (ut erat sui semper similis, & immobilis, ac qui omnibus velle superiorem esse, neminique concedere, fortitudinis utique non impotentiæ animi, mollicieique putare) tum præcipuè iracundia in animo effervescente, aut tumoris instar se efferente, plenus perturbationis, irarumque contrà populum discessit. Patricii verò juvenes, ac qui nobilitate inter Romanos maximè vigebant, cùm semper mirificè ei studuissent, (quod eo in rebus bellicis duce ac magistro perhumano usi fuissent, dedicissentque ab eo virtutis æmulatione absque invidia rebus bene gestis gloriari) tunc maximè adfuerunt, dolorisque & indignationis socios se præbentes, iram hominis nullo reip.

XXIII pub. bono inflammaverunt. Interim magna frumenti copia in urbem allata est, cujus pars coemta in Italia, non minor à Gelone tyranno Syracusanorū dono missa erat: & plerique in magnam spem veniebant, urbem simul & penuria & discordia liberatum iri. Itaque congregato senatu, statim Curiæ circumfusa plebs, eventum exspectabat, sperans & emptum frumentum modico ipsis precio venditum, & quod erat dono missum, gratis distributum iri, & erant intus tribb. plebis, qui hoc patribus suaderent. Ibi verò Marcius assurgens, graviter est in eos invectus, qui plebi gratificandum censuissent, favoris popularis captatores, proditoresque optimatum in republica principatus, eos nominans, qui prava temeritatis & libidinis semina in plebem sparsa contra seipsos foverent, quæ quidem præstitisset initio statim exstirpari, neque fuisse populi novo magistratu ita augendum robur, ut terrori nunc sit senatui, dum omnia suo arbitrio agat, cogi nusquam possit, consulibus dicto audiens esse nolit, magistratibusque sublatis ductores suos eo nomine insi- *Coriolanus frumenti in populum divisionem impugnat.*

XXIV gniat. Enimverò, inquit, nos dum sedemus, ut largitiones eis, distributionesque decernamus (id quod apud Græcos eos fit, ubi omnia sunt in manu populi posita) utique inobedientiæ plebis viam ad communem perniciem civitatis expedimus. Neque enim gratiam pro deserta aliquoties militia, aut pro secessionibus & calumniis, quas admiserunt contra senatum, relatam sibi putabunt: sed metu perculsos ad demulcendum ipsos, concedendumque quæ velint, nos demisisse rati, finem detrectandi imperia, factionesque &

sedi-

seditiones agitandi nullum in posterum facient. Itaque vestrum hoc consilium planè amentium est. Quin si sapimus, tribunatum potius eis adimimus, quo & consulatus evertitur, & urbis concordia scinditur, ut non, sicut ante, una sit, sed à se ita divulsa, ut nunquam coalescere, ad concordiam redire, turbisque intestinis eam liberari illi sint passuri. Multa in hanc sententiam locutus Marcius, juniorum animos mirùm in modum concitatos astipulantes sibi habuit, propemodumque omnes divites: solum hunc virum clamabant in urbe invictum atque ab adulatione alienum restare: seniorum quidam, quid esset eventurum, suspicantes, repugnabant: & quidem evenit nihil boni. Tribb. nam- XXV
que plebis cùm interessent senatui, ut viderunt Marcii sententiam prævalere, ad plebem è Curia se proripuerunt, auxilium ejus implorantes, & ad concionem vocantes. In quam ut est magno cùm tumultu conventum, ac qui sermo esset habitus à Marcio, renunciatum: parum abfuit, quin plebs ira ardens in senatum impetum faceret. Verumtamen tribuni omni culpa in Marcium collata, lictores miserunt, qui eum ad causam dicendam pertraherent: quos ut contumeliosè ille Curia expulit, ipsi cum Ædilibus venerunt, ut vi hominem abducerent, manusque ei injecerunt: sed patricii, facto agmine, tribunos repulerunt, ædiles etiam plagis affecerunt: tandem nox tumultum solvit. Mane cùm viderent consules populum exasperatum undique in forum concurrere, metuere urbi cœperunt: ideoque convocato senatu de placanda & sedanda sermonibus moderatis, decretisque benignis multitudine retulerunt: non enim tempus de gloria contendendi esse, sed curandum, si quid saperent, ut imminens periculum gravissimum placido & mansueto consilio averteretur. Accedente XVI
majori senatorum parte, progressi in concionem, orationem quàm potuit fieri placandis populi animis aptissimam habuerunt, placidè calumnias refellentes, modestèque plebem verbis castigantes, promittentesque nihil sibi de precio annonæ contra ipsos certaminis futurum. Cùm major populi pars contentionem remisisset audiendaque modestè & placidè consulum oratione delinitos se esse jam & pacatos plerique judicarent: tribuni plebis surgentes, senatui quidem moderatum se exhibenti populum vicissim, quantum ejus rectum esset, concessurum dixerunt: Marcio autem causam dicendam, demonstrandumque, non confundendæ reipublicæ opprimendique populi causa ab ipso senatu irritatum: vocantibus ad causam dicendam tribunis plebis non obtemperatum, denique ædiles in foro contumelia, verberibusque acceptos esse: quibus certè factis videatur, quantum in ipso fuerit, bellum civile excitasse, civesque ad arma provocasse. Hæc eo ab ipsis dicebantur, ut aut frangerent spiritus Marcii, eumque præter naturam suam demereri plebem palam cogerent: aut, si more suo uti vellet, iram in sese populi implacabilem concitaret: quorum posterius eventurum

Accusatur.

XXVII rum rectè conjecerunt. Surrexit enim tanquam se purgaturus: *Contumacia eius in purgando se.* cùmque deprecationem aliquam expectans populus silentium fecisset, non modò gravi omnibus molestaque in se defendendo libertate, liberioreque adhuc ipsorum accusatione usus est, sed & contentione vocis, & vultu ita se metu vacare ostendit, ut contemni ab eo & parvi fieri populum appareret. Qua ejus oratione cùm exasperaretur populus, satisque apertè indignationem præ se ferret, Sicinius (qui audacissimus erat tribb. pleb.) pauca cum collegis collocutus, pronuntiavit, morte damnatum à collegio tribunorum plebis Marcium: ædilibusque mandavit, ut adductum in Capito-
XXVIII lium, de rupe præcipitarent. Vt ædiles manus Marcio injecerunt, atrox, insolensque id factum etiam de vulgo plerisque videri: at patricii animo plane abalienati, summoque dolore conciti, cum clamore ad opem ei ferendam contendere: ac partim dimovere eos, qui comprehenderant Marcium, eumque intra suorum turbam recipere, partim ad populum manus tendere, ac deprecari. Cæterùm in tanto tumultu neque oratione neque vociferatione quicquam efficiebatur: donec amici & familiares tribunorum, animadvertentes non posse sine multorum patriciorum cæde Marcium abripi aut puniri, tribunis persuaserunt, ut inusitatam pœnæ gravitatem tollerent, neque eum vi indictaque causa occiderent, sed populo judicandum traderent. Proinde Sicinius progressus, patricios percontatus est: Cur Marcium populo supplicium imponere volenti eriperent? rursusque iis quærentibus: Quo animo ipsi virum inter Romanos præstantissimum cuperent indicta causa ad tam crudele & à legibus alienum supplicium rapere? respondit Sicinius: Vos verò non est ut hac occasione contentionem contra populum suscipiatis: dat enim vobis quod petitis, ac fiet sanè de eo judicium. Ti- *Coriolano dies ad populum dicitur.* bi Marci edicimus ut ad trinundinum adsis, populumque suffra-
XXIX giis de te acturum doceas, nihil esse à te delictum. Ac tum quidem satis habuerunt patricii rem ita compositam esse, Marciumq; læti secum abduxerunt. interea verò temporis, dum trinundinum appeteret, bellum contra Antiates exortum, spem illis disjiciendi judicii præbebat: sperabantque id bellum diuturnum fore, itaque populum vel marcescente ira placidiorem futurum, vel occupationibus eam bellicis omninò dissipatum iri. Sed ut mox facta pace cum Antiatibus reditum est, crebri inter patricios acti sunt conventus, Marcio metuentes, idque circumspicientes, quo pacto neque hunc destituerent, & occasionem concitandæ plebis tribunis nullam præberent. Et Appius quidem Claudius, qui præ reliquis infensus populo existimabatur, testatus est, senatum à seipso dissolutum rempublicamque proditum iri, quando jus ferendi de particiis suffragia populo concederent. Contrà qui ætate maximè provecti, popularesque erant, non iniqunm, sed mansuetum & humanum fore populum censebant, adeptum eam potestatem; non enim contemptu senatus, sed quod se ab eo despi-

despici putarent, judicii potestatem eos exposcere, adeptosque id honorem & solatium habituros, statimque iram deposituros. Mar- XXX
cius ergo cùm videret benevolentia erga ipsum, metuque populi senatum animi incertum, quæsivit à tribunis, cujusnam criminis ipsum apud populum postularent: cùm responderent, tyrannidis eum accusari, eamque ab ipso affectari sese demonstraturos, surgens: Iam nunc, inquit, eo ad populum causam dicturus, neque vel judicium ullum, vel si convincar, supplicium detrecto: tantum vos videte, ut hoc mihi crimen objiciatis, neque fucum senatui faciatis. Cùm affirmassent, ita fore, in judicium venit. Congregato populo, primò omnium vi obtinuere tribuni, ut non centuriatim, sed tributim ferrentur suffragia, inque iis ferendis homines egeni, inquieti, & nihil honestatem curantes, ditioribus, notis, ac stipendia meritis civibus antecederent. Deinde regni affectati crimine omisso (quod se nullo modo demonstraturos norant) sermo Marcii in senatu habitus repetitus est, quo annonæ precium levare vetuisset, & tribunatum populo adimendum censuisset. additum & novum crimen: prædam, quam ex Antiatum agro invenisset, non illatam ab eo in ærarium, sed suis militibus divisam. Id maximè XXXI
perturbasse Marcium dicitur, improvisum videlicet, & cujus excusandi probabilem ad populum orationem in promtu non haberet: nam cùm suos milites laudaret, eos, qui non cum ipso militarent, quorum major erat numerus, infensos sibi reddebat. Tandem suffragiorũ latione tribubus tradita, absolventibus tres, plures fuerunt quæ damnarent: pœna dicta fuit, ut perpetuò exsularet. Sententia promulgata, nulla unquam bellica victoria tantum populo gaudium attulit, quanto tunc exultans discessit: senatus contra ingenti perculsus est tristicia pœnitentiaque gravi correptus, quod non quidvis potius pertulissent, quàm populum tanta licentia in ipsorum contumeliam uti paterentur. Neque erat tum opus vestium aliorumve insignium nota: sed facilè cognoscebatur plebeius esse qui gaudebat; patricius, qui mœrebat. At verò Marcius ipse im- XXXII
perterritus, infractusq;, incessu & vultu, ut ante, composito, inter reliquos omnes graviter affectos conspiciebatur, solusque se ipse non miserabatur. non sanè rectæ rationis & animi moderationis beneficio, sed irâ totus concitus, gravique indignatione: quam dolorem esse plerique ignorant. Iracundus enim cùm ira accenditur ac quasi excandescit, omnem humilitatem & remissionem exuit: itaque iratus qui est, eodẽ modo strenuus videtur, quo is qui febricitat, calidus; sic animus illius pulsu, agitationeque & tumore quodam distenditur. Et statim quidem ut esset affectus, abundè re ipsa demonstravit. Marcius domum enim suam ingressus, matrem ac conjugem lamentantes salutavit, atque, ut, quod fortuna attulisset, mediocriter ferrent, hortatus, rectà ad portã contendit: ibi à comitantibus eum patriciis, neque accepta ulla re, neque precatus
quicquam, cum tribus vel quatuor clientibus discessit. Inde per XXXIII

Vt accusatus sit Coriolanus & damnatus.

Coriolanus damnatus ad Volscos fugit.

Ira cur non videatur dolor.

paucos

paucos dies in quadam villa cùm animũ suum in varias cogitationes diduxisset, consilium neque honestum, neque utile, sed quale ab ira subministrari potuit delegit; Romanos utiq; ulciscendi, bellumque idcirco grave ac finitimum contra eos excitandi. Periclum primùm de Volscis facere in ea re statuit, quos & milite & pecunia adhuc validos esse norat, cladibusque nuper acceptis, non tantum virium amisisse, quantum iræ & pertinaciæ inde concepisse. Erat vir Antiâs, divitiarum, fortitudinis, nobilitatisque causa inter Volscos regiæ dignitatis, nomine Tullus Attius. Huic se præ omnibus aliis Romanis invisum esse Marcius sciebat, sæpenumerò enim in prœliis mutuò se provocaverant, atque minitati fuerant, ac æmulatione juvenili gloriæ bellicæ, privatum publico odium adjecerant. magno tamen animo eum esse præditum sentiebat, maximeque inter omnes Volscos cupere eum ansam nactum Romanis damnum aliquod injungere. Proinde testimonium tulit ei, qui dixit; *Tullus Attius.*

Compescere iram difficile est, nam quod petit,
Mercatur ipsa morte———

XXXIV Etenim veste habituque assumpto, quo maximè se, quis esset, ignotum fore censebat; exemplo Vlyssis

Dirorum intrepidus sese intulit hostium in urbem

sub vesperam, multisque obviam factus, à nemine cognitus, Tulli ad ædes contendit; ingressusque statim apud focum capite velato consedit ac conquievit. Domestici admirantes, tamen, ut surgeret inde, jubere non sunt ausi (nam & habitus & silentium auctoritatem ei conciliabant.) Tullo tum fortè cœnanti, quid novæ accidisset rei, indicant. Is relicta cœna, ad Marcium venit, sciscitaturusque est, quis esset, cujusque rei causa venisset. Tum Marcius capite detecto, paululumque sermonem moratus: Si me, inquit, non agnoscis, sed & conspiciens me an is sum dubitas, necesse est, ut me ipse apud te ac-

XXXV cusem. Cajus sum Marcius, qui plurima Volscis damna intuli, cognomenque, quod inficias me ire non patitur, Coriolani inde fero. nullum enim aliud multorum illorum præmium adeptus sum laborum atque periculorum, quàm notam mei apud vos odii, hocque solum mihi non est ademptum: reliqua universa invidia libidineq; populi, mollicie & proditione senatus & nobilium erepta mihi sunt. Actus verò in exsulium, supplex ad tuos penates confugi, non impunitatis & salutis causa impetrandæ (quid enim erat cur huc me conferrem, si mortem formidarem?) Sed ulcisci me cupiens, imò etiam nunc pœnas ab his, qui me extorrem egerunt, sumens, quod me tibi dedo. Quod si igitur tibi in animo est hostes invadere, agedum vir generose, meum infortunium in rem tuam verte, calamitate mea ad communem Volscorum felicitatem utere. tanto enim rectius pro vobis bellum geram quàm contra vos gessi: quanto melius possunt hi, quibus res hostium sunt notæ, iis quos eæ latent. Sin de bel-

XXXVI lo desperasti, neq; mihi vivere, neque tibi me servare expedit, olim hostem tuum inimicumque, nunc verò nulli futurum usui. Hæc ut *Coriolani ad Attium oratio.*

 audiit

audiit Attius, summam cepit voluptatem, injectaque dextra: Surge, inquit, Marci, ac bono es animo: magno enim nobis emolumento est tui te nobis dedentis adventus: & à Volscis porrò majora spera. Ea nocte humaniter accepit Marcium: sequentibus diebus inter se de bello Romanis inferendo consilia contulerunt. Interim Romæ cùm senatus in plebem odia, potissimū ob Coriolani damnationem redintegrata, turbas dabant: tum prodigia multa atque gravia vates, privatique referebant. Inter hæc tale quiddam traditur. Titus erat Latinius nomine vir, non admodum illustris, tranquillus alioquin, & moderatus & cùm superstitionis, tum futilis loquacitatis libero animo. Huic in somnis species Iovis visa est, jubentis dicere senatui, missum sibi ab eo ludis malum, minimeque spectatu jucundum præsultorem. Hoc somnium non magnæ sibi primum curæ fuisse Latinius referebat: cùm verò iterū tertioq; visum neglexisset; & filium sibi carissimum morte ereptum, & subitò se omnibus captū membris fuisse. Atq; hæc lectica in senatum apportatus renunciavit: statimque inde corroborato rursum corpore, pedum officio domum rediisse traditur.

T. Latinius, per insomnium de instaurandis ludis monere Romanos jussus.

XXXVII Hoc miraculo senatus motus, summa diligentia de re inquisita: ea ita habebat: Servum quidam suum aliis servis tradiderat, flagellis exigendum per forum, atque inde necandum. Hoc illos agentes, hominemque flagris proscindentes, ipsumque præ dolore variè se hinc inde torquentem, indecorisque motibus corpus jactantem, fortuitò pompa ludorum subsecuta est. Ac multi quidem id deforme spectaculum indignè ferebant, nemo tamen inhibebat, sed eum tantum conviciis ac execrationibus impetebant, qui tam acerbè servum plecteret. Eo enim tempore Romani servis se admodum humanos exhibebant: nimirum ipsi quoque in partem laborum rusticorum venientes, & cum servis communi victu utentes. videbaturque magna pœna servo peccanti irrogata, si lignum quod temonem currus fulcit, per viciniam circumgestasset, qui enim erat hoc modo punitus visus, deinde apud domesticos & vicinos nullam fidem inveniebat, furciferque (ei enim ligno furcæ nomen est) appellabatur. Ergo ut Latinius senatui de suo insomnio indicavit, cùm dubitaretur quisnam is malus & indecorus ludorum præsulator fuisset, recordati sunt nonnulli supplicium insolens servi istius, per forum flagellis acti, & inde interfecti. Approbantibus horum sententiam sacerdotibus pœnas dominus dedit, Iovi ludi instaurati sunt.

Supplicia servorum Romæ.

XXXVIII Enimverò Numa videtur mihi cùm alioquin sapientissimus sacrorum magister fuisse, tum id ad majorem religionis venerationem præclarè instituisse, ut cùm magistratus, aut pontifices rem divinam facerent, præco præcedens magna voce clamaret: *Hoc age*; qua voce animum adverti sacris juberet, neque quicquam operis interjici illis, aut aliud quodcunque negocium: ostenderetque, plerasque res humanas necessitate quadam & vi peragi. Cæterùm non tantam modò ob causam, sed etiam ob exiguam Romani solent sacra reficere: id enim decreverunt fieri, cùm unum ex equis thensas

Instaurationis sacrorum causa.

ſas trahentibus vires defeciſſent: & rurſus cùm auriga læva manu habenas corripuiſſet: & poſterioribus temporibus, unum ſacrificium tricies eſt factum, cùm ſemper offendiſſe aliquid aut defeciſſe viſum fuiſſet. tanta Romanis erat religionis cura.

XXXIX Porrò Marcius & Tullus clam (contra quàm potentiſſimis apud Volſcos placebat) hoc agebant, ut Romanis, dum ii adhuc inteſtina diſcordia turbarentur, bellum inferrent: Id enim primores Volſcorum eo nomine facere verebantur, quod erant ipſis cum Romanis induciæ in duos annos pactæ. Occaſio belli committendi ab ipſis Romanis oblata eſt, qui ludis ſolennibus quadam ſuſpicione aut calumnia adducti edixerant, ut Volſci ante Solis occaſum Roma exirent. Quidam hoc ut fieret fraude Marcii actum ajunt, Romam ſubmittente, qui Volſcos falsò deferret apud magiſtratus, quod ſtatuiſſent, dum ludi agerentur, Romanos adoriri, & urbem incendere. Id quidem edictum omnium Volſcorum animos contra Romanos irritavit. Tullus autem rem verbis exaggerans, ſuoſque inſtigans, tandem perſuaſit ut Romam legatos mitterent, qui agrum & urbes bello ſibi ademptas repoſcerent. Romani eam legationem indignè tulerunt, reſponderuntque, Volſcos priores arma capturos, Romanos ea poſteriores depoſituros.

Volſci Roma expulſi nova belli occaſio.

XL Inde Tullus convocato in concilium omni Volſco nomine: cùm decreviſſent bellum, autor fuit ut Marcium vocarent, oblitique acceptorum ab eo malorum crederent, plus ipſum ſocium belli allaturum rebus eorum commodi, quàm damni hoſtis dediſſet. Marcius ut vocatus orationem ad populum habuit, apparuitque eum non dicendo minus quàm armis acrem eſſe belloque egregium, prudentiaque & audacia præditum maxima; unà cum Tullo imperator cum plena poteſtate ad id bellum eſt creatus. Proinde veritus, ne tempus, quo ad apparandum bellum haud exiguo opus erat Volſcis, rei gerendæ occaſionem ipſi adimeret; primoribus civitatis magiſtratibuſque mandato, ut quæ ex uſu eſſent, ipſi conducerent atque apparerent, ipſe cum iis quos alacriores reliquis extra delectum ſibi adjunxerat, ſubitò neque quopiam id exſpectante Romanorum in fines impreſſionem fecit.

Coriolanus & Volſcis dux belli creatus, Romanos invadit.

XLI Qua re tantum prædæ paravit, ut Volſci ea agenda ferendaque & in caſtris fruenda defatigati ſint. Atqui prædam ipſe eo facto, vaſtationemque hoſtilis agri minimè quærebat, id præcipuè ſpectabat, uti patricios calumniis plebis objiceret. nam cùm omnia alia depopularetur & vaſtaret, ab eorum agris omnia maleficia, omnem rapinam ſumma cura prohibuit. Itaque jurgia inter ordines, & turbæ exiſtebant, patriciis, populo exprobrantibus, quod hominem potentem injuſtè patria egiſſent: populo eos incuſante, quod memoria injuriarum acceptarum Marcium acciviſſent, ac aliis bello afflictis, ipſi ocioſi ſpectatores ſederent, extraq; belli incommoda conſtituti, ſuas opes retinerent. Hoc ut confecit Marcius, magnũq; ad audendũ, contẽnendumq; hoſtem Volſcis momentum attulit, ſecurè ſe recepit.

XLII Collectis magna celeritate & alacritate omnib. Volſcorũ copiis, cùm ſatis

magnæ eæ viderentur: visum est partem earum retinere, quæ urbibus præsidio esset, altera contra Romanos proficisci: optionemque ducendi, utram vellet, Tullo Marcius detulit. Tullus nihil Marcium virtute inferiorem se fassus, melioriq; eum in omnibus prœliis fortuna usum, ducere eos, qui exirent in bellum, jussit: se in Volscis remansurum, urbes custoditurum, exercituique de rebus necessariis prospecturum. Itaque magis adhuc animo confirmatus Marcius, primùm ad Circeios duxit, Romanorum coloniam, eamque dedentem se nullo damno affecit. Inde Latinorum agrum depopulatus est, qui Romanorum (erant enim is fœdere juncti) sæpius auxilium imploraverunt. & adhuc sperabant, eos ibi pro se propugnaturos. Verùm & plebs Romana ad bellum suscipiendum erat segnior, & consules, quod exiguum tempus magistratus ipsis erat reliquum, periculum subire nolentes, infecta re legatos dimiserant. Itaque Marcius ad ipsas urbes profectus, Tolerium, Lavicos, Pedem, Bolanosque resistentes ipse vi ceperit, corporibusque mancipatis, bona diripuit. Quæ verò oppida deditionem fecissent, diligentissimè curavit, ne vel suo injussu detrimentum aliquod acciperent, ideoque procul ab iis castra habebat, agrisque abstinebat. Postquàm vero XLIII

Vrbes à Coriolano captæ.

Bolas urbem intra decimumtertium lapidem Roma distantem cepit, magnaque pecunia potitus, omnes propè, qui erant juvenili ætate, occidit: Volcisque jam quoque, qui urbibus præsidii loco erant impositi, manere noluerunt, sed sublatis armis ad ipsum contenderunt, unum se eum suum ducem agnoscere dicentes. tum verò nomen ejus per Italiam magnum, gloriaque mira exstitit, quod unius viri transitio tam inopinatam rerum mutationem effecisset. At res Romana nullo ordine, nullo decore gerebatur, civibus de pugna desperantibus, & quotidianis modò coitionibus, seditiosisque sermonibus intentis: donec Lavinium (qua in urbe & sacra Deorum, quorum à majoribus usque cultus ad Romanos erat propagatus, continebantur, & qua in urbe generis sui originem habebant repositam: nam eam primum urbem Æneas condidit) obsideri ab hoste annunciatum est. Is rumor subitam miramque non populi modò, sed & XLIIII

Lavinium.

nequaquam minus inopinatam, absurdamque patriciorum animis mutationem attulit. Populus enim damnationem Marcii antiquare, ipsumque in urbem revocare intendit. Senatus cùm de hoc eorum proposito frequens consultaret, improbavit, ac prohibuit: sive studio omnibus, quæ populus vellet, resistendi: sive gratiæ populi ejus reditum adscribi nolens, sive jam ipse etiam Marcio succensens, qui universos infestaret, non læsus ab omnibus, ac patriæ se hostem declararet, in qua noverat præcipuam optimamque civium partem una cum ipso dolere, communemque accepisse injuriam. Sententia Senatus vulgata, populo non licebat quicquam legibus aut suffragiis agere, cùm patres auctores non fierent. At Marcius his cognitis, omissa Lavinii obsidione, ad ipsam urbem infesto animo exercitum adduxit, castraque fecit apud fossas Clœlias, quinque ab urbe millibus

Coriolanus vel Romam ducit.

XLV bus passuum. Hujus adventus ut magnum terrorem tumultumque in urbe excitavit, ita discordiis finem imposuit. Neque enim præterea quisquam vel senator, vel magistratus populo reditum Marcii poscenti contradicere ausus est: sed cùm viderent in urbe discursiones mulierum, supplicationes apud templa Deûm, lachrymas & deprecationes senum, summam ubique audacię & salubrium consiliorum inopiam: assensi sunt, rectè populum ad reconciliandum Marcium se contulisse, magnopereque erratum à patribus qui eo tempore iras & injuriarum memoriam resuscitassent, quo maximè ea deponi debuerant. Iraque communi omnium sententia decretum est, ut mitterentur ad Marcium legati, qui reditum ei in patriam offerrent, utque bellum desineret, orarent. Missi sunt senatores, Marcio necessitudine juncti, ac qui conjunctionis & familiaritatis causa multam se in primo congressu humanitatem ejus experturos sperabant: sed ea ipsis spes ad irritum cecidit. Ducti enim per castra hostium, invenerunt eum animo conturbato, & horrenda cum severitate inter primores Volscorum sedentem, jussi ab eo dicere, cujusnam rei causa venissent. cùm placidà oratione gestuque decoro petitionem suam exposuissent, Marcius, quod ad se attinebat, iracundè & acerbè respondit. Volscorum nomine, quorum dux esset, postulavit ut iis ager urbesque bello ademptæ redderentur, jusque civitatis, perinde ac Latinis, decerneretur: aliàs nisi justis his, æquisque conditionibus, pacem non futuram. Spàcium deliberandi tri-

Legati ad Coriolanum missi.

XL ginta dies definivit, confestimque ex eo loco castra movit. Hanc
VI primùm ansam ipsum criminandi arripuerunt è Volscis ii, quibus jam pridem invisa viri erat potentia. in quorum numero Tullus etiam fuit, nulla quidem privatim injuria, sed morbo hominibus familiari affectus: indignè enim ferebat, suam omninò gloriam obscurari, seque à Volscis negligi, omnia sua in uno Marcio sita ducentibus, reliquosque contentos esse ea potentia & imperio, quod ab illo ipsis esset concessum, jubentibus. Itaque primarum tum accusationum semina occultè sparsa sunt, factisque coitionibus ęmuli quiritabantur, castrisque ab eo motis proditionem factam interpretabantur, non murorum quidem armorumve, sed occasionum, quarum in bello maximum esset in utramque partem momentum: injectamque ab eo triginta dierum moram, quo spacio summa rerum mutatio posset intervenire. Et quidem id tempus Marcius non ociosè exegit, sed circumferens arma sociis Romanorum incommodavit, & septem urbes magnas populasque cepit. Romani vero suis opitulari non audebant, sed plena erant eorum pectora trepidationis, stupefactisque omnino, & resolutis corporibus similiter ad bel-

Invidia Volscorum & Tulli in Coriolanum.

XL lum affecta. Postquam tempus præscriptum exiit, ac Marcius cum
VII omnibus rediit, aliam legationem miserunt, orantes, ut ira posita Volscos ex agro Romano abduceret, atque in commune deinde consuleret: nihil enim se metus causa facturos, sed si quid Volscis concedendum putaret, obtemperaturos, siquidem ab armis iis discessis-

Altera legatio ad Coriolanum.

ſent. Ad hæc Marcius ſe jam non ut Volſcorum ducem, ſed tanquam civem Romanum reſpondere dixit, hortarique ut juſticiæ rationem habeant, ac moderatius ſentiant, & intra tertium diem ad ſe veniant, ea, quæ poſtulaſſet ante, decreto confirmaturi: ſin aliter ipſis viſum fuiſſet, ſcirent, non licitum ipſis impunè vana cum oratione in caſtra reverti. Reverſis legatis, Senatus tanta urbem tempeſtate ac fluctibus urgentibus, ad ſacram (quod ajunt) anchoram confugit. Decretum eſt enim, ut omnes pontifices, ſacrificuli, æditui, augureſque irent ad Marcium, ſuis quiſque inſignibus ornati, hortarenturque, ut bello remoto cum civibus de Volſcis ageret. Admiſit hos in caſtra Marcius, ſed nihilo, quàm ante, mitius neque egit quicquam neque dixit: juſſitque (ut prius etiam) aut acciperent pacis conditiones, aut bellum ſuſciperent. Vbi rediere Sacerdotes, de- XL
cretum eſt, ut cives quieti ſtationes in muris diſponerent, hoſtem- VIII
que, ſi oppugnatum veniſſet, arcerent, ſpemque potiſſimum in tempore, & inopinatis fortunæ vicibus collocarent. Nam in ſe quidem eo tempore nullum ſalutis præſidium Romani inveniebant: ſed tumultu, trepidatione, ſiniſtriſque rumoribus & ominationibus tota urbs tenebatur: donec talis caſus incidit, qualem Homerum multis locis proponens, non planè ſuam pleriſque probat ſententiam. Cùm enim is in magnis & præter opinionem hominum evenientibus rebus acclamat:

De animi impetibus divinitus excitatis.

Menti conſilium huic ſubjecit caſta Pallas: & alibi:
Aſt aliquis Divûm mentem convertit, & ipſum
Admonuit populi tum de rumore futuro. item,
Sive ita conjiciens, ſeu quis Deus hoc ita juſſit.

reprehendunt, quaſi verò is rebus facultatem noſtram excedentibus, & incredibilibus, fabulæque ſimilitudinem habentibus eventus, conſilio noſtræ voluntatis, delectuique deroget. At Homerus hoc non facit. Sed conſentaneas illas & uſitatas actiones, & ea, quę XLI
ſecundum rationem aguntur, noſtro conſilio & voluntati imputat: ut cùm ſæpe in hanc ſententiam dicit:

Ipſe ego magnanimo decrevi talia corde, &c.
Sic ait. Aſt magnum vehemens inceſſit Achillem
Tunc dolor, iracunda intra præcordia pectus
Diviſum in duplices turbavit nobile curas. & rurſus:
At non prudenti perſuaſit Bellerophontæ.

Sed idem in arduis inuſitatiſque rebus, & ad quas impetu quodam animi, ac furore quaſi divino opus eſt, Deum proponit: non qui conſilium noſtrum tollat, ſed moveat, neque impetus animo indat, ſed viſa & imaginationes objiciat, quæ impetuum duces ſint: atque ita ſanè non involuntariam efficit actionem, ſed voluntati initium præbet, eamque ſpe & confidentia confirmat. Aut enim omninò excludendus eſt ab omni principio cauſaq; actionum noſtrarum Deus: aut quiſnam alius tandem ſit modus, quo hominum ille actiones adjuvet? non enim corpora noſtra effingit, manuſve ad id, quod facto opus

opus est, aut pedes applicat: sed eam animi partem, quę ad agendum
est deligendumque nata, principiis quibusdam, & visis, cogitationi-
L busque objectis excitat, aut contra avertit & inhibet. Cæterùm in
urbe tum mulieres aliæ apud alia templa, pleræque & primariæ ad
aram Iovis in Capitolio supplicabant. Inter has erat etiam Valeria,
soror Poplicolæ, ejus, qui domi militiæque rempub. plurimis in re-
bus magnopere juverat, ac jam ante (ut in ejus vita demonstravi-
mus) vitæ pensum absolverat: atque hæc Valeria Romæ illustris,
honorataque erat, ut quæ se generis splendore haud indignam gere-
ret. Hæc tunc eo (de quo jam disputavi) modo repentè affecta, inq;
eam cogitationem, non sine numinis instinctu delapsa, qua patriæ
servandæ rationem assecuta est, surrexit, cæterisq; sibi adjunxit, ad
Volumniæ, quæ mater erat Coriolani, ædes venit. Quam ut in-
gressa reperit cum nuru sedentem, filiosq; Marcii gremio tenentem,
corona mulierum ei circumfusa: Vltrò, inquit, ô Volumnia, tuq; ô
Virgilia, mulieres ad mulieres venimus, neque Senatus decreto, ne-
que magistratus jussu: sed Deus nostram (ut existimo) miseratus sup-
plicationem, nos, ut huc ad vos deprecatum veniremus, excitavit.
Quæ nostra petitio, siquidem ei acquiescetis, cùm nobis omnibus «
erit, civibusq; salutaris, tum vobis mihi obtemperantibus, illustrio- «
rem allatura gloriam, quàm adeptæ sunt Sabinæ, quod maritos suos «
LI & parentes de bello in pacem amicitiamque reduxerunt. Agite no- «
biscum ad Marcium ite, & supplicationem nostram adjuvate: testi- «
moniumque patriæ justum & æquum ferre, quod ea multis ac gra- «
vibus ab ipso affecta injuriis, nihil vobis mali per iram neque intu- «
lerit, neque inferre statuerit: sed ei vos reddat, etiam si nihil ab eo «
clementiæ sit impetratura. Exclamatum est ad hæc Valeriæ verba «
à cæteris mulieribus, & Volumnia: Cùm æquam, mulieres, commu-
nis calamitatis partem vobiscum sustinemus: tū privato infortunio
affligimur quæ Marcii gloriam virtutemq; amisimus, corpus autem
ejus hostilibus armis septum, in custodia asservari verius, quàm mu-
nitum videmus. Maximum vero hoc nostrum malum ducimus, si
patriæ vires adeo debilitatæ sunt, ut in nobis spem salutis ea repo-
sitam habeat: quarum nescio rationemne ille habiturus sit, qui pa-
triam, cui matrem, uxorem, liberosq; posthabere consueverat, flocci
pendit. Verumtamen utimini sanè nostra opera, duciteque nos ad
eum: nam si nihil aliud, at certè in deprecatione pro patria exspira-
LII re possumus. Inde Virgiliam, cum filiis, reliquisq; mulieribus sur-
gere jussit, unoq; agmine in castra Volscorum profectæ sunt. Adspe-
ctus ille ipsis etiam Volscis miserabilis visus, verecundiam & silen-
tium injecit. Sedebat tum Marcius pro tribunali cum reliquis belli
consiliariis: qui ut vidit accedentes mulieres, miratus quid rei esset,
postquā duci catervā ab uxore sua vidit, statuit sanè in immobili ista
sua, ac inexorabili perseverare sententia. Victus tamē affectu, contui-
tuq; perturbatus, non passus est eas ad sedentem se accedere, sed de-
scendens à tribunali, aliquantum citatis gressibus obviam cōtendit,

Valeria consilii patriæ salutaris inventrix.

Oratio eius ad matrem & uxorem Marcii.

Volumniæ responsio.

Matronæ ad Coriolanum supplicatum eunt.

matremque primùm prolixè consalutavit, inde uxorem, & liberos, neque lacrymis, neque amplexibus osculisque jam parcens, sed ferri se ab effectu, tanquam rapido torrente, sinens. Ut desiderio satisfecit suo, sensitque matrem orationem velle incipere, juxta adsistere jussis Volscorum senatoribus, hæc dicentem audivit Volumniam.

Volumniæ ad filium oratio.

Etiam nobis tacentibus, fili, ex vestitu & miserorum corporum forma conjicere potes, qualem nobis rei familiaris statum tuum exsulium attulerit. LIII Perpende verò cum animo tuo, ut omnium mulierum miserrimæ huc venerimus. quibus id, quod jucundissimum visu debuit esse, fortuna quàm maximè pertimescendum effecit: nimirum ut ego te filium, hæc conjugem patriæ mœnia obsessum venisse videremus? Ac, quod est omnium aliâs malorum solatium, invocare Deos qui possumus? neque enim simul & tibi salutem, & patriæ victoriam votis exposcere licet? sed quæ hostis nobis imprecetur, ea in nostra sunt precatione: quippe aut patria aut te spoliari oportet uxorem liberosque tuos. Ego quidem non exspectabo, dum hanc mihi vitæ sortem bellum injungat: nam si tibi non persuadeo, ut amicitia & concordia contentioni & malis præposita, utrisq; potius te benefactorem, quàm alterutri exitiosum præbeas, ita cogita, itaque te para, ut qui scias, non posse te ad patriam, nisi calcato matris tuæ cadavere, accedere. Neque enim his dies mihi exspectandus est, quod vel duci triumpho à civibus filium, vel hunc de patria triumphantem adspiciam. LIV Quod si ego à te, fili, peterem, ut Volscis perditis patriam servares, difficilis verò tibi & explicatu haud proclivis deliberatio proponeretur, nam neque civibus perniciem afferre honestum, neque eos, qui fidei tuæ se credidissent, prodere justum erat. Nunc malorum tantum finem cùm petimus, qui & Romanis & Volscis saluti, his verò magis honestus sit futurus, quod tanquam potiti victoria videbuntur nobis dare maxima bona pacem & amicitiam, cùm perinde eadem ipsi quoque accipiant. Quod si fiet, maximè tu in causa fuisse existimaberis: sin secus, apud utrosq; culpa tibi imputabitur. Cumque belli sit incertus exitus, hoc tamen in promptu est, te, si vincas bello cives, ita victurum porrò, ut sceleratus patriæque pestis dicaris: sin vincaris, judicaturos homines, te ira impulsum homines bene demeritos, amicosque summas in calamitates conjecisse. Hæc Volumniam perorantem nihil interpellans audivit Marcius, ut finem fecit, diu tacitus stetit. LV Tum Volumnia rursum: Quid taces, inquit, fili? Iræne & cupiditati ulciscendi omnia indulgere pulchrum, matris verò de tantis rebus preces admittere turpe est? aut meminisse injuriæ acceptæ magno viro convenit, beneficia quibus nati à parentibus afficiuntur, revereri & honorare eundem dedecet? Enimverò nulli magis conveniebat, ut gratiam benemeritis haberet, quàm tibi tam acriter in ingratos vindicanti: & quidem satis pœnarum jam nunc tibi patria dedit, matri nullam adhuc gratiam retulisti. Piissimè quidem fecisses, si nulla vi coactus, ea quæ à te peto tam honesta & justa impetrare me passus fuisses:

fuisses: quando autem non persuadeo tibi, quid moror extremum præsidium adhibere? simul hæc locuta, cum nuru & nepotibus se ad pedes ejus projecit. Ibi verò demum Marcius exclamans, ô mater, ut mecum egisti? erexit eam, premensque dextram: Obtinuisti, inquit, patriæ salutarem, mihi exitiosam victoriam: à te enim primùm victus discedo. Pauca inde seorsim cum ea, & uxore collocutus, Romam, uti petierant, eas remisit.

Marcius matris precibus victus, à Româ exercitum ducit.

LVI Ipse nocte elapsa Volscos inde abduxit, non eodem omnes modo affectos. Quidam enim & Marcium, & actionem hanc reprehendebant: alii qui pacis erant studiosi, neutrum. quidam etsi actionem improbabant, Marcium tamen non malum virum, neque indignum venia censebant, tanta necessitare fractum, nemo omnium jussa viri detrectavit, sed omnes secuti sunt, magis virtutis ejus, quàm potestatis observantia. At Romani quando in periculo ac metu fuissent bello instante, eo soluto demum rectius senserunt. Simul enim atque Volscos vasa colligentes de muro viderunt, omnia statim templa aperuerunt, coronatique ea, tanquam victoria potiti adierunt, & victimas mactarunt. Maximè autem honore mulieribus habito senatus populique gaudium est declaratum, confitentium eas haud dubiè salutem urbi attulisse. Cúmque decrevisset senatus, ut quodcunque decus eæ, honoremve sibi postulassent, à magistratibus eis deferretur, nihil aliud petierunt, quàm ut Fortunæ muliebri templum conderetur: ad quod exstruendum ipsæ sumptum conferrent, sacrificia autem publicis impendiis curarentur. Laudata earum liberalitate, senatus publicis impensis templum, sacellumque ædificavit: ipsæ nihilominus, pecunia

Templum fortunæ muliebris.

LVII corrogata, simulacrum fecerunt. Quod Romani ferunt dedicatum in delubro, ita locutum: *Grato diis statuto matronæ me donastis.* Atque bis auditam hanc vocem ii perhibent: sanè infectis similia, & creditu difficilia nobis persuadere conantes. Sudare simulacra, & lacrymari, guttasque sanguinolentas emittere, non id quidem omninò fieri non potest. Ligna enim lapidesque sæpe rubiginem contrahunt, quæ in liquorem dissolvi possit: colores ex sese edunt varios, aut inficiuntur ab eo quod est circumpositum: quo minus etiam dii aliquid illis nonnunquam portendant, nihil videtur obstare. Edere etiam sonitum gemitus, suspiriique adsimilem possunt, cùm interiores forte eorum partes rumpuntur, aut violentius à sese diducuntur. Articulatam verò vocem, itaque expressam & integram, & quæ intelligi omnino possit, ab inanimato corpore edi, creditu est perquàm durum: quando neque Deus neque anima sine corpore in-

De simulacrorum sudore, & similibus.

LVIII strumentis & partibus animi capacibus apto loqui possit. Quod sicubi historia nos ut ita factum credamus multis & fide alioquin dignis urget testibus: ita statuendum est, esse innatum quendam sensus dissimilem affectum ei animæ parti, quàm ab imaginando & iis, quæ concipit visa, *phantasiam* Græci vocant, qui deinde affectus id, quod opinatur se percepisse, perceptum nobis esse persuadeat: quomodo in somnis cum nihil audiamus aut videamus, audire tamen

nos & videre opinamur. Verum enimverò iis, qui nimio studio amant ac colunt numina, nihilque ejusmodi rerum sibi oblatarum negare audent, his ut ea credant, multum confert admiratio Dei, idque quod vires ejus longè sunt aliæ quàm nostræ. Nihil enim humanæ naturæ Deus simile habet, non motu, non arte, non robore nobiscum convenit: neque absurdum est, si quid iis faciat machineturve, quod nos efficere nequeamus. quinimò per omnia nostrum dissimilis, maximè eam in suis operibus differentiam ostendit. Sed (quod ait Heracletus) ut pleræque rerum divinarum nostram cognitionem effugiant, efficit incredulitas.

Dei omnipotentia.

Porrò Marcium, ut primùm ab exercitu Antium rediit, odio & metu acri commotus Tullus statim occidere tentavit, veritus ne si nunc emisisset eum, occasionem deinceps aliam non esset habiturus. Conspiratione itaque multorum facta, Marcium se magistratu abdicare, & Volscis rationem ejus administrari edere jussit. Marcius autem, Tullo magistratum gerente, & maximam inter suos potentiam obtinente, privatus fieri formidans, imperium se in concilio omnium Volscorum, si ab ipsis juberetur, depositurum dixit: nam & ab universis id sibi delatum fuisse. rationem verò Antiatibus, si expetant, se ne nunc quidem, quin reddat, tergiversari. LIX

Coriolanus ut à Tullo sit interemptus.

Convocata concione, factionis principes ad hoc parati, plebem contra Marcium instigaverunt. Sed ubi is ad causam dicendam surrexit, turbulenti homines verecundia viri moti cesserunt, liberamq; ei dicendi facultatem dederunt: ac civium optimus quisque, & pacis cupidus, palam ostenderunt audituros se benignè, judicaturosque justè. Ibi Tullus defensionem Marcii metuere cœpit, hominis admodum eloquentis, & cui priores res gestæ majorem, quàm esset præsens culpa gratiam peperissent: imò verò totum id crimen, quod intentabatur, testimonio erat, quantum ei gratiæ deberetur. non enim visi fuissent sibi ab eo injuria affecti, quod Romam non ceperant: nisi ipse eam rem eo deduxisset, ut propemodum caperent. Ea propter non cunctandum amplius ratus est, cum sua factione Tullus, neq; experiendum plebis judicium. sed ferocissimi ejus factionis vociferantes non esse auscultandum, neque concedendum, ut proditor in Volscos tyrannidem teneat, impeeriumque deponere nolit; confertim impetu facto eum interfecerunt. LX

Nemo quidem Volscorum eum defendit: plerisque tamen displicuisse facinus, statim apparuit. Nam concurrentes ex urbibus ad cadaver ejus, honorificè id humaverunt, sepulchrumque, tanquam imperatoris, & præclari bellatoris, armis spolisque exornarunt. LXI

Sepultura.

Romani, morte ipsius audita, neque honoris, neque odii ullum aliud signum dederunt, quàm quod matronis petentibus, ut liceret eum lugere, concesserunt luctum decem mensium, quo parentes, liberi, fratresque prosequi mos erat: idque tempus longissimi luctus Numa definierat. ut in ejus vita scripsimus.

Luctus.

At res Volscorum statim Marcium desideraverunt. Primò enim de principatu cum Æquis vicinis suis contendentes usque ad vulnera & cædes devene-

Volscorum res fractæ.

venerunt. Deinde prœlio à Romanis victi, quo in prœlio Tullus obiit, flore omni copiarum suarum perdito, turpissimis conditionibus pacem acceperunt, imperata se Romanis facturos, & in eorum potestate futuros, spondentes. *Tulli mors.*

ALCIBIADIS ET CORIOLANI comparatio.

LXII Expositis utriusque actionibus, quas quidem commemoratu dignas censuimus: quod ad militares attinet, neuter alteri magnopere præferendus videtur: Vterque enim ex æquo multa militaris audaciæ ac fortitudinis, multa etiam artis prudentiæque documenta dux exercitus edidit. nisi quis eo præferendum Alcibiadem putet, quod terra marique multis in certaminibus victoriam adeptum, absolutioris ducis nomen meritum appareat. nam id quoque ambobus commune fuit, quod præsentes ipsi & imperantes haud obscurè rempub. bene gesserunt: idque apertius, quod desciscentes plurimum patriæ nocuerunt. In repub. ita versati sunt, ut in captanda aura populari nimiam Alcibiadis dicacitatem, & à scurrili petulantia non puram homines sani judicii abominati sint; Marcii autem nimis austera, inflata, & paucorum principatui apta versandi in foro ratio Romanis odio habita est. Neutra quidem laudanda via: sed tamen qui favori populari aliquid dat, studiisque multitudinis gratificatur, minus eo culpandus, qui, ne talis videatur, omninò contumeliosus in populum sit. Nam ut turpe est, potentiæ parandæ causa populum adulari: ita eo quod terrori sis tuis, velle multum posse, civesque vexare & premere, præterquam quod turpe, etiam injustum est. *Militiæ gestæ res.* *Contumacia obsequio deterior.*

LXIII Neque hoc quidem obscurum est, Marcium simplicem, suiq; similem fuisse: & instituti sui tenacem: Alcibiadem verò versipellem & mendacē. Maximè hujus culpant nequitiam & fraudē, qua Lacedæmoniorū legatos decepit, pacemq; disjecit, ut Thucydides refert. Sed hæc actio, etsi urbē nov obello implicavit, tamen validam ac formidabilem Mantinēsium & Argivorum societatem opera Alcibiadis Athenienfibus adjunxit. At Marcium quoq; dolo Romanos cum Volscis commisisse, falsò calumniatum Volscos, qui spectatum Romam venerant, Dionysius tradit. Et causa factum deterius reddit. Non enim, ut Alcibiades, certamine de republ. provectus, sed iræ (à qua nullam sperandam bonam gratiam Dio dicit) indulgens, multas Italiæ partes bello turbavit, multasque immerentes urbes iræ in patriam satiandæ obiter impendit. Sanè Alcibiades quoque ira commotus, magnas calamitates civibus suis intulit: sed ut primum pœnitentia correptos cives agnovit, æquum se patriæ præbuit: rursusque deinde projectus, tamen ducum errores non dissimulavit, eorumque mala consilia & pericula non neglexit: ac, quod Aristides egisse cum Themistocle maximè laudatur, id egit cum illis ducibus, quanquam non amicis ipsi; venitque ad eos, & quid facto

usus

usus esset, docuit. Marcius verò primum totam urbem infesta- LXIV
vit, non læsus à tota civitate, cujus melior pars injuriam & dolorem
cum eo habebat communem : deinde multis legationibus & depre-
cationibus iram demulcere cupientibus, & sanare illatam ei inju-
riam, nihil emollitus, ostendit, se, non ut rediret in patriam, sed ut
eam funditus everteret, grave & implacabile bellum suscepisse. Hoc
tamen interest, quod Alcibiades insidiis Lacedæmoniorum petitus,
metu simul & odio eorum ad Athenienses rediit. Marcio Volscos
deserere non erat conveniens, à quibus dux constitutus, maximæ-
que fidei habitus, & copiis præfectus erat. At Lacedæmonii abute-
bantur magis, quàm utebantur illo per urbem oberrante : deinde
cùm in castris iterum vexaretur, coactus est ad extremum se in ma-
nus Tisaphernis tradere. nisi profectò eo animo, quod cuperet A-
thenas salvas esse, neque funditus ruere, eum demeruit. Id præter- LXV
ea traditum est, Alcibiadem sæpe munera cepisse, pecuniamque ita
partam turpiter in luxum & libidines prodegisse : Marcio autem
magistratus, honoris causa pecuniam offerentes, non persuaserunt,
ut acciperet. Itaque in contentione de ære alieno maximè erat in-
visus populo: quod non lucri causa, sed præ fastu & contemtu pau-
peribus damno esset. Antipater in epistola quadam de morte Aristo-
telis philosophi scribens, inter alia refert, valuisse eum virum etiam
persuadendo, hoc defuit Marcio, actionesque ejus & virtutes ipsis
adeò etiam illis, de quibus bene merebatur, molestas reddidit, fa-
stum & contumaciam (quam solitudini aptam Plato dicit) non fe-
rentibus. Alcibiades autem contra norat facilem se in congressibus
præbere. Itaque mirum non est, bene ab eo actorum gloriam floruis-
se, benevolentiamque & honorem ei apud homines fuisse : quando
peccata etiam ipsius quædam grata & jucunda fuerunt. Inde fa-
ctum est, ut hic, cùm haud exigua reipub. damna dedisset, sæpe ta-
men dux & prætor creatus sit : Marcius verò magistratum petens
virtuti suæ debitum, repulsam tulerit. adeò alterum ne læsi qui-
dem ab eo cives odisse poterant : alter, quanquam in admiratione a-
pud suos esset, nemini tamen charus fuit. Porrò Marcius suo du- LXVI
ctu nihil conduxit patriæ, sed hostibus contra patriam : Alcibiades
& miles & dux sæpenumerò Atheniensibus profuit. Idem præsens
adversus inimicos, quantum voluit, potuit : absente tantum ipso ca-
lumniæ efficaces fuerunt. Marcius præsens à Romanis damnatus
est, præsens à Volscis interfectus. non quidem ab his per jus & fas:
sed tamen probabilem eis causam præbuerat, quod à populo Ro-
mano oblatam pacificationem aspernatus, privatim mulieribus ob-
temperasset, neque sustulisset causam belli, sed hoc manente tem-
pus & occasionem perdidisset. Etenim si, quo jure Volscis erat obli-
gatus, ejus potissimum rationem habendam duxisset : oportebat
eum iis persuadere ut à Roma recederent. sin Volscos nihil cura-
vit, iræque suæ explendæ causa bellum Romanis intulit; deinde ab
eo desistere statuit: non propter matrem parcendum patriæ fuit, sed
cum

Pecunia ut ab utroque habita.

Obsequium & contumacia.

Bellum Volscum à Coriolano non recte compositum.

cum patria etiam matri. Pars enim ejus civitatis, quam oppugna-
LX bat, mater & conjunx erant. Quod autem posteaquam inhuma-
VII num se publicis supplicationibus, deprecationibus legatorum, ad-
eoque sacerdotum exhibuisset, deinde in gratiam matris bellum
summovit: non erat hoc honorare matrem, sed dehonestare pa-
triam, quæ, misericordiam unius mulieris intercessione consecuta,
servabatur; tanquam non digna, quæ propter seipsam salute dona-
retur. Fuit igitur hæc gratificatio, invidiosa, immitis, & re ipsa in-
grata, neutrique parti æquo animo ferenda: nam recessit neque per-
suasus ab iis quos bello petierat, neque persuasis militibus suis.
Causa horum omnium fuere mores ejus ad versandum in hominum
cœtu incompositi, nimiaque insolentia & contumacia: quod vitium
cùm per se vulgo est molestum, tum si cum ambitione conjungatur
planè efferum fit, & immedicabile. Hujusmodi enim homines non
demerentur multitudinem, quippe qui honorem quasi contem-
LX sisse videri velint: deinde repulsam passi stomachantur. Enimve-
VIII ro Metellus quoque, Aristides, & Epaminondas eo fuerunt ingenio, *Metelli, Aristidis, & Epaminondæ casus & æquanimitas.*
ut supplices esse, populumque demereri nollent: cæterùm hi verò
etiam contemnebant ea, quæ dare aut adimere suo arbitrio popu-
lus posset. Itaque in exsulium pulsi, magistratu dejecti, damnati
aliquoties in judicio, civium injuriam non ira sunt prosecuti, sed
pœnitentiam eorum probaverunt, verbisque reconciliari se passi
sunt. Qui enim quàm minimè captare vult gratiam populi, eum
quàm minimè etiam vindictæ injuriarum ejus cupidum esse decet:
nam nimia ob non impetratum honorem indignatio, nascitur ex ni-
mia ejus honoris cupiditate. Quare Alcibiades non negavit, se gau-
dere honoribus affectum, dolere neglectum: ideoque ut gratus es-
set iis, quibus cum degebat, & gratiosus, annitebatur. Marcium
verò fastus non patiebatur eos demereri, à quibus honoribus pote-
rat ornari: ambitio autem faciebat, ut præteritus doleret atque ira-
sceretur. Hæc sunt in eo viro reprehendenda: cætera omnia habet
præclara. Temperantiæ enim pecuniæque contemptæ nomi-
ne dignus est, qui cum præstantissimis, sanctissimisque
Græcorum conferatur: non cum Alcibiade, in his
rebus incontinentissimo, honesta-
tisque negligentissimo
homine.

IN C. MARCIUM CORIOLA-num Interpretatio.

QVa ætate vixerit Coriolanus. neq; ignotum est, & à nobis ad Themistoclis vitam annotatum. Cæterùm Coriolano Marcij nomen (de qua familia etiam in Numa dictum est) Caij pronomen fuisse, satis & ex Plutarcho, & ex Dionysio, qui libro sexto sub finem, & deinde crebrò γάιον μάρκον *(legendum autem* μάρκιον*) dicit, & ex Livij emendatis codicibus constat. Nam error quasi inveteratus, & plurimorum librorum est communis, etiam Valerij, Eutropij libri de viris illustribus, Gellij, aliorum. Quod autem verti,* Ancus Marcius filia Numæ natus: *id in Græco est vitiose,* ὧν καὶ μάρκιος ἦν γάιος ὄνομα θυγατριδοῦς, καὶ μετὰ τύλλιον, *&c. En tibi Guarinum:* Ex quibus etiam Marcius Cajus nomine nepos extitit, qui post Tullum regnavit Hostilium. *Iam quis non stomachetur, ubi annotatorum illorum & emendatorum (hoc enim nominis sibi sumunt) cùm inscitiam, tum oscitantiam deprehendat? Est enim hoc loco à nescio quo annotatum in margine. Marcium istum* Cajum *Guarini, apud Livium esse Cn. Marcium. Hoc erat palmarium reperire. nimirum aliquis apud Livium rex Romanorum,* Tulli *successor, Cn. Marcius legitur. Annotare hoc visum est, ut imprudentiam nimis impunem multo-*
Impostores. *rum impostorum notarem, qui emendatos à se, & illustratos libros crebrò edunt atq; dedicant. est enim iis fumorum venditoribus emendare, pro* Cajo Cneum *reponere: pro* Clœliis fossis *nescio quas* Cluilias, *& alicubi notam interrogationis aut majusculam literam signare: illustrare, cùm aliquid omnibus in promptu situm margini allinunt. Verbi causa, idem esse apud Gellium aut Valerium, vel aliter ibi legi, & similia: quæ & raro, & ineptò plerunq;, aliquando falsò indicant. Quod si isti, quicunque tandem fuit, correctori in mentem venisset apud Livium quærere (tametsi id pueri sciunt, qui nondum ære lavantur) quisnam post Tullum Hostilium rex Romanorum fuisse, non Ancum modò Marcium invenisset, sed & rationem locum hunc depravatum restituendi. Verba sunt Livij:* Ancum Marcium regem populus creavit, patres fuere auctores. Numæ Pompilii regis nepos filia ortus Ancus Marcius erat, &c. *Idem est apud Dionysium lib 3. ubi Anci hujus* μητροπάτωρ avus maternus, *Numa Pompilius fuisse disertè traditur: nisi quod ibi noto, & frequenti librarij lapsu* μάρκος *passim pro* μάρκιος *legitur, quod ita placuit isti correctori, ut hunc librum M. Coriolani titulo insigniret: corrupto & prænomine, & nomine. Ergo apud Plutarchum hîc pro* γάιος ὄνομα *restituendum est* ἄγκος ὁ νομᾶ: *& levissima ac propé nulla mutatione constabit locus, pro* τύλλιον, τύλλον *scribe.*

Cap. 3. In conspectu dictatoris.) *Is fuit A. Postumius Albus. Res gesta ad Regillum lacum anno ab V. C. CCLIIX. Livius lib. 2. Dionysius initio sexti.*

Ibid. Glandivoros oraculo nominatos.) *Oraculum est passim apud*

apud auctores citatum, & exstat apud Herodotum lib.1. Pythiæ adscriptum:

> ἀρκαδίην μ' αἰτεῖς, μέγα μ' αἰτεῖς, ὔ τοι δώσω.
> πολλοὶ ἐν ἀρκαδίῃ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασιν, &c.
> Poscis me Arcadiam? nimium petis, haud tibi dono:
> Glandivori Arcadiæ multi ditione fruuntur, &c.

Porro autem, Aborigenes, à quibus orti & aucti sunt Romani, ex Arcadia in Italiam venisse, Dionysius libro primo Antiquitatum Romanarum demonstrat: ut eum honorem quasi auctoribus sui generis habuisse, Romani videri possint. Vide etiam librum IIX. *Aeneidis Virgilianæ, & primum Livij de* Arcadibus, *& alios. De corona verò querna legatur caput quartum libri decimisexti Historiæ naturalis Plinij. Quod autem* mulsum à quercu *suppeditatur, ratione mellis intelligitur. Est enim notum, apes frequenter mellificium in quercubus exercere.*

Ibidem. Propter servatum civem.) πολλῆ τοῦ δὶο. *Legendum* πολίτου

Cap.5. Matri Volumniæ.) *Contra Livius Voluminam uxorem Coriolani, matrem Veturiam appellat. atque itidem Dionys. lib. 8. Noster, uxorem* Vergiliam *nuncupat.*

Cap.6. M.Valerius.) μάρκιον *male, pro* μάρκον, *aut potius* μάνιον, *Nam Dionysius lib. 6. Manium dicit: apud alios Marcus, nimirum mendosé legitur, sicque etiam vitiosé fuit librariorum culpâ in nostra editione.*

Cap.9. T.Larcium.) μάρκιον *in Græco legitur, pro* λάρκιον: *quod & Guarinus sensit. Est autem circa hæc tempora* Larciorum *nobilis mentio, & Marcium oscitans scriptor hic inculcavit iterum. ego tamen his suffragor qui Larium scribunt, à Larte derivato vocabulo. & potuit Lartius in Larcium, ac dein Lartium ut Marcius in Martium, degenerare. Apud Dionysium quidem expresse hic ipse* πίτος λάρκιος *nominatur, hanc historiam referentem sub finem sexti.*

Cap.15. Battorum secundo.) *Cætera cognomina feré Ptolemæorum, reliquorumque* Alexandri *successorum fuerunt, & notiora sunt quàm uti annotare multa oporteat, Ptolemæi fuerunt,* Soter, *Physcon, Evergetes, Philadelphus Seleucus, Gallinicus,* γρυπὸς *Græcis est* ὁ καμπυλόῤῥιν, *Antiochi cognomen fuit (sicut & alia ex his Antiochi & Demetrii tulerunt) teste Appiano, fine Syriaci, & Iustinus libro tricesimonono,* à magnitudine nasi ductum ait. *Porrò autem* Ptolemæum Lamyrum *quem noster dicit, eum (nisi fallor) alii auctores, atque etiam* Plinius *libri sexti capite tricesimo,* Lathyrum *vocant; Strabo libro ult.* λάθουρον, Lathurum: *siquidem recté legitur. Est alias leguminis genus* λάθυρος, *cujus & Plutarchus meminit Quæstionum Rom. nonagesimaquinta, & Eustathius in N. Iliadis. Cæterùm haud scio an Plutarchus* λάμυρον *scripserit:* λάθυρος *enim non à* Lamyrus. Lathyrus.

convi-

convicio sed nævo forte corporis cognomen aut crebra usurpatione certi cibi vel ejus leguminis colendi studio, ut Ciceronis quidam volunt, ductum videretur. Itaque nolui mutare. De Antigono Dosone, vide in Aemilio Paulo. Cæterum de Batto Cyrenes conditore, ejusque successoribus qui legere volunt interpretem Pindari sumant, in quartæ Odæ Pythiorum exordio. Videndus & in Melpomena Herodotus, & in decimotertio Iustinus. Quod ad Syllam attinet quod à vitio corporis cognomentum esse tractum affirmat, id in vita Syllæ ab initio statim explicat, nempe ob horrendum quasi ruborem albedini faciei ejus admixtum, hoc cognominis ei factum. Vnde quidam Atheniensium subsannatorum dixerit in eum, Syllam esse morum farina conspersum. Itaque minime assentior doctissimo, & rerum Romanarum peritissimo homini Sigonio, qui mendum hoc loco esse putat, & σίλλους pro σύλλας substituendos. Nam & constat sibi Plutarchus, idem etiam initio Marij referens de Sylla: & Macrobium ne ipse quidem Sigonius ei contulerit. Macrobius 1. libro Saturnaliorum, cap. decimo septimo, in hanc sententiam scribit: Cornelium Rufinum decemvirum bello Annibalico inspectis libris Sybillinis, primo Sybillam, post Syllam cognominatum: idque cognomen in ejus posteritate retentum fuisse. Primùm quis credat Macrobio, autorem non nominanti potius quàm Plutarcho: Deinde Livius eandem historiam describens libro vigesimoquinto, jam tum Syllam prætorem nominat: haud (opinor) præteriturus novitatem cognomenti, si tum aut ea de causa exstitisset, cùm quidem libri Sybillini sint à Decemviris inspecti, vel (ipso Macrobio teste) Sulla Marcii vatis carmina habuerit. Denique Quintilianus etiam Plutarcho adstipulatur, utique fide quàm Macrobius dignior, libro primo, capite septimo. Itaque Macrobium sua cum opinione missum facio: neque jam disputo, uter rectius senserit. In loco quidem Plutarchi, cujus ipse autor lectionem alio (uti demonstratum est) loco confirmat & tuetur, nihil mutandum duxi. Neque ego hæc annotavi, ut Sigonium reprehenderem, quem admiror hercle, & in hoc literarum genere nemini postpono, neque ipsius scriptis plurimum adjutum libenter & ingenue confiteor: ipse alioquin & observans insignium virorum, & ingenio, consilio, adeoque conditione vitæ à reprehendendo abhorrens. Quia tamen in tantum quoq; hominem σφάλμα propo μνημονικὸν potuit cadere, neque ipse cur ejus repudiassem conjecturam, debui dissimulare, ne aut non animadvertisse, aut obiter vertisse putarer: & ipsum æquo animo passurum existimo, in re levi, meo tamen instituto conjuncta, improbari suam à nobis opinionem. De Claudiis autem planè ei subscribo, neq; enim ignoravit Plutarchus originem Claudiæ gentis, cùm id alibi ipse tradiderit.

Sylla appellatio unde.

Cap. 20. Anytus Anthemionis.) Historia hæc est apud Diodorum Siculum paucis perscripta, lib. 13.

Cap. 21. Id quod Plato præcipit.) In epistola ad Dionem. Vide, quæ de hoc in ejus vita annotavimus.

Cap. 23. Erant intus tribb. pleb.) *In Græco non est, qui fuerint Senatus suasores harum rerum, sed sententia & quæ sequuntur satis ostendunt vocem δήμαρχοι, aut similem extritam esse.*

Ibid. Magistratibus sublatis, ductores suos eo nomine insigniat.) ἀναρχίαν ἔχοντας, ἡγεμόνας ἰδίους ἄρχοντας προσαγορεύειν. *Quod superiorem de contumacia disputationem, & alia quædam minus dextrè interpretatus est Guarinus, obscuritate excusari potest ejus loci. Hic nihil nisi luculentum est, & tamen ita vertit,* Indomitos esse & patronos suos vocare principes. *Posterius utcunque ferri potest, si quis per patronos, turbarum autores & duces,* ἡγεμόνας, *videlicet tribunos plebis statim intelligi putet.* ἀναρχία *autem est, cùm imperia justorum magistratuum detrectant subditi, dignitasq; & autoritas magistratuum jacet, multitudine licentiam nacta omnia pro libidine sua agendi, cujusmodi* ἀναρχίαν ναυτικὴν *quasi proverbialiter vocat apud Euripidem Hecuba,* ἐν ἀκολάστῳ ὄχλῳ. *Talem Coriolanus Romæ tum esse dictitabat, consulum majestate dejecta, & plebe solis suis ductoribus & turbatoribus tribunis intenta: cum quidem tribunatus plebis ne sit quidem, si propriè dicendum sit magistratus: ut alias ostenditur.*

Cap. 31. Absolventibus tres plures fuerunt.) *in Græco est* αἱ καθαιροῦσαι τρεῖς ἐγένοντο, *hoc est.* damnaverunt: *atque hoc secutus est etiam Guarinus. Fuisse eo tempore Romæ tribus vigintiunam, ex Dionysio & Livio patet, nisi quod vitiosè apud Livium* triginta *pro* viginti *legitur, ut & Sigonius notavit. Locus apud Livium est non longè ante historiam Coriolani, libro secundo. At major pars si absolvebat, id quod fiebat, si tres tantum tribus eum damnassent, certè damnatus non fuisset Coriolanus. Itaque intelligendum est, Coriolanum à novem tribubus absolutum fuisse, à duodecim (hoc est, ternario pluribus) damnatum. Dionysius paulò aliter idem indicavit, ut mox dicam. Sed tamen apud eundem libro 8. Coriolanus ad Volscos verba faciens,* τοσοῦτον, *inquit,* ἄρα μοι περιῆν τοῦ μηδὲν ἀδικεῖν, ὥστε ἐν ὄχλῳ κρινόμενος, οὐ τὸ πλέον μισόχρηστον ἦν, καὶ διὰ τοῦτο ἐχθρόν μοι, δυσὶ μόνον ἑάλων ψήφοις. *duobus tantum suffragiis damnatus sum: id est, damnantia, quam absolventia puncta duobus plura fuerunt. absolverant enim novem, damnaverant duodecim tribus. Qui locus planè Plutarchiano huic germanus est, notandumque studiosis literarum humanitatis est, quid sit apud bonos autores tribus suffragiis damnari, aut similia: quod jam ex his satis intelligi potest.* Trib. suffragiis damnari quid. *Nihil est de hac damnatione apud Livium, nisi quod absens damnatus, in Volscos exsulatum abiisse dicitur. Dionysius totam rem formamque judiciorum cùm centuriatorum tum tributorum, diligentissime perscripsit libro septimo; cujus hæc sunt ad extremum verba:* ὡς δὲ ἐπεψήφισαν ἅπαντες, διαριθμουμένων τῶν ψήφων οὐ μέγα τὸ διάλλαγμα ἐφάνη. μιᾶς γὰρ καὶ εἴκοσι τότε φυλῶν οὐσῶν, αἷς ἡ ψῆφος ἀνεδόθη, τὰς ἀπολυούσας ἔσχεν ὁ Μάρκιος ἐννέα. ὥστε εἰ δύο προσῆλθον αὐτῷ φυλαὶ, διὰ τὴν ἰσοψηφίαν ἀπελύετο ἄν, ὥσπερ ὁ νόμος ἠξίου. *Sensus est, de XXI. tri-*

bubus fuisse novem quæ absolverent, reliquas damnasse, parumque abfuisse quin æquatis suffragiis absolveretur. Vt satis constet, quid aut quem noster sit secutus: & quidem permultum lucis hæc loco huic afferunt. Tametsi priori loco pro δυσὶ μόνον, malim τρισὶ legere, tribus pro duobus. immò τρισὶ legendum ratio evincit: nam ne dividi quidem XXI. in duas partes integras potest, quarum altera binario alteram superet. In posteriore ἰσοψηφία latius sumitur. Suffragiis autem paribus reum absolvi (ut hoc obiter addam) præterea quæ apud Harpocrationem & Suidam legi possunt in ἴσαι ψῆφοι, testatur etiam in Marij propè initio Plutarchus, & in quæstura Catonis minoris: fitque similis legis apud Athenienses mentio, etiam apud Aristophan. in Ranis de Clephonte:

Suffragiis parib. absolvitur reus.

——Vtinam pereat.
Aequales liceat sint.

Neque est ab re, adscribere interpretis verba, Latina tamen facta Aequales, (inquit) nimirum calculi, hoc est paria suffragia: cùm totidem alba sunt, quot nigra. Alludit autem ad eam consuetudinem, quod absolvebatur reus, si æqualia ferrentur suffragia. Idque repetitum est à judicio Orestis, de quo in Iphigenia Taurica Euripides, sub persona Minervæ ad Orestem dicentis:

Quod & antehac tibi salutem ego attuli,
In Martio campo paria suffragia
Curans ut essent.

Hoc obiter docere volui, cùm hic se ejus occasio obtulisset, & mihi aliàs foret annotandum. Vide etiam Augustinum lib. 18. de civit. Dei, cap. 10.

Cap. 33. Tullius Attius.) ἀμφίδιος, Amphidius est in Græco: sed Dionysium lib. 8. initio & Livium sequi præstabat.

Cap. 34. Exemplo Vlyssis.) Is enim eo modo Ilium intravit. Locus est apud Homerum Vlyssea 4. v. 246.

Cap. 36. T. erat Latinius.) Sic & apud Dionysium legitur libro 7. & apud Valerium Maximum 1. 7. apud Livium Latinius, apud Macrob. 1. Saturn 6. Annius. Cicero idem narrans lib. 1. de Divin. nomen omisit. quisque sequatur quod volet: ego Latinium mallem quàm Latinum.

Cap. 37. Nemo tamen inhibebat.) Guarinus discedebat. Discessit autem ipse à Græco, οὐδεὶς δ' ἐπέξηλθεν, quod hic, & alibi, pro vindicare, punire, aut reprehendere ponitur.

Cap. 38. Ostenderetque plerasque res.) Locus est in Græco perobscurus, neque (ut videtur) integer. Ego verba expressi: sensum non satis assequor, nisi si id vult intelligi: Debere nos in sacris faciendis toto animo, et quòd agimus intentos esse, id quod in aliis humanis actionibus & negociis à nobis vix præstari potest, ob necessitatem, & extrinsecus accidentes subinde nobis perturbationes. Sed hæc est conjectura.

Ibid. Thensas.) θήσας est in Græco pro θήνσας, uti opinor. Sunt

autem

autem thensæ *vehicula eburnea partim, partim argentea, quibus exuvia Deorum ludis Circensibus, per circum ad pulvinaria vehebantur. Festus. Est hæc vox etiam apud Suetonium & alios.*

Cap. 42. Tolerium, Lavicos.) *Inter Latinos, qui in monte Albano soliti essent carnes accipere, etiam Tolerienses numerat Plin. 3. 5.* Lavicos *verti, Livium secutus, cùm in Græco sit* οὐικανοὺς, Vicanos *apud Guarinum, ego* λαουικανοὺς *legendum censui: apud Dionysium est* λαβικανοί. *Si quis contendat* οὐικανοὺς *scripsisse Plutarchum*, Vicellenses *intelligendi erunt, de quibus Plinius ibidem. Sed meum argumentum præfero.*

Cap. 43. Postquàm vero Bolas urbem.) *Bolanos supra dixit* βωλλανοὺς, *o longo. Nunc* Bolas *urbem, o brevi, quasi diversam ponit, secutus Dionysium. nisi quod hic male* βόλλας *est, apud Dionysium,* βολὰς: *alias nihil de hac urbe habeo, & in Onomastico nostro erit hac de re etiam nostris conjecturis locus:* DEO *volente. Nam hoc quidem satis constat, in enumeratione urbium à Coriolano captarum nihil admodum inter eos, quos nos habemus, historicos convenire. Quod dixi intra decimumtertium lapidem, centum stadia sunt in Græco, miliaria nempe* $12\frac{1}{2}$

Cap. 48. Cum enim is.) *Guarinus locum hunc mirifice confudit, & pervertit. Est autem gravis, ac propè dixerim pia disputatio, qua Homeri sententiam de voluntate nostra animique impetibus divinitus oblatis explicat & defendit: qua de re hic commentari non licet.*

Ibid. Ast aliquis divûm.) *Vide quæ hoc loco annotavimus in Homerum de audiendis poëtis. Versus autem* Ἤτοι ὀισάμενος, *sive ita conjiciens est Odyss. 1339.*

Cap. 57. Ab eo quod est circumpositum.) ἐκ τοῦ περιέχοντος. *Guarinus* aërem *vertit. Sed ego istam hujus vocabuli significationem non satis commodam ratus, malui generalem ad verbum exprimere, ut vestes etiam, serta & alia id genus intelligantur, à quibus, quàm ab aëre facilius colorem accipiant statuæ.*

Cap. 61. Cum Æquis vicinis suis.) πρὸς σικανοὺς. *Legendum est* αἰκανοὺς. *qui sunt* Aequi: *quod & Dionysii ac Livii autoritas, & ipsa ratio, & liquidissima historia ostendit. Nihil enim huc attinet* Sicani, *utcunque antiquitus Itali: & tamen eos Guarinus levissimo mendo inductus retinuerat, ut & alibi.*

IN COMPARATIONEM.

Cap. 64. Thucidides refert.) *Historia est lib. 5. Locus Dionysii est initio lib. 8.*

PLVTARCHI TIMOLEON, GVILIELMO XY-landro, Augustano interprete.

Status Syracusarum Dione caeso.

SYRACUSARUM, antequam in Siciliam mitteretur Timo- I
leon, hic fuit status, ut Dio ejecto Dionysio tyranno statim do-
lo interfectus periit, dissipatis iis qui in vindicanda libertate Syra-
cusarum Dionem adjuverant; urbs alium post alium tyrannum fe-
rens, multitudine malorum propè ad solitudinem redacta fuit. Re-
liqua Sicilia partim bellis omninò fastata, civitatesque in ea dele-
tæ: pleræque urbes à barbaris convenis, militibusque stipendio
conductis tenebantur, qui facilè quasvis principatuum mutationes
admitterent. Dionysius itaque decimo quàm erat pulsus anno, ma-
nu stipendiariorum militum conducta, Nysæum Syracusas tunc
obtinentem pepulit: ac qui ante mirabiliter à parvis copiis erat
maxima omnium, quæ unquam fuerunt, tyrannide exturbatus; i-
dem haud minori miraculo de exule & abjecto, eorum, qui ejece-
rant ipsum, dominus est factus. Exinde Syracusani qui in urbe re-
manserunt, servierunt tyranno cùm alias haud clementi, tum verò
calamitatibus prorsus efferato: optimi & clarissimi civium ad Ice-
tam Leontinorum principem confugerunt, seque ei crediderunt, &
ducem eum delegerunt nihil quidem tyranno meliore; sed cum re-
fugium aliud non haberent, Syracusano, & cui ad bellum contra
Dionysium esset virium satis, se committebant. Interim Cartha- II
giniensibus magna classe in Siciliam advectis, eique subigendæ in-
tentis: perterriti insulares statuerunt mittere legatos in Græciam,
Corinthiorumque implorare auxilium: cùm cognatione & pristi-
nis eorum beneficiis freti, tum videntes urbem eam planè libertatis
studiosam, infestamque tyrannis semper fuisse, & maximè ac plu-
rima bella non principatus opumve cupiditate, sed pro libertate
Græciæ gessisse. Ac Icetas, ut qui eo bello non libertatem Syracu-
sanis, sed tyrannidem sibi quæreret, occulta cum Carthaginiensibus
statim agitare colloquia, palam Syracusanorum, institutum lauda-
re, eosque in mittendis legatis juvare: non auxilium illis ferri cu-
piens, sed sperans si (quod videbatur fore) Corinthii propter Græ-
cos motus, & occupationes auxilium denegassent, facilius se rem
ad Carthaginenses inclinaturum, eorumq; opera promptiore con-
tra Syracusanos, quàm tyrannum usurum. id ejus consilium post
detectum est. Vt legatio venit, Corinthii semper curam colonia-
rum, & præsertim Syracusarum, gerere soliti, fortè tunc nullo Græ-
co negocio occupati, sed in ocio & pace viventes, promptè auxi-
lium iis decreverunt. Cùm dux bello quæreretur, principesque III
eorum qui præstabant in urbe gloria, alium alius nuncuparent:
quidam è multitudine surgens, Timoleontem Timodemi filium
nominavit. Atqui is jam pridem repub. abstinebat, & spe & insti-
tuto ab ea re alienus: sed Deus quidam (opinor) illi homini ita in

Icetas Leontinorum tyrannus.

Corinthiorũ auxilium à Siculis imploratum.

mentem

mentem dederat: adeò & illustri favore Timoleontis designatio- *Timoleon ut*
num expedivit fortuna, & omnes ejus actiones, virtutemque sum- *dux a Corin-*
ma gratia exornavit. Natus erat Corinthi Timoleon claris paren- *thiis delectus*
tibus Timodemo & Demarista, patriæ amantissimus, & permansue-
to alioqui ingenio, attamen tyranni & malis hominibus longè in-
fensissimo ad rem bellicam adeo æqualis & temperatæ naturæ, ut &
in juvene magna prudentia, & in sene par fortitudo appareuerit.
Erat ei frater natu major, Timophanes nomine, dissimilis planè in- *Timophanes*
genii, temerarius, & à pravis amicis, peregrinisque militibus (quos *frater Timo-*
semper circa se habebat) ita corruptus, ut tyrannidis jam deside- *leontis.*
rio flagraret. In bello acer, nulliusque metuens periculi credeba-
tur, eoque permoverat cives, ut eum tanquam bellicosum & stre-
nuum virum exercitui præficerent. Quo in officio adjutorem ha-
buit Timoleontem, qui vitia ejus aut occultabat, aut extenuebat,
IV bona verò naturæ exornabat, laudesque augebat. In prœlio Co-
rinthiorum contra Argivos & Cleonæos Timophanes equitū dux,
devenit in grave periculum, ab equo suo, qui ictum exceperat, ex-
cussus, & in hostium agmen projectus, sociorumque parte dissipa-
ta statim metu, reliquis paucis contra multos pugnam ægrè susti-
nentibus. Hoc ubi vidit Timoleon, qui inter gravis armaturæ mi-
lites in acie erat, accurrit. Timophanique jacenti scutum præten-
dit, multisque spiculis, multis ictibus comminus armis & corpore
exceptis, ægrè hostes repulit, fratremque eripuit. Postea Corinthii
metuentes, ne, ut ante quoque ipsis acciderat, à sociis circumventi
urbem amitterent, statuerunt milites stipendiarios C C C C. alere,
iisque præfecerunt Timophanem. Is, justitia honestateque post- *Timophanes*
positis, statim in id incubuit, ut urbem suæ potestati subjiceret: ma- *Tyrannidem*
V gnoque numero primariorum civium indicta causa necato tyranni- *affectans*
dem occupavit. Graviter hoc latum Timoleonti, qui fratris im- *fratris consi-*
probitatem suam calamitatem duceret. Itaque primò hominem *lio cæditur.*
verbis aggressus, hortatus est, ut insanam istam infelicemque cu-
piditatem deponeret, injuriarumque in cives correctionē aliquam
quæreret. Contemptim hanc admonitionem respuente fratre, as-
sumpto ex necessariis Æschylo, cujus sororem Timophanes uxo-
rem habebat, ex amicis vate, quem Satyrum Theopompus, Ortha-
goram Ephorus & Timæus nominans, paucis interpositis diebus,
cum his fratrem accessit, qui uno ore summis eum precibus obte-
stati sunt, ut vel nunc ad sanam mentem rediret, institutumq; mu-
taret. Cùm is initio eorum dicta irideret, post etiam ad iram &
indignationem prolaberetur: Timoleon paululum secessit, velato-
que capite flevit: reliqui duo gladiis Timophanem confestim in-
terfecerunt. Facinoris hujus fama sparsa, optimi civium laudare
in Timoleonte odium malorum hominum, animique magnitudi-
nem, qui vir alioqui mansuetus, & suorum necessariorum amantis-
simus, tamen patriam familiâ, honestatemque & justitiam privato
commodo antiquiorem habuisset: qui fratrem pro patria strenuè

 pugnan-

pugnantem servasset, eundem tyrannidem insidiosè in patriam machinatū necasset. At qui vivere in populari reipublicæ statu non poterant, soliti ab ore principium pendere, gaudere quidem tyranni morte se simularunt: Timoleontem tamen conviciando, scelestumque facinus eum perpetrasse jactando, in mœrorem conjecerunt. A matre quoque audiens, indignè cædem filii ferente, diris imprecationibus se devoveri, cùm deprecatum ivisset, neque aspectum ipsius pertulit, domumq; venienti occlusit. Ibi verò summo in dolore animique perturbatione constitutus, statuit vitam inedia finire: amicis tamen id non concedentib. omnique eum deprecatione, omni vi cogentibus, vivere decrevit, sed solitarius. Itaque planè civilibus se negotiis removit, ac primis temporibus ne in urbem quidem unquam venit, sed animi æger in agris desertissimis vitam duxit. Ad hunc videlicet modum judicia, ubi non à ratione & philosophia robur ad agendum accipiunt, concutiuntur, ac facilè quavis vel laude vel vituperio præcipitia aguntur, suis consiliis & rationibus excussa. Oportet enim non solùm ipsam actionē justam honestamque: sed etiam consiliū, quo inducti eam suscipimus, constans esse, ac immobile, agendumq; est cum delectu: ne quemadmodum helluones summo appetitu cùm expetant cibos gulæ satiandæ idoneos, iis repleti statim satietate molestantur: ita nos quoque re confecta animo langueamus, emarcescente propter imbecillitatem animi honestatis concepta specie. Nam pœnitentia id quodque, quod est præclarè factum, turpe efficit: ac propositum, quod à certa scientia & consilio proficiscitur, nunquam mutatur, ne si successu quidem careat. Vnde Phocion Atheniensis, cùm instituto Leosthenis adversatus esset, atque hic rem feliciter egisse videretur, cernens propter victoriam eam Athenienses exultare, & sacra facere. *Nollem profectò*, inquit, *eum non usum fuisse illo successu: sed meum tamen consilium secutum Vellem.* Majoris est roboris Aristidis Locrensis factum, qui unus de Platonis amicis fuit. Hic Dionysio seniori, filiam ipsius in matrimonium petenti, respondit, Mortuam se, quàm tyranni uxorem, videre filiam suam malle: paulò post Dionysius liberos ejus necavit, interrogavitque per contumeliam, An adhuc in sententia de elocandis filiabus perstaret? respondit, factum quidem sibi dolere, dicti non pœnitere. Verùm hoc à majori est & perfectiore profectum virtute. Timoleontis autem animum dolor ille quem post facinus accepit, sive is fratris mortui miserationi, sive verecundiæ matris est adscribendus, adeo fregit, ut viginti ferè totis annis nullam insignem aut publicam rem attigerit. Cæterùm cùm esset dux belli nominatus, suffragiisque populi cupidè electus; Teleclides, cujus summa eo tempore erat Corinthi potentia atque gloria, assurgens cohortatus eum est ad res strenuè, &, ut bonum virum decet, gerendas; affirmans eum, si præclarè munus hoc obivisset, tyranni; sin ignaviter, fratris interfectorem existimatum à civibus iri. Parato jam ad navigandum Timoleon-

Marginal notes: VI (beside "…non po-"); *De constantia præceptum.* (beside "re: amicis tamen…"); VII (beside "xit. Ad hunc videlicet…"); VIII (beside "quidem careat. Vnde Phocion…"); IX (beside "majori est & perfectiore…").

moleonte, militesque colligente, literæ Corinthiis ab Icetà allatæ *Icetæ prodi-*
sunt, mutationem ejus, proditionemque indicantes. Vt primùm *tio detegitur.*
enim profecti fuerant Corinthum Syracusanorum legati, apertè
cum Carthaginiensibus se conjunxerat, cum iisque hoc agebat,
ut, ejecto Syracusis Dionysio, ipse tyrannidem teneret. veritus au-
tem, ne maturius venientibus à Corinthio copiis & imperatore, ir-
rita ejus consilia redderentur, scripsit ad Corinthios, nihil esse i-
psis opus sumptibus ac labore, neque esse cur in Siciliam veniant,
ibique depugnent: præsertim cùm id Carthaginienses ipsis, ne fa-
ciant, interdicant, classemque ipsorum multis navibus operiantur:
eos à se, ipsis cunctantibus, necessitate eo compulso socios ad de-
X bellandum tyrannum assumptos. His literis lectis etiam hos, qui-
bus ad eam expeditionem parum erat alacritatis, ira contra Icetam
stimulavit, ut in adornanda rebusque necessariis instruenda, ac
quàm primum emittenda classe Timoleontem juvarent. Paratis *Ostenta.*
navibus, militibusque commeatu præbito, sacerdotes Proserpi-
næ per quietem imaginatæ sunt, videre se Cererem & Proserpi-
nam ad iter accingentes, dicentesque, navigaturas sese cum Ti-
moleonte in Siciliam. itaque Corinthii sacram triremem paravêre,
& Dearum istarum navim nominaverunt. Timoleon Delphos pro-
fectus, Deo sacris operatus est: cùmque ad oraculum descende-
ret, tale ei signum accidit. Vitta quædam coronas insertas, intex-
tasque acu habens victorias, fortuito casu in caput ipsius delata
est: ita ut videretur à Deo coronatus ad res gerendas emitti. Proin-
de cum navibus Corinthiis septem, Corcyrensibus duabus unaque
XI Leucadia, noctu solvit, ventoque secundo pelagus navigavit. Tum
cœlum subitò findi supra navim visum, multumque & lucidum
ignem effundere. Inde fax, iis, quarum in mysteriis usus est, assi-
milis exstitit, & cursum comitata est, in eamq; partem delata, qua
maximè Italiam versus nautæ naves dirigebant. Vates hoc ostento
testimonium ferri somnio sacerdotum dixerunt, Deasq; auxiliatri-
ces hujus expeditionis, cœlitus eo fulgore præluxisse. Proserpinæ e-
nim sacram esse Siciliam, quam & raptam in ea insula fabulantur, &
insulam ei, cùm primùm detecta visendam se Diti præbuisset, mune-
ris loco (qualia Græcia *naclypteria* vocant) datam. Hoc pacto navi-
gatione divinitus propiciis signis confirmata, celeri cursu altum
transuecti, inde Italiæ oram legerunt. Sed quæ ex Sicilia annuncia-
bantur, magnam solicitudinem Timoleonti, militibus tristitiam at- *Timoleontis*
tulerunt. Icetes enim prælio Dionysium vicerat, ac plerisque Syra- *in Siciliam*
cusarum partibus occupatis, eum in arcem, eumque locum, qui In- *expeditio.*
sula dicitur, compulsum obsidebat, munitionibusque arcem cinge-
bat: Carthaginensibus autem consuluerat, curarent, ne Timoleon
in Siciliam egredi posset, sed eo repulso ipsis inter se per ocium di-
XII videre insulam liceret. Igitur hi triremes viginti Rhegium mittunt,
quibus vehebantur legati Icetæ ad Timoleontem, similem factis
orationem meditati, deceptionibus speciosis, prætextibusque ma-

lorum conſiliorum Icetæ conſtantem. Erant autem hæc ipſorum poſtulata: Timoleon, ſi quidem vellet, veniret ad Icetam conſiliarius & ſocius rerum optimo jam loco conſtitutarum: naves autem, militesque Corinthum remitteret: quippe bello propè jam confecto: prohibiturisque, & ad pugnam paratis Carthaginenſibus, ſi vi ad inſulam accedere conaretur. Vt ergo Rhegium appulêre Corinthii, & in hanc legationem inciderunt, Pœnoſque haud procul inde naves in ſtatione tenere viderunt, injuriam quidem ſibi factam iniquè tulerunt, itaque omnes in Icetam, metus pro Siculis inceſſit, quos cernebant haud dubiæ præmium Icetæ proditionis, Carthaginienſibus tyrannidis propoſitos. Videbatur autem fieri non poſſe, ut vel barbarorum naves duplas ad ipſorum, claſſis numerum, vel, ſi arte iis evitatis inſulam tenuiſſent, Icetæ copias ſuperarent. Veruntamen ut cum legatis, primoribusque Carthaginienſibus congreſſus eſt Timoleon, placidè reſpondit: Aſſentiri ſe ipſorum poſtulatis, quid enim poſſet recuſans: velle tantum ſe coram Græca & communi ſocietate, juncta Rheginorum civitate. his conditionibus ſibi propoſitis approbatisque diſcedere, id enim & ſibi ad ſecuritatem maximè conducturum: & ipſos Carthaginienſes eo conſtantius ea, quæ Syracuſanorum cauſa pollicerentur, conſervaturos, ſi teſte populo id promitterent. Eo ille ſe dimittebat, dum arte tranſitum in inſulam ſibi & claſſi ſuæ expediret: ducesq; Rheginorum univerſi hanc ejus technam adjuvabant, cupientes Corinthios Sicilia potiri, ut quia à barbarorum vicinitate ſibi metuerent: Itaque concione populi advocata, ac. ne ad alias res agendas cives digrederentur, portis clauſis, progreſſi ad multitudinem, prolixo uſi ſunt ſermone, unuſque ſubinde alteri de eadem re diſſerendi materiam præbendo rem ad finem non perduxerunt, tempus trahentes, ut interea Corinthiorum navibus ſolvendi ſpacium eſſet: detinebantque eo modo Carthaginienſes in concione, nihil ſuſpicantes ſiniſtri, cùm ipſe quoq; Timoleon intereſſet, & jamjam verba facturum ſe oſtenderet. Cui ſimul ac renunciatum eſt cæteras naves ſolviſſe, unam adhuc ipſum opperiri; per turbam ſe ſubducens, occultantibus ſimul iis, qui apud tribunal conſtiterant, Rheginis, ad mare deſcendit, celeriterque avectus eſt.

Aſtu decepto Pœnis in Siciliam traiicit Timoleon. XIII

XIV Ita Corinthiorum claſſis Tauromenium Siciliæ urbem appulit, vocata jam pridem, receptaque tunc ab urbe principe Andromacho. Fuit pater Timæi hiſtoriæ ſcriptoris, omnium Siciliæ principum præſtantiſſimus, qui & ſuis civibus & juſtè, & ſecundum leges præerat, & haud occultum ſemper contra tyrannos odium geſſerat: qua de cauſa, tum quoq; Timoleonti urbem ſuum receptaculum exhibuit, civibusque perſuaſit, ut Corinthiis in liberanda tyrannis Sicilia auxilium ferrent. At Carthaginenſes, avecto Timoleonte concioneque ſoluta cùm ægrè ferrent dolo ſe inductos, jocandi occaſionem Rheginis præbuerunt, quod homines Pœni acta per fraudem vellent reprehendere. Proinde Carthaginenſes Tauromenium legatum

Andromachus Timoleontem adiuvat.

tum triremi mittunnt, qui superbè multa cum Andromacho collocutus, minatusque (ut est mos barbarorum) gravia, nisi confestim Corinthios expelleret, tandem manum supinam ei ostendit, eamq; rursus demittens, urbem priori manus formæ similem, posterioris modo se prostraturum jactavit. Ad quod ridens Andromachus, nihil aliud respondit quàm quod manu itidem modò supinata, modò in pronum declinata, jussit abire hominem, nisi ad eundem modum cum navi sua vellet agi.

XV At Icetas nuncio Timoleontis in Siciliam adventus perterritus, multas Carthaginiensium triremes ad se vocavit. Quamobrem Syracusanis subiit de sua prorsus salute desperare, cùm viderent portum suum à Carthaginiensibus, urbem ab Iceta, à Dionysio arcem teneri: Timoleontem verò tanquam tenui limbo, Tauromenio oppidulo Siciliæ adhærere, non magna spe, & parvis cum copiis. Neque enim præter mille milites, & alimenta ad eos sustentandos necessaria habebat quicquam: & urbes malis attritæ diffidebant ei, animis contra omnes exercitum duces exasperatis. Quod factum est maximè culpa Calippi & Pharacis, quorum alter Atheniensis, alter Spartanus fuit. hi enim cùm libertatis restituendæ tyrannorumque evertendorum causa uterque se venisse jactasset, ita Siculorum res afflixerant, ut calamitates à tyrannis illatas omnibus modis, quàm præsentia mala, tolerabiliores crederent: meliusque cum iis actum, qui in servitute mortem obierant, quàm qui eam libertatem vidissent. Idcirco Corinthium nihilo illis meliorem futurum opinantes, seque iisdem, quibus ante, peti fraudibus, inescarique promissis blandis bonarum rerum, dum novo domino cicures fierent: omnes Corinthiorum pollicitationes suspectas habuerunt, ac repudiarunt.

XVI Adranum est oppidum, exiguum sanè, sacrum Adrano Deo, qui per totam Siciliam magnopere colitur: hujus civibus incessit discordia, & pars Icetam vocabant, pars (quod præter ipsos in Sicilia fecerat nemo) Timoleontem. Accidit autem fortuitò, ut, uterque dum festinat, eodem tempore ad oppidum ambo pervenirent. Icetas adducebat quinque millia militum; Timoleon cum mille ac ducentis militibus Tauromenio (unde distat stadiis CCCXL.) profectus, prima die non magna itineris parte confecta, consedit. Postera die magnis itineribus, difficilibusque superatu contendens, vergente jam die, prævenisse ad oppidum, & castra facere Icetam accepit. Eo audito, centuriones primos sistere gradum jussere, ut, corporibus cibo quieteque refectis, alacriores ad pugnam essent milites. At Timoleon circumiens, oravit, ne id facerent, sed celeriter ducerent ad hostes, quos consentaneum erat, modò itinere superato, circa tentoria facienda, sumendumque cibum occupatos, ad pugnam non esse compositos; simul ipse scuto correpto, princeps agmen, tanquam ad exploratam victoriam, duxit. Milites intrepidè secuti ducem, ad hostes aliquanto minus quàm triginta stadiis adhuc distantes properarunt. Hos ita perturbavère suo impetu, ut extemplò in fugam

Adranum urbem capit, & Icetam vincit Timoleon.

ſe conjecerint: itaque non multo plures trecentis occiſi ſunt, capti ſexcenti; capta etiam caſtra. Adranitæ vero portis apertis Timo- XVII leonti ſe dediderunt, cum horrore & admiratione nunciantes, commiſſo primùm prœlio, ſacras templi januas ſua ſponte apertas fuiſſe, viſamque Dei haſtam ſumma cuſpide concuti, faciemque ſudore fluere: quibus (opinor) non præſens tantum victoria, ſed & reliquæ actiones, quibus auſpicatum initium ea præbuit, ſignificabantur. Statim enim urbes Timoleonti ſe, miſſis præconibus adjunxerunt: & Mamercus Catanæ tyrannus, bellicoſus vir & pecuniæ vi magna inſtructus, ſocietatem cum eo coivit. Sed longè omnium fuit maximum, quod Dionyſius ipſe, jam rebus deſperatis, ac ferè expugnatus, Icetam, turpiter victum contemnens, admiratus Timoleonem, huic & Corinthiis ſe arcemque dedidit. Quam inſperatam fortunam amplexus Timoleon, Euclidem & Telemachum Corinthios in arcem miſit, ac quadringentos milites, non eos quidem confertim, neque apertè (id enim fieri non poterat, hoſtibus portum tenentibus) ſed occultè aliis poſt alios intrantibus. Ita milites arcem, regiamque cum omni apparatu bellique inſtrumentis occupaverunt. Erant cùm haud pauci equi in arce, & XVIII omnis generis machinæ, jaculorumq; copia: tùm armorum ea multitudo, antiquitus eò congeſta, quæ ſeptuaginta millibus hominum armandis ſufficeret. Habebat etiam ſecum Dionyſius militum duo millia, quos ipſos etiam, ſicut & reliqua omnia, Timoleonti tradidit. Ipſe accepta ſecum pecunia, & paucis aliquot amicis, clam Iceta navigio inſula exiit, & ad Timoleontis caſtra pervenit: ac tum primùm privatus humiliſque viſus, unicâ navi, parvaque cum pecunia Corinthum miſſus eſt. Natus fuerat, educatuſque in tyrannide omnium maxima illuſtriſſimaque, eam per decem annos tenuerat: poſt Dionis expeditionem duodecim annos reliquos certaminibus belliſque fuerat jactatus, & graviora in tyrannide paſſus iis, quæ aliis intulerat mala. Siquidem & filiorum adultorum cædes, & filias virgines conſtuprari vidit, ſororem eandem & uxorem ſuam ab hoſtibus vivam libidine turpiſſima contaminari, & vi necatam unà cum liberis in mare demergi aſpexit. de quibus accurate in Dionis vita à nobis ſcriptum eſt. Dionyſium verò advectum Corin- XIX thum, nemo omnium Græcorum fuit qui non videre & compellare cuperet: alii ejus calamitatibus odio ipſius gaudentes accedebant, ut abjectum à forma veluti conculcarent: alii ad fortunæ mutationem animos quoq; ſuos accommodantes, miſerationeq; permoti, intuebantur magnam occultarum & divinarum cauſarum vim, quam in imbecillos, & omnium conſpectui expoſitos exerceret homines. Neque enim ea tempeſtate opus vel naturæ, vel artis tale exſtitit, quale fortuna in Dionyſio exhibuit. Nam qui paulò ante Siciliæ fuerat tyrannus, tum Corinthi in foro obſoniorum verſabatur, aut in unguentaria taberna ſedebat, vinum è caupona dilutum bibens, ac cum meretricibus joco certans, cantatrices docens, ac

Oſtentum.

Dionyſius tyrannus Timoleonti ſe dedit.

Dionyſii tyranni mire varia fortuna.

cum

cum illis de modulatione & concinnitate theatricarum cantilenarum contendens. Hæc alii ab eo, tanquam homine alioquin ocio indulgente, ignavoq; suapte natura, & luxuriæ dedito fieri putabant: alii, ut contemptum se Corinthiis redderet, neque terrori eis esset, aut suspicionem aliquam præberet, quasi mutationem vitæ ægrè ferens aliquid novi moliretur, de industria ita se composuisse, contraque naturam suam ocio isto stoliditatis simulationem induisse
XX existimabant. Sanè dicta quædam ejus memorantur, ex quibus apparet, præsentem vitæ suæ conditionem ita, ut erat ingenuo homine dignum, ab eo latam fuisse. Nam Leucadem avectus (quæ colonia itidem, ut Syracusæ, est Corinthiorũ) idem sibi evenisse dixit, quod pueris qui aliquid deliquissent. ut enim illi cum fratribus læti conversarentur, parentes pudoris causa fugerent: sic se quoq; verecundia urbis, quæ Syracusas & Leucadem procreasset, libenter hîc cum Leucadiis fratribus vivere. Corinthi hospiti cuidã incivilius ipsum propter consuetudinem cum philosophis (qua tyrannus adhuc delectatus fuerat) subsannanti, tandemque, *quidnam Platonis ipsi sapientia profuisset*, interroganti: *Nihilne*, respondit, *tibi videmur fructus a Platone consecuti, qui fortunæ mutationem ita perferimus?* Aristoxeno Musico, aliisque nonnullis ex ipso quærentibus, unde, & quæ ipsi contra Platonem reprehensio extitisset: Tyrannis, inquit, cùm multorum sit malorum plena, nullum tamen in se tam grave malum habet, quàm quod nemo eorum, qui amici nomen usurpant, liberè cum tyranno loquitur: hi me Platonis benevolentia
XXI spoliarunt. Quidam ut facetus videretur, intrans ad Dionysium vestem excutiebat, quomodo solent, qui accedunt tyrannos: huic Dionysius cavillum reddens, jussit exeuntẽ idem facere, ne quid forte suffuratus secum auferret. Cùm Philippus Macedo in comparatione per jocum de carminibus, & tragœdiis, quas Dionysius senior reliquerat, mentionẽ faceret: simularetq; se mirari, quodnam ei ad eas componẽdas tempus vacasset. haud ineptè respondit Dionysius, tum temporis eum his rebus vacasse, quo ipse, & Philippus, aliique qui beatorũ nomine censerentur, cululis sese oblectare consuevissent. Plato quidem, antequam Corinthũ veniret Dionysius, à vivis excesserat. Diogenes verò Sinopensis, ut primum ei occurrit: Quàm indignam, inquit, te ipso vitam toleras ô Dionysi? Tum Dionysius id dictum expendens: Bene, ô Diogenes, qui fortunã nostram miseraris. Quid, ait ille, tu me tuam vicẽ dolere censes? ac non potius indignari, te tantum mancipiũ ac dignum, qui in tyrannide, sicut & pater tuus, ætate exacta moriare hîc nobiscum ludentem & luxuriantem degere. Et profectò mihi cum his comparanti Philisti voces, quas de Leptinis filiabus edit, deplorans earum sortem, quæ de magnis tyrannidis bonis ad vitæ conditionem abjectam & sordidam deciderint: voces, inquam, istæ muliercula alicujus lamentationes videntur, alabastra, & purpuras, & aurum desiderantis. Atque huc quidem ab instituto nostro, qui vitas certorum hominũ in præsentia

Dicta aliquot Dionysii.

Philosophiæ utilitas.

Tyrannis.

Ocium principum.

Leptinis filiæ.

ſtylo perſequimur, non aliena neque inutilia cenſemus lectorem non properantem neque occupatum aliis negociis judicaturum.

Felicitas Timoleontis.

Cæterùm non minus admirationis meruit Timoleontis, quàm Dionysii, inopinata fortuna. XXII
Quinquageſimo enim quàm in Siciliam venerat die, arcem Syracuſarum accepit, Dionyſiumq; Corinthum miſit, quare animati Corinthii duo millia peditum, ac ducentos equites ei miſerunt: qui cùm in Thurios uſque profecti eſſent, difficilimum inde in Siciliam trajectum ſibi fore intelligentes, cùm Carthaginienſes multis navibus mare tenerent, coacti occaſionis expectandæ cauſa ibi quieſcere, ad pulcerrimũ factum ocio ſuo uſi ſunt.

Corinthiorũ in Thurios fides.

Thuriis enim ad bellũ Bruttiis inferendũ profectis, urbem ſibi comiſſam ab omni maleficio illæſam ſumma fide perinde atq; patriam ſuam conſervarunt. Icetes autem arcem Syracuſanam obſedit, ac XXIII
ne invehi navigiis cibus poſſet Corinthiis, prohibuit: Timoleonti verò duos milites barbaros ſubmiſit Adranum, qui eum dolo necarent.

Inſidiis Icetæ ut elapſus Timoleon.

Cùm alias non exquiſita corporis utebatur cuſtodia Timoleon, tum eo tempore inter Adranitas, Deo colendo intentus animiq; ſecurus verſabatur. Itaq; percuſſores cùm fortè audiviſſent eum rem ſacram facturũ, pugiones ſub veſte gerentes in templum venerunt, immiſtique turbæ aram circumſtanti, paulatim ſe propius ad eum receperunt. Iamque in eo articulo res erat, ut ſeſe mutuò cohortati facinus aggrederentur, cùm quidam alterũ eorum gladio in caput incuſſo ſternit: eoq; corruente, ſtatim ut erat cum gladio, ad ſaxum quoddam ſublime ſe curſu proripuit. At percuſſorum alter aram complexus impunitatẽ à Timoleonte petit, omnia ſe indicaturum pollicitus: eamq; dante Timoleonte fatetur, ſe cum altero qui nunc interfectus eſſet, ſubmiſſum, ut ipſum occiderent. Interim alter de ſaxo à quibusdam abreptus, adductuſq; vociferatur nihil ſe peccaſſe, ſed jure hominem trucidaſſe, qui patrẽ ipſius ante apud Leontinos interfeciſſet: habebatq; ejus rei nonnullos teſtes, qui ſimul fortunæ admirabantur ſolertiam alias per alias res moventis, & omnia è longinquo producentis, atque inter ſe contexentis, rebusq; diverſiſſimis & nihil inter ſe habentibus commune eadem principia, eosdemq; fines accommodantis.

Fortuna.

Et hunc quidem Corinthii decẽ minis donaverunt, quod numini Timoleontis curam gerenti juſto ſuo affectu inſerviviſſet, iramq; ſuam dudum conceptam, non pridẽ exſaturaſſet, ſed magna fortuna ſuã cauſam eo uſq; reſervaſſet, dum ſimul & ſalutem Timoleonti afferret. XXIV
Atque præſens ea fortuna bonam ſpem etiam futurorum injecit, & in veneratione habendum ſibi omnes cuſtodiendumq; Timoleontem cenſebant, virum ſcilicet ſacroſanctum, & Deûm voluntate ad vindicandam Siciliam miſſum.

Barbari Syracuſas occupant.

Icetes autẽ hoc ſuo conatu fruſtratus, cùm videret multos Timoleonti accedere, ſuccenſens ſibi ipſi, qui tantis Carthaginienſium copiis ita uteretur hactenus, quaſi earum puderet ipſum, ac furtim modò ab illis auxilia ſumeret: Magonem ducem cum tota claſſe Syracuſas accerſivit. Mago claſſe centũ & quinquaginta navium terribi-

ribilis, portum occupavit: in urbem verò millia peditum sexaginta eduxit, atq; collocavit. Quare omnibus jam videbatur fore, id quod dudum ferebatur metuebaturq;, ut Sicilia planè in potestatem barbarorū veniret. Nunquam enim Carthaginienses, inumeris quidem gestis in Sicilia bellis, Syracusas capere potuerant: tunc verò tradente eas Iceta videbatur urbs nihil esse aliud quàm castra barba-
XXV rorum. Corinthii autem in arce collocati, magno erant in periculo summisque premebantur difficultatibus: nam & cibi penuria ingruebat portibus omnibus obsessis, & continentibus pro defendenda arce certaminibus, divisi ad omne genus propugnandi defatigabantur. Tulit tamen his opem Timoleon piscatoriis naviculis ac lintribus cibū Catana subvehens, quæ maximè orta tempestate per barbarorum naves fluctibus & æstu disjectas intrabant. Quod animadvertentes Icetes & Mago, Catanā, unde commeatus obsessis adferebatur, statuerunt capere: copiarumq; robore delecto Syracusis avecti sunt. At Neo Corinthius, dux eorum qui obsidebantur, conspicatus ab arce hostes qui relicti erant custodias negligenter agere, subitò in palantes impetū fecit, cæsisq; aliis, aliis fugatis, Achradinam occupavit, quæ est Syracusarum pars validissima & optima. est enim urbs Syracusana ex multis quodammodo oppidis compacta. Ibi cùm & alimentorum, & pecuniæ magnam copiam reperisset, inde in arcem redire non ratus fore consilium, Achradinæ mœnia communivit, propugnaculisq; excitatis arci annexā custodivit. Magonem verò & Icetam jam Catanæ appropinquantes eques Syracusanus assecutus, captam esse Achradinam docuit: quo nuncio perturbati, celeriter reversi sunt, neq; capta ea urbe, quā petierant, & quam
XXVI tenuerant, amissa. Atque hæc quidem hactenus gesta prudentiæne & virtuti, an verò fortunæ imputanda sint, habet res controversiam: quod hæc consecutum est, omninò fortunæ acceptum fieri debet. Milites Corinthii, quos in Thuriis commoratos demonstravimus, metu triremium Carthaginiensium, quæ duce Annone ipsos observabant, cùm fortè permultos dies mare venti agitarent, terrestri itinere per Brutios pergere statuerunt: ac partim verbis, partim vi transitu per barbaros patefacto, Rhegium pervenerunt, mare adhuc tempestate vehementi tenente. Tum Anno, ut neque exspectavit ulterius Corinthios, & frustra ibi se desidere censuit, persuadens ipse sibi, ad decipiendum hostē se callidum & sapiens invenisse quiddā, nautas coronari jussit, triremesque suas Græcis scutis & purpura exornavit. Ita paratus, Syracusas advectus est, & juxta arcem impetuosius navigans, cum plausu risuq; clamavit, venire se devictis Corinthiis, quos trajicere ausos in mari deprehendisset: sperans, eo se
XXVII mœsticiam obsessis allaturum. Annone ad hunc modum ineptis præstigiis nugisq; intento, interim Corinthii, qui per Bruttios Rhegium pervenerant, nemine fretum custodiente, cùm ventus etiam subitò concidisset, fretumq; fluctibus vacuum & placidum appareret, celeriter lembis & piscatoriis naviculis, quæ ad manum erant, con-

Neo Achradinam occupat.

Vt Corinthii è Thuriis in Siciliam pervenerint.

conſcenſis trajecerunt in Siciliam: tantaq; ſunt uſi tranquillitate,ut juxta naves equi etiam loris tracti traxerint. TransvectosTimoleon ad ſe recepit, ſtatimque Meſſanam occupavit: inde compoſitum agmen Syracuſas verſum duxit,fortunæ & rebus geſtis magis, quàm copiis fidens: neq; enim amplius quatuor millibus ſecum habebat.

Carthaginienſes Siciliam deſerunt,

Mago,ubi hoc annunciatum eſt,perturbatus,ſibiq; metuens,in ma- XXV
jorem adhuc ſuſpicionem tali occaſione venit. In paludibus circa III
urbem, quæ multam fontanam aquam potabilem, multam etiam è ſtagnis & fluviis ad mare defluentibus excipiunt, magnus eſt anguillarũ proventus,ac quolibet ibi tempore capi à quovis poſſunt. Has mercenarii utriusq; partis milites per ocium & inducias venabantur:ut autem erant Græci, neq; privatorũ ullas habebant odiorum cauſas,in prœliis ſtrenuè pugnabant, factis induciis congredi inter ſe ac confabulari ſolebant. Tum quoq; piſcationi ex æquo vacantes,de maris ejus pulcro & commodo ſitu,locorumq; natura ſer-
monem habebant. Ac quidam è Corinthiorũ ſtipendiariis: Vos au- XXIX
tem,inquit,cùm ſitis Græci,tantam urbem,totq; bonis inſtructam, barbaris in ſervitutem tradere, peſſimosque & crudeliſſimos Carthaginenſes patriæ noſtræ communi viciniores reddere ſtudetis: contrà quos, ut Græcia plures adhuc objectas haberet Sicilias, optandum erat. An eos tantis collectis copiis venire à columnis uſq; Herculis & Atlantico mari putatis, ut pro Icetæ principatu bellum gerant?cui ſi mens ducis fuiſſet,nõ ſanè majores ſuos expuliſſet,neque hoſtes in patriam adduxiſſet, ſed à Corinthiis & Timoleonte qantum æquum fuiſſet ipſum habere honoris potentiæq; impetraſ-
ſet Hic ſermo à militibus per caſtra divulgatus, Magoni jamdudũ XXX
occaſionem aliquam diſcedendi quærenti, anſam præbuit ſuſpicandi ſe proditum. Quamobrem Iceta,ut maneret,rogante, ac, quantum hoſti præſtarent viribus,docente,ratus non tam ſe à copiis inſtructiorem, quam virtute & fortuna inferiorem eſſe,turpiter, nullumq; homine dignum ſecutus conſilium,emiſſa è manibus Sicilia, ſubitò ſolvit, & in Africam navigavit. Poſtridie adfuit Timoleon, ſuosque in acie conſtituit: ut verò de fuga reſciverunt,navaliaque deſerta conſpexêre, ridere ſubiit timiditatem Magonis,circumeunteſque in urbe præmium ei, qui indicaſſet quonam Mago ipſos fugiens perveniſſet, per præconem polliciti ſunt. Iceta tamen etiamnum in contentione perſeverante, urbiſq; ſemel apprehenſæ ſpem tenendæ non dimittente,ſed partibus,quas tenuerat, validis & oppugnatu difficilibus inhærente:Timoleon copias partitus qua maximè vi opus erat,juxta Anapum flumen urbem aggreſſus eſt;alios, duce Iſia Corinthio, ab Acrathina eam adoriri juſſit, cũ tertia parte Dinarchus & Demaratus, qui poſteriores copias Corintho adduxerant, ad Epipolas ſubiverunt.

Syracuſæ à Timoleonte captæ.

Vndiq; eodem momento factus eſt
impetus,verſoq; in fugam Iceta cum ſuis,continuò ejectis hoſtibus, XXXI
captæ ſunt Syracuſæ. Atq; id quidem fortitudini pugnantium Corinthiorum,& ducis ſtrenuitati adſcribi meritò debet: quod autem

nemo

nemo ipsorum neque periit, neque vulnus accepit. Timoleontis fortunæ opus est, certare quodammodo cum virtute ejus visæ, ut majorem apud homines admiratione ea, propter quæ beatus prædicaretur, quàm quorum causa laudem meritus erat, invenirent. Non enim Siciliam modò & Italiam omnem confestim fama implevit, sed intra paucos dies Græcia magnitudinem rei gestæ celebravit: adeò ut Corinthii dubitantes adhuc, an classis in Siciliã appulisset, simul & salvos suos, & victores esse acceperint. Tantus erat successus, tantam rerum gestarũ pulcritudini celeritatem fortuna adden-
xxxii te. Arce potitus Timoleon, non (quod Dioni acciderat) parcendũ ei propter elegantiam loci, magnificentiamq; operum statuit; sed cavens sibi ab ea quæ Dionem calumniis objecerat, & ad extremum exitio fuit, suspicione, Syracusanis edixit, ut quibus esset volentib. ii ferro instructi adessent, unà demolituri tyrannorum propugnaculum. Ascenderunt eò universi, certissimumq; libertatis principium edictum & diem illum putantes, non arcem modò, sed & domos & monumenta tyrannorum everterunt & solo æquarunt. Statim complanavit locum, in eoque ædificavit Curiam in qua judicia celebrarentur, gratificans ea in re civib. & popularem reip. statum supra tyrannidem collocans. Cæterum urbe potitus, civium paucitatem miram invenit, aliis per bella ac seditiones absumptis, aliis propter
xxxiii tyrannos in exulium profectis. Ac tanta fuit Syracusis solitudo, ut magna in foro ac densa enata fuerit sylva, in qua equi tum pascebantur; equisonibus in herba decumbentibus. Reliquæ urbes, paucis admodum exceptis, cervorum erant, & aprorum plenæ in suburbanis & circum muros sæpe ociosi homines venabantur. Neq; eorum, qui in arcibus & castellis habitabant, quisquam vocanti in urbem optemperabat: horrebant omnes oderantq; forum, rempublicam & tribunal, unde pleriq; ipsis tyranni exstitissent. Propterea visum est Timoleonti & Syracusanis Corinthũ scribere, ac petere, ut è Græcia coloni Syracusas mitterentur. Alioquin & fore videbant ut agri non colerentur, & impendere magnum ex Africa bellũ putabant: allatum enim erat, Carthaginienses Magoni ob bellum male administratũ iratos, corpus ejus (nam mortem sibi ipse conssciverat) in crucem egisse, magnasq; conducere copias, quas appetente vere in Sici-
xxxiv liam trajicerent. Corinthii, ut redditæ sunt ipsis litteræ, simul præsentibus legatis Syracusanis eos obtestantibus, ut curã gererent civitatis, ac denuò eam conderent. Syracusas nequaquam sibi vindicaverunt, neq; prærogativam suam arripuerunt: sed primùm sacra Græciæ certamina, maximosque adeuntes conventus, præconẽ edicere jusserunt, Corinthios tyrannidem, quæ Syracusas tenuisset, evertisse, tyrannumq; expulisse: nunc quoq; liberum facere iis quicunque vellent; ut agros Syracusanos, & reliquæ Siciliæ æquis & justis conditionibus inter se dividentes, Syracusas ac reliquas Siciliæ urbes liberi suisq; utentes legibus habitarent. Inde in Asiam & insulas, ubi plurimos exsulũ sparsim degere audierant, dimissis nunciis

Arx Syracusana exscinditur.

Sicilia & ipsa Syracusæ quam deserta.

Magonis supplicium.

Colonia in Siciliam deducta.

omnes Corinthum vocarunt, polliciti ſuis ſumptibus ſe illis naves,
ducesque, qui Syracuſas eos reducerent, daturos. His ita edictis,
Corinthiorum civitas juſtiſſimam pulcerrimamq; eſt adepta laudē,
multoſq; ad æmulationem excitavit: quippe quæ tyrannis liberaſſet
regionem, à barbaris ſervaſſet, eamque ſuis reddidiſſet. Qui Co- XXXV
rinthum convenerunt, cùm non eſſet juſta eorū multitudo, ut ipſis
adderentur coloni è Corintho reliquaque Græcia, oraverunt: cùm-
que haud minus decem millibus hominum collecta eſſent, Syracu-
ſas navigaverunt. Iam ad Timoleontē ex Italia etiam, Siciliaq; ma-
gnus hominum numerus confluxerat. Proinde cùm ad millia (ut A-
thanes tradit) ſexaginta omnis multitudo excreviſſet, agros Timo-
leon, ædes mille talentis vendidit: ſimul & Syracuſanis, qui erant ſu-
perſtites, facultatē ſuas domos redimendi concedens, & populo pe-
cuniæ copiam conficiens. Tanta enim laborabant paupertate, ut ad
alios, ac belli inprimis ſumptus, coacti ſint etiam ſtatuas tyranno-
rum divendere, ſuffragiis de una qualibet latis, accuſataq; ea, ut tan-
quam homines judicio damnatæ mulctarentur. Quo quidē tempo-
re ſolam Gelonis ſtatuam, antiqui tyranni, à Syracuſanis venditioni
Gelo. tradunt exemptam: quem honorē Geloni habuerunt ob victoriam, XXXVI
quam de Carthaginenſibus ad Himerā fluviū obtinuit. Exſuſcitata
hoc pacto civitate, & undique in eam confluentibus civibus, Timo-
leon ut reliquas etiam urbes liberaret, omneſq; in Sicilia tyrannides
Icetes. exſcinderet, exercitum ad urbes circumduxit. Et Icetam quidem eò
adegit, ut à Carthaginenſibus deſciſceret, ſponderetque arces ſe de-
moliturum, & in Leontinis privatam vitam acturum. Leptinem, A-
polloniæ, & multorum præterea oppidorum tyrannum, cùm is ſe
imminente jam periculo ne vi caperetur dediſſet: Corinthū miſit,
rem pulcrā exiſtimans fore, ſi tyranni Siciliæ in ea urbe quæ Siculis
civitatibus ortum præbuiſſet, exſules abjectæq; ſortis ſpectarentur.
Inde Syracuſas reverſus, ut conſtitutioni Reipub. animū intenderet,
miſſiſq; Corintho legumlatoribus Cephalo ac Dionyſio ut ſummis
ac præſtantiſſimis ſtatutis ſanciendis adeſſet. Vt interim milites ſti-
pendiarii aliquid agerent, ſimulq; ex alieno viverent, cū Dinarcho
& Demarato eos in Carthaginienſium ditionem miſit: hiq; multas
civitates à barbaris ad ſe pertraxerunt, ac non ſolùm in omnium re-
rum abundantia vixerunt, ſed pecuniam quoq; ad belli ſumptus ex
Carthaginienſium alia in Siciliam expeditio. præda confecerunt. Interim Carthaginienſes Lilybæū appulerunt, XXXVII
ſeptuaginta millia militū, ducentas triremes, milleq; onerarias ad-
ducentes, quibus machinæ, quadrigæ, frumenti plurimū & reliqua
belli inſtrumenta vehebātur. Non enim, ut ante, parte modò Siciliæ
tentare, ſed tota ſimul inſula exigere Græcos ſtatuerant: & erat pro-
fectò copiarū ſatis ad ſubigendos omnes Siciliæ habitatores, etiam
nullo morbo, inteſtinoq; malo vexatos & perditos. Ergo ut perce-
perunt, ſuā ditionē vaſtari: infeſto ſtatim agmine contra Corinthios,
ducibus Aſdrubale & Amilcare, profecti ſunt. Nuncio rei Siracuſas
allato, tantus propter copiarū hoſtilium molem animos omnium
percu-

perculit terror: ut de tot hominum millibus ægrè inventa ſint tria,
qui arma capere, & Timoleontem ſequi auderent. Quin etiam de
quatuor millibus ſtipendiariorum militum, mille in itinere timidi-
tate victi diſceſſerunt: non eſſe mentis compotem exiſtimantes Ti-
moleontem, ſed inſanire præter ætatem, qui ſeptuaginta millibus
hoſtium cum millibus peditum quinque, & mille equitibus auderet
occurrere: & octidui itinere exercitum Syracuſis abducere eo, ubi
neque fugientibus ſalutis, neque cæſis ſepulturæ ſpes appareret.
XXXVIII Atque hos quidem magno ſuo commodo, antequàm prœlium con-
ſereretur, timiditatem ſuam oſtendiſſe Timoleon ratus, cæterorum
animos dictis corroboravit, properatoque ad Crimeſum fluvium
duxit, quo acceſſiſſe Carthaginenſes audierat. Collem jam ſcan- *Apij omen.*
dentibus, quo ſuperato erant in conſpectu habituri copias hoſtium, *Plau. Sympoſ. 706.*
muli apium portantes occurrunt. Viſumque id inauſpicatum omen
militibus, eò quod ſepulchra ſolemus apio coronare, indeque na-
tum eſt proverbium, ut morbo periculoſo laborantes *apio opus ha-
bere* dicamus. Igitur Timoleon, ut animis ipſorum ſuperſtitionem
eam, metumque eximeret, inhibita profectioue multa ad rem præ-
ſentem accommodata locutus, coronam ipſis ante victoriam forte
fortuna oblatam in manus perveniſſe affirmavit. (Corinthii enim
Iſthmico certamine victores apii corona ornant: quod illis ſacrum
eſt, & à majoribus acceptum ac eo adhuc tempore obſervabatur.
nunc Nemeis apii corona datur, pinus Iſthmicis ſervire haud ita
pridem cœpit.) Tum ad multos progreſſus, apio primum ſe ipſe
coronavit: tum reliqui duces & multitudo idem fecerunt. Aruſpi-
ces quoque ut viderunt duas aquilas advolare, quarum altera dra-
conem unguibus transfixum ferebat, altera horrendo cum clangore
XXXIX volabat, militibus id augurium monſtravere: omneſque ad compre-
candum divos, & vota facienda converſi ſunt. Erat tum temporis
media æſtas, finitoque Thargelione menſe, ſolſtitium jam appete- *Pugna Timoleontis cum Carthaginenſibus.*
bat. Nebulam fluvius multam edebat, ac caligine campum tegebat,
ita ut hoſtes videri non poſſent: ſtrepitus tantum varius & confuſus
ſurſum ad collem efferebatur, ante quem tantus exercitus ſe move-
bat. Sed poſtquam ad ſummum collem pervenerunt Corinthii, po-
ſitiſque clypeis requieverunt, ſole jam circumagente & elevante
exhalationem, turbidus aer ad ſublimia evectus & denſatus ſumma
montium nubibus obtendit, humilioribuſque locis expurgatis Cre-
meſus fluvius apparuit, eumque tranſeuntes hoſtes. primo loco
quadrigas agebant, terribiliter ad pugnam paratas: has ſequeban-
tur decem millia armatorum peditum, albos clypeos geſtantium,
quos à ſplendore apparatus, tardoque inceſſu & ordine Carthagi-
nenſes eſſe conjiciebant: ſuccedebant his cæteræ nationes, & cum
tumultu ſe invicem trudentes & impellentes fluvium tranſibant.
XL Ibi Timoleon cum crederet fluvii beneficio poſſe fieri, ut tantam
hoſtium multitudinem, contra quantam ſibi pugnandum duceret, à
reliquis ſeparatam aggrederetur, milites intueri agmen hoſtile juſ-

sit fluvio divisum, cujusque pars transivisset amnem, pars transitum
adhuc moliretur. Proinde Demaratum jussit, ut cum equitatu in
Carthaginenses inveheretur. aciemque eorum nondum satis com-
positam turbaret. Ipse in planiciem degressus, cornua Siculis tuen-
da dedit, utrinque non magno stipendiariorum militum numero
adjecto: mediam aciem ipsa cum Syracusanis & mercenariorum ro-
bore occupavit: ita paulùm moratus, equitumque operi intentus se
continuit. Quibus ut vidit à quadrigis ante aciem discurrentibus
obstari, quo minus aggredi Carthaginensem aciem possent, cogi-
que eos ne dissiparentur, continuò se recipere, ac subinde conversis
equis impetum rursus facere; arrepto clypeo, peditibus ut firmo
essent animo, ac sequerentur, inclamavit. Vox ea nimia, majorque
consueta visa fuit militibus, sive is instante certamine animo com-
motus, & quasi furore concitus eam intendit: sive Deus quispiam
(id quod tunc plerique crediderunt) acclamavit. Reddentibus ex-
templò clamorem pedibus hortantibusque ut statim duceret, signo
equitibus dato ut equos extra quadrigarum ordinem averterent, &
in cornua hostium pugnarent: ipse prima acie stipata, classicum ca-
nere jussit, & Carthaginenses aggressus est. Primum incursum for- XLI
titer ii sustinuerunt, utque erant corpora septi thoracibus ferreis, æ-
reis galeis, ac clypeis protecti magnis, hastarum ictus facile depule-
runt. Verùm ubi ad gladios res pervenit, quod pugnæ genus non
minus artis quàm roboris requirit, subitò à montibus terribilia to-
nitrua, & ignita fulgura eruperunt: tum caligo, quæ colles & juga
montium insederat, cum imbre, vento & grandine in locum ubi pu-
gnabatur decidit, à tergo Græcos tangens: Carthaginensibus verò
facies feriebantur, & fulguribus oculi perstringebantur, simul hu-
mida procella, & continua flamma è nubibus continenter erumpen-
te. Multa erant hìc quæ læderent, maximè imperitiores: omnium
tamen maximè incommodasse ipsis videntur tonitrua, strepitusque
armorum vehementi imbre & grādine percussorum, obstans, ne ex-
audire mandata ducum possent. Carthaginenses porrò non levi XLII
armatura utentes, sed (ut dixi) gravibus armis septos cùm limus im-
pediebat, tum sinus tunicarum aqua repleti gravabatur, & pugnæ
minus habiles reddebat, eoque facilius à Græcis disjiciebantur, se-
melque lapsi, è cœno resurgere cum armis nequibant: nam & Cri-
mesus imbribus auctus intumuerat, & eluvionem transeuntium
multitudo fecerat; præterea ipse campus multis convallibus subje-
ctus, torrentibus replebatur incerto alveo fluentibus. Quibus omni-
bus Carthaginenses in summam difficultatem adducti, tandem tem-
pestate urgente, & in prima acie quadringentis à Græcis prostratis,
in fugam se verterunt. Multi tum in planicie ab hostibus insequen-
tibus deprehensi & confossi sunt, multos fluvius in eos qui adhuc
transibant incidentes abreptos perdidit. plurimi ad tumulos ten-
dentes, ab expeditis Græcorum militibus sunt interfecti. Ferunt, in-
ter eos qui ea in pugna ceciderunt, quorum numerus decem millia
imple-

Tempestas Timoleontis pugnanti opitulatur.

implevit, tria millia Carthaginenses fuisse: quæ clades maximum urbi luctum attulit. Natalibus enim, divitiis, gloria præstantiores nulli supererant: neque unquam tot Carthaginenses una pugna se amisisse cives memorant, soliti alias Afris, Hispanis, & Numidis uti
XL in prœliis, alienisq; detrimentis clades suas sustinere. Spolia qui-
III dem Græcos docuerunt, quanti nominis hostes occidissent: arma enim ærea & ferrea minimè inter legendum curabant: argenti erat, aurique abundè. Transiverunt etiam flumen, castraque & jumenta ceperunt. Captivorum hominum etsi plerosque milites suffurati essent, tamen in publicum adducta sunt millia, quinque: captæ etiam ducentæ quadrigæ. pulcherrimum verò & magnificentissimum spectaculum præbuit Timoleontis tentorium, omni genere spoliorum circum acervato, inter quæ mille thoraces, summo artificio & elegantia elaborati, clypeorumque decem millia proponebantur. Pauci autem multis spolia detrahentes, magnisque opibus ibi potiti, tertia demum post pugnam die trophæum erexerunt. Simul cum nuncio victoriæ Timoleon Corinthum misit pulcherrima de captis armis delecta, ut ad patriam suam omnium ora converteret, quod in ea tantum Græciæ totius urbe templa illustrissima non manubiis Græcorum, neque cæde cognatorum partis donariis ornata, tristem recordationem offerrent, sed spoliis barbaricis essent decorata, quorum pulcherrimæ inscriptiones testarentur, quàm & fortes, & justi fuissent ii, qui victoriam peperissent. nimirum Corinthios eorumque ducem Timoleontem, Græcis, qui Siciliam incolunt, liberatis, de Carthaginensibus victis hæc dona Diis pro gratiarum actione su-
XLIV spendisse. Post hæc relictis in ditione hostium stipendiariis militibus, qui eam popularentur, Syracusas rediit: & mille istos, à quibus eum ante pugnam destitutum ostendimus, Sicilia discedere, ac ante solis occasum Syracusis exire edicto jussit. Hi cùm in Italiam trajecissent, à Brutiis violata fide cæsi sunt, hac eis proditionis pœna divinitus irrogata. Mamercus interea Catanæ tyrannus, ac Icetes, sive fœlicitati Timoleontis invidentes, sive eum tyrannis implacabilem metuentes, societatem cum Carthaginensibus junxerunt, copiasque & duces ut mitterent, postulaverunt: futurum alioquin, ut Siciliam omnem amitterent. Missus est Gisco cum navibus septuaginta: isque Græcos milites mercede primus Carthaginensium conduxit, tunc demum in admiratione ab illis habitus, ut qui omnium hominum essent invictissimi ac bellicosissimi. Omnes igitur conjunctis viribus in agro Messanensi quadringentos, stipendiarios milites, à Timoleonte subsidio missos occiderunt. Inde in ditione Carthaginensium apud Hieras, mercenarios milites, qui
XLV erant cum Euthymo Leucadio, occiderunt. Quibus ex rebus maximè illustris facta est Timoleontis fœlicitas. Hi enim milites Philodemum Phocensem, & Onomarchum in capiendis Delphis adjuverant, sacrilegiique eorum socios sese præbuerant: inde exsecrationibus acti cùm per Peloponnesum vagarentur, omnibus eos odio

Pœna desertoribus irrogata.

Sacrilegi divinitus supplicio dediti.

prosequentibus, ac vitantibus, à Timoleonte alios milites nullos invenientte, adsciti sunt: cúmque in Siciliam venissent, omnibus è prœliis eo duce commissis, victores reversi, maximis jam & plurimis certaminibus peractis, auxilio aliis à Timoleonte missi, perierunt: non confertim quidem omnes, sed alii alio modo. Adeo vindicta divina cùm fortunæ Timoleontis videretur incommodatura, se excusavit, ita illos puniendo, ut ne quod inde ad bonos damnum rediret. Itaque Deorum in Timoleontem benignitas, non minus rebus ejus parum secundis, quàm prosperis admirationi fuit, At Syracusani vulgo indignabantur, sibi à tyrannis insultari. Nam & Mamercus, qui se carminibus tragœdiisque componendis jactabat, victis stipendiariis militibus, clypeos Diis consecrans, versibus his contumeliosis eos inscripserat:

Auro, ebore, electro pictos, ostroq; superbos
Hos clypeos peltis cepimus exiguis.

His actis, cùm Timoleon Calauriam exercitum duxisset, Icetas in a- XL
grum Syracusanum irrupit, magnaque parta præda, cùm multa da- VI
mna regioni intulisset, superbeque plurima fecisset, contemptu Timoleonte, qui paucos secum milites habebat, juxta Calauriam suos abduxit. Sed hic passus eum præterire, cum equitatu & expeditis militibus insecutus est. Quod ut sensit Icetes, transgressus Damyriam fluvium, in ripa substitit cum Græcis pugnaturus, animatus cùm profluentis difficili transitu, tum utriusque ripæ præcipitiis. Cæterùm contentio mira ductoribus militum Timoleontis inciderat, quæ pugnam retardaret: nullus enim eorum post alterum transire volebat, sed unusquisque primus hosti manum conferre cupiebat: ideoque nullo ordine transibant, mutuò se præterire cupientes, atque impedientes. Quare ut sorte rem dijudicaret Timoleon, à quolibet ducum accepit annulum: omnibus iis in chlamydem con-
Icetas victus perit. jectis suam, ac mixtis, primum sorte eum extraxit, cui erat insculptum trophæum. Hoc viso milites magno cum gaudio clamorem sustulerunt, neque jam sortem reliquorum expectavere, sed summa pro se quisque celeritate fluvium transeuntes, cum hostibus conflixerunt. Hi verò impetum Græcorum non sustinuerunt, sed in fugam acti universi armis suis exuti, mille autem cæsi sunt. Paulò XL
post in agrum Leontinum duxit Timoleon, Icetamque & filium e- VII
jus Eupolemum, equitatuique præfectum Euthymum vivos cepit, à militibus vinctos sibi adductos Icetes cum filio, ut tyranni ac proditores, morte affecti statim sunt: Euthymus quoque vir bello strenuus, & audacia præstans veniam non est consecutus, quod convicium Corinthiis ab eo factum deferebatur, Corinthiis in Siciliam expeditionem facientibus, pro concione ad Leontinos dixisse eum rumor erat, nihil formidabile, neque terribile evenisse, si

Corinthiæ mulieres exissent domo.

Maledicentia præmium Adeò plerique maledictis quàm malefactis gravius læduntur, difficiliusque contumeliam perferunt, quàm damnum: quod facto se defendere

fendere hostibus propter necessitatem concessum videtur: in conviciis nimium quiddam inesse vel odii vel maliciæ creditur: Reverso Timoleonte, Syracusani uxores Icetæ ejusque necessariorum, filiasque in concionem ad judicium protraxerunt, damnatasque morte multarunt. Hoc omnium Timoleontis factorum inhumanissimum habetur: neque enim eo invito necatæ fuissent. Videtur autem eas neglexisse, iræ civium concedens, qui Dionem (eum qui Dionysium ejecerat) ulciscebantur: hujus enim uxorem Aretam, sororemque Aristomacham, filiumque adhuc impubem Icetas vivos in mare de-
XL jecerat, ut in vita Dionis retulimus. Secundum hæc Catanam con-
VIII tra Mamercum exercitum adduxit, eumque apud amnem Abolum *Mamercus vincitur.*
congressum prœlio fudit: ac ultra duo millia hostium delevit, quorum haud exigua pars erant Pœni, à Giscone auxilio missi Mamerco. Inde Carthaginenses pacem cum eo fecerunt, impetrato ut regionem intra Lycum ipsis liceret obtinere, pactoque, ut iis qui inde Syracusas vellent commigrare, bona sua & liberos restituerent, fœdusque cum tyrannis factum rescinderent. Mamercus ergo spe lapsus in Italiam navigavit, ut Lucanos adversus Timoleontem & Syracusanos adduceret. Sed qui cum eo vehebantur, retrò actis triremibus, repetitaque Sicilia, Catanam Timoleonti tradiderunt: quo facto coactus ipse quoque ad Hipponem Messanæ tyrannum con-
XLIX fugit. Timoleonte superveniente, urbemque terra & mari oppugnante, Hippo navi aufugere conatus, deprehenditur. Hunc cives, pueris è schola ad tyranni supplicium tanquam spectaculum pulcherrimum, in theatrum adductis, excruciatum necaverunt. Mamercus ea conditione fidei Timoleontis se commisit, ut causam dicere apud Syracusanos sibi, ipso non accusante, liceret. Vt venit Syracusas, ad populum progressus, orationem jam pridem à se compositam pronunciare incœpit. Exceptus autem tumultibus, vidensque implacabilem sibi populi iram, projecta toga per medium theatrum cucurrit, caputque subsellio cuidam illisit, ut mortem sibi eo pacto inferret. Non tamen eum finem vitæ consecutus est, sed vivus adhuc abductus, & eò quò latrones solent, supplicio affectus obiit.

Hippo tyrannus Messanæ.

Mamerci exitus.

L Hoc modo tyrannides Timoleon excidit, hostes oppressit, & insulam, quam malis planè vastatam, desertamque & incolis invisam adierat, ita pacavit atque excoluit, ut omnes desiderio ejus habitandæ tangerentur, & unde prius fugissent habitatores, eò habitandi causa peregrini navigarent. Agrigentum enim & Gelam urbes magnas post Atticum bellùm à Carthaginensibus eversas, tunc frequentare cœperunt, alteram coloni cum Megello & Pheristro ab Elea, alteram cum Gorgo ex insula Ceo profecti, collectis vetustis earum civibus: quibus ille non modò securitatem & quietem post tantum bellum præstitit, sed & in aliis omnibus rebus constituendis ita operam suam navavit, ut eum perinde atque civitatum suarum conditorem diligerent. Iidem erant reliquorum erga Timoleontem animi: neque ulla pacificatio, legumlatio, agri divisio, civitatis constitutio

Agrigentum & Helas instauratur.

 tutio

tutio videbatur rectè habere, ubi non ille interfuisset, ac ornatum, & , tanquam opifex rei perfectæ, gratiam quandam Diis acceptam decusq; addidisset. Cùm enim eo tempore multi fuerint inter Græ- LI
cos magni viri, qui res præclaras gesserint, ut Timotheus, ut Agesilaus, ut Pelopidas & (quem maximè sibi ad imitandum Timoleon proposuerat) Epaminondas: eorum tamen facta violentiæ & laboris splendorem commixtum habuerunt, ac nonnulla ex iis reprehensio & pœnitentia subsecuta est, Timoleontis factis, fratris cæde (quam necessariò patravit) excepta, nulli non potuit, (ut Timæus auctor est) acclamari Sophocleum illud:

Timoleon cum æqualibus comparatur.

Quænam Venus, vel quis Cupido, Dij boni,
Comitatur hunc & adjuvat semper virum?

Nam quemadmodum Antimachi Colophonii versus, Dionysiique eadem urbe nati picturæ vim in se quandam, nervosque habentes labore multo facta & quasi vi expressa videntur: Nicomachi verò tabulis, & Homeri poematibus præter reliquam gratiam & vim hoc quoque inest, ut promptè & nulla cum difficultate effecta videantur: ita Epaminondæ Agesilaique rebus militia gestis, multo labore ac periculis confectis, si Timoleontis facta conferantur, ultra pulchritudinem etiam id habent, quod perfacilè videbuntur perpetrata: neque ea, qui sano sunt & æquo judicio, fortunæ, sed virtuti for-
tunatæ adscribent. Quanquam ipse quidem omnia fortunæ acce- LII
pta tulit: nam & scribens ad amicos, & pro concione ad Syracusanos, non semel fassus est, Deo se gratias habere, qui cùm statuisset Siciliæ salutem afferre, nomen ipsius ei rei inscripserit: & cùm apud domum suam fanum conderet, Forti fortunæ aram posuit, ipsamque domum sacro genio consecravit. Hanc ei præclarè gesti imperii, præmium eximiam Syracusani dederunt, agrorumque omnium jucundissimum & pulcherrimum, in quo ocii maximam partem exegit, accitis è patria ad se uxore & liberis. Non enim rediit Corinthum, neque se tumultibus Græcis immiscuit, aut invidiæ civium objecit, in quam plerique duces nimia honorum & potentiæ cupiditate provecti impingunt: sed Syracusis remansit, ut bonis à se paratis frueretur, quorum erat maximum quod tot urbes, totque ho-
minum millia videbat ipsius ductu feliciter vivere. Enimverò LIII
quando non tantum omnibus cassitis (ut ait Simonides) cristæ nascuntur: sed & in unaqualibet populari reipub. administratione sycophantæ existunt: Timoleontem quoque duo populares oratores, Laphystius & Demænetus, invaserunt. Et Laphystio quidem; eum quadam de causa vadante, cives tumultuantes, ac impedire cupientes inhibuit Timoleon, libenter se tantos labores ac pericula pertulisse inquiens, ut omnibus Syracusanis uti legibus liceret. Demæneto autem in concione multis verbis bellum ab eo administratum invadenti, nihil respondit, nisi quod Diis gratias se debere ingentes fassus est, à quibus votis hoc contendisset, ut videre posset Syracu-
sanos libertatem adeptos. Atque is vir, cùm haud dubie magni- LIV
tudi-

Fortunæ quantum tribuerit Timoleon.

Invidia & calumnia in eum.

tudine & præstantia factorum neminem sui temporis Græcorum parem sibi haberet, solusque ea præstitisset, ad quæ obeunda in solemnibus Græciæ conventibus hortari oratores solebant: cùm & illa mala, quæ antiquam Græciam invaserunt, purus sanguinis & innocens, fortuna alio abducente, effugisset, & barbaris tyrannisque vim suam fortitudinemque, Græcis autem, ac eorum sociis justitiam & clementiam ostendisset; plurima trophæa nullo propè civium luctu parta statuisset; Siciliam intra octavum annum malis diuturnis, morbisque jam familiaribus expurgatam incolis tradidisset: provectus jam ætate visus obscuritate laboravit, ac post modò sensim prorsus captus est luminibus, cùm neque ullam ipse sibi ejus mali causam attulisset, neque fortunæ injuriæ id imputaret: ingenerato videlicet eo malo causaque, quæ deinde suo tempore erupit: nam haud pauci ejus cognatorum similiter feruntur ætate oculorum usum emarcescentem, ad extremum amisisse. Athanes author est, bello adhuc contra Mamercum & Hipponem durante, apud Mylas ei cæcitatem accidisse, eumque casum nemini obscurum fuisse: neque tamen eum propterea obsidionem solvisse, sed in bello perseverasse, tyrannosque in suam redegisse potestatem: inde Syracusas reversus, statim imperio se abdicasse, civibus rogatis, ut sibi, rebus optimo in statu collocatis, hoc bona eorum gratia liceret.

Summa laudum Timoleontis.

Timoleon oculis capitur.

LV Et fortassis minus mirum est, tam æquo animo cæcitatem ab ipso latam: Syracusanorum in eo viro honorando, referendaque gratia studium admirationem profectò meretur. Nam & ipsi cæcum inviserunt frequenter, & hospites domum ejus adduxerunt, qui benefactorem ipsorum intuerentur. maximæque illis delectationi fuit & lætitiæ quod is tam feliciter gestis rebus eum sibi splendidissimum in patriam reditum paravisset, apud ipsos vivere maluisset. Etsi autem multa ac magna decreta facta sunt in ejus honorem, tamen id nulli omninò postponendum est, quod constituit populus Syracusanus, ut quotiescunque contra exteros bellum incideret, Corinthio duce uterentur. Magno etiam honori fuit, quod minores causas ipsi dijudicantes, si quid gravius accidisset, ipsum in concionem advocarunt. Tum ipse bigis per forum invectus in theatrum adveniebat, atque ita ut sedebat intro gestatus, una totius populi voce salutabatur: inde vicissim ipsis salutem precatus, ac nonnihil temporis eorum laudationibus acclamationibusque largitus, audita deinde re, de qua deliberaretur, suam ferebat sententiam: ea approbata ministri bigas à theatro abducebant, cives cum clamore & plau-
LVI su eum prosecuti, postmodo de repub. ipsi statuebant. Hoc in honore senectutem suam exigens, cultus ut pater reipub. cum summa omnium benevolentia, levi morbo cōfectum annis corpus invadente, exstinctus est. Dies aliquot definitæ sunt, intra quos & funus Syracusani pararent, & vicini peregriniq; ad id ducendum cōvenirent. His exactis, cum reliqua magnifice peracta sunt, tum lecti suffragio adolescentes primarii feretrum subierunt, splendideque ornatum

Honores ei cæco a Syracusanis habiti.

per regiam Dionysiorum tunc solo æquatam extulerunt. Comitata est funus virorum mulierumque infinita multitudo: quorum adspectus solenni festo, haud erat absimilis, omnibus coronatis, & pura in veste conspicuis: voces autem, lachrymæque vocibus, quibus mortui felicitatem prædicabant, commixtæ; non quibus honorem debitum ei persolverent, officioque, quod esset eis decreto injunctum, defungerentur, sed quæ justum viri ejus desiderium, & gratiam à vera profectam benevolentia testatam facerent. Tandem LVII
feretro rogum imposito, Demetrius, omnium præconum vocalissimus, decretum tale de scripto recitavit: *Populus Syracusanus Timoleontem hunc Timodemi F. Corinthium, ducentis in funus collatis minis sepelit: honorandum autem in omne tempus certaminibus Musicis, equestribus, gymnicisq; decrevit: propterea quod tyrannis dejectis, debellatisq; barbaris, maxime urbes ut frequentarentur, effecit, legesq; suas Siculis restituit.* Humatum est corpus ejus in foro, sepulcroque postea temporis porticus circumducta, palæstraque inædificata, ubi juvenes exercerentur, & gymnasium *Timoleonteum* appellata. Syracusani republ. & legibus utentes, ut Timoleon instituerat, multum temporis magna cum felicitate exegerunt.

IN TIMOLEONTEM ANnotationes.

SVbsequitur hæc historia vitam Dionis à Plutarcho nostro descriptam. Eadem apud Diodorum Siculum *extat lib.*16. *quem nonnulli Philippum inscribunt. Quo ex libro satis apparet, res gestas ejus in Olympiadem* CIIX. *& ab V. C.* CCCCVII. *incidisse, quo fere tempore bellum sacrum sive Phocium à Philippo Alexandri Magni patre confectum est. Apud Romanos æqualem habuit M. Valerium, qui primus Corvinus dictus est. Timoleontis res gestas* Timæum *peculiari opere exornasse, auctor est apud Luceium Cicero: sed id nihil ad nostrum institutum. Videri sanè potest Aemilii vita ante hanc ponenda, quod & ex præfatione istius apparet, & secutus est interpres Gallicus, quia etiam in Latino libro* Paulus *ante Timoleontem ponitur. Sed nos exemplar nostrum, & morem alias* Plutarcho *usitatum sequi maluimus: præsertim cùm nihil obstent ea quæ dixi,* Plutarchi *verba: & ipse in Demosthene videatur ostendere, se ætate superioris vitam solitum priori loco exponere.*

Cap.1. Dissipatis iis qui in asserenda libertate.) *διέστησαν est in Græco, quod Antonius Tudertinus interpres, contrà vocabuli naturam & historiæ rationem,* insurgere *reddit. Idem nullo sensu extulit,* quod de militibus cæteras urbes obtinentibus dicitur: *& (ut uno verbo dicam) pleraq; & hic & alibi negligentissimè transtulit, sicuti locis ostendam aliquot. Paulò post pro ἀμίσθων, legi ἐμμίσθων: nam milites non solebant nullo stipendio tyrannis inservire.*

Cap.

Cap. 2. Occulta cum Carthag. colloquia.) *κρύφα διείλεκτο, quod fuit ἀπὸ τοῦ διαλέγεσθαι, colloqui. Nam nihil est sensus in Tudertina versione.*

Cap. 3. Timoleontem Timodemi.) Timenæti *est apud Diod.*

Ibid. Timoleontem, qui vitia ejus.) *Absurde ad Timophanem isthæc retulit Antonius: & quod est in Græco, ἃ δ' ἡ φύσις ἐξέφερεν ἀστεῖα, admodum infacetè ad urbanitates nescio quas & facetias detorsit. Vocat autem ἀστεῖα*, elegantia *& quæ commendare hominem possent. τὸ σπουδαῖον, καὶ θαύματος ἄξιον, αἰδέσιμον, χάριεν, hoc vocabulo notari testantur etiam lexicographi, id est* rem alicujus precii, admiratione, veneratione gratia dignam: *quomodo Stephanus apud Lucam cap. 7. Act. Apost. de Mose. καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ θεῷ*, eratque gratus seu acceptus Deo. *ut ibi annotavimus. Sic de veratro usurpavit Strabo non indisertus auctor, lib. 9.* Post Crissam inquit, Anticyra est. Hoc nomine & alia est ad Maliacum sinum sub Oeta, ubi præstantem (ἐλλέβορον τὸν ἀστεῖον) elleborum nasci ajunt: sed in hac Anticyra rectius præparari, *&c. Interpres ibi* urbanum elleborum *vertit, admodum inurbanus ipse: isti autem (quos supra notavi) emendatores neglexerunt hoc, ut innumera alia: nihil enim curat Hippoclides. Et verò qui Latinam veterem legeret Strabonis versionem, aut Græci sermonis esset imperitior, dubitare poterat quid nam rei esset* urbanum veratrum, *rurali ne opponeretur, an sponte suam nascenti, cùm hoc videatur vocabulo urbani indicari. Latinè enim vix dices* urbanum vinum, urbanam carnem, *pro* bona & præstanti. *Vide, si lubet, Plinium lib. 25. cap. 5. Hoc obiter monere, neque ab isto loco, neque à proposito nostro visum fuit alienum.* ἀστεῖον. Strabonis locus.

Cap. 8. Nollem profectò inquit.) *Paulo planius in vita Phocionis hoc dictum proponitur, & in Apophthegmatis. Valer. lib. 3. c. ult. explicat fusius ac disertius, nam hic nonnihil est obscuritatis, quam auxit interpres.*

Cap. 12. Vel si arte iis evitatis.) *ἢ στρατηγήσαντες ἥκοιεν. Omisit hanc particulam Tudertinus, id quod fieri sine magna sententiæ jactura non potuit: cùm altera pars deliberationis in eo fuerit posita, si Siciliam attigissent, quomodo bellum adversus tantas hostium copias deberent gerere. Est autem non ἢ, sed εἰ legendum. Et significat hoc loco στρατηγεῖν*, arte vel consilio imperatorio (*quod Strategema dicitur*) uti, *quali astu deceptis Pœnis in Siciliam pervenit Timoleon. Inde est compositum καταστρατηγεῖν, vox Plutarcho aliisque historicis non inusitata: estque paulò post κατεστρατηγῆσθαι* callido imperatoris consilio superatum esse.

Cap. 14. Iocandi occasionem Rheginis.) *διατελοῦσι τοῖς Ῥηγίνοις παρέχον, &c. Nimis quam ineptè & imperitè Tudertinus:* Carthaginenses Rheginos admonebant quod si Phœnices sint, iis qui per fraudem abierunt, inimicentur. *quasi verò Pœnos petiisse à Rheginis, ut si ipsis faveant Corinthiorum inimici fiant, Plutarchus scripserit: aut hæc interpretis verba absque interprete intelligi possint.*

Sensus est: Pœnis stomachantibus, quod fraude essent à Timoleonte circumventi, subiit Rheginis ridere & jocari de eorum perversitate, qui omnium hominum infidißimi & fraudulentißimi, in aliis reprehenderent id, quod propè sibi laudi ducerent, uniceq; usurparent. Nam Pœnorum astus & fides lubrica, etiam proverbiis nobilitata est: & tunc contra Cretenses cretizavit Timoleon Φοίνικας *aliquoties hic vocat* Pœnos *Plutarchus, cujus rei causa vulgo nota est: scilicet, à Didone ex Phœnicia in Africam deductam coloniam, & conditam Carthaginem.* διατριβὴν *autem* materiam risus & iocorum ac facetiorum *significare, non est novum: & sic in Pericle de Damone dixerat Plutarchus.* ἐξωστρακίσθη, καὶ παρέσχε τοῖς κωμικοῖς διατριβὴν *& in vita Arati.* διατριβὴν οἱ τοῦ Διογένους καὶ γέλωτα πολὺν παρασχόντες, ἀπηλλάγησαν. *Sic & Dio noster lib. 47. de M. Varrone.* καὶ ὁ μὲν διατριβὴν καὶ γέλωτα ἐπὶ τούτῳ ὤφλισκανε.

Cap. 23. Cùm quidam alterum.) *Totam historiam, quæ profectò ostendit, quid casus in rebus humanis poßit, Tudertinus depravavit, & Timoleontis socium dixit ab altero percussorum ictum: cùm alter percussorum à quodam sacrificiis adstante, cæcus apertè dicatur. Neque enim est* ἑταῖρον *in Græco, sed* ἕτερον: *& si illud fuisset, quid voci* αὐτῶν *fieret? aut quid significaret? aut cur Timoleontis socium potius quàm percussoris indicaret?*

στεφανοῦν. Cap. 24. Decem minis donaverunt.) ἐστεφάνωσαν δέκα μναῖς. *quod ad verbum est,* coronaverunt decem minis: *ut videri poßit de corona accipiendum. Ego tamen puto vocem* στεφανοῦν *in genere hic esse,* præmio afficere. *Sicut coronæ erant facinorum, aliquando & victoriarum præmia. Ita etiam in Dione noster auctor loquitur,* οἱ μὲν Συρακούσιοι, τοὺς ξένους ἑκατὸν μναῖς ἐστεφάνωσαν.

Ibid. Sicilia planè in potestatem barbarorum veniret.) τὴν πόλιν λεγομένην καὶ προσδοκωμένην ἐκβαρβαρώσειν. *En quàm insulsè locum apertißimum noster: tantam inquit visam fuisse Punicam classem, ut omnem priscam futuramque barbariem (hoc enim vocabulo* populum barbarum, *aut* nationem barbaricam *intelligit) in Siciliam* ἐκβαρβά-ρωσις. *traijcere putares. Est autem* ἐκβαρβάρωσις, *nihil tale, sed cùm à barbaris occupatur regio aliqua, & in barbariem quasi redigitur: sicut majorum & nostra ætate à Turcis Vngariæ & Illyrici partes quædam. Hanc calamitatem qui accipiunt,* ἐκβεβαρβαρῶσθαι *multis Græcis scriptoribus dicuntur: & vocabulo* ἐκβαρβαρῶσαι, in barbariem redigere, *mox ipse utitur Plutarchus: & de Epheso initio Lysandri,* κινδυνεύουσαν, ἐκβαρβαρωθῆναι. *& est aliàs etiam* βαρβαροῦμαι *pass.* barbarus fio. *Hinc illud Tyndarei ad Menelaum prope adagium apud Euripidem* Ὀρέστῃ.

βεβαρβάρωσαι, χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις.

Non multò post, id quod de Syracusis dicitur, eam ex multis constare partibus, & quasi urbibus, miserè depravata loci totius sententia, ad Achradinam detorsit. Quod enim Βρεττίους Bruttios, Bracteos *vertit, ridiculum est, sicut & infra* Λευκανοὺς Leucanos *dixit pro* Lucanis.

Cap.

Cap. 31. Ea, propter quæ beatus prædicaretur, quam quorum causa laudem meritus) τῶν ἐπαινουμένων, τὰ μακαριζόμενα. *Tudertinus obscurius*: Quo felicitatem viri magis, qui audiant, quam laudes ejus mirentur. *Alludit autem Plutarchus ad id quod in philosophia explicatur, felicitatem esse aliquid virtute sublimius & perfectius: & ut virtus laudem meretur, ita illam laude aliquid præstantius, nempe honorem & admirationem, secum trahere. Qua de re disputat Aristoteles cùm alibi, tum lib. ad Eudemum secundi initio, & cap. 12. libri primi Ethicorum ad Nicomachum. Porrò autem hic* prospera fortuna *largo vulgi judicio pro ipsa* felicitate *sumitur*, εὐτυχία ἀντὶ τῆς εὐδαιμονίας: *quæ quid differant, alibi docetur.*

Cap. 35. Vt Athanes tradit.) ὡς Ἄθανις εἴρηκεν. *Sed & interpres* Ἀθάνης *legit, & ita legendum conjicio ex Diodoro Siculo, qui proximè finem libri decimiquinti ejus meminit,* Ἀθάνας, *inquiens,* ὁ συγγραφεὺς, *&c. ubi ostendit, quot libris quorum temporum historiam is exposuerit. De victoria Gelonis de Carthaginensibus, vide Diodorum lib.* 11.

Cap. 38. Ad Crimesum fluvium.) κρίμισον *reliqui, eo quod constanter ita hic legitur. Sané Crimisum, per* ἰῶτα *malim, ex Strabonis lib. 6. Dionys. Halic. lib. 1. ubi de Aegesta Siciliæ loquitur: ex Suida & aliis. Apud Virgil. feré in omnibus codicib. lib. 5. & in Servianis* Virgilius.
etiam commentariis: Crinisus, *N. pro M. posito (sed vitiosé) invenias. apud Lycophronem & ejus interpretem Zezem, duplici* Σ Crimissus *legitur. Cæterùm quæ sequuntur de apio & Isthmica corona, explicantur ab ipso Plutarcho lib. 5. cap. 3. Convivalium.*

Cap. 39 Decem millia armatorum.) μυρίοις ὁπλίταις. *Puto autem certum (ut & alias fieri assolet) numerum hic significari: idque etiam ex Diodoro apparet. nam interpres incertum accepit.*

Cap. 42. In summam difficultatem adducti.) χαλεπῶς ἀπήλλαττον. *Tudertinus seu oscitantia seu ignorantia Græci sermonis,* difficulter liberatos *reddit. Est enim* ἀπαλλάττειν liberare: *sed cùm transitivum (ut vocant) est, & accusativo construitur. Absolute positum aliter significet. Sic paulò ante dixerat noster hoc ipso libro,* ἐπισφαλῶς καὶ χαλεπῶς ἀπήλλαττον, Erant in extremo discrimine constituti. *Sic & Polybius libro primo de navibus.* κακῶς ἤδη ἀπαλλάσσουσι. *sic alij.*

Cap. 44. Invictissimi.) *Quod, quid sit, est nimis quàm notum. Interpres:* fide dignissimos *extulit, non optimâ fide. Iam quod conspirationem Messanæ factam esse ait, est contra verba auctoris.* Philomelum *autem* Philodemum (φιλόδημον) *vocat Plutarchus constanter, nisi si fallunt codices. astipulantur certe Diodoro & Iustini exemplaria, lib. 9. & in Phocicis Pausanias.*

Cap. 45. Adeo vindicta divina) *Sic* τὴν δίκην *verti posse arbitror. Interpres locum perverterat:* μηδεμία *est, non* μηδεμιᾷ *legendum. & post in Mamerci versu mensura postulat* χρυσελεφαντηλέκτρους. *Spondaicum in hoc genere admitti nemo negaverit, nisi qui ne Latinos quidem scriptores cognoverit.*

Cap.

Cap. 46. Calauriam exercitum duxisset.) *Non est obscurum, notari aliquem hoc nomine Siciliæ locum, tametsi nihil dum de eo nobis aliunde constet. Ad* Calabriam *quidem Italiæ regionem detorquere, ut fecit Tudertinus, aut insulam Peloponnesi* Træzeni *oppositam (quod possit fortassis somniare Geographiæ imperitus) historia non sinit. Ne cætera quidem noster recte reddidit.*

Cap. 47. Corinthiæ mulieres.) *Non satis expressit scomma Tudertinus, nescio quam recte intellexerit. Exprobraret autem Corinthiis mollitiem Euthymus, & curiositatem, quod imbelles ipsi, domi tamen se non continerent, sed alienis rebus ingererent. Atque ad hoc dicterium abusus erat versu Euripideo, quanquam alio detorto, & (uti solent hoc modo faceti homines facere) crinibus quasi attracto. Est autem in Medeæ tragœdia versus iste, exordium excusationis, qua Medea se Corinthiis matronis purgat, quod eò relicta patria accessisset: ibi* ἐξῆλθον *primæ personæ est singularis numeri: Euthymus pro tertia persona pluralis numeri (nam eodem modo & hæc enunciatur) arripiens, diversissimo sensu in Corinthios torsit, vocativis quoque illis* Κορίνθιαι γυναῖκες *nominativorum loco acceptis: atq; ita versiculum quasi proverbialem fecit. Argutum sane cavillum, nisi materia formæ officeret. Martialis minori periculo ad Homeri versum allusit, in coci nomine subsannando;*

Cùm tibi Mystyllus cocus, Æmiliane, vocetur,
Dicatur quare non Taratalla mihi?

Est enim apud Homerum in victima mactanda de ministris μίστυλλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα. *uti notum est. Sed hæc satis.*

γενεὰ, *liberi.* Cap. 48. Bona sua & liberos.) χρήματα καὶ γενεάς. *Sic in Pompeio etiam loquitur de piratis* γενεὰς αὐτῶν καὶ χρήματα ἐν φρουρίοις περὶ τὸν Ταῦρον εἶχον. *atque ita alibi etiam.*

Cap. 52. Forti Fortunæ sacris operatus est.) αὐτοματίας ἔθυσε, *Tudertinus videtur* αὐτοματίᾳ *legisse. Aemilius Probus in vita Timoleontis, hoc ipsum referens:* Domi, *inquit*, suæ sacellum Automatias constituerat, idque sanctissime colebat. *Ego* Fortis Fortunæ, *Latine verti recte censeo. Sed & Plutarchus in lib. Quomodo citra invidiam se quispiam laudet, & in civilibus præceptionibus, meminit aræ* τῆς αὐτοματίας *à Timoleonte dedicatæ. Itaq; hic lego* ἱερὸν ἱδρυσάμενος αὐτοματίας, ἔθυσε. *quod verbum facile intelligitur, etiam omissum. Nam ob id ponebatur ara ut in ea sacrificaretur.* Laphystium *Probus* Lamestium *vocat: sed non multum ei libro fidei adhibeo, contra alios.*

Cap. 57. Feretro in rogum imposito.) *Hoc enim vult sibi* τῆς κλίνης ἐπὶ τὴν πυρὰν τεθείσης. *non*, jam cremato corpore: *id quod noster Maronis versu supposuit:* μύρον, *ut ajunt* ἐπὶ τῇ φακῇ.

PLV-

PLVTARCHI AEMILIVS PAVLVS, GVILIELMO *Xylandro, Augustano, interprete.*

I UT ad scribendas præstantium virorum vitas accederem, alii me moverunt: ut autem pergam atque jam delecter eo negocio, mei ipsius causa mihi usuvenit, conantis in eorum virtutes tanquam in speculum, intuendo utcunque vitam meam ad eorum exemplum componere. Etenim negocium hoc nulli æquè rei, atque quotidianæ consuetudini ac convictui simile est: dum singulis operis mei partibus aliquem eorum quasi hospitio acceptum contemplor, qualis vir, quantusque fuerit, ex illius actionibus ea, quæ cognitu potissimum digna, ac pulcherrima sunt, deligens. *Operũ instituti utilitas.*

O Dii boni, quid hoc dari jucundius,

& ad mores formandos efficacius possit? Democritus quidem optandum dixit, ut imagines, quàm maximè commodæ nobis accidant, & naturæ potius nostræ cognata, ac utilia, quàm vitiosa & nullius momenti visa nobis ab aere offerantur: falsam mehercle opinionem, & quæ infinitis occasionem præbeat superstitionibus, in philosophiam inferens. Nos rectius, qui historiis vacando, usuque eas perscribendi nosmet ita comparamus, ut animus acta optimorum laudatissimorumque virorum memoria comprehendens, si quid (ut necessario evenit) vitiosum, pravum, parumve ingenuum consuetudo hominum quotidiana nobis offerat, id cogitatione pla-
II cidè ad pulcherrima exempla conversa declinet atque repellat. In hoc itaque libro Timoleontis Corinthii, & Aemilii Pauli vitas proposuimus: qui duo viri non tantùm eodem vitæ instituto, sed & fortuna in rebus gerendis eadem usi sunt, ambiguumque reliquerunt; tantas res felicitate ne magis, an prudentia confecerint. Aemiliorum familiam apud Romanos & patriciam fuisse, & vetustam plerique historici fatentur: nomen autem hoc à Mamerco Pythagoræ philosophi filio (qui à gratia & venustate sermonis, quæ Græcis est *æmilia*, cognomentum Aemilii tulerit) principe ejus familię ortum, tradunt nonnulli ex iis, qui à Pythagora institutum Numam regem asserunt. plurimi eorum, qui ex hæc familia illustres fuerunt, virtutis studio felicitatem sibi paraverunt Lucii autem Pauli, apud Cannas casus, prudentiam viri, juxtaque fortitudinem demonstravit: cùm enim collegam à proposito pugnandi deducere non potuisset, in prœlio invitus quidem ei adfuit, fugæ autem socium se non præbuit; sed eo, qui pugnæ committendæ auctor fuerat, fugiente, ipse perstans & pugnans ab hostibus est interfectus. Hujus filia Aemilia *Genus Pauli.*
III Scipioni Africano nupta fuit. Filius autem Aemilius Paulus, de quo nobis præsens est sermo, ut attigit adolescentiam, eo tempore, quo summi gloriaque & virtute clarissimi viri multi florebant, diversa ab æqualium studiis studia, aliamque viam evadendi in præstantem virum secutus est. Nam neque dicendis causis se dedit, & *Studia.*

ſalutationes & penſationes, quibus plerique populum demerebantur, omninò vitavit, & erat quidem natura ad utrunque ſatis idoneus: ſed fortitudine, juſtitia, & fide, quibus jam tum æquales ſuos anteibat, gloriam illa altera potiorem quærebat. Itaque ædilitatem primùm de ſuperioribus magiſtratibus petens, competitoribus duodecim prælatus eſt, quos omnes deinde conſulatum geſſiſſe

Auguratus. perhibent. Augur deinde factus, ita à majoribus traditos ritus obſervavit, priſcorumque in colendo numine religioni animum advertit, ut id ſacerdotium, quod honoris gloriæque cauſa alioquin expetebatur, oſtenderit unam eſſe ex ſummis artibus, philoſophiſque teſtem ſe præbuerit, qui pietatem ſcientiam eſſe colendi numinis definierunt. Omnia enim peritè ac ſtudioſè agebat, eoque munere IV fungens, omnibus aliis negociis rejectis, nihil, quod ad id munus pertineret, omittebat, nihil novi moliebatur, ſed cum collegis etiam de minimis rebus ſubinde diſputabat: docebatque etiamſi creden-

Minima etiam non eſſe negligenda. dum eſſet, Deos incuriam ipſorum negligere, neq; vindicare, tamen urbi eã pernicioſam fore: neminem enim eſſe, qui initio ſtatim magno aliquo delicto remp. perverteret: ſed tamen eum, qui in minutis rebus non eſſet diligentiæ accuratæ, cuſtodiam etiam majorum dimittere. Eundem ſe militaris diſciplinæ, inſtitutorumq; in re bel-

Diſciplinæ militaris tenax Paulus. lica à majoribus propagatorum examinatorem cuſtodemque præbuit. Dux enim belli factus, non ita geſſit imperium, ut ſubditorum animos ſibi blandiendo devinciret, neque more tunc uſitato, captanda gratia aliam ex alia dignitatem quæſivit: ſed perinde ac ſi alia ſacra tractaret maxima, ita in diſciplina militari attentus ſuorum doctor erat, terribilemque ſe iis, qui officium detrectaſſent, prodidiſſentve exhibebat, & ea ratione patriæ res firmabat, ut diſciplinæ civium maximè intentus victoriam propemodum appendicem ejus duceret. Cæterùm Romanis bellum contra Antiochum Magnum V

Acta eius in Hiſpania. gerentibus præſtantiſſimiſque ducibus eo occupatis, aliud ab occidua terrarum parte extitit, Hiſpania magnis motibus concitata. Miſſus eo Æmilius cum exercitu, non ſex lictores, ut prætor habens, ſed duodecim, ut proconſulare imperium ejus declararetur, bis collatis ſignis barbaros vicit, ac circiter triginta millia hoſtium cecidit: eamque victoriam artibus præſertim imperatoriis conſecutus videtur, locorum opportunitate, ac fluminis cujuſdam trajectu militibus pugnam faciliorem machinatus, urbes CCL. deditione recepit: provinciaque pacata Romam rediit, ne uno quidem denario ditior

Paupertas eius. factus ea expeditione. Erat alioquin etiam rei faciendę negligentior, liberaleſq; ſumtus faciebat, quanquam exiguis plane facultatibus: nã ipſo mortuo vix ſuppetiit, unde dos uxori debita perſolveretur. Habuit in matrimonio primum Papiriam, Mnaſonis viri conſularis VI filiam: quam diu ejus conjugio uſus, ſublatiſq; ex ea pulcerrimis liberis, Scipione nimirum glorioſiſſimo, & Fabio Maximo, repudiavit. Cauſa divortii ad nos non pervenit, videturq; verum eſſe, quod jactatum eſt de eo diſcidio, Romanum virum uxori ſuæ nũcium remiſiſ-

misisse. Etenim amicis eum objurgantibus,eamq; pudicam tamen, formosam,fœcundamq; esse dicentibus,calceum protendens: *Nonne,*inquit,*hic elegans est, nonne novus? sed tamen nemo vestrûm novit, quo loco pedem meum urgeat.* Verum est enim,mulieres alias propter magna & aperta vitia à viris dimissas: sed & occultè quandoque molestiæ, & morum diversitas aliis incognita, conjugum animos prorsus à se invicem abalienarunt. Post hanc Aemilius

VII aliam duxit, quæ cùm eum duorum fecisset filiorum patrem, priores adoptandos in familias illustrissimas dedit, alterum Fabii Maximi filio, ejus qui consul quinquies fuit, minorem verò natu filio Scipionis Africani consobrino ejus. Filiarum Aemilii alteram Catonis filius duxit, alterum Aelius Tubero vir optimus, & quo nemo Romanorum paupertatem præclarius tulit. Etenim sedecim unius gentis Aemilii unam exiguam domum possidebant, uniusq; prædii fructibus se sustentabant, unaque ista in domo multis cum liberis & uxoribus habitabant: inter quas Aemilii etiam, qui duos consulatus gessit, bisque triumphavit, filia fuit: neque eam paupertatis viri pudebat, quin virtutem potius, quàm paupertatem ferebat, miraretur. Nostro tempore fratres & cognati, nisi regionibus, fluviis, murisque communia bona distinguant, longoque à se invicem sint remoti spacio, altercandi finem nullum faciunt. Hoc obiter animadvertendum

Filij.

Tuberonum paupertas, & concordia.

VIII considerandumq; iis, quibus sua salus curæ est, historia offert. Porrò Aemilius consul creatus, contra Ligures Alpinos exercitum duxit. Gens est bellicosa feroxque & propter vicinitatem à Romanis usum belli edocta: habitant enim extremas Italiæ partes quæ ad Alpes desinunt, ipsasq; Alpes qua Tyrrheno mari alluuntur, & ad Africam Hispanis obversæ sunt: permixti sunt Gallis, & maritimis Hispanis: ac tunc mari ingressi, piraticis navigiis usque ad Herculis columnas vehebantur, negociatorumque bona intercipiebant. Aemilium venientem, coacto quadraginta millium agmine substiterunt; isq; cum octo millibus militum (tot enim omninò habebat) hostem aggressus fudit, & intra oppida compulit. Humaniter inde cũ iis de pace jungẽda locutus, (non enim habebant in animo Romani Ligures delere, sed valli tanquam loco aut munitionis eos objectos volebant Gallicis, quæ subinde in Italiam fiebant, impressionibus) in fidem eos suam recepit, traditis sibi urbibus & navibus. Vrbes nullo damno affectas, muris modò destructis, reddidit: naves omnes ademit, neq; ullum navigiũ, ꝙ tribus remis plures haberet, reliquit: captos ab iis terra mariq; cùm Romanos, tũ exteros, quorum erat magnus numerus, liberavit. Hæc eo consulato ab ipso egregiè gesta.

Aemilij Pauli cons. res adversus Ligures gesta.

IX Post cùm aliquoties præ se tulisset, cupere se denuò consulem fieri, & aliquãdo etiam ambiisset eum magistratum repulsam passus, neglectusq;, ocio se dedit, sacrisq; curandis, & liberis non tantùm Romanis usitata patriaq; disciplina, quâ ipse fuerat instructus, sed Græca etiã impensius instituendis operam navavit. Non enim grammaticem modò & oratoriam, sed & fingere, pingere, equos & canes tra-

Repulsa, & liberorum institutio.

ctare

ctare ac venari qui docerent, eis præfecerat: ac nisi quid publici negotii avocaret, ipse studiis & exercitationibus adolescentum intererat, neque Romanorum quisquam majori liberos suos est amore complexus. Respublica tunc temporis eo erat statu, ut contra Perseum regem Macedoniæ belligerantes male audirent, quod ob imperitiam ignaviamq; turpiter ac ridiculè rem gererent, plusque acciperent, quàm darent, damni. Romani verò, qui nuper Antiochum X
eum, qui magnus usurpabatur, reliqua Asia expulsum ultra Taurum montem rejecerant, in Syriamque inclusum coegerant, ut pacem redimere quindecim millibus talentorum gratum haberet: qui paulò ante Philippum in Thessalia fregerant, Græcisque jugum Macedonum detraxerant: qui ipsum Annibalem, quo cum nullus regum audaciæ aut potentiæ nomine erat componendus, debellaverant: indignè ferebant cum Perseo tamdiu sibi belligerandum, quasi verò is Romæ viribus par, ac non è reliquiis paternæ, cladis bellum gereret. Non enim intelligebant, Philippum victum potentiam Macedonum longè robustiorem & bellicosiorem reddidisse. qua de re paucis quædam altius repetita perstringam. Antigonus omnium A- XI
lexandri Magni successorum, ducumque potentissimus, regiumque nomen etiam stirpis suæ causa sibi sumens, filium habuit Demetrium: hoc natus est Antigonus Gonatas cognomento, pater Demetrii: hic Demetrius cum regnasset annos non multos, Philippo filio puero etiamnum relicto mortuus est. Primores Macedonum ne sine capite regnum labefactaretur veriti, Antigonum Demetrii consobrinum cum matre Philippi conjugio devinxerunt, ac primum pupilli tutorem, ducemque Macedonum, post, cùm moderatum hominem, & reipublicæ utilem experti essent, regem constituerunt. Doson ejus cognomen fuit, quod Latinè est *Daturus*: nam in promittendo liberalis, pollicita segniter implebat. Successit huic rex Philippus, statimque in ipsa adolescentia ita floruit, ut inter præstantissimos reges censeretur, videreturque Macedoniæ pristinam dignitatem reparaturus, solusque vim Romanam omnibus tunc imminentem inhibiturus. Sed apud Scotulam victus magna pugna à T. Flaminio, demisit sese, Romanorumque se fidei commisit, & pœna mediocri affectus, in præsentia contentus fuit. Postea verò tem- XII
poris ægrè suam sortem ferens, existimansque gratia Romanorum regnum tenere captivi verius esse delicias captantis, quàm viri animum spiritusque se dignos habentis: ad bellum cogitationes intendit, idque clam & astu paravit. Quippe urbibus in itinere & ora maritima positis, quod essent earum vires fractæ, & hominibus exhaustæ despicerentur, neglectis, magnas in interiores regni partes conduxit copias: mediterranea castella, arces urbesque armorum, pecuniæ, robustorumq; hominum multitudine implevit, & ad bellum occultè apud se veluti inclusum corpora militum exercebat. etenim armorum tantus numerus erat repositus, quibus tunc utebatur nemo, quantus triginta hominum millibus armandis satis esset: octies mille-

Bellum contra regem Perseum.

Regum Macedoniæ successio post Alexandrum.

Philippus bellum in Romanos reparans moritur.

millena medimnorum frumenti millia erant, murorum ædificiis inclusi: pecuniæ tanta vis, quæ ad decem millibus hominum Macedoniam defendentibus stipendia in decennium persolvenda sufficeret.
XIII Veruntamen ut bellum hoc efferret, vita ei non suppetiit. quam dolore ægritudineque animi finiit, cùm cognovisset, suo jussu Demetrium filium, alterius calumnia circumventum injustè occisum. Alter verò filius superstes, Perseus nomine, unà cum regno inimicitias contra Romanos suscepit: quibus sanè exsequendis impar erat, homo pusilli ingenii, pravique, cujusque inter varia vitia præcipuus, erat pecuniæ amor. Fertur autem non fuisse legitimus, sed cùm eum Argiva sartrix Gnathæna recens peperisset, uxor Philippi sublatum pro suo supposuisse dicitur: atque ob id potissimum Demetrio necem struxisse videtur, veritus, ne si in familia genuinus esset successor, spurius ipse deprehenderetur. Enimverò etsi erat abjecti & ignobilis animi, tamen rerum robore ad bellum excitatus, diu quidem restitit Romanorum ducibus viris consularibus, & magnos exercitus classesque contra se missos repulit, nonnullas etiam victorias assecutus est.
XIV Publium enim Licinium, qui primus Macedoniam intravit, equestri prœlio fudit, duo millia & quingentos egregios viros interfecit, sexingentos cepit. Classem item Romanam apud Oreum subductam subitò adortus à mari, naves viginti cum ipsis oneribus abduxit, reliquas frumento onustas demersit. Quin & quatuor quinqueremes cepit, & iterum pugnam commisit, qua Hostilium consularem virum repulit, eumque vi apud Elimiam, occultè per Thessaliam transitum in Macedoniam molientem, ad pugnam provocando terruit. Præterea Romanis contentis, quasi vacans à bello contra ipsos & aliud agens, expeditionem in Dardanos fecit, ac decem millibus cæsis, ingentem prædam egit. Gallos etiam, qui circa Istrum incolunt, ac Basternæ dicuntur, concitavit, equitatu & belli usu valentes: & Illyrios opera Genthii regis hortatus est, ut auxilium sibi ferrent: rumorque erat, barbaros mercede ab eo conductos per inferiorem Galliam juxta sinum Adriaticum in Italiam irrupturos.
XV Hæc Romani cùm accepissent, statuerunt, omissa imperiorum per gratiam & ambitionem collocatione, virum aliquem bello præficere prudentem, & rerum magnarum administrationis gnarum. Is erat Aemilius Paulus: ætate quidem jam provecta (circiter enim sexagesimum annum agebat) corpore tamen adhuc valido, tum generis, & filiis adolescentibus, amicorumque ac potentium cognatorum copia stipatus, qui eum omnes hortabantur, ut populo ad consulatum invitanti obsequeretur. Ergo etsi initio multitudinis cupiditatem studiumque aspernabatur, nihil se eum honorem requirere ostendens; tamen cùm quotidie ad ipsius fores convenirent frequentes, ac in forum vocarent, & magno clamore urgerent, concessit tandem, statimque inter consulatum ambientes visus, non petere magistratum, sed victoriam afferre existimatus est. Vt in campum venêre, summa omnium spe ac studio consul iterum

Perseus qualis & quis fuerit.

Victoria eius.

L. Æmilius Paulus consul, & dux belli Persici creatus.

creatus est, duxque belli Macedonici, omissa provinciarum sortitio-
Omen. ne continuò constitutus. Memoriæ proditum est, eum, cùm præ- XVI
fectus bello contra Perseum, splendidè ab universo populo domum
esset deductus, filiolam Tertiam plorantem domi offendisse; eam-
que salutatam à patre ac de causa tristitiæ interrogatam, complexu
osculoque patri reddito respondisse: *Nescis verò, mi Pater, Perseum nostrum mortuum esse*, (loquebatur autem de catello, quem id nominis gerentem alebat) Et respondisse Aemilium: *Dij bene vertant mea filiola, accipio omen.* Hoc Cicero de Divinatione narrat. Mos erat, ut qui consules essent creati, oratione ad populum pro rostris blanda gratias agerent. Ejus servandi causa Aemilius in concionem progressus, priorem se consulatum ambiisse dixit, quod eo tempore magistratum gerere cuperet: posteriorem accepisse ipsorum causa, ducem belli desiderantium. non igitur gratias ipsis habere. Proinde si ab alio quopiam bellum id rectius geri posse censerent, libenter se ei locum cedere: sin ipsi rem crederent, non imperatoris in partes se ingererent, neque rumores fererent, sed taciti ea quibus opus esset, subministrarent: alioquin fore, ut si imperatori quæ agenda essent præscribere ipsi vellent, magis etiam quàm ante militia ipsorum rideatur. XVII His dictis effecit, ut magna ipsius verecundia civibus incesserit, optimamque de eventu spem conceperint, omnesque
Fortunâ an virtute rem gesserit. lætati sint, omissis adulatoribus, ad liberi oris animosumque ducem summam rerum delatam esse: adeò populus Romanus illo tempore ut aliis imperare, omnium gentium maximus esse cupiebat, sic virtute & honestati ultrò serviebat. Porrò quod Aemilius ad exercitum proficiscens secunda navigatione, prosperoque usus est itinere, & absque mora & tutò in castra pervenit, fortunæ adscribo: bello autem res prosperè ab eo partim audaci celeritate, partim consilio, cum alacri amicorum ministerio, & confidentia in periculis, opportunorumque consiliorum usu gestas cernens, non habeo quodnam illustre facinus ejus felicitati (sicut in reliquis imperatoribus feci) imputem, nisi fortè Persei qui avaritiam Aemilio felicem
Persei avaritia. rerum successum attulisse indicet: hæc enim res Macedonum ad maximam spem erectas evertit. Etenim Perseo roganti auxilio adduxerunt Basternæ decem millia equitum ac totidem peditum, qui equitibus adjuncti, usu ita ferente, vicem eorum gererent, omnes non agriculturæ, non navigandi, non pascendi pecoris peritos, sed qui aliam, quàm pugnare, & hostem superare, artem nullam didicissent. Qui ut apud Mædos castrametati cum regio exercitu convenerunt, viri altis corporibus, miro armorum usu, minisque contra hostes superbi, spem fecerant Macedonibus, Romanos eorum congressum non laturos, sed aspectu, atque motu corporum alieno & terribili consternatum iri. In hanc spem cùm evexisset suorum animos XVIII
Perseus, & Basternæ in singulos duces mille aureos postulassent;
sordidus homo ad multitudinem auri impendendi, quasi vertigine
oborta, mente captus, auxilium eorum respuit, abdicavitque: quasi

verò

verò quæſtor Romanorum eſſet, ac non contra illos bellum gere-
ret, ſed rationem ſumtuum bellicorum hoſtibus reddere opus ha-
beret. Et quidem ab illis diſcere poterat, qui *alium apparatum,
centum millia erant collecta, & ad uſum belli parata. At Perſeus
tantis copiis repugnans, tantumque ſuſtinens bellum totque ocio-
ſos homines alens, pecuniam dimenſam conſignavit, eamque tan-
gere metuit haud aliter quàm alienam. Neque id faciebat Lydus ho- *Pecuniæ*
mo, aut Pœnus: ſed qui generis nomine, virtutem Philippi & Ale- *uſus.*
xandri gloriam ſibi vindicaret. atque ii hac ratione, quod pecunia
omnes res confici, non pecuniam rebus agendis potiorem indicaſ-
XIX ſent, omnia in ſuam poteſtatem redegerant. Sanè dictum vulgo
eſt, *non à Philippo, ſed auro ejus urbes Græciæ eſſe captas*: & Alexan-
der in Indiam expeditionem faciens: videnſque Macedonas Perſicis
divitiis ſecum vehendis impediri, primus currus regios cremavit,
cæteriſq; perſuaſit ut idem facerent expeditiq; ad bellum irent, tan-
quam vinculis ſoluti. Contra Perſeus auro ſuam, liberûm regniq; ſa-
lutem poſthabens, maluit multa cum pecunia captus Romanis o-
ſtendere, quantum ipſis ſua parſimonia theſaurum conſervaſſet,
quàm parvis ſumtibus ſalutem ſibi parare. Non enim Gallos tan- *Genthius à*
tum falſa fide dimiſit: ſed & Genthium cum promiſſis trecentis ta- *Perſeo prodi-*
lentis, ad ſocietatem pellexiſſet, pecuniam numeratam nunciis ab *tus.*
eo miſſis propoſuit, & obſignare juſſit. poſt cùm Genthius ſperans
ſe mercedem ſperatam habere, violato jure gentium legatos Roma-
norum ad ſe miſſos in vincula conjeciſſet. Perſeus exiſtimans nihil
oportere eum pecunia ad bellum cõtra Romanos ſuſcipiendum ad-
duci, cùm is captis legatis, quaſi pignore ſe obſtrinxiſſet, ac Roma-
norum contra ſe arma eo facinore haud dubiè concitaſſet: trecentis
iſtis talentis miſerum defraudavit, pauloq; poſt paſſus eſt eum à L.
Anicio Romanorum prætore cum exercitu contra eum miſſo è re-
XX gno cum liberis & uxore, tanquam è nido, abripi. Cum hoc adver-
ſario rem ſibi fore intelligens Aemilius, facilè hominem deſpexit,
quanquam apparatum bellicum ejus, copiaſque admiraretur. Erant *Copia Perſei.*
enim equitũ quatuor millia, & Phalanx peditum paulò minus qua- *Æmilius*
dragies millium: conſederat autem propè litus ad radices Olympi *milites cor-*
montis, locis inacceſſis, propugnaculiſque & ligneis munitionibus *rigit.*
ſeptis planè ſecurus, ſperanſq; ſe mora & pecuniarum impenſis Ae-
milii vires conſumturum. At verò Aemilius vir erat impiger, ani-
moque ad omnia conſilia obverſo, nihil intentatum relinquebat.
Cùm videret, milites priſtinæ licentiæ adſuetos ægrè ferre diſcipli-
nam, ac inanibus verbis imperatoris partes exequi: dictis corripuit,
mandavitque, ne quid aliud quàm ſua corpora curarent, & arma: ut
cùm res ita tuliſſet, & ipſe ſignum dediſſet, ſtrenuè pugnarent, gla-
diiſq; Romano more uterentur. Nocturnas excubias ſine haſtas ut
agerent edixit, ut eo diligentius omnia obſervarent, ac ſomnũ repel-
XXI lerent, cùm hoſtem irruentem arcere non poſſent. Maximè autẽ de
potus penuria quiritantibus militibus (paucis enim in locis aqua,

Puteorum inventio & causa.

& quidem potui incommoda apud ipsum ferè litus scaturiebat)
cum cerneret, Olympum montem magnum & arboribus consitum
crebris imminere loco, conjiciens è viriditate sylvæ fontium ibi esse
principia, qui per profundum deferrentur, sub ipsa radice montis
puteos multos egit, aeremque admisit: hique putei statim puris la-
ticibus repleti sunt, ea quæ in angustiis premebatur aqua, ad locum
vacuum cum impetu decumbente. Quanquam in ea quidam sunt
opinione, non esse fontes aquarum jam ante collectarum iis in lo-
cis, ubi effluunt, abditos: neque hunc effluxum earum esse vel pate-
factionem vel eruptionem: sed aquam ibi demum nasci, ac coale-
scere, materia ejus in liquorum conversa. transire autem in liquo-
rum exhalationem humidam dum condēsatur & refrigeratur, quan-
do videlicet in profundo compressa fluida efficitur. Vt enim mu- XXII
lierum mamillæ non vasa sint, quæ affluente lacte jam ante confe-
cto repleantur, sed succum ad se allatum mutando lac generent at-
que colent: ita humecta terræ, & scaturiginibus apta loca, non ha-
bere in se abditam aquam, neque sinus, qui fluxus tantæ aquæ, tam-
que profundorum fluviorum jam ante paratos depromant: sed spi-
ritum modò, & aerem in iis comprimi ac condensari, itaque in a-
quam converti. Itaque loca quæ effodiuntur, eam ob contrectatio-
nem promtius aquam edere emollienda & humectanda exhalatio-
ne, quemadmodum ubera lanctantium plus lactis gignunt: densas
autem ac stipatas terræ partes eo aquam non emittere, quod motus
humorem efficientis non sunt capaces. Hæc qui asserunt, occasio-
nem disputatoribus dederunt arguendi, ne sanguinem quidem in-
esse animantibus, sed generari apud vulnera, spiritus alicujus aut
carnis mutatione, quæ fluxum & colliquationem efficiat. Verùm
hanc opinionem refellit experientia: qui enim cuniculos agunt, aut
metalla effodiunt, demissis in profundum fossis fluvios offendunt,
non paulatim (quod opportebat, siquidem terra subitò mota ortum
suum haberent) collectis, sed confertim se effundentibus: quinet-
iam montibus & saxis ictu dissipatis aliquando aquæ copia exiluit,
statimque desiit. Sed de his hactenus. Aemilius porrò aliquot dies XXIII
ociosos exegit: feruntque nunquam tantis copiis tam parvo inter-
vallo oppositis, tandiu cessatum esse. Postquàm omnibus tentatis
unum adhuc in Macedoniam esse aditum cognovit per Perrhæbiam
juxta Pythium, & Petram, locum eum nullo præsidio tenente, ma-
gis in spem veniens rei gerendæ, quàm difficultatem loci (quæ causa
erat ut hostes eum non custodirent) metuens, quid agendum esset,
deliberavit. Primos inter eos, qui consilio intererant, Scipio Nasica,
cujus inferioribus temporibus summa fuit in senatu auctoritas, A-
fricani Scipionis gener, promisit, se eo exercitum circumducturum:
proximus ab eo Fabius Maximus, filiorum Aemilii natu primus a-
dolescens adhuc, idem in se recepit. Delectatus eorum alacritate
Aemilius, milites eis dedit, non quot Polybius scribit, sed quem
numerum ipse Nasica in epistola de iis rebus ad regem quendam

Nasica & Fabius Olympum transcendunt.

scripta

scripta edit: Italorum videlicet extraordinariorum tria millia, & sinistrum cornu, quod erat quinque millium. His addidit Nasica equites centum & viginti, Thracumque & Cretensium, quos permistos Harpalus adduxerat, ducentos. Hanc manum ea via duxit, qua ad mare descenditur, castraque apud Heracleam posuit, quasi navi-
XXIV bus inde ad circumvenienda hostium castra iturus. Postquàm cœnam sumserant milites, tenebræque ortæ sunt, ducibus consilio patefacto, contrario itinere à mari abduxit, & infra Pythium tandem consedit, ac exercitum quiete refecit. Eo loco in altum erigitur Olympus amplius decem stadiis: quod tali ejus, qui metitus est, epigrammate indicatur:

Olympi altitudo.

Qua supra templum, cui Pythius auctor Apollo,
Erigitur clari vertex sublimis Olympi,
Bis quinq. æthereas stadia, exit rectus in auras,
Insuper & stadij sextantem: huic quattuor autem
Noris deesse pedes. Mensuram prodidit istam
Xenagoras satus Eumelo. tu Phœbe laborem
Compensa lætus placitis rex optime donis.

Quanquam Geometræ affirment neque altitudinem montis: neque maris profunditatem decem stadia excedere: tamen Xenagoras non temerè, sed arte & instrumentis adhibitis eam dimensus videtur.
XXV Nasica noctem ibi exegit. Perseo autem Aemilium quietum loco se tenere videnti, neque quid ageretur suspicanti, perfuga Cretensis, qui ex itinere se subduxerat, Romanos ea circumducere exercitum indicavit: isque territus, castra non movit. decem modò stipendiariorum militum alienigenarum millia, ac duo Macedonum Miloni eò ducenda dedit, qui Romanis anteverterent, saltusque occuparent. In hos dormientes adhuc impetum à Romanis factum Polybius scribit. Nasica acrem, ac periculosum conflictum in ipsis montis jugis fuisse, seque ipsum Thracis militis sibi occurrentis pectus hasta percussisse, eumque prostravisse scribit, hostibusque pulsis, & Miloni abjectis turpiter armis, & sola modò tunica induto, fugientibus institisse tutò: simulque in Macedoniam deduxisse suos. Quod ubi Perseus accepit, summa trepidatione ictus, speque lapsus, properè castris motis retrò se recepit. Erat tamen ei aut apud Pydnam alea prœlii tentanda, aut disjectis copiis bellum ad singula oppida expectandum, quod semel Macedoniæ illatum, sine multa cæde inde removeri non poterat: ac si eo loco hostes profligare conaretur, quo alioquin à multitudine hominum esset longè paratior: spes erat, suos acriter pro conjugibus & liberis propugnaturos, præ-
XXVI sertim rege inspectante, atque inter primos pugnam obeunte. His rationibus amici Perseum confirmarunt, ut castris positis, ad pugnam se pararet, locorum naturam spectaret, ducibusque munia assignaret, veluti cum hostibus ubi primùm advenissent, conflicturus. Erat ejus loci ea natura, ut & phalangi explicandæ satis campi planicieique æqualis suppeditaret, & tumuli continentes nudis ac ex-

peditis militibus receptacula & circumcursitanti facultatem præberent. Per medium Aeson & Leucus amnes fluebant, non admodum profundo alveo (erat enim jam sub exitum æstatis) sed tamen ut viderentur Romanis nonnihil difficultatis allaturi. Aemilius ubi se Nasicæ conjunxit, composito agmine ad hostes duxit: ut verò aciem eorum inspexit, multitudinem admiratus, inhibita profectione, secum ipse quædam expendit. Iuvenes verò, qui exercitum ducebant, equis advecti, ut consereret pugnam, neque rem differret, XXVII
hortati sunt: præsertim Nasica, successu trajecti Olympi elatus. Ad quem subridens Aemilius: *Facerem*, inquit, *si tua essem ætate: me verò multæ victoriæ docuerunt, quanam in re victi peccassent: ideoque ex itinere pugnam inire cum phalange jam ordinibus instructis paratæ prohibent.* Inde eos, qui primo loco, & in conspectu hostium stabant, in manipulos ordinari jussit, ut speciem aciei exhiberent, postremos autem in agmine conversos vallum jacere, & castra facere: eaque ratione semper novissimo quoque à primis se avertente, & ad castra facienda subducente, fefellit hostem, solutaque ad extremum acie absq; tumultu totum exercitum castris recepit. Ea no- XXVIII
Lunæ defectus. cte cùm post cœnam somno se dedissent milites, subitò luna, cum pleno lumine sublimisque fulgeret, obscurata est, suaque luce amissa variis coloribus obducta in tenebras abiit. Cujus splendorem cùm pro sua consuetudine Romani milites æris percussi tinnitu revocarent, ac multa lumina facibus accensis cœlum versus extollerent: nihil tale à Macedonibus factum est, sed horror stuporque castra pervasit, & vulgo murmurabant, regis interitum eo prodigio portendi. Cæterùm Aemilius, etsi nō erat omninò ignarus eccliptiçarum vicissitudinum, quibus luna circumvecta in umbram terræ statis temporibus incidit, ac tandiu occultatur, dum umbra locum
Sacrificia Aemilij. pertransierit, rúrsusque à sole illustretur: tamen ut erat religiosus homo & augur, ac sacrificiorum studiosus, ubi primum à tenebris expurgatam vidit lunam, undecim ei vitulos immolavit. Orto die XXIX
Herculi sacra faciens, viginti primis hostiis non perlitavit: altera post vigesimam demum signa oblata sunt, quæ vim hostium repellenti parti victoriam designarent. Itaque victimam centum boum, & ludos sacros Deo vovit: mandavitq; tribunis militum, ut exercitum ad pugnam instruerent: ipse in tentorio suo sedens, quod erat versus campum & aciem hostium apertum, expectavit dum sol circumageretur ac declinaret, ne adversum eum sui milites haberent: quod
Pugna Aemilij contra Perseum apud Pydnam. erat futurum, si pugnam mane commisisset. Circa vesperam commissum est prœlium. Alii ipsius Aemilii astu factum dicunt, ut ab hostibus initium pugnæ fieret: iis enim equum effrænem immissum à Romanis, eumq; hostibus insequentibus, ita ad manus perventum. Alii tradunt, Thraces, quos Alexander ducebat, in Romana jumenta fœnum portantia impetum fecisse: contra eos celeriter excurrisse septingentos Ligures, inde utraque à parte missa auxilia, & consertum ea occasione prœlium. Aemilius verò ut gubernator, è fluctu & tre- XXX
pidatione

pidatione exercituum conjiciens magnitudinem futuræ pugnæ, è tentorio progressus ordines militum adiit, dictisque animavit. Nasica equo ad eos, qui levi prœlio decertabant, provectus vidit omnes jam ferè hostes ad pugnam progressos. Primam aciem obtinebant Thraces, quorum se aspectu maximè territum scribit ille, altis corporibus, clypeo albo & splendenti, tibias ferro tecti accincti nigras tunicas, romphæamq; ferro gravi præfixam à dextero humero quisquè coruscans. Iuxta hos constiterant stipendarii milites, vario habitu, mixtique his Pæones. Post hos agmen tertium erant Macedones delecti, virtute & ætate omnium validissimi, aureis in armis, ac recentibus puniceis vestibus fulgentes. Horum acie instructa, phalanges eorum, qui à clypeorum ęreorum usu chalcaspides dicuntur, è castris progressæ, splendore ferri atque æris campum, clamore autem & tumultu invicem se adhortantium montes repleverant. Tanta verò audacia atque properatione ad hostem contenderunt, ut prima cadavera non ultra CCL. passus à castris Romanorum jacuerint.
XXXI Cùm jam consererentur manus advenit Aemilius. utque vidit jam Macedones, quos in agmine tertios fuisse diximus, cuspidibus sarissarum in Romanorum clypeos inniti, atque his comminus gladiis rem gerendi facultatem adimere, reliquos etiam Macedones dato signo parmas ab humeris detrahere, sarissisque demissis scutatorum impetum excipere, tum robur ejus globi, quamque difficulter invadi posset, conspicatus: pertimuit sanè, ut qui spectaculum terribilius nullum ante eum diem intuitus esset: ac sępenumerò postea temporis mentionem istius perturbationis fecit, quam animo suo aspectus ille obtulisset. Nihilominus tamen pugnantibus se hilari vultu o-
XXXII stentavit, sine galea & thorace obequitans. Cæterùm Perseus, ut *Persei fuga.*
Polybius refert, commisso prœlio, metum nō ferens in urbem equo avectus est, sacram se Herculi rem facere simulans. qui tamen Deus meticulosorum sacra non accipit, neque voti illiciti damnat, atq; fas non est, vel eum qui non jaculetur, scopum tangere, vel eum, qui fugiat, victoria potiri, & omninò neque bene agere qui nihil agit: neque malus homo fœlix esse potest. Aemilii verò votum Deus probabat. is enim hastam tenens robur in bello, & victoriam flagitabat, pugnāsq; Dei auxilium poscebat. Verùm Posidonius quidem, qui se eo tempore vixisse, rebusq; his interfuisse scribit, ac historiam Persei multis libris composuit, Perseum non timoris causa, neq; sacrificii prætextu discessisse, sed quod pridie equus ei calce crus feriisset, auctor est. In pugna quoq; eum, quanquam esset male affecto corpore, & amici dehortarētur, jussisse equum sibi, quo extra bellū vehi consuevisset, afferri, eoq; conscenso nudum thorace ad phalāgem equitasse: ibi volitātibus utrinq; omnis generis telis, jaculum ei ferreum adactum, quod mucrone quidem eum non attigerit, sed obliquum juxta latus ejus sinistrum transvolaverit, impetu tamen motus tunicam disciderit, carnemq; ita perstrinxerit, ut obscuram sugillationis notam reliquerit, quæ ictum multo tempore testata sit. Hoc modo

Ignavorum vota.

Pelignorum temeritas. Perseum Posidonius excusat. Cæterùm cùm Romani phalangem XXXIII
Macedonum nulla vi perrumpere possent, Salius Pelignorum dux signum suæ cohortis raptum in hostes projecit: eo Pelignis accurrentibus (signum enim deserere & amittere nefas apud Italos habetur) utrinque atrox certamen fuit. Peligni gladiis sarissas depellere, & scutis deprimere, manibusque adeò injectis avertere conabantur. At Macedones utraque manu sarissas intentantes, per occurrentium eas arma corporaque exigebant, neque scuto, neque thorace earum vim sustinente, & corpora confixorum supra capita rejiciebant. Contra Peligni, & Marrucini nulla ratione, sed rabie concitati adversis ictibus præsentique morti se ingerebant. Hoc modò Romanorum prima acie interfecta, repulsa est proxima: & fugam quidem nondum dabat, pedem modò ad Olocrum montem referebat: adeo ut id cernens Aemilius, præ dolore tunicam suam disciderit (si Posidonio credimus) cùm cedentibus prioribus ordinibus, reliqui Romani phalangem inaccessam videntes, densisque sarissis tanquam vallo præmunitam, & ab oppugnatione tutam aversarentur. Enimverò pugnabatur loco inæquali, & porrecta in longum XXXIV
phalangis acie, non poterat densitas ordinum, globusque actus continenter servari, sed flexus multi atque intercapedines admittebantur: quod fieri necesse est in magno exercitu, cùm alii alio ad pugnam obeundam avertuntur, aliæque partes aciei pelluntur, aliæ impetum faciunt. Hoc ut animadvertit Aemilius, celeriter cohortes suorum à se invicem divellit, jussitque ut intra hostilium ordinum intervalla se reciperent, ac non contra simul totam simul phalangem, sed multis locis contra partes hincinde divulsas pugnarent. Id centuriones ab Imperatore docti, milites facere jusserunt. Vt verò primum Romani intra ordines phalangis se intulerunt, ac intra sarissas recepti, alios à lateribus nudos invaserunt, alios cursu circumvenerunt: statim dissipata phalange vis ejus & præcipuus usus sublatus est. Comminus verò & contra paucos pugnare difficile erat Macedonibus, cùm parvis pugionibus firmos & ad pedes usque demissos Romanorum ferirent clypeos: contra gladiorum gravium violentos ictus per arma omnia ad corpus penetrantes parvulis peltis exciperent. Itaque cedere cogebantur. Dum a- XXXV
criter hunc in modum pugnatur, Marcus Catonis filius Aemilii gener, dum nihil sibi fortitudinis reliquum facit: gladium amittit. Neque verò juvenis optimè institutus, quique præclaro parenti virtutis magnæ specimen debere se intelligeret, vivendum sibi putabat, si gladium vivus hostibus spolium reliquisset: itaque cursu per ordines circumferri, omnibus amicis & familiaribus, in quos incidisset, casum suum exponere, orare ut se in gladio recuperando juvarent. Multi fortes Romani eum ducem secuti, per reliquorum ordines sese proripuerũt, hostesq; adorti, magno certamine, multa cæde, multoque facto sanguine loco tandem pepulerunt, eoq; vacuo hostium, gladium quæsitum diu multumque tandem inter cadaverum & armorum

Strategema Aemilij in phalange dissicienda.

M. Catonis F. fortitudo.

morum acervum invenerunt : inde lætitia exsultantes, sublato cla-
XXX more in hostiles globos impetum fecerunt. Tandem delecta Ma-
VI cedonum phalanx, hominum tria millia locum tenentes, pugnantesque, ad unum omnes cæsi sunt. Reliqui fugientes ingenti cæde sunt affecti: nam & campus, montisque radices cadaveribus tectæ jacuerunt, & postridie ejus pugnæ Romani Leucum fluvium transeuntes, sanguine adhuc infectum viderunt. Cęsa Macedonum millia vigintiquinq; perhibentur: de Romanis autē centum, ut Posidonius ait, ut Nasica, octoginta desiderati sunt. Atque hæc tam ingens pugna minimo temporis spacio exitum habuit: hora enim nona commissa, ante decimam victores Romanos declaravit. Reliquum diei insequendis hostibus datum: & Romani cùm per quindecim millia pedum fugientibus institissent, nocte jam ingruente reversi sunt, famuliq; cum facibus obviam profecti, prælucentes læto cum clamore ad tabernacula igne lucentia, hederaq; & lauro coronata eos re-
XXX duxerunt. At ipsum imperatorem magnus dolor urgebat: de duo- *Scipionis Aemiliani fortitudo.*
VII bus enim filiis, quos inter milites habuerat, junior, quem præ reliquis diligebat, & ad virtutem meliori, quàm fratres reliquos, indole natum sciebat, animo præter ætatem (tum primum enim pueritiam excesserat) acri & honoris cupido, nusquam reperiebat, periisseque per imprudentiam hostibus pugnantibus immixtum opinabatur. Ita se eo angente ac lugente, universus exercitus rem sensit: à cœnaque exsilientes, cum facibus frequentes discurrerunt, alii ad tentorium Aemilii, alii extra vallum, inter prima juvenum cadavera quærentes. Mœsticia autem castra, clamor campum implebat, Scipionem vocantium: omnibus enim jam inde ab initio ad imperia gerenda magistratusque obeundos melius composito, quàm quisquam propinquorum ejus, ingenio diligebatur. Serò tandem, cùm de eo desperatum prope esset cum duobus tribusve sociis ab insecutione rediit, novo hostium sanguine perfusus, generosi instar catuli præ voluptate immodicè victoriam prosecutus. Hic est Scipio, qui posterioribus temporibus Carthaginem & Numantiam excidit, ac suæ
XXX ætatis Romanos virtute & potentia longe anteivit. Et Aemilium *Persei in Samothraciam fuga.*
VIII quidem fortuna tunc victoriæ integra voluptate frui passa est, dilata in aliud tempus invidia: Perseus Pydna Pellam profugit cum equitatu, qui integer ferè è prœlio evaserat. Vt verò pedites equitibus timiditatem & proditionem exprobaverunt, & ab equis dejecerunt, verberaque imposuerunt: tumultum metuens, equum à via deflexit, ac ne agnosceretur, purpurem detractam ante se posuit, ac diadema manibus gestavit, utque cum comitibus posset colloqui, pedes unà ambulavit, equum post se trahens. At eorum alius cal- *Crudelitas in suos.*
ceum se ligare simulans, alius equo se potum ministrare, alius aquam sitis suæ explendæ causa quæsitum ire fingens, paulatim ab eo dilapsi sunt: non tam hostes quàm crudelitatem ejus metuentes,
XXX qui malis perturbato animo, causam acceptæ cladis in unumquem-
IX libet transferre quærebat. Postquàm verò noctu ingressus Pellam,

in Euctum & Eudæum quæstores incidit, & eos partim ipsum ob ea quæ evenerant culpantes, partim importuna libertate in reprehendendo & consulendo utentes, iratus pugione utrumque ictus necavit: nemo jam apud eum remansit, Evandro Cretense, Archedamo Aetolo, & Neone Bœoto exceptis. De militibus autem soli Cretenses eum secuti sunt, non benevolentia adducti, sed pecuniæ faciendæ ut apes favis, intenti; ingentes enim secum opes vehebat, & ex iis pocula, crateras reliquaque ex auro & argento confecta regii luxus instrumenta, quorum precium ad quinquaginta talenta conficiebat, diripienda dabat. Inde Amphipolim, atque hinc Galepsum delatus, remittente nonnihil formidine ad cognatum suum, inveteratissimumque vitium avaritiæ relapsus est: deploravitque apud amicos, quod per imprudentiam, quædam de Alexandri magni aurea supellectile in Cretenses profudisset: & eos, qui nacti hæc erant, precibus & fletu obtestabatur, ut sibi redderent, eorumque loco pecuniam acciperent. Qui hominis ingenium norant, eos non latebat Cretizare ipsum contra Cretenses: qui enim reddiderunt verbis ejus inducti, precium nullum recepêre. Sic amicos triginta talentis cùm defraudasset, quæ paulò post erant in manum hostium perventura, inde in Samothracen trajecit, & ad Castoris ac Pollucis fanum supplex confugit. Macedones interim, quorum semper erat XL in reges celebrata fides, tunc, quasi fulcro rerum fracto omnia concidissent, fidei Aemilii se commiserunt, atque bidui spacio totam Macedoniam tradiderunt; quæ res fidem facere videtur opinioni eorum, qui istam victoriam fortunæ favori imputant. Quo spectat illud etiam, quod ei Amphipoli rem sacram facienti accidit. victimis enim jam immolatis, fulmen in aram decidit, ac victimas absumpsit, sacraque perpetravit. Verùm fama rei omnium maximè Deûm & fortunæ benignitatem demonstravit. Quarto enim secundum victoriam de Perseo apud Pydnam relata die, cùm Romæ Circenses ludos populus spectaret, subitò in prima theatri parte rumor exstitit, Aemilium devicto magna pugna Perseo, totam Macedoniam subigere: hic rumor celeriter in plebem vulgatus, gaudium, plausum & acclamationem excitavit, quæ totum illum diem per urbis omnes partes duravère: post cùm non exstaret certus auctor, sed per omnes videretur temerè vagatus, resedit. Non multis interpositis diebus re certius cognita, in admiratione omnium fuit fama quæ præcurrerat, & sub mendacio veritatem annunciarat. Fe- XLI runt etiam pugnæ Italorum apud Sagram fluvium famam eadem die in Peloponnesum perlatam: & prœlii contra Medos ad Mycalem facti, Platæas. Memoriæ proditum præterea est, cùm Romani Tarquinios auxiliantibus Latinis bellum inferentes vicissent, paulò post magnos duos & pulcros viros ab exercitu Romam venisse, & victoriam annunciasse; hos creditum est Castorem & Pollucem fuisse: ac qui primus iis juxta forum apud fontem occurrit equos sudore fluentes refrigerantibus, cùm miraretur hanc famam subriden-

Cretum avaritia.

Macedonia Aemilio se dedit.

Famæ mira celeritas.

dentes feruntur barbam ejus manibus contigiſſe, eamque confeſtim de nigra rufam factam, indicio fidem, viro Aenobarbi cognomentum peperiſſe. Quæ omnia ut credenda videantur, id effecit, quod noſtro tempore uſu venit. Cùm enim Antonius à Domitiano defeciſſet, magnumque à Germania bellum exſpectaretur, & Romanorum animi eſſent perturbati, ſubitò populus ſua ſponte rumorem de victoria ſparſit, iſque per totam urbem diſſipatus eſt: Antonium ſcilicet occiſum copiaſque ejus victas & deletas eſſe: tamque illuſtris fuit & tam efficax is rumor, ut multi ſenatores ei credentes ſacrificarint. Vt autem de auctore inquiſitio eſt habita, neque is inventus fuit, ſed uno ad alterum ejus initium transferente: tandem ad populum, tanquam in immenſum pelagus, famæ origo rejecta eſt: illa quidem ut quæ nullum certum principium habuiſſet, ſtatim ex urbe evanuit. At Domitianus cum ad bellum id copias educeret, in itinere nuncium ſibi obvium habuit, literas ferentem quibus eadem victoria indicabatur: & eadem die erat rumor iſte ſparſus, qua Antonius ſuperatus fuit, amplius quàm bis mille & quingentis ab urbe millibus paſſuum. rem ita habere, nemo vivit noſtro tempore qui ignoret.

XLII (margin, beside "tum peperiſſe. Quæ omnia…")

Aenobarbi cognomen unde.

Antonij in Domitianum rebellio.

XLIII Porrò Cnæus Octavius præfectus claſſis Samothracam adducta claſſe, Perſeum reverentia Deorum inviolatum ibi jure aſyli reliquit: ne tamen effugere inde, avehique poſſet, cuſtodiit. Verumtamen Perſeus Oroandæ cuidam Cretenſi pecunia data ſuaſit, ut ſe in navim receptum aveheret: is autem uſus arte Cretica, noctu accepta pecunia eum cum uxore & liberis venire eadem nocte ad templum Cereris juſſit, & famulatu quanto opus eſſet: ipſe veſperi avectus eſt. Perſeus cùm miſerè ſe torſiſſet, ac per anguſtam feneſtram pone murum ſeipſum, conjugemque & liberos miſeriarum & peregrinationis imperitos demiſiſſet, maximè miſerabilem gemitum emiſit, ut ei oberranti in littore quidam Oroandem jam in alto navigantem à ſe viſum indicavit, ita jam albente cœlo, omni ſpe deſtitutus, cum uxore ad murum profugit, ut non fallerent, ſed anteverterent Romanos. Liberos Ioni crediderat, amaſio pridem ſuo: iſque, prodito Perſeo, regios liberos Romanis tradidit. Qua re coactus eſt præſertim, inſtar feræ catulis ſpoliatæ in eorum, qui liberos ipſius ſecum habebant, manus ſe tradere.

XLIV Maximè omnium Naſicæ fidebat, atque hunc vocabat: ſed eo abſente deplorata fortuna ſua, intellectaque neceſſitate, Octavio ſe dedidit. Ac tum maximè oſtendit, aliud ſibi avaritia turpius adhuc vitium ineſſe, cupiditatem ſcilicet vivendi, propter quam ſeipſum miſeratione (quam una fortuna hominibus calamitate afflictis relinquit) ſpoliavit. Cùm enim, ut ad Aemilium duceretur, impetraſſet, Aemilius caſum viri magni fortunæ invidia indignationeque dejecti reputans, lachrymabundus ei cum amicis occurrit. Perſeus autem turpiſſimum ſpectaculum exhibuit, in faciem concidens, manibusque genua Aemilii tangens, voceſq; & deprecationes homine ingenuo indignas proferens. Quas ne audire quidem dignatus Æmilius, triſti eum vultu in hæc verba

Perſei & Aemilij colloquium.

verba compellavit: Quid ô miser, hæc agis, quibus crimine tuarum calamitatum fortunam liberas, & ostendis non immeritò tibi hæc accidisse, teque non præsenti, sed priore conditione indignum fuisse? Quid victoriæ meæ laudem imminuis, demonstrans te non alti animi virum, neque dignum fuisse, quem Romani adversarium haberent? virtus profectò hominis adversa patientis etiam apud hostes magnam sui verecundiam excitat: timiditatem etiam, si fortunata sit, Romani inhonestam censent. Inde à terra sublevatum, XLV
dextraque data salutatum, Tuberoni tradidit. Ipse filios, generos, reliquosque primores, maximè juvenes, secum in tentorium suum abduxit: ibique postquàm diu tacitus & cogitabundus omnibus admirantibus consedisset, de fortuna & rebus humanis ita disserere instituit. Vtrum vobis videtur, inquit, convenire, ut homo, rebus feliciter gestis, gente, urbe, aut regno subacto, cristas erigat, animumque attollat: an potius fortunæ vices secum expendat? quæ communis imbecillitatis exemplum victori proponens, docet ne quid stabile aut perpetuum putemus. Quod enim tempus homini sit confidendi rebus suis? quando victoria de aliis parta, maximæ fortunæ mutationem timere nos cogit, consideratioq; fati modò huc, modò illuc decumbentis etiam gaudentibus summam affert anxietatem. An vos, cùm Alexandri regnum, qui ad summam potentiam pervenerat, unius horæ pericula eversum, regesque modò multis equitum peditumque millibus stipatos, nunc de manibus hostium quotidie cibum ac potum sumere videatis, res nostras stabilitate fortunæ in omne tempus firmatas putatis? quin vos, ô juvenes inanem potius animi elationem, jactantiamque victoriæ causa natam compescite, vosque pavidi demittite, ac futuris semper animum intendite, exspectantes quonam unicuique vestrûm incommodo fortuna præsentem felicitatem sit compensatura. Multa in hanc sententia ab eo dicta memorant, dimissosque juvenes, fastu eorum hoc orationis fræno prope coercito. Secundùm hæc exercitui faculta XL
Græciam Aemilius perlustrat. tem quiescendi dedit, seipsum ad spectandam Græciam convertit, VI
gloriosè pariter & humaniter eo ocio utens. Circumiens enim urbes recreavit, respub. constituit, dona civitatibus dedit è frumento & oleo regis, cujus tantam ferunt fuisse copiam reconditam, ut ante qui acciperent, quàm quid daretur, deficeret. Delphis conspicatus columnam magnam quadrãgulam ex albo lapide constructam, cui aurea Persei statua imponenda erat, suam eò collocari jussit: æquum enim esset, ut victi victoribus locum cederent. Olympiæ tritum illud ab eo pronunciatum ferunt: *à Phidia Iovem, qualem Homerus eum descripsisse, effectum esse.* Decem Roma legatis venientibus, regionem suam, civitatesque cum libertate habitandas Macedonibus reddidit, stipendio centum talentorum imperato, cujus summæ plus quàm duplum regibus pendebant. Spectacula porro XL
Macedoniæ libertas data.
omnis generis certaminum, sacrificiaque diis fecit, convivia quoque VII
& cœnas præbuit. Ad eas res sumtum abundè suppeditabant opes

regiæ.

regiæ. tantus autem erat ordo, tanta decori obſervatio in excipiendis & collocandis hominibus, inq; tribuendo unicuique pro ſua dignitate honore, & comitate exhibenda ſtudium, accuratâque diligentia: ut mirati ſint Græci, eum virum ne in his quidem, quæ amici cauſa ageret, ſeriam gravitatem omittere, ac qui tantas res geſſiſſet, etiam exiguis ſuum ornatum habere. Aemilius verò his eo maximè nomine delectabatur, quod in tam ſplendido omnium apparatu ipſius adſpectu frui potiſſimum omnes quærebant: diligentiamque ejus in ea re admirantibus reſpondebat, ejuſdem eſſe ingenii, aciem bene inſtruere, & convivium: alterum ut quàm maximum terrorem hoſtibus incuteret, alterum ut quàm jucundiſſimum hoſpitibus eſ-

Pauli comitas & liberalitas.

XLVIII ſet. Neque minorem liberalitas ejus & pecuniæ deſpicientia laudem invenit, qui magnam auri argentique copiam ex regis theſauris congeſtam ne aſpexit quidem, ſed queſtoribus in publicum referendam tradidit: ſolos libros regis paſſus eſt à filiis ſuis literarum ſtudioſis eximi. Præmia iis, quorum in pugna virtus potiſſimum fuiſſet ſpectata, diſtribuens, Aelio Tuberoni pateram quinque pondo dedit. Hic eſt ille Tubero, quem ſupra memoravimus cum quindecim propinquis una in domo habitaſſe, ac proventibus parvi agelli omnes vixiſſe: primumque id argentum in Tuberonum domum eſt illatum virtute partum: ante id tempus nemo ea in familia neq; auro neque argento uſus fertur.

XLIX Conſtitutis omnibus rebus, ſalutatis Græcis, Macedonaſque hortatus, meminiſſent à Romanis ſe libertate donatos, eamque gratitudine & concordia ac juſticia conſervare ſtuderent, in Epirum copias traduxit, juſſus ſenatuſconſulto, ut militibus, quorum in pugna contra Perſeum eſſet opera uſus, ex iſta regione prædam cōcederet. Vt autem omnes ſimul Epirotas improviſo invaderet, ex unaquavis urbe decem primarios viros ad ſe accerſivit, iiſque imperavit, ut quantum auri argentique in domibus & templis haberent, id omne ad diem dictum deferrent: & ſingulis tanquam cuſtodiæ cauſa addidit, qui una irent milites & centurionem, qui ſe conquırere aurum, & accipere ſimularent. Vbi dies conſtituta venit, uno momento milites ad bona hoſtium diſcurrerunt. Itaque una hora in captivitatem abducta centum & quinquaginta hominum millia, urbes ſeptuaginta direptæ ſunt: & tamen ex tanta præda, totius populi pernicie parta, ſingulis militibus non ſupra undecim denarios obtigerunt: horroremque incuſſit omnibus hominibus is belli exitus, quod totius gentis direptione non major ad ſingulos captura rediiſſet. Hoc maximè præter naturam ſuam egit Aemilius manſuetus homo & benignus. Inde Oricum profectus eſt, atque Orico in Italiam cum exercitu trajecit, ſubvectuſque eſt per Tiberim navi regia, quam ſedecim verſus remorum agebant, armis captivis palmiſque, & purpura ornata * ut & ludi *extra quod ut * Romani ante triumphum ea fruerentur, undis ſenſim cedentibus ſubeuntem navim ducentes. * At verò milites regiis theſauris inhiantes, cùm non parem ſpei prædam accepiſſent, occultè

Aemilius Epirum populatur.

Vt Romam redierit.

occultè Aemilio irascebantur: palam autem culpabant, quod imperiosè ipsos & duriter militiæ habuisset, ideoque parùm studiosè triumphum ejus expediebant. Quod sentiens Sergius Galba, inimicus Aemilio, sub quo tribunus militum eo bello fuerat, palam ausus est dicere, non esse triumphum ei concedendum. Multis præterea calumniis imperatorum apud milites traducens, iræque eorum stimulos addens, aliam à tribunis plebis diem postulavit: præsentem enim, accusationi non suffecturam, cujus quatuor tantũ horæ restarent. Tribunis contra, ut si quid haberet, id statim diceret jubentibus, prolixam & obtrectationibus omnis generis, refertam orationem exorsus, tempus absumsit: tenebrisque ingruentibus dimissa à tribubus est concio, milites aucta ferocia ad Galbam concurrerunt. Iidem facta coitione, Capitolium, ubi concionem erant LI tribuni plebis habituri, summo mane occuparunt: cúmque statim ad suffragia populus vocaretur, prima tribus triumphum Aemilio negavit. Quod ubi per reliqua etiam loca dilatum senatus cognovit: cæteris indignam rem agi, contumeliamque inferri Æmilio summo cum dolore, & inanibus clamoribus testantibus: senatorum clarissimi, non ferendum hoc facinus clamitare, mutuoque se cohortari, irent obviam militum libidini atque audaciæ, nihil injustum, nullam vim non tentaturæ, si hoc nemine impediente, obtinuissent, ut Æmilio potestas triumphandi eriperetur. Inde agmine facto, per mediam hominum turbam se in Capitolium proripuerunt tribunosque plebis jusserunt suffragiorum lationem inhibere, tantisper dum, quæ vellent, ad populum dixissent. Omnibus necessantibus, factoque silentio, Marcus Servilius, vir consularis, qui vicies ac ter in bello singulari certamine provocatus hostem interfecerat, in hanc sententiam est ad populum locutus. Quantus imperator fuerit Aemilius Paulus, nunc maxime intelligo ex hoc, quod usus exercitu inobedientia ac malitia corruptissimo tantas, tamque præclaras tamen res gesserit. Vos autem miror cur, qui læto animo triumphari ex Illyriis & Liguribus videritis pulcerrimum vobis ipsis spectaculum invideatis: nimirum visuri, Macedonum regem vivum, gloriamque Alexandri & Philippi armis Romanis, captivam duci. An verò non indignum est vos ante, cùm rumor modo de victoria hac in Vrbem incidisset, Diis immortalibus sacrificasse, votaque fecisse, ut quàm primùm vobis reipsa id, quod annunciabatur, videre daretur: nunc veniente imperatore, veramque victoriam secum afferente, diis honorem, vobis ipsis eam lætitiam vos adimere? quo id tandem consilio? an magnitudinem rerum gestarum inspicere pavetis? aut regis vos adeò miseret? & præstabat sanè ejus vos miseratione, quàm invidia in imperatorem, triumphum impedire. Enimverò vestra opera eò nunc licentiæ malignitas processit, ut de imperatoris officio, & triumpho homo corpore à vulneribus intacto, cujusque nitor eum molliter & inter parietum umbras educatum juventutem egisse testatur, verba audeat facere: idque

M. Servilij pro Æmilij triumpho oratio.

LII

idque contra nos,qui vulnerum indicio judicare de virtute aut ignavia imperatorum didicimus. Simulque deducta veste, incredibilem cicatricum multitudinem in adverso pectore demonstravit: &
LIII conversus inde quasdam partes detexit,quæ in conventu hominum adaperiri parum honestè videntur. Atque tum oratione ad Galbam conversa: Tu quidem, inquit, hæc rides, at ego glorior apud cives, quorum causa dies noctesque continenter equitans hæc corporis mala retuli. Verùm agedum, voca multitudinem ad suffragia: ego autem descendens, singulos sequar & cognoscam quinam sint mali illi, & ingrati, ac qui militiæ non sub disciplina haberi, sed factiosis sermonibus potius demulceri cupiant. Hac oratione ita repressam militum audaciam, animosque mutatos tradunt, ut omnes tribus Aemilio triumphum decreverint. Eum hoc modo ductum ac-
LIV cepimus. Populus in Circis, foro, aliisque locis, unde triumphi pompa cerni posset, fixis tabulatis, de illis spectabant,pura veste induti. Omnia templa aperta, sertis atque suffitibus implebantur. Lictores multi, apparitoresque multitudinem in publicum se tumultuosè ingerentem submovebant, viasque apertas & vacuas præstabant. Pompa autem ipsius triumphi sic erat instituta, ut tribus diebus perageretur. Prima dies vix suo spectaculo suffecit: inferebantur bigis ducentis ac quinquagintæ, statuæ captivæ, tabulæ pictæ & colossi. Secunda die invecta sunt multis curribus arma de Macedonicis lecta pulcerrima,sumtuque maximo facta,ęre ferroque recens politis fulgentia, ac de industria inter se composita & congesta, ut casu ita coacervata viderentur: galeæ enim clypeis, thoraces ocreis, tum Cretenses peltæ,Thraciæ cetræ,pharetræ frenis permixtæ jacebant,ac inter hæc omnia gladij nudi prominebant,sarissæq; juxta fixæ erãt,armis ipsis modicè laxato vinculo nexis,ut mutuò inter vehendũ colliderentur,sonumve asperũ & terribilem ederent,ac victa
LV etiam non sine horrore spectarentur. Hos currus sequebantur vasa septingenta, & quinquaginta, trium talentorum singula capacia, in his argenteum nomisma inferebatur à virorum tribus millibus, quaternis unum vas subeuntibus. Alii autem crateras argenteas, pocula in cornu formam tornata,pateras, calicesque gestabant,singula pulcherrimè ornata, crassicieque & mole nimia spectanda. Tertia die, summo mane tubicines intraverunt, non itineribus aut pompis accommodatum carmen, sed classicum canentes. Hos subsecuti sunt tauri centum viginti altiles, aurati cornua, mitrisque & sertis ornati: ducebant eos juvenes ad sacrificium, cincti prætexta: juxtaque pueri pateras ad libandum aureas argenteasque ferentes. Post hos eodem, quo argenteum modo, aureum nomisma portabatur, vasis septuaginta septem. His subibant qui sacram pateram gestabant, quam ex decem auri talentis, gemmis undique insertis, Aemilius fieri curaverat: ac cum his, qui Antigonidas, Seleucidas,Thericleas reliquaque aurea vasa,quibus in cœna uti solitus erat Perseus, ostentabant. His succedebat Persei currus & arma,

Triumphus Aemilij.

iisque

iilque diadema impositum. Parvo post intervallo liberi regis captivi ducebantur, cum magna alumnorum, præceptorum, pædagogorumque caterva, plorantium, manusque ad inspectantes tendentium, puerosque, ut idem facerent, ac deprecarentur, instruentium. LVI

Persei liberi. Erant duo masculi, una filiola, neque per ætatem planè assequebantur animo magnitudinem calamitatis suæ; eoque majorem miserationem ignoratio malorum movebat spectatoribus. Itaque ferè non observantibus iis Perseus transivit: adeo misericordia affecti Romani oculos liberis regiis intendebant, multasque lacrymas effundebant, eratque mixtum dolore & gaudio spectaculum, tantisper dum ii præterirent. Ipse post liberos suos turbamque eos comitantem Perseus incedebat pullo amictu, crepidisque Macedonicis: malorum autem mole attonito, menteque alienato similis videbatur. Comitabatur hunc turba amicorum & familiarium, qui vultum præ luctu demittendo, Perseumque subinde intuendo ac plorando, spectatoribus innuebant, se parvam propriæ sortis curam gerere, regis modò infortunium lamentari. Miserat quidem ad Aemilium Perseus, qui deprecarentur, ne in triumpho duceretur. Verùm Aemilius molliciem (ut videtur) ejus, vitæque cupiditatem subsannans: Atqui, inquit, & ante hoc ei permissum fuit, & adhuc licet. mortem ante dedecus consciscendam innuens, quam timidus ille ne obiret, vanas spes molli animo consectatus, ipse suarum exuviarum pars factus est. Secundum hos aureæ coronæ quadringentæ inferebantur, quas victoriam gratulandi causa urbes Aemilio per legatos miserant. Inde ipse Aemilius curru ornatissimo invectus est, vir, etiam absque hæc fuissent omnia, spectatu dignissimus: amictus erat purpuram auro intertextam, dextra frondem lauri tenebat. Totus exercitus lauro coronatus centuriatim ac per manipulos divisus currum Imperatoris sequebatur: canebantque cùm patria quædam carmina, risu salibusque admistis, tum pæanas de victoria & rebus gestis Aemilii. Is omnium in oculis ferebatur, omnium erat in admiratione, neque huic tantæ ejus gloriæ quisquam bonus invidebat. Enimvero genius aliquis videtur esse, LIX cujus partes sint, magnæ atque nimiæ felicitatis partem aliquam carpere, atque ita temperare humanam vitam, ut nemo malorum expers vivat, sed (quod est apud Homerum) cum eo optime agatur, cujus res utranq; fortunam sentiunt. Quatuor filios habebat Aemilius, quorum duo in alias familias per adoptionem translati, ut supra exposuimus, Scipio & Fabius erant: alii duo nati ex alia conjuge, quos pueros adhuc domi suæ alebat. Horum alter annos natus XIV. quinq; ante triumphum patris diebus mortem obiit: alter duodecimum annum agens, tertio post triumphum patris die vitam finiit. Neq; fuit in populo quisquam, cui non dolorē ea calamitas Aemilii afferret crudelitatēq; fortunæ horrere omnibus subiit, quā non puduisset, tantum luctum domui gloria, gaudio & sacrificiis plenè immittere, ejulatumq; & fletum carminibus victoriam celebrantibus,

Persei mollicies à Paulo notata. (margin, beside "Verùm Aemilius molliciem")

LVII (margin, at "dum ii præterirent. Ipse post liberos")

LVIII (margin, at "Secundum hos aureæ coronæ quadrin-")

Calamitas Aemilij amissione filiorum. (margin, beside "quos pueros adhuc domi")

& trium-

& triumpho admiſcere. At Aemilius prudenter ſecum conſide- *Aemilii patientia & constantia.*
rato, fortitudinis & conſtantiæ uſum, non tantum contra ſariſſas & arma hoſtium, ſed omninò adverſus omnem fortunæ impetum requiri: ita ſe comparavit, eoque animo præſentium rerum permixtam conditionem tulit, ut infortunium felicitate, privatamque cladem publica victoria obliteraverit: neque paſſus ſit, magnitudinem ſplendoremque triumphi rebus adverſis imminui aut contaminari. Itaque altero è filiis, qui ante triumphum defunctus erat, ſepulto triumphavit. Altero poſt triumphum mortuo, advocata populi concione, eam habuit orationem, quam habere par erat virum non conſolationis indigentem, ſed qui populum ejus infortu-
LXI nii cauſa merentem conſolari inſtituiſſet. Nihil eſt, inquit, in rebus humanis cujus me unquam metus tenuerit: in divinis autē fortunam, ut infidiſſimam inconſtantiſſimamque rem ſemper ſuſpectam habui: atque hoc ipſo maximè bello, cùm ea, tanquam ventus ſecundus, rebus gerendis proſpera mihi adeſſet, nunquam non mutationem aliquam expectavi. Etenim una die à Brunduſio Corcyram Ionio mari transmiſſo, quintis inde caſtris Delphos perveni: hic Deo ſacris peractis, quinto poſt die exercitum in Macedonia accepi; quem cum patrio ritu luſtraſſem, ac ſtatim rei gerendæ me dediſſem; ſpacio quindecim dierum bello finem pulcerrimum impoſui. Hic ſucceſſus rerum tam felix effecit, uti diffiderem fortunæ: cumque nihil reſtaret ab hoſtibus periculi, maxime veritus ſum, ne navigantem me cum exercitu victore, ſpoliaque & captos reges mecum vehentem, ipſo curſu fortunæ mutatæ aliquis caſus feriret. Poſtquàm incolumis ad vos redii, urbem videns lætitia & gratulatione plenam ſacris frequentem vacare, fortunam adhuc habui ſuſpectam, quam compertum habebam ea eſſe invidia, ut nullum magnum munus hominibus ſincerum, & non aliquo malo infectum,
LXII largiretur. Hunc metum animus meus parturiens, non prius, quid eſſet eventurum reipub. ſollicitus eſſe deſiit, quàm ingenti domeſtica clade perculſus, filios optimos, quosque ſolos mihi hæredes reliqueram, continuis funeribus ſacris diebus ſepelii. Nunc demum maximi me ſecurum periculi exiſtimo, confidoque felicitatem veſtram illæſam incolumemque permanſuram. Calamitatibus enim meis fortuna invidiam ſuam exſaturavit, humanæque fragilitatis exemplum haud obſcurius victorem quàm victum propoſuit: niſi quod Perſeus meliori conditione videri poteſt, qui victus ſuos liberos tamen habet; Æmilius victor ſuos amiſit. Hujusmodi generoſam & magnanimam orationem Æmilius ex animi ſententia, nihilque ſimulatione uſus, habuiſſe ad populum
LXIII traditur. Porrò cum Perſeum miſeraretur, cuperetque ejus miſerias quoque modo levare, aliud nihil invenit: quàm quod eum è carcere in locum liberiorem, & ubi vitam agere poſſet commodius, transtulit, quo in loco cuſtoditus, inedia ſpontanea (ut pleriq; autores ſunt) vitam terminavit. Alii novo & inuſitato tradunt modo *Persei mors.*

Oratio ad populum.

eum necatum fuisse. Custodiæ enim ejus præfectos milites, iratos ipsi, incertum quam ob causam, cùm aliter lædere non possent, somno eum arcuisse, diligenterque observasse, ne quando somnum capere posset, omnique cura & opera insomnem detinuisse, tantisper dum vigilia confectus mortem obiit. Filiorum quoque alter, & filiola extincti sunt. Superstitem filium Alexandrum tornandi subtiliumque operum egregium artificem fuisse tradunt: eumq; Romanas literas addidicisse, & magistratibus se scriptorē solertem ac gratiosum præbuisse. Porro Macedonico bello gestis rebus summam populi gratiam meruit Paulus, tanta in ærarium illata pecunia, ut collationibus civium in posterum opus non fuerit, usque ad Pansæ & Hircii tempora, qui primo Antonii & Cæsaris bello consules fuerunt. Id peculiare fuit Æmilio, quod, cùm plebem haberet sui LXIV studiosissimam, ac maximis honoribus ab ea afficeretur, tamen in optimatum secta perseveravit. neque ullum ejus vel dictum vel factum in gratiam vulgi extat: sed in repub. semper se principibus Senatus socium adjunxit. Atque hoc postea temporis Appius Africano Scipioni objecit, competitor ejus in censura. Cùm enim Appius (qui erat ejus gentis pervetustus mos) senatum & optimates, petitioni suæ studentes, secum duceret: Scipio cùm ipse per se magnus, tum gratia semper populi, favoreq; summo usus, in forum venit stipatus hominum ignobilium libertorumq; multitudine, qui tamen in campestribus certaminibus multum, concitandaque turba valerent. ac favore suo & clamore violenter in omnibus rebus versarentur. Quod ut vidit Appius, magno clamore: Ingemisce, inquit, Paule Æmili, si vel apud manes sentis, filium tuum ab Æmilio præcone, & Licinnio & Philonico ad censuram produci. Sed LXV Scipio quidem augendo populum, ejus sibi benevolentiā parabat. Æmilius autem, quanquam optimatum partes constantissimè tuebatur, non minus tamen carus populo fuit, quàm quisquam eorum qui maximè obsequendo & blandiendo gratiam populi quærebant. Idque populi studium præter reliquos honores censura ei delata evidens fecit: qui est omnium magistratuū sanctissimus, plurimumque potestatis habet cùm in aliis rebus, tum in arbitrio morum. Habent enim censores jus movendi senatu qui indignè eo ordine vixisset, principem senatus legendi, juvenum intemperantiam adempto equo notandi: censent etiam facultates civium. Censa sunt Æmilio censore millia CCCXXXVII. & CCCCLII. Senatus principem legit M. Æmilium Lepidum, quartum eo honore functū. Tres non admodum illustres senatu ejecit, in equitumque etiam censura moderatum se gessit. Collegam habuit Marcium Philippum. Plerisque ac summis rebus confectis, in morbum incidit, initio LXVI quidem lethalem, sed qui tempore minus periculosus redditus, difficilis tamen neque facilè medicabilis erat. Itaque medicorum suasu Eleam Italiæ urbem discessit, ibique in prædiis maritimis ac tranquillis multum temporis exegit. Romanis verò desiderium

Filiorum ejus conditio.

Census civibus remissus.

Aemilii in optimatum partibus permansio.

Aemilii censura.

Morbus eius.

ejus incessit, ac sæpe in theatris voces votis reditum ejus ad urbem
exposcentium auditæ sunt. Cùm ergo sacrificium solenne esset
peragendum, visus etiam jam satis allevato esse corpore, reversus *Mors & fu-*
Romam operatus est sacris, præsentibus reliquis Pontificibus, tur- *nus.*
baque lætante circumfusa. Postridie privatim pro sua salute gratias
agens sacram rem fecit, eoque negocio expedito domum reversus,
cùm decubuisset, ante quàm mutationem ullam sentiret, mente a-
LXV lienatus, tertia post die fato functus est. Nihil ei defuit omnium
II eorum, quæ ad felicitatem requiri censemus. Nam & funus ejus
magno cum civium studio desiderioq; factum est, ornatusq; donis
sepulcralibus beatissimis atque optimis fuit: non auro, non ebore,
sed benevolentia, gratia & honore, quibus eum non cives modò, sed
etiam hostes prosecuti sunt. Quotquot enim fortè eo tempore Ro-
mæ fuerunt Hispani, Ligures, Macedones, ex his juvenes, quique e-
rant corpore valido, feretrum subierunt: seniores id comitati sunt,
Æmilium benefactorem & servatorem suæ quisq; patriæ invocan-
tes. Non enim id modò temporis, quo magistratum gessit, huma-
num se & clementem exhibuerat omnibus: sed & per omne vitæ
suæ reliquum spacium subinde aliquid in ipsorum commodum
consuluerat, curamq; eorum tanquam cognatorum & familiarium
gesserat. In bonis ejus vix CIƆXXIↃ. sestertia inventum traditur:
cujus patrimonii filios suos hæredes instituit. sed horum minor æ-
tate Scipio datus in adoptionem Africano, ac familiæ locupletiori
insertus, fratri integram hæreditatem reliquit.

TIMOLEONTIS CUM ÆMILIO
Comparatio.

LXV Qui mores, quæ vita utriusque fuisset, hactenus expositum est.
III Non multa autem diversa, paucasque dissimilitudines occursuras,
si inter eos contentio fiat, perspicuum est. Bellum enim uterq; con- *Bellicarum*
tra illustres adversarios gessit, hic Macedones, ille Carthaginienses. *rerum.*
Victoria utriusque gloriosa: quod hic Macedoniam subegit, regni-
que ab Antigono instituti successionẽ in septimo rege destruxit: ille
omnes è Sicilia tyrannides profligavit, insulæque libertatem resti-
tuit. Nisi quis hoc objiciendum putet, quod Aemilius Perseum in-
tegris rebus fultum, victoriisque aliquot de Romanis potitum ag-
gressus est; Timoleon in Dionysium fractum jam planè, omniq; spe
destitutum incidit, & contrà, quod hic multos tyrannos, magnasque
Carthaginiensiũ copias vili exercitu devicit, non viris belli discipli-
næque militaris peritis usus, sed conductitio milite, incompositoq;
& qui imperia suæ cupiditati accommodari velit. nam æquales vi- *Moderatio-*
ctoriæ impari apparatu partæ, causam ejus penes imperatorem *nis.*
XIX fuisse testantur. Porrò cum uterq; in rebus gerendis justus & incul-
patus fuerit, id Aemilius præstitisse videtur, legibus & patriæ cõsue-

tudine ita institutus: Timoleon autem ipse se ad hunc modum comparasse. Cui rei argumento est, quod Romani ea tempestate omnes ex æquo modestè vivebant, instituta majorum, leges, & cives suos reverentes: inter Græcos tum nullus, excepto Dione, dux fuit, qui non missus in Siciliam corruptus fuerit. Quin etiam ipsum Dionem tyrannidem affectasse, regnumque Laconicũ quoddam somniasse multi sunt suspicati: & Gylippum Timæus scribit cum ignominia & infamia à Syracusanis dimissum, quod eum in imperio avarum, atque inexsatiabilis cupiditatis hominem judicassent. Quæ verò flagitia perpetrarint, quam perfidè multa egerint Pharax Lacedæmonius, & Callippus Atheniensis, spe Siciliæ in suam potestatem redigendæ, multi perscripserunt: tametsi ii homines erant obscuri, neque magnis rebus præfecti, quorum alter Dionysium Syracusis ejectum adulatus est, Callippus mercenariorum militum sub Dione dux fuit. Timoleon autem Syracusanis efflagitantibus imperator missus, ut qui non quæreret potentiam, sed oblatum sibi imperium administraret, eversione tyrannorum id finiit. LXX

Continentia. Hoc quidem nomine meritò miretur aliquis Æmilium, quod tanto regno subacto, ne denario quidem uno suas facultates auxit, imò ne vidit quidem, aut tetigit pecunias regias, quanquam in alios multa dona contulisset. Neque ego reprehensione dignum Timoleontem statuo, qui agrum & domum à Syracusanis acceperit: non enim turpe est, accipere aliquid pro gesto imperio: sed præclarius tamen est, non accipere: & abundantia virtutis ostenditur, ubi quod licet accipere non curare se quis demonstrat. LXXI Quemadmodum autem corpus id robustius habetur, quod & frigus & æstum tolerare potest, & ad utramque mutationem ferendam natura aptum est: sic virtutis integra vis censetur, quam neque secundæ res plus justo afficiunt, segnemque reddunt, neque adversæ dejiciunt.

Fortunæ casus ut tolerati. Quo nomine Timoleonte Paulus perfectior existimari debet, qui in magno infortunio, gravique calamitate, in quam morte filiorum devenit, nihil de ea majestate, animique magnitudine quam felicissimo rerum successu gesserat, diminuit. Timoleon contra egregio facinore edito cæde fratris, non restitit ratione affectui, sed pœnitentia doloreq; fractus viginti totos annos fori & tribunalis conspectu se abstinuit. Turpitudinem quidem fugiendam esse, ac cavendam, verum est: omnem verò ignominiam vereri, modesti quidem id, & simplicis, pusilli tamen animi est.

IN ÆMILIUM PAULUM ANnotationes.

L*ucij Aemilij Pauli ætas nota satis est, præsertim ob Perseum regem Macedoniæ ab eo debellatum: de quo triumphavit anno* V. C. IↃXXCVII.

Cap. 1. Democritus quidem optandum dixit.) *Locus est hic nequa-*

qua-

quaquam omnium intelligentiæ patens: ideoque Aretinum etiam, hominem, ut accepimus, doctissimum, fefellit, ignorantem aut non recordantem, quænam Democriti idola essent. εἴδωλα Democriti. *Finxit autem Democritus imagines quasdam (* εἴδωλα *sic exprimo, Ciceronem lib. de Finibus primo, & alibi secutus) à natura fusas, quæ ubique in toto orbe terrarum suos haberent circuitus, & ubique omnibus obversarentur, iisque animi hominum pulsarentur: quam sententiam & explicat copiosè, & disputando ventilat lib. de Natur. Deorum primo M. Tullius. Neque gravabor verba ejusdem adscribere, de epistola quadam ad C. Cassium, (quem fuisse Epicureum, ex Cicerone & Plutarchi Bruto constat: sicut & hoc notum est, Epicurum Democraticam habuisse philosophiam, mutatis & adjectis quæ vellet) quæ exstat in libro Familiarium epistolarũ decimoquinto:* Fit enim, *ait*, nescio qui, ut quasi coram adesse videare, cùm scribo aliquid ad te: *neque id* κατ' εἴδωλον φαντασίας, ut dicunt amici tui novi, qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari. Nam ne te fugiat, Catius insuper Epicureus, qui nuper est mortuus, quæ ille Gargettius (*sic vocat Epicurum, à Gargetto Atticæ loco, ejus natali*)& antè Democritus, εἴδωλα, hic spectra nominat. His autem spectris si oculi possunt feriri, quod vel iis ipsa occurrunt: animus qui possit ego non video, &c. *Quibus verbis opinor plurimum lucis nostro loco adferri, & vicissim. Iam* εἴδωλα εὔλογχα, *si omnino sit legendum, (nam & in lib. Plutarchi de Oraculis defectis ita legitur, & haud scio an eo sit usus hic vocabulo Democritus: usus quidem etiam aliàs verbis minime in communem consuetudinem loquendi receptis: ut exempli causa* ῥυσμῷ, τροπῇ, διαθιγῇ, *quæ Aristoteles libro* ή *primæ philosophiæ interpretatur,* σχῆμα, θέσιν, τάξιν, *alioquin* εὔλογα *fortassis prætulerim, si qua autoritate id confirmare liceat) si inquam* εὔλογχα *rectè legitur, licebit sumpta ex sequentibus Plutarchi verbis conjectura* εὔλογχον *interpretari* τὸ οἰκεῖον, ἢ ἐπιτήδειον, εὔλογχον. *hoc est*, commodum & quasi familiare, *aut* vernaculum. *Neq; enim abludet* ἔτυμον, *si* παρὰ τὸ λελογχέναι *deducas, quod est* forte obtinuisse aut accepisse, *à verbo* λαγχάνομαι *medio: unde illud apud Theoritum,*

αἲ αἲ τῶ σκληρῶ μάλα δαίμονος, ὅς μ' ἐλελόγχει. εἰδύλλ. δ.

Heu, quàm me duro subjecit sors mea fato.

Itaque εὔλογχον *erat, quod nobis bona fortuna & prospera sorte obtigit, nempe opportunum & commodum. Quo facit, quod in eo quem dixi Plutarchi loco, hisce* δυσράπελα *&* μοχθηρὰ *opponuntur,* tristia & adversa, seu prava.

Cap. 2. A Mamerco.) μάμερκος *in Græco, non* μάρκος *legendum, ex Numa patet. Non sum nescius* αἱμύλον, αἱμύλιον, *& alia his cognata apud Græcos littera y scribi, ut & apud Homer. Odyss.* α. 56. *ibique Eustathium. Sed tamen in quibusdam libris per I. scribuntur, & proprium quidem apud Latinos ferè ubique ita scribi, inque veteribus monumentis, constat. fierique potuit, ut Græcam*

litteram Romani prisci vocem recipientes, repudiarint. In Numa αἰμυλία & Αἰμίλιον οἶκος *quidem scribitur. Caterùm quam Aemiliam Pauli ad Cannas occisi filiam noster facit, Suidas nescio quo ex scriptore hujus Pauli, cujus vita hic describitur, filiam videtur facere. Sed quod heic est, etiam in Scipione ponitur.*

Cap. 3. Ædilitatem, primum de superioribus magistratibus.) *Omisit hoc Aretinus. in Græco est* ἐπιφανῶν, insignium magistratuum. *Curules intelligi possunt haud incommodè. sunt enim & alij quasi minoris dignitatis magistratus: ut vigintiviratus (quem primò omnium peti solitum, apparet ex Cornelij Tacit. lib. 3. de Nerone Germanici filio dicente) ut quæstura, ut tribunatus plebis, ut ædilitas plebis, testante hoc nostro Plutarcho in vita Marij, ut alij, de quibus hic dicere non est occasio.*

Cap. 6. Mnasonis viri consularis filiam.) μνάσωνος. *Intelligo C. Papirium, qui consul fuit anno* IↃXXIII. *cujus etiam meminit Livius initio 25. lib. C. Papirius L. F. decemvir sacrorum. Sed ibi* Masso *cognomentum est. sicut & in codicibus* Ciceronis *legitur, lib. 9. Fam. epist. ad Pætum,* L. Masso ædilicius. *atque sic legit hoc loco Amiotus. Sigonius apud Livium* Maso *legit, unico S. cujus cognomenti quæ sit aut esse possit ratio, non intelligo.* Mnaso *quidem* μνάσων, *Græcum est nomen, cujus cùm alij testes sunt, tum Eustath. in Odyss. 14. cujusdam* Phocensis Mnasonis *meminit, qui plures mille servos possederit: quem familiarem fuisse Aristotelis, ait Athenæus libro sexto. Commemorantur & alij* Mnasones. *Quo autem modo in cognomentum Romani venerit, non assequor. Cogitandum harum rerum doctoribus relinquo; utro modo rectius legatur, & Plutarchi ne hic locus emendandus, an ad alios corrigendos adhibendus sit.*

Ibid. Romanum virum uxori suæ nuncium remisisse.) *Sic est ad verbum in Græco,* ὡς ἀνὴρ Ῥωμαῖος ἀπεπέμπετο τὴν γυναῖκα. *Pro quibus interpres subjecit hæc:* Sed videtur aliqua efficax ratio affuisse. *Quæ sanè verba uti optimè loco huic quadrant; ita non satis tamen id quod est in Græco explicant: totumque illud, quod modo Græcè & Latinè adscripsi, omittitur. Amiotus ita vertit, quasi quod de calceo sequitur, non* Paulus, *sed alius quidam Romanus causam divortii interrogatus responderit. quod mihi non probatur: Vt meam conjecturam (nihil enim habeo certi) exponam, videtur mihi Plutarchus hoc velle, quia ejus divortij causam nemo comperisset: & certum tamen esset, haud ab re Paulum tale aliquid facturum fuisse: vulgi sermonem extitisse,* dimissam à Romano viro conjugem, *atque hoc quasi proverbium fuisse. nam* λόγος *sæpe etiam* proverbium *significat.* Romanum *autem proverbialiter intelligi* virum gravem severumque, & propositi tenacem, *atque* ἀπαραίτητον, *quales prisci illi fuère Romani, rigidi homines etiam in plectendis capitali supplicio liberis. Hæc est mea opinio: sed quam doctiore aliqua conjectura obliterari, non inique*

Romanus vir.

sim.

sim laturus. Nam profecto responsum de calceo, Æmilianum esse satis apparet.

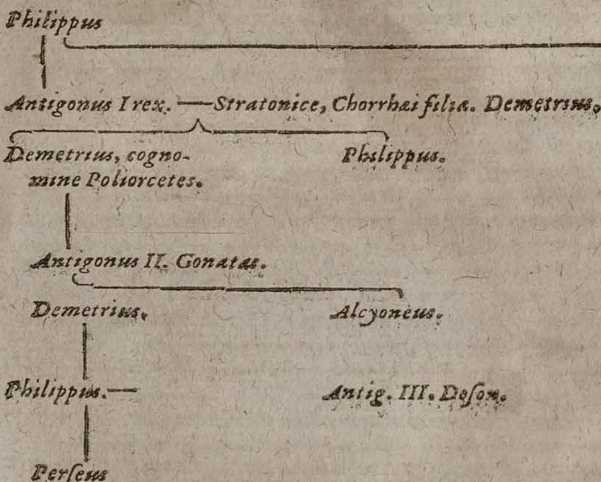
Ibid. Alterum Fabii Maximi filio.) *Hic sanè deinceps Quintus Fabius Maximus Aemilianus dictus fuit : Sicut frater ejus, quem Scipio Africani F. adoptavit, P. Cornelius Scipio Aemilianus: quem morem paterni nominis retinendi cùm alij, tum Dio noster lib. 46. & 55. explicat. Ac de Scipione quidem Aemiliano res minus obscura est, neque verbis opus habet. De Fabio quærendum. Nam quod in Græco legitur,* τὸν μὲν πρεσβύτερον ἀπὸ μαξίμου φαβίου *mendosum est. Aretinus ab ipso Maximo Fabio, eo qui quinquies consul fuit, nempe eo qui cunctando restituit rem, adoptatum plusquam absurdè dixit: utcunque id sequenti Amioto. Quod à filio Fabij cunctatoris adoptatum verti, eo factum est quod* υἱὸς *scriptum à Plutarcho suspicabar, inque ejus locum* ἀπὸ *subrepsisse, & quam proximè hærere Plutarchianis vestigiis statuissem. In hac sententia esse alios quoque non mediocriter doctos scio. Quod si quis non ab eo qui consul fuit, & ante patrem mortuus est, adoptatum dicat (id quod consentaneum certè est, cùm ante annum V. C.* IↃL. *iste obierit : Aemilianus anno demum* IↃCIX. *consul sit factus) fortaßis à Qu. Fabio Maximo, qui patri Cunctatori supervixit, inque ejus locum (ut Livius lib. 30. affirmat) augur est creatus, adoptatus fuerit. Tametsi admodum puerum oportuit in stirpem eam adscitum esse, etiamsi hoc ipsum statuamus. idque illo ipso augure, profecta jam satis ætate, siquidem maximo natu Cunctator deceßit: Fabius Aemilianus bello Persico adolescens adhuc fuit, uti infra Plutarchus tradit. Relinquitur, ut à nepote hujus arrogatum statuamus: quod & ipsum sentire nonnullos intelligo. Qua in re id inest difficultatis, quod neminem id antiquorum tradidisse sciamus. Quintum Fabium Labeonem, qui anno V. C.* IↃLXXI. *consulatum geßit, opinio est aliquorum, fuisse nepotem Cunctatoris, ab eoque in filij locum assumtum Æmilianum : sed quibus id testibus probare poßim, si quis contra dicat haud sanè video. Equidem nusquam memini me legere, Labeonem magni illius Fabij nepotem fuisse. & Quinti prænomen ita Fabiis usitatum fuit, tamque etiam ampla illa gens, ut tametsi Qu. F. Qu. N. is dicatur, tamen habuisse avum Cunctatorem necesse non sit. Et quidem uterque Cunctatoris Fabij filius, & is qui consularis vivo patre mortem obijt, & is qui auguratum patris accepit, Quinti prænomen habuerunt, si Livio & aliis credimus. nam in Lælio Ciceronis prior Marcus perhibetur in quibusdam libris. Neque verò non potuit adoptatus fuisse Pauli filius à nepote illustris illius Verrucosi, si non fuit à Labeone: non enim (ut quidem ipse censeo) evidens aut verum est, sine liberis utrunque, vel omnes ejus filios deceßisse. Sanè Labeo & L. Paulus (cujus vitam hìc tractamus) æquales fuerunt, proximoque post illum anno hic consulatum primum geßit : si quid hoc ipsum in se habet argumenti. Verùm in re incerta, atque in qua non sint fortunæ (ut ille dice-*

Fabius Aemilianus à quo sit adoptatus.

dicebat) *Græcia posita, nimis fortè anxius versor: cùm unumquemlibet sequi liceat quod probaverit, sine summo historiæ detrimento. Tamen quæ in utramque partem cogitassem, volui annotare: si fortassis hæc ipsa alios ad extricandum hoc, quodcunque est, sint stimulatura. Quod statim sequitur de Ælio Tuberone,* καὶ μεγαλοπρεπέστατα τῇ πενίᾳ χρησάμενος, *dictum est perquam venustè. & ab Aretino perversum.*

Cap. 11. Antigonus omnium.) *Operæ precium fecerim, si hanc successionem regum Macedoniæ ob oculos ponam, atque nonnihil explicem: facit enim ad multa aliorum, nostri etiam quædam in Pyrrho, Demetrio, & alibi intelligenda loca. prius tamen typo delineatam rem oculis subjiciam.*

REGUM MACEDONIÆ GENEALOGIA post Alexandrum Magnum.

EXPLICATIO QUORUNDAM.

Quod ad patrem attinet Antigoni primi sive magni, eum fuisse Philippum satis constat. ita enim nominant Plutarchus in Demetrio, Arrianus libro primo de expeditione Alexandri, Iustinus lib. 13. Orosius lib. 3. cap. 23. Quis autem fuerit iste Philippus, non facilè dixerim. In Onomasticis reperies, Antigonum primum fratrem fuisse Alexandri magni. idque esse apud Plutarchum in Pyrrho. Quorum & prius existimo falsissimum esse: & posterius quid est, nisi mendacio & falsa citatione imponere simplicibus? Ego, cùm de patre Antigoni Philippo dicitur, nequaquam intelligendum judico

regem

regem Macedoniæ, patrem Alexandri: sed alium quendam. nisi si quis adeo stultus est, ut, cum Arrianus quo dixi libro, in pugnæ ad Granicum descriptione Philippum Amyntæ filium nominat, de eodem velit accipere. Idem alium præterea Philippum commemorat, Menelai filium. Pausanias in atticis, Philippum Cassandri fratrem refert, qui cum Aeacida Epiri rege prælio dimicaverit. qui an idem sit cum eo quem ante Ptolemæum Berenices maritum fuisse in Pyrrho Plutarchus scribit, haud scio. Certi autem nihil habeo & amplius hic de matre quoque Antigoni Gonatæ non sum certus: nam pater ejus Demetrius, cujus vitam scripsit noster, plures habuit uxores: quarum primam sororem Pyrrhi Deidamiam, matrem Gonatæ fuisse suspicor. Habuit autem præter eam etiam Antipatri filiam Philam, ex qua ei nata est Stratonice, quæ Seleuco Magno est collocata ab ipso: & Ptolemaidem Ptolemæo & Eurydicæ Antipatri filia natam. Quin & Euridicen quandam Athêniensem & Lanassam Agathoclis filiam Pyrrho matrimonio junctam duxisse legitur. Alcyoneum Antigoni Gonatæ filiũ fuisse, in fine Pyrrhi noster ostendit: quid ei factum sit, non memini legere. Demetrius quidem ejus frater decem annis rex Macedonibus fuit, ut libro 2 scribit Polybius. Antigonus Doson, quasi cunctatorem in repræsentando promisso dicas, cognomento, tutor fuit & ἀνεψιὸς (forte patruo ejus natus) Philippi ejus, quem Romani debellaverunt: post etiam vitricus, & in regno antecessor. Hunc Antigonum, Servatorem Græci & Benefactorem vocabant: multaque de eo sunt in Arato & Cleomene Plutarchi, & apud Polybium.

Cap. 13. Argiva sartrix Gnathænia.) Aretinus pro sartrice medicam reddit τὴν ἀκέστριαν. Cæterum ἀκεῖν, oratoribus est suere, sarcire. Hinc ille apud Lucianum in Menippo Philippus rex ἀκούμενος τὰ σαθρὰ τῶν ὑποδημάτων. Inde ἀκέστρα acus, & ἀκέστρια sartrix: hoc est ῥάπτρια, seu ὑφάντρια etiam: ut est apud Eustath. in Odyss. ξ. explicantem illud: νῆας ἀκειόμενον. & fusius in librum decimum. Gnathæna autem nomen, diminutivum facit Gnathæniam: est idem in fine Arati.

Cap. 14. Vi apud Elimiam.) κατὰ τὰς ἐλιμίας. Vrbs est Macedoniæ Elimia, ἐλύμεια vel ἐλιμία (utrunque enim scriptum reperi. quidam Elymam, ἔλυμαν habent) à qua ἐλιμιώτης Elemiotis regio dicitur, infra Apolloniam ad Ionium mare pertinens, cui Saso objecta est insula. Strabo, Stephanus, alii. Ptolomæo urbs ἔλυμα, regio ἐλυμιῶται dicitur lib. 3. Aretinus sensum hujus loci non reddidit.

Cap. 16. Neque rumores fererent) μήτε λογοποιεῖν, verba facere Aretinus, non rectè. Est enim λογοποιεῖν, nugari, & rumores vanosque sermones comminisci: unde Iulianus Imperator Herodotum λογοποιὸν, fabularum parentem dixit. Similem locum ex Epistolis (ut opinor) Græcis ab Aldo impressis Erasmus citans in ultimo proverbio primæ centuriæ, levi admodum codicis mendo in errorem abductus est. Sic enim adducit: In epistola Iuliani ad Leontium ὁ λόγος

 ποιὸς,

Erasmi error. ποιῷ, ὁ θέλων ὤ ζῳ εἰπεῖν, &c. Allucinatur etiam in explicando, cui Thurius vocetur Herodotus. Quod si vel ex Suidæ verbis, vel proprietate sermonis Græci animadvertisset, λογοποιὸς esse legendum: ac quæ de Herodoto Suidas & Plin. lib. 2 cap. 1. tradiderunt, atque alii, meminisset, nunquam in re ita aperta & facili incurrisset in aliorum justas reprehensiones. Sed de his alias. Livius ita habet: Rumores vestra credulitate ne alatis, quorum nemo autor exstabit. usus est hac voce etiam Demosthenes fine primæ Philippicæ. ἀνοιλοῦτο γάρ εἰπιν οἱ λογοποιοῦντες. qui locus vim hujus loci optimè explicat.

Cap. 17. Ac totidem peditum, qui equitibus adjuncti.) παραβάται. Aretinus oppidò negligens sui muneris, transfugas vertit sed

παραβάτης & παραιβάτης. eum missum facio. Quid sibi velit παραβάτης, non est adeò in promptu. itaque explicabimus. idque ex autoritate Grammaticorum. Παραβάτης (quem carminis gratia constituendi etiam παραιβάτην poetæ dicunt. sicut ὑπαὶ & παραὶ, pro ὑπὸ & παρά, & alia id genus nonnulla) inter alia significat eum qui de curru pugnat. Varinus in præstantissimo suo dictionario, παραιβάται, inquit, ab Homero dicuntur, qui de curribus pugnant; & eosdem alias ab eodem ἡνιόχους, id est, aurigas appellari, addit. Dignus autor cui credas: sed addam testimonia. Homeri est versus Iliad. penultimo libro.

ἂν δ' ἔβαν ἐν δίφροισι παραιβάται, ἡνίοχοί τε.

Scholiastes vocabulum id hoc modo exponit: παραιβάται, οἱ περὶ τῶν ἁρμάτων συμπολεμοῦντες, τοῦτ' ἔστι, κύκλοι τῶν ἁρμάτων. Porphyrius philosophus, summi nominis doctor, in quæstionibus Homericis: παρὰ τῷ ποιητῇ, inquit, τῶν ἐπὶ τοῖς ἅρμασιν οἱ μὲν μαχόμενοι, παραιβάται οἱ δὲ τὰς ἡνίας ἔχοντες, ἡνίοχοι. A quo non dissentiunt Eustathii expositiones in γ & λ Iliadis. Atque eodem planè modo usus est Euripides ἱκετίσιν, qui unus locus, & quæ diximus confirmare, & vocabuli usum in militia docere potest: itaque adscribam.

——ποιμένες δ' ὄχων
τετραόρων κατῆρχον ἐντεῦθεν μάχης.
πέραν δὲ διαλλάζαντες ἀλλήλων ἔχους,
παραιβάτας ἔστησαν ἐς τάξιν δορός.
Χ' οἱ μὲν σιδήρῳ διεμάχοντ', οἱ δ', ἔστρεφον
πώλους ἐς ἀλκὴν αὖθις ἐς παραιβάτας. Apollon.

ἀ. ἀργον. in chlæna Iasonis, de duobus curribus:
καὶ τὸν μὲν προπάροιθε πέλωψ ἴθυνε κνάοσων
ἡνία δὺν δὲ οἱ ἔστηκε παραιβάτης ἱπποδάμεια.

Impropriè utitur hoc vocabulo, idque non dissimulavit interpres. Cæterùm hoc loco Plutarchus aliter usurpavit eam vocem. nam Basternarum παραβάτης erat non in curru, sed pedes equiti permixtus, & qui re ita ferente, equitis officio fungeretur. Id manifestum est ex Livii verbis, quæ hac ipsa de re sunt lib. 44. Veniebant, inquit,

quit, X millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum jungentium cursum equis. & invicem prolapsorum equitum vacuos capientium equos, &c. Quia Livius ipse uno vocabulo id genus militum non expreßit, ne mihi quidem id tentandum duxi. Alioquin non adeò absurdum erat, eos velites equestres nominare: ut intelligeretur, non nullam ijs fuisse similitudinem cum velitibus, qui equitatui immisceri solebant à Romanis, instituto Qu. Navij centurionis, cùm bello Annibalico Capua obsideretur. Livius initio libri XXVI. Valer. lib. 2. cap. 3. Vide etiam quæ in Phocionem de vocabulo ἀποβάτης annotavi.

Cap. 18. Qui * alium apparatum.) Locus in Græco nostro libro mutilus erat: itaque quod unum potui asterisco notavi. De hoc apparatu Romanorum satis copiosè Livius 44. Nam quæ annotata sunt in margine antiquæ versionis, ubi per decem millia, legiones intelligi dicitur, nihil agunt. Amiotus paulò ante, ubi est, sordidus homo, locum esse mancum annotavit: quod mihi non videtur.

Cap. 23. Iuxta Pythium & Petram.) Apud Livium legitur Pythoum. Ptolemæus libro quarto, urbem Pelasgiotidis Πύθειον, Pytheum nominat haud procul Gonno & Atrace sitam, quam hic intelligi puto: estque etiam à Sophiano in tabula Græciæ expressa. Stephanus cum nostro Πύθιον scribit. de Petra nihil habeo.

Ibid. Apud Heracleam.) ex Livio. Nam neutro genere hic τὸ Ἡράκλειον nescio an si menda legitur. nam & apud Stephanum videtur indicari, neutro genere eam urbem dici posse. Amiotus quidem pro Herculis fàno accepit, vocabuli etymon secutus: cùm Aretinus simpliciter Heraclium posuisset. Intelligo autem eam Heracleam, quam primo loco in ora Macedoniæ posuit Plinius 4. 10.

Cap. 24. Qua supra templum.) Versus hi de altitudine Olympi, & mendosi sunt, & satis obscuri. ut mirum non sit, eos ab interprete mutilatos atque corruptos. pro δὲ, καὶ πλέθρον, & μετὰ, lege δεκάδα, πλέθρον & μέτρα & τετραπέδῳ pro τετραπόδῳ accepit, cùm de linea heic, non superficie agatur: quod & res, & vox κάθετος demonstrant. Ostendunt autem hi versus, Olympi altitudinem supra decem stadia, implevisse jugeri spacium, demtis tamen ei quatuor pedibus. πλέθρον jugerum significat, quod in agricultura longitudine est CCXL. pedum, latitudine CXX. Varro, Columella, Plinius 18. 3. Quintilianus 1. 17. alij. Sed cùm longitudinis tantum, hoc loco mensuram significat, quæri potest quid sit. Ego sextantem stadij verti, secutus communem sententiam, quæ est apud Eustathium λ. Vlissea 577. & Suidam, & alios. Idem Eustathius in Iliadis λ, ait pedum CXX. esse mensuram: quem ego locum corruptum puto, cùm idem Iliadis φ. 407. centum modo pedes ei assignet. atque ita alibi se docuisse dicat, & etiam legatur apud Suidam. Quo facit, quod ibidem 100. pedes $66\frac{2}{3}$ cubitis æquantur, ut cubitus sit (quod etiã Suidas fatetur) pedis unius & semis. Stadiũ

esse

πλέθρον Iugerum.

Cubitus. Stadium.

esse cubitorum CCCC. Idem Suidas tradit: nimirumque pedum IↃC. tantum intervallum fuisse curriculi Olympici ex Plutarcho refert Gellius initio Noctium Atticarum. Interpres Pindari in XIII. Olymp. CCC. cubitorum fuisse tradit: alios scilicet secutus, aut de duplis seu majoribus locutus cubitis. Certè apud Latinos stadium CXXV. passuum erat, pedum (nam quinque singulis passibus tribuuntur) IↃCXXV. Plin. lib. 2. cap. 23. Inde miliarium octo erat stadiorum: qua de re alibi diximus.

Cap. 25. Saltusque occuparent.) τὰς ὕλας. Ego non dubitanter πύλας repono, hoc est portas. Notissimum est, montium fauces & claustra, per quæ aditus in regionem alienam aperitur vocari Pylas. Hinc Pylæ illæ, quæ & Thermopylæ. hinc Pylagoræ Græcorum, & alia à nobis alias explicata. Sylvas Aretinus vertit, retento mendo. Amiotus rectius.

Cap. 29. Primis hostiis non perlitavit.) οὐκ ἐκαλλιέρει. En tibi (non enim possum non stomachari) correctorem. Verterat Aretinus τὸ καλλιερεῖν, litare, Corrector, quicunque tandem fuit, id quasi errorem notavit, inque margine adscripsit Græca, & interpretatus est, haud auspicata expertum sacra esse. Nimirum verò hic virum se præstitit, & officio emendatoris coronam meruit: quin & Suidam (ut ille in morsu pulicis Herculem) invocat. Ex hoc quidem suam Latinæ linguæ ignorationem non potuit cognoscere, homine Græco. Est autem omnino litare, καλλιερεῖν, adeoque id quod ille auspicata sacra experiri dicit: quod demonstrare piget, cùm nihil sit notius. Tullius II. de Divinat.: Quid cum pluribus Diis immolatur, qui tandem evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur? Idem perlitari dicitur. Livii verba apposui de lib. 41. ne multos locos adducendos haberem: Territis eo prodigio & alter consul curam adjecit, qui se, quod caput jecinori defuisset, tribus bubus perlitasse negavit. Senatus majoribus hostiis, usque ad litationem sacrificari jussit. Cæteris Diis perlitatum ferunt. Saluti Petilium perlitasse negant. Vocabulum dictum παρὰ τὸ καλὸν καὶ ἱερὸν. patet: & quorum hostias probassent Dii, illi καλλιερεῖν dicebantur. Testatur id etiam Eustathius in β. & κ Iliadis. & λ. Odyss.

Litare. καλλιερεῖν, perlitare.

Cap. 30. Rhomphæamque ferro.) Annotabimus aliquid de hoc vocabulo in Cleomene.

Cap. 33. Peligni & Marrucini.) Παλιγνῶν καὶ ῥακινῶν. Prius pro Pelignis accipiendum est, haud scio an male scriptum, sicut & paulò ante, pro ῥακινῶν legerim Μαῤῥουκινῶν. Livius: Duæ cohortes à parte Romanorum erant, Peligna & Marrucina. &c. Corrector nescio quid Tarracinorum annotavit, eoque interpreti Gallico imposuit.

Cap. 38. Equo se potum ministrare.) ἵππον ἄρδειν. Aretinus equum stabulari, non modò non satis Latinè, sed & contra Græci sermonis veritatem. Est enim ἄρδειν, idem quod ποτίζειν. quod & notum est, & ex Herodoto docet Eustathius in 8. Iliad. ἡ γυνὴ, ἐπεὶ

ἄρδειν.

ἀφίκετο

ἐπίκειτο ἐπὶ τὸν ποταμὸν, ἧρδε τὸν ἵππον ὅ ἐστιν, ἐπότιζεν. *Inde.* ἀρδεύειν, *& alia, quæ ibi & alibi exponit.*

Cap. 39. Atque hinc Galepsum.) ἀληψῷ *est in Græco, sed vitiose: nam neque ulla iis in regionibus urbs Alepsus à quoquam (ut arbitror) autore nominatur, & apud Liv. lib. 44. extremo est aperte: Galepsum eo die, postero Samothracam perveniunt. De Galepso est apud Stephanum. Est autem Thraciæ urbs maritima, non procul Syma : ne quis de Euboica accipiat, de qua noster 4. Symp. 4. mentionem facit.*

Cap. 41. Apud Sagram fluvium.) *De cæteris satis constat. Pugnam apud Mycalem descripsit Herodot. libr. 9. Diodorus lib. 11. alij. De Tarquiniensi victoria etiam in Coriolano retulit. Sed de hac apud Sagram pugna explicandum videtur. Sagram fluvium Italiæ ejus, quæ magna Græcia dicitur, inter Locros & Caulonem fuisse, Plin. lib. 3. cap. 10. asserit. Ibi pugnatum fuit à Locris adversus Crotoniatas: hi CXXX. millia, illi X. millia in aciem eduxerant. Vicerunt tamen Locrenses. Nuncius victoriæ eadē die Olympiam, Spartam, Corinthum, & Athenas perlatus est. Hæc ferè Strabo lib. 6. in descriptione Calabriæ. Cic. lib. 2. & 3. de Natura deorum: Suidas, Iustinus lib. 20. qui tamen locum non nominat, historiam perspicuè describit. Atque inde ortum proverbium, Strabo & Cicero, & Eustathius in secundum Iliadis, & Suidas ostendunt, ut de re certa incredulis diceremus,* Certiorem esse rem iis quæ apud Sagram gesta sint: ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ Σάγρας. *Sic Cicero:* De Sagra Græcorum est vulgare proverbium, qui quæ affirmant, certiora esse dicunt quam illa quæ apud Sagram. *Hæc vim & usum proverbij satis indicant. Sed quo tempore pugnatum sit, non facilè cognoscitur: tametsi id maxime in historia desideratur. Ego ex Laconicis Pausaniæ, quo loco is Crotoniatarum de Achille & Helena sermonem commemorat, deprehendi, Stesichoriam tum excæcati tempestate rem eam gestam fuisse: quem natum Olympiade XXXVIII. mortuum LVI. Suidas, adstipulatore Eusebio tradit: ut haud longè ante, aut post quinquagesimā Olympiadem, & Tarquinij fortè Prisci temporibus prælium id pugnatum fuisse, conjectura esse videatur. Hujus rei ignoratio Aretinum in eum errorem induxit, ut ἰταλιω τῶν* Romanos *verteret, ijsque pugnam hanc falsò adscriberet: quæ nobis annotandi causa fuit. De Antonij rebellione Xiphilinus in Domitiano, Suetonius, Tacitus, Martialis.*

De pugna apud Sagrā proverbium.

Cap. 43. Cn. Octavius præfectus classis.) ὁ συνάρχων αἰμιλίῳ. *id est* collega. Legatum *vertit Aretinus, non pessime. Neque enim consul, neque pari cum Paulo potestate fuit, tametsi ne legatus quidem ejus, nisi quod prætor eum classe ducenda adjuvit: idque malui exprimere.*

Cap. 50. *Vt & ludi.) *Hæc mutila, & nisi ex libro insanabilia, omisit Aretinus:* σφαιραπολύειν, σφαιραπολαύειν *substitui.*

Cap. 55. Pocula in cornu formam.) κέρατα. *Antiquitus cornibus anima-*

animalium pro poculis utebantur, inde κεράσαι, vinum miscere: *& Bacchus cornutus dictus. Vide omnino Athenæum lib.* 11. *& Eustathium in principium Iliad.* 13.

Cap. 55. Sed (quod est apud Homerum.) *Locus est Iliadis ultimo libro. Verba sunt Achillis ad Priamum, humanam sortem & conditionem ex rebus prosperis & adversis commixtam describentia, quæ obiter Latina facta apposui:*

Hanc misero sortem superi injunxêre, dolorum
Expertes, hominum generi; nam dolia in ipso
Limine cœlestis primo duo sunt posita aulæ,
Vnde duûm generum Iupiter mortalibus effert
Munera; in hoc bona sunt, adversa recondita in illo,
Cui commixta Tonans depromit dona, fruetur
Nonnunquam adversis, rebus quandoque secundis.
Sed cui sola dedit de levo tristia vase;
Is miser est, neque diis, hominum neque amabilis ulli:
In terraque suos lugubriter exigit annos.

Cap. 64. Licinnio & Philonico.) *Philonicum hunc fuisse publicanum, ex Politicis Plutarchi præceptis constat; ut hic copula desideretur. Aretinus* declamatorem *vertit: quasi id φιλόνεικος significet.*

Cap. 66. Eleam Italiæ urbem.) *Aretinus* Veliam *posuit, cùm sit in Græco Ἐλέαν, non video quid ille, aut cur ipsum Amiotus sit secutus. Est autem Lucaniæ urbs, ut ex initio libri* 6. *Strabonis liquet, & supra ostendi. Paulò post εὐχόμενοι, non εὐχώμενοι scribendum.*

PLVTARCHI PELOPIDAS, GVILIELMO XYlandro, Augustano interprete.

In audaciam & temeritatem.

CATO major quibusdam hominem temerarium, nullaque ratione pericula subeuntem, audacemq; in bello laudantibus respondit: Interesse utrum quis virtutem magni, an verò vitam parvi pendat: rectè id quidem. & quod subjungam, ejusdem est sententiæ. Erat in exercitu Antigoni miles quidem audax, cæterùm male affecto, morbisque corrupto corpore. Ab eo cum rex palloris causam quæsivisset, occulto se morbo conflictari fassus est. Rex, ut erat ingenio liberali, medicis mandavit, ut, si quid auxilii restaret, omni cura ad sanandum hominem incumberent. Restitutus sanitati miles, non ut ante periculis sese objiceret, neque eodem in pugnam impetu ferri: adeò ut rex quoque miratus eam mutationem, culpaverit ipsum. Ille verò causam apertè his verbis detexit. Vt minus essem audax, ipse tu, ô rex, effecisti, cùm malis me istis liberaveris, propter quæ vitam contemnebam. Et in hanc sententiam Sybarita quidam de Lacedæmoniis dixisse videtur, rem non magnam eos præstare, quod mortem in bello expetant, quæ eos à tot laboribus, I

De contemtu mortis.

II bus, vitæque tristi ratione liberet. Veruntamen Sybaritis luxu
mollicieque perditis hominibus, non mirum si vitam odisse judi-
centur, qui studio virtutis ac gloriæ mortem contemnant. Lacedæ-
moniis autem virtutis opus fuit vivere libenter, & æquo animo mo-
ri: idque patet ex inscriptione sepulcri:

Mortem obire: mori non hi, non vivere pulcrum
Esse, sed ut rectè fiat utrunque rati.

Nam neque fuga mortis in vitio est, si quis vitam non turpiter
expetat: neque laudi datur mortem sustinere, quando id vitæ con-
temtu fit. Itaque Homerus cùm exire in pugnam viros fortissimos
scribit, bene ac splendidè armatos eos facit: & conditores legum a-
pud Græcos, non eum, qui gladium aut lanceam, sed qui clypeum
amisisset, puniunt, innuentes priorem sui tegendi, quàm hostis
lædendi curam habendam: præsertim verò civitatis aut exercitus
principi. Si enim, ut Iphicrates distinxit, manibus levis armatura,
pedibus equites, ipsa autem phalanx pectori & thoraci, capiti dux
respondet: sanè hic si temerè pericula adeat, non sui ipsius, sed o-
mnium eorum, quorum salus ab ipso pendet, curam abjecisse cen-
III sebitur: atque idem de diversa parte sentiendum. Quare Callicra-
tidas, magnus alioquin vir, aruspici monenti, ut mortem, quàm
ei exta minarentur, caveret, male respondit, *Non in uno homine
Spartæ res sitas.* pugnans enim, aut navigans Callicratidas, aut
militans, unus erat: cùm vero dux esset, omnes in se complecte-
batur: neque pro uno jam censendus is fuit, qui tot hominum se-
cum interitum traheret. Rectius Antigonus senior apud Andrum
navali pugna decertaturus, cuidam dicenti multo plures esse ho-
stium naves: me verò, inquit, quot navibus opponis? Etenim pluri-
múm (ut est re ipsa) esse in duce sitũ judicabat perito, ac virtute præ-
dito, cujus prima cura est, ut eum conservet, à quo salus reliquorum
omnium pendet. Rectè etiam Timotheus, qui Charete Atheniensi-
bus cicatrices quasdam, clypeumq; lancea perfossum ostentante: At
ego, ait, summo pudore affectus sum, cùm in oppugnatione Sami te-
lum prope me decidisset, quod temeritate ultra elatus essem quàm
tanti exercitus ducem deceret. Enimverò quando pugna ducis ma-
gnum ad summam rei momentum affert, manibus ei est, totoque
corpore utendum, neque parcendum vitæ: jussis valere iis, qui im-
peratorem bonũ aut senem, aut senectuti certe vicinum mori debe-
re asserunt. ubi verò parum profici potest ejus audaciã fortuna ad-
juvante, contra verò ejus casum pernicies rerum comitatur; nemo
IV jam cum periculo ducis rem geri à milite velit. Hæc præfari mihi
subiit vitam Pelopidæ, ac Marcelli scripturo, magnorum virorum,
& quibus sua temeritas exitium attulit. cùm enim uterq; & manu
promtissimus fuisset, & bello præclarissimè gesto patriã exornasset,
gravissimósque adversarios, hic Annibalẽ insuperabilem ante, pri-
mus prœlio fudisset, alter Lacedæmonios terra mariq; imperantes
acie vicisset: temerè suæ salutis cura omissa in periculum sese conje-
cerunt,

Ducem cautum esse debere.

cerunt, ac vitam eo uterque tempore projecit, quo maxime eum salvum esse, & rempub. gerere attinebat. Ideo similitudinem secuti, vitas eorum ita ut inter se conferri possint, perscribemus. V

Pelopidæ genus. PELOPIDAS Hippocli filius claro inter Thebanos genere, ut Epaminondas, ortus fuit. Educatus in magnis opibus juvenisque adhuc patrimonium splendidum adeptus, indigentibus, & auxilio dignis opem ferre intendit: demonstraturus, non servum, sed dominum se bonorum suorum esse. Major enim pars hominum, ut ait Aristoteles, aut non utitur divitiis suis, qui sunt illiberali & sordido præditi ingenio; aut ob prodigalitatem iis abutitur: quorum alteri negociis, alteri voluptatibus nunquam non sunt dediti. *Liberalitas.* Cùm verò multi liberalitate & benignitate Pelopidæ grato animo fruerentur, soli amicorum Epaminondæ ab eo persuaderi non potuit, ut divitiarum partem aliquam acciperet. *Epaminondæ paupertas.* Hujus quidem paupertatem Pelopidas æmulatus est, vestis, & victus tenuitate, labores impigrè subeundo, & militiæ honestè versando decus sibi quærens (exemplo Capanei Euripidei, cui cùm essent magnæ opes, nequaquam tamen iis exsultabat) ac turpe existimabat, si ad cultum corporis pluribus uteretur quàm pauperrimus aliquis Thebanorum. VI

Cæterùm Epaminondas paupertatem sibi à parentibus traditam, philosophiæ studio, vitaque solitaria, quam initio delegerat, leviorem etiam expeditioremque reddebat. Pelopidas, etsi ei erat uxor illustri loco nata, ac liberi, nihilominus tamen quærendæ pecuniæ studium negligens, atque omne tempus publicis negociis impendens, rem familiarem corrumpebat: amicisque se aliquando monentibus, non rectè eum pecuniæ, rei necessariæ, curam abjicere: Necessariæ, inquit, mehercle Nicodemo huic: hominem demonstrans claudum cæcumque. Erat in utroque ingenium natura ad omnem virtutem aptũ: nisi quod exercitationibus magis gaudebat Pelopidas, Epaminondas literarum & sapientiæ studiis, atque hic audiendis doctoribus, & philosophando: ille palestræ & venationibus ocium dicabat. Sed cùm in utroque multa fuerint, quibus summam gloriam mererentur, nihil tamen à sapientibus judicatum est præstantius fuisse benevolentia eorum & amicitia, quam ab ineunte ætate per tot certamina, imperia, actionesque in remp. inculpatam ad finem usque conservaverunt. *Amicitia Pelopidæ cum Epaminonda.* VII

Etenim considerans aliquis qua invidia Aristides & Themistocles, Cimon & Pericles, Nicias & Alcibiades, quibus contentionibus & obtrectationibus mutuis in republica sint versati: rursusque expendens qua benevolentia & observantia Pelopidas ac Epaminondas se mutuò in administrandis communibus rebus coluerint: intelliget rectius hos ac justius collegas dici posse, quàm illos, qui mutuis ac perpetuis in certaminibus victoriam unus de altero, quàm de hoste, reportare magis contenderunt. Quod ne his eveniret, causa fuit, vera virtus, propter quam cùm in rebus gerendis non gloriam, neque divitias (quibus gravis illa & pervicax innascitur invidia) quærerent, sed initio amo-

re quo-

re quodam divino uterque correptus, patriam sua ipsorum opera ad summas opes ac splendorem erectam videndi, communia inter viri se sua præclarè facinora habuerunt. Plerique censent eam tam arctam ipsorum amicitiam prœlio ad Mantineam natam, in quo unà fuerunt, misso Lacedæmoniis adhuc sociis & confœderatis auxilio à Thebanis. Constituti enim una in peditum acie, pugnantesque in Arcades, cùm cornu Lacedæmoniorum ipsis adjunctum cederet, ac plerique se in fugam darent, junctis umbonibus irruentium hostium vim sustinuerunt. Ibi Pelopidas septem adversis vulneribus acceptis inter multa hostium amicorumque cadavera collapsus est. Epaminondas, etsi actum de vita ejus putabat, corpus tamen armaque ejus servaret, prosiluit, unusque adversum multos pugnavit, mori potius, quàm jacentem Pelopidam deserere statuens. Hoc quoque jam in extremo versante periculo, pectusque hasta saucio, & brachium gladio, Agesipolis Spartanorum rex ab altero cornu

Mantinensis pugna.

IX succurrit, & utrumque jam desperatum servavit. Secundùm hæc cùm Spartani, verbo quidem socios se & amicos Thebanorum ostẽderent, reipsa autem civitatis magnanimitatem, potentiamque, maximè autem Ismeniæ & Androclidæ societatem, cujus erat particeps etiam Pelopidas, suspectam haberent, quòd libertatis, ea popularisque in repub. status studiosa videretur: Archias, Leontidas, & Philippus homines locupletes, ac qui penes paucos summa rerum esse cuperent, Phœbide Spartano persuaserunt, ut cum exercitu subito profectus Cadmiam (quæ est arx Thebarum) occuparet, ejectisque adversariis rempub. in paucorum potestatem traditam Lacedæmoniorum imperio subjiceret. Paruit hic consilio, ac Thebanos Thesmophoria sacra agentes ex improviso adortus, arcem cepit. Ita Ismenias abreptus, ac Spartam ductus, paulò post necatus est. Pelopidas autem, Pherenicus, & Androclides cum permultis aliis aufugerunt, exsulioque damnati sunt: Epaminondas in patria remansit, contemptus ab inimicis ac neglectus, ut qui philosophiæ vacans à rebus gerendis alienus esse, neque quicquam per paupertatem posse videretur. Lacedæmonii porrò Phœbidam magistratu dejectum mille minis multaverunt, nihilominus tamen arcem præsidio tenuerunt. Id tam absurdum eorum factum omnes Græci mirabantur, quòd cujus facinoris auctorem pœna affecissent, id facinus tamen reipsa approbarent. At Thebanis pristina reipublicæ forma spolitatis, & ab Archiæ Leontidæque factione in servitutem redactis, ne spes quidem excutiendi jugi restabat, cùm tyrannidem Lacedæmoniorum potentia stipatam destrui non posse viderent, nisi quis terræ marisque imperium his ademisset. Leontidas præterea cùm exsules Athenis degere gratosque multitudini esse, & in honore ac optimatibus habere accepisset, occultè insidias eis tendit: submissisque eò ignotis hominibus, Androclidam fraude sustulit: reliqui necem effugerunt. Missæ sunt etiam à Lacedæmoniis literæ ad Athenienses, quæ mandarent iis, ne reciperent exsules, neve adju-

Phœbidas Spartanus contra fœdus arcem Thebanam occupat.

X

Tyrannis Thebis subjecta.

varent, sed pellerent eos, qui communes à sociis hostes essent judicati. Sed Athenienses, qui præter humanitatem innatam ipsis, ac à majoribus propagatam, etiam gratiam Thebanis referendam putarent: (hi enim reditum populi cum primis adjuverant, decretoque caverant, si quis Atheniensium arma contra tyrannos ferens per Bœotiam iter faceret, ne quis Bœotorum id vel videre se, vel audire præ se ferret) exsulibus nihil mali attulerunt. Pelopidas interim, etsi erat inter minimos natu, cùm privatim singulos exsulum stimulare, tum ad universos rationem habere. Neque piè eos agere, neque honestè, qui patriam tyrannide armata pressam negligerent, suæ tantum vitæ ac salutis rationem ducentes: qui ab Atheniensium decretis pendere satis haberent, oratoresque eorum demereri. quinimò cum periculo præclarissimam rem tentandam, respiciendumque ad Thrasybuli exemplum: utque hic Thebis quondam profectus Athenas tyrannide liberasset, ita ipsis jam ab Athenis ad liberandum Thebas contendendum. Vt persuasit suis, missi sunt clam Thebas ad amicos ibi relictos; iisque, quid decretum esset renunciatum. Approbaverunt hi; & Charon, qui erat clarissimus omnium, domum suam ipsis obtulit: Philidas confecit, ut ab Archia & Philippo Polemarchis (magistratus hoc nomen est) scriba legeretur. Epaminondas autem jamdudum audacia juvenes impleverat. Iusserat enim eos in gymnasiis cum Lacedæmoniis luctari, cumque victoria exsultare videret, verbis increpabat, pudendum potius dictitans, quod metus causa illis servirēt, quos robore tantum vincerent.

Atheniensium in Thebanos gratitudo.

XI

Pelopidas patriæ recuperandæ consilia tractat.

XII Die ad consilium exequēdum statuta, hęc sententia placuit, ut Pherenico cum reliquorum coacta manu in Thriasio exspectante, pauci quidam ex natu minoribus in urbem intrandi periculum susciperent: quibus si quid ab hostibus accidisset, reliqui omnes operam darent, ne illorum parentes liberique ulla re necessaria indigerent. Hoc negotium primus omnium in se recipit Pelopidas, tum Melo, Damoclidas, Theopompus, viri nobilissimi, & inter se summa fide amicitiaque juncti: quibus tamen de gloria virtutis perpetua fuissent certamina. Hi duodecim (tot enim omninò erant) salutatis reliquis, præmissoque ad Charonem nuncio, chlamydibus brevibus induti, catulosque venatorios, & varros secum ferentes progressi sunt: ut ne quis obviam factus tale quicquam eos moliri suspicaretur, sed animi causa vagari, venatumque ire suspicaretur. Charon, ut ad eum nuncius venit, atque in itinere esse eos indicavit, virum fortem se præstitit, neque instanti periculo animum vertit, sed domum eis suam præbuit.

XIII Hipposthenidas autem quidam, neque malus homo, & patriæ amans: sed cui tantum audaciæ non adesset, quantum occasio præceps ista, & rerum propositarum moles desiderabant, impendentis certaminis magnitudine æstuans, ac vix tum cogitatione assequens, hoc facto nonnihil imperium Lacedæmoniorum concussum iri, seque fretos hominum egenorum ac exsulum opera, Spartanam potentiam convellere aggressos: hæc reputans,

tans, tacitus domum abit, quendamque ex amicis ad Melonem & Pelopidam mittit, differre eos rem, reversosque Athenas, commodiorem occasionem præstolari jubens. Chilo (id enim erat nuncio huic nomen) celeriter domum suam cùm petiisset, equumque eduxisset, frænum mulierem poposcit: quæ cùm eo non invento hæsitaret, ac familiari cuidam dedisse diceret, convicia primùm exstiterunt, inde ad imprecationem mulier conversa, infaustum marito, mittentibusque eum id iter optavit: itaque Chlido iratus magnam diei partem cùm exegisset, simulque id jurgium in omen verteret, ab itinere omninò destitit, aliamque rem agere cœpit. Adeò parum abfuit, quin pulcherrimum & maximum facinus initio statim occasione excideret.

Chlida.

XIV Pelopidas verò cum suis vestimenta rusticorum induti, atque in partes divisi, alii per aliam portam in urbem pervenerunt nondum elapsa die. Commodùm mutata tempestate ventus cum nive ingruerat, ideoque plerisque domum suam dilapsis, facilius fallebant: quibus verò negocium datum erat, ii singulos, ut advenerant, in domum Charonis statim deduxerunt: ibi collecti sunt una cum exsulibus homines duodequinquaginta. Cæterùm res tyrannorum eo tum erant statu: Philidas scriba exsulibus rei institutæ conscius erat, adjutorque, uti retulimus. Is ad eam diem multò ante Archiam, ejusque socios ad compotationem invitaverat, matronasque eodem adducturum promiserat, id moliens, ut quàm maximè dissolutos voluptate & ebrios suis traderet. Cùm jam parum ab ebrietate abessent tyranni, indicium quoddam de exsulum in urbem adventu allatum eis est, non vanum quidem, sed obscurum tamen, nec satis certum. Ac tametsi Philidas alio sermonem deflectebat, tamen Archias misso lictore Charonem ad se confestim venire jussit.

Pelopidas Thebas intrat.

Philidæ in Tyrannos insidia.

XV Vespera tum erat, jamque se Pelopidas cum suis thoraces induti, gladiisque armati ad facinus parabant, cùm subitò pulsata janua quidam accurrens, ut audivit à lictore Charonem ad Polemarchos accersiri, perturbatus intro id nunciavit. Omnes extemplò in eam cogitationem venerunt, rem indicio delatam, omnesque ipsos periisse, nullo virtute digno facinore adhuc edito: attamen placuit, ut Charon obtemperaret, ac suspicionis vitandæ causa ad magistratus iret. Erat alioquin is vir fortis, constantisq; in periculis animi, tunc verò propter ipsos consternatus, summoque in animi angore erat, ne si tot tantique cives simul periissent, aliqua proditionis suspicio in ipsum recideret. Quamobrem abiturus jam, filium, qui puer adhuc pulchritudine & robore omnes æquales superabat, è gynæceo sumptum Pelopidæ tradidit, jussitque, ut, si proditionis se alicujus aut perfidiæ reum putarent, nihil filio parcerent, sed hostis loco haberent.

Charontis fortitudo.

XVI Multis id factum Charonis, animique altitudo lacrymas expressit; omnes vero indignati sunt, quod quenquam ex ipsis adeo timidum, præsentive statu rerum perditū putaret: qui de ipso sinistri aliquid suspicaretur: precatiq; sunt, ne filiū ipsis permisceret, sed è medio removeret, ut evitata

tyrannorum vi superstes, ultor patriæ amicorumque clam educari posset. Verum id Charon abnuit, negans ullam se videre vel vitam vel salutem filii potiorem, quàm ut ne sine contumelia cum patre totque amicis mortem oppetat. ita Deos comprecatus, salutatisque & oratione confirmatis omnibus, abiit, studiosè vultum vocemque ad id componens, ut quàm maximè ab his, quæ agebat videri posset. Postquàm ad ostium pervenit, progressi ad eum Ar- XVII
chias & Philidas: Audivimus, inquiunt, quosdam furtim in urbem irrepsisse: occultarique eos, & adjuvari à civibus nonnullis. Ad ea Charon initio nonnihil perturbatus, postquàm percontatus quinam ii essent, aut à quibus occultarentur, nihil certi, quod respon-deret, habere Archiam vidit, indiciumque id à nullo rei conscio delatum esse conjecit: Videte ergo, inquit, ne quis vos vanus sermo sollicitos teneat: & tamen inquiram de re hac; nihil enim fortassis hujusmodi contemnendum planè sit. Hoc dictum ejus Philidas collaudavit, Archiamque abductum, rursus multo mero obruit, speque mulierum potiendarum, ut poculis indulgeret, pellexit. Charon autem domum reversus, Pelopidam cum suis paratum vidit, non ut qui salutem aut victoriam sperarent, sed qui mori honestè & multa cum hostium cæde statuissent. his re detecta, reliquis mentitus est de certis negociis Archiæ ad se sermonem fuisse. Vix dum prima XVIII
tempestas hæc transierat, cùm alteram fortuna eis immisit. Venit quidam missus Athenis ab Archia pontifice ad Archiam Thebanum hospitem suum & amicum litteras ferens, quibus (ut est postea cognitum) non vana aut conficta quædam suspicio, sed aperta totius rei indicia continebantur. Is tabellarius adductus ad Archiam ebrium, traditis litteris, eum, qui miserit, jussisse dixit, ut statim eas legeret: scriptas enim de re gravi: Ad hoc subridens Archias, resque serias in crastinum differendas dicens, sub pulvinari litteras reposuit, rursusque Philidæ colloquenti aures præbuit. atque id Archiæ dictum in proverbium tractum, hodieq; apud Græcos usitatum est. Vt occasio rei gerendæ advenisse visa est, domo Charonis egressi in XIX
duas partes abierunt: Pelopidas & Damoclidas cum altera parte Leontidam & Hippatem vicinos adorturi, cum altera Charon & Melo Archiam & Philippum aggressuri. Atque hi thoracibus muliebres vestes injecerunt, densisque ex abiete & pinu coronis facies obumbraverunt, ita ut cùm primum in foribus cænaculi adstitissent, convivæ strepitum plausúmque sustulerint, rati, mulieres, quas dudum operiebantur, advenire. Sed ubi diligenter contemplati omnes convivas, obverso in omnes partes vultu, quis esset unusquisque eorum, didicêre, ac gladiis strictis Philippum Archiamque peremerunt, jamque qui essent, patuit: pauci accumbentium Philidæ suasu quieti sederunt, reliquos unà cum Polemarchis assurgentes, & se tueri aggressos propter eorum temulentiam non magno negocio obtruncaverunt. Pelopidæ verò difficilius fuit propositum exe- XX
qui, Leontidam virum acrem ac sobrium aggredienti, qui jam clau-

Tyrannia Pelopidæ sociis trucidantur.

sis januis quieti se dederat. Diu eos januam pulsantes nemo audiit: tandem prodiit famulus, obicemque removit. Simul patefactæ sunt fores, & Pelopidas cum suorum agmine irrupit, summotoque famulo ad cubiculum contendit. Leontidas è strepitu & cursu, quid rei ageretur, intelligens, è lecto surrexit, pugionemque strinxit, oblitus lucernam extinguere, (quod si fecisset, ipsi per tenebras mutuis se vulneribus læsissent hostes) in multo lumine conspectus, ad fores cubiculi occurrit, primóque ingredientem Cephisodorum percussit, eoque collapso, cum Pelopida est congressus. Pugnā difficilem & angustia januæ, & jacens in medio cadaver Cephisodori reddebant: vicit tamen Pelopidas, interfecitque Leontidam. Inde ad ædes Hypatæ contenderunt, eodemque modo irruperunt, fugientemq; eum
XXI ad vicinos è vestigio secuti, apprehensum necaverunt. His confectis, cum Melone se conjunxerunt, missisque in Atticam, qui relictos ibi exsules accerserent, cives ad libertatem vocaverunt, eosque, qui se adjunxissent ipsis, armaverunt, spolia porticibus affixa detrahentes, tabernasque eorum, qui hastas & gladios fabricabantur, vi diripientes. Venerunt porrò eis auxilio Epaminondas & Gorgidas cum haud parva manu armatorum, quos è junioribus senioribusque optimos delegerant. Vrbs interim ipsa tota erat consternationis ac terroris plena, & lucernæ undique conspiciebantur, discursusq; hominum: neque composita erat adhuc multitudo, sed attoniti eo casu, incertique rerum diem exspectabant. Quapropter peccasse videntur Lacedæmoniorum duces, qui non statim impetum in hostes fecerint, ac manum conseruerint (cùm & in præsidio essent mille quingenti viri, & ex urbe multi ad ipsos confluerent) sed clamorem, ignes, turbamque hominum undique discurrentem metuentes, ar-
XXII cem tenere contenti quietem egerint. Summo mane præstò fuerunt ex Attica exsules armati. Tum populo in concionem convocato, Epaminondas & Gorgidas Pelopidam cum suis in medium produxerunt, cinctos sacerdotibus serta protendentibus, populumque ad aris focisq; opem ferendam hortantibus: assurrexit his concio tota cum plausu & clamore, viros eos ut benefactores suos salutisque auctores excipiens. Inde Pelopidas, collegis Melone & Charone, Bœotorum dux electus, statim munitionibus arcem cinxit, & undique oppugnavit, cupiens Lacedæmoniis expugnatis Cadmeam ante liberare, quàm Lacedæmone exercitus adduceretur. Et sanè eum tam parvo spacio antevertit, ut Lacedæmonii, qui arcem ei accepta impunitate dimissi reddiderant, cùm Megaram venissent, Cleombrotum ibi cum magno exercitu Thebas tendentem obvium habuerint. Spartani autem è tribus præfectis, quibus Thebas commiserant, Hermippidam & Arcissum damnatos morte affecerunt. Dysaoridas ingenti multatus pecunia sponte Peloponneso excessit.

Cadmeam recuperat Pelopidas.

XXIII Hanc actionem, quod & virtute virorum, & periculis, & certaminibus Thrasybuli facto similis, parique modo à fortuna esset administrata, *germanam sororem ejus* Græci nominarunt: neque enim faci-

Thrasybuli & Pelopidæ facta similia.

lè alios dicere quiſquam poteſt qui pauciores de pluribus ac, magis
ab omni re deſtituti de potentioribus victoria per audaciam ac ſtre-
nuitatem impetrata, patriæ ſuæ majorum bonorum auctores exſti-
terint. Verùm Pelopidæ actionem mutatio eam conſecuta illuſtrio-
rem reddidit. Bellum enim, quod Spartæ majeſtatem evertit, quod
dominium terræ marisque eis ademit, ex ea nocte originem traxit,
qua Pelopidas cum undecim hominibus reverſus, ſolvit (ut transla-
tione veritatem exprimam) & diſcidit vincula Lacedæmonii impe-
rii, quæ neque diſſolvi neque rumpi poſſe videbantur. Cùm verò XX
Athenienſes cum Spartanis aſtu Pelopidæ committuntur. Lacedæmonii magnas in Bœotiam copias aduxiſsēt, perterriti Athe- IV
nienſes ſocietati Thebanorum renunciaverunt, & eos qui Bœotis
favere viderentur, in judicium pertractos morte, exſulio, aut multa
pecuniaria adfecerunt: videbanturque Thebanorum omni auxilio
deſtitutorum res malo in ſtatu collocatæ. Erant eo tempore Bœo-
torum duces Pelopidas & Gorgidas: hi ut rurſum Athenienſes cum
Lacedæmoniis committerent, tali dolo diſſidium inter eos machi-
Sphodriæ facinus. nati ſunt. Sphodrias Spartanus, vir bello clarus, levis tamen a-
nimi vanæque ſpecie & ſtultæ arrogantiæ plenus, apud Theſpias re-
lictus erat cum exercitu, ut eos, qui à Thebanis deficerent, recipe-
ret ac tueretur. Ad hunc privatim Pelopidas amicum quendam ne-
gotiatorem mittit, qui pecuniam ei adferret, ac verba ad perſuaden-
dum majoris, quàm pecuniam, efficaciæ: tentandum illi aliquid
egregii facinoris, Piræumque ſubito impetu, imprudentibus Athe-
nienſibus, occupandum. nam & Lacedæmoniis gratius nihil acci-
dere poſſe, quàm ſi Athenas in ſuam poteſtatem accipiant: & The-
banos Athenienſibus, quibus, ut proditi ab eis, infenſi eſſent, nul-
lum auxilium laturos. His tandem perſuaſus Sphodrias, noctu
motis caſtris Atticam invaſit, & ad Eleuſinem progreſſus eſt: ibi
militibus metu trepidantibus, cùm Athenienſes nequaquam fefel-
liſſet, bellumque alieno tempore, & Spartanis minimè ad id geren-
dum inſtructis conturbaſſet, re infecta Theſpias exercitum reduxit.
Secundum hoc factum, Athenienſes Thebanis ſumma cum alacri- XXV
tate auxilium tulerunt, & mari quoque rem gerere cœperunt, Græ-
coſque qui à Lacedæmoniis defectionem moliebantur, circumeun-
tes ipſi ſibi adjunxerunt. Thebani ipſi pro ſe in Bœotia crebrò cum
Lacedæmoniis certantes, ac prœlia committentes non magna qui-
dem ea, ſed in quæ tamen magnam curam exercitationemque im-
penderent, ſimul & animos excitabant, & corpora labori adſuefacie-
bant, atque illis è conflictibus peritia & uſu rei bellicæ, audaciaque
Antalcidæ dictum in Ageſilaum. augebantur. Ideoque ferunt Antalcidam Spartanum Ageſilao ſau-
cio è Bœotia redeunti dixiſſe: Egregiam profecto mercedem doctri-
næ à Thebanis refers, qui eos nolentes bellum gerere & pugnare
docuiſti. Quanquam revera magiſtratum ejus rei non Ageſilaum
habuerunt; ſed eos, qui per occaſionem & cum oratione Thebanos
catulorum inſtar peritè cum Spartanis commiſerunt, guſtuque vi-
ctoriæ præbito, contenti fuerunt. Inter quos præcipua fuit Pelopi- XXVI
dæ

dæ gloria, quem Thebani ab ea die, qua primum ducem belli elegerunt, nunquam non quotannis alicui magistratui gerendo destinaverunt; sed ad finem vitæ usque semper aut sacræ cohortis dux, aut princeps Bœotorum fuit. Apud Platæas quidem & Thespias victi fugatique sunt aliquoties Lacedæmonii, ubi Phæbidas etiam, is qui ceperat Cadmeam, cecidit: multos quoque apud ipsam Tanagram fudit, & præfectum Panthœdam interfecit. Verùm hæc prœlia ut victoribus audaciam auxerunt, ita superatorum animos non omninò tamen dejecerunt: non enim tota acie, aut aperta justaque pugna decertabatur, sed excursionibus modo brevibus ac subitis hostem Thebani adorti in fugam conjiciendo, persequendoque superiores erant. At prœlium apud Tegyras factum, quod quasi præludium fuit Leuctrici, Pelopidam ad summam gloriam extulit: quo quidem neque locum collegis disceptandi de laude par-

Victoria Thebanorum de Spartanis.

Prælium apud Tegyras.

XXVII tæ, neque hostibus excusationem amissæ victoriæ reliquit. Orchomenos ad Spartanos defecerat, ac præsidii loco duas cohortes ab eis acceperat. Huic semper intentus Pelopidas, occasionemque recuperandæ exspectans, ut accepit milites in præsidio positos in agrum Locrensem profectos, sperans se desertam Orchomenum capere posse, eò sacram cohortem, & haud multos equites deduxit. Verùm viam urbi appropinquans aliud eo præsidium Lacedæmone missum rescivit, retrò exercitum abduxit per Tegyras circum radices montium, quod rei solum iter patebat. Nam Melas fluvius qui statim à fontibus suis in plaudes navigabiles ac lacus diffunditur, media via transitum prohibet. Parum infra paludes templum est Apollinis Tegiræi, & oraculum, cujus haud ita pridem defece-

XXVIII rant sortes: floruit enim usque ad bellum Medicum, præfecto tum ei oraculo Echecrate. Hîc natum esse Apollinem fabulantur. Nam & mons juxta, ad quem effusiones Melæ terminantur, Delus nominatur: & post templum duo scaturiunt fontes dulcedine, copia, & frigore aquarum mirabiles, quorum alterum hodie etiam Palmam, alterum Oleam appellamus: quasi non intra arbores, sed fontes duos Dea peperit. Nam & locus propinquus, cui Ptoum nomen est, quod ibi subitò apparente apro perterrita fuerit Latona, & quæ de Tyro & Pythone feruntur, natalibus Dei consentanea sunt: ut jam pleraque alia indicia omittam. Etenim à majoribus nostris ita accepimus, Apollinem non unũ esse ex iis diis, qui mortales nati mutatione deinde immortales facti sunt, quo in numero est Hercules & Liber: sed de æternis, ac nunquam natis unum esse statuemus, siquidem sapientissimorum ac vetustissimorum hominum judiciis de eo

Apollinis locus natalis.

XXIX stare velimus. Porrò ut Tegyras pervenerunt Thebani ab Orchomeno redeuntes, eodem tẽporis articulo Lacedæmonii ex Locrensi agro reversi ibi eis occurrerunt. Quos per angustias transire quidam conspicatus, ad Pelopidam accurrit, &: Incidimus, inquit, in hostes: Quinimò, respondit hic, illi in nos potius. Simul equites, qui agmen claudebãt, prævehi jussit, tanquã illos primũ in hostem immissurus:

pedites autem, quos habebat secum trecentos, in arctum coegit, sperans qua parte cum his impetum esset facturus, ea se hostium, qui numero longè erant superiores, ordines disjecturum. Erant autem

Mora quid? duç cohortes (*Moras* ipsi vocant) Lacedæmoniorum, quarum utramque quingentis militibus constabat, ut Ephorus tradit: nam Callisthenes septingentos, Polybius & alii quidam noningentos asserunt. Itaque audacter Spartanorum duces Gorgoleon & Theopompus in Thebanos irruerunt: ac maximè eo loco, quo duces utrinque stabant, initium prœlii fuit, magno animorum ardore & impetu. Pri- XXX

Pelopidæ victoria. mi ergo duces Lacedæmoniorum cum Pelopida congressi ciciderunt; inde proximis ictis ac morientibus totum exercitum metus pervasit, & utrinque Thebanis transeundi ac pergendi spacium dederunt. Sed Pelopidas perrumpendi consilio omisso, quà densissimi erant hostes, eò cum suis irrupit, ac cæde omnia prostravit: donec effusè fugam facerent hostes. Non ausus procul insequi eos (nam & Orchomenios propinquos, &, quod successerat priori, præsidium Spartanorum metuebat) eò usque institit, dum certa victoria esset, toto exercitu hostium superato: inde fixo trophæo, mortuisque spoliatis, domum Thebani redierunt, animis ut par erat, elati ac fiducia aucti. Tot enim ante eam pugnam bellis barbaricis Græcisque, nunquam major numerus Lacedæmoniorum fuerat victus à paucioribus hostibus: imò neque æquo numero congressi, victoriam amiserant. quamobrem sustineri eorum audacia non potuerat hactenus, gloriaque sua adversarios perterrebant, ne ipsos quidem sperantes Spartanis, si æquis viribus certarent, pares futuros. Primum XXXI hoc prœlium Grçcis documento fuit, viros bellicosos non apud Eurotam tantùm, locove inter Babycam & Cnationem nasci: sed ubicunque juvenes exsistant, qui turpitudinem fugiant, in rebus honestis audere velint, magisque ignominiam, quàm pericula timeant,

Sacra cohors. eos maximum hostibus terrorem incutere. Cæterùm sacram cohortem primus, ut memoratur, Gorgidas composuit è viris electis trecentis, quibus civitas victum & exercitationum adminicula præbebat, castraque in Cadmea habebant: unde etiam ea cohors *urbana* dicebatur. eo enim tempore arces urbium nomine potissimum afficiebantur. Alii tradunt, cohortem eam ex iis conflatam qui se mu- XXXII tuò amarent. Pammenisque commemoratur iocosum dictum, qui Homericum Nestorem fuisse peritum instruendæ aciei negaverit, jubentem Græcos curiatim ac tributim ordines componere.

Curia curiæ ut auxilio, tribus tribubus esset:

fuisse potius amatorem juxta suum amasium collocandum. Nam tribules, & qui sunt ejusdem curiæ, non magnam unum alterius in periculo rationem ducere: at cuneum ex iis, qui mutuo amore sunt juncti, conflatum dissolvi ac perrumpi non posse, cùm hi se mutuo revereantur ac verecundiæ causa unus pro altero periculum subeat. Neque hoc mirum est, quando absentium quoque suorum amicorum majori tenentur, quàm aliorum præsentium, reverentia: quemadmo-

admodum is, qui jacens hostem confossurum præcatus est, ut per
pectus ensem adigeret, ne per tergum accepto vulnere mortuum vi-
XXXIII dens amasius pudore afficeretur. Ferunt etiam Iolaum Herculis a-
masium, unà cum eo certamina obiisse, auxiliumque tulisse amato-
ri. Et Aristoteles sua ætate ait apud sepulcrum Iolai amatores & a-
masios mutua se fide obligare solitos fuisse. Consentaneum itaque
est, ea ratione cohortem sacram nominatum, qua Plato amatorem
divini amici nomine insignit. Ac traditum est, eam usque ad pu-
gnam Chœronensem invictam perdurasse: ut verò ea victor inspe-
xerit cadavera Philippus, eoque in loco adstiterit, quo trecenti isti
acervatim jacebant, sarissis, quibus adverso pectore in angustiis oc-
currerant, confixi miraculo rei motum interrogasse quinam fuerint:
cumque audivisset, esse cohortem amantium, cum fletu dixisse: *Ma-
le pereant, qui hos facere aut pati aliquid obscœnum suspicantur.*

Amoris consuetudo unde apud Thebanos.

XXXIV Cæterùm amatoriæ hujus inter Thebanos consuetudinis origo non
est, ut poetæ tradiderunt, à Laii casu tracta: sed legumlatores, ut eo-
rum fera & immoderata ingenia jam inde à teneris annis emollirēt,
frequentem in rebus cùm ludicris tum seriis usum tibiæ adhibue-
runt, eique honorem & primum locum dederunt: amorem autem
evidentem in palæstra educaverunt, eo adolescentium animos inter
se commiscentes & temperantes. Rectè etiam eodem consilio deæ
Marte & Venere natæ Harmoniæ urbis tutelam adscripserunt: in-
nuentes ibi rempublicam quàm optimè compositam, plurimumq;
concinnitatis habituram, ubi bellicosi ingenii homines moribus, ob-

Harmonia Dea.

XXXV sequio & gratia aptis quàm plurimum adsuescerent. Enimverò
Gorgidas hoc sacrum agmen in primos ordines distribuit, ac ante
totam aciem peditum prætendit: quo factum est, ut virtus eorum
conspicua non esset, neque eorum vis certo alicui operi destinare-
tur, divulsorum ac frequenter inter ignavos constitutorum. Pelopi-
das autem, postquàm semel eorum illustris facta est virtus, ad Tegy-
ras ipso inspectante egregiè pugnantium, nunquam post hac eos di-
visit, sed quasi uno corpore ea cohorte in gravissimis certaminibus
primo loco usus est. Quemadmodum enim equi in curribus juncti
celerius quàm seorsim currunt, non quod aerem majori impetu per-
rumpant multitudinis ipsorum causa, sed quia certamen junctorum
ac studium unius alterum præstanti animos incendit: ita hos dum
de præclarorum factorum gloria contendunt, utilissimos ad victo-
XXXVI riam, summaque alacritate certaturos putabat. Porrò Lacedæmo-
nii pace cum omnibus aliis Græcis juncta, solos Thebanos bello pe-
tierunt, invasitque eorum ditionem Cleombrotus, peditum decem
millia, equitesque mille ducens: neque jam de iisdem, de quibus
ante, in periculum veniebant Thebani. sed palam eversurum se eo-
rum civitatem hostis minabatur, ac Bœotia in majori, quàm un-
quam antea, erat metu. Quo quidem tempore Pelopidas domo ex-
iens, uxori ipsum deducenti, ac cum lachrymis hortanti, ut saluti
suæ consuleret. *Privati*, inquit, *ô mulier, de hoc semper monendi*

Spartanorum contra Thebanos bellum.

Pelopidæ dictum principe dignum.

sunt: magistratum verò gerens, ut suos subditos incolumes præstet. Inde cùm in castra venisset, ducesque Bœotorum, qui Bœotarchæ dicuntur, sententiis variare invenisset: primus Epaminondę adstipulatus est, qui pugna decernendum censebat. neque tum Bœotarcha Pelopidas, sed præfectus sacræ cohortis erat, ea tamen auctoritate, quam esse conveniebat viri, qui tantum ad libertatem patriæ mo- XXX
mentum contulisset. Postquam pugnare decretum est, & apud VII
Scedasi filiarum sepulchra apud Leuctra. Leuctra Lacedæmoniis castra sunt opposita somnium Pelopidam haud mediocriter perturbavit. Sepulchra filiarum Scedasi in campo Leuctrico sunt, quæ inde Leuctrides appellantur: ibi enim vim hospitum Spartanorum passæ, humatæ sunt. Ejus tam atrocis ac nefarii facinoris vindictam pater à Lacedæmoniis cùm non impetrasset, execrationibus in eos peractis seipsum ad sepulchra filiarum jugulavit. Sortes autem & oracula subinde monebant Lacedæmonios, caverent sibi à Leuctrico piaculo, neque id vulgò satis intelligebatur, ambiguitate loci fallente. nam & in Laconica maritimum est oppidulum, & locus apud Megalopolim Arcadiæ: Leuctro utrique
Insomnium. nomen. Cæterum is casus multis ante Leuctricam pugnam evenerat temporibus. At Pelopidas in castris per quietem vidit puellas istas circum sepulchra lamentantes, & Lacedæmoniis diras imprecantes, ipsum autem Scedasum sibi præcipere ut si victoriam de hostibus expeteret, fulvam virginem filiabus suis immolaret. Atrox XXX
hoc, & nefarium mandatum ratus, ut surrexit, rem cum aruspicibus VIII
& magistratibus communicavit. Erant qui nequaquam negligendum detrectandumq; id esse censerent, collectis exemplis: de vetustis Menæceo Creontis filio, & Macaria Herculis: de posterioribus, Pherecyden philosophum à Lacedæmoniis necatum, pellemq; ejus à regibus oraculi monitu asservari: Leonidam quoque vaticinium secutum, victimam quodammodo se pro Græciā obtulisse: tum homines Baccho crudivoro immolatos à Themistocle ante navalem pugnam Salaminiam: atque his omnibus rem feliciter gestam testimonio fuisse. Contrà Agesilaum, cum contra eosdem, quos Agamemnon, hostes ab eodem loco copias duceret, Aulide in somnis vidisse Deam postulantem, ut sibi filiam mactaret: eumque, quod id mollitie victus non perfecisset, re infecta turpiter expeditionem eam
Impiorum sacrificiorum abominatio. dissolvisse. Alii verò id sacrificium ita barbarum ac impium fieri XXX
prohibebant nulli eorum, qui præstantioris humana naturæ essent, IX
placiturum. Non enim Typhones istos aut Gigantes, sed Deûm hominumq; patrem regnare. stultum porrò esse, numina putare quædam, quæ cæde & sanguine hominum delectentur. & profectò si sint aliqui tales genii, nihil eos posse, contemnendosque fore: absurdas enim has eorum immanes cupiditates ab impotentia & malitia animi proficisci. Hæc primoribus ita disceptantibus, & Pelopida cum primis animi dubio, equa nullum adhuc coitum experta, ut à grege aufugerat, per castra discurrit, eoque constitit loco, ubi consultabatur. Cujus dū coma fulvo colore rutilans, cervix erecta & lasciviens, hinni-

hinnitusque ferox aliis spectaculum præbet: Theocritus vates re animadversa, Pelopidam alta voce compellat, adesse ei victimam, neque aliam virginem expectandam: hac, quam Deus obtulisset, utendum. Proinde equam ad sepulchra virginum redimitam coronis adducunt, factisque votis læto animo immolant, de somnio Pe-
XL lopidæ, sacrificioq; per castra vulgato rumore. Inito prœlio, Epaminondas aciem obliquam ad lævum latus ducebat, ut & dextrum cornu Spartanorum quam longissimè à reliquis Græcis revelleret, & Cleombrotum à latere irruens loco pelleret. Quod cùm eum moliri sentirent hostes, ordines suos movere cœperunt, dextrumque cornu explicare & circumducere, multitudineq; freti circumvenire, & undiq; claudere Epaminondam conati sunt. Interim Pelopidas cum sacra cohorte erupit, eaque in ipso cursu conversa, priusquàm Cleombrotus vel extendere cornu, vel rursum in se contrahere, & claudere ordines posset, Lacedæmonios incompositos & perturbatos adoriri occupavit. Equidem Spartani omnium rerum bellicarum præclari artifices, ad nullam aliam rem majori se studio & exercitatione comparaverant, quàm ne ordinibus disjectis fluctuarent & disturbarentur: itaque ordines ita instruebant, ut juxta ac post se positi certo ordine milites facilè in omnem partem inter pugnandum obverti possent. Tunc verò Epaminondæ phalanx eos solos prætеritis reliquis invadens, Pelopidasque incredibili celeritate audaciaque irruens, ita eorum animos peritiamque pervertit, ut non major unquam ante fuga, cædesque Spartanorum fuerit. Atque idcirco victoriæ istius gloriæ non minor pars ad Pelopidam privatum, ac parvam manum ducentem, quàm ad Epaminondam Bœotorum prin-
LXI cipem, totiusque exercitus ducem rediit. Post uterque Bœotorum princeps factus, in Peloponnesum irruperunt, ac multas civitates à Lacedæmoniis ad se traduxerunt, nimirum Elidem, Argos, Arcadiam universam, multasq; Laconicæ partes. Erat tum adulta hyems, brumæ vicina: & mensis extremi pauci supererant dies, quibus elapsis, novo Bœotorum duci erat tradendum imperium, aut, ni id fecissent, moriendum. Quare cæteri collegæ eorum legis metu, & hyemis vitandæ causa, domum abducere exercitum contendebant. Primus omnium Pelopidas Epaminondæ sententiam probavit, civesque cohortatus, Eurotam cum iis transiit, & versus Spartam duxit, multas Spartanorum urbes cepit, agrum eorum omnem vastavit. Exercitus eorum septuaginta millibus Græcorum constabat, quorum ne duodecima quidem pars Thebani erant: veruntamen gloria virorum efficiebat, ut eos duces socii taciti sequerentur, etiam sine
XLII decreto aut edicto reipublicæ. Prima nimirum, & validissima lex est, quæ salutis indigentium, qui salutem afferre potest, principem destinat. Ac quemadmodum navigantes, cum sereno cœlo utuntur, aut prope littus decurrunt, nonnunquam contumeliosè & audacter gubernatorem lacessunt, simul verò atque tempestas & periculum incidit, eundem respiciant, inque eo spem suæ salutis collocant:

Leuctrica Thebanorum victoria.

In Peloponnesum expeditio Thebanorum.

ita

ita Argivi, Elei, Arcadesque, ante in conciliis cum Thebanis de principatu contendere soliti; tum rebus arduis, certaminibusque instantibus ultrò duces eorum secuti sunt. Ea in expeditione universam Arcadiam in unam rempub. redegerunt: Messeniæque parte Spartanis, qui eam occupaverant, adempta, antiquos Messenios evocarunt, ac reduxerunt, Ithoma civibus impleta. Inde domum per Cenchreas proficiscentes, Athenienses in faucibus iter impedire, ac pugna lacessere ausos vicerunt. Hanc eorum virtutem cùm plerique XLIII
amplexarentur, mirarenturque fortunam: invidia tamen, quæ à rebus publicis abesse nusquam potest, aucta cum splendore eorum, effecit, ut domum revertentes indignè exciperentur. Capitis enim accersiti sunt uterque, quod lege jubente magistratum primo mense (ipsi Bucatium vocant) successori tradi, ipsi quatuor totos menses amplius eum tenuissent: quo tēpore Messeniacas, Arcadicas, & Laconicas res gesserant. Prior causam dixit Pelopidas, ideoque in graviori fuit periculo: uterque tamen absolutus est. Et Epaminondas quidem calumniam moderatè tulit, quippe qui civilium injuriarum tolerantiam in magna fortitudinis & magnanimitatis parte ponebat. At Pelopidas & natura ad iram propensior, & ab amicis instigatus, hanc occasionem ulciscendi inimicos arripuit. Meneclidas XLIV
rhetor unus ex his fuerat, qui cum Pelopida & Melone in Charonis domum convenerant: non adeptus autem eosdem apud Thebanos honores, homo eloquens admodum, sed intemperans, vitiosisque planè moribus, ad calumniandum præstantiores se contulit, obtrectandique, ne finito quidem hoc judicio, modum fecit. Itaque Epaminondam Bœotorum principatu detrusit, multumque temporis in repub. oppugnavit: Pelopidam verò in invidiam vocare apud populum quia non poterat, inimicum Charonis efficere conabatur: & (ut commune hoc invidiæ suæ solatium habent malevoli, quibus ipsi meliores ut habeantur præstare non possunt, ut eos tamen aliis deteriores esse ostendant) multus erat in prædicandis apud populum Charontis rebus gestis, administratis bellis, & partis victoriis. Fuerat Charon equestri prœlio dux, eo quod ad Palatæas ante Leuctricam pugnam commissum fuit. Proinde Meneclidas tale donarium facere intendit. Androcydes Cycizenus aliam quandam pugnam ut pingeret à civitate conductus, Thebis id opus inchoârat; XLV.
post facta defectione, & bello commisso, tabulam ferè absolutam, imperfectam Thebis ab eo relictam Thebani servârunt. Hanc, Meneclidas, ut sacram suspenderent inscripto nomine Charonis persuasit, gloriam Pelopidæ & Epaminondæ hoc pacto obscuratum iri sperans. Erat verò stulta hæc ambitio, tot ac tantis certaminibus exstantibus unicum hoc factum & eam victoriam ita exornari; qua nihil erat confectum, nisi quod Gerandas quidam obscuro inter Spartanos loco & cum eo quadraginta viri ceciderant. itaque hujus decreti causa Pelopidas Meneclidæ actionem intentavit, quod contra leges scripsisset. contendens Thebanos non ita à majoribus suis accepis-

Epaminondas & Pelopidas capitalis rei accusantur.

Meneclidas calumniator.

Charontis res gestæ.

Gerandas.

cepisse, uti privatim alicui viro victoriæ honorem deferrent, sed ut
patriæ communi eum reservarent: interim tota actione Charonem
liberaliter laudans, Meneclidam convincebat invidiæ ac maligni-
tatis, Thebanosque interrogabat, ecquid non aliæ quoque res præ-
claræ gesta fuissent? * * ut mulcta pecuniaria Meneclidæ irro-
garetur: quam cùm non posset dissolvere, (erat enim magna) remp.
postea concutere & mutare conatus est. Hac ex re nonnihil, vita e-
XL jus qualis fuerit, intelligi potest. Porrò cùm Alexander Pheræo-
VI rum tyrannus multos Thessalos palam bello infestaret, universis
autem perniciem machinaretur: miserunt civitates legatos Thebas,
exercitum & ducem petentes. Ibi Pelopidas Epaminondam nego-
tiis Peloponnesiacis detineri videns, ultrò se Thessalis ducem obtu-
lit: neque suam pueritiam & virtutem ociosam esse ferens, & non
esse ex usu sentiens ut rebus, quas Epaminondas gereret, alius dux
præficeretur. Profectus cum exercitu in Thessaliam, Larissam sta-
tim recepit: & Alexandrum ad se venientem, pacificationemque re-
quirentem, conciliare Thessalis, atque è tyranno mansuetum eorum
principem, justumque facere conatus est. Verùm hic extrema fero-
cia & immedicabili tenebatur, magnaque ei crudelitas, ingens libi-
do & avaritia objiciebatur: cúmque asperius à Pelopida verbis acci-
XL peretur, cum stipatoribus aufugit. Ita Pelopidas cum Thessalos
VII securos à tyranno tutosque præstitisset, & in concordiam reduxisset,
in Macedoniam abiit: nam Ptolemæus ibi Alexandro Macedonum
regi bellum faciebat, & uterque eum vocabat, ut pacem compone-
ret, ac litem ipsorum dijudicaret, eique, cui fieri injuriam arbitrare-
tur, auxilium ferret. Eò ut venit, reconciliata gratia, reductis exsu-
libus, fratrem regis Philippum, aliosque triginta pueros, illustrissi-
morum virorum filios, obsides accepit, eosque Thebas traduxit,
Græcis demonstrans, rem Thebanam gloria potentiæ, & fide justitiæ
latè inclytam esse. Hic est ille Philippus, qui postea libertatem Græ-
corum bello impugnavit: tunc puer Thebis apud Pammenem vixit:
atque inde etiam Epaminondæ imitator esse creditus est. Idque for-
tassis videri potuit iis, qui ejus in bello gerendo strenuitatem intue-
bantur, quæ fuit exigua laudum Epaminondæ portio: continentiam
vero, justitiam, magnanimitatem, mansuetudinem si spectes, quibus
verè is magnus fuit, neque natura Philippus, neque imitatione ejus
XL similis fuit. Post hæc rursum Thessalis de Alexandro Pheræo con-
VIII querentibus, quod urbes factionibus agitaret, missus est legatus Pe-
lopidas cum Ismenia, neque domo secum militem adducens, neque
bellum expectans, sed ipsis Thessalis ad ea, quibus facto opus esset,
utens. Interim rursum rebus Macedonicis conturbatis, ab amicis re-
gis, quem Ptolemæus necaverat, vocatus: ut ad eas res agendas cum
aliqua dignitate accederet, quia propriis militibus destituebatur,
mercede ibi quibusdam conductis, rectà ad Ptolemæum contendit.
ut propè conventum est, Ptolemæus stipendiarios Pelopidæ pecunia
corruptos ad se traduxit: ipsum verò gloriæ & nominis tanti causa
metuens,

Pelopidas dux Thessalorum contra Alexandrum Pheræum.

Macedonicæ eius pacificatio.

Ptolemæi cum Pelopida fœdus.

metuens, tanquam ad præstantiorem accessit, amplexusq; & deprecatus, spopondit, regnum se mortui regis fratribus servaturum, eosdem cum Thebanis hostes amicosque habiturum: obsidesque dedit, filium suum Philoxenum, & quinquaginta suorum sociorum.
XLIX His Thebas missis Pelopidas militum proditionem iniquo animo ferens, cùm accepisset plerasque eorum res, liberos, & uxores Pharsali esse, existimans si ea cepisset, satis se injuriam suam ultum fore, coacta Thessalorum haud magna manu: eam urbem petiit. Quò ut primum venit, Alexander tyrannus cum copiis eodem accessit. Et Pelopidas venire eum sui purgandi causa ratus, obviam ultrò processit: non quidem ignarus, perditum sceleribus hominem, ac patricidam esse: sed cū Thebarum tum propriæ majestatis ac gloriæ causa nihil mali metuens. Alexander verò ut Pelopidam solum & inermem ad se venire vidit, statim eo capto Pharsalum occupavit. Omnibus ejus subditis horror ac metus incessit existimabantque, qui tam audaci se facinore obligasset, ut ei haud dubiè de sua salute desperandum foret, extrema crudelitate in omnes usurum: Thebani, re cognita, graviter indignati, alium exercitum emiserunt, aliis ducibus præfectis, quod Epaminondæ certa de causa succensebant.

Pelopidas ab Alexandro Pheræo capitur.

L At Pelopidam tyrannus Pheras abduxit: ac primum passus est colloqui cum eo qui vellent, ratus miserabilem esse, fractumque calamitate ejus animum. postea verò quàm is Pheræos lamentantes consolatus est, jussitque bono esse animo, profectò enim jam nunc tyrannum pœnas daturum: atque ad ipsum Alexandrum misit, qui ei suis verbis dicerent, stultè eum agere, qui miseros ac insontes cives quotidie torqueat & necet, interimque Pelopidæ parcat, utique vindicaturo si qua effugisset: miratus animi magnitudinem, securitatemque: Cur, ait, Pelopidas mori properat? & Pelopidas exaudiens. Vt tu, inquit, eo maturius pereas, Diis quàm nunc exosior factus. secundum hoc neminem ad eum exterum ingredi passus est.
LI Cæterùm Thebe Iasonis filia, uxor Alexandri, cum ex custodibus Pelopidæ de confidentia ejus, animique præstantia audivisset, videre hominem & alloqui cupiit. Ingressa igitur ad eum animi magnitudinem, quippe mulier, non statim perspexit, sed ex crinibus, habitu, & victu conjiciens indigna eum sua gloria pati illachrymavit. Idque Pelopidas initio nescius quænam esset ea mulier, miratus est: ut agnovit, paterno nomine compellavit, (nam familiaritas ei cum Iasone & amicitia intercesserat) dicentique: Miseratione tuæ uxoris moveor. Et verò, inquit, me tui miseret, quæ vinculis soluta Alexandrum sustines. Hoc dictum nonnihil animum mulieris commovit: tyranni enim crudelitas & libido ei molesta erat, qui præter reliqua flagitia etiam fratre Thebæ natu minimo abutebatur: ideoque crebro ad Pelopidam veniens, eique liberè exponens quæ patiebatur, audacia, & odio in tyrannum implebatur.

Constantia Pelopidæ.

LII Postquàm duces Thebanorum in Thessaliam profecti nihil egerunt, sed sive imperitia sive infelicitate obstante turpiter re

infecta discesserunt: Thebani singulis horum multa centum minarum affectis, Epaminondam miserunt. Confestim magni inter Thessalos extitere motus, omnium animis gloria viri erectis. res autem tyranni parum absuit, quin corruerent, tantus ejus duces amicosque metus invasit, tantusque deficiendi ardor apud subditos ejus coortus erat, læto animo sperantes, inspecturos se pœnas dantem jam nunc tyrannum. Enimverò Epaminondas salutem Pelopidæ gloria sua potiorem habens, veritusque ne rebus conturbatis Alexander de salute desperans in hunc feræ modo desæviret, bellum ostendit magis quàm fecit, atq; in orbem circumiens, apparatu & cunctatione ita tyrannum compescuit, ut neq; contumaciam ejus & ferociam laxaret, neque rabiem irritaret.

Epaminondas Pelopidam liberat.

LIII Cognoverat enim immanitatem ejus, contemtumque justitiæ & honestatis, qui vivos homines defodisset, alios aprorum ursarumq; pellibus indutos immissis canibus venaticis dilaniasset, jaculisve confixisset, animi causa oblectandi: qui Melibœæ & Scotusæ, urbibus confœderatis ipsi, cives in concione circumfusis stipatoribus suis, à minimo natu ad maximum omnes trucidasset; qui hastam, qua Polyphronem avunculum interfecerat, consecrasset, eique fertis redimitæ ut Deo sacrificasset, eamque quod scopum feliciter tetigisset, Tychonem nominasset. Idem Alexander cùm ipso inspectante quidam Troades Euripidis ageret tragœdus: decessit è theatro, missoque nuncio histrionem bono animo esse, neque propterea absistere cœpto jussit: non enim ejus se contemptu discessisse, sed pudore civium motum, si malis Hecubæ & Andromachæ ab iis visus fuisset lachrymas impendere, nullum unquam civem suo jussu cæsum misericordia prosecutus.

Crudelitas Alexandri tyranni.

LIV Atqui tum gloria, ipsoque nomine Epaminondæ tam præclari ducis consternatus,

Humiles ut alas gallus ille territus,

sic animum demisit, statimque legavit, qui ipsum Epaminondæ excusarent Hic verò cum eo viro pacem & amicitiam Thebanis componere non ex re fore censens, triginta dierũ pactus inducias, receptis Pelopida & Ismenia discessit. Porrò Thebani cùm sensissent missos à Spartanis & Atheniensibus legatos ad regem Persarũ, fœderis contrahendi causa, ipsi quoq; eodem Pelopidam miserunt, gloriæ hominis rectissimè consulentes. Primùm enim per provincias regis profectus est, clarus ac magni apud omnes nominis; (neque enim levis rumor rerum ab eo contra Spartanos gestarum Asiam pervagatus est: sed ut primùm Leuctricæ pugnæ fama eo pervenit semper novo aliquo præclaro facinore addito aucta, subinde latissimè se extulit fama) deinde ab atriensibus regis Satrapis, ducibusque & præfectis visus, admirationẽ & sermones præbuit. Hunc esse virum eum, qui Lacedæmonios terra mariq; ejecerit, Spartamq; Taygeti & Eurotæ finibus incluserit, qui paulo ante magno regi & Persis de

Pelopidas ad Artoxerxem legatus.

LV ipsis Susis & Ecbatanis duce Agesilao bellum intentavissent. Gavisus est his Artoxerxes, magisq; adhuc sua admiratione & honoribus

auxit

auxit Pelopidam, cùm beatus prædicari & adulari à maximis viris
videri vellet. Cujus postquàm vultum vidit, sermonesque quàm e-
rant Atheniensium, constantiores, & simpliciores Spartanis accepit:
majorem in modum eum dilexit, & affectu rege digno motus haud
obscurè tulit honorem ei viro, neque fefellit cæteros legatos, huic
plurimum tribuens. Alioquin ex omnibus Græcis maximè videtur
Antalcidas. honorasse Antalcidam Spartanum, cui coronam, quam bibens gere-
bat, in unguento tinctam misit. Pelopidæ autem non hujusmodi de-
liciis blandiebatur, sed ea dona dabat, quæ verè splendidissima &
maxima habentur, petitionesque ejus ratas faciebat. hæ erant, ut
Græci liberi suis legibus uterentur, Messene civibus frequentaretur,
Thebani paterni amici regis Persarum censerentur. Hæc responsa
adeptus, nullóque munere, quod non gratiæ esset, ac benevolentiæ
Timagoras ab Atheniensibus damnatus. signum, accepto, à rege discessit. Idque maximè reliquos legatos ca-
lumniis objecit. Ac Timagoram quidem Athenienses judicio da LVI
mnatum necaverunt: haud injuria id, si propter munerum accepto-
rum multitudinem. Non enim aurum modò & argentum acceperat,
sed & lectum preciosum, & stratores famulos, quasi Græci sternere
nescirent: præterea vaccas octoginta, & bubulcos, nempe quod in-
valetudinis causa lacte vaccarum opus haberet: denique lectica ad
mare deportatus est, & quatuor talenta mercedis nomine rex lecti-
cariis expendit. Verùm non videntur ea dona potissimum Athe-
niensibus stomachum movisse: (nam aliquando Epicrate lixa neque
inficiante dona à rege capta, & decreti se auctorem fore profitente,
ut loco novem prætorum nomen quotannis legati ad regem mit-
tendi ex plebeiis & pauperibus deligerentur, qui ejus liberalitate di-
tarentur: arrisit populus) sed eo succensebant, quod Thebani omnia
impetrassent: neque reputabant, quantò plus apud hominem armis
potentes colentem Pelopidæ gloria orationibus & arte dicendi po-
tuerit. Haud parum benevolentiæ reverso Pelopidæ ea legatio con-
ciliavit, quod & Messenæ cives, & reliquis Græcis libertatem impe-
Pelopidas iterum dux contra Alexandrum Pheræum. trasset. Cùm autem Alexander Pheræus ad ingenium suum rediis- LVII
set, Thessalisque multas urbes ademisset Phthiotis, omnibus Achi-
vis, Magnatibusque præsidium imposuisset: civitates, reditu Pelopi-
dæ audito, Thebas missis legatis, auxilium sibi ut eo duce mittere-
tur, postulaverunt. Quod cùm promptè decrevissent Thebani, cele-
riter omnibus rebus paratis, jamque profecturo duce Sol defecit:
Solis deliquium. tenebræque interdiu urbem ceperunt. Ibi Pelopidas, cùm eo osten-
to perturbatum populum cerneret, trepitantes nihilque bonæ spei
habentes cogere noluit, neque septem millia civium in periculum
adducere: seipsum Thessalis præbuit, trecentis equitibus sponte
cum sequentibus, militibusque stipendiariis. Eam profectionem
neque aruspices, neque amici ejus probaverunt, cœlitus hoc tam
magnum signum tanto viro oblatum opinantes. Eum verò & ira eo-
rum, quæ passus fuerat, in Alexandrum stimulabat: & domum ejus
labefactatam perditamque jam se inventurum sperabat, ex his quæ

LVIII cum Theba collocutus fuerat. Maximè autem rei ipsius pulcritudine, gloriæque cupiditate incendebatur, si, quo tempore Lacedæmonii Dionysio Siciliæ tyranno duces & urbium moderatores mittebant, Athenienses autem ab Alexandro mercedem accipiebant, statuamque ei, ut benefactori suo, æream ponebant: ipse Græcis demonstraret, solos Thebanos pro tyrannide pressis bellum gerere, injustaque in Græcos & violenta imperia evertere. Proinde ut Pharsalum venit, contractis copiis rectà adversus Alexandrum contendit. Is cùm animadverteret, paucos cum Pelopida esse Thebanos, peditum numerum duplo Thessalorum ampliorē haberet, ad Thetidium occurrit, cùm quidem Pelopidas annuncianti tyrannum cum magno exercitu venire, *Eo melius*, inquit, *res habet: tanto enim plures vincentur à nobis.* In medio juxta Cynoscephalas (canis capita hoc significat) colles acclivi in altum eriguntur: hos utrique peditibus occupare conabantur: equitatum Pelopidas, quem copio-

Spartani & Athenienses tyrannorum auxiliarij.

LIX sum fortemque habebat, equitibus hostium immisit, hosque pulsos illi aperta planicie insecuti sunt. Interim Alexander Thessalis anteverterat, ac colles occupabat, hostemque vi in loca munita & sublimia evadere conantem, primis necatis, reliquis sauciatis rejiciebat, neque jam quicquam Thessali agebant. Quod ut vidit Pelopidas, equites revocavit, jussitque ut in confertum hostiū agmen invaderent: ipse ad eos qui apud colles pugnabant, cursu se proripuit, arreptoq; clypeo per aciem ad primos ordines erumpens, tantum animi atque alacritatis suis attulit, ut visi sint hostibus novis & corporibus & animis advenisse. Qui, ut tertiam usque incursionem eorum substiterunt, cùm & hos magna vi irruere, & equitatum ab insecutione reverti cernerent, concesserunt, ac pedem retulerunt. Tum Pelopidas ab alto totum exercitum hostium intuens, nondum quidem in fugam conjectum, sed jam metu & trepidatione perturbatū, constitit, ac in omnes partes conversus Alexandrum

LX circumspexit. Vbi eum in dextra parte stipendiarios milites adhortantem instruentemque vidit, non compescuit ratione iram, quin eo conspecto inflammatus, corpus, imperiumque & summam rei ardori mentis committeret, longèque ante reliquos prosiliret, ac tyrannum provocaret. Neque is ejus impetum sustinuit, sed intra milites confugit, ac se abdidit. Horum qui erant primi, manum cum Pelopida conferentes pulsi sunt, nonnullique eorum icti perierunt: reliqui eminus per arma hastis eum ferientes, vulneribus confecerunt; tandem Thessali magnitudine doloris excitati à collibus accurrerunt: & cùm jam cecidisset Pelopidas, equites advecti totam hostium aciem fuderunt, fugientesque longissimè insecuti, cadaveribus regionem eam impleverunt, cæsis ultra tria millia hostium. Enimvero quod qui aderant Thebani, magnam morte Pelopidæ tristitiam ceperunt, eumque patrem, servatoremque suum & maximorum pulcerrimorumque certaminum magistrum invocarunt, id eò minus mirum est, quòd Thessali ac socii, cùm honores

Temeritas & interitus Pelopidæ.

Victoria Thessalorum.

Honores Pelopidæ mortuo

tuo à Thessalis habiti. omni humana virtutis prædicatione eminentiores ei decrevissent, magis adhuc benevolentiam suam in funere demonstraverunt. Traditum est enim eos, qui prœlio interfuerint, cognita ejus morte neque thoracem exuisse, neq; frænum equo detraxisse, neq; vulnus ligavisse antea, quàm armati adhuc & calentes circa illum, tanquam adhuc sentientem, hostilium spoliorũ acervos congererent, equorum bomas, & suos crines resecarent; inde in tabernacula plerique abierunt, & neque ignem accenderunt, neque cœnaverunt: tantumque in castris fuit silentiũ & tristicia, ut non victoria illos maxima & clarissima potitos, sed superatos & à tyranno in servitutem actos putares. Ex urbibus verò annunciata ejus cæde, præstò fuêre magistratus, cumque his pueri, adolescentes, sacerdotesque ad excipiendum cadaver trophæa, coronas, armaque aurea ferentes. Ut efferendum jam funus fuit, maximi natu de Thessalis progressi, à Thebanis petierunt, ut Thessalis solis sepeliendum Pelopidam concederent. Atque unus eorum: Beneficium, ait, à vobis petimus, ô socii, quod nobis tanta calamitate affectis decori tamẽ & solatio esse possit. Non enim vivum Pelopidam Thessali comitamur, neque sentienti honores meritos tribuimus: sed si tangere nobis mortuum liceat, ac nostra opera decoratum sepelire, existimabimus credere vos, quod persuasum habeamus, majus Thessalis quàm Thebanis malum accidisse. nam vos bono tantum duce, nos autem & hoc & libertate spoliati sumus. ut enim posthac ausimus à vobis ducem

Quæ splendidissima sepultura. petere, non reddito Pelopida? Concessum est hoc eis. Splendidius LXII quenquam sepeliri potuisse negant, quicunque splendorem non auro & purpura metiuntur: quomodo Philistus Dionysii funus usque ad miraculum extollit, tanquam magnæ tragœdiæ nimirum tyrannidis, theatricum exitum. Et Alexander Magnus, Hephæstion mortuo, non equos solum & mulos comis privavit, sed propugnacula quoque murorum dejecit, ut urbes specie tristi, perinde atque animalia crinibus nudata, lugere eum viderentur. Atqui hæc ita à dominis imperata, quæ uti multa proficiebantur, cum invidia eorum propter quos fiunt, & odio eorum qui coguntur, non honoris sunt, non benevolentiæ, sed barbarici fastus documentum, luxusque, ubi in vanas & nullius momenti res tantum studii & rei impenditur. At vir popularis extra patriam defunctus, neque uxore, neque liberis, neque propinquis præsentibus, nemine petente, nemine cogente à tot populis civitatibusque certatim elatus, ac comitatus, & coronatus, haud injuria pro eo conferi potuit, qui beatitatem perfectissi-

Mors beata. mam esset adeptus. Neque enim verum est, quod Æsopus dixit, fe- LXIII licium hominum mortem esse omnium gravissimum: ea verò omnium est beatissima, bonorum prosperos successus tuto statu collocans, fortunæque mutationi eos eximens. Rectius Laco, qui Dia-

Diagoræ felicitas. goram Olympicorum certaminum palma potitum, filiosq; Olympicis ludis coronatos videntem, & nepotes jam nactũ cernens, mori jussit: non enim posse fieri, ut in cœlum ascenderet. Et quidẽ nemo est,

est, opinor, qui omnes Olympicas victorias in unum collatas, unico Pelopidæ alicui certamini comparandas judicet: quæ plurima cùm obiisset ille ac confecisset feliciter, vita majori parte cum gloria & honore transacta, decimumtertiùm Bœotarches cum fortissimo facinore tyranni eversionem conjunges pro Thessalorum liber-
LXIV tate vitam profudit. Mors ejus etsi summum dolorem, plus tamen adhuc commodi attulit sociis. Thebani enim ea audita, nulla vindictæ mora interposita, confestim Malcita & Diogitone ducibus, septem millibus peditum, equitibusque septingentis profecti, Alexandrum (quem copiis amissis submittentem se inveniebant) Thessalis urbes suas reddere, Magnates, Phthiotas & Achivos missos facere, ac præsidia deducere, jurareque, se jussa Thebanorum imperiaque secuturum, coegerunt. His contenti fuêre Thebani: sed quã ab eo Pelopidæ nomine pœnam dii exegerunt, referam. Thebe uxor Alexandri, docta (ut memoravimus) primum à Pelopida, ne externum splendorem, apparatumq; tyrannidis metueret, præterea perfidiam ejus timens, crudelitatemq; odio habens, re cum fratribus suis Tisiphono, Pytholao, & Lycophrone composita, ita ei necem struxit.

Thebani mortem Pelopidæ ulciscuntur.

LXV Ædes tyranni reliqua parte nocturnis excubiis custodiebantur: cubiculũ, in quo unà dormire solebant, in sublimi positum canis vinctus adservabat, omnibus terribilis, præter quàm tyranno & conjugi, atque uni servo qui eum alebat. Quo itaque tempore manus ei allatura erat Thebe, fratres interdiu in conclavi quodã propinquo occultatos habebat; sola autem pro more suo ad Alexandum jam dormientem ingressa, paulò post prodiit, servoq; ut canem abduceret mandavit; velle enim tyrannum tranquillè quiescere. Gradus quoque ne adscendentibus juvenibus streperent, lana constravit. Ita fratres strictis gladiis armatos adduxit, & ante ostium collocavit: ipsa ingressa, gladium, qui ad caput ejus pendebat, detraxit, ostenditque fratribus eo signo, virum somno detineri. Cùm vero ii perterrefacti cunctarentur, invecta in eos graviter, juravit, ni pergerent, se virum excitaturam, remque indicaturam: ita simul pudore, simul metu compulsi intraverunt. Ipsa cum lucerna ad lectum adstitit: juvenum alius pedes ejus tenuit, alius caput crinibus comprehensum reflexit, tertius gladio adacto occidit. Mors ea ejus celerior, quàm meruerat, videri queat: eo tamen, quod primus omnium tyrannorum, solusque à propria necatus est uxore, quodque cadaver mortui projectum à Pheræis, & conculcatum est, digna suis flagitiis passus judicari potest.

Alexander Thebes uxoris opera necatur.

IN PELOPIDAM PLUTARCHI ANnotata ab interprete.

Pelopidas Epaminendæ æqualis sociusque fuit, maximè Leuctrica pugna nobilis, qua Spartanis Thebani principatum Græciæ eripu-

eripuerunt, sedecim circiter annis post captam à Gallis Romam, ut ex Polyb. lib. 1. initio, Diodoro Siculo lib. 15. Pausania Bœoticis, & Gellio 17. ult. patet.

Cap. 1. Cato major. *) Est & hæc vita ex earum numero, quæ ita fuerunt depravatæ male vertendo, ut emendare velle, non magis sit consilii, quàm laterem lavare. Quàm enim nullo sensu Catonis venustissimum in temerarios nimisque audaces homines dictum extulit? an verò ἀλογίστως παράβολος is est, qui* strenuus *Latinis dicitur? cùm hoc virtutis, illud vitii sit? Et quidem nihil apertius potuit hoc apophthegmate cogitari: quod tamen etiam sequentia exponunt, quæ eodem ferè modo tractavit. & ad Antigoni militis contubernium planissime Luculli miles pertinet, quem Horatius vivis coloribus pinxit lib. 2. Epist. 2. Cæterùm & hic, & in Fabio, ubi de Marcello autor loquitur, & alibi, ἰταμὸς* audacem *significat: aliàs* proterVum.

Cap. 5. Exemplo Capanei Euripidei. *) Locus est in Supplicibus, aureus profectò: quem adscribam Latinis versibus expressum (si tamen hoc est exprimere.) nam & exemplum continet hoc seculo rarum, & officium potentis amici fideliter definit. Verba sunt Adrasti:*

Tenerum videsne hunc. qui trajectus fulmine est?
Capaneus is erat: opes habuit amplissimas;
Minimè superbiebat his, neque spiritus
Trahebat tamen unquam altiores paupere:
Vitare luxum suetus, & vulgaria
Fastidientes: non ratus in gula sitam
Virtutem, & esse modica naturæ satis.
Præsentibus fidelis, atque absentibus
Amicus (hoc perpauci præstant nunc) fuit.

Cap. 9. Socios se & amicos Thebanorum ostenderent. *) προσφερομένων, Becarias:* Cùm Spartani se ad Thebanos contulissent. *Qui error totam historiam involvit, omniaque obscura reddit de apertissimis. Porrò προσφέρεσθαι τινὶ ὡς φίλῳ, ὡς ἐχθρῷ, dictio est neque insolens & intellectu facilis.*

ἐκκηρύτ-
τειν.

Ibid. Exsulioque damnati sunt.)ἐξεκηρύχθησαν, *omisit interpres. Sic & in Gracchis usus est Plutarchus.* ἀκρίτους ἐξεκήρυξαν, & *iterum:* Ποπίλλιος τοὺς περὶ ἐκεῖνον φίλους στρατηγῶν ἐξεκήρυξεν.

Cap. 12. Pauci quidam ex natu minoribus. *) Et hunc locum pervertit. ita ut ad Pherenicum retulisse videatur, quæ ad Pelopidam pertinent. omisit autem* τὸ παραβαλέσθαι: *in quo summa sententiæ est:* παραβάλλομαι *est media voce,* periculosum aliquid aggredior, in discrimen me committo, *unde* παράβολος audax: *quod vocabulum usurpavit initio hujus libri Plutarchus, male ab Antonio versum.*

Ibid. Et varros secum ferentes.) στάλικας, venabula, *Becarias: sed indocte. Sunt autem* στάλικες *ligna, quibus retia attolluntur, & fulciuntur, Latini* varros *appellant. Tryphiodorus* ἰλύϊ ἀλλοίῃ,

ὡς οἱ

ὡς δ' ὁ πότε σταλίκεσσι λίνον περικυκλώσαντες
ἄνδρες ἀγρευτῆρες ——— *Lucanus lib. 4.*
Sic tum dispositis attollat retia varris
Venator. &c.

Pollux libr. 5. cap. 3. στάλικας *&* σταλιδώματα *vocat, ut quidem in Aldino libro legitur.*

Cap. 14. Is ad eam diem.) *Corrupit historiam Becarias, nescio quæ festa & solennes ludos* Thebanorum *commentus: cùm verba luculenter ostendant, Philidam domum suam ad eum diem tyrannos multò ante invitasse ad compotandum, scortis etiam promissis* ὕπανδρα γύναια *(omissum ab isto)* adulteræ *videntur. & in sacris quidem literis* γυνὴ ὕπανδρος *dicitur,* quæ marito est juncta, *Rom. 7. Cæterùm tota hæc Thebarum & libertatis ab exsulibus duce Pelopida recuperatæ historia, mira & copia & elegantia est à Plutarcho descripta eo in libro, cui titulus est De genio Socratis.*

Cap. 21. Tabernasque eorum qui hastas & gladios fabricebantur.) τὰ περὶ οἰκίαν ἐργαστήρια, *arbitror intelligi esse* tabernas operarias. *Neque enim vel* ἐργαστήριον *instrumentum Græce significat, (quod* ἐργαλεῖον *dicitur) vel* δορύξοος hastam, *aut* μαχαιροποιός mucronem, *sed* hastarum *vel* gladiorum fabrum. *Quæ cùm nemo non videat, quis non miretur versionem Becariæ, qui Thebanos non lanceis, sed furcis (ut apparet) non gladijs, sed verubus aut securibus domestico usui paratis, nulla necessitate compulsus armaverit?*

Cap. 30. Perrumpendi consilio omisso.) ἐπεὶ δὲ τὴν διδομένην ἠγεῖτο. *Illud* διδομένην *videtur aut mendosum esse, aut arguere mutilatum locum: quasi si fuisset hîc omissum* διάστασιν ἐάσας, *aut tale aliquid. Ego sensum utcunque me expressisse puto.*

Cap. 32. Curia curiæ.) *Est lib. Iliadis secund. 363.* φρῆτραι *autem quam rectè societates vertantur, quid attinet dicere? Platonis dictum est in Sympos.*

Cap. 38. Menœceo Creontis.) *De hoc lege Phœnissas Euripidis, & de Macaria Heraclidas. Leonidæ historia ex Herodoto nostro, & alijs notissima, & de Themistoclis sacrificio supra in ejus vita res exposita.* De *Pherecyde non memini alibi legere, quin enim de Syro illo philosopho loquatur, obscurum non est. At pediculari morbo hunc perijsse, Plinius lib. 4. Aelianus variæ historiæ 5. 2. Suidas, Laertius, aliiq; perhibuerunt. Cæterùm de impiis sacrificiis apud Euripidem est locus pulcerrimus in Iphigenia Taurica, verbis ipsius, quorum ultimus est versus,* οὐδένα γὰρ οἶμαι δαιμόνων εἶναι κακόν.

Cap. 40. Iuxta ac post se positi certo ordine milites.) *Est in Græco* ζευγῖται καὶ ἐπιστάται. Magistros & decanos *vertit Antonius: quod quid sit, non video. Equidem Latina vocabula, quibus explicem verba Græca, non succurrunt: fingere neque ausim neque fortassis commodè possim. Opinor autem,* ζευγίτας *dici, qui juxta alios positi;* ἐπιστάτας, *qui post alios collocati in acie, adsistentibus, vel ante se stantibus auxilium ferre, si usus ita ferret, jubebantur.* ζυγὰ *qui-*

dem paulò ante pro ordinibus aciei transverſis, ſeu ab una parte in alteram pertinentibus poſuit Plutarchus, de Gorgida & ſacrâ cohorte loquens.

Cap. 45. Geſtæ fuiſſent ** ut mulcta.) *Locum in Græco mancum eſſe, facilè apparet: tametſi interpres id diſſimulaverit, eoque ſententiam confuderit. Sed mederi, niſi optimi libri alicujus præſidio, non poſſumus; niſi noſtra pro Plutarchianis verba vendItare, mederi ſit.*

Cap. 47. Ptolomæus ibi Alexandro.) *Id eſt Ptolomæus Alorites cognomine (frater hujus Alexandri & Philippi, filius Amyntæ) qui deinde fratre necato regnum Macedoniæ obtinuit. Diodorum vide lib.* 15.

Cap. 49. Perditum ſceleribus hominem, & parricidam.) ἐξώλη καὶ μιαιφόνον. *noſter,* immanem & ſanguinolentum. *Propriè autem* μιαιφόνον *dixit hic* homicidio flagitioſo contaminatum: *Polydorum enim Pheræum, Theſſaliæ principem, fratrem ſuum, inter pocula veneno dato necaverat, inque ejus locum ſucceſſerat, ut ſcribit* Diodorus *ibidem atque eò reſpicit Plutarchus.*

Cap. 51. Animi magnitudinem, quippe mulier.) τὸ μὲν μέγεθος τοῦ εἴδους. *Sic eſt male ſcriptum, pro* ἤθους, *idque animadvertiſſe Becarias videtur. Quod autem,* κουρὰν *juventutem effert, neſcio qui fiat: tonſuram enim ſignificat, & crines, ut hic, neque tam juvenis erat Pelopidas. Iaſon, ut hoc obiter dicam, frater Alexandri hujus fuit Theſſaliæ princeps, ante Polydorum fratrem, à quo cæſus eſt. Diod. ibid.*

Cap. 54. Spartamque Taygeti & Eurotæ finibus incluſerit.) ὑπὸ τὸν γέταν, καὶ τὸν ἐυρώταν, Inter Getam & Eurotam, *interpres. Qui* Getam *loci nomen in Laconica aut etiam tota Peloponneſo agnoſcat, autorem nullum eſſe novi: neque verò fines Lacedæmoniorum obſcuros & ignobiles nominari conſentaneum eſſe poteſt. Supereſt, ut in voce* γέταν *mendum eſſe affirmem: cui facile mederi potuimus ex Geographiæ autoritate. Eſt enim mons Taygetus in Laconicæ finibus à Meſſenia eam dirimens, nobilis apud Græcos Latinoſque cujuſcunque generis ſcriptores. Arctos itaque limites civitatis Spartanæ indicat, quam ab occiduo latere mons Taygetus, ab ortu Eurotas amnis terminarent: cùm latus Auſtrinum Arcadia, Boreale mari claudatur. Ergo in locum verbi* γέταν. ταΰγετον *reſtituo. Nam de varia hujus vocis terminatione & inclinatione, hoc loco dicendum non erat.*

Cap. 56. Et ſtratores famulos.) στρώτας θεράποντας. Strotas ſervos *habet Becarias. & quidem annotator ille ſeu corrector in margine allegarat ex Suida,* στρῶτες ἔθνος: *id eſt* Strotes nomen gentis. *Ego autem tametſi haud ſum ignarus, poſſe* στρώτης *(ſi præſertim ω ſcribas) dici pro* στρωίτης, *quod gentile eſt urbis Africæ, quæ* στρώη Stroa *appellatur apud Stephanum Byzantium ex Hecatæo; non video tamen, qui huc aliquid tale quadret. Neque animadvertit corrector*

rector iste, στρώτας accusandi casum non à nominativo στρώτης esse (is enim στρῶτας α brevi facit, uti prosodiæ gnaris non est obscurum) sed à στρῶται, cujus singulare est στρώτης. Et quidem suspicor, sua illum verba pro Becariæ verbis subjecisse, secutum (si diis placet) Suidæ auctoritatem. Nam profectò Cælius lib. Antiq. lect. 16. cap. 11. aliam interpretationem citat atque reprehendit, quasi servilia strata *interpres hic edidisset: quod nuper obiter vidi, cùm eos libros inspicerem. nisi fortaßis etiam alius quidam Pelopidæ vitam convertit. Verbum est στρώω sterno: inde στρώτης,* strator *formari potest: ut à πλώω, πλώτης. Esse autem genuinum hunc loci quem tractamus sensum, & στρώτας hujusmodi famulorum genus, qui* vestes stragulas componerent atque concinnarent, *evidentißimum est ex verbis Athenæi, quorum sententiam Latinè adscripsi de libro Dipnosophiston secundo:* Primi, *inquit,* Persæ uti est ab Heraclide traditum, eos qui strotæ (*στρώτας*) dicuntur, invenere, uti vestes stragulæ ab his ordine & concinnè componerentur. Itaque Timagoræ Cretensi, vel (ut Phanias Peripateticus autor est) Eutymo Gortynio, qui se Themistoclis exemplo ad regē contulerat, Artaxerxes honoris causa tentorium insignis cum elegantiæ tum magnitudinis dono dedit, & lectum argenteis pedibus fultum, vestemq; stragulam magni precii, simulq; famulū qui ea sterneret, Græcos sternendi ignaro dicēs, &c. *& quidem infra in Artaxerxe de eodem Timagora cùm dicitur, qui hic στρῶται ibi στρώννυντες participio dicuntur. Meminit etiā Eustath. in 3. Vlyß. Persas primos στρώτας cogitasse: ex Athenæo, ut multa.* Stratorem *aliis, ipsique Budæo intelligi eum qui equum adornet & principem in eum imponat (Græcis est is ἀναβολεὺς) novi: quomodo & Vlpianum in Pandectis de officio Procoss. & in Caracalla Spartianum usurpasse, annotatum est. Ego licere mihi putavi, verbum de verbo, etymologia adstipulante, exprimere. Idemque in vita Alexandri feci, ubi Proxenus στρωματοφύλαξ dicitur, ego* stratorem *extuli. hoc est, qui lecto & stragulis regiis præesset. Guarinus* sarcinarum custodiæ præfectum *verterat.*

Ibid. Loco novem prætorum.) *De his in Pericle dictum.*

PLVTARCHI MARCELLVS, GVILIELMO XYlandro, Augustano, interprete.

CLAUDIUM, qui consul Romanorum quinquies fuit, Marci filium fuisse perhibent: primoque ei ex ea familia Marcelli cognomen fuisse, quod, autore Posidonio, à Marte deductum, bellicosum significat. Erat enim & peritus rei bellicæ, & corpore robusto, & manu promptus, & natura belli cupidus, ideoque in certaminibus alacrem se & ferocem ostendebat. Moribus fuit honestis, & humanus: Græcam disciplinam ac literas eo usque colebat, ut qui eas tenerent, in admiratione & honore haberet; negociis impeditus, *Marcelli genus & studia.*

ne tantum, quantum cupiebat, studii & exercitationis illis impenderet. Si enim (quod est apud Homerum) aliquos homines Deus eo destinavit, ut

Ad senium à tenera tractent fera bella juventa:

certè hoc de primoribus Romanorum ea tempestate dici potuit. Adolescentes enim ad huc cum Carthaginiensibus de Sicilia, adulti cum Gallis de ipsa Italia decertaverunt: jam provectis ætate, cum Annibale, iterumque Carthaginiensibus negocium fuit, neque, ut plerique, cessationem militiæ per ætatem habuerunt, sed ad imperia & bella gerenda, virtutis & nobilitatis ratione habita, delecti sunt. Marcello nullum pugnæ genus non erat usitatum: in singu- II

Marcelli fortitudo militaris.

laribus tamen certaminibus se ipso præstantior videbatur, neque unquam provocantem subterfugit, sed omnes qui provocassent, superavit. in Sicilia fratrem Oracilium periculo eripuit, protecto eo, & hostibus irruentibus cæsis. Propter hæc adolescenti adhuc coronæ & honores ab imperatoribus dati. Auctior deinde gloria factus, à populo ædilis curulis, à pontificibus augur est creatus. In ædilitate sua coactus accusationem suscepit. Filium habebat sibi cognominem, qui puer tum elegantia formæ conspicuus, non minus modestiæ, institutionisque accuratæ causa in civium oculis ferebatur. Hujus pudicitiam Capitolinus, Marcelli collega, homo impurus & temerarius, verbis tentavit: puer initio seorsim ejus petitionem repudians, cùm is denuò instaret, rem patri detexit: Marcellus indignè eam ferens, Capitolinum apud senatum accusavit. Hic verò cum varia effugia, varias exceptiones machinatus, tribunos quoque plebis appellasset, provocationem iis non accipientibus, inficiari crimen intendit. Absque arbitris res acta fuerat: quare puerum advocandum senatus censuit. Qui ut venit, rubore ejus & lacrimis, constantique iræ mixto pudore conspecto, nullum præterea iudicium requirentes, Capitolinũ multa pecuniaria damnaverunt: ex qua pecunia Marcellus mensam nummulariam confecit, eamque Diis consecravit. Cæterùm bello primo Punico anno demum III

Aedilitas & auguratus.

Gestus vir.

vigesimosecundo composito, rursus Gallicum bellum urbem excepit: & Insubres, gens Gallica, qui sub radices Alpium Italicarum habitant, etsi magni erant per se ac potentes, copias tamẽ etiam Gallorum qui stipendia merent, & *Gæsatæ* vocantur, contrahebant. Mirumque videbatur, & magnæ fortunæ, quod bellum Gallicum non eodem, quo Carthaginiense, inciderat tempore, sed Galli tanquam spectatores & arbitri istius certaminis facti, iis dimicantibus rectè se & justè continuerant, victoremque deinde ociósum congressuri provocabant. Enimverò & locus ipse terrorem belli Gallici (erat enim vicinum & finitimum) augebat, & antiqua Gallorum gloria, quos magis, quàm ullos alios, timere Romani videbantur: quippe urbe etiam ab iis aliquando capta, unde & lex immunitatem militiæ sacerdotibus concedens bellum Gallicum excipiebat. Apparatus quoque metum declaravit: nam neque ante, neque post tot Romano-

Bellum Gallicum, post primum Punicum.

manorum millia in armis unquam fuerunt. Præterea novi sacro-
rum ritus. Soliti enim antehac nihil barbaricum aut inusitatum fa-
cere, sed quàm maximè Græcorum ceremonias imitari; eo tum bel-
lo incidente, coacti sunt Sibyllini oraculi jussu duos Græcos, virum
& mulierem, itemque duos Gallos in foro boario vivos defodere,
quo modo etiamnum mense Novembri Græcis & Gallis arcana sa-
IV cra fiunt. Primi eo bello conflictus, magnas Romanis cùm victo-
rias tum clades, neque tamen certum exitum attulerunt. Flaminio
autem & Furio Consulibus cum magnis copiis adversus Insubres
profectis, amnis, qui per Picenum labitur, sanguine fluere visus. A-
pud Ariminum tres Lunas apparuisse annunciatum est, & augures,
qui comitiis consularibus auspicia observarant vitio & inauspicato
creatos consules dixerunt. Itaque statim senatus missis in castra lit- *Prodigia.*
teris eos accivit, ut è vestigio reversi magistratu se abdicarent, prius- *Flaminius*
quàm aliquid pro consulari potestate adversus hostem egissent. Lit- *Cos. vincit*
teras has cùm accepisset Flaminius, non priùs aperuit, quàm colla- *Gallos.*
tis signis barbaros fudit, & in agrum eorum incursionem fecit. Re-
deunti inde multis cum spoliis, non est obviam prodiũt à populo,
sed quod literis non statim obtemperasset, easque ludibrio habuis-
set, parum abfuit, quin triumphus negaretur: statim post trium-
phum abjurare consulatum cum collega, & privatus esse coactus
V est. Adeò in omnibus rebus Romani Deûm religioni animum ad-
vertebant, & ne prosperrimo quidem successu potitum divinatio-
nis & consuetudinum antiquarum contemptum probabant: magis
ad salutem urbis interesse judicantes, ut numina colantur à magi-
stratibus quàm ut hostes vincantur. Itaque Titus Sempronius, vir
fortitudinis ac probitatis nomine Romanis, ut quisquam alius, ca-
rus, consul successores cùm designasset Scipionem Nasicam, & Ca- *Ritus capi-*
jum Marcium, postea iis jam in provincias profectis, ipse commen- *di taberna-*
tarios militares relegens, deprehendit à se aliquid patriorum ri- *culi.*
tuum per ignorationem neglectum. (Id autem erat tale. Magistra-
tum, cùm extra urbem conducta ad hoc domo aut tabernaculo au-
gurii capiendi gratia consedisset, atque prius quàm id esset pera-
ctum, necessaria aliqua de causa in urbem redire coactus fuisset, o-
portebat priori loco relicto alium conducere, indeque augurium
petere. Id fortè fefellerat Tiberium, bisque erat eodem usus ta-
bernaculo, cùm dictos coss. crearet.) Itaq; post errore cognito, rem
ad senatum detulit: senatus minimè negligendam ratus, consulibus *Augurio-*
scripsit, iique provinciis reversi, magistratu se abdicaverunt. Ve- *rum obser-*
VI rùm hæc posteriori tempore evenerunt. Circa idem verò tempus, *vantia.*
duo etiam sacerdotum clarissimi, sacerdotio exciderunt: Cornelius
Cethegus, quod exta non ritè tradidisset, Quintus Sulpicius, quod
inter sacrificandum apex, quem gestare Flamines solebant, de ca-
pite ejus defluxisset. Et cùm Minucius dictator Cajum Flami-
nium equitum magistrum dixisset subsecutus soricis occentus effe-
cit, ut iis abrogatis alii crearentur. Ita in minimis tantam diligen-

tiam adhibentes rebus, cùm nihil eorum, quæ à majoribus accepissent, mutarent, nihil præterirent, ab omni superstitione se vindicarunt. Enimverò cùm Flaminius & collega ejus consulatum ejurassent, ex interregno consul creatus est Marcellus: isque sibi collegam adscivit Cnæum Cornelium. Traditum est, cùm multa de componenda pace & à Gallis dicerentur, & à senatu consultarentur, Marcellum populi animos ad bellum prosequendũ instigasse, sed & facta pace instauratum à Gæssatis bellum videbatur, qui Alpibus superatis, adscitisq; Insubrum, hominum animosorum, triginta millibus (ipsorum verò erat longe major numerus) rectà ad Acerras tendebant, quæ est urbs super Padũ sita. Ab ea urbe Virdumarus rex eorum cum decem millibus provectus regionem, Pado finitimam populabatur. Quod ubi renunciatum est Marcello, relicto ad Acerras cum gravis armaturæ peditibus, & tertia parte equitatus collega, ipse cum reliquis equitibus & expeditis peditibus sexcentis noctes diesq; properans, non ante destitit, quàm ad Clastidium (pagus est Gallicus, quem paulò ante Romani ceperant) Gæsatas istos assecutus est. Non licuit ei exercitum quiete reficere: neq. enim adventus ejus hostes fefellit, ab iisq; cùm propter peditum paucitatem, tum quod equitatu potissimum Galli fidebant atq; valebant, eumq; longè quàm Marcellus numerosiorem habebant, contemptus est: itaq; confestim, tanquam deleturi protinus Romanas copias, cum magna vi & ingentibus minis irruerunt, rege ante agmẽ equitante. Marcellus, ne ab hostibus circumveniretur, quorum copiarum minimam suis partem æquabat, turmas equitum in longum produxit atq; obvertit, cornua procul tenuia extendens, donec propè hostem pertingerent. Iam verò ad conferendũ prœliũ se vertebat. Cùm equus hostium ferocia consternatus, convertit se, atq; retrò vi aufert Marcellum. Qui veritus, ne casus iste superstitionem terroremq; suis injiceret, celeriter equũ, fræno correpto, hostibus adversum constituit, Solemque adoravit, ut non fortuitò, sed ob hoc ipsum circumegisse equum videretur: (moris enim Romani est, ut adorantes sese circũvertant) jamq; ad hostes accedens, Iovi Feretrio spoliorum de hostibus pulcerrima vovit. Ibi eum Gallorũ rex conspicatus, conjiciensque de signis imperatorem esse, equo ante alios longè provectus occurrit, simul terribili vociferatione provocans ad pugnã, & hastam quassans, vir magnitudine corporis inter Gallos primus, armisq; argento, auro & coloribus ita insignibus, ut præ reliquis quasi fulgur ipse emicaret. Marcellus oculis in aciem hostium conjectis, ut hæc arma sensit omnium pulcerrima, deq; his Deo se votum fecisse, impetu facto Virdumari loricam hasta trajecit, & equi impetu nixus, vivum prostravit: unoq; & altero insuper ictu illato, statim interfecit. Tum equo desiliens, manibusq; arma cæsi tangens, ad cœlum ita est locutus: Iupiter Feretrie, qui ducum egregia in bello ac prœlio facinora regis atque inspicis, te testor, me, qui tertius Romanorum imperator ducum regemq; hostium hunc mea ipse manu confeci,

VII (beside "Traditum est, cùm multa de compo-")

Marcelli res gestæ contra Gallos.

VIII (beside "vi & ingentibus minis … Marcel-")

Ominis sinistri amolitio.

IX (beside "Marcellus oculis in aciem hostium conjectis")

feci, prima hæc tibi atque pulcerrima consecrare spolia Tu vero "
nobis ad reliquam belli partem conversis eandē fortunam concede. "
Inde equitum pugna facta, qui Gallorum non equites modò, sed & pedites iis permixtos adorti, victoriam rari exempli ac modo ipso mirabilem pepererunt: non enim vel ante, vel post eam pugnā tantus equitum peditumq; numerus à tam paucis equitibus victus legitur. Proinde majori hostium parte cæsa, armorumq; & pecuniæ præda parta, ad collegam rediit, qui contra Gallos parum feliciter

X bellum gerebat ad urbem Mediolanū. Hæc omnium in ea parte Gallicarum urbium caput erat, aliasq; omnes frequentia hominum excellebat. itaq; animosè eam defendentes Galli obsidentē Corneliū ultro oppugnabant. Verum hi Gæsatæ, adventu Marcelli, regisq; sui clade cognita, discesserunt: Mediolanum captum, reliquæ urbes ab ipsis Gallis deditæ sunt, se fidei Romanorum committentibus: iisque, mediocribus conditionibus impositis, pax data est. Marcellus, cùm ei soli triumphum decrevisset senatus, triumphū in urbem duxit, cùm cætero splendore, divitiis spoliisque & captivorum mole corporum cum paucis aliis admirabilem: tum jucundissimum novo spectaculo, quod ipse barbari arma Deo offerens conspiciebatur. Quercus enim votivæ truncum montanum ingentem excisum in trophæi formam dolaverat: ab eo suspenderat arma cæsi regis, ordine singulis affixis atque compositis Procedente pompa, ipse eo trophæo sublato quadrigis invectus, imaginem armatam victi hostis pulcherrimam aspectu inferebat per urbē. Exercitus currum sequebatur, armis indutus elegantissimis, accinens compositas cantilenas pæannasq; victoriæ testes, quibus Deos & ducem celebrabant. Ita ad templum Iovis Feretrii progressus, spolia Deo suspendit: tertius ad nostram usq; ætatem eorum, quibus hoc facere obtigisset. Primus enim opima retulit Romulus spolia ab Acrone Ceninensi, secundus Cornelius Cossus à Tolumnio Tyrrheno, tertius Marcel-

Mediolani obsidio.

Marcelli triumphus & opima spolia.

XI lus à Virdumaro Gallorū rege: neq; post hunc quisquam. Deus cui ea consecrantur, *Feretrius* vocatur *Iupiter*, vel (quæ est quorundam sententia) quod trophæū id *feretro* gestaretur, hoc est *ferculo*: (nam eo tempore multa erant Latino sermoni immixta Græca vocabula) vel à *feriendo* quod fulmina jaceret. Alii ab ictibus, qui in pugna ingeruntur, dictum autumant: quod hodie etiam mutuo clamore se ad feriendum hostem hortantur. Spolia hæc *Opima* peculiari appellatione dicuntur. Non desunt, qui Pompilium Numam in commentariis mentionem primorum, secundorum, tertiorumque opimorum spoliorum fecisse perhibeant: & jussisse, prima Iovi, altera Marti, tertia Quirino sacra esse, referentiq; prima asses CCC. secunda CC. tertia centum asses præmium statuisse. Communis tamē sermo obtinuit, ea tantùm in honore esse, quæ acie instructa prima leguntur de imperatore hostium, manu imperatoris occiso. Ac de his quidem satis. Romani verò victoriam eam, quæ bello finē imposuit, tanti fecerunt, ut Pythio Apollini crateram auream de manubiis

Feretrius Iupiter quis?

Opima spolia.

Delphos

Delphos gratiarum causa agendarum: splendidaque ex iisdem munera confœderatis urbibus, multa etiam Hieroni Syracusarum regi,

Marcelli res Annibalico bello gestæ.

socio atque amico miserint. Post adventum Annibalis in Italiam XII
missus est cum classe in Siciliam Marcellus: sed ubi clade ad Cannas accepta (qua multa Romanorum millia perierunt, pauci superstites Canusium confugerunt) jam ad Romam rectà ducturus videbatur Annibal, robore exercitus Romani interfecto: initio Marcellus mille quingentos viros à sua classe Romam præsidio urbi misit. Deinde senatusconsulto jussus, Canusium venit, & quos ibi collectos invenisset, extra munitiones eduxit: ut qui deserere hostique prodere eam nollet regionem. Eo tempore Romani duces, bellicæque rei gnari plerique in prœliis occubuerant. Fabii autem Maximi, qui fidei ac sapientiæ summam obtinebat existimationem, nimis accurrata in cavendis ratio culpabatur, quod is ad res gerendas languidus, minusque audax esset. Hunc ergo cùm sufficere ad vitanda mala, non idoneum verò ad propulsandam injuriam hostilem esse ducerent; Marcelli audaciam inque rebus gerendis efficacitatem adjungendam temperandamq; illius prudentia & in cavendo diligentia rati, est ubi utrumq; consulem, est & ubi alte-

Fabio cur additus Marcellus.

rum consulē, alterum proconsulē emiserunt. Posidonius refert, Fa- XIII
bio *scuti*, Marcello *gladii* nomen inditum. Et ipse Annibal dixit, Fabium à se tanquam pædagogum metui. Marcellum ut adversarium: & ab altero se, ne quid damni dare Romanis possit, prohiberi, à Marcello autem etiam damnis affici. Hic enim primū cùm ob victorias partas Annibalis milites securi audacesq; essent, eos qui è castris in agros erant dispersi per insidias interficiendo, vires hostiū minuit. Deinde Neapoli & Nolæ auxilium ferens, Neapolitanos, quorū firma erat erga Romanos fides, confirmavit. Nolæ factiones invenit: & senatus plebem ad Annibalis inclinantem partes non poterat compescere. Erat quidem Nolæ Bantius, nobilitatis primæ, ac fortitudinis notæ. Præclara ejus ad Cannas fuerat pugna multisque Carthaginiensium cæsis, onustus telis inter cadavera repertus fuerat: eumque admiratus Annibal, etiam cum donis dimiserat, amicumque & hospitem suum fecerat. Itaq; ut gratiam referret, unus erat eorum, qui Annibalis rebus impensè studerent, populumque (apud quem

Nolam & L. Bantium ut in fide retinuerit.

multum poterat) ad defectionem à Romanis alliciebat. Eum occi- XIV
dere Marcellus impium ratus, hominē illustrem, & qui rebus adversissimis Romanorū fortunæ partem sustinuisset: ut erat natura non humanus modò, sed & cujus sermone ingenuus quisq; facilè alliceretur, salutatus semel à Bantio, quis homo esset interrogavit: jā dudum quidē id notum habens, sed initiū colloquii tum occasionemque captans. Cùm se L. Bantium esse ille respondisset, tanquam delectatus ea re Marcellus, miratusque: Et verò tu, inquit, Bantius ille es, de quo Romæ multus sermo, ut solus eorū qui ad Cannas dimicarunt, non deseruerit Luciū Paulum consulem, sed pleraq; in eum conjectorum telorū suo exceperit corpore. Affirmāte hoc Bantio, ac non-

nonnulla oſtentanti vulnera: Ergo, inquit, qui tanta amicitiæ noſtræ indicia gerebas non ſtatim ad nos acceſſiſti? aut nos virtutem amicorum quæ etiam apud hoſtes in honore eſt, compenſare poſſe diffidebas? Hæc amicè locutus, juncta dextra equum ei bellatorē dono

XV dat, ac quingentos denarios. Exinde Bantius ſumma fide in ſocietate Marcelli perſtitit, graviſſimuſque fuit eorum, qui contra ſentirent, index: multi enim erant ſtatuerantq; Romanis ad prœlium egreſſis, impedimenta eorum diripere. Itaque Marcellus exercitu inſtructo intra portas colones conſtituit, Nolanis edicto, ne quis eorum ad muros accederet. Quod nemo armatus conſpiceretur, Annibal in urbe tumultum eſſe ratus, incompoſito agmine ad urbem acceſſit. Tum Marcellus porta juxtà quam conſtiterat, aperta, cum equitum præſtantiſſima parte erupit, inque frontē hoſtilis aciei pugnavit. Paulò poſt altera porta pedites cum clamore excurrerunt: cùmque Annibal horum cauſa exercitū divideret, reliqui tertia porta effuſi perterritos inopinata re neque jam priorum vim ferentes, adorti ſunt. Tum primum Annibalis exercitus Romanis ceſſit, multiſque vulneribus & magna cum trepidatione ad caſtra contendit. Cecidiſſe de Annibalis militibus quinq; millia feruntur; de Romanis haud amplius quingentis. Livius non quidem affirmat tantam hoſtibus illatam cladem: gloriam verò magnam Marcello, Romaniſque poſt tot mala fiduciam, pugnam illam attuliſſe ait, cùm non adverſus invictum hoſtem, ſed qui & ipſe pati aliquid incommodi

Annibal apud Nolam victus à Marcello.

XVI poſſet, ſe bellum gerere ſentirent. Itaque altero deinde conſulum mortuo, populus Marcellum abſentem, ut ei ſuccederet, vocavit, invitiſq; proceribus comitia diſtulit, dum is ab exercitu veniret: poſtquàm venit, ingenti omnium conſenſu eſt conſul creatus. Sed cùm tonuiſſet, idque oſtentum augures adverſum ducerent, neq; tamen palam metu populi magiſtratu eum prohibere auderent, ipſe conſulatum ejuravit. Munus verò belli gerendi nihilominus obiit, ac pro conſule ad exercitum, qui erat apud Nolam, reverſus, eos, qui Pœno ſe conjunxerant, infeſtavit. Celeriter contra eum Annibal exercitum adduxit. At Marcellus provocatus prœliū detrectavit: ut verò majorem exercitus partem prædatum Pœnus dimiſit, neque jam pugnam cogitavit, ſuos ad prœlium eduxit. Longos peditibus contos dederat, quorum navalibus in prœliis uſus eſt, docueratq; iis Carthaginienſes eminus exceptos ferire, qui non pilis, ſed comminus brevibus haſtis pugnare conſueviſſent. Itaq; ergo terga Romanis oſtenderunt, atq; apertè fugerunt: cæſa ſunt hoſtiū millia quinque, elephanti quoq; occiſi quatuor, capti duo. Et (quod maximum fuit) tertia ſecundum eam pugnam die, equites miſti Numidæ Hiſpaniq; plures trecentis ab Annibale transfugerunt: quod ante eum diem nunquam acciderat Pœno, qui barbarum exercitum è variis & diverſis collectū gentibus diu in concordia retinuerat. Hi cùm Marcello, tum cæteris deinceps ducibus fidi permanſerunt. Porrò Mar-

Conſulatus irritus Marcelli.

Victoria.

Marcellus in Siciliam miſſus.

XVII cellus tertium conſul factus, in Siciliam tranſmiſit. Etenim ſucceſ-

ſus

sus belli Carthaginenses moverat, ut de hac iterum obtinenda insula cogitarent: præsertim morte Hieronymi tyranni rebus Syracusanis conturbatis. Idcirco Romani eo exercitū miserant, duce Appio. Ad Marcellum, ubi exercitum eum accepit, multi Romani supplices venerunt, tali calamitate afflicti. Romanorum, qui ad Cannas in acie contra Annibalem steterant, præter eos qui cæsi fuere, alii fugerant, alii in potestatem hostium vivi pervenerant: tanto quidem numero, ut ne defendendis quidem muris qui essent restare viderentur. Ii tamen adhuc Romanis spiritus, ea animi aderat magnitudo, ut neque captivos redemerint, vile pro eis precium postulante Annibale, sed contrà facto decreto alios occidi, alios divendi extra Italiam passi sint: & eam multitudinem, quæ fuga salutem invenerat, in Siciliam transmiserint, edicto, ne, quamdiu bellū cum Annibale esset vestigium in Italia ii ponerent. Hi ergo ad Marcelli pe- XVIII

Cannensium militum supplicatio.

des tunc se confertim provolventes petebant supplices, ut in honestam aliquam militiā adscriberentur, multis adhibitis vociferationi lachrymis, promittentes, se re ipsa demonstraturos, fugam eam non timiditate, sed calamitate accidisse. Miseratus eos Marcellus, Senatui scripsit, petens ut ad supplementa legionum ii asumerentur. Re diu jactata, Senatus decrevit, nihil opus esse Romanis ad rempublicam gerendam hominibus ignavis: quod si vellet Marcellus, uteretur sanè iis, fortitudinis tamen causa nullam illis dux coronam daret, nullum honorem. Ægre id Senatusconsultū Marcellus tulit, reversusque à bello Siciliensi Senatum reprehendit, quod ipsi pro tot tantisque rebus gestis non tantum gratiæ dedissent, ut civium calamitati posset mederi. Enimvero rerum in Sicilia is erat tum status. XIX

Marcelli res in Sicilia gestæ.

Hippocrates Syracusanorum prætor, ut remCarthaginiensibus gratam præstaret, & sibiipsi tyrannidem pararet, multos Romanorum occiderat *** apud Leontinos: Leontinorumque urbem vi cepit Marcellus. Civibus pepercit: quotquot autē perfugas deprehendisset, eos omnes flagris cæsos necavit. At Hippocrates primo falsum Syracusas nuncium mittere, qui omnes puberes Leontinos necatos diceret: deindè turbatis Syracusanis supervenire, urbemq; occupare. Itaque Marcellus cum universo exercitu ad Syracusas ivit: castrisque propè positis, primū legatos in urbem misit, qui, quæ acta essent apud Leontinos, docerent: ubi id frustra fuit, non admittentibus orationem Syracusanis, Hippocratis factione prævalente, terra mariq; oppugnare Syracusas instituit. Appio, ut terra exercitum adduceret, mandatum. Ipse cum sexaginta triremibus omni armorū & jaculorum genere repletis, machinaque, quam junctis inter se connexisq; in modum pontis octo navibus imposuerat, muro adnavigavit, multitudini, splendorique apparatus, gloriæque fidens suæ. Nihil tamen hæc ad Archimedem, Archimedisq; machinas erant. Et XX quidem Archimedes non ut rem seriam earum tractationem propositam habebat, sed pleraq; Geometriæ veluti ludentis erant opera, quæ obiter ediderat quondam, Hieronis regis rogatu: cùm is ita ab Archi-

Syracusas Marcellus obsidet.

Archimedis machinæ.

Archimede contendisset, ut Geometriam ab iis, quæ sola intelligen-
tia percipiuntur, ad sensiles res quodammodo converteret, rationes-
que istas per corporea instrumenta ad usum transferens, illustrio-
rem eam artem multitudini redderet. Etenim nobilem istam atque
gratam machinarum conficiendarum artem Eudoxus quoque & Ar-
chytas indagare cœperant, Geometriam expolientes, & ea proble-
mata, quorum explicatio certa, viaque scientiæ procedens demon-
stratio non facile inveniretur, exemplis sensilibus, instrumentisque
absolventes. Tale est de duobus Geometrica ratione inter duo ex-
trema data mediis inveniendis problema: quod cùm & demon-
stratu non facile sit, & sit principium ad multarum descriptionem
figurarum necessarium, uterque instrumentorum apparatu adsum-
pto tractaverunt, curvis lineis & segmentis medio loco scribendas
XXI istas lineas indagantes. Sed ubi Plato indignè hoc ferens, perdi ab
ipsis & corrumpi Geometriæ dignitatem contendit, quæ ab incor-
poreis rebus, solaque intelligentia percipiendis ad sensilia transfu-
giat, corporeque rursum utatur, atque ita multum & illiberale re-
quirat ocium: ita tum illa machinarum effectrix ars à Geometria
dejuncta, diuque à philosophis neglecta, pars militaris scientiæ fa-
cta est. Sane Archimedes Hieroni regi, cujus erat cognatus & ami-
cus, datis viribus datum pondus moveri posse scripsit: elatusque,
ut ajunt, demonstrationis robore jactavit, se si alia existeret terra,
in eam transgressum, hanc nostram moturum fuisse. Id miratus Hie-
ro, petiit, ut in rem ipsam hoc traduceret problema, ostenderetque
magnum aliquid à parvo robore moveri. Tum Archimedes onera-
riam navim regiam emit, magno multorũ labore in mare deductã:
eam impositis ipse multis hominibus, solitoque onere, seorsim se-
dens, unaq; manu non contentè, sed leviter agitans ansam machinæ
cujusdam, quales à multitudine eorum quæ tractioni inserviunt, *po-
lyspasti* Græcis dicuntur, navim leniter & absque offensione tan-
quam per mare decurrentem ad se attraxit. Attonitus ea re Hiero,
vimque artis intelligens, persuasit Archimedi, ut ipsi ad omne ge-
nus cùm faciendæ tum depellendæ oppugnationis machinas confi-
ceret: quibus ipse quidem usus est nunquam, majorem vitæ par-
tem in ocio & quiete degens; tunc verò & opera, & opifex Syracusa-
XXII nis usui fuerunt. Itaque ut bifariam Romani urbem oppugnare
cœperunt, terror Syracusanos & silentium præ metu tenuit, ut qui
tantis viribus nulla posse resisti ratione putarent. Verùm Archimede
machinas suas instituente, terra oppugnantibus omnis generis ja-
cula, ingentisque ponderis saxa, cum stridore & celeritate incredi-
bili delata obviam ibant: quorum nemo quisquam poterat gravita-
tem sustinere, sed confertim eos, in quos incidissent, sternebãt, ordi-
nesq; ipsos turbabant. At in naves subitò aut de muris demissa trabs
gravi pondere recellẽte eas submergebat: aut manus ferreæ rostris-
que gruum similes prora apprehensa, recta in puppim statuebat na-
vim: aut intus per instrumenta contrarios motus habentia obversa
navis

De vera & impura, seu mixta Geometria.

Archimedes Syracusas machinis suis tuetur.

navis & circumducta, præcipitiis & scopulis (qui erant sub muro enati) affligebatur, & cum magno classiariorum exitio conterebatur. Aliquoties navis in sublime à mari elevata, terribile spectaculum exhibebat, hâc illâc nutans atque circumvoluta: donec ad extremum hominibus qui in ea fuerant, ejectis atque velut è funda extortis, ipsa inanis aut muris incideret, aut delaberetur remittente complexum machina. Cæterum machina, quam navibus junctis advehe-

Sambuca. bat Marcellus, Sambuca dicebatur, à similitudine Musici instrumenti ita appellati. Ea cùm eminus ad murum admoveretur, lapis decem talenta appendens, aliusque atque alius insuper extorti sunt: quorum hi quidem in Sambucam incidentes magno strepitu & impetu, basim machinæ comminuerunt, compagesque disjecerunt, & à navium structura avellerunt. * * Itaque Marcellus quid ageret XXIII nescius, & ipse statim cum navibus discessit, & peditibus ut idem facerent imperavit. Consultantibus ita placuit, ut noctu, si possent, muro succederent: ita enim & contentiones machinamentorum, validas atque robustas eas, effecturas ut tela supervolent Romanos, & cùm non satis spacii ictibus detur tormentorum, eos planè inutiles fore. Sed nimirum Archimedes jam pridem tormentorum ad omne spacium accommodatorum apparatu, brevibusque telis, non longè inter se distantibus, scorpionibusque crebris: qui non procul quidem, sed cominus tamen læderent, neque ab hostibus possent conspici, ei consilio occurrerat. Itaque ut appropinquarunt Romani muro, clam hostibus id esse rati, rursus multis sunt jaculis petiti: cùm & saxa desuper ad perpendiculum inciderent, & murus undique tela emitteret. Cùm pedem retulissent, rursusque in longum aciem porrexissent, jacula evolantia discedentes assequebantur: quare multi eorum perierunt, navium verò magna inter sese conflictatio extitit. Neq; hosti contra mali quicquam facere poterat Romanus: quod machinamentorum pleraque subter murum Archimedes adornaverat. Videbantur ergo quasi Deos oppugnare Romani, in- XXIV

Marcellus oppugnationem Syracusarum dimittit. numeris undique ex occulto malis vexati. Proinde Marcellus aufugit, suosque fabros & machinarum opifices subsannans, dicebat: Non finem faciemus Geometricum istum Briareum oppugnandi? qui cum dedecore nostro, ludens ipse, naves nostras in mare demersit, & nunc eos qui in fabulis sunt, Centimanos superat, tot simul nobis immittens jacula. Et verò re ipsa omnes reliqui Syracusani corpus erant Archimedis machinamentorum, ipse animi instar cætera omnia movebat: jacentibusque ociosè omnibus armis, Archimedis unius fabricis & ad defendendos se, & ad lædendos hostes utebantur. Denique is invaserat metus Romanos, ut funiculum modò aut lignum supra murum conspexissent, tormentum aliquod ab Archimede proferri clamantes, fugerent. Idcircò Marcellus oppugnatione protinus omissa, obsidionem trahere statuit. Enimvero XXV

Archimedis quam sublimis animus. Archimedes tam alto erat animo, tantisque theorematum divitiis præditus, ut noluerit de his, quibus sibi nomen & opinionem non

humani, sed divini cujusdam ingenii paraverat, quicquam scribere. Quippe machinarum effectionem omnemque artem quæ necessitati inserviret, illiberalē & sordidam ratus, in his modò studium suum seriò posuit, in quibus pulchritudo & subtilitas nulli commixta necessitati inest. Hæc enim cum nullis aliis rebus concreta, contentionem demonstrationis & materiæ exhibent: cùm hæc magnitudinem & pulchritudinem, illa certitudinem & vim immensam præ se ferat. Neque verò in Geometria invenies difficiliores atque magis abditas quæstiones simplicioribus, purioribusque elementis explicatas: quàm sint eæ, quas descripsit Archimedes. Id quidam felicitati ingenii ejus viri adscribunt. alii increbibili labore ejus effectum putant, quod singula absque labore & facilè præstita ab eo videantur.

XXVI Equidem haud temerè quispiam demonstrationem aliquam inveniat: sed ubi eam perdidicit, in eam simul opinionem venit, potuisse ipsam & à se excogitari: adeo levi & expedita via demonstratio ad id, quod est ostendendum, progreditur. Quamobrē ne huic quidem fides abroganda sit, quod fertur, eum sua ista familiari & domestica quidam Sirene istius scientiæ delectatum, sæpe cibi sumendi, curandique corporis oblitum fuisse: sæpe vi ad unguentum & lavacrum pertractum, in foco figuras Geometricas inscripsisse, & in corpore uncto, digito lineas duxisse, præ magna voluptate quasi mentis impotem, vereque Musarum furore correptum. Idem cùm multa & egregia invenisset, ab amicis perhibetur & cognatis petiisse, ut sibi mortuo in sepulchro constituerent cylindrum sphæram circumplexum, & rationem, quæ est cylindri, ad inscriptam sphæram adscriberent. Hic fuit Archimedes, qui tum & se & Syracusas invictas, quantum ab ipsis præstari potuit, servavit. Sirene.

XXVII Interim obsidione durante Marcellus, Megara urbem de antiquissimis Siciliæ urbibus unam diruit: Hippocratis etiam exercitum ad Acrillas vicit, castra facientibus superveniens, ampliusque octo hostium millibus interfecit. Exinde majorem Siciliæ partem incursionibus infestando, urbes ad defectionem à Carthaginensibus permovit: omnibus verò prœliis, quotiescunque congredi hostes ausi fuissent, victor discessit. Post aliquantum temporis Damippum Spartanum è Syracusis navigantem cepit. Hunc redimere cupientibus Syracusanis, sæpius ea de causa ad colloquium veniens, turrim quandam animadvertit negligentius custoditam, occultè recipiendis hominibus aptam, eo quod ea parte murus conscendi posset. Ejus turris, quia ad eam crebrò colloquii causa accedebatur, altitudine probè æstimata, scalisque confectis Marcellus, capto tempore, quo Syracusani diem Dianæ festum agentes vino se & ludis dedissent, non turrim modò eam occupavit, sed armatis quoque hominibus murum complevit, priusquàm dies illucesceret, insciis hostibus etiam tum adhuc, cùm ipse jam Hexapyli portas effringeret. Cùm re animadversa Syracusani ad arma concurrerent, ipse jussis undique canere tubis, fugam eis, magnumq; injecit terrorem, omnes urbis partes captas putantibus. Syracusæ captæ.

At nondum capta erat maxima, munitissimaque eadem & pulcerri- XX
ma Syracusarum pars Achradine, cujus muri exterioris urbis (ejus VIII
una pars Neapolis, altera Tychæ dicitur) muris erant conjuncti. Exteriori urbe capta, prima luce ab Hexapylo descendit, beatum ipsum reliquis ducibus prædicantibus. At ipse fertur cùm de superiori loco urbis magnitudinem atque pulcritudinem circumspexisset, miseratione eorum, quæ ei eventura essent, commotus aliquandiu illacrymasse, cogitans quam faciem urbs hæc paulò post à militibus direpta esset habitura. Nam de tribunis militum nullus erat, qui prædam militibus denegare auderet: quidam incendi etiam urbem, murosque subrui jubebant. Horum tamen ne verba quidem admisit Marcellus, & invitus admodum eo concessit, ut bona & mancipia prædæ daret: à liberis autem corporibus omnem vim abstineri jussit, & edixit, ne quis Syracusanorum occideretur, violaretur, neve captivus duceretur. Enimverò hac etiam moderatione adhibita, urbem tamen gravia & miseranda passuram ratus, in tanto gaudio miserationem animi sui ostendit: cùm exiguo temporis spacio tantas tamque splendidas urbis fortunas perituras cerneret. Ferunt quidem Syracusanam prædam ea, quæ post à Carthagine est allata, non fuisse minorem: nam & reliquam urbis partem proditione captam ut diriperent, vi obtinuerunt milites; nisi quod regii thesauri prædæ exemti, & ærario reservati sunt. Maximè omnium Ar- XXIX
chimedis interitus Marcello molestus fuit. Is tum fortè descripta figura quippiam contemplatus, totusque animo & oculis meditandæ ei rei intentus, Romanorum irruptionem, urbisque captæ statum non sentiebat. Subitò miles ei adstitit, sequique se ad Marcellum jussit. Archimedes priusquàm absolvisset problema, & ad demonstrationem perduxisset, ire noluit: quare miles commotus, gladio eum educto obtruncavit. Alii referunt, Romanum stricto gladio irruisse, necemque Archimedi intentasse: hunc verò ut viderit, magnopere orasse tantisper cædem differret, dum id, quod propositum habebat contemplandum, penitus cognosceret: militem nullam ejus rationem habuisse, & interfecisse hominem. Tertius eorum est hac de re sermo, qui ad Marcellum ferenti Archimedi Mathematica instrumenta, sciotheras, sphæras, & quadrantes, supervenisse ajunt milites, ratosque aurum eum in vase isto portare, trucidasse. Id quidem in confesso est, indoluisse ea re Marcellum, percussoremque, ut sceleratum hominem, fuisse abominatum, compertosque Archimedis necessarios honoribus affecisse. Enimverò cùm XXX
Romani exteris adhuc bello tantum gerendo strenui pugnaque terribiles viderentur, neque dum æquitatis, humanitatis, civiliumque omninò virtutum specimen aliquod exhibuissent: primus Marcellus videtur Græcis ostendisse, esse justiores, quàm crederentur, Romanos. Ita enim eos, quibus cum res ipsi erat, tractavit, totq; ejus in civitates & privatos homines exstiterunt beneficia, ut, si quid durius Ennensibus, Megarensibus, Syracusanisve acciderit, non magis hoc iis qui

Misericordia Marcelli.

Præda Syracusana.

Archimedis interitus.

iis qui fecissent, quàm qui passi essent, adscribi potuerit. De multis unum proferam. Oppidum est Siciliæ non magnum, nomine Engyium, perantiquum tamen, & ob Deos (quas *Matres* vocant) ibi visos celebre. Templum ibi à Cretensibus positum, ferunt: ostentabanturque hastæ,& galeę æneæ, Merionis & Vlyssis inscriptione, qui eas dedicassent. Ejus cives cùm impensè rebus Carthaginensium faverunt, Nicias primi inter eos ordinis suasit, ut Romanis accederent, liberè in concionibus adversarios male sentire demonstrans. at hi gloriam viri & potentiam timentes, statuerunt correptum eum Pœ-
XXXI nis tradere. Nicias ubi jam occultè se custodiri sensit, de Matribus sermones in publicum extulit illicitos, multa in eorum numinum contemtum egit, tanquam diffidens & contemnens quæ de eorum præsentia & majestate ferebantur. Gratum id inimicis fuit, quod ille maximam sui male tractandi causam ultrò præbuisset. Iam ergo omnibus ita comparatis, ut ei manus injicerent, convocatisq; in concionem tum civibus, Nicias ad populum verba faciens, subitò ad terram corpus dimisit, parumq; moratus (ut par est attonitum quietum capere) inde levato capite, ac circumacto, tremula voce, ac gravi primùm, deinde sensim eam intendens atque exacuens, ut vidit horrore& silentio occupatam concionem, projecta toga ac dilacerata tunica, seminudus exsiluit, & ad exitum theatri se proripuit, agitari se à Matribus clamans. Ita cùm attingere cùm aut occurrere religioni omnes ducerent, ac de via decederent, ad portas urbis procurrit, neque voce ea, neq; motu, quales divino furore concitum edere par est, usus. At uxor rei conscia, maritiq; artibus subserviens, liberis secum acceptis, primum supplicem se ad Dearum ędem devolvit: deinde errantem maritum quærere se simulans, nemine obstante, tutò urbe excessit Hac arte usi, Syracusas ad Marcellum salvi
XXXII perveneruntt. Marcellus autem Eguinos, multis eorum injuriis & delictis lacessitus, superveniens omnes sumendi causa supplicii cùm vinxisset, Nicias adsistens flevit, ac tandem manus & genua Marcelli tangens pro civibus, ac primo quidem loco pro inimicis suis deprecatus est: cujus precibus fractus Marcellus, omnes dimisit, neque quicquam mali civitati fecit. Niciam verò agro multo, donisque splendidis honoravit. Hæc Posidonius philosophus memoriæ pro-
XXXIII didit. Marcellus ad bellum in Italia gerendum à Romanis evocatus, pleraque & pulcerrima Syracusis donaria abstulit, quæ & triumpho suo splendori, & Romæ ornamento essent. Quippe antea habuerat, neque noverat Roma quicquam elegantis & artificiosi operis, neque venusta illa nitida, & grata in urbe erant tum ornamenta: armis barbarorum, & spoliis cruentis repleta, triumphorumq; monumentis & trophæis coronata, non lætum, aut terroris vacuum, neque meticulosis aut delicatis gratum spectaculum exhibebat. & ut Epaminondas Bœotios campos Martis orchestram, Xenophon Ephesum belli officinā dixit: ita puto potuisse quēpiam tunc Romam
XXXIV bellicosi (juxta Pindarum) Martis templum appellare. Itaq; apud

Callidum facinus Niciæ Enguini.

Græca ornamenta primum Romam allata.

populum Marcelli gloria major fuit, qui urbem ornamentis, gra-
tiam & venustatem Græcam cum grata varietate habentibus, deco-
rasset; apud senatum verò Fabii Maximi, qui Tarento capto nihil
tale abstulit, sed pecunia & divitiis egestis, manere ibi jussit simula-
cra, addito celebri illo dicto: relinquamus Tarentinis Deos suos ira-
tos. Marcellus autem cum eo nomine reprehensus est, quod non
hominibus modò sed Diis etiam in triumpho ductis, invidiam Ro-
mæ conflasset; tum, quod populum bello & agriculturæ assuetum,
deliciarumque & ocii rudem, & (qualis apud Euripidem Hercules
describitur,)

Inanium rudem, præstantem maximis,

ocio & garrulitati dedisset, ut jam de artibus & artificibus nugare-
tur, eique rei majorem diei partem impenderet. Atqui Marcellus
eo nomine etiam apud Græcos gloriatus est, quod quæ pulcra habe-
rent & admirarentur Græci ea Romanos inscios ante in honore ipse
habere, & admirari docuisset. Porrò triumpho ejus adversariis re- XXXI
sistentibus, quod & quædam in Sicilia conficienda restabant, & invi-
diæ obnoxius erat secundus triumphus; ipse ita concessit, ut perfe-
ctum & magnum triumphum in Albanum montem duceret, ovans
verò urbem iniret. Qui ovans in urbem intrat, is non quadrigis in-
vehitur, neque lauro coronatur, neque tubicines habet: sed pedes
est, calceatus, multis comitantibus tibicinibus, myrto redimitus: ut
gratior sit, quàm terribilior aspectus, & minorem belli speciem præ-
ferat. Id quod mihi maximo est indicio, antiquitus non magnitudi-
ne rei gestæ, sed modo, discrimina triumphorum constitisse. Qui e-
nim prœlio & cæde facta hostes vicissent, ii Martium istum nimirum
& terribilem triumphum ducebant, lauro (ut solet in lustrationibus
exercituum,) arma & viros multa coronantes. At ducibus, qui non XXX
bello, sed oratione & persuadendo rem prosperè confecissent, duce- VI
re belli apparatus expertem & festivam istam pompam lex dabat.
Nam & tibia pacis est, & myrtus Veneris arbor, quæ Dea maximè
violentiam & bella odit. Neque verò acclamatione læta (quæ *Eva-
smus* Græcis est, unde iidem ovationem *Evan* dicunt) hoc genus
triumphi, ut putant multi, nominatur: sed id Græci ad vocabulum
ipsis usitatum detorserunt, persuadentes sibi honoris partem etiam
Baccho tribui, quem *Evium* & *Thriambum* (est autem *triumphus*
Græcis *triambos*) dicunt. Sed in eo falluntur. Nimirum in magno
triumpho bovem majorum more dux immolabat, in minori ovem:
inde *ovationi* nomen. Operæ est contemplari, ut Lacedæmonius
legislator contrario, quàm Romanus, modo sacrificia instituerit.
Qui enim ducis munere apud Spartanos defunctus est, si rem astu
aut persuadendo confecit, bovem; sin pugna, gallo rem sacram facit:
quippe homines quantumvis bellicosissimi, majorem, hominique
magis convenientem actionem eam judicabant, quæ à prudentia &
ratione, quàm quæ à vi & fortitudine proficisceretur. Verùm hæc
qualia sint, consideranda in medio relinquimus. Marcello quar- XX
tum VII

Ovatio Marcelli & in Albano triumphus.

Lacedæmoniorum sacra ob victoriam partam qualia.

tum consule, adversarii ejus Syracusanis persuaserunt, ut Romam profecti, de gravibus & contra fidem datam illatis à Marcello injuriis apud Senatum quererentur. Fortè tum rem sacram in Capitolio faciebat Marcellus. Itaque cùm in Senatum venissent Syracusani, & se audiri jus suum persequentes peterent, ab altero consule Marcelli absentis vicem dolente exclusi sunt. At Marcellus re cognita, statim venit, primumque sella curuli sedens, consulis munus obivit: deinde cæteris peractis à sella descendit, ac privati in morem eo in loco adstitit, unde causam dicere solent rei, deditque sui accusandi facultatem Syracusanis. Eos verò auctoritas viri atque confidentia majorem in modum conturbavit: terribilemque eum in armis olim intuiti, tunc ne oculos quidem adversus prætextatum attollere audebant. Tamen adversariis Marcelli instigantibus, accusationem orsi sunt, lamentis mixtam, cujus hæc erat summa: se, cùm essent socii & amici Romanorum, ea perpessos, quæ ne paterentur multi hostes,

XXXVIII à Romanorum ducibus per gratiam obtinuissent. Ad hęc Marcellus: Pro multis maleficiis, quæ contra Romanos exercuissent, nihil iis factum, nisi quod bello & vi captis hominibus ne eveniat, prohibere possit nemo: ita verò sua ipsorum culpa captos, cùm crebris ipsius ad redeundum in fidem Romanorum adhortationibus obtemperare noluissent: neque eos à tyrannis ad bellum Romanis faciendum vi compulsos fuisse, sed tyrannidem eo nomine illis obtulisse, ut bellum susciperent. Habitis orationibus, Syracusanisque (ut fieri solet) è Senatu excedentibus, Marcellus etiam discessit, collegæ, ut cum Senatu de causa cognosceret, facta potestate. Ipse ante fores curiæ præstolatus, neque judicii metu, neque ira in Syracusanos solitum sibi vultum immutavit: placidè & composito gestu exitum judicii operiens.

XXXIX Sententiis latis cùm rem tenuisset, flentes ei se ad pedes provolvunt Syracusani, obtestantes, iram adversus præsentes uti dimitteret, misereretur que reliquæ civitatis perpetuam ipsius meritorum memoriam grato animo colentis. Fractus iis Marcellus, non modò cum his in gratiam rediit, sed & semper bene facere Syracusanis perrexit. Libertatem autem, quam iis reddidit, legesque, & quod supererat bonorum, Senatus rata omnia habuit. Pro his, cùm alii ingentes honores à Syracusanis ei sunt habiti, tum lex ab ipsis facta est, ut quoties vel Marcellus, vel aliquis de ipsius posteris in Siciliam venisset, coronati Diis sacrificarent Syracusani.

Marcelli in refutandis Syracusanorum querelis gravitas & clementia.

Marcellus ab hoc negocio adversus Annibalem se convertit. à prœlio Cannensi omnes ferè consules, omnes duces hac una contra Annibalem usi erant arte, ut prœlium subterfugerent: neque quisquam

XL eorum acie congredi ausus fuerat. Marcellus autem diversa sibi via incedendum judicabat: alioquin fore, ut temporis eo spacio, quo Annibalem illi attritum iri sperebant, ab eo Italia imprudentibus omnibus conficeretur. neque verò Fabium curandæ patriæ rectas rationes inisse, qui tuta tantum sectatus tantisper expectaret, dum, Roma tabe confecta, bellum finiretur: quo modo medicis morbo

Gesta eius contra Annibalem res.

remedium adhibere trepidantibus ſimul cum morbo ipſum corpus
& vires elangueſcunt. Primum itaque Samnii urbes magnas, quæ ad
Annibalem defecerant, cepit: inque iis multum frumenti & pecu-
niæ, ac tria hominum millia, ab Annibale præſidii loco impoſita.
Deinde cùm in Apulia Cnæum Fulvium proconſulem Annibal cum
undecim tribunis militum & majori exercitus parte occidiſſet; ſcri-
ptis Romam literis, cives hortatus eſt, ut animo eſſent bono: ſe enim XLI
jam ire eam regionem Annibali ademtum. His literis recitatis Li-
vius ſcribit non dolorem ſublatum, ſed auctum Romanis metum,
tanto majus periculum accepto damno putantibus, quanto pręſtan-
tior Fulvio eſſet Marcellus. Atque hic quidem, uti ſcripſerat, confe-
ſtim Annibalem inſequens: in Lucanos tranſiit: eumque cùm ad op-
pidum Numiſtronem in colle munito conſediſſe offendiſſet, ipſe in
plano caſtra poſuit. Poſtridie in aciem eduxit: Annibaleque degreſ-
ſo, prœlium conſertum eſt incerta quidem victoria, ſed ita vehe-
mens, ut ab hora tertia eo uſque protraheretur, dum noctis tenebræ
id dirimerent. Rurſus orta luce in aciem eduxit inter cadavera,
Annibalemque ad decernendam prœlio victoriam provocavit, eum-
que caſtris motis diſcedentem, ſpoliatis prius ipſe hoſtium cadave-
ribus, ſuiſque ſepultis, inſecutus eſt. Multas Annibalis inſidias e- XLII
vitavit, omnibus autem levibus prœliis victor, in admiratione fuit.
Quare comitiis inſtantibus, potius viſum Senatui alterum con-
ſulum è Sicilia evocare, quàm à certaminibus cum Annibale Mar-
cellum abducere: illumque, ut venit, dictatorem dicere juſſerunt
Q. Fulvium. Dictator enim neque à populo poteſt, neque à Senatu
eligi, ſed conſulum aliquis aut prætorum progreſſus ad populum,
eum, quem ex uſu fore putat, dictatorem dicit: Hinc *dictatoris* no-
men eſt: alii ſic dictum cenſent, quod non in ſuffragium jubeat ire
de iis quæ ſtatuere vult, ſed quæ ipſi viſum fuerit, imperet: etenim
à magiſtratibus latas leges *edicta* Romani vocant. Marcelli collega
cum è Sicilia veniſſet, alium dictatorem dicere voluit: ac ne invitus
de ſua ſententia detruderetur, noctu in Siciliam abnavigavit. Popu-
lus Q. Fulvium dictatorem juſſit: Senatus autem Marcello, ut eum
diceret ſcripſit: iſque paruit, & ſententiam populi confirmavit. Inde XLIII
in annum ſequentem rurſus pro conſule miſſus, re cum Fabio Ma-
ximo compoſita ut is Tarentinos aggrederetur, ipſe Annibalem ad-
ortus à ferendo illis auxilio detineret ad Canuſium acceſſit. Ibi An-
nibali caſtra ſubinde mutanti, prœliumque detrectanti ſe oſtentans,
tandem ut is certo loco cōſedit, levibus pugnis ad juſtum prœlium
excivit: id prœlium inchoatum nox diremit. poſtridie rurſus Mar-
cellus in armis conſpectus eſt, inſtructa acie. Quare Annibal dolore
concitus magno, Carthaginenſes convocavit, oravitque ut pro om-
nibus prioribus victoriis retinendis in præſentia dimicarent: Vide-
tis enim, dicebat, poſt tot victorias, ne reſpirandi quidem nobis vi-
ctoribus aut ocii dari facultatem, niſi hominem iſtum profligaveri-
mus. Inde commiſſum eſt prœlium, in quo Marcellus videtur in XLIV
tempe-

tempestivo strategemate damnum sibi dedisse: Dextra enim ala laborante, unam de legionibus in primam aciem prodire jussit. Hæc mutatio ordinibus turbatis, hostibus victoriam tradidit, duobus millibus & septingentis Romanorum cæsis. Marcellus in castra regressus, convocato exercitu, videre se multa Romanorum arma, multa corpora, Romanum verò nullum dixit: ac veniam petentibus, victis se daturum negavit, victoribus promisit: cras iterum in aciem educturum affirmavit, ut de victoria prius quàm fuga fama ad cives perveniret. His dictis, cohortibus, quæ cesserant, pro tritico hordeum dari jussit: Itaque ergo multis male ab eo prœlio affectis, neminem dicunt fuisse cui non plus doloris oratio ducis, quàm vul-

Marcelli in suos victos severitas.

XLV nera attulerint. Mane punicea toga, signum pugnæ, de more suspensa fuit: cohortibus autem ignominia notatis primus, quem petierant, locus in acie datus: reliquos tribb. militum in aliem eduxerunt. Quod ut renunciatum est Annibali: Quid, inquit, Dii boni, huic homini facias? qui neque secundam potest, neque adversam fortunam ferre: solus neque dare quietem victor neque uti ea victus potest. nimirum semper erit cum eo pugnandum, qui in utroque eventu pudorem audiendi prætextum habet. Inde commisso prœlio, cùm æquo Marte pugnaretur, Annibal elephantos in primam productos aciem, Romanis ordinibus immitti jussit. Ibi tumultu & trepidatione magna orta, tribunus militum Flavius signo correpto occurrit, primumq; elephantum cuspide inferiori ictum retrò avertit: is & proximum à se, & alios deinceps conturbavit. Marcellus eo conspecto, equites confertim ad tumultum advolare, hostiumq; in se ipsos ruentium trepidationem augere jussit. ii acri in Carthaginenses facto impetu usque ad castra eos repulerunt: maximaque eorum cædes ab occisis & corruentibus elephantis est facta. Cecide-

Annibalis de Marcello dictum.

Flavii tribu. militum egregium facinus.

XLVI runt hostium supra octo millia: ab Romanis tria millia, plerisq; reliquis sauciis. Id Annibali quam longissimè à Marcello se subducendi noctu motis castris facultatem præbuit. Marcellus insequi obsauciorum multitudinem non potuit: itaque per ocium in Campaniam transiit, Sinuessæque æstatem reficiendo exercitu consumpsit. At Annibal ut semel a Marcello se abripuit, tanquam libero & soluto exercitu omnem Italiam circumiens incendiis vastabat. Quo nomine cùm male audiret Marcellus, inimici ejus Publicium Bibulum tribunum plebis submiserunt, qui eum accusaret. Erat is homo in orationibus vehemens, convocatoque sæpius populo, alii duci copias Marcelli committendas suadebat: etenim Marcellum, cùm ad bellum tantum sese parumper exercuisset, statim curandi corporis

Publicius Marcelli calumniator.

XLVII causa, tanquam ad lavacra calida, se à palæstra contulisse. Quibus auditis, Marcellus, relictis ad exercitum legatis, ipse diluendarum calumniarum causa Romam venit. Iam iis calumniis hoc erat effectum, ut dies Marcello diceretur. Quæ ubi appetiit, populo in Circum Flaminium congregato, Bibulus accusavit: Marcellus sui purgandi causa pauca & simpliciter dixit. Multa autem in eo defen-

dendo, insigniq; libertate usi sunt probatissimi primoresq; civium, monentes populum, caverent ne si timiditatis Marcellum condemnassent, deterius de eo, quàm hostis, judicasse deprehenderentur: quippe hunc unum esse ex omnibus ducibus quem Annibal fugiat, iisdemque artibus semper congressum ejus declinet, quibus ad pugnam reliquos alliciat. His sermonibus factum est, ut in tantum spes sua accusatorem frustraretur, ut non absolutus modò criminum sit Marcellus, sed & quintum consul creatus. Initio hujus con- XLVIII
sulatus magnum in Etruria motum ad defectionem spectantem sedavit, ac circum urbes profectus eas pacavit. Inde templum Honoris & Virtutis à se ex manubiis Siciliensibus exstructum dedicare cupiens, à pontificibus impeditus, quod ii non rectè unâ æde duos Deos includi dicerent, priori alterum adjicere cœpit, ægrè ferens id impedimenti, ac quasi in omen trahens. Nam & aliis turbabatur ostentis, quod & fana quædam de cœlo tacta erant, & in æde Iovis aurum mures corrosissent: ferebatur & bos locutus, & infans cum capite elephanti natus vivere. Factis hæc prodigia curandi causa sacrificiis, aliquoties non fuerat litatum. Detinebatur ergo ab aruspicibus in urbe, æstuans animo atque cupiditate tumens. Nemo e- XLIX
nim quisquam tantopere quicquam petiit, atque is vir cum Annibale prœlio decernere in votis habuit: hoc ei & per quietem obversabatur somnium, & unum hoc cum amicis & collegis consultabat, hoc unum à Diis petebat, uti cum Annibale acie collata dimicandi facultatem sibi darent: idque (ut arbitror) ita maximè voluisset fieri, si uno muro aut vallo uterque fuisset inclusus exercitus. Ac nisi jam gloria onustus, abundè suam in omnis generis imperiis obeundis gravitatem atque prudentiam demonstrasset. dicerem sanè affectu magis, quàm pro ætate ejus, fervido ac juvenili, & ambitione annis indecora concitatum fuisse: gessit enim quintum consulatum, annos natus plures quàm sextaginta. Cæterum sacrificiis & expiationibus secundum aruspicum jussa factis, cum collega ad bellum est profectus: Annibalemq; inter Bantiam & Venusiam urbes sedentem crebro irritavit. Annibal dimicationem subterfugit: & cùm à Roma- L
nis consulibus mitti exercitum in Locros Epizephyrios sensisset, insidiis sub tumulum Peteliæ abditis, duo millia & quingentos Romanorum occidit. Ita hujus rei Marcellum ad conserendum prœlium inflammavit: propiusque castra hostium castris contulit. Erat inter Punica & Romana castra collis, satis quidem natura munitus, cæterùm omnis generis arboribus ac virgultis obsitus: habebat & dejectus in utranque partem proclives, & fontes, qui aquis inde delabentibus indicarentur. Hunc mirabantur Romani ab Annibale non occupatum, cùm prior loco tam apto castra fixisset, sed hostibus relictum. Verùm Annibali locus ut commodus castris, ita longè opportunior insidiis abscondendis visus erat, & ad hanc rem potius eo uti statuerat. Itaque sylvestria omnia, & cavernas multis jaculatoribus & lancearïs oppleverat: sperans fore, ut loci natura oppo rtu-

Templa honoris & Virtutis.

Ostenta Marcello adversa

LI portunitate sua eo Romanos alliceret. Quæ eum spes nequaquam fefellit. Etenim continuò in castris Romanorum multus erat sermo, occupandum eum esse locum: jamque curiosè rationes inibant, quot rebus superiores essent hostibus futuri, maximè quidem castris in eo colle positis;. sin minus, at certè eo munimentis intercepto. Visum est igitur Marcello consilium, ut cum paucis equis locum specularetur: vocatoq; aruspice, sacram rem fecit. Cæsa prima hostia, jecur ei sine capite ostēdit aruspex. secunda cæsa cū magnum caput exhibuit, tum cætera omnia ad miraculum pulcra visa sunt: & apparebat terror prioribus extis oblatus, alteris sublatus. At aruspices magis etiam metuere se responderunt: mutationem enim sinistri aliquid habere videri, quod post turpissima & tristissima exta, nimis quàm læta apparuissent. Verùm *EnimVerò fato neque ignis, neque*

Marcellus ut insidiis circumventus perierit.

LII *ferreus obstiterit murus*, ut est apud Pindarum. Exiit cum collega Crispino Marcellus, filioque suo, qui tum erat tribunus militum, ac ducentis & viginti equitibus: quorum nemo Romanus erat, sed Etrusci cæteri, quadraginta Fregellani, qui morigeros se & fidos perpetuò Marcello præbuerant. Locus erat sylvestris, & tectus, in eo speculator Carthaginensium desidebat, qui à nemine conspici', ipse Romanorum castra cernere poterat. Is cùm in insidiis locatis, quid agerent Romani, indicasset, illi Marcellum advenientem passi propè accedere, inde subitò exorti, & undiquaque circumfusi, jaculabantur, cædebant, insequebantur fugientes, cum resistentibus dimicabant. Resistebant autem quadraginta Fregellani, Etrucisque initio statim præ terrore fugam dantibus, agmine ipsi facto pro consulibus propugnabant: donec Crispinus duobus jaculis ictus equum ad fugam convertit, Marcelli autem latus lancea trajectum est. Tunc demum & qui supererant Fregellani, pauci admodum Marcellum cadentem relinquentes, filio ejus saucio secum abrepto in castra effugerunt. Ceciderunt haud multi sùpra quadraginta, capti sunt lictores quinque, & de equitibus duodevigenti. Paucos post dies etiam Crispinus ex vulneribus obiit: novumq; hoc Romanis infortunium

Crispini mors.

LIII accidit, ut uno prœlio utrumque consulem amitterent. Annibal verò, cùm reliquos minimi faceret, Marcellum cecidisse audito, ipse ad locum accurrit: cadaverique adsistens, diuque corporis robur & formam contemplatus, neque superbam ullam emisit vocem, neque vultu læticiam (ut consentaneum erat eum, qui tam molestum & gravem hostem interfecisset) præ se tulit. sed inopinatum viri exitum miratus, annulum ei abstulit, corpus digno habitu ornatum, vestibusque decentibus amictum cremavit, reliquias in urnam argenteam lectas, aurea superaddita corona, ad filium ejus misit. Sed quidam Numidæ cùm in ferentes ea incidissent, adimere vi conati sunt: illis reluctantibus, ac vim vi exeuntibus, ossa disjecta sunt. Annibal hoc audito, ad eos qui aderant nihil utique Diis invitis posse fieri fatus, sumto de Numidis supplicio, nullam præterea de Marcelli reliquiis colligendis curam habuit; ut qui Dei alicujus numine Mar-

Annibal ut mortuum Marcellum habuerit.

cello hunc exitum vitæ, & sepulturæ privationem ita præter omnium opinionem evenisse crederet. Hæc Cornelius Nepos, & Valerius Maximus narrant. Livius, & Augustus Cæsar perlatam ad filium Marcelli urnam, & honorifice sepultas ejus reliquias perhibent. Præter ea, quæ Romæ dedicarat, Marcelli monumenta erant, LIV Gymnasium Catanę in Sicilia, statuæ & tabulæ de Syracusanis in Samothrace apud Deos, quos Cabeiros nuncupant, & in Minervæ templo apud Lindum: ibi hoc epigramma statuæ ejus fuisse adscriptum, Posidonius refert:

Monumenta Marcelli.

Ille, hospes, patriæ sidus memorabile Romæ
Marcellus claris Claudius à proavis,
Terq; quaterq; tulit bella in Mavortia fasces
Consulis, hostili cæde madefaciens.

Hujus enim carminis auctor, duos proconsulatus quinque annumeravit consulatibus. Genus ejus splendidum, usq; ad Marcellum Caii Marcelli, & Cæsaris Augusti sororis Octaviæ filium prorogatum est. Hic ædilis Romæ obiit, cùm non diu in Matrimonio Cæsaris filiam habuisset. Honori ejus & memoriæ ejus Octavia mater Bibliothecam dedicavit; Cæsar ipse Theatrum, Marcello inscriptum.

Marcellus Octaviæ filius.

PELOPIDAE CVM MARCELLO comparatio.

Quæ de Marcello atque Pelopida memoriæ prodita, commemoratu digna judicavissemus, hæc fere erant. Cùm vero & natura & moribus sanè quam æquales fuerint, uterque nimirum fortis, impiger, acer, magnoque præditus animo: in eo solum discrimen intercessisse videri potest, quod Marcellus multis in urbibus à se captis cædes exercuit. Epaminondas & Pelopidas nullum unquam victores interfecerunt: neq; in servitutem urbes redegerunt: imò ne cum Orchomeniis quidem ita acturos fuisse Thebanos istis præsentibus, creditum est. De rebus gestis Marcelli, magnum est & mirabile, quod Gallorum tantas equitum peditumque copias paucis ipse equitibus profligavit (quod ab alio duce factum haud temerè leges) quodque hostium ipse ducem occidit. Certè Pelopidas idem conatus interiit, à tyranno præventus. Veruntamen his opponere licet Leuctricum & Tegyrense, præclarissima certamina. Iam Marcelli nullum possumus adducere facinus, occultis insidiis adjutum: at ejus generis fuerunt, cùm Pelopidas reditum ab exsulio confecit, & Thebanorum tyrannos, (quod omnium per tenebras & fallaciam gestarum rerum præstantissimum est) sustulit. Romanis terrori e- LVI rat Annibal, & graviter urgebat: sicut & Lacedæmonii Thebanos. Cæterum Spartanos à Pelopida victos ad Leuctra & Tegyras, constans est fama: Annibalem Polybius scribit nunquam à Marcello superatum, sed usque ad Scipionem invictum permansisse. Nos Livio, Cæsari, Nepoti, ac de Græcis scriptoribus regi Iubæ credimus, Annibalem

In victos quales fuerint.

Bellicæ res.

Apertè gestæ res.

LV (beside "commemoratu")

balem aliquoties à Marcello victum fusumque, quæ tamen victoriæ
ad summam rerum non magnum pondus attulerint. ut in illis con-
flictibus illusisse Pœnus videri possit. Fuerunt tamen hæc Marcelli
facinora haud injuria in admiratione: quo auctore Romani fusis tot
ipsorum exercitibus, cæsis ducibus, totoque conturbato Romano-
rum imperio, congredi cum hoste ausi sunt. Qui enim post diutur-
num terrorem atque metum, apud exercitum ardorem & studium
cum hostibus contendendi excitavit, ut jam haud in proclivi posi-
tam victoriam appeterent, ac de ea magna contentione cum hosti-
bus dimicarent: is Marcellus fuit. Nempe cladibus jam adsuefactos,
ut bene secum actum crederent, si fuga Annibalem evitassent. pudo-
re ille affici, si amissa victoria saluti consuluissent, negare si vel pa-
LVII rumper cessissent, dolere nisi vicissent, docuit. Quod autem Pelo-
pidas nullo unquam prœlio dux ipse superatus est, Marcellus plu-
res quàm ullus ea tempestate alius Romanus victorias retulit, vide-
ri potest difficultas in hoste vincendo, tot rebus tamen feliciter ge-
stis, invictæ virtutis laudi ex æquo respondere. Quid, quod Syracu-
sas Marcellus cepit, Lacedæmone potiundi conatus Pelopidæ irri-
tus fuit? Equidem majus fuit, Siciliam recipere, quàm ad Spartam
accedere, primumq; hominum belli causa Eurotam transire. Quan- *Societas lau-*
quam profectò hoc, ut & Leuctricam victoriam, rectius Epaminon- *du.*
dæ, quàm Pelopidæ adscribi, non absurdè forsitan aliquis dixerit: at
Marcellus gloriam rebus gestis partam cum nemine habuit com-
munem. Nam & solus Syracusis potitus est, & sine collega Gallos
fudit, & Annibali non modò à nemine adjutus, sed & omnibus de- *Obitus.*
hortantibus se objiciens, mutata belli gerendi forma primus auden-
LVIII di dux fuit. Exitum quidem vitæ utriusque nequaquam laudo: &
quidem ægrè fero, indignorque tam absurdos casus reputans. Miror
autem Annibalem tot in pugnis, quot vel enumerando defatigeris,
ne vulneratum quidem: miror & Chrysantam, quem Xenophon in
libris de disciplina Cyri scribit cùm jam elata bipenni esset hostem
icturus, ut tubam receptui canere audierit, omisso hoste placidè &
compositè recessisse. Veruntamen Pelopidam venia dignum facit
ira, quæ eum fervidum alioquin prœlii tempore ad vindictam (haud
inconvenienter id generoso animo) inflammavit. *Nam ducis sum-
ma laus est, ut vel salvus vincat, vel virtute vitam finiens, occum-
bat*, quod est apud Euripidem: sic enim non passus aliquid, sed egis-
se moriendo existimatur. Ad iram accessit etiam, quod in morte ty-
ranni finem victoriæ positum cernens, haud absurdè omnino impe-
tui animi est obsecutus: haud facilè enim erat aliam, aliquam rem
præclaram aggredi, cujus tam honestus esset & gloriosus scopus.
LIX At verò Marcellus, neque magna incumbente necessitate, neque eo
animi fervore correptus, qui in rebus gravibus sæpenumerò de po-
testate mentis dejicere solet, inconsideratè in periculũ sese præcipi-
tans, nõ ducis, sed præcursoris aut exploratoris modo interiit: quin-
que consulatus, tres triũphos, spoliaq; & trophęa de regibus erecta,
Hispa-

Hispanis & Numidis qui suam pro Carthaginensibus vitam deponerent, in manus dans. Itaque & ipsi re tam feliciter gesta, succensuerunt sibi quodammodo atque inviderunt, cùm virum inter Romanos virtute, potentia, gloriaque præstantissimum, inter Fregellanos speculatores interemtum viderent. Neque hæc sunt accipien- LX
da pro quadam adversus istos viros obtrectatione, sed ut indignatio quædam, & libera de ipsis apud ipsos querela, & fortitudinem ipsorum, in quam reliquas etiam virtutes impenderint, vitæ suæ non parcentes: quasi verò sibiipsis, non patriæ magis, amicis & sociis perirent. Secundum mortem, Pelopidas à sociis, pro quibus mortem oppetierat, Marcellus ab iis, à quibus erat necatus, hostibus est sepultus. Quorum ut alterũ expetendum est, & beati putatur: ita præstantius quiddam & majus est admirationem sui in animis hostium virtutis ejus, quæ eis sæpe incommodaverit, quàm apud amicos gratiarum actionem excitare. quippe in illo honestati tantum honor delatus apparet: in hoc utilitas & commodum magis, quàm virtus amatur.

IN MARCELLUM
Annotata.

Marcellus bello Annibalico floruit, quo nihil est notius, & cujus tempus accuratè à Polyb lib.3. ostenditur. Obiit consul insidiis Annibalis anno ab V.C. IↃXLVI. *Ignorationem porro Latinæ linguæ tantam neque Plutarcho neque Posidonio etiam attribuerim, ut eos à Marte Marcellum deduxisse credam. Etsi me minimè fugit apud ipsum Varronem (ne alios dicam) non paulò etiam ineptiores inveniri, quas vocant, etymologias. Marcelli verò cognomen gentis Claudiæ ab Annibalico nostro hoc demum incœpisse, credat qui volet. ego ante hujus obitum annis* LXXVI. *consulem invenio M. Claudium Marcellum, qui idem cum nostro neque fuit, neque esse potuit, nisi hunc centenarium oppetiisse fingamus. Quo pacto Quintum consul fuisse dicatur, in quinto consulatu ejus etiam à Livio ostenditur. Quæ apud Virgilium in 6 Aeneidos, adversum* (Adspice ut insignis spoliis Marcellus opimis) *annotantur: me parum movent. sciunt enim eruditi quomodo & isti & alii commentarii sint interpolati.*

Cap. . Quod est apud Homerum.) *Lib. Iliad. 14. 86. Verba sunt Vlyssis de se & Græcis, adversus Agamemnonem, qui fugam suadebat.*

Cap. 2 Mensam nummulariam) *ἀργυραμοιβεῖον est in Græco. quod quid hoc loco sit, non planè intelligo. Id facilé apparet, aliquid argentei ex multa Capitolini confectum, idq; dedicatum. verbum videtur mensam nummulariam seu abacum significare. sed impropriè (ni fallor) hic pro quavis mensa accipiendum. Nisi fortaßis mutilus est locus, & scripsit Plutarchus Marcellum pecuniam multæ loco exactam in argentum convertisse (nam id non incommodé Græcis verbis di-*

bis dici puto, ἀργυρωμοιβίαν ποιῆσαι) & donarium, cujus hic interciderit nomen, ex eo fecisse. Iudicii hujus meminit Valerius lib. 6. c. 1. & reum C. Scantinium Capitolinum tribunum plebis nominat: unde facile apparet, varie hanc rem narratam fuisse. quid de multâ statutum fuerit, nusquam reperio. Mox:

Cap. 3. Insubres gens Gallica.) *In Græco est ἴβηρες, idque retinuit etiam Guarinus, cùm tamen neque gens ulla Gallica Iberi sint, & quomodo scripserit Plutarchus, ipsa historia doceat. Insubres enim Galli fuerunt, de quibus hic dicitur, quod ex Polybii libro secundo. (ibi enim hæc historia copiose describitur, & ἴσομφρες appellantur: à Plutarcho mox ἴνσομφρες) patet. & Floro 2. 4. Zonara, aliis. Statim:*

Ibid. Et Gæsatæ vocantur:) *In Græco hic γεσᾶται falsò, infra γεσάται nominantur. Polybium secuti,* Gesatas *scribimus. Quod autem à* militiæ mercede *sic nominatos idem perhibet, vix ei adsentior. non enim grammatici modò* Græci *annotarunt, γαῖσα esse ἀκοντίσματα, pili genus: sed &* Propert. *lib. 4. hoc ipso de bello ita usurpavit.* Gæsatæ.

Virdomari genus hic Rheno jactabat ab ipso,
Nobilis erectis fundere Gæsa rotis.

Et apud Festum est, Gæsum grave jactum. *ubi ordo literarum repudiat æ diphthongum; sed telum esse, locus, etsi mutilus, tamen docet. Maro* Gæsorum *lib. IIX. ubi de Gallis Capitolium occupaturis loquitur, etiam meminit:*

——Duo quisque Alpina coruscant
Gæsa manu——

Et meminit Nonius etiam, apud Eustathium in Iliad. β 774. (ubi tamen σ littera fœde extrita est) spiculum totum ferreum exponitur, quod ille ex Pausania adfert. idem verò est etiam apud Pollucem & alios. Apud Suidam quoque Γαισὸς legitur. & pro armatura aut conto *exponitur. Sed Latinorum, eorumque Græce doctissimorum auctoritas evincit, vel γεσσὸν vel γαισὸν dicendum. Habet nostra Germanica lingua permulta Ebraica & Aramæa vocabula suis permixta: quod opportuniore loco demonstravimus. &* Gęsatæ *an sint usi Germanorum veterum lingua, disquiri potest. certe multi sic sentiunt. Apud Aramæos ergo* Gaias *exercitum, & latronem derivata vox* Gaisa *notat: quod tædii leniendi causa annotavimus. Itaque verisimile est à genere armorum dici* gæsatas: *ut funditores, ut lancearios, ut cetratos, ut alios. Sed hæc nihil admodum huc pertinent. Servius (opinor) alicubi tradit, fortes viros à Gallis* Gæsos *dici. Porro autem de belli istius apparatu & Romanorum & sociorum: lege Polybium eodem libro, epitomam Livianam 20. & Plin. 3. 20. In multis diversorum libris auctorum leges etiam* Gessatas *pro* Gesatis.

Cap. 5. Commentarios militares.) *στρατευμάτων ἀναγραφὴ ἢ ὑπομνήματα. Intelligo* ephemeridas, *hoc est librum, in quem, quid quoque tempore gessisset, scriptum referret. Apud* Ciceronem *lib. 2. de natura deorum*

historia

historia hæc copiose narratur: ibi simpliciter scriptum est, Libros. *Valerius libro primo, idem referens,* ex libris ad sacra populi pertinentibus animadversum errorem suum à Sempronio *inquit. Ciceronis locum adscribam, ut aliquid lucis adferat, aliquid accipiat.* E provincia, *inquit (loquitur autem de Ti. Sempronio hoc, qui Ti. & C. Gracchorum pater fuit)* litteras ad collegium misit, se, cùm legeret libros recordatum esse, vitio sibi tabernaculum captum fuisse in horto Scipionis: quod pomœrium postea intrasset, senatus habendi causa, in redeundo cùm idem pomœrium transiret, auspicari esset oblitus. *Hunc morem capiendi tabernaculi Plutarchus diserté exponit hoc loco; qui sanè videtur ostendere Ciceronis locum recté legi, uti adduximus, & hæc verba,* In horto Scipionis, *non esse in* Aruspectionis *commutanda. Nullam enim video necessitatem quæ hoc nobis imponat: neque Manutius istius correctionis auctor (vir de Ciceronis & multorum optimorum scriptorum monumentis præclarissime meritus) causam ostendit, cur a conductione tabernaculi extra pomœrium horti Scipionis magis, quàm alius locus quispiam, fuerint alieni: neq; fortassis, si Cicero* Aruspectionis *scripsisset, sciolus id non intellectum statim in* In horto Scipionis, *ac non potius in aliud quidvis mutasset. Meminit & Livius libro 4. ad annum V. C CCCX de trib. militum:* Non tamen pro firmato jam stetit magistratus ejus jus, quia tertio mense quàm inierant, augurum decreto, perinde ac vitio creati honore abiere: quod C. Curiatius, qui comitiis eorum præfuerat, parum rectè tabernaculum cepisset. *Cæterum Ti. Gracchi consulatus posterior, quo acta sunt illa, incidit in annum ab V. C. IↃXCI. secundum receptam numerationem (Sigonius habet* IↃXXCVII.) *quo tēpore Heautontimorumenos Terentiana tertium acta scribitur.*

Ciceronis locus expenditur.

Cap. 9. Minutius dictator.) μινυκίου. *Valerius loco jam indicato non* Minucium, *sed* Fabium *dictatorem nominat, estque id vero propius: siquidem bis dictator Fabius fuit, ut Livius disertè, & antiqua inscriptio quam Sigonius descripsit, docet. Idem hanc dictaturam rectissimé si quid video in annum collocat, qui Gallicum Marcelli triumphum est insecutus.*

Cap. 7. Ab ea urbe Virdumarus.) Βελόμαρτος. *Sic & Guarinus. sed vitiosa est lectio. in vita Romuli* βριτόμαρτος. & Britomartis *alias etiam apud Latinos, ut barbaricum nomen legitur. Hic Livium, Florum, Eutropium, Propertium, alios hujus belli scriptores sequi malui.*

Ibid. Ad Clastidium.) καπίδιον. *& hoc mendum retinuit uterq; interpres (sæpe videtur antiqua translatio Amiotum in errorem abduxisse) cùm quidem neque sit ullum usquam nominatum* Capidium: & Clastidium κλαστίδιον, *disertè nominet Polybius, eadem tractans, cui adstipulatur antiqua inscriptio quam Sigonius in Epit. Livij 20. refert. Meminit sanè hujus* Clastidii *Livius lib. 21. & lib. 32. ubi Ligurum ditionis fuisse perhibet.*

Cap. 10. Quercus enim votivæ.) εὐχάνου, *omissum hoc est Guarino verbum.*

verbum. Ipse εὐχαῖς *legi: non profecto quod mihi satisfacerem planè, sed quia votivam quercum existimo dici intelligique posse, quæ ad eam rem destinata esset. Quid legerit Amiotus, ignoro:* quercum montanam excelsam & rectam *vertit.*

Ibid. Ad nostram usque ætatem.) ἕως καθ' ἡμᾶς ἀγῶνος. *imposuit interpreti mendum, tametsi nullo sententiæ detrimento. Legendum est* αἰῶνος.

Cap. 11. Primæ asses CCC. secunda CC. tertia C. asses.) τὸν δὲ δεύτερον π. *idq; secutus est Guarinus.* Secundo octoginta. *Sed contra rationem videtur esse, ut qui tertia spolia opima retulerit, plus eo accipiat qui secunda. Itaq; in locum* τοῦ π. (*quæ est nota numeri* LXXX.) *literam* σ *reposui, qua* CC. *indicantur: eo quidem liberius, quod inter* π & σ *summa est figuræ similitudo: & nobiscum sensit Amiotus.*

Cap. 15. Livius non quidem affirmat.) *Aut hîc, aut apud Livium, aliquantum verborum intercidisse videtur: nisi* μνημονικὸν *Plutarchi* ἁμάρτημα *esse credamus. Neque enim Livianum noster numerum refert, neque nostri fit ulla apud Livium mentio: & vero longe amplior atque admirabilior victoria fuisset, si id, quod Livius ita narrat, ut fidem non habeat, verum putaretur: Verba Livij sunt:* Vix e- "
quidem ausim affimare, quod quidam auctores sunt, duo millia & "
CCC. hostium cæsos, non plus uno Romanos amisisse. Sive tanta, si- "
ve minor victoria fuit, ingens eo die res, an nescio an maxima illo "
bello gesta sit: non vinci enim ab Annibale vincere solito, difficilius "
fuit, quam postea vincere. Lib. 23.

Cap. 17. Cæsa sunt hostium millia quinque.) *Livius hic quoque aliter: ut, nisi si alios auctores noster secutus sit, in alterutrius librum menda invecta videatur, præsertim in numeris.* Hostium, *inquit,* plus mille cæsi eo die, capti CIↃIↃC: & signa militaria XIX. & duo elephanti, quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. *Mox*: Tertio post die mille CCLXXII. equites misti Numidæ, Hispanique ad Marcellum transfugerunt. *Neque repugno Sigonio, priorem numerum ex Plutarcho, posteriorem ex Livio emendanti, ut hic legatur,* ὑπὲρ τοὺς χιλίους τριακοσίους.

Cap. 19. Occiderat ** apud Leontinos.) *Intercidisse hoc loco non unum atque alterum modò verbum, sed haud paucos versus, facilè intelliget, qui historiam lib. 24. Livij legerit. vel Græca verba consideraverit. Quæ autem de receptis Leontinis dicuntur, ad Marcellum pertinere, ex Livio intelligitur.*

Cap. 20. Et ea problemata.) *Si commentarios scriberem, non annotationes, profectò adferre lucem huic loco & vellem & fortaßis possem. Nunc libet Platonicum illud præscribere,* Geometriæ inscius nemo huc accedat. *Quid enim intelligeret hic* τῶν μαθηματικῶν ἀμαθής? *Certè Guarinus nihil minus videtur quàm sensum eruisse horum verborũ, haud scio rei ne ignoratione, an oscitantia.* Problemata *Græcam vocem reliqui, quando ejus ne Ciceronem quidem pœnituit; & dari Latinũ, quod idẽ exprimat, vocabulũ vix potest.* Problemata *in* Problemata.

Geome-

Geometria sunt ea propositiones, quæ efficere aliquid decent, & quasi usum theorematum (hoc est earum, quæ tantum in cognitione hærent propositionum, ostendunt. Verbi gratia. Circuli naturam & proprietates, quas ratione centri sui & ductarum in ipso linearum habet, cognoscimus ex tertij libri apud Euclidem multis theorematis: dati circuli invenire centrum, segmento dato totam circumferentiam complere, & quæ alia id genus effectione aliqua constant, Problemata sunt. Quod autem dixi, Absolventes, *in Græco legitur* ὑπελδόντες, *nullo plane sensu. legi ipse* ὑπερειδόντες suffulcientes. *Iam exemplum quod affert Plutarchus de duobus mediis Geometrica proportione inter datos duos terminos interserendis, sive id fiat in numeris, sive in lineis, sive in superficiebus, sive in corporibus, non in duplicatione modo cubi (de qua historia nota est, & passim jactata,) sed & in aliis Arithmeticis Geometricisq; rebus immensum obtinet usum: uti possem demonstrare, nisi commodius alio reservari scirem. Res est non obvia. Videant studiosi, quæ docte annotavit Philander ad Vitruvium lib. 9. cap. 3. nam &* μισόλαβον *instrumentum, & lineas semicylindorum (quorum hic oblique meminit Plutarchus) diligenter explicavit. Ipsum problema nemo, quod sciam, Stifelio ingeniosius, certius, & facilius dissolvit: quem lege lib. 2.* Perfectæ *Arithmet. c. 7. Porro autem Platonis indignatio eam causam habuit, quod in contemplatione positas scientias, quæ ab omni materia abstractas species quantitatis per seipsam considerent, nolebat materiæ & sensilium rerum quasi contagio affici & contaminari (de qua re etiam legendum est caput secundum lib.* IIX. *Symposiacorum nostri auctoris) Hinc illa apud eum in Philebo mathematum divisio, in pura & impura: quam ne Aristoteles quidem dissimulavit.* Sed *hæc non sunt hujus loci.*

Cap. 23. Avellerunt * * itaque) *Deest aliquid in Græco, tametsi Guarinus lacunam dissimularit. Quid enim redditur ad* ὧν οἱ μὲν *ut ne dicam, mutilatam narrationem statim apparere,*

Cap. 27. Ad Acrillas.) *Apud Livium* Accillas *est, hîc* ἀχίλλας. *Stephanus* ἀχείλλας *scripsit, quod series literarum recte legi satis demonstrat. Id secutus sum hîc, sicut & apud Livium Sigonius.* De *Archimedis sepulchro vide quæ sunt apud* Cicer. *libr.* 5. T*usc. quæstionum.*

Ibid. Animadvertit negligentius custoditam.) S*ane apud Livium contrarium invenies, qui ob idipsum intentius custoditam scribit turrim eam, lib. 25.*

Cap. 28. Prima luce ab Hexapylo.) ἅμα φαυσεία *quod vocabulum ob insolentiam mihi est suspectum? & miror plane hanc Syracusarum* ἅλωσιν *ita concise à Plutarcho describi. Livius lib. 25.* Sub lucem, *inquit,* Hexaphylo effracto, Marcellus cum omnibus copiis urbem ingressus, &c.

Cap. 29. Sciotheras, sphæras, & quadrantes.) σκιόθηρα *dicta à* σκιὰ umbra, & θήρα venatio, *apparet: ut horologia intelligi possint,*

eave

eave instrumenta, quibus ex ratione umbrarum horas, aut alia etiam vestigare solemus. σκιοθήρας *fortè legendum, ut sit accusativus pluralis, ab* ὁ σκιοθήρας *quos dixi quadrantes, id in Græco est* γωνίας αἷς ἐναρμόττει τὸ τοῦ ἡλίου μέγεθος πρὸς τὴν ὄψιν, *ad verbum:* Angulos quibus magnitudo solis ad oculos accommodatur: *quod quid sit, perobscurum est. Ego* quadrantes *verti, quo non est aliud usitatius apud mathematicos instrumentum, cùm per dioptras sole inspecto, aliquid istarum rerum per angulorum præsertim doctrinam indagatur. Quod si de gnomonibus malis intelligere, per me licebit.*

Cap. 30. Si quid durius Ennensibus.) *In Græco est,* περὶ αἰτναίων, *hoc est,* Ætnæis, *aut* Ætnæ accolis, *vel* urbi Ætnæ. *Non sum nescius, oppidum Aetnam etiam à Strabone nominari, ad montis Aetnæ radices: sed de qua dixerim apud Stephanum, & quæ huc nihil faciat. Quomodo Ennam urbem Siciliæ L. Pinarius præsidij præfectus, perfidia oppidanorum coactus necessario facinore retinuerit, cæsis Ennensibus, historia est apud Livium, libro 24. qui id facinus non improbatum à Marcello, imò eum prædam militi concessisse scribit. Quo mihi videtur hic respicere Plutarchus: neque* αἴτναν, *sed* ἔνναν *scripsisse, quod tamen sciolus aut oscitans librarius corrupetit. Etenim Strabo lib. 6. Stephanus, & alij,* ἔννα *scribunt; cùm in Livij plerisque codicibus hactenus* Ænna *dicto loco lectum sit. Plutarchum quidem itidem* αἴνναν *scripsisse, non facilè dixerim. De Megarensibus Plutarchus ante, & Livius ibidem:* Marcellus Megaram vi captam diruit ac diripuit, ad reliquorum, & maximè Syracusanorum terrorem.

Cap. 32. Enguinos.) *Guarinus* Engiates, *Græcus liber* ἐγγιεῖς, *male utrunque. Nam & ex Stephano liquet hic* ἐγγυεῖς *legendum: & Latinè* Enguinos *dici, ex Plinij* 3.9.

Cap. 33. Iuxta Pindarum.) *Locus est initio secundæ Pythiorum odæ, de Syracusis.*

Cap. 35. Invidiæ obnoxius erat secundus triumphus.) ὁ τρίτος *est in Græco, id est,* tertius: *quo modo & Guarinus & (ut alias sæpe) post eum Amiotus vertit. Sed de Gallis triumphaverat tantùm, neque (nisi admodum fallor) quisquam alium porrò ejus triumphum agnoscit scriptor. Itaque ergo audacter* secundum *dixi.*

Cap. 40. Vndecim tribunis militum.) *Historia est apud Livium lib. 27. initio, sed ibi* duodecim *legitur. Sigonius* undecim *reposuit.*

Cap. 42. Q. Fulvium.) Φάβιον *est in Græco pro* Φούλβιον, *uti Guarinus etiam ex Livio deprehendit.*

Cap. 44. Vnam de legionibus.) ἐκέλευσε τῶν ταγμάτων. *deest* ἓν *quod Guarino errandi causam præbuit, cum verteret,* Ordines in primam succedere aciem jussisset. *Verba Livij adscripsi:* Cedere inde à Romanis dextra ala, ut extraordinarii cœperunt. Quod ubi Marcellus vidit, duodevigesimam legionem in primam aciem inducit, &c, *Pleraque autem ex Livio vertisse hic Plutarchum, satis constat.*

Cap. 48. Infans eum capite elephanti.) ἐκ κεφαλῆς ἐλέφαντος· *forte* μιᾶς, *aut*, ἐλέφαντι, *sed & quæ subsequuntur mendosa videntur.*

Cap. 51. Iamque curiosè rationes inibant.) καὶ διεστρατήγουν, *id est*: quod imperatoris erat reputare, quàm commodus locus foret, ipsi curiosè inquirebant, *sic supra in Paulo*, λόγῳ πολλὰ διαστρατηγοῦντα τῶν ἀπράκτων, *de exercitu. Sic multis aliis locis.*

Cap. 54. Quos Caberos.) *De his qui cognoscere cupiunt, legant interpretem Appollonij in* ά. Ἀργοναυτ. *paragraph.* 34. *Plutarchum Osiride, Diodorum & alios. Nam mihi quidem Pausaniæ exemplo (Bœoticis) de ijs hic tacere cum bona venia liceat. Paulo ante Valerij Maximi mentio fit. Ego primus ac solus, an sentiam quod sentio, vix satis scio. Sentio autem istius Valerij Maximi libros aut planè ad nos non pervenisse, aut mirifice interpolatos. Cur ita credam, alibi (spero) locus explicandi dabitur. Profectò autem cum eo, quem nos habemus, Valerio quæ de funeratione Marcelli adferuntur ex Valerij* Maximi *Veri libris, perparum consonant. Legatur finis capitis primi, lib.* 5. *res apparebit. Fieri potuit, ut aliquis Ti. Cæsaris adulator nescio quali facundia præditus ac fretus, Valerij Maximi historiarum epitomen cuderet, ác suis pigmentis scilicet exornaret. cui epitomæ deinde laudatissimum nomen præscriberetur. Sed hoc loco istam disputationem non persequor, etsi prorsus tacere piguit:*

De Valerio Maximo.

IN COMPARATIONEM Annotata.

Cap. 56. Romanis terrori.) *Locus est in Græco turpiter fœdatus, quem emendare possem, si quis emendatum esset agniturus: si sententiam (quam historia claram redigit) meis verbis Græcè extulissem, aut Plutarchiana meo judicatu mutassem.*

Ibid. Illusisse Pœnus.) ψεύδωμα, *est vocabulum non nisi mendosum, uti opinor.* Impositum Pœno, *Guarinus: ego amplius censeo deliberandum. Nam tota hac comparatio malè est tractata à librarijs.*

Cap. 57. Lacedæmone potiundi conatus irritus fuit.) Λακεδαιμονίων ἀπέτυχεν. *Quid sit* ἀποτυγχάνειν, *notius est quàm ut Guarini error sit refellendus.*

Cap. 58. Miror & Chrysantam, quem Xenophon.) ἄγαμαι τὸν ἐν τῇ παιδείᾳ Χρυσάντων. *Guarinus*, Atque in hac disciplina Chrysantam probo : *imperitè. Non enim intellexit,* παιδείαν *hic citari Xenophontis opus de vita & disciplina (uti Cicero in Bruto exposuit) Cyri: in cujus operis libro* 4. *ad initium hæc historia refertur.*

P LV-

PLVTARCHI ARISTIDES, GVILIELMO XYlandro, Augustano, interprete.

I ARISTIDES Lysimachi filius, de tribu Antiochide, curia Alopecensis fuit. De facultatibus ejus diversa traduntur. Quidam summa in paupertate vitam exegisse, duasque morientem filias reliquisse scribunt, quæ diu ob inopiam maritos non invenerint. Huic multorum narrationi Demetrius Phalereus in Socrate repugnans, cognitum sibi in Phalero prædiũ ait Aristidis, in quo is sepultus sit. Non defuisse autem rem ei familiarẽ, primùm eo indicio deprehendi, quod is sorte fabarum lectus magistratũ, qui Eponymus appellatur, gesserit, qui iis modò committeretur, quorũ familiæ maximum censum explerent, videlicet quingentorum medimnorũ: unde Pentacosiomedimni, Atheniensibus dicebantur. Deinde, quo ostracismo in exsulium sit pulsus: id verò non pauperibus, sed illustri genere natis, ac invidiæ ob potentiam obnoxiis, decerni solitum. Postremò, quod victoriæ donaria tripodes spectaculis sacros reliquerit in fano Bacchi: qui nostro quoq; ostendebantur tempore, hac inscriptione: ANTIOCHIS VICIT, ARISTIDES SUMTUM FE-

Pauperne fuerit Aristides.

II CIT, ARCHESTRATUS DOCUIT. Postremum hoc argumentum, cum maximum videatur, omnium minime valet. Nam & Epaminondas, quem extrema in paupertate & educatum fuisse & vixisse notum est omnibus, & Plato philosophus, haud illiberales uterque sumtus, in tibicines alter, alter in cyclicos pueros fecit: suppeditate huic quidem Dione Syracusano, illi autẽ Pelopida. Neq; enim viris bonis tale adversus omnia amicorũ munera bellũ suscipitur, quod componi nulla pace aut conditione possit; sed ea quæ ad reponendũ & divitias parandas spectant, illiberalia judicantes. non tamẽ ea repudiant, quæ liberalitati nullũ lucrum admittenti, & splendori serviunt. Panætius quidẽ Demetriũ in tripode illo nominis communitate deceptũ asserit, nam à Persico ad finẽ usq; Peloponnesiaci belli, duos tantũ recenseri Aristidas, qui choro sumtibus suppeditatis vicerint, neutrũ verò cum Lysimachi filio eundẽ fuisse; unum Xenophili filium, alterũ multo post tempore natum: quod & literæ ipsæ ostendant, eo modo scriptæ, qui post Euclidem cœpit: & Archestratus adscriptus, quẽ fabulas Medico bello docuisse nemo, multi Peloponnesiaco scribunt. De hoc Panætii sermone qualis sit amplius

II cogitare expedit. Ostracismo quidem quicunque gloria, genere, aut eloquentia multitudinem excellere existimarentur, erant obnoxii: quando Damon etiam Periclis magister, quod nimium sapere putaretur, eo modo solum jussus est vertere. Sanè Idomeneus non sorte fabarum ductum, sed electum ab Atheniensibus Aristidẽ ad gerendum eum magistratũ scribit: quod si accidit (ut ipse tradidit Demetrius) post Platæensem pugnam, equidem probabile admodũ est, virum tanta rerum gestarum gloria insignem iis dignum judicatum honoribus, quos alii divitiarum nomine adipiscerentur. Verùm

Demetrius non Aristidem modò, sed & Socratem à paupertate tanquam magno malo vindicare studet: huic enim non patrimonium tantum fuisse ait, sed etiam minas septuaginta apud Critonem in fœnore positas. Aristides cum se Clistheni (ei qui post ejectos tyrannos rempublicam constituit) socium adjunxisset, maximeque de iis, qui in republica fuissent versati, Lycurgi Lacedæmoniis æmulus esset, atque admirator, ut rempublicam attigit, & optimatum partibus se dedit, populo studentem Themistoclem Neoclis filium adversarium habuit.

Aristides adversarius Themistoclis.

Sunt qui hos pueros etiam- IV
num, unaque educatos, statim in omnibus, quæ sive serio, sive joco agerentur, dicerenturque, inter se discrepasse mutuo, naturamque utriusque jam tum ea contentione detectam fuisse tradant, alterum quidem agilem, audacem, versutum celeriterque ad quascunque res incitatum natura apparuisse: Aristidem constantem & gravem, solique justitiæ intentum, ac qui ne per jocum quidē mendacio, scurrilitati, fraudive locum daret. Aristo autem Chius ab amatoria causa incœpisse, & eò usque progressam eorum inimicitiam autor est. Stasilaum siquidem Ceum, specie formaque corporis omnium adolescentulorum pulcerrimum, ab utroque amatum non mediocriter: ita quidem, ut non simul cum pulcritudine pueri ejus æmulationē deposuerint, sed quasi exercitati circa eam rem, fervidis contentione animis ad rempublicam se contulerint.
Themistocles, sodalitio sibi adscito, præsidium amicorum operâ & V
potentiam haud contemnendam obtinuit, quare etiam cuidam dicenti, rectè eum Atheniensibus imperaturum, si omnibus eundem se præberet: Ego verò, respondit, nunquam hoc mihi solio sedendum censuerim, si non plus inde ad amicos, quàm alienos sit rediturum. Aristides contra peculiarem quandam & suam tenuit rationem in republica versandi, & ab amicitiis sibi cavit: cùm quod aut peccandum unà cum amicis esset, aut ii gratia hac deneganda offendendi: tum quod amicorum ope potentia parta multos ad delinquendum provehi cerneret. Proinde boni civis esse judicabat, tantum bonis actionibus ac sermonibus suis gaudere. Enimverò VI
Themistocle multa audacter movente, omniaque ejus consilia impediente & evertente, coactus est aliquando ipse quoque partim sui defendendi causa, partim ut potentiam adversarii gratia populi crescentem carperet, Themistoclis nonnullis actionibus resistere, præstare ratus, etiam quædam, quæ ex usu populi essent futura, negligere, quàm admittere, ut ille hæc si obtinuisset, in omnibus inde rebus prævaleret. Tandem cùm Themistoclem utilis aliquid rei agentem repugnans ipse superesset, non se continuit, quin è concione discedens diceret; Res Atheniensium salvas non fore, nisi ipsum unà cum Themistocle in barathrum præcipitassent. Rursus quadam de re, cujus nomine inter ipsos erat certamen, ad populum ferens obtinuit: cùm verò præses jam missurus esset populum in suffragia, ex hominum sermonibus inutilem rem fore sentiens, rogationem

Aristidæ institutum versandi in repub.

tionem perferri noluit. Quin & sæpe per alios, quæ statuisset, retulit: ne studio contentionis Themistocles utile negocium impedi-
VII ret. Miraculò autem fuit ejus viri in reipublicæ mutationibus constantia, cùm neque honoribus superbiret, & adversitates placidè ac æquo animo ferret: existimans, boni civis eas esse partes, ut gratis atque nullo precio inductus non bona tantum, sed & existimationem patriæ tuendam præberet. Inde (opinor) profectum est, ut, cùm in theatro versus Æschyle de Amphiarao facti recitarentur, *Constantia Aristidæ & gravitas.*

Neque enim videri vult, sed esse is optimus:
Sulcum profundum habens in pectore consitum
Suo, veneranda consilia unde pullulant.

omnes in Aristidem oculos converterint, nimirum quod ei præcipuè hujus virtutis laus conveniret. Neque benevolentiam tantum & gratiam, sed iram etiam inimicitiasque defendendæ justitiæ causa firmissimè contemnebat. Ferunt, ab eo aliquando inimicum in jus pertractum, & accusatione audita judices reum audire noluisse, sed continuò sententias quærere intendisse: tum exsiluisse Aristidem, reoque in legitima pro se dicendi facultate exoranda adfuisse. *Continentia eius.* Rursum duobus privatis judex factus, cùm alterum alter multis in-
juriis Aristidem læsisse diceret: Quin tu, inquit, potius, qua te affe-
III cerit injuria, refer: non enim mihi, sed tibi judex sum. Publicorum redituum procurator constitutus, non alios tantùm sui temporis, sed & qui ante ipsum fuissent magistratus, multa peculatos ostendit: maximè autem Themistoclem, qui

Incontinentes vir sapiens habuit manus.

Itaque is, coitione multorum contra Aristidem facta, rationes administrati officii reddentem peculatus crimine condemnavit, ut refert Idomeneus: sed primis & optimis civium indignè hoc ferentibus, non modò multatus ille non est, sed & rursus eidem negotio præfectus. Tum Aristides pœnituisse prioris se instituti simulans, seque leniorem præbens, peculatoribus placuit, cùm non inquireret in eorum furta, neque ea detegeret: itaque hi publica onusti pecunia, summis laudibus Aristidem tollere, prænsareque ejus nomine populum, ut rursus munus hoc ei demandarent. Sed Aristides Athenienses jam id facturos objurgavit. Cùm munus, inquit, meum rectè & fideliter obirem, circumscriptus à vobis sum: postquàm magnam bonorum partem furibus perdo, egregius videor civis. Ipse quidem majori ob præsentem honorem, quàm damnationē istam, pudore afficior. vestram verò doleo vicem, apud quos malis gratificari publicam pecuniam, quàm servare, laudabilius est. Hæc locutus, peculatibusque demonstratis, ora quidem eorum qui clamitabant, & virtuti ejus testimonium ferentes, iterum procurationi pecuniæ publicæ præfici cupiebant, obturavit: veram autem & justam
IX apud optimum quemque laudem invenit. Iam Datis à Dario missus, verbo ut ab Atheniensibus propter Sardes incensas pœnam exigeret, re, ut Græcos pessundaret, tota classe ad Marathonem appu- *Aristidis in bello contra Persas virtus.*

lerat, regionemque populabatur. Erant eo tempore inter belli duces ab Athenienſibus conſtitutos, autoritate quidem princeps Miltiades, exiſtimatione verò & potentia proximus Ariſtides: hic ſuam de pugna cum Miltiadis ſententia conjungens, haud exiguum rebus patriæ monumentum addidit. Cùmque per intervalla dierum inter duces eſſet diviſum imperium; Ariſtides, cum ordo ipſi ſummam rei deferret, Miltiadi poteſtatem ſuam tradidit: docens collegas ſuos non turpe, ſed honeſtum atq; ſalutare eſſe, parere & obtemperare prudentibus. Hunc ad modũ ambitione ſedata, cùm eò perduxiſſet, ut ſatis haberent: ſi unum, idq; nimirum optimũ ſequerentur conſilium, Miltiadẽ imperio perpetuo ei parato corroboravit: cùm cæteri porrò diurnis iſtis omiſſis imperiis, huic uno animum advert-
terent. Cæterùm in pugna Marathonia, maximè acie Athenienſium X
media laborante, ubi tribus Leontis & Antiochis conſtiterant, ibiq; diu ſanè barbaris reſiſtentibus, Ariſtidis & Themiſtoclis (quorum hic de Leontide, ille de Antiochide tribuerat) in propinquo illuſtris fuit pugna. Poſtquam fuſis & ad naves compulſis barbaris, eos viderunt non inſulas verſum navigare, ſed introrſum venti violentia mariſque verſus Atticam cogi: veriti Athenienſes, ne urbẽ ii defenſoribus vacuam occuparent, cum novem tribubus eadem die accelerato itinere domũ redierunt. Ariſtides verò cum ſua tribu apud Marathonem relictus captivorum & ſpoliorum cuſtos, opinionem de ſe non fefellit: cùm enim auri & argenti adeſſent acervi, atque omnis generis veſtes & innumerabiles aliæ res in tentoriis & captis navibus propoſitæ, neque ipſe quicquam tangere voluit, & nulli quicquam permiſit; niſi ſi qui clam ipſo prædam abſtulerunt. Horum in numero fuit Callias facifer, quod ſacerdotum genus ii *daduchos* vocant. Hunc barbarus quidam conſpicatus, cæſariei & teniæ aſpectu regem eſſe (ut videtur) judicans, adoravit. dextraq; apprehenſo multum auri in foſſa quadam abditũ oſtendit. Callias crudeliſſimum ſimul & injuſtiſſimum ſe hominem geſſit: auro enim ſublato, indicẽ, ne idem aliis renunciaret, occidit. Hinc ajunt eſſe, quod ejus familiam *laccoplutos*, id eſt *foſſi divites* Comici dicunt, in lo-
Ariſtides Eponimus ſit. cum jocantes, ubi Callias aurum invenit. Statim deinde Ariſtides XI
magiſtratum eponymum geſſit: quanquam Demetrius Phalereus paulò ante mortem ac poſt Platæenſe prœlium hoc factũ dicat. Atqui in commentariis, à Xanthippida, ſub quo ad Platæas victus eſt Mardonius, ne alium quidem ullum qui Ariſtidis nomen tulerit invenire inter tam multos licet: poſt Phanippum, ſub quo Marathonia victoria parta eſt, ſtatim Ariſtidem magiſtratum geſſiſſe annotatur. Ex omnibus virtutibus ejus maximè juſticiam populus animadvertit, quod ejus uſus & perpetuus, & omnium maximè communis eſſet. Itaq; pauper & de plebe homo, *Iuſti* cognomentũ maximè regium & diviniſſimum nactus eſt. Quod reges imitati, tyrannique non ſunt, qui magis (ut apparet) vi & potentia, quàm virtute partæ gloriæ cupidi. *Poliorcetæ* ab urbibus expugnatis, *Ceranni* à fulmi-

Iuſti cognomen ei impoſitum.

fulmine, *Nicatores* à vincendo, nonnulli etiam *Aquilæ* & *Accipi-*
tres dici maluerunt. Atqui divina natura (cujus ſe illi ſimiles effice-
re cupiunt) tribus his excellere videtur, perpetuitate, vi, & virtute:
inter quæ ſumma certè majeſtas eſt, & divinitas virtutis. Perpetuis *Quid in Deo*
enim, hoc eſt, interitus expertibus eſſe, etiam Inani & elementis cõ- *præcipuum.*
tigit: terræ motus, fulmina, ventorum turbines, fluviorum inunda-
tiones, vim habent magnã: juſticiæ autem & æquitatis, quæ in Deo
ſunt, nihil niſi quod ſapiat & res divinas intelligat, fit particeps.
XII Quamobrem cùm tribus modis pleriq; erga Deos afficiantur, admi-
rando, timendo, honorando: mirari eos ſolent, & beatos prædicari,
ob æternitatem, interituſque immunitatem; reformidare autem &
metuere propter eorum dominationem & potentiam; amare autem
honorare & colere juſticiæ cauſa. Et tamen hoc modo affecti homi-
nes, immortalitatem natura noſtra ſuperiorem, potentiamq; in for-
tuna majori ſui parte poſitam appetunt: virtute, quod ſolum de di-
vinis bonis in nos cadit, poſt hæc poſita: tantò quidem ii ſtultius,
quod vitam potentia, fortuna, & principatu præditam juſtitia qui-
XIII dem divinam, belluinam verò injuſticia reddit. Cognomentum
Iuſti, primum amorem Ariſtidis, poſt invidiam adverſus eum exci-
tavit. præſertim Themiſtocle ſermonem hunc in vulgus ſpargente;
Ariſtidem, dum omnia ipſe judicat, ſublatis tribunalibus regnũ ſibi
multò ſtipatum ſatellitio paraviſſe. Et jam victoriæ cauſa ſuper-
biens populus, maximaq; ſibi quæq; arrogans, intenſus erat qui no-
mine vel gloria ſupra multitudinem eminerent. Itaque in urbem *Ariſtides o-*
undiquaq; confluentes, oſtraciſmo Ariſtidem in exſulium pellunt, *ſtraciſmo ur-*
gloriæ invidiam metus tyrannidis nomine prætexentes. Non enim *be pellitur.*
improbitatis pœna erat oſtraciſmus: ſed honeſtum nomen impo-
ſitum rei erat, nimiæ potentiæ imminutio: eratq; invidiæ lenimen
tolerabile, quæ odium ſuum non extremo aliquo malo, ſed decen-
nali hominis inviſi abſentia exſaturaret. Poſtea verò quàm nonnul-
li homines ignobiles & pravos huic pœnæ cœperunt ſubjicere, finis
oſtraciſmo pellendi in Hyperbolo factus eſt: cujus hanc tradunt *Hyperbolus.*
cauſam. Alcibiades & Nicias, quorum tunc Athenis ſumma erat
potentia, factionibus civitatem agitabant. Hi, cùm jam populus o-
ſtraciſmum eſſet facturus, & haud dubiè alterum eorum accuſatu-
rus: collocuti inter ſe, ac factionibus in unum conductis, ut oſtraciſ-
mo Hyperbolus ejiceretur, effecerunt. Populus indignè ferens judi-
cium illud, deriſum atq; circumſcriptũ, omninò id ſuſtulit & in po-
XIV ſterum omiſit. Res ita agebatur; ut rudi Minerva eam deſcribamus.
Vnuſquilibet teſtæ nomẽ inſcribebat ejus quem urbe pelli volebat *Oſtraciſmi*
civis: eæ teſtæ in quendã in foro locũ, ſeptum undiq; tabulis, com- *deſcriptio.*
portabantur. Magiſtratus primùm teſtarũ numerum inibat: nam ni-
ſi eſſent ſex millia teſtarum, oſtraciſmus (eſt autem *oſtracus* teſta
Græcis, atq; inde hoc rei nomẽ) non erat perfectus: deinde nomini-
bus ſingulorũ ſeorſim poſitis, ei, qui plurimis teſtarũ ſuffragiis da-
mnaretur, decennio urbe interdicebatur, ſic tamẽ ut frui ſuis liceret

reditibus. Tunc quoque eodem modò testis conscriptis, ferunt quendam planè rusticum, & literarum nescium Aristidi, ut homini de vulgaribus uni, fortè testam obtulisse, jussisseque ut Aristidis nomen inscriberet, miranti & ecquam ab Aristide passus esset injuriam sciscitanti: & hoc, & notum sibi eum virum negasse. tantùm molestia se affici dixisse, cùm Iusti nomen ubique audiretur. Aristidem eo audito nihil respondisse, sed testam suo nomine inscripto ei reddidisse. Vrbe discedens, manibus ad cœlum sublatis, precatus est (contra videlicet quàm Achilles) ne Atheniensium rebus ea occasio ingrueret unquam, quæ meminisse populum Aristidis cogeret. Tertio post anno, cùm Xerxes per Thessaliam & Bœo- XV
tiam in Atticam duceret, Athenienses abrogata lege omnibus exulibus reditum decreverunt: maximè Aristidis metu, ne is se cum hoste conjungeret, multisque civium ad barbarum deficiendi autor exsisteret. Non rectè autem de eo viro conjecturam fecerunt. Nam & priusquàm id fieret decretum, Græcos ad libertatem tuendam adhortari & instigare non destiterat: & secundum id decretum Themistocli rebus Atheniensium plena cum potestate præfecto, in omnibus actionibus & consiliis adfuit, sibique inimicissimum hominem salutis publicæ causa summa gloria auxit. Etenim cum Eu- XVI
rybiades, Salaminam deserere statuisset, triremesque barbaricæ noctu advectæ insciis Atheniensibus fretum circumvenissent, insulasque classe obtinerent: Aristides per hostium classem haud dubio periculo ab Ægina advectus, noctu ad tabernaculum Themistoclis venit, solumque ut evocavit: Si sapimus, inquit, omissa tandem juvenili & inani certatione, contentionem de servanda Græcia salubrem honestamque suscipiamus, tu imperando, ego consulendo & administri vices obeundo. Nunc te, solum audio id quod optimum est, instituisse; qui quàm celerrimè pugna angustiis navali decertari jubeas. Tuum verò, sociis reluctantibus, hostes ipsi videntur consilium adjuvare: nam quod post nos, & quod circumcirca est mare, navibus est hostilibus oppletum: ut fuga interclusa, pugnare fortiter etiam nolentibus sit necesse. Ad hæc Themistocles: XVII
Nolim profectò, inquit, te hac in re mihi præstare: conabor igitur adversus tam præclarum principium à te factum suscepta contentione, re ipsa te superare. Simul ei & quam intendisset barbaris fallaciam exposuit, utque conserendum navale prælium Eurybiadi persuaderet, ostenso ei, salvos esse, nisi id fieret, non licere, hortatus est. major enim Aristidi quàm Themistocli fides habebatur. itaque in concilio ducum, Cleocrito Corinthio ad Themistoclem dicenti, ne Aristidi quidem sententiam ipsius probari, quod is præsens taceret: Imò, inquit, Aristides, ego nisi optimè dicente Themistocle non tacuissem: nunc non benevolentia erga eum motus taceo, sed quod ejus laudo sententiam. Hæc inter præfectos classis Atheniensis agebantur. At Aristides Psyttaliam insulam exiguam quæ ante Salaminam in trajectu sita est, hostibus plenam esse intelligens, XVIII

Aristides ab exsulio reductus.

Cum Themistocle in gratiam redit.

Pugna ad Psyttaliam.

civium

civium alacerrimum & pugnacissimum quenque in actuarias naves imponens ad insulam accessit: consertoque cum barbaris prœlio, omnes occidit, exceptis iis, qui de illustrioribus capti sunt; inter eos erant Sandaucæ (soror erat hæc regis) tres filii, quos statim ad Themistoclem misit: iique ex oraculo quodam jubente aruspice Euphrantida, Baccho Omestæ sunt immolati. Insulam porro undique armatis sapiens Aristides, eos, qui eo adveherentur, observabat: ita factum, ut neque amicorum periret quisquam, neque hostium effugeret: circa eum enim locum videtur prœlium acerrimũ, naviumque conflictus plurimus fuisse. Itaque & trophæum in Psyttalia erexit.

XIX Secundum pugnam Themistocles ut animum Aristidis exploraret, rem quidem præclaram perfectam ait: præclariorem tamen superesse, ut advecti quàm celerrimè in Hellespontum, ponte disjecto, Asiam in Europa caperent. Aristides magna voce abjicere eum hoc jussit consilium, idque potius considerare, quo pacto, quàm ocyssimè Græcia Medum expellerent: ne cum tantis inclusus copiis, fugæ adempta occasione, ipsa necessitate ad vindictam extimularetur. Proinde Themistocles Arnacem eunuchum unum de captivis mittit, qui occultè regi indicaret, Græcos, cùm ad pontem rescindendum navigare intendissent, à Themistocle salutis regiæ curam gerente prohibitos. Ergo Xerxes perterritus, statim ad Hellespontum festinavit, Mardonio cum robore exercitus, quæ e- *Vt Xerxes Græcia eiectus.*

XX rant hominum circiter trecenta millia, relicto. Isque fretus tantis pedestribus copiis, Græcis terrorem inferebat, talia minitando atque scribendo: Homines terræ adsuetos, & remigandi imperitos, lignis maritimis vicistis: at nobis restat lata Thessaliæ regio, campique Bœotii ad pugnam bonis equitibus peditibusque apti. Seorsim ad Athenienses literas scripsit, regisque nomine urbem se eorum instauraturum, magnam pecuniæ vim, & dominium in Græcos daturum pollicitus, si à bello destitissent. Quod ubi Lacedæmoniis est renunciatum, veriti ne conditionem ii amplecterentur, ab Atheniensibus per legatos petierunt, ut liberos suos atque mulieres Spartã mitterent, ac senioribus ab ipsis alimenta acciperent. Erat apud populum Atheniensem, agro simul & urbe amissa, ingens penuria, nihilominus legatis auditis, decretum est ab Aristide factum & mirabile illis responsum datum. Condonare se eum hostibus errorem ferebant, qui cùm auro & divitiis nihil nossent præstantius omnia iis rebus venalia censuissent. Lacedæmoniis autem succensere, qui penuriam tantum & egestatem Atheniensium præsentem cernentes, virtutis & gloriæ cupiditatis obliti, eos frumenti præmio proposito, ad propugnandum pro Græcia hortarentur. *Magnanimitas Atheniensium.*

XXI Facto hoc decreto Aristides, introductis in concionem legatis, Lacedæmoniis referre jussit. Neque supra terram, neque infra tantum esse auri, quod ad libertatem Græciæ prodendam permovere possit Athenienses. Mardonii autem legatis, Solem ostendens: Donec, inquit, suum hic consuetum cursum tenebit, Athenienses agro-

rum vastatorum & violatorum crematorumque templorum vindictam bello à Persis exigent. Decrevit etiam ut sacerdotes in capita eorum exsecrarentur: qui cùm Medis pacis conditiones tentassent, aut societatem Græcorum in bello gerendo deseruissent. Mardonio XXII
iterum in Atticam irrumpente, rursus in Salaminam trajecerunt: Aristides autem Spartam missus, tarditatem & negligentiam eis exprobravit, qui rursus Athenas barbaro prodidissent, simulque petiit, ut salvis Græciæ partibus oppitulatum irent. Hæc ut audiverunt ephori, interdiu festum diem agendo ludum & socordiam præ se ferebant (agebantur enim Hyacinthia) noctu clam Atheniensibus quinque millia delectorum Spartanorum, quorum quivis septem secum helotas trahebat, emiserunt. Cùm denuo incusaret eos Aristides, atque ipsi ridentes hominem delirare & dormire dicerent: jam enim ad Oresteum exercitum esse contra peregrino (eo nomine Persas significabant) proficiscentem: alieno tempore eos ludere, ac pro hostibus amicos decipere Aristides respondit. Hæc narratio est Idomenei: quippe in Aristidis edicto non ipse legatus, sed Cimon, Xanthippus, & Myronides feruntur. Cæterùm ad eam pu- XXIII

De re apud Plateas gesta.

gnam Imperator electus Aristides, & cum octo armatis Atheniensium millibus ad Plateas profectus, ibi se Pausaniæ, qui dux universarum Græciæ copiarum erat, conjunxit: eodemq; reliquorum Græcorum confluebat multitudo. Erat barbarorũ exercitus ad Asopum fluvium in longitudinem porrectus, multitudinis hominum causa prope infinitam: impedimenta, & res quasque optimas muro quadrato munierant, cujus unumquodque latus in longum decem stadia habebat. Pausaniæ omnibusque in commune Græcis victoriam Tisamenus Eleus vaticinatus fuit, si vim repellerent, non ipsi priores hostem adorientur. Aristidi autem, cùm misisset Delphos, oraculum responderat, victoriam Atheniensium futuram, si Iovi, & Iunoni Cithæroniæ & Pani & Nymphis Sphargitididibus vota, remque sacram Heroibus, Androcrati, Leuconi, Pisandro, Damocrati, Hypsioni, Actæoni, Polyidoque fecissent: sique pugnam in sua terra fecissent, in campo Cereris Eleusiniæ & Proserpinæ. Hoc oraculum A- XXIV

Oraculum Aristidæ datum.

ristidem animi dubium incertumq; reddidit. Heroes enim isti, Platæensium erant autores: & antrum SphragitidumNympharum in uno Cithæronis vertice est solis occasui æstivo obversum: quo in antro fuisse aliquando oraculum, multosque ibi habitantium furore vaticino correptos fuisse, qui inde *Nympholepti* dicerentur, traditum est. Contra Cereris Eleusiniæ campus, quodque ita victoria Atheniensibus promittebatur, si in suo territorio depugnassent, rursus in Atticam revocari bellum videbatur. Eo tempore Platæensium dux Arimnestus, in somnis visus sibi est à Iove Servatore interrogari, quidnam Græci agere statuissent, eique se respondere: Domine, cras exercitum Eleusinem abducemus, ibique, ut præcipit oraculum Pythiæ, cum barbaris pugnabimus. Tum Iovem, in summo eos errore versari: etenim in agro Plataico esse ea, quorum mentionem Pythia

Insomnium Arimnesti.

XXV Pythia fecisset & inventuros ibi si quæsivissent. Quæ cùm eviden-
ter apparuissent Arimnesto, expergefactus, evestigio peritissimos
atque ætate provectissimos civium ad se vocavit, & re cum iis com-
municata, invenit prope Nysia sub Cithæronem fanum esse oppi-
do vetustum, Cereri Eleusiniæ & Proserpinæ sacrum. Statim igitur
Aristidem ad locum eum adduxit, qui erat ad pedestrem aciem in-
struendam aptissimus, & equitatui (quo prævalebat hostis) iniquus,
contra quem campi extrema & ad fanum accedentia radicibus mon-
tis Cithæronis muniebantur. Erat & ibidem in propinquo loco
sacellum Andocratis, densa arborum umbra septum. Ac ne quid
ex oraculo ad spem victoriæ videretur deesse, Platæenses autore A-
rimnesto statuerunt, ut limitibus, qui Plataicum ab Attico dirime-
bant agrum, sublatis suam regionem Atheniensibus tribuerent: ut
hi, quod oraculo jubebantur, pro salute Græciæ in propria terra
possent dimicare. Tanta hujus Platæensium liberalitatis fama exsti-
tit, ut Alexander quoque multis post annis jam Asiæ regno poti-
tus, cùm Platæas instaurasset, Olympico conventu per præconem e-
dixerit, urbem se Platæensibus propter eorum virtutē & magnani-
mitatem reddere, quod ii bello Medico Græcis agrum suum tradi-
XXVI dissent, iisq; operam suam summa alacritate navassent. Tegeatis au- *Aristidæ moderatio.*
tem de loco in acie cum Atheniensibus contendentibus, ac (quod
semper consuevissent, si Lacedæmonii dextrum cornu tenerent) si-
bi lævum cornu vindicantibus, cùm id Athenienses indignè ferrent,
Aristides progressus: Præsentis quidem, inquit, temporis ratio non
fert, ut de nobilitate & virtute cum Tegeatis disputemus. Vobis hoc
dicimus, ô Spartani, vosque reliqui Græci: locus in acie neque dat,
neque adimit virtutem. Proinde quemcunq; nobis locum adsigna-
veritis, eum ornare & tueri conabimur, ut ne quid prioribus nostris
indignum certaminibus committamus. Non enim ut cum sociis li-
tigaremus, sed pugnatum in hostes huc venimus: neque ut majo-
res nostros laudaremus, sed ut nos ipsos viros strenuos Græciæ ex-
hiberemus. Hoc enim præsens certamen ostendet, quantum Græcia
unicuilibet urbi, duci, privatoque debeat. Hoc cùm audissent consi-
liarii & duces belli, Athenienses probaverunt, alterumque iis cornu
XXVII tribuerunt. Erat tum incertus atq; periculosus Græciæ status, maxi-
meque Atheniensium res summo in discrimine versabantur. Quæ *Conspiratio in rempubl. ab eo oppressa.*
causa fuit nonnullis, qui magnis familiis nati, ac prædivites cùm
fuissent, ad paupertatem bello redacti, simul cum opibus omnem
suam in urbe potentiam & gloriam concidisse videbant, honoribus
& magistratibus ad alios delatis, ut facta coitione in domo quadam
Platæis, de evertenda populi potestate conspirationem inirent:
quod si is conatus frustra fuisset, de corrumpendis rebus, hostique
prodendis cogitarent. Cùm hæc in exercitu moverentur, jam-
que essent complures corrupti; Aristides, re intellecta, temporis
præsentis rationibus territus, statuit neque rem tantam omninò
negligere, neque totam aperire: incertus, quanta multitudo homi

num

num ejus flagitii conscia deprehenderetur, si inquirendi finis non
ex utilitate, sed justitia statueretur. De magno numero octo quos-
dam arripuit: quorum duo, quibus primis dica erat scripta & qui
sontes præ reliquis erant, ab exercitu aufugerunt, Æschines Lam-
priensis, & Agesias Acharnensis. Reliquos dimisit, in bonam spem
adductos; addiditque reliquis se, qui latere adhuc suum crimen
putarent, resipiscendi locum dare. id enim bellum tribunalis ac ju-
dicii loco ipsis futurum, in quo bonam patriæ operam navando cri-
mina diluerent. Post hæc Mardonius equitatu, quo maximè polle- XXV
bat, omni immisso Græcorũ vires periclitari statuit. At illi locis mu- III
nitis & saxosis in pede Cithæronis procurrente consederant. Soli
Megarenses, tria hominum millia, planioribus locis castra habe-
bant. Itaque equitatu in eos irruente, & undique locum oppugnan-
di nacto, cùm ægrè vim sustinerent, celeriter nuncium ad Pausa-
niam miserunt, ut auxilio sibi sustinendæ barbarorum multitudini
tantæ imparibus veniret orantes. Quæ non audiens modò Pausa-
nias, sed & videns jam castra Megarensium jaculorum & sagittarum
nube occultari, ipsosq; in arctum ordines contraxisse: quod ipse e-
quitatum hostilem gravis armaturæ phalange Spartanorum quo-
modo profligaret, non habebat, reliquis, quos secum habebat, Græ-
corum ducibus & centurionibus certamen id de virtute proposuit,
si qui eorum ultrò dimicare contra barbaros, & Megarensibus opi-
tulari vellent. Cunctantibus ibi cæteris, Aristides Atheniensium no- XXIX
mine negocio in se recepto, Olympiodorum tribunorum suorum
maximè impigrum misit, cum trecentis delectis militibus, quibus
Athenien. sium victoria. admixti erant sagittarii. Quos, cùm celeriter se armassent, citato-
que gressu accurrerent, conspicatus Masistius, qui equitatum bar-
baricum ducebat vir & robore mirabili, & mole pulcritudineq; cor-
poris eximius, obverso in eos equo impetum fecit. Resistentibus
his, & manum conferentibus, certamen ea vi commissum est, ut de
universo belli exitu periculum utrinque facere viderentur. Masi-
stium equus sagitta ictus effudit: neque is sub tanto pondere armo-
rum resurgere, neque tamen ab instantibus & ferientibus Athenien-
sibus confici potuit, non pectus modò & caput, sed artus etiam auro,
ære, ferroq; munitus: tandem, qua oculum galea conspiciendũ da-
bat, inferiori hastæ cuspide ictum quidam interfecit: reliqui Persæ
relicto cadavere fugerunt. Ejus victoriæ magnitudo nō multitudi-
ne cæsorum (fuit enim non magnus numerus) sed luctu barbarorum
à Græcis æstimata est: nam & se, & equos, & mulos Masistii causa
totonderunt, ejulatuque & fletu campum implerunt: quod eum vi-
rum, unico excepto Mardonio, virtute potentiaq; facilè principem
amisissent. Secundum hoc equestre prœlium, utrique aliquam- XXX
diu à pugna sibi temperarunt: utrisque enim aruspices, si alteris pu-
gnam cientibus sese defendissent, victoriam, sin ipsi hostem aggre-
derentur, cladem prædixerant. Tandem Mardonius, cùm & in pau-
cos dies commeatus superesset, & Græcorum subinde aliis se ad-
jungen-

jungentibus copiæ augerentur, moræ pertæſus, ſtatuit ſumma luce Aſopum tranſire, & hoſtes eximproviſo adoriri: eaque de re ducibus ſub veſperam mandaverat. Media circiter nocte eques placidè ad Græcorum caſtra acceſſit: cùmque ad excubias perveniſſet, Ariſtidem Athenienſem ad ſe venire juſſit: isque nihil moratus, ad- *Alexander rex Macedonum Ariſtidi conſilium Mardonii exponit.*
XXXI fuit. Tum ille: Alexander, inquit, ſum, Macedonum rex: maxima benevolentia erga vos impulſus mea, periculum adivi huc veniens, ut monerem vos, ne ſubita re territi deterius pugnaretis. Cras enim Mardonius pugnare vobiscum ſtatuit, non bona ſpe aut fiducia, ſed inopia rerum compulſus: quippe & ob ſacrificia adverſa, & oraculorum monitus aruſpices eum pugnare vetant, & exercitus mœrore multo terroreque tenetur. Sed neceſſe eſt ei aut fortunam prœlii experiri, aut deſidendo in caſtris extremam perpeti penuriam. Simul orabat Ariſtidem, ut ſolus hoc ſcire ac meminiſſe vellet, neque cum alio ullo communicaret. Ariſtides nullo ſe jure hæc clam Pauſania habere poſſe dicebat, quod penes eum ſumma imperii eſſet: reliquorum ante pugnam neminem cogniturum: Græcis verò victoriam adeptis, curaturum, ne cui Alexandri ſtudium & virtus eſſet obſcura. Hæc collocuti, Alexander re-
XXXII tro abiit. Ariſtides ad Pauſaniæ tentorium ivit, eique rem expoſuit: vocati inde reliqui duces, mandatumque uti militem in armis inſtructum haberent, futuram enim pugnam. Interim Pauſanias (ut Herodotus narrat) Ariſtidem rogavit, ut Athenienſes dextrũ aciei cornu occuparent, ac contra Medos ſtarent: ita facilius pugnaturos, cùm & ejus generis pugnæ periti jam eſſent, & priori victoria fiderent. ſibi lævam partem relinquerent, quà parte Græci Medum ſecuti prœlium inituri erant. At verò cæteri duces Athenienſium ingratum Pauſaniam, & importunũ dicere, qui reliquis ſuo cuiq; relicto loco, ipſos modo helotum inſtar transferret, & difficillimam prœlii partem traderet. Tum Ariſtides: iterũ eos toto cœlo errare, qui nuper de ſiniſtro cornu cum Tegeatis litigaſſent, prælatosq; ſe eſſe honori ſibi duxiſſent: nunc Lacedæmoniis ultrò dextrum cornu concedentibus, ac quodammodo principatũ deferentibus, neq; gloriam eam gratam haberent, neq; in lucro ponerent, non cum cognatis &
XXX ejusdẽ nationis, ſed barbaro & nato hoſte ſibi decertandũ. Moti hac
III oratione Athenienſes, libenter admodum locum cum Spartanis mutaverũt. Multa inde inter ipſos verba fieri, mutuo ſe cohortantium: neq; armis neq; animis inſtructos, quàm in Marathone fuiſſent melioribus hoſtes venire: ſed iisdẽ cum arcubus, & picturatis veſtibus auroq; tectis mollibus corporibus & effeminatis animis adeſſe. Sibi eadem arma eſſe, eadem corpora: auctam tamen victoriis audaciam: neque tantũ pro agro & urbe; ut Spartanis, ſed etiam pro Marathoniis & Salaminiis trophæis pugnandum, ne Miltiades illa potius aut fortuna, quam virtus Athenienſium erexiſſe videri poſſit. Dum ad hunc modũ de ordinum permutatione apud Græcos agitur, Thebani rem intellectam Mardonio perfugæ officio indicant. Itaq; ſtatim *Thebanorum proditio.*

illc,

ille, sive Atheniensium metu, sive cum Lacedæmoniis congrediendi studio, in dextro cornu Persas constituit, Græcis, quos habebat secum, adversus Athenienses collocatis. Ea mutatio quia palam fiebat, Pausanias quoq; regressus, dextrum cornu occupavit: tum Mardonius, ut initio ordinaverat, in lævum se cornu adversum Spartanis contulit; ad hūc modū ea dies sine prœlio extracta est. Commu- XXX
ni deinde consilio Græci statuerunt castra ab hoste in locū aquosum IV
removere; barbari enim equitatu, quo prævalebant, vicinas aquas conturbarant & corruperant. Nocte oborta, cùm duces ad locū castris destinatum ducerent, gravatè sequuta est multitudo, neq; uno agmine ire sustinuit, sed ut à prioribus castris decessum fuit, pleriq; ad urbem Platæas tendebant, ibique dissipati, & nullo ordine tabernacula facientes tumultuabantur. Lacedæmoniis etiam invitis contigit, ut soli à reliquis disjungerentur. Amompharetus enim, homo animosus, & in adeundis periculis audax, jampridem pugnæ cupiditate æstuans, dilationesque crebras & cunctationem indignè ferens, castrorum istam mutationem fugam utiq; esse affirmans, se statione sua cessurum negabat, sed ibi cum sua cohorte permansurum, Mardoniumque excepturum. Vt accessit Pausanias, hæcque se communi Græcorum calculo decreta agere dixit, magnum saxum Amompharetus sublatum ante pedes Pausaniæ projiciens: Hunc, inquit, ipse de pugna calculum fero, cæterorum timidis consiliis atque decretis valedicto. Pausanias, quid de præsenti re statueret, dubius, ad Athenienses jam abeuntes misit, expectarent orans, dum unà iret: ipse reliquum exercitum ad Platæas duxit, sperans Amompharetum quoque cum cæteris secuturum. Interim illuxit, & XXXV

Amomphareti pertinacia.

Mardonius quem Græci è castris discedentes non fefellerant, composito agmine in Lacedæmonios irrupit multo cum clamore & strepitu barbarorum: qui non ad prœlium, sed ad fugam facientes Græcos delendos se ire putarent. Quod quidem ne fieret, parvo stetit momento. Vt enim hostem irruere vidit Pausanias, itinere inhibito, unumquemque eo loco, quo in acie ordo eum vocabat, jussit consistere. Cæterum sive ira in Amompharetum, sive celeritate hostium perturbatus, signum dare pugnæ Græcis oblitus est: itaq; non confertim ii neque recta, sed sparsim & pauci simul ad auxilia accurrerunt. Cùm sacrificio facto non litaret, Lacedæmoniis mandavit, ut clypeis ante pedes depositis, quieti considerent, ipsumq; observarent, neque hostes repellerent. Cùm altera feriretur hostia jam equites irrumpebant, jamque & sagittæ emittebantur, & aliqui de Spartanis vulnerabantur. Callicrates quoque tum, quem in toto exercitu forma & magnitudine præstantissimum fuisse ferunt, ictus sagitta & moriens: Non mortem se suam dolere dixit (etenim domo in hoc venisse, ut pro Græcia moreretur) sed quod non usus manibus periret. Res erat misera, virorumque mirabilis conti- XXX
nentia: neque enim ab hostibus irruentibus se defendebant, sed in VI
ordinibus suis icti & strati, tamen sustinebant, à Deo & duce pugnæ signum

signum exspectantes. Traditum est à quibusdam, in Pausaniam
paulùm extra aciem sacrificantem, ac vota facientem Lydos ali-
quot impetum fecisse,& sacrificio destinatas res rapuisse atq; disje-
cisse: Pausaniam,& qui erant cum eo,quod essent inermes, baculis
eos & flagellis impediisse: ideoque hodie ad incursionis illius me-
moriam,pueros Spartæ apud arma verberari,& Lydorum pompam
duci.Pausanias præsenti rerum statu anxius,alias super alias aruspi-
ce mactante hostias, lacrymis perfuso vultu ad Iunonis fanū obver-
sus,Iunonem Cithæroniam,cæterosque,qui Plataicam terram obti-
nerent, Deos precatus est,ut si victoriam Græcis fata non darent, at
non inulti perirent,sed re ipsa barbaris ostenso, contra bonos viros
& pugnæ peritos sibi susceptam fuisse expeditionem. Hæc illo divos
flagitante simul & sacra addixerunt,& victoriam vates portendi in-
dicarunt,statimq; omnibus edictum est, ut in hostem se verterent. *Pugna Plataica.*
XXX Subitò tota phalanx unius animalis speciem præ se tulit vim paran-
VII tis,iraque horrentis: & barbaris cogitare subiit, cum viris usque ad
mortem pugnaturis rem sibi fore:itaque multas objicientes cetras,
sagittas in Lacedæmonios emiserunt. at illi stipato agmine clypeis
objectis in hostem invadere,cetras repellere,hastisq; in facies & pe-
ctora Persarum intentatis,multos dejicere. Neque illis ad pugnam
animi aut conatus deerat; nam & nudis manibus hastas arripientes
hostium,plerasq; frangebant: & cùm stingerentur gladii, impigrè
copidibus & acinacibus utebantur: ita diu Spartanorum vim susti-
nebant.Athenienses autem,cùm hactenus quieti Pausaniam præsto-
larentur, ut & magnum pugnantium clamorem exaudiverunt, &
nuncius(ut fertur)à Pausania missus rem exposuit, celeriter ad fe-
XXX rendum auxilium contenderunt.His per campum ad pugnā vaden-
VIII tibus Græci,qui à parte Medorum erant occurrunt.Quos ut vidit A-
ristides,longè progressus,testatus Græcorū deos, alta voce monuit,
abstinerent pugna, neque obstarent sibi pro Græciæ salute propu-
gnantibus auxilium laturo. Sed cùm frustra id esse, equos ad pu-
gnam instructos sensit,ita demum auxilii Spartanis ferendi consilio
abjecto,hos aggressus est. Erant hominum ad quinquaginta millia:
quorum pleriq; statim pedē retulerunt, cùm barbaros quoq; cessis-
se animadverterent: cum Thebanis præcipua & acrior pugna fuit,
quorum principes ac potentissimi cum Medis faciebant, multitudi-
nemq; non volentē quidem sed paucorum imperio subjectā trahe-
bant. Commisso ad hunc modum duplici prœlio,priores Lacedæ- *Mardonij*
monii Persas pulerunt,& Mardoniū Spartanus Arimnestus saxo ca- *interitus.*
put ictum occidit: quod ei ab oraculo Amphiarai erat prædictum.
Nam eo Lydum,ad Trophonii Carem miserat:& hunc Trophonius
Carico sermone allocutus fuerat.Lydus autem cùm in delubro Am-
phiarai obdormivisset,visus est sibi à famulo Dei quodam adsisten-
te juberi abire:& cùm nollet, lapidem sibi ab eo magnum in caput
XXX injectum.eoq; se ictu exanimatum. Persas fugientes Spartani intra
IX muros ligneos compulerunt. Paulò post Athenienses, Thebano-
rum

rum trecentis, qui facilè primi & illustrissimi erant, in ipso prœlio concisis, reliquos fundunt. Inde, cùm renunciatum esset barbarum intra muros conclusum haberi & oppugnari, Græcis salutem fuga quærendi permisso, ad muros properant: Lacedæmoniisque oppugnationem segniter admodum imperitèq; facientibus supervenientes, multa cum hostium cæde castris potiuntur. De trecentis barbarorum millibus quadraginta modò millia cum Artabazo fugerunt. Ex iis qui pro Græcia dimicaverunt, mille trecenti & sexaginta ceciderunt. Horum LII. Athenienses fuerunt omnes de Æantide tribu (ut ait Cleodemus) cujus præ omnibus præclara fuit pugna. Itaque Sphragitidibus Nymphis sacram rem victoriæ causa oraculo Pythiæ jussam fecerunt Æantidæ tribules, sumptu ex ærario publico suppeditato. Lacedæmonii occubuerunt XCI. Tegeatæ

Herodotus reprehenditur.

XVI. Quare miror ab Herodoto scriptum, harum trium urbium XL
cives tantùm cum barbaris congressos, de reliquis Græcis neminem: cùm & numerus eorum qui oppetierunt & monumenta communem fuisse eam Græcorum victoriam testentur. Neque verò si tres modo istæ urbes cæteris omnibus quiescentibus pugnassent, aram hoc, ut habetur, modo inscripsissent:

Hinc quondam Græci bellati fortiter aram,
Libertas patriæ cùm sua tuta stetit,
Et profligatis servata est Græcia Persis,
Munus Eleutherio constituere Iovi.

Pugnatum quarta Bœodromionis die, secundum Athenienses: secundum Bœotos, XXVII. Panemi: quam ad diem etiamnum Græcorum est Platæis concilium, Iovique sacrificant ob eam victoriam Platæenses, cui à libertate nomen est *Eleutherio*. Neque mirari eam in diebus annotandis inæqualitatem debes: quando nunc rebus astronomicis accuratius constitutis, alia tamen aliis mensium initia, alii sunt exitus. Porrò cùm neque victoriæ gloriam Athenienses LXI

Contentio de victoriæ gloria inter Græcos.

Lacedæmoniis concederent, neque trophæum eos erigere paterentur; parum abfuit quin res Græciæ intestinis armis perderentur: idq; accidisset, nisi Aristides collegas suos mulcendo instituendoq; Leocratem maximè & Myronidē, inhibuisset, utq; Græcis dijudicandam rem relinquerent, obtinuisset. Consultātibus Græcis, Theogito Megarensis neutri harū urbium, sed alii rei gestæ decus ac præmiū tribuendū censuit, nisi vellent bellum intestinum turbare. post hunc consurgens Cleocritus Corinthius, cùm id decus videretur suis vindicaturus (erat autem Corinthi secundum Spartam & Athenas summa dignitas) omnibus gratum & mirabilem de Platæensibus habuit

Platæensibus victoriæ præmia data.

sermonem: censuit enim contentionis tollendæ causa his præmium tribui debere, quos honorari neutri essent iniquè laturi. Id primus Aristides nomine Atheniensium concessit: mox & pro Lacedæmoniis Pausanias. Ita inita concordia Platæensibus de præda sunt LXII
exempta talenta XXC. de his templum ii Minervæ ædificaverunt, & simulacrum dedicarunt, picturisque ædem exornarunt, quæ in hunc

hunc usque diem vigent. Seorsim & Spartani, & Athenienses trophæum erexerunt. Cæterùm de sacrificio sciscitantibus respondit Pythius, ut Iovi Eleutherio aram statuerent: non prius autem sacris operarentur, quàm igni ea in regione exstincto (quod is esset à barbaris contaminatus) purum Delphis à communi foco accendissent. ergo principes Græcorum statim circumiverunt, omnesque quibus ignis esset, eum exstinguere jusserunt. At Euchidas Platæensis, cùm quàm fieri posset citissimè se ignem allaturum promisisset, Delphos accurrit: ibi lustrato aqua corpore, lauroque coronatus, ignem ab ara sumpsit, cursuque Platæas repetiit, eoque, confectis una die mille stadiis, ante obitum solis rediit: salutatis verò civibus, & igni tradito, statim concidit, paulóq; post expiravit. Hunc Platæenses sublatum in Eucliæ Dianæ templo sepelierunt, inscripto hoc trochaico tetrametro. *Euchidas ignem Delphis affert.*

Euchidas Delphos iit, reversus estq; una die.

Hanc Eucliam plerique & censent & nominant Dianam: alii Herculis & Myrtûs filiam, Myrto Menœtii filiam sororem Patrocli fuisse, virginem decessisse, eique & à Bœotis & à Locris honorem haberi: omnibus enim foris ara ejus est simulacrum, & ante nuptias ei cùm sponsæ tum sponsi sacrificassent. *Euclia.*

XLIII Post hæc omnibus in concionem Græcis convocatis, decretum Aristides fecit: ut quotannis Græcorum delecti ad spectaculum Platæas convenirent: ut Eleutheria quinquennale certamen haberetur: ut decem millia scutatorum, mille equitum, naves centum ad bellum contra barbaros Græcis perpetuò in promtu essent: ut Platæenses sacrosancti haberentur, quod ii pro Græcia sacrificarent. Hoc decreto confirmato, Platæenses receperunt, se Græcis, qui ibi occubuissent, singulis annis immolaturos: idque in hunc usque diem faciunt, eo modo. Decimasexta Mæmacterionis mensis (qui Alalcomenius est Bœotis) summo mane pompam ducunt, cui præit tubicen classicum canens, sequentibus myrti & coronarum plenis plaustris, ac nigro tauro, & liberis adolescentibus (neque enim cuiquam servo fas est, quicquam in eo ministerio attingere: quod illi pro libertate oppetiissent) qui vini & lactis libationes in amphoris, oleique & unguenti urnas gestarent. Postremò Platæensium prætor, cui cætero tempore neque ferrum tangere, neque nisi albam vestem induere licet, punicea amictus tunica, sumtaque de archivo hydria, per mediam urbem tenens gladium ad sepulchra proficiscitur: tum hausta de fonte aqua, ipse columnas abluit, unguentoque linit: inde tauro in rogum ingulato, votisque ad Iovem & Mercurium terrestrem factis, bonos viros pro Græci mortuos ad cœnam & sanguinem fusum vocat. porrò crateram vino impletam effundens, propinare se ait viris pro libertate Græciæ mortem passis. Hunc morem adhuc servant Platæenses. *Eleutheria.* *Sacrificium Plataicum.*

XLIV Reversos in urbem Athenienses cùm videret Aristides cupidos popularis in republica status restituendi: simul & dignum ob virtutem populum existimans, cujus ratio haberetur, & animadvertens armis jam va- *Democratiam sancit Aristides.*

lentibus, & ob victorias partas altos ducentibus ſpiritus vi reſiſti
non poſſe: decretum fecit, quo adminiſtrationem reipublicæ omni-
bus communem: magiſtratuſque ex omnibus creari Athenienſibus
Themiſtoclis conſilium repudiatur.
ſcivit. Themiſtocles apud populum dixerat, conſilium ſe arcanum,
civitati utile atque ſalutare animo agitare. juſſus eſt id ſoli Ariſtidæ
detegere, ejuſque judicium adhibere. Oſtendit Ariſtidi, cogitare ſe
de navalibus Græcorum incendendis: ita ſummam in omnes poten-
tiam Athenienſibus fore. Ariſtides ad populum progreſſus, neque
utilius quicquam, neque injuſtius Themiſtoclis conſilio eſſe pro-
nunciavit: ergo juſſus eſt id deponere Themiſtocles. Tantum eo
tempore juſtitiæ ſtudium populo, tanta tamque conſtans Ariſtidi in
Spartanis principatus ademptus.
populum fides erat. Deinde ad bellum una cum Cimone miſſus, XLV
cùm Pauſaniam & reliquos Spartanorum duces moleſtos ſociis &
difficiles eſſe animadverteret: ipſe humaniter & placidè converſan-
do, Cimonemque in obeundis imperii facilem eis, & popularem
reddendo, occultè Lacedæmoniis principatum non armis, non navi-
Pauſaniæ flagitia.
bus, non equis, ſed æquitate & prudentia civili abſtulit. Athenien-
ſes enim jam ante propter Ariſtidis juſtitiam, & Cimonis æquitatem
caros Græcis, deſiderabiliores etiam Pauſaniæ avaritia & importu-
nitas fecit: qui cum principibus ſociorum iracundè ſemper & aſpe-
rè loquebatur, multitudinem verberibus multabat, aut ferrea impo-
ſita aliquem anchora ſtare per totum diem cogebat: neq; verò ſtra-
men, herbam, aut à fonte aquam petere ante Lacedæmonios cui-
quam licebat, ſed famuli flagellis arcebant, ſi quis acceſſiſſet. De his
cùm aliquando incuſare, & monere eum Ariſtides vellet: contracto
vultu ſibi non vacare reſpondit, neque audivit. Exinde claſſium XLVI
præfecti & duces Græcorum, Chii maximè & Samii, & Lesbii, Ari-
ſtidi perſuaſerunt. ut in ſe principatum reciperet, confœderatoſque
Græcos ſibi adſumeret, qui jamdudum à Spartanis ad Athenienſes
tranſire cuperent. Reſpondit, neceſſarium eſſe quod petant, & ju-
ſtum, idq; facilè apparere: fidem tamen fieri aliquo facinore opor-
Defectio ſociorum ab eo.
tere, quod à mutatione animorum in poſterum multitudinem re-
traheret. Ea propter Vliades Samius, & Artagoras Chius facta con-
ſpiratione in triremem Pauſaniæ apud Byzantium ante alias prove-
ctam impetum ab utraque parte fecerunt. Is ut ſurrexit, eoſq; vidit,
iracundè minatus eſt oſtenſurum ſe eis, non in navim Pauſaniæ, ſed
ipſorum patrias hunc impetum verſurum. Illi abire hominem juſſe-
runt, ac fortunæ, quæ ei Plataico adfuiſſe certamine, gratiam habe-
Lacedæmoniorum magnanimitas.
re: hujus enim verecundia Græcos teneri, ne dignam ipſi factis pœ-
nam irrogarent. Denique ab eo ad Athenienſes defecerunt. Admira-
tionem meretur Lacedæmoniorum magnanimitas, quæ tunc appa-
ruit. Vt enim magnitudine potentiæ corruptos ſuos magiſtratus
ſenſerunt, ultrò principatu ceſſerunt, duceſq; ad bellum mittere de-
ſierunt: quod temperantes, & morum patriorum obverſantes habe-
re cives, quàm principes eſſe totius Græciæ mallent. At Græci, qui
ſub imperio etiam Lacedæmoniorum tributum ad ſumptus belli
pepen-

pependerant, tum cupientes singulis urbibus quantum par esset imponi, Aristidem ab Atheniensibus petierunt, qui agros & reditus inspiceret, ac proinde unicuique urbi pro ejus facultatibus pensio-
XL nem indiceret. Aristides tantum nactus potentiæ, ac quodammo- *Aristides*
VII do universa Græcia omnes suas ei res committente, pauper cùm ab- *pensionem*
iisset domo, pauperior rediit: non candidè modò & justè, sed & ami- *Græcis con-*
cè omnibus convenienter pecuniæ collatione statuta. Nam ut pri- *stituit.*
sci Saturnium sæculum sic Atheniensium socii tributum ab Aristide impositum, fœlicitatem quandam Græciæ nominando celebrabant: maximè cum id multo post tempore duplum atque inde triplum exigeretur. Aristidis summa erat talentorũ circiter CCCCLX. Hinc ferè trientem Pericles addidit; siquidem Thucydides ait, Atheniensibus initio belli à sociis talenta rediisse sexcenta. Mortuo Pericle, summa ab iis, qui populum concionibus regebant, ad mille & trecenta talenta est adducta: non tam bello ob durationem & varios casus tantos sumtus postulante, quàm populo ab iis ad divisiones pecuniarum, theorica, & simulacrorum ac templorum fabricationes exigendas illecto. Fertur Themistocles Aristidem, cujus magnum nomen & mirabilis in tributo constituendo fama erat, subsan- *Aristidis &*
nasse: Non viri eam laudem dicens, sed sacci esse aurum custodien- *Themistoclis*
tis: nequicquam liberam Aristidis notationem rependens. Etenim *inter se di-*
hic dicenti aliquando Themistocli, summam se ducis eam virtutem *cteria.*
censere, ut is cognita atque prævisa hostium habeat consilia: necessarium quidem hoc esse responderat, verè autem pulchrum & duce
XL dignum, ut continentes habeat manus. Græcos Aristides ut in res
VIII Atheniensiũ jurarent, adegit, & ipse vicissim jurejurando se obstrinxit: projectos inter jurãdum in mare ferreis massis. Post cùm Atheniensiũ res id postulare viderentur, ut majori in eos uterentur imperio, jussit illos in seipsum verso perjurii piaculo, rebus ita ut expediret uti. Omninò autem Theophrastus eum ait justitiam in suis reb. & adversus cives strictè observasse, in rebus autem publicis multa egisse, ut patriæ commodis inserviret, quæ videbat multis injustè factis opus habere. Nam & præter fœdus pecuniam cùm statuisset Athenas Delphis deportare, Samiis ea de re referẽtibus, injustũ quidem esse hoc, veruntamen utile dixit. Deniq; cùm effecisset, ut Athenæ tantum hominum multitudini imperarent, ipse pauper perman- *Paupertas*
sit: ita quidem, ut perpetuò non minoris paupertatis, quã trophæo- *Aristidis.*
XL rum gloriam faceret: quod vel hinc manifestum est. Callias facifer,
IX generis propinquitate Aristidem attingebat. Hunc cùm rei capitalis *Callias accu-*
postulassent, & moderatè de iis, quorum eum reum fecerant, crimi- *satus.*
nibus accusassent inimici, alienũ à causa sermonẽ hujusmodi ad judices habuerũt: Aristidem Lysimachi filium nostis, qui apud Græcos est in admiratione. Quomodo rẽ ejus familiarẽ existimatis habere, cũ tali amictũ lacerna in publicũ prodire videatis? nonne simile veri est, qui in propatulo alget, eum domi quoq; esurire, aliisque rebus necessariis egere? Atqui hunc Callias Atheniensiũ ditissimus, consobri-

brinum suum cum uxore & liberis inopem negligit, sæpe ejus usus opera, ac sæpe potentiæ ejus apud vos fructum expertus. Ibi Callias, cùm videret id maximè conturbasse judices, & indignationem contra se movisse, Aristidem vocavit, petiitque ut apud judices profiteretur, sæpe à Callia sibi multa oblata, oratum etiam ut acciperet, se repudiasse, addito sibi potius ob paupertatem, quàm Calliæ ob divitias animum tollendum. nam multos esse, qui divitiis male aut bene uterentur: qui paupertatem fortiter ferant, non temere inveniri: eam verò ab iis dedecus putari, qui inviti pauperes sint. De his cùm secundum Calliam testimonium dixisset Aristides, nemo auditorum non ita discessit, ut Aristidis paupertatem, quam Calliæ divitias, sibi obtingere mallet. Hæc ita ab Æschine Socratico sunt literis mandata. Plato quidem inter tam multos, qui magni viri L & memorabiles Athenis habebantur, solum Aristidem dignum mentione pronunciat, quippe Themistoclem, Cimonem, ac Periclem porticibus, pecunia, & multis frivolis rebus Athenas implevisse: istum in Republica tractanda unam virtutem sibi propositam habuisse sentiens. Magna verò bonitatis signa Aristides erga Themistoclem exhibuit. Quem enim in Republica perpetuum habuerat inimicum, cujusque opera ostracismum passus erat; ejus eadem in causa apud populum laborantis, ansamque sui premendi præbentis, omnium injuriarum oblitus est: cúmque Alcmæo, Cimon, & multi alii Themistoclem urgerent & accusarent: solus ipse neque egit quicquam contra eum, neque dixit: neque calamitate inimici fruendum magis sibi censuit, quàm ante rebus utenti prosperis invidisset. Mortuum Aristidem alii in Ponto perhibent, cùm eo ne- LI gociorum publicorum causa navigasset: Alii Athenis, magno natu, & in honore admiratione que civium habitum. Craterus Macedo de obitu ejus hæc tradidit. Post multatum exsulio Themistoclem, libidine elatum populum, calumniatorum excitasse turbam, qui potentissimos & optimos viros reos facerent, eosque multitudinis rebus secundis & potentia superbientis invidiæ vexandos objicerent. Inter hos Aristidem quoque Diphanto Amphitropensi accusante, quasi in pensione exigenda ab Ionibus pecunia se esset passus corrumpi, damnatum fuisse minis quinquaginta: quibus cùm non esset solvendo, abnavigasse, & circa Ioniam fato concessisse. De his Craterus neque scriptum aliquod documentum, neque judicium, neq; decretum affert: solitus alioquin haud indiligenter ea apponere, citatis etiam auctoribus. At reliqui ferè omnes, quotquot populi in LII duces peccata literis mandarunt, ii exsulium Themistoclis, Miltiadis vincula, multam Periclis, Pachetis, (qui in Curia ut damnatus est, ante tribunal manus sibi attulit) mortem, multaque id generis alia colligunt & celebrant: sed Aristidis ex ostracismo relato, nullius præterea hujusmodi condemnationis meminerunt. Quin & sepulchrum ejus in Phalero ostenditur, quod ei à civitate fertur factum, cùm ne sumtus quidem ad sepulturam moriens reliquisset. Hoc

Platonis de Aristida iudicium.

Æquanimitas Aristidæ.

Mors.

Hoc quoque narrant, filias ejus è Prytaneo sponsis traditas, publicè nuptias civitate paciscente, dotisque nomine utrique tria drachmarum millia decernente. Lysimacho etiam filio ejus minas argenti centum, totidemque telluris consitæ jugera populus dedit. & quaternas in singulos dies drachmas: lata in hanc rem ab Alcibiade rogatione, Polycritæ etiam, à Lysimacho relictæ filiæ Callisthenes refert alimenta perinde ut iis qui Olympia vicissent, populum decre-

Atheniensium gratitudo in defunctum.

LIII visse. Demetrius Phalereus, Hieronymus Rhodius, Aristoxenus Musicus, & Aristoteles (si quidem liber de ingenuitate inter ejus genuinos libros haberi debet) narrant, Myrtonem filia Aristidis natam, Socratis sapientis uxorem fuisse: qui cùm aliam haberet in matrimonio, viduam eam & egenam susceperit. Contra hos satis est à Panætio dictum in iis, quæ de Socrate scripsit. Demetrius idem in Socrate meminisse se ait Lysimachi, filia Aristidis nati admodum pauperis, qui tabella quadam insomniorum significatione continente fretus, ad Iaccheum sedens sese aluerit. Ipse Demetrius rogationem tulit, ut matri ejus & materteræ doni nomine populus in singulos dies tres obolos daret, idemque leges ferens decrevit, ut utrique drachma quotidie penderetur. Neque mirum est, eam horum qui in urbe essent curam fuisse populo: quando filiam filiæ Aristogitonis in Lemno abjectè vivere carentem marito ob pauperiem audientes, Athenas traduxerunt, honestoque natum loco ei maritum dantes, dotis nomine agrum, qui est in Potamo, addiderunt. Cujus benignitatis humanitatisque cùm nostro etiam tempore civitas ea multa proferat exempla, meritò in admiratione est atque suspicitur.

Liberalitas Atheniensium.

IN ARISTIDAM, INTERPRETIS Annotationes.

Aristides æqualis fuit Themistoclis, Plataica præsertim pugna, & translato secundum eam à Spartanis ad Athenienses imperio nobilis. Quadriennio propè post ejectum Athenis Themistoclem decessit. auctor Aemilius Probus.

Cap. I. Magistratum, qui Eponimus appellatur.) τὴν ἐπώνυμον ἀρχήν. *Interpres,* Magistratum illum insignem. *Quem? Apud Athenienses novem fuerunt antiquitus in magistratu collegæ, prætores fortasse dixeris Latinè, quorum unus sorte ad id lectus, publicis literis & actis inscribebatur, quemadmodum apud Romanos Consules, Latios signabant nomine fastos. Id quod sic habere, paulò infra in hoc libro Plutarchus ostendit, ubi disputatur, quando Eponymus fuerit Aristides. Horum* ἐννέα ἀρχόντων *fit etiam supra mentio in Vita Pelopidæ, & in lege, quam recitat Aeschines* κατὰ τιμάρχου. ἐάν τις Ἀθηναίων ἑταιρήσῃ, μὴ ἐξέστω αὐτῷ τῶν ἐννέα ἀρχόντων γενέσθαι. *Cætera ferè Pausanias, cui plus, quàm ulli grammaticorum tribuo fidei. qui volet, legat quæ Suidas & Harpocration habent.*

Eponymus.

Cap. 2. Cyclicos pueros.) *Ita apparet dictos fuisse chorum, qui dithyrambos caneret, Vide Suidam.*

Cap. 3. In fœnore positas.) τοκιζομένας. *alibi hanc vocem (quod sciam) non legi. Si quis fœnore partas apud Critonem forte, quæ tantum fœnus exhiberet, deposita autumet, nihil pugnabo. Sed verius esse arbitrer, ac Socratis opibus convenientius, quod posui: alias de ὑπὸ præpositione, cujus vim alibi docui variam esse, ita ut pro ἀπὸ etiam sumatur, nulla erat lis futura.*

Cap. 5. Themistocles sodalitio.) εἰς ἑταιρείαν ἐμβαλὼν ἑαυτόν. *Sic vocat* amicorum & sociorum ejus quasi factionem, facilitatem. *Barbarus valdè ineptè, sed & pleraque incommodè verterat. Quid esset ἑταιρεία, etiam apud Lysandrum indicavimus.*

Ibid. In barathrum.) βάραθρον, *quasi foveam si diceres. malui tamen Græcam vocem relinquere. Carcer fuit, aut fovea verius, in Attica, in quam solebant sontes conjici, tanquam in puteum aliquem, & ibi perdi. Vide Suidam, Harpocrationem & Comment. Aristoph. Pluto, ad versum,*

σὸν κοινῇ ὑπολοιπόν σοι τὸ βάραθρον γίνεται. *Infra in Marcio. de Iugurtha in carcerem conjecto, noster eodem est usus vocabulo. Et quidem extat fragmentum Diodori Siculi lib. 31. in quo ea est carceris descriptio, quæ optimè his congruit quæ de barathro Græci habent. Cæterùm versus Aeschyli de Amphiarao exstant in tragœdia quæ inscribitur* Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας: *habent autem absolutam boni viri descriptionem.*

Cap. 9. Facifer quod sacerdotum genus.) δᾳδοῦχος *is est, qui sacris solennibus facem gereret, qui erat honor magnus, & sacerdotium nimirum. Nam & Pausanias pro magna fœlicitate refert, quod in progenie Leontis ad quartum usque gradum ea dignitas permansisset: in Atticis. Interpres* antistitem *vertit, minus rectè,* στρόφιον *autem* tæniam *converti potius quàm* Zonam, *quia capitis, non pectoris ornatum notari, satis apparet. & ex Suida potest intelligi, me rectè sentire. ex eodem etiam confirmari possunt, quæ de* daducho *sunt dicta. Calliæ porrò facinus apud eundem haud paulò aliter in* Λακκόπλουτος *refertur: ex alio quodam auctore.*

Cap. 11. Poliorcetæ.) *ut Demetrius Antigoni F. reliqua Ptolemæorum & Seleucorum cognomina. Aquila Pyrrhus à suis est cognominatus. Plutarchus in Vita ejus.*

Cap. 14. Contra quam Achilles.) *Qui injuria contumeliosè ab Agamemnone affectus, nihil aliud in votis habuit, quàm ut prœliis se abstinentis sui desiderium Græcos gravibus circumventos calamitatibus incesseret. Iliad. α.*

Cap. 22. Ad Oresteum.) *Arbitror oppidum Arcadiæ intelligi: de quo Pausanias Arcadicis, & Euripides extremo Oresta. Porrò autem hostes suos Spartani* ξένους, hospites *seu* peregrinos, *ita* ὑποκορίζόμενοι *vocabant, lenitate verbi tristiciam rei mitigante: quomodo Tullius ait, apud Latinos* hostem *dici eum qui esset* perduellis: *antiquitus enim* hostem *eundem fuisse atque* peregrinum. 1. *Offic. Eadem sunt apud Herodotum lib. ult. Post:*

Cap.

Cap. 23. Sphragitidibus.) *σφραγιτιδι. Sic & Pausanias Bœoticis 226. Nam in fine Sympos. x. nostri male legitur* Ἐπάγιτ.

Cap. 33. Pro agro & urbe, ut Spartanis) ὡς ἐκείνοις, *est in Græco libro. Barbarus,* ut majores nostri, *vertit quod minimè probo: cùm inter hanc & Marathoniam pugnam non plures tredecim anni intercesserint, ut ex historiæ ratione apparet. itaq; illud* ἐκείνοις *malui ad Lacedæmonios referre, qui in partem gloriæ Salaminiæ & Marathoniæ non veniebant. nam ad Persas referre non video quàm commodé possem. Locus, qui ex Herodoto paulò ante citatur, est in* Calliopa.

Cap. 37. Itaque multas objicientes cetras.) πολλὰ προθέμενοι τῶν γέῤῥων. γέῤῥα, τὰ, cratem vimineam *significat, seu (ut Cæsar vocat)* vineam, *ut apud Polybium lib 8. Arrianum lib. 1. id huc non pertinet, ut neq;* tegminis *significatio, de qua Harpocratio & Suidas.* τὸ γέῤῥον *autem, vox est multa significans, præcipué autem* parmam corio inductam: *quomodo cùm alij, tum Arrianus lib. 4.* ἀναβάσ. ἀλεξάνδ. *utitur:* εἰς ἣ δὴ διὰ τοῦ γέῤῥου καὶ τοῦ θώρακος διαμπὰξ πληγείς *Plut. in Aemilij de Perseo triumpho, invecta ait inter cætera arma, etiam* θρᾴκια γέῤῥα. *Lucianus Anacharside,* καὶ γέῤῥον ἐν τῇ ἀριστερᾷ. *Eustath. in Dionysium ait* quadrangulum esse scutum, non rectangulum, sed rhombi figuræ contentum. Pilum *autem seu* missile telum *etiam significare constat: & in Antonio sic auctor noster utitur, in Astiacæ pugnæ descriptione. Hîc priorem notionem, ut loco huic congruam, posui. interpres dissimulavit.* De copidibus *dixi in Camillo.* τοῖς ἀκινάκαις *non puto rectè legi, sed* τοῖς, *ut alias: sicut & Latini. Horat. alijque.* γέῤῥον.

Cap. 40. Hanc quondam Græci.) *In meo codice hoc epigramma mutilatum est. Nam & primus versus depravatus, & pendameter ei subjectus deest. Sed restituendum est ex libro nostri de malignitate Herodoti extremo. Paulo post* μυῤῥινίδην *legi, &* προγείτων. *cur ita, non est obscurum.*

Cap. 42. Mille stadiis.) χιλίοις σταδίοις. *Milliaria Germanica minimum triginta. At Platæis Delphos usq; milliaria Germanica minimum* XXV. *sunt. una ergo die* L. *milliaria talia iste Euchidas confecit, quod credet, cui libebit. Cicer. pro Sex. Roscio:* Decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum cisiis pervolavit. *Hæc sunt* Germanica XIV. *Incredibilis celeritas, & pernicior Ladæ pedibus uterq;, alter pedes, alter vector. Ego quod statuam non habeo, nisi ut Euchidam volasse scilicet aquilinis alis dicam: & Ciceronem hyperbola usum, sed neutrum possim tueri. de tam minutis stadiis atq; passibus, quibus probabilitatem his narrationibus aliquam conciliem, nihil dum habeo certi.*

Cap. 43. Sanguinem fusum vocat.) *Interpres* γενικῶς inferias. *dixit. in Græco autem non* αἱμοκουρίας, *sed* αἱμακουρίας, *legendum. quomodo Pindarus* ᾄδει ὀλυμπ. α. *& ipsius Scholiastes & Varinus habent. Vox est & Dorica & Bœotica. nam Bœoti Doricam fere habebant dialecton: quod ostendere exemplis possemus, si locus ferret.*

Est autem αἱμακουρία quasi αἱματοκουρία, ut αἱμοβαφὴς quasi αἱματοβαφὴς, & alia id genus, ut Eustathius in Odyss. v. 348 annotavit.

Cap. 46. Plato quidem.) *Videtur mihi ad ea potissimum respicere, quæ in fine propè Gorgiæ, & in Menone de Aristida Plato pronunciat.*

PLVTARCHI CATO MAIOR, GVILIELMO Xylandro, Augustano, interprete.

Patria & maiores.

MArcum Tusculi natum, & antequam militiam aut rempublicam attingeret, vixisse in prædiis paternis apud Sabinos, tradunt. I Etsi verò majores ejus planè obscuri viderentur, ipse tamen Marcum patrem suum, ut bonum & re militari clarum virum, laudat: proavumque suum Catonem sæpe virtutis præmia meruisse, ac pro quinque equis bellatoribus, quos in prœliis amisisset, precium à populo accepisse dicit. Et quia Romani eos, qui obscuris orti majoribus per seipsos innotescere cœpissent, *novos homines* vocare solebant: se novum esse quod ad magistratus & gloriam consequendam attineret, præclaris autem avorum factis & virtutibus antiquissimum asserebat. Cognomen ei ab initio non *Cato*, sed *Priscus* fuit: Cato postea temporis ob peritiam rerum est appellatus. Facie fuit subrufa, & cæsia: quod epigrammate quidam acerbè de eo notavit:

Novus homo.

Rufus, mordaces solitusq; illidere dentes
Omnibus, & glaucus Porcius ut periit:
Ipsa timens sævæ rabiem Proserpina linguæ,
Vllum ei apud manes noluit esse locum.

Habitum corporis & ad robur, & ad sanitatem probe constitutum II opere faciendo, victu frugali, laboribusque militaribus in quibus erat enutritus, effecerat. Vim dicendi (nam orationem tanquam alterum corpus esse judicabat, & facundiam in numero esse rerum honestarum, non modò instrumentum utile, ac cujus usus necessarius esset ei, qui nō obscuro loco aut per ocium vitam exigere statuisset) assiduò reos in pagis & oppidis vicinis defendendo sibi paravit: qua in re primum certamina alacriter subire, deinde causas bene orare judicatus est: postremò suam operam requirentibus, eam morum gravitatem, animique magnitudinem ostendit, quæ ad magna negocia, principisque in republica munus obeundum apta esset. Nam non modò ad dicendas causas integer, nullisque acceptis præmiis accedebat: sed ne gloriam quidem ea re sibi potissimum quærere videbatur. Cæterùm gloriæ militia partæ ita fuit cupidus ab ineunte ætate, ut adversis vulneribus plenum corpus habuerit. III Prima stipendia (ut ipse scribit) annos natus septendecim meruit: quo tempore Annibal, successu rerum secundo usus, Italiam incendiis vastabat. In pugna manu promtus, fixo gradu, vultu ferociam indicante minis & asperitate adversum hostes uti solebat: rectè & cogitans hoc, & docens, ista non minorem sæpe quàm gladios terrorem hosti incu-

Catonis facundia qualis.

Militia eius.

incutere. In itineribus ipse arma sua ferebat, lixa uno comitante, qui cibaria portaret: neque unquam huic prandium cœnamve apponenti succensuisse fertur sed sæpenumero ipse cùm esset militiæ laboribus defunctus, eum in adornandis iis adjuvisse. Aquam militiæ bibebat, nisi si forte ardentissima siti correptus acetum posceret, aut
IV viribus deficientibus, paululum vini sumeret. Haud procul prædiis ejus Manii Curii, ejus qui ter triumphavit, tugurium erat. Ad hoc continenter accedebat, locique ipsius angustiam & habitationis vilitatem contemplatus, de viro isto cogitare solebat, quod is Romanorum maximus, subactis gentibus bellicosissimis, ejectoq; Italia Pyrrho, ipse post tres triumphos eum agrum fodisset, idque tugurium inhabitasset: ibique eidem Curio ad focum sedenti & rapa elixanti Samnitum legati cùm advenissent, aurumque multum obtulissent, eos hoc cum responso dimisisset, quod auro nihil opus esse ei diceret, qui hac cœna esset contentus: se quidem aurum habentes vincere, quàm possidere aurum malle. His ita secum consideratis Cato abibat, ac proinde in suam domum, prædia, famulos, & victus rationem inspiciens: laborem sibi intendebat, luxumque o-
V mnem amputabat. Quo tempore Fabius Maximus Tarentum recepit, Cato juvenis admodum sub eo stipendia faciebat. Ibi hospitio cujusdam Nearchi Pythagorici usus, ad philosophiam eam animum applicuit. A quo cùm eadem, quæ Plato etiam docuit, percepisset: voluptatem maximam esse malorum escam: id primum animo hominis incommodi accidisse, quod esset corpori inclusus, purgari tamen animum, solvique earum cogitationum auxilio, quæ maximè eum à corporis affectionibus abducerent atque separarent: frugalitatis atque continentiæ amorem inde auxit. Alioquin serò Græcas attigisse disciplinas perhibetur, sumtisque, cùm esset jam magno admodum natu, in manus libris Græcorum, ad dicendi artem nonnihil Thucydidis, plus Demosthenis scriptis adjutus fuisse. Sanè opera ipsius & doctrina Græca & historiis mediocriter sunt exornata: multa etiam scitè dicta sententiasque de Græcis ad verbum
VI traductas inseruit. Erat inter Romanos Valerius Flaccus ea tempestate, nobilitate generis & potentia præcipuus, vir & cognoscere virtutem enascentem callidus, & ad enutriendum eam, adque honorem provehendum propensus. Is prædia villę Catonis contigua cùm haberet, ac de laboribus ejus atque vita ex famulis percepisset (mane hominem ad forum ire illi referebant, reisque patrocinari, inde ad rus reversum, hyeme injecta humeris exomide, æstate nudum opus facere, deinde cum servis sedentem eodem pane, eodemque vino frui; commemorabant & reliquis in rebus magnam ejus frugalitatem atque mediocritatem, nec non & dicta quædam ejus scita, hęc omnia non sine admiratione cùm audivisset Flaccus, vocari ad cœnam eum jussit: atque exinde usus ipso familiariter, moresque placidos & urbanos conspicatus, qui, veluti planta, cultu & loco idoneo opus haberent, auctor Catoni fuit, persuasitque ut rempublicam

M. Curij admirator Cato.

Nearchum philosophum Cato audit.

Græcas litteras sero attingit.

Valerius Flaccus Catonem Romam pertrahit.

Magistratus quos Cato gesserit.

Romanam attingeret. Postquàm Cato in urbem venit, statim & VII
ipse defendendis reis multos sui admiratores amicosque invenit:
Valerioque multum illi honoris & potentiæ adjiciente, primùm tri-
bunus militum, post quæstor factus est. Ab eo illustris jam factus,
ipsi Valerio in summis magistratibus, consulatu & censura, collega
datus est. De senioribus civibus Fabio Maximo se conjunxit, non
tam respectu summæ ejus viri gloriæ atque potentiæ, quàm quod
mores ejus vitamque pulcherrimum sibi ad imitandum exemplum

Cato Fabij sectator Scipioni adversarur.

proposuisset. Itaque Scipioni magno illi, qui tum juvenis Fabii po-
tentiæ invidia (ut putabatur) adductus, se opponebat, adversari non
est veritus. Etenim quæstor cum eo ad bellum Africanum missus, ut
eum, consueto luxu uti vidit, pecuniamque in milites effusè elargi-
ri, liberè reprehendit: non sumtibus factis potissimum se moveri di-
cens, sed quod abundantia rerum milites ad voluptatem & luxu-
riam converterentur: itaque frugalitas antiqua perderetur. Cui cùm
respondisset Scipio, se, qui plenis ad bellum iret velis, nihil tam ac-
curato quæstore indigere (neque enim pecuniarum, sed rerum ge-
starum rationem populo sibi reddendam fore) è Sicilia discessit Ca-
to, atque in senatu cum Fabio de Scipione questus, eum prodigere
immensam pecuniam, & quasi non ad bellum, sed ad ludos missus
fuisset, adolescentum more in palæstris & theatris versari claman-
do, id consecutus est, ut tribb. plebis mitterentur, qui Scipionem, si
quidem vera ista crimina invenirentur, Romam adducerent. Ve- VIII
runtamen Scipio cùm in ipso belli apparatu victoriam premonstras-
set, appareretq; eum in ocio amicis jucundum, nihil tamen ob eam
humanitatem & liberalitatem feriarum & magnarum rerum negli-
gere: ad gerendum in Africa bellum solvit. Interim Cato, etsi vim in
dicendo eam acquirebat, ut Demosthenes Romanus à multis dice-
retur: tamen vita sua majorem sibi paravit existimationem atque

Eius existimatio & temperantia.

gloriam. Certatim enim jam tunc eloquentiæ studium à juvenibus
colebatur. qui verò majorum exemplo laborare suis manibus, cœ-
na simplici, & prandio citra ignem parato, vili veste, & vulgari habi-
tatione contentus esse sustineret, & qui majoris esse virtutis putaret,
res supervacaneas non requirere, quam easdem possidere; is verò
inventu rarus erat. Quippe jam tum respub. ob molem suam, pri-
stinam integritatem servabat: sed ut multa bona, multos homines
suam sub ditionem acceperat, ita varios mores miscebat, omnisque
generis rationes vivendi mirabatur. ut meritò in admiratione habi-
tus sit Cato. Cùm enim alii laboribus frangi se, & voluptatibus IX
emolliri paterentur, solus ille ab utroque invictus, non eo tempore
tantum, quo juvenis & gloriæ appetens erat, sed senex etiam jam at-
que canus consulatu gesto, actoque triumpho permansit: atq; instar
athletæ præmium victoriæ consecuti exercitationi constanter insi-
stens, eandem usque ad finem vitæ æqualitatem pertulit. Ipse de se
testatur, nunquam se vestem centum denariis preciosiorem tulisse,
in pretura & consulatu eodem cum operariis vino usum, obsonatum
ad cœ-

ad cœnam de foro triginta aſſibus, idque ſe civitatis cauſa feciſſe, ut
corpori vires ad bellica officia ſufficerent: veſtem ſtragulam Babylo-
niam picturatam cùm ex hereditate accepiſſet, ſtatim vendidiſſe, do-
miciliorum ejus nullum fuiſſe incruſtatum, nullum ſervum carius
mille quingentis denariis emiſſe. quod non delicatis, aut formoſis,
ſed qui multi eſſent laboris & validi, ut equiſones & bubulci, indi-
geret: atque hos ipſos ætate eorum ingraveſcente dividendos duxiſ-
ſe: neque alendos qui uſui non eſſent. Omnino autem nihil eorum, “
quæ ſupervacanea eſſent, ne minimi quidem emiſſe: nam id generis “
res etiamſi aſſe venderetur; caras ſenſuiſſe: ea quæ conſeri & depaſci “
poſſent, bonis quæ verrendo & rigando opus haberent prætuliſſe. “
X Hæc quidam illiberalitatem interpretati ſunt: alii quo alios corri-
geret & ad temperantiam reduceret, intra modum ſeſe continuiſſe
putant. niſi quod abuſum mancipiis ita ut ſi jumenta eſſent, ea de-
inde ætate confecta expellere & vendere, ſummæ ego duriciei mo-
rum eſſe judicio, & ejus, qui niſi utilitatis cauſa nihil homini cum
homine putaret eſſe commune. Atqui cernimus, ampliorem eſſe
bonitatis, quàm juſtitiæ locum: ſiquidem legibus & juſtitia tantùm
erga homines utimur, beneficia & gratiæ nonnũquam etiam brutis
dantur: etenim de manſuetudine, tanquam ubere fonte, profluunt.
Humanitatis itaque eſt, equos confectos laboribus alere, itemque
canum non catulos modò, ſed & ipſos ingenio graves. Athenien-
ſium populus cum templum Minervæ, cui Hecatompedon eſt no-
men, ædificaret; multas, quæ laborem plurimum toleraſſent, liberas
ad paſcendum dimiſit: tum unam harum ajunt ultrò ad opus acceſ-
ſiſſe, & jumentis, quæ ſarraca ad arcem traherent, comitem ſe dediſ-
ſe, præeundoque veluti adhortatam ad laborandum: decretumque
XI eſt, ut ea ad mortem uſque publicè aleretur. Equarum porrò Ci-
monis, quibus ter Olympia is vicit, propè ipſius monumenta ſunt
ſepulchra. Canes ſecum educatos & conſuetos cùm multi alii, tum
Xantippus ille antiquus eum, qui Athenienſibus urbem deſerenti-
bus juxta triremem in Salaminam enaverat, in promontorio huma-
vit, quod adhuc *Cynos ſema*, id eſt, canis monumentum, nominatur.
Non enim ut calceis aut vaſis utendum eſt rebus animatis, quæ ru-
pta vel attrita uſu abjiciuntur: ſed in his, ſi nullam aliam ob cauſam,
at ut ad humanitatem nos adſuefaciamus tamen, exercere manſue-
tudinem convenit. Ipſe quidem ne bovem quidem operarium ſenii
cauſa vendiderim, nedum hominem ętate provectum ex loco in quo
fuit educatus, & conſueto victu tanquam è patria exigui lucelli cauſa
pellam, cùm jam inutilis ementi ſit perinde, atq; vendenti factus. At
Cato veluti oſtentans ſe in his rebus, equũ etiam, quo conſul in ob-
eundis ducis muneribus uſus fuerat, in Hiſpania à ſe relictum ait, ne
XII portoriũ ejus civitati imputaretur. Hæc magninè ſint, an parvi ani-
mi, licet ita credere, ut cuiq; ratio ejus perſuaſerit. Certè alioqui ma-
ximæ continẽtiæ cauſa ſumma fuit admiratione dignus. Exercitũ.n.
ducens, pro ſe & ſuo comitatu in menſem tritici non plus tribus me-
dimnis

Notatur inhumanitatis.

Continentia Catonis eximia.

dimnis Atticis sumsit: in diem jumentis hordei infra medimnum unum cum dimidio. Provinciam nactus Sardiniam, cùm qui ante ipsum fuerant prætores tabernaculis publicis, lectis, stragulisque, ac magna servorum & amicorum familia usi essent, gravesque cœnarum sumptus & apparatus fecissent: incredibile ipse frugalitatis

Gravitas. discrimen exhibuit. Neque enim ullas requisivit publicas impensas, sed circum urbes ipse sine bigis ambulavit, uno comitante apparitore, vestem ei & vas ad sacrificia peragenda portante. Tantum in his rebus facilitatis atque simplicitatis subditis ostendens; justitiæ rigore & mandatis pro imperio rectis atque firmis eam majestatem gravitatemque præ se tulit, ut nunquam illis Romanum imperium

Oratio eius qualis. neque terribilius fuerit, neque charius. Eandem fuisse ejus ora- XIII tionis formam tradunt, simul & gratæ & gravis, jucundæ & terribilis, facetæ & severæ argutæque & juxtà in contentione vim habentis: quemadmodum Socratem Plato ait, cùm foris rudis, dicax, & contumeliosus in colloquẽtes videretur, intus seriis & lacrymas excutientibus rebus, corq; auditoris convertentibus abundasse. Quare nescio quid in mentem venerit iis, qui Lysiæ potissimum orationi similem Catonis fuisse pronunciarunt. Verùm hæc dijudicent ii, quibus magis convenit, genera Romanarum orationum & formas percipere: nos, qui longè magis in oratione, quàm (ut quidam putant) facie hominum ingenia conspici putamus, pauca quædam eorum, quæ ejus dicta feruntur, commemoremus. Aliquando Ro- XIV

Aliquot Catonis apophthegmata. manorum plebem frumenti largitionem intempestivè expetentem dehortaturus, hoc initium dicendi fecit: Difficile quidem est, Quirites, ad ventrem verba facere, cum is auribus careat. Mores civitatis accusans, difficulter, inquit, posse salvam esse urbem, in qua majoris piscis quàm bos væneat. Præterea, ovium similes esse Romanos: Vt enim singulæ illæ non obtemperant, universæ agentem sequuntur: ita illos quoque, quorum privatim consilia aspernentur, ab iis in concionem venientes duci. De mulierum dominatione disserens: Omnes homines mulieribus imperant, nos omnibus hominibus, nobis mulieres. Est hoc de Themistocleis traductum apophthegmatis. Is enim multa per matrem ei filio injungente: O mulier, inquit, Athenienses Græcis imperant, ego Atheniensibus, tu mihi, tibi filius: modum itaque potentiæ suæ ponat, qua fit, ut imprudens ipse plurimum omnium Græcorum possit. Idem Cato populum Romanum honores non purpura modò, sed studiis etiam insignire dicebat. Etenim ut tinctores eo maximè colore lanam inficerent, quo plurimos delectari viderent: sic juvenes ista discere & imitari, quæ apud populum laudem invenirent. Hortabatur Roma- XV nos, ut, si fortitudine & temperantia essent magni facti, ne ad deteriora se conferrent: sin ignavia & luxuria, at nunc ad meliora converterentur, satis multum per deteriora ista adepti. Eos qui crebrò magistratum gerere cuperent, tanquam ignaros viarum, ajebat cupere semper cum lictoribus ambulare, ne errarent. Reprehendebat

cives,

cives, quod eosdem sæpius magistratus reficerent: fore enim, ut aut magistratum gerere non magni rem precii putare crederentur, aut non multos esse dignos, quibus magistratus committeretur. De inimico quodam turpis & ignominiosæ vitæ suspecto: Mater, inquit, ejus cùm sibi eum superstitem optat, non precari ei rem faustam, sed execrari vult. Quendam qui paternos agros maritimos vendidisset ostendens aliis, simulavit in se mirari quod is plus quàm mare potuisset: etenim quod mare ægrè illuvione absumsisset, id istum nullo labore deglutisse. Cùm rex Eumenes Romam advenisset, eumque senatus maximo studio accepisset, primique certatim eum amplecterentur; non obscurè tulit Cato, se eum suspectum habere & cavere. Et cuidam dicenti: At bonus est rex, & Romanorum studiosus: sit sanè, inquit: at rex animal est natura carnivorum. Neque verò eorum quenquam regum, quorum fortunæ prædicarentur, dignum esse qui Epaminondæ, Pericli, Themistocli, Manio Curio, A-
XVI milcarive Barcæ conferretur. Invidere ipsi inimicos, quod noctu surgeret, rebusque suis posthabitis publica curaret: Malle se benefacti gratia, quàm delicti pœna privari. Omnibus se peccantibus ignoscere, sibi verò ipsi nequaquam. Romanis legatos tres in Bythyniam deligentibus, unum podagricum, alterum cui foraminibus & incisionibus caput erat excavatum, tertium pro stolido habitum, irridens Cato: legationem à Romanis missam dicebat, quæ neque pedes, neque caput, neque cor haberet. De Achaicis exsulibus à Scipione rogatu Polybii compellatus, cùm multis res in senatu verbis ageretur, aliis reditum dantibus, aliis obstantibus: surrexit Cato, &: Quasi vero, ait, quod agamus, desit; sedemus hic de senibus Græcis disputãtes totum diem, à nostrisne, an verò Achaicis efferri debeant sandapilariis. Cùm reditus in patriam iis esset decretus, paucis interjectis diebus Polybius iterum in senatum venire aggressus est, petiturus ut ii honoribus, quos prius gessissent in Achaia, restituerentur, & Catonis quæ sententia esset, expiscatus est: Tum Cato subridens, Polybium dixit Vlyssis instar redire in speluncam Cyclopis
XVII velle, pilei & cinguli, quorum oblitus ibi esset, petendi causa. Idem Cato magis prodesse prudentibus stultos, quam prudentes stultis affirmabat: illos enim ab horum vitiis sibi cavere, hos illorum recta facta non imitari. In adolescentibus se magis ruborem quam pallorem probare. Militem nolle sibi esse, qui in itinere faciendo manus, in pugna pedes moveat, magisque stertens, quàm vociferationem militarem tollens exaudiatur. Præpinguem vituperans: Vbi verò, inquit, hoc corpus civitati possit prodesse, in quo omnia, quæ sunt inter gulam & inguen, venter occupat? Quendam voluptuariæ vitæ sectatorem secum volentem consuetudinem inire respuit, negans se posse vivere cum eo homine, qui palatum quam cor plus sa-
XVIII peret. Amantis animum in alieno vivere corpore ajebat. Tria se in vita sua admisisse, quorum pœniteret, primum si mulieri arcanum commisisset: alterum si eò navigasset, quò pedestri licuisset itinere

venire:

venire: tertium, si qua die nihil seriæ rei egisset. Senem nequiter agentem monuit, ne multis senectutis criminibus, maliciæ dedecus adderet. Tribuno plebis veneficii nomine malè audienti, cùm is malam legem magna contentione ferret: Haud scio, inquit, juvenis, idne quod misces, bibere, an quod scribis, ratum jubere sit pejus. Convicio petitus ab homine qui male & impudice vixerat: Impar, ait, mihi tecum est certamen: tu enim male & audis & dicis facilè: mihi neque male loqui suave est, neque male audire consuevi. Ac scitè quidem dictorum Catonis talis est natura.

Consulatus Catonis, & res in Hispania gestæ.

Consul cum Lucio Valerio Flacco amico & familiari suo creatus, Hispaniam citeriorem sorte provinciam obtinuit. Ibi eum populos partim subigentem, partim oratione sibi conciliantem, ingens barbarorum exercitus invasit, ut periculum esset, ne cum ignominia regione pelleretur: itaque Celtiberorum, qui erant in vicinia, auxilium accersivit. Hi cùm auxilii mercedem ducenta poscerent talenta, reliquique omnes intolerabile hoc putarent, si Romani barbaris suppetias ferentibus stipendium sponderent: nihil esse mali Cato affirmavit, victoria enim parta, non de suo, sed de hostilibus bonis mercedem iis soluturum; sin secus evenisset, neque qui poscerent superfuturos, neque unde exigerent. Sed & hìc prœlio facto vicit, & cætera egregiè successerunt. XIX

Polybius quidem scribit, Catonis jussu una die omnium urbium, quæ intra Bætin flumen essent, muros dejectos: fuisse autē permultas, & pugnacibus viris plenas. Ipse Cato numerum captarum à se urbium majorem fuisse asserit numero dierum quas in Hispania egerit: quod non est inflatius dictum, siquidem urbes istæ erant cccc. XX

Contemtus opum.

Itaque militibus qui eo bello jam ante multum prædæ paraverant, viritim argenti libram divisit, rectius esse addito, multos Romanos argentum, quàm paucos aurum domum referre. Ad se verò nihil de præda rediisse affirmat, nisi quæ ederit & biberit. Neq; vero, inquit, culpo eos, qui bello rem facere student: ipse cum optimis de virtute, quàm de pecunia cùm ditissimis, aut avaritia cum avarissimis contendere malo. Neque se tantum, sed & suos omnes ab omni captura Cato continuit. De quinq; famulis quos secum duxerat, unus Paccus tres de captivis emit puerulos: cúmq; id Cato sensisset, iste ante quàm in conspectum veniret ejus, suspendio mortem sibi conscivit: Cato mancipia ista vendidit, pecuniamque in publicum retulit.

Scipionis prioris cum Catone contentio.

Cæterùm Scipio Africanus Catonis inimicus, præclare eum res gerentem impedire, Hispanicasq; actiones intercipere cupiens, Catone adhuc in Hispania commorante id egit, ut ei ipse eam in provinciam successor mitteretur, ac quàm potuit celerrimè effecit, ut Catoni imperium abrogaretur. Itaque Cato quinque peditum gravis armaturæ cohortibus & equitibus quingentis, qui ipsum deducerent, acceptis, Lacetanos gentem subegit, ac transfugas sexcentos receptos necavit. Qua de re cùm Scipio graviter quereretur, naso eum suspendens Cato: Ita demum maximam fore Romam dixit, si illustres viri & magni virtutis primas partes obscuris XXI

non permitterent, contraque plebei (talem autem se esse) de virtute certamen cum eis, qui genere & gloria essent clari, susciperent. At verò quia senatus decreverat, ne eorum quę constituisset Cato quicquam immutaret aut moveret Scipio, id imperium hujus magis quàm Catonis gloriæ detraxit, per ocium exactum, nullaque re gesta
XXII
insigne. Proinde Cato postquàm triumphavit, quod solent plerunque ii, qui non ad virtutem, sed ad gloriam contenderunt, summis honoribus consulatibusq; & triumphis potiti, deinde à Repub. ad voluptatem & ocium transire: id nequaquam secutus est. quin eorum more, qui primum attingunt Rempublicam honoremque & gloriam sitiunt, novo initio facto utendum se amicis & civibus exposuit, neq; patrocinia, neq; militiam subterfugiens. *Acta post consulatum.* Itaq; & Tiberio Sempronio consuli legatus in Thracia & regionibus ad Istrum ad peragendas res adjumento fuit, & tribunus militum cum Marco Arcilio in Græciam adversus Antiochum ivit. *Bellum cum rege Antiocho.* Post Annibalem haud quisquam alius tantum Romanis, quantum Antiochus terroris intulerat. Quippe is, recepta omni propè Asia, quam Seleucus Nicanor habuerat, multisque & bellicosis barbarorum gentibus sibi subditis, ita animo creverat, ut cum Romanis congredi cuperet, quos jam solos dignos se adversarios putabat. Honestum ergo belli prætextum commentus, liberandæ Græciæ studium, (cum Græci eo nequaquam indigerent, nuper Romanorum beneficio à Philippo & Macedonibus liberati, suisque legibus restituti) copias in Europam
XXIII
trajecit. Exstitere statim in Græcia motus, hominumque animi, oratorum concionibus magnas à rege spes ostentantibus moti, exspectatione erigebantur. Itaque Manius legatos circum urbes misit: quorum unus Titus Flaminius plerosque novas res molientes citra tumultum inhibuit & sedavit: quod in ejus vita ostendimus. Cato autem Corinthios, Patrenses, Ægiensesque Romanis conciliavit: Athenis diutius quàm alibi egit. *Cato Athenas invisit.* Sanè ferunt, ejus videri quandam orationem, quàm ad populum ibi Græcè habuerit, exposueritq; ea se admiratione virtutis priscorum Atheniensium ductum, urbem quoque eorum pulcritudinis & amplitudinis causa libenter spectasse. Atqui verum hoc non est, sed per interpretem locutus est Atheniensibus: non quod ipse Græcè nesciret, sed ut morem patriæ tueretur: alioquin etiam irridens eos, qui Græca magni faciebant. Ita Postumium Albinum, cùm his historiam Græcè composuisset, peteretq; ut ea æquo animo legeretur, per iocum notavit: ignoscendũ ei fuisse dicens, si decreto Amphictyonum coactus, necessariò id opus subiisset. Ipse Athenienses ait suam in dicendo celeritatem, & vim verborũ admiratos: quod quæ brevibus dixisset, ea interpres multis explicaret: omnino autem ita judicare, orationem Grecis ab ore, Ro- *Oratio Romanorum quid à Græca differat.*
XXIV
manis à corde proficisci. Posteaquàm Antiochus angustias Thermopylarum cum exercitu suo insedit, locosq; natura tutos munitionibus ita obstruxit, ut bellum declinasse videretur: à fronte eũ aggredi ne sperarunt quidẽ Romani. Tum Cato Persicæ istius circuitionis

recor-

recordatus, noctu cum parte exercitus rei ejus causa abiit, duce itineris uno ex captivis accepto. Verùm ut is in adscendendo via excidit, errandoque per invia & præcipitia magnum metum apud milites excitavit: Cato periculum cernens, reliquis omnibus quiescere & operiri jussis, ipse cum Lucio quodam Manlio viro scandendorum montium perito, magno cum labore & periculo noctu luna latente, cum insuper ob arbores & rupes in altum eminentes visus distorqueretur, neque certi quicquam deprehenderet, eò tamen evasit, ut in callem in castra (sic enim putabant) hostium descendentem pervenirent: ergo cùm signa sibi posuissent ad conspicua quædam cacumina supra Callidronum eminentia: retrò descendere, exercitumque signa observantes adduxerunt, callemque istum attigerunt. Parum inde progressus, callis desiit, convalle eum excipiente: rursusque hæsitabant, & formido incessebat, neque scientes, neque cernentes se propè hostes esse. Simul illuxit, cùm & vocem sibi ex- XXV
audire, & confestim castra Græca, excubiasque sub præcipitiis videre visus est. Itaque Cato itinere inhibito, Firmanos (quibus maximè fidis & alacribus usus fuerat semper) ad se vocavit: cúmque ii accurrissent & conferti circumstetissent; Vnum de hostibus vivum capi oportet, inquit, ex quo cognoscam qui sint excubitores isti, quot numero, quis omninò totius exercitus ordo, quæ constitutio, qui apparatus quo nos sint excepturi. opus erit celeritatis hoc & audaciæ, qua freti & inermes leones audent in timidas belluas invadere. Vix hæc dixerat Cato, cùm illicò Firmani per montes deorsum se ad excubias dejecerunt, impressioneque improviso facta, omnes porturbarunt & dissiparunt, unum, ut erat armatus, arreptum ad Catonem attulerunt. Ex hoc cognitum Catoni, reliquas copias cum rege in faucibus desidere: in excubiis verò ad jugum positos sexcentos esse Ætolorum delectos. Is simul & paucitatem & negli- XXVI
gentiam despectui habens, confestim classicum cani & clamorem à militibus tolli jussit, primusque ipse stricto gladio suos in hostes duxit. At illi Romanos ab sublimi ruere videntes, fuga se in majora castra dederunt, omniaque trepidatione impleverunt. Iam & Manius sursum vi per munitiones enitebatur, & omni cum exercitu
Antiochus vincitur. fauces oppugnabat. Antiochus os saxo ictus, excussis etiam dentibus, præ magno dolore equum retrò converterat: nulla exercitus pars Romanos sustinebat, sed quamvis fugæ nihil esset pervium, omnia difficilia, quod profundæ paludes & præcipitia lapsos excipiebant, eò tamen per angustias effusè & magna cum trepidatione ru-
Cato sui laudator. entes metu vulnerum & hostilis ferri seipsos perdebant. Et Cato, XXVII
nunquam aliàs suarum ipse laudum parcus (ut qui apertam jactantiam, magnanimitatis comitem ratus minimè se indignam arbitraretur) magnificè eam actionem prædicavit: ait enim eos, qui tunc eum hostes insequentem & ferientem viderint, intellexisse non populo tantùm Catonem, quantùm Catoni populum debere: sed & Manium consulem à victoria calentem adhuc calido ipsi circumfu-
sum,

ſum, diu multumque conſalutaſſe, ac præ gaudio exclamaſſe, neque à ſe, neque ab univerſo populo dignis gratiis Catonis merita poſſe adæquari. A pugna ſtatim ipſe Cato rei geſtæ nuncius Romam miſſus eſt: proſperèq; Brunduſium advectus, inde uno die Tarentum venit: hinc quatriduum terra profectus, quinto Romam venit: ibi primus victoriæ nuncium attulit, urbem lætitia & ſacrificiis implevit, populique animos excitavit, qui ſe jam omni terra marique potiri poſſe crederent. Hæ ferè ſunt Catonis res militiæ geſtæ præ- *Cato accuſandi ſtudioſus.*
XXV cæteris illuſtres. Domi autem gerendæ Reipublicæ apparet eum
III partem haud poſtremam duxiſſe poſitam in accuſandis, & convincendis pravis hominibus: quando & ipſe multos in judicio perſecutus eſt, & aliis id agentibus auxilio fuit, & qui facerent ſubornavit, ut Scipioni Petilium. Sed hunc miſſum fecit, quod ſplendore generis veraq; magnanimitate calumnia ſuperior evaſiſſet: frater autem ejus Lucius ut gravi multa ærario pendenda damnaretur, facta cum aliis accuſatoribus coitione effecit: cui is cùm non eſſet ſolvendo, periculumq; eſſet ne vinciretur, ægrè tribunorum plebis appellatione evaſit. Fertur etiam cuidam juveni, qui patris defuncti inimicum ignominia ultus à judicio per forum ambularet, obviam factus dextram injeciſſe, dixiſſeq; parentibus non agnis aut hœdis, ſed inimi-
XXIX corum lacrymis & damnationibus parentandum eſſe. Neque verò ipſe ſecurus accuſationum in republica verſabatur: ſed quoties anſam aliquam inimicis præbuiſſet, nunquam non in judicium eſt vocatus. Et quidem perhibent, eum non multò minus quinquagies cauſam ſuam dixiſſe, poſtremò quidem, natum jam annos 86. quo tempore notum illud protulit: Difficile eſſe eum, qui apud alios vixerit homines, apud alios de cauſa ſua reſpondere. Neque tamen hunc certaminũ finem fecit: quadriennio enim poſt Servii Galbam nonagenarius accuſavit. Videtur enim omninò vita & actionibus ſuis tertiam ætatem Neſtoris exemplo attigiſſe. cùm enim (ut demonſtravimus) gravia de Republica certamina adverſus Scipionem majorem habuit, uſq; ad Scipionem minorem (qui adoptionis ratione illius fuit nepos filius Pauli ejus, qui Perſeum & Macedones debellavit) vitã produxit. Decem annis poſt conſulatum, cenſuram
XXX petiit. Eſt is magiſtratus quaſi faſtigium cæterum honorum, & reliquarum Reipub. adminiſtrationum velut perfectio, præter aliam *Cenſura.* poteſtatem in vitas moreſque civium inquiſitionem habet. Nam Romani neq; nuptias cujusquam, neque liberorum procreationem, neque victus rationem, neque convivium examinis & judicii immune ſingulorumve hominum voluntati aut cupiditati liberum relinquebant, verùm rati in domeſticis hiſce rebus certius, quàm in publicis & omnium conſpectui expoſitis actionibus uniuscujusque mores conſpici: conſtituerunt duos viros, unum patricium, plebejum alterum, qui in obſervando, caſtigando, plectendoque curarent, ne quis à Romana & conſueta vita per voluptates diverteret. Hi cenſores dicebantur: quibus licebat aut equum adimere, aut ſe-

natu ejicere, ſi quis intemperanter vixiſſet: ſacrificiorum quoque
ſumptus judicabant, cenſuque familias & ordines civium diſtin-
guebant: multa alia magna erant ipſis permiſſa. Ergo Catoni cen- XXXI
ſuram petenti nobiliſſimus ferè quisque & primus ſenatorum re-
ſiſtere, cùm & patricii indigniſſimè ferrent nobilitatem circum-
ſcribi, hominibus obſcuro loco natis ad ſummum honorem & po-
tentiam enitentibus: & qui ſe majorum moribus poſthabitis vi-
tam non optimis ſtudiis impendiſſe conſcii ſibi erant, rigidam viri
ſeveritatem metuerent, gravem ipſis eo in magiſtratu futuram. Ea
propter facta conſpiratione, ſeptem competitores Catoni ſuborna-
verunt, qui multitudini (nimirum ejusmodi cenſores requirenti)
b nam lenitatis & indulgentiæ ſpem oſtentarent. Contra Cato
nihil obſequi præ ſe ferens, ſed palam de tribunali malis minitans,
vociferansque civitatem vehementi expurgatione indigere, hor-
tabatur multitudinem, ut ſi ſaperent, non leniſſimum, ſed aſper-
rimum deligerent, medicum hunc ſe eſſe, & unum patriciorum
Valerium Flaccum, hoc uno collega ſperare ſe hydræ inſtar ſecan-
do urendoque luxu & mollicie civium operæ precium facturum,
animadvertere ſe, reliquos omnes ideò malis artibus cenſuram am-
bire, quod futuros bonos cenſores metuerent. Ita tum magnus XXXII
profectò, dignusque eximiis oratoribus fuit populus Romanus, ut
minas viri ejus, jactantiamque nihil reveritus, blandis iſtis & in-
dulgentiam maximam pollicentibus repudiatis, Flaccum cum Ca-
tone cenſores elegerit: Catonemque tum non ut qui peteret, ſed
jam gereret magiſtratum iſtum atque mandaret pro imperio, audi-
verit. Cato collegam ſuum & amicum Lucium Valerium Flaccum
principem ſenatus legit: ſenatu movit cùm alios plures, tum Lu-
L. Quinctius conſularis ſenatu ejicitur.
cium Quinctium, qui ſeptem ante annis conſul fuerat, frater (id
quod gloriam ei, quàm conſulatus, majorem afferebat) Titi Quin-
ctii Flaminini ejus, qui Philippum debellavit. Cauſa, cur eum ſena-
tu ejiceret, hæc fuit. Puerum elegantem L. Quinctius pro ſcorto
ſecum habebat ſemper, circumducebatq; eum, tanto, quanto nullus
ne præcipuorum quidem ejus familiarium amicorumq; eſſet habi-
tus honore & potentia. Fortè tum conſul provinciam obibat. In
convivio puer is juxta eum pro more accumbens, & hominem qui
inter pocula facilè quo quis vellet duci ſe pateretur adulans, in-
ter alia tanto ſe ejus amore teneri dixit, ut cum domi ludi eſſent
gladiatorii, & ipſe nunquam ſimile ſpectaculum vidiſſet, cuperet-
que tamen hominem ingulari cernere: nihilominus iis poſtpoſitis
ad ipſum profectus ſtatim ſit. Ad hæc Lucius, ut amaſium deleniret:
nihil eſt, inquit, cur propterea doleas. ipſe enim huic damno mede-
bor. ſimunl unum de iis, qui damnati capitis erant, in convivium in-
troduci, lictoremq; cum ſecuri adſtare juſſit: percontatus inde ſcor-
tum, an feriri hunc vellet videre? ut is annuit, collum illius ſecuri
præcidi imperavit. Hoc modo cùm plerique alii rem actam tra- XXX
dunt, tum in dialogo de ſenectute Cicero ipſum Catonem ita nar- III
rantem

rantem introducit. Livius eum, qui occisus sit, perfugam Gallum
fuisse, & sua non lictoris manu Quinctium ei necem intulisse refert,
itaque esse in oratione scriptum ipsius Catonis. Hanc fratris igno-
miniam graviter ferens Titus Flamininus, ad populum confugit,
causamque ejecti fratris dicere Catonem jussit. Cato convivium
illud objecit atque exposuit, & L. Quinctio inficias eunti jusju-
randum detulit; quod cùm is recusasset, jure notatus fuisse credi-
tus est. Sed cùm post in theatro spectacula exhiberentur, & Lu-
cius præterito loco consulari longissimè inde consedisset, motus
misericordia populus, sublato clamore, ad locum eum suum redi-
XXXIV re coegit, utcunque ignominia eum accepta liberans. Manilium *In Manilium severe statutum.*
porrò consulatu (ut credebatur) propinquum senatu movit, quod
is interdiu, vidente filia, uxorem esset osculatus: sibi nunquam à
muliere amplexum latum addens, nisi cùm vehemens tonitru ex-
titisset, seque joco solitum dicere, Iove tonante se felicem esse. In-
vidiæ etiam id Catoni fuit, quod Lucio Scipioni, Africani fratri,
triumphali viro equum ademit: videbatur enim hoc in contume-
liam P. Scipionis facere. Plerosque autem maxime luxu amputato *In luxu reprimendo consilium.*
offendit. Palam quidem eum tollere, cùm is plerosque jam invasis-
set & corrupisset, non potuit. Sed circumiens coëgit, vestis, vehicu-
li, mundi muliebris instrumenti domus, quorum singulorum pre-
cium mille & quingentis denariis esset majus, precium decuplo
censeri, impositis etiam in millia æris præterea ternis assibus. Vo-
luit enim ut majori iis rebus precio æstimatis, amplius etiam esset
pendendum: ut pensionem eam Romani graviter ferentes, cùm vi-
derent à frugalibus & moderatis ejusdem summæ nomine minus
in publicum conferri, ipsi quoque luxum abdicarent. Succensebant
ergo ei & qui pensionem luxus causa majorem sustinebant: & qui
XXXV à luxu ob pensionem desistebant. Plerique enim ostentatione di-
vitiarum prohibita, ipsas etiam divitias tolli: ostentari autem eas
non rebus ad usum necessariis, sed supervacaneis putant. Idque *De divitiis.*
ferunt Aristonem philosophum maximè admiratum, quod ii po-
tius beati putarentur, qui supervacanea possiderent, quàm quibus
rerum necessariarum & utilium esset copia. Scopas etiam Thessa-
lus, cuidam amico ab ipso petenti tale aliquid, quo ipse non ma-
gnopere uteretur, ac dicenti: Nihil se rerum ad usum ejus necessa-
riarum poscere: Ego quidem, inquit, maximè ob rerum inutilium
& non necessariarum abundantiam felix & dives sum. Omninò au-
tem à vana, & quam turba hominum consectatur, gloria, quasi ap-
pendix in vitam communem adscita est admiratio earum divitia-
XXXVI rum, & appetitio, quæ nulli naturali desiderio inserviunt. Enim-
verò nihil moratus reprehensiones Cato, majori etiam usus porrò
severitate, aquæ ductus omnes, quibus præterfluens publica aqua
intercipiebatur, inque privatas domos & hortos derivabatur, præ-
cidit, ædificia quæ in publicũ prominerent, destruxit: publica man-
cipibus minimis preciis locavit, vectigalia summis. Inde plurima in

eum odia. Itaque in Senatu Titus Quinctius cum ſuæ factionis ho-
minibus locationes ſacrorum & publicorum operum ab eo factas,
tanquam inutiles, reſcidit: & iidem tribunorum plebis ferociſſimos
inſtigarunt, ut Catonem ad populum vocarent, duobusque talen-
tis multarent. Multa etiam ad Baſilicam (quam Cato de publica
pecunia infra Curiam ad forum ædificabat, & Portiam Baſilicam
nominabat) impediendam conati ſunt. At populus mirificè appro-
Statua Catonis. baſſe ejus cenſuram videtur. Nam in æde Salutis ſtatuam Catoni
ponens, non præturam, neque conſulatum ejus inſcripſit, ſed quod
Romanorum remp. inclinatam, & in pejus vergentem, cenſor ille
diſciplina honeſta, & exercitationibus temperantiæ in integrum re-
ſtituiſſet. Ipſe quidem ante ſolitus erat ridere eos, qui iſthæc gra- XXXVII
ta habuiſſent: ignorare enim illos, quod fuſorum & piſtorum ope-
ribus exſultarent: imagines Catonis pulcherrimas à civibus in ani-
mis eorum circumferri. Mirantibus etiam, cur cùm multis ignobi-
libus ſtatuæ eſſent poſitæ, ipſi nulla? Quia, inquit, malo quæri cur
nulla mihi ſit poſita, quàm quare poſita. Et omninò ne laudari qui-
dem ſe bonum civem pati debere putabat, niſi id bono publico fie-
ret. At ipſe plurimus in ſeipſo laudando fuit. Et ait, eos, qui ob ali-
quod vitæ delictum culparentur, ita ſe excuſare ſolitos: *Non enim
eramus Catones*: quoſdam etiam, qui ipſius facta mirari parum ac-
curatè conati eſſent, *ſiniſtros* ſeu *ineptos Catones* dictos fuiſſe. In i-
pſum verò periculoſiſſimis temporibus ſenatum haud aliter, quàm
eos, qui in navi ſunt ad gubernatorem, reſpexiſſe: & ſæpe ipſo ab-
Catonis rei familiaris administratio. ſente, graviſſima negotia diſtuliſſe. Horum etiam alios habet teſtes:
magnæ enim in urbe fuit propter vitam, orationem, & ſenium auto-
ritatis. Fuit præterea, bonus etiam pater, bonus maritus & in re fa-
miliari augenda non negligens, neque eam curam exiguam aut ſu-
pervacaneam duxit. Itaq; de his etiam puto, quantum expedit, diſ-
ſerendum. Vxorem duxit nobiliorem quàm locupletiorem, ita cen XXXVIII
ſens, cùm utraque nonnihil habeat gravitatis atq; ſpirituum, tamen
nobiles turpitudinis verecundia maritis ad honeſtas res libentius
obſequi. Qui uxorem aut liberos feriret, eum ſanctiſſimis ſacris ma-
num afferre dicebat. Majoris ſibi laudis videri, bonum eſſe maritum,
quàm magnum ſenatorem: neque ſe alio nomine magis admirari
Socratem illum, quàm quod mulierem moroſam, & liberos ſtupi-
Filii educatio. dos nactus, ad extremum æquanimitatem & manſuetudinem per-
tulerit. Nato ſibi filio, nihil privatæ rei magis neceſſarium duxit,
quàm ut uxori eum lavanti & faſciis involventi adſtaret. Ipſa enim
ſuo eum lacte enutriit: & ſæpe ſervorum quoque infantes uberibus
admovit, ut commune nutrimentum eos filio benevolos redderet.
Chilo grammaticus. Vt inſtitutioni aptus eſſe cœpit puer, ipſe eum Cato acceptum ad
ſe literas docuit. Habebat quidem domi ſuæ ſervum Chilonem, XXXIX
grammaticum non inſcitum, & qui multos pueros inſtituiſſet, ſed
indignum (inquit) putavi, filium meum à ſervo objurgari aut ſi
tardius didiciſſet, auricula trahi, ac me tantæ inſtitutionis gra-

tiam

tiam mancipio debere. Itaque ipse filium literas, ipse leges docuit, ipse exercuit, non modò in jaculo mittendo, depugnandove in armis, & equitando, sed & pugno comminus inferendo, tolerando æstu & frigore, verticesque fluminis & gurgites natatu superando. Ac propterea, inquit, se historias suapte manu, & majusculis literis conscripsisse, ut domi natum suæ filius haberet, unde patriæ & majorum res suo cum fructu perdisceret. Præsente filio non minus verecundè, quàm si adessent Vestales, ab obscœnis dictis sibi temperasse. neque unquam unà cum eo lavisse. Hic sane mos omnibus videtur fuisse Romanis communis: nam generi, pudorem nudandi corporis servantes, communia cum soceris lavacra vitarunt. Post ubi de Græcis corporum nudationem didicerunt, illos vicissim cum
Liberum verecundia.

XL uxoribus unà lavari docuêre. Cato filium suum tam egregiè ad virtutem fingens atque efformans, cùm eum & obsequi fideliter, & animi indole culturæ patienti, corpore tantum ad laborem molliori animadverteret: nimis duram ei & tenuem victus rationem remisit. Verùm is nihilominus strenuus in prælio evasit, & Paulo duce nobilis ejus fuit contra Perseum pugna. Cùm quidem dolore commotus, quod gladius ei ictu excussus, deque manibus (ut erat sanguine madida) elapsus fuisset, sociorum aliquot suorum adscitis, denuo in hostes impetum fecit, ac post magnum certamen & laborem loco eo perlustrato, gladium vix tandem inter acervos armorum corporumque hostilium & civilium invenit. Ejus facinoris causa Paulus juvenem admiratus est: & fertur ipsius Catonis ad filium epistola, mirificè id ejus in gladio recipiendo studium & conatum laudantis.
Virtus Catonis filij in bello Persico.

XLI Pòst Tertiam Pauli filiam Cato junior duxit, Scipionis sororem: non minus jam sui ipsius, quàm patris causa, in tantam familiam adsumptus. Ita Catonis in filio educando studium dignus est fructus consecutus. Servos multos de captivis possedit, parvos maximè emens, ac qui catulorum equuleorumque instar adhuc educationem & disciplinam possent pati. Horum nemo in alienam domum, nisi à Catone, aut ejus uxore missus, intrabat: interrogatusque quid ageret Cato, hoc unum, Nescire se respondebat. Servum domi aut opus aliquod necessarium facere oportebat, aut dormire: & maximè iis, qui dormitabant, delectabatur Cato, placidiores eos pervigilibus existimans, & ad omne negotium aptiorem qui somno esset defunctus, quàm qui eo indigeret. Iudicans porrò, ob rem Veneream maximas à servis fraudes exerceri; constituit ut certo pretio cum ancillis rem haberent, neque cum ulla alia muliere.
Disciplina servorum.

XLII Initio cùm pauper adhuc esset, & stipendia mereret, nunquam apparandi cibi causa iratus fuit, sed turpissimum putavit ventris causa cum servo litigare. Post re aucta, sicubi collegas & amicos invitasset, punivit statim à cœna flagro eum, qui negligentius quicquam subministrasset, aut apparasset. Semper inter servos occultè discordias aluit, consensum eorum suspectum habens. Qui morte dignum aliquid commisissent, eos ita demum necavit, si ab

Rei faciendæ institutum Catonis.

omnibus servis suis damnati fuissent. Postquàm ad rem facien-
dam animum studiosius intendit, agriculturam delectationi ma-
gis, quàm quæstui inservire ratus, in certis & firmis rebus lucri
occasionem posuit. Lacus itaque, thermas, locos fullonibus pa-
tentes, & prædia paravit, in quibus præter agros ultrò pascua &
sylvæ crescerent: ex his bonis quibus (ut ipse ajebat) ne ab i-
pso quidem Iove noceri poterat, multas pecunias recepit. Vsus XLIII
est etiam fœnore, quod maximè omnium culpatur, nautico, id-
que in hunc modum. eos quibus pecuniam mutuo dabat, multos
ad societatem jubebat vocare; cùm navicularii quinquaginta, toti-
demque navigia convenissent, ipse Quinctionis liberi operâ (is
enim debitoribus in navigatione & negociatione socium se præ-
bebat) unam partem habebat: ita non de tota negociatione in
discrimen veniebat, sed de exigua ejus parte magnum lucrum
expectabat. Etiam servis suis, qui voluissent, pecuniam dabat: hac
illi pueros coëmebant, inde per annum sumptibus Catonis à se do-
ctos & exercitatos vendebant; multos ipse Cato retinuit, de ratio-
nibus tantum pro quolibet subtrahens, quantum is, si plurimi
venditus fuisset, precii tulisset. Filium ad eadem adhortatus: Non
viri, inquit, sed viduæ est, minuere bona. Id quidem vehementius,
quod admirandum eum virum & divinæ gloriæ dicere est ausus,

Carneades & Diogenes Romam veniunt.

qui in rationibus plus lucri quàm sortis reliquisset. Cùm jam ad XLIV
senectam ætatem pervenisset Cato, legati Atheniensium Romam
venerunt, Carneades Academicus, & Diogenes Stoicus, depreca-
tum multam, quæ Atheniensium populo, quingentorum talento-
rum erat dicta à Sicyoniis, cùm ii postulati ab Oropiis in judicio
non comparuissent. Itaque statim adolescentum studiosissimi qui-
que literarum, viros illos accesserunt, audientesque eos in admi-
ratione habuerunt. Maximè autem Carneadis gratia in dicen-
do, qua valebat plurimum, & autoritas eloquentiâ non minor,
magnos nacta & humanos auditores venti instar urbem persona-
bat: & fama tenebat, Græcum virum ad stuporem usque ad percel-
lendos hominum demulcendosque animos aptum, vehementem
apud juvenes amorem excitare, quo correpti, omissis voluptati-
bus reliquisque oblectationibus, quasi furore quodam ad philoso-
phiam ferrentur. Hæc reliquis Romanis accepta erant, filiosque
suos disciplinis Græcis operam dare, & cum viris summæ existi-
mationis versari gaudebant. Cato autem ab initio statim ægrè fe-
rebat, sermonem ea de re cum admiratione hominum per civi-
tatem spargi: veritus, ne studio suo ad philosophiam adjuncto
adolescentes, inde potius, quàm agendis rebus & militia, decus si-
bi quærere intenderent. Vbi per urbem gloria philosophorum in- XLV
crebuit, primosque eorum sermones Cajus Acilius, vir illustris in

Cato Philosophis iniquus.

senatu, à quo id ut sibi liceret, magno studio impetraverat, est in-
terpretatus: statuit Cato honestè philosophos ab urbe amandare.
Quam ob rem in senatum ivit, & magistratus incusavit, quod lega-

tionem

tionem eorum virorum, qui facilè persuadere de quacunque re possent, tamdiu in urbe, re infecta, desidere passi essent: cognoscendum quàm primùm, & decernendum de legatione, ut legati ad scholas reversi apud Græcos pueros disserant, Romani verò adolescentes magistratus (ut ante) & leges audiant. Errant qui eum Carneadis odio id dixisse putant: universam enim philosophiam invisam habuit, & ambitione quadam omnes Græcas artes atque disciplinas contempsit. Nam & Socratem ait loquacitatis viribus fretum, quâ licuerit, ad tyrannidem contendisse, evertendis patriæ moribus, civibusque in opiniones legibus contrarias pertrahendis. Isocratis idem Scholam subsannabat, consenescere in ea discipulos dicens, quasi apud inferos arte usuri causasque oraturi essent. Et ad filium, Græcas literas calumnians, voce quàm pro senio usus est duriore, quasi vaticinans Romanos Græcis studiis re-
XLVI pletos rem suam perdituros. Verùm id ejus augurium tempus vanitatis convicit: cùm simul & ad summum Romani rempub. evexerunt, & studia disciplinasque Græcas coluerunt. Sed Cato non philosophos modò Græcos odit, sed & medicinam Romæ facientes Græcos suspectos habuit: cùmque audivisset, Hippocratem à Persarum rege multorum talentorum mercede vocatum, nunquam se barbaris Græcorum hostibus operam navaturum affirmasse: omnium medicorum commune esse juramentum dixit, filiumque, ut ab universis sibi caveret, monuit scriptum à se librum de ratione, quam in curandis domesticorum morbis teneret: nemini se ægroto jejunium indixisse, sed oleribus, carnibus anatum, palumbi, aut leporis nutrire: hanc victus rationem facilem esse, & commodam laborantibus, nisi quod multa edentibus in somnis apparerent: his se remediis & victus ratione usum, valetudinem suam suorumque conservasse. Hac in re non videtur justa reprehensione caruisse,
XLVII uxore & filio amissis. Ipse quidem firmo corporis habitu & robore fultus, diu perduravit, ut & senex admodum cum muliere consuetudinem habuerit, & præter ætatem nuptias contraxerit. Causa hæc ei fuit. Uxore amissa, filio suo Pauli filiam Scipionis sororem matrimonio junxit: ipse viduus muliercula occultè ad se commeante usus est. In domo parva, in qua etiam nurus esset, non latuit ea res: & cùm meretrix aliquando licentius per domum sese intulisset, Cato filius non quidem verbo, se vultu torviore suffuso notavit: neque fefellit patrem. Ergo ut intellexit Cato suis commercium id cum muliere molestum esse, nihil illis incusatis, neque reprehensis, in forum de more cum amicis descendens, Salonium (quo aliquando scriba usus fuerat) qui unà eum comitans aderat, magna voce interrogavit, an is filiam suam sponso pactus esset. Negante id, & ne facturum quidem nisi re cum ipso communicata dicente: At ego, inquit, idoneum tibi generum reperi, nisi forte ætatem ejus filia aspernetur: est enim admodum grandævus, cætera commodus. Cum Salonius oraret, ut ipse rem curaret, filiam-

Secundæ Catonis nuptiæ.

Salonius.

que suam clientem ejus, nuptum cui vellet daret: nihil moratus Cato sibique eam puellam in matrimonium postulare se fassus est. Ea oratio primum (ut par erat) Salonium obstupefecit, qui & Catonis ad ducendum præteriisse ætatem, & se consularis triumphalisque domus affinitate multò inferiorem intelligeret: seriò tamen eum agere videns, libenter assensus est, statimque in forum profecti nuptias pacti sunt. Cæterùm hæ nuptiæ dum parantur, XLV
Cato filius assumptis necessariis patrem interrogavit, quonam suo III
delicto aut injuria novercam ipsi induceret? Alta ei voce pater respondit: Bona verba, fili: omnia in te præclara agnosco, neque culpo quicquam: cupio autem plures mihi filios, reipublicæ cives tui similes relinquere. Ita prius pronunciasse ferunt Pisistratum Atheniensium tyrannum, cùm adultis jam filiis Timonassam Argivam duceret, quæ Iophontem ei & Thessalum peperit. Cato ex Salonii filia filium sustulit, cui à matre cognomen indidit, Salonium. Prior autem filius ejus in prætura mortuus est: cujus, ut egregii viri, multam pater in libris suis mentionem reliquit. Æquo animo, & ut philosophum decebat, hanc calamitatem fertur tulisse Cato, neque quicquam propterea de studio reipublicæ remisisse. Non enim, ut postea temporis Lucius Lucullus, & Metellus Pius, senectute fessus rempublicam omisit: neque ut Scipio Africanus prior, ob invidiam gloriæ ejus subsistentem aversatus populum, ocio reliquum vitæ tribuit: sed quemadmodum Dionysio quendam persuasisse ferunt, ut pulcerrimum putaret tyrannidem usque ad sepulcrum proferre: ita honestissimum ratus ipse in republica consenescere, pangendis libris & agriculturæ quietis & animi relaxandi causa vacabat. Libros quidem omnis generis, & historias conscripsit. Agriculturæ juvenis primùm operam dedit XLIX
necessitatis causa: duobus enim modis solùm se vitam tolerasse ait, agricultura & parsimonia. Tum verò oblectationem ei & contemplationem ruris res præbebant. Composuit quidem librum de agricultura, in quo de placentis faciendis, & de pomorum adservatione scripsit, peculiare aliquid ubique magno studio sectatus. Cœnam quoque in agro liberalius instruebat, familiares suos, qui prædia vicina habebant, subinde invitans: vivebatque cum iis suaviter, non senibus modò gratus & jucundus, sed & juvenibus, nimirum qui multarum rerum peritus, etiam multa cognitu digna auditu accepisset. Mensam verò cùm primis amicis parandis utilem putabat. Ibi multa de laudibus bonorum civium mentio, nulla plane malorum erat: de his enim neutram in partem dicendi occasionem in convivio dabat. Postremum eorum quæ in repub. egit, Cartha- L
ginis exscidium est; eam rem Scipio posterior confecit, Catonis autem potissimum consilio & sententia bellum hanc ob causam susceptum est. Missus Cato ad Carthaginienses & Masinissam armis disceptantes, ut de causa discordiæ cognosceret (nam & ab initio amicus populi Romani fuerat Masinissa; & cum Carthaginiensibus à

Catonis in repub. perseveratio.

Libri & agricultura ejus.

Carthago autore Catone exscissa.

Scipio-

Scipione majore victis, principatu eis adempto & gravi tributo imposito fœdus ictum) Carthaginienses non ita ut Romani putabant afflictos & collapsos invenit, sed copiosa juventute, ingentibus divitiis, armorum & bellici instrumenti omni genere abundantes, atque ideò nihil humile cogitantes. Existimavit ergo non jam Numidarum & Masinissæ res Romanis componendi curam debere esse: sed nisi civitatem eam antiquitus reip. infensam, graviter nunc iratam, & ultra quàm credi posset refectam delevissent, idem
LI ab ea, quod ante, periculum imminere. His motus, celeriter Romam reversus, senatum docuit, Carthaginienses superioribus cladibus & damnis non tantum de potentia amisisse, quantum de væcordia abjecisse: ut non tam vires eorum imminutæ, quàm bellum gerendi peritia aucta inde videri possit. Iam & certaminibus eos adversus Numidas istis bellum Romanum machinari, idque pacis & fœderum nomine tegere, atque occasionem ejus efferendi exspectare? Additur, ficus eum Africas consultò excussa in senatu toga effudisse: quarum cùm magnitudo & elegantia admirationem concitasset, dixisse: Atqui, tridui navigatione ab Roma tellus, quæ eas tulit, abest. Id verò vehementius, quod quacunque de re sententiam dixisset, semper adjecit: Videtur & hoc mihi, Carthaginem non debere esse. Contra Publius Scipio Nasica interrogatus, perpetuò ponunciavit videri sibi Carthaginem debere esse. Hic enim (ut licet conjicere) populum jam luxuriare videns, atque ob res secundas animis elatum vix posse à senatu compesci, quin quacunque cupiditatis impetus inclinasset, eo vi & potentia sua totam civitatem abriperet: hunc saltem à Carthaginensibus metum imminere volebat, quo veluti fræno ferocia multitudinis redhiberetur: Carthaginiensium verò potentiam minorem esse, quàm ut Romanos superare posset; majorem quàm ut contemni ab iis deberet, sentiebat. Id verò ipsum Cato periculosum judicabat, si bacchanti Romano populo, & per licentiam multa peccanti ab urbe perpetuò magna, & nunc damnis castigata atque ad sobrietatem reducta bellum impenderet: & nondum sublato omni externo imperii amittendi ter-
LII rore, delinquendi tamen locus civib. daretur. Hoc pacto fertur obtinuisse, ut tertium & postremum contra Carthaginienses bellum decerneretur: cujus initio ipse mortuus est, vaticinatus de eo, qui finem bello illi esset impositurus. Is erat Scipio, qui tum adolescens tribunus militum factus præclara prudentiæ & fortitudinis edebat opera: de quibus ut est Romam renunciatum; Catonem iis cognitis ferunt hunc versum protulisse: *Scipionis minoris laus.*

Solus habet mentem, reliquis errantibus umbris:

quod ejus enunciatum mox rebus ipsis confirmavit Scipio. Cato unum filium moriens reliquit posteriore uxore natum Salonium: unumq; nepotem ex mortuo filio priore. Salonius in prætura periit: filius ejus Marcus consulatum gessit. Hic avus fuit Catonis philosophi, ejus qui virtute & gloria inter suæ ætatis homines fuit clarissimus. *Posteritas Catonis.*

ARISTIDIS ET CATONIS CENsorii comparatio.

Si vitam alterius totam cum alterius vita (etenim de utroque LIII
ea retulimus, quæ digna commemoratu essent) composueris, non
Vt ad rempub. accesserunt. facile differentiam perspicies: multis enim ea & magnis similitudinibus obscuratur. Sin ita compares, ut utranque, veluti picturam quandam aut carmen, per partes examines: id quidem utrisque commune, quod nullam aliam nacti occasionem, virtute & facultate sua ad rempublicam & gloriam processerunt. Verùm Aristides videtur cùm Athenæ nondum essent magnæ, inter oratores, & duces, quibus modicæ adhuc & æquabiles essent opes, nomen illustre assecutus. Tunc enim Athenis maximus erat census quingentorum modiorum, proximus equestris trecentum, tertius, & infimus Zeugitarum, ducentum. Sed Cato ab exiguo oppido, & vita (ut putabatur) rustica in Romanorum rempublicam tanquam vastum aliquod mare se immisit: cùm eam non jam Curii, Fabricii, Hostiliive gererent, neque ab aratro, bipaliove pauperes agricolas sella curulis & rostra exciperent: sed quæ jam ad nobilitatem generis, divitias, largitiones, & ambitiones respiceret, & præ mole sua atq; potentia in eos, qui magistratum peterent, illuderet. Neque tantum LIV
erat, Themistoclem adversarium habere, virum neque natalibus illustrem, & opibus modicis (nam is ut primum rempubl. attigit, trium, aut ad summum quinque talentorũ rem habuit) quantum de principatu contendere cum Scipionibus Africanis, Sergiis Galbis, Quinctiis, Flamininis, cùm nihil præter vocem liberè pro justitia certantem præsidii haberet. Præterea in Marathone Aristides, rursusque ad Plateas decimus ipse dux fuit: Cato multis unà ambientibus, uno cum collega consul, itemque censor, septem clarissimis & primis competitoribus dejectis, fuit. Et quidem nunquam ulla in re præclarè gesta primas partes Aristides obtinuit. Nam de Marathonia pugna eas Miltiades, in Salaminia Themistocles vendicat, ad Platæas (si Herodoto credimus) pulcerrimam victoriam Pausanias paravit: quin & de secundis cum Aristide certant Sophanæ, Aminiæ, Callimachi, Cynægiri, qui præliis istis clarissima virtutis ediderunt facinora. Cato non Hispaniense modò bellum consul ipse confecit, manuque & consilio primam laudem meruit, sed & tribunus militum sub alio consule ad Thermopylas, victoriæ gloriam suam fecit: magnam Romanis Antiochum superandi januam cùm aperuisset, ac regi, quæ ante ipsum erant tantùm videnti, à tergo bellum objecisset. Ista enim victoria haud dubiè Catonis opus, Asiam Græcia expulit, & transitum in illam Scipioni expedivit. Sed tamen in bello uterque invictus fuit. Cæterùm in republi- LV
ca versans Aristides offendit, factione Themistoclis in exsulium pulsus. Cato cùm potentissimos & maximos Romanorum omnes ferè adversarios habuisset, & usque ad extremum ætatis athletæ

instar

instar decertasset, nunquam tamen concidit: cùmque in publicis judiciis sæpissimè & accusatus esset, & accusasset, multos quidem reos peregit, ipse verò damnatus nunquam est. Habuit enim orationem vitæ suæ propugnaculum instrumentumque efficax, cui rectius quàm fortunæ ejus viri adscripseris, quod nihil præter dignitatem suam passus est: cùm & Aristoteli philosopho jam mortuo virium in persuadendo, tanquam magni momenti præter cæteras ejus viri dotes rei testimonium perhibuerit Antipater.

LVI Iam in confesso illud est, præstantiorē civili nullam virtutem in hominem cadere. Hujus autem partem non exiguam esse in rei familiaris administratione positam plerique fatentur. civitas enim, corpus quoddam ex familiis conflatum cùm sit, & quasi summa earum: ita demū respublica valida est, si privatim res civium bene habeant. Quando Lycurgus etiam exterminato Sparta argento auroque, nomisma de ferro igni corrupto civibus constituens, de rei familiaris cura nequaquam detraxit suos: sed luxum, divitiasque parum sanas, & immodicas tollens, haud minus, quàm ullus quispiam alius legumlator, prospexit, ut omnibus rerum necessariarum & utilium esset copia. existimans ad societatem civitatis hominem pauperem, & late opibusque destitutum nihilo tutius quàm divitem & opibus nimiis gravem admitti. Hac in re Cato non minorem familias, quàm reipub. administratione laudem videtur meruisse. Nam & ipse rem domesticam auxit, & multa utiliaq; præcepta collegit, quibus alios ad agri & rei familiaris procurationem instruxit. *Administratio rei familiaris.*

LVII At verò Aristides paupertate sua justiciam quoque infamem fecit, ut quæ rem everteret, ad pauperiem redigeret, denique omnibus potius, quàm iis qui ea essent præditi, conduceret. Atqui multis Hesiodus nos ad justitiam cum rei familiaris cura conjungendam est cohortatus; ignaviam, ut injusticiæ causam, traducens. Rectè & hæc Homerus cecinit:

Non operis etenim mihi, frugiferiVe laboris,
Augendæque rei, qua dulcia pignora aluntur,
Cura fuit: studium lembis, remisq; dicaram,
Semper & horriferi ludum MaVortis amabam:
Spiculaque, & laVes hastas, Volucresq; sagittas.

Ostendit enim eos qui rei familiaris studium omittunt, injustis rebus victum suum exercere. Neq; verum est, quemadmodum medicis autoribus oleum corporis externis partibus conducit plurimum, internis maximum damnum affert: ita justum aliis prodesse *Oleum.*

LVIII & res suas nihil curare. sed hac in parte ratio Aristidæ civilis manca fuit Siquidem ita mortuus est, quod pleriq; tradiderunt, ut neque sibi de sepultura, neque filiabus de dote prospexerit. Vnde factum est, ut Catonis quidem usque in quartum gradum progenies prætores & consules suppeditarit: nepotes enim Catonis, eorumque filii summos Romæ magistratus obtinuerunt. At primi inter Græcos viri Aristidis posteros summa paupertas, ut somniis conjicien-

dis

dis victum quærerent, coegit, alios ad stipem publicè petendam compulit neque ullum animum generis autore dignum gerere permisit. Quanquam hoc primum in controversiam potest vocari.

De paupertate.

Pauperies enim per se turpis non est, sed indicium si sit socordiæ, intemperantiæ, prodigalitatis, imprudentiæ. Viro autem tempe- LIX
ranti, laborioso, justo, forti, & qui omnibus virtutibus præditus in publico versatur, magni animi testimonium præbet. Non enim potest res magnas gerere, qui parva curat: neque multis indigentibus auxilium ferre, qui ipse multis opus habet. Neque dives, sed qui omnia in se sua posita habet viam ad remp. expeditam: is enim eò quod nullius privatim rei supervacaneæ indiget, ad publica negocia liberatur. Ipse quidem Deus simpliciter nulla re opus habet: in humana autem virtute id quàm maximè divinum est, & perfectissimum, quod ad suum usum paucissima requirit. Ac veluti corpus bono ad valetudinem temperamento præditum, neq; vestitum, neque alimentum curiosum desiderat: sic vita & domus bene instituta facilè quibuscunque facultatib. administratur. Sed & necessita- LX
ti respondere possessionem oportet. Itaque qui multa parat, paucis verò utitur, is ex sese aptus non potest dici: sed aut vanus est, siquidem ea quærit, quibus non opus habet: aut miser, si ob sordes animi non utitur partis.

Catonis reprehensio.

Libenter verò ex ipso Catone sic perconter: Si divitiis fruendum est, quid gloriaris te multa possidentem modicis uti? Sin præclarum est (& quidem ita res habet) pane quocunque vesci, & vinum idem cum operariis & servis bibere, purpuram domumque dealbatam non requirere: jam officio Aristides etiam, Epaminondas, Manius Curius, Cajus, Fabricius satisfecerunt, quarum rerum usum improbarent, earum etiam possessionem valere jubentes. Quid enim attinebat, virum, qui rapa suavissimum cibum duceret, eaque ipse elixaret, uxore simul farinam subigente, toties de asse nugari, & scribere quo quis opificio quamprimùm ditesceret? Etenim tenuitas, & in se omnia sua ponere, eo ipso nomine magna sunt, quod cupiditate simul & cura liberant rerum non necessariarum. Itaque in Calliæ judicio hoc dixisse Aristidem ajunt: Paupertatis pudere eos debere qui inviti eam ferant: laudi eam sibi ducere eos, qui (ut ipse) ultrò subirent. Ridiculum enim erat existimare, ob ignaviam Aristidem egestate laborare, cui licebat, nihil turpe agenti, spoliato uno barbaro, aut uno tentorio occupato, diviti esse. Verùm de his dictum est satis.

Imperia militaria utriusque.

Imperia Catonis rebus Roma- LXI
norum jam tum magnis nihil magni addiderunt: at in Aristide præturis, honestissima, clarissima, & prima Græcorum facinora memorantur, Marathon, Salamis, Platææ: neque potest meritò cum Xerxe Antiochus conferri, aut muri Hispanicarum urbium proruti, tam multis terra marique perditis barbarorum millibus. Quibus in rebus etsi Aristides virtute neminem habuit priorem, gloriam tamen & coronas, (quippe ut divitias etiam) iis, qui magis ea requirerent, concessit, quibus & omnibus erat ipse præstantior: Præ-

terea

terea ut non reprehendo Catonis ubique sibi ipsi primas indicantis jactantiam (quanquam ipse in quadam oratione dicit, proprias laudes non minus quàm convicia quæ sibi quis ipsi faciat, absurdas esse) perfectiore tamen mihi virtute præditus videtur, qui ne aliorum quidem laudationes requirit, & qui seipsum crebro collaudat. Vacuitas enim arrogantiæ magnum est ad mansuetudinem civilem viaticum: contra arrogantia molesta, plurimumque invidiæ procreans, & ab invidia tutus ideo prorsus fuit Aristides, Cato plurimæ obnoxius. *Propria laus.* Proinde Aristides in maximis rebus Themistoclem adjuvans, stipator quodammodo præturæ ejus, Athenas erexit. *Inimicitia.* Cato Scipioni resistens, parum abfuit, quin ejus in Africam expeditionem intervertisset, qua invictum ille Annibalem dejecit, denique identidem suspiciones aliquas & calumnias serendo, hunc ad extremum urbe expulit, fratremque ejus Lucium turpissima peculatus damnatione circumvenit.

LXII Postremò quam pulcerrimis plurimisque assiduo laudibus extulit Cato pudicitiam; eam verè illibatam Aristides & purã custodiit. *Pudicitia.* Cato propter nuptias, præter dignitatem & ætatem suam contractas, neque parvam, neq; inanem in reprehensionẽ incidit. Nequaquam enim decebat eousq; provectum ætate, filio adulto, nuruiq; filiam ministri sui, ejus qui reipublicæ mercenariam operam locasset, supra cervicem inducere: & sive voluptatis causa id fecerit, sive ira motus, ut de scorto in filium vindicaret, turpia & factum sunt, & prætextus. Quo enim usus est sermone, per jocum eludens juvenem, is verus non fuit. Si enim ejus similes bonos filios voluerat procreare, uxorẽ ducere ingenuam oportuit, re initio deliberata: non satis habere aliquandiu obscuræ meretricis concubitus, deinde cùm id deprehensum esset, socerum deligere, non eum cum quo affinitatem coire honestissimum esset, sed qui ejus voluntati libentissimè obsequeretur.

IN CATONEM MAJOREM INTERpretis Annotationes.

C*Atonem hunc majorem usitato more inscribo, ut ab Uticensi distinguam. Vocatur etiam* Censorius, *ob censuram. & ab aliis, & sæpe à Plinio. Fuisse eum Tusculanum, cùm aliunde, tum ex oratione Ciceronis pro Plancio constat. Gentilitatem autem & seriem Catonum explicat Gellius lib.13.cap.18 quod dignũ est, & utile etiam lectu. De ætate ejus paulò infra annotavimus. Floruit maxime tempore belli cum rege Antiocho, & circiter annum ab* V.C. IↃLX.

Cap. 2.] Tanquam alterum corpus) ὥσπερ δεύτερον σῶμα. *quæ sequuntur* καὶ τῶν καλῶν, *virgula sunt distinguenda, ut intelligi possit esse dictum hoc:* orationem non modò necessariam, sed & in bonis ac in honestis per sese rebus facundiam esse, εἶναι τῶν καλῶν, *utpote quæ suapte natura* καλὸν, *ob usum* ἀγαθὸν *diceretur.*

Cap.

Cap. 4. M. Curii,) Manius, *non* Marcus, *prænomen fuit Curii: quanquam & hic & sæpissime alibi* Marcus *libris pro* Manio *sit ab imperitis ingestus librariis. In comparatione & expresse & recte scribitur* μάνιος κούριος. *Triumphavit autem cùm alias, tum de rege Pyrrho, neque ter modò, sed quater, ut ex historiis ostendit Sigonius. Plutarchus ter modò triumphasse dicit, quod ovationem inter triumphos non retulit: ovavit autem, devictis Lucanis. Itaque Cicero etiam in libro de Senectute eum de Samnitibus, Sabinis ac Pyrrho triumphasse memorat, omißis Lucanis.*

ἐξωμίς. Cap. 6. Exomide.) ἐξωμίδα λαβών. *Etymon vocabuli ostendit, tunicam fuisse brevem, quæ brachia & manus nequaquam integeret, sed ab humeris desineret. Gellius lib. 7. cap. 12.* tunicam substrictam brevemq; citra humerum desinentem *interpretatur. Sex. Pompeius Festus ait, etiam comicum fuisse vestitum, exertis humeris. Locus Gellij huc multum facit. Sed & apud Suidam est,* ἐξωμίδα *vocem Atticam qua notetur tunica vilis, & quæ brachia non tegat.*

σατυρικός. Cap. 13. Dicax.) *In Græco est* σατυρικός. Satyra *autem mordax fuit & falsum genus carminis, quod sale multo perfricaret homines: ut notum est. Sic autor in Pericle veteris comœdiæ scriptores* σατυρικοὺς τοῖς βίοις *appellet, qui vitæ genus id sectarentur, quod in acerbè exagitandis hominibus versaretur. Cæterum quod paulo ante verti* Vas ad sacrificia, *in Græco est* σπονδεῖον: *quod ita verti originis causa. potes etiam in genere pro* poculo *accipere. Statim:*

Ibid. Lysiæ potissimum.) *Est apud Ciceronem hoc in Bruto.*

Cap. 15. Aut non multos esse dignos.) ἢ μὴ πολλοὺς τοὺς ἄρχειν πολλοὺς *est legendum, ut in Apophthegmatis legitur, alioqui sententiæ elegantia deperditur.*

Cap. 24. Persicæ circuitionis.) *Qua à Xerxe missus exercitus, Leonidam Thermopylas obtinentem circumvenit, Ephialte Maliense iter demonstrante. Nota est historia, & apud Herodotum copiosè descripta in Polymnia. legi autem* περιήλυσιν, *quia* περιήλησιν *ad rem nihil facit. mox,* ob arbores κοτίνους, oleastros: *sed ego genus posui.*

Cap. 25. Firmanos.) Φιρμιανούς. Firmianos. *Firmum Colonia fuit Romanorum, deducta initio primi belli Punici. Velleius volumine priore. Inde dicuntur* Firmani, *si recte legitur (quod tamen & ratio videtur probare) apud Livium libr. 27. ubi horum fit mentio inter alios colonos: & apud Plin. 3. 13. qui in Piceno fuisse indicat. Quin & apud Cic.* Firmani *leguntur in 7. Philip. &* L. Tarutius Firmanus *in libris de Divinatione. Amiotus,* Formianiens *vertit, haud scio quid secutus.*

Cap. 29. Non multo minus quinquagies.) *Quadragies & quater est apud Plinium 7. 27. & in lib. de Viris illustribus Dictum autem Catonis, quod continuò subjicitur, Pædianus in Scauriana, Valerius, ac Quintilianus Scauro tribuunt. sed idem duos aut complures dixisse, nihil habet absurdi. Statim:*

Ibid. Ser. Galbam nonagenarius.) *In Græco est* σερουίλιος *mendose, pro*

pro πρώξιν. Galba enim cognomentum est Sulpiciorum, quod vel ex Suetonii Galba pateret, si cæterorum deessent testimonia. Sergius autem nihil minus est quam prænomen, cum sit patriciæ familiæ nomen, quæ Catilinam protulit. Sed Servius prænomen est, & huic de quo agitur Servio Sulpicio Galbæ convenit. Is cùm prætor in Hispania Lusitanorum XXX. millia contra interpositam fidem interfecisset, a Catone est accusatus. Ex Cicerone, de claris oratoribus. & Suetonio quo dixi loco. Cæterùm eodem in libro Cicero à Plutarcho dissentit, LXXXV. annos natum Catonem è vita excessisse scribens, idque Coss. L. Marcio, M. Manlio: qui in annum V.C. DCV. videntur competere, ut verum sit & quod Plinius libro 29. cap. 1. dicit, hoc eum anno obiisse, & quod ibidem Cicero scribit, eum mortuum LXXXVI. ante suum consulatum annis. Nam de ætate Catonis Plinius ei adsentit. Sed à Plutarcho stat Livius. Quod autem de tribus Nestoris ætatibus dicitur in Numa exposui.

Cap. 33. Livius eum qui occisus sit.) Locus est lib. 39. sed & hæc tota narratio in T. Quinctio posita iterum est.

Cap. 36. Publica.) τὰς ἐργολαβίας. Livius ultro tributa habet. Interpres operarias vertit: ut pleraque alia non satis diligenter. Intelliguntur enim ea quæ locabantur publicè, & à certis hominibus conducebântur.

Cap. 41. Post tertiam Pauli filiam.) Supra in Aemilii vita est, jam tum Perseo bello generum eum habuisse hunc Catonis filium. quod moneo, ut illud Post non ita accipias, quasi post pugnam Persicam Cato filius tertiam duxerit: sed id vocabulum ad ea, quæ supra de educatione sunt dicta, referas. nisi hic aliud, aliud ibi scripsisse Plutarchum putes, quod non videtur opus esse. Neque enim illos probo, qui ut ingeniosi & acuti videantur, quacunque occasione arrepta, mendacia, errata & inconstantiam gravissimis scriptoribus objiciunt. Ego explicando potius aut (si omninò defendi non possint) excusando tueri ista debere quemvis gratum & candidum lectorem puto: nedum in scirpo nodum quærere.

Cap. 45. Primosque eorum sermones C. Acilius.) Hic locus facit ad emendandos Gellii libros, in quibus lib. 7. cap. 14. hac de re sic legitur: Et in senatum quidem introducti, interprete sunt usi Cæcilio senatore. Legendum, C. Acilio; quod facilè, sicut & mendæ occasio, apparet. Quibus Coss. Romam venerint, non satis mihi constat. Oropus autem Attica urbs est, ad Euripum sita, è regione Chalcidis Euboicæ. Hanc ad penuriam redacti bello Macedonico Athenienses cùm diripuissent injustè, à Sicyoniis (quibus à Græcis erat judicium permissum) multa eis quingentorum talentorum est irrogata: cujus deprecandæ causa Carneades cum reliquis Romam missi legati. Cætera apud Pausaniam quære, in Achaicis. Gellius emendatur.

Ibid. Et ad filium Græcas litteras calumnians.) Quandocunque, inquit, ista gens suas litteras dabit, omnia corrumpet. Hæc & aliæ in hanc rem verba Catonis extant apud Plin. lib 29. c. 1. sicut & hæc

quæ

quæ de medicis sequuntur. Libet hoc loco de Miscellaneis nostris quædam decerpere, quibus ostendamus quid sint Græcæ literæ. Nam permulti, iiq; non inerudití, dum adolescentes ad Græcæ linguæ addiscendæ studium pro officio exhortantur, Catonis illius Censorij exemplo movendos sibi putarent: atque adeò tam illustris viri imitatione permoveri posse. Quis enim alicujus frugis adolescens laborem discendæ Græcæ linguæ sibi supterfugiendum putaret, cui persuasum esset, Catonem istum provecta jam admodum ætate eum subivisse? De quo ne quis dubitaret, testem memini citari Ciceronem, qui hoc de Catone scripsisset. Ita boni isti adhortatores, dum Græcæ linguæ studium commendant (quod sanè debet esse omnibus solidam doctrinam appetentibus commendatissimum, multis quidem de causis) Latinæ linguæ parentis verba malè accipiunt. Scripsit enim Cicero & in eo libro, quem Catonis ipsius nomine insignivit, & in Lucullo, Catonem Græcas literas didicisse. Verùm id ut de linguæ & sermonis Græci usu accipiamus, non video qua ratione fieri possit. Plutarchus certè etiamnum juvenem Tarenti, quod tum à Fabio Maximò receptum erat, Nearcho Pythagoreo philosopho vacasse perhibet: cùm quidem ad id tempus vigesimumquartum ætatis annum non potuerit excessisse: & Græcum fuisse Nearchum constet. Idem scribit, non defuisse, qui ab eo Athenis Antiocho pulso jam, & Græcia à Romanis constituta, Græca oratione populum compellatum fuisse affirmarent, eamque circumferrent: quod ut verũ esse Plutarchus negat, ita satis apparet, nunquam confingi potuisse, ita uti crederetur; nisi præstari ea res à Catone quivisset. Et verò ultra quadragesimum perpaucos tum annos exegerat Cato: quod facilè intelliget, qui meminerit eum XXCV. annos natum è vita excessisse (anno V. C. ut Plinius libro 29. capite 1. annotavit, IↃCV.) ac temporum rationes subduxerit. Est itaque aliud, his saltem locis litteras Græcas discere, aliud linguam Græcam discere: & sermonis Græci usu præditus esse potuit Cato, cùm Græcas litteras nesciret, atque odisset etiam & detestaretur. Ac profectò ipsa Ciceronis verba docere eos poterant, litteras pro disciplinis sive artibus usur-
„ pari, ne quid à Plutarcho aut alijs scriptoribus petamus. Ita enim
„ Cicero loquitur in præfatione primæ Tusculanæ. Doctrina Græ-
„ cia nos, & omni literarum genere superabat, quid litterarum? Poëtica, musica, geometria, adde etiam philosophia. Quod ita intelligendum sequentia demonstrant. Atq; idem Cicero alibi, L. inquit, Tarutius Firmanus familiaris noster, inprimis Chaldaicis literis eruditus &c. 2. de divinatione, ita appellans divinandi istam, quæ ex cœli & siderum conversionibus peti posse putabatur, scientiã, quanquam alij ibi Chaldæis rationibus scripserint: quàm rectè, hîc non quæritur. Idem Lucullum suum cùm omni literarum genere, tum Philosophiæ deditum fuisse scripsit, paulò post de Catonis Græcarum litterarum studio dicturus: ut facilè attento homini fuerit videre, quid litteræ essent, & in præfatione de Oratore: Post autem auditis

auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum litteris (*de Romanis eloquentiæ studiosis loquitur, qui primum eam citra doctrinæ elegantiam affectassent*) adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagraverunt. *Et post Antonius* se serò ait attigisse Græcas litteras. *Quod autem liberales istas, sive artes sive scientias sive disciplinas*, litterarum *vocabulo indicatas à* Philosophia *ibi ita distinguit, ut quasi opponat, id mirari debet nemo. Nam in errore tum plerique eo versabantur, ut vel eruditionem sine sapientiæ studio, vel hoc sine eruditione constare crederent: ita factum est, ut ij ferè modò Philosophari putarentur, qui aut naturam rerum perscrutarentur, aut de vita & moribus disputarent. reliqui* litterati eruditi, doctique, *non item* Philosophi *haberentur. Hinc illud Ciceronis in Pisonem, de Græco ejus sodali:* Est autem hic, de quo loquor, non philosophia solum, sed etiam litteris, quod ferè cæteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. *Quin & hodie inter φιλολογίαν & φιλοσοφίαν eodem modò distingui videmus: ne dicam non paucos καὶ ἀφιλολογήτους καὶ ἀφιλοσοφήτους sibi divinarum rerum, legum tum publicarum permultos, ac rei medicæ etiam tractationem sumere. In senectute ergo Cato non linguam Græcam didicit, sed eas litteras, eas artes, sive disciplinas, amplexus est, iisque se excoluit, quas suo judicio juvenis, imò & vir, & jam ad senium vergens non neglexerat modò, sed & contempserat: ut in annotationibus etiam nostris in ejus vitam, Plinio teste, docuimus. Cætera inde repetent qui volent. Obiter etiam hoc addam, à nostro & aliis scriptoribus passim ἱερὰ γράμματα vocari* sacras litteras: *non profectò tam characterum quoddam genus quales sunt hieroglyphici Aegyptiorum, quàm Theologiæ istius & rerum sacrarum cognitionem. Quin & hoc notum est γραμματεῖς non vocari qui vocabula tenerent, sed qui res summas, etiam civitatum intelligerent atque procurarent. Cætera alibi. Unum hoc addam, satis validum & perspicuum, quod est in fine Crassi apud nostrum. ἦν γὰρ οὔτε φωνῆς οὔτε γραμμάτων ὁ Ὀρώδης ἑλληνικῶν ἄπειρος. An, si* lingua Græca & litteræ Græcæ *idem essent, sic locuturus erat Plutarchus?*

Cap. 52. Solus habet mentem.) *Versiculus est Homeri ex lib. 10. Vlyssea, 495. de Tiresia, qui solus inter omnes umbras apud inferos saperet. Ita Cato reliquos nihil esse, nisi umbras ducum existimabat, si cum Scipione Aemiliano conferrentur. Mox:*

Ibid. Catonis philosophi.) *Ejus qui Uticensis, idem & Minor dicitur: cujus vita suo loco sequitur.*

IN COMPARATIONEM ANNOTATA.

Cap. 57. Multis Hesiodus.) *In opere de Agricultura.* Homeri *versus sunt lib. Vlyssea ξ. 222.*

Cap. 60. Quibus opus non habet.) *ὧν οὐκ ὀρέγεται, οὐκ omisi: puto enim redundare, & sensui obesse.*

PLUTARCHI PHILOPOEMEN, GUILIELMO *Xylandro, Augustano, interprete.*

Educatio Philopœmenis.

FUIT quidam Mantineæ Casander, genere ac potentia inter ci- I
ves primo loco: is adversa fortuna solum vertere coactus Mega-
lopolim se contulit, fretus præsertim Crausidis (pater hic fuit Phi-
lopœmenis) familiaritate, viri multis nominibus præstantissimi.
Eo vivente cùm nihil desideraret Casander, ut hospitalitatis ei mer-
cedem persolveret, filium defuncti Philopœmenem pupillum edu-
cavit: (quemadmodum Homerus Achillem à Phœnice educatum
scribit) in quo erat jam inde ab initio generosa & regia indoles, quæ
& fingi & augeri se facilè pateretur. Ut ex ephebis excessit Philopœ-
men, Casandro in ejus cura gerenda Ecdemus & Demophanes Me-
galopolitani successerunt, qui & cum Arcusilao in Academia erant
versati, & philosophia ad rempublicam & actiones traducenda sui
temporis hominibus præstabant. Hi & submissis occultè Aristode-
mo percussoribus patriam suam tyrannide liberârunt: & Aratum in
ejiciendo Nicocle Sicyoniorum tyranno adjuverunt, & à Cyrenæis,
quorum perturbata erat atque laborabat respublica, advocati, Cyre-
nam navigarunt, ibique & leges sanxerunt, & civitatem optimo or-
dine constituerunt. Inter alia sua negocia isti Philopœmenis quo-
que institutionem habuerunt, virum istum communi bono toti Græ-
ciæ futurum philosophiæ præceptis formantes. Etenim hunc qua- II
si in senectute post antiquos illos & virtutibus claros duces cùm
peperisset Græcia, impensè dilexit, suoque judicio potentiam ejus
auxit. Et quidam Romanus eum laudans, *ultimum Græcorum* ap-
pellavit: quasi post hunc neminem Græcia magnum, seque ipsa di-
gnum virum protulisset. Forma fuit non (ut quidam putant) turpi:
exstat enim ejus etiamnum Delphis imago. Facilitas ipsius & sim-
plicitas errori hospitæ istius Megarensis causam præbuit. Ea cùm
fortè marito domo absente accepisset ducem Achæorum ad se veni-
re, non sine tumultu & trepidatione erat in cœna apparanda occu-
pata. interim Philopœmenem ingressum in ædes, pallio vili ami-
ctum videns famulorum aliquem aut præcursorem rata esse, mo-
nuit ut se adornanda cœna juvaret. isque statim, abjecta lacerna, li-
gna cœpit findere. Hospes ut domum reversus id vidit: Quid hoc,
inquit, ô Philopœmen, rei est? Quid aliud, respondit Dorico sermo-
ne ille, nisi deformitatis pœnas luo? Cæterùm corporis habitum
Titus Quinctius subsannans: Pulchras, inquit, ô Philopœmen, ma-
nus & pedes habes, ventrem non habes. Erat sanè medio corpore
gracilior, sed id dictum ad facultates potius ejus respexit: quod bo-
no peditatu, bonoque equitatu instructus, sæpe pecunia indigeret.
Hæc ita in confabulationibus de eo dicuntur. Porrò in gloriæ stu- III
dio non fuit omnino ab ira & contentione purus. Sed cùm maximè
imitandum sibi Epaminondam delegisset, strenuitatem ejus, pru-
den-

Forma.

Philopœmen pro servo habitus ab hospita.

Ingenium & studia Philopœmenis.

dentiam & pecuniæ contemptum admodum expressit: animi autem lenitatem, gravitatem, humanitatemque in dissensionibus civilibus tueri cùm nequiret, propter iracundiam & contendendi studium, bellicæ magis quàm civili virtuti deditus videbatur. Et quidem statim à puero, militaris rei studiosus, omnia quæ ad eam facerent magna alacritate didicit: ut in armis pedes dimicare, equitare. Cúmque etiam in palæstra probaretur, & ad athleticam cohortarentur amici quidam atque tutores, percontatus est, nihilne ea militari exercitationi esset obfutura. Illi autem id quod res erat dicentibus: *Athletica qualis?* corpus & vitam athletarum omnino à militari habitu differre, præcipuè autem diversam esse victus & exercitationum rationē: (quippe athletas multo somno, continentibus repletionibus, statim & motibus & quietibus habitum corporis suum augere & tueri, cui omni momento & consuetudinis neglectu periculū mutationis immineat: in militari diætâ omni esse errori, omni inæqualitati locum, præsertim autem facilè eam & cibo potuque carere consuevisse, & ferre insomnium) his auditis non modò ipse athleticam fugit & derisit; sed & postmodò dux factus ignominiis & contumeliis propositis, quantum in ipso fuit, totam sustulit: ut quæ corpora ad neces-
IV saria certamina alioquin aptissima, inutilia redderet. Postquam *Exercitationes eius.*
sub præceptoribus esse & pædagogis desiit, in expeditionibus civium, quas prædæ avertendæ causa in Laconicam faciebant, primus, in reditu postremus ut esset, se adsuefecit. In ocio, aut venatu corpus exercuit, simulque & agile & robustum effecit: aut agricultura. Habebat rus commodum, viginti ab urbe stadiis: eo quotidie à prandio aut à cœna cōmeabat, & ut unus de operariorum numero, vilissimo super herbaceo toro decumbens quiescebat. Mane surgens, vinitores aut aratores in opere faciendo adjuvabat: unde in urbem reversus, cum amicis & magistratibus negociis publicis vacabat. Bello parta, in equos, arma, & redimendos captivos impendebat. Rem familiarem justissimo quæstu agriculturæ augere intendit: nequaquam enim hoc putavit negligendum, sed omninò eum, qui alienis velit abstinere, propria bona possidere op- *Quæstus.*
V portere censuit. Auditorem se præbuit, legitque scripta philoso- *Lectio.*
phorum: non omnium, sed eorum quos ad virtutem aliquid sibi conferre judicabat: & Homerica ea coluit, quibus cogitationes de fortitudine excitari & instigari sentiebat. De reliquis libris Evangeli præsertim de ordinibus militaribus operi studuit: & historiam Alexandri tenuit: quod sermones istos ad res ipsas pertinere existimaret, nisi si quid ocii causa & inutili loquacitate esset confectum. In contemplationibus verò de ordinibus militaribus, descriptionibus tabularum repudiatis, ipse in locis singula observavit, & deprehendit studiosè: & in profectionibus ipse locorum editorum cavitates, camporum intercapedines, tum quæ agmini propter rivos, fossas, aut angustias itinerum divulso aut in arctum contracto acciderent inspexit atque perpendit, & cum comitibus ea de re disputavit.

tavit. Videtur enim vir ille rebus militaribus etiam plusquàm ne-
cessitas postularet studii impendisse, bellicæ rei impensè deditus,
quam ut maximè variam materiam sibi delegisset, & planè conte-
Megalopoli capta. mneret, proque ignavis haberet, qui eam non colerent. Cùm tri- VI
ginta jam esset annos natus, Cleomenes Spartanorum rex noctu su-
bitò adortus Megalopolim, oppressis vigilibus in urbem pervenit,
Philopœmenis constantia. & forum occupavit. Ibi Philopœmen auxilium ferens patriæ, etsi a-
criter & audacter depugnaret, pellere tamen urbe hostes non va-
luit: cives autem ut ex urbe possent aufugere, effecit, insequentibus
hostibus se objiciens, Cleomenemque detinens. Itaque postremus
ipse ægrè admodum discessit, equo amisso, acceptoque vulnere.
Cleomenes verò Megalopolitanis, qui Messenem concesserant, mis-
so eo nuncio urbem, bona, & agros, se restituere promisit. Id cùm ac-
cipere libenter cives suos, & reditum expetere animadverteret Phi-
lopœmen, obstitit: docuitque, non urbem à Cleomene reddi, sed ci-
ves eum velle suos facere, ut eo certius urbe potiretur: neque posse
eum domos & muros vacuos custodire desidentem ibi, sed ob ci-
vium defectum ea ipsa amissurum. Hac quidem oratione cives per-
movit. Cleomenes verò eam occasionem habuit ut plerisque urbis
partibus vastatis & dejectis, ingenti potitus præda abiret. Post Anti-
gonus rex cum Achæis adversus Cleomenem expeditionem fecit.
Insederat Cleomenes montes & transitus apud Sellasiam: itaque VII
Antigonus castra eò admovit, viq; oppugnare hostem statuit. Erat
tum in equitatu Philopœmen cum suis civibus: additi his erant Il-
lyrii, multi & pugnaces, quibus extrema acies stiparetur. Mandatum
his erat, ut in subsidio locati, signum rei gerendæ quieti exspecta-
rent: id erat puniceum pallium, à rege in sarissa elevatum apud cor-
Pugna ad Sellasiam. nu alterum. Sed cùm duces Illyriorum opera pellere Lacedæmo-
nios conarentur, & Achæi, ut erant jussi, in ordinibus suis se contine-
rent, Euclides frater Cleomenis hostium copias à se invicem divul-
sas cernens, statim expeditissimos levis armaturæ pedites immisit,
qui Illyrios ab equitatu divulsos à tergo adorirentur, & retrò aver-
terent. Cùm hoc ageretur, distraherenturque & perturbarentur Il-
lyrii: Philopœmen animadverso non esse magni rem negotii levis
istam armaturæ manum hostilem circumvenire, idque ipsam occa-
sionem monere, consilium hoc regiis ducibus indicavit. Vbi non
probavit hoc ipsis, sed pro insano habitus & contemptus est, (neque
enim ea tum temporis ipsius erat existimatio, ut tanta ei res crede-
retur) cuneo civium suorum facto in hostes irrupit, primoque tre-
pidationem, post fugam etiam, & multam peditum istorum cædem
Philopœmen graviter sauciatur. fecit. Tum, ut magis adhuc regium exercitum confirmaret, cele- VIII
riterque cum hoste perturbato congrederetur, dimisso equo, in lo-
co obliquo & crebris rivis atque vallibus interrupto, armatura e-
questri & gravi depugnavit magna cum difficultate: Interim utrun-
que femur ei telo amentato transfigitur; fuitque is ictus non letha-
lis quidem, sed tamen ita validus, ut per utrunque femur cuspis teli

exacto

exacto ſit. Itaque primum veluti vinculo adſtrictus, peſſime habebat. Etenim annulus, cui amentum inſeritur, efficiebat, ut difficulter extrahi ex vulneribus telum poſſet; & cùm qui aderant, cunctarentur eripere, ferveretque admodum pugna, animo jam ardens, prœliique cupiditate gliſcens, motu pedum atque agitatione alterna fracto per medium haſtili, utrumque fruſtrum ſeorſim juſſit eximi: itaque liberatus, ſtricto gladio per primos ordines ad hoſtem acceſſit, magna, inter ſuos alacritate, imitandæque virtutis ardore excitato.

IX Sanè parta victoria Antigonus, ut periculum ſententiæ Macedonum faceret, quæſivit cui injuſſu ſuo equitatum commoviſſent: & reſpondentibus coactos fuiſſe præter animi ſententiam cum hoſtibus congredi, quod adoleſcentulus Megalopolitanus prior in eos impetum dediſſet, ſubridens: Is ergo, inquit, adoleſcentulus magni munus ducis obivit. Glorioſum hoc fuit, ut debuit, Philopœmeni. Sed cùm Antigonus ipſum ſuo in exercitu habere percuperet, atque imperium ſimul & pecuniam deferret, recuſavit: præcipuè, quia natura ſe ad parendum difficilem ſentiret. Otium tamen & deſidiam non admittens, rei bellicæ exercendæ & meditandæ cauſa in Cretam militatum navigavit, & ibi diu multumque inter fortes & belli variis modis gerendi peritos, nec non temperantes & tenui vitæ ratione contentos homines exercitatus, tanta ad Achæos cum gloria rediit ut ſtatim magiſter equitum ſit creatus. *Antigoni de eo iudicium.*

X Ibi cùm videret, equites, ſi bellum incidiſſet, proximè oblato quovis vel viliſſimo equo uti, & pleroſque militiam ſubterfugientes alios ſuo loco emittere, ſummam autem omnium eſſe & imperitiam & timiditatem: porrò, ſemper hoc mali à pretoribus neglectum fuiſſe, quod equitum ſumma eſſet apud Achæos potentia, juſque honores & pœnas tribuendi haberent. his animadverſis nequaquam ceſſit aut inſtitutum dimiſit, ſed circùm urbes profectus, viritim etiam juvenes ad honeſtæ gloriæ ſtudium cohortatus, punitiſque iis qui digni erant, exercitationibus deinde, decurſionibus, & quæ plurimis ſpectatoribus committerentur certaminibus inſtitutis, modico tempore mirabile robur, miramque alacritatem omnibus indidit; &, quod erat in ordinando equitum agmine ſummum, ita eos agiles & celeres reddidit, itaque ad turmatim ſe convertendum & obequitandum, equoſque ſingulatim retorquendum & circumagendum adſuefecit, ut totius equitatus converſio unius alicujus corporis motui voluntario ſimilis eſſet. *Equitatus Achæorum à Philopœmene correctus!*

XI Cùm acriter cum ſuis contra Eleos & Ætolos ad Lariſſum fluvium dimicaret, dux equitatus Elei Damophantus ante alios provectus, admiſſo equo in ipſum irruit: verùm hic impetum ſubſtitit, priorque haſta ictum Damophantem dejecit: cujus caſum ſtatim hoſtium fuga eſt ſubſecuta. Ex illo Philopœmen magni eſſe nominis, quo neque manu juvenis, neque conſilio ſeniorum aliquis eſſet promptior, quique eſſet & ducendo copias, & pugnando utiliſſimus. Enimverò Achæorum res Aratus primus omnium ad dignitatem & potentiam evexit, primuſque de abjectis & diſſipatis per *Philopœmenis de Eleis & Damophanto victoria.*

urbes in unum reipublicæ Græcæ & civilis corpus conduxit. Deinde, veluti in aqua ubi primum exigua quędam & non multa corpora ſubſiderunt, ſtatim quæ deinde ad ea, quæ primo inhæſere, defluunt, ipſa quoque una figuntur, ſolidumque ea ratione mutuo aggerem conſtituunt: ſic cùm Græcia eo tempore imbecillis atque diſſolutu facilis eſſet, urbibus ſingulatim coaleſcentibus, primum Achæi in unum coiêre: poſt ii urbes circumſitas partim auxilia ferendo, eaſque in ejiciendis tyrannis adjuvando, partim concordia & reipublicæ ſocietate ſibi conjungendo, totam Peloponneſum in unum corpus, unicumque imperium conflare cogitabant. Veruntamen XII
quamdiu Aratus vixit, Macedonum adhuc armis pleraque committebant, Ptolemæum colentes, tum Antigonum & Philippum, qui mediis in negociis Græcorum verſabantur. Poſtquàm ad Philopœmenem ſumma rerum delata eſt, cùm jam viribus ſuis pares ipſi eſſent etiam potentiſſimo cuique, aliunde adſcitis ducibus uti deſierunt. Aratus enim quia ad bellica certamina ſegnior videbatur, pleraſque res colloquiis, manſuetudine & amicitiis regnum perfecit: ut in vita ejus ſcriptum eſt. At Philopœmen, egregius bellator, & armis efficax, neque non ſuis conatibus fortunam benignam ſentiens, primis ſtatim prœliis Achæorum & potentiam auxit, & animos: cùm eos jam ſecum vincere, & pleriſque ex certaminibus ſuperiores diſcedere condoceſeciſſet. Primùm inſtruendæ aciei, & XIII
armaturæ rationem, quæ vitioſa apud Achæos erant, emendavit. Vtebantur ſcutis nimis levibus, & quæ anguſtiora eſſent, quàm ut tegendo corpori ſufficerent: haſtis etiam longè, quàm ſunt ſariſſę, minoribus. Itaque propter armorum levitatem, eminus erant pugnaces & fortes: comminus autem congreſſi, deteriori erant conditione. Figura & ordines aciei non erant ſecundum cohortes inſtructi, ſed phalange utebantur, quæ neque à fronte munita eſſet neq; ad agendam teſtudinem apta, ut eſt Macedonica. itaque facilè pellebantur aut divellebantur. Philopœmen pro ſcuto & haſta, clypeo uti & ſariſſa juſſit, utque galeis, loricis, & ocreis muniti, pro curſoria & levis armaturæ propria pugna ſtatariam & pede fixo commiſſam exercerent. Hoc modo cùm perſuaſiſſet, ut ii, qui ætate erant integra armarentur, primùm ad eam ſpem erexit, invictum fore eum exercitum: deinde luxum eorum optimè correxit, tollere enim prorſus nequibat, cùm jam inveterata eſſet ſtulta & inanis æmulatio, veſtes ſumtuoſas, & purpurea ſtragula certatim menſaſque precioſas ad cœnas ſplendidas expetentium. Ipſe à rebus ſupervacaneis eo ſplen- XIV
dore ad utiles & honeſtas traducto, facilè effecit, ut quotidianis in curando corpore impendiis imminutis, militaribus inſtrumentis exornandis ſe darent. Erat videre officinas, plenas calicum & vaſorum quæ conciderentur, thoracum, qui inaurarentur, & ſcutorum, frænorumque, quæ argento obducerentur; circi repleti erant equorum pullis domandis, & juvenibus qui in armis decertabant: in manibus mulierum galeæ quæ exornarentur, tinctura tunicarum equeſtrium,

Armaturæ & aciei inſtruendæ rationem Philopœmen corrigit.

Luxus à victu in militiam translatus.

ſtrium, & pedeſtrium chlamydum picturæ. Ipſæ autem adſpectus ille audaciam augebat, animoſque incitabat, promptoſque ad pericula adeunda & cupidos reddebat. Cæteris enim in ſpectaculis luxus ad luxuriam invitat, animoſque intuentium emollit, cùm ſenſuum quaſi punctione & titillatione animus frangitur. At in his rebus animum obtutus confirmat, augetque: ſicuti Homerus Achillem inducit propoſitis ante oculos novis armis, ardore quodam inflammatum ad uſum eorum ſe concitare. Sic exornatam juventutem Philopœmen exercitationibus erudiit, ut in acie moveri celeriter ſcirent, præceptis ejus ſtudioſè obtemperantes. nam ordo mirificè eis probabatur quo ita denſabatur acies, ut perrumpi non poſſe videretur; & armis corpora facilè adſueſcebant, eaque pulchritudo & ſplendor facilia redigebat, ut rem jam nunc gerere omnes, & *Ornamenta armorum utilia.*

XV cum hoſtibus decernere prœlio quamprimùm cuperent. Erat eo tempore Achæis contra Machanidam Lacedæmoniorum tyrannum bellum: qui magnis fretus copiis omnibus Peloponneſiis inſidiabatur. Itaque ſimul atque renunciatum eſt, eum ad Mantineam acceſſiſſe, ſtatim adverſus eum duxit Philopœmen. Adverſas acies propè ipſam urbem inſtruxerunt, multis uterque mercenariis militibus, & omnibus ſuorum civium copiis. Initio prœlio Machanidæ mercenarii primam Achæorum aciem quæ ex velitibus & Tarentinis conſtabat, pepulerunt: cúmque jam rectà in hoſtes irruendum, ordineſque eorum perrumpendi eſſent, omiſſo eo Machanidas ad inſequendum fuſos mercenarios hoſtium ſe contulit, eſtque Achæorum, qui ordines ſuos ſervabant, phalangem ita prætervectus. Phi- *Vt Machanidam vicerit, & occiderit.*

XVI lopœmen diſſimulato, quod initio pugnæ erat acceptum, damno, tametſi id videretur ad certam perniciem rerum ſuarum ſpectare, errorem hoſtium in perſequendo intelligens, qui à ſua ſe phalange divelliſſent, locumque vacuum reliquiſſent, nequaquam inſequentibus ſuos obviam iit, ſed paſſus eos provehi inſequendo, magnumque inter eos & aciem Lacedæmoniorum fieri intervallum; ita demum à latere in iſtam impetum fecit, nudatam ſuis, deſtitutamque à duce, neque pugnam exſpectantem: quippe Machanidam inſequi fugientes hoſtes cernentes, planè eum victoria potitum putabant. Fuſa igitur per multam cædem, (nam ad quatuor millia occidiſſe traditur) Lacedæmoniorum phalange, Machanidæ cum mercenariis ab inſecutione reverteni obviam ivit. Foſſa fuit in medio magna & profunda: ad eam uterque dux venit. alter fugam ea ſuperata quærens, alter id impedire volens: eratque is aſpectus non imperatorum pugnantium, ſed ferarum neceſſitate ad vires excedendas compulſarum, Philopœmene venatore acri inſtan-

XVII te. Hic tyranni equus, robuſtus & ferox, & utrinque calcaribus ſaucius tranſire foſſam aggreſſus, pectore admoto, anteriores pedes trans eam ſtatuere omni robore intendit. Interim Simmias & Polyænus, qui in prœlio ſemper cum Philopœmene erant, eumque armis tegebant, accurrentes infeſtis haſtis ſe objecerunt. Prævenit tamen Philopœmen Machanidæ occurrens, equumque *Simmias, Polyænus.*

ejus ut elevare à pectore caput vidit, suo paululùm ad latus flexo, conto ad ictum punctim inferendum aptato, ita percussit tyrannum, ut eum impetu ictum prosecutus everterit. Hanc ad formam ænea posita est statua Philopœmenis apud Delphos ab Achæis, qui maximè & factum id, & belli administrationem istam admirabantur. XVIII

Philopœmenis gloria in ludicro Nemeo.

Fertur ludis Nemeis commissis, cum prætor iterum esset, neque multum ab ejus ad Mantineam victoria temporis effluxisset, alioquin festivitatis ejus causa otiosus, primùm Græcis phalangem instructam ostentasse, quæ motus suos ordinarios agilitate & vi egregia obiret: deinde citharœdis certantibus ingressum in theatrum stipatum juvenibus qui paludamentis, & subuculis puniceis induti, corporis habitu florentes omnes, & ætate æquales, multam imperatoris sui reverentiam, conceptosque ex multis & præclaris certaminibus spiritus ea ætate dignos demonstrarent. His modò ingressis, forte quadam Pyladem citharhœdum Persas Timothei cantare cœpisse, hoc quidem initio:

Graios ornavit qui libertate celebri:

eoque vocis claritatem ad ipsius carminis majestatem decore adjungente, omnium undique in theatro oculos in Philopœmenem fuisse conjectos, editumque lætum applausum: Græcis tum antiquam dignitatem spe nova revocantibus in memoriam, animique fiducia proximè ad pristinos illos spiritus majorum accedentibus. Porrò quemadmodum equulei sessores, quibus adsuevere, desiderant, alios autem nacti ægrè ferunt, & trepidant: sic Achæorum exercitus quoties ad pugnam & pericula subeunda ventum est, aliis sub ducibus languebat, & ad Philopœmenem respiciebat: eoque solùm viso, fiducia ducis statim erigebatur, rem strenuè gerebat. Senserunt & adversarii, uni huic duci se pares non esse, nomenque ejus & existimationem metuerunt: quod manifestum ex eorum est factis. Philippus enim Macedonum rex, quod sublato Philopœmene censeret se iterum sua in potestate Achæos habiturum, misit Argos qui eum occultè necarent, quibus quidem insidiis patefactis, in summum odium Græcorum incidit. XIX

Megarica obsidio.

Bœoti autem cùm oppugnarent Megaram, capturosque se jamjam putarent, subitò eoque vano rumore ad eos allato, Philopœmenem auxilio obsessis venientem propè adesse, scalas jam muris admotas relinquentes aufugerunt.

Messenam à Nabide captam Philopœmen liberat.

Quo tempore Nabis, qui post Machanidam tyrannidem in Lacedæmonios obtinuit, subitò Messenem cepit, privatus vivebat Philopœmen, nullasque habebat sub se copias. XX Verùm ubi frustra conatus fuit Lysippo Achæorum tum prætori persuadere, ut Messeniis opem ferret, quod is actum jam esse de urbe diceret ab hostibus occupata: ipse assumtis civibus auxilium tulit. Neque enim expectabant ii, dum aut lex ferretur, aut is dux deligeretur, sed (ut & natura comparatum) præstantioris imperio sponte obsequebantur. Nabis autem audito eum in propinquo esse, tametsi castra in urbe haberet, non tamen ejus adventum sustinuit, sed alia porta digressus celeriter suos

suos abduxit, in parte felicitatis ponens, si effugisset: itaque effugit ille, & liberata est Messenæ. Hæc Philopœmeni laudi tribuuntur.

XX Quod autem denuo in Cretam rogatu Gortyniorum, qui tum bello occupati, eum ducem petebant, abiit, id in reprehensionem incidit: quippe cùm patriam ipsius Nabis bello premeret, ipse vel pugnam subterfugiens vel intempestivè aliis gratificans aberat. Et quidem ita continenter illo tempote oppugnabantur Megalopolitæ, ut intra muros omninò compulsi habitarent, vicosque consererent, agro ademto, hostibusque penè in ipsis portis castra habentibus. At Philopœmen trans mare bellum gerens apud Cretenses, calumniandi occasionem inimicis præbebat, quod domesticum fugeret bellum.

Philopœmen in Creta militat, rebus patriæ afflictis.

Megalopolitæ bello pressi.

Erant qui dicerent, cùm alios Achivi prætores creassent, privatum Philopœmenem ocium suum Gortyniis, imperatorem se poscentibus accommodasse. Erat enim ab ocio alienus, & ut alias res usu comparatas, ita bellicam & imperatoriam facultatem semper in usu habere statuerat: quod eo dicto declaravit, quod de Rege Ptolemæo extulit. Eum enim cùm quidam laudarent, quod exercitum quotidie exerceret præclarè, corpusque suum in armis egregiè ab bellicos labores adsuefaceret: Quis verò, inquit, regem miretur, qui tam

Excusatio.

Dictum eius de Ptolemæo bellum parante.

XXII magno natu meditatur adhuc, nihil profert? Cæterùm Megalopolitæ graviter absentiam Philopœmenis ferentes, proditosque se judicantes, statuerunt eum exsulio mulctare; Achæi obstiterunt, Aristænetumque iis ducem miserunt: qui, tametsi de reipubl. administratione non conveniret ei cum Philopœmene, damnationem nihilominus eam perfici non est passus. Exinde neglectus à civibus Philopœmen, multos circumjacentium pagorum, ut deficerent ab urbe, movit, docuitque eos dicere, antiquitus se non fuisse juris Megalopolitarum: dicentibusque apertè adstipulatus est, patriamque apud Achæos factionibus à se concitatis læsit. Verùm hæc postea temporis facta sunt. In Creta autem pro Gortyniis bellum non ut Peloponnesius homo aut Arcas simpliciter & ingenuo Marte gessit, sed moribus Cretensium adscitis, ipsorumque contra ipsos usus artibus & fraudibus, rapinis & insidiis exercendis pueros hoc in genere eos ostendit esse, qui vanis, & quæ adversus bellandi veram peri-

Artes Cretensium à Philopœmene superatæ.

XXIII tiam nihil possent, astutiis uterentur. His rebus cùm admirationem sui excitasset, gloriaque illustris in Peloponnesum revertisset, Philippum à Tito Quinctio Flaminino debellatum, bellumque Nabidi à Romanis & Achæis factum offendit. Contra quem dux statim electus, navali prœlio decertare ausus, idem quod olim Epaminondæ evenerat, expertus est: nam in mari cùm minus prosperè pugnasset, multum de virtutis suæ gloria abjecit. Quanquam Epaminondam quidem sunt qui affirment ægrè passum, ut rem navalem cives sui periclitarentur: veritum, ne (quod est apud Platonem) imprudentes ex pedestribus & stabilibus pugnatoribus in nautas degenerarent: itaque consultò nulla re gesta ex Asia & insulis discessisse. Contrà Philopœmen scientiam belli in terra gerendi suffectu-

ram etiam ad Naumachias bene conficiendas sibi persuadens, sensit, in exercitatione quanta pars esset artis posita, quantumque omnibus in rebus peritia virium adderet. Non enim in pugna tantum navali inferior fuit propter imperitiam: sed & navim ut vetustam ita nobilem quandam post quadragesimum annum in mare deduxit, atque oneravit viris: ita ut, pondus illa non ferente, in periculum cives devenerint. Ob hæc se ab hostibus contemni intel- XXIV

Castra hostium Philopœmen comburit.

ligens, qui cum plane è mari aufugisse rati, superbè Gythium oppugnabant, subitò illis nihil tale exspectantibus, sed propter victoriam securè agentibus, advectus classe, nocte expositis militibus, igne injecto tabernaculis castra hostium cum multorum exitio combussit. Paucis post diebus in itinere cùm subitò in angustiis quibusdam Nabis ei supervenisset, terruissetque Achæos, qui spem salutis in loco iniquo, & ab hostibus occupato nullam videbant: paululùm fixo gressu, locique perlustrata natura, in summis rei bellicæ artibus

Strategema.

esse eam, quæ ordines instruendi rationem docet, demonstravit: ea enim fretus, modica admodum phalangis suæ commotione, qua ad necessitatem præsentem eam accommodaret, nulla vel trepidatione vel negocio difficultatem istam superavit, hostesque aggressus magna clade affecit. Et quia hostes non ad urbem fuga contendere, sed hinc inde per regionem istam, quæ tota sylvestris, collibusque cincta, & propter rivos atque convalles equitatui invia erat, dissipari sentiebat, ab insecutione abstinuit, anteque occasum solis castra posuit. Conjiciens verò cives à fuga singulos aut binos ad urbem ituros sub noctem, multos Achæorum gladiis armatos in insidiis sub tumulos & rivos, qui sunt ad urbem, locavit. Hoc modo plurimi Nabidis milites sunt interfecti: quia enim non agmine ibant, sed singuli, ut ex fuga redire casu obtigerat, apud urbem in hostium

Æmulatio inter Philopœmenem & Quinctium.

milites avium modo incidentes perierunt. Propter hæc à Græcis XXV charus habitus, & in theatris magnifice honoratus, Titum Flaminium, virum honoris cupidum occultè urebat. Hic enim & quia Romanus esset consul, majori se debere in admiratione haberi ab Achæis, quàm Arcadem, censebat: & beneficium suum (quippe qui uno edicto totam Græciam, quantum ejus Philippo & Macedonibus servierat, in libertatem asseruisset) longè illius meritis esse

Sparta à Philopœmene Achæorum societati adjecta.

amplius arbitrabatur. Secundùm hæc bellum cum Nabide Quinctius composuit: Nabis ab Ætolis per fraudem cæditur. Rebus ergo Lacedæmone turbatis; Philopœmen arrepta occasione cum exercitu accurrit, Spartanisque partim invitis, partim in suam sententiam adductis urbem capit, Achæorumque reipublicæ inserit. Id verò facinus mirificè gloriam ejus apud Achæos illustravit, quibus tantæ auctoritatis atque potentiæ urbem adjecisset: neque enim parum erat, Spartam Achaiæ partem fieri. Optimi quoque Lacedæmoniorum ipsi accesserunt, custodem se eum libertatis habituros rati. Itaque etiam domum & facultates Nabidis cùm vendidissent, & centum ac viginti talenta inde coegissent, statuerunt eam illi pecuniam,

XX cuniam, missa ad hoc legatione, dono dare. Tum vero integritas
VI viri effulsit, qui non videretur modò, sed esset etiam optimus. Primò enim nullus fuit Spartanorum, qui cum eo viro de accipiendo dono colloqui vellet, sed omnes munus illud metuentes atque subterfugientes, hospiti Philopœmenis Timolao negocium mandaverunt. Et verò Timolaus ut Megalopolim venit, convivio acceptus à Philopœmene, cùm ejus in conversando gravitatem, victus frugalitatem eosque mores perspexit, qui neque adiri pecunia, neque capi facilè possent, doni mentionem nullam fecit: sed alia sui adventus causa prolata, re infecta domum rediit: Iterum deinde misso idem accidit. Tertiò profectus, vixque ausus colloqui, studium tandem civitatis erga ipsum exposuit. Philopœmen delectatus eo judicio, ipse Spartam se contulit: ibi civibus consilium dedit, ne bonos amicos vellent muneribus delinire, qui gratis virtutem suam ipsis utendam darent: malos potius, & qui in curia civitatem factionibus exagitarent, ea pecunia redimerent & corrumperent, donisque eorum ora obturarent, quo minus ab iis esset turbatum: præstare enim licentiam inimicorum, quàm amicorũ libertatem tollere. Tam alto

Vsus donorum & corruptelæ.

Diophanes.

XX Philopœmen animo pecuniam sprevit. Cùm verò Diophanes A-
VII chæorum dux audivisset, Lacedæmonios consilia novandarũ rerum agitare: eosque punire vellet, ii contra bellum molientes Peloponnesum conturbarent: placare Diophanem, iramque ejus mitigare conatus est Philopœmen, eam esse temporis istius conditionem docens, ut, quia Antiochus & Romani magnis copiis in Græcia bellum gererent, eò præsertim principi sit respiciendum, potiusque dissimulanda quædam suorum peccata, quàm res domesticæ commovendæ. id consilium cùm non admitteret Diophanes, sed adscito in societatem Quinctio, statim in Laconicum agrum invaderet, rectáque ad urbem duceret: indignatione motus Philopœmen, ingens facinus, quod neque legibus neque jure strictè accepto defendi potuisset, magno animo patravit: Profectus enim Lacedæmonem, privatus ipse prætorem Achæum, & Romanum consulem urbe ea exclusit: tum sedatis intestinis Spartæ tumultibus, civitatem rursus Achæorum reipub. abjunxit. Postea temporis præturam gerens, incertum quod crimen Lacedæmoniis objiciens, cùm exsules eorum in urbem reduxit, tum Spartanos octoginta (hunc numerum habet Polybius, Aristocrates centum & triginta) necavit, muros dejecit, multumque agri ademtum urbi, Megalopolitis attribuit: qui civitate Spartana erant à tyrannis donati, eos omnes in Achaiam transtulit. tria millia autem (hi erãt qui Lacedæmone migrare nolebant) vendidit, ac quasi exprobrans eis, ex precio isto porticũ in patria ex-

In Spartam Pphilopœmen qualis.

XX struxit. Cũ ita explevisset animũ miseriis Spartanorũ, indigno op-
VIII pressis infortunio insultans, in remp. eorum facinus crudelissimum & injustissimũ cõmisit. Lycurgi enim institutionẽ sustulit, puerisq; & puberibus Achaicam pro patria disciplinam præscripsit: ratus eos quandiu Lycurgi legibus uterentur: nunquã spiritus istos posituros.

Lycurgi leges abrogatæ.

Et qui-

Et quidem Lacedæmonii fracti tum calamitatibus magnis, passi sunt Philopœmenem quasi nervos reipublicæ excidere, cicuresque & demissos se præbuerunt: post aliquando ab Romanis impetrata venia Achaicam disciplinam dejecerunt, patriamque (quantum ejus post tanta mala & calamitates fieri potuit) restituerunt. Quo XXIX
tempore Romani bellum contra Antiochum in Græcia gerebant, privatus vivebat Philopœmen. Itaque animadvertens Antiochum ipsum Chalcide desidentem, nuptiis & amori puellarum intempestive vacare, Syros autem sine ducibus & ordine per urbes hinc inde vagari, luxuriæque operam dare: ægrè tulit, se non eo tempore prætorem esse Archivorum, Romanisque invidere se victoriam dixit: se, si præturam gereret, istos omnes in cauponis concisurum fuisse. Verùm cùm victo Antiocho Romani contentius jam Græcis rebus incumberent, Achæosque potentia sua circumvenirent, oratoribus ultrò ipsis concedentibus, cúmque jam omnis vis fortunam sequeretur, finisque fato destinatus prope adesset: ibi gubernatorem navis bonum imitatus Philopœmen, fluctui pro viribus obluctans, etsi quædam concedere, & tempori obsequi cogebatur, pleraque tamen uti retineret, eos qui dicendo aut agendo valerent, trahere ad libertatis studium contendebat. Traditum est Aristænetum Megalo- XXX
politam, magnæ inter Archæos potentiæ virum, cum Romanis maximè cuperet, atque in consilio censuisset non debere iis reluctari, aut ingratos esse Achæos, à Philopœmene tacente, indignéque ejus verba ferente auditum: atque hunc ira ad extremum victum in hæc verba erupisse: Quid ita properas Aristænete, Græciæ ut videas fatū? Cùm Manius Acilius Glabrio Romanus consul, victo Antiocho, peteret ab Achæis, ut reditum exsulibus Spartanis concederent: idemque Quinctius postularet: Philopœmen, non quod esset exsulibus infensus, sed ut ipse & Achæi hoc sua voluntate non in Quinctii Romanorumve gratiam facerent, impedivit: atque ipse insequente anno prætor eos reduxit. Adeo ob animi magnitudinem contendendi etiam adversus superiores studio laborabat. Annum XXXI
jam natus septuagesimum, octavùm prætor Achæorum factus, sperabat eum esse rerum statum, ut non modò in præturæ ejus administratione à bello vacare, sed & reliquum vitæ exigere in ocio posset. Nam ut marcescente corporis robore, simul ipsi etiam elanguescunt morbi: ita apud Græcas civitates deficiente potentia, studium quoque contendendi desierat. Veruntamen eum indignatio quædam divina tanquam athletam prosperis usum successibus in extremo vitæ prostravit. quippe traditum est, eum quodam in conventu reliquis quendam imperatoriis artibus præclarum habitum laudantibus, nimis arroganter dixisse: Quinam ille dignus sit, de quo verba faciamus, cùm vivus in potestatem hostium venerit? Paucis post diebus Dinocrates Messenius, qui & privatim cum Philopœmene exercuerat simultates, & erat ob maliciam & impotentiam aliis molestus, Messenem ad defectionem ab Achæis permoverat, & pagum quen-

Philopœmenis in Antiochum & eius milites dictum.

Aristænetus à Philopœmene notatus.

Romanorum coss. petitioni resistit Philopœmen.

Philopœmen Nemesin contra se irritat.

quendam Colonidem occupaturus ferebatur. Philopœmen tum Argis febricitabat. Itaque allato hoc nuncio, confectis uno die plus quam quadringentis stadiis Megalopolim contendit: inde equitib. (erant hi civium nobilissimi, sed juvenes admodum, qui studio & imitatione Philopœmenis ultrò militabant) assumtis statim ad

Dinocratis & Messeniorum defectio ab Achæis.

XXXII Messenem perrexit. Apud Euandri tumulum occurrit ei Dinocrates, commissoque prœlio est pulsus. At quingenti alii, qui ad agrum Messeniacum custodiendum erant collocati, cùm subitò sese proferrent, iisque conspectis illi qui ante fugam fecerant, rursus in collibus sese congregarent: veritus Philopœmen, ne ab hostibus circundaretur, simulque equitibus suis parcens, per iniqua loca recedebat, ipse agmen claudens, ac sæpe in hostes adversum sese inferens, eosque in se versos detinens: cùm quidem congredi non auderent, & clamorem modò eminus tollerent, atque circumcursitarent. Hoc pacto sæpius hostibus sese objiciens, dum singulatim suos in locum tutum deducit, ad extremum solus inter magnum hostium numerum destitutus fuit. Ne sic quidem manum conferre quisquam ausus est. eminus petitus, dum per loca saxosa & præcipitia enititur, equum calcaribus laniatum ægrè tenuit. Exercitationibus sanè hoc erat diuturnis assecutus, ut ei senectus nequaquam gravis esset, neque obstaret, quo minus evaderet: sed corpore tum ob imbecillitatem languentem, & ab itinere defessum, gravemque jam, & vix sese moventem equus lapsus in terram effudit. Casu tam gravi etiam caput læsum est, jacuitque aliquandiu nullam edens vocem: itaque hostes etiam mortuum rati, corpus vertere & spoliare aggressi sunt. ut verò capite elevato oculos sustulit, confertim irruerunt, manibusque retrò actis vinctum abduxerunt, multis conviciis insectantes eum virum, qui ne per somnium quidem unquam à Dinocrate

Philopœmen à Messeniis capitur.

XXX
III sibi hæc metuisset. Nuncius rei Messenem allatus, mirificè animos oppidanorum inflaverat, & ad portam exciverat. Vt verò Philopœmenem indignè gloria tanti viri, rebusque gestis & trophæis captum trahi vidêre, plerisque miseratione moti sunt, ut ne lachrymas quidem continerent, inconstantiam & vanitatem humanarum virium detestantes: ac paulatim benignus sermo oboriebatur apud multitudinem, recordandum esse acceptorum ab eo beneficiorum, & libertatis, quam, Nabide tyranno expulso, ipsis reddidisset. Erant pauci quidam, qui, ut Dinocrati gratificarentur, torquendum esse Philopœmenem dicebant, atque interficiendum, gravem scilicet hostem atque implacabilem, ipsique Dinocrati, à quo captus & contumeliis affectus fuisset, majori quàm ante terrori, siquidem liberaretur, futurum. Proinde in carcerem (specus est subterraneus, ei Thesauro nomen est, in quem extrinsecus neque spiritus, neque lumen penetrat, neque foribus, sed objectu magni saxi clauditur) eum imponentes, obvoluto saxo, ad custodiam armatos circum constituêre.

Carcer.

XX Cæterùm equites Achæi cùm se ex fuga colligerent, neque usquam
IV Philopœmen extaret, sed periisse crederetur, diu fixo gradu eum voca-

caverunt: inde colloquuti mutuò, turpiter & injustè saluti se suæ consuluisse, duce, qui pro ipsis vitam suam in discrimen adduxisset, hostibus prodito: tum progressi una, re explorata, captum esse cognoverunt, idque urbibus Achæorum renunciaverunt. Achæi maximum se incommodum accepisse, reposcendumque à Messeniis eum censuerunt: simulq; bellum pararunt. interim Diocrates, qui maximè moram Philopœmeni metueret salutarem Achæorumque consiliis prævertendũ putaret, nocte oborta, & multitudine Messeniorum digressa, carcerem aperuit, lictoremq; qui venenum homini daret, neque antequam ab eo esset haustum discederet, immisit. Philopœmen cum chlamyde obvolutus jacebat, non somno sed mœrore & animi perturbatione detentus, cùm lucẽ vidit, & virum cum veneni calice adstantem, ægrè se præ imbecillitate colligens, assedit, acceptoque poculo quæsivit, ecquid is de equitibus Achæis, præcipuèq; Lycorta inaudivisset. Lictore plerosque effugisse respondente, capite annuit, placidèq; eum intuitus: Bene, inquit, narras, si non omnia saltem malè ceciderunt. Tantum locutus, venenũ ebibit, ac se rursum inclinavit: neq; diu vires ipsius veneno restitère, sed propter infirmitatẽ statim extinctus est. De obitu ejus postquàm ad A- XXXV chæos est allatum, communis tristicia & luctus omnes urbes pervasit. At qui ætate erant ad militiam apti, cum primoribus civitatum Megalopolim profecti, omni vindictæ dilatione exclusa, Lycortam ducem creaverunt: statimq; in agrum Messenium impressione facta tantisper eam afflixerunt regionem, donec civitas Achæos recepit. Dinocrates verò morte sibi ipse conscita supplicium prævenit: reliqui, quotquot necandum Philopœmenem censuerant, interfecti: quotquot torquendum, capti, & ad cruciatus adhibiti à Lycorta sunt. Secundum hæc corpore cremato, cineribusq; in urnam collectis, discesserunt: ita quidẽ composito agmine, ut triumphalis cum funebri pompa misceretur. Nam & coronati iidem, & lacrymantes ibant: simulque & vinctos hostes ducebant, & urnam præ fasciis & sertis vix conspicuam inferebant. Eam prætoris Achæorum Lycortæ filius Polybius gestabat, & cum eo Achæorum primi. Milites armati, ornatis etiam equis, sequebantur, neque tantum luctum tristicia neque victoriam exsulatione æquantes. Ex urbibus & agris in itinere eo positis multitudo occurrebat, tanquam à militia redeuntem excipientium, & urnam tangentium, ac Megalopolim usque prosequentium. Vt verò ad hos pervenère seniores cum mulieri- XXX bus & pueris, ibi demum ejulatus totum exercitum pervasit. cùm vi in urbem ingrederetur, quæ desiderium amissi Philopœmenis graviter ferebat, ac primũ inter Achæos locum ejus viri jactura se perdidisse putabat. Sepultus est, quo par erat honore: & Messenii captivi ad ejus sepulchrũ lapidibus sunt obruti. Multæ fuerunt ejus statuæ, magniq; ei à civitatibus decreti honores. Quæ omnia Romanus quidam, eo tempore quo capta Corintho Græcia in calamitate fuit, abrogare & evertere est conatus, perinde atque vivum adhuc, Roma-

Philopœmenis postrema vox, & obitus.

Lycortas ut fit mors em Philopœmenis ultus.

Dinocratis mors.

Funus Philopœmenis.

Philopœmenis statuæ à Polybio defensæ.

Romanorum hostem eum, & malevolum Romanis accusans. Qua de re cùm essent sermones habiti, & contra calumniatorem istum Polybius verba fecisset: neque Mummius, neque legati passi sunt inclyti viri gloriam deleri, tametsi is non paucis in rebus Tito Quinctio, & Manio Acilio restitisset. Enimverò isti judices virtutem à commodo & honestum ab utili (ut consentaneum est) distinxerunt: rectéque & convenienter judicarunt, iis qui prosunt, mercedem & gratiam ab iis qui accipiunt id beneficium; bonis verò honorem à bonis semper deberi. Atque hæc quidem de Philopœmene.

Discrimen inter utile & honestum, mercedem & honorem.

IN PHILOPOEMENEM, INTERPRETIS Annotationes.

PHilopœmen T. Quinctij Flaminij æqualis fuit, cum quo à Plutarcho comparatur. mortuus est eodem, quo Annibal, anno, V. C. IↃLXXI. *Multa de eo sunt apud Polyb lib. 2. & 11. apud Livium lib. 38. & 39. apud Pausaniam in Arcadicis, prope finem.*

Cap. 1. Fuit quidam Mantineæ Casander.) *Apud Pausaniam in Arcadicis, & (qui hunc secutus videtur) Suidam in Philopœmene, Cleander est scriptum: & pro* Crauside, Craugis *(quod idem est in Tegeaticæ Philopœmenis statuæ inscriptione, quæ etiam in anthologia epigrammatum exstat) pro* Ecdemo, Ecdelus. *Pro* Demophane, Megalophanes. κάσανδρ@ *autem, &* Casander, *unico S. rectè scribi, cùm ratione constat, tum Græcorum auctoritate Grammaticorum, qui Cassandrum duplicato S. scribi Æolicè affirmant: inter quos est Isacius Zezes. Id obiter moneo, propter quosdam sciolos. Infra in Pyrrho promiscué in Græco scribitur: sed opinor, librarij culpa, ut multa id genus.*

Ibid. Quemadmodum Homerus.) *Locus iste est Iliadis libro nono,* 481. *respicit autem non ad magistrorum aut discipulorum, sed ad institutionis similitudinem Plutarchus.*

Cap. 2. Et quidem Romanus eum laudans.) *Idem apud Pausaniam,* ultimum eum Græcorum benefactorem fuisse.

Hæc ita in confabulationibus.) σχολαῖς, *ociosis & non seriis colloquiis, sed qualia animi causa instituuntur. Guarinus,* Per lusum *reddidit. Alias* σχολὴν *Græcis disputationem de rebus gravibus scholasticam esse, quod & Cicero sit imitatus, non sum nescius.* σχολῆ.

Cap. 4. Vinitores aut aratores.) βοηλατῶν. *Guarinus* bubulcis: *quasi non etiam tum boves agerentur, cùm aratur,*

Cap 6. Antigonus rex.) *Tota res copiosé describitur apud Polybium ad finem libri 2. Refert & Pausanias ad finem feré octavi. ubi est mendum in voce σικελία, cùm debeat esse σελλασία: fol. Ald. 220. versic. 1. Meminit hujus Sellasiæ, & conflictus istius, etiam Livius lib. 34.* *Pausanias castigatur.*

Cap. 8. Interim utrunque femur ei telo amentato transfigitur.)

δίελα-

διελαυνέται διαμπάξες ὁμοῦ τοὺς μηροὺς ἑκατέρους ἐν μεσαγκύλῳ *Guarinus*: sub natibus uno per crus utrunque telo transverberatur. *Puto eum μεσαγκύλῳ mendosam vocem* sub natibus *vertisse. Ipse μεσαγκύλῳ legi, omissa præpositione ἐν. Est autem μεσάγκυλον, amentatum telum, id est, in medio funem habens, quo is tenet, qui librat & ejaculatur. Ita ferè Scholiastes Euripidis, in versum qui est propè finem Andromachæ:*

μεσάγκυλον.

οἵ τοι, μεσάγκυλ' ἔκλυτοί τ' ἀμφώβολοι.

quæ & Eustathij in 2. Iliad. librum de eadem voce commentationi præfero. Difficulter ergo potuit iterum extrahi, vel propter annulum istum cui medio hastili funis immitteretur. Mesanculæ *quidem teli etiam Gellius meminit.*10.25. *& Menandri versus apud Plutarchum, ad finem libelli de propria laude. Mox autem ἀγκύλης sequitur mentio quæ satis demonstrat, meam conjecturam veritate niti. Pausanias & Polybius paulo aliter hunc casum narrant: quos contulisse est jucundum. interpres certè locum hunc male extulit.*

Cap. 9. Adolescentulus Megal.) *μειράκιον bis ponitur. quod nomen cur in* virum *diceretur, etiam si contemtim quis de eo loqueretur, non satis video. Atqui paulò superius est, annos fuisse natum triginta Philopœmenem, cùm Megalopolis caperetur. Itaq; de eo numero interdum subiit dubitare: & lectori perpendendum relinquo, Macedonica ista viri in adolescentulum extenuatio, quid habeat coloris. Certè qui legit quæ septuagenario ei accidisse infra scribitur, de triginta annorum numero vix habebit quod dubitet. Livius etiam* LXX. *annos natum fuisse cùm caperetur, scripsit. & Pausanias. atq; Chronologia optimè hos numeros conciliat.*

Cap. 12. Calicum & vasorum.) κυλίκων καὶ θηρικλείων. *Certè hic locus videtur impugnare, quod vulgus Grammaticorum ait θηρίκλεια esse* vitrea pocula, *quanquam & hoc apud Suidam est, & figulinum opus fuisse Thericlis. Non enim existimo comminuta vitra, ad inaurandа aut argentanda arma fuisse: & θηρίκλεια vasa pulcrè celata hic intelligere malim ab artifice Thericle, & opificio dicta, non autẽ materia.* Thericlis *meminit Pli* 16 40. *& supra in* Paulo Plutar*chus, inter aurea* Persei *vasa Thericleorum meminit:* Paulò *ante:*

Cap. 13. Pro scuto & hasta, clypeo.) θυρεὸς scutum *significat, ἀσπὶς majus quippiam, nimirum* clypeum. *Id hinc colligi potest. Et apud Livium quod est in secunda classe Ser. Tullij, lib.* 1. scutum pro clypeo: *Dionysius eandem rem describens, ἀντὶ τῶν ἀσπίδων ἀπέδωκε θυρεούς. lib.* IV. ἀρχαιολ. Ῥωμ. *Atque heic mox θυρεοῖς utentium pugna, πελταστικὴ appellatur, cui σταδιαῖα, heic βεβηκυῖα dicta opponitur. Hæc observasse, conducit ad aliorum scriptorum etiam loca intelligenda.*

Cap. 14. Sicuti Homerus Achillem.) *Initio libri deciminoni Iliadis, quem imitando superior fuit Virgilius, ut arbitror.*

Cap. 15. Erat eo tempore Achæis.) *Hanc totam rem luculenta narratione explicat fragmentum* Polybij, *quod de libro undecimo adhuc superest.*

Cap.

Cap. 18. Fertur ludis Nemeis.) *Est apud Pausa. quoque, sub finem ferè Arcadicorum. paulò ante.*

Cap. 17. Ad ictum punctum.) διαλαβὼν *vocem interpretandam duxi. apud Polybium autem hoc ipsum describentem* ἐκ διαλήψεως *est legendum. qua voce* ictum *significari non* cæsim (*quod est* καταφορὰ) *sed* punctim *illatum, ex eodem scriptore in Gallica pugna descriptione liquet, lib. 2. pag. Hervag. 48. etsi semel* μεταλήψεως *vitiosè ibi legitur. quod flagitium notarum, quibus præpositiones exprimuntur, permutatorum est frequentissimum.* διαλαμβάνω, διάληψις. Polybii locus.

Cap. 19. Philippus enim Macedonum rex.) *Meminit hujus rei Iustinus in fine lib. 29.*

Cap. 21. Tam magno natu meditatur adhuc, nihil profert.) *Metaphora sumpta ab oratoribus & poetis.*

Cap. 22. Aristænetumque iis ducem miserunt.) *Videtur is esse, qui apud Livium lib. 32. & 34. vitiosè legitur* Aristhenus & Aristænus: *& quidem initio fragmenti Polybiani de lib. 7. itidem* ἀρισταίνετος *dicitur. Quod autem hic ait, eum à Philopœmene dissensisse in repub. facilè ex Livio & Polybio intelligimus, & ipse infra docet: sicut & hoc, Philopœmenem alieno fuisse à Romanis animo.* Livii locus.

Cap. 23. Contra quem dux statim.) *Historia hac tota copiosè est apud Livium descripta lib. 35.*

Ibid. Apud Platonem.) *lib. 4. de legibus.*

Cap. 27. Cum exsules eorum.) τὰς μὲν φυγὰς, *pro* τοὺς μὲν φυγάδας *dixit. Ita in Quinctio etiam locutus est.*

Cap. 30. Cum M. Acilius Glabrio.) *Egregiè Guarinus, & magna fide.* Posthæc Romanorum consule Manlio, cum Antiochũ, &c. *Scilicet ita lector expeditur, & historiam discit? in Græco,* μανίου δὲ τοῦ ῥωμαίων ὑπάτου, *&c. Manius autem prænomen est, quod ita notatur* M' *non Manlius. & alioqui prænomina sola ponit Plutarchus interim ut sæpe Titum vocat, Titum Quinctium Flamininum dicens: &* μ' *pro* M. *Curio,* P. *pro* P. *Villio, in vita Quinctii. Ita hic (ut & sub finem)* M' *Acilius Glabrio innuitur, qui apud Thermopylas Antiochum superavit. Autor Livius initio 36. Appianus & ipse in Flaminio Plutarchus. Itaque nomen addidi perspicuitatis causa. Id etiam quod sequitur. non rectè illi reddidit.*

Cap. 31. Veruntamen eum indignatio.) N*emesis, quæ ulcisci solet si quid arrogantius fit, aut ubi fortuna vel bonis nostris superbimus: de Dinocrate autem in Flaminio aliquid leges*

Ibid. Pagum quendam Colonidem.) *Hæc est etiam apud Livium narratio, lib. 39. sed* Coronem *habet, pro* Colonide. *apud Pausaniam loci nomen deest.*

Cap. 34. Reposcendumque à Messeniis.) *Ita quidem legitur in Græco:* ἀπαιτεῖν μὲν ἔγνωσαν. *Sed qui historiam apud Livium & Pausaniam legit, ac circumstantias considerat facilè intelliget, negativam particulam extritam esse, legendumque* οὐκ ἔγνωσαν. *Noluerunt*

luerunt enim inani legatione & petitione de reddendo Philopœmene Achæi tempus & occasionem perdere, quibus satis de Dinocratis animo constabat, ideò omissa spe recipiendi, de ulciscendo eos statim egerunt.

Cap. 35. Quotquot necandum Philop. censuerant, interfecti.) *Guarinus*, ultro vitam finière: *ut legisse videatur*, δι' αὐτῶν ἀπέθνησκον. *Meus codex* δι' αὐτῶν *habet, quod ad Achæos refertur: idque quia rectius esse censebam, secutus sum. Mox:*

Ibid. Polybius.) *Hic est eximius ille historiarum scriptor, præceptor Africani Scipionis junioris: cujus partem operum habemus, Græce satis mendosè editam. Latine autem parum feliciter conversam, & à nobis nuper Germanice redditam atque evulgatam.*

PLUTARCHI T. QUINCTIUS FLAMININUS, *Guilielmo Xylandro, Augustano interprete.*

HUIC Titum Quinctium Flamininum comparamus. Qua is I
corporis figura fuerit, licet iis qui volunt cernere in effigie ejus
Ingenium. ærea, quæ Romæ è regione Circi posita est juxta magnum Apollinem Carthagine allatum, Græcis litteris inscripta. Ingenio fuisse traditur eo, ut facilè & ad iram & ad gratiam moveretur, etsi diversa ratione. Nam & in puniendo lenis, neque pervicax erat, gratia constans, cùm quidem quibus benefecisset, iis non secus atque benefactoribus perpetuò benevolum sese promptumq; præberet, eosque ut bonorum suorum præstantissimum, assiduè coleret atq; tueretur. Gloriæ honorisq; cupidissimus, præclaras & maximas res ipse conficere solebat. Magis delectabatur iis qui accipere beneficium cuperent, quàm qui dare possent: illos virtuti suæ materiā esse, hos
de gloria secum contendere existimans. Ab ineunte ætate artibus II
militaribus institutus (etenim multis ea tempestate, gravibusq; occupata bellis Roma, ita jam inde ab initio adolescentes erudiebantur, ut inter ferendū imperia, imperare simul discerent) primū bello
Tribunatus militum. secundo Punico tribunus militum Marcello consuli adfuit. Ibi Marcello per insidias cæso, agro Tarentino, ipsiq; deniq; Tarento recepto præfectus, non justiciæ minorem, quàm belli laudem retulit.
Coloniarum deductio. Itaque etiam coloniis, Narniā & Cossam deducendis princeps constitutus est. Id potissimū animum ejus ita extulit, ut præteritis mediis istis magistratibus, quos ordinatim petere juvenes solebant, tribunatu plebis, prætura, & ædilitate, recta consulatum ambiret, petitionem ejus colonis studiose adjuvantibus. Fulvio autem & Manio Curio tribunis plebis ei resistentibus, indignumq; esse affirman-
Consulatus petitio. tibus, si juvenis, reclamantibus legibus ad summum magistratum vi evaderet, primis nimirum adhuc sacris & mysteriis reip. nondum initiatus: senatus populo creandi, quem vellet, potestatem fecit. A populo consul Quinctius cum Sexto Ælio est factus, nondum trigin-

III triginta natus annos. Bona quadam rerum Romanarum fortuna
bellum ei adversus Philippum Macedoniæ regem sorte obtigit: quæ
eum tum ducem requirerent, qui non vi omnia & bello, sed facun-
dia potius & comibus congressibus ageret. Etenim Philippo ad pu-
gnam quidem committendam velut mucronis acies erat, sufficie-
batque Macedonicum imperium: durante autem bello, omne suæ
phalangis robur, sumtus, refugium, atque instrumenta omnia re-
posita Græcorum in potentia habebat: quibus à Philippo non avul-
sis, non poterat uno bellum istud confici prœlio. At verò Græcis
nihil etiamnum ferè cum Romanis fuerat rei, tumque primùm eo-
rum inter se populorum negocia misceri incipiebant: ut nisi Ro-
manus dux benigno præditus ingenio, oratione quàm armis plura
egisset, inq; colloquiis fidem & mansuetudinem, multamque pro as-
serendo jure constantiam exhibuisset, haud facilè Græci consueto
imperio alienum fuerint prælaturi. Verùm hæc ipsæ actiones mani-
IV festa reddent. Quinctius animadverso, eos qui ante ipsum huic
bello præfuerant duces Sulpicium & Publium Villium majori anni
parte domi honoribus & rebus civilibus impenso, serò ad bellū ge-
rendum in Macedoniā profectos & ibi dimicationibus de locorum
occupatione, levibusque itinerum aut frumentandi causa prœliis
tempus trivisse: nequaquam eorum exemplo sibi etiam ita agen-
dum duxit, ut alterū magistratui suo annum adjiceret, quem, prio-
re in dignitatibus consularibus & negociis urbanis exacto, bello
impenderet. Itaque ut in ipso suo consulatu rem gereret, honori-
bus & civilibus officiis valere jussis, impetrato à senatu, ut frater
suus Lucius Quinctius legatus sibi daretur, ac rei navali præesset, i-
pse ex militibus iis, qui in Hispania Asdrubalē, in Africa ipsum An-
nibalem duce Scipione devicerant, tribus millibus, qui & ætate ad-
huc essent valida, & ad bellum alacres, lectis (quod robur sui exerci- *Robur militum T. Quinctij.*
tus habere statuerat) in Epirum tuto trajecit. Ibi P. Villium cum e-
xercitu invenit, qui castris Philippo (aditus ille & angustias ad A-
psum flumē custodiebat) oppositis, longo jā tempore iniquitate lo-
V corum prohibitus nihil rei gesserat. Accepto igitur exercitu, & di-
misso Villio, naturā locorum speculatus est. Natura sunt non minus *Angustiarum apud Apsum fluvium descriptio.*
muniti quàm Tempe: arborum pulcritudine, sylvæ viriditate, reces-
suum & pratorum amœnitate inferiores. Montes utrinque magni
atque sublimes in maximam atq; profundam convallem inclinant:
per hanc Apsus elabens, Peneū figura & celeritate refert: & radices
montis undique aqua tegens, propter ipsum alveum abruptā unam
& angustam semitam relinquit, qua neq; alioquin facilè ingredi e-
xercitus queat, & si statione teneatur, nullo modo possit. Consule-
bant Quinctio sui, ut expedito & facili itinere per Dassaretios juxta
Lycum amnem copias circumduceret. Sed consul veritus, ne, si lon-
gius à mari sese in loca male culta & inopem regionem conjiceret,
Philippo pugnam subterfugiente penuria frumenti laboraret, & re
infecta, sicuti priori evenerat duci, cogeretur ad mare redire: sta-

tuit vi aditum aperire. Montes Philippus phalange sua insederat, VI
& à latere undique tela & sagittæ in Romanos incidebant: itaque acriter aliquoties certatum, vulnerati utrinque & occisi. nihil tamen ad summam rei gestum est. Quidam verò pastores ejus regionis ad Quinctium aggressi, ambitum quendam ab hostibus neglectum indicarunt, hac se exercitum ducturos, tertioque omninò die in summis montibus constituturos polliciti sunt: hujus promissi autorem atque sponsorem Charopem Macharam proferebant, primum inter Epirotas, Romanis cupientem, eosque metu Philippi clam adjuvantem. Huic fidem habuit consul, misitque tribunum militum cum peditum quatuor millibus & trecentis equitibus. ducebant hos pastores illi vincti: interdiu locis cavis & sylvestribus latentes quiescebant, noctu ad lucem lunæ, quæ dimidio tum orbe fulgebat, iter faciebant. His missis, interim hostes levibus prœliis detinet, reliquum tempus reficiendo militi tribuit. Qua verò die in summis montibus suos constitutos reputabat, summo mane omnem & levem & gravem armaturam eduxit: divisisque in tres partes copiis, ipse rectà cohortes juxta amnem, qua fauces erant artissimæ adduxit, petitusque Macedonum telis, in ipsis angustiis cum obviam egresso hoste manum conseruit: reliqui ab utroque latere per aspera loca magno conatu & certamine invadebant. Inte- VII
rim & sol ortus erat, & fumus haud planè evidens, sed montanæ instar nubeculæ procul consurgens & apparens, à Macedonibus (etenim his à tergo erat, occupatis jam montium cacuminibus) non conspectus. Romanis gravi in certamine laborantibus, spemque ad id quod vellent, accommodantibus, fidem non satis certam faciebat. Postea quàm verò is auctus, densiorque assurgens aërem densigravit, apparuitque ignem indicem esse à sociis factum, sublato clamore, magna vi irruerunt in hostem, eumque in asperrima loca repulerunt: qui à tergo hostium erant vociferationem ipsi quoque ediderunt. Statim effusè fugerunt Macedones: neque ultra duo millia cæsi sunt, angustiis persecutionem impedientibus. Romani pecunia, tentoriis, & calonibus hostium direptis, faucibusque ita potiti, ea modestia, atque continentia Epirum peragraverunt ut tametsi à mari & navibus longè abessent, neque mestruum frumentum iis demensum, neque emendi copia esset, tamen à regione omnis generis opum plena manus abstinuerint. Nam Quinctius, cùm accepisset Philippum fugæ similem profectionem per Thessaliam fecisse, hominibus in montes recedere coactis urbes incendisse, bona ob multitudinem vel onus relicta ad diripiendum proposuisse, cedentem jam tum quodammodo Romanis ea regione: ut magnificum se ostenderet, milites suos cohortatus est, ita transirent, itaque parcerent regioni tanquam suæ, & jam ab hoste concessæ. Et qui- VIII
dem fructum hujus modestiæ statim senserunt. Nam ut primum Thessaliam attigerunt, urbes se eis dederunt. Et Græci, qui intra Pylas habitabant, animis jam planè ad Quinctium inclinabant.

Charops Romanorum socius.

Vt victoria situsus, quidque consecutus.

Philippi fuga.

Achæi,

Achæi, societate Philippi repudiata, cum Romanis adversus eum bellum gerere decreverunt. Opuntii Ætolis, qui tum Romanis magna promtitudine in bello aderant, postulantibus ut sibi urbem ipsorum custodiendam traderent, posthabita eorum petitione Quinctium accerserunt, ejusque se fidei permiserunt. Fertur Pyrrhum olim, cùm primùm à specula exercitum Romanum instructum vidit, dixisse: Hanc sibi barbarorum aciem non videri barbaram. Similiter hi tum dicere coacti sunt, qui primum ad Quinctium accesserunt. Audierant ex Macedonibus, ducem barbarici exercitus adventare, qui armis omnia protereret atque in servitutem ageret: tum verò congressi cum viro qui & ætate floreret, & aspectu benignus, sermone Græcus, ac honoris veri amans esset, mirificè demulcebantur, reversique in civitates, summam erga eum, veluti ducem libertatis, benevolentiam excitabant. At posteaquàm Philippo ad pacificationem inclinare viso Quinctius in congressu eas tulit pacis amicitiæque leges ut regem juberet Græcos liberos relinquere & præsidia deducere: neque is eas conditiones probavit; omnibus ibi, etiam iis qui Philippi rebus studebant, persuasum est venisse Romanos ad bellum non Græcis, sed propter hos Macedonibus faciendum. Inde quietus ipse paulatim in suam plerosque fidem accepit. *Achæi, Opuntij. Aetoli. Pyrrhi dictū de Romanis.*

IX Profecto autem in Bœotiam nullo belli cum apparatu, Thebanorum proceres obviam iverunt: Philippo quidem propter Brachyllelin faventes, Quinctium tamen etiam salutandum atque honorandum censentes, quod cum utrisque amicitiam colerent. Cum his collocutus humaniter modò percontando quædam & discendo, modò exponendo ipse alia, sensim unà progressus est tantisper dum ex itinere milites reciperet. Ita unà cum Thebanis in urbē ingressus est: cùm neque gratum hoc iis esset, neque tamen auderent prohibere, quod mediocris eum militum multitudo sequebatur. Enimverò Quinctius, quasi non jam sua in potestate urbem haberet, progressus in concionem suasit ut Romanis se conjungerent, Attalo rege ei patrocinante, & Thebanos ad idem cohortante. Hic quidem oratorem se Quinctio alacriorem, quàm senectus ea ferret, præbere contendens, inter dicendum vertigine oborta aut fluxu humeris decumbente, subitò sensibus obstupefactis corruit: neque multò post navibus in Asiam revectus, vitam clausit. Bœoti Romanis se adjunxerunt. *Attali mors.*

X Cùm Philippus Romam legatos mitteret, ablegavit eo Quinctius, qui hoc agerent, ut aut ipsi tempus à senatu ad bellum perficiendum prorogaretur, aut pacis componendæ potestas daretur: etenim, ut erat gloriæ cupidissimus, metuebat, ne alio ad bellum duce misso, sua ipse laude privaretur. Obtinuerunt hoc amici ejus, ut neque Philippus, quæ petebat impetraret, & imperium Quinctio ejus belli causa prorogaretur. Hoc decreto in magnam spem erectus, statim in Thessaliam contendit, adversus Philippum. Habebat in exercitu suo viginti & sex millia militum: ex his peditum millia sex, & quadringentos equites Aetoli suppedita-

 verant.

Pugna ad Cynoscephalas. verant. Pares ferè erant Philippi copiæ: qui & ipse adversus hostem ducebat. Cùm haud procul Scotusa abessent, & utrisq; subire prœlii fortunam esset animus, alter imperatorum alterum propè adesse intelligens, nequaquam (ut verisimile erat) metu correpti, sed ardore potius & gloriæ parandæ cupiditate incensi sunt. quam & Romani summam fore existimabant, si Macedonas, quorum robur & potentia propter Alexandrum apud ipsos maximè celebrabantur, devicissent: & Macedones Persis præstare Romanos arbitrati, his superatis Philippi se, quàm fuisset Alexandri, majus nomen reddituros sperabant. Itaque Flamininus suos milites hortatus est, bonos XI sese ac strenuos viros præberent, quippe cum adversario laudatissimo in pulcerrimo theatro (Græciam dicebat) decertaturi. At Philippus, incertum casune fortuito, an quod præ festinatione eum hoc fefellisset, extra vallum sublimi conscenso aggere, qui multorum e-
Omen. rat hominum sepulcris impositus, cœpit ea, quibus ante conflictum milites cohortari moris est, differere. Verùm graviter ob id omen animis suorum dejectis, ipse etiam perturbatus eo die pugna abstinuit. Postridie sub auroram à molli & austrina nocte in nebulam nubibus conversis, totus densa obductus est campus caligine, statimq; sub ortum solis crassus ab alto aer in spaciũ, quod erat inter castra, decubuit, ipsaque loca occultavit. Ibi qui utrinque excubiarum & speculandi gratia emissi fuerant, mox obviam mutuò facti apud Cynos cephalas (Latine *canum* aliquis *capita* diceret: sunt autem collium densorum & sibi mutuo oppositorum summitates, habentque id à similitudine figuræ nomen) pugnam commiserunt. Cum XXII alternis (ut in locis asperis fieri consentaneum est) fugerent, atque instarent cedentibus: utrinque ex castris subinde suis defatigatis, atque cedentibus auxilia missa sunt; ac tandem aere à caligine repurgato, cùm viderent quid rei ageretur, totis exercitibus concurrerunt. Dextro cornu Philippus superior fuit. Nam ab altiore loco totam phalangem Romanis inferebat: cujus hi confertis scutis stipatam aciem, selectissimorumq; militum acrem impetum non sustinebant. Lævum autem dissipatũ jam per colles atq; luxatum cùm esset, Quinctius desperatis iis quos jam ab hoste victos putabat, celeriter alteram in partem conversus in Macedones impetum fecit, qui propter inæqualitatẽ & asperitatem locorum cogere phalangẽ, & densare ordines (in quo omnis inest illius exercitus vis) nequibant: viritim autem ubi pugnandum est, gravi & inefficaci armorum
Phalanx. habitu motuq; impediuntur. Phalanx enim animalis similitudinem habet, invicti, quamdiu unum corpus est, & densitatem suam constanti ordine retinet: ea dissoluta, etiam singuli suum contra singulos pugnandi robur amittunt, cùm propter armaturæ genus, tum quod omne totum magis propter mutuum membrorum complexum, quàm propter singula valet. His ergo fusis, quidam fugientes XIII persecuti sunt, reliqui incursu in Macedones adhuc pugnantes altero in cornu facto, à latere eos straverunt: itaq; mox ii etiam, qui jam vince-

vincebant, averſi retrò, armis projectis fugam dederunt. Cæſa ſunt millia octo, ad quinque millia capti. Vt autem Philippus tuto effugeret, Aetolorum culpa factum eſt: qui, Romanis adhuc hoſtē perſequentibus ad diripienda caſtra converſi ſunt ita quidem, ut Romanis reverſis nihil ſupereſſet. Hinc primùm inter eos contentiones & convicia: inde magis ſubinde Quinctiū offenderunt, ſibi eam victoriam arrogantes, eoque rumore animos Græcorum præoccupantes, ut à poetis etiam ac literarum rudibus id factum decantantibus priore, quàm Romani, loco ſcriberentur Aetoli. Inter hujusmodi carmina maximè in ore hominum verſabatur hoc epigramma ſcriptum ab Alcæo: qui in Philippi contumeliam, numerum quoque occiſorum ampliorem mentitur. ita autem habet:

Aetolorum improbitas.

Alcæus.

Theſſaliæ hoc inhumata infletaq́; turba, viator,
Triginta tumulo millia contegimur;
Aetolum virtute, Latinorumq; peremti,
Quos Titus huc lata duxit ab Italia,
Perniciem Emathiæ. trux ſpiritus ille Philippi
XIV *Vel cervos abijt prætereunte fuga.*

Hoc carmen variis in locis à multiſque cantatum, majore Quinctium, quàm Philippum, affecit moleſtia. Hic enim Alcæum viciſſim traducens, ejus, elegis hoc oppoſuit:

Quisque es, Alcæo fixa hac crux exit in auras
In rupe hac, foliis, & viduata libro.

At Quinctium Alcæi verſus ita irritaverunt, apud Græcos gloriam ſibi parare ſatagentem, ut reliqua, neglectis omninò Aetolis, per ſe ipſe gereret. Ægrè id tulerunt Ætoli: & cùm Qinctius legatos à Philippo de pacis conditionibus acturos admiſiſſet, circum reliquas urbes profecti id clamitabāt: Pacē Philippo vendi, cùm liceret hoſtem planè excindere, regnumque, à quo primū in ſervitutē fuiſſet acta Græcia, evertere. Hæc illis vociferantibus, ſociosq; perturbantibus, ipſe Philippus ad pacificationem profectus ſuſpicionem eam ſuſtulit, Quinctii & Romanorum poteſtati ſe resque ſuas committens. Hoc pacto pax compoſita eſt, reddiditq; Philippo Quinctius regnū Macedonicum, Græcia abſtinere juſſo, multatoq; mille talentis, omnibusq; præter decem ſolas navibus: filiū quoq; ejus Demetrium
XV obſidem acceptum, Romam miſit. Optimè profectò Quinctius eſt uſus occaſione, & futura animo præcepit. Iam tum Annibal Afer, homo Romanis infenſiſſimus, exſul ad Antiochum regem venerat, eumq; proſperis jam uſum ſucceſſibus rerumque geſtarū magnitudine Magni cognomen adeptum, ideoque & ad principatum in omnes adſpirantem, & contra Romanos præſertim inſurgentē ut fortuna benignam ſeſe exhibente uti pergeret, inſtigabat. Quod niſi prudenter Quinctius prævidiſſet, ac propterea ad bellum pace componendum conceſſiſſet, futurum erat ut & Antiochicum bellum cum Philippico in Græcia conjungeretur, hisq; ejus ætatis maximis atque potentiſſimis regibus utriq; communibus de cauſis ſocieta-

Pax cum Philippo facta.

Prudentia Quinctij.

tem contra Romanos jungentibus, in non leviora denuò pericula atque certamina, quàm quibus bello erat Annibalico defuncta Roma incideret. Nunc illo opportunè pacem inter duo interjiciens bella, præsensque tollens ante quàm alterum inciperet, hujus primam simul, & illius ultimam spem præcidit. Decem exinde lega- XVI
ti à Senatu missi Quinctio autores fuerunt, ut, libertate reliquis Græcis restituta, Corinthum, Chalcidem, ac Demetriadem præsidio imposito retineret, ut eò tutiora ab Antiocho essent omnia. Hîc verò Ætoli calumniis alioquin noti apertis urbes Quinctii accusationibus agitabant: Hunc compedes (sic enim eas urbes solitus erat nominare Philippus) Græciæ solvere jubentes: Græcos autem interrogantes: Ecquid propterea, quod numellam priore graviorem quidem, læviorem tamen ferrent, læto essent animo, Quinctiumque ut benefactorem in oculis haberent? qui sanè pedibus Græciæ solutis, collo ejus vinculum injecisset. Hæc graviter indigneque ferens Quinctius deprecando apud Senatum tandem obtinuit, ut hæ quoque urbes præsidio liberarentur, utque integrum id ejus esset apud Græcos beneficium. Proinde cùm Isthmia celebrarentur, XVII
ac multitudo hominũ in stadio consedisset spectandi gymnici certaminis causa, eò magis, quod illo tempore Græcia à bellis vacabat, spemque libertatis propositam cernens manifesta in pace diem festum agebat: postquàm tuba silentium undiq; est factum, progressus in medium preco, ita pronunciavit: Senatus Romanus, & T. Quinctius imperator proconsul, devicto Philippo & Macedonibus, absque præsidiis esse, liberos immunes, suis legibus vivere jubet Corinthios, Locros, Phocenses, Eubœenses, Achæos, Phthiotas, Magnetas, Thessalos, Perrhœbos. Primùm neque omnes planè, neque perfectè vocem præconis exaudierunt: eratque promiscua & tumultuaria in stadio commotio admirantium, sciscitantium, repetique edictum poscentium. Vt verò iterum facto silentio altiori voce eadem præco proclamavit, exauditumque est ab omnibus edictum: tantus, quantũ credibile vix sit, clamor præ læticia omnium exortus ad mare usque pervasit: quotquot in theatro erant, assurrexêre omnes, neque jam quisquam certantium spectaculo tenebatur, prosilire omnes, amplecti & alloqui Græciæ servatorem atque propugnatorem properabant. Atque eo tempore id re ipsa XVIII
apparuit, quod de immenso immodicoque clamore dici solet. Corvi enim qui tum fortè prætervolabant, in stadium deciderunt. Cujus quidem rei causa est aeris perruptio: nam cùm vox magna atque multa effertur, ea divulsus aer volantes non sustinet, facitque ut aves, ita, atque si in vacuo sint loco, delabantur. nisi potius ictu tum quodam aeris aves, veluti sagitta transfixæ, deturbantur atque decidunt. Potest & ad aeris vorticem seu procellam referri, cùm maris ille instar ob clamoris magnitudinem involvatur, rursumque cum impetu sese explicet. Cæterùm Quinctius nisi celerrime dimissis ludis impetum & concursum populi, quem futurum præsen- ferat,

Compedes Græciæ.

Præconium liberatæ Græciæ.

ferat, declinasset, haud profectò salvum potuisse evadere crediderim, tam multis simul undique ei se circumfundentibus. Postquàm eum vocando apud tabernaculum ejus defatigati sunt, jam nocte appetente, amicis & civibus quos forte vidissent, consalutatis, datoque mutuo amplexu ad cœnam simul se, & potum contulerunt.

XIX Ibi aucta, ut fit, lætitia, in mentem venit reputare, atque disserere de Græcia, quàm multis illa propter libertatem gestis bellis, nunquam ea neque certius neque majori cum voluptate sit potita, quàm alieno duce pro ipsis propugnante, cùm quidem in præsentia propemodum absque omni ea suo sanguine luctuque præmium certaminum pulcerrimum optatissimumque referret. Erant sanè fortitudo & prudentia apud homines raræ: rarissimum verò ex omnibus bonis, vir justus. Quippe Agesilai, Lysandri, Niciæ, Alcibiadesque terra marique duces bella rectè gerere, & hostem vincere norant: victoria ad liberalem ineundam gratiam, & honestatem uti nesciebant. *Græcorum imperatorum facinora qualia.* Quinimò si Marathonium prœlium, navalem pugnam Salaminiam, Platæas, Thermopylas, Cimonis ad Eurymedontem fluvium, & insulam Cyprum facinora tollas: omnes reliquas pugnas Græcia contra seipsam servitutis inducendæ causa commisit; omniaque ejus trophæa calamitati ipsius & turpitudini indiciũ præbent, plerunque malicia & contentionibus ducum eversæ. Alienigenæ autem, qui fomites exiguos, levemque generis communitatem antiquitus deductam habere viderentur, unde mirum erat si vel verbo vel sententia eorum in Græcos aliquid utilitatis redundaret: ii maximis periculis atque laboribus Græciam iniquis dominis atque tyrannis ereptam in libertatem vindicarunt. Hæc, & facta

XX præconio consentientia, Græcos movebant. Statim enim Quinctius Lentulum in Asiam amandavit, Bargyliatis libertate redditũ. Titillium in Thraciam, qui ex urbibus ibi insulisque Philippi præsidia deducerent: P. quoque Villius ad Antiochum navigabat, cum eo de Græcorum, quos sub se rex habebat, libertate collocuturus. *Græcia liberata.* Ipse Chalcidem profectus, indeque navi ad Magnesiam advectus, ejectis præsidiis respublicas populis reddidit. Secundum hæc Argis cùm Nemea agerentur, præfectus ei ludrico, rectissimè confectis ludis rursum ibi præconis voce libertatem Græcis confirmavit. Inde circum urbes profectus bonas illis leges, justiciam, concordiamque & amicitiam mutuam constituit, seditionibus sedatis, reductisque exsulibus. Nam neque minus gaudebat Græcorum à se facta reconciliatione, quàm victoria de Macedonibus parta: & minima jam e-

XXI jus beneficiorum pars Græcis videbatur esse libertas reddita. Xenocratem philosophum, cùm eum Lycurgus rhetor publicanis ad carcerem pensionis (quam inquilini Athenis pendere lege jubebantur) causa abducentibus eripuisset, illisque pœnas libidinis imposuisset, ferunt obviam factum Lycurgi filiis dixisse: Bonam ego parenti vestro gratiam refero: ab omnibus enim factum ejus laudatur. Quinctio autem & Romanis sua in Græcos beneficia, non laudem

modò sed fidem præterea apud omnes homines, potentiamque pepererunt, neq; accepere modò eorum duces missos, sed ad se accerserunt: iisque se dediderunt: & non populi tantùm atque urbes, sed & reges ab aliis injuria affecti regibus, ad Romanorum manus confugerunt. Itaque brevi tempore, fortassis Deo etiam juvante, omnia ipsis subdita sunt. Ipse verò Quinctius liberatam à se Græciam XXII
summæ sibi gloriæ duxit. Delphis enim clypeos argenteos affigens, suumque scutum, ita inscripsit:

Tyndaridæ, reges Lacedæmonis ô Jove creti,
Veloces læti qui domuistis equos:
Hoc summum Græcis vos libertate reducta
Aeneades donum jussit habere Titus.

Auream quoque Appollini coronam dedicavit, hac addita inscriptione:

Auro fulgentem Latona nate coronam
Hanc tibi in Ambrosia cæsaris imposuit
Aeneadum dux magnus & hoc te Phœbe precatur,
Sit virtute sua gloria digna, Titus.

Nero Græciã libertate donat.

Bis Corinthiorum urbi de Græcis idem contigit. Nam & tunc Corinthi Quinctius, & nostra ætate Nero ibidem Isthmiis celebratis Græcos liberos, suisque usuros deinceps legib. pronunciavit: Quinctius præconis, uti dictum est, voce: Nero autem ipse in foro de tribunali habita ad concionem oratione. Porro Quinctius mox ho- XXIII
nestissimo & justissimo contra Nabidem Lacedæmoniorum sceleratissimum & iniquissimum tyrannum suscepto bello, in fine spes Græcorum delusit, cùmque eum posset capere, pacificationem prætulit, Lacedæmone in indigna servitute relicta: seu quod vereretur, ne tracto aliquãdiu bello alius Roma dux missus gloriã interciperet: seu Philopœmenis honoribus offensus: Hũc enim, quod cùm aliis in rebus omnibus Græcorũ esset præstantissimus, tum eo ipso in bello mira fortitudinis atque peritiæ militaris facinora edidisset, æqualem honore Quinctio Græci statuentes, inque theatris ornantes, Quinctium (ut erat æmulatio in eo honorum contentiosa) lædebant, qui indignam putaret esse rem, si Romano consuli pro Græcia propugnanti Arcas, exigui & finitimi belli dux par haberetur. Veruntamen ipse Quinctius ita excusavit factum suum, à bello se destitisse, quod videret magno cum malo reliquorũ Spartanorũ, tyrannum periturum. Quanquam autem Achæi multos ei honores XXIV
decreverunt, nihil tamen magnitudinẽ beneficii æquare videbatur, uno excepto munere, quod ille omnibus habuit carius. Erat autem tale. Romanorum in prœliis contra Annibalem captorum permulti hinc inde venditi in servitute erant. Hujusmodi mancipia in Græcia erant mille ducenta: quibus cùm semper misera fuit mutatio, tum verò, ut par est, vel maximè, cùm in filios, fratres, aut familiares inciderent liberos & victores, servi ipsi atq; captivi. Hos etsi miserabatur Quinctius, dominis tamen non ademerat. Achæi autem quin-

Bellum contra Nabidem.

Philopœmenis gloria Quinctius offenditur.

quingentis in capita denariis perſolutis eos redemerunt, in unum conductos univerſos ei jam navigaturo tradiderunt. itaque ergo læto animo ſolvit, cùm pro benefactis præclaram, & magno civiumque amanti viro convenientem mercedem recepiſſet. Atque hoc triumpho ejus multò quam reliqua omnia, plus ſplendoris attulit. Viri enim iſti raſis capitibus, & pileos geſtantes (qui mos eſt ſervorum cùm manumittuntur) Quinctium invehentem ſequebantur. *Triumphus Quinctij.*
XXV Pulchrius etiam ſpectaculum ſpolia longo ordine invecta præbebant, Græcæ galeæ, Macedonicæ parmæ & ſariſſæ. Inferebatur etiam pecuniæ haud exigua vis. Auctor eſt Itanus, invecta eo triumpho auri conflati pondo fuiſſe ter mille I Ɔ C C X I I I. argenti XLIII. millia CCLXX. aureorum Philippeorum XIV. millia, I Ɔ XIV. Præter hæc mille talenta Philippus debebat. Sed hæc poſtea temporis, maximè Quinctio perſuadente, Philippo remiſerunt, ſociumque
XXVI eum ſuum vocaverunt Romani, filio etiam obſide liberato. Cùm Antiochus multis navibus, magnoque cum exercitu in Græciam trajeciſſet, urbeſq; ad defectionem moveret, & de factionibus agitaret, Ætolis (hi jampridem adverſus populum Romanum hoſtiles animos gerentes, libertatem ſe Græcis reddituros ad prętexendum belli cauſam jactabant. Neque verò Græci jam ante liberi eorum opera indigebant: ſed cùm honeſtior in ſpeciem cauſa belli deeſſet, pulcerrimum nomen ſaltem prætendebant, eoq; Antiochū uti docebant) illis igitur eum adjuvātibus: Romani magno metu defectionis Græcorum oblato, potentiaq; Antiochi territi, ducē bello gerendo conſtituerunt Manium Acilium, eiq; T. Quinctium propter Græcorum conſuetudinem legatum addiderunt. Hic ut primùm viſus eſt in Græcia, partim confirmavit, partim ægrotare incipientes, gratia apud eos ſua adhibita veluti tempeſtivè exhibito medicamento ſanos ſervavit, & à peccando avertit: pauci quidam eum fugerunt, præoccupati jam penitus, & corrupti ab Ætolis. Quin & Ætolos ipſos, quanquam irritatus ab iis graviter, poſt pugnam ſervavit. Victus enim ad Termopylas Antiochus, fugatuſq; confeſtim in Aſiam navigavit. Acilius autem conſul Ætolos partim ipſe obſidebat, par-
XXVII tim Philippo exſcindendo permittebat. Ita cùm Philippus Dolopum, Magnetum, Athamanum, & Aperantorum res ageret atq; ferret: conſul Heraclea vaſtata Naupactum ab Aetolis occupatam in obſidione haberet; Quinctius Græcorum miſeratione victus ex Peloponneſo ad hunc navigavit. Ibi primū increpavit, quod victor ipſe præmiū victorię Philippo concederet, iraeq; indulgens unam urbem obſidendo tempus tereret, Macedonibus interim populos haud paucos, ipſoſq; reges deprædantibus. Deinde cùm obſeſſi eum à muro conſpicati, manibus protentis veniam & opem implorarent, nihil quidem tū dixit, ſed avertit ſe, flenſq; diſceſſit. Poſt cùm Manio collocutus, iram ejus leniit, & obtinuit, ut induciæ Aetolis darentur, ſpaciumq; mittendi Romam legatos, & tolerabilem pacis conditio-
XXVIII nem petendi. In deprecando autem pro Chalcidenſibus apud eundem

Antiochi bellum, & Ætolorum improbitas.

Quinctius precator pro Aetolis.

dem plurimum certaminis atque laboris sustinuit, quibus Manius gravissimè irascebatur. Etenim Chalcide Antiochus, commisso jam bello, præter & ætatem (erat enim jam natu magno) & temporis ratione Neoptolomei cujusdam filiam, omnium (ut existimabatur) virginum formosissimam amore correptus uxorem duxerat. Is nuptiis factum est ut impensè regis partes Chalcidenses amplecterentur, eique urbem suam receptaculo belli futuram traderent. Antiochus à prœlio celeritate summa fugiens, Chalcidem accessit, puellaque, pecuniis & amicis receptis in Asiam avectus est.

Chalcidenses servat.

Acilium autem illicò contra Chalcidenses irato animo proficiscentem Quinctius subsecutus leniit atque deprecatus est: tandemque & hunc, & primores Romanorum orando placavit. Hoc pacto XXIX
Chalcidenses salute recepta, pulcerrima & maxima eorum quæ apud ipsos erant donaria, Quinctio consecraverunt: quorum inscriptiones etiam hodie extant leguntur: POPVLVS TITO ET HERCVLI GYMNASIVM D. & alibi: POPVLVS TITO ET APOLLINI DELPHINIUM Nostra quoque adhuc ætate ibi sacerdos creatur Quinctio: & post rem divinam ei factam, pæanem canunt, cujus nos finem (cætera enim prolixiora sunt) tantum referemus:

Fidem Romanam candidissimam
Sanctè jurati colamus.
Puellæ cantate Jovem magnum,
Romamque, Titumq; & Romanorum fidem.
Io Pæan o Tite servator

Dignis eum honoribus etiam Græci affecerunt: &, quod honor verus ut sit efficit, mirabili sunt propter morum ejus mansuetudinem prosecuti benevolentia. Etenim si cum quibusdam rei vel negotii alicujus causa, vel per certamen de honore dissidium incidisset, ut cum Philopœmene, ac deinde cum Diophane Achæorum prætore non erat gravis ipsius ira, neque ea ad agendum quicquam asperius efferebatur: sed sermonis civili libertate usus, finem faciebat. Ne- XXX
que cuiquam acerbus, multis mobilior, & levis natura visus est: alioquin in consuetudine jucundus admodum, inque dicendo & scitus & gratiosus.

Quinctij dicta scite.

Achæos quidem Zacynthum insulam sibi vindicare intendentes dehortans, periculosum fore dixit quemadmodum testudinibus extra testam, ita ipsis extra Peloponnesum caput protendere. Philippo, quo tempore primum pacificationis causa congressi sunt, dicenti illum cum multis, se solum adesse: Istam inquit, circa te solitudinem ipse occidendo amicos & propinquos effecisti.

Dinocrates.

Dinocrates Messenius in convivio inebriatus, sumto muliebri indumento saltavit: postridie ad Quinctium venit, auxiliumque ab eo petiit, Messenem ad defectionem ab Achæis pertrahere moliri se dicens. Tum Quinctius: De hac quidem re deliberabo: te verò miror, qui tantas res aggressus, saltare & canere inter pocula possis.

De copiis Antiochi.

Apud Achæos cùm legati Antiochi ingentem exercitus regii multitudinem variis appellationibus enumerarent: Cœnavi, inquit, Quin-

Quinctius, aliquando cum hospite meo: carniumque varietatem
reprehendenti mihi, simulque mirato ubinam tot generum carnes
vænales invenisset, respondit ille, Suillas omnes esse carnes, co-
quendo & condimentis diversitatem istam effectam. Proinde vos et-
iam, ô Achæi, nolite admirari copias Antiochi, cùm hastatos, conti-
feros, regis amicos pedites auditis nominari: Syri enim hi sunt o-
XXXI mnes, armatura distincti. Confectis Græcis rebus & Antiochio bello *Censura Quinctii.*
Quinctius censor (qui est maximus magistratus, ac quodammodo
graduum in republica summus atq; postremus) factus est cum Mar-
cello. Marcelli ejus, qui quinquies consul fuit, filio. Senatu move-
runt quatuor non admodum illustres viros. Civium numero cen-
suerunt, quotquot liberis essent parentibus nati; coacti à Terentio
Culeone tribuno plebis, qui in fraudem optimatū populo hæc de-
cernere persuaserat. Eo tempore nobilissimi omnium, ac maximi
duo viri Romæ inter se dissidebant, Scipio Africanus, & M. Cato,
Ex his Scipionem Quinctius principem Senatus legit, ut optimum
& primum ejus ordinis virum. Cum Catone autem inimicitias hoc
motus casu suscepit. Fratrem habebat Quinctius L. Quinctium *L. Quinctii*
Flamininum, cùm aliis in rebus diverso ingenio, tum voluptatibus *delictum,*
illiberaliter deditum decorique negligentissimum. Is puerum à se *pœna, & re-*
adamatum, etiam bellum gerens, secum habebat, ac per provincias *stitutio.*
circumducebat. Atque hic quodam in convivio lascivè demulcen-
di amatoris causa, tanto se ejus amore teneri dicebat, ut quamvis
nunquam hominis necem inspexisset, videre autem pervellet, ta-
men cùm esset gladiatorum spectaculum, voluptatem, quam ex eo
potuisset summam percipere, amori posthabuerit, cumq; ipso, ludis
neglectis, abierit. His oblectatus Lucius: Nihil, inquit, mali est. ipse
enim cupiditati tuæ satisfaciam. Simulque unum de damnatis ex
carcere adduci mandavit; eique in convivium accitus carnifex jus-
XXXII sus est collum amputare. Valerius Antias, non in amasii, sed me-
retricis gratiā factum ait. Livius in oratione ipsius Catonis ita scri-
ptum asserit: Sedente in convivio L. Quinctio Gallum perfugam
cum uxore & liberis ad fores venisse: hunc intromissum, & in gra-
tiam amasii L. Quinctium sua eum manu interfecisse. Hoc exagge-
randi criminis causa à Catone dictum probabile est. Equidem non
perfugam fuisse cæsum, sed captivum atque condemnatū, id & alii
multi, & Cicero orator in libro de senectute testis est, ipsi quidem e-
jus rei narrationem Catoni adscribens. Cato censor factus, & Sena-
tum repurgans, eo ejecit L. Quinctium consularem: & verò ad fra-
trem quoq; ejus pertinere ea nota videbatur. Quamobrem uterque
Quinctius sordida veste, lacrymisq; madidi ad populum progressi,
id, quod iniquum non videbatur, petebant, uti causam ederet Cato
& rationē qua usus illustrem familiā tanta ignominia affecisset. Ca-
to nihilo remissior factus, cum collega ad populum prodiit, quæsi-
vitque ex Tito an convivii illius acta cognita haberet. Negante
Tito, ipse narravit, Lucioque, si quid dictū falsò putaret, jusjuran-
dum

dum detulit. Hoc tacente, populus justam censuræ causam fuisse ju-
dicavit, Catonemque magnificè à tribunali deduxit. At T. Quin- XXX
ctius ob fratris casum ingenti dolore perculsus, cum iis, qui jampri- II
mum oderant Catonem, facta coitione, omnes ab eo factas publica-
rum rerum locationes & venditiones rescidit, senatu in suam senten-
tiam pertracto. Multa etiam & gravia contra eum judicia constituit:
haud scio quàm rectè aut civiliter extremas contra legitimum ma-
gistratum, civemque optimum propter merito punitum necessa-
rium suum inimicitias exercens. Veruntamen Romæ ludis quibus-
dam cùm senatus, ut erat moris, primo loco splendidè consedisset,
L. Quinctium extremo loco abjectè & ignominiosè sedentem ut vi-
dit multitudo, miseratione commota non tulit eum adspectum, sed
clamore sublato honestiorem ad sedem transire jusserunt, & trans-
euntem consulares ad se receperunt. Porrò autem quamdiu suffi- XXX
Tribunus militum gesto consulatu fit Quinctius. cientem materiam, ut istis quæ diximus, in bellis, habuit honoris IV
cupiditas, qua flagrabat Quinctius laudem ei attulit: itaque etiam
denuo tribunus militum fuit, nulla ei necessitate incumbente. At
postquam privatus esse cœpit ætate jam provectior, in reprehensio-
nes incurrit, quod in reliqua etiam vitæ parte ab agendo vocante,
animi sui affectus, gloriæ cupiditate gliscentes, & sese juveniliter
efferentes reprimere nõ posset. Hujusmodi ut videbatur impetu et-
iam contra Annibalem elatus, multos offendit. Is Annibal cùm Car-
Ut Annibalem ad mortem compulerit. thagine profugus apud Antiochum regem egisset: hoc post acce-
ptam in Phrygia cladem cupidè pacis conditiones accipiente, ite-
rum solum vertens post multos errores tandem in Bithynia apud
Prusiam substitit: nemine quidem Romanorum hoc ignorante, sed
omnibus eum propter imbecillitatem & senectutem negligenti-
bus, tanquam projectum à fortuna hominem. T autem Quinctius
aliis quibusdam de causis ad Prusiam legatus à Senatu, ibi degen-
tem Annibalem videns, indignè tulit, eum hominem vita adhuc
frui: ac Prusiæ multis deprecanti pro supplice ac familiari suo, ni-
hil concessit. Oraculum fertur antiquum de Annibalis exitu tale
fuisse:

Oraculo falsus Annibal. *Libyssia gleba corpus Annibalis teget.*

Itaque Annibal de Lybia dictum opinabatur, seque vitam Cartha-
gine finiturum, & ibi sepultum iri putabat. Est autem in Bithynia
Lybissa. locus arenosus ad maris littus: juxtaque pagus non magnus, Libys-
sa nomine: hîc habitabat Annibal. Semper verò Prusiæ mollicei XXXV
Annibalis mors. diffidens, Romanosque metuens, ex suo domicilio septem exitus
subterraneos habebat, cuniculis omnibus in diversa loca occultè &
procul ab eo domicilio ducentibus. Audito igitur Quinctii manda-
to, fugam per cuniculos tentavit: sed in regiam custodiam incidens,
mortem sibi ipse consciscere decrevit. Quidam perhibent veste col-
lo circumjecta servo mandasse, ut genu suo in coxendicem fixo, cor-
poreque ad summum supinato, vehementer eam traheret atque in-
volveret, tantisper dum ipsum intercluso spiritu necaret. Alii, imi-
tatum

tatum Midæ & Themistoclis interitum, sanguinem tauri hausisse. Livius pharmacum quod ad hos usus jamdudum præparatum haberet, infudisse scribit, sumtoq; calice hæc dixisse: Liberemus tandem diuturna solicitudine Romanos, qui invisi senis mortem exspectare longum putant, atque grave. neq; vero Quinctius admiratione dignam referet victoriam, neq; majorum laudibus consentaneam: qui Pyrrhum hostem, eumq; bello superiorem missis nunciis de futuro veneficio monuerunt. Huic fuisse vitæ finem Annibali memoriæ
XXXVI proditum est. Senatus postquam de his est factus certior, haud paucis importunus esse Quinctius est visus, nimisq; curiosus & crudelis, qui veluti avem præ senio jam volandi facultate privatam, eoq; defectu cicuratam & vita ultrò donatam, Annibalem interfecisset nulla urgente necessitate, sed ut gloriam sibi, cædis ejus auctor dictus, augeret. Tanto magis Africani Scipionis clementiam & magnanimitatem referentes admirabantur: qui invictum ante & terribilem in Africa cũ prœlio vicisset, neq; expulerat neq; dedi sibi à civib. eum poposcerat: quin & ante pugnam amicè fuerat cum eo collocutus, & parta victoria pacem componens nihil contra eum tentaverat, neq; fortunæ ejus insultaverat. Hoc etiam traditum est, Ephesi eos iterum congressos: atq; ibi honestiorem in deambulatione locũ Annibale sibi vendicante, æquo animo id tulisse Africanum. De ducum inde præstantia quæstione oborta, atque Annibale præstantissimum imperatorum fuisse Alexandrum dicente, inde Pyrrhum, tertio loco sese: placidè subrisisse Scipionem, & dixisse: Quid ergo, si te ego non vicissem? Ad hæc Annibalem: Vtique, Scipio, tum non tertium mi-
XXXVII hi, sed primum tribuissem locum. Hæc plerique in Scipione laudantes, Quinctium reprehendebant, qui homini ab aliis prostrato manus intulisset. Neq; defuêre tamen qui id factum laudarent: Annibalem, quantisper vixisset, ignem esse rati, qui nihil quàm exsuscitantem desideraret: neq; enim ætate adhuc valido corpus ejus manumve Romanis terrori, sed calliditatem peritiamq; cum innata acerbitate & odio fuisse: horum nihil senectute ademtum. Idem nimirum ingenium manere, fortunam mutari; quæ spe oblata ad aggrediendum adversarium eos incitet, qui perpetua odia hostiliter e-
XXXVIII xercent. Et verò quæ cõsecutæ sunt res, Quinctio patrocinatæ sunt. Nam & Aristonicus à citharœdo genus ducens, Eumenis nomine abusus omnem Asiam seditionibus & bellis replevit: & Mithridates à Sylla & Fimbria superatus, tantamq; militum ducumq; suorum cladem passus, terra marique rursus contra Lucullum summis viribus insurrexit. Imò autem ne C. Mario quidem abjectior tum Annibal erat, quippe cùm & regem amicum, & res necessarias, & familiarium manum circa se haberet, navibusque, equis & militibus exercendis instruendisque vacaret, & tamen Marcii fortunam Romani ridentes vagantis, & in Africa mendicãtis, paulò post eundem Romæ jugulati flagrisque cæsi adoraverunt. Adeo, si futura respicias, nihil in præsenti neque magnum est, neq; parvum: sed idem & mutationum fortunæ

Africani moderatio.

Aristonicus, Mithridates.

Fortuna.

tunæ & vitæ est finis. Idcirco etiam quidam hoc Quinctium non suo arbitrio egisse ajunt, sed legatum fuisse cum L. Scipione missum: nullo quidem, nisi Annibalis morte, alio fine ei legationi proposito. Sed enim quod nulla post hæc neque civilis, neque bellica T. Quinctii actio nobis comperta est, atque is etiam in pace mortem obiit: restat, ut comparationem ipsam inspiciamus.

PHILOPOEMENIS ET T. QVINCTII comparatio.

Beneficia in Græcos.

Ac primùm magnitudine beneficiorum in Græcos collatorum, XXXIX
neque Philopœmen, neque quisquam etiam ex iis Græcis, qui multi fuerunt eo præstantiores, æquari Quinctio potest. Illis enim contra gentiles suos bellum fuit: huic non Græco pro Græcis: & quo tempore Philopœmen civibus suis bello pressis auxilium ferendi facultate destitutus in Cretam abiit, eo Quinctius in media Græcia victo Philippo nationes & urbes Græcas liberavit. Si utriusque pugnas examines, plures Græcos Philopœmen, dum Achæorum esset prætor, quàm Macedonas Quinctius Græcis opitulans interfecit. Si peccata eorum componas, peccandi caussam huic gloriæ cupiditatem, illi in contendendo pertinaciam fuisse invenies: eratque hic irritabilis, ille implacabilis. Nam & Philippo regiam dignitatem XL

Iracundia Philopœmenis.

servavit Quinctius, atque Ætolis ignovit: & Philopœmen per iram à patria circumjacentes pagos abalienavit. Præterea ille quibus benefecisset, eosdem constanti benevolentia complexus est: hic iræ cedens facilè gratiam abjecit. Nam de Lacedæmoniis præclarè meritus, post & mœnia eorum solo æquavit, & agrum ademit, & ipsam ad extremum reipublicæ formam mutavit atque perdidit. Videtur etiam iræ indulgens atque contendendi studio vitam projecisse, non capta occasione, sed celerius, quàm ex re erat, Messenem properans. Contrà, Flamininus omnia sua militiæ consilia prudenter & tuto administravit: At enim Philopœmen multitudine bellorum atque trophæorum suam rei bellicæ peritiam evidentiorem fecit. duabus enim pugnis adversus Philippum debellatum est: ille innumeris prœliis feliciter factis nullam omnino fortunæ de victoria cũ scientia disceptandi materiam reliquit. Et alter Romanorum opibus maximè florentibus usus est, alter jam ad interitum vergentibus rebus Græcis effloruit: ut huic propria laus factorum, illi cum suis communis esse videatur: cùm quidem alter bonos duxerit, alter dux factus bonos & fortes suos effecerit. Sanè id quoque, quod hic cum XLI
Græcis suis decertavit, infelix quidem, validum tamen virtutis ei suæ demonstrandæ, argumentum præbuit: nam inter eos, quibus pleraque omnia sunt æqualia, is demum excellere potest, qui reliquis virtute est superior. Quo quidem pacto, cum bellicosissimis Græcorum Cretensibus ac Lacedæmoniis bella gerens, illos astutissimos dolo, fortissimos hos audacia vicit. Super hæc, Quinctius jam

ante

ante constituta militiæ & ordinum ratione usus est: Philopœmenem novam intulit, prioremque mutavit, ut id quod victoriam maximè continet, hic cùm non exstaret invenisse: ille auxilio ejus tantum usus intelligatur. Manu quoque propria Philopœmen multa & magna facinora edidit: alter nihil planè. Itaque eum cavillatus est Ætolus quidam Archidemus, quod dum ipse stricto gladio in pugnantes & confertos Macedones incurreret, Flaminius supinas interim
XL cælo manus intenderet, stansque vota faceret. Porrò etiam Quin-
II ctius quæcunque præclarè gessit, aut imperator aut legatus gessit:
Philopœmen privatum se nihilo, quàm cum dux esset, Achæis segniorem minusve utilem præstitit. Privatus enim Nabidem Messena ejecit, & Messenios liberavit: privatus Diophanem Achæorum prætorem, & Romanum consulem Sparta exclusit, Lacedæmoniosque servavit. Adeò natura ad gerenda imperia factus, non secundum leges, sed ipsis etiam legibus præesse ad utilitatem communem norat: neque opus ei erat, ut à subditis imperator crearetur, sed ipsis, quoties res postulabat, utebatur: eum potius, qui curam ipsorum gereret, quàm quem ipsi delegissent, ducem esse existimans. Generosi sanè fuit animi humanitas & benignitas, quam Quinctius Græcis exhibuit: generosioris, constantia & libertatis studium, quibus adversus Romanos usus est Philopœmen. Est enim facilius gratificari indigentibus, quàm resistendo potentiores offendere. Sed quoniam ita istis examinatis discrimen inter ipsos difficilè est cernere, cogitandum tibi relinquo, si Græco rei bellicæ, artiumque imperatoriarum peritiæ palmam, Romano justitiæ & bonitatis gloriam tribuamus, probéne arbitrium tulerimus?

Archidami in Quinctium Scomma.

IN T. QUINCTIUM FLAMININUM annotata.

QVinctius *à voce* Quinctus, *hæc à* quinque *deducta videtur, ut rationem quoque cum antiqua scriptura consentire appareat, quo libentius eam retinui, quamvis obsoletam. Scribo etiam* Flamininus *ideo potissimum, ut inter* Flaminios, *quod est nomen plebejorum, & hos* Flamininos *cognomento patricios discrimen pateat. Error enim ejus qui libellum de Viris illustribus condidit, est rectè à Sigonio refutatus. cùm Livius palam ostendat, patricium fuisse T. Quinctium hunc. is autem C. Flaminius, qui consul ad Thrasymenum lacum bello Annibalico periit, & quem patrem hujus fuisse auctor iste affirmat, plebejus fuerit. quod cùm aliunde patet, tum ex Ciceronis Lucullo, ubi is tribunus plebis legem agrariam tulisse dicitur. Alioquin haud me præterit, apud Festum à Flamine Flaminius derivari. De ætate autem Quinctii nostri satis constat. Quid enim nobilius bello Philippico? Consul fuit adversus eum missus anno V. C. IↃLVI.*

Cap. 2. Colonis Narniam & Cossam.) *In Græco est ἄγρειαν, & κόσσαν.*

σαν. neutrum in Italia invenio, ſed ut ſcripſi ναρνίαν & κόσσαν. Sanè Livius lib.27. has inter triginta Romanorum colonias refert: & quidem Marcello etiamnum vivente. auctas deinde ſcribit circa hæc tempora: ſed paulò aliter.

Tribunatu plebis, prætura.) Livius non longè ante ab initio lib. 32. de hac petitione loquens, tribunatus mentionem omiſit, quem ne petere quidem patricio leges permittebant. Nam quod aliquando non patricii modò, ſed etiam conſulares fuerant tribb. plebeii, adhuc non attinet. Plutarchum idem ſenſiſſe cum auctore libri de Viris illuſtribus, ſuſpicari hinc aliquis poſſet. niſi fortè in genere omnes magiſtratus, qui ante conſulatum obirentur, expoſuit. Statim:

Ibid. Colonis ſtudioſè adjuvantibus.) Guar Statimque in petitione Conſulatus, prona in ſe habuit ſuffragia, τοὺς ἀπὸ τῶν κληρουχιῶν ἔχων προθύμους, quod à Guarini verbis longiſſimè abeſt. κληρουχίαν inter alia eſſe ſæpe coloniam, ſcitur: ſuffragium nunquam, tametſi ne id quidem ſatis ſit Guarino futurum. Potuerant autem, ut obiter dicam, coloni eum vel favore vel amicorum ſuffragiis conciliandis juvare. ne dicam, probabile eſſe, pleroſque eorum jus ſuffragii in comitiis centuriatis (quibus conſules creabantur) habuiſſe. Mox.

Ibid. Fulvio autem & M. Curio.) τῶν δὲ περὶ φούλβιον καὶ μάλλιον, falsò pro μάνιον. Errorem libri Guarinus & Amiotus ſecutus eſt. quem nos & tollimus: & quod fuit addendum nomen prænomini, ex Livio addimus.

Cap.3. Etenim Philippo.) Locus hic totus eſt à Guarino perverſus.

Cap.4. P. Villium.) Addidi & hîc nomen ex Livio. Nam P. Iulium apud Guarinum falsò eſt ſcriptum: & infra Villius diſerte nominatur.

Ibid. Ad Apſum flumen.) Apud Livium eſt Aoum: utrunque iis in locis invenias apud Geographos, ut in Stephano de Vrbibus annotatum eſt nobis. Sanè Strabo libro ſeptimo planè eos conjungit. ut proximi fuiſſe videantur, & Livius XXXI. Apſi fluvii mentionem habet.

Cap 6. Conſulebant Quinctio.) Male hoc reddiderat Guarinus, & pro Lyco Lyngum repoſuerat: non Græcum librum & veritatem, ſed mendoſum Livii codicem ſecutus. Locus autem is rectè legitur lib.31. Ad Lycum ſtativa poſuit prope flumen Bovum: inde frumentatum circum horrea Daſſaretiorum mittebat.

Cap.9. Qui intra Pylas habitabant.) Eædem Thermopylæ etiam appellabantur. Qui loci noticiam habere cupiunt, Strabonem libro nono & verò Livii deſcriptionem libro trigeſimoſexto pulcerrimam legant.

Cap.9. Brachyllelin.) Livius lib.33. Barcillam nominat. Polybio Βραχύλλης ſcribitur, lib.17.

Cap.11. An quod præfeſtinatione.) ὑπὸ σπουδῆς. Opera dedita verſum fuit ante. contra & ſenſum loci hujus & verba. nam σπουδὴν

etiam

etiam festinationem *esse, vel pueris notum est, & sensit Amiotus. Pugnæ hujus copiosa admodum & diserta descriptio extat in fragmentis Polybianis lib.17. etsi misere (ut omnia alia ejus auctoris) versa, aut perversa potius. Subjungitur armaturæ & aciei Romanæ cum Macedonica comparatio & perspicua & jucunda. Neque debet quisquam studiosus eorum cum his collationem omittere.*

Cap.12. Totum quod omne totum.) *καὶ ὅτι παντὸς ὅλυ, Græca lectio non constat, sententia non obscura.*

Cap.18. Corvi enim qui tum forte prætervolabant.) *Ejus rei simile omnino exemplum in legis Gabiniæ rogatione, scripsit Diodorus lib.36. Meminit Valerius Maximus lib.4.cap.8.*

Cap.19. Cimonis ad Eurymedontem fluvium, & insulam Cyprum.) *Guarinus* Eurymedontis & Cyprica Cimonis opera. *Oscitanter hoc, & ita, ut lector, quid sibi ille Eurymedon velit, & ducisne an loci nomen sit, intelligere non possit. Atqui interpretis munus ita non est obeundum. Enimvero uno die & ad Cyprum navali, & ad fluvium Pamphyliæ Eurymedontem terrestri prælio Persas à Cimone Atheniensium duce victos fuisse, ut omittam Plutarchum id in Cimonis vita docentem, testatur* Thucydides *libro* 1. *extatque luculenta utriusque victoriæ descriptio apud Diodor. Sic. lib.* 11. *Meminit fluvii hujus etiam Livius perspicue lib.* 33. *Strabo libr. decimoquarto. Mox:*

Ibid. Generis communitatem.) *Eam copiosè demonstrat lib.1. Antiq. Romanæ Dionysius Halicarnasseus.*

Cap.20. Titillium in Thraciam,) L. Sertinius, *& in libris aliis* L. Thermus *legitur apud Livium. haud scio rectène, an secus.*

Cap.31. Xenocratem Philosophum.) *Sensum hujus loci videtur Guarinus non fuisse assecutus, certè non extulit. μετοίκιον fuisse pensionis genus, quod inquilini (μέτοικοι) Athenis solverent, ex Isæo & aliis scriptoribus antiquis docent Harpocratio ac Suidas. exactum fuisse à publicanis, hic locus ostendit. Xenocratem Athenis fuisse inquilinum, patet: fuit enim Chalcedonius. estque ea de re in Phocione infra scriptum.*

Cap.33. Cumque eum posset capere.) *ἑλεῖν παραχὼν, nullo sensu, conjicio fuisse scriptum ἑλεῖν παρὸν, ut supra παρὸν ἐκνικῆσαι τὸν πόλεμον ἄρδην, & aliàs frequenter. Notus est enim hic Atticismus etiam pueris. Mox:*

Cap.34. Mercedem recepisset.) *κεκοσμημένῳ mendosum est. si legas κεκομισμένον, benè erit.*

Ibid. Auctor est Itanus.) *οἱ περὶ τὸν Ἰτανόν. Ego* Itanum *scriptorem nominari uspiam vix credo: itaque locum habeo suspectum, neque satis invenio, quid reponendum putem.* Hyrcanum *vertit Guarinus: quid secutus sit, nescio. Mox:* Auri conflati. *χρυσίου συγκεχωνευμένου: Guarinus (scite nimirum)* defecati auri. Aurum *vero* conflatum *puto* infectum *intelligi, quod neque formam aliquam habeat neque signatum sit.*

Cap.29. Pæanem canunt.) *Quid esset παιὰν & ἰήϊος & similia alibi rectius explicatur. Versibus autem usus sum ferè lege solutis: quod in Græco neque distincti sunt, & videntur liberi esse: neque est res magni momenti.*

Cap.30. Messenius in convivio) *μεσσήνιος ἐν Ῥώμῃ. Sed hoc ἐν Ῥώμῃ alienissimum est ab historia. nisi fortè Roma in Achaicam aut Peloponnesum pervolare nebulo iste una nocte potuit. Expunxi itaque eversione totum. ubicunque enim tandem ista sunt acta, neque Romæ sunt acta, & rectè à Quinctio vituperata. Si conjecturis vellem indulgere, dicerem mihi videre legendum ἐν Ἰθώμῃ. Nam Messenæ fuisse vicinam Ithomam perspicuum est. docti judicent, an abs re hanc conjecturam allev erim.*

Ibid. Cum hospite meo.) *In Apophthegmatis additur,* Chalcide *id factum. & ibi πεζετίρους, hic πεζεταίρους legitur, quæ varietas etiam in aliis est libris: neque lubet hac infarcire, quæ ea de re annotavit in quartum Iliadis librum Eustathius.* Regis amicos *ego verti, verbum de verbo. Satis enim Harpocratio & Suidas mihi videntur demonstrare apprimè idoneorum scriptorum testimonio, πεζεταίρους eos fuisse, quasi πεζοὺς ἑταίρους. Itaque alteram lectionem ab imperito rerum aliquo invectam cùm sentio, tum explodo.* Contiferos *vocem finxi,* ξυστοφόρους. *De discrimine eorum vocabulorum, non est hîc locus commentandi.*

Cap.31 Civium numero censuerunt.) *Miror hoc omissum à Livio: & quidem* Leonis *cognomen mihi suspectum est.* Culeo *cognomentum* Terentii *est apud Livium extremo lib.30. ut suspicer non τοῦ λέοντος, sed κουλέωνος scriptum fuisse. Mentio fit etiam in vita Pompeii cujusdam* Culeonis, *qui ei, ut dimitteret Iuliam suasit. Mox:*

προγράφειν τῆς βουλῆς. Ibid. Principem Senatus legit.) *προέγραψε τῆς βουλῆς, non προσέγραψε. Dictio est observanda. nam hoc significari, vel ex Livio hanc censuram, quamvis jejuncus describente intelligitur lib.38. Eodem modo locutus est noster in T.Graccho, ἄππιος κλαύδιος προγεγραμμένος τῆς ῥωμαίων βουλῆς.*

Cap.32. Iusjurandum detulit.) *Guarino imposuit mendum, fecitque ut sensum perverteret hujus loci, nam ὁρισμὸν scriptum est male, pro ὁρκισμόν, quæ ipsa vox in Catone Censorio habetur in ejusdem facti narratione: ut mirer, non animadversum librarii lapsum ab interprete. Historia est apud Livium, libro undequadragesimo.*

IN COMPARATIONEM annotata.

Cap.40. Ille innumeris prœliis.) *Hanc & sequentes periodos in quibus summa comparationis ferè inest, ita vertit Guarinus, ut qui conferat cum Græca & nostram orationem facilè sit animadversurus, cur nova versione opus esse duxerimus.*

Cap.

Cap. 42. Privatus enim Nabidem.) *στρατηγὸς μὲν γὰρ ὢν est in Græco, contra & historiæ veritatem, quam in Philopœmene Plutarchus ipse testatam fecit (neque dixeris tantum virum ita citò sui oblitum fuisse) & loci hujus naturam atque propositum. Ergo audacter recessi à codice Græco quem particulæ negativæ omissione corruptum arbitror, itaque fuisse scriptum: στρατηγὸς μὲν γὰρ οὐκ ὤν, Νάβιν ἐξέβαλεν ἐκ Μεσσήνης, &c. Simile mendum supra in Philopœmene deprehendimus.*

PARTIS PRIMÆ VITARUM PLUTARCHI FINIS.

CATALOGUS AUTORUM, QUI IN PRIMA HAC PARTE Vitarum Plutarchi citantur & allegantur.

A.

ACeſtodorus 159
Aeſchynes orator 113.220
Aeſchylus 160.436
Aeſopus 402
Alcæus 503
Andron Halicarnaſſeus 13
Androtion 116
Antigonus 37
Antimachus 342
Antiphontis criminationes 263
Antiſthenes 262
Apollodorus 56
Apollothemis 58
Archilochus 3.222
Archippus 262
Ariſtochius 436
Ariſtocrates 57
Ariſton Philoſophus 153
Ariſtophanes 161.221.223.262
Ariſtoteles 7.12.55.58.63.74.77 129.132.187.207.210.211.221. 222.384.393.453
Ariſtoxenus 77.453
Athanes 343
Athenodorus Sandio 343

B.

BAcchylides 84
Bion 12.15
Butas Elegiographus 40

C.

CAEcilius 47
Cato Major 297
Charon Lampſacenus 112
Chryſippus 204
Cicero 205
Cleodemus 448
Clidemus 9.158
Clitarchus 167
Clodii index temporum 81
Cornelius Nepos 452
Cratinus Comicus 123.206.214. 220.
Critias 61.282
Critolaus 209

D.

DAimachus Plataenſis 149
Damaſtes 185
Damon 11.435
Delphici commentarii 134
Demetrius Phalereus 71.122.453
Democritus 349
Demoſthenes 457
Didymus Grammaticus 107
Dino 167.315
Diocles Peparethius 27.30
Diodorus Periegethes 19.171
Diogenes 76
Dioſcorides 60.61
Durus Samius 222.283

E.

EPhorus 167.221.222.282.325. 392.
Eratoſthenes 55.168
Evanthes Samius 113
Eupolis 207.220
Euripides 2.7.15.100.247.262. 267.
Eutychides 55

F.

Fabius Pictor 27.30

H.

HEllanicus 8.13.16.288.
Heracletus 219
Heraclides Cumæus 167.187.353
Heraclides Ponticus 108.112.227
Hereas Megarenſis 9.17
Harmippus 57.71.108.111.112.225

Hero-

Herodorus 13.31
Herodotus 445.448.474
Hesiodus 7.9.108.185.475
Hieronymus Rhodius 453
Hippias Eleus 82
Homerus 7.9.12. 18.124.249. 310.342.383.392.408. 475.482. 487.

I.

I*Bicus* 100
Idomeneus 227.442
Ion 222
Ion Chius 9
Ion Poeta 207
Isocratis de bigis oratio 268
Ister 18
Itanus 507
Iuba Rex 427

M.

M*Amercus* 340
Melanthius Poeta. 123
Menandri comœdia 34.35
Menecrates in historia Nicaæ 13
Menon 224
Mnesiphilus 152

N.

N*Asica* 356.361
Neanthes Cyzicenus 169
Numa commentarii 413

P.

P*Ænon Amathusius* 9
Panætius 435.453
Parmenides 207
Phanias Lesbius 52.156.160
Pherecides 8.76
Philarchus 171.185
Philochorus. 6.8.9.13
Phrynichus 273
Pindarus 45.70.156.419
Piso 98
Plato 58.60.74.76.87.97.124. 171.215. 220. 262. 264.301.393. 415.452.460.488
Plato comicus 171.207.268
Polybius 356.359.282.427.462
Polyzelus Rhodius 117
Posidonius 248.360.361.404. 412.419.426
Promathionis Italica 16

S.

S*Copas Thessalus* 467
Sextius Sylla 35
Simonides 5.8.55.161
Simili poetæ versus 37
Socrates 214
Solonis versus 108
Sophocles 101.120.342
Sosibius 72
Sphærus 58
Stesimbrotus 152.166.210.214. 221.227.

T.

T*Eleclides* 206.216
Terpander 70
Theophrastus 110.166.219.226. 267.451
Theopompus 162.166.170.282 325.392
Thucydides 74.166.209.215.225. 226.239.268.273.457.
Timæus 55.77.325.342.372
Timocreontis Rhodii versus 164
Timon Phliasius 207
Tyrtæus 59

V.

V*Alerius Antias* 34.198.510
Valerius Maximus 426
Varro 36

X.

X*Enagoras* 357
Xenophon 55.282.419

Z.

Z*Eno* 76
Zenodotus Træzenius 35

INDEX RERUM ET VERBORUM MEMORABILIUM, QUÆ IN PRIMO HOC Tomo Vitarum Plutarchi, partim allegantur, partim explicantur; fidelissimus juxta ac locupletissimus.

Continet hic Index Magistratus, Leges, Oracula, Prodigia, Apophthegmata, Stratagemata, Bella, Orationes, aliaque quæ ob faciliorem usum singula singulis potius indicibus digerenda, quàm omnia in unum conjicienda & confundenda erant.

A.

Abantum tonsura 3
Abillius 35
Academia unde dicta 17
Academus rapta Helenæ index ibid.
Acca Larentia Romuli altrix 28
Achæi captos Romanos redimũt in gratiam Quinctii 505. *T. Quinctio se dedunt* 499
Achæorum fœdus & societas 494 *potentia ab Arato erecta, à Philopœmene confirmata & aucta* 486
Achelous 218
Achradine 333. 418
Aciei instruẽdæ ratio 392. & seq.
M. Acilius consul 505
Acron rex Cæniensium Romulo bellum infert 36. *singulari certamine à Romulo victus* ibid.
Adimantus 285
Admetus 84 166
Adranum 329. 2[illegible]2
Adria 183
Æacus 5
Adulteria Sparta rata 66
Æge 167
Ægeus cum Aethra concumbit 2. *ejus interitus* 10
Aegina 160. *ab Atheniensibus occupata* 226
Aegos potami 285
Aegynetæ 154
AEMILIVS PAVLVS 349
Aemilii Pauli acta in Hispania 350 *auguratus* ibid. *calamitas amissione filiorum* 368. *censura* 370. *comitas & liberalitas* 365. *constantia & patientia* 369. *continentia* 373. *filii* 351. *genus* 349. *cons. gesta adversus Ligures* 351. *in optimatum partibus permansio* 370. *morbus* ibid. *mors & funus* 371. *paupertas* 350. *pugna cum Perseo* 358. *repulsa & liberorum institutio* 351. *res familiaris* 371
Aemilii Strategema in disjicienda Macedonum phalange 350 *studia* 349. *triumphus* 367. *uxor* 350
Aemilii & Persei colloquium 363
Aemiliorum familia unde 349. *origo* ibid.
Aemilius Paulus consul & dux belli Persici creatus 353. *disciplinæ militaris tenax* 350. *Epirum populatur* 365. *Græciam perlustrat* 364. *virtute an fortuna rem gesserit* 354. *milites corrigit* 355. *ut Romam redierit* 365
Aenobarbi cognomen unde 363
Aequalitas 100. 115
Aes alienum à Solone discussum 116

Aeschy-

Aeschylus 325
Aeschines Lampriensis 444
Aeson fluvius 358
Aesopus 125
Aesuvium pratum 138
Aethra Thesea ortum suum docet 3. Thesei mater. ibid. captiva Spartam cum Helena abducta 18
de Aethra variæ narrationes ib.
Ætolorum improbitas in T. Quinctium, & Romanos 503
Agatharchus pictor 213
Agesias acharnensis 444
Agesipolis Spartæ rex 385
Agis 276
Agidis filius, spurius Alcibiadis ibid. mulcta 62.
Agriculturæ laus 94
Agrigentum 341
Agrippæ apologus 296
Agrorum divisio 100
Ajo Locutio templum extructum Romæ 191
Ακέστε λεώς. proverbium 6
Albani lacus miraculum 176
L. Albini pietas 186
Alcander 61
ALCIBIADES 262. à Tisapherne capitur 276. ad judicium Athenas evocatur 274 absens accusatur 273. damnatur 275. ad Tisaphernem confugit 276. Atheniensibus Argivos, Mantinenses, & Eleos jungit 260. Atheniensibus damna quæ intulerit exul 276. balbus 262. belli Siculi dux 271 Bithyniam capit 280. Byzantium recipit 281. Chalcedonem obsidet 280. Chamæleonte mutabilior 275. dux cum plena potestate creatus 283. Eleusinia instaurat ibi. erga amatores qualis 265. fax belli Siculi 271. Hyperbolum Ostracismo expellit 268. impietatis accusatus 272. pacificationem Græciæ impedit 268. Selybriam ut ceperit 281. Spartanis se adjungit 275. ut in Rep. sit versatus 268
Alcibiadis accusatio 275. coturnix 266. cum Atheniensibus pactum 277. cum Nicia contentio 268. cum Socrate consuetudo 262. dicacitas 315. dicta 265. equus & currus 267. facundia ibid. forma 262. fuga in Bithyniã 285. genus 262. injuria 264. in legatos Lacedæmoniorum perfidia 296. largitio 266. luxuria 270. magnificentia 267. militum ejus arrogantia 280. moderatio 278. mores 285. morum varietas 262. nutrix Spartana 66. 262. reditus Athenas 282. somnium & interitus 286. statua Romæ posita 88. victoria ad Andrum 284. victoria ad Chalcedonem 280. victoria apud Cyzicum de Mindaro & Pharnabazo 279. victoria navalis apud Abydum ibid. vitia 271. uxor 266
Alcibiadis & Socratis militia 265. Alcibiadi honores à Græcis Asianis habiti 267. Alcibiadi imperium abrogatur 285
Alcibiadem sua gloria perdidit 284. Alcibiade absente vincit Lysander ibid. de Alcibiade dictum Archestrati 271. populi sensus ibid. Timonis Misanthropi judicium ibid.
Alcmæonidæ 127
Alexandri Magni institutum de radendo mento 3
Alexander Pheræus Thebes uxoris opera necatur 403. ejus crudelitas 399

Alexander, Thessalis idem quod Paris 18
Alycus 17
Amazones Athenas obsident 14. *à Theseo superantur* ib.
Amazonum sepulcrum ibid.
Amilcar Barca 461
Ammonius Philosophus 171
Amomphareti Spartani pertinacia 446
Amor minister deorum ad servandos juvenes 48
Amoris consuetudo apud Thebanos 393
Amulius 27. *ejus interitus* 30
Anaces 17.92
Anactes unde dicti 17
Anacharsis 110
Anapus fluvius 334
Anaxagoras 152. *à Pericle neglectus* 216. *Athenis periclitatur* 224. *Periclis praeceptor* 207
Anaxilaus 281
Ancilia 91. *è caelo delapsa* ibid. *unde dicta* 92
Ancilla bello Romam liberat 193
Ancus Martius 197
Andria 62
Androclides 385
Androcles 272 & seq.
Androsydes 274
Androgeus in Atticâ occisus 6
Andromachus 326
Anecathen, Atticis idem quod ἄνωθεν 17
Angustiae apud Apsum fluvium 499
Animarum immortalitas quatenus admittenda 45.46
Anni correctio variorum populorum 95
Annibal an à Marcello victus 427. *oraculo falsus* 510. *victoria uti nescit* 247
Annibalis astutia, qua Fabii manus effugit 247. *dictum* 252. *dictum de Marcello* 423. *in Italiam irruptio* 239. *insidiae in Fabium* 250. *interitus* 510
Anno 333
Ansere proditi Galli 190
Antalcidas Spartanus 400
Antalcidae dictum in Agesilaum vulneratum 390
Antemocritus 223
Antigonus 383
bellum Cleomeni infert 484
unde Doson appellatus 352
Antigonus Conatas 352
Antiochus 266.284
Antiochus magnus 463. *à Romanis vincitur* 507. *vincitur in Thermopylis* 464
Antiopa Amazon à Theseo capta 14
Antiphontis in Alcibiadem criminationes 263
Antiquitas fabulosa 1
Antisthenes 205
Anytus 264
Aollius 35
ἀπειλάζειν 58
Apheta 156
Aphidnae, Aphidnus 16
Apii omen 337
Apollo Tegyraeus 391
Apollinis locus natalis ib.
Apothetae 66
Appius 370
Appius Clausus Sabinus Romam transit 145
Aprilis mensis 15
Apsus fluvius 499
Aquillii 135
Araterium 18
Arcesilaus Academicus 482
Archagetae 58
Archestrati dictum 271
Archias Atheniensis 386
Ar. hias Thebanus ibid.

Archi-

Archidamus. 223.225
Archilochus 84
Archimedes Syracusas machinis suis tuetur 415
Archimedis interitus 418. machina 415. sublimis animus 416
Architeles 156
Archytas 415 (210
Areopagi auctoritas imminuta
Areopagitici senatus potestas abolita 209
Areopagitarum institutio, potestas & officium 119
Areta 341
Argo Iasonis navis 9
Ariadne Thesei adjutrix ibid.
Ariadnæ sepulchrum 10
Ariadnæ sacra 9. & seq.
Ariadnæ duæ ibid.
de Ariadnæ variæ historiæ ibid.
Ariamenes 160
Arimanius 168
Arimnestis 447
Ariphro 262
Aristænetus 492
Aristeæ Proconesii fabula 45
ARISTIDES 435. ab exilio revocatus 158.440. an pauper fuerit 435. cum Themistocle in gratiam redit 440. Eponymus fit 438. Iusti cognomen accepit ibid. ostracismo urbe ejicitur 439. peculatus postulatus 437. pensionem Græcis constituit 451. prædæ Marathoniæ custos 438. Themistocli adversarius 436. Themistoclis actionibus resistit 436. Themistoclis consilium repudiat 450. ut Calliam propinquum judicio liberaverit 452. ut exilium tulerit 440
Aristidis æquanimitas 317. consilium de Xerxe fugando 161. consilium de Xerxe Græcia ejiciendo 441. constantia & gravitas 437. continentia ibid. erga Themistoclem æquanimitas 452. filius ibid. institutum in rep. versandi 436. moderatio 443. mors 452 paupertas gloriosa 451. virtus in pugna Marathonia 438. de Aristide Platonis judicium 452. in Aristidem defunctum Atheniensium gratitudo 453. Aristidis & Themistoclis inter se dicteria 451
Aristides Locrensis 326
Aristogita 453
Aristomenes Messenius 43
Aristonicus 511
Aristotelis eloquentia 475
Arithmiadas 57
Armilustrium 42
Armorum luxus utilis 487
Arnaces 161
Artabanus 162
Arthagoras Chius 450
Artemisium 156
Artemon Peripheretus 221
Artes sæpe laudantur, opifex contemnitur 206
Arthmius Zelites 155
Aruns 138.144
Aspasia Cyri junioris 220
Aspasia Periclis 219. rea facta 224.
Assis valor 182
Astyochus 277
Astu 12
Asylum Romuli 31
Athenæ 12. suasu Themistoclis desertæ 157
Athenarum calamitas ob occisum Androgeum 6.7. ornamenta & ædificia à Pericle confecta 211.214
Atheniensis populus in tres partes divisus 12
Athenienses bello Medico à sociis prodita 157. bello Medico sum

co summæ rei præfecti 155. cum Spartanis astu Pelopidæ committuntur 390. septem pueros, totidemque puellas Minoi mittere coacti 8. & de illis pueris quid factum 7.8. tributum Minoi pendunt 7
Atheniensium bellum pro Delphis contra Cyrrhæos 153. clades ad Aegos potamos 28;. coloniæ 212. moderatio in pugna Plataica 443. magnanimitas bello Medico 441. pœnitentia ejecto Alcibiade 286. in Thebanos exules humanitas 386. victoria apud Plateas 444
Athenis factiones 114. resp. mutata 278
Attica moneta cur bove insignita 12
Athletica qualis 483
Athlanticus sermo Solonis 128
Attalis regis mors 501
Attis 84
Audacia ex vita contemptu orta 382
Augurium factum Romulo & Remo 31. Numæ datum 12
Autarctus 160
Axiochus. 219.

B.

BAbyca 392
Babyx 58
Bacchus Evius & Thriambus 420
Bacchus omestes 160.441
Bantias 424
Barca 247
Bathycles 110
Belli portæ 96. Gallici terror 418
Bellum Gallicum post primum Punicum confectum 418. Medicum 155. Peloponnesiacum, & ejus ansæ 223. Romanorum contra Perseum 358. Romanorum cum rege Antiocho 465
Bias 110
Bigati 118
Bito 125
Bœdromia sacrificia 14
Bœdromion mensis ibid.
Bœotarcha 394
Bœoti Romanis se adjungunt 502.
Bos, insigne moneta Atheniensis 12
Bottiæi 7
Brasidas 76
Brasidæ egregia mors 72
Brauron 113
Bruto in filios severitas 136. & de hac judicium auctoris ibid.
Bruti mors 138
Brutius Sura 97
Bulla 39

C.

CAlauria 340
Calippus 329
Callias 266. ob Aristidem accusatus 451. ejus facinus crudele 438
Callicrates 214.446
Callicratidas 76.383
Calpurnia familia 97
Calpus ibid.
Cameris à Romanis victi 42
FVRIVS CAMILLVS 175. Ardea Gallis insidiatur 187. Capenates & Falerienses oppugnat 176. decimam prædæ consecrat 179. dictator I. Veios capit 177. dictator II. 189. dictator III. 193. dictator IV. 197. dictator V. Gallos secundo cædit 198. Manlium accusat 195. offendit populum 179. peculatus postulatur 181. Prænestinos & Volscos vincit 196. quinquies dictator nunquam tamen consul 175. Sutrium recipit 195. trib. militum 176. trib. militum, Falerios subigit 181.
rur-

rursus trib. militum 195. *tribunus militum sexto creatus* 196
Volscos deditione capit 194.
Faliscos superat 277
Camilli censura 175
Camilli mors 266. *triumphus tertius de Latinis & Volscis* 194
Camilli tyrocinia 175
Campus Martius 137
Canis immolatio in Lupercalibus 41
Canis Xanthippi 158
Canuleia 89
Capitolinus 408
Capitolinum Iovis templum 142
Capitolij magnificentia ibid. inauguratio 141
Capitolium 141. *conflagrat* 342
Capræ palus 144.194
Caprificus Ruminalis 27
Carmenta vates 40
Carmentalia ibid.
Carneades & Diogenes Romam legati 302
Carthaginenses ingenti prælio à Timoleonte vincuntur 338
Carthaginensium in Siciliam expeditiones 336
Sp. Carvilius primus Romanorum, nuncium uxori remisit 50
Casander Mantineus 482
Castor & Pollux 94.295
Castores 295
Castores Atticam infestant 17
Catana 312
M. CATO CENSORIVS 456. *accusandi studiosus* 465. *accusatus sæpe ibid. admirator M. Curij* 457. *Antiochum in Thermopylis vincit* 464. *Fabij sectator, Scipioni adversator* 458. *censor L. Quinctium senatu ejicit* 466. *Græcas litteras sero attingit* 457. *medicis iniquus* 471. *Nearchum Pythagoricum audit* 457. *novus homo* 456. *Philosophis iniquus* 471. *quos magistratus gesserit* 458. *sui laudator* 464. *ut liberos instituerit* 468
Catonis acta post consulatum 463 *aliqua dicta* 460. *censura* 465 *consulatus & res in Hispania gesta* 462. *continentia eximia* 459. *cum meretrice consuetudo* 471. *cum Scipione contentio* 462. *disciplina servorum* 469. *existimatio & temperantia* 458. *facundia qualis* 456. *F. in prælio Persico virtus* 469. *Fortitudo* 360. *forma* 456. *gravitas* 460. *in L. Scipionem severitas* 467. *in luxu reprimendo consilium ibid. in Manilium severitas ibid. in Repub. perseverantia* 472. *inhumanitas erga jumenta* 459 *libri & agricultura* 472. *militia* 456. *oratio qualis* 460. *patria & majores* 456. *posteritas* 473. *rei faciendæ institutum* 470. *rei familiaris administratio* 468. *reprehensio* 476. *secundæ nuptiæ* 471. *& earum reprehensio* 477. *statua* 474. *triumphus* 463. *Catone auctore Carthago excisa* 472. *in Catonem epigramma* 456
Cato Salonius 471.473
Celer Romanis qui dictus 32
Celer Remi percussor 31
Celeres, stipatores Romuli 43
Censorinus 293
Cenchrea 396
Censores Aemilius Paulus, & Marcius Philippus 370. *Cato major, & Valerius Flaccus* 466. *T. Quinctius & Marcellus* 509
Censorum munus 465
Census Romæ remissus 370

Census Romæ tēpore Poplicolæ 141
Census Atheniensium à Solone institutus 118
Centauri 15
Cephisodorus 389
Cerato, cornuta ara 10
Cereris Eleusiniæ templum 443. festum 248
Cermanus, siue Germanus 27
Cimon ossa Thesei inuenit 19
Clarius fluuius 124
Clastidium 410
Clazomenæ 279
Cleandridas 219
Cleobis 125
Cleomedis Astyphalæi fabula 45
Cleomenes Megalopolin diripit 484
Cleombrotus 395
Clientes 34
Clinias 262
Clisthenes 206. 436
Clœliæ & virginum obsidum facinus 144
Clusium 142. 183
Clypei Romanorum 40
Cn. Octauius 363
Cnacio 54. 426
Collatinus 134. 137
Collatinus magistratum abdicat ibid.
Collis Quirinalis 46
Colonia Cameriam missa 42
Colonia Græca in Siciliam missa 335
Colonia Fidenas missa 42
Colossus Herculis 252
Comicorū in Periclem rabies 214
Comitium 39
Conjugii leges Romæ 101
Connidas Thesei pædagogus 2
Consilii mutatio turpis 326
Constantia qualis esse debeat ib.
Consualia 34. 35
Consules: Æmilius Mamercinus, & L. Sextius 199. Brutus, & Valerius Tarquinius Collatinus 134. Flaminius & Furius 409. L. Valerius Flaccus, M. Cato 462. M. Valerius, Posthumius Tubertus 140. Marcellus, Cn. Cornelius 410. Poplicola II. & T. Lucretius 143. Quinctius, & Sext. Ælius 498. Scipio & Crassus 253. Scipio Nasica, & C. Martius 409. Terentius Varro, L. Æmilius Paulus 246
Consulatum petendi mos 300 de consulum altero ex plebe creando controuersia 199
Census 34
Contemplatione digna quæ 205
Contumacia obsequio deterior 315
Conuiuiorum lex Spartæ 62
Copiæ nauales Atheniensium 160
Copiæ nauales Xerxis ib.
Corinthiorum auxilium à Syracusanis imploratur 324
Corinthiorum in Thurios fides 332
C. MARCIVS CORIOLANUS 293. accusatur 350. ad Volscos confugit 304. consulatum petens repulsam patitur 300 damnatur 304. dux belli creatus contra Romanos 307. frumenti diuisionem in populum impedit 301. multas Romanis urbes adimit 308. plebi & tribb. repugnat 300. Romam obsidet 308. Romæ obsidionem matri condonat 313. ut à Tullio interemptus 314. ut Romanos cum Volscis commiserit 307. 315
Coriolani contumacia in dicenda causa 304. erga matrem amor 295. ingenium 294. mors 313. luctus & sepultura 314. nomen unde 298. virtus in capien-

piendo Coriolos 297. à Coriolano bellum Volscum non recte compositum 316
ad Coriolanum legati missi 309. altera legatio ibid. tertia legatio Pontificum 310. in Coriolanum invidia Volscorum & Tulli 309
Corioli, urbs Volscorum 296
Cornus sacra Romæ 39
Corona civica querna 294
Corpora ut procera fiant 67
Creophylus 57
Cretum avaritia 362
Crimesus fluvius 337
Crispini cos. mors 425
Critias 282
Curiæ Romanæ 39
Curtius Sabinus 34
Curtius lacus ibid.
Cybernesia 8
Cychræus 5.112
Cylonium piaculum 113
Cynosarche 152
Cynoscephalæ 401.502
Cynos sema 158.459
Cyrbes 98

D.

Daduchi 438
Dædalus 9
Damippus Spartanus 417
Damoclidas 386
Damon 210
Damophantus 486
Damyria fluvius 340
Dassaretii 499
Deioneus 74
Dematis dictum de legibus Draconis 118
Demaratus 393
Demaratus Spartanus 334
Demarista 325
Demetrius Doson, tutor Philippi 352
Demetrius præco 344
Democratiam sancit Aristides 449
Demophanes 482
Demophon 15.124
Demosthenes 262
Deucalion, Minois filius 9
Deus an & quomodo voluntarias actiones regat 310. Dei omnipotentia 297. in Deo quid præcipuum 438. Dii an cum hominibus consuetudinem habeant 84. bonorum auctores 228. hominum amatores 84. Diis adamati ibid.
Diana Euclia 405
Diana Orthia 16
Dianæ templum 156. templum Aristobulæ 165
DICTA seu Apophthegmata: Alcibiadis 266. Annibalis 248 252. Annibalis de Marcello 423. Archidamidæ 69. Catonis majoris 382. 460 Charilai 69. Dionysii tyranni 331. Fabii 420 Geradæ Laconis 69. Gorgonis, Leonidæ uxoris 64. Laconica 68.69. Leonidæ ibid. Lycurgi 68.69. Periclis 219. Quinctii 508.509
Dictator Camillus, vide Camillus dictator
Dictatores: Fabius Buteo 244. Fabius maximus ibid. Marcus Valerius 295. Minucius 409. Posthumius Tubertus 176. Quinctus Fulvius 422. Quinctus Capitolinus 195
Dictator quomodo creetur 422. unde dictus, ibid. ejus potestas 242.
Diagoræ felicitas 402
Dies alba 220
Dies nefasta 185.283
Dinarchus 334.336
Dinocrates Messenius Achæis bellum infert 493. Philopœmenem

menem capit ibid.
Dinocratis mors 494
Diogenes 331
Diomedes 267
Dionysii prioris dictum de matre nubere volente 120
Dionysii iunioris mira fortuna 330
Dionysius 326. Corinthum mittitur 330. se Timoleontis dedit ibid.
Divinatoria speculatio à Physica quid differat 208
Divitiæ 109
Divitiarum usus 384.476
Domitianus Cæsar 142
Domitiani Cæsaris prodigalitas ibid.
Donorum usus & corruptela 491
Draconis leges 118
Dracontidas 224
Ducem cautum, non temerarium esse oportet. 383.

E.

EAmus Athenas: Bottiæorum dictum 7
Ebrietas Lacedæmoniorum pueris quomodo abominabilis facta 47
Ecbatanæ 400
Ecdemus 482
Echecrates 392
Echedemus 17
Educatio & institutio puerorum Spartæ 66
Egeria dea 84
Eiresiona, seu Lemniscus 11
Elatus 59
Eleleu, Iu, Iu, acclamatio 10
Elpinice 211
Eleusine templum 214
Eleusinia ab Alcibiade instaurata 283
Eleutheria 449
Enarsphorus 16
Endeis 5
Endymion 84
Engyium 419
Epaminondas in matrem pius 295
Epaminondas & Pelopidas capitalis rei accusantur 396
Epaminondæ æquanimitas 317
Ephetæ 119
Ephialtis interitus 211
Ephori quando & cur constituti 59
Epicrates 166
Epicydes 154
Epimenides Athenas vocatus 114
Athenis in honore habitus ib.
Epistola Spartanorum ad Ephoros 280
Eponymus magistratus 181
Etrusci à Romanis victi 139
Euchidas Platæensis 449
Eudoxus 415
Eumenes Romanorum amicus 461
Eumolpidæ 283
Euphemidas 155
Euphrantidas 160.441
Eupolemus 340
Euripidis sepulchrum fulmine ictum 77
Eurytion 55
Eurytionidæ 56
Euryptolemus 282
Eurysaces 113

F.

Q. FABIVS MAXIMVS 138. Annibalis insidias ut evitaverit 249. Annibalem includit 248. Annibalem vincit, servato Minucio 245. captivos sua pecunia redimit 242. in reprehensionem incurrit 241 Ligures vincit 239. dictator I. 240. Magistrum equitum Minucium dicit ibid. quinquies consul 239. Scipionis successibus obstat 252. scutum Romæ appel-

appellatus 249 Tarentum proditione capit 250, timiditatis arguitur a Metilio 243. Verrucosus & Ovicula cognominatus 238. ut in fide Romanorum socios retinuerit 248. ut mortem filii tulerit 252
Fabii ambitio 252. consilium de reprimendo Annibale 239. cum Pericle similitudo & dissimilitudo 255.256 &c. cum Scipione dissensio 253. dictum 252.420 dictum in M. Livium 252. funus 254. erga filium consulem reverentia 253. in Lucano quodam milite castigando bonitas 250. in Scipione obtrectatio 253. indoles 238 mors 254. sapientia post Cannensem cladem Romanis salutaris 249. triumphus alter 252. vota 240. & Marcelli ducum præstantia & diversitas 249. F. Marcus consul 252
Fabiorum genus 238
Fabius Ambustus 177. jus gentium violat 184
Fabius Pictor 249
Facete dictum Antisthenis in Thebanos 76
Facete dictum Stratonici ibid.
Famæ celeritas 187
Familiaritas nimia contemptum parit 209
Faunus 93
Faustulus 27
Faustuli indicium de Romuli & Remi incolumitate 30. interitus 32. in Remo servando studium 30
Februarius mensis 95
Feciales 90,184
Festi dies Romanorum 40
Fides sacra 93
Fidenæ 147. à Romulo captæ 42
Flamen qualis vox 86
Flamen Quirinalis à Numa constitutus ibid.
C. Flaminius 239
Flaminius cos. vincit Gallos 409
Flavii tribu. militum egregium facinus 423
Fœlicitas quæ, ex sententia Solonis 125
Fortes ex metu 47
Fortitudo pro virtute 294
Fortuna 151
Fortunæ instabilitas 364
Fulminum expiatio 93
Cn. Fulvius ab Annibale occisus 421.
Furca 306
Funerum & Iustorum ritus à Numa instituti 90
L. Furii temeritas 1,6
Furta Laconum 67

G.

GÆsatæ 410
Galepsus 362
Galli Basternæ 353
Galli insidiantes Capitolio repelluntur 189 Romanos ad Aliam vincunt 185. oppugnant Clusium 18. Romam bello petunt 184. & capiunt 187
Gallorum in Italiam adventus 182
Gegania 89
Gela 341
Gelo R. frumentum Romam mittit 301
Gelodis victoria de Carthaginensibus 336
Genthius Illyrii rex 353. à Perseo proditus 355
Geographi quomodo ignotas terræ partes perstringant 1
Geometrica problemata 415
Geometria vera, & impura seu mixta ibid.
Gerandas 398
Gisco 246

Gnathæna 353
Gorgidas 390. sacram cohortem primus instituit 392.393
Gortynij 489
Gradus pulcri littoris Romæ 39
Græca ornamenta primum Romam allata 419
Græcæ voces antiquo Latio usitatæ 86
Græciæ à T. Quinctio liberatæ præconium 504
Græcorum imperatorum facinora 505
Grus, chorea apud Delios 10
Gylippus 76. 219. avarus 372

H.

HArmonia Dea 393
Harmostes 280
de Hecale fabula 6
Hecalesia, sacra ibid.
Hecatomphonia 43
Hecale, hecalenæ 6
Heilotæ unde dicti 30
Helena a Theseo rapta 16
Heraclea 357.507
Hercules 3. inter Deos spurius 152. latrocinia excindit 3
Herculis facta 5. templa Athenis 18
Herminius 143
Hermus, patricius Atheniensis, & Hermû Oecia 13
Herodotus 85
Hersilia, Romuli conjunx 34
Hesiodus 84
Hexapylus 418
Hieronymus Siculorum tyrannus 414
Hippareta 266
Hippo 341. ejus supplicium ibid.
Hippocrates mercator 109
Hippocrates Syracusas occupat 414.
Hippolyta Amazon 14
Hippolytus filius Thesei ex Antiopa 15
Hippolytus, idem cum Demiphonte ibid.
Hippolytus Sicyonius 84
Hipponicus 120.266
Hipposthenidus 386
Historiæ investigatio difficilis 214
Homerus 265
Honor 294
Horatius Cocles 143
Horatii Coclitis virtus ibi.
M. Horatius collega Poplicolæ in consulatu 141. dedicat Capitolium ibid.
Hostilii, Numæ regis avi mors 38
Hostilius 34
Humanitatis erga jumenta exempla 459
Hyacinthia festa 442
Hyacinthus 84
Hyperbolus 439. ostracismo civitate pulsus 268. in hyperbolo ostracismi pœna desiit 439

I.

IAnuæ 146
Ianuarius mensis 96
Ianus ibid.
Icetæ insidiæ in Timoleontem 332 proditio 327
Icetas 324.336. victus perit 340
Ictinus 214
Idas 16
Ignis lustratio 449
Ignis sacer vestalium 89. extinctus quando 90
Immolatio hostiarum humanarum 160.304.409.441
Immortalitas, anima à corpore liberata, demû consequitur 486
Initiatio 17
Insubres 408
Insula in Tiberi 138
Intellectus quibus rebus adhibendus 205
Interregnum 83
Iocandi licentia apud Spartanos 62

Ion poeta 207
Iophon 472
Ioxus, Ioxides 4
Iphicrates 383
Iphitus 72
Ira cur non videatur dolor 304
Irenes qui 67
Isias 335
Ismenias 207.385.399
Isocrates 471
Isthmicum certamen in honorem Neptuni institutum 13. primum à Theseo editum ibid.
Ithoma 396
Iulii Proculi de Romuli ad superos abitu testimonium 45
Iuno Moneta 195
Iupiter Eleutherius 448
Iupiter Feretrius 36.411

L.

LAbyrinthus 7
Lacedæmonii tyranni à Thebanis caduntur 388
Lacedæmoniorum magnanimitas in defectione sociorum 450. inhumanitas in servos 74. sacra ob victoriam partam qualia 421
Lais corinthia 286
Lamachus, belli Siculi dux 218. 263.272.275
Lampo 208
Lampsacus 169
Lapitharum contra centauros bellum 15
Laphystius 342
Larentia Romæ culta 28
Larentiæ duæ Romæ ibid.
Largitio quando Romæ invaluit 300
T. Lartius 143.297
Latinæ feriæ 199
Latinorũ bellum in Romanos post captam à Gallis urbem 46
Laudationum funebrium origo 141
Lavinium 308
Leges araneæ telæ similes 110
Leges Lycurgi de matrimoniis 64. Romuli de repudio 41. de parricidio ibid. Solonis, vide Solonis lex. Valeria 140. Poplicolæ ibid.
Lex de dividendis civibus, & migratione Vejos 179. de spuriis 227
Lex Græcorum de navigatione 9
Lex quæstoria 140
Legiones 39
Legiones à Romulo ordinatæ 33
Leobotes 165
Leocrates 216
Leontidas 385
Leotychidas 276
Leptines 336
Leptinis filia 331
Lesche 66
Leos, Agnusius præco 6
Leucothea 177
Leucus fluvius 358
Leuctrum 394
Leucas 166.331
Liberalitas 384
Libyssa 510
Licinius Stolo 108
Lictores à Romulo instituti 43
Lictores unde dicti ibid.
Lituus 193
Lituus Romuli 41
Lucretia 134
Lucretius 140
Lunæ defectus 60
Lupa, Faustuli uxor, scortum 28
Lupa nutrix Romuli ibid.
Lupercalium descriptio 40
Lycomedæ 152
Lycomedes 161
Lycophron 403
Lycortas 494
Lycortas Philopœmenis mortem ultus ibid.
LYCVRGVS 54. agros aqualiter

liter civibus partitur 59. auctor comæ gerendæ Spartiatis 70. bellicosus 71. contubernia instituit 61. exteros curiositate expulerit 73. Delphico oraculo probatus 57. divitias in contemtum adducit 61 fratris filii postumi tutor 56. Homeri poemata invulgat 57. in Cretam proficiscitur 56. inutiles artes ejicit 60. Iphito in exornanda Olympica festivitate socius 71. monetam mutat 60. oculum amittit 61. Remp. Lacedæmoniorum mutat 57. Senatum instituit 58. tollit Zelotypiam è repub. 65. vagam libidinem permittit ibid.

Lycurgi ætas 77. genus ibid. filius Antiorus ibid. in Asiam profectio 57. in stabiliendis legibus mirum consilium 75. legum stabilitas unde 75. 102. leges non scriptæ, sed moribus implantatæ 63. patris cædes 66. mors 76. sepulcrum 77. pecunia leges corruptæ 102. patientia & mansuetudo 61. sapientia 60. sententiæ quædam 68. rhetra de legibus scribendis 63. rhetra de luxu ibid. rhetra de bello ibid. peregrinatio in Africam 57. in Cretam ibid. in Ægyptum ibi. in Asiam ibid. in Hispaniam ibid. in Indiam ibid.

Lycurgi duo Spartæ 56

Lycurgo honores post mortem decreti 90

Lynceus 16

Lysandri victoria ad Samum 284.

Lysicles 220.

Lysimachus Aristidis F. 453

M.

Macedonia Æmilio deditur 362.

Macedoniæ libertas data 364

Macedoniæ regum successio post Alexandrum 352

Mageus 286

Magnesia 169. 493

Mago 333. 334

Magonis supplicium 335

Maledicentiæ præmium 340

Mamercia familia 97

Mamercus 88. 97. 329. 339.

Mamerci exitus 342

Manipulus unde 30

Manlius Capitolium defendit 190. tyrannidem affectans necatur 195

Manlius Torquatus 244

Mantinensis pugna 385

Marathus 17

Mardonius 447

Mare Adriaticum unde dictum 183

M. MARCELLVS 407. Annibalem apud Nolam vincit 413. bellica laude Pelopida superior 427. Annibalem iterum vincit 414. cur additus Fabio 412. gladius Romanorum appellatus ibid. in Siciliam missus 413. Nolam & L. Bantium in fide ut retinuerit 412. Syracusas oppugnat 414. Syracusarum oppugnationem dimittit 416. Syracusas ut ceperit 417. Virdumarum Gallorum regem occidit 410. ut insidiis circumventus perierit 425. mortuus ut ab Annibale habitus ibid.

Marcelli ædilitas & auguratus 408. primus consulatus 410.

con-

consulatus alter irritus 413. consulatus tertius 414. consulatus quartus 421. consulatus quintus 424. fortitudo militaris 408. genus & studia ibid. gesta in quarto consulatu 421. in refellendis Syracusanorum querelis gravitas & clementia ibid. levia cum Annibale prœlia 423. iustitia 418. misericordia ibid. monumenta 426. ovatio & triumphus in Albano 420. peccatum ibid. res Annibalico bello gestæ 412. res in Sicilia gestæ 414. severitas in suos victos 423. victoria de Gallis 411. triumphus & opima spolia ib. Marcello honores à Syracusanis habiti 421. ad Marcellum, Cannensium militum supplicatio 414. in Marcellum calumniæ Publicii 423
Marcellus, Octaviæ F. 426
Marcius 97
Marciorum familia 293
Marsus quidam 250
Masistius Persa 444
Massaliæ 109
Massilia ibid.
Mater Matuta 178
Matres 419
Matres illustrium virorum fere ignotæ 262
Matrimonium metu orbitatis non omittendum 111
Matronarum Romanarum liberalitas 180.212
Matronalia 40
Medea 5
Mediolani obsidio & expugnatio 411
Megalopolis capta à Spartanis 484
Meilichia sacra 5
Melanippus filius Thesei ex Perigune 4
Melas fluvius 391
Meleager 15
Melissus 152. philosophus dux Samiorum, Athenienses vincit 221. vincitur iterũ à Pericle 222
Melita 113
Mellirenes 67
Melo Thebanus 387.388
Menander 285
Meneclades 396
Menenius Agrippa 349
Menenii Agrippæ ad plebem seditiosã oratio & apologus 296
Menestheus rex Atheniensium 18 absente Theseo, seditionem Athenis instruit 16
Menippus 214
Menætius 449
Mensium appellatio 95. correctio à Numa instituta ibid. correctio per Solonem 165. ordo 95.
Mercatores celebres qui 129
Mercatura quale studium 108
Messena à Nabide capta, à Philopœmene Achæorum duce liberatur. 488
Metagines 214
Metelli æquanimitas 317
Metellus Celer 299. unde dictus 32
Metellus Diadematus 299
Meton Astrologus 271
Metœcia sacrificia à Theseo instituta 12
Mina 116
Mindarus 280
Minerva Optiletis 61.62
Minerva Hygiæ templum 214
Minoes duo 10
Minoes conviciis ab Atheniensibus laceratus 7
Minois interitus 9
Minotaurus 7
Minucii temeritas 241.243

Minucius ab Annibale circumvenitur 248. *a Fabio servatur ibid. errorem fatetur* 246
Minucio imperium cum Fabio adæquatur 244
Miraculum Albani lacus 176
de Miraculis disputatio 178
Mithridates 511
Mitropaustes 169
Mium ibid.
Mnaso 350
Mnesiptolemæ 196
Mora quid 392
Mors beata quæ 402
Mors contemtus 382
Mucius Scævola 143
Muliebris fortunæ templum 313
Mulieribus Romæ honores habiti 39
Mundus 32
Munychiæ 114
Musica bello apta 69
Musica illiberalis quæ 263
Musica Laconica 69
Musica certamina a Pericle instituta 214
Mylæ 343
Myrophliensis 114
Myronides 216
Myrto 449

N.

NAupactum 507
Nausitheus 8
Naxus 9
Neapolis 418
Nemea 218
Neo Corinthius 333
Neocles 151
Nephalia 28
Neptunus equestris 34
Nicagoras 157
Nicias belli Siculi dux electus 273. *pacis auctor* 268
Nicias Enguinus 419. *ejus callidum factum* ibid.
Nicocles Sicyoniorũ tyrannus 482
Nicogenes 167
Nicomachus 342
Nicostrata 40
Nomina regũ & principum 438
Nominis boni contemptus 268
Nominum cognominumque ratio apud Græcos & Romanos 298
Nomisma quo primum tempore Spartam illatum 75
nomismatis Romani insignia 40
Nonæ Capratinæ 46. 194
Novus homo 456
NUMA POMPILIUS 81 *abolet statuas* 88. *an Pythagoræ fuerit discipulus* 82. *inauguratus* 86. *rex eligitur* 83. *quibus rebus Lycurgum antecellat* 99. *quo tempore vixerit* 81. *quos libros scripserit* 98. *regnum accipit* 86
Numæ cum Egeria Dea colloquium 84. *cum Egeria & Musis consuetudo* 87. *ingenium* 83. *libri combusti* 98. *natales* 83. *obitus* 97. *patria* 83. *regia* 92. *symbola de religione patria Pythagoricis ibid. tempore qualis Romæ status* 87. *uxor* 84
Numæ & Pythagoræ institutorum similitudo 87
Numistro oppidum 422
Numitor 27. *ab Amulio fratre regno pulsus ibid. Remum ad supplicium exposcit* 29
Nummi mutatio apud Spartanos 69
Nuptiales consuetudines apud Romanos 35

O.

OBæ 58
ὠβὰς ὠβάξαι ibid.
Obedientiæ causa 76
Ocium apud Athenienses capitale 71

Ocium Spartanorum ibid.
Odeum 214
Oenophion 9
Olbius 167
Olea 391
Olizon 156
Olympi altitudo 457
Olympia certamina ab Hercule in honorem Iovis instituta 13
Omen Æmilio Paulo factum de Perseo mortuo 354. Philippo Macedonum R. 502. Romæ instaurandæ 192
Omina cladis Siculæ Atheniensibus 272
Ominis sinistri aversio 410
Onarus 9
Opima spolia 36
Opima spolia qui retulerint 4[?]1
Opuntii Romanis se dedunt 500
Oraculum Ægeo datum 2. Annibali 510. Aristidæ, de pugna ad Plateas 443. Atheniensibus de recipiendis Thesei ossibus 19. de capiendis Veiis 177. de urbe Attica 13. Lycurgo 58. Mardonio 447. Pythiæ ad Solonem 115. Thetyos Tarchetio datum 26. Theseo de urbe condenda 13. Themistoclis 157
Oratio Æmilii ad Persen de instabilitate fortunæ 364. Aemilii ad populum de calamitate domestica 369. Aemilii ad populum de suo altero consulatu 354. Alcibiadis ab exilio reversi 283. Aristidis ad Themistoclem de bello Medico 440. Artabani ad Themistoclem 167.168. Brenni ad Clusinos 183. Coriolani ad Tullium Atticum 350. cujusdam Corinthii ad Græcos 330. Fabii ad L. Aemilium Paulum de oppugnando Hannibale 247. Fabii, qui suum institutum in Hannibale oppugnando excusat 241. Laconica qualis 68. Marcii Coriolani dissuadentis frumenti in populum divisionem 301. Menenii Agrippæ ad plebem 296. Minucii ad Fabium deprecantis 246. Numæ patris ad Numam F. de regno capessendo 85. Numæ regnum recusantis ibid. Remi ad Numitorem 29. Sabinarum ad maritos prœliantes 38. M. Servilii pro Aemilii triumpho 366. Valeriæ ad matrem Coriolani 311. Romanorum à Græcia quid differat 463. Volumniæ ad Coriolanum F. 312.
Orchomenus 391
Orcomosium 14
Oricum 365
Ornytus 4
Osculi ratio 26
Oschophoria sacra à Theseo instituta 11
Ostenta quadrigarum, quæ in fornace intumuerunt 141. capto Adrano 330. Marcello adversa 424. Themistocli 157. Timoleonti in Siciliam abituro 327
Ostracismus 268
Ostracismi descriptio 439
Ovatio 420

P.

Pædartus 71
Pagasa 162
Pagi urbs 94.218
Palilia 32.40
Palladium 186
Pallantidæ Theseo infensi 2
Pallantidarum in Theseum conjuratio 6
Pallenæ ibid.

Palma 392
Palma victoriæ præmium 10
Pammenis dictum de instruenda acie 392
Panactus 269
Panætius 159
Panathenæa, sacrificium à Theseo institutum 12
M. Papirius 187
Parali 114
Paralus 220
Parmenides 281
Parricidium 41
Parthenon 313
Patæcus 111
Patres conscripti 33
Patricii qui, & unde dicti ibid.
Patroni qui 34
L. Paulus 349
Paupertas cum virtute divitiis præstantior 108. *turpis quæ?* 476. *& quæ honesta* ibid.
Pausaniæ Spartæ R. flagitia 450 *& defectio sociorum ab eo* ibi. *proditio* 165
Pausanias dux pugnæ Plataicæ 447. *dextrum cornu Atheniensibus cedit* 445
Pax inter Porsenam & Romanos & Sabinos, ejusq; conditiones 39. *Romanorum cum Philippo* 503
Peculia 140
Pecuniæ admiratio Reipub. pestis 60. *usus* 355
Pedæi 114
Pelagon 156
Peligni 360
Pelopis regis potentia 2
PELOPIDAS 382. *ab Alexandro Pheræo capitur* 398. *ab Epaminonda liberatur* 3[?]9. *ad Artoxerxem legatus, & honores ei habiti* ibid. *Cadmeam recuperat* 289. *dux Thessalorum contra Alexandrum Pheræum* 3[?]7. *dux Thessalorum secundo contra Alexandrum Pheræum* 400. *Leontidem obtruncat* 389. *patriæ recipiendæ consilia tractat* 386. *Thebas intrat* 387
Pelopidæ constantia 398. *cum Ptolemæo fœdus* 397. *cum Thrasybulo comparatio* 389. *dictum principe dignum* 393. *genus* 384. *honores à Thessalis habiti* 401. *insomnium* 394. *interitus & temeritas* 401. *mortem Thebani ulciscuntur* 403. *sepultura* 402. *pelopidæ & Epaminondæ amicitia* 384
Peneus 499
Periander 114
PERICLES 205. *ab Elpinice notatur* 222. *Areopagi auctoritatem imminuit* 210. *Athenas exornat ædificiis* 210 *bellum in Samios in gratiam Aspasiæ suscipit* 220. *belli Peloponnesiaci auctor* 223. *cupiditatem populi inhibet* 218. *Eubœam subigit* 219. *imperio privatus & multatus* 226. *in somno de remedio edoctus* 214. *juventutem ad militiam ut exercuerit* 213. 214 *minime popularis* 208. *olympius appellatus* 209. 228. *pecunias publicas Græcorum Athenas transfert* 213. *Samios capit* 222. *Sinopenses liberat.* 218. *ut ad rempub. accesserit* 208
Periclis acta contra Spartanos in bello Delphico 219. *Auctoritas & potentia* 211. *belli gerendi ratio* 217. *Decretum de concilio* ibid. *dicta seu apophthegmata* 210. *domesticæ calamitates* 227. *edicta contra Megarenses* 223. *facundia* 209. *filii* 222. *genus*

206. in adversa fortuna magnanimitas 301. in Cimonem moderatio 211. magnificentia 213. morbus & mors 228. mortui desiderium 229. mores 207. potentiæ diuturnitas 216. præceptores 207. res familiaris 216. res bello gestæ 217. verba in agone constituta 229

Pyrilampes 288

Peripethes 4

Periphæmus 112

Persæ quo mense victi 185. persarum Zelotypia 167

Persei avaricia 355. 361. calamitates & errores 363. copiæ 355. crudelitas in suos 361. liberi 368. filiorum conditio 370. mollicies notata 368. mors 369. victoria 353

Perseus rex Demetrium fratrem calumniis circumvenit 453. qualis & quis fuerit ibid.

Perseus R. spurius 353

Pestis Attica 225

Pestis Romæ 42

Petilius 198

Phæasus crommyonia, à Theseo confecta 4.5

Phæax 8.268

Phæbidas 385

Phalanx 502

Pharax 329

Pharsatum 398

Pheræ 398

Phereclus Amarsyadas 8

Pherecydes philosophus 394

Pherenicus 385

Phidias 139

Phid tia 62

Philæus 113

Philides 387

Philippus Monoculus Thebas obses traducitur 397

Philippi prudentia 503

Philippus R. à Romanis vincitur ad Cynoscephalas 502. bellum in Romanos restaurans moritur 352

Philistus 332

Philoctetes 156

PHILOPOEMEN 482. à Messeniis capitur 493. Antigonum adversus Cleomenem juvat 484. armaturam & aciei instruendæ rationem corrigit 486. Epaminondæ imitator 482. in Cretam patria afflicta, militatum abit 489. equitatum Achæorum corrigit 485. in Spartanos qualis 491. luxum suorum emendat 486. Lycurgi leges abrogat 491. Machanidam Lacedæmoniorum tyrannum vincit & occidit 487. Messenam à Nabide captam liberat 488. Nabidem prœlio vincit 790. Nemesin contra se irritat 492. prœlio navali infeliciter decernit 489. pro servo ab hospita habitus. 428. Rom. Cos. petitioni resistit 494. Spartam societati Achæorum adjecit 490. sauciatur 485

Philopœmeni insidiatur Philippus Macedo 488

Philopœmenis absentis metus 489. bellum contra Nabidem 506. captivitas & carcer 493. de Eleis & Damophanto victoria 485. dictum de Ptolemæo 489. dictum in Antiochum 492. stratagema 490. à Philopœmene Aristænetus notatus 492

Philosophiæ utilitas 331. naturalis utilitas 208

Philotcs 193

Philotidis ancillæ astu Roma liberatur bello 46

Phorbas 84

Phormio 262

Phrearius 155
Phrynichus ibid.
Phthia 165
Phylæ 58
φυλὰς φυλάξει ibid.
Physices utilitas 208
Phytalidæ sacrificiis Thesei curatores 11. *Thesea humaniter excipiunt* 5
Picus Romuli nutritor 28
Picus 31
Pinaria familia 97
Pindari carmina à pane dilecta 84
Pinus 97
Pirithoi & Deianiræ nuptiæ 15
Pirithous perit 16
Pisistrati Atheniensis dictum 470. *ingenium* 126. *technæ à Solone deprehensæ* 127
Pissuthnes 220
Pitthei filia Aethra Thesei mater 2
Pittheus avus maternus Thesei ibid.
Platæensibus victoria pugnæ Plataicæ adscripta 448
Platæensium liberalitas in communi Græciæ periculo 443
Plato Dionysium tyrannum instituit 331
Plato Atlanticus 128
Plato mercator 109
Plebis Rom. successio 295
Plistonax 219
Plutarchi de miraculis sententia 219. *disputatio de simulacrorum sudore & voce* 313. *familiaris Themistocles* 171. *Vetarum institutum & utilitas* 349
Plynteria 285
Poeseos usus 109
Poetarum de diis sententia refutatur 229
Polemarchi 386
Polybius 462
Polycrates 221
Polydorus 58
Poliocryta Aristidæ filia 453
Polianus 487
Polyphron 399
Polystratidas 72
Pomœrium 32
Pompilia 97.98
Pompo. ibid.
Pomponiæ familia ibid.
Pomponius prætor 240
Pontifex Vestalium magister 88
Pontificis maximi officium ibid.
Pontifices à Numa instituti ibi. *unde dicti* ibid.
Pontii Cominii audax facinus 188
P. VALERIVS POPLICOLA 134. *Bruti in regno evertendo socius ibidem. consul creatur* 137. *consulatus repulsam agre fert* 134. *domum suam demolitur* 139. *fasces demittit ibidem. Solonis de Republ. sententiam expressit* 148. *vulneratus* 143. *unde appellatus* 140
Poplicolæ consulatus IV. 145 *filia Valeria* 144. *genus & nomen* 134. *leges* 140. *triumphus de Etruscis* 139. *mors & funus* 147
Populi Romani divisio 94.99
Porsena Tarquinium restituere conatur 142
Porsenæ erga Romanos liberalitas 111. *statua Romæ ibidem*
Porcia Basilica 468
Potidæa 223
Postumus 199
Pnyce 163
Precia rerum Athenis 122
Prytaneum 119
Proconnesius 297

Pro-

Proculus 85.199
Proculi somnium de Romuli deificatione 82
Prodici Spartanis qui 56
Proditio 277
Prodigia ante Gallorum in Italiam adventum 182. *Aries unico cornu natus* 208. *bello Gallico* 409. *Romæ facta post ejectum Coriolanum* 306. *sub adventum Annibalis in Italiam* 139. *Vox ex loco Poplicolæ reddita de numero cæsorum* 138
Prodigium 8
in Proditorem Faleriensem Camilli factum 180
de Proditoribus, sententia Antigoni 37. *Cæsaris* ibid.
Propria laus 477
Propylæa 214
Proverbium ἀκούετε λεώς 6. *alter Hercules* 19. *hoc age* 92. 306. *Quid nisi victis dolor* 191
Prytaneum Athenis unum erectum 12
Ptolemæus Lamyras 298
Publicius 349
Puerorum disciplina 101
PUGNA: *ad Artemisium* 156. *ad Cannas* 247. *ad Tanagram* 211. *apud Tegyras inter Thebanos & Spartanos* 392. *Aemilii cum Perseo apud Pydanum* 36. *Græcorum ad Psytthaliam* 441. *Leuctrica* 395. *Marathonia* 438. *Romanorum cum Sabinis, duce Romulo* 38. *Salaminia* 160
Puteorum inventio & causa 356
Pyana & pynæpsion mensis 10
Pydna 357
Pyrrhi dictum de Romanis 501
Pysistratus tyrannidem rapit 127
Pythagoras an cum Numa consuetudinem habuerit 82
Pythagoræ philosophia 87
statua Romæ posita 88
Pythagoricum silentium ibid.
Pythium 356
Pythoclides 207
Pytholaus 403
Pytholis urbs 13

Q.

QVadringenti viri 279
Quadrigæ areæ 42
Quæstores primi: P. Veturius, M. Minuetus 140
T. QVINCTIVS FLAMININVS 498. *angustias apud Apsum fl. occupat* 499. *Chalcidenses servat* 508. *deprecatur pro Aetolis* 507. *dux adversus Philippum Macedonem delectus* 499. *Græciam liberam pronuntiat* 504. *legatus in Græciam* 507. *Philopœmenis gloria offenditur* 306. *tribunus militum* 510. *ut Annibalem ad mortem compulerit* ibid.
T. Quinctii censura 509. *Coloniarum deductio* 498
scite dicta 508. *triumphus* 507. *victoria de Philippo ad Cionos cephalas* 502. *in T. Quinctium Alcæi epigramma, ejusque responsio* 503. *in T. Quinctium scomma Archidemi* 512
L. Quinctii delictum, pœna, & restitutio 509
L. Quinctius Flamininus legatus fratris in Græciam 500. *senatu ejicitur* 265
Quirinalis collis 46
Quirinus unde dictus ibid.
Quirites unde dicti ibid.

Rab-

R.

Rabduchi 43
Regum Romanorum violenti obitus 98
Reip. felicitas, secundum Platonem 97
Religioni serio, non obiter, vacandum 92
Religionis cura apud Romanos 306. disciplina à Numa tradita 92
Remonium 31
Remus à Numitoris pastoribus captus 29
Remi interitus 32
Repudii causæ 41
Repudium uxoris Romæ primum à quo admissum 50
Rerum invidia nominum mollicie tegenda 116
Respublica principi quomodo conservanda 48
Rhadamanthus judex 6
Rhea, quæ & Sylvia sive Ilia, Romuli Mater 27. geminos parit ibid. vestalis ibid.
Rhetra 58.63
Risus simulacrum 72
Roma à Gallis capta 187. à Porsena obsessa 144. instauratur 192. unde dicta, controversæ auctorum opiniones 26. de Roma condenda, controversia inter Romulum & Remum 31
Romæ à Gallis captæ causa 91. condendæ causa 31. condendæ ritus 32. incrementa ex Asylo 31. natalis 32
Romana res ut aucta 102. Romanarum rerum conversio post cladem Cannensem 448
Romani religiosi 409. sub Romulo qua lingua usi 35. Vejos transmigrare deliberant 192
Romanorum bellum contra Tarquinium & Etruscos 138
Romanorum clades ad Aliam 185. ad Thrasymenum 239
Romanorum cum Thuscis, Aequis, Volscis, & Latinis bellum 193. legati violati à Liparensibus 180
ROMVLVS 26. à victoria insolentior & intolerabilior factus 43. Acronem singulare certamine vincit 36. Albæ regnum capessit 40. à minimis principiis progressus ad summam potentiam 48. è medio sublatus 82. Fidenas capit 42. quibus in rebus Theseo superior 48. quo tempore conceptus, ex Astrologiæ calculatione 33. Vejentes superat propria virtute 43
Romuli ætas 47. anni regni ibid. deificatio 45. habitatio 39. injuria in senatorium ordinem 44. lituus repertus 193. obitus 44. peccata 48. pietas in parentes 49. raptus mulierum excusatur 49. raptus mulierum Sabinarum 34. numerus raptarum ibid. quo tempore factus ibid. sacra 46. triumphus de Vejentibus 43. Romuli & Remi educatio 28. ingenia ibid. vitæ institutum ibid. pater Mars an Amulius incertum ibid. de Romuli ortu fabulosa narratio 29. de Romulo diversæ sententiæ 26. post Romuli mortem dissensio populi 82
Roxanes 168
Ruma, rumilia 28

S.

Sabina prælium diriment 38
Sabini arcem Romanam proditione capiunt 37. qualis initio

tio gens 35
Sabinorum bellum cum Romulo duce Tatio 37
Sacra cohors Thebanorum 392. *à quo instituta* 393. *quandiu invicta* *ibid.*
Sacra triumphalia 43
Sacrificia Ariadnæ instituta 10
Sacrificiorum impiorum abominatio 394. *exempla* *ibid.*
Sacrificium Plataicum 449
Sacrilegium punitum 339
Sais 128
Salamine ab Atheniensibus capta 112
Salii sacerdotes 91
Saltus 360
Salonius 473
Salse dicta 64.66
Saltatio Deliorum 11
Samæna 221
Sambuca 416
Samii a Pericle capiuntur 222
Samon 5
Sandaucas 160.441
Sapientia quid 152
Saturnalia 103
Scedasi filiarum sepulcra apud Leuctra 394
Scipionis cum Annibale colloquium 511 *in Hispania res gestæ* 254. *cum Catone contentio* 467. *moderatio capta Carthagine* 511. *res in Aphrica gestæ* 254
Scipio Æmilianus, popularis 370
Scipionis Aemiliani fortitudo 361. *laus* 473. *mors obscura* 44.
P. Scipio Nasica Olympum transcendit 356. *ejus de Carthaginis excidio consilium* 473
Sciron 5
Scotusa 399.502
Scytale 286
Seisachtia 116
Sellasia 484
Sempronius Longus cos. 409
Senatus unde dictus 33
Senatus Spartanus XVIII. *virorum* 58
Senatus Spartanus quomodo lectus 72
Septem sapientum tripus 109
Sepultura Atheniensium 113
Sepultura splēdidissima quæ 105
Sepulturæ ratio apud Spartanos 73
Sergius Galba 366
M. Servilius 113
Servorum disciplina 469 *supplicia Romæ* 306
Sicinus 159
Sigliuria 143
Simmias 487
Simonides Ceus 16
Singulari certamine tres tantum Rom. Imperatores vicere 36
Sinope 118
Socrates 471
Socratis de bello Siculo præsagium 271. *in Alcibiadem amor* 263. *militia* 265. *oratio qualis* 460. *uxor ex filia Aristidis nata* 453
Soi calidum pactum 56
Solis deliquium 400
SOLON 107. *Homeri testimonio de Megaris vincit* 113. *menses corrigit* 123. *mercator* 108. *philosophiæ studiosus* 109. *Physices rudis ibid.* *Pisistrato resistit* 127. *poeta* 109. *Salaminem recipit* 102. *Tyrannidem detrectat* 115.116. *voluptatibus nimis tribuit* 109
Soloni magistratus & tyrannis defertur 115, *mera potestas delata* 118
Solonis actio de insula Salamine 112. *amicitia cum Pisistrato* 108.

108. amores ibid. casus adversus 117. cum Anacharside congressus 110. cum Crœso congressus 124. cum Lycurgo comparatio 117. cum Thalete disputatio 10. dictum 115. dictum de republ. bene constituta 119. de Tyrannide dictum 115. genus 107. judicium de divitiis 108. leges nuptiales 120. legum confirmatio 123. lex de adulteriis & scortationibus 122. lex de ære alieno 116. lex de æquatione 122. lex de assumendis in civitatem 123. lex de convictu publico ibid. lex de convitio 120. lex de discendis artibus 121. lex de dotatis mulieribus 120. lex de exitu mulierum 121. lex de frugum venditionibus 122. lex de luctu 121. lex de mortuis non vituperandis 120. lex de natis matre inhonesta 122. lex in neutri parti se adjungentes 119. lex de plantationibus 122. lex de testamentis 121
Solonis mors 128. pater 107. peregrinatio 124. resp. constitutio ipso vivo eversa 149
Solon, adolescens Atheniensis 13
Soloon fluvius ibid.
Solos urbs 124
Somnia: Alcibiadis 212. Pelopidæ 394. Themistoclis 167
Sophocles poeta 84. 210
Sosicles 160
Spartæ felicitas, Lycurgi legibus stantis 75
Spartani & imperare & parere edocti 76. in Atticam irrumpunt 225. ut cum hoste manum conserant 70
Spartanis principatus ademptus ab Atheniensibus 450
Spartanorum contra Thebanos bellum 393. leges de matrimoniis 65. reges minus formidabiles 59. regnum cur magis durabile ibid.
Sphacteria 269
Sphodrias 390. Piraei expugnationem tentat ibid.
Staphilus 9
Statua Alcibiadis Romæ 88
Catonis in æde Salutis 474. Clœliæ 145. Hippolitæ Amazonis 14. Philopœmenis apud Delphos 488. Porsenæ Romæ 145. Pythagoræ Romæ 88. Thesei regiones dividens 12. Ariadnæ à Theseo posita 10
Sterilitas Romæ 42
STRATAGEMA Æmilii Pauli 360. Philopœmenis 490. Solonis 112. Themistoclis 159
Sublicius pons 88
Sulpicius 499
Supplicationis signum 8
Supplicia servorum Romæ 306
Susa 400
Susamithra 286
Sutrium 195
Sycophantæ unde nominati 123
Syracusæ ab Archimede defenduntur 415. ab Hippocrate occupantur 414. à Carthaginensibus occupantur 332. à Marcello obsidentur 414. à Timoleonte captæ 334. captæ & direptæ a Romanis 417. desertæ 335
Syracusana arx excinditur 335
Syracusana præda 418
Syracusarum urbis partes 418
Syssitia 62

T.

TAcita Dea a Numâ culta 87
Talasius Romanis, qui Græcis Hymmenæus 35

Tatij

Tatij habitatio Romæ 41
Tarenti calamitas 252
Tarpeia 37
Tarpeia Capitolium prodit Tatio ibid. ejus mors ibid.
Tarpeium saxum, supplicii locus 37.
Tarpeius collis ibid.
Tarrutius 28
Tarutius Astronomus 33
Tatia uxor Numæ 84
Tatii injustitia & interitus 41
Taurus Minois dux 11. *à Theseo interfectus* ibid.
Tegyræ 391
Tela filia Tarchetiæ 27
Telecidas 360
Tellus 147
Templa Honoris & Virtutis 424
Templum Dianæ Ephesinæ conflagrat 339
Templum fortunæ muliebris 313
Tempus 217
Tenadia triremis 159
Terentius Varro honorifice à fuga receptus 249
Terentii Varronis temeritas 246
Terminus 190.191
Ternarius numerus 241
Terræ situs & natura secundum Pythagoreos 90
Testamentum militare 297
Thales calebs 110. *mercator* 109. *Physicæ studiosus* ibid.
Thaletis cum Solone disputatio 110
Thaletas poeta 57
Thrasybulus 262
Thebanorum arx à Lacedæmoniis occupata 358. *expeditio in Peloponnesum* 394. *exules Athenis recipiuntur* 386. *proditio in prœlio plataico* 445. *Victoria ad Leuctra* 395. *Victoriæ de Spartanis* 391
THEMISTOCLES 151. *à rege Persarum in gratiam recipitur* 168. *Aristidem ostracismo ejicit* 155. *Aristidem revocat ab exilio* 158. *bellum Medicum quomodo administrarit* 155. *confœderatis gravis* 163 *dux belli Medici electus* 154. *Græciæ dissensiones tollit* 155. *in Asiam profugus* 166. *Iones ad defectionem à Medis solicitat* 157. *proditionis accusatus* 165. *Piræeum ædificat* 162. *qualis circa pecuniam* 154. *qua re Lacedæmonios offenderit* 163. *urbem Spartanis deceptis munivit* 162. 163. *spurius* 151. *ut ad Remp. accesserit* 153
Themistoclis honores à rege Persarum habiti 169. *insidiæ à Persis struuntur ibid. somnum ademit Miltiades trophæum* 4.153
Themistoclis ambitio 154. *consilium de navibus fabricandis Athenis salutare* ibid. *consilium de comburenda Græcorum classe* 194. *consilium utile sed injustum repudiatur* 162. *cum Aristide congressus & de liberatio de naumachia* 159. *cum Aristide inimicitiæ causa* 153. *cum Cimone contentio* 154. *decretum de relinquenda urbe* 157. *deliberatio cum Eurybiade de naumachia* 158. *dicta aliquot* 162. *dictum* 460. *dictum de exilio suo* 169. *exilium* 165. *fuga ad Admetum Molossorum R.* 266. *genus obscurum* 151. *gloria* 169. *indoles* 152. *justitia* 15. *liberi* 171. *mansuetudo* 158. *mors* 170. *opes* 166. *posteritatis honores à Magnesiis habiti*

habiti 169. præceptores 152. profugi oratio ad regem Persarum 168. pueritia 152. somnium 167.169. stratagema quo Salaminiam pugnam obtinuit 159. stratagema in fugando Xerxe 161. studia 152. studium in Republica versandi 153. in Themistoclem carmina Timocreontis 164
Theodorus 220
Theopompus Cnidius 59
Theramenes 262.281
Thesea, æ, locus Delphis 2.3
Thesea, orum sacra 13
THESEVS 1. ab Aegeo patre cognitus 6. ab Hercule liberatur 18. ad Lycomedem Scyriorum regem confugit ibid. Antiopam Amazonem rapit 13. Ariadnam rapit 9. Athenas venit 5. Athenas veniens, qualem statum paternæ domus invenerit 6. Atheniensem civitatem constituit 11. capitur apud Molossos 16. Cercyonem necat 5. Cretam capit, interfecto Deucalione 9. cum Periguna concumbit 4. Eleusynem occupat 5. Græciam multis tyrannis liberavit 47. Hecalæ sacrificat 6. Helenam rapit 16. imprecatur Atheniensibus 18. in Hippolitum impius 48. in Cretam extra sortem se mitti passus 7. in quibus Romulo similis 1. Marathonium taurum conficit 6. Neptuni filius creditus 3. Pallantidas vincit 6. Periphethem clavigerum obtruncat 5. Phæam suam conficit ibidem. Pirithoum in rapienda Proserpina adjuvat 15. populo se accommodat 12. Pythopolin condit 13. quem morem in suppliciis servaverit 5. Sinnim occidit 4. Scironem occidit 5
Thesei bellum cum Amazonibus 14. clava 4. cognatio cum Hercule ibid. contra Amazones expeditio 13. ætas latrociniis infesta 3. cum Hercule congressus 15
Thesei cum Pirithoo amicitia 15. exilium 18. facinora 4. fœdus cum Thebanis de recipiendis cadaveribus 15. genus 2. in Creta actiones 8. labores 15. nummus 12 magnanimitas 3. nomen unde 2. nuptiæ cum Phædra 15. nuptiæ plurimæ ibidem. ossa Athenas relata 19. pædagogus, Connidas 52. peccata 48. posteritas, Athenis regnum recepit 19. raptus mulierum inexcusabilis 49. sepulcrum 19. supplicatio 8. templum & sacrificium 11
Theseo sacrificia Athenis quando celebrentur 19. Medea insidiatur 6
Theseis tonsura 3
Thessalus 472
Thessalus Cimonis filius 272
Thesmophorici 385
Thespis tragœdiæ actor a Solone notatus 127
Theridium 266
Thrasibulus Alcibiadem traducit 284
Thrasyllus 280
Thriasia porta 223
Thriasium 237
Thucydides Alopecensis Pericli oppositus 211. a Pericle, dejectus 208
Thucydides Milesius Periclis adversarius 209. 210. ejus dictum ibid.

Thu-

Thucydides urbe ejicitur 215
Thurii 274
Tibia canere illiberale 26:
Timæa 276
Timæus 274
Timæus historicus 326
Timagoras ab Atheniensibus damnatus 400
Timandra 280
Timasitheus 180
Timasilaus 218
Timodemus 325
Timolaus 491
TIMOLEON 424. Andranum urbem capit & Icetam vincit 329. Carthaginensibus deceptis in Siciliam trajicit 328. dux à Corinthiis electus 3 5. Epaminondæ imitator 42 fortunæ quantum tribuerit ib. Icetam vincit 40. in fratris tyrannidem affectantis cædem consentit 325. Mamercum superat 341. oculis capitur 343. ut Icetæ insidias evitaverit 332
Timoleonti cæco honores à Syracusanis habiti 343. pugnanti tempestas opitulatur 338
Timoleontis cum æqualibus comparatio 342. felicitas 382. genus 325. in Siciliam expeditio 3 8 laudes mors & funus 343. pugna cum Carthaginensibus 337. & de iisdem victoria ibid.
Timoleonteum gymnasium 344
Timon 271
Timophanes Timoleontis frater 325
Timotheus 383
Tisaphernes 276
Tisiphonus 403
Tolmidæ interitus 218
Træzenensium humanitas in Athenienses 167
TræZen oppidum 2
Tragia insula 139
Trasymenus ibid.
Tribuni pl. primi 296
Tribus Leontis 151. Lucerensis 39. Ramnensis ibidem. Tattensis ibid.
Tribus tres Romæ constitutæ 39
Tribuum numerus Romæ ibid.
Triumphandi initium 36
in Triumpho currus quando adhibitus ibid.
TRIUMPHI: Æmilii Pauli de victo Perse 367. M. Catonis 463
Triumphus Poplicolæ de Etruscis 139 Poplicolæ de Sabinis 146. primus Romæ à quo ductus 36
Triumphi & ovationis discrimen 420
Troja quo mense capta 185
Tuberonum frugalitas 365. paupertas & concordia 352
Tullus Attius 305
Tullus Hostilius 97
Tulli Hostilii obitus 98
Tutula 193
Tycha 418
Tydeus 285
Tyndaridæ, anaces vocati 17. Athenis, sacris initiati ibid. Atticæ bellum inferunt 17
Tyranni cædendi lex 140.148
Tyrannis 116.331
Tyrrhenia eadem, quæ Etruria 26
Tyrrhenum mare 183

V.

VAleria 144
Valerius Flaccus 457
M. Valerius, Poplicolæ F. de Sabinis triumphat 145. ejus honores ibid.
Vaticinium Themistocli datum 167

Vejentium contra Romanos bellum 42
Vejorum obsidio 176
Velabrum 28
Velatura ibid.
Velitra 199
Velitra coloniæ 299
Venusea 424
Venus Epitragia 8
Venus Thesei adjutrix ib.
Veronia 89
Vestalium ignis 186. *institutio* 41 *institutor Numa* 88. *numerus* 89. *privilegia ibid. sacra* 186. *supplicia* 89
Veterum sapientia 2
Veturius Mamurius 91
Vicinus 162
Victoria Romanorum de Sabinis 146
P. Villius 499
Virginum disciplina Romæ & Spartæ 100
Viridomarus 410
Virtutis contemplatio 205
Vliades Samius 450
Volesus 85
Volsci à Romanis vincuntur 297
Volumnia 295
Vopiscus 299
Vtile ab honesto discernendum 495
Vultur, innocens avis 31
Vulturum augurium & natura ibid.
Vxorum communitas Sparta 100
Vxorum disciplina Romæ 101

X.

X*Anthippus* 158
Xanthippus Periclis pater 210.227
Xanthippi canis 459
Xenocles 214
Xenocrates 505
Xerxes salaminia pugna otiosus spectator 159. *ut Græcia ejectus* 441
Xerxis copiæ navales 160

Z.

Z*Aius Thebanus* 397
Zaleucus 84
Zacynthus insula 501
Zeno Eleata 208
Zeuxis 213
Zoroaster. 84.

INDEX

INDEX RERUM ET VOCABULORUM, QUAE IN ANNOTATIONIBUS INTERpretis allegantur & explicantur.

Secuti sumus ordinem Latini Alphabeti, in accommodandis & collocandis Græcis vocabulis: quod id commodius videretur, & consueto nostro ordini conveniens.

Ἀγεράχοι qui 260
Aemilius Mamercus 104
ἀχίλλειος εὐχὴ 201
ἀχερᾶς 261
ἀδιάλυτα ab interprete relicta 53.29
ἀγώγιμος 131
αἰμακουρία 455
ἀνεῖν quid 377
Alcibiades quomodo Pericli cognatus 288
Alcmaeonidæ qui? 287
Alia. Allia 237
ad Aliam fluvium quando pugnatum 201
Amiotus reprehenditur 104
ἀναγώνιος κόσμος 292
ἀναπλάττειν 347
ἀναρχία 321
Antieyra 345
Antonius Muretus redarguitur 131
ἀπαλλάττειν 347
aphetæ 173
ἄπιος 261
Archon 232.233
ἀργυραμοιβία 429
ἄρδειν 380
Aristeæ fabula 53
Asconii locus 201
ἀσφάραγον 21
ἀσπὶς 496
ἀστεῖον 348
Astu, ἄστυ 24
Athenæ tetrapolis quare vocentur 22
ἄττης, ἄττις 104
Aurum conflatum quid 100
αὐθημερτία 348

B.

BAn cum V consonante affinitatem habeat 200
βάραθρον 454
βουλευτὴς 150
βρέφη ὑποβολιμαῖα 53

C.

CAeremonia unde dicta 203
Casander unico S. scribendum 487
Cato an literas Græcas in senectute didicerit. & quid per literas Græcas intelligatur 480
Ceus insula 173
χειμὼν 201
χεῖρας ἀνατείνειν 80
χιλίαρχοι 290
Cicero à Plutarcho dissentit 479
Ciceronis hyperbolæ 455
Ciceronis locus expenditur 430
Cimon an universis Atheniensibus cœnas præbuerit 232
Coliæ 130
Contemplatio, ἐνέργεια τοῦ νοῦ 229
Cubitus 387
Cynosarges 172

D.

Δαδοῦχος 454
δεδάκλινος, συνεδάκλινος 230
Delphinium 22

Demetrius unde Phalereus dictus 23
Denariorum æstimatio 259
διοσωσιών 81
διοσκόουρος. ibid.
διαλαμβάνω, διάληψις 197
Dianæ Orthiæ ara 80
διατριβὴ 345
Dicæopolis 232
διεξοδικοὶ ἱστορίαι 260
δημαγωγοί, oratores 203
Tribuni 204
δῆμος quid significet 230
Dionysius Halycarnasseus reprehenditur 52
Dionysii locus castigatur 53
Discus genus lusionis 231
Donati lapsus 291
δορύξοος 405

E.

Ἔγγονος 230
Ἕδος 236
εἴδωλα Democriti 373
εἴρξειν apud Demosthenem quid [illegible]91
Elea urbs 382
Eleutheris 24
Elicius Iupiter 105
ἐλλέβορος ἀστεῖος 345
Embusæ 81
ἔνδια 50
ἐνδιάζειν ibid.
ἐντρυφᾶσθαι 201
Ephemerides 429
Ephetæ 132
ἐπίκληρος ibid.
Eponymus 232.453
Erasmi lapsus 23.377
ἐργαστήριον 405
ἑταιρεία 454
Eurypontidæ seu Eurytionidæ 78
Euripides castigatur 531
εὔλοχον 373
ἐξωμὶς quid 478
ἐγκύκλιον 379

F.

FAbii unde dicti 257
Fabius Aemilianus à quo sit adoptatus 375
Feciales unde appellati 105
Femoris percussio 2[illegible]9
Feriæ Latinæ 205
Firmum 478
Flamininus alius est à Flaminio 513
Frontem ferire 307

G.

ΓΑισόν, γαισὸν 260
γαμβρὸς 233
Gellius emendatur 479
γενεά, liberi 348
Geræstus 202
γέρρα ἢ τὸ γέῤῥον 455
Gesatæ 429
Gesum ibid.
γινώσκειν, cognoscere fœminam 50
γραμματεῖς 481
γραφὴ ἀσεβείας 237
Guarinus reprehenditur 257. 434.
γυνὴ ἐπίκληρος 832
γυνὴ ὕπανδρος 405

H.

Heraclidæ qui 71.

I.

ΙΑκχος 203
Ianus quoties clausus 106
ἱερὰ γράμματα 481
Ino pro Leucothea & Matuta 200
Isocratis locus emendatur 288

K.

KAlendæ Græcæ quæ 51
καλλιερεῖν 380
κεράσαι, κεράσαι 381
κηδεστής 233
κληρουχία 516
κόπις. κοπίς 203
κόρη 175
κόγχη 330
κωδωνίσαι [illegible]9

Lamy-

L.

LAmyrus 319
Lapus reprehenditur 21.22. 25.51. 53.79.105.107.129.130. 132.151.204.234.236.
Lathyrus 319
Laurium 173
Lexicum corrigitur 230
λήμη quid sit 232
Litare 380
Litera Græca pro disciplinis, non pro lingua accipienda 480 & seq.
Livii locus 260
Livius emendatur 321
Livius & Plutarchus concilian tur 259.260
λόγος 374
λογοποιεῖν 377
λοιδορία 289
Lucani locus explanatur 51
Lycurgus quo tempore vixerit 77

M.

MAχαιρα 21
Magistratus Romæ 373
Marcellus unde dictus 428
Martialis epigramma explicatur 348
Martius mons 204
Melita 174
μελλίερην 80
Mercedonius mensis 105.106
μεσαύλιον 496
μετοίκιον, μέτοικοι 515
μιαιφόνος 406
Miliare, octo stadia ad primum lapidem, idem 203
Miliare tertium, miliare quintum ibid.
Millia æris 259
Mnaso cognomentum Romanum 374

O.

OI consonantis loco an scribi possit 200
ὀκρίζειν 23
ὀβελίσκος 261
οἶον 232

P.

PAralus navis 24
παράβατης & παραιβάτης 378
πάθος quid 229
Pausanias castigatur 495
Pediæi 130
πεντέλη 1:0
πενθερός 233
Pericles quando floruit 229
Pericles Cephalegeretes dictus per jocum 230
Periclis genealogia ib.
περίπατος 292
Petrus Victorius excusatur 131
Philosophiæ excellentia 347
φρῆτραι 405
φερνή 406
Plato emendatur 234
πλέθρον, jugerum 379
πλινθίον 204
Plistonax 81
Plutarchus emendatur 20 24. 50.52.78.80.104.106.133.151. 147.204.235.237.257.261.291. 292.319.348.429.497.515.
Plutarchi μνημονικὸν ἁμάρτημα 201.248
Plynteria 293
Polemarchus Athenis qui 233
πολίαρχοι 290
Polybii scripta 498
Polybius castigatur 4 7
Posthumus unde dicatur 151
ad Primum lapidem, quid? 203
Problemata in Geometria quid 431
Prognostica defenduntur 231
προγράφειν τῆς βουλῆς 516
προπύλαια 235
Proverbium de pugna apud Sagram 381
Prytanes Athenis 237
Pythagoras Numa multis sæculis posterior 103
Pythium 379

R.

RAphael regius reprehenditur 78
Regum Macedoniæ genealogia & successio 376
Rex Athenis qui dicatur 232
Rhombus 24
Roma a Gallis capta quando 199

S.

SAgra fluvius 381
Salaminia navis 24.291
Satyra 478
Scapheion 105
Sciras 351
σχολὴ 495
Scholiastæ Aristophanis error 237
Scutum 52
Sestertia & sestertii quid differant 258
Signia colonia 150
Sigonius reprehenditur 320
Sinnis vel sinis 21
Solon qua ætate vixerit 129
σοφιστής 231
Sosius senecio 20
Sphacteria 290
στρογγύλιον 478
στωχὴ quid 514
Stadium 379
στάλικες. Varrò 404
στατὸν 292
στεφανοῦν 346
Stæbe quid 21
Strabonis locus 345
Stroa urbs 406
στρόφιον 454
στρωταὶ qui 406
Suffragium unde dictum 174
Suffragiis paribus absolvi quid. 322

T.

TAlentum 261
Tanagra 233
Tius urbs 173
Theoris navis 24
θεωρὸς quis ibid.
θλίψαι 322
θησέκλεια 496
Theseus quibus temporibus floruerit 19.20
θέσις quid 26
Thesmothetæ 232
Teuthides 174
Thucydides historicus an à Pericle ostracismo coactus sit, controvertitur 233
Thucydides historicus an exilio multatus ibid.
Thucydides non Milesius, sed Milesii F. 234
Thucydides plures fuerunt ibid.
θυμέλη 259
θυρεὸς 496
Tolmidas 2[illegible]6
Tribus suffragiis damnari quid 321

V.

VAlerii Maximi libri 434
Velaturam facere 51
Ver sacrum quid 257
Virgilius castigatur 347
Vania, genus lusionis 231

X.

ΞEνοι apud Spartanos 454
ξίφος 203
Xypetæ 235
ξυστὶς 293.294
ξυστὸν ibid.

Y.

Υἱὸς θετὸς 20
ὑπανδρος γυναῖκα 405
ὑπεξαίρεσις 105
ὑπόνια 290

Z.

ZEzes commentator reprehenditur 108
ζυγά 405

FINIS.

